VOJNOISTORIJSKI INSTITUT

ZBORNIK

DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU NARODA JUGOSLAVIJE

ZBORNIK

DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU NARODA JUGOSLAVIJE

TOM XIV
KNJIGA 2

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU!

ZBORNIK

DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILACKOM RATU NARODA JUGOSLAVIJE

TOM
XIV
KNJIGA 2

R E D A K C I J A :

Mehmedalija Bojić, mr Dušan Gvozdenović, dr Uroš Kostić, Branko Latas, Fabijan Trgo, mr Jovan Vujošević, Branko Vuković

REDAKTOR
Branko Latas

ODGOVORNI UREDNIK
Fabijan Trgo

RECENZENTI
Mr Dušan Gvozdenović
Mr Jovan Vujošević

IZDAJE
VOJNOISTORIJSKI INSTITUT

VOJNOISTORIJSKI INSTITUT

ZBORNIK

DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU NARODA JUGOSLAVIJE

TOM
XIV
KNJIGA 2

DOKUMENTI ČETNIČKOG POKRETA
DRAŽE MIHAILOVIĆA 1943.

BEOGRAD
1983.

DOKUMENTI
JEDINICA, KOMANDI I USTANOVA
ČETNIČKOG POKRETA DRAŽE MIHAILOVIĆA

1. januar — 8. septembar 1943.

BR. 1

DIREKTIVA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 2. JANUARA 1943. KOMANDANTIMA KORPUSA ZA BORBU PROTIV JEDINICA NOV I POJ NA SLOBODNOJ TERITORIJI ZAPADNE BOSNE, LIKE I KORDUNA[1]

Vrhovna komanda
Jugoslovenske vojske[2]
Str. pov. O. Br. 1
2 januara 1943 g.
Položaj

Vojvodi Đujiću[3]

D I R E K T I V A Br. 1

Karta potrebne sekcije 1 : 100.000 prostorije Mostar—Banja Luka—Otočac—Split.

[1] **Fotokopija originala (pisanog na mašini, latinicom) u Arhivu Vojnoistorijskog instituta, fond Četnička arhiva (dalje: Arhiv VII, Ča), k. 2, reg. br. 1/1 (VK-V-42/1). Redakcija će u zagradi pisati raniju signaturu dokumenata tamo gde ona postoji. Uz ovaj dokumenat, kao prilog nalazi se i deo Instrukcije uz Direktivu br. 1, ali je redakcija ne objavljuje zbog slične sadržine kao i Direktive br. 1.**

[2] **U četničkim dokumentacijama iz 1941. i 1942. Draža Mihailović se pojavljuje kao »Komandant četničkih odreda jugoslovenske vojske«, »Komandant jugoslovenskih trupa u otadžbini« i »Komandant svih gorskih štabova«. Vidi knj. 1, ovog toma, dok. br. 1.**

Ukazom kralja Petra II Karađorđevića od 10. juna 1942. dotadašnja Vrhovna komanda preimenovana je u Komandu jugoslovenskih trupa, a Stab Draže Mihailovića u Komandu jugoslovenske vojske. Istoga dana Draža je postavljen za načelnika štaba te komande uz napomenu da se potpisuje »po zapovesti vrhovnog komandanta«. Više o tome vidi knj. 1, prilog I, dok. br. 6.

[3] **Momčilo (pseudonim Bernardo), vojvoda i sveštenik u rangu majora, organizator četničkog pokreta u Dalmaciji. Komandant Dinarske četničke divizije (formirane januara 1942) i Dinarske vojnočetničke oblasti (formirane u jesen 1942). Sa delovima četnika iz ove oblasti i delovima četnika iz Crne Gore, Đujić se aprila 1945. pred jedinicama NOV i POJ povukao u Italiju.**

I

Situacija kod komunista.

Komunistički delovi drže prostoriju Bihać — Korenica[4] — Udbina — Bos. Grahovo — Livno — Jezero — Mrkonjić-Grad (Isključno) — Ključ (isključno) — Stari Majdan — Bihać.

Jačina komunističkih snaga, njihova formacija i naoružanje vidi se iz priloga br. I[5].

II

Naša situacija.

Naše snage prikupiće se u oblasti Otočca, Gračaca, Knina i Drniša, Jablanice, Jajca i Manjače planine.

Sastav i jačina naših snaga vidi se iz priloga br. 2.[6]

III

Naš cilj i ideja manevra.

Naša je namera da iz obuhvatnog položaja koga imaju naše snage izvrše koncentričan napad na komuniste na označenoj prostoriji, komunisti unište i time oslobode ovu srpsku teritoriju komunističkog terora.

Ideja manevra je:

Glavnim snagama iz oblasti Knina i Gračaca izvršiti frontalan napad u cilju proboja i razdvajanja komunističkih snaga.

Snagama iz oblasti Jablanice i Otočca izvršiti duboko obuhvatanje komunističkih snaga i dejstvom u njihov bok i pozadinu olakšati frontalni napad naših glavnih snaga.

[4] Sada Titova Korenica.

[5] i ‘ Navedeni prilozi sadržani su u Instrukciji broj 1 načelnika štaba Vrhovne komande bez datuma (verovatno, kraj decembra 1942). U Instrukciji su predviđeni: cilj i ideje manevra, detaljnije razrađeni zadaci jedinica (korpusa), način održavanja veze, baziran je i snabdevanje, sanitetska, obaveštajna i propagandna služba, »taktika ratovanja neprijatelja«, taktička uputstva za rad korpusa, organizacija komandovanja i potčinjenost, odnos prema mesnom stanovništvu, popuna jedinica, organizacija prekih vojnih sudova, povratak jedinica i početak akcije (5. januara 1943). Prema Instrukciji, jačina snaga koje su predviđene za učešće u operaciji je sledeća:

1. korpus 2.000; 2. korpus 2.000;

2. kosovska brigada 600; 3. korpus 3.000;

4. korpus 3.000 i 5. korpus 3.000 ljudi.

Snage NOV i POJ procenjene su na oko 10.000 boraca (Arhiv VII, k. 1, reg. br. 13/3).

Snagama iz oblasti Jajca i Manjače planine izvršiti napad s leđa u cilju opkoljavanja i razdvajanja komunističkih snaga a potom njihovog uništavanja.

IV

Način izvršenja akcije.

Za ostvarenje napred postavljenog cilja i ideja manevra plan akcije biće ovakav:

1) *1 korpus*[1]*:*

izvršiće prikupljanje svojih snaga u reonu Otočca sa zadatkom nadiranja pravcem Otočac — Vrhovine — Babin Potok — Bihać — Grmeč planina i uništavanja komunističkih delova na koje naiđe, težeći da ih obuhvati sa severne strane.

Zona rada desno od linije: s. Medak — Jelovi vrh (987) — Pješivački Kuk (1618) — s. Ripač — Grmeč planina (1071) sve zaključno; levo do linije: Otočac — Plitvička jezera — Ličko Petrovo Selo — s. Johovica — s. Brekovica — s. Spahići sve zaključno.

2) *2 korpus*[8]*:*

Izvršiće prikupljanje svojih snaga i to: jačih u reonu Gračaca, a slabijih na prostoriji: s. Lovinac — s. Donja Ploča.

[7] Odnosi se na jedinice 503. korpusa. Korpus je obuhvatao teritoriju Like, Korduna, Gorskog kotara i Banije, tj. levo od linije: Zadar — Obrovac — Medak — Udbina — Bihać i dalje r. Unom do njenog ušća u r. Savu.

Korpus je formiran u drugoj polovini 1942, a u svom sastavu je imao 1, 2, 3. i 4. jurišnu brigadu. Komandant korpusa bio je ger.eralštabni major Slavko Bjelajac (alias Nikola Dekić). Bjelajac je do proleća 1942. bio u italijanskom zarobljeništvu u Sušaku odakle je sporazumno sa italijanskim vojnim vlastima došao da radi na organizovanju četnika u Lici. Kad je početkom septembra 1943. formirana Ličko-kordunaška četnička oblast, za komandanta je određen Bjelajac. Po kapitulaciji Italije Bjelajac je sa grupom oficira i manjim brojem četnika pobegao brodom sa Lošinja u Italiju, odakle je otišao u Kairo, u Komandu Jugoslovenskih trupa. U prvoj knjizi ovog toma pogrešno je naveden njegov pseudonim »Milan Dekić«, već treba Nikola Dekić. Vidi dok. br. 51.

[1] Odnosi se na jedinice 501. i 502. korpusa. Korpusi su formirani krajem 1942. Od 21. januara 1943. godine 501. korpus se zvao Kosovski,

Desna (jača) grupa izvršiće nadiranje pravcem Gračac* — s. Bruvno — s. Mazin — s. [Gornji] Lapac sa zadatkom uništavanja komunističkih delova na koje naiđe.

Leva (slabija) grupa izvršiće nadiranje pravcem s. Gornja Ploča — Udbina — s. Donji Lapac sa zadatkom uništenja komunističkih delova na koje naiđu.

Po izbijanju u reon sela Gornji i Donji Lapac, obe grupe produžiće nadiranje pravcem: s. Donji Lapac — s. Nebljusi — Grmeč planina (Crni Vrh 1143) sa istim zadatkom.

Po potrebi ovaj će korpus jednim delom svojih snaga potpomoći akciju 1. korpusa u reonu Bihaća, dejstvujući pravcem: s. Nebljusi — Bihać. Sem toga ovaj korpus ima zadatak održavanja pouzdane veze između 1. i 3. korpusa.

U toku nadiranja od polaznih prostorija do sela Gornji i Donji Lapac održavati tesnu vezu između obe grupe, a po mogućstvu ovu vezu ostvariti i manjim odredima, kojima staviti u zadatak čišćenje međuprostora od komunističkih delova.

Zona rada: desno do linije: Paripovac (k. 1060) na Velebitu — Lisac (1336) — Gutešin Vrh (1412) — Lijac (998) — Runjevica (668) — Lisina (1151) — Kik (1054) — Mačja Glava (1015) sve zaključno; levo do desne granice 1. korpusa.

3) *3. korpus*[10]*:*

Izvršiće prikupljanje svojih snaga i to: jačih na prostoriji Knin — s. Strmica — Plavno — s. Padani, a slabijih na prostoriji: s. Nadvrelom — Kurozeb — s. Velika Popina — Viojla (875).

Desna (jača) grupa izvršiće nadiranje pravcem: s. Strmica — Bos. Grahovo — Drvar — Bos. Petrovac sa zadatkom uništavanja komunističkih delova na koje naiđe.

a 502. Dinarski. Od 1944. Kosovski korpus se zvao 1. dalmatinski, a 502. se zvao 2. dalmatinski. Uporedo sa ovim nazivima u dokumentima se pojavljuju i nazivi 501. i 502. korpus.

Komandant 501. korpusa 1943. bio je kap. I kl. Novak Mijović, a 502. korpusa bio je u početku major Marin Stude (pseudonim Milan Milanović) koji je ujedno bio i načelnik Štaba Dinarske divizije, a 1943. komandant korpusa je bio kap. I kl. Živojin Zika Mladenović.

Celokupnim snagama 2. korpusa komandovao je vojvoda Đujić.

[9] Vidi dok. br. 7 i 26.

[10] Korpus je formiran od bosansko-hercegovačkih četničkih jedinica, pod komandom majora Petra Baćovića, komandanta Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. O dolasku tih jedinica u Dalmaciju u decembru 1942. i borbama protiv jedinica NOVJ na području Dalmacije i Like prvih meseci 1943. vidi dok. br. 11 i 62.

Leva (slabija) grupa izvršiće nadiranje pravcem: Kurozeb — s. Srb — s. Brotnja — Kulen-Vakuf — s. Vrtoče — s. Krnjeuša sa zadatkom uništavanja komunističkih delova na koje naiđe.

U toku nadiranja vezu između ovih dveju kolona održavati stalno, a po mogućstvu ostvariti je i manjim odredima kojima staviti u zadatak čišćenje međuprostora od komunističkih delova i manevarsku ulogu u odnosu na glavninu.

Ovaj korpus pretstavlja glavnu udarnu snagu u odnosu na susedne korpuse i treba da brzim i energičnim nadiranjem stvori što dublji klin u prostoriji koju sada drže komunisti i uhvati neposrednu vezu sa 5. korpusom[11]. Po ostvarenju dubokog klina, njegova uloga može biti manevarska u odnosu na susedne korpuse u cilju opkoljavanja i uništenja komunističkih snaga.[12]

Zona rada:

desno do linije: s. Kosovo — Vučja Glava (569) — Dinara (851) — s. Korito — s. Malo Tičevo — s. Prekaja — Vrščić (1320) — Miljakuša (1375) — s. Mijačica sve zaključno;

a levo do desne granice 2. korpusa.

4) *2. kosovska brigada*[13]

izvršiće prikupljanje svojih snaga na prostoriji: Drniš — s. Otavice — s. Rađa — s. Tepljuh sa zadatkom nadiranja pravcem: s. Miočić — Sekavica (825) — Vrlika — s. Uništa — s. Grkovci — s. Rore — Obršina (1369) — s. Gornji Ribnik — Ključ i uništavanje komunističkih delova na koje naiđe. Sem toga održavati vezu između 3. i 4. korpusa.

[11] i [17] Odnosi se na četničke odrede iz zapadne Bosne. Ove jedinice trebalo je da objedini i da njima komanduje kap. Borivoje Bora Mitranovič (Hugo), delegat Vrhovne komande kod četničkih odreda u zap. Bosni i komandant Ozrenskog četničkog korpusa (od 28. avgusta 1942). Opširnije o zadacima i radu Mitranovića u Bosni vidi dok. br. 164.

O borbama Bosanskih četničkih odreda protiv jedinica NOV i POJ u zimu i proleće 1943. vidi dok. br. 27, 30, 32, 82, 117 i 145.

[12] Posle izvedenih akcija u Dalmaciji (dok. br. 14, 15, 16 i 62), te su jedinice učestvovale u borbama protiv snaga NOVJ u dolini Neretve. Vidi dok. br. 48, 74, 75, 85 i 113.

[13] Odnosi se na Kosovsku brigadu iz 501. korpusa. Brigada je formirana 4. septembra 1942. Za komandanta brigade u vreme izvođenja akcije, određen je kap. I kl. Novak Mijović.

Zona rada:

desno do linije: Crni Vrh na Moseć planini (702) — Sovro (1301) — Vještića Gora (1517) — s. Vrbica — s. Vaganj — Ovčara (1576) — reka Sana od Odžine Glave (529) do s. Zablaće.

levo do desne granice 3. korpusa.

5) *4. korpus*[14]

izvršiće iskrcavanje na železničkoj stanici Jablanica. Iskreno zborište na prostoriji: Donja Jablanica — s. Gornja Papraska — Rama — s. Zlata. Po izvršenom prikupljanju na iskrenom zborištu preduzeti pokret pravcem: s. Jablanica — s. Zlata — s. Doljani — s. Sovici — s. Orašac — s. Ljubuša planina — s. Sarajlije — Kosnjača (1356) — s. Potočani — Livno s tim da u toku ovog pokreta marševski ciljevi budu:

— prvi dan prostorije oko s. Orašca;

— drugi dan prostorije oko s. Sarajlija;

— treći dan prostorije u zahvatu s. Potočani — s. Smričani — s. Zagoričani. Ova prostorija pretstavlja i užu prostoriju za prikupljanje trupa za napad na Livno ili gde budu komunisti.

Napad na Livno izvesti brzo i energično obuhvatom sa istoka i zapada, a potom produžiti nadiranje pravcem: Livno — Crni Vrh — Glamoč — s. Prekaja — Bos. Petrovac sa zadatkom uništavanja komunističkih delova na koje naiđe.

Ovaj korpus ima da brzim i energičnim dejstvom određenim pravcem dejstvuje u bok i pozadinu komunističkih snaga, koje se nalaze ispred naših snaga u oblasti Knina i Drniša i na taj način olakša njihove frontalne napade.

Kad se u toku nadiranja pređe Glamoč, onda jednu slabiju kolonu uputiti pravcem: s. Odžak — s. Mlinište — Mrkonjić Grad sa zadatkom da što pre izbije u oblast Mrko nj ić Grada i izvrši uništavanja komunističkih delova na pravcu nadiranja.

[14] **Reč je o Limsko-sandžačkim četničkim odredima, Zetskom letećem četničkom odredu i Nikšićkoj brigadi pod komandom pukovnika Baja Stanišića (Marino), tada komandanta Zetskog četničkog odreda.**

Stanišić je 12. februara 1942. napustio slobodnu teritoriju u Crnoj Gori i sa svojim istomišljenicima produžio rad na jačanju četničkog pokreta u dolini Zete. Poginuo je 18. oktobra 1943. u manastiru Oštrog.

Opširnije o njegovom radu u 1942. vidi knj. 1, dok. br. 61.

O dejstvima 4. korpusa protiv snaga NOV i POJ u dolini Neretve vidi dok. br. 48, 70, 74, 75, 80, 85, 97, 108, 113, 139 i 140.

Zona rada:

desno do linije: s. Sujica — s. Gornji Malovan — s. Blagaj — s. Vagan — s. Kneževići — s. Jezero — Ključ,

i levo do linije: s. Smričani — s. Cupljić[15] — greben Dinare planine — s. [Grjkovci[16] — Bos. Grahovo — s. Prnjavor — Kulen-Vakuf.

6) 5. *korpus*[17]

prikupiće svoje snage u dve grupe:

— Desna grupa odred poručnika Drenovića,[18] prikupiće se u oblasti istočno od Ključa na prostoriji s. Ratkovo — s. Sitnica sa zadatkom nadiranja pravcem: s. Donje Ratkovo — Ključ — Vrščići (1026) — Bobija (1390) — Klekovača (1500) — Drvar i uništavanje komunističkih snaga na koje naiđe.

— Leva grupa, odred »Borja«,[19] prikupiće se u oblasti Jajca na prostoriji: s. Senik — s. Lupnice — s. Lendići — s. Bungurovina — s. Doljevac sa zadatkom nadiranja pravcem: s. Jezero — s. Sipovo — s. Draganići[20] — Jastrebnjak (1567) — Glamočko Polje i uništavanje komunističkih delova na koje naiđe.

Ovaj korpus treba da teži da brzim i energičnim dejstvom određenim pravcima veže što jače komunističke snage, težeći njihovom opkoljavanju. Na ovaj način svojim dejstvom iz pozadine na komunističke snage ispred 3. korpusa olakšaće nadiranje 3. korpusu a istovremeno pojavom u bok i pozadinu komunističkih snaga ispred 4. korpusa olakšaće nadiranje i 4. korpusu. Kad se uhvati neposredna veza sa 3. korpusom, onda, prema situaciji, pristupiće se uništavanju opkoljenih komunističkih snaga ispred 1. i 2. korpusa, odnosno 4. korpusa.

Zona rada

desno do linije: s. Donje Ratkovo — s. Donja Sanica (12 km. sev. zapadno od Ključa)— greben Grmeč planine;

[15] **Čuklić.**

[16] **Na** ovom mestu original je oštećen, a verovatno se odnosi na s. Grkovci.

[18] **Uroš, učitelj, rezervni poručnik, komandant četničkog odreda »Kočić«. Trećeg juna 1943. postao je komandant Bosanskokrajiškog četničkog korpusa. Poginuo je 31. maja 1944. godine.**

[19] **Odred »Borja« imao je u svom sastavu pet bataljona i to: »Mrkonjić«, »Karađorđe«, »Tankosić«, »Kralj Petar II« i »Knez Arsen«. Osmog jula 1943. Odred je ušao u sastav tada formiranog Srednjobosanskog četničkog korpusa.**

[20] **Dragnić.**

levo do linije: Orlovača (1162) 4 km jugoistočno od Jajca — Vranovina (1370) — Perića Glavica (1063) — Roduša (1169) — s. Pribelja — Glamoč.

V

Organizacija komandovanja i veze.

Organizacija komandovanja vidi se iz priloga br. 2.

1) U toku izvođenja akcije održavati stalno vezu, kako između naporednih kolona, tako i između pojedinih korpusa desno i levo na granicama određenih zona za rad.

2) Unutrašnje veze održavati kuririma, radiostanicama malog dometa kojima se raspolaže a po mogućstvu signalnim barjačićima i telefonima.

3) Sa istaknutim delom Vrhovne komande[21] vezu održavati radio telegrafskim putem i to:

a) 1. korpus (major Bjelajac) javljaće se neposredno radiostanicom koju će dobiti od majora Baćovića dok ne uspostavi vezu sa Vojvodom Birčaninom.[22]

b) Vojvoda Birčanin javljaće se preko radiostanice koju je doneo poručnik Plećaš,[23] a sad se nalazi kod Vojvode Đujića, i održavati vezu za sve snage u oblasti Knina i Gračaca (2. i 3. korpus i 2. Kosovska brigada). Kad uspostavi vezu sa 1. korpusom (major Bjelajac), onda će veza i za ovaj korpus ići preko Vojvode Birčanina.

[21] U Istaknutom delu Vrhovne komande bili su, pored ostalih, major Zaharije Ostojić, šef 1. odseka Operativnog odeljenja Vrhovne komande i major Borivoje Radulović. Ostojića je 11. decembra 1942. Draža Mihailović postavio za delegata Vrhovne komande za rukovođenje operacijama protiv jedinica NOVJ u istočnoj i zapadnoj Bosni, Lici i Dalmaciji (knj. 1, dok. br. 204). Istaknuti deo Vrhovne komande nalazio se u Kalinoviku do 23. marta 1943. godine.

U dokumentu od 22. maja 1943. Ostojić se potpisuje kao »komandant istaknutog dela Vrhovne komande«. Pošto je Ostojić, u svojstvu delegata Vrhovne komande, komandovao jedinicama u svim većim operacijama, to će redakcija od početka, tj. od 11. decembra 1942. upotrebljavati naziv »komandant Istaknutog dela Vrhovne komande«.

Istaknuti deo Vrhovne komande ukinut je naredbom Draže Mihailovića od 2. aprila 1945. U to vreme Vrhovna komanda se nalazila na teritoriji Bosne, pa nije postojala potreba za Istaknutim delom (Arhiv VII, reg. br. 1/4, k. 79).

[22] Ilija Trifunović Birčanin, komandant zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojnočetničkih odreda. Umro je 3. februara 1943. godine. Opširnije o njemu vidi dok. br. 7, 13 i 26.

[23] Nedeljko Plećaš. Došao je u Dražin štab u Lipovo iz Kaira u septembru 1942. Pobegao je 10. septembra 1943. iz Rijeke u Italiju.

U slučaju da stanica koju je doneo Plećaš ne radi Vojvoda Birčanin održavaće vezu sa mnom preko radiostanice majora Baćovića. Ako rade obe stanice, onda Baćovićeva stanica da uđe u unutrašnju mrežu veza Vojvode Birčanina.

v) 4. korpus (pukovnik Stanišić) javljaće se neposredno preko svoje radiostanice.

g) 5. korpus (kapetan Mitranović) javljaće se neposredno preko svoje radiostanice.

4) Istaknuti deo Vrhovne komande biće u neposrednoj radio vezi sa glavnim centrom veze Vrhovne komande.[24]

Preko istaknutog dela Vrhovne komande održavaće se veza između odvojenih snaga (Bjelajca, Birčanina, Stanišića, Mitranovića), a tim će se putem dobijati sva obaveštenja o situaciji kod suseda kao i moja naređenja za dalji rad, te da sve akcije budu koordinirane;

5) Svakog dana podnositi šifro vane izveštaje o situaciji u ugovoreno vreme za radio vezu.

VI

Nastati da se sve pripreme što pre završe.
Početak akcije naknadno ću odrediti.
Prijem direktiva potvrditi pismeno.

M.P.[25]

Po zapovesti Vrhovnog Komandanta[26]
Načelnik Štaba Vrhovne
Komande
Armiski Đeneral,
Drag. M. Mihailović[27]

[24] U to vreme Istaknuti deo Vrhovne komande nalazio se u Kalinoviku, a Vrhovna komanda u s. Lipovu, kod Kolašina.

[25] Okrugli pečat: »Komanda Jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1.«

[26] Vrhovni komandant bio je kralj Petar II Karađorđević.

[27] Celokupnim operacijama po ovoj direktivi rukovodio je Dragoljub Mihailović Draža preko majora Ostojića. Vidi dok. br. 80. O ličnosti Draže Mihailovića, dolasku na Ravnu goru, formiranju prvih četničkih jedinica, povezivanju sa emigrantskom vladom u Londonu vidi knj. l, dok. br. 1.

BR. 2

ZAPOVEST DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 3. JANUARA 1943. KOMANDANTIMA MILEŠEVSKOG I DRINSKOG KORPUSA I DURMITORSKE BRIGADE ZA UNIŠTENJE MUSLIMANA I PRIPADNIKA NARODNOOSLOBODILACKOG POKRETA U CAJNICKOM SREZU[1]

KOMANDA JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI
Gorski Štab br. I[2]
O. Br. 1
3. januar 1943. g. *Najstrožije poverljivo*
Položaj

Z A P O V E S T .

(Sekcije 1 : 100.000 Vardište—Višegrad—Zabljak)

Prema prikupljenim podacima ustaško-muslimanske razbojničke bande[3], u vidu italijanske milicije, drže položaje kako sleduje:

Neprijateljske snage, poslednjih dana zauzele su skoro ceo Cajnički srez, sem sela: Ponikve, Trpinje, Šapići i Zaborak. Njihov raspored je sledeći:

— U selima Strgačme i Kaoštice ima oko 400 naoružanih ljudi;

— U zaseocima oko s. Zaborka ima oko 200 naoružanih ljudi;

— Na Metaljci u utvrđenoj kasarni ima oko 500 naoružanih ljudi sa 3 puško-mitraljeza i sa 1 mitraljezom. Ova grupa čuva put: Pljevi ja—Cajniče;

— Us. Bukovica ima, u poslednje vreme oko 300 naoružanih ljudi sa 1 puško-mitraljezom raspoređenih duž granice prema Fočanskom srezu sa rezervama u selima: Kovačevići, Strečanje i Plansko;

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 2, reg. br. 2/1—1 (VK-V-43).**

[2] **Brojčana oznaka za Vrhovnu komandu Jugoslovenske vojske u otadžbini (dalje VK JVO).**

[3] **Istog dana major Zaharije Ostojić je u pismu Draži Mihailoviću, pored ostalog, naveo: »-Obzirom na sadašnju situaciju, sastavio sam plan rada i zapovest za prvi dan akcije za kažnjavanje muslimana, ustaša i komunista u čajničkom srezu« (Arhiv VII, Ča, k. 1, reg. br. 112).**

Sem ovih rasporeda po selima ustaško-muslimanske organizacije izvršile su i posedanje ovih položaja:

1) Rovište k. 1178—Gradina k. 1208—Carevo Guvno k. 1225—Paljike k. 1164—s. Biljin, s tim, što jačim snagama drže deo: Gradina k. 1208—Carevo Guvno k. 1225. Jačina neprijatelja na ovome položaju ceni se oko 600 ljudi sa 3 mitraljeza (severne padine);

2) Mostobran skele kod s. Kopači na liniji: Gradina k. 1048—Straža—Trebeško Brdo k. 873—Borovska planina. Kao pokretna rezerva ovog mostobrana nalazi se izvestan deo naoružanih ljudi u selima iza linije mostobrana. Celokupna jačina neprijatelja na ovome mostobranu ceni se oko 500 ljudi.

Kako su ustaško-muslimanske organizacije krajem meseca decembra prošle godine, izvršavajući naloge okupatora, upale u Cajnički srez i po srpskim selima ubijali nevino i nezaštićeno stanovništvo, pljačkali i silovali naše žene i devojke, to da bi se ovaj srez zaštitio od daljeg terora i da bi se u ćelom srezu uspostavila četnička vlast[4], —

N A R E Đ U J E M :

Da se za čišćenje Čajničkog sreza od ustaško-mislimanskih organizacija preduzme brza i energična akcija po sledećem:

1) *Mileševski korpus:*
(Knt kap. Voja Lukačević)[5]
Knt kapetan Railić Radoman:[6]

A) Pribojska brigada sa delom Višegradske brigade[7]
Komandant poručnik
Vukola Tomić

250 ljudi iz Pribojske i 200 *ljudi iz Višegradske brig.*
Svega: 450 boraca.

1) Preduzima napad u dve kolone i to :[8]
Desna kolona:
Jačina 150 ljudi;
Preduzima nadiranje pravcem: s. Zagrade —Vranja k. 842—Svatovsko groblje k. 763—k. 816—s. Barac—Rudina k. 772—s. Vukove k. 719, sa zadatkom da u toku istog

[4] **i * Vidi dok. br. 5, 6, 15, 34 i 102.**

[5], [6] **i** [10] **Rečenica je napisana zelenim mastilom, ćirilicom.**

[7] **Iz sastava Drinskog korpusa.**

dana izbije na liniju: s. Odžak—s. Koštice—Vukove k. 719.

Po izbijanju na Vranju komandant kolone uputiće desnu pobočnicu pravcem: Vranja k. 842—k. 808—Stankovača—s. Odžak radi obszbeđenja desnog krila ove kolone.

U toku nastupanja očistiti s. Vitigrab od ustaških bandi.

Leva kolona:

Jačina: 300 boraca;

Preduzima nadiranje pravcem: s. Zagrade—Volo vica k. 1178 — k. 1024 — s.Zubanj —Stolac k. 1152, sa zadatkom da u toku istog dana izbije na liniju:
k. 1118—Stolac k. 1152 — k. 821 — k. 892 (s. Hunkovići) gde ova kolona treba da uhvati vezu sa Mileševskom brigadom, ako ova brigada, u toku ovog dana, izbije na liniju: Barelj — k. 847 — s. Zaborak. U slučaju pak, ' da Mileševska brigada, ne izbije na označenu liniju, Pribojska brigada uhvatiće vezu, po izbijanju na određeni cilj, sa Zaboračkim bataljonom preko Barelja i to kuririma.

Zona akcije brigade je: desno do r. Lima, a levo do linije: Rudina k. 1160 — k. 1076 — s. Domišići — potok Radojna do s. Hunkovića (sve isključno).

B) Mileševska brigada
Knt potporučnik
Krivokapić Ratko
300 ljudi

Svega: 300 boraca

B) Preduzeće napad pravcem: Jožnica k. 1232 — zaseok Brančići — zaseok Đakovi ći — zaseok Pirni Do k. 1010 — Babino Brdo k. 1114 sa zadatkom, da u toku istog dana izbije na liniju: Babino Brdo k. 1114 — k. 1218 — Vranjača k. 1292 — k. 1264 — k. 1185, na kojoj liniji, da uhvati vezu sa desnom grupom Pljevaljske brigade.

Zavisno od postignutog uspeha kod s. Poblaće ova brigada može produžiti akciju, u toku istog dana, pravcem: s. Đakovići — s. Zaborak, s tim, što će ostaviti deo snaga na Vranjači (50 ljudi) za održavanje veze sa desnom grupom Pljevaljske brigade.

Blagovremeno i pre početka napada komandant Mileševske brigade sporazumeće se sa komandantom Zaboračkog bataljona Čajničke brigade za zajedničku akciju prema s. Đakoviću. Napad od Zaborka delom snaga Zaboračkog bataljona u pravcu s. Đakovića treba da počne jednovremeno sa napadom od Babina Brda, te pre početka napada koordinaciju regulisati ugovorenim znacima.

Ako se uspe sa zauzimanjem Đakovića komandant Mileševske brigade stavlja pod svoju komandu Zaborački bataljon i do mraka izbija na liniju: Barelj k. 847 — k. 836 — Zaborak k. 1164 — Zaborske stene k. 1370, s tim što treba da uhvati vezu sa

desnom grupom Pljevaljske brigade na k. 1191.

Po izbijanju na Barelj uhvatiti vezu i sa Priboj skom brigadom kod s. Hunkovići k. 892.

Zona akcije za brigadu: desno do leve granice Priboj ske brigade (sve zaključno) a levo do linije: Kovač pl. k. 1242 — k. 1221 s. Vrhovine — Kunja k. 1267 (sve isključno).

V) Pljevaljska brigada:
Komandant poručnik
Jelovac Jovan[9]
750 ljudi

Svega: 750 boraca

Kap. Railić objedinjava rad kolona pod A. i B.[10]

V) Preduzeće napad u dve kolone :

Desna kolona:

Komandant poručnik Jelovac Jovan.

Jačina: 600 boraca.

Kolona će preduzeti nadiranje pravcem: s. Mrčevo — s. G. Dubac — Stražbenica k. 1533. Po izbijanju na Stražbenicu ova kolona podeliće se na dve grupe i to:

Desna grupa:

Jačina 300 boraca.

Komandant poručnik Jelovac

Zadatak: Izbiti najpogodnijim pravcem *i neprimetno* na liniju: Kunja — k. 1267 — k. 1185, s tim, što će sa ovog položaja preduzeti osmatran je ustaških-muslima-

Ime je napisano crnim mastilom, ćirilicom.

na na Metaljki i ako se ovi krenu u pravcu Čajniča ili s. Poblaća najenergičnijim napadom dejstvuje u bok ovih snaga.

Sa k. 1185 uhvatiti vezu sa delovima Mileševske brigade, čije će levo krilo biti na Vranjači k. 1264. —

Leva grupa:

Komandant poručnik Jelovac Jovan

Jačina: 300 boraca;

Zadatak : Zauzeti položaj Svetio Borje k. 1368 — Stražbenica k. 1533 sa koga osmatrati ustaške-muslimane na Metaljki i ako se ovi krenu u pravcu s. Poblaća napasti Metaljku, upaliti kasarnu, razoružati tamošnje snage i pomoći desnoj grupi u njenoj akciji (Sve to u slučaju ako ne dođu okupatori u pomoć Metaljki). U slučaju pak ako ustaše iz Metaljke preduzmu pokret ka s. Bukovica ili ka Cajniču najenergičnijim napadom u bokove sprečiti ove pokrete.

U slučaju da neprijatelj napusti Metaljku, a ostavi samo slabe snage na ovome mestu, obe grupe jednovremeno napadaju Metaljku, pale kasarnu i vraćaju se na prvobitne položaje. Ako pak neprijatelj ne napušta Metaljku obe grupe ostaju na svojim položajima u osmatranju, štiteći pozadinu snaga predviđenih za akciju.

Leva Kolona:

Komandanta će odrediti komandant Mileševskog korpusa.

Jačina: 150 boraca;

Zadatak : preduzima nadiranje pravcem: s. D. Dubac — s. Klapuhe — s. Kukavice — Koprivni Do k. 1243 — Oštra Glava k. 1265 s tim, da izbije na liniju: Vragolija k. 1424 — Suva Kosa k. 1248 — Oštra Glava k. 1265. Po izbijanju na Oštru Glavu uhvatiti vezu sa desnom kolonom Durmitorske brigade i posadom u s. Ponikve.

2) Durmitorska brigada:

Komandant kapetan II kl. Bojović Nikola

Sastava:

Durmitorska brig. 600 lj. ;

Celebićski bataljon 110 lj.;

Deo Cajničke brig, iz s. Ponikve i s. Trpimje 200 lj.;

Svega: 910 boraca.

2) Preduzeće napad u dve kolone i to :

Desna kolona:

Komandant.....

Jačina: 210 vojnika;

Zadatak : preduzima nadiranje pravcem: s. Gradojevići — s. Ta taro vine — s. G. Lugovi —- s. Raščići — s. Gunjičići — s. Selište — s. Ponikve — s. Drumine k. 1180 s tim, da izbije na položaj : k. 1221 — k. 1280;

Leva kolona:

Komandant kapetan Bojović Nikola.

Jačina: 500 vojnika;

Zadatak : preduzima nadiranje pravcem: s. G. Papratno — s. Rujevica —s. Kržava — s. Kovačevići — s. Marinac — s. Klakorine — Debelo Brdo k. 1331 — Trojan k. 1340 s tim, da izbije na

liniju: Trojan k. 1340 — s. Trpinje.

Zona akcije: desno do linije: s. Jahovići — s. Čardak — Rakitova Lokva — s. Ponikve, a levo do linije: Okladnik k. 1372 — s. Vukšići — s. Bavčići — Ilijina Stena k. 1182 — s. Trpinje (sve zaključno).

Deo Cajničke brigade iz s. Ponikve i s. Trpinje izbice na liniju: Kruševački Vis — Ilijina Stena k. 1182 — Debelo Brdo k. 1331 — k. 873 — k. 1124, s tim, što će isturiti potrebna obezbeđenja na Oštru Glavu k. 1265 i na Zidine k. 1304.

Zadatak je ovoga dela, da drži sve prelaze, kuda bi ustaški-muslimani mogli da odstupaju iz Bukovice u Cajniče, tučenje svih neprijateljskih snaga i zaseda i održavanje veza sa nastupaj ućim kolonama.

3) Drinski korpus:
Komandant kapetan I kl. Bajo Nikić
Sastava:
Fočanska brigada 380 lj. ;
Cajnička brigada 150 lj.;

Svega: 530 boraca.

3) U toku ovoga dana preduzeće akciju na sledeći način :

Desna kolona:
Komandant Đak-narednik Milan Matović
Jačina: 200 boraca;
Zadatak:

Preduzima nadiranje pravcem: Vranj'ača ■— k. 1255 — Gunjani k. 1212 — s. Plansko — s. Moćevići — Kruševački Vrh ■— s. Pisanica, s tim, da izbije na liniju: s. Pisanica — k. 1248.

Leva kolona:

Komandant.....

Jačina: 330 boraca

Posešće položaj: Crni Vrh k. 1309 — Carevo Guvno k. 1255 — Paljika k. 1164 — k. 796 — k. 680, na kome ostati sve do sledećeg dana akcije.

Zona akcije ovoga korpusa je sledeća: desno do leve granice Durmitorske brigade (sve isključno), a levo do Drine.

4) Ostatak Drinskog korpusa
300 ljudi

Svega: 300 boraca.

4) Ostaće na svome dosadašnjem položaju: k. 540 — Hrast k. 865 — Grabić k. 1022 — Sešin Vrh k. 1091 — Stolac k. 1519 sa dosadašnjom ulogom.

5) Akciju sledećih dana dok se ne postigne potpuno čišćenje Cajničkog sreza od ustaških-muslimana izvoditi u svemu po priloženom Planu rada;[11]

6) *Veze:*

— *Unutrašnje:*

Veze održavati u svemu kako je to izloženo u priloženom planu rada a naročito između pojedinih kolona i susednih delova. Komandanti korpusa i brigada organizovaće na najbrižljiviji način veze kod svojih jedinica putem kurira, relejnih stanica i ugovornih znakova. Nastati svim silama, da se ogarantuje pouzdana veza, kako bi se zamišljena akcija mogla izvesti sa što manje zastoja i gubitaka.

[11] i [12] **Uz zapovest, kao sastavni deo dokumenta, priložen je plan rada, kojim je predviđeno: cilj akcije, snaga i njihov raspored, način održavanja veze, sanitetska služba, rejoni prikupljanja, postupak sa stanovništvom i ratnim plenom. Predviđeno je da akcija traje tri dana, pa su jedinicama određeni dnevni zadaci. U tački 10 predviđeno je da** se posle **završene akcije jedinice Mileševskog korpusa i Durmitorske brigade vrate na svoju teritoriju, a Drinski korpus izvrši osiguranje čajničkog sreza.**

— *Spoljne:*

Sa istaknutim delom Gorskog štaba Br. 1 održavati vezu na sledeći način:

— Komandant Drinskog korpusa :

Uspostaviće relejne stanice od svoga komandnog mesta do najbliže telefonske stanice i šifrovanom depešom na liniji Foča — Kalinovik slati svakog dana izveštaje o situaciji na svome delu fronta;

Na isti način održavaće vezu i Komandant Durmitorske brigade.

— Komandant Mileševskog korpusa:

Radio stanicu postavljaće duž linije: s. Mrčevo — s. Poblaće — s. Zaborak.

Na svome delu fronta sve izveštaje upućivati na radio-stanicu, pa jedan uskupni izveštaj na šifro vani način dostavljati svakog dana pomenutom štabu u kome navesti situaciju celog korpusa.

7) *Snabdevanje:*

Komandanti korpusa i komandant Durmitorske brigade regulisaće snabdevanje na najpogodniji način, tako da borci uvek budu blagovremeno nahranjeni i popunjeni municijom.

8) *Sanitetska služba:*

Bolesne i ranjene upućivati na lečenje i previjanje i to:

Pljevaljska brigada u s. Mrčevo, gde obrazovati previjalište, a potom ovo previjalište preneti u s. Zaborak;

Za Priboj sku brigadu regulisaće komandant Mileševskog korpusa u početnoj akciji, a potom ovu službu preneti na s. Zaborak;

Drinski korpus i Durmitorska brigada obrazovaće u s. Slatina svoje previjalište gde upućivati bolesne i ranjene borce. Sledećih dana akcije previjalište preneti u s. Ifsar.

Evakuaciju teže ranjenih i bolesnih regulisaće komandanti korpusa obzirom na mesne prilike.

9) U toku izvođenja akcije nastati, da se svim borbenim momentima ispolji energija svih starešina i boraca, da rad bude brz i odlučan, kako bi se što pre i sa što manje gubitaka postigli željeni rezultati. Brzina u radu i što pre čišćenje ovoga sreza od ustaških-muslimana zatevaju i drugi obziri, koji su ovome štabu poznati, pa se zbog toga brzina rada zahteva od svih jedinica.

10) Pre početka akcije komandanti korpusa i komandant Durmitorske brigade odrediće za svoje jedinice zone prikuplja-

nja saobrazno mesnim prilikama, no s tim, da se ovo prikupljanje jedinica na određena mesta izvede u najvećoj tajnosti, a po potrebi rasturajući i lažne glasove o svojim namerama, samo da bi se do danog momenta sačuvala tajnost zamišljene akcije.

11) U toku izvođenja akcije komandanti će preduzeti najstrožije mere da se svaka pljačka zabrani, ubijanje nevinih ljudi, žena i dece spreči i zavede najveći red i disciplina kod svojih jedinica, kako bi se ugled Jugoslovenske vojske u Otadžbini očuvao na dostojnoj visini.

Isto tako sprečiti svako paljenje kuća.

12) Ratni plen, do koga će se doći u toku ove akcije podeliće komandanti korpusa i Durmitorske brigade svojim jedinicama ravnomerno, a naoružanje dodeliti jedinicama koje sada oskudevaju u istom.

13) Dan početka akcije narediće se naknadno, no s tim, da se prikupljanje trupa izvrši tako, da projektovana akcija ne zakasni, ali voditi strogo računa, da se sa ovim prikupljanjem trupa ne preurani te da se na taj način otkrije, pre vremena, nameravana akcija.

14) Prilog:

Br. 1. ... Plan rada[12] i
Br. 2. . . . Skica.[13]

M.P.

PO ZAPOVESTI MINISTRA I
NAČELNIKA ŠTABA VRHOVNE KOMANDE,
Đeneralštabni major,
Zaharije Ostojić

Dostavljeno :
K-omandantu : Drinskog i
Mileševskog korpusa i
Durmitorske brigade.

Na uviđaj:
Gospodinu Ministru
vojske, mornarice i
vazduhoplovstva.

[13] **Skica je priložena uz zapovest. Njome su šematski, kombinacijom mastila i olovki raznih boja, prikazani raspored jedinica u rejonima prikupljanja, polazni položaji, pravci dejstva i dnevni- zadaci.**

BR. 3

SAOPŠTENJE KOMANDE OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 4. JANUARA 1943. KOMANDANTU 1. SARAJEVSKE BRIGADE O POJAVAMA DEZERTERSTVA I BEŽANJA IZ BORBE PROTIV PARTIZANSKIH JEDINICA NA TERITORIJI ROMANIJSKOG KORPUSA[1]

K O M A N D A
800[2]
Str. Pov. Br.----------
4 januara 1943. g.
P o l o ž a j

KOMANDANTU 1 SARAJEVSKE BRIGADE[3]

Na teritoriji Romanijskog Korpusa, desilo se da pojedine jedinice nisu primile borbu sa komunistima[4] koji su u manjim grupama naišli na teritoriju pojedinih bataljona. Komandanti dotičnih bataljona nisu blagovremeno pripremili ljudstvo svojih bataljona za ovu borbu i u kritičnom momentu, napustili su svoje bataljone i sa njima ostatak ljudstva, koje nije htelo prići komunistima, a usled izdaje od ostalih boraca nije moglo primiti borbu ono što je ostalo na svome mestu jer ih je bilo malo.

Za ovakav rad odgovorne su na prvom mestu više starešine što nisu putem propagande postigli kod ljudstva toliko da su u svakom momentu spremni da se biju sa komunistima. Zatim što nisu sve idealne komuniste na svojoj teritoriji kao i ona lica koja su komuniste ma čim pomagali, blagovremeno likvidirali.

Dostavljajući prednje saopštavam svim starešinama i svim borcima sledeće:

1 — Svi oni koju su se predali komunistima **osuđeni su na** smrt, a stavlja se u dužnost svim starešinama i borcima da iste ma gde ih našli odmah streljaju kao izdajnike bez ikakva

[1] Kopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom, umnožen na šapirografu) u Arhivu VII, Ča, k. 172, reg. br. 5/1 (BH-V-2100).

[2] Brojčana oznaka Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine (dalje KOJIBiH).

[3] Naziv jedinice je napisan plavim mastilom, ćirilicom.
Komandant brigade bio je poručnik Savo Derikonja.

[4] Odnosi se na 6. istočnobosansku NOU brigadu, koja je krajem decembra 1942. prodrla na teren Romanije i, uništila nekoliko manjih četničkih jedinica i ustaško-domobranskih lipOrišta. Opširnije 0 tome vidi tom IV, knj. 9, dok. br. 181.

...

suda. Komandant 1. Sarajevske brigade utvrdiće poimenično, koji su borci Cmovrškog bataljona svojevoljno prišli komunistima. Njihova imena objaviti svim jedinicama na teritoriji Romanijskog Korpusa.

2 — Svi oni koji nisu prihvatili borbu sa komunistima već se povukli pre nego što su likvidirali izrode iz svoje sredine biće **najstrože kažnjeni,** o čemu će voditi računa **komandant Romanijskog Korpusa.**

3 — Komandant brigade i Komandant Romanijskog Korpusa izvestiće ovu Komandu o učinjenom.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU.

Zastupa Komandanta
800
D. S.[5]

BR. 4

PISMO KOMANDANTA LIMSKO-SANDŽAČKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 6. JANUARA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O REPRESALIJAMA NAD MUSLIMANSKIM ŽIVLJEM U BIJELOPOLJSKOM SREZU[1]

Ciča Đoko,

Naročitih novosti nema. Operacije u srezu Belopoljskom otpočele su juče 5. ovog meseca u 12 časova i to prvo kod Rade Korde. Sve se izvodi tačno po planu. Rade je juče spalio 15 kuća, ubio 10 muslimana i 5 je sagorelo u kućama. Izvesna sela koja su uporište muslimana moraju se spaliti i to sam naredio.[2]

Jutros tačno po planu otpočele su borbe na drugom sektoru. Osmatrači koji su dostavili izveštaj u Šahoviće javljaju da je borba u s. Dubovo razvijala se u pravcu s. Korita takvom brzinom da su dva prva turska sela Jasen, i Kostiće, a zatim i Zminjac za nepuni sat pregaženi.

Jednom rečju uspeh je siguran, a kakav će biti rezultat u pogledu žrtava videćemo.

[5] **Danilo Salatić, kapetan, načelnik Štaba Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.**

[1] **Original (pisan mastiljavom olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 132, reg. br. 7/3 (CG-V-64).**

[2] **Vidi dok. br. 8.**

Odlazak za Bosnu odobren je.[3] Ovde je stigao kapetan Rakočević[4] da bi se utanačile stvari potpuno oko odlaska, ali pored toga moram slati Raja[5] i Perhineka[6] u Podgoricu da bi se prebacila sprema koju treba da dobijem. O ugovorenom datumu polaska obavestiću Vas.

Sada odlazim za srez Belopoljski da dirigujem lokalizovanjem sukoba.

Italijani su juče pokušali da izađu kod Korde da intervenišu, ali kada su osetili zrna puščana oko ušiju pobegli su natrag u varoš. Jutros sam uputio depešu Ktu divizije[7] u Berane,[8] da italijanske trupe ne izlaze na teren, jer ako izađu da ću narediti narodu da ih napadne. Odgovorio mi je da neće, ali traži da lokalizujem sukob i poslao mi 100 litara nafte za prebacivanje automobila tamo gde hoću.

[3] **Reč je o odobrenju italijanskih vojnih vlasti za odlazak Limsko-sandžačkih četničkih odreda u operacije protiv jedinica NOVJ na slobodnoj teritoriji zapadne Bosne, Like i Korduna.**

Italijani su u četnicima gledali dragocenog saveznika kojega treba što više iskoristiti u borbi protiv NOVJ. Nemci, iako su pomagali četnike i zajedno s njima vodili borbu protiv jedinica NOVJ, smatrali su ih potencijalnim neprijateljem koji će se pridružiti saveznicima u slučaju njihovog iskrcavanja na Balkan. Naročito je Hitler nastojao da se četnici likvidiraju na teritoriji NDH, a potom i oni na teritoriji Crne Gore. Akcija je trebalo da usledi posle izvršenih operacija »-Weiss I« i »Weiss II«. Na konferenciji koja je održana u nemačkoj Vrhovnoj komandi 18. i 19. decembra 1942. u Rastenburgu, italijanska delegacija, Ćano Galeaco (Ciano Galeazzo) i Ugo Kavalero (Cavallero) pristali su na ofanzivu protiv jedinica NOVJ na teritoriji NDH, a prećutno i na razoružanje četnika. Na sastanku u Rimu 3. januara 1943. razrađen je plan operacije protiv jedinica NOVJ nazvan »Weiss I« i »Weis II«, a zatim razoružanje četnika »Weiss III«. Već sutradan, 4. januara, Musolini (Mussolini) je, nakon što je saslušao Kavalera i Maria Roatu (Mario Roatta) o stvarnoj situaciji da se četnici bore protiv pripadnika NOP-a, poništio treću etapu — razoružanje četnika.

Italijanska Vrhovna komanda ocenila je da bi dolazak četnika iz Crne Gore na teritoriju NDH pogoršao njihove odnose sa Nemcima i vlastima Nezavisne Države Hrvatske, pa su zbog toga odugovlačili sa odobrenjem pokreta četnicima u zapadnu Bosnu. Ante Pavelić je dao pristanak da se četnici sa italijanskim trupama angažuju u borbi protiv jedinica NOV na teritoriji NDH, a što se tiče četnika iz Crne Gore, za njih je takođe dao pristanak da mogu učestovati u operacijama na pravcu Prozor — Glamoč i dalje, s tim da se po završenim operacijama vrate u Crnu Goru. Na osnovu dogovora Pavelića i Roate, italijanska Vrhovna komanda je 15. januara 1943. odobrila angažovanje četnika iz Crne Gore. Međutim, iako su Italijani te četničke jedinice naoružali i opremili za predstojeće akcije, ipak su kočili njihov dolazak. U takvoj situaciji Draža Mihailović je odlučio da Limsko-sandžački četnički odredi kao »divlji odredi iz Bosne« krenu u zapadnu Bosnu predviđenim pravcem (Jablanica — Prozor — Livno — Glamoč — Bos. Petrovac). Međutim, do pokreta nije došlo sve do druge polovine februara kada su jedinice NOV već prodrle u dolinu Neretve, zauzele više italijanskih garnizona i ugrozile Mostar. Italijanska Vrhovna komanda je zbog vanredno teške situa-

Šaljem Vam badnjak i Vama i svima u štabu čestitam nastupajuće praznike sa željom da Vam Bog podari dug život i da Uskrs slavite u prestonici.

6/1-1943 god. Poštuje Vas i
Kolašin poz. Pavle[9]

BR. 5

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA U VREMENU OD 1. DO 8. JANUARA 1943. GODINE[1]

1. januara 1943.

1 *Od 222[2]:* 89. 1.1. najhitnije. Kod mene stigao večeras Kapetan Glumac, načelnik štaba Bajov.[3] Upoznao me je detaljno sa situacijom. Turci[4] vrše

cije u dolini Neretve, 20. februara 1943. odobrila angažovanje četnika iz Crne Gore. Opširnije, vidi: dok. br. 5, 6, 18, 25, 28, 70, 74, 75 i 140; tom IV, knj. 9, dok. br. 207, 211, 216, 217, 218, 221, 228, 231 i 250; tom V, knj. 12, dok. br. 172; Fabijan Trgo, Četvrta i peta neprijateljska ofanziva, Zbornik radova »Neretva — Sutjeska 1943«, Vojnoistorijski institut, Beograd 1969, str. 11—16; Vojmir Kljaković, Priprema neprijatelja za četvrtu ofanzivu gledano po stranim izvorima i neprijateljskim dokumentima, Vojnoistorijski glasnik 2/1951.

[4] Milo.

[5] Popović. Jedan od ljudi Pavla Đurišića za održavanje veze s Italijanima. Inače načelnik Štaba Limsko-sandžačkih četničkih odreda.

[6] Rudolf Rudi, kapetan I kl. (major) delegat Vrhovne komande za Crnu Goru.

[7] »Venecija«.

[8] Sada Ivangrad.

[9] Đurišić.

[1] Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 289, reg. br. 5/1 (knjiga XXIX). Ova knjiga depeša (obična sveska) sadrži depeše četničkih jedinica i komandanata upućenih Vrhovnoj komandi u vremenu od 26. decembra 1942 (depeše br. 4123—4147) do 9. januara 1943 (br. 1——235). Na margini pojedinih depeša dopisana su negde slova, a negde brojevi, verovatno rukopis Draže Mihailovića, a negde majora Mirka Lalatovića. Depeše čija sadržina nije od posebnog značaja za celinu sadržaja ove knjige, a odnose se na ishranu, odeću, naoružanje, formacije, stanje obučenosti, međusobne odnose, razne pritužbe, ili zahteve, čestitanja praznika, predloge za unapređenje, razna obaveštenja itd., redakcija ne objavljuje, a svaka takva depeša biće označena sa tri tačke.

[2] Brojčana oznaka i šifra majora Ostojića i Istaknutog dela Vrhovne komande.

[1] [6] Odnosi se na Baja Nikića i Nikolu Bojovića. Vidi dok. br. 2.

[4] Naziv, koji su četnici upotrebljavali za pripadnike muslimanske narodnosti.

ponovne pripreme za napad. Potpuno su zagospodarili čajničkim srezom i presekli veze sa višegradskom brigadom.[5] Kod Baja stigli Vojini i Bojovićevi[6] oficiri radi dogovora. Bajo ima samo 500 ljudi za odbranu fronta od Čelebića do Drine. Prema njemu više od 1000 Turaka dobro naoružanih. Da održi sadašnji položaj neophodna mu je pomoć od 300 ljudi. Nast.

2 *Od 222:* 90. nast. Koje treba najhitnije da mu pošalje Bojović ili Voja u selo Vikoč. Za održanje usamljenog sela Zaborka, Vukola Tomić treba hitno da pošalje bar 100 ljudi. U Zaborku se drži najhrabriji narednik Atanacković sa 80 ljudi (koji je dopratio čika Vasu[7] do Vas). Posle toga treba pripremati napad sa 4 strane radi definitivne likvidacije Turaka u čajničkom srezu. Napad izvesti odmah posle Božića, odnosno sredinom januara, čim se snage prikupe. Potrebno je najmanje 3000 ljudi za siguran uspeh. Voja bi trebao da da svojih 1.300, Bojović 600 svojih i Ružićevih.[8] Ostalo bi pronašli od Baja i sa drugih strana. Plan napada izradiću ja sutra, i predvideti detalj rada po danima.[9] Nast.

3 Od *222:* 91. Nast. Jer će trebati bar 3 dana za livkidaciju Turaka. Voja sa stanicom, pre napada treba da pređe u Celebić i da stupi sa mnom u vezu. Akciju bih mogao voditi ja preko Voje, a pod iznetim uslovima. Primam odgovornost za uspeh. Molim za odgovor još sutra, 1. vog januara,[10] da odgovorim Glumcu. Preko Muse[11] gledaću da među Turke unesemo zabunu, da nas ne napadaju dok mi ne budemo gotovi. Pitanje muslimana moramo rešavati na razne načine u raznim krajevima.[12] Sandžaklije se moraju klati,[13] jer ako mi nećemo njih, oni će pokušati nas, dok ih još štiti okupator. Zato sada i žure. Cika Branko.[14]—

[5] i [9] Vidi dok. br. 2.

[7] Odnosi se na Dragišu Vasića.

[8] Odnosi se na Ivana Ružica, kap. II kl. Ružić je u to vreme bio komandant 2. durmitorske brigade Durmitorskog korpusa.

[10] Vidi dok. br. 6.

[11] Fehim Musakadić, major.

[12] O stavu četničkog rukovodstva prema Muslimanima vidi knj. 1, dok. br. 1 i 34.

[13] Vidi dok. br. 34 i 102.

[14] Zaharije Ostojić.

2. januara 1943. god.

19 *Od 222:* 93 nast. Da li se slažete sa mojim projektima, istrukcije za akciju[15] što vam je Ivanišević[16] sigurno izložio. Muslimani Vam šalju pozdravni telegram. Još su kod mene, i pišu rezoluciju.[17] Pored ovog prijateljstva, ja istovremeno radim detaljan plan za uništenje Turaka u čajničkom srezu. Ovo bi bila vrlo interesantna složena operacija i trajala bi 4 dana. Molim da je odobrite, snage juče javljene. Pozdrav Branko.—

3. januara 1943.

60 Od *222:* 96. 2.1. Danas dobiven izveštaj od poverljivog čoveka da Turci iz Cajniča sigurno održavaju veze sa komunistima iz Bosne, Glasinca, a u Bukovici kriju grupu od 20 crvenih. Do sada u Ćurevo i Zelen-gori nije bilo ništa. Naredio sam izviđanja. Depešu Vašu br. 11 ponvo proventi pa mi predati, jer nije jasan tekst, posle ZNMKAXROX.[18] Izradio sam detaljan plan za napad na čajnički srez. Poslaću svima k-dtima i Vama po jedan primerak. Napad od Ustiprače nemoguć. Bajo će dati 1.000 ljudi, a 400 mu je stalno na položaju od Gole Jahorine do Ustikoline i Drine, već 4 meseca. Nast.

62 *Od 222:* 98. Nast. Dinarci[19] ne drže front. Disciplina slaba, starešine se svađaju. Za operacije ne mogu dati više od 1.200 ljudi. Traže hitnu pomoć

[15] **Vidi dok. br. 1.**

[16] **Radovan (pseudonim Mario), kapetan, načelnik Štaba Komande zapadnobosanskih, ličko-đalmatinskih i hercegovačkih vojnočetničkih odreda. Isti pseudonim je imao i Ilija Trifunović Birčanin.**

[17] **Reč je o rezoluciji Muslimanske nacionalne vojne organizacije od 31. decembra 1942. u Rjezoluciji njeni potpisnici izražavaju privrženost idejama četničkog rukovodstva o stvaranju zajedničke države pod dinastijom Karađorđevića. U ime izvršnog odbora rezoluciju su potpisali Dr Ismet Popovac, Fehim Musakadić i Mustafa Pašić (Arhiv VII, Ča, k. 226. reg. br. 8/7).**

[18] **Vidi dok. br. 6, depešu br. 11.**

[19] **Odnosi se na četničke jedinice Dinarske četničke divizije.**

od cmogoraca, jer se boje počesnog tučenja. Jevdja[20] obećao Dinarcima i našima zlatna brda, pa sada nastalo razočarenje kada došlo malo odavde,[21] a tetkići[22] nisu dali ni oružje ni municiju.[23] Ištvan kaže da ako tetkići slažu, a crnogorci ne dođu, da će napustiti tetkiće i vratiti se u bazu preko Prozora. U dosadašnjim borbama ima 6 mrtvih i 3 ranjena. Jevđa javlja: komunisti uzeli Kupres,[24] opkolili Travnik i nadiru prema Bugojnu.

63 Od *222:* 99. Nast. Sutra putuje u Sušak zbog odobrenja prolaza za cmogorce.[25] Verujem da je sve mnogo crnje pretstavljeno, da bi im cena bila veća. Rade po starom. Narediću mu potrebno, dok se Mitranović ne javi Ištvan[26] neka traži oružje i municiju i izvodi manje akcije za čišćenje terena. Mitranović je još na putu. Treba mu 10 dana da stigne do Drenovića[27] od svoje baze. Očekujem da se javi 5-tog ili 6-tog o.m. Momčilović prikuplja snage za napad na Sejkoviće. Biće teškoća, jer se ljudi ne odvajaju od svojih kuća. Ovu bolest je teško izlečiti, a mora se. Radim svim silama da uspostavimo sve veze. Nast.

64 Od *222:* 100. Nast. Telegrafisti mi ne dolaze. Simić[28] ostao sam, a rad se povećava. *Ako možete, pošaljite mi jednoga sa Pavlom,*[29] jer moramo raditi sa 2 stanice pošto ću imati vezu sa 8 stanica. Alfonso[30] javlja da mu puk. Božović[31] pravi velike teškoće

[20] Dobrosav Jevđević, vojvoda.

[21] Reč je o dolasku hercegovačkih četničkih jedinica u Dalmaciju i Liku, pod komandom majora Petra Baćovića. Vidi dok. br. 11.

[22] Četnički izraz za Italijane.

[23] Vidi dok. 61, 62.

[24] Napad na Kupres su 28/29. decembra 1942. izvršile jedinice 2. proleterske i 2. dalmatinske NOU brigade. Napad nije uspeo. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 9, dok. br. 18.

[25] U Sušaku se nalazilo sedište italijanske 2. Armije.

[26] Petar Baćović.

[27] Uroš.

[2a] Pavle, poručnik, radio-telegrafista u Istaknutom delu Vrhovne komande.

[28] U originalu je rečenica podvučena crvenom olovkom, a sa strane je istom olovkom, ćirilicom, Draža Mihailović dopisao: »Pevec da odredi telegrafistu, pored onog što ide sa Pavlovom stanicom«. Jožef Pevec, kap. I kl. u to vreme bio je komandant centra veze br. 1.

[30] Đorđe Radmilović (pseudonim Alfonso), kap. I kl., komandant Dubrovačkog korpusa.

[31] Miro. Radio u četničkoj organizaciji na teritoriji Boke Kotorske. U 1944. bio je jedno vreme komandant Bokokotorskog korpusa.

i stvara novu organizaciju, a negira rad Alfonsa, a traži bezuslovno da mu se potčini. Sve ovo je u dogovoru sa đeneralom Blažom.[32] Molim da se oduzme ovlaštenje puk. Božoviću, jer će ovako nastati haos. Alfonsu sam naredio da produži rad po dosadašnjem, a veze sa Božovićem da prekine. Mitranović ima nadimak Hugo, ponavljam Hugo, a Momčilović Pašali, ponavljam Pašali. U buduće ću ih tako nazivati u depešama, a takođe i za sve naše upotrebljavati nadimke. Pozdrav Branko.—

4. januara 1943.

74 *Od 222:* 102. Nast. Pašali zna sigurno da su boljševici tučeni od udruženih četnika i nemaca. Za veze činim sve što mogu. Vrlo je nezgodno što cmogorci još ne polaze. Time se mnogo gubi. Osećam da je Ištvan počeo da gubi živce. Akcija će se otegnuti i na februar, a možda bi nam tada snage bile potrebnije na svom terenu. Tetkići otežu stvari sa proračunom. Ištvanu nisu ništa još dali. Treba ih pritegnuti. Povodom primedaba direktive odgovoriću Vam sutra.[33] Branko.—

80 Od Ištvana: 9. 3. 1. Vaše naređenje Hercegovci i Bosanci izvršili. Zatekli smo ovde vojničku situaciju do te mere očajnu da bi svaki samostalni pokret sa našim snagama bio unapred osuđen na neuspeh, a čekanje dovodi trupe do moralnog rasula. Naš neuspeh zapečatio bi sudbinu čitave naše oslobodilačke borbe. Vaša odluka da dođu Crnogorci je pala.

5. januara 1943.

81 *Od Ištvana:* 10. Juna meseca, sa našim prijateljima koji pretstavljaju ogromnu većinu Srba Bosne i Hercegovine, bezuslovno smo pristupili Vašem pokretu u punom uverenju da ćete nas Vi najbolje i najsigurnije doneti slobodi. I sad integralno verujemo u to, pa Vas molimo donesite definitivnu

[32] **Đukanović, komandant nacionalnih trupa Crne Gore.**
[33] **i [39] Vidi dok. br. 1 i 6.**

odluku da Crnogorci krenu ovamo. Ako to ne bude, naše narodne trupe koje se već krvavo bore i ginu, izložene su propasti, kao i cela naša narodna stvar. Nast.

82 *Od Ištvana:* 10. nast. Vojska je poslata u uverenju da će doći Crnogorci. Ne dođu li sva odgovornost za slom neće biti na nama nego na Vrh. Komandi. Ako donesete odluku regulisaćemo transport kod Italijana. Jevđević Grđić.[34]

83 *Od Ištvana:* Nast. Imamo u rukama dokaze da su Crnogorci voljni i oduševljeni da krenu u Dinaru bez obzira morem ili suvim, a ne znam po čijoj se sitnoj računici oni ne upućuju ovamo, kad od njihovog hitnog dolaska zavisi biti ili ne biti čitave naše akcije.[35] Za slučaj da Crnogorce ne uputite, u najkraćem roku i najboljim putem skidam pred istorijom odgovornost za sudbonosne posledice, a koje snosi Vrhovna komanda. O Vašoj odluci izvestite me preko moje stanice koja se nalazi u blizini Rujna. Ištvan.—

105 *Od 222'* 103. 4. I. Instrukcija sastavljena po podacima od Soškića[36] pre odlaska Ivaniševića. Ovaj kod mene[37] malo ostao, te nisu vršene ispravke. Usmeno sam mu rekao da Vam objasni. Desna grupa Bjelajčeva[38] otpada. Prema Gospiću nema naših. Bjelajčeva glavna akcija da rasčisti Drežnicu, inače nebi mogao nadirati ka Korenici. Zbog slabe kolone od Drniša, glavna kolona crnogoraca produžava posle Glamoča ka Drvaru, ako stigne na vreme, i ako Ištvan dotle ne zauzme Drvar. Svakako, nadiranje Ištvana ka Drvaru i Petrovcu, ne može se početi, da bi sačekao cmogorce, jer ovi imaju duplo duži pravac i glavne borbe u oblasti Livna i Glamoča.[39] Sve ovo moći će se koordinirati tek po stvarnom razvoju događaja. Slabija kolona, Pavlovih, treba da ide od Glamoča ka Mrkonjićgradu. Nast.

[34] Radmilo, nacionalno-politički poverenik za Liku.

[35] Vidi dok. br. 4, objašnjenje 3,

[36] David, konjički kapetan. Radio je na organizaciji četnika u Lici i Gorskom kotaru. Vidi dok. br. 51.

[37] Ostojić se u to vreme nalazio u Kalinoviku, dok je Vrhovna komanda bila u s. Lipovu (kod Kolašina).

[38] Slavko Bjelac (1. korpus).

106 *Od 222:* 104. Nast. Leva kolona petog korpusa upućena je ka Glamoču, ali sam je prvobitno zadržao na Jastrebnjaku, jer nisam siguran da li će komandanti trgovci uopšte krenuti od svojih kuća. Mitranoviću sam naredio pre polaska sa Ozrena, da formira 3 kolone, ako bude snage. Desna da ide do Ključa na Klekovaču i Petrovac. Srednja od Mrkonjić Grada ka Glamoču, a leva od Jajca ka Livnu i Glamočkom Polju. Od instrukcije digao sam ruke posle vojvodine ostavke,[40] a Vama sam je poslao da Vam posluži za koncept, da naredite potrebno preko Ivanišević.

Odugovlačenje početka akcije i razvoj događaja zahtevaće izdavanje svakodnevnih naređenja putem radia. Čudi me da Vas Ivanišević nije o ovom izvestio kao i o detalju rada pojedinih kolona prema ciljevima. Nast.—

8. januara

205 *Od Maria*^{n} *Via* — VR —. Gospodine Ministre
9/1 Dragi Brate. Moj načelnik štaba saopštio mi jeusmene poruke koje ste mi izvoleli uputiti. Primio sam Vaš odgovor prigodom moje ostavke, kao i ostale telegrame. Plemenito i patriotski i podhvat kap. Ivanišević svatio sam pravilno kao i Vi, i nisam ga činio odgovornim. Sretan sam što u stvari gledate isto kao i ja. Pošto su najzad otkrivene zakulisne radnje izvesnih ljudi koji su želeli da između nas postave jaz, ja Vas nepokolebljivo uveravam da više nema sile koja će me od Vas rastaviti. Grđić, koji se još zadržava u Splitu, vodi kampanju protiv organizacije i mrzi mene lično. Jevđević ga pomaže u tom poduhvatu.[42] Sta više bez mog odobrenja ga je vodio u Knin gde su imali izvesne razgovore sa tamošnjim političkim prvacima. Jevđević je usled toga sinoć pokušao da oštro kritikuje čak i Vas okrivljujući Vas što niste dozvolili da Crnogorci idu morem.

[40] [1] [41] **Reč je o vojvodi Iliji Trifunoviću Birčaninu.**

[42] **i** [44] **Vidi dok. br. 6.**

206
8/1.

Od Maria: Za izvanredne zasluge na bojnom polju u službi Kralju i Otadžbini unapredio sam u čin četničkog vojvode majora Baćovića, podarivši mu nadimak »Kalinovački Vojvoda Baćović«, a trupama kojima komanduje stavlja se na raspoloženje i spreman je da izvrši svako naređenje. Zahvaljujem na poruci koju ste mi izvoleli uputiti po majoru Baćoviću preko mog načelnika štaba kap. Ivanišević koji se nalazi sa Baćovićem na terenu, a uspostavio sam čvršći kontakt. Pozdrav Mario.

207
8/1

Od, Maria: Nastavak br. 10. — Energično sam sprečio ovaj pokušaj našto se Jevđević naglo razboleo, otišao u hotel, ako je verovati, leži bolestan. Dalje, Jevđević je, čim je otišao u Knin tražio od Vojvode Đujića da napiše i potpiše pristanak da se stavlja pod komandu Baćovića, pošto sam ja u ostavci. Đujić je ovo odobrio i o tome me usmeno izvestio. Imam u vidii Vaše naređenje da zbog sadanjih teških prilika treba prelaziti preko tih inacija ovih ljudi. Slažem se sa Vama da nije podesno sada vršiti Va**dukalan** braću[43] sa ovim intrigama, međutim pre Vašeg odgovora ja sam Grđića razrešio dužnosti nacionalno političkog poverenika za Ličku oblast i to treba tako da ostane.

Br. 10

208
8/1

Od Maria nastavak dep. br. 11. — Vojvoda Đujić se žali da Baćović, na koga utiče Jevđević, šalje tajne telegrame u kojima prestavi ja nevemo stanje na terenu.[44] Đujić koji će u prestojećim operacijama povesti svojih 3.000 četnika dao mi je izjavu da će njegove trupe naučiti Baćovićeve kako se ratuje jer se istakao dnevnim borbama i prekalio, kako on sa starešinama tako i njegovi borci. I ova utakmica biće korisna. Potrebno je skrenuti pažnju Baćoviću da ne prima sugestije i savete Jevđevića, već da sluša moja naređenja.

209
8/1

Od Maria nast. dep. br. 12: Za izvanredne zasluge u službi Kralju i Otadžbini unapredio sam u čin četničkih vojvoda Ostojića, Račića i Ivanišević̀a, i podario im nadimak: Ostojiću »Drinski«, Račiću »Pocerski«, Ivaniševiću »Dinarski«...

[43] **Tako piše u originalu.**

BR. 6

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH DEPEŠA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA U VREMENU OD 1. DO 10. JANUARA 1943. GODINE[1]

1. januar 1943. g.

222 — 6 — 364

10.
6—340 Povodom projekta za raščišćavanje Turaka u oblasti Čajniče naredio sam Pavlu da sa Vojom izvrši potrebne pripreme za polovinu januara.[2] Verovatno da je težnja ne samo italijana već i komunista da se ubace među muslimane. Imamo jedan izveštaj da bi komunisti želeli da stvore jedno svoje ostrvo oko Zelengore to jest oko Čureva a drugo ostrvo bi bilo oko Cajniča. Sve ovo dovesti u vezu sa njihovim težnjama od Majevice na jug. Izviditi hitno oblast Čurevo i Zelengore da li tamo ima štagod pošto su ovi podaci dobiveni od jednog uhvaćenog komunističkog kurira iz Bosne. Od Pavla čekam izveštaj o uspehu Rakočevića ili neuspehu.[3] U svakom slučaju Pavle dolazi. Voji sam naredio da uhvati direktnu vezu sa vama.

11.
2—276 Vojin pozivni znak je RO, ponavljam RO, ponavljam RO. Naredio sam da stanica koja ide sa Crnogorcima odmah hvata vezu s vama. Njen pozivni znak javiću vam čim ga dobijem od Peveca. Napad na oblast Cajniče kazao sam Pavlu da pripremi preko Voje. Na-

12.
2—277 pad bi išao iz 4 pravca. Od Priboja, Ustiprače, Foče i Celebića. Zašto Bajo samo kuka i traži pomoć kad u Cajničkom i Fočanskom srezu ima prijavljenih nama 1400 pušaka. Gotovi smo da ih pomognemo ali prvo treba da vidimo da i oni hoće da se bore.

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 291, reg. br. 2/1.**

U knjizi (obična sveska) sadržane su depeše upućene potčinjenim komandama u vremenu od 21. decembra 1942. (depeše br. 2234—2431) do 10. januara 1943. (depeše 1—116). Većinu depeša napisao je Draža Mihailović lično. Brojevi napisani na marginama depeša, a ne označavaju broj depeše, verovatno se odnose na ključ šifre i broj grupa u depeši.

[2] **Vidi dok, br. 2 i 5.**

[3] **Vidi dok. br. 4.**

2. **januar** 1943. g.

Popesku[4] *via Saša*[5] — 3 — 187

21 Obratiti pažnju da se u vaše štabove ne uvuku komunisti koji se imaju kao izrodi i neprijatelji nemilosrdno uništavati. Javljajte se redovno i izveštavajte preko Saše...

3. **januar** 1943. g.

222 4—300

29 4—381 Kad Pavle krene izvestiću vas. U isto vreme pokrenuću i Bajove. Račić[6] izveštava da je Drina jako blokirana te za sada ne može da prebacuju sve ljude. Dalje kaže da su se na Majevici komunisti i četnici sporazumeli i zajednički se tukli protivu ustaša.[7] Damjanović[8] izgleda da se povukao u pravcu Tuzle. Važno je uhvatiti sve veze sa Bjelajcem, Vojvodom,[9] Mitranovićem, Pavlom. Nastanite da ih što pre ostvarimo. Pročitao sam vašu instrukciju.[10] Ja i Mirko[11] preradili smo [je] u operacijsku direktivu i instrukciju uz direktivu. Učinili smo manje izmene za Crnogorce koji od Livna treba da idu na Glamoč i dalje na Petrovac a jednu slabiju kolonu da odvoje tek kad prođu Glamoč u pravcu Mrkonjić Grada. II Desna grupa petog korpusa da ide u pravcu Glamočkog polja a leva grupa ovog korpusa po vašoj zamisli. Dalje Bjelajčevu desnu grupu smo ukinuli jer Ivanišević

[4] Velimir Piletič, major, komandant Krajinskog korpusa.

[5] Aleksandar Mihajlović Saša, kap. I kl. komandant Beograda. Vidi dok. br. 194.

[6] [1] [12] Dragoslav Račić.

[7] Takvog sporazuma i zajedničke četničko—partizanske borbe protiv ustaško-domobranskih ili okupatorskih jedinica nije bilo.

[8] Stevan Stevo, kap. (pseudonim Leko). Pojavljuje se na Majevici 24. septembra 1941. godine. Naredbom br. 50 Draže Mihailovića od 4. aprila 1942. određen je da radi na organizaciji četničkih jedinica u srezovima: Bijeljina, Brčko, Tuzla, Zvornik i Gračanica. Od 17. septembra 1942. do početka 1943. bio je komandant Podrinskog odreda Majevičke brigade. Kasnije, u 1943. bio je komandant Majevičke brigade, a u drugoj polovini 1943. pa do kraja rata bio je komandant Majevičkog korpusa.

[5] Odnosi se na Iliju Trifunovića Birčanina.

[10] Vidi dok. br. 1, objašnjenje 5 i 6.

[11] Lalatović, major. Tada šef 2. odseka Operativnog odeljenja Vrhovne komande.

kaže da ne može da se napušta svoj teren. Ostalo sve dobro po vašoj razradi. Bolje je da operacijska direktiva bude odvojena od instrukcije.

Đorđo[n] 3—273

33 Kapetan Momčilović[13] dobio zadatak da preko Drinjače napada komuniste pred sobom i ne dozvoli njihovo prodiranje ka jugu. Pazite da se komuniste ne prebace preko Drine na vašu stranu jer smatraju da je njima valjevski kraj veoma zgodan teren. Pomognite akciju preko Drine koliko god možete.

222 2—342

34 Pavle kod mene. Perhinek išao u Podgoricu.[14] Blažo Đukanović moli da se još ima strpljenja. Perhinek doneo utisak da će se sigurno dobiti obuće, oružja, hrana i prevoz.[15] Pavle za Badnji dan preduzima kaznenu ekspediciju na desnoj obali Lima.[16] Arnauti[17] napali Buđevo i celo spalili. Do tog vremena trupe će biti zaposlene i sačekaće se rešenje. Voja
35 izvestio da su vesti od Cajniče preterane. Potporuč-
2—353 nik Ćira[18] lično bio na terenu. Nigde tamo puška ne puca. Javite kakve mogućnosti kretanja postoje zbog snega. Da li nam je moguća akcija po snegu. Želja je svih nas da se napada po stvorenom planu. Nema kolebanja samo pitam da znam. Od Tetkića se doznalo da u Prozoru postoji talijanski garnizon kao i u dolini Rame.[19] Ako se dobije razrešnica pre badnjeg dana Pavle bez obzira na desnu obalu Lima kreće. Rešenje će se dobiti. Za neki dan najbolje. Od
36 prikupljenih snaga za Hercegovinu Pavle upotreblju-
2—382 je samo 600 za desnu obalu Lima. Akcija na desnoj obali Lima trajaće samo nekoliko dana posle toga Voja na raspoloženju za oblast Čajniče, dotle Vi osmatrajte dobro situaciju oko Čajniča.

[13] **Milorad, kapetan, komandant Romanijskog korpusa.**

[“] **Sada Titograd.**

[15] **Vidi dok. br. 4, objašnjenje 3.**

[16] **Vidi dok. br. 4 i 34.**

[17] **Odnosi se na Albance.**

[18] **Girilo Dimitrijević, potporučnik, načelnik štaba Mileševskog korpusa.**

[19] **Iz sastava italijanske divizije »Murđe« (Murge).**

222 1—209

37 U mojoj depeši br 34 pogrešno sam kazao da desna grupa petog korpusa ide na Glamočko polje. Desna grupa ide pravcem Klekovača—Drvar a leva grupa ovog korpusa ide u pravcu Glamočkog polja.

4. **januar** 1943. g.

Za 222: 6—377

38 Moramo dobro obratiti pažnju od Majevice, Momčilović ne sme da kompromituje akciju nego da ide i napada na komuniste sa dovoljno snaga. Povesti što jaču propagandu. Da se ne zalaže ofanzivno dok god ne privuče dovoljno snaga. Jasno je da Turci imaju veze sa komunistima u čajničkom srezu zato Bajo Nikić neka ih drži u šahu sve dok Voja ne raščisti sa Turcima na desnoj obali Lima. Dojadile
39 su nii Jevđine laži. On misli da će nas prevariti da
6—398 šaljemo Crnogorce vodom. Kažite mu jednom zauvek da to neće biti pa ma šta se desilo. Ako je zbilja toliko komunista vezano prema Dinarcima, onda će utoliko lakši i uspešniji manevar biti sa Crnogorcima predviđenim pravcem. Dinarcima treba kazati da su im Hercegovci došli u pomoć preko Splita a da će im Crnogorci doći u pomoć od Jablanice, a Drenović od Manjače. Samo je potrebno pre svega, da se i oni tuku.
40 Prema tome Jevđa nije imao šta da obećava a mi ćemo da izvodimo stvar onako kako smo predvideli.
4—425 Neka se kroz Dinaru proturi glas da dolazi 10.000 Crnogoraca u pomoć ali suvim i s boka. Uvedite što pre sve stanice u rad. Stanica Veskovića[20] javiće vam se pod Pavlovim pozivnim znakom L M, ponavljam L M i Pavlovom šifrom, a potom javiće vam svoj pozivni znak. Šifru će upotrebljavati Pavlovu.

222 2—308

62 Verujem da će Musa dati najveće moguće koristi. Biće mi milo ako je na Majevici onako kako Pašalija kaže. Što Crnogorci ne polaze krivi su Tetkići a Jevđa i ostali političari takođe, koji su sve to olako

[20] **Andrija, major, komandant Komskog korpusa, a ujedno i komandant operativnih jedinica Limsko-sandžačkih četničkih odreda za operacije u zapadnoj Bosni. Vidi dok. br. 18.**

shvatili. Pitam sad Jevđu zašto Tetkići ne izvršavaju obećanje prema Ištvanu. Ja volim što smo crnogorce zadržali. Ko zna kakve su planove imali Tetkići kad su sve hteli da uvuku u ovu mišolovku. Nikakve pri-
63 medbe direktivi nisam učinio samo smo razdelili ma-
2—388 terijal po sadržini na direktivu i instrukciju a u pogledu crnogorskih snaga uputio sam ih onako kako smo svi zajedno raspravili kao najbolje a to je da cmogorci idu duž planinskih grebena i duž polja.

6. januar 1943. g.

Ištvan

73 Molim vas da se u vojničke planove ne mesate već da izvršavate onako kako se diriguje. Što Crnogorci do sada nisu krenuli nije moja krivica već svih onih koji politički nisu stvar pripremili jer Tetkići ne dozvoljavaju da se snage Crnogoraca prebace čak ni u Hercegovinu. Dalje mi znamo šta radimo. Crnogorske snage moraju udarati u bok i pozadinu komunista a u isto vreme da im spreče da se ne izruče u Hercegovinu. Zato vas molim i naređujem izvršujte moja naređenja i narodu objasnite da cmogorci udaraju u bok i pozadinu komunista. Sav trud da me naterate
3—347 na izvršenje vaših planova je uzaludan. Ja znam šta radim i nemojte ometati već i vi tražite da se omogući prolaz tamo gde treba. Ne bude li se ovo odobrilo mi krećemo ilegalno jer nam nije stalo do njihovog odobrenja. Znajte da je vaš prvobitni plan vrlo rđav i za mene neupotrebljiv. Ostajem pri svome planu i on se mora izvršavati. Koliko su Tetkići iskreni vidi se po tome što nam dižu Turke protiv nas oko Cajniče i na desnoj obali Lima, a i vama još nisu dali naoružanje. To su ordinarni lažovi. Zato mi ima da radimo onako kako je najbolje i za nas najsigurnije. Ja ne očajavam niti smatram da smo u nekom očajnom položaju a moj plan je takav da i neuspeh
75 ne bi mogao da dovede do očajanja kako vi zamišljate
7—424 a što bi stvarno bilo da se radi po vašem planu. Molim Vas radite na tome da Crnogorci bar u Hercegovinu dođu jer ni to ne dozvoljavaju. Nikako ne razumem da za svaki rad potržete Crnogorce a ne vodite računa da i oni imaju da se bore i ovamo s Turcima.

Crnogorci su prikupljeni i to u broju od 4000 ali im Tetkići ne daju ništa ni od hrane ni od oružja i otežu lažju pokret od dana do dana. Moja definitivna odluka je doneta i ona će biti sprovedena onako kako sam naredio. Vrhovna komanda je vrlo mnogo ome-
76 tana time što svaki ističe svoj plan a u ratu jedino
7—403 Vrhovna komanda naređuje a ostali slušaju i izvršavaju. Odgovornost za ometanje izvršenja ove akcije pada na one koji ne izvršuju naređenja vrhovne komande već su počeli čak i vojničke planove da razrađuju a Vrhovnu komandu žele da pretvore u neku figuru koja će da prima odgovornost za neke planove koje stvaraju ljudi čiji to posao nije. Ja imam doka-
77 za da Crnogorci neće da idu morem ma šta vi go-
3—85 vorili. Kad bi Crnogorci i hteli da idu morem, ja ne bih dozvolio, jer bi to bio najgluplji način vođenja operacija prema neprijatelju, koji nam nudi napad sa sviju strana. Ne dozvoljavam više da ovo nazivate
78 sitnom računicom već radite posao koji vam je pove-
3—423 ren a gospoda koja imaju političku misiju da se ne pačaju u vojne operacije, koje ne razumeju.[21] Ta sitna računica, neka znaju gospoda, je moja lična. Zapamtite i to da s Talijanima ja ne radim već iskorišćujem ih koliko mogu, u protivnom, radićemo ilegalno. Mi ne zavisimo od njih. Oni Crnogorci koji hoće da idu morem neka vam se jave a ja dozvoljavam da ih prevezete. I kod Foče ste imali svoje pla-
79 nove pa ipak vrhovna komanda imala je svoj koji je
3—364 uspešno sprovela.[22] Molim Vas saopštite gospodinu Grđiću da mi je napravio nekoliko velikih neprijatnosti. Uostalom Vojvoda Birčanin uživa veliko moje poverenje i on vodi operacije u Dalmaciji i Lici a Vrhov. komanda druga dva pravca objedinjujući ukupno sve operacije.

8. januar 1943. g.

222 6—434
85 Crnogorcima odobren prolaz. Pavle će krenuti čim dobije opremu, oružje, municiju a za to vreme

[21] **Vidi dok. br. 1 i 5.**

[22] **Radi se o događajima vezanim za četnički napad na ustaško-domobranski garnizon u Foči 19. avgusta 1942. godine. Vidi knj. 1, dok. br. 141, 145 i 149.**

biće završene operacije na desnoj obali Lima koje se uspešno vode. Nije potrebno da se objašnjavamo oko direktive d instrukcije. Mi smo je uredili prema onome kako smo se dogovorili a i sami kažete da će njeno izvođenje imati da se saobrazi stvarnoj situaciji.

86 Glavno je da smo dali dobre temelje a zbog potrebe
6—381 prilagođavanja situaciji je i zovemo direktiva. Sem nekoliko već javljenih primedaba nema drugih promena. Po Pavlu ja je šaljem vama a po Rakočeviću poslao sam je Mariu, Ištvanu i Bjelajcu. Treba samo proveriti da li su je dobili. Za Mitranovićev korpus mi smo uneli dve kolone ali je još bolje ako Mitranović uspe da po vašoj zamisli formira 3 kolone. Nadam se da će Ivanišević odneti vojvodi Birčaninu sva uverenja o potrebi zajedničkog rada. Nadam se da

87 kad Crnogorci dođu da će se jednom i ovo pitanje
5—496 uzeti u ozbiljan rad a nas dvojica da ih krenemo sve putem zamišljene operacije. Vi ćete putem radia držati sve konce u svojim rukama a ja ću sve to pokrivati da više ne dođe do zabune. Jeste videli da je Jevđa krio da u Prozom i Rami ima Tetkića. Jevđi i Grđiću sam natrljao dobro nos na ponovljenu kuknjavu da im Crnogorci po njihovom strategijskom planu dođu brodovima, kazao sam im da se ne pačaju u stvari koje ne razume ju a Jevđi sam kazao da nam je ometao rad kod Foče. Obojici sam naredio da

88 gledaju svoja posla i da im je sav trud uzaludan ako
4—321 misle da nam nature svoje nestručne ideje. Sad vidim da su zarobili 14 politkoma.[23] Moramo im primati sve što nam u tome pogledu serviraju i naravno pohvaliti.[24] Samo te pohvale dajte im vi u ime moje kad nađete za potrebno.

222 6—500

93 Pavlova stanica je LM, ponavljam LM, ponavljam LM. Stupite u vezu sa njima da bi se uvela stanica koju Pavlovi ljudi nose sa sobom. *Tetkići odobrili prolaz. Pavle kreće čim se opremi i naoruža.*

[23] i [24] Odnosi se na političke komesare u jedinicama Narodnooslobodilačke vojske. U depeši majora Ostojića br. 108 od 4. januara 1943. upućenoj Draži Mihailoviću o dejstvu trupa majora Baćovića, a u vezi sa zarobljavanjem političkih komesara, pored ostalog se kaže: »Ovo je verovatno Jevđina patka. Verujem da će uskoro zarobiti i samog Tita«.
(Arhiv VII, Ča, k. 289, reg. br. 5/1—41: knjiga primljenih depeša u Štabu Draže Mihailovića).

Milo mi je što vam se Musa dopada. U njemu se nikad nećemo prevariti. Ovo što sad radi to je njegov životni cilj. Za Muslimane objavićemo pozdrav broja 2002.[25] Za sad je ovo bolje od moje izjave zbog naših ljudi. Rad na pridobijanju Muslimana je vrlo važan. Nastavite svom snagom. Nemci polako odlaze iz Srbije na ruski front pa da budemo spremni.

10. januar 1943. g.

Mario via *UK* — 19—432

110 Dragi brate vojvodo. Sretan sam kad sam od vas dobio onakav odgovor.[26] Da je se ovo brzo razjasnilo zasluga je Ivanišević. Rad Grđića i Jevđevića je za svaku osudu. Nisam naložio Grđiću da stvara nikakvu jugoslovensku ligu. Ako mi bude poslao spisak odmah ću vam dostaviti imena. Za pohvalu je držanje vojvode Đujića koji je otkrio mahinadje Jevđevića.

111 Moramo im obojici onemogućiti razoran rad ali ih još
19—491 trpeti zbog opšte stvari. U pogledu razrešenja Grđića od dužnosti političkog poverenika za Liku slažem se sa vama.[27] Ja se i inače u vašu kompetenciju ne bih mešao. Baćović mi nije šiljao tajne telegrame,[28] već Grđić i Jevđević i ja sam im odmah odgovorio vrlo oštro i vrlo grubo. Njihovim izveštajima nisam nikad verovao jer su uvek bili nameštеni i lažni. Grđić i Jevđević pokušavaju lažju i prevarom da me nateraju na neke svoje planove. Poručili smo im i ja i Ostojić da se u vojničke poslove ne mešaju i da rade

112 ono što im se naredi. Ja sam im pored toga poručio
12—344 da im je svaki trud uzaludan ako misle da će uspeti da usvajam njihove predloge. Baćoviću šaljem depešu da se povinuje vašim naređenjima. Bojim se da mu

[25] **Verovato se odnosi na vladu Kraljevine Jugoslavije u Londonu. U vezi pozdrava 2002, Ostojić je 5. januara 1943. depešama br. 131, 132 i 133 predložio Draži Mihailoviću da se preko Londona, Ankare ili radio-stanice »Karađorđe« (četnička radio-stanica na Srednjem istoku) objavi rezolucija o stavu Muslimana prema četničkoj organizaciji, ili da on, Draža, da izjavu za Muslimane. Predložio mu je: da se vlada iz Londona obrati Muslimanima i da ih pozove da pristupe četničkom pokretu. London je prema tom predlogu trebao od 15. januara 1943. u više radio-emisija objaviti sledeće: »Muslimane pozdravlja br. 2002« (Arhiv VII, Ca, k. 289, reg. br. 5/1).**

[26] **i 2* Vidi dok. br. 5.**

[27] **Grđić je razrešen dužnosti 8. januara 1943.**

Jevđević ne digne depešu i zato molim da mu i vi ovo poručite a ja ću mu poručiti još i preko Ostojića. Ivanišević ponovni dolazak sačuvaću u tajnosti.

Ištvan 3—201

113 Major Baćović molim da bude pod neposrednom komandom vojvode Birčanina i da se povinuje svima njegovim naređenjima. Majoru Baćoviću čestitam čin četničkog vojvode kalinovačkog.[29]

BR. 7

PISMO KOMANDANTA ZAPADNOBOSANSKIH. LICKO-**- DALMATINSKIH I HERCEGOVAČKIH VOJNOCETNiCKIH ODREDA OD** 10. **JANUARA** 1943. **KOMANDANTU DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE O NAČINU IZVOĐENJA OPERACIJA ZA UNIŠTENJE NARODNOOSLOBODILACKOG POKRETA NA SLOBODNOJ TERITORIJI U ZAPADNOJ BOSNI**[1]

Dragi moj vojvodo,[2]

Stanje mog zdravlja još uvek mi ne dozvoljava da izađem na teren i da na licu mesta regulišem mnoga pitanja, koja se posleđnjih dana pokreću. Stoga Vam upućujem Inspektora trupa, pukovnika g. Uzunčevića[3] kome sam dao usmena uputstva za rad. Potrebno je kao uvek do sada da poslušate sve ono što Vam bude govorio u moje ime i da zajedno sa njim i sa vojvodom Baćovićem i Jevđevićem sporazumno, rešite sva pitanja koja treba da se reše pre početka operacije.[4]

Iz onoga što mi je referisao moj načelnik štaba,[5] a i iz dva poslednja pisma[6] koja mi je poslao Vaš načelnik štaba,[7] jasno mi je da se borite sa velikim teškoćama. Treba da se

[29] Vidi dok. br. 25 (nastavak knjige depeša Draže Mihailovića).

[1] Fotokopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 152, reg. br. 12/3 (H-V-270).

[2] Odnosi se na Momčila Đujića.

[3] Dimitrije. Poginuo je 14/15. januara 1943, prilikom napada jedinica 6. NOU divizije na Gračac. Vidi dok. br. 14, 25 i 28.

[4] [1 12] Reč je o operaciji za uništenje NOVJ na slobodnoj teritoriji zapadne Bosne. Vidi dok. br. 1, 5 i 6.

[3] Radovan Ivanišević.

[6] Pomenuta pisma redakcija nije pronašla.

[7] [1 16] Načelnik štaba Dinarske vojnočetničke divizije bio je Marin Stude (pseudonim Milan Milanović).

održite sada više nego ikad. Računajte na moju podršku kao uvek.

Nađite načina da vežete za sebe Rokvića[8] i Bogunovića,[9] da Vam nebi otežavali rad.

Pokušajte sa pukovnikom Uzunčevićem da od Baćovića dobijete 500 četnika za Gračac i 200 za Međak,[10] ali ako ne pristane Vi se sami pomognite. Za pretstojeću veliku operaciju Vi treba da skoncentrišete oko 3000 četnika na reonu Grač[11]
— Otrić i da, oslanjajući se na Gračac, kao na polaznu tačku, krenete u operacije[12] ka Srbu i Lapcu.[13] Prema tome prikupite sve što Vam stoji na raspoloženje i preselite odmah svoj štab u Gračac, ostavljajući trupama Baćovića da brane sela u reonu Knina, pošto će njegova kolona preći u napad baš osloncem na ta sela i na Knin. Naviknite se jednom da Vam nema pomoći, ako se sami ne snađete.

Potrebno je da znate da ću ja dobiti svu prepisku koja se sada vodi između Vrhovne Komande i štaba majora Baćovića i da ću postaviti svaku stvar na svoje mesto. Ne treba da Vas zabrinjavaju tajne depeše koje se šalju.[14] Radite Vi vaš posao i ne brinite se nizašta drugo. Uskoro ću ja narediti šta treba i onda će se slati samo izveštaji koji će biti prekontrolisani od strane mojih organa, čime će se otkloniti sve ono što može situaciju da prikaže nevernom.

Nisam odobrio, niti mogu odobriti, da se vodi jedna operacija većeg stila pre nego se dobije potrebna direktiva iz Vrhovne Komande. Ja sam se saglasio sa potrebom, da se u cilju podizanja morala preduzmu izvesne lokalne akcije, koje niukoliko nebi poremetile planove i namere pretpostavljene komande. Vi

[8] Mane, vojvoda. Jedan od organizatora četničkih jedinica u okolini Drvara i Bos. Petrovca. U toku 1942. i početkom 1943. bio je komandant četničkog puka »Kralj Aleksandar I« pod komandom Dinarske četničke divizije. Kada je krajem marta ili početkom aprila 1943. formiran Grmečko-klekovački četnički korpus, puk »Kralj Aleksandar I« preformiran je u brigadu sa istim nazivom, a Roković je postao komandant brigade. Ranije puk, a kasnije brigada bazirali su uglavnom u Kninu i bližoj okolini, gde je Roković održavao veze i sarađivao sa italijanskim, a kasnije sa nemačkim okupacionim vojnim vlastima. Vidi dok. br. 111 i 186.

[9] Brano, vojvoda. Radio je na organizaciji četnika na terenu Bosanskog Grahova. U 1942. bio je komandant puka »Gavrilo Princip«, koji se po formiranju Grmečko-klekovačkog četničkog korpusa preformirao u brigadu sa istim nazivom.

[10] Na području Medka nalazio se Medački četnički odred. Vidi dok. br. 76.

[11] Na ovom mestu original je oštećen, a verovatno se odnosi na Gračac.

[13] Odnosi se na Gornji Lapac.

[14] Vidi dok. br. 5 i 6.

ste mi predlagali operaciju za čišćenje Vrlike i Svilaje, našta sam pristao, a sada mesto da izvedete akcije, za koje ste bili saglasni i Vi i Baćović, Vi ste na jednoj konferenciji odlučili da napustite te akcije i da se upustite u jednu veliku operaciju ka Lapcu.[15] Pošto je to duboko prodiranje u neprijateljski raspored skopčano sa rizikom da se čak pretrpi i neuspeh, to se ne mogu saglasiti da se ta akcija izvodi pre opšte akcije, sa svim snagama kojima raspolažemo.

Za svaki eventualni neuspeh, činiću Vas i Baćovića odgovornim, ne samo ja, nego i pretpostavljena komanda, naročito, ako joj Vašim radom otežate ili onemogućite izvršenje osnovnog plana za pretstojeću bitku, koja se priprema.

Inspektor trupa pukovnik g. Uzunčević je moj opunomoćenik sa zadatkom da otkloni sve eventualne nesporazume, koji bi se pojavili između Vas s jedne i Baćovića i Jevđevića sa druge strane.

Ukoliko mi stanje zdravlja dozvoli, lično ću dirigovati operacijama, u protivnom pak, posredno preko mog načelnika štaba vojvode Ivanišević, koji će raditi sporazumno sa Vama i sa Baćovićem.

Vi i Vaš načelnik štaba major Milanović[16]-Stude, primite moj srdačan pozdrav.

10. januara 1943. god.
S p l i t

Vaš
I. Ž. Trifunović-Birčanin

[15] **Vidi dok. br. 1, 9, 61, i 62; tom V, knj. 11, dok. br. 110, 112 i 201.**

BR. 8.

IZVEŠTAJ KOMANDANTA LIMSKO-SANDŽACKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 10. JANUARA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O REZULTATIMA REPRESALIJA PROTIV MUSLIMANSKOG ŽIVLJA U SREZU BJELOPOLJSKOM[1]

S T A B [2]
LIMSKIH SANDZAČKIH ČETNIČKIH ODREDA

Str. Pov. Broj 23
10—1—1943. g.
P O L O Ž A J

NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE[3]

POLOŽAJ*

Akcija na desnoj obali Lima u srezu Bjelopoljskom završena je. Ista je izvedena tačno po utvrđenom planu.[5] Rezultat ove borbe je:[6]

1) *Potpuno su uništena sledeća muslimanska sela* (Sekcije: Plevlje, Sjenica, Peć i Kolašin):

— Voljevac, Gubovača, Radijelja, Ušanovići, Presečenik, Baturiće, Donji Vlah (sekcija Plevlje), Mirovići, Solja, Radojeva Glava, Mediše, Pobretiće, Donja Kostenica, Stublo, Vrh, Zminjac, Sipovice, Negobratina, Osmanbegovo selo, Dupljaci, Jasen, Kostiće, Kaševar, Ivanje, Godijevo, Žilići, Gornja Crnca, Gornji Radulići, Vrba, Crhalja, Kradenik, Sipanje, Ličine (Sekcija Sjenica—Peć)

Ukupno 33 sela.

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom), u Arhivu VII, Ča, k. 132, reg. br. 9/3 (CG-V-65).**

[2] **Na originalu je iznad reći »Štab« utisnut amblem mrtvačka glava sa ukrštenim kostima.**

[3] **Izveštaj je upućen Draži Mihailoviću, koji se nalazio u s. Lipovu.**

[4] **Napisano zelenim mastilom, ćirilicom.**

[5], [8] i [9] **Vidi dok. br. 4 i 6.**

[6] **Ceo pasus je podvučen crvenom olovkom i sa strane označen crtom istom olovkom. Verovatno je to učinio Draža Mihailović.**

2) *Žrtve:* Muslimana boraca oko 400 (stotine)
Zena i dece oko ..... 1000.—

Naše žrtve:
14 mrtvih i
26 ranjenih od[7] kojih
3 žene

Do ovolikog broja naših žrtava došlo je ne usled nepravilnog vođenja od strane starešina, već očiglednog nečuvanja samih vojnika i njihovih herojskih juriša na muslimane, koji su bili zatvoreni u svojim kućama.

Sve kuće u gore navedenim selima bile su popaljene, mada sam bio izdao naređenje da se ne pale.[8] Do ovog paljenja došlo je usled pogibije iznetih naših boraca.

— Narod je oterao svojim kućama dosta stoke i drugih životnih namirnica — naročito izbeglice.

Moral kod našega naroda sa ovom borbom je naročito podignut na velikoj visini. Sa ovom borbom je naročito podignut ugled organizacije kod naroda kao moćne i jake, jer je ova borba završena tako reći u toku jednog dana i ako je neprijatelj bio skoro ravan našim snagama, kao i za to, što je narod jasno primetio, da okupator nije smeo da interveniše na stranu muslimana, kako je to da sada stalno ispoljavano.

Moral kod muslimana je potpuno opao. Jedno selo na levoj obali Lima (s. Kukulje) bilo je ponudilo predaju oružja, ali sam odbio da primim oružje iz čisto političkih razloga kako bi i Italijanima stavio do znanja, da želim da se sukob lokalizuje kao i da narod želi mir sa svima koji hoće mir (pošto je ovo selo bilo uvek mirno). Pored toga oni muslimani, koji su sa nama još iz ranije želeli saradnju stupili su u sukob i svađu sa onima, koji su dosada napadali naš živalj.

Italijani prvog dana borbe (6 - I -) pokušali su da intervenišu. Međutim iz Kolašina sam javio depešom da ću ja lično lokalizovati sukob, u protivnom da će biti napadnute i Italijanske trupe od samoga naroda. Radi toga nisu smeli ni intervenisati.[9]

Po mome dolasku na teren, ponovo su hteli da intervenišu i bili su čak izveli i artiljeriju, ali kada sam im rekao, da ću ja stati na stranu naroda i otvoreno stupiti u sukob sa njima ako budu potpomagali muslimane, odustali su od te namere. Dve čete Italijana bile su izašle odmah da intervenišu u korist muslimana, ali su naši po već utvrđenom planu pripucali

[7] **Rečenica od reči »od« do kraja napisana je zelenim mastilom, ćirilicom.**

na njih i ubili su jednog Italijana, a ranili tri i odmah su se povukli stim, što za žrtve nisu davali nikakvog prigovora.

Cela Italijanska intervencija se sastojala u molbi da lokalizujem sukob.

Očigledno se ovde mogla primetiti slabost Italijana i nemoć da intervenišu oružanom snagom.

Sukob je lokalizovan i sada u ćelom srezu vlada mir.

U borbi je zaplenjeno 4 puškomitraljeza i pušaka čiji mi je broj još nepoznat.

Na položajima sam ostavio oko 800 ljudi, kao branu ako bi muslimani šta pokušali, ma da smatram da je to isključeno.

Drugih novosti nema.

Sto se tiče odlaska za Bosnu, sada se vode razgovori oko spreme i prevoza, o čemu ću Vam dostaviti detaljan izveštaj.[10]

Milivoje Jojić koga je izgleda G.P.O.[11] uputio da sazna gde se nalazite, nalazi se u odredu kod Baćovića. Pustio je bradu, nosi četničku uniformu, a izjavio je da je pobegao od gestapoa. On je kao kurir Baćovića dolazio u Nikšić i Oštrog kod Baja Stanišića. Sa Stanišićem se poznaje iz Bileća, gde je on bio sreski načelnik, a Bajo komandant Podoficirske škole.

Sa Baćovićem se poznaje iz Beograda i Sombora. U Beogradu je Baćović bio šef kabineta ili sekretar Riste Jojića u vladi Nedićevoj, a Jojić je sinovac Rista Jojića.[12]

Zbog raznih malverzacija, Baćović je pobegao iz Beograda i došao pod Vašu komandu.[13]

Jojića poznajem lično. Obzirom na njegov loš i prevrtljiv karakter, lako je moguće da je član G.P.O. jer je tačno da je Ljotićevac.[14]

Podaci o njegovom bavljenju kod Baćovića, u Nikšiću i Ostrogu, apsolutno su tačni. Ove podatke je doneo jedan moj četnik, koji ga je video i sa njime se razgovarao, a sada se nalazi u Kolašinu.

Obzirom da je Baćović prijatelj Rista Jojića, a ovo sinovac Ristov smatram da ga Baćović neće uhapsiti niti likvidirati, a

[10] Vidi dok. br. 1, 4, 5, 6 i 18.

[11] Verovatno se odnosi na Gestapo (Gecheim staats Polizei — Državna tajna policija).

[12] Risto Jojić je bio komesar Ministarstva prosvete u komesarskoj vladi, koja je ustrojena 1. maja 1941. u Beogradu. Ova komesarska vlada u Srbiji postojala je do 29. avgusta 1941. kada je obrazovana »Vlada narodnog spasa« na čelu sa generalom Milanom Nedićem. Opširnije o tome vidi tom I, knj. 2, dok. br. 7, 87 i 118.

[13] Petar Baćović je, prema nekim dokumentima, bio u Beogradu šef kabineta ministra unutrašnjih poslova Nedićeve vlade. U istočnoj Bosni pojavio se aprila 1942. u ulozi komandanta Grupe četničkih odreda za akciju protiv snaga NOP-a.

[14] Odnosi se na pristalice Dimitrija Ljotića.

još i za to što su obojica zajedno bili svojevremeno policiski kapetani u Subotici, pa se dobro poznaju, jer su istih kvaliteta.

Stoga smatram da bi trebalo narediti:

1) Branku[15] da ga uhapsi bez znanja Baćovića i sprovede ka Ružiću s tim da se na putu likvidira, ili

2) Da Vi naredite Baćoviću da ga uputi u štab kod Vas, ali isključivo preko Savnika, a ja da naredim Ružiću[16] da ga u putu likvidira.

Trećeg izlaza nema.

Veoma je pokvarenog karaktera i može biti opasan. Na svaki način bi ga trebalo likvidirati.—

KOMANDANT, major
Pav. I. Đurišić

Odgovoreno Pavlu
11/1 943 ML[17]

BR. 9

PLAN OPERACIJA ČETNIČKIH I ITALIJANSKIH JEDINICA OD 11. JANUARA 1943. ZA CIŠCENJE PODDINARSKE OBLASTI OD PRIPADNIKA NARODNOOSLOBODILACKOG POKRETA[1]

P L A N O P E R A C I J A
ZA CIŠCENJE PODINARSKE OBLASTI OD KOMUNISTA

I. — *Cilj ove operacije:*

1. — Partizane iz zone Dinara—Sinj—Solin—Kozjak—Prgomet—Drniš sterati, opkoliti i tući na prostoru između Svilaje i Moseća.[2]

[15] **Zaharije Ostojić.**

[16] **Ivan.**

[17] **Tekst i datum dopisao je Mirko Lalatović, mastiljavom olovkom, ćirilicom.**

[1] **Prepis originala (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 152, reg. br. 14/3—1 (H-V-272). Svaku stranu prepisa overilo je Vojno tužilaštvo MNO FNRJ.**

[2] **Za izvršenje operacije po ovom planu izdata je zapovest 23. januara 1943 (Arhiv VII, Ča, k. 152, reg. br. 39/3). Operacija je otpočela 25. januara 1943. ali nije do kraja sprovedena (vidi dok. br. 62). Istovremeno,**

2. — Po pacifikaciji ove zone uspostaviti četničke garnizone i zatvoriti puteve sa Dinare ka Primorju i obratno.

II. — *Koristi od. ove operacije:*

1. — Čišćenjem ove zone od komunista uništava se glavni komunistički oslonac za celu Dalmaciju; onemogućava se svaka njihova akcija i propaganda ne samo na ovoj teritoriji nego na teritoriji cele Dalmacije.

2. — Oslobodavaju se od partizanskog pritiska sve suhoputne i željezničke komunikacije na ovoj teritoriji.

3. — Presecaju se partizanima sve veze između Dalmacije i Bosne.

4. — Moral komunista u Šibeniku, Splitu i okolini, kao glavnih komunističkih centara na Primorju, spao bi na minimum. Ovo bi imalo odjeka ne samo na Primorju, nego i na dublju unutrašnjost.

5.— Prestala bi materijalna pomoć u novcu i naturi sa Primorja, a ta pomoć nije mala i beznačajna za dalji uspešan rad komunista.

III. — *U slovi da se operacija u punoj meri iskoristi:*

Nije dovoljno da se ova zona samo očisti od partizana, nego je neophodno potrebno da se na njoj uspostavi i vlast koja će se sigurno održati.

Četnička komanda se obavezuje da tu vlast uspostavi u Srpskim selima i da obezbeđuje putne veze Knin—Vrlika—Sinj, kao i da partizanima preseče sve veze između Dalmacije i Bosne na toj zoni, ali pod uslovom da se ovoj komandi za tu svrhu dodeli odmah (pre početka operacije):

1. — 10 automatskih oružja, sa po 3.000 metaka i dovoljnom količinom maziva.

2. — 3.000 ručnih bombi.

3. — 1.000 pušaka, sa po 150 metaka na svaku.[3]

25. januara 1943. jedinice 2. proletreske NOU divizije, bez jedne brigade, ojačane kombinovanom brigadom Grahovskog sektora (Dalmatinski, Primorski i Drvarski bataljon i Tiškovačka četa) izvršile su napad na četnička uporišta u Strmici, Golubiću i Plavnom. O rezultatima tih borbi vidi: tom V, knj. 11, dok. br. 75, 107, 110, 111, 112, 200 i 209.

[3] **Snabdevanje oružjem, municijom i opremom vršile su italijanske okupacione jedinice. Vidi dok. br. 13, 26 i 61.**

IV. Prema nap red iznetom došlo se do zaključka, da bi akcija najbolje uspela, ako bi se izvodila po sledećem planu:

A) Snage koje bi učestvovale u akciji

a) Četničke:

— 1.000 četnika iz Dinarske oblasti[4]
— 2.000 četnika iz Hercegovine i Bosne[5]

b) Italijansko-Hrvatske:[6]

— 1 bataljon iz Drniša
— Jedna brdska (tovarna) baterija iz Knina
— 3 radio-stanice sa italijanskim osobljem (za četnike)
— 4 bacača 81 mm sa poslugom
— 4 kamiona od po tri tone
— Ostale Italijanske snage, za II fazu rada, prema proračunu Italijanskih vojnih vlasti.

B) Početak akcije

Odrediće se naknadno, po odobrenju plana od strane nadležnih Italijanskih vojnih vlasti.

C) Trajanje akcije

Prema predviđenom planu, akcija bi trajala 4 dana, pod pretpostavkom da bude vreme kao sad — lepo.

D) Način izvođenja plana

Akcija će se sastojati iz dve faze i to:

a) Prva faza

Ova faza obuhvata rad (od jednog dana) za ovladavanje reonom s. Vrlike i izvodila bi se po sledećem:

[4] Dinarska četnička oblast obuhvatala je teritoriju: Dalmacije, Like, Korduna, Banije, Gorskog kotara i delova zapadne Bosne, tj. one delove tih teritorija gde su bile formirane i operisale jedinice Dinarske četničke divizije. Dinarska oblast formirana je krajem 1942, verovatno s ciljem da u njenu nadležnost pređu poslovi vojno-teritorijalne prirode, dok bi Dinarska divizija zadržala isključivo operativni karakter. U praksi su se često ova dva pojma jednako upotrebljavala, pa i onda kad su izdavana operativna naređenja ili zapovesti.

[5] Odnosi se na četničke jedinice Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.

[6] Odnosi se na oružane formacije Nezavisne Države Hrvatske i italijanske okupacione trupe.

— Jedna kolona, jačine 1.000 četnika nastupala bi od Kosova pravcem: s. Riđane—s. Paklar—s. Totmirović—s Vuković—s. G. Maovice—s. D. Maovice—Golo Brdo.

Zadatak je ove kolone čišćenje terena i naseljenih mesta od partizana s tim, da je cilj ove izbijanje na Golo Brdo i Mačju Gredu u cilju sprečavanja povlačenja partizana iz reona Vrlike ka selu Otliću i dalje na jug.

Sa ovom kolonom išao bi i jedan Italijanski bataljon iz Drniša.

— Jedna kolona jačine 250 četnika nastupala bi od Kosova pravcem: s. Markovac—k. 426—grebenom Kozjaka i njegovim južnim padinama—s. Dragić—s. Kantor—s. Vrlika.

Zadatak je ove kolone održavanje veze između glavnih kolona, čišćenje partizana na terenu i u naseljenim mestima. Po izbijanju na određeni cilj ulazi u sastav srednje kolone, koja nastupa od Knina putem za Vrliku.

Jedna kolona jačine 500 četnika, sa artiljerijom i glavnim štabom[7] nastupala bi od Knina pravcem: s. Topolje—Crna Glavica (451)—s. Radulović i Tice—s. M. Polača—s. Kijevo—s. Vrlika.

Zadatak je ove kolone čišćenje partizana na terenu i naseljenim mestima, izbijanje u reon s. Vrlika, i isturanje jakih odelenja (od po 50 četnika) sa automatskim oruđima u s. Koljane i s. Garjak radi blokiranja mostova preko reke Cetine (sprečavanje prelaza partizanima), kao i radi pretresa ovih sela.

— Jedna kolona jačine 1.000 četnika, nastupala bi od s. Golubića pravcem: s. Kesići—Kraljeva Dol—Novakovići st.—Crna Glavica (Simića st.) — Sinobad st., Mirkovići st. — Vedro polje—k. 511—Teskerin st.—Ercegovci—k. 463—k. 430—k. 454 (Kovanjske njive)[8]—s. Civljane—s. Kosore. Od k. 463 deo snaga (100 četnika) odvaja se za selo Cetina.

Zadatak je ove kolone čišćenje partizana na terenu i u naseljenim mestima, opkoljavanje partizana sa severa i blokiranje mostova u s. Cetina i s. Vinalić.

b) Ideja manevra

Krilnim kolonama opkoliti reon s. Vrlike u cilju hvatanja partizana i sprečavanje njihovog bekstva.

Radi ovoga podesiće se i vreme polaska pojedinih kolona tako, da obe stignu (krilne) bar jedan do dva časa ranije od

[7] **Reč je o štabu vojvode Đujića.**

[8] **Kovanjske njive, na karti 1 :100.000 nije pronađeno, verovatno se odnosi na Kovaničke njive.**

kolone koja nastupa od Knina. Zbog ovoga kolona koja nastupa od Kosova, za prvo vreme, preuzeće na sebe blokiranje mostova preko reke Cetine u s. Koljane i s. Garjak, dok kolona iz Knina ne bude stigla na određeni cilj.

c) Pomoć iz Sinja

Italijanske[9] ili Hrvatske jedinice iz Sinja trebale bi, radi sprečavanja bekstva partizanima, da jednovremeno sa početkom naše akcije pred uzmu pokret i ovladaju linijom: s. Maljkovo (u kome je Hrvatska milicija i žandarmerija)—s. Potrà vije — s. Zelevo — s. Lučan. U isto vreme da obezbede i blokiraju most na reci Cetini kod Drage, severno od s. Maljkova.

Trajanje ove operacije predviđa se za jedan dan.

d) Druga faza

Ova faza obuhvata rad za čišćenje i uništavanje partizana na prostoriji: s. Vrlika—Sinj—s. Muć—Moseć pl.—Perković—Drniš. Trajanje akcije dva dana, i izvodiće se po sledećem:

— Jedna kolona (250 četnika) nastupala bi iz s. Žitnića pravcem: želj. st. Zitnić—s. Sedramić—sv. Martin—Dugeći—s. Umljanović—s. Cavoglave.

Zadatak je ove kolone čišćenje terena i naseljenih mesta od partizana i zatvaranje pravaca preko Moseć pl., u cilju sprečavanja bekstva partizanima.

— Jedna kolona 1000 četnika, iz reona s. G. i D. Maovice —Sekavica—s. Baljci—s. Umljanovići.

Zadatak je ove kolone čišćenje terena i naseljenih mesta od partizana.

— Jedna kolona (400 četnika) iz reona s. Vrlike nastupala bi pravcem s. Podosoje—s. Jovičić—s. Subotić—s. Stoisavljević—s. Otišić—s. Krunić—Jelenjak (k. 1289)—s. Pribude.

Zadatak je ove kolone čišćenje terena i naseljenih mesta od partizana i sadejstvo kolonama desno i levo.

— Jedna kolona, 800 četnika, nastupala bi iz reona s. Kosore—s. Vinalić—pravcem: s. Garjak—s. Koljane—s. Katunište—s. Krunić—s. Luljaca[10]—zaseok Belandžić — s. V. i M. Milešina.[11]

[9] **Delovi italijanske divizije »Bergamo«.**

[10] **Luljaca na karti 1 : 100.000 nije pronađeno.**

[11] **U toku 26. januara 1943. ova kolona (četnici majora Baćovića) ubijali su seosko stanovništvo i popalili neka od navedenih sela. Opširnije o tim zločinima vidi: tom V, knj. 11, dok. br. 209.**

Zadatak je ove kolone kao i ostalih, stim da održava vezu i kooperiše kolonama desno i levo (Italijansko-Hrvatskim).

Italijanska-Hrvatska pomoć u ovoj fazi

Da bi akcija što bolje uspela potrebno je sadejstvo i sa drugih pravaca, kako se ne bi partizani izvukli i pobegli. Radi ovoga potrebno je

1). Sadejstvo jedne kolone sa prostorije: s. Lucane—s. 2e-levo ka selu Muću.

2). Sadejstvo jedne kolone pravcem: Klis—s. D. Prugovo—s. Gizdavac—s. Muć.

3). Sadejstvo jedne kolone pravcem: s. Prgomet—s. Kladnjioe—Moseć pl.—is. Radnići.

Snage za sadejstvo molim da odredi Italijanska vojna vlast obzirom na potrebu da se zatvore gore označeni pravci, kako bi se sprečilo bekstvo partizana.

Svaka kolona, od napred označenih, dobiće zonu dejstva tako, da između njih ne ostanu praznine. U gornjem tekstu dati su samo pravci kretanja koji predstavljaju direktrisu zone dejstva.

e) Ideja manevra za drugu fazu.

Opkoljavanje partizana na iznetoj prostoriji sa svih strana, u cilju njihovog uništenja, radi čega rad krilnih kolona mora da bude vrlo energičan i brz.

E) Rad i zadatak svih kolona

Pored određenog zadatka sve kolone u toku prolaza kroz naseljena mesta u istima će izvršiti pretres, da nema oružja, municije i ostale vojničke opreme. Pored ovoga starešine će održavati zbor narodu na kome će govoriti protivu komunizma. Sve ljudstvo nacionalno i pošteno biće uzeto u četničke redove.

G) Ishrana

Suva hrana izdaće se za četiri dana.

Dotur hrane dovozom, radi čega je potrebno da nam se stavi na raspoloženje 4 kamiona.

H) Sanitet

Brojno najjače kolone imaće svoje lekare.

Molim da nam se stave na raspoloženje dva sanitetska automobila, prvi zavoj i najpotrebniji sanitetski materijal za prvu pomoć (ručne poljske apoteke).

I) Potrebna materijalna sredstva

Tri radio-stanice sa Italijanskim osobljem za četnike.
Jedna brdska (tovarna) baterija.—
Četiri bacača 81 mm sa Italijanskom posadom.
Pet signalnih pištolja.
Po 200 crvenih, zelenih i belih raketli.
Municiju za puške »Mauzer« 330.000 metaka.
Za pušku »lebed« 120.000 metaka.
Za puškomitraljez i mitraljez 50.000 metaka.
9.000 bombi.
4 kamiona za prevoz hrane i municije (privremeno).
2 ručne apoteke sa prvim zavojima.
10 nosila za ranjenike.
2 sanitetska automobila za prevoz ranjenika.

Molim da se po ovom planu donese rešenje i izdaju potrebna naređenja najhitnije.[12] Sa akcijom bi trebalo što pre otpočeti, što je u zajedničkom interesu, a pored ostalog i radi toga, što se partizani u reonu s. Vrlika—Sinj—koncentrišu radi odlučujućih akcija u pravcu Dalmacije o čemu imamo tačne—proverene podatke.

11 januara 1943. god.
P o l o ž a j

[12] **Projekt ovog plana poslat je na odobrenje Vrhovnoj komandi (Arhiv VII, Ča, k. 152, reg. br. 15/3, pismo kapetana Ivaniševića od 12. januara 1943. majoru Ostojiću o stanju kod četnika u Dinarskoj oblasti). Vrhovna komanda je odobrila plan ove operacije (Arhiv VII, Ča, k. 299, reg. br. 18/1, depeša 297.**

BR. 10

PISMO KOMANDANTA TIMOCKOG KORPUSA OD 14. JANUARA 1943. BRANIVOJU PETROVICU O POTREBI ZAJEDNIČKE AKCIJE PROTIV PRIPADNIKA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE NA RELACIJI ZAJEČAR — NlS*

Dragi Brano,[2]

Ovih dana pripremam jednu veliku akciju protiv Mošinovaca[3] od Zaječara pa u pravcu Niša gde ih god nađem.

Sa Božom Miladinovićem[4] stupio sam u vezu pa je potrebno da nas i ti pomogneš svojim snagama da se jednom te bande ološa resimo i da više na njih ne trošimo vreme. Veruj mi dojadile su mi vesti o sukobima sa njima i našim počesnim borbama. Potrebno je da svi zajednički i planski potpuno raščistimo naš teren od te gamadi.

Ti nas možeš mnogo pomoći jer raspolažeš sa dosta oružja u Banjskom srezu.[5] Koliko ja znam tamo ima preko 2000 pušaka i oko 60 p.miträlјeza. Digni ih sve, mobiliši pa da krenemo ka Knjaževcu i Nišu. Molio bih te da jedan deo tvojih snaga ostaviš na granici naših, mog i tvog korpusa radi zaprečavanja ako bi neki partizanski delovi pokušali da uđu u moj reon jer ću ja svoje naoružano ljudstvo povesti lično na teren, tako da mi neće niko ostati po srezovima.

Javi mi kada budeš izvršio svoje pripreme, održavaj stalno vezu samnom i Božom[6] a također i sa Selimirom,[7] ja ću uskoro doći tamo bliže tebi pa ću ti izložiti svoj plan tako da se dogo-

[1] Prepis originala (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 95, reg. br. 2/4 (S-V-1586).

[2] Branivoj Brana Petrović, kap. I klase (kasnije major), delegat Vhovne komande kod Varvarinskog, Ivankovačkog i Resavskog korpusa (vidi dok. br. 182).

Do kraja avgusta 1942. bio je komandant Javorskog četničkog korpusa. Smenjen je sa te dužnosti, navodno zbog pijanstva, razbojništva i pronevere novca. Do kraja 1942. zadržava se na terenu Javorskog korpusa sa grupom svojih ljudi, a početkom 1943. pojavljuje se u Timočkoj krajini.

[3] Izraz koji su četnici upotrebljavali za pripadnike NOP-a, a po imenu Moše Pijade.

[4] i [6] Božidar, major, komandant Knjaževačkog korpusa.

[5] Reč je o Sokobanji.

[1] **Ljubomir Mihailović Ljuba, major, komandant Ivankovačkog korpusa (dok. br. 189). Do polovine 1942. bio je pomoćnik komandanta Srpske državne straže u Jagodini (sada Svetozarevo), u februaru 1944 (pot-**

vorimo i zajednički krenemo. Molim te da me razumeš, ovo zahteva naša opšta i pravedna stvar i tu nesme biti egoizma, ambicija i nerazumevanja.

Jako se radujem da si lepo organizovao intelektualce, štampariju i propagandni odbor. Potrebno je da mi stalno šalješ tvoje letke i listove a ja ću tebi svoj propagandni materijal tako da vršimo kontrolu i nivelaciju naše propagande na jednoj liniji.

Poslao sam ti tri kurira za vezu samonom a po Cičinom[8] naređenju. Tvoje kurire nisam još dobio. Sa tobom nemam veze ni stanicom. Zašto ne pošalješ kod Saše aparate da ti se izrade stanice? Boža je svoju mrežu organizovao u roku od mesec dana a sada se rade stanice i za Selimira. **Potrebno je da imamo veze sa svima susedima i da radimo saglasno, bratski i zajednički kao dasmo u jednom korpusu a ne jedan u klin a drugi u ploču.** Bez veze nema ništa.

Još jednom za našu predstojeću akciju. Ti i sam valjda uviđaš da je ona neophodna jer partizani se moraju definitivno i u korenu uništiti ako želimo da u datom momentu radimo po predviđenim planovima. **Partizane treba sada potpuno uništiti — dvanaesti je čas!**

Kapetan Jova Jovanović[9] i njegov brat Predrag[1"] su sa celckupnim naoružanjem u štabu pukovnika Pavlovića.[11]

Što se tiče Vesića[12] na našem sastanku rešićemo zajednički i to pitanje, jer ja poznajem prilike onoga kraja a tako isto i tvoj i njegov rad, da nas nebi smetao u radu.

14. januar 1943. god. M.P.[13] Srdačan i bratski pozdrav

Položaj. tvoj potpukovnik,
Ljub. G. Jovanović[14]

Overava prepis
P.Z. Komandanta
načel. štaba komand.
Bora Milosavljević

pukovnik) postavljen je za komandanta Velikomoravske grupe korpusa (VMGK) gde je ostao do jula 1944. godine.

[8] Draža Mihailović.

[9] Jovan, komandant Deligradskog korpusa.

[10] Jovanović, kapetan II kl., komandant Sokobanjske brigade Deligradskog korpusa.

[11] Dragoslav.

[12] Vlastimir, kapetan I kl. Do 10. marta 1944. bio je komandant Ražanjske brigade Deligradskog korpusa. Od tada, pa do jula 1944. komandant Nišavske grupe korpusa, a zatim komandant Deligradskog korpusa.

[13] Okrugli pečat: »Komanda Jugoslovenske vojske u otadžbini Gorski štab br. 65.«

[14] Komandant Timočkog korpusa.

BR. 11

IZVEŠTAJ KOMANDANTA OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 15. JANUARA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI I STANJU ČETNIKA U DINARSKOJ ČETNIČKOJ OBLASTI[1]

Položaj 15. januara 1942. g[2]

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE, MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA

P O L O Ž A J

U depešama koje sam do sada uputio Vama i majoru g. Ostojiću pokušao sam da vam uglavnom izložim situaciju u kojoj se nalazimo.[3] Smatram za svoju dužnost da Vam podnesem i ovaj detaljniji izveštaj i da na taj način sa sebe skinem odgovornost ako se ne bi imale u vidu činjenice na koje sam ukazivao.

Daleko sam od pomisli da kritikujući druge, svoju vojsku i sebe uzdižem. Sve ovo što Vam izlažem rekao sam ovdašnjim vođama u lice, otvoreno i pošteno jer smatram da danas nije momenat đa se zadovoljavaju lične sujete i ambicije. Prema tome ukoliko sam primoran da podvrgnem kritici rad izvesnih ljudi, činim to teška srca i u najboljoj nameri. Uostalom, budućnost daće mi potpuno za pravo.

Situacija u ovim krajevima mnogo je teža i mnogo kritičnija nego što smo mogli da pretpostavimo iz izveštaj a koji su nam bili stavljeni na raspoloženje. Ona je nastala, uglavnom, zbog toga što kod ovdašnjeg naroda nije dovoljno razvijena nacionalna svest te su komunističke ideje naišle na plodno zemljište. Dosta veliki broj ljudi ovde nije načisto ko će pobediti: četnici ili komunisti i zbog toga pokušavaju, na sve moguće načine, da budu u dobrim odnosima i sa jednima i sa drugima. Ta kolebljivost koja se opaža na svakom koraku, stvorila je veliku pometnju i u redovima ovdašnjih četnika tako da čovek nije siguran da neka jedinica, u toku borbe, ne pređe na protivnu stranu. Prema podacima koje sam ovde dobio već je oko 1.500 ljudi prebeglo na stranu komunista, tek što su primili puške. Postoji opasnost da se u ovome pravcu ne nastavi paranje. Jer, dok sa jedne strane komunisti pale kuće i ubijaju po-

[1] **Origin?! (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 170, reg. br. 57/1 (BH-V-2129/1).**

[2] **Omaškom je napisano 1942. g. Treba 1943. godina.**

[3] **Vidi dok. br. 4 i 12.**

rodice onih koji iskreno sarađuju sa četnicima, dotle četnici ne primenjuju nikakve oštrije mere protiv porodica odbeglih partizana. U ovom međuvremenu mi smo sa našim trupama preduzeli izvesne mere. Bilo je prilično streljanja i batinjanja. Međutim, moja je želja da se meštani jedanput odluče i sami sprovedu ove mere. Oni koji su se opredelili za četnike moraju da poruše sve mostove i da više nikada ne mogu da sarađuju sa komunistima. U tom smislu mi smo sproveli usmenu i pismenu propagandu. Obišli smo veći broj sela, a i u samom Kninu održali smo veći broj konferencija i zborova. U prilogu Vam dostavljam jedan deo propagandnog materijala koji smo ovde sastavili i u više hiljada primeraka rasturili.[4] Pored propagande komunisti su odlučno organizovali i obaveštajnu službu. I pored naše najveće obazrivosti, uvek su bili obaveštavani o našim lokalnim operacijama, ako su sa nama učestvovali i ovdašnji četnici.

Situacija je još više komplikovana zbog neslaganja ovdašnjih vođa i komandanata. Lične ambicije, sujeta, netrpeljivost, podmetanja i ogovaranja došle su ovde do punog izražaja. Bosanci i Ličani sa njihovim vođama, a isto tako i Srbijanci koji su se ovde zatekli,[5] tražili su od mene da ih povedem sa sobom kada budemo polazili, jer, kako kažu , više ne mogu da izdrže ovakvu situaciju. Vojvode Brane[6] i Mane[7] bili su već izdali naređenja svojim ljudima da se povuku sa položaja i hteli su da se prikljuće našim trupama. Zbog ovoga ja sam intervenisao i sa teškom mukom uspeo da ih izmirim sa vojvodom Đujićem,[8] samo ne znam koliko će to trajati. Istovremeno ja sam im skrenuo pažnju da je njihova nacionalna dužnost da baš zbog ovakve situacije ostanu ovde.

Moram da Vam skrenem pažnju na činjenicu da propaganda iz Londona, naročito kako je podešena u poslednje vreme, ima vrlo negativno dejstvo na našu situaciju i ide direktno u

[4] i [14] Navedeni prilog redakcija nije pronašla.

[5] Reč je o Zlatiborskom četničkom odredu, kojim je komandovao vojvoda Radomir Đekić Đedo. Posle napuštanja Užica, 22. septembra 1941. odred je preko Višegrada, Goražda i Foče otišao na Romaniju. Krajem decembra 1941. odred se preko Drine vraća u Srbiju gde se raspao. Međutim, vojvoda Đuro Plećaš okuplja nešto ljudi iz odreda i vodi ih u Mali Ozren, kod Sarajeva. U novembru 1942. ljudstvo odreda (25 četnika) stiže u Kalinovik, potom u Nevesinje, a odatke u Bileću. Tu komandu nad odredom ponovo preuzima vojvoda Đekić i sa bosansko-hercegovačkim četnicima majora Baćovića odlazi u Dalmaciju i Liku u borbu protiv jedinica NOV i POJ.

[6] Bogunović.

[7] Rokvić.

[8] Momčilo.

prilog komunističke propagande a naročito poslednji govor novinara Harisona[9].

Pokušali smo da dejstvujemo da se ime našeg Kralja i Vaše, kao nosioca nacionalnih stremljenja što više spominju pred narodom, jer smo stekli utisak da pojedinci nastoje da sebe što više popularišu smatrajući da su oni i izvor i utoka srpstva.

Vojvodska titula u ovom kraju nije na velikoj ceni. Naročito kada je pre neki dan vojvoda Birčanin[10] dao titulu Dinarskog vojvode kapetanu Ivaniševiću". Zbog ovoga je veliko nezadovoljstvo i ogorčenje kod svih ovdašnjih prvaka. Vojvoda Đujić je rekao u prisustvu većeg broja starešina i oficira: »Zar je moguće da se i takve greške dešavaju, da se za dinarskog vojvodu postavi kapetan Ivanišević koji nikada nije učestvovao u borbama, a Dinaru je video samo iz brzog voza.« I među mojim oficirima ovo postavljenje izazvalo je negodovanje. Najveći broj njih nije dobio nikakvo priznanje za herojsku borbu koju vode od prvoga dana posle sloma. Oni to i ne traže. Ali, kada vide ovakve slučajeve oni sa pravom protestvuju i ne kriju svoje nezadovoljstvo. U današnjem vremenu mi smo još uvek revolucionarna vojska. Od vrednosti starešina, njihove sposobnosti i umešnosti da upravljaju ljudima koje vode, zavisi mnogo uspeh naše stvari. Zato ja mislim da bi o ovim pitanjima trebalo povesti računa. Naročito kada je u pitanju ovakav slučaj gde nije bilo potrebno da se dodeljivanjem vojvodske titule pridobije i primiri neki starešina iza koga stoji vojska i narod. I ja lično, priznajem, primio sam teška srca čin vojvode od Kalinovika, koji sam dobio istovremeno kada je vojvodskim činom počastvovan kapetan Ivanišević.

Kada sam upao u ovakvu situaciju, bio sam veoma zabrinut. Naša vojska znatno je podigla moral u ovim krajevima. Mi smo vodili teške i krvave lokalne borbe u kojima smo imali dvadeset mrtvih i ranjenih[12]. Pored toga tifus je zahvatio rogitičku brigadu. Ljudi su bez veša, puni vašiju. Higijenski uslovi pod kojima žive vrlo su teški. Blagodareći samo duboko razvijenoj svesti kod naših ljudi, spremnosti i popularnosti oficira mi smo uspeli da održimo disciplinu. Ali ja se bojim da ovo dugo čekanje[13] ne demorališe i naše trupe jer se u tome pravcu

[9] H. D. Harrison, šef radio-službe i propagande u londonskoj radio-stanici.

[10] Ilija Trifunović.

[11] Radovan. Vidi dok. br. 13.

[n] Verovato su u pitanju borbe za Gračac vođene 14/15. januara 1943. Vidi dok. br. 14 i 28.

[13], [15] i [16] Reč je o pripremama četničkih jedinica za uništenje NOVJ na slobodnoj teritoriji zapadne Bosne, Like i Korduna. Četnici iz Crne Gore sačinjavali su 4. korpus. Vidi dok. br. 1, 5, 6, 12 i 28.

pojavljuju izvesni znaci. Sa druge strane pokazalo se da su obaveštenja koja smo imali u pogledu jačine komunističkih trupa netačna. Na osnovu izveštaja koje sam primio od ovdašnje komande sastavio sam telegrame o komunističkim snagama. Taj izveštaj dostavljam u prilogu[14] i iz njega se najbolje vidi da komunističke snage nisu precenjene. Komunisti su dobro obavešteni i oni se grozničavo pripremaju. Mobilišu, posedaju položaje i ja se bojim da nas oni ne napadnu pre nego što mi stupimo u akciju. Mi smo stalno na oprezi i više od polovine ljudstva i danju i noću provodi na položajima.

Sa druge strane kada smo sa ovdašnjom komandom pravili projekte za akciju[15], pokazalo se da oni mogu dati najviše oko 1.500 ljudi, dok smo mi, kao što se sećate, računali na oko 6.000.— Kada sam iz telegrama koje sam dobio od majora Ostojića počeo da stičem utisak da Crnogorci[16] neće doći, bio sam i očajan i revoltiran i odgovorio sam da bi to predstavljalo izdaju koja bi imala teške posledice po našu opštu stvar. Sami, bez Crnogoraca ne bismo smeli da se upustimo u glavnu borbu, jer je sigurno da bismo bili tučeni. Sa druge strane naše povlačenje doprinelo bi da ovaj inače nesiguran elemenat potpuno popusti i priđe komunistima. Možda sam u svojim telegramima bio dosta oštar, ali, verujte, Gospodine Ministre, to je bilo jedino u želji da Vrhovnoj komandi ukažem na ozbiljnost situacije u kojoj se nalazimo[17]. Jer, budite uvereni, naš poraz u ovim krajevima pretstavljao bi istovremeno i naš poraz u Bosni, Hercegovini i Crnoj Gori. Mi smo Vaše naređenje za pokret izvršili bez pogovora. Za najkraće vreme mobilisali smo ljude, forsiranim maršem išli do Bileća da bismo se na vreme ukrcali[18]. I, po mom mišljenju dobro je što smo tako brzo stigli jer, da smo zadocnili, ko zna koliko bi još četnika ovde zatekli. Sada sedimo i čekamo, pod vrlo teškim uslovima, da Crnogorci krenu, odnosno i oni izvrše Vašu zapovest.

Ja nemam ni ličnih ambicija u pogledu komandovanja niti kakvu računicu. Samo jedino ne dozvoljavam da se na ružan način vređam i da mi se drže lekcije od majora Ostojića, koji najmanje ima prava na to. Kao odgovor na moje telegrame dobio sam od g. Ostojića sledeće poruke:

Tel. Br. 26

»U svakom slučaju žalosno je i ružno da ovako što može da uradi major, vitez Karađorđeve zvezde i četnički voj-

[17] Vidi dok. br. 5 i 6.

[18] Reč je o prevoženju četnika u Dalmaciju i Liku. Te su jedinice krajem decembra 1942. stigle u Knin i okolinu. O njihovim borbama protiv NOVJ u Lici i Dalmaciji vidi dok. br. 62.

voda. Crnogorci su već pet dana u operacijama na desnoj obali Lima protiv Turaka[19], koje vrlo uspešno završavaju. Bili su napadnuti. Za nekoliko dana polazi pet hiljada vozom do Rame[20].«

Tel. Br. 25

»Potčinjene Vam vojvode i starešine nisu vaša prćija, nego borci za Kralja i Otadžbinu i njih morate voditi onako i onuda kako vam to narede oni koji su za to ovlašćeni od Kralja. Preduzmite potrebne mere da se spreči zaraza vojnika i postupite tačno u duhu izdatih naređenja. Ako pokušate da uradite ma šta na svoju ruku u pogledu napuštanja bojišta narediću da vam se smesta oduzme komanda, jer bi to bio zločin i izdajstvo prema našoj svetoj stvari za koju se borimo. Bolje bi bilo i za vas i za našu stvar da do kraja ostanete vojnik, a ne da se povodite za onima koji u ovim prilikama stvaraju lične kapitale i mešaju se u stvari o kojima nemaju pojma, koji ne znaju opštu situaciju i teškoće sa kojima se bori Vrhovna komanda.«

Tel. Br. 23

»Gospodine majore, stavljam vam do znanja da imate bezuslovno izvršavati naređenja pretpostavljenih starešina i da jednom za svagda prestanete sa kritikom rada pretpostavljenih a kao oficiru poznat vam je način opštenja i tražim da budete pristojni. Vaše depeše dostaviću komandantu[21] da vidi koliko ste daleko otišli. Preporučujem vam da prestanete sa pretnjama, dostavljanjem fabrikovanih izveštaja i navođenjem Vrhovne komande na pogrešne odluke. Varate se ako mislite tako da ćete uspeti tim putem«.

Ton i način na koji on pokušava da razgovara sa mnom ja ne upotrebljavam ni u odnosu sa makojim običnim vojnikom. Pored toga on me kleveta tvrdeći da fabrikujem izveštaje i time navodim Vrhovnu komandu na pogrešne odluke. Ja tra-

[19] **Reč je o akcijama Limsko-sandžačkih četničkih odreda za uništenje Muslimana u Sandžaku i delovima istočne Bosne. Vidi dok. br. 4, 8, 24, 34.**

[20] **Vidi dok. br. 48, 74, 75, 85, 113 i 140.**

[21] **Odnosi se na Dražu Mihailovića.**

žim i zahtevam od g. Ostojića da dokaže ove svoje insinuacije i ja se neću smiriti dok ne dobijem zadovoljenje. Samo okolnost što je on od Vaše strane određen da vodi ove operacije[22] (a po mome mišljenju one bi se isto tako mogle voditi i iz Vrhovne komande kao i iz Kalino vika) sprečila me je da mu ne odgovorim onako kao što je zaslužio. Ja zato sa pravom očekujem da od g. Ostojića dobijem puno zadovoljenje, a Vama se obraćam, Gospodine Ministre, da u ovom napadu na mene i moju čast budete pravedni sudija. Jer, u ovakvoj situaciji svaka moja dalja saradnja sa njim bila bi nemoguća.

G. Ostojić ide tako daleko i podmeće kad kaže: »Bolje je da do kraja ostanete vojnik, a ne da se povodite za onima koji u ovim prilikama stvaraju lični kapital i mešaju se u stvari
0 kojima nemaju pojma«. Jasno je da se ova aluzija odnosi na g. Jevđevića[23]. Ja protestvujem protiv toga i tvrdim da Jevđević ulaže svu svoju snagu i daje sve od sebe da pomogne našoj opštoj stvari, dok se na drugoj strani, kao što vidite, njegov rad ne ceni pravilno. Pored toga ja ne dozvoljavam da se u našu komandu unose razmirice i trzavice danas više nego ikada, jer na licu mesta vidim koliko to šteti opštoj stvari. U svome radu ja sam primoran da često pređem preko mnogih stvari, jer shvatam težinu situacije u kojoj se nalazimo, ali sa puno prava to tražim i od drugih, naročito od g. Ostojića koji nije imao prilike da na terenu istroši svoje nerve. Moj slučaj nije usamljen. Svojim arogantnim i superiornim ponašanjem, major Ostojić je uspeo da ozlojedi mnoge ljude, a svojim samovoljnim postupcima revoltirao je i sedog Blažu Đukanovića. Za svoga načelnika štaba uzeo je majora Radulovića[24], koga je vojvoda Birčanin proterao sa svoje teritorije, tako da sam ja morao da prećutim pred Birčaninom ovu činjenicu. A Blaža Đukanović rekao mi je za njega u Ostrogu: »On bi išao u borbu, kada bi metri, bili ispunjeni kolonjskom vodom«. Posmatrajući sve ove činjenice ne mogu da se otmem utisku da pojedine ljude nije nimalo opametila naša nacionalna katastrofa već i dalje, kao nekad u nesretnoj Jugoslaviji, nastavljaju da rade
1 idu istim, fatalnim putem. Zadržao sam se duže na ovom pitanju jer sam uveren da stvaranje ovakve atmosfere, u ovim vremenima, ni malo ne služi našoj zajedničkoj i opštoj stvari.

Ja sam uložio sve napore da iskreno i lojalno sarađujem sa svima ljudima na koje sam upućen, imajući uvek i samo u vidu da iza njih Vi stojite. Sa vojvodom Đujićem dobro se slažem i sarađujem. Vojvoda Birčanin mi je uputio prijatelj-

[22] **Vidi dok. br. 1, objašnjenje br. 21.**
[23] **Dobrosav.**
[24] **Borivoje.**

sko pismo u kome odaje priznanje mome radu i o njemu se najlaskavije izražava.

Slučaj sa Radmilom Grđićem naišao je kod svih ljudi koji su sa njim radili i sarađivali na veliko negodovanje[25]. O tome Vas je izvestio Jevđević. Ali, ja ne mogu da propustim priliku a da Vam ne kažem da je i moje mišljenje da se prema ovome čoveku, koji je svojim nesebičnim radom mnogo doprineo našoj opštoj stvari, nije smelo tako postupiti. Ja se bojim da će ovaj slučaj izazvati mnoge trzavice i nesuglasice u vremenu kada nam je to najmanje potrebno.

Poznavajući Vas kao čoveka koji staloženo, pravilno i pravedno posmatra stvari i činjenice, ja sam uveren, poštovani Gospodine Ministre, da će Vam izvesni detalji koje sam pokušao da Vam izložim što je moguće objektivnije, savlađujući svoja lična osećanja, korisno poslužiti za procenu opšte situacije. Primite i ovom prilikom uveren je o mom dubokom poštovanju i nepokolebljivoj odanosti, vaš

Petar Baćović

BR. 12

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVICA U VREMENU OD 11. DO 16. JANUARA 1943. GODINE[1]

11. januara

279 *Od 222:* Ištvanova depeša ovako glasi od reči do reči: »Cika Branko, ja ovako neću i nemogu čekati. Prevareni smo i izdani. Crnogorci da su hteli doći, mogli su doći[2]. Za to tebe lično i Vrhovnu komandu krivim[3]. Vidimo da jedino mi izvršavamo Vaša naređenja. Gračac sami dinarci ne mogu održati. Čim ga ja napustim Dinarci beže iz njega i neće sami da ostanu. Moral kod dinaraca je nikakav. Ja ništa drugo ne radim nego se tučem i čuvam njihove polo-

[25] **Vidi dok. br. 5, 6, 25, 28 i 42.**

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 289, reg. br. 6/1 (knjiga XXX).**

[2] **Vidi dok. br. 4, 5, 6, 8, 18 i 25.**

[3] **Vidi dok. br. 25.**

žaje. Usled nedostatka rublja vojnici su se zavašljivili i veliki broj oboleo je od tifusa. Preti opasnost zaraze. Moj poslednji napor biće da se sa ljudima probijem, zatim da se vratim u Hercegovinu. Ja ni jednog dana više neću čekati...«

316 *Od Maria:* (via Ištvan): Nast.[4] broja 12. Važno je da znate da je Grđić pored ovoga posetio krijući od svakoga, zastupnika K-dta italijanskog korpusa[5] i vodio razgovore čiju sadržinu ne znam. Znajte, da dok ja težim da u Vašim rukama bude sva vlast, dotle Grđić sa Jevđevićem i ostalim društvom teži da izvrši decentralizaciju komanđovanja i time oslabe ne samo Vaš uticaj na vođenje poslova, nego i celu organizaciju. Pozdrav Mario.—

317 *Od Maria:* Snage u Dinari sa pojačanjima iz Hercegovine suviše su slabe da bi se upustile u odlučujuću bitku protiv komunista bez učešća Crnogoraca. Ako Italijani nikako ne dozvole pokret suvim, od Prozora, a dozvole morem, molim odobrite taj pokret.—

12. januara 1943. g.

363 *Od lštvana:* 14. 3. I. Posle niza konferencija objedinio sam sve jugoslovenske grupe Splita i Dalmacije u Jugosl. Revoluc. pokret pod Vašim vodstvom. Izveštaj sa deklaracijom potpisanom od dalmatinskih prvaka šaljem kurirom[6]. Grđić.—

364 *Od lštvana:* 19. 9. I. Na nekoliko depeša koje sam Vam uputio nažalost, odgovore nisam dobio. Po-

[4] **Vidi dok. br. 5.**

[5] **Odnosi se na italijanski 18. armijski korpus, sa sedištem u Splitu.**

[6] **Početkom januara 1943. jedna grupa pročetnički orijentisanih splitskih intelektualaca, na čelu sa Nikom Bartulovićem, poslala je pismeni predlog — deklaraciju Draži Mihailoviću sa glavnom sadržinom: da politički predstavnik četnika za krajeve u Hrvatskoj bude Radmilo Grđić, da se pristupi osnivanju Jugoslovenskog revolucionarnog pokreta (JRP), da se obrazuje oružana formacija koja bi se zvala Jugoslovenska legija, a bila bi pod komandom Draže Mihailovića (Arhiv VII, Ča, k. 172, reg. br. 11/2). Opširnije o političkim prilikama u Splitu u vezi sa formiranjem JRP, vidi: pismo književnika Đure Vilovića od 1. marta 1943. Draži Mihailoviću (Arhiv VII, Ča, k. 157, reg. br. 23/2).**

navijam da smo prevareni i izdani. Ovde situacija više nego kritična. Mi ništa drugo ne radimo, nego držimo pozicije Dinarcima. Trupe polako ali sigurno gube moral. Čekati više neću i nemogu. Niko neće imati pravo meni da pripiše katastrofalne posledice koje su neminovne. Nast.

365 Od *Ištvana:* 19. Nast. Jer komunisti imaju organizovanu državu. Svaku Komandu koju Vi odredite ja ću slušati. Odredili ste Branka koji je daleko, depešom ste odredili Iliju[7] koji je bolestan, a Ilija je odredio Ivanišević. Od toga ne pravim pitanje, jer ću sve slušati, jer osećam odgovornost pred Vama i Istorijom. Zašto mi ne odgovarate. Hoću da znam razlog. Kraj.—

366 *Od Ištvana:* 20. 11. I. Ne znam zašto mi zabranjujete Vašom depešom da se mešam u vojničke stvari kad komandujem jedinicom od 3000 ljudi koji svakog dana vode krvave borbe[8]. Do sada smo [imali] 9 mrtvih i 8 ranjenih. Sa pravom tvrdim da naše trupe drže pozicije Dinaraca. Za koji dan pretstoje velike operacije u pravcu Vrlike i G. Lapca[9]. Mi dajemo sve od sebe. Tuđe greške mi ne možemo ispaštati. Naši ljudi već mesec dana u borbama su bez rublja. Nast.—

367 *Od Ištvana:* 20. nast. Činimo sve da podignemo moral Dinarcima sa kojima se odlično slažem, i ulažemo zajedničke napore da izvršimo postavljeni zadatak. Sve zamerke koje nam upućujete a koje mi nismo nikako zaslužili, dolaze od neobaveštenosti. Trudio sam se da moji izveštaji budu uvek objektivni, a kao nagradu za to dobio sam prekor. Sa naše strane neće biti nikakvih nesuglasica, jer mi poštujemo i izvršavamo svako Vaše naređenje. Kraj.

368 *Od Ištvana:* 21. 11. I. Rim načelno usvaja saradnju cmogoraca, samo armija[10] ne pristaje na prolaz kopnom. Prigovor da operacije nisu pripremljene, može se ticati samo Birčaninovog sektora[11]. Naša je vojska opremljena i naoružana. Ovde nema mobil-

[7] Odnosi se na vojvodu Birčanina.

[8] Vidi dok. br. 6.

[9] Vidi dok. br. 9 i 62.

[10] Odnosi se na italijansku 2. armiju.

[11] Odnosi se na područje komande zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojno-četničkih odreda.

nih trupa. Bjelajac ne može krenuti bez talijanske dozvole. Ako crnogorci krenu bez talijanske dozvole ja im mogu dati samo 10.000 kgr brašna. Primećujem da njihov ilegalan prelaz može biti vrlo opasan po opštu situaciju. Nast.

369 Od Ištvana: 21. nast. Izvestio sam Branka da dve nove divizije operišu protiv partizana. Propaganda londonskog radia deluje katastrofalno na narod. Ponavljam, ostali smo bez novca. Nisam primio zlato za pirinač. Kraj. Jevđević.

13. januara 1943. g.

388 *Od Rampinija*[u] (via Gambeto[13]): Primio elaborat O. br. 1 i po istom će se postupiti[14]. Prvi dan akcije 26. I. Bojović[15] telefonom traži da ljudstvo iz Ružićevog odreda ide za Liku, a njegovo da se upotrebi svo za rad po elaboratu O. br. 1. Molim po prednjem obavestiti ostale korpuse. Lukačević.—[16]

389 *Od Rampinija:* Čika Branku. Po uspešno završenoj akciji na desnoj obali Lima[17], privremeno ću se nalaziti tamo dok izvršim organizaciju oslobođenih oblasti i danas izdao avizo zapovest za rad po elaboratu O. br. 1. Kapetan Lukačević.—

390 *Od 222:* 120. 13. I. Pašalija[18] javlja: oko 25. XII. spojile su se u Sekovićima 4. i 6. boljševička brigada[19], ukupna jačina oko 3.000 ljudi sa dosta automatskog oružja. 29. XII. 42. g. preduzima operacije pravcem Sekovići — Žeravice — Drapnići — Žunovi — Kalauzovići — Sarajevski Ozren sa težnjom prebacivanja ka Zenici i usput tučenje naših

[12] Pseudonim kapetana Vojislava Lukačevića.

[13] Pseudonim majora Pavla Đurišića.

[14] Odnosi se na zapovest za »represalije« nad Muslimanima i uništenje pripadnika i simpatizera narodnooslobodilačkog pokreta u srezu čajničkom. Vidi dok. br. 2.

[15] Nikola. Vidi dok. br. 2.

[16] Sa strane, na margini depeše Draža Mihailović je dopisao olovkom, ćirilicom: »Nema menjanja. Ostojiću javiti da sačeka sa O br. 1«.

[17] Vidi dok. br. 8.

[18] Milorad Momčilović, komandant Romanijskog korpusa.

[13] Odnosi se na 6. istočnobosansku NOU brigadu. O njenim borbama sa četnicima od 29. decembra 1942. do 5. januara 1943. vidi tom IV, knj. 9, dok. br. 181.

delova. Pašali vodio 7 dana danonoćne borbe do 5-og. I. Osujetio im prelaz ka Zenici i odbacio ih ka Sokolovićima, 10 km. severoistočno od Sokolca. 6. brigada ostala u Sekovićima. U ovim borbama Pašali ubio 40 crvenih. 10 zarobio, a oko 30 ranjenih. Naši gubitci minimalni. Pašali bio slabiji i nije mogao da ih odsudno tuče. Sada ostao sa 5 metaka na čoveka.

391 *Od 222:* 121. Nast. Bilo je lepih primera požrtvovan ja, ali i vrlo rđavih, pa i begstva bez borbe. Naši bolji u napadu nego u odbrani. Sinoć sam dobio sa 2 strane podatke da se 4. brigada nalazi na prostoru Pazarić — s. Bogović — s. Miošić, t.j. na zoni Prača — Sokolac. Pošto verovatno teže ka Jahorini, naredio sam napad sa svim snagama od Romanije sa težnjom nabacivanja crvenih[20] ka Jahorini, pogodnim načinom da alarmiramo Nemce u Sarajevu i pokrene ih na napad od Sjetline ka severu. Ako može da izvuče oružje i municiju od Nemaca preko posrednika Baju Nikiću da strašno zakuka kod Tetkića, traži bateriju, oružje i municiju i zaštitu od čajničkih Turaka. Nast.—

392 *Od 222:* 122. Nast. Prema njima zastor a on da prikupi do 1000 ljudi na prostoru Ustikolina — Jabuka i bude gotov za dejstvo sa položaja Karlovac — Klek — Kocelj — Mačak — Trijeska — ka Prači i Sjetlini. II. sarajevska i kalinovačka brigada ukupno do 800 ljudi, da drže Golu Jahorinu od Trijeske do puta Sarajevo — Trnovo sa rezervama u dolini Crne Reke. Za dato dejstvo pravcem Gola Jahorina — Sjetlina ako crveni krenu ka Jahorini. U Nevesinju da se prikupi 500 ljudi koji će doći ovde u rezervu ako bude potrebno. Nast.

393 *Od 222:* 123. Nast. Sa Pašalijem imam r. vezu, a sa Bajom i Jahorinom telefonsku vezu. Akcijom ću lično voditi prema prilikama. Ako starešine i ljudstvo budu na visini zadatka, verujem da bi ovu brigadu crvenih otsudno tukli. Akciju u Cajniču i Bjelimićima odložiću dok se ovo pitanje ne reši[21]. Dobro bi bilo da se za ovo vreme pojača Bajo[22] prema Turcima sa 300—500 ljudi od Voje[23] ili Bojovića.

[20] Izraz koji su četnici upotrebljavali za pripadnike NOP-a.
[21] Vidi dok. br. 2.
[22] Nikić (Drinski korpus).
[23] Vojislav Lukačević.

Svima naređeno izviđanje i javljanje. Koristite sekcije Kladanj i Zvornik, **Višegrad,** Sarajevo. Pozdrav Branko.—

16. januar 1943.

467 *Od 222:* 129. 15. I. Videli ste šta vojvoda kaže za stanice. Ako se može neka Pavlovi ponesu jednu bolju stanicu. »Gedža« za Dalmaciju. Da ima materijala, Simić bi mogao napraviti dovoljan broj stanica za celu zonu vojvodinu. Ako zaista elita crvenih ide na Prozor priredićemo im dostojan doček. U tom slučaju pridao bih IV. korpusu još 2000 hercegovaca za rad do Glamoča. Verovatno da će pokušati da proletere izvuku a o ostalima i onako ne vode dovoljno računa. Možda je bolje što još crnogorci nisu došli. Ja potpuno mirno čekam njihov dolazak, a ovima što kukaju, naredio sam da ćute, jer celu stvar vodi Vrh. komanda. Za komuniste sam Vam javio juče. Njihov cilj mi je jasan. Akciju u Bjelimiće izvešću po stvorenom planu, a ja sam zato da se jednovremeno izvodi i akcija u Čajniču. Time bi pokazali snagu muslimanima i stavili na znanje

Nast.

468 *Od 222:* 130. Nast. da možemo i milom i silom, što bi bilo odlično za dalji rad sa njima. Rampini bi trebao da stupi u radio vezu samnom što pre a dotle da mi javlja o pripremama za Čaj niče preko Pavlove stanice. Od Pašalija danas nema ništa. Tražio sam od Pavla da preko Guvernera[24] pomogne traženje Baja Nikića od Tetkića za pomoć u oružju i municiji protiv komunista. Neka Pavle ovo što pre uradi. Molim da mi se najhitnije pošalju 10—20 oficira za upućivanje u 1st. i Zap. Bosnu. Dok se Gospoda baškare po Cetinju i kod Baja[25], Pašali sa 3 oficira od kojih jedan aktivni, vodi svakodnevno borbe protiv komunista, a 9.000 boraca u Zapadnoj

[24] **Reč je o italijanskom guverneru za Crnu Goru, generalu Pirciu Biroliu (Biroli Alessandro Pirzio).**

[25] **Odnosi se na Baja Stanišića.**

Bosni ima pijanog Vranješevića[26] i slabog Pejića[27]. Lašić[28] obećao 2 majora i 10 nižih. Baju naredite pismeno da ustupi 4 oficira koji tamo smetaju[29], a od svega ne bi ništa[30].

BR. 13

IZVEŠTAJ DOBROSAVA JEVĐEVIĆA OD 18. JANUARA 1943. DRA2I MIHAILOVIĆU O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI U DINARSKOJ ČETNIČKOJ OBLASTI[1]

Uvaženi gospodine ministre,[2]

Naglašavam ponovo da imam impresiju da moji kurirski izvještaji ne dolaze u vaše ruke. Razloge tome ne znam. U v^zi sa sadanjom situacijo^ u zoni Dinare, Like i Zapadne Bosne hoću po treći put dà svoja opažanja sintetiziram:

Dinarska divizija odnosno Severna Dalmacija stoji najslabije. Srpske mase duboko infiltrirane komunizmom. Nesigurni dobrim delom i naoružani četnici. Najpouzdanija snaga izbjeglice iz po partizanima osvojenih delova Like i Zapadne Bosne. Strahovit antagonizam između pokrajinskih vođa Like i Bosne s jedne i Dalmacije sa druge strane. Kod šefova puno ctsustvo širokih pogleda. Svim akcijama dominiraju lični prestiž, lokalni interes i kaprisi. Na primer danas kad vam pišem ovèj izveštaj vojvoda Đujić je došao u sukob sa Italija-

[26] Sla^oljub Vranješević Slavko, major (potpukovnik, pukovnik), načelnik Stabi Komande Bosanskih četničkih odreda. Naredbom Draže Mihailovića od 21. septembra 1943. g. postao je komandant zapadne Bosne (Arhiv VII, Ca, k. 205, reg. br. 32/1). Posle rata osuđen na kaznu zatvora.
O njegovom iolasku iz istočne u zapadnu Bosnu vidi dok. br. 27 i 164.

[27] Manojb, kapetan I kl. Vidi dok. br. 164.

[28] Đorđe.

[25] Reč je o oficirima koji su u proleće 1943. upućeni na rad u četničke odrede ztpadne Bosne u ulozi vojnih instruktora. Vidi dok. br. 85 (depeša 2295), 1^5, 150 i 168.

[30] Na margtii depeše Draža Mihailović je dopisao olovkom, ćirilicom: »Pavlu javfci«, a cela depeša sa strane označena je dvema crtama, olovkom crvene boje.

[1] Prepis originala (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 231, reg. br. 2/8 'H-X-125). Svaku stranu prepisa overilo je Vojno tužilaštvo JNA. Na dokumentu nema datuma. Verovatno je pisan 18. januara 1943. (Vidi dok, br. 28, depešu 423).

[2] Odnosi se na Dražu Mihailovića.

nima. Istakao je srpsku zastavu na crkvu. Talijani su je skinuli. On je ponovo istakao i naredio straži da puca u svakoga ko je skine. Talijani na to mobilisali vojsku i borna kola i skinuli zastavu. Vojvoda i Palošević[3] na to izjasnili se da su u ratnom stanju sa Italijom i napustili Knin, te otišli u obližnje selo. To se dešava u času kad se Baćović nalazi u Kninu sa štabom, kada su oko Knina naše trupe na položajima, kada smo tek dobili topove a bacači treba da stignu kroz dva dana[4], kada još nismo primili municiju za pokret, kada treba da nam talijanska armija[5] odobri pokret prema Vrlici[6] i saradnju svojih trupa, kada su hrvatska pojačanja u pokretu i kada treba od Italijana isforsirati rešenje crnogorskog dolaska.[7] Pozvao sam ga dva puta da se okane arlekinada i da se sa Palošem[8] vrati, ali do ovog časa nije stigao. U takvoj situaciji ja ne mogu jamčiti za uspeh ni jedne vojnopolitičke akcije kod Italijana, tim pre što su oni apsolutno obavešteni o njegovoj slabosti. Prilažem vam ovde mnjenje majora Radojlovića[9] koje je dostavio majoru Ostojiću, da se Bjelajac ne može maci bez Italijana i njegovo mnjenje o brojnoj snazi Dinaraca.[10] Ponavljam da je netačno Brankovo tvrđenje da ima svega pet hiljada partizana, na osnovu naših obaveštenja, podataka talijanskog generalštaba i hrvatske vojske ima ih barem dvadeset do dvadeset i pet hiljada. Ponavljam da mi vojvode koji stoje preko kurira u kontaktu sa Drenovičem opet tvrcb da ne može u najboljem slučaju krenuti više od hiljadu i pet stotina ljudi.[11] Ja sam se do sad uzdržavao od ličnih mijenja o slučaju Birčaninove komande,[12] ali moram da i o tom pišem, poštujući u punoj meri njegovu prošlost i nacionalnu ispravnost. Izgleda da su svi ti ljudi ili manijaci ili žive u svetu iluzija. Bio bi greh, ne reći vam istinu. Bolest Birčarinovu su iskoristili nesavesni ljudi, da prave komedije, koje nun se mogu krvavo osvetiti. Sve se radi u superlativima. Gerijalni vojskovođe, veliki vojvode, dvorske svite, reveransi £od prima-

[3] i [s] Miodrag, major. U to vreme bio je komandant operativnih jedinica Dinarske četničke oblasti (vidi dok. br. 23).

[4] Oružje i municiju dobijali su od italijanskih okupacionih trupa (vidi dok. br. 26 i 28).

[5] [1 27] Reč je o italijanskoj 2. armiji u Rijeci.

[6] Vidi dok. br. 9 i 62.

[7] U pitanju je učešće Limsko-sandžačkih četničkl odreda i Zetskog četničkog odreda u operacijama protiv jedinica NOV.) na slobodnoj teritoriji zapadne Bosne. Vidi dok. br. 1, 4, 6, 12, 14, 18 i 740.

[8] Miloš.

[10] Pomenuti prilog majora Radojlovića redakdja nije pronašla.

[11] Odnosi se na jedinice 5. korpusa (vidi dok. br. 1).

[12] Reč je o Komandi Zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojno-četničkih odreda, sa sedištem u Splitu.

nja izgledaju vam neobični, ali su stvarnost. Birčanin svakih 15 dana obećaj e drugom čoveku da će mu biti naslednik i tretira svoj položaj kao nasledno suvereno pravo. Njegov načelnik štaba Ivainišević piše tekstualno čika Branku: Dragi Zare[13], čestitajući ti na vojvodstvu izveštavam te da nas. četvorica nismo obične vojvode nego je razlika među nama i ostalim koje je veliki vojvoda postavio.[14] Za nas su spremljene posebne diplome na japanskom pergmentu rukom umetnički izrađene, neka istorija zna, a ostali će dobiti dekrete na običnom papiru. Taj isti Ivanišević deset dana ranije podneo je meni na potpis pismo, kojim ja tražim od Birčanina da njega imenuje vojvodom. Nikada nije ni vidio Dinare, čiji je postao vojvoda. Pukovnik Uzunčević pao je u nemilost i izgubio komandu divizije, zato što je kihnuo siromah od prehlade a vojvodi su rekli ako dobije kijavicu, da će umreti. Rezignirani guverneri pokrajine dele već sada niže položaje. Alfirević[15] koji je predestiniran za guvernera Dalmacije pozvao je Marka Stojanca[16] i saopštio mu da ga imenuje za vrhovnog inspektora školstva na svojoj teritoriji, drugi je dobio za direktora narodne banke itd.[17] Morate da budete o svemu obavešteni pa vam saopštavam da su sad pozivali Šantića[18] da bi ga umirili radi slučaja siromaha Grđića saopštili mu, da je on sad najveličanstveniji duh i da njega očekuje nasleđe. Treba da znadete sve! Mi smo doveli u Hercegovinu jedared Birčanina.[19] Mi smo lansirali da on [ima] vašu punomoć. Pre nego

[13] Odnosi se na majora Zaharija Ostojića.

[14] Reč je o vojvodama: majoru Ostojiću — Drinski, kapetanu Ivaniševiću — Dinarski, kapetanu Dragoslavu Račiću — Pocerski i majoru Đurišiću — Durmitorski. Zvanje vojvode dodelio im je vojvoda Ilija Trifunović Birčanin.

[15] Silvije, politički saradnik Ilije Trifunovića Birčanina, kome je davao materijalnu pomoć i povezao ga sa svim političkim prvacima Splita i okoline (vidi dok. br. 186). Bio je predsednik Splitske narodne odbrane i prosvetni radnik u splitskom Sokolu. U novembru 1942. Birčanin ga je, uz popa Sergeja Urukala, odredio za svog političkog naslednika. Opširnije o političkom radu Alfirevića i Urukala vidi u Arhivu VII, Ca, k. 157, reg. br. 23/2: izveštaj književnika Đure Vilovića od 1. marta 1943. Draži Mihailoviću.

[16] i [17] O ulozi i radu Stojanca, školskog nadzornika i Nike Markov, direktora Splitske banke vidi dok. br. 186.

[18] Milan. Pre rata novinar »Politike«. U leto 1941. pristupio organizaciji Draže Mihailovića. Radio je na liniji saradnje Italijani — četnici. Posle rata osuđen na vremensku kaznu zatvora.

[19] Prema saslušanju Milana Šantića pred istražnim organima Sekretarijata unutrašnjih poslova u Beogradu, Birčanin je, početkom januara 1942. zajedno sa kapetanom italijanske vojske Anđelom De Mateisom (Angelo de Mateis) i Dobrosavom Jevđevićem doputovao iz Splita u Fojnicu gde je sa predstavnicima majora Boška Todorovića, Mutimirom Petkovićem i Milanom Šantićem, vodio pregovore sa predstavnicima italijanskih okupacionih trupa o naoružanju četnika u Hercegovini (Arhiv

sam ja omogućio njegovu vezu sa vama[20] on je bio u Splitu zatvoren od strane Italijana,[21] kada sam ja garantujući životom za njega uspeo da ga izvadim i nagovorim da počne rad samnom. Tri meseca mi je pravio prigovore da neće da radi sa Talijanima, a kad sam krenuo u Hercegovinu, bio je protiv toga tvrdeći da je tamo sve izgubljeno. Mada sam ja stvorio organizaciju u Hercegovini i uništili partizane, on je došao prvi put kada ste i vi stigli.[22] Nikada nisam ni pomenuo u svom radu njegovo ime, nego samo vaše. U odnosu na Talijane stvar se je izmenila u toliko, da mi je nekada prigovarao, da se družim sa Italij anima, a sad ima pred vratima redovno dve patrole karabinijera, i automobil. Zabranio je popu Đujiću da razgovara sa hrvatskim velikim županom u Kninu a poslao je svog sina da položi u Kninu na ustaškoj gimnaziji ispit, da ne bi izgubio jednu godinu. Sin je u Kninu imao na raspolaganju automobil i oružanu četničku pratnju. Ja vama ne želim praviti smetnje i uvažavam vaše naređenje, slušam Iliju,[23] ali je moje pravo, da vas upozorim na pravo stanje stvari. Daje o sebi pisati psalme koje ni Napoleon ne bi tolerirao. Grehota je, da jedan čovek bez skrupula kao što je Ivanišević iskorišćuje tešku bolest vojvodinu, da od njega napravi smešnu figuru. Kod Italijana su se onemogućili i ne uzimaju ih ozbiljno, ja sam sad regulisao za njihove redovne obroke hrane, koje mi imamo odavno. U Splitu su svi protiv vojvode i njegova su okolina svega tri čoveka. U Lici Mihić[24] radi što hoće i sad uživa najpunije vojvodino poverenje iako ga je gonio pre tri meseca, samo zato što je po nesreći prijatelj sa Grđićem. O slučaju Radmila neću više da pišem. Za sve ovo trebalo bi postupiti kako sam vas molio u telegramu, da pošaljete gospodina Vasića[25] da pregleda sve što se radi i

VII, Ca, k. 272, reg. br. 5/1). Opširnije o tim pregovorima vidi knj. 1, dok. br. 39, 43 i 44.

[20] i [22] p$_{rv}$j $_{susre}$t Draže Mihailovića i Ilije Trifunovića Birčanina održan je u drugoj polovini jula 1942. u Zimonjića Kuli, kod Avtovca. U Hronologiji oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945, zabeleženo je da je sastanak održan 13. jula koji datum su prihvatili neki istoričari. Naknadnim istraživanjem arhivske građe četničkog i italijanskog porekla utvrđeno je da je sastanak održan 22. jula 1943 (Arhiv VII, reg. br. 9/1—3, k. 262; mikrofilm NAV—T—821, film 403, snimak 55—57). Vidi dr Jovan Marjanović, Tajna i javna saradnja četnika i okupatora (dalje: Tajna i javna saradnja), Arhivski pregled, Beograd 1976, str. 46.

[21] i [23] Kada je Birčanin došao u Split, nije tačno utvrđeno. Sigurno je to bilo krajem septembra ili početkom oktobra 1941. U Hronologiji Splita 1941—1945 (izdanje Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1979) na str. 58 navodi se da je Trifunović stigao u Split iz Nikšića početkom (verovatno 3.) oktobra.

[24] Ilija, potpukovnik, komandant četnika u Lici. Vidi dok. br. 51.

[25] Odnosi se na Dragišu Vasića.

da vam podnese pravilan izveštaj. Ja bih mu dao lažne dokumente i garantujem životom za njegovu sigurnost. Gospodin Vasić ima veliko literarno ime i njegov dolazak bi naši ljudi a i Hrvati sjajno primili. Hoću takođe da vam skrenem pažnju na to da se pogovara, premda ja znadem da to nije tačno, da ste vi okruženi isključivo Crnogorcima i to mnogi bivši političari iskorišćuju protiv vas. Isto tako izveštavam vas da pojedini šefovi pokreta u Crnoj Gori šalju pisma svojim prijateljima u Hercegovini u kojima ni malo laskavo ne govore jedan o drugom. Naročito je nepomirljiv general Đukanović, ne vidim zone u kojoj bi vladao veći red, veća harmonija među komandantima nego li kod nas. Baš kad vam pišem ovaj izveštaj došao je definitivni odgovor Đujića i Paloša da kidaju sa Italijanima i stavljaju uslov koji vam u prilogu dostavljam.[26] Motivacija je da smo mi i Italijani dva sveta i da ne možemo sarađivati. Praktično to znači da se naše trupe ostavljaju na milost i nemilost i da se ljudi ostavkama ili odlaskom u šumu izvlače odgovornosti za krivo pretstavIjanje stvari. U vezi sa ovim dolazi u pitanje, da li ću uopšte moći nešto dalje u ovoj zoni postići od Talijana a da ne bude i gorih posledica. A ja u svakom slučaju sa sebe skidam odgovornost.

Po pitanju dolaska Crnogoraca saopštavam, da sam ja prema najranijem planu bio izradio, da se oni pod vidom Baćovićevih divljih četnika prebace sa nama preko mora. Kad je vrhovna komanda odbila da to odobri nego je tražila da im se izradi prolaz preko Prozora, pokušao sam sve u Rimu i na Sušaku[27]. Do danas osim načelnog pristanka nisam postigao ništa međutim Branko javlja da je Pavle dobio dozvolu da ide sa pet hiljada vozom do Rame. O tom ne zna ništa ni šesti korpus ni osamnaesti[28] kao ni armija u Sušaku. Da bi to bilo tačno potrebno je pripremiti bazu i hranu u Bileću i konake za pet dana, jer sa obzirom na stanje hrvatskih železnica za jedan dan ne može biti više od hiljadu ljudi transportovano. Danas sam krenuo za Hercegovinu i sa moje strane sve ću učiniti da olakšam taj transport ako bude odobren. Napominjem da su se svi moji izveštaji o kretanju nemačkin divizija kao i hrvatskih obistinili, to sad potvrđuje i partizanska radio stanica.

Ujedo vas izveštavam, da mi je danas saopštila vrhovna talijanska komanda, da je dovršen veliki plan o generalnom napadu na partizane u kom će da učestvuju talijanske nemač-

[26] **Pomenuti prilog redakcija nije pronašla.**

[28] **Reč je o italijanskom 6. armijskom korpusu, u Dubrovniku i 18. u Splitu.**

ke hrvatske trupe i naše snage u saradnji sa talijanskim. Na moje pitanje potvrdili su mi, da ima izgleda da u toj operaciji uzmu učešće i crnogorske trupe. O ovom sam vas izvestio i depešom. Na osnovu ovog sve više dolazi u pitanje da se ostvari naš plan o akciji, a mi da budemo samo jedan deo trupa u opštem planu italo-nemačkom za uništenje partizana. Da se ne može ostvariti naš plan nezavisno od njihove akcije, ja sam uvek naglašavao vojvodi Birčaninu, a to sam po min jao i u mojim izveštaj ima vama, tim pre, što su pravci nastupanja italo-nemačkih snaga od Banja Luke i od Like podudarni sa pravcima, koje smo mi namenili našim trupama.[29] O ovom se mora voditi računa, da se kasnije ne bi doživelo razočarenje bez vaše krivice, jer ste krojili plan na osnovu vama dostavljenih netačnih izveštaj a, ne samo netačnih u pogledu brojeva, nego što je još važnije u pogledu samostalnosti ovdašnjih naših odreda. Ja lično bih voleo da oni unište partizane bez naše pomoći kako i izgleda da će ih uništiti sa obzirom na zamašnost snaga sa kojima raspolažu a mi bi se sačuvali od [toga] da uništavamo srpske krajeve. No sa druge strane ako se okupatorske trupe kreću bez naših, a zona je operacija etnografski pretežno srpska, oni će da unište sva srpska sela i sav srpski živalj pod izlikom da je partizanski i u tom smislu sam danas uputio pretstavku armiji da se ni u kom slučaju operacije protiv partizana u srpskim zonama ne izvode nego sa našim trupama. Sačeka ću vaše daljne naredbe. Pre odlaska posetio sam vojvodu Birčanina. Naredio je Đujiću i Paloševiću da se u roku od dvadeset i četiri sata vrate na svoja mesta i uspostave odnose sa Talijanima pod pretnjom da će ih lišiti položaja. Birčanin je težak bolesnik i u meni se bori sentimentalan obzir prema njemu sa greškama koje čini njegova okolina. Sam ne znam kako bi se taj splet rešio. Dostavljam vam i rezolucije vojvode Bogunovića i Rokvića i njihovih prijatelja da se upoznate i sa njegovim mnenjem o situaciji. Konačno da vas zamolim u odnosu na g. majora Ostojića da mu naredite da promeni svoj ton u opštenju samnom. On suvereno izdaje meni naređenja, traži da mu ja nabavim nekakve sitnice i da mu dovodim neke ljude, tretirajući me kao kurira a ne kao pretstavnika naroda i vašeg delegata. Ja sam se sa narodom stavio pod vašu komandu definitivno i bez rezerve, ali to ne znači da mi g. Ostojić može govoriti načinom koji ja nisam dopuštao ni regentu kada sam znao da sam u pravu. Ja sam u poslednje vreme uspeo da obezbedim i prehranu Hercegovine, vodim ljubomorno računa o čuvanju svakog srpskog života, svojim ličnim trudom i žrtvama organizovao sam

[29] **Reč je o pravcima dejstva 1. i 5. četničkog korpusa (vidi dok. br. 1).**

narod u tom kraju, na moj poziv lični ponovno su formirane brigade u Istočnoj Bosni, sa kraja na kraj Bosne svojim uticajem služim vašoj politici i pokretu i ponos mi ne dozvoljava da dopustim takve postupke prema meni. Ako se slomi naša akcija neće narod tražiti računa od g. Ostojića nego od mene, pa se nadam da će vaš izaslanik[30] da promeni svoj manir u budućnosti.

Šaljem nekoliko primeraka propagandističke akcije u Lici, koju vodi major Bjelajac.

U Dinari su počeli sa kažnjavanjem nesigurnih elemenata. Jučer su streljali osam lica, šest četnika iz štaba i dve žene, koji su održavali veze sa partizanima. Svi su umrli sa povikom: Živeo kraj Petar! Talijani su krenuli sami bez naših snaga danas u čišćenje zone ispod Velebita.[31] Bojim se da će nastradati i neka čisto četnička sela kao na primer Vrebac, jer njihova vojska na pohodima nemilosrdno pljačka i uništava.

Uspeo sam danas da dovedem iz Dinare onog radio telegraf istu što je došao sa podmornicom.[32] Dostavljam vam njegov interesantan izveštaj.

Oprostite za tehničku stranu ovog izveštaja jer ga pišem po brodovima i po željeznicama, jer sam stalno na putu.

Najodaniji Vam
Jevđević, s. r.

Ovaj radiotelegrafista koga sam doveo sa podmornice bio je godinu dana u Splitu, vojvoda ga je tek sad prvi put primio kad sam ga poveo, a ranije su tražili od mene da ga odvedem u Hercegovinu i ubijem da ih ne oda. Javio sam vam depešom da Talijani pričaju da Rusija traži poseban mir. Video sam lično štampan tekst na objavama za otsustvo talijanskih oficira sa istočnog fronta, gde vele: Ako dođe do primirja sa Rusijom ne vraćati se u svoju jedinicu, nego se prijaviti mobilizacionom centru u Italiji.

[30] Odnosi se na majora Ostojića, koji je u to vreme bio komandant Istaknutog dela Vrhovne komande.

[31] Verovatno je reč o delovima italijanske divizije »Sassari«, koja je 21. januara 1943. otpočela dejstva protiv 1. NOU brigade 6. NOU divizije na pravcu Gračac — Bruvno. Opširnije o tome vidi tom V, knj. 12, dok. br. 89 (izveštaj Štaba 1. korpusa NOVJ od 28. februara 1943. Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske o borbama 6. NOU divizije od 20. januara do 23. februara).

[32] Radi se o Stevanu Sinku, naredniku (pseudonim Stevan Jovanović), koji se 27. januara 1942, iz britanske podmornice »Torn« (Thom) iskrcao na otoku Mljet, odakle je došao u Split u Štab vojvode Birčanina. Sa njim je došao i Stanislav Stanko Rapotec, takođe radio-telegrafista.

BR. 14

IZVEŠTAJ ČETNIČKIH KOMANDANATA IZ HERCEGOVINE 18. JANUARA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O BORBAMA KOD GRACACA I STANJU KOD ČETNIKA DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE[1]

PRILOG[2]

Po dolasku u Gračac na dan 17. I. ov. god. sve starešine Hercegovačkih trupa (komandanti bataljona i komandiri četa) izjavili su želju da samnom govore o događajima koji su se odigrali 14. i 15. I., kao i o onome što je prethodilo ovome.[3]

Istoga dana u 16.30 časova sastao sam se sa gore označenim starešinama i tom prilikom su mi svi izjavili sledeće:

Došli smo u Dalmaciju i Liku da pomognemo braći Srbima i da ih oslobodimo komunističke kuge, koja ih mori. Došli smo da izgubimo svoje živote ne misleći na sebe i svoje porodice, koje smo već prežalili. Mislili smo da će mo u zajednici sa domaćima, četnicima, nacionalistima, osloboditi njihova sela i polja i da ćemo se zadovoljni vratiti u svoju Hercegovinu, a njih isto take ostaviti da čuvaju svoju oslobođenu grudu. Verovali smo u njih, i mislili smo da je sveta dužnost da Srbin Srbina pomogne i da je samo u slozi i spas Srpstva.

Ovo što se desilo u Gračacu 14. i 15.1, sve nas je vrlo mnogo razočaralo. Od strane domaćih četnika,[4] koji su bili određeni da čuvaju Gračac bili smo izdani, zbog čega blagodareći samo slučaju, nismo skoro svi izgubili glave. Po dolasku u Gračac primetili smo:

1) Starešine četničkih jedinica nisu dovoljno vodile računa o poverljivosti službenih stvari, već su o njima govorili i na mestima gde to zbog neprijateljske špijunaže, nije smelo da se čini.

2) Starešine nisu dovoljno vodile računa o svojim ljudima. Bili su vrlo malo sa njima. Gde ko stanuje, šta jede i uopšte kako živi nije ih mnogo interesovalo. Ljudi su bili prepušteni sami sebi. Nisu držali govore četnicima.

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 231, reg. br. 1/8 (BH-X-81).**

[2] **Verovatno je postojao i prvi deo dokumenta koji redakcija nije pronašla.**

[3], [7] i [8] **Toga dana 1. i 2. brigada 6. NOU divizije izvršile su napad na Gračac. U jurišu, 1. brigada likvidirala je bunkere na Bukovom vrhu, a 2. brigada bunkere na Gradini, osim jednog. Opširnije o toku i rezultatima borbe vidi dok. br. 25 i 28, tom V, knj. 11, dok. br. 42, 51 i 102.**

[4] **Misli se na četnike iz Dinarske četničke divizije.**

3) Kancelarija je bilo mnogo i u njima rad je bio kao i za vreme mira. U njima su bili zaposleni mnogi oficiri. Na hartiji u izveštajima imali su divizije i armije, a u stvari, na terenu, nisu imali ništa.

4) Svi su vodili trgovinu sa velikom zaradom tako, da smo 1 cigaretu plaćali 3—7 dinara.

5) Organizacija jedinica bila je slaba, jer za vreme borbe nije se nigde pojavila cela četnička jedinica, već su se pojedinci uvlačili u naše redove.

6) Ljudstvo — četnici nepouzdani, partizanski petokolonaši. Sami su ubili nekoliko svojih oficira.

7) Starešine nemaju upliva na svoje četnike. Po izjavi naroda, sve starešine od ranije nisu se dugo zadržavale, već su se izvlačili u druga veća mesta, izgovarajući se na neke specijalne dužnosti. Kada je bila evakuacija Italijanske vojske iz Gračaca,[5] oficiri su prvi pobegli sa svojim stvarima u Knin. Odmah posle ovoga nastalo je rasulo.

8) Kapetan Tomašević[6] bio je odličan. Vrlo pošten. Njegova brigada je bila odlična. Verovao je ljudima, zbog čega je i stradao. Starao se da sve ranije greške ispravi, ali nije mogao da uspe. Trudio se je mnogo.

9) Za vreme borbe neki oficir sedeo je u kancelariji i pisao je izjašnjenja potčinjenima.

10) Starešine sede stalno u žici, a ne idu u borbu.

11) Za vreme napada partizana meštani se nisu borili, već su sedeli po kućama, spavali, a neki jeli i pili po kafanama. Naše patrole upućene po kućama da isteruju domaće četnike imale su u ovome velike muke, jer niko nije hteo da ide dok nije upotrebljena sila.

12) Bukov Vrh,[7] Gradina[8] pali su bez puške, jer su Kosovci[9] izdali. Njih 95 nedostaje, jer su svi prišli partizanima. Na Bukov Vrh svakoga dana nosila se voda za četnike. Međutim
14. I. javili su isti da im voda nije potrebna. Ovo nas dovodi u sumnju, da je ova tačka možda još u toku dana predata partizanima. Na ovoj tačci ostavljeno je partizanima sve naoružanje (2 p. m., 2 m, 1 bacač). Po svemu izgleda da su četnici Kosovske brigade i brigade »Vožda Karađorđa« i ranije imali veze sa partizanima.

13) Na k. 616 (Duks) bilo je kao i na Bukovom Vrhu. Neki četnici su napustili ovu tačku imajući pri sebi pušku i 135 metaka.

[5] Reč je o predislokaciji italijanskih jedinica pred četvrtu neprijateljsku ofanzivu.

[6] Mihajlo.

[9] Odnosi se na četnike iz Kosovske brigade.

U našu braću četnike Dalmatince i Ličane razočarali smo se i izgubili smo poverenje u njih. Vidimo da se i sami mnogo ne trude za svoju slobodu. Radi ovoga molimo Vas da nas više ne razdvajate i da od sada naša cela grupa bude na jednom mestu, bilo za vreme operacija ili odmora i čekanja na ove. U borbu sa drugima ne želimo da idemo, jer se bojimo ponovnih izdaja.

Od Ličana jedino imamo poverenje u Vučipoljce, čiji je komandir Dušan Kesić.[10] Oni su odlični i uvek su na položaju.

Brigada[11] »Gavrila Principa« odlična je i u nju imamo puno poverenje i sa njom hoćemo rado da sarađujemo.

Ovdašnju klimu mnogi ne podnose, pa se često i razbolje-vaju. Voda je isto tako slaba. Živimo pod teškim higijenskim uslovima, ali se izdržava jer se nadamo da ćemo uskoro svr-šiti posao i otići kućama. Veša nemamo i to nam je najgore.

Još jednom Vas molimo da nas prikupite zajedno.

Prednju izjavu sastavili su komandanti bataljona i koman-diri četa, potpisali je i predali mi je. Dostavljam je s molbom na uviđaj. Sporazumno sa I talijanskim komandantom prikupiću sve svoje jedinice u re onu Knina (van žice).

18. I. 1943. god.
Gračac

Komandant, Major
P. Baćović

[10] Kesić je bio komandir Vučepoljske čete u sastavu brigade »Vožd Karađorđe«. Ta četa zvala se »četa gorskih vukova«.

[11] Brigada je formirana od izbeglica iz zapadne Bosne.

BR. 15.

NAREĐENJE KOMANDE OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 18. JANUARA 1943. KOMANDANTU NEVESINJSKE BRIGADE ZA NAPAD NA SNAGE NOVJ KOD SELA RIĐANE[1]

Komanda operativnih jed.[2]
Str. Pov. O. Br. 3,
18. januara 1943 g.
Knin.

Na ličnost!

Komandantu Nevesinjske četničke brigade. —

Danas 18. ov. mes. u 8 časova 30 min. dobio sam obaveštenje da su partizani napali i zapalili s. Riđane u dolini Kosovo.[3]

Da je jedinica koja je držala položaj[4] kod crkve u Riđane napustila svoj položaj 17. ov. mes. u mrak. Da li je za ovo bilo naređenja ili nije nemani još podataka. Da su same jedinice meštana ostale na položaju, koji su i one, kako mi izgleda, napustile bez razloga i bez stvarne potrebe.

Pri dolasku u dolinu Kosovo našao sam četnike i starešine kod crkve kako ravnodušno posmatraju paljevinu sela i potpuno nezainteresovane za sve što se oko njih zbiva.

Pri šturim podacima koje sam dobio na licu mesta, izdao sam naređenje da se sve jedinice u dolini Kosovo stave pod komandu kapetana g. Mijovića[5] i da se najhitnije uspostavi front prema komunistima.

Hitno sam uputio iz Knina vozovima pojačanje jedinicama u Kosovu.

U cilju uspostavljanja potpunog reda i preduzimanja hitne akcije protivu komunista u dolini Kosovo,

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 172, reg. br. 13/1 (BH-V-2104/2).**

[2] **Odnosi se na Komandu operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.**

[3] [1] [4] **Napad na s. Riđane, gde su se nalazili delovi Nevesinjske četničke brigade i Riđanska četa, izvršile su 17. januara 1943. jedinice 3. dalmatinske NOU brigade i Kninski bataljon. Opširnije o tome vidi dok. br. 18; tom V, knj. 11, dok. br. 83.**

[5] **Novak.**

N A R E Đ U J E M :

1) Da kapetan g. Mijović hitno prikupi svoju brigadu.

2) Da poručnik g. Koprivica[6] hitno prikupi u jednu grupu svoju brigadu i da se stavi pod komandu kapetana g. Sremca.[7]

3) Da se kapetan g. Janičić[8] sa svojim ljudstvom hitno stavi pod komandu kapetana g. Mijovića po već izdatim upustvima. Na slučaj da neona potrebe za ljudstvo kapetan g. Janičić će se prvim vozom sa svojim ljudstvom vratiti u Golubić.

4) Da kapetan g. Mijović najhitnije prikupi svo ljudstvo u Dolini Kosova kako je izneto pod 1, 2 i 3 ovog naređenja i da po hitno proučenoj situaciji stvori plan za kontraakciju protivu komunista u Riđane, sa težnjom potpunog njihovog uništenja.[9]

Na slučaj da su njihove snage velike, što je malo verovatno, težiti da se iste odbace ka Kozjaku, ili Grabovici.

Posada Kaldrme, ako je potrebno, ulazi u sastav kapetana g. Mijovića kao i sva pojačanja u bornim kolima i specijalnim ljudstvom koje je pristiglo u vremenu upućivanja bornih kola.

Pri ovome težiti da se opkoljavanje komunista izvrši pravcem: Kaldrma—Kekić—Mijakovac—sev. ivica Riđana, i pravcem: Podvomice—Rađa—Strinić—j. i. ivica Riđana.

Na slučaj da se situacija bude izmenila do prijema ovog naređenja postupiti najbolje što se može prema vladajućim prilikama.

Po izvršenom uništenju, ili progonjenju komunista, posesti najpovoljnije položaje, koji se sa sigurnošću mogu održati.

Kod svih jedinica zavesti najstrožu pripravnost.

SVE STARESINE DANONOĆNO MORAJU BITI SA SVOJIM JEDINICAMA I NI PO KAKVIM POSLOVIMA I NI SA KAKVIM IZGOVOROM NE SMEJU DA NAPUŠTAJU SVOJE JEDINICE.

TELEFONSKI MI JE NAREĐENO OD MAJORA G. BACOViCA KOMANDANTA OPERATIVNIH JEDINICA, DA LIŠIM SLOBODE SVAKOG STARESINU KOJI BUDE MA I ZA NAJKRAĆE VREME NAPUSTIO SVOJU JEDINICU BEZ NAREĐENJA!

SKRECEM PAŽNJU SVIMA STARESINAMA DA SE KOD JEDINICA ZAVEDE NAJVEĆA MOGUĆA DISCIPLINA I RED.

Po završetku akcije dostaviti mi najhitnije iscrpan izveštaj o svemu radu od 17 ov. mes. do konačnog uspostavljanja reda.[10]

[6] **Mihailo, tada komandant Nevesinjske brigade.**

[7] **Jovan, tada pomoćnik komandanta Kosovske brigade.**

[8] **Ivan. U toj situaciji bio je komandant kombinovanih četničkih jedinica u Kosovu (delovi četnika iz Hercegovine i delovi Dinarske četničke divizije).**

[9] [1] [10] **Vidi dok. br. 16.**

Sve krivce komandant Kosovskih jedinica kapetan g. Mijović će optužiti i dostaviti mi optužbu na preki vojni sud.[11]

Dostavljeno:
Svima komandantima brigada u:
Kosovu, Golubiću, Plavnu
i Strmici.[12]

Zastupa komandanta, kapetan I kl.
Aleksa Drašković[13]

BR. 16

IZVEŠTAJ KOMANDANTA NEVESINJSKE BRIGADE OD 19. JANUARA 1943. KOMANDANTU OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE O BORBAMA PROTIV JEDINICA NOVJ KOD SELA RIĐANE[1]

Š T A B
NEVESINJSKE BRIGADE
Pov. br. SI.
19. januar 1943. god.
K O S O V O[2]

Izveštaj o borbi na
dan 17. ov. mes.

KOMANDANTU OPERATIVNIH JEDINICA
1ST. BOSNE I HERCEGOVINE

Na dan 17 ov. mes. u 20,10 čas. Komunisti su bacili jednu crvenu raketlu iznad Riđana u pravcu Orlića, a potom su otpo-

[11] **Prema naredbi komandanta kombinovanih trupa od 19. januara 1943. za predsednika prekog vojnog suda određen je kap. I kl. Novak Mijović. U naredbi se kaže da sud izriče samo smrtnu kaznu (Arhiv VII, Ca, k. 172, reg. br. 14/1).**

[12] **U to vreme su četnici hercegovačkih jedinica bili raspoređeni i to: u Kosovu Trebinjska, Ljubinjska, Bilećka i Nevesinjska brigada, u Golubiću Gatačka brigada, u Plavnu Rogatička brigada (u toku 21. januara 1943. premeštena u Topolje) i u Strmici Stolački bataljon (21. januara 1943. premešten u Vrbnik).**

[13] **Drašković je bio pomoćnik komandanta operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Devetog maja 1943. određen za komandanta Drinskog korpusa.**

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 201, reg. br. 17/7 (BH-V-8807).**

[2] **Odnosi se na Kosovo kod Drniša.**

celi sa napadom, na ćelom frontu od Orlića do Riđana i sela Rađe.[3] Raspored moje brigade bio je sledeći: Jedna četa je bila na položaju kod r. kat. Crkve, dve čete su bile na položaju kod sela Zverinca[4] — prema Orliću, a tri čete u donjem selu Riđanu kod Crkve Sv. Ilije i na Malom Čukaru.[5] Na desnom krilu u gornjem selu Riđane bila je četa Riđanskog bataljona. Do 22 časa bila je borba na ćelom frontu, a u 22 časa izvršen je glavni napad na selo Riđane. Komunisti su tukli položaje sa bacačima i prvo su se meštanske čete (Riđanska) povukle sa desnog krila sa svoga položaja, te kako je mojim četama bio ugrožen bok od napada komunista, bili su tučeni jakom vatrom neprijateljskog automatskog oružja i bacača to su se i moje tri čete povukle na položaj Velikog i malog Kukra[6] (a t.j. u dolini oko 500 metara) i tu su se zadržale i sprečile dalje nadiranje Komunista prema selu Zverincu. Kako je meštanska (Riđanska) četa napustila selo Gornje Riđane to su Komunisti isto popalili, a takođe su popalili donje selo koje su držale moje čete. Moj zastupnik potporučnik Sipovac[7] je otišao na položaj kod 1 bataljona i izvršio je raspored četa za odbranu. Borba se produžila sve do ujutro 18 ov. mes. do 6 čas. Na dan 17 ov. mes. ja sam otišao u Knin da tražim municiju od talijana[8] i da se javim lekaru radi previjanja noge koju sam stukao za vreme borbe sa Komunistima na dan 6. ov. mes. a rana se počela gnojiti. Pomenute noći ja sam noćio u Kninu i ujutro oko 5,30 čas. su me probudili i saopštili mi da je borba u Kosovskoj dolini. Ja sam odmah našao kapetana Ciganovića[9] da traži od talijana municiju i pojačanje, a potom, sam produžio sa vozom za Kosovo. Na Kosovo sam došao ujutro oko 6,30 časova i nije bilo u to vreme nikakve borbe. Posle jednog časa vremena došao je sa automobilom na Kosovo i kapetan Drašković, te smo sa njime razgovarali i rekli mu ceo tok događaja na Kosovu. U tome momentu su došli neki meštani i javili da partizani nadiru prema Kosovskoj Crkvi i da su već zauzeli Mali i veliki Kukor, našto je kapetan Drašković[10] rekao da se jedinice stave pod Komandu najstarijeg (u to vreme kapetana Sremca) a on će doći u pomoć sa Talijanima i otišao je. Ja sam odmah krenuo sa brigadom u napad i sa jednim bataljonom sam zauzeo mali i veliki Kukor i na istima nisam našao ni

[3] Napad su vršile jedinice Treće dalmatinske NOU brigade i Kninski bataljon. Vidi dok. br. 15.

[4] Selo Zverinac na karti 1 : 100.000 nije pronađeno.

[5] Verovatno je u pitanju Kukar.

[6] Vidi dok. br. 14.

[7] Veljko.

[8] Delovi divizije »Sasari«

[9] Svetozar. U to vreme je bio četnički komandant Knina.

[10] Aleksa.

jednoga partizana, niti je na mene opaljen ijedan metak. Drugi bataljon sam poslao preko sela Markovca sa pravcem napada padine Kozjaka — s. Štitkovo, a sa prvim bataljonom sam krenuo napred ka crkvi Sv. Ilije i tu sam tek dobio vatru od partizanskih jedinica, sa položaja iznad Crkve. U to vreme sam video da su došli Talijani sa vojskom i bornim kolima u Kosovo (žel. stanicu) te sam odmah rekao kapetanu Alfireviću[11] da ide uhvatiti vezu sa Talijanima, te da nam daju malo municije i dva bacača, a njihove trupe da nam netrebaju. Kada je moj prvi bataljon došao partizanima bočno do s. Markovca, onda su se oni povukli sa položaja iznad Crkve Sv. Ilija i tako sam nastavio gonjenje do iznad sela Gornji Riđani, gde sam dobio mitraljesku vatru sa padina Kozjaka. Ja sam se tu zadržao nadajući se da će kapetan Alfirević doći sa municijom i bacačem ali pošto on nije došao, to nisam mogao preduzeti dalji napad na selo Stitkovo, već sam se sa ljudstvom povukao na stare položaje. Snage partizanske u selu Stitkovu su jedan bataljon, a na padinama Kozjaka dva bataljona, ukupno tri bataljona, koji su formirani u Dalmatinsku brigadu.[12] U s. Polači i Kijevu nijesam mogao proveriti kolike su partizanske snage. Među meštanima ima partizana i njihovih simpatizera, te ih stalno obaveštavaju
0 našim snagama i rasporedu. Na Božić je Komandant moga
1 bataljona dao jednom siromašnom seljaku 16 komada malih hlebčića i u isto veče kada je otpočela borba sa partizanima, oni su dovikivali »O Nikola j . .. m[13] ti 16 lebova koje si primio od petokolonaša«. Koliko sam mogao ustanoviti povlačenje moje dve čete, bilo je iz sledećih razloga: što su meštani t.j. njihova četa prvi napustili svoje selo i nisu hteli da se zadrže ni na položajima mojih četa. Bacači partizanski su jako tukli položaje jedinica. Talijanska artilerija iz Knina je ispalila nekoliko granata kod sela Markovca, te ljudstvo nije znalo čija to artilerija dejstvuje. Ljudstvo je bilo sa malom količinom municije.

Ljudstvo moje Brigade je iznureno, čekajući na položajima
20 dana i vodeći skoro svake noći borbu sa Komunistima, a uz to su slabe smeštajne prilike i ni u jednoj zgradi gde stanuje ljudstvo nema peći.

Napominjem, da je cela Riđanska četa noću 18 ov. mes. bila se razišla po raznim kućama i selima, te nijedan borac u slučaju napada nebi bio u borbi. Pitao sam za ovo njihovog Komandanta bataljona, a on mi je odgovorio »pa u slučaju borbe ja mislim da će oni doći« našto sam mu ja tražio da mi dade

[11] **Vojmil.**

[12] **Odnosi se na 3. dalmatinsku NOU brigadu.**

[13] **Tačke u originalu.**

četiri puškomitraljeza od ljudi njegove čete, da ne leže, a ljudstvo i ako ne dođe na položaj ali ni to nisam dobio.

»S VEEOM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU«

K O M A N D A N T ,
pešadijski potporučnik,
M.K.[14]

BR. 17

NAREĐENJE KOMANDANTA 2. RAVNOGORSKOG KORPUSA KOMANDANTU CACANSKE BRIGADE ZA EFIKASNIJU BORBU PROTIV CAČANSKOG NOP ODREDA; O ODNOSU ČETNIKA PREMA NEMCIMA I IZVEŠTAJ KOMANDANTA CACANSKE BRIGADE OD 21. JANUARA 1943. U VEZI TOGA NAREĐENJA[1]

K O M A N D A
II RAVNOGORSKOG KORPUSA
Jugoslovenske vojske u otadžbini
O. Br. 31
18 januara 1943 godine
P o l o ž a j

KOMANDANTU CACANSKE BRIGADE[2]

Gospodin Ministar vojske, mornarice i vazduhoplovstva i Načelnik Štaba Vrhovne komande Jugoslovenske vojske u otadžbini dostavio je sledeće telegrame koji se tiču tog komandanta i to:

1. — Broj depeše 2047 od 10. XII 1942. g.

»Javljaju mi da u srezu Trnavskom ima komunista.[3] Preduzeti najenergičnije njihovo uništavanje bez milosti. Poručnik Ristović[4] imao je dovoljno vremena od 30 novembra 1941 g.[5] kada je primio ovlašćenje za srez Trnavski, da komuniste sve do sada uništi, jer mu je to prvi i najglavniji zadatak bio. Drugo ništa nije imao da radi više od godinu dana, pa ni to

[14] Mihailo Koprivica.

[1] Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 24, reg. br. 9/2 (S-V-V00). Original je mestimično oštećen.

[2] Brigada se do januara 1943. zvala Trnavska.

[3] Tada je na tom području dejstvovao Čačanski NOP odred »Dragiša Mišović"-

[4] Milorad (pseudonim Šnajder).

[5] Toga dana je Draža Mihailović održao sastanak sa grupom oficira. Na sastanku je odlučeno da se u pojedine srezove i krajeve upute oficiri, radi organizacije četničkih jedinica i borbe protiv partizana. Tad je, takođe, donesena odluka o legalizaciji pojedinih četničkih odreda (vidi knj. 1, dok. br. 209).

nije uradio. Saopštite mu i kontrolišite ga u radu o tome pa me povremeno izveštavajte.[6] **— Ciča**[7]**.«**

2. — »Kod Ristovića se nalazi poručnik Purić[8] koji je dobio naređenje da ide kod Račića.[9] Zašto ne izvršava naređenje
— Ciča«.

3. — Br. 2194. —

»Ristović po primljenom izveštaj u predao Nemcima iz sreza Trnavskog 108 pušaka.[10] Posle toga ostalo u srezu svega desetak pušaka. Izvestite da li je to istina i zašto je to učinjeno?
— Ciča«.

Dostavljajući prednje radiograme G. Ministra, —

N A R E Đ U J E M :

Da komandant brigade nastane svim raspoloživim sredstvima ugu[šiti] [pokjret partizanski i njihov rad koji se zaista oseća u srezu [Trnavskjom. O svemu što je preduzeto i o postignutim rezultatima podnosi [ti] izveštaj što pre ovoj komandi da bi se mogao podnositi izveštaj na nadležno mesto.

Po tač. 2 ovog naređenja raspraviću usmeno sa komandantom brigade.

Po tač. 3 ovog naređenja podneti mi izveštaj obratnom poštom, da li su ma kakve puške Nemci pokupili iz sreza Trnavskog bilo da su pokupili od legalnih četnika ili da su našli skriveno oružje, kao i broj pušaka koji su Nemci oduzeli.

K o m a n d a n t
poručnik **Predrag Raković**

M.P.[11]

Štab
Čačanske brigade
Jugoslovenske vojske u Otadžbini
O. Br.' 4./
21. januara 1943. godine
Položaj.

[6] U izveštaju komandanta 2. ravnogorskog korpusa od 25. decembra 1942. Draži Mihailoviću o vojno-političkoj situaciji na teritoriji korpusa, pored ostalog se kaže: «-Poručniku Ristoviću sam naredio po vašoj depeši da počne čišćenje i on je preduzeo zaista sistematski da ih utamanjuje.« Vidi Čačanski kraj u narodnooslobodilačkoj borbi 1941—19j4« — Hronologija događaja (dalje: Čačak u NOB-i 1941—1944), str. 238.

[7] Draža Mihailović.

[8] Verovato Mihailo Mika.

[9] Dragoslav.

[10] O saradnji četnika 2. ravnogorskog korpusa sa nemačkim okupacionim jedinicama vidi dok. br. 67.

[11] Okrugli pečat: »Komanda Jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 53«.

KOMANDANTU II. RAVNOGORSKOG KORPUSA. —

Prema prednjem traženju komandanta II Ravnogorskog korpusa, izveštavam u sledećem:

1. — Komunista je bilo u srezu Trnavskom a verovatno će ih u buduće biti. Važno je danas da se njihova propaganda svede na što manju meru. U tome cilju započet je daleko-sežan rad i energično čišćenje. Ova komanda neće podnositi pismen izveštaj (iz razloga opreze) sve šta je u tom pravcu učinjeno i šta je sve u programu. Ipak mogu izvestiti komandanta da bude apsolutno spokojan: komunisti će biti apsolutno uništeni.

Kada komandant bude obilazio ovu komandu na licu mesta dobiće usmen izveštaj.

2. — U vezi tačke 2. molim komandanta da po svaku cenu poradi kod Gospodina Ministra da se poručnik g. Purić rasporedi ponovo u ovu komandu; a iz razloga navedenih u prednjoj tačci.

Nacionalna linija ove brigade mnogo bi izgubila ako bi poručnik g. Purić morao da napusti ovu komandu.

3. — Na tačku 3. odgovaram u sledećem:

a. — Jedan deo oružja sa teritorije ove komande a koji je bio legalan zaista je predan okupatorskim vlastima ali po naređenju potpisatog da bi se izbegle represalije koje je okupator mogao da izvrši nad stanovništvom sreza.

b. — Reći da ovaj srez nema više nego samo 8 pušaka predstavlja najobičniju intrigu o kojoj ovaj komandant neće da vodi računa.

v. — Na teritoriji ove komande neprijatelj nije nigde pronašao oružje u masi. Ne tvrdim ali koliko znam pronađena je samo jedna puška u roku 4. meseca.

4. — Inače stanje u srezu je vrlo zadovoljavajuće ako ne čak i vrlo dobro. Radi se punom parom na uređenju i preuređenju pojedinih odnosa.

5. — Ova komanda stoji u direktnoj vezi sa Gospodinom Ministrom preko stanice Dragačevske brigade.[12]Ipak molim komandanta da se sva naređenja koja stižu u ovu komandu ipak ponove preko te komande radi kontrole.

6. — Kurirska veza održavaće se preko usmeno određene stanice, i privatnim pismom određene.

7. — Naređenje O. Br. 30. primljeno.

KOMANDANT, poručnik

M.P.[13] **Ristović Milorad**

[12] Brigada je iz sastava 1. ravnogorskog korpusa.

[13] Okrugli pečat: »Komanda Jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 16«.

BR. 18

NAREĐENJE KOMANDANTA LIMSKO-SANDŽACKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 22. JANUARA 1943. POTCINJENIM KOMANDANTIMA ZA FORMIRANJE I UPUĆIVANJE JEDINICA U ZAPADNU BOSNU RADI BORBE PROTIV NOVJ[1]

Najhitnije na ličnost

S T A B
limsko-sandžaC. CetniC. odreda
Str. Pov. Br. 88
22 januara 1943 god. u 11,15 časova
Položaj

KOMANDANTU[2] majoru Veskoviću Andriji[3]

Da bi se uništili poslednji ostaci komunističkih bandi, koje su privremeno našle sklonište u jednome delu Bosne Vrhovna komanda naredila je, da se za tu akciju upute sa teritorije ove komande 3000 četnika.[4]

U cilju izvršenja prednjeg, —

N A R E Đ U J E M :

1) *Sastav štaba operativnih jedinica Limsko-Sandžač. četničkih odreda u Bosni.*

a) Komandant biće vazduhoplovni major Vesković Andrija;
b) Pomoćnik, komandanta, major Kasalović Zdravko;
v) Načelnik štaba, kapetan I klase Zečević Vidak;
g) Ađutant, poručnik Medenica Branko;
d) Intendanti: poručnici Cvorović Miloš, Zečević Simo i Vlahović Prvoslav;
đ) Pomoćno osoblje kod intendanta: pekarski narednik vodnik Raičević Petar i narednik Anđić Milisav;
e) Lekar: dr. Šoškić Vukman i pomoćno osobi] e-saniteti: sanitetski narednici: Popović Radomir, Vešović Radomir i Novović Mihailo;

[1] Original (pisan na mašini, ćirilicom, umnožen na šapirografu) u Arhivu VII, Ca, k. 132, reg. br. 16/3 (CG-V-70/1).
[2] Dalji deo rečenice dopisan je zelenim mastilom, ćirilicom.
[3] Vesković je bio komandant Komskog korpusa. Poginuo je juna 1943. boreći se protiv jedinica NOVJ.
[4] Vidi dok. br. 1, 5, 6 i 25.

ž) Komandant će svoju ličnu pratnju odrediti iz sastava potčinjenih mu jedinica;

B) *SASTAV I ODREDA:*

1) *Štab:*
   — Komandant kapetan II klase Lalić Aleksa,[5]
   — Ađutant, odrediće ga komandant iz sastava brigada.
2) *Beranska brigada:*
3) *Andrijevačka brigada:*

SASTAV BRIGADA:

a) Beranska: formiraće se sa teritorije sreza Beranskog u jačini od 300 četnika. Brigadu sačinjavaju 2 bataljona od po 150 četnika, a bataljon od 3 čete od po 50 četnika.

S A S T A V :

— Komandant brigade, poručnik Ćeranić Milija,
— Ađutant: odrediće ga iz sastava potčinjenih bataljona.
— Komandanti bataljona: poručnici Trifunović Nikola i Bojičić Todor;
— Komandiri četa.: potporučnik Joksimović Petar, poručnik Butrić Golub, Bogavac Vukota, Marsenić Mihailo, Milovanović Radosav i narednik Femić Milan.

L J U D S T V O : daće:

— Aktivni bataljon	150četnika;
— Brzavski bataljon	30 četnika;
— Gor.[njo] seljski	30 četnika;
— Manastirski bataljon 40	četnika;
— Budimski bataljon	20 četnika;
— Ržanički bataljon	30 četnika:

Svega 380 četnika

O R U Ž J E :

1 mitraljez (daje sreski komandant);
1 puškomitraljez (daje 3 četa aktivnog bataljona);

SVAKI STRELAC PUŠKU OBAVEZNO.

b) Andrijevačka brigada: formiraće se sa teritorije sreza Andrijevačkog u jačini od 300 četnika. Brigadu sačinjavaju 2 bataljona od po 150 četnika, a bataljon po 3 čete po 50 četnika.

[5] **Aleksandar, komandant 2. andrijevičke brigade Komskog korpusa.**

S A S T A V :

— Komandant brigade poručnik Bojović Vukašin;
— Ađutant, odrediće ga iz sastava potčinjenih bataljona;
— Komandanti bataljona: poručnici Marjanović Miloš i kapetan. II klase Vučelić Marko;
— Komandiri četa: poručnici Dujović Dragiša, potporučnici Ivanović Vojislav, poručnik Račić Marko, narednik vodnik Anić Ivan, potporumik Martinović Aleksandar i narednik Delitić Simo.

LJUDSTVO: daće

— Aktivni bataljon	200 četnika;
— Ljevoreč.[ki] bataljon	40 četnika;
— Kraljski bataljon	40 četnika;
— Trebački bataljon	10 četnika;
— I Andrijevač[ki] bataljon	10 četnika;
— II Andrijevački bataljon	10 četnika:

Svega 300 četnika

O R U Ž J E :

— *4* puškomitraljeza (daje 2 Kraljsiki bataljon od kojih 1 četa Ljuba Račića i 2 Ljevorečki bataljon).

SVAKI STRELAC PUŠKU OBAVEZNO.

V) *SASTAV II ODREDA.*

1) *Stab:*

— Komandant kapetan I klase Radović Gavrilo;
— Ađutant, odrediće komandant iz sastava brigade.
2) *Bjelopoljska brigada:*
3) *Kolašinska brigada.*
b) Bjelopoljska brigada: formiraće se sa teritorije sreza Bjelopoljskog u jačini od 230 četnika. Brigadu sačinjavaju 2 bataljona od po 115 četnika, a bataljone od po 2 čete, jedna od 60 i druga od 55 četnika.

S A S T A V :

— Komandant brigade poručnik Šošikić Aleksandar;
-— Ađutant, odrediće ga iz sastava potčinjenih bataljona;

— Komandanti bataljona: poručnik Sćepanović Vlado i poruč. Peković Panto.

— Komandiri četa: poručnik Vojinović Vojin, potporučnik Peković Uglješa, potporučnik Damjanović Radoje i narednik Krgović Radisav

LJUDSTVO: daće

— Aktivni bataljon 100 četnika
— Šahovićski „ 40 četnika;
— Pavinopoljski „ 20 četnika;
— Mojkovački „ 40 četnika;
— Ravnorečki „ 30 četnika:

Svega 230 četnika.

O R U Ž J E :

— 1 mitraljez (daje ga aktivni bataljon)
— 2 puškomitraljeza (daje ih aktavni bataljon)
— 1 bacač (daje ga aktivni bataljon)

SVAKI STRELAC PUŠKU OBAVEZNO.

v) Kolašinska brigada: formiraće se iz sreza Kolašinskog u jačini od 450 četnika. Brigadu sačinjavaju 3 bataljona od po 150 četnika, a bataljoni od po 3 čete od po 50 četnika.

S A S T A V :

— Komandant brigade, kapetan II klase Radović Radule,

— Ađutant, odrediće ga komandant iz sastava potčinjenih bataljona,

— Komandanti bataljona: pešadiski poručnik Suković Jovo, niži voj. činov. IV kl. Kovijanić Đuro i poručnik Novaković Marjan.

— Komandiri četa: poručnik Vuksanović Đuro, potporučnik Tomović Đorđije, podnarednik Dulović Mašan, podnarednik Colović Vojin, potporučnik Tapušković Ljubo, vodnik III klase Radović Jagoš, narednik Kovijanić Petar i poručnik Mijatović Miladin.

LJUDSTVO: daće

— Aktivni bataljon 150 četnika
— Poljski bataljon 50 četnika

— Lipovski „ 30 četnika
— Donj omorački „ 70 četnika
— Gornj omorački 50 četnika
— Kolašinsko-račinski 50 četnika
— Rovački 50 četnika

Svega 450 četnika

ORU ZJ E:

— 2 mitraljeza (daje komandant Kolašinske brigade)
— 7 puškomitraljeza (ko će dati odredićе komandant, brigade)

SVAKI STRELAC PUŠKU OBAVEZNO.

G) *SASTAV III ODREDA:*

1) Stab.

— Komandant kapetan II klase Ružić Ivan,
— Ađutant odrediće ga komandant iz sastava brigada.

2) I Durmitorska brigada.

3) II Durmitorska brigada.

g) I Durmitorska: formiraće se sa teritorije sreza Durmitorskog u jačini od 350 četnika. Brigadu sačinjavaju 2 bataljoma od po 175 četn. a bataljoni po 3 čete: 2 čete od po 60 četnika i jedna četa od 55 četnika. *U ovaj broj odrediti 40 stalnih četnika koji će sobom poneti svu dobivenu spremu. Broj predviđenih stalnih četnika nesme izostati.*

S A S T A V :

— Komandant brigade kapetan I klase Ćorović Momčilo,
— Ađutant, odrediće ga komandant iz sastava potčinjenih bataljona.

Komandante bataljona i komandire četa odrediće komandant I Durmitorske brigade kapetan Bojović Nikola.

Ljudstvo — sa teritorije I Durmitorske brigade određuje lično komandant kapetan Bojović Nikola.

O R U Ž J E :

2 puškomitraljeza (daje komandant I Durmit. brigade kapetan Bojović Nikola.

SVAKI STRELAC PUŠKU OBAVEZNO.

d) II Durmitorska brigada: formiraće se sa teritorije sreza Savničkog u jačini od 400 četnika. Brigadu sačinjavaju 2 bataljona od po 200 četnika, a bataljoni po 4 čete od po 50 četnika. *U ovaj broj odrediti 60 čet. koji će sobom poneti svu dobivenu spremu. Broj određenih stalnih četnika nesme izostati.*

S A S T A V :

— Komandant brigade kapetan I klase Pejović Mitar,
— Ađutant, odrediče ga iz sastava potčinjenih bataljona.
— Komandante bataljona i komandire četa odrediče komandant II Durmitorske brigade kapetan Ružić Ivan.

L J U D S T V O : — Sa teritorije II Durmitorske brigade odrediče lično komandant kapetan Ružić Ivan.

O R U Ž J E :

2 puškomitraljeza (daje komandant II Durmitorske brigade kapetan Ružić Ivan.)

SVAKI STRELAC PUŠKU OBAVEZNO.

OPŠTE ODREDBE:

1) **Municija:** dobiće se na terenu. Istu čuvati najsavesnije. Za svaki izgubljeni metak prema dotičnom upotrebiti najstroži je kazne. Ovo saopštiti vojnicima pred strojem.

2) Za poslugu na mitraljezima i bacačima odrediti i specijaliste iz sastava pratećih četa, aktivnih bataljona ili iz štabova sreskih komandi. Pored posluge koja se daje na oruđima (bacačima i mitraljezima) predviđenim u prednjem naređenju, *odrediče još:*

a) *Prateća četa 1 aktivnog bataljona:*
— Za dva bacača; i
— Za jedan mitraljez.

b) *Prateća četa 2 aktivnog bataljona.*
— Za 3 (tri) bacača;
— Za 1 (jedan) mitraljez.

v) *Prateća četa 3 aktivnog bataljona.*
— Za 2 (dva) bacača i
— Za 2 (dva) mitraljeza.

Ovi specijalisti ne ulaze u broj predviđen za čete.

Pošto će se prevoz od Kolašina do mesta iskrcavanja vršiti automobilima i železnicom[6], to na prenos oruđa, koje daje pojedine jedinice, odrediti grla iz pratećih četa, a ukoliko se sa ovim ne raspolaže, za ovaj prenos rekvirirati grla od najbližih seljaka.

3) Broj predviđen za čete dopunjavaju vodnici, dok ostalo starešinsko osoblje ne ulazi u broj predviđen za čete.

4) **Sanitetske mere:** određen lekar blagovremeno će izuzeti sav sanitetski materijal iz ovoga štaba.

5) Do dolaska u Kolašin, odnosno Šavnik, četnici će se snabđeti sa hranom. Za četnike koji se mobilišu u Kolašinu pre putovanja, izdaće se hrana za put u Kolašin. Za četnike koji vrše pokret do Nikšića peške, komandant **I** i **II** Durmitorske brigade snabdeće hranom za po tri dana. Hranu za dalji prevoz železnicom dobiće u Nikšiću.

Dalja ishrana u toku pokreta i u borbi vršiće se prema planu, koji će se saopštiti na koncentracionoj prostoriji.

6) **Oprema:** svaki četnik ima da ponese sa sobom: šinjel, toplo zimsko odelo, zimski veš, rezervni par veša, 2 para čarapa, 1 par rezervne obuće, kapuljaču ili šal za glavu, rukavice, torbicu, pribor za jelo, naročito porciju i kašiku.

7) **Izbor ljudstva:** ljudstvo mora biti nacionalno ispravno, fizički jako izdržljivo i mlađih godišta. Nagoveštavam da ljudstvo mora biti u svakom pogledu odabrano.

8) Zabranjena upotreba konja: u cilju održavanja morala i discipline kod trupa zabranjeno je svima bez razlike, kako starešinama tako i ostalima upotreba jahaćih ili tovamih konja preko određenog broja za nošenje oružja, municije i sanitetskog materijala. Ovo saopštiti svima pred strojem.

9) **Formiranje:** formiranje predviđenih jedinica imaju izvršiti komandanti korpusa uz pripomoć komandanata operativnih brigada i sreskih komandanata, za izvršenje koristiti određeno starešinsko osoblje.

Prilikom ovog formiranja zahtevati od potčinjenih najveću strogost i disciplinu.

Preduzeti propagandu u pozitivnom smislu. Protiv svakog onog lica koje bi širilo propagandu protiv izvršenja ovoga naređenja preduzeti najdrastičnije mere.

10) Sve četničke zastave poneti sa sobom.

11) Pošto će se prevoz ljudstva iz Kolašina vršiti po ešalonima to će polazak pojedinih jedinica sa svojih zbornih mesta za Kolašin biti podešen tako da budu:

[6] **Misli se na prevoz do Jablanice. Vidi dok. br. 1.**

a) Bjelopoljska i Kolašinska Brigada u Kolašinu 25 ovog meseca do 12 časova (u podne).

Ove jedinice moraju biti u određeno vreme u Kolašinu jer prvi ešalon polazi iz Kolašina 26 ovog meseca u 6 časova izjutra.

b) Beranska i Andrijevačka brigada u Kolašinu 27 ovog meseca do 12 časova (u podne).

Ove jedinice moraju biti u određeno vreme u Kolašinu, jer drugi ešalon polazi iz Kolašina 28 ovog meseca u 6 časova izjutra.

v) Trupe I i II Durmitorske brigade imaju biti u Nikšiću *neizostavno* 27 ovog meseca *do 12 časova* (u podne). Ove jedinice moraju biti u Nikšiću tačno u određeno vreme, kako bi mogle primiti spremu posle podne, koja im je dodeljena.

12) Dolazak jedinica sa svojih zbornih mesta ima biti uskupan pod komandom svojih starešina, a nedozvoliti pojedinačni dolazak, kao što se je ranije desilo.

Organizaciju marša izvršiti tako, da trupe ne vrše izlišne pokrete, radi čega polazne tačke odrediti unapred.

Saopštiti svima starešinama i vojnicima, da će potpisati lično voditi trupe.

13) Svi komandanti svaki u svome delokrugu razviće što jaču propagandu, da se javi što veći broj dobrovoljaca. Ovo je neophodno potrebno i s toga prijavljivanje i dolazak ovih dobrovoljaca ne sprečavati. Ovi dobrovoljci imaju doći pod komandom određenih komandanata brigada.

Naglašavam da se ne upućuju i nedovode dobrovoljci bez oružja već samo sa oružjem.

14) Napominje se, da se predviđeni broj aktivnih četnika po pojedinim brigadama ima apsolutno i odrediti. Ni u kom slučaju se nesme dovesti manji broj aktivnih četnika. *Sobom poneti određenu spremu.*

15) *Samostalna četa 3 aktivnog bataljona ne dolazi u obzir za pokret u Bosnu, već ostaje na terenu u Polimlju.*

16) Oružje koje nije predviđeno ovim naređenjem, ostaje na raspoloženje komandantima korpusa odnosno brigada.

17) Svaki strelac da ponese krplje sa sobom.

18) Svaka brigada će sem iznetog brojnog stanja povesti sa sobom još po 5 nenaoružanih ljudi, koji će obavljati kuvarsku službu.

19) Svi četnici koji su dobili opanke, poneće ih sa sobom.

DOSTAVLJENO:
Svima kojima je dostavljeno naređenje
Str. Pov. Br. 906/42, koje nevaži.[7]

M.P.[8]

KOMANDANT, major
Pav. I. Đurišić

BR. 19

IZVEŠTAJ POTPUKOVNIKA KADIVOJA MILOŠEVIĆA OD 22. JANUARA 1943. DRAŽI MIHAILOVICU O FORMIRANJU ČETNIČKIH JEDINICA I SARADNJI SA ITALIJANSKIM TRUPAMA U BORBI PROTIV NARODNOOSLOBODILAt-KOG POKRETA[1]

Milošević U. Radivoje
aktiv. peš. p. pukovnik
22 januara 1943 god.
Izveštaj o nacional-
nom radu.

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE, MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA.

Posle brze kapitulacije Jugoslovenske vojske položaj oficira u Crnoj Gori bio je veoma težak.[2] Komunistički agitatori u narodu živo agitujući bacili su svu krivicu na oficire za propast države; i tako je većina naroda pala kao plen tih i sličnih agitacija. Julski ustanak 1941 g. zatekao je narod u takvom raspoloženju.[3]

[7] **Odnosi se na naređenje komandanta Limsko-sandžačkih četničkih odreda od 22. decembra 1942. Tim naređenjem bilo je predviđeno da u operacije u zapadnu Bosnu pođe 2000 četnika. Sastav i broj jedinica isti je kao i u ovom naređenju. Vreme prikupljanja bilo je predviđeno za 25, 26. i 27. decembar 1942. Ostale tačke naređenja manje-više su iste kao i u ovom naređenju (Arhiv VII, Ča, k. 132, reg. br. 30/2).**

[8] **Okrugli pečat: »Stab limskog četničkog odreda — GS« (Gorski štab — prim. red.).**

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 138, reg. br. 36/6 (CG-V-1315).**

[2] **Reč je o kapitulaciji od 17. aprila 1941. godine.**

[3] **Odnosi se na ustanak od 13. jula 1941.**

Lijeva Rijeka po svom geografskom i istoriskom položaju prema okolnim plemenima: Kučima, Bratonožićima, Rovčanima i Moračanima, imala je na njih presudan uticaj, a ostali Vasojevići zauzimali su uvek bez razmišljanja stav Lijeve Rijeke kao svoje matice.

Julska pobuna u staroj Crnoj Gori izazvala je vrenje i ustalasala sela u L. Rijeci i okolnim plemenima. Ljevorečani zabrinuti za svoju sudbinu nalazeći se u ovakvoj neizvesnosti zatražili su od mene kakav bi trebalo da zauzmu stav u predstojećim događajima. Držanje Ljevorečana sada je zavisilo od mog stava i moj je položaj tada bio veoma težak, sudbonosan i delikatan, ne samo za L. Rijeku i Vašojeviće nego i za ostala pomenuta plemena.

Prema postojećem stanju ja sam 16 jula 1941 g. (3 dana posle opaljene puške u C. Gori) sazvao zbor od uglednih Ljevorečana odredio odbor kome sam se stavio na čelu, da privremeno donosimo odluke najhitnije prirode dok Ljevorečane vojnički organizujemo. Toga dana odložio sam donošenje ma kakve odluke o I talijanskoj posadi od 8 ljudi koja je bila u L. Rijeci, pošto ona vojnički nije predstavljala ništa, sve dok jasno ne saznam opštu situaciju o ustanku. 17. jula izvešten sam, da su ovu posadu noću između 16 i 17 istog napali i razoružali jedna grupa mladića levičarski nastrojenih.[4] Takođe sam saznao da je jedna grupa komunističkih vođa, znaj ući delikatan položaj L. Rijeke došla i počela širiti propagandu i vrbovati ljude za komunistički pokret. Uviđajući đa je jedini način suprotstaviti se komunističkoj organizaciji jednom jakom nacionalnom organizacijom, to sam odmah zakazao opšti zbor Ljevorečana za 18 jula na brdo Planinicu. Na zboru 18 jula prisustvovali su skoro većina Ljevorečana, među kojima se jasno izdvajala jedna grupa oko 60 ljudi ljevičarski nastrojenih. Tada kao predsednik zbora u svom dužem govoru izneo sam prošlu, momentalnu i predstojeću situaciju, posle čega sam od nacionalista jednoglasno izabrat za komandanta svih Ljevorečana i dobio neograničenu vlast za rešavanje svih sudbonosnih pitanja u predstojećim događajima. Ovde sam predočio svima, da je neophodna potreba formiranja jednog jedinstvenog bataljona na nacionalnoj osnovi i da se nesme dozvoliti stvaranje nikakve druge vojničke niti političke organizacije na njegovoj teritoriji. Na osnovu pomenutog naredio sam, da svako selo izabere svoga predstavnika i da zajedno sa

[4] **Napad su izveli pripadnici Murinsko-brezojevičkog odreda. Opširnije: Radovan Lekić: »Andrijevički srez 1941—1944« Obod — Cetinje, 1961, str. 46—49.**

oficirima i podoficirima dođu 20 jula na Verušu, radi formiranja bataljona—određivanja 'komandira četa i vodova.

Na zboru 20 jula na Veruši nisam zadržao organizaciju bataljona od 5 četa kako sam to imao svetskoga rata[5] kada sam ovim bataljonom komandovao kao i prilikom nacionalnog ustanka 1918 god. za koji sam od Srpskih komandanata pohvaljen, nego s obzirom na tri neprijatelja: Arnaute, Italijane i komuniste, bataljon sam formirao od 7 četa radi lakše pokretljivosti i komandovanja na veoma prostranoj teritoriji. Za komandire četa odredio sam 5 aktivnih i 2 rez. oficira, a kod sebe u štabu zadržao sam đ-štalbnog majora Đorđija Lašića. Bataljonu sam dao naziv: »Komsfci odred«, radi toga ako bi docnije za formiranje bataljona doznali Itali jani da rečem da sam ga formirao za slučaj napada od Amauta, jer bi u tom slučaju pridružili nam se i Brskućani.

Na ovom zboru odvojio sam oficire i predočio im, da i ako nepostoji država ipak se nesmeju stavljati ni u kakvu drugu organizaciju sem čisto nacionalne ove koju sad osnivamo, a naročito sam im skrenuo pažnju da je komunistička partija u Jugoslaviji bila zabranjena. Ovom zboru prisustvovao je komunistički prvak advokat Mirko Vešović, i izjavio je da u ime komunističke partije protestvuje ovakvoj organizaciji bataljona i komunisti neće dozvoliti da postoji ovaj bataljon na teritoriji C. Gore, kao prvi i jedini organizovan na ovakvoj osnovi, koji neće da se pokori njihovoj komandi i njihovim direktivama. Vešović je dalje rekao da postojanje ovakvog bataljona poslužiće drugima plemenima kao primer za organizovanje i kod njih ovakvih bataljona, koji će stvoriti dva suprotna fronta i doći će zbog toga do unutrašnjeg krvoprolića. Dalje je izjavio, da je komunistička partija moćna i da će ovakav bataljon fizički uništiti. Na ovo su Ljevorečki nacionalisti energično protestvovali, naročito Aleksa Dujović[6] i profesor Bogić Milošević,[7] tu sam komunistima uputio najpogrdnije izraze i prekinuo sa njima raspravu.[8]

Na ovom zboru doneli smo sledeću odluku: 1. da se u slučaju Arnautskog napada istima suprotstavimo, 2. Da Italijanima koji nastupaju od Podgorice ne dajemo otpora, sem ako budu bez naše krivice ubijali i internirali nevine ljude, palili

[5] Prvog svetskog rata.

[6] Bivši predsednik lijevoriječke opštine. Kao aktivni četnik poginuo 1944. boreći se protiv jedinica NOVJ.

[7] Neposredno pred rat je radio na organizaciji četništva u Dalmaciji. U toku rata aktivno je radio na organizaciji četnika Draže Mihailovića. Posle oslobođenja zemlje osuđen je na smrt streljanjem.

[8] O cilju održavanja i toku rada navedenog narodnog zbora — konferencije vidi: R. Lekić: n. đ., str. 69—79.

kuće i činili razna nasilja. Ovo iz razloga što bi naš otpor bio bez uspeha i što bi u svakom pogledu narod bio uništen.

K-dirima četa naredio sam, da izvrše popis ljudstva sa i bez oružja i da mi podnesu izveštaj.

Borbe su se razvijale po svoj C. Gori a u srezu Anđrijevičkom i Beranskom bile su završene sa Italijanima i otpočele sa Arnautima.[9]

22 jula dobio sam depešu od majora Bojovića[10] sa Andrijevice, da je neophodna potreba da mu uputim u pomoć Ljevorečane, jer postoji opasnost od Amauta za celu dolinu Lima. Kako sam bio rešio sva pitanja u L. Rijeci i uveo sve Ljevorečane pod moju komandu to sam odlučio, da pođem na Andrijevicu, da pokušam da bi se svi Vašoj evići organizovali kao Ljevorečani i da povedem jednu četu kombinovanu iz bataljona sa komandirom kapetanom Vidakom Zečevićem, koju sam 23 jula odredio, a 25 jula pošao sam sa četom i uzeo sa sobom majora Lašića.[11] Pri dolasku na Andrijevicu našao sam komandu nacionalističko oslobodilačkih trupa •— u stvari komunističku,[12] koju nisam priznao i sa kojom sam odbio svaku saradnju. Cetu sa kap. Zečevićem ostavio sam na Andrijevicu a ja sa majorom Lašićem i predsednikom opštine Andrijevičke Miletom Maslovarićem otišao da obiđem front prema Plavu, gde se nalazilo i 40 vojnika iz mog bataljona sa kapet. Otašem Zečevićem i profesorom Bogićem Miloševićem. Video sam ujedno i popaljena sela od Arnauta: Pepiće, Brezojevice i Veliku. Komandant ovoga fronta rez. major Bojović upoznao me je o stanju na frontu. Posle obilaska fronta na Brezojevice održao sam konferisanje sa Bojovićem, nekim oficirima i prvacima sa fronta i doneli smo odluku, da se usled očajnog položaja na frontu zakaže zbor sreza Andrijevičkog na Andrijevicu za 26 jula, radi izlaska iz ovakve situacije. O zboru je izvestio ljude predsednik opštine Andrijevičke Mileta Maslovarić.

[9] Napad na oslobođenu teritoriju sreza andrijevičkog 21. jula 1941. počele su albanske kvislinške vojne formacije i muslimanska milicija 21. jula 1941. (Isto, str. 75—85).

[10], [11] i [16] Veličko. U to vreme je bio komandant Sreske vojne komande za srez andrijevički. Nešto kasnije u tu komandu kooptiran je major Đorđe Lašić, ali je već 4. avgusta 1941. tj. dan posle ulaska italijanskih trupa u Lijevu Rijeku, napustio tu komandu pod motivacijom da »još nije vreme« za otvorenu borbu protiv okupatora.

[12] Reč je o privremenoj Vrhovnoj komandi nacionalnooslobodilačkih trupa Crne Gore, Boke i Sandžaka. Komandant te komande bio je Arso Jovanović, a Milovan Đilas je bio lice za vezu sa narodom.

Opširnije o formiranju i zadacima te komande vidi: »Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945« Vojnoistorijski institut, Beograd 1963 (dalje: Oslobodilački rat), knj. 1, str. 75; Batrić Jovanović: »Crna Gora u NOR i socijalističkoj revoluciji, Vojno delo, Beograd 1960, str. 178.

Kako mi je bio cilj da se obustavi borba na frontu čime bi samo po sebi bila likvidirana i komunistička vlast u srezu Andrijevičkom, a time bi se spasao i otrgao narod iz komunističnih ruku i ovakve avanture, to sam na zboru tražio da se donese sledeća odluka: 1. Da se pošalju delegati da uspostave mir između nas i Plavogusinjana,[13] 2. Da se pošalju dve delegacije, jedna za Čakor a druga za Podgoricu, koje će presresti Italijane[14] i pokušati da umanje njihovu opasnost prema stanovništvu. Ovome su se komunisti usprotivili tražeći borbu sa Italijanima i svima onima koji daju ovakve predloge. Tom prilikom je bivši narodni poslanik i direktor gimnazije u ostavci Milutin Jelić ovaj moj predlog osujetio, unoseći u tim kritičnim momentima svoju ličnu i partisku politiku predlažući, da se njegov lični i politički jednomišljenik sudija Radoslav Dragović postavi za načelnika sreza Andrijevičkog (a već je postojao načelnik), čime je kod naroda izazvao negodovanje, jer je u stvari izgledalo da se pojavila borba za vlast između komunista i Jelićevog predloga, što je izgledalo da su ovde narodni interesi zbog ličnih zapostavljeni. Još jedini način za spasavanje i izlazak iz ove situacije bio je konferencija oficira, koja je kako sam docnije uvideo osujećena iz ličnih ambicija nekih oficira i političara.[15] Dalje moje zadržavanje na Andrijevici bilo je onemogućeno, jer sam u međuvremenu dobio izveštaj, da će od Vrmoše preko Sirokara i Mokre napadnuti Arnauti u L. Rijeku, te sam noću između 26 i 27 jula pošao za L. Rijeku, da bi se stavio sa bataljonom protivu Arnautskog napada. Majora Lašića ostavio sam po njegovoj želji za kraće vreme na Andrijevicu. Sutra dan sam izvešten telefonom sa Andrijevice, da je on depešom iz Kolašina postavljen za načelnika štaba kod majora Bojovića. Depeša je bila potpisana u ime komande nacionalno oslobodilačkih trupa (komunističkih) od strane kapetana Arsa Jovanovića i Milovana Dilasa. Major Lašić posle ove depeše pošao je i ponudio se majoru Bojoviću da ga primi za načelnika štaba (kako mi je Bojović docnije rekao) i vratio se je u L. Rijeku tek posle

[13] **Primirje je sklopljeno 23. jula 1941. Kvislinške organizacije iz Plava i Gusinja (muslimanska milicija) iskoristile su tu situaciju pa su popalile sela Brezojevice i Pepiće. Opširnije: B. Jovanović, n. d., str. 202—207.**

[14] **Odnosi se na italijanske jedinice iz sastava divizije »Pulje« i »Venecija«.**

[15] **Reč je o konferenciji oficira radi stvaranja tajne oficirske organizacije. U Lijevoj Rijeci formirana je oficirska organizacija nazvana »Gvozdena ruka«. Organizovao ju je major Đorđe Lašić (vidi knj. 1, dok. br. 36).**

ulaska Italijana.[16] Kad sam došao u L. Rijeku 28 jula naredio sam depešom da kapet. Zečević vrati četu sa Andrijevice preko Komova pored Albanske granice radi izviđanja. U isto vreme našao sam komunističke trupe iz Podgorice i Kolašina na mojoj teritoriji, pa sam na zboru na Hanu Garančića 28 jula sa delegatima opštine Bratonoške i Brskutske uputio depešu odboru na Andrijevicu, da nećemo davati otpora Italijanima prilikom njihovog nastupanja od Podgorice, depešu su potpisali i delegati pomenutih opština. Ovakvu odluku doneo sam posle dobivenog izveštaj a od plemena Kuča, da ni oni neće Italijanima davati otpora. Drugu depešu uputio sam komandi komunističkoj u Kolašinu, ako ne povuku trupe sa moje teritorije doći će do borbe između nas i njih. Zbog ove depeše sam od komunista dobio razne pretnje, a na zborovima javne napade, nazivajući me izdajnikom što sa njima ne sarađujem.

Posle toga 1 i 2 avgusta 1941 g. dobio sam dve depeše jednakog sadržaja u sledećem: p. pukovniku Radivoju Miloševću L. Rijeka. Na današnjem sastanku prestavnika: Berana, Andrijevice, Kolašina i Bijelog Polja, izrađen je plan zajedničke akcije. Potrebna je i vaša saradnja. U tom cilju bi došlo nekoliko ljudi da sa tamošnjim odborom utanače pojedinosti rada. Do tada zadržite Kolašince na Raškovo Guvno. Obratite se na nas lično — 1 i 2 avgusta 1941 g. preko Mateševa. Inžinjeri: Gavro Cemović, Mirko Dedović. — Na zboru koji je održan 2 avgusta na Lopatama (L. Rijeka) prisustvovali su delegati iz srezova: Beranskog: Gavro Cemović, Mirko Dedović[17] i učitelj Milan Popović, Andrijevačkog: učitelj Mitar Vukićević,[18] Blagoje Lekić[19] i Đukan Vulević,[20] a od Kolašinskog bio je kapet. Arso Jovanović komandant komunističkih trupa sa grupom svojih ljudi, kojemu sam kao komunisti zabranio prisustvovanje na zboru. Delegati su zahtevali da se u zajednici

[17] **U to vreme su Cemović i Dedović bili članovi Narodnog odbora oslobođenja sreza beranskog (Danilovgrad).**

[18], [23] i [24] **Navedena lica postala su krajem 1941. vodeće ličnosti u organizaciji »Dobrovoljačke antikomunističke milicije-« (MVAC — Milizia volontaria anticomunista). Tu formaciju osnovale su u Crnoj Gori italijanske vojne vlasti uz pomoć domaće buržoazije. Te jedinice su prvobitno bile namenjene za čuvanje javnih objekata (mostove, puteve, pruge itd.) a kasnije su se uključile u otvorenu borbu protiv pripadnika NOP-a, spojivši se sa već formiranim četničkim jedinicama. Izraz »Dobrovoljačka antikomunistička milicija« italijanske vojne vlasti upotrebljavale su i za četničke jedinice u Hercegovini, Dalmaciji i Lici. Opširnije o formiranju i zadacima »Dobrovoljačke antikomunističke milicije« u Crnoj Gori, vidi: B. Jovanović, n. d., str. 297—299.**

[19] [1] [20] **U to vreme su bili članovi Narodnog odbora za srez andrijevički.**

sa komunističkim trupama[21] dadne otpor Italijanima[22] prilikom nastupanja na Vjetarnik. Ove zahteve sam odbio u čemu su me pomogli svi Ljevorečani sem rez. poručnika Doka Lasica[23] i redova Milica Radevića. Videći moj stav delegati su se odmah vratili, a kapetan Jovanović obećao da će svoje trupe povući sa moje teritorije.

3. avgusta 1941 g. Italijanske su trupe ušle u L. Rijeku, gde ih je presreo penzioner Vojin Orović i time učinio uslugu okolini. Ujutru 4 avgusta izvesni manji deo trupa kapet. Jovanovića ispalio je nešto metaka na Italijane na Raškovo Guvno, koji su nastupali ka Mateševu, zbog čega su Italij ani u Veruši i Han-Garančića zapalili neke kuće i ubili 3 mirna građanina.

Pošto je okupator postavio potpunu vlast pozvan sam od Italij ana i sa nekoliko prvaka Ljevorečana došao u nj inu komandu gde su tražili garanciju, da ljudi ovog kraja nisu učestvovali u pobuni protivu njih, da će se vratiti kućama svi, predati oružje i ostati mirni. 15. avgusta prijavili su se svi Ljevorečani okupatoru i primili legitimacije, sem advokata Vešovića sa 4 mladića iz kmetije Mateševske. U ovoj je kmetiji Bogić Milošević profesor održavao veze sa Prekobrđanima i Baranima radi organizovanja protivu komunista.

Izvesni deo naroda koji je bio naklonjen komunistima odobravao je njihov rad, naročito od kada su osnovani partizanski odredi u pograničnim mestima. Partizani su počeli rušiti saobraćaj, zbog čega sam češće pozivan od Italij ana da ovu ruševinu sprečim, pa i ako nisam mogao. Italijani su mi nudili oružje za Ljevorečane, te da tim oružjem sprečim partizanske akcije protivu Italij ana i pretili su mi interniranjem, sve dok je rez. poručnik Đoko Lašić primio oružje za miliciju i formirao četu milicije.[24]

Partizanski pokret je zahvatio sva okolna plemena, pa su počeli raznim agitacijama i krstarenjem da vrše pritisak i na Ljevorečane i uspeli su, da jedan deo uvuku u partizane i time okrnje bataljon. Na Mateševu je Bogić Milošević profesor sa prvacima Mateševa učinio zakletvu protivu komunista. Kada su se komunisti-partizani osjetili jači ubili su Milića Orovića, misleći da time primoraju sve ostale da im priđu. Počeli da prete ubistvom mene i ostalim oficirima. Jedini način da se moglo suprotstaviti partizanima bio je naš Ljevorečki bataljon, pa je frebalo odmah izvršiti popis preostalog ljudstva i sprečiti brzi prilaz ljudi iz bataljona partizanima, istovremeno da se izvrši reorganizacija bataljona u jače četne jedinice, radi

[21] **Odnosi se na partizanske jedinice.**
[22] **Reč je o delovima italijanske divizije «-Venecija«.**

bolje akcije i odbrane od komunista. Prema tome popis ljudstva je otpočeo i prilikom popisa ljudstva čete Lopatske ovaj je posao obavio major Lašić iako je on sa ostalim želeo da ja i dalje vodim bataljon. Tom prilikom sam mu ustupio bataljon i rekao, da ću i dalje voditi nadzor nad bataljonom. Ovako formalnu komandu nad bataljonom ustupio sam majoru Lašiću nadajući se, da će on bolje imati mogućnosti preko svoga rođaka Doka Lašića da dobije oružje i municiju i da bar u nekoliko naoruža i onako slabo naoružani bataljon. Drugo me je rukovodilo da izvesno vreme pođem u Vašojeviće preko Koma, radi onamošnjeg organizovanja bataljona i brigade, a imao sam i nameru da pođem kod đenerala Draže Mihailovića za instrukcije. Takođe interesovalo me je organizovanje Moračana, koje je organizovao kapet. Leka Vujisić,[25] radi čega je i dolazio kod moje kuće. Posle izvesnog vremena došlo je do zategnutosti između bataliona i partizana, radi čega sam zakazao za 15 decemra 1941 g. Zbor na Malo Slanko.[26] Na ovome zboru posleđnji put uložio sam svu svoju snagu da sprečim ili bar za izvesno vreme odložim prolivanje krvi u L. Rijeci. Zboru su prisustvovali i prestavnici partizana i na moj predlog donešena je sledeća odluka:

1. Da partizani nesmeju ubiti nijednog Ljevorečanina bez odobrenja odbora izabranog od bataljona, 2. Da nesmeju napadati okupatora na Ljevorečkoj teritoriji bez sporazuma sa nama, a da ćemo napadati tek onda kada uvidimo stvarnu potrebu za to, i kad narod zbog toga neće stradati i 3. Da u slučaju zajedničkog napada partizani budu pod komandu lica koje bude komandovalo Ljevorečkim bataljonom. Na ove odluke pristali su svi, sem što su partizani po trećoj tačci tražili odobrenje od svoje komande u Piperima. Na ovome zboru ponovo je od mene traženo, da neposredno komandujem bataljonom što nisam učinio *iz* ranije iznetih razloga.

Partizani ipak nisu svoju reč održali, nego su zajednički sa brskutskim partizanima[27] na Veruši, 3. januara 1942. god. napali Italijansku kolonu, gde je poginuo poruč. Milačić. —
4. januara 1942. g. bataljon Italijana iz L. Rijeke otputovao je za Mateševo, gde je sutra dan sa bataljonima iz Kolašina i Mateševa otputovao za Berane. Prilikom polaska bataljona Italijana iz L. Rijeke, komandir miliciske čete Đoko Lašić primio je od Italijana izvesnu količinu pušaka i municije.

[25] Vujisić je tada formirao jednu četu. Kasnije je otkazao saradnju sa partizanima i postao jedan od organizatora četničkih jedinica u tom kraju. U toku 1943. bio je komandant Kolašinske četničke brigade.

[26] Malo Slanko nije pronađeno na karti 1 : 100.000, verovatno se odnosi na Slacko (kod Lijeve Rijeke).

[27] Odnosi se na Brskutsku i Lijevoriječku četu.

5. januara 1942 g. zakazan je zbor bataljona kod crkve u L. Rijeci radi zakletve. Prilikom moga dolaska našao sam postrojen bataljon pred crkvom i primio raport od majora Lašića o stanju bataljona. Istoga dana prilikom moga dolaska na zakletvu, našao sam na Lopate Ljevorečke prtizane, a u njihovoj blizini video sam profes. Marka Biljurića[28] sa nekoliko brskutskih partizana, kojima sam tražio da se odmah uklone sa naše teritorije, što su i učinili, a nekim Moračanima koji su hteli da dođu u L. Rijeku poručio sam da ne dolaze. Po završenoj zakletvi držao sam vojnicima govor, a zasebno oficirima i podoficirima i ponovno im naglasio, ako koji od njih priđe partizanima da neće u budućoj Jugoslaviji biti oficir odnosno podoficir.

10. jan. 1942 g. pošao sam za Kralje i Andrijevicu u nameri da izvršim poslove koje sam napred naveo. Posle mene 11 istog krenuo je i major Lašić sa delom bataljona za Kralje, sa kojim je došao jedan deo Moračana pod komandom kapet. Leke Vujisića. 13 i 14 jan. 1942 g. održani su zborovi u Kralj ima. Na zboru pročitana je naredba odnosno Ukaz Gospodina Ministra Vojske i Mornarice đenerala Draže Mihailovića, kojim se major Đorđe Lašić određuje za komandanta četničkih odreda Jugoslovenske Vojske za Crnu Goru.[29] Ovim ukazom meni je bio onemogućen svaki dalji inicijatorski i organizatorski rad. Sa teškom mukom uvređen pokorio sam se ovome naređenju ne reagirajući kako je posle ovoliko moga rada postavljen drugi i mlađi od mene.

Na zboru 14. jan. narodni poslanik Milutin Jelić i pored novo postavljenog komandanta četničkih odreda za Crnu Goru, umešao se je u postavljanju komandanta bataljona i komandanta brigade, zbog toga nisam ni određen za komandanta brigade.

Ja sam od tada pa sve do 20 jan. 1942 ostao na Andrijevicu. Ljevorečki bataljon vratio se je u L. Rijeku, a 20 istog pošao iz Lijeve Rijeke za Mateševo. Prilikom nastupanja niz Taru, Ljevorečki bataljon u zajednici sa kapetanom Lekom Vujisićem došao je u sukob sa partizanima,[30] u kom je sukobu kod Mateševa major Lašić ranjen. Ranjenog Lašića zamenio je major Vesković.[31]

[28] Clan Štaba bataljona »18. oktobar«. Ubili ga četnici početkom 1942.

[29] Naredba — ukaz o kojoj je reč izdata je 15. oktobra 1941. Ista takva naredba izdata je 16. januara 1942. Vidi knj. 1, dok. br. 10.

[30] U pitanju su dve čete Kolašinskog partizanskog bataljona. Opširnije o tim borbama vidi tom III, knj. 2, dok. br. 35.

[31] Andrija.

Pored svega iznetog 21 jan. stavio sam se u Barama na raspoloženje komandi četničkih odreda za C. Goru, koja me je uputila u L. Rijeku radi uticaja na partizane, da napuste teritoriju Lijeve Rijeke i da o_stanu mirni kod svojih kuća, da ne izazivaju prolivanje krvi. Po mom dolasku u L. Rijeku predočio sam izvesnim partizanima nacionalno raspoloženje kao Vladu Đukiiću, Doku Miraševiću i Preleviću, čemu vodi partizanski razorni rad i njihov front na Mateševu, te je zbog toga jedan deo Kuča sa Prelevićem napustio front, neki prešli četnicima u Bare i jedan deo Ljevoročkih partizana sa Vidakom Miloševićem ponudio se četnicima u Bare, no ova ponuda nije prihvaćena zbog lične politike izvesnih četnika u Barama, što je prouzrokovalo produženje fronta na Mateševo. Zatim sam pokušao sporazumno sa majorom Perom Cađenovićem i jednom grupom Moračana, da se organizujemo i sa leđa napadnemo partizane u dolini rijeke Tare i Mateševa. Ova naša nam era onemogućena je hvatanjem majora Cađenovića i njegovim ubistvom od strane partizana u Kolašinu. Zbog ovoga su partizani vrebali da me uhvate i vodili strogi nadzor da se ne prebacim za Bare, radi čega sam se krio a docnije prebacio kod Vujisića u Moraču.

Sigurno bi me postigla sudbina majora Cađenovića da nije kapetan Pavle Đurišić sa odredom stigao u Bare i u roku od jednoga dana ovaj hrabri, energični i umešni oficir likvidirao ih sa frontom na Mateševo, koga su partizani više od mesec dana držali. Razbijanjem fronta na Mateševu kapetan Đurišić je razbio partizanski pokret u Cmoj Gori i time spasio ceo narod.

Ja ostajući veran opštoj nacionalnoj stvari učestvovao sam docnije kao redov sa puškom u ruci, i išao u akciju i gonio komuniste.

Podnoseći ovaj izveštaj o svom nacionalnom radu naročito ističem činjenicu, da sam ja prvi u Crnoj Gori stvorio bataljon na čisto nacionalnoj osnovi i time pokazao put kojima je trebalo poći.

Aktiv, pešad. potpukovnik,
Radivoje U. Milošević

Boriće se do kraja i preko javnosti posle rata.[32]

ala

[32] **Poslednju rečenicu i »a/a« dopisao je Draža Mihailović mastiljavom olovkom, ćirilicom.**

BR. 20

IZVEŠTAJ ZAMENIKA KOMANDANTA OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 25. JANUARA 1943. MAJORU ZAHARIJU OSTOJIĆU O POBUNI ČETNIKA U POPOVOPOLJSKOM BATALJONU I SITUACIJI U TREBINJSKOM KORPUSU'

Pantić M. Jovan
vaz. major
25 januara 1943
Duži.

KOMANDANTU OPERATIVNIH JEDINICA ZA ISTOČNU BOSNU I HERCEGOVINU (Za čika Branka)[2]

Dobio sam zadatak da na liniji od Ljubinja do Jablanice duž obale Neretve sprečim eventualno nadiranje komunista spolja, dok međutim oni su se pojavili unutra. U Ljubinjskoj Brigadi Popovo-Poljski bataljon odkazao poslušnost zabarikadirao se u selu Veličanima, koje je uvek bilo komunistički nastrojeno i tom prilikom kada je došao zastupnik komandanta Brigade poručnik Lučić[3] sa 20 ljudi zarobili su ga i pratnju mu razoružali. Posle izvesnog vremena došao je poručnik Miloj ević,[4] Komandant Trebinjske Brigade sa 150 ljudi i pokušao da ih razoruža; oduprli se, poslali na pregovore poručnika Lučića, preteći da ako poručnik Milojević bude ušao u selo, da će pobiti 20 ljudi, koji su bili u pratnji poručnika Lučića.

Da bi se jednom za uvek rasčistilo sa Popovim Poljem, koje je gnezdo partizanstva, naredio sam zastupniku Komandanta Korpusa mobilizaciju pojedinih Brigada i izvršićemo jednu akciju čišćenja većega stila. U toj akciji učestovaće Bi—iećska, Trebinjska i deo Stolačke Brigade, svega oko 500 ljudi, plus 150 iz leteće Brigade Mirka Kovačevića.

U toku 26, 27 i 28 ov. meseca razoružaćemo Popovo Poljski bataljon koga sačinjavaju sela Veličani, Strujići, Drijenjani, Grmljani, Dračevo i Sedlari. Po razoružanju toga bataljona

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 172, reg. br. 19/1 (BH-V-2107/1).**

[2] **Komandant operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine bio je major Petar Baćović, a major Zaharije Ostojić (čika Branko) je bio komandant Istaknutog dela Vrhovne komande.**

[3] **Borivoje.**

*** Vladimir-Vlada.**

naredio sam da mu se više hrana ne izdaje, dok ne postanu nacionalno ispravni. Sve pohvatane bandite za koje tačno znamo ko su streljaću na licu mesta.

Za Komandanta Ljubinjske Brigade do svršetka operacija u Dinari[5] odredio sam potporučnika Bulatovića,[6] koji će zavesti gvozdenu disciplinu i red. Do ovakvog stanja u Ljubinjskoj Brigadi došlo je isključivo krivicom Komandanta poručnika Janičića,[7] koji je svesno ili nesvesno dozvolio širenje komunizma na teritoriji svoje Brigade. Jednom prilikom kada sam bio u obilasku Ljubinjske Brigade prestavio mi je nekog Pribišića[8] kao nacionalno potpuno ispravnog, dok međutim kako smo sada utvrdili isti je jedan od vođa komunista u Popovom Polju. Sem toga pre mesec dana naredio sam Komandantima Trebinjske i Ljubinjske Brigade čišćenje Trebinjske šume i Popova Polja od strane komunista što ovaj nije učinio, a kada sam došao da vidim rezultat nisam ga zatekao u Brigadi, već je pokupio dve stotine ljudi koji su jedino i valjali u Ljubinjskoj Brigadi i sa njima otišao u operacije u Dinaru. Ono što je ostalo sve sam go komunista. Po njegovu odlasku ponovo sam naredio da se izvrši akcija čišćenja komunista, njegov zast. poručnik Lučić, davši mu tom prilikom spisak lica koja treba pohapsiti, međutim poručnik Lučić svojom nesposobnošću upropastio je stvar do kraja.

Poručnika Lučića odredio sam privremeno na službu u štab Stolačke Brigade. Poručnik Lučić je skroz nesposoban, mlak, mlitav, sem toga vrlo se kukavički držao prilikom njegovog razoružanja u selu Veličanima.

Napominjem da selo Veličani po svoj prilici daće otpor jer su se partizani zabarikadirali u istom i zato ću ga po potrebi celo spaliti, a isto tako biću prinuđen da streljam sve što nađem u pomenutom selu.

Po svršenoj akciji preduzeću akciju čišćenja Trebinjske šume i dela Bilećke Brigade. Po svemu ovome podneću detaljan pismeni izveštaj.

Karakteristično je da na dan 18 ov. meseca kada se ovaj incident desio nalazio sam se u Ljubinju, a potom sam otišao u selo Strujiće i Veličane sa pet vojnika, tražeći Komandanta Brigade poručnika Lučića, koga nisam našao. Zatim sam se vratio u Ljubinje gde su me obavestili da su se pojavili nekoliko partizana u Popovu Polju i da je poručnik Lučić otišao da to rasčisti. Iz Ljubinja sam krenuo za Domanoviće i prema

[5] **Vidi dok. br. 11, 62, 85.**
[6] **Batrić.**
[7] **Ivan.**
[8] **Lazo.**

Mostaru i tek tada sam saznao za pravo stanje stvari koje su se odigrale u Ljubinjskoj Brigadi.

Pre nekoliko dana uhvaćen je Dušan Savović, šef stanice u Zavali jedan od glavnih vođa i pokretača komunizma u celoj donjoj Hercegovini. Imenovani je na saslušanju tek posle treće serije batina sve priznao. Priznao je da u Popovom Polju postoji partizanski bataljon »Sloboda«, koji ima zadatak da u pogodnom momentu zauzme celu teritoriju Ljubinjske Brigade.-Isto tako imenovani odaje polako sve svoje jatake, koji su odmah pohapšeni i na saslušanjima počeli isto tako odavati sve druge koji su bili tu umešani. Kod pomenutog Savovića nađen je dragoceni kompromitirajući materijal iz koga se vidi da je postojala jedna velika komunistička organizacija, koja je imala vezu sa Sarajevom, Mostarom, Dubrovnikom i drugim centrima komunizma. Nadam se da ćemo hvatanjem ovoga zlikovca rasčistiti sa komunistima na teritoriji Trebinjskog Korpusa.

Po svršetku operacija u Dinari moramo najhitnije izvršiti reorganizaciju Trebinjskog Korpusa, postaviti na položaj Komandanta Brigade i komandante bataljona sposobne i energične ljude, koji će svoje jedinice držati čvrsto u rukama, a sem toga odrediti jače leteće jedinice koje će krstariti po celoj teritoriji i svaku pojavu komunizma ugušiti u korenu.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

Vaz. major:
Jov. Pantić

P.S.[9]

Dragi čika Branko, za ovaj incident u P. Polju ne brini ništa, rasčistiću to brzo samo ovaj nedolazak Crnogoraca može imati katastrofalnih posledica u Hercegovini. Komunisti će se zbog toga mnogo ojačati i dobiti puno pristalica u narodu.

p [18]

[9] **»P. S.« i dalji tekst napisao je major Pantić zelenim mastilom, ćirilicom.**

[10] **Jovan Pantić, zamenik komandanta operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. U toku borbi u dolini Neretve komandovao je Drežničkom grupom (srednja kolona) četnika. Zarobljen je 20. juna 1943. na Obiju, prilikom napada delova 10. hercegovačke NOU brigade na Stab Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Posle saslušanja i suđenja on je streljan.**

BR. 21

NAREĐENJE KOMANDE OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 26. JANUARA 1943. KOMANDANTU 1. SARAJEVSKE BRIGADE ZA OTKRIVANJE I UNIŠTENJE ORGANIZACIJE KPJ NA TERITORIJI BRIGADE PRIMENOM SLOVA »Z«[1]

KOMANDA 800[2]
Pov. Br. 63
26. januara 1943 god.
Položaj

KOMANDANTU 457[3]. —

23. februara 1942 godine održali su komunisti sastanak u Foči na zahtev centralnog komiteta komunističke partije u Jugoslaviji i između ostalog doneli ovu važnu odluku:[4]

»POTREBNO JE U SVAKOM KRAJU NAĆI LJUDE SA TERENA KOJI CE POSLIJE NAS TU OSTATI I BITI SPROVODNICI NASE POLITIČKE LINIJE. OD NJIH TREBA PRAVITI CENTAR ZA OKUPLJANJE U TOM KRAJU SVIH ONIH NAJBORBENIJIH LJUDI KOJI SU SPREMNI DA SE BORE POD NAŠOM ZASTAVOM. NJIMA TREBA POMAGATI AKO NIKAKO DRUKČIJE ONDA PISMENOM VEZOM I SLANJEM PARTISKOG MATERIJALA.«

Iz napred navedene odluke vidi se, da je komunistička partija za sobom ostavila svoje ćelije oko kojih se okuplja sve ono što je komunistički raspoloženo. Da je ovo tačno dokazuje se hvatanjem pojedinaca i komunističkih ćelija na teritorijalna pojedinih jedinica.

Sve pretpostavljene starešine nastaće svim silama da se ove ćelije otkriju i najkraćim putem unište.

[1] Original (pisan na mašini, ćirilicom, umnožen na šapirografu) u Arhivu VII, Ca, k. 222, reg. br. 4/6 (BH-P-83).

[2] Brojčana oznaka Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.

[3] Brojka 457 napisana je plavim mastilom, a označava 1. sarajevsku brigadu Romanijskog korpusa.

[4] Sastanak o kome je reč održan je 25. februara 1942. na inicijativu CK KPJ. Sastanku su prisustvovali, uglavnom, članovi PK KPJ i GS za Bosnu i Hercegovinu. Raspravljalo se o vojno-političkoj situaciji u istočnoj Bosni i ulozi seljaštva u NOB-u; kritikovano je oportunističko držanje prema četnicima; zauzet je stav o čvršćoj disciplini i povećanju rukovodeće uloge Partije; posvećena je veća pažnja omladini i narodnoj vlasti, kao i omasovljenju organizacija KPJ. Opširnije o tome vidi Arhiv VII (Arhiv NOP-a), k. 1965, reg. br. 5/2: Saopštenje Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH od kraja februara 1942. o održanom sastanku u Foči.

Naročitu pažnju obratiti na pojedince koji su imali izvesne položaje za vreme komunističkog režima a koji se sada prave kao protivnici komunizma i partije.

I ako je naređenjem ove komande predviđeno da se po svima brigadama obrazuju trojke za primenu slova *»Z«*[5] i da se tim trojkama daju zadatci, ipak do danas ova komanda nije dobila ni jedan izveštaj ma od koga da su trojkama davati zadaci. Svi se obraćaju i traže pomoći i zaštite od ove komande a ne pristupaju jednostavnijem načinu.

Ponovo skrećem pažnju na gornju odluku komunističke partije i, —

N A R E Đ U J E M :

Da se najenergičnije pristupi otkrivanju i čišćenju komunističkih ćelija.

Komandanti brigada preko korpusa dostaviće izveštaje ovoj komandi o postignutim rezultatima u ovom pogledu.—

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU

Zastupa Komandanta 800,

DS[6]

STAB 430[7]
2 - II - 43
POLOŽAJ

Komandantu[8] 457.— Iz prednjeg se vidi koliku ogromnu opasnost predstavljaju ovakvi komunisti.— Obrazovati trojke. Primeniti »Z« i izvestiti.—

S V u B K i O[9]

Komandant
430
kap. Mil. J. Momčilović

[5] **Šifrovana oznaka za presudu na smrt klanjem.**
[6] **Danilo Salatić.**
[7] **Brojčana oznaka Štaba Romanijskog korpusa.**
[8] **Ceo dalji tekst napisan je plavim mastilom, ćirilicom.**
[9] **S verom u boga za kralja i otadžbinu.**

BR. 22

NAREĐENJE MAJORA ZAHARIJA OSTOJIĆA OD 27. JANUARA 1943. NAČELNIKU ŠTABA NEVESINJSKOG KORPUSA O DRŽANJU ČETNIKA PREMA ITALIJANSKIM TRUPAMA[1]

Poručniku Guzini[2] — strogo poverljivo šifrom telefonom — vrlo hitno

Zbog gubitaka Afrike i neuspeha nemačkih na ruskom frontu, treba očekivati pojačanje talijanskih snaga u Hercegovini i nemačkih u Bosni.

Nije isključeno da će Talijani po naređenju Nemaca pokušati da iznenadno počesno razoružaju naše delove.[3] Može se očekivati skoro prekidanje svih veza sa Talijanima i nastupanje krupnih događaja u ovim krajevima naše otadžbine.

Naređujem:

1) Sve više starešine (k-ti brigada i korpusa) na pogodan način skrenuće pažnju svima nižim starešinama vojnicima da obrate najveću pažnju na držanje Talijana, njihov rad, i naročito da li se pojačavaju, gde i odakle. Obaveštajnu službu razviti do maksimuma svim sredstvima i načinima, pa najhitnije izveštavati o svemu značajnijem.

Mi ne smemo biti nikad iznenađeni.

2) U najkraćem mogućem roku svi k-ti brigada i korpusa dostaviće mi što tačnije podatke o jačini talijanskih jedinica na svome reonu, a svaku nastalu promenu hitno naknadno javiti.

3) Naša je lozinka uvek spreman za Kralja i Otadžbinu. Naše snage i naše oružje moramo sačuvati po svaku cenu. U ovom pogledu preduzeti sve potrebne mere.

4) Prema Talijanima prividno zadržati isti stav kao do sada, tako da apsolutno ne primete nikakvu promenu u našem držanju.

5) Zabranjujem starešinama odlazak u varoši do daljeg naređenja. Naći za to izgovor, a preko pogodnih ljudi održavati potrebne veze sa Talijanima. Izuzetno od ovog starešine

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, k. 161, reg. br. 27/1 (BH-V-15).**

[2] **Tomo, načelnik Štaba Nevesinjskog korpusa.**

[3] **Vidi dok. br. 166.**

koji su do sada bili u vai'ošima i održavali neposredne veze, neka to produže, ali sa najvećom oprezom.

Ovo naređenje kao strogo poverljivo dostaviti svima k-ma brigada i korpusa na ličnost, stim da ga pod pretnjom smrtne kazne ne smeju nikome saopštavati, a odmah po prijemu k znanju zakopati ga na sigurnom mestu ili uništiti.

čika Branko[4]

27/1-43
u 9 č.
Položaj.

BR. 23

PISMO MILANA ŠANTlCA OD 27. JANUARA 1943. MOJORU ZAHARIJU OSTOJlCU O STANJU KOD ČETNIKA DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE[1]

Dragi moj Zarija,[2]

U času kada sede da ti pišem ove retke počinje da me progoni ona Njeguševa misao: «Da je nebo hartija, a more mastilo — jade Crne Gore ne bih ti mogao opisati«. E, i ja sam sada u takvom položaju, i očajan sam što u moje misli i osećanja ne mogu da unesem baš nimalo vedrine i optimizma, kome bi se moja duša tako rado predala. Gruba stvarnost i preteška srpska današnjica ne dozvoljavaju mi da dobro gledam u budućnost, a još manje mi dopuštaju da nevidim ili površno posmatram sve što se događa među nama: naše greške, naša nevaljalstva, lične zlobe i pakosti, nemogućne sujete, bolesne ambicije, nezajažljive pretenzije i mnoga, mnoga ona zla koja nas dave, koja nas satiru i ne daju da slobodno gledamo u daljinu. Pokušaću da ti izložim svoja opažanja, koja će ti, nadam se, omogućiti da budeš bliže istini. Lišen svih pretenzija, i kao vojnik i kao politički čovek, a još više lišen želje za makakvom nagradom i priznanjem, ja mogu biti objektivan, i od tebe, s pravom, očekujem da mi veruješ. U svakom

[J] **Zaharije Ostojić.**

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 225, reg. br. 8/9 (BH-P-632). Original je bez datuma, a verovatno je pisan 27. januara 1943. Vidi dok. br. 28, depešu br. 528.**

[2] **Zaharije Ostojić.**

slučaju, moje dobre namere su tu, i ako u čemu pogrešim može biti da nisam dovoljno obavešten, ili možda, pogrešno obavešten.

Dozvoli mi sada da pređem na konkretne stvari, to jest da ti prosto i jednostavno ispričam šta sam video, šta čuo i šta primetio. Naš dolazak u Liku trebalo j,e da znači vrlo mnogo i, po mom dubokom uverenju, on je morao da ima istoriski karakter.[3] Kninska Krajina, Dinara i Lika nalaze se u vanredno teškom stanju, ili, bolje rečeno, na vrlo opasnoj prekretnici. Sada se odlučuje hoće li ovi krajevi biti naši ili partizanski. Treba računati sa činjenicom da dalmatinski Srbi ni po svom karakteru i mentalitetu, ni po svojoj borbenosti i snazi duha, ni po srpskoj svetosavskoj nacionalnosti, koju mi sa rođenjem nosimo u sebi, nisu ono što su naši gorštaci, rasni i veliki u časovima najdubljeg poniranja i najvećeg stradanja. Dalmatinski Srbi su, po svom tipu mediteranci, laki i kolebljivi, kompromisni i spremni da se mire sa svakim mogućim stanjem u koje zapanu. Mnogi od njih i danas će ti kazati: »zašto su nas Hrvati[4] klali i ubijali? Da to nisu radili oni bi bili gazde, a mi njihove poslušne sluge.« Žalosno je ali istinito. Ovi naši mediteranci liče na penušave talase morske, koji svakog časa menjaju i oblik i boju.

Ali nemamo pravo da im išta zamerimo, još manje da ih napadamo, jer oni su takvi rođeni pod Suncem, i njih može preporoditi i učiniti drugačijima samo nova srpska zemlja, sa novim duhom, Ravnogorska Srbija sa ravnogorskim duhom. Treba tu mnogo dobre volje, puno ljubavi i još više nesebičnog i predanog rada. No, da ostanemo na čemu smo: oni su danas naši, Srbi rođeni, i mi ih moramo čuvati i braniti pod cenu naše časti i naše krvi. Sa Ličanima i Bosancima, onima iz Zapadne Bosne koji su njima bliži, stvar sasvim drugačije stoji: oni su isto što i mi i na njihovu borbenost možemo u potpunosti računati. Ali, nažalost, njih je ostalo malo među živima, jer na njih su se sručila sva paklena ustaška nedela, a sad ih još pritisla i komunistička kuga.

Takozvana Dinarska divizija, o kojoj je bilo mnogo reči i prilikom našeg letošnjeg sastanka u Pustom Polju,[5] a docnije mnogo više, ni iz daleka ne liči na ono što smo zamišljali i očekivali. Možda zbog toga što smo pod samim imenom »divizija« navikli da vidimo vojsku i njenu snagu, borbenost, odluč-

[3] Misli se na dolazak četnika Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine pod komandom majora Baćovića (vidi dok. br. 11).

[4] Odnosi se na ustaše.

[5] Verovatno je u pitanju sastanak od jula 1942. Vidi dok. br. 13, objašnjenje 20.

nost i, bezkompromisnost. Ovamo, međutim, našli smo, sem časnih izuzetaka, kolebljive i pokunjene jadnike, našli smo nejunačku gomilu, koja uzmiče pred svakom opasnošću, plaši se borbe i najrađe se predaje onome ko je jači. Sa takvom vojskom, nesigurnom i nesolidnom, vrlo je teško računati, a da ne govorimo o tome kakva je opasnost preduzeti sa njome neku zamašniju akciju. Sigurno je da ćeš u tome slučaju uvek biti ugrožen na onom položaju koji oni drže. Tu i tamo nađe se poneka borbenija grupica, ali čim se dublje zagleda videće se da tamo ima ili Bosanaca ili Ličana. Izuzev brigade Gavrila Principa, u kojoj su opet sami Bosanci-izbeglice, u Dinarskoj diviziji nema ni jedne druge borbene jedinice u pravom smislu reči.

Daleko sam i od pomisli da koga lično optužujem, ali smatram kad jedna vojska nije u redu da su, u najviše slučajeva, za to krivi komandanti. Tako je i u Dinarskoj diviziji. Komandanti i oficiri traće vreme u nekakvoj glupoj administraciji, ulažu mnogo više truda da bi ispoljili vidne vojničke znake i osobine, a i ne pokušavaju da u vojnika unesu elan i borbeni duh, nama danas tako potreban. Mnogo se više priča nego li radi, mnogo više piše nego misli, mnogo više komanduje nego bori i ratuje. Primetio sam još nešto, meni lično svagda ne drago i odvratno: komandanti, od najviših do najnižih, špijuniraju jedni druge, a od obaveštajne službe i obaveštajaca napravili su žbire i uhode, koji se đošaptavaju i intrigiraju, dok neprijatelji u njihovim redovima mogu da vrše propagandu koju oni i neprimećuju. Svađe i raspre najčešća su pojava među njima. Vojvode čije grudi krase najviša vojnička odlikovanja, idu tako daleko da, u prisustvu mlađih, rušeći svaki svoj autoritet, hvataju za revolvere i, umesto pucnjima, neriterski se obračunavaju grdno prostačkim psovkama i vulgarnostima.

Kao po pravilu, svi lažu, i to mnogo i bezdušno. O sastavu svojih trupa, o borbenosti i junaštvu svaki će ispričati prava čuda, a kad dođeš na teren lako ćeš se uveriti da od toga nema ni pomena. Vojvode čak priređuju demonstracije jedni protiv drugih, kao što je nedavno, pred onu nesrećnu borbu, bio slučaj u Gračacu.[6] Pred svojom ličnošću i pred svojim sitnim, malim računicama bedni ljudi zaboravljaju najsvetije i najuzvišenije nacionalne interese.

Bilo bi nepravedno i nepošteno kazati da tamo nema nikakvih vrednosti. Daleko sam od toga. Vrednosti ima, i njih ne može niko zbrisati ni umanjiti, i možda je čak prava nesreća što se te vrednosti i suviše ističu i podvlače. Bolje sada

[6] **Reč je o napadu 1. i 2. brigade 6. NOU divizije na Gračac 14/15. januara 1943. Vidi dok. br. 14, 25 i 28.**

da govorimo o nevrednostima, nebili njih nekako ispravili i napravili vrednostima. I da sačuvamo srpsku savest radi naše budućnosti i radi spasa.

Primetio sam da se oficiri vrlo malo zadržavaju na terenu, osim onih najmlađih, koji u ostalom uvek nose najteže breme. Vojvoda Momčilo Đujić, koji je komandant Dinarske divizije, svakako je čovek dolare volje lepe inteligencije, i on ulaže mnogo truda da situaciju održi u ruci i da sve đavo ne ponese. Ali ipak smatram da bi vojvoda Momčilo trebao da ima jednog vrednog načelnika štaba, po mogućnosti sposobnog đeneral štaba, koji bi u njegovo ime bio stvarni komandant Dinarske divizije. Vojvoda Birčanin dodelio je položaj pomoćnika komandanta majoru Paloševiću. Ne bih smeo tvrditi da je to mnogo srećan izbor, jer imam impresiju da Palošević spada u red ljudi kojima su često potrebni jevtini vašarski efekti. I bojim se još da je lična sujeta i kod njega suviše podvučena, a to može biti razlog da se raspre, svađa i razno razne struje i strujice, kojih ovde ima u izobilju, još više raspire i uzmu neželjeni tok. Vojvodski činovi i odlikovanja, koje dobronamemi Ilija Birčanin deli zaslužnima smatram da su nesreća u današnjoj situaciji. Čovek i ne sluti kakvu mržnju i kakve surevnjivosti izazivaju vojvodski činovi. Možda zbog toga što svaki Srbin smatra da i sam treba da bude vojvoda, a kada već on to ne može da bude onda ne ostaje ništa drugo do izliv jedne žučne mržnje i pakosti prema drugome. Neporecivi je fakat da smo mogli ostati pošteđeni bar od svađa ove vrste. O, kamo lepe sreće da hoćete jednim ukazom poništiti sve činove i sva odlikovanja, a u slobodnoj otadžbini postaviti svakoga na svoje mesto, prema radu i zaslugama.

Kada sam ti izložio, bar ukratko, stanje u Dinari, onda moraš shvatiti Petra Baćovića i razumeti njegov stav. Ja nisam njegov eho i nemam nameru da govorim u njegovo ime, ili, možda, da budem njegov advokat, ali smatram da je bio u vrlo teškom i neobično delikatnom položaju. Pod jadnim uš-
lo vima, bez rublja i odela, Hercegovci su došli u Dinaru. Prvih deset dana od Tetkića smo primili skraćeno sledovanje, i vo]-ska je formalno gladovala. Dinara se je belila pod debelim slojem snega kada su naši ljudi zauzeli najistaknutije položaje, da bi branili Dalmatince koji apsolutno nisu hteli da se bore. Nekoliko smrtnih slučajeva od tifusa uneli su veliku uznemirenost. Akcija nije počinjala, a Crnogorci nisu dolazili/ Baćovićev položaj nije bio ni malo laskav, a od njega se sve tražilo, sve očekivalo, sve zahtevalo. Bio sam svedok mnogih nemilih scena, kada su ljudi od Baćovića tražili da ih vrati kućama.

[7] **Vidi dok. br. 1, 4, 9 i 18.**

On je bio očajan. Jevđević ga je obmanjivao svojim lepim pričama, vojska negodovala komandanti naređivali i naređivali. I, sasvim prirodno, čovek je eksplodirao, pa nemajući s kim da podeli odgovornost, on se, sa svim nezadovoljstvom koje se bilo skupilo u njemu, ponekad možda i žučnošću, obraćao vama, Vrhovnoj Komandi, zahtevajući od vas, s pravom, da ga razumete.[8] Ti opet, Zarija, plah Srbin i eruptivan kao vulkan, preosetljivo si primio njegove reči i isto tako žučno, pa čak i za oktavu više, odrubio mu. Tebi zameram više, jer ti po položaju koji zauzimaš treba da imaš pluća široka kao planina i da kao Mikijev Oskar gutaš sve.

I čika Doka i ti zahtevali ste od mene da u svakoj prilici budem iskren i objektivan, pa se nadam da mi nećeš zameriti ni na ovim rečima.

Da se sada sa Dinare spustimo malo do Splita, jer tu se nalazi komanda i štab vojvode Trifunovića Birčanina. Njegova bolest je naša velika nesreća. On je u stvari živ pokojnik i bilo bi ludo očekivati ma kakve nove napore od njega. Prirodno je da bolesnik kao što je on ne može voditi i obavljati poslove u ovako sudbonosnim danima, kada se odluke moraju donositi brzo i trenutno, i kada stvarni komandant treba da je uvek na terenu. On je strahovito nervozan, a ima dana kad je upravo ne podnošljiv. Ljudi oko njega nesmeju da mu saopštavaju čak ni neprijatne vesti, i imaju ograničeno vreme kada s njim mogu razgovarati, što je u ostalom i prirodno, jer on se već puna tri meseca nalazi na samrtničkoj postelji. A on je centralna ličnost, i vojna i politička, što je gotovo nemogućno. Nijedna stvar ne sme se resiti bez njega. Napominjem ti samo da je za naš pokret u Splitu važniji politički prestavnik dok vojni komandant ni u kom slučaju ne bi smeo da sedi tamo. Ljudi koji se nalaze oko Birčanina nisu mnogo obljubljeni, tako da su se zbog toga stvorila dva politička tabora, koja se među sobno satiru i glože, dok partizani ne smetano vrše svoj posao.

U slučaju Radmila Grđića, koga 'kako izgleda, Ilija Birčanin hoće potpuno da odstrani iz našeg pokreta, zbog rodbinskih veza, ja sam zauzeo sasvim pasivan stav. Smatram samo da ne treba snage rasipati i odgurivati, nego što više skupljati i zbijati u naše redove. Oko Grđićevog slučaja uzvitlala se je grdna prašina, a moje je mišljenje da su obojica uskogrudi i egocentrični.[9]

[8] **O zahtevima majora Baćovića upućenim Vrhovnoj komandi i Istaknutom delu Vrhovne komande, i odgovorima na te zahteve vidi dok. br. 5, 6 i 12.**

[9] **O stavu Draže Mihailovića i vojvode Birčanina prema radu Grđića vidi dok. br. 5 i 6.**

Dali ovom prilikom da ti u opšte govorim o Jevđeviću? Svaka reč koju bi ti kazao mogla bi me stati glave. I to sasvim ozbiljno. Od toga ja ne prezam, i istinu, koju dugujem Vrhovnoj Komandi, ja ću kazati. Smatrao bi sebe zločincem, jer stvari koje se odigravaju uzimaju sve više maha i postaju sve opasnije. Za sada dosta, a o ovome ću podneti usmeni referat.

Neznam dali ti je poznato da su poslednjih dana partizani razvili veliku aktivnost i otvorili strašnu kampanju protivu nas. Sada i oni traže anketnu komisiju,[10] kao što je ranije tražio čika Doka. Oni zahtevaju da se pošalje anketna komisija iz inostranstva, koja će na terenu utvrditi ko radi sa okupatorom i ko prima pomoć od njega. Preko radia sam čuo da g. Idn[11] vodi nekakve pregovore sa Moskvom o ujedinjenim snagama u Jugoslaviji koje bi trebalo da vode borbu protiv neprijatelja. Mislim da bi smo trebali našu politiku sa Italij anima voditi nekako opreznije sa manje huka i manje pričanja, jer se plašim da partizanska propaganda ne bude imala u inostranstvu više uspeha nego naša. Hrvati i partizani vode istovetnu propagandu protivu nas i ja te uveravam da će se oni ubrzo naći na zajedničkom frontu. Mi, međutim, čak ni sa domobranima ništa ne preduzimamo, i to iz prostog razloga što je Jevđević monopolisao sve političke pregovore i izigrava nekakva ministra spoljnih poslova, a Ilija Birčanin u Splitu sa Hrvatima u opšte neće da razgovara. Našom ne elastičnošću mi ćemo oterati sve Hrvate pod partizansku crevnu zastavu.

Naša propaganda je bedna i gotovo nikakva jer svak piše što mu [padne na][12] pamet, najčešće vrlo hrđavo i nepismeno, upravo tako kako bi zadovoljio samoga sebe. Jednom rečju, periferiski šovinizam cveta. Prigovorićeš mi možda, da sam ja kriv što nemamo bolju propagandu. E, moj Zarija, bolje i o tome da ti usmeno govorim. Nije u pitanju ni moja dobra volja ni trud koji ulažem, nego zle okolnosti u kojima se nalazim i Srbi koji to ne dozvoljavaju.

Ma koliko da su demoralisani neuspesima svojih saveznika na frontu Hrvati polažu ogromne nade u partizane, u ak-

[10] Reč je o noti, koju su Vrhovni štab i Izvršni odbor AVNOJ-a uputili 17. januara 1943. vladama Sovjetskog Saveza, Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država, o četnicima Draže Mihailovića, kojom se pored ostalog traži da saveznici upute komisiju koja će na licu mesta ispitati saradnju četnika sa okupatorom. Opširnije o tome vidi tom II„ knj. 7, dok. br. 152 i »Neretva-Sut ješka 1943« (dalje: »Neretva-Sutješka«),. Zbornik radova, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1969, str. 224—225.

[11] Antoni (Eden Anthony). U to vreme ministar inostranih poslova Velike Britanije.

[12] Original oštećen.

ciju katoličke crkve u inostranstvu, kao i **u** američke Hrvate, koji takođe ne sede skrštenih ruku. Sinoć sam obavešten da je Crnogorcima definitivno onemogućen put u Liku.[13] Hrvati smatraju da je to njihov veliki uspeh, i da je to u stvari sprečila njihova intervencija u Rimu i Berlinu; partizani opet tvrde da Crnogorci nisu hteli da idu u borbu protivu njih, jer je cela Crna Gora partizanska, a ja lično mislim da su ovo naše srpske smicalice i da su samo te smicalice sprečile Crnogorcima put u Liku. U svakom slučaju ovaj naš jalovi pohod ima će dalekosežnih posledica, a partizanima će ostati u ruci jedan krupan adut za propagandu. Posle povratka naših trupa iz Knina verujem da Dinarska divizija neće biti u stanju, ni onaj najuži krug Kosovske Krajine da drži u svoim rukama. To će svakako imati uticaja da se čitav jadranski pojas odluči za partizane izuzev ono nešto preostalih Srba, koji će biti prepušteni sudbini na milost i nemilost.

Eto, dragi Zarija, ja ti ispričah mnogo stvari koje te ne mogu obradovati. Rekoh i spasoh dušu. Ali pri prvom susretu, a nadam se da ćemo se uskoro videti, kazaću ti još više. Dotle mi budi dobar i srećan.

Srdačno tvoj
Mil. Šantić

BR. 24

ZAPOVEST KOMANDANTA LIMSKO-SANDŽACKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 29. JANUARA 1943. KOMANDANTIMA ODREDA ZA UNIŠTENJE MUSLIMANSKOG ŽIVLJA U FOCANSKOM, CAJNICKOM I BJELOPOLJSKOM SREZU[1]

Š T A B
LIMSKO-SANDZAČKIH
ČETNIČKIH ODREDA
str. Pov. O. Br. 115
29 januara 1943 g. u 24 č.
POLOŽAJ

Z A P O V E S T

(Sekcija 1 : 100.000 Plevlje — Zabljak — Vardište — Višegrad)

Zverstva Muslimana, komunista i Ustaša u Cajničkom, Fočanskom i pljevljanskom srezu prema Srpskom življu prešla su sve granice.

[13] **Vidi dok. br. 28, dep. br. 528.**

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom, umnožen na šapirografu) u Arhivu VII, Ca, k. 132, reg. br. 18/3 (CG-V-71).**

Da bi se jednom za svagda Srpski živalj spasio narodnih izroda i izdajica, preduzeće se akcije za njihovo uništenje.[2]

U vezi sa ovim, —

N A R E Đ U J E M :

1) I ODRED

Komandant, kapetan Lukačević Vojin.[3]
Stab 148[4]

S a s t a v :

I kolona:

Komandant, poručnik Kalajitović Vuk,

Višegradska brigada	200boraca,
Pribojska brigada	400boraca,
Novovaroška brigada	200boraca.
Svega	800boraca.

I kolona vrši prikupljanje na prostoriji: s. Zabrđski Toci. Prikupljanje završiti 3. februara do 18. časova.

Zadatak: 5. ovogmesecau 24. časa preduzima napad opštirn pravcem: s. Zabrdski Toci — s. Zabrđe — Gajeva pl. — Paravačke strane /k. 1118/ — s. Strgačina.

II kolona:

Komandant, poručnik Šoškić Aleksandar.

Prijepoljska brigada	100 boraca,
Pljevaljska brigada	200 boraca,
Bjelopoljska brigada	300 boraca,
Leteći odred	150 boraca
Svega:	800 boraca
UKUPNO:	*1000 boraca.*

II kolona vrši prikupljanje na prostoriji s. Bučje. Prikupljanje završiti 3 februara do 18 časova.

Zadatak : 5 ovog meseca u 2 časa preduzima napad opštim pravcem: s. Bučje — s. Sočice — s. Đakovići — s. Kovačevići — s. Hladilji.

Zadatak: Prva kolona snažnim, drskim i energičnim napadom na svome pravcu što pre ima izbiti na reku Drinu.

[2] Vidi dok. br. 2, 25, 28 i 34. Opširnije: »Neretva — Sutjeska 1943* str. 510—519.

[3] Vojislav.

[4] Verovatno se odnosi na Gorski štab.

Druga kolona ima manevarsku ulogu da iz pozadine udari na snage ispred prve kolone i da se najvećom brzinom što pre pojavi na reku Drinu.

Jednim malim delom snaga sa severa sprečiti izlazak Turaka iz Metaljke, ne napadajući Metaljku, pošto se tu nalaze Italijani.

2) **II O D R E D**

Komandant, major Vesković Andrija sa svojim štabom.

S a s t a v :

III kolona:

Komandant, kapetan Pavićević Miloš,

Beranska brigada	300 boraca,
Kolašinska brigada	450 boraca,
Štabski jur. bataljon	350 boraca.
Svega:	1100 boraca.

III kolona prikupiće se na prostoriji sela Gotovuša (jugozapadno od druma). Prikupljanje završiti 3 februara do 18 časova.

Zadatak: 5 ovog meseca do 5 časova ovlađuje Kovač Planinom.

Sa jurišnim bataljonom i Beranskom brigadom vrši demonstracije u pravcu Metaljke, vezujući njene snage za sebe.

Sa Kolašinskom brigadom preduzima napad u 5 časova pravcem Kovač pl. — Rajčevo Brdo, gde će uhvatiti vezu sa [II] kolonom.

Po potpunom ovladavanju Bukovicom, preduzima napad pravcem: Rajčevo Brdo — Borovine — Koprivni Do — Debelo brdo — selo Miljeno — s. Kopači.

Sprečiti svako otstupanje Bukovičkih snaga ka Metaljci.

IV kolona:

Komandant, poručnik Jelovac Jovan,[5]

Pljevaljska brigada	550boraca.
Svega	550boraca.
ukupno:	*1650boraca.*

IV kolona prikupiće se na prostoriji: s. Nange 3. februara do 18 časova.

Zadatak: 5 februara u 2 časa preduzima napad pravcem: s. Nange — s. D. Dubac — Rajčevo Brdo, gde se sastaje sa Kolašinskom brigadom i po tom u sastavu iste preduzima napad njenim pravcem.

Ova kolona treba da izvrši demonstrativan pritisak na širokom frontu na snage Bukovice, da time skrene pažnju na sebe i omogući izvršenje manevarskog zadatka Kolašinske brigade i V kolone.

3) **III ODRED**

Komandant, major Kasalović Zdravko,

Ceo odred 4 februara do 18 časova se prikuplja na prostoriji: s. Vikoč — s. D. Papratno, odakle 5 februara:

S a s t a v :

V kolona:

Komandant, kapetan Bojović Nikola,

V kolona preduzima napad opštim pravcem: s. Tvrdkovići — s. Rujevica — Rajčevo Brdo.

Ovaj napad preduzima 5 februara u 5 časova pre podne.

I Durmitorska brigada	450 boraca.
Svega:	450 boraca.

Zadatak: udarom na bok i pozadinu snaga Bukovice, iste što pre uništiti. Onemogućiti povlačenje Bukovičkih snaga na Metaljci i Cajniču.

VI kolona:

Komandant, kapetan Ružić Ivan,

VI kolona preduzima napad 5 februara u 3 časa opštim pravcem: s. Tvrdkovići — s. Madžari — Crni Vrh — Banjuš — s. Kopači.

[5] **Jelovac je bio komandant Pljevaljske brigade. Poginuo je 10. aprila 1944. u borbi protiv pripadnika NOP-a.**

II Durmitorska brigada	450boraca,
Celebićski bataljon	150boraca.
Svega:	600 boraca
UKUPNO:	*1050 boraca.*

Zadatak: Da se neopaženo provuče kroz srpska sela u pozadinu neprijateljskih snaga severozapadno od Ifsara i iz pozadine slomi otpor ovih snaga, izvršujući potpuno opikoljavanje sa kolonom, koja će ići duž r. Drine. Naređenje za dalji rad primiče u toku operacija.

Komandant odreda major Kasalović Zdravko ide sa VI kolonom.

4) **IV ODRED**

Komandant, koga odredi K--nt. Drinskog korpusa.[6]

S a s t a v :

Snage Drinskog korpusa:
a) snage na položaju i
b) kolona jačine 500 boraca.

Prikupiće se 4 februara do 18 časova na prostoriji: s. Gabelići — s. Drugovići — s. Hodorovići, sem snaga koje se nalaze na položaju.

Zadatak 5 februara u 4 časa izjutra preduzima napad opštim pravcem: desnom obalom r. Drine s tim, da najenergičnijim dejstvom što pre posedne prelaze na reci Drini do s. Kopači i tako onemogući komuniciranje Muslimana i Ustaša preko Drine.

Snage, koje su sada na položaju vrše u početku samo demonstrativni napad, a po ispoljavanju uspeha kolone pored Drine i ove snage preduzima ju snažno nadiranje pravcem: Grahovišta — Paljika — Jarčišta. Naređenje za dalji rad primiče u toku operacija.

5) Beranska i kolašinska brigada i štabski jurišni bataljon krenuće 30 januara u 12 časova pravcem: Kolašin — Mojkovac — Cer — Barice — Kosanica — s. Kakmuži — s. Brvenica — s, Gotovuša.

[6] **Bajo Nikić je bio komandant Drinskog korpusa.**

Prenoćišta: na Mojkovcu 30/31 januara, Baricama 31/1 februara u 1/2 februara, Kosanica 2/3 februara i Gotovuša 3/4 februara.

Bjelopoljska brigada krenuće 30 januara u 12 časova pravcem Kolašin — Mojkovac — Stožer — Kovren, gde će primiti dalji pravac kretanja od kapetana Lukačevića Vojina.

Prenoćišta: Lepenac 30/31 januara, Stožer 31/1 februara. Na Kovrenu će se u toku 1 februara javiti kapetanu Lukačeviću Vojinu radi prijema naređenja o daljem pokretu.

6) Snage I i II Durmitorske brigade prikupiće se na Zabljaku 1 februara i zajedno krenuti sa Žabljaka 2 februara na prostoriju prikupljanja pravcem: preko Tepaca ili Sćepan Polja (zavisi od mogućnosti kretanja) na Čelebić, gde ulazi u sastav Celebićski bataljon, tako da na prostoriji prikupljanja budu 4 februara do 18 časova.

7) *Oružje.* Svaki komandant poneće sobom svo automatsko oružje i bacače sa kojim raspolaže. Poneti na pušku najviše po 50 metaka.

Skrenuti pažnju na čuvanje municije, a komandanti I i II Durmitorske brigade o ovome će naročito voditi računa.

8) *Ishrana:* Biće na terenu.

9) *Veze:* za sve vreme mora postojati međusobna veza. Održavaće se kuririma i radio vezom I i III odreda sa Glavnim Štabom.[7] Karakteristike i ključevi isti sa kojima već raspolažu komandanti. Vreme rada u 6, 9.30, 13, 16.30 i 19.30.

10) *Sanitetske mere:*

a) Sa I odredom odlazi dr. Soškić Vukman u sastavu Bjelopoljske brigade.

b) sa II odredom odlazi dr. Vujisić i sanitetski pomoćnik Popović u sastavu Kolašmske brigade.

v) Sa III odredom odlazi dr. Milan Durišić u sastavu I Durmitorske brigade.

g) U Sahovićima ostaje Dr. Jovanović, koji će vršiti prihvat ranjenika.

d) Ranjenike I i II odreda evakuisati u Sahoviće, a I odreda na Zabljak, IV odreda u Foču ili Žabljak.

11) *Obezbeđenje:* I odred preduzeće mere za obezbeđenje od muslimanskih sela u Pribojskom srezu. II odred od Muslimana u Podpeći, od Italijana u Cajniču i na Metaljci.

12) *Postupak.* Italijane ne napadati. Sve borce Muslimane, Ustaše i komuniste ubijati. Žene i decu ne ubijati.[8]

[7] Odnosi se na Štab Limsko-sandžačkih četničkih odreda.

[8] U toj akciji ubijeno je oko 8.000 žena, dece i staraca i popaljene sve muslimanske kuće, vidi dok. br. 37.

Zaplenjeno oružje evakuisati: I odred u s. Bučje, II odred na Meljak, III i IV odred na Čelebić. Bukovicu spaliti. Ostala sela ne paliti u koliko to taktički obziri ne nalažu.

13) Ja ću se u toku operacija nalaziti sa štabom na pl. Kovaču (žandarmeriska stanica) gde će mi komandanti slati izveštaje neizostavno ujutro, u podne i na veče.

M.P.

KOMANDANT. Major,
Pav. M. Đurišić

Dostavljeno :

N-ku štaba Vrh. komande . .	■ (1),	
K-tima odreda.....	• (4),	
K-tima kolona.....	• (6),	
Za arhivu štaba.....	• (1).	
Svega		12 k-da,

30. januara u 2 časa.
Načelnik štaba
kapetan
Rad. M. Popović[9]
Odobreno ML[10]

BR. 25

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH DEPEŠA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 10. DO 31. JANUARA 1943. GODINE'

[2]

222 — 2 — 287

120 Vojvoda Birčanin javlja da je obavešten od vojvode Đujića da je Jevđa šiljao nama lažne izveštaje pretstavljajući tamošnje stanje neverno. To smo i mi vrlo dobro znali. Birčanin sada izvršuje samo manje akcije[3], radi pripremanja što povoljnijeg

[5] **Radomir.**
[10] **Reč »odobreno« i »ML« dopisao je na poljeđini dokumenta Mirko Lalatović, olovkom, ćirilicom.**

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom, pisao lično Draža Mihailović) u Arhivu VII, Ča, k. 299, reg. br. 18/1 (knjiga 20).**
[2] **Ovo je nastavak depeša od 10. januara. Vidi dok. br. 6.**
[3] **Reč je o akcijama četnika u Dalmaciji. Vidi dok. br. 9 i 62.**

121 položaja za glavnu akciju.[4] Vojvoda pop Đujić iz-
2/273 vestio da će imati 3000 boraca sa kojima će pokazati Hercegovcima kako se ratuje. Ovo je dobar znak a Birčanin podstiče ovu utakmicu sa Baćovićem. Jevđo ispao veliki lažov. Više mu ne veruj em ništa. Za sada pravimo se nevešti.

12. januara 1943.

Herman[5] 6—368

153 Vrlo je važno da što jaču akciju razvijete na desnoj obali Vardara sve do Prilepa.[6] Ovaj kraj nam je veoma potreban. Eventualni bliski dogadjaji imperativno zahtevaju da ovome poklonite najveću pažnju i da tamo što pre proradi radio-stanica. Primite ovo znanju i stalno me obaveštavajte o uspehu na ovoj oblasti. Hitno je potrebna radio veza sa tom oblašću.

13. januara 1943

Feliks,[7] *Leonardo,*[8] *Fric*[9]

159 Dobijen izveštaj da su komunisti iz valjevskog kraja pobegli u rudnički kraj a jedna grupa ka Kosmaju.[10] Borba koju vodimo sa njima je odlučna. Nećemo ih jer su krvoloci i žele da ponovo zadobiju teren. Uništavajte ih nemilosrdno jer se veliki događaji približuju krupnim koracima. Kao izdajnici po-

[4] Odnosi se na plan Draže Mihailovića za uništenje NOV i POJ na slobodnoj teritoriji u zapadnoj Bosni. Vidi dok. br. 1.

[5] Radoslav Đurić, major, komandant »Južne Srbije«.

[6] Prema depeši majora Radoslava Đurića od 24. decembra 1942. Vrhovnoj komandi, do tada su četnici bili organizovani u srezovima: porečkom, gornjem i donjem pološkom i severozapadnom delu sreza prilepskog i naoružani sa 700 pušaka (Arhiv VII, Ča, k. 275, reg. br. 2/1, dep. br. 3997).

[7] Zvonimir Vučković Zvonko, kapetan, komandant 1. ravnogorskog korpusa.

[E] Dragiša Ninkovič, kapetan I kl., komandant Rudničkog korpusa.

[’] Dušan Smiljanić, major. U to vreme je bio komandant 1. šumadijskog korpusa.

[l°] Na tom području nalazio se Valjevski NOP odred.

kušali bi da nas ometu u oslobođenju otadžbine koju oni ne priznaju.

Ištvan - 3 - 351

167. Izraze prevareni i izdani zadržite za sebe i ne pačajte se u poslove koji ne pripadaju vama bez obzira što vodite 3000 ljudi. Naređujem da se stavite pod komandu vojvode Birčanina i da izvršujete sva njegova naređenja. Vi znate vrlo dobro Botićeve[11]
168 pogreške pa vas savetujem da ih ne ponavljate kad ste dosada toliko zasluga stekli. Jevđević i Grđić
3—455 bili su uobrazili da su vrlo velike vojničke vođe koje imaju da diriguju i operacijama.[12] Pozivam i njih dvojicu na red i rad. Ako je situacija kritična izvolite raditi da se poboljša. Tu se pokažite a ne dirajte vrhovnu komandu koja valjda neće raditi za talijane i Grđićevim i Jevđevićevim planovima već za opštu stvar našu. Crnogorci moraju udariti onako kako je naređeno i to će biti najbolja pomoć i najjača koju vi ne razumete i pored svih objašnjenja.[13]
169 Ilija nije bolestan i on komandu je preko Ivanišević̀a. Ne komanduje Ivanišević̀ već vojvoda Ilija Birčanin
3—351 preko njega. Naređujem poslušnost i red. Majoru Baćoviću skrećem pažnju da na njega ima vrlo jak uticaj Jevđević̀ i to štetan. Jevđević̀ može da dade velike koristi ali ima granica preko kojih ako hoće da radi za opštu stvar ne sme prelaziti. Jevđević̀ me izveštava da Rim dozvoljava prolaz Crnogorcima a armija ne dozvoljava.[14] Ja vas obaveštavam da
170 guvemerstvo u Cmoj Gori uopšte nije dozvolilo nikakav pokret. Zar vam nije jasna sva pokvarenost
3—411 Italijana. Zar gospodin Jevđević̀ može i pomisliti da se ja osvrćem na Rim. Neka gospodin Jevđević̀ zna da se mene Rim baš ništa ne tiče jer je Rim naš najveći neprijatelj. To ime neka mi se više ne po-
171 minje. Gospodin Jevđević̀ čak predviđa neke katastrofalne posledice ako Crnogorci idu ilegalno. Neka
3—349 gospodin Jevđević̀ zna da smo spremni da napađnemo svakog koji nam smeta. Mi smo izgubili zem-

[11] **Stevan. Vidi knj. 1, dok. br. 139.**

[I] **Vidi dok. br. 5, 6 i 28.**

[13] **Vidi dok. br. 1, 6, 11 i 28.**

[14] **Reč je o stavu italijanske 2. armije. Vidi dok. br. 4, objašnjenje 3.**

Iju mi moramo da je povratimo ali za sebe. Zna li gospodin Jevđević da Nemci moraju da odvlače trupe sa Balkana, da Talijanima gori pod nogama.

Raspis svima

177 Navijanje londonskog radia za pomirenje sa komunistima objasnite u usmenoj propagandi da je to naše lukavstvo da komuniste malo umirimo i da ih uništimo. Objasnite javno narodu da nas Englezi u tome potpomažu da bi smo se jednom otarasili komunista koji se ne bore da oslobode već da zarobe narod. Saopštite i susedima.

222[15] 2—395

178 Pavle kod mene. Pišemo zajedno. Radimo svom snagom da Crnogorci dođu tamo. Glavna težnja dobitak municije. Dosta municije utrošeno na čišćenje desne obale Lima.[16] Crnogorci sigurno dolaze ali gledamo na svaki način da municiju osiguramo. Tražiću je i iz neba. Umirite sve tamo da nije krivica do Crnogoraca što nisu došli već do budala koje nisu politički pripremile sve. Doći će sigurno. U
179 pogledu četvrte komunističke brigade preduzete mere su vrlo dobre.[17] Pavle odmah prebacuje Voju[1"] ka
2—377 Foči da drži turke u šahu. Voja će mobilisati oko 500 ljudi za prvo vreme a ako se odlučimo za napad na Turke kod Cajniča onda 2000 ljudi. Četvrtu brigadu na svaki način uništiti. Cilj komunističkog manevra jasan kao što smo i predviđah to jest iz
180 istočne Bosne napadati ka Hercegovini, Sandžaku i Crnoj Gori da bi se olakšale njihove operacije na
2—335 Dinari.[19] Pravilno smo ocenili. Sve Turtke za sada odložiti Voja će ih samo pritisnuti. Pripremljene crnogorske snage ne upotrebljavamo za ove pomoćne akcije one su spremne za tamo. Rampini izveštava da je već izdao avizo zapovest za rad na elaboratu[20] O Br. 1

[15] **Zaharije Ostojić (Istaknuti deo Vrhovne komande).**
[16] **Vidi dok. br. 8.**
[17] **Odnosi se na 6. istočnobosansku NOU brigadu. Vidi dok. br. 12.**
[18] **Vojislav Lukačević.**
[19] **O borbama jedinica NOVJ protiv četnika na području pl. Dinare vidi dok. br. 9, 13, 26 i 62.**
" Reč je o zapovesti od 3. januara 1943. Vidi dok. br. 2 i 12.

222

189 Naredio sam Pevecu da sluša Plećaša i da us-
6—452 postavi direktnu vezu. Uložio sam najoštriji protest Londonu. Uverite sve redom da Slobodan Jovanović[21] vodi istu borbu. Ironično smo saopštili radio Londonu da im je Francetić[22] živ i zdrav i da radi na sporazumu Pavelić — Tito.[23] Za pokušaj Londona za mjrenje nas sa komunistima razvite propagandu da je to naš i engleski marifetluk da komuniste malo uspavamo dok ih ne potučemo. Vi znate
190 da nam novac treba inače bih prekidao veze sa lupežima.[24] Ako hoćemo da spasemo narod od gladi
6—470 moramo i da sležemo ramenima. Komuniste koji ovako glupo uleću u istočnu Bosnu treba potući po svaku cenu. Akciju ka Cajniču[25] pripremajmo vi otuda mi odovud. Tetkiće ucenjujte komunističkom opasnošću iz istočne Bosne a akciju prema Cajniču pripremiti politički kao da je protivu komunista. Bojović ima dovoljno snage a Pavle ne može sada da menja već pripremljeno ljudstvo za Dinaru da nam to ne bi odužilo dolazak Crnogoraca.

Raspis svima u Srbiji 45—453

193 I pored svih nevolja naročito podvlačim da je komunistička opasnost uvek jedna od najvećih. Te zlotvore i krvnike našeg naroda uništavajte bez milosti. Oni nas ometaju da imamo slobodne ruke prema neprijateljima. Oni isto kao i Ljotićevci podjednako služe Nemcima. Bez milosti uništavajte. Svi komandanti su mi odgovorni za svoje reone da su čisti od ovih mangupa i probisveta koje vode stranci Tito i Moša Pijade.

[21] **Predsednik vlade Kraljevine Jugoslavije u Londonu.**

[22] **Juraj, ustaški pukovnik, komandant »Crne legije«. Uhvaćen je 23. decembra 1942. kod s. Močila prilikom pada aviona u kojem je leteo i predat partizanskoj komandi u Slunju, gde je podlegao ranama zadobijenim prilikom pada aviona.**

[23] **Depeša je upućena 17. januara 1943. predsedniku vlade Kraljevine Jugoslavije (Arhiv VII, Ča, k. 302, reg. br. 1/3—53).**

[24] **O stavu vlade Velike Britanije prema Jugoslaviji i četnicima Draže Mihailovića u prvoj polovini 1943. vidi: »Neretva—Sutjeska 1943«, str. 222—230.**

[25] **Vidi dok. br. 12 i 28.**

lliev[26] 2—315

197

Naša vlada u Londonu preduzima sve da spreči englesku propagandu za partizane. Slobodan Jovanović vodi tešku borbu u tome pogledu. Ja ulažem proteste i sprečavam koliko najviše mogu ali najbolji način sprečavanja ovog je u uništenju komunista posle čega Englezi neće imati koga da hvale.

198 ---------- 2—221

Na tome radimo i uskoro će te čuti da smo ih u ime Boga likvidirali. Kod vas na vašem terenu uništavajte ih bez milosti. To su zlotvori i dželati našeg naroda. Izrađujte što više bombi i izveštavajte o uspehu.

Vojvoda Đujić izvestio me je da je Gračac napadnut od 1500 komunista a ne 2400 kako vi kažete. Prema tome naših ukupno je bilo 2300. Naši gubitci su zbog slabo razvijene izviđačke službe kao i zbog slabe obav. službe.[27] Preduzmite potrebno sa vojvodom Đujićem. Sada nije vreme uzajamnog optuživanja. Preduzmite sve što vam je u moći. Pozdravlja Čiča[28] Vas i vaše junake. Vojvoda Birčanin je komandant svih trupa tamo.

20. januara 1943

Đorđo[29] 4—368

254—4

Jedna komunistička brigada od Sekovića tumarala je na jug sve do blizu Jahorine.[30] Naši su je gonili u stopu i sad se ponovo povukla u Sekoviće. Kapetan Momčilović priprema napad na Sekoviće. Bojazan je da ih Kerović[31] opet ne pusti na Majevicu. Preduzmite potrebno da ih Damjanović[32] napadne i sa severa od Majevice. O svemu što nameravate preduzeti izvestite. Potrebno je uništiti ih po svaku cenu.

[26] Siniša Ocokoljić Pazarac, major, komandant Mlavskog korpusa.

[27] Napad na Gračac izvršile su u toku 14/15. januara 1943. 1. i 2. brigada 6. NOU divizije. U toj borbi zarobljeno je 63 četnika i ubijeno oko 200 Italijana i četnika. Vidi dok. br. 14 i 28.

[28] Draža Mihailović.

[29] Dragoslav Račić.

[30] Odnosi se na Šestu istočnobosansku NOU brigadu.

[31] Radivoje, vojvoda, komandant Majevačke brigade.

[32] Stevan Leko.

Ditrih[33] DDD 6—441

255 Javićemo odmah našoj vladi o tvojoj depeši broj 525 ali ti mi moraš hitno dostaviti ime Rudolfovo pošto šifra Rudolf nije dovoljna.[34] On se ima javiti našem poslaniku pod svojim imenom a poslanik će o tome biti obavešten. Naš poslanik će izvršiti sve moguće pogodbe s njime a mi imamo da primimo pare i izvestimo poslanika o količini. Tek kad se suma položi nama njemu će se zapisati tamo i tako redom dok nam se ne iscrpi kredit koji nije mali. Izvesti hitno

21. januara 1943

Mateja[3]* 3—459

262 Pošto je broj 505[36] napustio izrvršenje poverenog mu zadatka uzmite vi u svoje ruke celu stvar vođenja poslova u Bugarskoj. Hitno me izvestite da li ste u toku stvari, da li vam je br. 505 predao postignute veze.[37] Težnja je da se preko već stvorenih kanala postigne što bolja veza sa bugarskim zemljoradnicima a naročito sa Mladenom Kostovim i da se preko Mladena Kostova uhvati veza sa Peco Trajkovim. Ovaj poslednji bi vas doveo u vezu sa vojnom ligom. Peco Trajkov je već poslao mi poruku.

[33] Miroslav Trifunović (pseudonim Dr Onja, Dronja, Doktor Onja, Ditrih), general, delegat—komandant četnika u Srbiji.

[34] Rudolf je Ranko Brašić, advokat iz Beograda. Služio je kao obaveštajac i poverljiv čovek Draže Mihailovića, preko koga su održavane veze između četničkog Centralnog nacionalnog komiteta i predstavnika Hrvatske seljačke stranke i nekih funkcionera iz vlade Nezavisne Države Hrvatske (Arhiv VII, Ča, k. 289, reg. br. 5/1—34: depeša komandanta Srbije br. 457 od 3. januara 1943. Draži Mihailoviću o povratku Brašića iz Hrvatske i rezultatima razgovora sa predstavnicima HSS).

U ovoj situaciji Brašić je imao ulogu da kod izaslanika vlade Kraljevine Jugoslavije u Bernu bude veza za prebacivanje novca iz Švajcarske u Jugoslaviju za četničke potrebe. O načinu dostavljanja novca, količini i njegovoj transformaciji iz stranih valuta u dinare i kanalima kojima će se slati u zemlju vidi: Arhiv VII, Ča, k. 298, reg. br. 5/1—33 i 7/1—33; k. 302, reg. br. 1/3—78 i 2/3—39 (knjige depeša).

[35] Ljuba Jovanović Patak, potpukovnik.

[36] Lazar Trklja.

[37] Uspostavljanje političke i vojne veze između Draže Mihailovića i bugarskih nacionalista povereno je u prvoj polovini 1942. Lazaru Trklji. On je u svom radu do januara 1943. uspeo da se poveže sa nekim nacionalističkim bugarskim političarima, kojima je davao uputstva za rad. Veza je ostvarena preko pet kanala. Naročito se obraćala pažnja na organizacije u oblasti Vidina, gde je imao i nekih manjih uspeha. Opšir-

Što se tiče Srbakova[38] koristite ga ali on nije mnogo
263 inteligentan niti on među Bugarima ma šta pret-
stavlja. Uzmite sve u svoje ruke i obavestite o sta-
3—357 nju poslova. Ubacujte klicu razdora među komuni-
stima da bi se i dalje među sobom tukli. Po mo-
gućstvu jednu radio stanicu treba prebaciti u Bu-
garsku ali sa spremnim telegrafistom i sa posebnom
šifrom.

Iliev 5—269

264 Komunistima ne dozvoliti da dižu glavu. Uni-
štavati ih bez milosti kao naše najveće zlotvore.
Teren od njih mora biti čist. Postupati bez sentimen-
talnosti isto kao što i oni rade. Razviti među selja-
cima što jaču propagandu protiv njih.

Lorenc via Ištvan 7—374

265 Ivaniševiću, Baćoviću, Đujiću — Uredite ob-
last Gračaca što bolje. Nemilosrdno raščišćavajte
trulež ako ga ima u našim redovima. Oni mogu na-
pad ponoviti. Obaveštajnu i izviđačku službu razvite
do maksimuma. Hrabre Hercegovce i Dinarce Ciča
pozdravlja i želi ratnu sreću protivu jednog od na-
ših najgorih neprijatelja zbog kojih ne možemo tu-
ći još veće naše zlotvore — ustaše.

Herman 1—161

266 Jako sam zadovoljan sa radom Jurao[39] 1001. Ne-
ka produže tim putem. Mogu samo da im čestitam.
Rad po gradovima neobično važan.

Đorđo 4—442

270 Jeste pitanje Bosne je najvažnije. U Zapadnoj
Bosni i Lici sada izvodimo poslednje pripreme za
definitivno uništenje komunista koji nas sprečava-

nije o vezama sa bugarskim nacionalistima i četnicima iz istočne Srbije, kao i stanju organizacije u istočnoj Srbiji vidi Arhiv VII, Ča, k. 20, reg. br. 30/7 : izveštaj Lazara Trklje, bez datuma (verovatno početkom januara 1943) Draži Mihailoviću.

[38] **Stevan, novinar, jedan od političara bugarske zemljoradničke partije.**

[35] **Jugoslovenska ravnogorska omladina (Jurao). Prema depeši koju je komandant južne Srbije 17. januara 1943. poslao Draži Mihailoviću, Jurao u Srbiji radio kao protivteža omladinskoj organizaciji Mladosrpski pokret. Prema istoj depeši organizacija Mladosrpski pokret osnovana je od antikomunistički raspoložene omladine, a po instrukcijama Boldura**

ju u rušenju Pavelićeve Hrvatske. Kad bude dolazilo veće naoružanje uzeću vas u kombinaciju budite bez brige.[40] Znam šta vi tamo pretstavljate jer su Bosanci često prevrtljivi pa se uvek i ne bore sa dovoljno zalaganja protivu komunista. Sada koliko god možete sarađujte preko Majevice da se istrebe u istočnoj Bosni oko Sekovića i Majevice.

22. januara 1943

lliev. 7—533

276 Uz svaki vaš očajnički izveštaj očekujem u buduće i izveštaj šta ste preduzeli protiv komunista.[41] Mi ovamo dovršavao njihovu republiku[42] a pre toga smo ih isterali iz svih krajeva. Vama je dovoljno da se pojavi nekoliko njih pa da smatrate da je sve izgubljeno. Ako su komunisti aktivni vi budite još aktivniji. Ako oni rade u svima društvenim slojevima radite i vi kontra. Ako oni rade precizno i vešto vi radite preciznije i veštije. Ako je naša propaganda slaba vi je pojačajte u vašem kraju. Ako komuniste upotrebljavaju lažne vesti kažite istinu a u laži je plitko dno. Kod vas je dovoljna jedna
277 lažna vest da napravi nesreću a mi se bijemo sa njima pa ne smatramo to za nesreću. Komunistički
7—367 agenti gmižu kroz narod a zašto ne uputite naše agente da i oni gmižu i da ih ubijaju. Očekujem cd vas vesti i aktivnost. Ne busajte se u grudi situacije će biti i teže. Odgovorite mi po vašem običaju da vi govorite istinu a ja ne volim istinu. Odgovaram da volim istinu ali i prisebnost u vezi sa stalnom radljivošću. Naređujem da komuniste uništavate gde

fon Širaha (Boldur von Schirach). Organizacija je imala svoja pravila i program. Sve je bilo u znaku br. 13. Sastanci su se održavali svakog 13-og u mesecu. Program je imao 13 tačaka i prema njemu cilj: »preuređenje buduće države i sastavljanje vlade« će se postići sistemom organizacije revolucionarnih kola, a svako kolo ima po 13 članova (Arhiv VII, Ca, k. 289, reg. br. 7/1, depeše br. 300—303, 328—331, 363—367, 377—383 i 734—736).

[40] **Kapetan Račić je tražio 20. januara 1943. od Draže Mihailovića da mu za potrebe naoružanja četnika pošalje 15 mitraljeza, 2.000 metaka, 10 minobacača, 1000 ručnih bombi i drugi materijal (Arhiv VII, Ča, k. 289, reg. br. 7/1—20).**

[41] **Reč je o izveštaju koji je upućen Draži Mihailoviću 21. januara 1943 (Arhiv VII, Ča, k. 289, reg. br. 7/1—23).**

[42] **Odnosi se na slobodnu teritoriju u zapadnoj Bosni, Lici i Kordunu.**

278 god za njih čujete. Vi komandujete vojnicima a ne ženama. Borba je naš posao. Izvestite o sudarima
7—375 sa komunistima i koliko ste ih pobili. Više nemojte kritikovati niti voditi spoljnu politiku. Zahtevam da očistite vaš teren jer mi za svoj teren odgovarate lično.

Orel[43] 8—315

282 Primio vaš izveštaj o borbi Dukađinske brigade sa komunistima.[44] Izgleda mi da su dukađinci neobazrivo naleteli jer su im gubitci u sravnjen ju sa komunističkim mnogo veći. Nastanite da vaš kraj potpuno očistite od komunista naročito Jastrebac — uništavajte ih bez milosti jer nas ometaju u radu i sarađuju sa Nemcima.

23. januara 1943.

Đorđo 4—273

298 Izvestio me je Kalabić[45], da su na Jablanik izbili komunisti iz Bosne u jačini 150 ljudi.[46] Kalabić zbog toga morao da se povuče. Preduzmite potrebno da se ovi komunisti unište. Javite da li Jablanik i dalje može da bude mesto za prijem obzirom na ove komuniste. Hitno je.

24. januara 1943.

Iliev 7—583

325 Vaše poruke koje upućujete meni nisu mi ni najmanje potrebne.[47] Pozivam vas da budete učtivi u po-

[43] **Dragutin Keserović, major (potpukovnik, pukovnik), komandant Rasinskog korpusa. Keserović je do kraja 1941. bio komandant Rasinskog odreda pod komandom Koste Milovanovića Pećanca. Pred kraj 1941. povezuje se sa Dražom Mihailovićem, od koga januara 1942. dobija uputstvo o formiranju Rasinskog korpusa kada je postao njegov komandant.**

[44] **Borba je vođena 18/19. januara 1943. sa Kosmajskim NOP odredom u rejonu s. Razbojna. U toj borbi poginuo je komandant Dukađinske brigade (Rasinski korpus) poručnik Svetislav Milenković i još 7 četnika, dok je 4 četnika nestalo (Arhiv VII, Ča, k. 289, reg. br. 7/1—24: pomenuti izveštaj Orela).**

[45] **Nikola (Pera, čika Pera) kapetan, komandant korpusa Gorske kraljeve garde.**

[46] **i** [52] **Podatak nije tačan. U to vreme na Jablaniku su se nalazili četnici iz Cerskog korpusa, očekujući dolazak britanskog aviona sa materijalom i naoružanjem (Arhiv VII, Ča, k. 289, reg. br. 7/1—43).**

[47] **Odnosi se na depeše koje je 22. januara 1943. komandant Mlav-**

ukama koje meni šaljete i da budete na prvom mestu vojnik. Ja sam Vaš pretpostavljeni to ste smeli s uma. Poslove koje vodim suviše su ozbiljni a i vreme takvo da traži rad rad i samo rad. Od vas kome je poveren čitav kraj očekujem poslušnost i disciplinu. Depeše i naređenja koja vam upućujem adresirane su lično vama kao komandantu i vi nemate prava da mi šaljete neke kolektivne poruke u ime skupine koju vi označavate sa mi ponavljam mi. Ne trpim savete. Gledajte vi vaš kraj a za ostale krajeve imam komandante u koje imam poveren je isto kao i u vas.

222 6—484

327 Pavle poručuje da je polazak za Bosnu odlučen. Prvi ešelon polazi 26 ov. meseca a drugi 28 og. U Kolašinu se prima sprema i oružje. Pavle poručuje da se ni po koju cenu ne vrši napad ponavljam ne vrši napad na Cajniče i da povučete naređenje koje ste izdali za napad na dan 26 ovog meseca. Pavle poručuje da ne slušate kuknjavu Baja Nikića i drugih. U protivnom Pavle ne može uputiti ljudstvo za Bosnu. Obustavite taj rad da ne bi došlo do nepotrebnog zadržavanja Crnogoraca za Bosnu.[45]

Ištvan 7—466

329 Na sve vaše depeše sam poslao Vam svoj odgovor. Ja lično pišem sve odgovore svima kao i vama. Sto ih niste dobili verovatno je krivica do rđavih veza koje još ne funkcionišu potpuno. Ako moj delegat nešto radi u odnosu na muslimane ne smatram da je vaš autoritet povređen u toliko pre što dok ste vi otsutni iz Hercegovine mora se i dalje raditi a mene moj delegat obaveštava o svima preduzećima.[49] Ta je operacija morala se izvesti da se pripremi slobodan prolaz cmogorcima koji već kreću za tamo. U ovim presudnim danima želim i tražim

330

7—397

skog korpusa uputio Draži Mihailoviću. Smisao depeša je sledeći: teren Mlavskog korpusa je čist od partizana. U krajevima gde se vodi borba protiv partizana (misli se na Dalmaciju, Liku i zapadnu Bosnu) nije se dobro radilo pa partizani tamo imaju jake pozicije (Arhiv VII, Ča, k. 289, reg. br. 7/1—35).

« i [50] Vidi dok. br. 18, 28, 74 i 75.

[49] **Reč je o majoru Zahariju Ostojiću, komandantu Istaknutog dela Vrhovne komande i izvršenoj četničkoj operaciji na selo Bjelemiće u**

samo slogu jer svi radimo na vrlo važnom zajedničkom poslu. Nema uvreda. Ako se sve dobro svrši u ime Boga sve će se bratski urediti pa da niko nikakve uvrede ne podnosi. Događaji će imati željeni tok ako se svi založimo do krajnjih granica i uzdignemo iznad svojih ličnosti. Pozdravlja Vas najsrdačnije vaš uvek dobro želeći Ciča. Budite uvereni da vašu ličnost neobično cenim.

333—45—291 *Raspis svima* Naši saveznici preko radia ukazuju na važne i velike odluke ovih dana. Nemcima se bliži kraj. Pripremajte se za odsudnu akciju. Stoga, red i rad na prvom mestu.

Raščistite teren svuda od komunista da bismo imali odrešene ruke za odsudni momenat. Saopštite svima susedima.

26. januara 1943.

222

350
6—571 Pavle bio kod mene. Polazak zemljaka po danima kako vam je Pavle javio.[50] Pavlu sam izričnо zabranio da ide dalje od Jablanice. On se mora vratiti da bismo svuda bili pripremni za događaje koji iznenadno mogu nastupiti. Posle razbijanja komunista u njihovoj republici ima se organizovati njihovo gonjenje i uništavanje u celoj Bosni. Ponavljam posle republike gonjenje svuda.

Račićev izveštaj sa Majevice je od najnovijeg datuma i on naročito podvlači da je izveštaj proveren.[51] Račić takođe izveštava da je Drina blokirana i da Drinu sada ne može preći. Ipak obećava da će preduzeti sve što može. Iz Bosne prešlo je na Medved-
351
6—579 nik 150 komunista[52] javlja čika Pera. Vi morate ostati u centru,[53] a Pavla sam obavestio da Vi ne možete doći u Jablanicu niti je to potrebno. Sta

cilju mobilizacije Muslimana u četničke jedinice (Muslimansku nacionalnu vojno-četničku organizaciju (Arhiv VII, Ča, k. 161, reg. br. 15/1: zapovest za napad).

[51] Izveštaj je od 21. januara 1943. u kojem Račić javlja o borbama 6. istočnobosanske NOU brigade protiv četničkih, nemačkih i ustaških jedinica (Arhiv VII, Ča, k. 289, reg. br. 7/1—32).

[53] Misli se na Kalinovik.

rade naši odredi na Borju i Manjači.[54] Dobro ste odgovorili hrvatskim oficirima.[55] Vlast ne delimo nisakim a najmanje da nam oni postavljaju uslove. Pukovnik Bajo takođe polazi te će Zemljaci doći u broju preko četiri hiljade.[56] Šaljem vam još i telegrafisi Carevića. Verujem da Slobodan Jovanović nije spominjao partizane već su to Englezi umetnuli. Poslao sam vam novac onako kako sam vam ranije javio. Kad primite potvrdite prijem.

28. januara 1943.

365 *222*

Pavle je kod mene. Dogovaramo se o slobodnim akcijama u Bosni sa crnogorskim snagama. O svemu će vas obavestiti u toku sutrašnjeg dana. Ne volim da Jevđa ma šta razgovara i uređuje sa Hrvatima bez naše kontrole. Kažite mu da zlatnike više nemam i da ću mu ih poslati za pirinač kad mi dobri Bog pošalje. Pohvalite ga za Bjelemić i ako laže. Račić javlja da na Majevici se opet čuje borba. Drina je blokirana i ne može za sad još da pređe. Neka Pašali[57] radi radi i radi. Udesićemo sa Pavlovim ljudima čišćenje cele Bosne. Ostvarićemo sve ono što smo ranije u pogledu letećeg korpusa *govorili.* Izgleda da je kod komunista nastupilo neko vrenje ako ne i rasulo. Kakve podatke imate o komunistima na levoj obali Save. Preko Santića[58] sam poslao 100.000 a preko Muse[59] 100.000 lira za rad muslimana. Slažem se da Musu postavimo za komandanta muslimanskih četničkih jedinica Jugosloven-

367 3-ke vojske. Musa mora postati najveća veličina jer

2—504 je Jugosloven i Srbin od glave do pete. Dolazak Crnogoraca obustavljen ali ja i Pavle ne odustajemo od akcije možda još šireg obima. Sto se tiče hercegovačkih snaga u Dinari one treba da tamo ostanu. Jevđa odmah gubi glavu i hoće povlačenje — ako bismo to učinili Dinarci bi bili izgubljeni. Prema Talijanima isti stav. Hrvati gledaju da nas iskušaju

[54] Odnosi se na četnički odred »Borje« i četnički puk »Manjača«. O radu tih jedinica vidi dok. br. 27, 30 i 32.

[55] Vidi dok. br. 28.

[56] Vidi dok. br. 75 i 140.

[57] Milorad Momčilović.

[58] Milan.

[59] Fehim Musakadić.

i

368 sta nameravamo a za račun Nemaca. Neka Jevđa
2—574 radi samo ono što mi zahtevamo. Pokret Crnogoraca obustavljen iznenadno. Pavle bio već gotovo pa čak i puške i obuću primio. Sad im Pavle okrenuo lakat i neće da vrati nažalost municija nije dobivena. Glavni naš čvor je municija i hrana. Za hranu dajem pare ali za municiju pitam možete li
369 nam štogod izvući pod firmom Hercegovaca. Nemci ne mogu pojačati front na Balkanu za sada to je isključeno, a ako to bude mi ćemo pojačati pobunu. Ipak pratite svaki pokret Nemaca. Ištvan mora da ostane tamo jer ćemo našu akciju izvesti ali sad preko Cajniča i dalje kroz Bosnu. Javite mu to da bi ste ga umirili.

375
6—483 *222:* Za uništavanje komunista dve faze. Prva faza uništavanje sovjetske republike. Druga faza gonjenje u celoj Bosni, Lici i Kordunu i definitivno uništavanje. Italijani za sada onemogućili prolaz Crnogorcima, pod izgovorom da je sovjetska republika pred uništenjem, i da Crnogorci nisu potrebni. Sa Pavlom sam rešio da ljudi ne sede besposleni i da u što kraćem roku 'krenu u pravcu Vas, ali da usput očiste oblast Cajniče, gde treba da sarađuje Bajo
6—514 Nikić, Bojović, major Vesković, Lukačević. Vesko-
376 vić *će* da vodi celu akciju. R. stanicu ima kod sebe. To će trajati nekoliko dana, a posle izvršene akcije će produžiti Vama sam Vesković. Osigurajte preko Jevđe hranu i municiju, a pod izgovorom da je za Hercegovce. — Novac koji sam Vam ranije javio, šaljem preko Pavla, a on dalje preko Ružića kroz 8 dana najdalje dobićete. Potvrdite prijem i količinu. Šaljem 1,500.000. Za vreme dok se raščišćava oko Cajniča dotle mi i Vi da nastanemo da ispitamo situaciju u Bosni, na osnovu čega ćemo odlučiti, da li napasti u pravcu Sovjetske republike, to jest da li
377 izvršavati prvu fazu, ili drugu fazu to jest gonjenje
——— u celoj Bosni. Obavestite Ištvana da se mi već kre-
6—463 ćemo bez obzira na Italijane, i da on to čuva u najvećoj tajnosti, a da on mora ostati tamo sa Dinarcima.[60] Ne dozvolite Jevđeviću da nagovori Ištvana da se vrati u Hercegovinu. Ispitujte i dalje situaciju,

Odnosi se na četničke jedinice pod komandom Momčila Đujića.

na sovjetskoj republici, i odmah javljajte. Kod komunista je nešto trulo. Neko previranje. Takve podatke je dobio Pavle od samih Italijana.

31. januar 1943.

382

222 6—612

U pogledu varijante za razoružanje Tetkića moramo još biti strpljivi. Oni nam još mogu poslužiti za borbu protiv komunista a isto tako vrlo lako nam mogu poslužiti i za borbu protiv ustaša i Nemaca. Tetkići ljubomorno čuvaju zarobljenu teritoriju Pavelićeve Hrvatske pa ćemo ih lako koristiti i protivu Nemaca i protivu Hrvata utoliko pre što Nemcima sve slabije ide na istočnom frontu pa je i jaz između njih i Tetkića sve dublji. U pogledu savezničke pomoći za ostvarivanje varijante nisam mogao dobiti ništa niti smo im nešto naročito predlagali. Iskustvo
383 nas uči use i u svoje kljuse. Ali bi naravno u tak-
2—341 vom slučaju tražio hitnu pomoć. Glavno je za naše odluke da imamo što pre jačinu i situaciju Nemaca i ustaša, kao i šta rade. Posle toga možemo tek donositi odluke. Mislim samo da nam u ostvarivanju ciljeva još Tetkići mogu poslužiti. Ja još ne mislim da menjam mesto,[61] ali služba obaveštajna radi. Pored toga Gambeto mi je blizu te brzo i lično mnoge stvari raspravljamo.

384 *Ditrih* 3—256

Izjava Idnova o mirenju ne važi ništa. Cistiti komuniste do poslednjeg. Mi našu kuću uređujemo i niko drugi. Oni neka pregovaraju to se nas ništa ne tiče. Izvestio sam Lorenca[62] preko Feliksa o poručniku Popoviću[63] veza tvoja depeša[64] 565.

[61] **Draža se tada nalazio u s. Lipovu, a Pavle Đurišić (Gambeto) u Kolašinu.**

[62] **Miličević Petar, inženjer, četnički funkcioner u Komandi Beograda. Vidi dok. br. 194.**

[63] **Dušan.**

[64] **Depeša je od 28. januara 1943. general Miroslav Trifunović, izvestio je Dražu Mihailovića da je izjava poručnika Popovića o vezama sa njim, Trifunovićem, o boravku na pl. Goču u decembru 1942, laž. Dalje kaže da Popoviću nije dao nikakvo ovlaštenje za formiranje organizacije rezervnih oficira za neki novi pokret. Prema istoj depeši Popović je vodio neke razgovore sa inženjerom Petrom Miličevićem (Arhiv VII, Ca, k. 289, reg. br. 7/1—54,).**

BR. 26

IZVEŠTAJ DOBROSAVA JEVĐEVIĆA OD KRAJA JANUARA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O VOJNO-FOLITICKOJ SITUACIJI U DINARSKOJ ČETNIČKOJ DIVIZIJI I SARADNJI ČETNIKA I ITALIJANA[1]

Uvaženi Gospodine Ministre,[2]

u prilogu dostavljam dosie dokumenata nimalo simpatičnih o sporu vojvode Birčanina sa Radmilom Grđićem i jugoslovenskom grupom u Splitu.[3] Ne želim da dajem svoj sud o svemu tom. Konstatovao sam samo da situacija tamo ne valja. U Kninu sam zatekao svega u celoj dinarskoj diviziji oko maksimum dve hiljade pokretnih boraca. Sve ostalo još po prilici toliki broj organizovano je po principu teritorijalne milicije i razmešteno po selima. Oko šest stotina ljudi sa oružjem dobivenim od Italijana prešlo je partizanima.[4] Oficira ima dovoljno, ali malo sposobnih. Najbolji je gore kapetan Soškić[5] i major Stude kom smeta to što je Hrvat. Od vojvoda je najbolji Đujić lično veoma hrabar rasan gorštak obljubljen u narodu, ali po starom srpskom običaju mnogo ga klevetaju da je kupio od četničkog novca kuću u Zadru, da trguje itd. U Lici je najbolji Bjelajac. Mihića kao [i do] sada favorizuje vojvoda[6] mnogo je predan Italijanima i tim se oslanja da rebelira po potrebi i protiv vrhovne komande[7]. Vojvoda je usled bolesti vrlo nepristupačan. Kreirao je neki dvor po stilu Luja Četrnaestog deh guvemerstva, za budućnost, pojedinih pokrajina, ima dvorsku kliku, i uopšte radi neodmereno. Kako usled bolesti nikada nije išao na teren, on o svim stvarima ima pretstave koje mu servira najbliža okolina. Ivanišević[8] je arivista čiste krvi, koji ne bira sretstva da pod vojvodinom firmom provodi svoje namere lične prirode. Situacija naših trupa je vrlo opasna.[9] Eksponirane su na položajima, bore se junački, ali čim se u svrhu koncentracije povuku u bazu, domaći[10] beže za

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 159, reg. br. 47/2 (H-X-56).**

[2] **Odnosi se na Dražu Mihailovića.**

[3] **Pomenute priloge redakcija nije pronašla (vidi dok. br. 13).**

[4] **Vidi dok. br. 11 i 61.**

[5] **David.**

[6] **Ilija Trifunović Birčanin.**

[7] **Vidi dok. br. 51.**

[8] **Radovan.**

[9] **U pitanju su četničke jedinice iz Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.**

[10] **Četnici iz sastava Dinarske četničke divizije.**

njima kao ovce. Kako smo očekujući obećane Crnogorce" pošli gore, a sad Crnogoraca nema, to ni sam ne znam, kako ćemo se sa čašću izvući iz te mišolovke. Pored toga kako smo ogoleli Hercegovinu partizani su od Imotskog navalili Širokom Brijegu i ozbiljno ugrožavaju Mostar[12]. Danas sam doputovao iz Knina. Sporazumno sa Brankom[13] naredićemo opštu mobilizaciju u Hercegovini, a ujedno ću vam javiti depešom preko Branka da uputite svakako Crnogorce u Bileće. Ja ću sa obzirom na situaciju da stavim Talijane pred gotov čin i da ih nateram da puste Crnogorce suvirn preko Mostara na Široki Brijeg[14], Imotski, Zadvarje u susret našim. Ovaj put je radi snabdevanja i povoljniji i bliži od puta preko Konjica i Prozora. Kad Crnogorci dostignu liniju Imotski, onda bi Baćović, Drenović i Đujić mogli da krenu. Ja lično preuzimam odgovornost da Talijani ovo moraju prihvatiti pa se molim vas nemojte na to obazirati, što guverner[15] ili neko drugi rekne, da Rim na to ne pristaje.[16] Inače partizanska druga kolona zauzela je Travnik, pa može da preko Bjelašnice ugrozi i Kalinovik.[17]

Dinarci su primili oružje,[18] dvadeset lakih bacača četiri teška, šesnaest teških mitraljeza i dvadeset puškomitraljeza i dva topa 65. Naši[19] su dobili šest teških bacača i dva topa 65, a ide nam deset lakih bacača. Municije su poslali milijun metaka iz Fiume[20] doći će kroz tri dana od danas. Vaša naređenja dostavite mi preko Branka. Ponavljam da nemamo novaca. Isto tako nisam dobio zlato za kupljeni pirinač. Sa hranom sam Hercegovinu obezbedio dovoljno, dobili su još četiri hiljade novih obroka za novolegalizovane, a osim toga izdaje se hrana i za one tri hiljade koje su otišle u Dalmaciju jer su oni otišli pod imenom divljih Baćovićevih četnika, konačno je hrvatska vlada poslala trideset vagona hrane[21]. Kalinovnik sam kao bazu obezbedio sa hiljadu obroka dnevno. Mnogo nam škodi raznoliko komentarisanje događaja sa našom vladom u Londonu,

[11] Vidi dok. br. 25 i 28.

[12] Reč je o 2. dalmatinskoj NOU brigadi, koja je 28/29. januara 1943. likvidirala ustaške baze u selima Rakitna, Zagorje i Vinjani. Neprijatelj se povukao u pravcu Posušja (tom V, knj. 11, dok. br. 109).

[13] Zaharije Ostojić.

[14] Sada Listića.

[15] Pircio Biroli.

[15] Vidi dok. br. 61.

[17] Tada su se na području Travnika nalazile jedinice 3. NOU divizije.

[18] Vidi dok. br. 61.

[20] Sada Rijeka.

[21] Hrana je isporučena, verovatno, na osnovu sporazuma, koji je sklopio Dobrosav Jevđević i komandant 6. oružničke pukovnije 25. januara 1943. u Mostaru. Vidi dok. br. 28 i tom IV, knj. 9, dok. br. 192.

Harrisonove[22] gluposti i komunistička radio stanica. Verujem uprkos svemu **u** konačan uspeh. Oprostite, što u strašnom poslu nisam opširniji.

Najodaniji **Jevđević**

Dopustite mi jednu digresiju lične prirode. Svi koji se od vas vraćaju, govore kako kod vas postoji uverenje, da se ja zabavljam sa ženama. Ja ću vam odgovoriti sa onom Makijavelijevom izrekom, da su samo sveci i magarci ceo dan ozbiljni. Ja svetac nisam, a ono drugo ne želim da budem. Savršeno je tačno da u slobodnim časovima volim da vidim žene, samo na žalost nemamo dovoljno slobodnih časova. Nikada ta moja pasija nije išla ni u kom pogledu na štetu mojih dužnosti. Stojim vam na raspolaganju, ako smatrate, da se to kosi sa mojim poslom i položajem.

Opet Jevđević pravi plan akcije — neka radi što mu se naredi.[23]

[22] H. D. Harrison, šef radio službe i propagande Radio-Londona.

[23] Poslednju rečenicu dopisao je na poleđini dokumenta Draža Mihailović, crvenom olovkom, ćirilicom.

BR. 27

IZVEŠTAJ MAJORA SLAVOLJUBA VRANJEŠEVIĆA OD 3. FEBRUARA 1943. MAJORU ZAHARIJU OSTOJIĆU O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI U ČETNIČKIM ODREDIMA ZAPADNE BOSNE I SARADNJI SA NEMACKIM I USTAŠKO-DOMOBRANSKIM JEDINICAMA[1]

VRANJEŠEVIĆ D. SLAVOLJUB
pešadijski major[2]
3—II—43 g.
Osječani

Opširan izveštaj o situaciji kod četničkih odreda u zapadnoj Bosni

NAČELNIKU ŠTABA GOSPODINA MINISTRA VOJSKE, MORNARICE I VIZDUHOPLOVSTVA
majoru g. Zahariju Ostojiću[3]

Naređenje od 17 decembra 1942 godine, dostavljeno mi preko kapetana g. Bore Mitranovića, primio sam 18-I-t. g. u Osječanima.[4]

Na osnovi ovoga naređenja podnosim opširan izveštaj o situaciji kod odreda zapadne i srednje Bosne.

Odredi zapadne i srednje Bosne, nemajući nikakve neposredne, pa ni posredne veze, sa odredima Istočne Bosne i vrhovnom komandom u Otadžbini, a uvidevši potrebu, da se međusobno povezu radi potpomaganja u borbi protiv neprijatelja, stvorili su zajedničku komandu u mesecu julu 1942 g., koju su nazvali: »Glavni štab bosanskih četničkih odreda[5]«. Kasnije, 31 decembra[6] 1942 g. ovaj je naziv promenjen u naziv »Komanda Bosanskih četničkih odreda«.

[1] Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca k. 204, reg. br. 11/8 (BH-V-9585/1).

[2] U to vreme je bio načelnik Štaba Komande Bosanskih četničkih odreda. Vidi dok. br. 12, objašnjenje br. 26.

[3] Ostojić je tada bio komandant Istaknutog dela Vrhovne komande, inače načelnik 1. odseka Operativnog odeljenja Vrhovne komande.

[4] Navedeno naređenje redakcija nije pronašla.

[5] Štab je formiran na zajedničkoj odredskoj konferenciji, koja je održana 1. jula 1942. u s. Grapska (kod Doboja). Na istoj konferenciji za komandanta je izabran Radoslav Rade Radić, za njegovog pomoćnika poručnik Vasilije Lalić, a za načelnika štaba poručnik Vukašin Marčetić (vidi knj. 1, dok. br. 115).

[6] Pogrešno. Treba: 1. decembra.

U ovoj komandi učlanjeni su sledeći odredi:

»Kočić«[7], »Mišić«[8], puk **»Manjača«[9], Trebavski, Ozrenski,** a od 1 - X - 42 g. i Majevička Brigada.

Da bi situacija bila što jasnija, smatram za potrebno da iznesem, koju prostoriju zauzimaju pojedini odredi kao i osobine lica, koja tim odredima komanduju.

Teritorija pojedinih odreda:

Borjanski odred[10], kao najveći, zauzima prostoriju između r. Save, r. Vrbasa do ušća r. Vrbanje (sem s. Slatine, Trapista i s. Turski Celinac), r. Vrbanje, linije: izvorni deo Vrbanje—Pribinić— i r. Bosna do Doboja.

Komandant ovoga odreda je Radoslav Radić, seoski trgovčić. Isti je i komandant Bosanskih četničkih odreda. Covek star 52 godine, burne prošlosti. Bio kiridžija, pekar, preduzimač, liferant, pa na posletku seoski trgovac; nekoliko puta kao trgovac padao pod stečaj. Ima velikih mirnodopskih dugova (preko 100 tužbi kod sreskog suda u B. Luci). Prema podacima i mnogobrojnim, tvrdnjama njegovih poznanika bio je 20 godina član komunističke partije. U svome radu upotrebljava komunističke metode (zakulisan i podmukao rad), ima svoju kliku koja izvršava sva njegova naređenja pa i najpodlija.

Komanduje narodski sa puno demagogije. Nepreza od sredstava da dođe do cilja. Oficire ne trpi i gleda na svaki način, da ih ukloni iz svoje jedinice i da ih na koji bilo način unizi, kao što rade i ostale komuniste. U borbi lično hrabar. Za vreme partizana, bio politički komesar borjanskog odreda. Kada je došlo do razmimoilaženja između partizana i četnika, osetio je volju naroda i pristupio na stranu četnika.[11] Jedan mu sin poginuo kao komunista, a drugi kao komunista odveden u logor Jasenovac. Veoma je ambiciozan i lukav.

Kao stariji austrijski podoficir sposoban je da komanduje jednim bataljonom.

[7] Odred je imao 6 bataljona (dok. br. 150). Kad je 3. juna formiran Bosanskokrajiški četnički korpus, Odred je ušao u njegov sastav, pod nazivom 3. brigada »Kočić«.

[8] i [9] Od 3. juna 1943. u sastavu Bosanskokrajiškog četničkog korpusa, kao njegova 1. brigada »Vojvoda Mišić«. Takođe je u sastav korpusa ušao i puk »Manjača« preformiran u 2. brigadu »Zmijanje«.

[10] Osmog jula 1943. ušao u sastav Srednjobosanskog četničkog korpusa.

[11] Radić je u leto 1941. predvodio grupu ustanika iz Jošavke. U novembru iste godine bio je operativni oficir 6. bataljona 4. krajiškog NOP odreda, a kasnije član štaba istog odreda.

Noću 31. marta na 1. april 1942. s grupom četnika izvršio je napad na Stab 4. krajiškog NOP odreda i tom prilikom pobio članove štaba, osim komandanta i političkog komesara, koji su se tada nalazili

Sa ovim čovekom mora se u radu biti veoma oprezan, ako ne želi da mu isti za najkraće vreme dođe glave.

Odred »Kočić« zauzima prostoriju između r. Sane uzvodno od Ključa, linije: pl. Klekovača—Glamoč—Šipovo—r. Pljeva—r. Vrbas od Jajca do Crne Rijeke, drum: Crna Rijeka—Mrkonjić-grad—Čađavica—Ključ.

Komandant ovoga odreda je Uroš Drenović, učitelj i rezervni potporučnik. Čovek 30-tih godina. Okretan, vredan i energičan, bolesno ambiciozan (želi da bude neka veličina) te se ne ustručava da zapliva u Nemačke i Hrvatske vode. Ova njegova osobina dovela je do propasti njegovog odreda. Naime, napustio je odred i sa porodicom preselio na stalno stanovanje u varoš Mrkonjić grad. Slao poklonstvenu deputaciju u ime Bosanske Krajine da izjavi lojalnost **poglavniku** i vladici Termogenu u Zagreb. Večito je sa Hrvatima i Nemcima u B. Luci.

Lično veoma hrabar, dobar borac, ali slab starešina, nema sposobnosti da komanduje većom jedinicom u borbi. Mnogo podložan uticaju žene, koja takoreći sa njime komanduje.

Od odreda ima svega oko 130 boraca i ako mu je odred brojao oko 900 boraca.

Puk »Manjača« zauzima prostoriju između r. Vrbasa (nizvodno od Crne Rijeke pa do Crne Luke[12]) — ž. pruga B. Luka — Prijedor, r. Sana (od Prijedora do Ključa) i druma: Ključ —• Mrkonjić Grad — Crna Rijeka.

Komandant ovoga puka je aktivni poručnik Vukašin Marčetić[13] (aktiviran kao rez. pešad. oficir 1939 godine), star 33 godine, labav, popustljiv, detinjast i neozbiljan, veoma ambiciozan, veoma plašljiv, sa jedinicom ne učestvuje u borbi, kao komandir sokolovačke čete, zbog nerada sa svojim ljudstvom, sva ova četa je sem jednog četnika, otišla u partizane, ženskaroš, sklon piću, veoma arogantan prema svakome, a naročito prema Hrvatima i Nemcima. Voli da sam sebe hvali, a naročito trpi samo one koji ga hvale. I on, kao i Drenović, želi da bude neka veličina i da se pomoću Nemaca i Hrvata dočepa nekog zavidnog položaja. Sa potčinjenima vodi stalnu borbu oko po-

van štaba. Istovremeno izvršen je napad na partizansku ambulantu u Jošavki, gde su četnici poklali sve ranjenike, a dr Mladena Stojanovića su ranjenog odveli u šumu i ubili (vidi tom IV, knj. 4, dok. br. 48, 68, 78). Polovinom oktobra 1943. Komanda Bosanskih četničkih odreda dobila je naziv Komanda zapadne Bosne, kada je komandant postao major Vranješević, a Radić je postao član Centralnog nacionalnog komiteta. Osuđen je 1946. na smrt streljanjem.

[12] Crna Luka na karti 1 :100.000 nije pronađena. Verovatno se odnosi na Banju Luku.

[13] Marčetić je 3. juna 1943. izabran za načelnika Štaba Bosansko-krajiškog četničkog korpusa. Pored te dužnosti bio je i predsednik prekog vojnog suda u istom korpusu.

ložaja, usled čega je došlo do cepanja ovoga puka u tri odreda. Blagodareći komandantima bataljona narednіku vodniku Jovanu Mišiću i redovu Milutinu Azariću, u odnosu na neprijatelja—partizane, istupaju zajednički kao jedna jedinica pod komandom narednika vodnika Jovana Mišića, u borbi. Ovaj puk do sada u borbi protiv partizana, pokazao je sjajne uspehe.

Vukašin Marčetić, kao komandant, samo onda bi bio dobar, kada bi imao nad sobom starešinu koji bi ga stalno kontroliso i upućivao šta ima da radi. Kod ovoga puka komandovanje je organizovano na vojničkoj osnovi.

Odred »Obilić«[14] zauzima prostoriju između reka Vrbasa i Vrbanje, pa na jug do Vlašić planine.

Ovim odredom komandu je **Lazar Tesano vić,** učitelj i rezervni pešadiski poručnik. Čovek 30 godina, Veoma hrabar, okretan, energičan, bistar, karaktera svetlog. Odred je organizovan na vojničkoj osnovi, odličan vojnik i starešina, u stalnoj je i uspešnoj borbi sa partizanima. Jedan od najboljih komandanata odreda učlanjenih u komandi bosanskih četničkih odreda.

Prema svome dosadanj em radu zaslužtije da bude unapređen i odlikovan primemim odlikovanjem.

Odred »Trebava« zauzima prostoriju između r. Bosne, r. Spreče (od ušća do s. Male Brijesnice), linije: Mala Brijesnica — Skipovae — Zelinja — Smiče, drum: Smiče — Gradačac i linija: Gradačac ■—- Modrica.

Trebavskim odredom komandu je prota **Savo Božić** iz Treba ve. Covek šesdesetih godina. Veoma inteligentan, odličan diplomata, veoma svežeg (može se reći mladićskog) duha, suviše blag. Komandovanje kod ovoga odreda zasnovano je na široko parlamentarnoj osnovi. U sebi nema ničega vojničkog ni komandantskog, zbog čega je disciplina kod ovoga odreda veoma slaba.

Odred Ozrenski zauzima prostoriju planine Ozrena između r. Bosne, r. Spreče i sa juga r. Krivaje.

Komandant ovoga odreda je Cvijetin Todić, težak, star 35 godina. Veoma energičan, odlučan i istrajan. Vrlo hrabar (može se reći najhrabriji prema hrabrima); kod boraca voljen i poštovan, najogorčeniji borac protiv komunista i partizana. Kao komandant vrlo dobar. Pored odlikovanja koje je dobio za osvedočenu ličnu hrabrost, mislim da isti zaslužuje i unapređenje kao i odlikovanje za osvedočenu komandantsku hrabrost i sposobnost. Ovo je odličan komandant u svakom pogledu. Po činu je rez. bolničarski narednik.

[14] **Od 8. jula 1943. u sastavu Srednjobosanskog četničkog korpusa. Tada je Tešanović postao komandant toga korpusa.**

Majevička brigada[15] zauzima prostoriju pl. Majevice sa njenim padinama sem pojedinih mesta, koje drže Hrvati, kao npr. Ugljevik, s. Međeđa, s. Lopari itd.

Komandant ove brigade je vojvoda Radivoje Kerović, star 28 godina. Veoma hrabar, energičan i odlučan. Veliki protivnik komunista i partizana. Kod boraca popularan i voljen. Odličan starešina u svakom pogledu. Kada svi napuštaju, pa i najpozvaniji, položaje i vojsku, vojvoda Kerović ostaje, prikuplja snage i nastavlja borbu dalje. Ovaj čovek zaslužuje svaku preporuku i odlikovanje.

Zajednička osobina sviju komandanata jeste: da ljubomorno čuvaju svoje položaje, te zbog toga nerado primaju oficire u svoju sredinu.

Istina, neradom primanju oficira u pojedine odrede uzrok je još i taj, što su se mnogi oficiri bilo na koji način domogli punomoćja raznih prestavnika naše vrhovne komande u Otadžbini, kompromitovali se u odredima i morali iz istih da beže. Na taj način stvoreno je veliko nepoverenje prema oficirima i podoficirma, koji nisu iz ovih krajeva.

U ovome pogledu imamo dosta primera, kao:

Kapetan Dušan Janjić, koji je došao sa punomoćijem u ime Gospodina Ministra izdato mu od strane kapetana Dragoslava Račića sa zadatkom da ide u Slavoniju (Pakrac). Ovaj to nije učinio, nego je ostao u Borjanskom odredu, gde je proveo vreme od septembra do danas u neradu.[16]

Na Majevici pojavljuje se kapetan Žarko Milurović,[17] sa ovlaštenjem dobijenim od majora Žarka Todorovića.[18] Po dolasku na Majevicu saopštava, da je došao na Majevicu da komanduje, a ne da se bori, posle čega bude sa Majevice proteran.

Sa ovlaštenjem i štambiljima došao je rezervni potporučnik Dušan Dukić, koji ne izvršava naređenje gospodina Mini-

[15] Brigada je formirana na osnovu odluke konferencije od 31. jula 1942. Tada je za komandanta brigade izabran vojvoda Kerović, raniji komandant Majevičke četničke grupe.

[16] Pri formiranju Majevičke grupe četnika 21. aprila 1942. Janjić je izabran za zamenika komandanta grupe (Radivoja Kerovića). U raportu od 11. jula 1943. delegatu Vrhovne komande za zapadnu Bosnu (Bori Mitranoviću), Janjić govori o tome kako ga je kap. Račić uputio na rad u Slavoniju i pored ostalog kaže: »Do sada nisam bio u organizaciji D. Mihailovića iz razloga jer se ne radi kako treba, već samo borba za vlast.« (Arhiv VII, Ča, k. 77, reg. br. 25/5, k. 210, 3/2 i k. 151, 9/1).

[17] Milurović je radio na organizovanju četničkih jedinica za Slavoniju (vidi knj. 1, dok. br. 58).

[18] Radio je na organizaciji četnika u Beogradu i tzv. severnim pokrajinama (Srem, Banat, Bačka i Slavonija).

stra i ne odlazi u Krajinu, gde je upućen,[19] nego odlazi u Motajicu, gde posle zajedno sa komunistima vrši napad na Prnjavor ovih dana i pomaže sve u zauzimanju istog.[20]

Dolazi neki kapetan Mijatović, sa ovlašćenjem nekog inspektora Đure Plećaša, za vezu glavnog bosanskog štaba, sa komandom operativnih jedinica Istočne Bosne. Ovaj, boraveći nezaposlen kod glavnog štaba, odlazi u Motajicu, gde je ostao sve do poslednjeg dolaska komunista tamo, kada mu se je za sada izgubio trag.

Ovih dana dolazi neki samozvani poručnik Milovčević sa jednom ženskom, koji je poslat iz Kalinovika za Krajinu, pa i on odlazi u Motajicu, gde se i sada nalazi.

Od strane potpukovnika g. Pavlovića[21] poslat je kao neka vrsta njegovog delegata — kurira narednik **Mišić,**[22] sa ovlašćenjem i naređenjima za prikupljanje podataka o svim odredima. Međutim, ovaj čovek nije dorastao za izvršenje ovog zadatka.

Prema ovome molim, da se izboru oficira, koji se upućuju ovamo, obrati najveća pažnja i da se u opšte ne upućuju pre nego što se stvori mogućnost za reorganizaciju po uputstvu broj pet.

K O M A N D O V A N J E

Komandovanje je u glavnom zasnovano na širokoj parlamentarnoj bazi. Svakoj pa i najmanjoj radnji predhodi konferisanje i iznuđavanje pristanka i najnižih starešina.

Štab, odnosno komanda se sastoji od sledećih organa:

komandant, pomoćnik, načelnik štaba. Sama komanda ne uživa ni malo potrebnog autoriteta.

1 - XII - t.g.[23] primio sam se dužnosti načelnika štaba u nameri da utičem, koliko je moguće, na poboljšanje ovog stanja, ali je glavna smetnja u radu sam komandant sa osobinama koje sam izneo, pored toga što sam bio i u borbama sve do pre nekoliko dana.

Sve ovo: ambicioznost starešina iz naroda i ljubomorno čuvanje njihovih položaja, jeste razlog slabe discipline, a ova

[19] Dukić je bio upućen da radi na organizaciji četnika u Grmeču. Vidi dok. br. 30 i 145.

[20] Prnjavor su 16. januara 1943. oslobodile jedinice 1. proleterske brigade. Koristeći zbunjenost razbijenih domobranskih jedinica, jedna četa Motajičkog četničkog odreda uspela je da razoruža jednu satniju domobrana. Tom prilikom prešao je deo četnika na stranu NOP-a. Opširnije o tome vidi dok. br. 145, tom IV, knj. 9, dok. br. 130.

[21] Dragoslav.

[22] Rajko.

[23] Pogrešno. Treba p. g. (1942).

je uzrok tome, što u borbama sa komunistima, nisu postignuti oni uspesi, koji su mogli biti postignuti.

Za zapadnu Bosnu pošao sam po naređenju Gospodina Ministra sa potporučnikom Dušanom Dukićem, koji je trebao da ponese i radiostanicu. Preko Majevice sam krenuo sa Stevanom Botićem, kapetanom Manojlom Pejićem, potporučnikom Milanom Dukićem i potporučnikom Knežićem, na zahtev delegata Majevice, koji su tražili da dođemo i na Majevici stanje sredimo, jer je nastao razdor oko položaja između kapetana Stevana Damjanovića i vojvode Kerovića. I kapetan Damjanović je dolazio u s. Kraguljevac i pozivao nas da dođemo i stanje sredimo.[24] Po dolasku na Majevicu, tamo smo našli jednu delegaciju, na čelu koje se je nalazio Ilija Mikašinović, koji se predstavio kao četnički poručnik, dok je u stvari narednik, a ova delegacija pošla je da uhvati vezu sa vrhovnom komandom i lično sa Gospodinom ministrom, u ime novoosnovanog štaba.[25] Tamo je došao i kapetan Račić.

Kada je Stevan Botić otvorio sastanak (konferenciju) u pogledu sređivanja stanja stvari, ustao je kapetan Račić i rekao: »Čiča ne priznaje nikakav štab bosanskih četničkih odreda, a pogotovo Stevana Botića, Ciča je naredio da na svaki način onemogućim i likvidiram Stevana Botića i njegove saradnike, jer su se isti Čiči zamerili«. — Lično nemam ništa protiv likvidacije ovoga štaba, ali drzak postupak kapetana Račića izazvalo je kod svakog čoveka revolt, pa i kod mene. Račić je izjavljivao kako je gospodin Ministar lični prijatelj njegov i kako je on određen da uredi stanje u Bosni.

Račić je saopštio da Gospodin Ministar ne priznaje gorski štab bosanskih čatničkih odreda,[26] a da priznaje »glavni štab« na čijem je čelu Rade Radić. Istog dana on sastavlja depešu za Gospodina Ministra, da je Majevica sređena i ako bi ma ko napao Majevicu, da će cela Bosna odmah stupiti u borbu.

Primetio sam, da kapetan Račić sve priče okoline, ako ga ova hvali, prima za gotovo i toga smatra Srbinom. Sebe smatra jedinim prijateljem Gospodina Ministra i, nepoznavajući pravo i stvarno stanje u srednjoj Bosni i Krajini, ubeđen sam da je dostavljao i Gospodinu Ministru netačne izveštaje.

Za dokaz navešću nekoliko primera :

U njegovom prisustvu, izabran je jednoglasno za komandanta Majevičke brigade vojvoda Radivoje Kerović i to stanje

[24] **Vidi dok. br. 164.**

[25] **Delegaciju je uputio Glavni Štab bosanskih četničkih odreda.**

[26] **Odnosi se na četnički štab Stevana Botića, koji se posle hapšenja majora Jezdimira Dangića 11. aprila 1942. od strane Nemaca, proglasio za komandanta toga štaba (vidi knj. 1, dok. br. 139).**

Račić je priznao. Kapetan Damjanović određen je za komandanta jednog bataljona. Posle dva dana probavljena sa kapetanom Damjanovićem, predlaže mene za komandanta te brigade, što ja, obzirom na izbor Kerovića i moj zadatak, odbijam.

Posle ovoga kapetan Račić sam preuzima komandu na Majevici.

Kod nas su se nalazile dve radiostanice: jedna za Majevicu, a druga, data Dušanu Dukiću, za Krajinu. Kada smo bili na večeri, Račić upada sa naoružanim ljudstvom u kuću i saopštava: »Čiča je naredio da oduzmem stanice od Stevana Botića«. Kada se je Stevan Botić počeo sa njim objašnjavati, naredio je, da se kuća pretrese i radiostanice pronađu i oduzmu. Skrenuo sam pažnju Račiću da stanice nisu stanice Stevana Botića, već Maj evi oe i Krajine, ali on se na ovo nije ni obraćao.

Na ovaj način i Majevica i Krajina ostale su bez radio*--stanica sve do danas. A ovo je jedan od najkrupnijih razloga današnjeg stanja ovih odreda, jer vrhovna komanda nije znala niti joj se moglo staviti do znanja ma šta o ovim krajevima.

Kada je kapetan Račić primio komandu na Majevici, došlo je do sukoba između njega i pojedinih komandanata bataljona, tako da se je skoro vodila borba. Tako je ubijen i jedan od najboljih komandanata žandarmeriski narednik Ilija Gajić[27] kod crkve u s. Priboju.

Tako se je kapetan Račić prepirao sa starešinama na Majevici, sve dok nisu došli i Majevicu napali komunisti, kada se je sa Majevice povukao u najkritičnijem času. Iz Srbije poslao je pismo u kome kaže: »Kada rasterate partizane, javite ako sam potreban, pa ću doći«.

Sada protiv njega na Majevici vlada veliko ogorčenje, zbog svega izloženog.

Kao što se vidi, ima mnogo osnova da se naznači, da je, pored ostalih uzroka, krivac i kapetan Račić, što u ovim krajevima nije sprovedena organizacija u ono vreme, kad je to bilo moguće izvesti i brzo i lako, da je Gospodinu Ministru prestavljeno pravo stanje i da su svi krajevi (odredi) imali sa Gospodinom Ministrom direktnu vezu.

Svakako, kod predviđene organizacije, da je ova sprovedena, danas komunisti ne bi uspeli da razbijaju odred po odred i da zagospodare sa situacijom skoro do r. Bosne.

[27] **Ranije bio komandant Planinskog bataljona. Na konferenciji od 31. jula izabran je za zamenika komandanta Majevičke brigade, a potom za komandanta jurišnog bataljona u istoj brigadi. Ubijen je *i.* septembra 1942. po nalogu kap. Račića i Damjanovića.**

Noću 23/24 - VIII — komunisti su iznenadno prodrli na teritoriju odreda »Kočić« i zauzeli Mrkonjić grad.[2]“ Do sada, oni su gospodari na toj teritoriji, mada su bili izbačeni iz više od pola iste i Mrkonjić grad su naše snage dva puta preotimale od njih.

Jakim snagama, oni su nadirali na teritoriju manjačkog puka (sa tri brigade), ah ih je manjački puk odbijao, borio se od tada pa sve do danas **junački,** naneo im ogromne gubitke u petomesečnoj stalnoj borbi, i teritorija puka Manjače je skoro u celosti očuvana.

Komunisti, nemogavši prodreti preko pom. teritorije, zaobišli su je, pa zauzevši Jajce,[29] prešli preko r. Ugra, upali na teritoriju odreda »Obilić«, pa zatim na teritoriju Borjanskog odreda 30 - XI - 42 g., gde se još i sada vode borbe. Može se reći, da su komunisti mnogo jačim snagama uspeh da zagospodare sa dve trećine Borjanskog odreda i da je inicijativa sada u njihovim rukama.[30]

Puku na Man jači ukazivali su pomoć ostali odredi, ah zbog nesposobnosti starešinskog kadra i slabe discipline i organizacije, ova pomoć nikada nije iskorišćena kako treba, nije bila efikasna i ubrzo se je vraćala.

Situacija je sada ozbiljna, ali nije kritična. Sa kapetanom **Fejićem,** mojim pomoćnikom, došao sam u Trebavski i Ozrenski odrod, gde se sada nalazimo, da bi se ovde formirao jedan korpus,[31] koji bi prešao preko r. Bosne i dejstvovao u pravcu Prnjavora, pa dalje prema situaciji, u duhu izdatog nam naređenja, a u granicama mogućnosti, obzirom na izloženo stanje stvari. U ovome smo uspeh i pom. korpus prelazi r. Bosnu 8. o.m.[32]

[28] **Mrkonjić-Grad su zauzele 1. krajiška i 2. proleterska NOU brigada. Četnički odred »Kočić« napustio je spoljnu odbranu grada i sa domobranima pobegao preko r. Vrbasa, dok je glavnina 1. bataljona 9. domobranske pešadijske pukovnije u gradu zarobljena. Opširnije o toj borbi vidi: tom II, knj. 5, dok. br. 12, 116 i 119; tom IV, knj. [6], dok. br. 116 i 123; knj. 7, dok. br. 21 i 173.**

[29] **U Jajcu su se nalazili delovi nemačke 718. pešadijske divizije, tri satnije 9. domobranske pukovnije, dve satnije ustaša i druge jedinice raspoređene u okolnim selima. Posle dvodnevnih borbi protiv tih jedinica Jajce su 26. novembra 1942. zauzele jedinice 1. proleterske i 3. NOU divizije i delovi 3. krajiškog NOP odreda. Opširnije o tome vidi: tom IV, knj. [8], dok. br. 64, [88], 92, 98, 236 i 238.**

[30] **j** [33] **| om p r ostoru nalazile su se jedinice** [1]**. proleterske divizije.**

[31] **i** [32] **Vidi dok. br. 32.**

Komunisti se sada nalaze uglavnom: Prema Teslicu, pl. Uzlomac i Klupe, jačim snagama (sekcija Prnjavor 1 : 100.000) i prema Derventi jednom drugom jačom grupom svojih snaga.[33]

U Karanovcu (sekcija B. Luka 1 : 100.000) skoncentrisan je odred Obilić, Manjački puk i jedan deo Borjanskog odreda, koji će operisati i koordinirati s nama, sa težnjom da očistimo Borjanski odred i komuniste odbacimo ka Kotor Varoši i, po mogućstvu preko r. Ugra.

O toku ovih operacija izveštavaće kapetan Mitranović, takode u granicama mogućnosti.

N E M C I

Četnički odredi učestvuju u borbi zajedno sa Nemcima češće puta, ah na zasebnim sektorima. Pre našeg dolaska, Nemci su uspeh da u borbu protiv komunista uvode četnike tako, da im ovi osiguravaju krila i da se mešaju u komandovanje. Ovome se je odmah stalo na put, ma da sa dosta poteškoća.

Po sebi se razume da se mnogo interesuju o tome, da li mi imamo kakve veze sa Dražom Mihailovićem — što mi odbijamo, navodeći da je to samo komunistička propaganda kako bi izazvali Nemce protiv nas, pa nas tako priklještene, uveli u svoje redove.

Ipak, često puta Nemci čuju kako svi četnici pevaju »Od Topole pa do Ravne Gore« ili »Od Manjače pa do Ravne Gore«, sve su straže generala Draže« itd., dakle jasno primećuju, ah moraju da trpe.

Njihova nemoć oseća se.

H R V A T I[34]

Ovi se redovno predaju komunistima, gde god ovi na njih udare.

Hrvatski oficiri nalaze spas u komunizmu.

Zbog sporazuma sa Hrvatima, koji su ovi odredi sklopili pre našeg dolaska, borbe sa Hrvatima ne vode se.[35] Naprotiv, za većinu starešina i boraca može se reći, da su taj sporazum shvatih kao definitivan svršetak rata, pa i otuda javašluk i slaba disciplina.

Sada, dok se ne rasčisti sa komunistima, ovakvo stanje mora da ostane.

[34] **Misli se na ustaško-domobranske jedinice.**

[35] **O tim sporazumima vidi knj. 1, dok. br. 74, 89, 103 i 108.**

Takođe naklonjeni komunizmu i odlaze u njihove redove.

Ustaše: Hrvati i muslimani, takođe odlaze u komuniste.

Kao i ranije, cilj im je isti: Srbin-četnik.

ZAKLJUČAK

Sporazumno s nama, 'kapetan Mitranović će u svome izveštaju izložiti potrebe, koje su za sada najhitnije, za poboljšanje stanja stvari i molim, da se to što pre usvoji i ostvari.

Pre svega, još jedna ispravna radiostanica sa jednim radiotelegrafistom, neophodno je i **hitno potrebna.**

Molim da se prostudira pitanje: kako da se smanji odlazak hrvatskih vojnika i muslimana u komuniste i kako da se pridobiju i učine bezopasnim za nas. Mi činimo sve što se ne kosi sa dostojanstvom srpske borbe, da ih pridobijemo, ali nas je malo i kod dosadanje organizacije, u borbi, đva-tri čoveka, nemogu učiniti sve, pogotovo sa sadanjim komandantom, koji se u ovakvoj situaciji, još neko vreme mora trpeti.

Radiostanica **London,** treba ovome da posveti više pažnje.

Jedan viši hrvatski oficir, otvoreno mi je izjavio, da su im komunisti simpatičniji od nas, da je kod njih bolja propaganda, nego kod nas, i da oni moraju sa svojim narodom, a jedan drugi odgovorio je, da je Hrvatski narod mnogo zgrešio pa sada traži izlaz.

Izveštaj je pisan na brzu ruku, pri slabom svetlu, a sledeći biće bolji, — pošto sad kurir žuri[36]

Pešadiski major,
Slav. D. Vranješević

Shodno naređenju od 17/-XII- 1943 g.,[37] saglasan sam sa ovim izveštajem u svemu stim, što mi sve stvari, odnoseće se na kapetana Račića, nisu poznate, a znam da je nagao i ima običaj da vređa i bogateliše druge[38]

Vazduhoplovni kapetan **I** kl.,
Manojlo S. Pejić

[36] i [3!] **Zadnja rečenica i ceo poslednji pasus napisani su zelenim mastilom, ćirilicom.**

[37] **Pogrešno. Treba: 1942.**

BR. 28

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVICA U VREMENU OD 18. JANUARA DO 4. FEBRUARA 1943. GODINE[1]

20. januar 1843. god.

Br. 351 od Lorenca (via Ištvan): br. 11 18. I — Stvarni izveštaj o Gračacu. Naše snage u Gračacu napadnute su 14. I. u 23 časa od strane tri partizanske brigade i 4 udarna bataljona.[2] Borba je trajala do 16. I. do 8 časova. Naši gubitci u borbi 5 oficira i 33 borca, a nestalo 95 boraca. Gubitci komunista 310 mrtvih, 80 zarobljenih koji su zaklani.[3] Na terenu se još pronalaze njihovi mrtvi, i sprema. Smatra se da su njihovi gubitci dvostruki, jer su prve noći izvukli sve mrtve i ranjene sa mesta glavnog okršaja. Nastavak.
Br. 352 od Lorenca: nastavak br. 11. Pronađeno kod poginulog partizanskog komandanta. U toku borbe istakao se odred hercegovački[4] i brigada »Gavrila Principa« iz Dinarske oblasti, a takođe i izginuli oficiri i borci. Borba je sjajno rešena u našu korist. Broj u nestalim ima 40 meštana za koje se smatra da su bili petokolonaši i izdali. Istraga se vodi. Zarobljeno je 1 bacač, 1 mitraljez, 3 puškomitraljeza i 150 pušaka, a izgubljeno 2 mitraljeza, 1 puškomitraljez i 95 pušaka.[5] Neophodno je da se odlikuju poginuli po spisku koji će se dostaviti. Njihova odlikovanja treba objaviti preko radia odmah. Ivanišević, Baćović, Đujić.

21. januar 1943. god.

Br. 423 od Ištvana: br. 40 18. I. — Danas stiglo odobrenje iz Rima da Crnogorci idu preko Hercegovine[6]. Našim trupama

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 293, reg. br. 1/1. Knjiga sadrži depeše potčinjenih komandanata, političkih organa, predstavnika četničke vlasti itd. primljene od 18. januara do 6. februara 1943. Sve reči i znakove, dopisane na marginama depeša, osim ML (paraf Mirka Lalatovića) dopisao je Draža Mihailović mastiljavom olovkom, ćirilicom.**

[2], [3] i [5] **Napad su vršile 1. i 2. brigada 6. NOU divizije. U tim borbama 1. brigada imala je gubitke: 40 poginulih, 2 utopljenika, 57 ranjenih i 64 nestala borca, dok 2. brigada nije imala gubitaka. Od naoružanja izgubljeno je: 7 puškomitraljeza, 2 mala bacača i 84 puške (vidi dok. br. 14 i 25).**

[4] **Odnosi se na Zubački bataljon Trebinjske brigade, čiji je komandant u toj borbi bio poručnik Dušan Vučković.**

[6] **Vidi dok. br. 25 i 42.**

odobren pokret kad Crnogorci krenu od Prozora. Naš pravac Grahovo — Glamoč. Talijani daju hranu, osoblje radiostanica, snabdevanje i sanitet. Bjelajca zadržavaju za posebnu akciju koju oni vrše sa njim za čišćenje Like. Nemci i I tal i j ani zatvaraju ostupne pravce. Za naše ljudstvo daju 100 metaka vojniku, 1000 puškomitraljescu, 10 teških bacača sa 3000 granata. Komandant armije[7] izjavio je da se divi našoj vojsci i daje joj sve. Organizaciju oslobođene zone prepuštaju nama. Putujem danas u Hercegovinu. Regulisao sam pasoš i vodim sa sobom radio telegraf istu sa podmornice[8]. Jevđević.

25. januar 1943. god.

Br. 504 od 222: br. 145 23. I. — U Bjelimiću sve mimo.' Jevđeviću sam naredio da uredi sve za prolaz cmogoraca. Potrebno je da Račić pređe na Majevicu[10] i drži severnih pet srezova 1st. Bosne, dok se ne završi operacija na Marievom temu,[11] izgleda da komunisti postepeno izvlače snage ka severu. Govore o operaciji u pravcu Teslića — Doboj — Derventa — Prnjavor. Pavle javlja o polasku 3.200 njegovih 26 i 28 iz Nikšića i traži da ja dođem u Jablanieu[12]. Rado bih pošao ali bih izgubio vreme. Plan rada za Andriju Veskovića poslao sam i dobiće ga u Bileću. Ištvan javlja da sutra preduzimaju operacije na Vrliku[13]. Gračac i Strmica obezbeđeni. Uverava da će izvršiti sva naređenja i opet tvrdi da meštani rđavo rade. Nastavak. *Br. 505 od 222:* br. 146 Nastavak. Ivanišević javlja da su vesti o rezultatima borbi kod Gračaca neproverene. Putuje za Gračac i javi će rezultat. Pored svih napora sa Hugom nemam radio veze. Poslao sam mu sva uputstva za rad, za slučaj da ne uspostavi vezu. Hrvatski oficiri hteli bi da razgovaraju sa našima o zajedničkoj vlasti u Bosni i borbi protiv komunista. Poručio sam da nam priđu[14], pa ćemo posle da razgovaramo. Pad Tripolisa uplašio tetkiće. Moraćemo biti sve drskiji da ih više iskoristimo. Pavle nije za operaciju u Čajniču dok se ne svrši posao u Dinari.[15] Branko.

' U pitanju je italijanska 2. armija. Komandant je bio Mario Roata (Mario Roatta), general. Roata je na toj dužnosti ostao do 5. februara 1943. kada ga je zamenio general Mario Roboti (Robotti).

[8] Reč je o Stevanu Šinku (Jovanović). Vidi dok. br. 13 i 42.

[9] Vidi dok. br. 25.

[10] Račić se u to vreme nalazio *u* pi. Jablanik (vidi dok. br. 25).

[11] Reč je o operacijama za uništenje NOP-a na slobodnoj teritoriji u zap. Bosni (vidi dok. br. 1, 25 i 42).

[12] i [14] Vidi dok. br. 25.

[13] Vidi dok. br. 9 i 62.

[15] i [17] Vidi dok. br. 25 i 34.

Br. 506 od 222: br. 147. — Da bi se utvrdila tačnost podataka Račićevog izveštaja molim da naznači datum kada su komunisti tukli četnike na Majevici i kada su komunisti tučeni. Pašali je u dodiru sa komunističkom pretstražom južno od Sekovića.[16] Rekao bih da su Račićeve vesti o događajima od pre mesec dana. Prema Vašem naređenju odložio sam napad na Cajniče.[17] Mislim da nas neće nemci napasti dok se ne završe operacije prema komunistima. Tada ćemo imati više snage, a dotle će se njihova situacija pogoršati. Želeo bih da prvo razoružamo talijane, naoružamo se njihovim oružjem, time dupliramo naše snage, a onda možemo da se bijemo s nemcima. *Br. 507 od 222:* br. 148 24. I. Nastavak. Biću najsrećniji kad ovo počne. Sada sam preduzeo sve po Vašem naređenju. Jevđa je otputovao u Bileće da sačeka Crnogorce. Ide li pukovnik Bajo. Jevđa javlja da su nemci zauzeli Bihać i pobili komunističku Konstituantu[18]. Dobio sam još dva telegrafista, pa ovih dana počinjemo rad sa dve stanice. Prva sarajevska brigada zarobila potpukovnika Borotu i 139 domobrana bez oružja, od kojih svi Srbi sem četvorice.[19]

Br. 508 od 222: br. 149. Nastavak. Borota dolazi ovde. Srbe poslaću kućama, jer ih nemožemo hraniti a onu četvoricu ćemo streljati, kao i 7 hrvatskih žandarma zarobljenih u Bjelimiću. Bolje sada nego docnije. Guđi me da čak i predsednik vlade[20] spominje partizane u govoru u Edinburgu. Branko.

26. januar 1943. god.

Br. 525 od 222. br. 150 25. januara: Jevđa javio da će imati sastanak u Mostaru sa hrvatskim komandantom divizije i Županom po njihovom traženju.[21] Rezultat javi ću. Traži zlatnike da ne izgubi pirinač koji tetkići daju isključivo za zlato. Za Bjelimiće kaže da je definitivno uredio sa tetkićima. Mislim da je sve ovo izmislio da bi imao udela u akciji. Pašali tvrdi da komunisti u Sehovićima užasno pljačkaju, narod cvili i

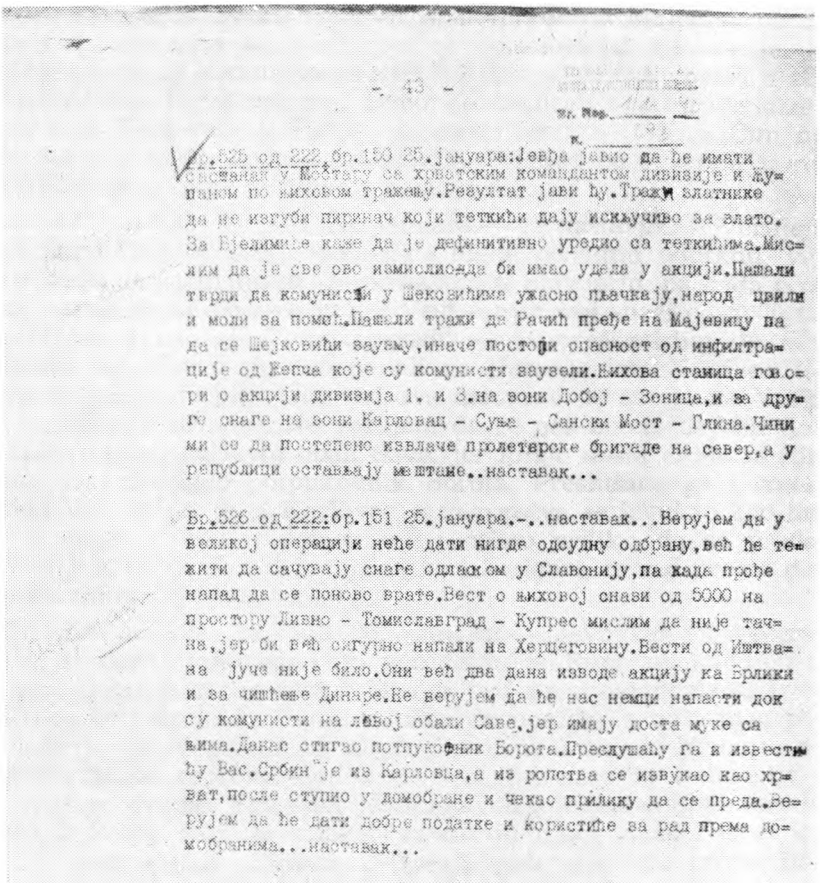
[16] Šesta istočnobosanska NOU brigada (vidi dok. br. 25).

[18] Bihać su 29. januara 1943. zauzeli delovi nemačke SS divizije »Princ Eugen«.

[19] Gojko, potpukovnik (pukovnik). Od 12. avgusta 1942. do 22. januara 1943. bio je komandant Radničkog (domobranskog) bataljona na Palama. Dvadeset drugog januara 1943. predao se četnicima (Arhiv VII, Ca, k. 176, reg. br. 11/3: izjava Gojka Borote).

[20] Odnosi se na Slobodana Jovanovića predsednika vlade Kraljevine Jugoslavije u Londonu.

[21] Sastanak između Jevđevića i komandanta 6. oružničke pukovnije održan je 25. januara 1943. u Mostaru. Sastanku je prisustvovao i veliki župan Petar Zlatar. O tome vidi dok. br. 25 i 26 i prilog VI, dok. br. 2.

- 43 -

Вр. Бр. _____

Бр. _____

Бр.525 од 222 бр.150 25.јануара:Јевђа јавио да ће имати састанак у Котару са хрватским командантом дивизије и Кумановим по њиховом тражењу.Резултат јави ћу.Тражи златнике да не изгуби пиринач који тешкићи дају искључиво за злато. За Бјелимиће каже да је дефинитивно уредио са тешкићима.Мислим да је све ово измишљено да би имао удела у акцији.Пашали тврди да комунисти у Шекозићима ужасно пљачкају,народ цвили и моли за помоћ.Пашали тражи да Рачић пређе на Мајевицу па да се Шејковићи зауздају,иначе постоји опасност од инфилтрације од Кепча које су комунисти заузели.Њихова станица говори о акцији дивизија 1. и 3.на зони Добој - Зеница,и за друго снаге на зони Карловац - Сува - Сански Мост - Глина.Чини ми се да постепено извлаче пролетерске бригаде на север,а у републици остављају мештане..наставак...

Бр.526 од 222:бр.151 25.јануара.-..наставак...Вјерујем да у великој операцији неће дати нигде одсудну одбрану,већ ће тежити да сачувају снаге одласком у Славонију,па када прође напад да се поново врате.Вест о њиховој снази од 5000 на простору Ливно - Томиславград - Купрес мислим да није тачна,јер би већ сигурно напали на Херцеговину.Вести од Иштвана јуче није било.Они већ два дана изводе акцију ка Ерлики и за чишћење Динаре.Не вјерујем да ће нас немци напасти док су комунисти на лијевој обали Саве,јер имају доста муке са њима.Данас стигао потпуковник Борота.Преслушаћу га и известићу Вас.Србин је из Карловца,а из ропства се извукао као хрват,после ступио у домобране и чекао прилику да се преда.Вјерујем да ће дати добре податке и користиће за рад према домобранима...наставак...

Fotokopija dela dokumenta br. 28.

moli za pomoć. Pašali traži da Račić pređe na Majevicu pa đa se Šekovići zauzmu, inače postoji opasnost od infiltracije od Žepča koje su komunisti zauzeli.[22] Njihova stanica govori o akciji divizija 1. i 3. na zoni Doboj — Zenica[23], i za druge snage na zoni Karlovac — Sunja — Sanski Most — Glina. Cini mi se da postepeno izvlače proleterske brigade na sever, a u republici ostavljaju mestane.. nastavak. . .

Br. 526 od 222: br. 151 25. januara.— . . nastavak. . . Verujem da u velikoj operaciji neće dati nigde odsudnu odbranu, već će težiti da sačuvaju snage odlaskom u Slavoniju, pa kada prođe napad da se ponovo vrate. Vest o njihovoj snazi od 5000 na prostoru Livno — Tomislavgrad[24] — Kupres mislim da nije tačna, jer bi već sigurno napali na Hercegovinu. Vesti od Ištvana juče nije bilo. Oni već dva dana izvode akciju ka Vrliki i za čišćenje Dinare. Ne verujem da će nas nemci napasti dok su komunisti na levoj obali Save, jer imaju dosta muke sa njima. Danas stigao potpukovnik Borota. Preslušaću ga i izvestiću Vas. Srbin je iz Karlovca, a iz ropstva se izvukao kao hrvat, posle stupio u domobrane i čekao priliku da se preda. Verujem da će dati dobre podatke i koristiće za rad prema domobranima. . . nastavak. . .

Br. 528 od 222: br. 153 26. januara.— Jevđević mi večeras javlja: danas iznenadno po naređenju iz Rima obustavljen u opšte dolazak cmogoraca.[25] Mislim pod presijom nemaca. Izložio da će komunista moral strašno da poraste, a naši zbog povlačenja biti deprimirani, ali ne verujem u uspeh. Nemojte da preduzimate represalije dok ne izbavim naše iz Dalmacije i dovedem ovamo. Smenjen je brzojavno komandant balkanskih snaga Roata, koji se zalagao za akciju cmogoraca. Nemci im juče opet poslali ultimatum. Hrvati nude saradnju protiv Italijana. Nisam odgovorio. Ne verujem u iskrenost. Baćovića sam izvestio. Odgovor čekam. Naredite šta da radim. Jevđević.
Br. 529 od 222: br. 154: Jevđi odgovorio da sačuva živce. Prema talijanima isti stav. Tražiti uporno odlazak cmogoraca i borbu protiv komunista. Budno pratiti kretanje italijana i držanje. Baćović da se vrati suvim kad se bude naredilo. Steći utisak da li bi se talijani borili ako bi im stavili ultimatum. Hrvati lopovi pipaju naš puls po naređenju nemaca.

[22] i [32] Zepče je 17. januara 1943. zauzela 10. hercegovačka NOU brigada, ali su ga 20. januara 1943. ponovo zauzele 17, 18. i 20. satnija 1. pješačke pukovnije (tom IV, knj. 9, dok. br. 86, 87, 197 i 205).

[23] Reč je o 1. proleterskoj i 3. NOU diviziji.

[24] Sada: Duvno.

[25] Vidi dok. br. 25 i 26.

Br. 530 od 222: br. 155: Da li Vi znate što o obustavi pokreta cmogoraca. Ako se dovede u vezu Orelov[26] i Jevđin izveštaj, pregovori hrvata i ultimatum nemaca sa utehom talij ana da su dobili Dalmaciju u mesto Tripolisa i nemačka vest da skraćuju front u Rusiji, može se zaključiti da će nemci pojačati snage na balkanu i naterati talijane da brane Dalmaciju, Hercegovinu, Crnu Goru i Albaniju, pa verovatno i oni doći ovamo da ih pojačaju.

Br. 531 od 222: br. 156: Obustavljaju pokret cmogoraca jer neće da likvidiraju komuniste, pošto se boje nas, da ih ne napadnemo, pošto se oslobodimo komunista. Moje mišljenje snage sačuvati i proučiti mogućnost tučenja ih razoružavanja talijana pre nego se nemci ojačaju posle skraćivanja fronta u Rusiji. Ali pod uslovom da nas saveznici najhitnije pomognu pre ove akcije i odmah zatim obrazovati drugi front prema nemcima. Po ovom doneti odluku blagovremeno, a dotle pipati puls da li bi se tahjani borili ili ne. Predosećam skoro kidanje veze legalnih sa talijanima. Za nas će biti najgore ako nemci izvrše upad u ove krajeve pre nego što mi obračunamo sa talijanima. Komunisti ostaju netučeni, a saveznici, ne pošalju pomoć i produže i dalje sa podržavanjem komunista preko svoje stanice .

Br. 532 od 222: br. 157: Moramo učiniti sve da do ovog ne dođe, a ako dođe onda naći rešenje da se snage čuvaju. Najteži je problem ishrana. Ja sam za obračun sa talijanima što pre, to bolje. Molim Vaše mišljenje i naređenje.[27] **Sta** ćemo za Bećovića.[28] On mora peške. Dinarci će ostati u teškom položaju po Ištvanovom odlasku.

29. januar 1943. god.

Br. 590 od 222: br. 160 28. I. — Gde se nalazi Pavle sa vojskom, ali legalno upućivanje mislim da ne dolazi u obzir, zbog nastupajućih događaja moramo se pomiriti sa činjenicom da je sad nemoguće ostvariti naš plan za tučenje komunista na Marievom terenu, sem ukoliko ih Ištvan zakuči pri povratku. Za to bih bio da se u Sandžaku definitivno likvidiraju turci, **zašto** Voji[29] dati 2000 cmogoraca a sa 2000 Pavle da likvidira

[26] Reč je o izveštaju komandanta Rasinskog korpusa Dragutina Keserovića od 24. januara 1943. Keserović obaveštava Vrhovnu komandu da će Nemci poslati u Bosnu i Crnu Goru svoje jedinice radi uništenja četnika. (Depeša br. 489, ova knjiga depeša).

[27] i [28] Vidi dok. br. 25.

[29] Vojislav Lukačević.

zelenaše[30] i komuniste u Staroj Crnoj Gori i ovim bude ljudstvo zadovoljilo, zbog neostvarljive željene operacije na Marievom terenu. Ostvarilo bi se povoljni preduslovi za obračun sa Italijanima, koji će sigurno pokušati da iskoriste turke, zelenaše i komuniste protivu nas kada im stavimo nož pod grlo. Ove operacije treba izvesti odmah dok je ljudstvo mobilisano. Nastavak.

Br. 591 od 222: br. 161 28. I. Prema jutarnjim vestima »Slobodne Jugoslavije[31]« komunisti priznaju da ih napadaju jake nemačke i italijanske i ustaške snage i avijacija. Pašali javlja da je sigurno Zepče oduzeto komunistima.[32] Verujem da će nam nemci ostaviti 15—20 dana vremena, zauzeti komunistima, da izvršimo pripreme za ostvarenje varijante. Prema proračunu koji sam izvršio na Ištvanovom terenu[33] ima ukupno oko 44700 boraca, oko 16000 pušaka i 200 automatskih oruđa.[34] Trudeći se da se snage što bolje iskoriste prema razradi varijante verujem da bi u 11 srezova Ištvanovih uspeli da razoružamo ili tučemo oko 26000 talijana, 5000 ustaša i turaka njima naklonjenih i 5 hiljada domobrana. Time bi dobili plen od oko 36000 pušaka, preko 100 topova, 30 tenkova i više hiljada automatskog oruđa. Nastavak

Br. 592 od 222: br. 162 — Zaplenjenim oružjem naoružali bi i poslednjeg Ištvanovog borca, a potom predviđam formiranje novih brigada, tako da bi za front imali 38 brigada jačine 32600 boraca, dok bi za sreske komandante ostavio oko 12000 ljudi, što bi bilo dovoljno. Upotrebljujući leteće delove, ovde bi otstupilo od uputa[35] br. 5, ali bi se morao front držati jačom snagom. Sa ovim snagama moglo bi se držati 5 nemačkih divizija bar mesec dana na predviđenoj liniji front za Ištvanove snage, a dotle bi morah saveznici poslati i svoje trupe u pojačanje, dok bi nam avionima i podmornicama od prvog dana

[30] Četnici su crnogorske separatiste najčešće nazivali zalenašima.

[31] Radio-stanica se nalazila na teritoriji Sovjetskog Saveza, a otpočela je rad 11. novembra 1941.

[33] Odnosi se na oblasti istočne Bosne i Hercegovine, tj. područje delovanja Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.

[34] Prema pregledu brojnog stanja ljudstva i naoružanja jedinica Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od kraja novembra 1942. ukupno brojno stanje ljudi bilo je: 43.366, od čega u operativnim jedinicama (treće čete) 24.946 četnika, dok je ostalo bilo u prvim i drugim četama (zaprečne i posadne čete — teritorijalne). Od naoružanja jedinice su imale 15.347 pušaka, 197 puškomitraljeza, 40 mitraljeza, 10 minobacača, 4 topa i 8 automata. Prema istom pregledu, na teritoriji te komande bilo je: 36 aktivnih oficira, koji su zauzimali položaje i 1 bez položaja, 42 rezervna oficira na položajima i 7 bez položaja. Podoficira je bilo: aktivnih 218, na položajima i 52 bez položaja i 792 rezervna, svi na položajima (Arhiv VII, Ča, k. 171, reg. br. 22/4).

[35] O uputstvu br. 5 vidi knj. 1, dok. br. 59.

morali da pomažu. U ovaj proračun nisu ušle snage dubrovačkog korpusa i plen na njegovoj zoni. Nastavak.

Br. 593 od 222: br. 163. nastavak. 28. I. — Nadam se da bi i to uspeli s tim što bi se Alfonso pojačao sa dve Trebinjske i jednom nikšićkom brigadom. Neka Mirko[36] razradi varijantu za cmogorce, kako bi imali celinu i dobili jasnu sliku, šta možemo dati i uraditi. Radio London je dao juče Idnovu izjavu da Engleska i Rusija rade na objedinjenju svih snaga u našoj zemlji za borbu protiv okupatora, dok Vas komunistička stanica neprekidno grdi na sva usta.[37] Da li su na ovom jalovom poslu preduzeli što kod Vas naši divni saveznici Englezi koji nas ovako sjajno pomažu u poslednje vreme. Ja ostajem do kraja zakleti neprijatelj crvenih zlikovaca[38] i ubeđen sam da bi svako sporazumevanje sa komunistima značilo ogromni gubitak za našu stvar u narodu. Molim za odgovor i dalje naređenje. Branko. Kraj. —

30. **januar** 1943. god.

Br. 609 od 222: 164 29. januara. — Jevđi sam preneo Vaše naređenje. Na upućivanje cmogoraca ilegalno ja ovako gledam: prvo svršiti posao u Čajničkom srezu. Dotle videtd šta će Jevđa uraditi za hranu i municiju, pa potom doneti dalju odluku. Ako se hrana i municija ne dobiju, uputiti u istočnu Bosnu po 2000 ljudi, a sa ostatkom pročistiti ceo Sandžak. Ako se dobije hrana i municija u što sumnjam, celoikupne snage uputiti preko Kalinovika na Prozor i dalje prema predviđenom planu. Sa Ištvanom još nemam veze. Preko Jevđe nesmem javiti za cmogorce, jer se bojim da se ne izgovori, nastavak.. ..

Br. 610 od 222: br. 165 29. januara. — Nemački komandant u hrvatskoj[39] uzeo svu vlast u svoje ruke i objavio plakat koji imam, da će definitivno da likvidiraju komuniste i sve odmetnike i strašno preti narodu za podržavanje jednih i drugih. Skoro isto objavio nemački komandant u Sarajevu.[40] Zbog toga mislim da ne bi smeli upućivati crnogoce preko nemačke zone, jer je sukob verovatan. Hugo se ne javlja. U zoni onih naših odreda tamo, sad se vode borbe između komunista, ne-

[36] **Lalatović, major.**

[37] **Misli se na »Slobodnu Jugoslavija«.**

[38] **Izraz koji su četnici upotrebljavali za pripadnike NOP-a.**

[39] **Rudolf Liters (Rudolff Lüters), general-lajtnant, komandant nemačkih trupa u NDH.**

[40] **Johan Fortner (Jochan Fortner), general-lajtnant, tada komandant 718. nemačke pešadijske divizije.**

maca i ustaša.[41] Crvena stanica je javila da su u zapadnoj Bosni razbili četnike.[42] Imam utisak da će komunisti izvući proleterske brigade na sever, a u republici ostaviti samo meštane i nekoliko komesara. . . nastavak. ..

Br. 611 od 222: br. 166 29. januara:. . . Zbog toga su i dobili kuraž talijani. Svakako ni proleteri neće dobro proći, jer su ih pritisli nemci i ustaške legije od 30.000. Priznaju nadmoćnost fašista. Može se desiti da republika pre kapitulira, nego će doći crnogorci, a da će se dotle izvući proleteri u to sam uveren, jer ne verujem da će se upustiti u odlučne borbe. U ovom slučaju ne bi bilo potrebno da crnogorci idu čak u zapadnu Bosnu. Ništa ne govorite o ostvarenju varijante. Plašim se da potreba za nju ne nastupi dok crnogorci i hercegovci budu van svojih zona, ako se budu daleko upućivah a bez najboljih boraca, sumnjam u uspeh. . nastavak... .

Br. 612 od 222: br. 167 nastavak. I ja želim uništenje komunista pre glavnih događaja, ali sumnjam da ćemo za to imati vremena i mogućnosti pod ovako teškim prilikama, pa sam za manji reskir. Nemci sada skraćuju front u Rusiji, a po gubitku Afrike, italijani će imati više snage za rat u Evropi. Posle ovoga verujem da će nemci stvoriti jake rezerve u centru zone koju drže, i operisati po unutrašnjim pravcima, jer im to jedino ostaje. U ovom momentu verovatno je pojačanje osovinskih snaga u našoj zemlji, a to ne mora da bude daleko. Tada može nastupiti ono što je Keserović javio. Ja ostajem pri mišljenju da bi mi varijantu morali ostvariti pre ovog momenta. . nastavak. . .

Br. 613 od 222: br. 168 nastavak.... tj. pre nego nemci dođu u ove krajeve. Posle bi nas saveznici morali pomoći, a mi izvršiti pripreme i prethodne akcije. Os varenjem varijante bacili bi u zasenak komuniste, ogromno bi dobili u narodu i kod saveznika, a likvidiranje crvenih izvodilo bi se svakom pogodnom prilikom sa odredima van osolobođene zone. Posle Bjelimića nastao rascep kod turaka u Cajniču, hoće da pregovaraju. Ah njih treba kazniti pa [neće][43] ništa preduzimati [nego] mirno [sačekati] rešenje. Bajina i Vojina stanica neka mi se jave pre polaska Zemljaka u Cajniče. Branko.

[41] i [42] Reč je o četničkim odredima u zap. Bosni. O borbama, o kojima je reč vidi: dok. br. 27, tom IV, knj. 9, dok. br. 24, 27, 33, 34, 37, 72, 80, 105, 123 i 136.

[43] U depeši nedostaju neke reči — ispuštene.

1. februar 1943. god.

br. 683 od lštvana: br. 47 27. januara.— Operacija ka Vrliki izvršena je 25. januara. U toku napada desna i srednja kolona izbile su sa malim otporom do 16 čas. na Crnoj Glavici. Leva kolona po izlasku iz s. Golubića i Kesića stupila je u borbu sa komunistima na liniji Veljuv — Capinovac — zapadne padine Plješevice.[44] Neprijatelj je proteran i ista je nastavila pokret desnom podkolonom preko Cmoglavice a levom ka Vršini sa koje je dobila vatru kao i sa Pješivice. Sve tri kolone su od hercegovaca.. nastavlja se. ...

Br. 684 od lštvana: br. 47.. nastavak. U to vreme na Pješivici nalazila se jedna četa četničkog bataljona iz Golubića,[45] koja nije ništa preduzela da olakša borbu levoj koloni već je istu posmatrala. Borba se uglavnom vodila na prostoriji Pješivica — Vršina. Srednja kolona za vreme pokreta imala je veze sa levom do Cmogorčevih Stanova. O borbi leve kolone nije dobila nikakav izveštaj. Prema levoj koloni bila su 4 partizanska bataljona i Crnogorska proleterska brigada. Rezultat borbe kod ove 130 mrtvih partizana, većina cmogorci i 43 zarobljena, od kojih dva politkoma.

Br. 685 od lštvana: br. 47.. nastavak. . zaplenjeno 6 puškomitraljeza, jedan mitraljez, 100 goveda, 1000 ovaca. Veliki broj mrtvih i ranjenih partizana su odneli. Ostale dve kolone 26. do 10 čas. zauzele su Vrliku, posle kojih je išla i kolona Dinaraca potpomognuta jednim bataljonom hercegovaca od s. Tepljuha. Bataljon Dinaraca koji je trebao da štiti levi bok cele akcije na Vršiću i Debeloj Kosi, nije bio na određenom mestu.. nastavak. . .

Br. 686 od lštvana: Br. 47.. nastavak.. . U toku 26. napadnuta velikim partizanskim snagama pala je Strmica[46] u koju nije bio stigao bataljon poručnika Sućura[47], kao što je bilo predviđeno, a zatim Plavno i Golubić,[48] koja su po sporazumu trebali da štite domaći. Naši gubici 23 mrtva, 49 ranjenih. Po zauzeću Vrlike tražio sam da meštani drže istu. Đujić naredio da ostane brigada »Gavrila Principa«, ali ona to nije izvršila. Noćnim usiljenim maršem vratili smo se u reon Knina radi preduzimanja akcije 28. u pravcu Strmice, o čijem ću rezultatu izvestiti. Baćović. Kraj.

Br. 687 od lštvana: br. 49 30. januara.— Čim smo se vratili iz Vrlike zauzeli smo ponova Golubić, Plavno, i Strmicu.[49] Naše trupe su premorene jer su za pet dana prevalile preko 100

[44] i [45] Borba je vođena protiv Kninskog NOP bataljona.
[46], [48] i [49] Vidi dok. br. 9 i 62.
[47] Milutin (Milan).

km. u teškoj borbi. Danas mi je po zauzeću Strmice, Ivanišević, u ime Vojvode Birčanina čestitao na herojskim podvizima naših trupa, saopštio mi je da je i on uvideo da Dinard nemaju vojsku na koju može da se računa, o čemu sam Vas ja još po dolasku izvestio. Strmicu držim. Ni jedno mesto koje smo mi zauzeli krvavom borbom Dinarci nisu do sada zadržali.

Br. 689 od Lorenea: br. 26. U Kijevu i Vrlici Baćović streljao 55 a u Maovicama i Otavicama Đujić 48 ustaša.[50] Hrvati zbog ovoga obustavili hranu Srbima ali na intervenciju talijanskog denerala ponovo izdaju hranu stanovništvu u sev. Dalmaciji.. . nastavak.. ,[51]

2. februar:

Br. 720 od Ištvana: br. 50 1. II.— Situacija ozbiljna. Bacači i mitraljezi iz Strmice pali u partizanske ruke. Pre neki dan predalo se 130 četnika sa 7 puškomitraljeza partizanima. Niko nikoga ne sluša. Molim Vas naredite da zauzeta mesta drže. Spremam napad na Grahovo.[52] Molim hitna uputstva. Baćović.

Br. 725 od Ištvana: Br. 46 24. I.— Kada budete o svemu tačno obavešteni, mislim da ćete mi dati za pravo. Sa Italij anima ne održavam nikakove veze i nisam mogao ništa da doprinesem da se dozvoli prolaz cmogorcima. Hercegovci i Bosanci daju sve od sebe. Svaki dan vodimo borbe sa partizanima. Posle njihovog poraza kod Gračaca moral se ovde znatno podigao. Bio sam juče kod Birčanina na njegov poziv i saglasili smo se u svemu. Tetkići nam još ništa nisu dah. Ištvan.

Br. 726 od Ištvana: Br. 48 30. I.— Po grebenima Dinare, trupe iz Hercegovine provode noći pod vedrim nebom i vode krvave borbe sa najboljim partizanskim brigadama, i dok su dosada imali 121 mrtvog i ranjenog, dotle ja dobijam depeše iz kojih ja naslućujem pozadinu o kojoj smatram da u ovom momentu ne treba raspravljati.[53] Jevđević je u Hercegovini. Grđić na Sušaku, te ne vidim kojim bi putem vršili štetan uticaj na mene. Sam bez ičijeg uticaja donosim svoj sud o ljudima i znam koliko Jevđević i Grđić ulažu napora i doprinose op-

[50] Ne radi se o klanju ustaša, već civilnog stanovništva (vidi tom V, knj. 11, dok. br. 107 i 209).

[51] U daljem nastavku depeše ponavlja se izveštaj o borbama za Strmicu, Plavno i Golubić.

[52] Bosansko Grahovo.

[53] Vidi dok. br. 25.

štoj stvari. Znam koliko Vas obojica obožavaju, pa apelujem na Vas da ih pravilno shvatite. Svi mi imamo svoje slabosti, ali su njihove u up ore den ju sa drugima, najmanje štetne. Ištvan ML[54]

3. februar 1943. god.

Br. 738 od 222: br. 176.— Nemci ih gone od Zepča ka Teslići.[55] Partizani pokušali da pridobiju naše odrede, bez uspeha. Hugo se nalazi između Borja i Trebave. Teškoće u radu velike, a sad borbe sa komunistima. Radio veze sa njim nemam. Po ovom izlazi da se zbog komunista nije mogao probiti do Drenovića. Tražio sam da dostavi detaljan izveštaj. Po svemu izgleda da na odrede iz Zapadne Bosne izuzev Drenovića ne možemo računati za rad prema direktivi.[56] O radu Bjelajca, Ivanišević ništa ne javlja i ako jednako pitam. Danas sam dobio hrvatske novine od 24 januara koje donose u uvodnim člancima: Novu osnovu Velike Srbije, sa kartom koja se poklapa skoro sa onom gospodina Moljevića uz članak o homogenoj Srpskoj državi.[57] Siže članka: Vi prestavnik Velike srpske ideje koja potiče od Garašanina,[58] podržavaju Vas Kralj i Vlada velikosrpska[59] i englezi.

Br. 739 od 222: br. 177.. . Napadaju sve redom, a čude se hrvatima u londonskoj vladi koji pored svega ovog pozivaju hrvate da Vam priđu. Predočavaju najgore stvari hrvatima, muslimanima i slovenidma od velikosrpstva. Kažu da imaju još neka dokumenta. Sve ovo objavio Lorković[60] u svojoj knjizi[61] pred stranim pretstavnicima i štampom. Na karti koridor sa Češkom. Neznam kako će ovo primiti hrvati, ali među srbima zapadne i istočne Bosne napravili su nam ogromnu propagandu.

[54] Mirko Lalatović.

[55] Odnosi se na 10. hercegovačku brigadu.

[56] Vidi dok. br. 1.

[57] Reč je o članku Stevana Moljevića. O tome vidi knj. 1, dok. br. 1.

[58] Odnosi se na Iliju Garašanina, koji je tu ideju razradio u svom »Načertaniju«. Opširnije: Dr Vasa Čubrilović, Istorija političke misli u Srbiji XIX veka. Prosveta, Beograd 1958, str. 151—195.

[59] U pitanju je vlada Kraljevine Jugoslavije.

" Dr Mladen, ministar inostranih poslova Nezavisne Države Hrvatske.

[61] To je knjiga Lorković dr Mladena: Odmetnička zvjerstva i pustošenja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Naklada, Velebit, Zagreb 1943. Deo tih materijala nalazi se u Arhivu VII, fond NDH, k. 281, reg. br. 1/4 i k. 310, reg. br. 1/1.

Kukaju na »Karađorđa«.[62] Poslaću Vam ove novine po prvom kuriru. Branko.

Br. 740 od 222: br. 178 2. II.— Tetkići očigledno žele da nam podvale i održe sve snage razdvojene. Otuda i zabrana odlaska zemljacima. Boje se Velike Srbije. Dinarcima slabo što daju. Žele samo da nas iskoriste. Preduzete mere da se sazna situacija i namera nemaca i ustaša. Vaše mesto poznato svima, pa se bojim ako saznaju da Vam ne pošalju štuke.[63] Major Radojlović u ime Ištvanovo javlja da imaju pred sobom 20.000 komunista. Ne veruje u uspeh sa snagama koje imaju. Bjelajac potpuno odvojen i ukočen od Italijana. Ivanišević pita za dolazak u Sušak radi dobijanja dozvole za legalan put cmogoraca, protivan je ilegalnom upućivanju jer se plaši da im se na Dinari ne uskrati svaka pomoć[64]. . nastavak ...

Br. 741 od 222: br. 179 2. II.: nastavak.. Priznaje da Đujić bez Baćovića ne može držati svoju zonu. Trupe im zamorene. Kažu da su komunisti nadmoćniji u snazi i oružju. Naredio sam da se dostave detaljni podaci o situaciji i namerama talijana i nemaca, dotle trupe odmore i popune. Da li je što konkretno utvrđeno za napad na Čajniče. Sigurno Vi odlazak ne odobravate. Novu Stanicu nisam čuo.[65] Kraj. Branko.

Br. 749 od Maria: br. 26 2. II.— Vest da cmogorci moraju ilegalno poći u Bosnu zabrinula je vojvodu zbog zime i snega, napornih mar ševa i pri tom oskudica u oružju, municiji i drugom. S toga mi je naredio da preduzmem nove korake da se taj pokret legalizuje. Učiniću po instrukciji vojvodinoj sve, ali ne ve ruj em da ću uspeti zbog hrvata i nemaca koji su odlučno protivni. Vojvoda smatra da bi bilo potrebno da mi odobrite, da dovedem morem u reon Knina 3000 cmogoraca a ako ne pristanu, da operišemo od Prozora.

Br. 750 od Maria: br.26. . nastavak.. u tom slučaju imali bi dve grupe, jednu legalnu a drugu ilegalnu, koja bi zatvarala pravac preko Prozora i onemogućila begstvo komunista. Docnije u toku operacija, ilegalna grupa nebi vršila pokolj i pljačku, i nju bi naknadno legalizovah. O ovom predlogu izvestio sam Čika Branka radi znanja. Vojvoda Birčanin će izaći na teren kad počne velika operacija. Za sada se izvode lokalne operacije koje izvodimo zajednički, Baćović, Đujić i ja, uvek

[62] četnička radio-stanica. Otpočela je radom 20. novembra 1942. u Jerusalimu.

[63] Tada su se Draža i Vrhovna komanda nalazili u s. Lipovu (kod Kolašina).

[64] Vidi dok. br. 48.

[65] Reč je o radio-stanici, koju je konstruisao potporučnik Tugomir Prekoršek (pseudonim Keler), rukovodilac centra za veze u zapadnoj Srbiji. Ta stanica je 2. februara 1943. davala probne emisije.

po planu kojeg vojvoda prethodno odobri, do sada sam naišao na veliko razumevanje i punu podršku oba komandanta.[66]

Br. 751 od Maria: br. 26. . Od Branka dobivam redovno naređenja i uputstva za rad. U dosadašnjim borbama izbačeno je iz stroja oko 120 Baćovićevih i oko 300 Đujićevih boraca. Pukovnik Uzunčević poginuo je u Gračacu kad i ostali oficiri i borci. U vezi Vaše depeše br. 265 neophodno bi bilo potrebno da uputite Đujiću 20 naših oficira za komandante bataljona i brigada, koji su učestvovali u borbi jer nema oficira. Sve te oficire u jednoj partiji mogao bi sprovesti kap. Rakočević. Ivanišević.

4. februar 1943. god.

Br. 827 od 222: br. 182 4. II.— Duboko me potresla vest o smrti viteškog Vojvode Birčanina,[67] koju danas primih od poručnika Plećasa. Bojim se da ova nesreća prouzrokuje teške potrese u onoj zoni. Ivanišević mi se ne javlja. Sigurno je otišao u Split. Komunisti mogu ovu zabunu da iskoriste, naredio sam da naši obrate najveću pažnju. Jevđević izgleda juče pošao za Dinaru.[68] Slagao me je za municiju. Biće ogromnih teškoća za nju i za hranu cmogoraca. Učiniću sve što mogu. Pošto su nemci zauzeli Petrovac,[69] a naši će Grahovo pre stizanja cmogoraca, neće biti potrebe da idu do prvobitno postavljenog im cilja. Kad stignu u reon Prozora možda će se moći što izvući od žabara.. nastavak...

Br. 828 od 222: Br. 183 4. II.— Nastavak.. To ću raditi preko Jevđevića kome ću narediti da se do toga vremena vrati ovamo. Krstarenje nemaca pratim i javljaóu Vam. Sa sviju strana javljaju da »Siva knjiga« za nas čini veliku propagandu. Narednik Carević stigao večeras. Iz Nevesinja javljaju, ceo nevesinjski talijanski garnizon dobio naređenje za pokret. Ostaće samo 200 ljudi. Oficiri tvrde da idu za Grčku. Za ostale garnizone još neznam. Tražio sam hitne podatke i izvestiću. Možda polako beže. Branko.
70

66 Reč je o operacijama u predelu Vrlike. Vidi dok. br. 9.

67 Birčanin je umro 3. februara 1943. u Splitu.

68 Jevđević se tada nalazio u Dubrovniku.

69 Bosanski Petrovac. Zauzeli su ga 7. februara 1943. delovi nemačke SS divizije »Princ Eugen«.

70 Vidi dok. br. 48 (nastavak depeša).

BR. 29

IZVEŠTAJ KOMANDANTA RASINSKOG KORPUSA OD 6. FEBRUARA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O STANJU ORGANIZACIJE I DELOVANJU PRIPADNIKA NARODNOOSLOBODILAČKOG POKRETA NA TERITORIJI KORPUSA[1]

KOMANDA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI
GORSKI STAB 23[2]
Str. Pov. Br. 197
6. februara 1943. god.
Slobodne Srpske planine

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE, MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA I NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE.—

Prema Vašem naređenju upućujem vazduhoplovnog poručnika g. Milisava Šurbatovića,[3] koji će Vam kao delegat ovoga korpusa izložiti potrebno o stanju u korpusu i na poverenom mi re onu.

Sa poručnikom g. Šurbatovićem upućujem četiri pratioca koji će u isto vreme preneti potrebna naređenja u koliko ih bude bilo za ovaj štab.

I pored toga što će te preko delegata biti o ovome obavešteni nalazim potrebu da Vas izvestim o sledećem:

1. — Organizacija srezova čiji sam komandant ja u potpunosti je završena.[4]

2. — Sve je spremno, da se po Vašem naređenju krene u sveti boj.

3. — Narod ovoga kraja mnogo pati. Neprijatelj[5] je bezobziran i prođe, pljačka, ubija i pali pojedine domove naših ljudi. Nasilja i pljačke redaju se svakoga dana, streljanja i odvođenje u lagere. Narod željno očekuje ustanak da skine jaram ropstva sa sebe. Narod je sav uz vas. Narod je spreman za odsudni čas.

[1] Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 79, reg. br. 22/6 (S-V-11734). Neke rečenice u originalu, delimično su podvučene crnom olovkom.

[2] Rasinski korpus. U svom sastavu je imao brigade: Župsku, Kopaoničku, 1. kruševačku, 2. kruševačku, 1. rasinsku, 2. rasinsku, 1. trsteničku, 2. trsteničku i leteću.

[3] Sef odseka za šifru u Centru veze Vrhovne komande.

[4] Korpus je obuhvatao teritoriju srezova: župskog, kopaoničkog, kruševačkog, rasinskog i trsteničkog.

[5] Okupator (nemačke i bugarske jedinice).

4. — Na reonu Rasinskog korpusa komunisti su sada vrlo aktivni. Na Jastrebcu se nalaze dva njihova odreda (Rasinski[6] i malo Jastrebački) ukupna jačina do 150 ljudi.[7] Iz Toplice povremeno prelazi na ovaj reon Toplički partizanski odred jačine oko 50 ljudi. Svi ovi odredi nekada celi a nekada podeljeni u manje grupe kreću se po selima u toku noći i vrše propagandu a naše pojedine prijatelje ubijaju. Po sehma nemaju ni jednog pristalicu niti će ga imati jer ceo seljački narod je uz nas i sa nama. U varošima, a naročito u Kruševcu imaju pristalica. Preduzeo sam potrebno da ih uništim, no nailazim na mnogo poteškoća. Oni se kreću nesmetano od neprijatelja, pa čak su i u vezi sa ovim. O svima mojim pokretima neprijatelj je uvek obavešten i na taj način dolazim između dve vatre, sa jedne strane okupator, a sa druge komunisti. Produžiću borbu protivu ovih i nadam se da ću uspeti da ih uništim i onemogućim na ovoj teritoriji.

Narod bi sam rado učestvovao u ovoj borbi no je goloruk. Potrebno je oružje i municija. Kad dobijem oružje naoružaću već formirane jedinice po opštinama, odnosno bataljonima koje će jedinice biti sigurna brana protiv komunista. Tek tada će se potpuno moći sa njima likvidirati.

Mobilizaciju i ustanak moramo dočekati bolje naoružani.

5. — Odelo i druga oprema neophodno je potrebna i što pre.

6. — U 2. Rasinskoj brigadi služba je skopčana sa mnogo poteškoća. Komandant ove brigade kapetan Aleksandar Petković oronuo je dosta u zdravlju te usled toga ne može uspešno vršiti službu u ovoj brigadi. Zbog toga, a da bi se na reonu ove brigade komunistička akcija potpuno ugušila, mišljenja sam da bi za drugu Rasinsku brigadu trebalo odrediti kapetana g. Dušana Radovića. Ovaj raspored nisam hteo sam izvršiti i ako je ovo bilo neophodno potrebno iz razloga što je kapetan g. Radović za komandanta brigade određen od strane više komande. Za komandanta 1. trsteničke brigade odrediti kapetana g. Filipovića, do sada načelnika štaba iste brigade.

7. — Po poručniku g. Šurbatoviću šaljem spiskove aktivnih i rezervnih oficira i podoficira ovoga korpusa.[8] Spisak oficira i podoficira trsteničkih brigada nisam dobio i ako sam blagovremeno tražio. Ove spiskove ću dostaviti naknadno.

[6] **O sastavu odreda vidi tom I, knj. 5, dok. br. 13.**

[7] **Početkom januara 1943, Rasinski NOP odred imao je oko 120 boraca, dok je Jastrebački imao 100 boraca. Vidi tom I, knj. 5, dok. br.** 2.

[8] **Takve spiskove redakcija nije pronašla.**

Rubrika šest priloženog spiska popunjena je po izjavi pojedinaca u koliko nisam imao podataka.

KOMANDANT MAJOR,
M.P. **Drag. Keserović**

Odgovoreno
ML[9]

BR. 30

IZVEŠTAJ ČLANA ŠTABA MOTAJICKOG ODREDA OD 9. FEBRUARA 1943. NAČELNIKU ŠTABA KOMANDE BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA O EFEKTU UGOVORA SKLOPLJENIH IZMEĐU ČETNIČKIH ODREDA I USTAŠKO-DOMOBRANSKIH JEDINICA I BORBAMA PROTIV JEDINICA NOVJ U PREDELU MOTAJICE[1]

Majoru
Slavku Vranješeviću

Kulaši

Ne ulazim u suštinu neuspeha borbi Borjanskog odreda i komande B.č.[2] odreda protiv partizana,[3] ali moram da napomenem da su glavne greške ne samo u strategijskim planovima za napad, odbranu i povlačenje, nego i osmomesečna učmalost pod »Paktom«[4] koja nije dala ništa dobro nego samo učmalost, neposlušnost, nenaoružanje i samovolju pojedinaca kao komandira, komandanata, pregovarača itd. — Jasan je dokaz što je 800 partizana razbilo odred od 1800 vojnika.[5] —

Mi smo uspeli da na Motajici u času kad su nas napustili svi domaći borci, od kojih je jedna polovina razoružala od

[9] »Odgovoreno« i inicijali »M.L.« (Mirko Lalatović) dopisao je Lalatović na poleđini originala, olovkom, ćirilicom.

[1] Original (pisan plavim mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 206, reg. br. 17/4 (BH-V-9922-G).

[2] Odnosi se na Komandu bosanskih četničkih odreda.

[3] Reč je o borbama četničkih odreda zapadne Bosne protiv jedinica NOVJ u 1942. i januaru 1943. Vidi dok. br. 28 i 145.

[4] Odnosi se na ugovore koje su u prvoj polovini 1942. sklopili četnički odredi zapadne Bosne sa ustaško-domobranskim jedinicama i vlastima Nezavisne Države Hrvatske. Vidi dok. br. 28, 145 i 164; tom IV, knj. 6, dok. br. 153.

[5] Reč je o jedinicama 1. proleterske NOU divizije, koje su u toku januara 1943. razbile četnički odred »Borje«. Opširnije o rezultatima tih borbi vidi dok. br. 28 i 142; tom IV, knj. 9, dok. br. 130.

partizana, razbijemo partizane i u grčevitoj 12-dnevnoj borbi, da ih prisilimo da se ne sanno profeterei nego i domaći partizani povuku sa njima.[6] Ovde siu odigrali najvažniju ulogu borci iz istočne Bosne, koji su došli samnom i koji su ovde bili sa bratom Forkapom.[7] — Mi smo u istinu uspeli da očuvamo ovaj kraj kao četnički, ah su ovde navalili Hrvati, koji su dobih blagoslov od Radića, i koristeći naše male snage, pale srpska sela i uništavaju sve što je srpsko. — Mi se branimo i do sada smo imah dosta žrtava, tako da sam ja prepolovio ono što je samnom došlo. — U borbi protiv partizana ranjen mi je komandir Veljić, a u borbi protiv Hrvata poginuo je i najbolji borac Petar Matijaš. —

Partizani su gonih mene i Forkapu iz dana u dan, ali su bez uspeha i uz vehke gubitke. — Mi nismo klonuli duhom i nismo hteli da napuštamo ovaj sektor, jer smo znali da, ako poginemo poginućemo kao časni borci za slobodu i spas srpskog naroda. —

Ja sam od svakodnevnih borbi toliko iscrpljen, da ne mogu nikuda da krećem, a nemam ni skim t.j. nemam vojske vrlo malo, i ne mogu napustiti ova sela u momentu dok se vodi borba. —

Nisam razumevao ni ranije, a sad pogotovo pretnje Radića upućene meni, kad ja s njim nemam ništa.[8] Žalosno je da se mi nacionaliste između sebe gložimo i krvimo. —

Ja sam svestan poverene mi dužnosti od Draže,[9] ah sam uvideo da niko neće da sluša i svaki seoski komandirić hoće meni da zapoveda. — Ja radim po savesti u duhu nacionalne slobode srpskog naroda i žeho bi da dođe vreme da mogu položiti račun o svome radu.

Lično sa Vama i Mitranovićem želeo bi da se nađem, pa ako hoćete javite gde i kada samo ne pre 10 dana, jer sam nešto slab. —

9/II [1913] u 18 časova
Položaj

Bratski pozdrav
Dušan Dukić

[6] Reč je o 1. proleterskoj brigadi, koja je 16. januara 1943. zauzela Prnjavor i razoružala deo četnika Motajičkog četničkog odreda. Vidi dok. br. 28.

[7] Nikola. Komandant Motajičkog četničkog odreda. Ranije je bio komandant bataljona »Knez Arsen«.

[8] Do svađa između Rade Radića i Dušana Dukića dolazilo je više puta. Radić je zahtevao da se Motajički odred stavi pod komandu Bosanskih četničkih odreda čemu su se Dukić i Forkapa protivili. Konačno je spor privremeno izglađen kad se pomenuti odred 3. maja 1943. stavio pod komandu Bosanskih četničkih odreda (vidi dok. br. 145)

[5] Dukić je bio upućen da radi na organizovanju četnika na Grmeču (dok. br. 28).

BR. 31

PROGLAS ČETNIČKIH KOMANDANATA ISTOČNE BOSNE, HERCEGOVINE, DALMACIJE I LIKE OD 10. FEBRUARA 1943. NARODU BOSNE, LIKE I DALMACIJE ZA BORBU PROTIV NARODNOOSLOBODILACKE VOJSKE[1]

NARODU BOSNE, LIKE I DALMACIJE

Pošto smo očistili Srbiju, Crnu Goru i Hercegovinu, došli smo Vam u pomoć da razbijemo žalosne ostatke komunističke međunarodne, zlikovačke bande Tita, Moše Pi jade, Levi Vajnerta[2] i drugih plaćenih jevreja.

Petnajest hiljada četnika do zuba naoružanih napada[3] sa raznih strana i uništava na svom istoriskom pohodu sve što pokazuje otpor.

Komunisti će biti istrebljeni. Prema njima nema milosti.

A Vi braćo, koji ste prisiljeni ih zavedeni lažju i obmanom okrenite oružje protiv najvećih neprijatelja našeg naroda. Poubijajte političke komesare i stupite odmah u naše redove, gde ćemo Vas primiti bratski. Ugledajte se na stotine i stotine njih koji nam se svakodnevno predaju, svesni da su izdati i prevareni od komunista jevreja.

Narod Bosne, Like i Dalmacije neka ostane na svojim ognjištima i neka čuva svoje domove, jer dolaze četnici da ga oslobode komunističke kuge, terora i strahovlade.

S VEHOM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!
SLOBODNE SRPSKE PLANINE, 10. februara 1943 godine.

Komandant operativnih trupa zap. Like i zap. Bosne
Đeneralštabni p. pukovnik — Ilija Mihić.[4]
Komandant operativnih trupa ist. Like i sjev. Dalmacije — Vojvoda
Momčilo R. Đujić

Komandant operativnih trupa ist. Bosne i Hercegovine — Vojvoda Petar Baćović — Kalinovački
Načelnik štaba bosanskih, ličko dalmatinskih i hercegovačkih četničkih odreda — Vojvoda
Radovan Ivanišević — Dinarski

[1] Letak (štampan ćirilicom) u Arhivu VII, reg. br. 11/6, k. 222.

[2] Verovatno se misli na Sia višu Vajnera Čiču. Narodni heroj. Ubijen 21. januara 1942.

[3] Odnosi se na planove Draže Mihailovića za uništenje NOVJ na teritoriji zap. Bosne, Like i Dalmacije. Vidi dok. br. 1.

[4] Mihić je bio komandant četnika u Lici (vidi dok. br. 43). Komandant četničkih odreda u zapadnoj Bosni, u to vreme, bio je Rade Radić.

BR. 32

NAREĐENJE KOMANDANTA BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA OD **11.** FEBRUARA **1943.** KOMANDANTU BATALJONA »KRALJ PETAR II« ZA BORBU PROTIV PRIPADNIKA NARODNOOSLOBODILAČKOG POKRETA NA TERITORIJI ODREDA »OBILIĆ« I »BORJA«[1]

K O M A N D A
BOSANSKIH ČETNIČKIH O D R E D A
broj: služb.
dana 11-11-43 godine
Položaj.

KOMANDANTU
ČETNIČKOG ODREDA »MANJAČA« — »PETAR DRUGI«'
bratu Jovi Mišiću

P O L O Ž A J

Ovaj čas primio sam izveštaj od načelnika štaba brata majora Vranješevića da je sa 1800 četnika Trebavskog i Ozrenskog odreda prešao reku Bosnu i da će se danas nalaziti na ručku u Kulašima.[3] Ovim snagama pridružiće se danas i četnički bataljoni »Tankosić«, »Kralj Petar« i »Karađorđe« iz Borjanskog četničkog odreda. Već sutra pridružiće se ovim snagama i sve ostale četn. jedinice Borjanskog odreda.

Sve ove snage imaće zadatak da krenu preko Borjanskog i Obilić odreda i čistiće ostatke partizana koji se na tim područjima nalaze u povlačenju, a kretaće se prema Mrkonjić gradu.[4]

Ti odmah treba da se sporazumeš sa bratom Vukašinom,[5] pa da sve vaše snage grupišete najkasnije do 14 o.m. do 6 sati po podne na liniji Bočac — Sitnica.

[1] Original (pisan na mašini, latinicom, a poslednji pasus, olovkom, ćirilicom), u Arhivu VII, Ča, k. 204, reg. br. 15/8 (BH-V-9588).

[2] Odnosi se na puk »Manjača« u čijem se sastavu nalazio bataljon >*Kralj Petar II« kojim je komandovao narednik Jovo Mišić (dok. br. 27).

[3] Reč je o četnicima koji su prešli r. Bosnu 8. februara 1943, s ciljem dejstva u pravcu Prnjavora (vidi dok. br. 27).

[4] Reč je o jedinicama 1. proleterske divizije, koje su u sastavu Glavne operativne grupe, a po naređenju Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije, prešle u protivofanzivu u pravcu Hercegovine. (Vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 83; Oslobodilački rat, knj. 1, str. 380).

[5] Marčetić.

O ovome sam obavestio i brata Vukašina Marčetića.

Za neizvršenje ovoga naređenja bićeš lično odgovoran.

Napominjem da smo uspeli đa opet sastavimo jednu četničku vojsku koja će brojati oko 5000 četnika koji su stavljeni u pokret i koji će moći da prodru svuda samo ako budu disciplinovani i slušali naređenja svojih komandanata.

Sto se tiče ispada Nikole Forkape i drugih koji su se oko njega kupili situacija se sređuje, jer svi ljudi koji su lakomisleno pošli za njim sada ga napuštaju i prilaze nama, jer su uvideli da ih je on bio poveo rđavim putem i da je njegovim nepromišljenim akcijama samo stradao nevini i goloruki srpski narod.[6]

Sve stvari inače stoje vrlo dobro.

Sa bratom majorom dolazi i brat Mitranović.

Pozdravi brata Vukašina, Miću Azarića i svu ostalu braću, i saopštiti im da smo ovaj put rešeni da komuniste gonimo do kraja i da ih potpuno očistimo iz naših krajeva.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

K O M A N D A N T ,
R. Radić[7]

M.P.[8]

Dragi Jovo,

U ovoj stvari učini sve što možeš. Pozdravi kuma Miću,[9] Vukašina, Voj,ina i sve ostale i reci da ih i ja sa svoje strane molim da postupe bratski i složno, pa da i ovaj put naša »Manjača« očuva svoj dobar glas — Ovo je akcija vrlo ozbiljna i u njoj su angažovane naše najveće snage. Ko bude klonuo duhom i izdao, snosiće odgovornost pred istorijom.

Tebe i svu ostalu braću bratski pozdravlja

Pozdrav

Brana"

Tvoj Sveta[10]

[6] Vidi dok. br. 27 i 145.

[7] Rade.

[8] Okrugli pečat: »Glavni štab Bosanskih četničkih odreda«.

[9] Azarić.

[10] Mitrović, komandant pozadine u četničkom odredu »Borja«.

[11] Lazičić Branislav (Branko Brana), advokat. Od 1. jula 1942. bio je šef propagande u Glavnom štabu Bosanskih četničkih odreda. (Kasnije Komanda zapadne Bosne).

BR. 33

IZVEŠTAJ KOMANDANTA ARILJSKE BRIGADE OD 12. FEBRUARA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O BORBAMA PROTIV PRIPADNIKA NOP-a U ZIMU 1942. GODINE I DOSTIGNUTOJ ORGANIZACIJI U BRIGADI[1]

KOMANDA
Jugoslovenske vojske u Otadžbini
Gorski štab Br. 131[2]
Str. Pov. Br. 7
12. februara 1943. godine
SI. Srpske Planine

Izveštava o radu i prilikama u srezu.

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA I NAČ. ŠTABA VRHOVNE KOMANDE.—

Rad na organizaciji po uputu Br. 5 završen je na vreme.[3] Ovaj srez imao je najviše učešća u komunističkom pokretu Zapadne Srbije. Aktivnost učešća uzelo je oko 700 ljludi. Do danas se nezna šta je sa 63 lica koja su odbegla sa komunistima. Zbog izloženog imao sam dosta teškoća, a imam ih i danas. Nastojim svim mogućim sredstvima i načinima da narod pridobijem, da ga vežem za naš pokret i da ga razuverim o onome što su mu komunisti i njihove vođe nekada prestavili. Do sada mojim ophođenjem i pristupačnošću prema narodu imao sam dosta uspeha.

Vidim da Vam je dostavljen izveštaj da na teritoriji sreza besni komunizam i da je srez pun komunista. Namerno ili ne poznavajući prilike u srezu podnose Vam se netačni izveštaji. Osim podnošenja izveštaja mešaju se u srez, primer: pre 15 dana odvedeno je pet ljudi iz ovog sreza. U Blagaji opština Godovička izvedeni su na streljanje i od pet sa strelišta su pobegla četiri. Ovakvim radom otežava se pronalaženje krivaca koji se inače dobro maskiraju i teško ih je otkriti.

Na teritoriji ovog sreza nije se pojavio nijedan naoružan niti aktivan komunista, koji bi narod i dalje zavodio. Ova] srez sam očistio 1941. godine i tada su streljani svi oni koji su

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 50, reg. br. 5/4 (S-V-5697).**

[2] **Brojčane oznake Ariljske brigade Požeškog korpusa.**

[3] **Reč je o Uputstvu o organizaciji i formaciji četničkih jedinica (vidi knj. 1, dok. br. 39).**

radili na štetu nacionalnog pokreta. Ovo se vidi iz priloženog spiska streljanih.[4]

Kao stariji oficir preduzeo sam da sa svima održavam dobre veze, da među nama vlada bratska sloga, ali ovo nisam uspeo, jer pojedincima ovo nije konveniralo. Nekoliko mlađih saradnika među kojima p. poručnik Erić Lazar, Srdanović Milutin, Matić Milisav i narednik Katanić Miloš, žalili su mi se na postupke Manica,[5] koji je čak išao toliko daleko da je slao trojke da ih pobije.[6] Kada sam određen za komandanta Požeškog korpusa[7] nastojao sam da Manica umirim i da ga odvratim od ove njegove bolesne ambicije, da naše ljude ne proganja i ne kleveta. Pri sastanku komandanata brigada a u prisustvu Nikole Kalabića, rešeno je da se ovi ljudi ne progone, već da Manic utvrdi i dokaže zloupotrebe pa da mi to dostavi na raspravu. Manić je na ovo rado pristao, ali nije izvršio već je produžio i dalje gonjenje. Manić je odbio svaki sastanak samnom, čak me nije priznao za komandanta, a svojim mlađim izdao je naređenje da moje naredbe ne poštuju i ne izvršavaju.

Kada nisam mogao sa Manićem postići saglasnost i pored toga što sam mu na njegov zahtev dao gotovo svo automatsko oružje i što sam mu predao veći deo imovine Sandžačkog odreda,[8] bio sam prinuđen da o ćelom ovom slučaju obavestim štab la.[9] Međutim Manić me je preduhitrio i uputio izveštaj neposredno Vrhovnoj Komandi u kome je izneo neistinite činjenice, a koje su u štabu uzete za tačne, odnosno kome se izveštaju poklonila vera i na osnovi toga sam lišen položaja komandanta korpusa a bez da sam saslušan.

[4] Takav spisak redakcija nije pronašla.

[5] Borivoje, poručnik. Od avgusta 1942. bio je komandant Požeške brigade. Draža Mihailović ga 18. maja 1943. upućuje na rad u istočnu Srbiju. U junu 1944. (kapetan II kl.) postao je komandant novoformirane Južnomoravske grupe korpusa.

[6] U pismu nekog Ljube od 24. novembra 1943. Dragiši Vasiću iznesene su optužbe protiv Manića. U pismu se navodi da je Manić pijanica, da maltretira i ubija nedužne ljude. Dalje se kaže da Manić sprema trojke da ubije i Ljubu, pa se moli Vasić da pismo preda Draži Mihailoviću kako bi ga ovaj zaštitio od samovolje Manića (Arhiv VII, Ca, k. 50, reg. br. 45/2).

[7] Miloš Marković je bio prvi komandant Požeškog korpusa. Na toj dužnosti nalazio se od 27. avgusta 1942. do 5. januara 1943. kada je smenjen i postavljen za komandanta Ariljske brigade. Međutim, u avgustu 1943. on je ponovo komandant istog korpusa.

[8] O organizaciji i zadacima sandžačkog odreda vidi knj. 1, dok. br. 94 i 107.

[9] Šifra za komandu Srbije. Obaveštenje o kome je reč upućeno je 25. decembra 1942. delegatu Vrhovne komande za Srbiju. U tom izveštaju govori se o stepenu izvršene organizacije i moralno-političkom stanju u korpusu (Arhiv VII, Ča, k. 50, reg. br. 6/3).

Vrhovnoj komandi moj rad na Ravnoj Gori i u Požeškom odredu poznat je.[10] Pod mojim vodstvom u borbama proterani su komunisti iz sreza Ariljskog i Zlatiborskog, izvršen prelazak Uvea i Tisovice i zauzeta Nova Varoš.[11] Tih dana stigao poč. Ignjatović[12] iz bolnice kome sam predao komandu a sa Glišićem[13] sam ostao u Sandžaku gde smo formirah Sandžačku grupu. Po formiranju ove grupe učestvovao sam u borbama preko Gradine, Šahovića, Stožera, Leveirtare[14] i Foče.[15] Rezultati ovih borbi poznati su štabu Vrhovne Komande. Izveštaj o radu i zalaganju u svima borbama poslati su.

Način moga smenjivanja sa položaja komandanta korpusa i uzrocima za isto osećam da mi je čast i ponos uvređena, a pred mlađima vrlo nezgodan utisak na štetu moga autoriteta, te molim da mi se odobri dolazak u Vrhovnu Komandu radi izlaganja istine i moga dosadašnjeg rada.

Radi potpunosti i istine molim tražiti podatke od Mitića,[16] Rakovica i ostalih suseda, koji kao poznavaoci verujem izneće objektivno.

Za svoj rad na organizaciji u srezu Ariljskom, Štab Vrhovne Komande potvrdio je svoje zadovoljstvo. Lično nemam nikakvih bolesnih ambicija. Komandovanje korpusom shvatio

[10] O borbama Požeškog odreda protiv partizanskih jedinica u 1941. i 1942. vidi knj. 1, dok. br. 14, 15, 16, 17, 18, 94 i 107.

[11] Slobodnu teritoriju između r. Lima i r. Uvea branili su: Čačanski, Užički i 2. šumadijski NOP odred, 1. i 2. zlatiborski i Mileševski partizanski bataljon. Petog februara 1942. na tu teritoriju otpočeo je napad udruženih četničko-nedićevskih i italijanskih snaga. Da bi se sačuvale snage, pred jakim pritiskom neprijatelja, partizanske jedinice su 6. februara 1942. napustile Novu Varoš i prebacile se na pl. Zlatar, a odatle 8/9. februara 1942. prešle na Kamenu Goru. Opširnije o tome vidi: tom III, knj. 4, dok. br. 47; Oslobodilački rat, knj. 1, str. 199—200.

[12] Vučko, major, komandant Grupe četničkih odreda koji su 1/2. novembra 1941. vršili napad na Užice. Vidi knj. 1, dok. br. 14.

Posle legalizacije četničkih odreda Draže Mihailovića (knj. 1, dok. br. 209) početkom decembra 1941. postao je komandant Užičko-požeških četničkih odreda. Ubijen je 26. juna 1943. u Novoj Varoši u međusobnim razračunavanjima sa svojim potčinjenim.

[13] Miloš, kapetan (major). Pri napadu na Užice 1/2. novembra 1942. bio je načelnik štaba Grupe četničkih odreda. Osuđen je 1946. na smrt streljanjem. Opširnije o ulozi i radu Glišića u 1941. vidi knj. 1, dok. br. 13.

[14] Reč je o borbama koje su vođene protiv partizanskih jedinica u toku maja i početkom juna 1942. Vidi knj. 1, dok. br. 94 i 107; tom III, knj. 4, dok. br. 106; Oslobodilački rat, knj. 1, str. 212—218.

[15] Reč je o borbama od 19/20. avgusta 1942. protiv ustaško-domobranskih jedinica. Vidi knj. 1, dok. br. 140 i 141.

[16] Milorad, kap II klase. »Od 27. IX do 31. X 1941. — stalni opunomoćenik pri Vrh. štabu partizana u Užicu; u isto vreme organizator crnogorskog i užičkog sreza« — kako stoji u njegovim službenim podacima od 10. januara 1943 (Arhiv VII, Ca, k. 30, reg. br. 1/2).

sam kao priznanje za svoj dosadašnji rad. Ne vidim razlog zašto mi se ova komanda oduzima. Tvrdim da nijedan oficir moga položaja i čina nije vodio više borbi,"bilo po vremenu trajanja, žestini ili prostoru niti da je bio u težim prilikama.

Za pravdu i pravičnost boriću se i dalje. Pokušao sam da zaštitim Požežane, koji su u danima najvećeg iskušenja davali sve od sebe pa i živote svoje. Tu nisam uspeo. Poručnik Manić bio je previše samovoljan i nadmen da bi mogao da shvati raspoloženje i potrebu naroda. Ubeđen u dobar plasman u Štabu Vrhovne Komande, svojim ponašanjem odbio je sve ljude od sebe koji nisu mislili kao on. Smatra da njegov autokratski stav najbolje odgovara ovim teškim danima. Izloženo molim ne smatrati kao ogovaranje koje kulminira u našim redovima.

U naoružanju sam vrlo oskudan, automatskog oružja nemam. U interesu sloge prepustio sam Maniću sve, a isto mi je neophodno te molim da mi se dodeli ili omogući prijem iz vazduha.

Po povratku sa puta iz štaba la sastao sam se sa Vučkovićem[17] koji me je zamolio da Vas izvestim o sledećem:

U srezu Kačerskom nalaze se dve komunističke grupe, prva jačine 60 a druga oko 150 ljudi.[18] Ove se grupe prebacuju i u Oplenački srez. Za likvidaciju ovih grupa potrebno mu je oko 300 ljudi, no kada bi ih skupio izazvao bi potere od strane okupatora. Ima jednu drugu mogućnost a to je da uputi Nemce da gone ove grupe. Posredno, no obazrivo ima vezu sa jednim od nemačkih komandanata, koji je izjavio gotovost za usluge svake vrste a naročito u gonjenju komunista. Zvonko će ga upotrebiti no ne uspeli to preduzeće sam potrebno.

Prilog: spisak oficira i podoficira, spisak ranjenih i poginulih, predlog za unapređenje i odlikovanje, i predlog za dodeljivanje zvanja Ravnogorca, izveštaj Lorenca[19] i pismo dr. Georgijevića,[20] i zapisnik o saslušanju jednog ustaše.[21]

M.P.

Dostavljeno:
Stabu 1001[22] i la

Komandant, kapetan,
Mil. B. Marković[23]

[17] Zvonimir Zvonko.

[18] U to vreme na pomenutoj teritoriji dejstvovao je 1. šumadijski NOP odred »Milan Blagojević«.

[19] Ing. Petar Miličević.

[20] Pseudonim dr Đure Đurovića, člana Centralnog nacionalnog komiteta i šefa propagandnih radio-stanica za zemlju i inostranstvo.

[21] Navedene spiskove, predloge i saslušanje redakcija nije pronašla.

[22] »Štab 1001" je oznaka za Vrhovnu Komandu i Dražu Mihailovića.

[23] Miloš.

BR. 34

IZVEŠTAJ KOMANDANTA LIMSKO-SANDZACKIH CETNICKIH ODREDA OD 13. FEBRUARA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O IZVRŠENIM ZLOČINIMA NAD MUSLIMANIMA U SANDŽAKU I DELU ISTOČNE BOSNE[1]

S T A B
Iimsko- **Sandžačk**ih **četn. odreda**
Str. Pov. Broj
13 **februara** 1943 **godine**
Položaj.

NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE.

Akcija u Pljevljanskom, Cajničkom i Fočanskom srezu protivu muslimana izvršena je.

Operacije su izvedne tačno po naređenju i izdatoj zapovesti.[2] Napad je počeo u određeno vreme. Svi komandanti i jedinice izvršile su dobivene zadatke na opšte zadovoljstvo.

Otpor neprijatelja bio je od početka do kraja slab. Jedini veći otpor bio je na Trebeškom brdu, koji je trajao 4 časa, ali
i on je brzo savladan.

Naši odredi 7. ovog meseca u toku noći, već su izbili na r. Drinu, te su borbe zaključno sa tim danom bile u glavnom završene, a zatim je nastalo čišćenje oslobođene teritorije. Sva muslimanska sela u tri pomenuta sreza su potpuno spaljena tako, da nijedan njihov dom nije ostao čitav.

Sva imovina je uništena sem stoke, žita i sena. Naređeno je i predviđeno prikupljanje ljudske i stočne hrane u određenim mestima, za stvaranje magacina rezervne hrane i ishranu jedinica, koje su ostale na terenu radi čišćenja i pretresanja terena i šumovitih predela, kao i radi sprovođenja i učvršćavanja organizacije na oslobođenoj teritoriji.

Za vreme operacija se pristupilo potpunom uništavanju muslimanskog življa bez obzira na pol i godine starosti.

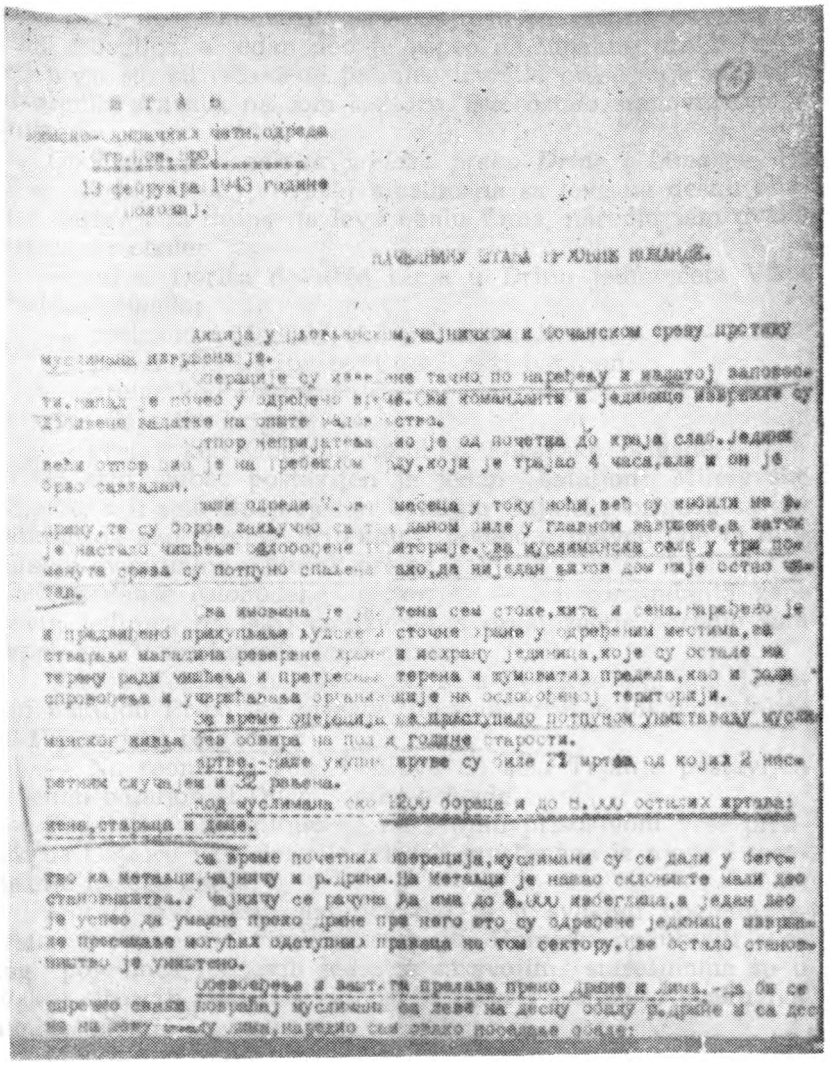
Žrtve.— Naše ukupne žrtve su bile 22 mrtva od kojih 2 nesretnim slučajem i 32 ranjena.

Kod muslimana oko 1200 boraca i do 8.000 ostalih žrtava: žena, staraca i dece.

Za vreme početnih operacija, muslimani su se dali u begstvo ka Metaljci, Cajniču i r. Drini. Na Metaljci je našao sklo-

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 132, reg. br. 25/3 (CG-V-75).**

[2] **Vidi dok. br. 24.**

Fotokopija prve stranice dokumenta br. 34.

nište mali deo stanovništva. U Cajniču se računa da ima do 2.000 izbeglica, a jedan deo je uspeo da umakne preko Drine pre nego što su određene jedinice izvršile presecanje mogućih odstupnih pravaca na tom sektoru. Sve ostalo stanovništvo je uništeno.

Obezbedenje i zaštita prelaza preko Drine i Lima. — Da bi se sprečio svaki povraćaj muslimana sa leve na desnu obalu r. Drine i sa desne na levu obalu Lima, naredio sam ovako posedanje obale:

— od s. Dorića do ušća Lima u Drinu jedna četa Višegradske brigade;

— prelaz kod Međeđe : Zaborački bataljon ;

— prelaz kod Ustiprače: Prenćanski bataljon;

— prelaz kod Ustiprače do zapadne ivice s. Kopači, jedan bataljon Cajničke brigade; i

— prelaz kod Goražda bataljon Fočanske brigade.

U selu Dubac postavljen je jedan bataljon Mileševske brigade, a u selu Bučje jedan bataljon Cajničke brigade sa zadatkom da kao rezerve priteknu u pomoć u pravcu gde bi muslimani eventualno pokušali prelaz.

Posedanje oslobođene teritorije. — Za komandanta zone i svih jedinica na istoj do izvršenja organizacije odredio sam kapetana I klase Lukačevića Vojina.

U selu Poblaće na reonu od sela Ponikve smešten je jedan bataljon Pribojske brigade, do sela Trpinje (3) tri bataljona Pljevaljske brigade; i

— Na reonu od sela Ponikve do sela Trpinje postavljen je jedan bataljon II Durmitorske brigade.

Zadatak ovih jedinica je da svojim prisustvom vrše pritisak na Cajniče i ne dozvole izlazak muslimana iz njega i terorisanje našega življa.

Moral: kod naših jedinica bio je u svakom pogledu izvrstan i na veoma visokom stupnju. Herojski poduhvati svakog pojedinca i čitavih jedinica sa svojim starešinama su u svakoj situaciji dokazali vidnog izražaja i zaslužuju svaku pohvalu.

Moral kod muslimana bio je takoreći strašan. Zavladala je epidemija straha od naših četnika tako, da su bili rposto izgubljeni.

Intervencija okupatora iz Plevalja i Čajniča sastojala se samo u tome—zaštita i obezbedenje njihovih garnizona od opasnosti usledenja našega napada.

Detaljan izveštaj podneću naknadno u relaciji sa svima prilozima i skicama.

Komandant, m a j o r
Pav. I Đurišić

BR. 35

IZVEŠTAJ DOBROSAVA JEVĐEVIĆA OD 13. FEBRUARA 1943. MAJORU ZAHARIJU OSTOJIĆU O SNABDEVANJU ČETNIKA OD STRANE ITALIJANSKIH TRUPA[1]

Telefonski izveštaj Vojvode brata Dohrosava Jevđevića od 13. februara 1943 godine, u 19,15 časova.

Za 3000 Bosanskih trupa iz Romanije poslata za četvrtak hrana u Konjic i naređen smeštaj.[2] Poslata i spremna baterija kalibra 75 mm sa Italijanskom poslugom, isto tako 8 bacača sa 3000 granata. Poslato pola miliona metaka.

Pored te 3000 Italijani su tražili još 2000 da budu koncentrisani u Nevesinju i spremni za pokret. Pokret će se avizirati 24 časa ranije. Kada se Pavlovići koncentrišu u Konjicu, Talijani ne žele da odmah krenu jer prema njihovim današnjim izveštaj ima glavnina partizanskih snaga koja beži od Banja Luke, sa Dinare i iz Like u jačini 6—8000 boraca nezna se kojim će pravcem: postoje dve hipoteze:

1.— Imotski—Makarska sa verovatnom namerom da zabije klin između naših snaga prema Moru.

2.— Prozor—Konjic—Bjelašnica—Kalinovik, sa verovatnom namerom da se infiltriraju u Hercegovinu i Crnu Goru.

Kroz 2—3 dana znaće se njihova namera.

U slučaju ove druge hipoteze Italijani misle da im Pavlova kolona spreči frontalan pokret a Nevesinjska kolona da im udari u bok.

Ako iz bilo kojih razloga Pavlovići ne mogu stići do četvrtka[3] o tome moram biti obavešten najkasnije 14. do 8 časova da nebi ispali neozbiljni pred Italijanima. U tom slučaju moram mobilisati svih 5.000 naših snaga, jer Italijani neznaju da su trupe u Kninu poreklom iz Hercegovine,[4] a vrlo dobro znaju da izdaju 11.000 obroka dnevno. Prema tome tu kamuflažu ne mogu da izvedem.

[1] Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 159, reg. br. 16/3 (H-X-74).

[2] Odnosi se na Limsko-sandžačke četničke odrede (Pavla Đurišića). U ovoj situaciji ih je nazvao »Bosanske trupe« (»Pavlovići«) da bi ih prikrio kod italijanskih vojnih vlasti. Kasnije su te jedinice Italijanima prikazivane kao »divlji četnički odredi« kojima se ne zna poreklo (dok. br. 42, dep. br. 456).

[3] i [5] Navedene jedinice, do tog vremena, nisu stigle na predviđenu prostoriju. O prikupljanju i pokretu tih snaga vidi dok. br. 20, 31, 39 i 52.

[4] Reč je o četnicima Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine (trupe majora Baćovića). Njihovo brojno stanje iznosilo je oko 3.000 ljudi.

Treba da se precizira sledeće:

1.— Sutra u 8 časova treba da znam odgovor Čičin i Pavlov o dolasku,[5]

2.— Dan dolaska,

3.— Radiogram iz Fijume saopštava: Nemci ne insistiraju više na okupaciju Hercegovine.

4.— 9. II. sastale se Nemačke i Italijanske trupe u Lici.[6] Tamo nema više partizana.

5.— Nemačka misija koja je bila u Dubrovniku vratila se u Sarajevo.

6.— Garantujem životom da ću svaki Nemački pokret uperen protiv nas znati bar 10 dana unapred.

7.— Konstatujem činjenicu, da svaki dan prevaljujem 400 km. bez pratnje kroz zonu punu partizana i Ustaša; da sutra na veče moram opet u Dubrovnik[7] a da Načelnik štaba Vrhovne Komande za ljubav mojih 400 km. ne može da pređe 400 metara da čuje vrlo važne stvari koje su od kapitalne važnosti po interese Srpskog naroda.

Molim da mi ujutro pripremi eventualne izveštaje ako ih je dobio od Baćovića.

Primio :
Kapet. Kovačević

BR. 36

NAREĐENJE MAJORA ZAHARIJA OSTOJIĆA OD 14. FEBRUARA 1943. MAJORU ANDRIJI VESKOVIĆU ZA POKRET JEDINICA U PRAVCU ZAKMUR—KONJIC[1]

Kapetanu Nikiću — vrlo hitno — pover. šif. tei.

Najhitnije po sigurnim kuririma prenesite majoru Veskoviću[2] sledeće naređenje:

Komunisti u Liki tučeni. Njihove glavne snage povlače se ka Hercegovini i već su delom prišle desnoj obali Neretve. Narod ispred njih beži u Mostar i Konjic.

[6] Još 29. januara 1943. spojili su se kod Ličkog Petrovog Sela delovi nemačke SS divizije »Princ Eugen« i severna kolona italijanske divizije »Re« (tom V, knj. 11, dok. br. 216).

[7] U Dubrovniku je bilo sedište italijanskog 6. armijskog korpusa.

' Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 161, reg. br. 45/1 (BH-V-36).

[2] Andrija, komandant Limsko-sandžačkih četničkih jedinica za operacije u zapadnoj Bosni. Vidi dok. br. 18.

Momenat je da se otsuđno tuku dejstvom po pravcima Grahovo[3] — Glamoč — Livno i Prozor — Livno — Glamoč. Od Grahova nadiru Hercegovci i Dinarci[4] sa Talijanima, a od Prozora će ići Crnogorci i Hercegovci sa 4000 Talijana od Imotskog.

Neophodno zbog ove situacije da Crnogorci stignu u roku od 5 dana u Konjic, gde ih čeka hrana, pola miliona metaka i 8 teških bacača sa jednom baterijom.[5]

Ciča načelno odobrio polazak,[6] ali Pavle nije stigao u Kolašin.

Radi dobitka u vremenu kreni odmah trupe ka prostoriji: Zakmur — Vrbnica — Curevo — Hum — Zavajit— Trbušče — Zakmur.

Naređenje za pokret od Drine do Konjica čeka u Zakmuru.

Ti dođi hitno kod mene, a dalje pokret organizuj preko najstarijeg oficira prema dobivenom naređenju.

Pozdrav čika Branko[7]

14/11—43
U 8 č.
Položaj

[3] **Reč je o Bosanskom Grahovu.**

[4] **U pitanju su četnici Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine i Dinarske četničke divizije.**

[5] **Vidi dok. br. 35.**

[6] **Vidi dok. br. 42.**

[7] **Zaharije Ostojić.**

BR. 37

IZVEŠTAJ KOMANDANTA SREZA TREBINJSKOG OD 16. FEBRUARA 1943. KOMANDANTU ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA O ZAUZIMANJU DREŽNICE, RAME I PROZORA OD STRANE NOVJ S PREDLOGOM ZA UNIŠTENJE SIMPATIZERA NOP-a NA TERITORIJI SREZA[1]

KOMANDA
SREZA TREBINJSKOG
Broj 28/43
16 februara 1943. god.
TREBINJE

Dostavlja izveštaj o
kretanju komunista.

KOMANDANTU ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA.[2]

Po razbijanju partizana u Lici i zapadnoj Bosni njihove rastrojene formacije krećući se u raznim pravcima jednom svojom snagom, koja još po brojnosti nije ispitana po posljednjim informacijama kreće se u pravcu Hercegovine.

Pri svom kretanju napala je pre dva dana i zauzela, Ramu[3] i Drežnicu[4] a sada je u toku napad na Prozor,[5] u kome se od njih u Prozoru nalazi opkoljen jedan italijanski bataljon. Iz istoga izvora imamo podatke, da se jedna jača partizanska formacija nalazi pripremna za borbu ili već u borbi na 20 kilometara pred Mostarom.

Po kretanju partizana, i obzirom na to da naše trupe vode akciju u pravcu sever jug, tendencija je partizana svakako da se ponovo prebace u Hercegovačko-Crnogorske planine sa ja-

[1] Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ća, k. 199, reg. br. 43/1 (BH-V-8106).

[2] Odnosi se na Baja Stanišića.

[3] Ramu su, posle kraće borbe protiv delova 259. pešadijskog puka divizije »Murđe« oslobodile 20. februara 1943. jedinice 10. hercegovačke NOU brigade (tom IV, knj. 10, dok. br. 115).

[4] Pošto su razbile 1. bataljon 260. pešadijskog puka divizije »Murđe«, koji se kretao uz Neretvu, jedinice 2. proleterske divizije su 16. februara 1943. zauzele Drežnicu (tom IV, knj. 10, dok. br. 219, 220, 230 i 231).

[5] U Prozoru se nalazio italijanski garnizon sa 3. bataljonom 259. pešadijskog puka divizije »Murđe«, ojačan četom tenkova, artiljerijom i minobacačkim jedinicama. Posle žestokih dvodnevnih borbi protiv tih snaga jedinice 3. NOU divizije oslobodile su Prozor 17. februara 1943. Tom prilikom neprijatelj je pretrpeo velike gubitke u ljudstvu i naoružanju. Opširnije o borbama za Prozor vidi: tom II, knj. 8, dok. br. 55 i 56; tom IV, knj. 10, dok. br. 92, 100, >221, 233, 239, 342, 350, 363; tom IV, knj. 13, dok. br. 223.

čim formacijama za nove masovne akcije, kao i za rušenje komunikaciskih objekata, kako bi ponovo stvorili zabunu i pružili što bolje udarce našim formacijama u nedostatku dobre i brze veze.

Po sigurnim podatcima sa kojima raspolažemo na teritoriji Crne Gore koja ide granično od Zle gore do Trebinjske Lastve kriju se u razbacanim manjim grupama od ranije zaostale partizanske formacije,[6] a među njima ima i novo došavših iz Bosne naročito posle njihovog poraza u Prozoru. Napominjem da se Grahovo i Banjane, kao i Bijela Gora na teritoriji Crne Gore naročito bave konspiratorslkim radom putem pismene i usmene propagande, jer pored dvolično raspoloženog življa, tamo se po podatcima nalaze: Vidak Babić bivši komandant udarnog bataljona u Zubcima; Cile[7] Kovačević bivši komandant udarnog bataljona u Ljubomiru kao i njegova žena opasna i vrlo sposobna komunistička organizatorka u pozadini (po zadatku), Jovan Ratković bivši pretsjednih NOFa i drugi. Navedeni i njihova okolina odlikovali su se među partizanima kao spretni zlikovci i vođe u svim napadima protivu nas i italijanskih trupa kao i rušenju komunikaciskih objekata. Prisustvo ovih ljudi nadam se da Vam je dovoljno objašnjenje šta znači u pogledu destruktivne akcije.

Usljed komunističke akcije koja se kreće u pravcu naše teritorije a time i Vaše a čija snaga nije poznata, kao i zbog poznate činjenice da i u našim i u Vašim planinama i selima ima još priličan broj komunističkih ostataka kao i dobar broj njihovih simpatizera, molim preduzmite hitne potrebne mjere [da sprečite] njihovu akciju na Vašoj teritoriji koja je vrlo vjero va tna, jer bi se pored poteškoća koje bi ste Vi mogli imati njima mogla stvoriti mogućnost za udar protiv nas s leđa.

Ne zamjerate što sam slobodan da mnoge indicije govore da u graničnom djelu komuniste podržavaju, hrane i snabdjevaju, pa čak i u svoje redove primaju starešine izvesnih nacionalnih četa i bataljona što Vam je svakako poznato iz naših ranijih informacija. Bilo bi potrebno da ste pripravni za momenat akcije koju uskoro možemo očekivati protivu partizana na našoj teritoriji.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

M.P.

KOMANDANT SREZA:
Rad. T. Pejanović[8]

[6] U to vreme je na tom terenu dejstvovao hercegovački partizanski bataljon »Sloboda«.

[7] Vasilije.

[8] Radovan, potporučnik.

BR. 38

NAREĐENJE DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 17. FEBRUARA 1943. KOMANDANTU ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA ZA PRIKUPLJANJE JEDINICA I POKRET U PRAVCU MOSTARA RADI BORBE PROTIV NOVJ U DOLINI NERETVE[1]

[2]

ijeđnog trenutka odlaganja. Pavle[3] kreće u pravcu Kalinovika sa oko 2500 ljudi i tamo će ih Ostojić upotrebiti dok Pavle ostaje ovde.[4]

Nastanite da što pre prikupite dovoljno snaga koje bi bile u stanju da za najkraće vreme intervenišu u pravcu Bileća i Popovog Polja i dalje ka Neretvi.[5] U isto vreme imati i dovoljno snaga da se mogu dići na oružje na teritoriji Crne Gore.

Mohm vas izvestite me šta ste po ovome preduzeli i o svemu obavestite đenerala Blaža.[6]

Momenat je da komunisti budu do nogu potučeni ako budemo pametno radili, u protivnom izlažemo se mogućnosti poeesnog tiučenja.

17. feb. 943
23 časa

Pozdrav
Cika Doka[7]

[1] Fotokopija originala (pisanog rukom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 2, reg. br. 16/1 (VK-V-55a).

[2] Ceo dokumenat objavljen je uknjizi: Dokumenta oizdaji Draže Mihailovića, knjiga 1, Beograd 1954, str. 111. U prvomdeludokumenta Draža Mihailović saopštava Baju Stanišiću situaciju koja je nastala prodorom jedinica NOVJ u dolinu Neretve, i o merama koje je preduzeo major Zaharije Ostojić, kako bi se sprečio prodor NOVJ u Hercegovinu.

[3] Đurišić.

[4] Vidi dok. br. 74, 75 i 140.

[5] Vididok. br. 69 i 140.

[6] Odnosi se na Blaža Đukanovića.

[7] Draža Mihailović.

BR. 39

NAREĐENJE KOMANDANTA TOPLICKOG KORPUSA OD 17. FEBRUARA 1943. KOMANDANTU 2. KOSANICKE BRIGADE ZA UNIŠTENJE PRIPADNIKA NARODNOOSLOBODILACKOG POKRETA NA TERITORIJI BRIGADE[1]

GORSKI ŠTAB BR. 33[2]
Komande Jugoslovenske vojske
Str.Pov.Br. 15
17 februara 1943 godine
Slobodne gore i planine

Komandantu II Kos.[3] Brigade

Vrhovna komanda radiografskim naređenjem dostavila je sledeće :[4]

»Svima trupama u Srbiji. Naročito podvlačim, da je komunistička opasnost jedna od najvećih po srpski narod i njegovu nacionalnu svetinju.

Uništavajte bez milosti partizane i komuniste, jer oni nas ometaju da imamo slobodne ruke prema neprijatelju isto kao i ljotićevci. Uništavati ih bez milosti i svi komandanti su mi odgovorni za svoje reone, koje moraju očistiti od mangupa i probisveta, koje vode stranci: Tito, Moša Pijada i drugi.

Nesme se dozvoliti da nas komunisti nadjačaju u propagandi u toliko pre, što mi koristimo istinu, a oni lažu. Svaku njihovu laž treba izobhčiti i opovrgnuti dokumentima. Među komunistima ima mnogo stranaca i probisveta, a mi smo iz naroda. Dok oni ruše porodicu i crkvu, mi ih branimo i borimo se za čast i pravo naše nacije. Oni hoće proletera i beskućnika, a mi hoćemo domaćine časne i nacionalno ispravne. Oni hoće komunističku diktaturu, a mi demokratiju. Oni hoće rob uvek, kao što hoće Hitler i Musolini, a mi hoćemo slobodnog čoveka. Oni hoće za vođu strance Tita, a mi Kralja iz narodne dinastije. Mi nećemo ni Hitlera ni Musohnija niti fašizam, već hoćemo pravednu slobodu. Komunisti i partizani lažu narod dokle ga ne zarobe, a posle prelaze na ubijanja i klanja u vezi sa pljačkom. Sada lažu narod, jer su počeli da stvaraju crkve, da

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 82, reg. br. 17/2 (S-V-12308).**

[2] **Brojčana oznaka Topličkog korpusa.**

[3] **Odnosi se na Kosaničku brigadu, čela rečenica napisana je plavim mastilom, ćirilicom.**

[4] **Raspis je poslat 16. januara 1943. Vidi dok. br. 25, depešu 193.**

vrše opela umrlih i slično, a neznabošci su i rušioci vere. Narod netreba da se da lagati.«

Dostavlja se prednje naređenje i naređujem da prema izrodima i izdajnicima nema laviranja i ima im se baciti rukavica časna i krvava, a ko hoće da bude Srbin, vojnik Kralja Petra II pod komandom đenerala Draže Mihailovića, ali da se ne zameri ni jednoj stranci, taj nije dostojan da bude u pokretu nove jugoslovenske vojske u Otadžbini.

Ko god ne bude gotov da se baci na svakog neprijatelja našeg pokreta, ima da bude bez milosti likvidiran od strane nacionalnih boraca našeg pokreta.

Komandanti brigada, ovo naređenje saopštiće svima starešinama do vodnika i upoznati sve trojke, a u narodu razviti najjaču propagandu protiv svih neprijatelja našeg pokreta, odnosno opšte stvari. Bog, Kralj i narodna časna i pravedna borba na putu kojim se krećemo, a ko neće okrenuti oružje protiv njega bez milosti i bez razmišljanja.

Po ovlašćenju Ministra vojske
mornarice i vazduhoplovstva, pešad.
POTPUKOVNIK
Milut. B. Radojević[5]

[5] Milutin, komandant Topličkog korpusa. Ovlašćenje za rad na organizaciji četničkih jedinica na tom terenu dobio je od Draže Mihailovića 21. februara 1942. godine.

BR. 40

NAREĐENJE KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 18. FEBRUARA 1943. POTČINJENIM KOMANDANTIMA ZA OPŠTI NAPAD NA PARTIZANSKE SNAGE U DOLINI NERETVE[1]

KOMANDA JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI
Gorski štab br.l
O.Br.Službeno
18. februara 1943.g.
Položaj.

IN ST RU K C I J A .

Posle pretrpljenog neuspeha u Dalmaciji i Liki partizani su preduzeli akciju ka Hercegovini i dalje ka Crnoj Gori. U svoj ovoj akciji oni su za poslednja tri dana partizani su zauzeli Bradinu, Ostrožac[2], Prozor i Drežnicu[3] izbijajući na taj način svojim prednjim delovima na reku Neretvu.

Prema prikupljenim podacima partizanske snage su podeljene ovako:

— Na pravcu: Prozor—Konjic jačina se ceni oko 4000 boraca; i

— Na pravcu dolinom reke Drežnice jačina se ceni oko 2000 boraca.

Pošto su partizani zarobili talijanski garnizon u Prozoru to su došli do bogatog ratnog plena, a naročito u bacačima, automatskim oruđima i do jedne topovske baterije.

Prema najnovijim podacima jačina partizana ceni se na oko 3 divizije jačine 12.000 boraca.

Oni su u najnovijoj akciji zauzeli s. Goranci, koje se nalazi 10 km. sevemo od Mostara.

Italijanski garnizoni nalaze se u Jablanici, Rami i Konjicu svaki jačine po jedan bataljon. U Mostaru ima 5000 Italijana. U Čapljini i Metkoviću takođe 5000 vojnika.

Naše snage raspoređene su ovako:

[1] **Dokumenat (pisan na mašini, ćirilicom, umnožen na šapirografu) u Arhivu VII, Ča, k. 2, reg. br. 18/1 (VK-V-57).**

[2] **O zauzimanju Bradine i Ostrošca vidi dok. br. 48, objašnjenje 48 i 51.**

[3] **Vidi dok. br. 37 i 38.**

1. — *Konjička grupa:*

Konjička brigada	333 borca;
Bjelimići[4]	200 boraca;
Župa	200 boraca;
Uloški bataljon	150 boraca;
Svega :	883 boraca.

Ove snage rasporediće se na prostoriji: Konjic — s. Džepi — s. Zaođe[5]

2. — *Bjelopoljska grupa:*

Bjelopoljski bataljon	200 boraca;
Bosanski bataljon	200 boraca;
2 bataljona Nev. brig.	600 boraca.
Svega:	1000 boraca.

Ova grupa rasporediće se na prostoriji: s. Prigrađani — s. Lišani — s. Kuti — s. Vrapčići — reka Neretva.

3. — *Blagajska grupa:*

Blagajski bataljon	150 boraca;
1. bat. Nev. brigade	350 boraca.
Svega:	500 boraca.

Ova grupa rasporediće se na prostoru: s. Dračevica — s. Blagaj — s. Vranjevići — s. Hodbina — s. Buna — s. Dračevice.

4. — *Čapljinska grupa:*

Stolačka brigada	250 boraca;
Trebinjska brigada	250 boraca.
Svega:	500 boraca.

Ova grupa rasporediće se na prostoru: s. Bivolje Brdo — s. Pribilovci — s. Počitelj — s. Bivolje Brdo.

[4] **Odnosi se na jedinice muslimanske nacionalne vojnočetničke organizacije koje su formirane posle zauzimanja Bjelemića od strane četnika.**

[5] **Zaođe, na karti 1 :100 000 nije pronađeno.**

5. — *Nevesinjska grupa:*

Gatačka i Goliska brigada	
svega	500 boraca;
Trebinjska brigada	450 boraca.
Svega:	950 boraca.

Ova grupa rasporediće se na prostoru: Kifino Selo — s. Ziljevo — s. Miljevac — s. Batkovići.

6. — *Stolačka grupa:*

Bilećska brigada	250 boraca
Svega:	250 boraca

U pojačanje ovih snaga, a za upotrebu prema pravcu ka Mostaru doćiće u pojačanje 2000 Cmogoraca i to sa pravca od Bileća 1000 i sa pravca od Gacka 1000 boraca.[6]

Sem ovih snaga doćiće u pojačanje Mileševski korpus jačine 1750 boraca i jedan odred vojvode Pavla Đurišića od 2500 boraca.[7]

Naša je namera, da se u prvo vreme defanzivnim radom spreči ulazak partizana u Hercegovinu, a potom sa prikupljenim snagama, da se pređe u napad sa ciljem da se razbijeni partizani potpuno dotuku.

U vezi sa prednjim, —

N A R E Đ U J E M :

1.) U svrhu izvođenja nameravanog zadatka sve jedinice imaju se držati odbrane za dobitak u vremenu vršeći delimične napade, prepade i nasilna rekognosciranja sve dotle dok se ne naredi opšti napad ;

2.) Za izviđanje projektovane namere stoje na raspoloženju sve pomenute grupe, sem Konjičke, koja spada pod komandu kapetana Lukačevića.[8]

[6] Reč je o dolasku Zetskog četničkog odreda (puk. Baje Stanišića). O dolasku tih četnika u Mostar i njihovo uključivanje u borbu u dolini Neretve vidi dok. br. 48, 70, 73, 74 i 140.

[7] O dolasku tih jedinica vidi dok. br. 18, 48, 74, 75 i 140.

[8] Konjička grupa je u toku narednih nekoliko dana branila liniju: Bjelašnica — Konjic — Ostrožac — Prenj. Vidi dok. br. 45 i 48.

Pri ovome nastati, da se ofanzivma akcija protivu partizana izvodi uvek sa dve grupe, kako bi se akcija međusobno povezala i na taj način došlo do bočnih udara na neprijatelja.

3.) Radi znanja saopštava se, da se ispred pomenutih grupa u def anzivnom rasporedu nalaze :

— Na desnoj obali r. Neretve u blizini Mostara iz Nevesinjske brigade 400 boraca; i

— Jedna grupa upućena je u nasilno izviđanje ka Drežnici jačine 300 boraca.

4.) Odnos prema Muslimanima za vreme akcije ima biti u svemu najkorektniji. Muslimanski živalj ne dirati i vestom propagandom pokrenuti Muslimane na borbu protivu komunista.

Muslimane iz Muslimanske nacionalne vojne organizacije kao i druge, koji se dovedu ili prijave dobrovoljno za borbu protivu komunista iskorišćavati odmah u borbi.

Pri prolazu kroz muslimanska sela najstroži je se zabranjuje svako zlostavljanje stanovništva ili ma kakve pljačke i t. si.

5.) Veze:

Samnom održavati vezu putem pridate radio stanice i telefonom.

Unutrašnje veze organizovati na najpogodniji način putem telefona, kurira ili relejnih stanica.

6.) Snabdevanje jedinica vršiti u dogovoru i preko Vojvode Jevđevića.[9]

7.) Izveštaje o situaciji slati što češće.

8.) Vršiti uvek izviđanje neprijatelja, da se što više podataka ima o njegovoj jačini, rasporedu i namerama. Zarobljenike ne streljati, pre nego što se dobro saslušaju u svrhu pribavljanja prednjih podataka.

9.) Primeniti sve vrste ratnog lukavstva, kao i širenje lažnih glasova o tome kako imamo 10.000 boraca i kako će mo pobiti sve one koji prilaze komunistima.

10.) Za komandnog izaslanika Vrhovne Komande određujem đeneralštabnog majora Radulovića S. Borivoja, koji će sa pogodnih mesta voditi akciju u ime moje, prenositi naređenja i dostavljati izveštaje.

U svrhu ovoga major Radulović dođeljuje se za rad: svih napred pomenutih grupa, sem Konjičke grupe i prema tome sve starešine stoje u obaveza[ma], da njegova naređenja izvršavaju.

[9] **Vidi dok. br. 35.**

11.) Zapovest za napad izdaću naknadno.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu.
Draža nas vodi ka veličini i slobodi !

PO ZAPOVESTI NAČELNIKA ŠTABA
VRHOVNE KOMANDE
Đeneralštabni major,[10]

BR. 41

IZVEŠTAJ VLADIMIRA KONTlCA OD 18. FEBRUARA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O FORMIRANJU ČETNIČKIH ORGANIZACIJA U CRNOJ GORI 1941. GODINE[1]

KONTIC M. VLADIMIR
Pešadiski kapetan II klase
18 februara 1943 god.
KOLASIN

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE,
VAZDUHOPLOVSTVA I MORNARICE.

Izveštava o svom učešću u
Nacionalnom pokretu.

Čim je buknuo juJski ustanak u Crnoj Gori ocrtala se namera i pakleni planovi crnogorske komunističke bande, koja je htela da uguši sve što je nacionalno i pošteno. Videvši nameru ovih anacionalnih [pojejdinaca,[2] kojima nije bio cilj borba protiv okupatora već zavođenje svoje vlasti i istrebljenje svega što je nacionalno disalo a naročito oficire, jedna mala grupa oficira nije se složila sa ovom krvoločnom bandom već je počela sa radom na nacionalnoj organizaciji i podizanju naroda na oružani sukob protivu komunista.[3]

U Nikšiću koji je pretežno bio komunistički nastrojen vrlo je teško bilo ma šta uraditi, jer je celo Nikšićko građanstvo bilo privrženo komunistima i iste svesrdno pomagalo svim mogućim sredstvima.

[10] Odnosi se na Zaharija Ostojića.

[1] Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 133, reg. br. 4/6—1 (CG-V-317).
[2] i [4] Original oštećen.
[3] O formiranju i zadacima oficirskih organizacija u Crnoj Gori vidi knj. 1, dok. br. 36.

Ova mala grupa oficira, kojoj sam i ja pripadao, na čelu sa artiljeriskim majorom g. Marušićem Petrom okupila je oko sebe jedan mali broj nacionalnog elementa, zadatak joj je bio beskompromisna borba protiv komunista i svih njihovih pomagača, pokušala je, kad su komunisti počeli ubijati naše nacionalne ljude, da se probije i stupi u vezu sa pukovnikom g. Bajom Stanišićem, da ga zamoli da nam se stavi na čelo i da pozovemo narod na ustanak protivu komunističke nemani, ušto nismo uspeh, jer su komunisti bili uspeh da ceo narod organizuju za sebe, ah ni tada nismo klonuli već smo pred užih i dalje na svom nacionalnom radu.

Zbog ovog svog nacionalnog rada bio sam osuđen od strane komunista na smrt, i morao sam koncem meseca novembra 1941 godine pobeći od komunista iz mog rodnog mesta sela Straševine u Nikšić.

U mesecu januaru 1942 godine došlo je do ostvarenja nacionalnog pokreta u Nikšiću i rad je tekao ovako:

Pozvato je bilo šezdeset najviđenijih građana, bivših poslanika, sudija, profesora i drugih, da se izjasne i priđu nacionalnom pokretu u borbi protiv komunista. Kada je ovim građanima saopšteno zašto se zovu, izjasnili su se da su robovi i da je nezgodno uzimati oružje protiv svoje braće i da žele kao robovi sačekati kraj današnjem ratu.

Kako je odziv građana bio ravan nuli, ona grupa oficira koja je radila od početka na nacionalnom pokretu donela je svoju rezoluciju za otvorenu borbu protiv komunista, a jedan drugi deo oficira nije ni hteo da čuje za to već su pošli kod italijanskog komandanta mesta da traže zaštitu i da se izjasne da rade žele da budu internirani nego da stupe u borbu sa komunistima.

Posle ovoga došlo je do formiranja komande, koja je pokušala da prikupi dobrovoljce u borbi protiv komunista, odziv je bio nikakav, te je posle toga objavljena opšta obaveza svih građana od 18 do 70 godina da svaki prema svojoj sposobnosti učestvuje u borbi protiv komunista.

Kako je Nikšić bio komunistički nastrojen i nije želeo da stupi u otvorenu borbu protiv komunizma, odakle se je [imalo][4] formirati 500 sposobnih boraca, Nikšićani su uspeh, da smijene komandanta, da bog zna na koji način privole lekare, da im se izdadu lekarska uverenja, da su nesposobni za borbu i tako je u Nikšiću formirano svega dve čete, jačine obad ve ispod sto ljudi, bez vodnika, a sastavljene samo od sirotinje i izbeghca, a za komandira jedne od tih četa postavili su mene. Sa ovom četom učestvovao sam u svim borbama protiv komunista

dok su najposle slomljeni u Cmoj Gori, kao i jedini od aktivnih oficira iz same varoši koji sam sa puškom u ruci učestvovao u borbi.

Učestovao sam u organizaciji Straševinske čete koja je prva organizovana i prva stupila u borbu protivu komunista.

Mnogi od onih koji su sada na važnim mestima u nacionalnom pokretu u našem kraju, kada je bilo da se izjasne za borbu protiv komunizma zabili su se bili u mišje rupe, a po svršetku borbe kada je već opasnost prošla vode glavnu reč, kao Luka Mijušković, Boško Bojović, Velimirović školski nadzornik i mnogi drugi.

Isto tako na važne položaje stoje i skroz kompromitovani i koruptivni ljudi u koje narod gleda povratak one stare jugoslovenske uprave i danas u srezu Nikšićkom nacionalni pokret gore stoji u narodu nego što je stajao posle sloma komunista u Cmoj Gori.

U trebješkom bataljonu formirano je 7 četa tako da neko od nas ne bi došao na položaj komandanta baataljona.

Po završetku akcije protiv komunista formiran je 3 četnički bataljon u srezu Nikšićkom a za komandante toga bataljona postavljen je Simo Mijušković vazduhoplovni kapetan I klase,[5] a za komandira straševinske čete, čiji je komandir do tada bio kapetan Mijušković, postavljen sam ja, na kojem položaju sam ostao sve do danas i sa kojeg položaja nisam još smenjen ničijim naređenjem.

Pre dvades dana saopšteno mi je, da sam pozvat od vrhovne komande da se javim u Kolašin, došao sam sa ostalim oficirima a ovde u Kolašinu saopšteno mi je da sam upućen od moje komande ovde na kurs sa ostalim oficirima. Na kraju samog kursa saznao sam, da je bilo naređeno mojoj komandi, da uputi u Kolašin samo one oficire, koji su bili pasivni u pokretu, koji su bih u partizane i koji nemaju raspored i položaj u našim jedinicama, a kako ni jedni od navedenih slučajeva nije važio za mene uvređen sam i molim, da se vratim na svoju dužnost na kojoj sam do sada bio, ih ako ovo ne može, ja lično po svojoj volji stavljam se na raspolaganje vrhovnoj komandi, bez veze sa mojim uputom ovamo.

Za prednje moje navode jemčim moralno, materijalno i krivično.

Pešadiski kapetan II klase
Vladimir M. Kontić

[5] **Bataljon je formiran u junu 1942. kao 3. leteći bataljon Zetskog četničkog odreda.**

BR. 42

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH DEPEŠA DRAŽE MIHAILOVIĆA U VREMENU OD 1. DO 19. FEBRUARA 1943. GODINE[1]

1 februar 1943.

222

397—6—757

Saveznici traže opipljive dokaze naše aktivnosti u Bosni i drugim zapadnim krajevima. Potrebno je da o tome damo vidnih dokaza kao i obećanje koje će se izvršiti a možemo to činiti i pod firmom komunista. Potrebno je uništavati pruge Sarajevo — Višegrad, Sarajevo — Brod. Dalje vrlo bi zadovoljni bili uništenjem električne centrale u Omišu koja kad se uništi prestaju da rade vrlo važna preduzeća. Javite šta možemo preduzeti i šta možemo učiniti. Zbog dosadašnje neaktivnosti u odnosu na saobraćaj u Bosni čak i neki američki listovi počinju da suviše ističu komuniste i ako su oni i lažima i delom propagirah čak im je i laž uspevala. Nama laž ne treba. U ovom momentu trebalo bi prvo dejstvovati na pruge a čim se sovjetska republika razjuri onda i sa Omišom svršiti i to pod firmom komunista. Javite mi šta sve možemo preduzeti i kada u pogledu vremena.

222 5—580

398 Jevđević i dalje vršlja protivu Birčanina. Sad me bombarduje spisima koje drugi šalju u tome smislu. Kažite mu da je u ovom pogledu svaki trud uzaludan. Nemoj da gubi vreme. Neka radi svoj posao. Pozovite sebi Stevana ponavljam Stevana Šinko Jovanovića. To je čovek koji je došao sa Rapotecom.[2] Jevđević ga sada koristi u borbi protivu

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 299, reg. br. 19/1 (knjiga XXI).**

U knjizi (obična sveska) sadržane su depeše upućene potčinjenim komandantima u vremenu od 31. januara do 19. februara 1943. Depeše je, uglavnom, pisao Draža Mihailović, a neke Mirko Lalatović.

[2] **O dolasku Sinka i Rapoteca vidi dok. br. 13 i 28.**

Birčanina. Taj Stevan je čist engleski agent. On nesme doći ovamo ni po koju cenu. Upotrebite ga na svom terenu a kazati mu da gleda posao koji mu se da a što se tiče propalog novca kod Splita to će se docnije a ne sada raspravljati. Gde je sada Jevđević. Odvajajte ga od Dinare. Zaposlite ga u Hercegovini.[3]

222 4—510

408 Zašto ste pustili ponova Jevđu na Dinaru. Iz Ištvanovih depeša vidim da se on stalno žali na slabu borbenost dinaraca.[4] Da li tu ima nečeg stvarnog ili su samo podmetanja. Kakva vlast je prešla u ruke Nemaca na demarkacionoj liniji. Iskorišćavajte nezadovoljstvo muslimana i Hrvata protivu Pa veliča. Verujem da ćemo Tetkiće moći koristiti protivu ustaša i Nemaca na slučaj njihove želje da uđu u italijansku zonu. Interesantan je izveštaj o govoru talijanskog pukovnika u Nevesinju. Ponovite vašu depešu[5] br. 171

Ištvan — 3—359

409 Verujem da su Hercegovci naši odlični borci i da će istrajati. Budite uvereni da se punom parom radi. Pa vie krenuo u pravcu Branka i usput čisti sve pred sobom.[6] Naša akcija ima zamah čišćenja cele Bosne. Treba izdržati i uticati na sve da izdrže. Žrtve su teške, napori veliki ali i rezultati biće ogromni. Upućujem svoje pozdrave hrabrim Hercegovcima pod Vašom komandom.

[3] i [4] Vidi dok. br. 28 i 48.

[5] Depeše br. 170 i 171 su od 31. januara 1943. a odnose se na govor koji je u Nevesinju održao izvesni italijanski pukovnik. Pukovnik je održao govor, nakon izvršene smotre i pregleda nekih četničkih jedinica u Nevesinju. On je tom prilikom između ostalog rekao: »Braćo Srbi četnici, i mi ćemo svi biti četnici. Mi ćemo se boriti zajednički za Veliku Srbiju i Veliku Italiju«. (Arhiv VII, Ca, k. 293, reg. br. 1/1).

[6] i [5] Odnosi se na akciju protiv Muslimana u Sandžaku i delu istočne Bosne. Vidi dok. br. 34.

Lorenco 5—349

410 Dobio sam. Vaše depeše o operacijama kodVrlike.[7] Napori naših trupa su ogromni. Neprijatelj se sve više i više troši. Preko Ostojića upućene su snage koje moraju sada preko Sandžaka. One usput čiste teren i idu ka Ostojiću. Naravno čisteći turke u Sandžaku moraju ići ilegalno a ne kako smo predviđali. Stićiće na vreme za definitivno čišćenje Bosne od komunista.

3 februar 1943

Lorenco 5—260

428 Shvatam težinu borbe koja sad pada na Hercegovce, Bosance i Dinarce. Borba se vodi protivu poslednjih većih grupacija komunista i daće Bog da se uspešno svrši. Pozdrav Baćoviću, Đujiću, Ivaniševiću od Ciče lično sa željom za junačku sreću i istrajnost.

Ištvan 3—367

430 Major Ostojić izvršava samo moja naređenja. Ne treba sad u ovom vremenu reagirati sa ljutnjom i kritikom na svako naređenje koje potiče iz Vrhovne komande. Sad kad treba najviše sloge i rada nije vreme za nekakva pregonjenja a još manje za međusobnu netrpeljivost. Molim vas da shvatiti da je narod jedinstven a da samo starešine vode često i besomučnu za mene nerazumljivu borbu.

Ištvan 3—312

431 Veza vaš br. 50. Situacija u ratu je uvek ozbiljna. Partizani se nalaze u teškom položaju. To verujem da znate. Neposrednu komandu nad svima trupama u Dalmaciji ima vojvoda Birčanin prema tome verujem da on izdaje sva potrebna naređenja

[7] **Vidi dok. br. 9, 25, 28 i 62.**

i uputstva zasnovana na osnovnoj mojoj direktivi O Br. 1 koju sam dostavio vojvodi.[8]

4. februar 1943

449 6—554 *222:* Vaši šifranti greše u tekstu. Ne znam o koja 2 aviona oružja, municije i pare govorite u Vašoj depeši od 3-eg. Na Dinari svi su preplašeni kad su i Tita uveli u borbenu liniju. Treba ih malo odmoriti. Pavle rukovodi napadom 5. o.m.[9] Begstvo komunista sa Majevice javio sam Vam. Damjanović tamo drži situaciju. Posle operacije, Pavle će svoje ljudstvo uputiti na Vas preko oblasti Foče. Sad je dockan da se dejstvuje za ma kakvo legalno upućivanje cmogoraca. Oni su već pošli. Opet bi nas lagali. Tetkići su zaplašeni od uskupne naše akcije. Nebi dah oni ni morem, a nebi ni mi sami. To bi bila glupost otići u mišolovku, pa kad nas puste, a

450 6—586 ovamo ispraznimo najbolje snage, čak i kad bi stigli tamo, bile bi snage nedovoljne za udar na zidove i bez manevra. Hugu javiti preko Pašalija da podignu odrede Borja protiv komunista, i da ih uništavaju svuda. Mi ćemo produžiti kako smo započeli, jer Tetkići najbolje pokazuju svoje namere u kočenju Bjelajca. Objasnite Dinarcima da udar mora doći sa svih strana i to sa manevrom. Ne možemo se držati za ruke, kako oni hoće. Sto se tiče sive knjige,[10] ona samo nama koristi. Glavni dokumenat im je kalendar za 1942 god. uhvaćen kod padobra-

451 6—441 naca kod Sarajeva.[11] Taj kalendar je sastavio Žarko Popović, Talijani ga koriste za propagandu u Albaniji, a Hrvati za sivu knjigu. Skicu te karte imam. Taj dokumenat Nemci 'imaju u rukama od prošle godine, pa ga tek sada koriste. Gde je major Radoj-

[8] **Odnosi se na Direktivu, po kojoj je, koncentričnim napadom četničkih korpusa na slobodnu teritoriju u zapadnoj Bosni, Lici i Dalmaciji, trebalo uništiti narodnooslobodilački pokret u tim krajevima (dok. br. 1). Pored ostalih, direktiva je upućena i vojvodi Birčaninu.**

[10] **Vidi dok. br. 28, objašnjenje 61.**

[11] **Reč je o grupi od 4 padobranca koji su se 4/5. februara 1942. spustili na Romaniju kod Sokoca. U toj grupi nalazili su se britanski major Eliot (Elliot), radio-telegrafista Čapman (Chapman), jugoslovenski potporučnik Pavle Crnjanski i narednik Petar Miljković. Cilj im je bio hvatanje veze sa Dražom Mihailovićem. Po spuštanju, padobrance su zarobili domobrani. Kod padobranaca je, pored drugih stvari, pronađena karta Jugoslavije (Arhiv VII, fond NDH, reg. br. 42/5, k. 144).**

lović sada, i šta on radi. On ništa manje nego samo pred sobom ima 20.000 komunista. Ako on ne veruje u uspeh, to se prenosi i na trupe. Javite mu. Ivanisevic ne mora da ide na Sušak, jer zemljaci već idu ilegalno. Dosta su nas lagali. Najmanje nas se
452 tiče što je Ivanišević protivan ilegalnom upućivanju.
6—299 Neka gleda on svoja posla. Zemljake ćemo prikriti pod firmom divljih odreda., za koje se ne zna odakle su. Šta je sa tom velikom nemačkom ofanzivom protivu komunista. Treba da ih stalno pratimo da se ne okrenu protiv nas.

456 *Mario:* Crnogorci moraju da kreću ovako, a oni su krenuli. Dosta smo bili lagani. Oni će ići kao
19—424 divlji odredi kojima se ne zna poreklo. Oni su već krenuli i čiste Sandžak i tako redom. Nema potrebe da se ovo više legalizuje, drugače sem preko Prozora. Milo mi je što Baćović i Đujić su složni u radu. Javite nam tačne podatke kojim pravcima Nemci, Italij ani i Hrvati nadiru i sa kakvim sna-
457 gama i kakvim rezultatima. Opet to Vaše more, ne mogu da razumem. Prosto hoćete da uhapsite sve
19—461 snage u Dalmaciji i da ih ostavite na milost Tetkićima, a komunistima da omogućite prodor u Hercegovinu. Objašnjavam da je ovo odgovor Ivaraiševiću a ne vojvodi. Pravac Prozora je manevarski i jedino koristan, ako se misli da se pomogne Dinarcima. Tetkići ne dozvoljavaju ni suvim ni morem, a mi idemo ilegalno. Naredio sam da se nezaposleni oficiri Crne Gore jave Ostojiću i tražite od njega da Vam ih uputi, ukoliko se jave. Pozdravite vojvodu od moje strane.

5 februar 1943

474 *Ištvan, Lorenc:* Vojvoda Birčanin umro nam je danas, kada nam je najviše trebao. Dok ne rešim pitanje komandovanja Ivanišević, Ištvan i vojvoda Đujić neka zajednički uzmu situaciju u svoje ruke s tim da Ivanišević i dalje funkcioniše kao načelnik štaba. Pozivam i uveren sam u bratsku saradnju koja nam je sad potrebnija nego ikad.

482 2—583 *222:* Izvešten sam da je Vojvoda Birčanin umro. Naredio sam da Ivanišević i dalje as.tane načelnik štaba i da bratski sarađuju Ivanišević, Baćović i vojvoda Đujić. Dostavite Vaše mišljenje i koga da postavimo za K—dta Dinare. Mislim da je najbolje da imamo sledeće komandante: Dalmacije, odvojeno, Like sa Kordunom odvojeno, i zapadne Bosne odvojeno. Ta tri komandanta mi trebaju za te tri oblasti. Ištvan se odvaja kao poseban komandant onoga što je do sada imao. Mislim da izbegnemo političke poverenike sem Jevđe *uz* Baćovića. Za ostale K-dte da ne postavljamo. Neka sami odaberu ljude koji će ih u tome pogledu potpomagati.

483 2—664 *222:* Još nemamo podataka o jačini Nemaca koji napadaju sovjetsku republiku. Ištvan tvrdi da preti opasnost da se Tetkići deziruteresuju i da neanektiranu Dalmaciju prepuste Nemcima i ustašama, čime bi naše trupe u Dalmaciji došle u veliku opasnost. Ištvan po svom običaju unapred kuka, pa često i na tuđem groblju. Cak da takva opasnost i zapreti našim trupama, postoji mogućnost da se one bace u četničku akciju kroz Bosnu, na sever od Dinare, jer mi ne branimo prostorije kao komunisti, već planine, i možemo uvek proći kroz Nemce, a sovjetska republika biće razbijena tuđom snagom, još bolje za nas, možemo odmah preći u gonjenje i komunista, a napadati i ustaše na slučaj da oni pale naša sela. Tako će Nemci da teraju zeca a isteraju lisicu.

484 6—462 *222:* Muslimane i domobrane što više pridobijati. Jevđa neka uloži sav svoj trud, a naročito da traži da Hrvati spreče ustaški pokolj našeg sveta u sovjetskoj republici. I ja sam sa Musom vrlo zadovoljan. Musa ne može da ide kod Pašalija. Musa mora ostati kod Vas. Neka ide Cengić. Raspoloženje muslimana u 1st. Bosni treba iskoristiti. Sto se tiče Cajniča objasniti, da su oni nas napali, i da to nema nikakve veze sa ostalim muslimanima koji prilaze nama.

485 *Ištvan 3—631:* Posle svršenih operacija sastaćemo se i rasmotriti sve, šta je i kako je bilo. U Vaš rad imam puno poverenje. Jevđa može dobro da koristi. Ako Nemci idu od Petrovca ka Drvaru,[12] kako javlja Branko čine nama uslugu, ne vidim da je situacija tako očajna. Cak i da Nemci pokušaju

[12] **Radi se o nemačkoj SS diviziji »Princ Eugen«.**

»

štogod protiv naših delova na Dinari, to mogu tek kada razbiju sovjetsku republiku. Za naše delove ne postoji opasnost, jer mi vodimo četničko ratovanje i ne branimo prostorije u tome slučaju, već se bacimo u planine, gonimo dalje komuniste, koji su razbijeni, branimo se od Nemaca i zaštićujemo naša sela od ustaša. To je najnepovoljniji slučaj ako bi Nemci ušli u talijansku zonu, i prodrli do Vas pokušavajući napad na Vas. Tada bi Vi prešli u
486 čisto četovanje. Za zaštitu našeg življa i kroz zap.
3—367 Bosnu, goneći komuniste, možete se vratiti u Hercegovinu. Za to vreme već cmogorci pristižu i po potrebi mogu ići Vama u susret, kako bude situacija zahtevala. Preduzmite sve za bušenje domobrana, a preko Hrvata iz Splita za zaštitu našeg sveta na oblasti Sovj. republike koja će pasti.

8. februar 1943

Ištvan 3—409

521 Veza vaše depeše[13] 53 i 54. Ako ustaše i Nemci čiste komuniste utoliko za nas lakše. Mi se samo moramo pričuvati od njih takođe ali u tom slučaju planina nam je na raspoloženju. Ako komuniste budu razbijene povratak Hercegovaca bi se u slučaju opasnosti od Nemaca izvršio preko Zapadne Bosne štiteći u isto vreme srpski živalj od ustaša hvatajući vezu i prikrivanje kroz Drenovićeve od-
522 rede. Tetkići su u opšte omeli ceo rad iz straha od naše ukupne snage. To je jasno. Zemljaci Brankovi
3—388 na putu za Bosnu i Hercegovinu čiste Cajmički kraj. Kad stignu kod Branka uputićemo ih na dalje čišćenje prema vama. Idu ilegalno. Teškoće samo za ishranu ali Jevđa ih može prikriti pod vidom Hercegovaca i sa hranom pomoći. Niko ne intrigira kod mene niti može. Apelujem na sve za slogu što je opšta potreba a ne prekor.

222 6—413

523 Ištvan javlja juče da su dinarci ponova izgubili Stanicu.[14] Bjelajac ne može maknuti bez dozvole Tetkića, Drenović ide zajedno sa Nemcima i ustašama i Lorković ga hvali. Drenović treba da spa-

[13] **i [15] Vidi dok. br. 48.**

[14] **Vidi dok. br. 46; tom V, knj. 12, dok. br. 138.**

sava naš narod od ustaša i Nemaca i da se drži po strani. Ištvan preduzima operacije sa 2000 ljudi pravcem Str mica—Srb ponavlja! Srb a posle na Bosansko Grahovo.[15] Jevđević zadržao jedan dan za umire-
524 nje trupa koje hoće kući. Dalje kaže da su svi u
6—309 žicama i da dinarci kao borbene snage ne postoje već samo on sa Hercegovcima. Odgovorio sam i ponovio da se u slučaju opasnosti od Nemaca hvata planine i Zapadne Bosne. Izgleda da do ovoga neće doći kao ni da Nemci ne mogu potući komuniste ali će ih znatno oslabiti. Ovo radi znanja.

222 4—406

525 Sto se tiče Čajniča i izjavljenog nepoverenja meni i Pavlu ne ostaje mi ništa drugo do da molim za oproštaj. Što se tiče Turaka Pavle izveštava da Turci skoro nedaju nikakav otpor. Tetkići mole i proklinju da se prestane. Pavla smo prikrili kao da je u Šavniku. U pogledu novih komandanata na Birčaninovoj zoni biće bolje da Mitranović primi Zapadnu Bosnu bar privremeno, Bjelajac da ostane u Lici i Kordunu. Mihić da ostane tamo gde je. Ivaniševiš da ostane u Dalmaciji radi kontinuelnosti u radu kao načelnik Štaba. Potreban mi je komandant Dalmacije. Ne znam da li je Đujić uz pomoć Ivaniševića za ovo sposoban ali bi on kao junak
526 ipak bio dobar za to mesto. Grđić bi se možda mo-
4—531 gao upotrebiti uz Bjelajca ali sa ograničenim pravima. Produžite rad prema muslimanima i domobranima što energičnije. Oni nam mogu koristiti protivu ustaša i Nemaca ako pođu u naše zone. Drugi broj Ravne gore izlazi kroz koji dan.[16] Odmah po tom treći. Materijal imamo veliki samo je teškoća u tehnici štampanja. Gledaćemo da izlazi bar desetodnevno. Smatram da organizacija Ravnogorki je vrlo dobra ideja naročito sada u gladi i epidemiji[17]. Mogu nam dobro koristiti ali pod uslovom da ljudi budu imali razumevanja i da stvar ne izopače kao komunisti.

[16] Četnički bilten »Ravna Gora«. Prvi broj je izišao 27. januara 1943.

[17] Organizacija žena, formirana s ciljem da vrši propagandu u korist četnika. (Arhiv VII, Ča, k. 289, reg. br. 8/1.

Hermanu[18] — 5—562

527 Morate nastati najenergičnije da uspostavite vezu sa Porečom redovnu i sigurnu.[19] Ovo nam je jako potrebno da imamo za najkraće vreme obzirom na pretstojeće operacije koje su u izgledu u najskorije vreme. U oblasti Debra je Arbanski vođa Bazi Sons[20] Ponavljam Bazi Sons a u oblasti Ljume je Muharem Barjaktar. Poslao sam im poruku preko kurira kroz sevemu Arbaniju za savez i da uhvate vezu sa našim snagama u Poreču na osnovi Balkanske unije i savezničkih međusobnih odnosa. Javite da naši hvataju vezu sa njima na istim osnovima.
528 Ovo nam je naročito potrebno da bi Poreč imao sigurnu pozadinu od Amauta. Žurite sa ovim. Hitno je da tamo imamo i 1 radio stanicu.

9. februar 1943

536 *222:* Zemljacima preko Pavla sam naredio da usput ne bude napada na muslimane nama nakloнjene. Pavle nadire po tačno utvrđenom planu. Sem
1—752 Bajovog neuspeha,[21] kod Pavla nema neuspeha. Pavle javlja da su 6—og Nikić i Bojović izbili na Drinu. Voja Lukačević je došao na 10 km od Drine na svom pravcu istočno od Cajniča. Kad stignu zemljaci ne treba ih upućivati ka Prozoru, pošto tamo može biti i nemačkih snaga koje su zauzele Bos. Petrovac.[22] Upotrebu zemljaka moramo dobro prostudirati obzirom na situaciju, kako unutrašnju tako i spoljnu, a Vi to razumete. Da bismo bili spremni protivu Nemaca, prostudirajte i uredite za brzo prokopavanje puteva po našem sistemu i to sledeće puteve: Sarajevo — Kalinovik — Nevesinje — Stolac. Dalje Sarajevo — Mostar ■—- Metković. Dalje Sarajevo — Sokolac — Višegrad. Dalje Sarajevo — Prača — Goražda — Cajniče. Dalje Goražda — Foča — Nevesinje. Dalje Mostar — Nevesinje — Gacko — Bileće. Dalje Nevesinje — Bileće. Dalje

537
1—359

[18] **Radoslav Đurić.**

[19] **Vidi dok. br. 25, objašnjenje 6.**

[20] **Cans, bivši ađutant kralja Ahmedbega Zogua.**

[21] **Odnosi se na Baja Nikića. Njegove jedinice (Drinski korpus) prilikom napada na Muslimane u srezu čajničkom imale su gubitke od 25 mrtvih i 20 ranjenih. Vidi dok. br. 48.**

[22] **i [27] Bosanski Petrovac su 7. februara 1943. zauzele jedinice nemačke SS divizije »Princ Eugen«.**

Mostar — Stolac — Trebinje. Dalje Bileće — Trebinje — Nikšić. Dalje Trebinje — Boka. Dalje Dubrovnik — Boka. Sa Pavlom ću urediti za Sandžak i Crnu Goru. Isto to treba predviđeti u 1st. Bosni. Upotrebiti eksploziv za mostove. Drvene paliti. Naravno ne sada, nego kada ustreba.[23]

552 *Ludvig:*[24]* Javite iscrpno situaciju kod Vas, u pogledu okupatora i komunista kao i u pogledu naše organizacije. Zašto ste toliko ćutali. Ako možete pošaljite koga u Crnu Goru kod Pavla Đurišića za novac. Tamo je otišao Dr Milan Rakočević biv. saradnik »Pravde« u Ljubljani. Stupite u vezu s njim, i svog kurira ako nije otišao pošaljite s njime. Pozdrav 1001.[25]

10 februar 1943.

565 *222:* Materijalnu pomoć ćemo dobiti. Novi čovek koji je došao odličan je naš prijatelj.[26] Na slučaj napada smatram da treba porušiti sve komunikacije o čemu sam Vam dostavio depeše. Naši vode politiku tamo i moramo se braniti od komunističkih laži u Americi, jer oni iznose da se mi više ne borimo protiv okupatora. Narodu objašnjavati da London tako mora govoriti zbog Rusije a u duši misli drugo i planovi su mu u našu korist. Englezi ne mogu ostaviti Balkan a naročito Carigrad. To je
566 naša sreća što se međusobno glože. Bunkere na Ja-
562 horini treba zadržati. Odakle Nemci misle da napadnu Pašalija, da li iz Sarajeva. Ištvan samo kuka, a verujem da Hercegovci vrše pritisak da se vrate, jer su već dugo tamo. Možda je Jevđević nešto i koristio tamo. Nemojte da ga uklanjate sa dužnosti da ne dođe do većih potresa, pa ćemo posle urediti sve. Prema izveštaj ima radio Zagreba izgleda da su

[23] **Poslednju rečenicu napisao je Draža Mihailović na margini depeše.**

[24] **Karlo Novak, major, komandant četnika Draže Mihailovića u Sloveniji.**

[25] **Draža Mihailović.**

[26] **Odnosi se na pukovnika Stenli Bejlija (Stanley W. Bailey) šefa britanske vojne misije pri Štabu Draže Mihailovića. Bejli je došao 25. decembra 1942. spustivši se padobranom na Sinjajevinu.**

komunisti izgubili Petrovac[27], Udbinu[28], Korenicu[29]. Za nas je i bolje obzirom na saveznike spol ja da više manje ostanemo posmatrači, da nam nebi prebacivali saradnju, a posle ćemo nastaviti gonjenje njihovih razbijenih delova da bismo ovladali terenom i zaštitili živalj od ustaša.

11. februar 1943

222 6—534

576 Kod mene su stigli Lazarević[30] i Perović[31]. Iz svih dosadašnjih obaveštenja situacija na Dinari je sledeća: Dinarci se vrlo slabo bore. Nisu u stanju ni da brane ono što im Hercegovci osvoje. Posao Hercegovaca prema tome propada. Pop Đujić odličan ali ljudstvo slabo a to mi ne možemo popraviti. Ako je istina da su ustaše i Nemci do sada zauzeli Bosanski Petrovac, Bihać a Italijani Korenicu i Udbine onda je severo zapadna polovina republike uništena. Hercegovci su već dva meseca u Dinari. Jasno je oni više ne žele da se zalažu za one koji neće
577 ni da se brane. Pored toga Tetkići su rešeni da bra-
6—579 ne Dalmaciju zbog sebe samih i imaju po jednu diviziju u Gračacu, Kninu i Sinju. Znači tri divizije. Neka Đujić ostane sa svojima pa neka se brane a ne da se samo predaju čas nama čas komunistima. Smatram da Jevđa treba odmah da preduzme akciju za povratak Hercegovaca i neka zapreti da će se probiti suvim pa će postići sve što želi. Ne možemo se igrati sa moralom Hercegovaca koji više ne uviđaju za koga treba da se bore. Dugo je 2 meseca. Neka Jevđa kaže da mora ljudstvo smenjivati ako ne može drugače da uspe. U svakom slučaju dok se sve uredi prebacivanje će biti tek kroz 10 do 15 dana.

[28] **Udbinu su 3. februara zauzeli delovi italijanske divizije »Re« (tom V, knj. 12, dok. br. 89, 105 i 115; Oslobodilački rat knj. 1, str. 375).**

[29] **Posle žestokih borbi protiv delova 6. i 14. brigade 5. operativne zone, Korenicu su 2. februara zauzeli delovi italijanske divizije »Re«. Opširnije o tim borbama vidi dok. br. 48 i 51; tom V, knj. 12, dok. br. 99 i 102.**

[30] **Jovan, Jova.**

[31] **Todor, Toša. U to vreme je radio u Štabu Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.**

13 februar 1943

Lorenco 3—384

599 ' Kapetan Mile Kapetanović komandant odreda u Medaku[32], treba da se probije u Slovenačku. Tamo da se javi majoru Karlu Novaku, i da produži rad u duhu izjavljene želje da organizuje teritoriju Slovenačke pod Nemcima. Vojvoda Đujić da ne preduzima nikakve pregovore sa Tetkićima jer je sve laž što oni hoće. Ako ozbiljno misle na mir eno im ga vatikan. Ne koristiti nikako njihovu radio stanicu u Zadru.

222 DDD 2—407

609 Pavle kod mene. Rešeno sledeće. Zemljaci se pregrupisavaju jer ih ima i zamorenih. Vesković kreće iz oblasti Plevalja ka Vama sa preko 1000 ljudi. Kasalović i Ružić dolaze od Zabljaka sa preko 1000 ljudi. Ukupna snaga zemljaka, oko 2500 ljudi. Jevđa da osigura hranu i municiju.[33] Municija potrebna naročito jer je utrošena. Danas Pavle naređuje pokret i prethodno prikupljanje.

610 Hranu će nešto poneti ali od Kalinovika i u Kali-
2—339 noviku morate je obezbediti jer je nemoguće prenositi zbog snega ništa na konjima. Kad vam zemljaci stignu radite po situaciji pod uslovom da ne bude kompromitacije u pogledu saradnje i da se što više zaštiti naš svet od terora ustaša i Nemaca. Pavle naređuje svojima da muslimane tamo ne diraju.

15. februar 1943

615 *222:* Dobro je da Ištvan ne pravi komplikacije
6—306 sa Tetkićima. Hugo da čisti Zap. Bosnu. Slažem se sa svima Vašim planovima.[34] Od poslatog novca 500.000 je za Hercegovinu, t.j. za Baćovića, a ostalo za Vas. Nemojte da žurite da potrošite, jer nemam više, ali pothranjujte akciju prema stvarnoj potrebi. Pavle
616 uredio pokret zemljaka. Oni po delovima stižu u
6—436 3 partije. Određeni su najbolji vojnici i komandanti

[32] **Vidi dok. br. 76.**

[33] **Hranu i municiju obezbedile su italijanske okupacione jedinice za 3.000 ljudi. Vidi dok. br. 35.**

[34] **i [36] Vidi dok. br. 48.**

pod komandom Veskovića[35]. Poručite Bjelajcu da upotrebi stanice. Hercegovinu treba spremiti na otpor za slučaj nailaska komunista. Nemojte isprazniti Hercegovinu, ona treba da ima dosta snaga. Kako razumete klopku koju bi nam postavili Nemci ru-
617 šenjem bunkera. Po svemu izgleda da oni napuš-
6—417 taju pa ne dozvoljavaju da se drugi njima služe. Oficire ćete dobiti dok vidimo koji su i šta su, jer ne možemo slati one koji su nesigurni. Sto jaču propagandu kod muslimana da ne idu putem Cajniča. Dobićete letke uskoro za muslimane. Musa neka radi što jače. Sejkoviće treba likvidirati. Muslimane upotrebiti protiv komunista da polože ispit. Pavle poučava svoje da budu ljubazni prema muslimanima, a i Vi nastanite na vaspitavanju. Kažite im da se glavom ne šale da naprave kakav skandal.

624 3—212

Ištvan: Sa Tetkićima taktizirati kao što Vam je i Branko javio, a inicijativu držati u svojim rukama. Koristiti sve protiv svih. Veza[36] br. 67. Pozdrav Baćoviću, Đujiću i Ivaniševiću.

17. februara 1943

222 6—281

633 Andreja Vesković je kod Plevalja. Danas mu-
Pavle naređuje telefonom da krene vama. Kasalović i Ružić kreću a možda su već i na putu. I oni idu vama. Pavle tamo prikuplja i treću grupu. Ukupno treba da vam dođe oko 2500 ljudi. Treća grupa kreće Veskovićevim putem.

18. februara 1943.

222:

638 Ja sam Pavlu bio naredio da posle Cajniča od-
2—581 mah produži ka Vama. Izgleda da su zemljaci morali da odnesu stvari kući, i da u tome leži izgovor za jedan kratak odmor kućama.[37] Pavle bio kod mene i odmah sam mu naredio da pokupi snage i da

[35] **O sastavu i formaciji jedinica vidi dok. br. 18.**

[37] **Pošto su u operacijama protiv Muslimana opljačkali svu imovinu i stoku, četnici su se sa tim plenom vratili svojim kućama. Vidi dok. br. 48.**

ih pošalje ka Vama. U tri dela kako sam Vam već javio. Napisao sam Pavlu najhitnije pismo da što pre ove snage stignu do Vas. Isto tako naredio sam da Bajo[38] čas pre prikupi svoje snage i da bude spreman da krene u pravcu Bileća — Popovog Polja i dalje ka Neretvi, u slučaju potrebe.[39] Moramo računati u se i u svoje kljuse. Ako Jevđo nešto uradi, utoliko bolje, ali ne verujem, da se Tetkići
639 mogu pokrenuti. Smatram da ne treba da se izla-
2—444 žemo počesnom tučenju. Morate biti jači od njih. Snage treba da se prikupe a dotle da se vode borbe za njihovo zadržavanje dok ostali ne stignu. Vi ćete ipak na terenu to najbolje rešiti. Mislim da su se Pavlovi već krenuli. Izvestite me koliko imate raspoloživih Vaših snaga i gde se nalaze po grupama.[u] Račić me izveštava da su komunisti upali ponova na Majevicu sa 500 ljudi.[41] Dalje Račić javlja da se oko Vlasenice vode velike borbe sa njima.

Herman

646 Veza vaš broj[42] 234. Muslimani po nagovoru Itali-
8—464 jana i sa njihovim oružjem vršili su napade na srpska sela. Tako su pred nosem Italijana južno od Sjenice napali na selo Buđevo. Zbog ovoga im je uništeno 33 sela na desnoj obali Lima. To je bilo na Božić. U oblasti Cajniča Muslimani kao talijanski milicioneri vršili su dug teror.

647 Sad su to platili vrlo skupo. Oblast Cajniče je očiš-
8—464 ćeno od njih. Veza Srbije i Crne Gore preko Sandžaka sada je osigurana jer je i oblast Foče još prošlog leta očišćena.[43] Amaute pozovite na saradnju i savez a ove događaje im objasnite da su oni izazvali ubijanjem našeg življa i udruživanjem sa neprijateljima Talijanima i Ustašama. Neka znaju

[38] i [39] **Stanišić. Vidi dok. br. 38, 48 i 140.**

[40] **Vidi dok. br. 48, dep. 1268.**

[41] **Reč je o 6. istočnobosanskoj NOU brigadi. U toku 18. februara 1943. brigada je zauzela Stupar i ugrozila Đurđevik i Zivinice. U tim mestima nalazile su se jedinice 4. oružničke pukovnije. Opširnije o tome vidi dok. br. 48; tom IV, knj. 10, dok. br. 235.**

[42] **Prema depeši br. 234 od 9. februara 1943. komandanta Južne Srbije (majora Đurića), grupe od 400 Albanaca, predvođenih albanskim kapetanom i sa 400 »arnauta fašista sa Kosova« izlažu mučenju srpski živalj. (Arhiv VII, Ča, k. 289, reg. br. 8/1—19).**

[43] **Reč je o napadu na Foču 19. avgusta 1942. Vidi knj. 1, dok. br. 141.**

da su oni zajedno sa Zoguom[44] izdali saveznike i da samo mi im možemo prijateljski pomoći pred saveznicima pod uslovom da stupe u prijateljske veze sa nama.

222 DDD

651 Pavle izvestio sledeće o pokretu zemljaka: *pr-*
2—475 *vo* Kasalović i Ružić polaze 19-og preko Sćepan polja pravo Vama. Do sada nisu pošli što je i Bojović zadro da i on ide pa je i njega Pavle pustio. Pored toga upućeno je još 500 ljudi u Pivu da zatvori izvesne pravce i uhvate vezu sa popom Perišićem[45]. *Drugo* Andriji[46] danas 18-og posiate cokule i veš jer mu je ljudstvo potpuno boso a pojavila se i šuga. Sprema poslata automobilima te i on treba da stigne kod vas kad i ostali. *Treće* mobiliše se i treća grupa od 1000 ljudi tako da će ukupno u sve tri Pavlove grupe biti 3000 ljudi. Treću grupu vodi ka-
652 petan Lalić[47] i ona će poći najdalje 21 ovog meseca.
2—378 Baju Stanišiću poslato je hitno moje pismo da i on što pre prikupi snage. Treća Pavlova grupa smatramo da će stići najdalje do 27 ov. meseca a prve dve ranije. Izveštavajte nas stalno o situaciji.

19. februara 1943.

Lorenco[48], *222, Ištvan*

653 Depeša za Ištvana Bernarda i Lorenca i čika Branka za sve zajedno.

Jasno je da su komunisti pred vama potučeni i napustih sovjetsku republiku. Kreću se ka Hercegovini od Prozora na Konjic od Livna na Jablanicu i od Imotskog na Ljubuški. Hercegovina se diže na oružje, Crnogorci stižu u pomoć. Sad bi ih mogli do noge potuću kad bismo bili pametni i složni. Moj plan je sledeći i naređujem da se izvrši. Cika Branko zatvara sve pravce koji preko Neretve vođe u
654 Hercegovinu počevši od Bjelašnice pa na jug duž

[44] **Ahmedbeg, kralj Albanije.**

[45] **Radojica, pop, tada komandant Golijske brigade Nevesinjskog korpusa. Brigada je poznata i pod imenom 1. hercegovačko-crnogorska granična brigada.**

[46] **Vesković.**

[47] **Aleksandar, Aleksa.**

[48] **Ilija Mihić.**

Neretve. Čika Branko izvršiće udar kako je zamislio. Dinarci vojvode Đujića bezuslovno da izađu na osvojeni teren i organizuju ga po našem sistemu.[49] Ištvan ponavljam Ištvan učinio bi najveću uslugu od kapitalnog značaja za definitivno uništenje komunista ako bi ih napao s leđa za vreme dok oni nastupaju ka Hercegovini. Tu bi pretrpeli odsudan poraz. Najbolji pravac za Ištvanov udar je pravac Livno — Tomislavgrad[50] — Jablanica. Ovo Ištvan mora da izvrši legalno ili ilegalno, ali bez i najmanje
655 gubitka u vremenu. Jevđa da učini sve da olakša ovaj pokret. Ako bude legalan, može i vozom do Sinja a dalje peške.[51] Ponavljam legalno ih ilegalno treba ovu akciju izvršiti. Udar u leđa bio bi komunistima strašan.

222:

656 Prethodne depeše dale su vam moj novi plan
6—417 da Ištvan udari komunistima s leđa dok se vi borite s fronta. U vezi vaših depeša broj 126 i 127 dobro je što su Tetkići pretrpeli gubitke jer će sad biti prisiljeni na popuštanje.[52] Prema beguncima preduzeti najstrožije mere.[53] Da li su to Muslimani Musakadića što su se odmetnuli. Jevđi saopštiti da se moje naređenje izdato preko vas mora izvršiti. Znamo njegove teškoće ali znamo i naše potrebe.
687 Dobro ste uradili što ste digli celu Hercegovinu. Na-
stanite da se to izvrši. O dolasku Pavlovih izvestio
6—409 sam vas. Baju Stanišiću šaljem drugo pismo da uputi 2000 ljudi u Bileće i Gacko. Njemu će trebati vremena, ali će Pavlovi za to vreme stići. Ištvan mi se danas javio. Dinarci[54] su 10 km. zapadno od Drvara a Hercegovci[55] kod Grahova[56]. U Grahovu nema komunista.

[49] **Vidi dok. br. 62.**

[50] **Sada Duvno.**

[51] **Vidi dok. br. 48, 74, 75 i 85.**

[52] **Reč je o gubicima italijanskih garnizona u Prozoru, Drežnici, Ostrošcu i Gorancima. Vidi dok. br. 48.**

[53] **Vidi dok. br. 48.**

[54] **Radi se o četnicima iz sastava Dinarske četničke divizije.**

[55] **Četničke jedinice Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.**

[56] **Bosansko Grahovo.**

BR. 43

ZAPOVEST KOMANDANTA OPERACIJA HERCEGOVAČKIH ČETNIKA OD 20. FEBRUARA 1943. KOMANDANTIMA MOSTARSKE I NEVESINJSKE BRIGADE ZA SPREČAVANJE PRODORA JEDINICA 2. PROLETERSKE BRIGADE NA LINIJI BIJELA — RAVNI[1]

Komandant operacija
O.Br.l
20 februara 1943 god.
Položaj

Z A P O V E S T

Prema prikupljenim podatcima neprijateljske snage se nalaze na liniji Bijela—Ravni i imaju nameru da odbiju naše desno krilo i da nam udare sa boka.[2]

Naše snage nalaze se sada na liniji Prigrađani—Otolež—Ledenice—Lukova Lokva.

Da bi osujetili neprijateljske namere to

N A R E Đ U J E M :

1) Komandant Mostarske voj. čet. brigade poručnik Lojović Marko sa svega 440 četnika

Poseda i brani položaje od leve obale reke Neretve pa do k. 360 zaključno.

Komandant će osigurati položaj i sve pristupe istome.

Na desnom krilu uhvatiti vezu sa Nevesinjskom brigadom.

2) Komandant Nevesinjske voj. čet. brigade kapetan Zečević Vlado sa svega 800 četnika

Poseda i brani položaj od k. 360—Porim—Obalj k. 1641.—

Zatvoriti Klenovu Dragu kao i sve druge prilaze koji vode tome položaju

Na levom krilu uhvatiti vezu sa Mostarskom brigadom.

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 172, reg. br. 8/2 (BH-V-2135).**

[2] **U s. Ravni su se nalazili delovi 2. proleterske brigade. U toku 21. februara 1943. četničke jedinice (iz ove zapovesti) izvršile su iznenadni napad na s. Ravni i zauzele ga. Vidi dok. br. 48, depeša 1374.**

3) Komandant Opšte rezerve poručnik Kureš Miloš sa svega 300 četnika	Opšta rezerva nalaziće se na obe strane Porima k.1170. Rezerva će se upotrebiti na slučaj potrebe.

4) Znaci raspoznavanja za noć između 20/21 februara su Pirot—Puška, a ugovorni znaci tri puta zviznuti.

Komandanti imaju kod svojih potčinjenih održati disciplinu na dostojnoj visini, kao i zajedničku komandu nad čitavom brigadom.

Komandanti će upućivati patrole radi izviđanja i prikupljanja podataka o neprijatelju.

U slučaju dodira sa neprijateljem održati hladnokrvnost, i borbu primiti, a u slučaju jačeg nadiranja neprijatelja povući se u pravcu Porima.

Mesto potpisatog biće na Porimu gde će mi Komandanti svaka 3 časa slati izveštaje o novostima i prikupljenim podatcima.

Dostavljeno:
K-tu Mostarske i Nevesinjske brigade i K-tu opšte rezerve.

Komandant, major
Jov. Pantić

BR. 44

ZAPOVEST KOMANDANTA OPERACIJA HERCEGOVAČKIH ČETNIKA OD 22. FEBRUARA 1943. KOMANDANTIMA NEVESINJSKE I KOMBINOVANE BRIGADE ZA ZAUZIMANJE I POSEDANJE POLOŽAJA PLANINICA — BUKOVI BREG — GRABOVClCl — DOLOVI[1]

KOMANDA OPERACIJA
O.Br.2
22 februara 1943 g.
Položaj
24 čas.[2]

Z A P O V E S T

(Sek. 1 : 100.000 Mostar, Nevesinje, Konjic, Prozor)

Prema prikupljenim podatcima jačina boljševika koji su do sada napadah naše snage ceni se oko jedne brigade od 1000 proletera sa centrom u Drežnici.[3]

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 172, reg. br. 22/2 (BH-V-2141/1).**

[2] **Napisano zelenim mastilom, ćirilicom.**

[3] **Jedinice 2. proleterske brigade.**

22 o.m. u 3 časa stiže u Mostar prvi ešelon Cmogoraca od 500 boraca, pa će se u toku istoga dana dolaskom drugih ešelona ovaj broj povećati na 2000 vojnika.[4] Ova udarna grupa izvodiće akciju desnom obalom reke Neretve.

Desno od nas na liniji Bjelašnica—Konjic—Prenj—Planina nalazi se snaga od 4.500 četnika.[5]

Naš je zadatak da obezbedimo levo krilo snaga desno od nas i da sadejstvujemo Crnogorskoj grupi levo od nas.

U vezi sa prednjim nameran sam da sa svojim snagama 22 o.m.[6] do 12 časova najdocnije posednem položaj: Planinica (k. 1627)—Bukovi Breg (k. 1100) — selo Grabovčići—Dolovi (k. 620) —zaseok Ravne—Bijela—Mandić.[7]

U vezi sa prednjim,—

N A R E Đ U J E M

1) Da Komandant Nevesinjske brigade sa dosadašnjih položaja preduzme nadiranje tako blagovremeno da do 12 časova, 23 o.m.[8] posedne odsek: Planinica (k.1627)—Bukovi Breg (k.1100)—selo Grabovčići—Dolovi (k.620),

2) Da Komandant Kombinovane brigade[9] sa dosadašnjih pololožaja preduzme nadiranje tako blagovremeno da do 12 časova posedne odsek: Dolovi (k.620) isključno — zaseok Ravne —Bjela — zaseok Mandići.[10]

Komandant Kombinovane brigade ostaviće na prostoriji k.826 — selo Kilići deo Gatačke brigade, koji je do sada bio u sastavu brigade, a sada sačinjava Odredsku rezervu.

3) Radi znanja saopštavam:

[4] Reč je o dolasku Zetskog četničkog odreda. O tome vidi dok. br. 48, 74, 75 i 140.

[5] Na toj liniji se nalazila Konjička grupa, jačine oko 2500 ljudi. Vidi dok. br. 45 i 58, depešu 1327.

[6] Omaška. Treba 23. o.m.

[7] O posedanju položaja vidi dok. br. 48, depešu 1424.

[8] »-23. o. m.« napisano je zelenim mastilom, ćirilicom.

[9] Kombinovana brigada formirana je po naređenju komandanta operacija od 22. februara 1943. U njen sastav ušle su: Bilećka i Mostarska brigada i Gatački i Dabarski bataljon Stolačke brigade. Za komandanta brigade postavljen je kap. II kl. Miloš Kureš.

Po istom naređenju Bosanski bataljon ušao je u sastav Nevesinjske brigade, a za njenog komandanta određen je kap. I kl. Vladimir Zečević. Dotadanji komandant Mostarske brigade, poručnik Marko Lojović postavljen je na rad u Stab operacija (Arhiv VII, Ča, k. 172, reg. br. 18/2).

[10] Pri pokušaju posedanja pomenutih položaja Brigada je naišla na žestok otpor delova 2. proleterske brigade i zaustavljena je. (Arhiv VII, Ća, k. 199, reg. br. 16/2.)

— da se jedna brdska baterija nalazi kod zaseoka Oteleža;[11]

— da se jedna baterija dugačkih topova od 105 mm./domet 16 km. nalazi na položaju s.z. od sela Orlović[12] i

— da se jedna grupa odredske rezerve nalazi u zaseoku Hanina.

4) Komandanti Brigada kada izbiju na određene sektore posešće iste za upornu odbranu stvarajući na njima povoljan borbeni raspored kao i odgovarajući plan vatre.

Na ovim položajima Komandanti Brigada odmoriće svoje ljudstvo, pref ormira ti jedinice po izdatoj Naredbi[13] br. 3 i čekati naređenje za dalji rad.

Sa frontalne strane Komandanti Brigada obezbediće se predstražama i zavešće najveći red i disciplinu kod svoga ljudstva.

5) Skreće se pažnja Komandantima da se na licu mesta nalazi Komandni izaslanik Štaba vrhovne Komande koji će ceniti rad svakoga starešine kao i vojnika i koji će biti u mogućnosti da prema zasluženom radu treba nekoga odlikovati ih kazniti.[14]

6) Za svako odricanje zapovesti, vojničku neposlušnost ili pravljenje nereda krivce ću stavljati pod Preki Vojni sud, kojeg sam danas obrazovao.[15]

7) Moje Komandno mesto u selu Orlović, gde će biti i centar veze.

Komandno mesto Komandanta Nevesinjske brigade zapadna ivica s. Grabovčići.

Komandno mesto Komandanta Kombinovane brigade selo Ravne.

Izveštaje slati i to: prvi kada se krene sa dosadašnjih položaja ka određenim odsecima, drugi kada se izbije na određene odseke i ostale u vremenskim razmacima od 4 časa. Hitne u svako doba.

Komandanti brigada odrediće po dva ordonansa-kurira pri Komandnom mestu potpisatog kada izbiju na određene odseke. Ovim kuririma narediti da upamte pravce kretanja kako bi mogh kasnije lako i brzo doći do određenih odseka.

[11] i [12] Artiljerija je iz sastava italijanske divizije »Murđe«.

[13] Odnosi se na naredbu komandanta operacija od 22. februara 1943. Naredbom je predviđeno popunjavanje jedinica, preformiranje vodova, četa i bataljona, podela naoružanja i opreme, odmor ljudstva i priprema za predstojeća ofanzivna dejstva (Arhiv VII, Ca, k. 272, reg. br. 21/2).

[14] Reč je o majoru Borivoju Raduloviću (vidi dok. br. 40).

[15] Sud je obrazovan naredbom br. 5, a u njega su ušli: kap. I kl. Vladimir Zečević, vodnik, Milan Župka i vojnik Risto Škara (Arhiv VII, Ca, k. 173, reg. br. 17/2).

8) Komandanti brigada odrediće po jednoga intendanta koji će vršiti snadbevanje brigade preko bataljonskih i četnih komesara.

Predaj ne stanice biće: u selu Ravni za Nevesinjsku brigadu, a kod Koviljače (k. 411) za Kombinovanu brigadu. Od predajnih stanica do položaja prenos potreba iz Brigadnih sredstava.

9) Bolesne i ranjene upućivati u selo Orloviće.

10) Komandanti Brigada izdaće potrebna uputstva i naređenja svojim potčinjenim Komandantima da po izbijanju na određene odseke za odbranu vrše neprekidna danonoćna izviđanja patrolama jačine do 10 dobrovoljaca koje upućivati na udaljenje od određenih položaja oko 3—5 km. kako bi se izbegla iznenađenja i pribavili izvesni podatci o komunistima.

11) Najstrožije zabranjujem svaku pljačku, paljenje sela i zlostavljanje stanovništva. Po ovome će mi lično biti Komandanti odgovorni.

12) Skreće se pažnja Komandantima da napred pomenuti izveštaj dostavljaju u određeno vreme i to sa svima potrebnim podatcima, kao na pr. : »poseo sam položaj od . .. do ..., snagom tom i tom, rezervu sam rasporedio na tom i tom mestu, ja se nalazim tu i tu. Izveštaj poslat u. . . časova«.

Obučiti ljudstvo da prilikom prikupljanja izveštaja o neprijatelju i dostavljanje istih odgovore na ova pitanja: kad?, gde?, kakav?, koliko?, šta radi?

13) Svako napuštanje položaja bez naređenja bilo pojedinca ili cele jedinice najstrožije zabranjujem i stavljam Komandantima do znanja da ću za ovo upućivati na Preki Sud.

14) Znaci raspoznavanja:
Za 22 februara — Nišan — Neretva, a
za 23 februara: — puška — Pirot.
Ugovoreni znaci dva udara šakom po kundaku
S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

Dostavljeno:
K-tu Nevesinjske i Kombinovane
brigade. —

Komandant, major
Jov. Pantić

BR. 45

INSTRUKCIJA KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 23. FEBRUARA 1943. POTCINJENIM KOMANDANTIMA O BORBENOM RASPOREDU JEDINICA ZA NAPAD NA PARTIZANSKE SNAGE NA LEVOJ OBALI NERETVE[1]

INSTRUKCIJA ZA RAD:

1. — Podaci o komunistima: Ima ih oko 12.000 na frontu Bradina — Konjic — Rama — Ljubuški. Vršili su pokret u tri kolone i to: leva, glavna kolona koja čini polovinu njihove snage, ka Prozoru; srednja kolona dolinom Drežnice; a desna kolona prema Ljubuškom (ove dve su jednake).

Sastav: prema izjavi zarobljenika komunista njihove snage su sastavljene od proleterskih brigada iz Crne Gore, Hercegovine, Sandžaka i Srbije. Ženskih imaju oko 10%. Sa njima učestvuju i domobranci i turci. Vode masu nenaoružanih koje usput oružaju sa zaplenjenim oružjem od Italijana.

Proleteri su odlično naoružani i raspolažu sa dosta automatskih oruđa i pikavdma. Celokupno njihovo ljudstvo je premoreno usled dugih marševa i borbi i zbog oskudice u hrani—gladno.

Karakteristično je za njih da izbegavaju borbe sa četnicima i udaraju uvek na prazno i manevrišu, da bi izazvali zabunu i sačuvah snage.

Izgleda da je njihov glavni štab sa Titom i Arsom na pravcu leve glavne kolone.

Raspolažu sa nekoliko baterija i tenkova koje su zarobili od Italijana.

Borbeni duh promenljiv. Posle prvog neuspeha beže paničnim bekstvom.

Njihova verovatna nam era je da se probiju kroz Hercegovinu ka Sandžaku i Crnoj Gori i to pravcem: Prozor — Prenj — Kalinovik — Sćepan-Polje. Ako im sprečimo ovaj pravac probijanja verovatno je da će ga promeniti i krenuti pravcem ka Bosni ih će se vratiti natrag na Dinaru.

2. — Po podacima od Baćovića i Jevđevića, a koji su dobijeni preko Talijana, Nemci nadiru pravcem: Drvar — Glamoč — Livno. 21. februara jedna Nemačka kolona jačine 2000 ljudi, zauzela je G. Vakuf i nadire ka Prozoru;[2] druga kolona,

[1] **Dokumenat (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 18, reg. br. 1/6 (VK-X-20).**

[2] **Reč je o borbenoj grupi »Fogel« (Vogel), koja je 22. februara 1943. zauzela Gornji Vakuf. Vidi dok. br. 48, objašnjenje 78.**

sastavljena od Nemaca i Hrvata, zauzela je Bradinu i nastupa ka Konjicu i Rami idući putem, sa tenkovima.[3]

Verovatna namera Nemaca i Hrvata je da pod vidom teranja komunista posednu celu Dalmaciju, Hercegovinu, a možda i ostale krajeve duž obale Mora i na taj način se obezbede s jedne strane od eventualnog iskrcavanja Saveznika i našeg rada u pozadini, a s druge strane da drže Italijane u ruci jer im ne veruju, pošto se boje zajednice Talijana i četnika protivu njih.

3. — Talijani su izgubili garnizone: Prozor — Ramu i Drežnicu.[4] Za Jablanicu se nezna sigurno.[5] Talijani ne pokazuju nikakvu aktivnost, sačekali su komuniste da ih pokolju, držeći se potpuno pasivno. Njihov moral je ravan 0. Za nas daju hranu i municiju kao i pomoć u artiljeriji i tenkovima.

4. — Podaci o našim snagama :

Desno krilo:[6] kapetan Lukačević ima u svome sastavu oko 1000 muslimana i 1500 četnika koji su skupljeni iz Fočanske brigade, II Sarajevske brigade, Konjičke i Nevesinjske brigade. Na frontu Bjelašnica — Konjic — Ostrožac — Prenj.

Južno se nalazi major Pantić i Radulović na liniji: Planinica — Bukovo Brdo — Dolovi — Bijela — Mandići — R. Neretva i drži mostobran na Raškoj Gori.[7] Snage: oko 1500 ljudi.

Pukovnik Stanišić stiže u Mostar.[8] Jačina trupa 2000 ljudi.

Pavle Đurišić ima 1000 ljudi,[9] a Voja Lukačević 1200 ljudi.

Major Baćović sa svojih 3000 ljudi nalazi se kod Knina i očekuje se za dejstvo u pozadini.[10]

[3] Borbena grupa »Anaker« (Annacker). Vidi dok. br. 48, objašnjenje 78.

[4] O oslobođenju Prozora, Rame i Drežnice, vidi dok. br. 37.

[5] Jablanicu je 21. februara 1943. oslobodila 4. proleterska (crnogorska) brigada. Više o tim borbama vidi dok. br. 48; tom IV, knj. 10, dok. br. 129, 130 i 298.

[6] Radi se o Konjičkoj grupi.

[7] Na toj liniji nalazila se Nevesinjska i Kombinovana brigada. Vidi dok. br. 44.

[8] Jedinice Zetskog četničkog odreda transportovane su iz Nikšića u Mostar italijanskim kamionima i železnicom. Šire o dolasku tih snaga i njihovom učešću u operacijama u dolini Neretve vidi u dok. br. 48, 70, 74, 75 i 140.

[9] Vidi dok. br. 52 (depešu 1484), 74 i 75 (depešu 239).

[10] Tim jedinicama je Draža Mihailović 21. februara 1943. naredio da iz Knina krenu pravcem: Livno — Jablanica, »udarajući u leđa komunistima koji sada napadaju Hercegovinu«. Vidi dok. br. 48 i 74.

PLAN ZA CISČENJE LEVE OBALE NERETVE:

1. — Držati Bjelašnicu sa muslimanima i II Sarajevskom brigadom zatvarajući sve pravce, koji se vide iz moga ranijega naređenja.[11]

2. — U Oblasti Konjica (donja i gornja Bijela, Turije) formirati rezervu od 500 ljudi sa zadatkom da podržava bilo desni ili lijevi otsek.

3. — Sa ostatkom snaga pripremiti i preduzeti napad sa dosadašnje linije (Radešinje, Golo Brdo — Gola Glava) pravcem: Rečica — Jablanica sa zonom dejstva, desno do r. Neretve, a levo do linije: Gola Glava — Grebeni — Izlazak.

Cilj: izbijanje na reku Neretvu od Rame pa do železničke stanice Prenj i nabacivanje komunističkih snaga u reku Neretvu.

Zabranjujem prelazak na desnu obalu r. Neretve.

Sa potrebnim delom snage držati liniju: K. 1886— Crnoglav — 1893 i sa te linije uhvatiti vezu sa majorom Pantićem.

Po izbijanju na gore pomenutu liniju ostaviti deo snage na r. Neretvi, a sa hnije železnička stanica Prenj — Gola Glava K. 1661 preduzeti napad i to pravcem: Grebeni—K. 812—Vidova K. 1451—Drežnica, a u cilju spajanja sa Hercegovcima (majorom Pantićem) i definitivnim čišćenjem leve obale Neretve.

Obratiti pažnju na obezbeđenje bokova i to desno od komunista a levo od eventualnog prodiranja Nemaca.

Put koji vodi levom obalom Neretve usposobiti za saobraćaj kamionima radi prenosa hrane, municije i ostalih potreba na liniji: Rama—Jablanica—Glogošnica.

Od Italijana za ovu akciju uzeti municiju, hranu, bacače i pomoć u artiljeriji.

Stanje na frontu javljati preko radio-stanice iz Konjica i po kuririma adresujući pošiljke za kapetana Salatića.[12]

Jednovremeno sa ovom akcijom preduzeće i major Pantić sa svojih 1500 ljudi i jednom baterijom napad pravcem: Dolovi—Zabrđe—Varda—Glogovo—D. Grabovica.

Isto tako preduzeće napad i trupe Stanišića koje su prispele u Mostar pravcem: Mostar—Goranci—Drežnica u čijem sastavu se nalazi jedna brdska baterija.

U Mostaru se nalazi 500 ljudi u rezervi.

[11] **Vidi dok. br. 48.**

[12] **Danilo, kapetan, načelnik Štaba Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. U toj situaciji nalazio se u Istaknutom delu Vrhovne komande, kao oficir za vezu i koordinaciju borbenih dejstava između četnika i italijanskih trupa.**

Italijani drže obezbeđenje levog boka Stanišića na liniji Jastrebinka—Virac.

Sve jedinice će upotrebljavati ovu šifru:

Nemci	11
Talijani	22
Ustaše	33
Domobrana	44
Muslimani	55

Šifru upotrebljavati u prepisci sa Čika Brankom i Pantićem.

Preko Jevđevića je traženo da Nemci ne prelaze na levu obalu reke Neretve.[13]

Komandovanje: Pod komandom majora Kasalovića[14] biće sve trupe Vojvode Đurišića, sem Mileševskog korpusa do dolaska majora Veskovića[15] koji će po tome preuzeti komandu.[16]

Kapetan Lukačević komandovaće svim trupama Mileševskog korpusa, muslimanima i trupama kod Konjica i na Bjelašnici iz sastava operativnih trupa Istočne Bosne i Hercegovine.

Front na Bjelašnici do desne obale reke Neretve ostaje i dalje pod komandom kapetana Lukačevića a isti će komandovati preko poručnika Vukasovića,[17] a komandovanje na levoj obali Neretve sporazumno će odrediti kapetan Lukačević sa majorom Kasalovićem prema situaciji a sa kojom će detaljno upoznati majora Kasalovića kapetana Bojovića i Voju Lukačevića.[18]

Sva pregrupisavanja snaga vršiti u toku noći a pod zaštitom prednjih delova da bi svi pokreti ostali u najvećoj tajnosti.

Ovo naređenje čuvati u najvećoj tajnosti.

23 februara 1943 g.
12 časova
Položaj.

Po zapovesti
Načelnika štaba Vrhovne Komande
Major[19]

[13] Vidi dok. br. 75. (Sporazum Jevđevića sa nemačkim oficirom da Nemci ne prelaze na levu obalu r. Neretve).

[14] Zdravko.

[15] Andrija.

[16] O formaciji i brojnom stanju četnika Limsko-sandžačkih četničkih odreda predviđenih za operacije u zapadnoj Bosni vidi dok. br. 18.

[17] Nenad, komandant 2. sarajevske brigade.

[18] Tako piše u dokumentu.

[15] Odnosi se na Zaharija Ostojića.

BR. 46

IZVEŠTAJ KOMANDANTA KONJIČKE GRUPE OD 23. FEBRUARA 1943. KOMANDANTU ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA O SADEJSTVU SA ITALIJANSKIM JEDINICAMA U BORBAMA KOD KONJICA[1]

DRAGI CIKA BRANKO!

Tek što sam ti bio napisao jučeranji izveštaj iz sela Džepi dobih hitan poziv od Vukčevića[2] i italijanske komande u Konjicu da im priteknem u pomoć, jer su u toku 22 februara partizani probili odbranbenu liniju u Vukčevića, zauzeh Gornju i Donju Bijelu i presekli vezu između Glavatičeva i Konjica.[3]

Ja sam hitno iz Džepa krenuo sa zagorskim bataljonom i pratnjom i spustio se na drum i drumom došao u Konjic, gde sam zatekao pravu paniku.

Pošto su se vojnici malo odmorili pošao sam tamo i izvršio napad bombama sa bliskog otstojanja na partizane koji su se nalazili između Bijele i Ljubine [planine], U isto vreme naredio sam Vukčeviću i Poleksiću da napadnu prvi sa pravcem Paklena—Prevlja a Poleksiću selo Borci—Gornja Bijela—Ljubina [pl.]. Borba je trajala neprekidno danas od 1 časa pa sve do 16 časova. Naši su potpuno razbih partizane i pored njihovog upornog i žilavog otpora. Mislim da ćemo do noći držati stare položaje koje je držao Vukčević.

Italijamska komanda mi je sinoć pokazala jedan radiogram Jevđevića kojim on traži da se što pre krenem u pravcu Jablanice jer je tamo situacija italijanskog garnizona kritična.[4]

U depeši je označeno da je to tvoj zahtev.

Zbog situacije na Bijeloj i u okolini Konjica nikakav pokret u pravcu Jablanice nisam mogao' izvršiti.

[1] Prepis originala (overen od Vojnog tužilaštva JA, pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 141, reg. br. 16/6.

[2] Branislav, poručnik, komandant Konjičke brigade Nevesinjskog korpusa.

[3] U Konjicu su se nalazili delovi italijanske divizije »Murđe«, delovi četničke Konjičke brigade i ustaško-domobranske jedinice. Napad su 22/23. februara 1943. otpočele jedinice 3. NOU divizije. Posle više uzastopnih napada i protivnapada, a zbog pogoršane situacije kod Prozora, Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije naredio je 26. februara 1943. da se dalji napad na Konjic obustavi. Opširnije o tim borbama vidi dok. br. 52, tom IV, knj. 10, dok. br. 150 i 173; Oslobodilački rat, knj. 1, str. 383.

[4] i [8] Vidi dok. br. 48 i 75.

Radi utehe izvestio sam neka se talijanski garnizon drži ja dolazim.

Stvarni pokret prema Jablanici moći ću izvršiti tek sutra 24. II. i nadam se oko 25. II. biću u neposrednoj blizini Jablanice ili u Jablanici.

0 žrtvama o današnjoj borbi ne mogu ništa kazati jer nemam potpune podatke. Dosada je doneseno 4 naša ranjenika.

Jučer oko 10 časova 22. II. stigla je u Konjic jedna nema čko-hrvatska kolona,[5] koja je krenula pravcem Pazarić—Tarčin—sedlo—Bradina—Brdani—Podorašac—Konjic.

Komandanta ove nemačke kolone video sam uoči polaska za noćni napad i iz njega izvukao sledeće podatke.

Pravac njegove kolone od Konjica treba da bude Rama—Jablanica—Mostar, Pored ove kolone sa pravca Pazarića—Tarčina krenula je još jedna nemačka kolona. Pravac ove druge nemačke kolone je od prilike paralelan sa pravcem prve kolone.

Jedna nemačka jaka kolona nastupa pravcem Donji Vakuf—Prozor—Mostar.[6]

1 prva i druga nemačka kolona imale su teške gubitke u borbama na Ivan Planini i Bradini. Nemačka druga kolona izgleda da je i zadržana negde na liniji Repovci—Pale.

Pojavom Nemaca sa pravca Bradine učinio je te sam odustao od nameravanog pokreta Vukasovićevom kolonom u pravcu Bradine i Repovca. Cak mislim da jedan deo njegovih snaga uzmem za pokret prema Jablanici, ali još nisam doneo odluku jer malo pre dobih od njega izveštaj iz sela Džepe, gde je prema mom naređenju došao da se jedna grupa partizana prebacuje preko pruge u pravcu Bjelašnice, verujem da su ovo neki slabi delovi koji su razbijeni od Nemaca.

Ovog trenutka primih tvoje naređenje.[7] Vidim da se uglavnom u ideji slažemo i da si obavešten o pokretu Nemaca, ali kao što sam ti već napisao sa ovo malo snaga i uz očajne napore razbio prvi nalet komunista na Konjicu i Bijelu.

Pošto je Jablanica već pala,[8] to nemam potrebe da se žurim, pa menjam svoju odluku u toliko što ću sutra vršiti prikupljanje snaga pogotovo sada kada mi dolaze tolika pojačanja pa eventualno prekosutra 5. II[9] krenuti u opšti protivnapad.

[5] **Borbena grupa »Anaker«.**
[6] **Borbena grupa «-Vogel«.**
[7] **Vidi dok. br. 45.**
[5] **Omaška. Treba 25.**

Prema izveštaj ima koji pristižu partizanima smo sinoć i danas naneli teške gubitke. Otežava mi rad to što moram svaki čas da trčim u Konjic i da podižem moral italijanskoj komandi koji sramno gube moral kad nisam tu.

Danas su nas u Konjicu Nemci bombardovali avionima.[10]

S veroni u Boga za Kralja i otadžbinu.
Draža nas vodi ka veličini i slobodi!

Konjic, 23. II. 43
u 4.45 časa
Neka Jevđa forsira bacanje oružja i municije avionima pošto ovaj garnizon nema.

Komandant kapetan
Voj. S. Lukačević,s.r.

BR. 47

NAREDBA KOMANDANTA GORSKE KRALTEVE GARDE OD 23. FEBRUARA 1943. O FORMIRANJU RUDNIČKOG LETEĆEG ODREDA ZA BORBU PROTIV PRIPADNIKA NARODNOOSLOBODILACKOG POKRETA NA ŠIREM PODRUČJU PLANINE RUDNIK[1]

koncept[2]

N A R E D B A

KOMANDANTA GORSKE KRALJEVE GARDE JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI ZA 23 FEBRUAR 1943 GOD.[3]

I.

Prema podatcima sa kojim raspolažem vidi se da u srezovima orašačkom, oplenačkom, kačerskom i lepeničkom po-

[10] **Nemački avioni su omaškom bombardovali štab italijanske jedinice u Konjicu. Vidi dok. br. 52.**

[1] **Koncept (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 27, reg. br. 8/2 (S-V-1203).**

[2] **Napisano mastiljavom olovkom, ćirilicom.**

[3] **Garda je formirana 1. novembra 1941. Krajem 1942. godine Garda je u svom sastavu imala 6 bataljona i Konjički divizion. Po naređenju Draže Mihailovića su formirani Kosmajski korpus i Korpus Gorske garde Kralja Petra II. Za komandanta Korpusa garde postavljen je kap. Nikola Kalabić (Arhiv VII, Ča, k. 2, reg. br. 17/2: Naredba načelnika Štaba VK od 12. juna 1943).**

stoje na terenu dve komunističke grupe od po oko 50 ljudi,[4] koje su na terenu razvile komunističku propagandu i akciju uništavanja naših ljudi i organizacije. Okupatorske i nedićeve vlasti na rad ovih komunista ne reagiraju, jer im svima ide u račun naše uništenje.

II.

Na osnovi gore izloženog i naređenja G. Ministra Vojske mornarice i vazduhoplovstva br. 458, 459, 460 i 635/43 god.

N A R E Đ U J E M

Da se na teritoriji srezova orašačkog, oplenačkog i istočnog dela sreza kačerskog obrazuje Rudnički leteći odred gorske kraljeve garde pod komandom kapetana II klase Milivoja N. Radojkovića,[5] komandanta konjičkog diviziona Gorske Kraljeve Garde.

III.

U sastav Rudničkog letećeg odreda ulaze sledeće jedinice i starešine:

1. leteći bataljon Gorske Kraljeve Garde pod komandom potporučnika Živadina A. Pavlovića, formiran prema naredbi G. Ministra Vojske, Mornirice i Vazduhoplovstva od 30 septembra 1942 godine sa najmanje 20 naoružanih ljudi u početku akcije Rudničkog letećeg odreda, a kasnije da se brojno stanje pojača.

Potporučnik Pavle M. Curček sa najmanje 30 ljudi iz sastava 4. bataljona Gorske Kraljeve Garde.

40 naoružanih ljudi iz sastava Konjičkog diviziona Gorske Kraljeve Garde pod komandom starešine koga odredi komandant diviziona.

IV.

Zadatak Rudničkog letećeg odreda biće:

Na reonu odreda uništavanje svih naoružanih komunističkih grupa i pojedinaca, kao i njihovih jataka i obaveštajaca.

Učvršćenje naše organizacije i razvijanje propagande do maksimuma, pobijajući istovremeno propagandu komunista i okupatora.

[4] U to vreme, na toj teritoriji dejstvovao je 1. šumadijski NOP odred »Milan Blagojevic«.

[5] Poginuo je 28. aprila 1944. u Stragarima u borbi protiv pripadnika NOP-a.

Uništenje svih domaćih izdajnika i obaveštajnih organa okupatora.

Prema naređenju G. Ministra Vojske, Mornarice i Vazduhoplovstva Br. 553 i 554/43 proučiti način izvršenja sabotaže na ovom reonu, pa po dobijenom odobrenju od Komandanta Garde vršiti istu.

Izvideti stanje na reonu orašačke brigade,[6] proučiti način organizacije pa o svemu dostaviti predlog komandanta odreda.

Uopšte i na svakom koraku raditi na proširenje i ojačan je našeg stava u ovim krajevima.

Razviti obaveštajnu službu na reonu i o svemu važnijem izvestiti komandanta Garde.

V.

Početak akcije Rudničkog letećeg odreda 6 marta 1943 godine, kada mi komandant ima dostaviti izveštaj o formiranju odreda.

Dostavlja se 10 napoleona za izdržavanje odreda.

M.P.[7]

KOMANDANT
kapetan II klase,
N.K.[8]

BR. 48

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA U VREMENU OD 7—24. FEBRUARA 1943. GODINE[1]

7. *februar 1943. god.*

Br. 875. od Ištvana: Br. 53 7/II. — Vratio sam se sa sahrane Vojvode Birčanina gde sam učestvovao sa 100 hercegovaca.[2] U ime bosanaca i hercegovaca oprostio sam se nad odrom sa po-

[6] Brigada je do 12. juna 1943. bila u sastavu Oplenačkog korpusa.

[7] Okrugli pečat: Komanda Jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 21.

[8] Nikola Kalabić.

[1] Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 289, reg. br. 8/1 (knjiga XXXII).

U knjizi su sadržane depeše potčinjenih komandanata, političkih organa i predstavnika četničke vlasti od 7. do 24. februara 1943.

[2] Birčanin je umro 3. februara 1943. u Splitu, gde je i sahranjen.

kojnikom. Ovog momenta saznao sam da je 2000 partizana ponovo zauzelo Stranicu od Dinaraca.[3] Plan koji sam dobio za veliku operaciju neznam kako da izvedem.[4] Bjelajac ne može maknuti bez italijanske dozvole. O tome je izvestio. Drenović ide zajedno sa nemcima i hrvatima.[5] Lorković ga u poslednjem govoru zove jedinim srbinom koji pomaže hrvatsku politiku. Dinarci kojima zamenjujete skoro sve, 1600 ljudi nemaju skoro nikog, možete računati samo na mene i cmogorce[6]. Nastavak. ..

Br. 876 od Ištvana: br. Nastavak ... U iščekivanju Vaših odluka, prekosutra preduzimam sledeću operaciju: sa 2000 ljudi i italijanskom artiljerijom napadam pravac Strumica —Tiškovac — Srb, gde je gro komunističkih snaga.[7] Po zauzeću Srba okrećem pravac Bosansko Grahovo. Predvideo sam kolaboraciju 2 bataljona dinaraca iz pravca Zrmanje. Pošto odriču poslušnost vojvodi Đujiću, neznam hoće li učestvovati. — Kraj. Baćović.

Br. 877 od Ištvana: br. 54 7. II. — Jevđevića sam zadržao jedan dan radi smirivanja trupa. Dobio sam za vojsku veš i šatorska krila, šest bacača, 2 topa i municiju. Naši ljudi traže da se vrate kući. Od oficira koji su branih Gračac dobio sam podatke da je napadalo 2400 partizana, kojima ja verujem.[8] Đujić nije bio u Gračacu, a njegovih 130 ljudi sa bacačima i teškim oruđem otišlo je partizanima. Ponavljam, a to mi je i dužnost, da na teritoriji Dinarske oblasti nema ni jedno slobodno mesto, niti su ga dinarci u stanju držati, izvan talijanske žice. Nastavak . . .

Br. 878 od Ištvana: br. 54 Nastavak 7. II. — Komanda divizije se nalazi u Kninu u žici.[9] Niko nikoga ne sluša. Molim Vas proverite istinitost mojih izveštaj a, pa ako su tačni, molim da se uzmu na odgovor, to su oni koji su upropastili ovu situaciju. Dosledno Vašim naređenjima izvršavao sam naređenja Birčanina i potpuno se slagao sa Đujićem i Ivaniševićem. Kad mi

[3] O borbama za Strmicu u januaru i početkom februara 1943. vidi dok. br. 28, 42 i 62; tom V, knj. 12, dok. br. 138.

[4] Misli se na direktivu br. 1. Vidi dok. br. 1.

[5] O borbama četničkih odreda u zapadnoj Bosni protiv NOVJ, krajem 1942. i u zimu 1943. vidi dok. br. 28, 30, 32, 117 i 145.

[6] U pitanju su četnici operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine, Limsko-sandžačkih četničkih odreda i Zetskog četničkog odreda. Vidi dok. br. 1, 18, 28, 38, 42 i 140.

[7] O dejstvu četničkih i italijanskih jedinica u pravcu Srba vidi: dok br. 62; tom V, knj. 12, dok. br. 89, 129 i 138.

[8] Napad na Gračac izvršen je 14/15. januara 1943. Vidi dok. br. 14 i 28.

[9] Reč je o komandi Dinarske četničke divizije.

taj apel ponavljate u svakoj depeši znači da neko zakulisno intrigira. Povodom toga molim sačekajte izveštaj mojih kurira koji su juče krenuli tamo.[10] Baćović. Kraj dep.

Br. 901 od 222: br. 192. — Juče sam Vam učinio predlog za oblasne komandante na Marievoj zoni. Oni će ujedno biti i operativni komandanti. A oblasne za rad prema naredbi za čuvanje plena treba odrediti docnije. Naređenje za pokret zemljaka od Cajniča do Prozora razradio sam. Strepim od njihove rekvizicije usput i klanja pri prolazu kroz muslimanska sela nama naklonjena. Bajov oficir javlja da je Bajo Nikić po Pavlovom naređenju izvršio napad 5. i bio odbijen zbog jačih neprijateljskih snaga.[11] Imao 25 mrtvih i 20 ranjenih. Juče napad ponovljen i izbili na put Goražde—Čajniče. U vezi je sa Ružićem. Metaljka izgleda sinoć pala. Danas produžavaju. Verujem da će sutra biti gotovi. Nastavak ...

Br. 902 od 222: br. 193. — Talijani se drže pristojno. Naše ranjenike primaju u bolnicu. Turcima zabranili begstvo u Cajniče. Opet lepo od njih. Ovo mi daje nade da će nam dati hranu i municiju kad zemljaci stignu kod Prozora.[12] Jevđa u utorak stiže u Nevesinje, pa ću preko njega uraditi potrebno. Pašaliu sam naredio za onog Ljotićevog poručnika i ako naiđe sigurno je da će biti za glavu kraći.[13] Ivanišević javlja da se trupe odmaraju i da pripremaju napad na Grahovo po ideji koju sam im javio. Kaže da će vojvodu preneti u Crnu Goru radi sahrane. Tražio sam najnovije podatke o situaciji kod njih, koje kao uz inat nikako ili slabo šalju. Pašali javlja o pojačanju nemaca u Sarajevu i pripremama za napad na nas. Nastavak. . .

Br. 949 do 222: br. 196. — Celo Čajniče i srez juče do podne zauzeti. Plen velik. Gubitaka ne znam. Hrvati iz Goražde i sa Jahorine pobegli u Sarajevo. Naši poseli njihove bunkere na Jahorini. Pašali javlja da nemci spremaju napad na njega i hteo bi da on njih napadne. Naredio sam da se skloni i nemce propusti ali bez borbe. Ištvan, javlja da je kod njih situacija vrlo

[10] **Kuriri su bili Jovo Lazarević i Tođor Toša Perović.**

[11] **Reč je o napadu Limsko-sandžačkih četničkih odreda i Drinskog korpusa na muslimanski živalj u Sandžaku i delu istočne Bosne. Vidi dok. br. 24, 34 i 42.**

[12] **Dobrosav Jevđević je od italijanskih vojnih vlasti dobio hranu za 300 ljudi, određenu količinu municije, artiljeriju sa italijanskom posadom i minobacače. Sva ta oprema i naoružanje dopremljeni su u Konjic i stavljeni na raspolaganje Limsko-sandžačkim četničkim odredima (»zemljacima«). Vidi dok. br. 35.**

[13] **Reč je o potporučniku Tijaniću.**

teška i da su vojnici kategorički tražili da se vrate, a da im je Jevđević obećava za deset dana da će se vratiti. Ovo što radi Jevđević je zločin prema opštoj stvari. Otišao je na Dinaru protivu dva moja izričita naređenja da ostane ovde, a sada tamo obećava ljudima povratak, i — ako znade da crnogorci treba tek da dođu u Dalmaciju. Dodeliću mu pismeno jedinu dužnost da održava veze sa Italij anima a ako produži po starom, nameravam da ga uklonim sa svake dužnosti. Molim Vaše naređenje. Baćoviću sam naredio da ostane gde je i vrši dodeljeni mu zadatak. Raznovrsne mane naših ljudi daleko su iznad osobina pri prvoj težoj situaciji.

11 februara 1943 god.

Br. 999 od 222: br. 197 9. II. — Talijane moramo iskoristiti do maksimuma. To sam poručio onima na Dinari. Ištvan samo hvali svoje, a sve druge predstavlja crnje nego što je. Drenović se izgleda dobro snašao. Postaraću se da mu preko Huga poručim čuvanje našeg življa od nemaca i ustaša. Ištvan nije u stanju preko Strmice da zauzme Srb, jer Strmicu drže crveni. Za ovu operaciju nije me ni pitao. Uvek radi naopako i na svoju ruku, a naređenja ne izvršava i mene obilazi, a Vama javlja druge stvari. Sad je poslao Jovu Lazarevića sa poštom za Vas. Kad sam naredio Lazareviću da tu poštu pošalje meni a on da sačeka u Nevesinju, odgovor, Lazarević se pokupio i otišao k Vama. Molim da ga ne primite, nego vratite meni.

Br. 1000 od 222: br. 198 .. nastavak ... Naredio sam da se sva pošta pošalje preko mene za Vas i depeše istog teksta, a da jednovremeno primaju Simić[14] i Dejan. Tako će mo imati manje posla i iste podatke. Molim da i Vi to naredite Ištvanu i Lorencu. Javio sam kakvu je divnu ulogu odigrao Jevđa na Dinari. On i Baćović, u toku celog vremena od kada sam ovde pokazali su se očajno neposlušni i samovoljni i nerazumni za opštu stvar i sa stalnom težnjom da miniraju sve što oni ne predlože, hvalisanjem za svoje zasluge. Danas javio Ivanišević da su boljševici izgubili Bihać,[15] Korenicu,[16] Bunić,[17] Udbinu, Bruvno i Ma-

[14] **Pavle, poručnik.**

[15] **Bihać su 29. januara 1943. zauzeli delovi nemačke SS divizije »Princ Eugen«.**

[16] **O zauzimanju Korenice i Udbine vidi dok. br. 42.**

[17] **Savladavši otpor 1. i 2. bataljona 2. NOU brigade 6. divizije u Bunić su 1. februara 1943. ušli 2. pešadijski puk italijanske divizije »Re« i 34. ustačka bojna. (Tom V, knj. 12, dok. br. 89 i 91.)**

zin[18] i da glavne snage prikupljaju na prostoru Grahovo-—Glamoč—Livno—Bugojno gde će dati glavni otpor. Prema ovome posao za nas u Lici svršili okupatori. Nastavak . . .

Br. 1001 od 222: br. 199. Nastavak ... A sada imamo mogućnosti za dejstvo Grahovo — Glamoč sa hercegovcima, Prozor — Livno — Glamoč sa zemljacima i Jajce — Glamočko Polje — sa Drenovićem. Preko Jevđe gledaću da obezbedim municiju i hranu i saradnju italijana iz njihovih garnizona na ovom prostoru, te će se tako opet ostvariti naš plan. Pokušao sam da u ovom pravcu urazumim Dinarce i Ištvana i da ne kukaju. Imam utisak da se stvari dobro razvijaju, samo naši ljudi nisu na visini. Treba ljude sačuvati i okupatora iskoristiti, čuvati se nemaca, učestvovati u gonjenju komunista, i posle celu zonu organizovati i obezbediti letećom brigadom od stranaca. Nast. . .

Br. 1002 od 222: br. 200 10. II. — Pašali javlja: Hugo, Vranješević i Pejić[19] na Trebavi. Borjanski odred rastrojen. Ozrenski i Trebavski se spremaju za prelaz preko Bosne da očiste Borje.[20] Očekuje pismo od Huga. Pavle Sandžak očistio i obezbedio. Kaže da je hitno pozvan u Kolašin. Ištvan piše brezobrazno i prestavlja stanje na Dinari najcrnjim i boji se za rastrojstvo njegovih. Traži hitnu pomoć cmogoraca. Juče su povratili Strmicu. Danas tražili italijani hitno 1000 ljudi iz hercegovine za akciju ka Širokom Bregu[21] i Posušju koja mesta izgleda napali komunisti.[22] Jevđević još nije stigao, čim stigne nastaću da izradi prilaz ka Prozoru i pomoć u municiji i hrani od talijana za zemljake pod vidom hercegovaca. Nastavak . . .

Br. 1003 od 222: br. 200 Nastavak . . Sve ovo se može i mora postignuti pre ili docnije. U ovom pravcu radim i ne vodim računa o kuknjavama. Pavle mi se javio. Huga bih ostavio

[18] Mazin i Bruvno su 29. januara 1943. zauzeli delovi italijanske divizije »Sasari«. Borbe protiv tih italijanskih snaga vodili su delovi 1. NOU brigade 6. divizije. Opširnije o tome vidi tom V, knj. 11, dok. br. 215 i 231.

[19] Manojlo.

[20] Radi se o nastojanjima komandanta i načelnika štaba Bosanskih četničkih odreda da Ozrenski i Trebavski odred pruže pomoć odredu »Borja« u borbi za povratak izgubljene teritorije. Vidi dok. br. 27, 30 i 32.

[21] Sada Ličtica.

[22] Napad na Posušje i Imotski su izvršile jedinice 2. proleterske divizije kojima je sadejstvovala 4. dalmatinska NOU brigada. Borbe su vođene protiv delova 6. pješačke divizije. Devetog februara 1943. zauzeto je Posušje a sutradan Imotski. Opširnije o tim borbama vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 41.

kao Vašeg delegata u Zapadnoj Bosni, suviše je velika zona da bude kamandant. Mihić verovatno neće da se pokrene iz Sušaka, tamo mu je dobro, inače bi mogao primiti deo hrvatske.[23] Ivanišević će biti pogođen ako dođe za načelnika štaba kod Đujića, posle načelnikovanja kod vojvode.[24] Đujić je samo junak, nije za velike stvari, ali uz pomoć majora Studea i kap. Soškića, možda bi mogao da primi Dalmaciju. Njemu je Palošević pomoćnik. Grđić može da sarađuje sa Bjelajcem, ali bez ikakvih .. . nastavak ...

Br. 1004 od 222: br. 201 Nastavak... opunomoćija, jer je po Jevđi sudeći »Poverenik« su oni protumačili kao ministar za zonu gde rade, i užasno ometaju rad komandanata.[25] »Ravna Gora«[26] će postići sjajne rezultate, pošto se nadam da će uz eksploziv doći oružje i ostalo. Izjavljujem da je hitno potreban eksploziv za Pašalija i ovde, pa neka se odmah šalje, tako će dolazak aviona demantovati propagandu radio Londona i navijanju za boljševike.

Br. 1005 od 222: br. 201. Nastavak. . . Verujem da će mo uspeti. Zbog sadanje situacije, zemljaci ne moraju ići duboko u Dalmaciju. Glavno da se pojave kod Prozora i dođu do Livna. Nemaca nema na prostoru Drvar — Prozor. Svakako se moramo čuvati njih. Mishm da je upotreba zemljaka neophodna na pravcu Prozor — Livno. Ako komunisti pokušaju upad u hercegovinu, što izgleda nameravaju. Nemci i hrvati ruše bunkere duž pruge Sarajevo — Višegrad i na Jahorini. U Trnovu domobrance smenili jedna nemačka četa. Danas u Rogoju tražili četničkog komandanta na pregovore, odgovoreno da nije ovde, i naređeno prikupljanje podataka. U Goraždu nema Nemaca. Hrvati upućuju snage u Ustipraču. Kod hrvatskih vojnika metež i haos. Preduzeću pripreme za rušenje puteva.[27] Moje mišljenje da se front prema nemcima i borba ne smeju otvoriti dok se ne svrši sa talijanima, jer bi se našli bez sredstava između nemaca i italijana. Dolaskom nemaca na demarkacionu liniju situacija postaje ozbiljna. Pre

[23] Mihić je bio komandant četnika u Lici. Vidi dok. br. 51.

[24] Reč je o vojvodi Birčaninu.

[25] Posle smrti Ilije Trifunovića Birčanina, komandanta zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojnočetničkih odreda, Draža Mihailović nije mogao pronaći pogodnu ličnost za taj položaj. Zbog toga je zona tih odreda ostala bez komandanta sve do 10. maja 1943. tj. do dolaska u Split potpukovnika Dr Mladena Zujovića Mlađe, pseudonim Aćimović.

[26] Bilten četničke Vrhovne komande.

[27] Koje je puteve, navodno, u određenom momentu trebalo poruši, odredio je lično Draža Mihailović. Vidi dok. br. 42.

nego bi ma šta preduzeli protiv nemaca, neophodna je pomoć saveznika ili razoružanje talijana, jer se u protivnom ne bi mogli ni hraniti niti uspešno boriti. Javiću novosti, Branko.

12. februara:

Br. 1046 od 222: br. 202 11. II. — U ime jedinica i naroda Hercegovine i Istočne Bosne i svoje srdačno Vam čestitam dobiveno visoko odlikovanje od strane bratske francuske u znak priznanja za Vaš udeo za uspeh ujedinjenih naroda.[28] Mi smo ponosni ovim novim priznanjem Srpskom narodu. Baćović i Jevđa javljaju: komunisti u rasulu predaju se u masama, izgubili celu Liku. Naši juče i danas zauzeli Strmicu, Tiškovac i Srb.[29] 60.000 srba beži ispred nemaca i ustaša ka Ištvanu. Naredio sam potrebno za spasavanje naroda. Ovih dana očekuje se pad Drvara i Grahova. Bjelajčevi ušli u Korenicu i prošli je 20 km. Jevđa izradio dozvolu da 4000 divljih četnika krenu od Prozora ili Mostara ka Livnu u susret Ištvanu. Talijani daju sve . . . Nastavak ...

Br.[30] *1046 od 222:* br. 203 11. II. — Molim za odgovor 12. do 16 čas.[31] da li će doći cmogorci kod mene i kad, kako bih izvestio Jevđu. Sa zemljacima išlo [bi] i 4000 talijana. Mišljenja sam da zemljaci odmah krenu meni i da iskoristimo priliku za odlučno tučenje komunista na prostoru Livno — Glamoč gde su im prema podacima glavne snage. Momenat je pogodan. Sačuvaće ih od nemaca i ustaša. Napad kombinovan na pravcima Prozor — Tomislavgrad — Livno, Imotski — Livno — Glamoč — Bugojno — Livno — Sinj, Livno — Glamoč. Potom gonjenje prema prilikama. Verujem u pun uspeh. Bog i pravda su sa nama. Pozdrav svima Branko.

[28] Prema biltenu »Ravna Gora« od 15. februara 1943. De Gol je odlikovao Dražu Mihailovića Ordenom legije časti I stepna sa palmovom grančicom. (Arhiv VII, Ča, k. 12, reg. br. 52/3). Prema depeši Predsedništva vlade Kraljevine Jugoslavije od 25. marta 1943. upućene Draži Mihailoviću, De Gol je pored nekoliko oficira Kraljevine Jugoslavije u inostranstvu odlikovao i majore Zaharija Ostojića i Mirka Lalatovića Ratnim krstom sa bronzanom grančicom. (Arhiv VII, Ča, k. 281, reg. br. 18/1—4).

[29] i [32] O borbama četnika i delova italijanske divizije »Sasari« protiv jedinica 1. NOU brigade 6. divizije kod Tiškovca i Srba vidi: dok. br. 62; tom V, knj. 12, dok. br. 89 i 175.

[30] U originalu se pojavljuje dva puta isti broj depeše 1046.

[31] Vidi dok. br. 42.

Br. 1051 od Ištvana: br. 66 12. II. — Kolona na pravcu Tiškovca u toku 10. i 11. [februara] rasterala partizane u zoni Strmica — Tavani — Ilica — Gornji i Donji Tiškovac, i 11. do 22 č. izbila je na određeni cilj. Kod ove je bilo 6 ranjenih. Druga kolona 11. [febr.] pred mrak zauzela je Srb bez gubitaka. Jedna kolona danas oko 9 čas. u borbi je sa partizanima kod s. Dabašnica.[32] Naše jedinice su jako zamorene. Po odmoru pravac kretanja Srb — Trubar — Resanovci — Grahovo. Baćović.

14. februara 1943. god.

Br. 1078 od 222: br. 123 14. II. — Osam hiljada komunista sa Dinare beže za Hercegovinu. Da se ne bi gubilo u vremenu naredio sam pod ličnom odgovornošću Veskoviću preko Nikića da odmah krene trupe ka prostoriji: Zakmur — Vrbniče — Čurevo — Hum — Zavajit — Trbušče.[33] Naređenje za pokret od ove zone do Prozora čeka Veskovića u Zakmuru. Vas i Pavla obaveštavam: zemljaci treba da dođu kao Bosanci. U Konjicu ih čeka hrana i pola miliona metaka, brdska baterija i osam bacača.[34] Jevđa javlja da nemci odustali od okupacije Hercegovine i garantuje životom da će znati deset dana ranije svaki pokret nemaca protiv nas. Branko

Br. 1086 od Ištvana: br. 67 13. II. — Tetkići nam ograničili slobodu rada ako ne operišemo njihovim planovima, nedaju ni hranu ni municiju. Po zauzeću Srba vide rasulo partizana i nedaju nam dalje. Potrebno je da nam hitno date instrukcije da li da prekinemo odnose sa njima ih da se i dalje kolabori-še.[35] Baćović hoće da prekine odnose. Baćović, Đujić, Ivanišević.

15. februara.

Br. 1121 od 222: br. 214 14. II. — Ivanišević javlja da komunisti napadaju samo četnike a itali jane štede, tako njih italijani. Po zauzeću linije Suva ja — Srb i Tiškovac — Strmica

[33] Naređenje je poslato 14. februara 1943. Vidi dok. br. 36.

[34] Vidi dok. br. 35.

[35] Draža je odgovorio da se produži »taktiziranje«. Vidi dok. br. 42, depešu 624.

talij ani ukočili pokret naših. Ištvan hoće da kida sa itahjanima Naredio sam da se zadrže isti odnosi dok se obračunamo sa komunistima. Bjelajac ima dve stanice, ali se ne javlja. Drenović nadire od Petrovca ka Drvaru. Naredio sam hvatanje veze sa obojicom. Sutra preko Pašali ja šaljem naređenje Hugu za čišćenje zapadne Bosne sa opštim pravcem Doboj — Kotorvaroš — Mrkonjićgrad u cilju tučenja onih delova koji bež u Slavoniju. Nastaviće se . . .

Br. 1122 od 222: br. 215 Nastavak... Pare stigle.[36] Kad prebrojim javiću, ispravnost prijema. Đujićev načelnik štaba major Stude s višom školom. On i Soškić vršiće poslove uspešno. Odred »Borja« nije rastrojen, samo delom prešao na Trebavu. Svi se biju protiv komunista, a i nemci. Republika se ne može stvoriti u Zapadnoj Bosni a za zemljake javio sam. Obezbediću tajnost. Glavno da što pre stignu, kako bi akcija od Prozora počela na vreme. Najteže će ići za hranu od Kalinovika do Konjica, ostalo sve uređeno. Kompromitacija neće biti jer zemljaci idu kao divlji bosanski četnici. Propagandu i postupak prema hrvatima narediću prema Vašem naređenju.[37] Nastavak .. .

Br. 1123 od 222: br. 216 14. II. — Komunisti izgleda reših da odstupaju u dva pravca: jačom snagom u Hercegovinu a slabijom u Slavoniju. Postaraću se da ih što žešće kaznimo. Pripremio sam 2000 hercegovaca za dejstvo od Posušja na Imotski i Livno, dok će zemljaci od Prozora ka Livnu.[38] Tako će uvijek jedna grupa biti gotova za frontalni a druga za bočni udar. Danas komunisti zauzeh Imotski jer se hrvati nisu borili, a ustaše pobegle. Itahjani bombardovali Imotski. Neobjašnjivo mi je ah je tačno da su nemci porušili neke bunkere duž pruge Sarajevo — Višegrad.

Br. 1124 od 222: br. 217 Nastavak... Možda nam spremaju klopku na ovim mestima. Jevđa zahvaljuje na akciji đenerala Đukanovića da se deo hrane za stanovništvo Crne Gore dade hercegovcima i moli da se požuri jer je stanje sve teže. Činim sve da sprečim upad komunista u Hercegovinu i Istočnu Bosnu. A ako zemljaci dođu na vreme, verujem u uspeh. Jurao[39] 701 radio u Hercegovini vrlo dobro. Oficiri mi što pre trebaju. Najbolja škola je teren. Pokušaću izvlačiti iz ropstva

[36] i [37] Vidi dok. br. 42.

[38] O brojnom stanju, rasporedu i orijentirnim zadacima četnika na dan 18. februara 1943. vidi dok. br. 40.

[39] Jugoslovenska ravnogorska omladina.

i Boke. Musa danas došao. Stvar sa Čajničem uređena. Ubedio sam ga da s>u muslimani krivi i izvršio komparaciju sa Bjelimićima. Glumac došao na referat za Čajniče. Baja[4]“ je jači za 200 pušaka. Nastavlja se . . .

Br. 1125 od 222: br. 218. Nastavak. — Gledaću da pošaljem deo njegovih u pojačanje Pašaliju za likvidiranje Šekovića. Sa Hercegovcima protiv komunista uputi ću 300 muslimana. Neka Pavle najstrožije zabrani zemljacima ubijanje i pljačku muslimana pri prolazu do Konjica i neka zemljaci što pre dođu, pa će sve biti dobro. Pozdrav Branko. Kraj

16. februar 1943 god.

Br. 1151 od 222: br. 219 15. II. — Kao po dogovoru danas mi se niko ne javlja. Jevđa izvestio: Italijani ga pitaju. Da li ste se Vi sastali ovih dana sa Titom i da li su naše trupe sigurne od komuniziranja. Boje se. Pavelićev ministar Vrančić[41] u govoru zapretio da će posle komunista ustaše i nemci izbaciti iz Hercegovine četnike i italijane. Nešto spremaju prema Goraždu. Iz Cajniča pobeglo u Sarajevo 18.000 muslimana. Nemci javih italijanima da 20.000 Srba iz Sandžaka napreduje Drinom. Sarajevo se grozničavo utvrđuje. U Donjoj Hercegovini stanje rovi to zbog približavanja komunista i crvene propagande iz Dubrovnika i Mostara. Pre nekoliko dana bila pobuna u Popovopoljskom bataljonu, koja je ugušena. 8 streljano a nesigurni razoružani. Nastavak.

Br. 1152 od 222: br. 220 nastavak. — Sad isti slučaj u Pribilovačkom bataljonu. Pantić[42] sa Bilećskom brigadom urediće stvar kao i u prvom slučaju. Posle završenih akcija cela Donja Hercegovina mora se iz osnova pročistiti i držati strancima. Sa Glumcem radim na obezbeđenju Čajničkog i Fočanskog sreza. Te snage[43] su na frontu od Lima desnom obalom Drine do Jahorine. Od plena ojačani za 200 pušaka. Oko 2000 turaka iz Cajniča sad su na frontu sa hrvatima pod Međeđom — Ustiprača — Goražde i prete napadom kad se vrate Crnogorci. Nastavak.

[40] **Nikić.**

[41] **Vjekoslav. U to vreme je bio zamenik ministra inostranih poslova Nezavisne Države Hrvatske.**

[42] **Jovan (Joca), major, pomoćnik komandanta operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.**

[43] **Odnosi se na Drinski korpus.**

Br. 1153 od 222: br. 221 nastavak. — Proučavam stvaranje rezervi od Drinskog korpusa, 2. sarajevske i kalinovačke brigade na prostoru Foča — Dobro Polje — Kalinovik. Kod hercegovaca na prostoru Nevesinje — Stolac. Ako bude potrebe da se bijemo sa komunistima na levoj obali Neretve, moramo učiniti sve da se spreči upad u Hercegovinu i Istočnu Bosnu. Zato mi je važno da zemljaci stignu na vreme, jer Ištvan je poveo najbolje borce i komandante, pa će injekcije sa tri strane dobro doći. Musi ću dati punomoćje a moram i nešto para. Branko.

17 februara 1943 god.

Br. 1205 od 222: br. 124 16. II.— Komunističko nadiranje oez otpora od Imotskog zauzeli Grudu, a od doline Neretva žel. stanicu Drežnicu[44] i napali Konjic[45]. Jačina njihovih snaga ceni se na 6.000 ljudi proletera iz Crne Gore, Hercegovine i Srbije. Voja Lukačević stigao kod mene. Zadržaću ga dok se ne završe operacije i prikupi nešto njegovih snaga. Pošto sam uveren da crnogorci ne mogu stići na vreme, jer sam čuo da su raspušteni kućama umesto da ostanu u Cajničkom srezu kalio sam molio. Sa raspoloživim snagama učiniću sve što mogu do poslednjeg čoveka. Od moga odlaska do danas savlađujem nebrojene teškoće sa raznih strana. Uvek sam Vas obaveštavao tačno o situaciji i činio celishodre predloge. Ali imam utisak da se moji planovi od strane izvesnih komandanata sistematski miniraju. Posle akcije ukloni ću se da nikom ne smetam. Postupiću po svim dobivenim naređenjima. Branko.

Br. 1221 od 222: br. 125 17. II.— Fo talijanskim podacima komunisti nadiru u tri kolone: Glavnina jačine 4.000 ljudi pravcem Prozor — Konjic. Drugom iačine 2.000 ljudi dolinom Drež-

[44] Reč je o dejstvima jedinica 2. proleterske divizije, koje su 16. februara 1943. zauzele Drežnicu. [v]idi dok. br. 37.

[45] Napad na Konjic su u teku 19/20. februara vršile jedinice 1. proleterske brigade. U Konjicu su se nalazile italijanske, ustaško-domobranske i četničke jedinice. Ukupno oko 1500 ljudi. Napad nije uspeo. Opširnije o toku napada i rezultatima borbe vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 173: izveštaj Štaba 1. proleterske divizije Vrhovnom štabu NOV i PO Jugoslavije o borbama za vreme od 25. januara do 28. februara 1943.

nice i trećom jačine 2000 ljudi pravcem Imotski — Ljubuški[46]. Preduzeo sam mere za obezbeđenje Hercegovine. Prikupljam snage za udar pravcem Bjelašnica — Prozor — Livno. Preko Jevđevića pokrenuću talijane na ofanzivu pravcem Mostar, Posušje — Tomislav Grad — Livno i Čapljina — Ljubuški — Imotski — kao i napad od Grahova na Glamoč i Livno. Verujem u uspeh. Branko.

18. februar 1943 god.

Br. 1223 od 222: br. 126 18. II. — Komunisti juče zauzeli Prozor[47], Drežnicu, Ostrožac[48] i Gorance. Talijani izgubili 2000 ljudi, 4 topa, 10 bacača i mnogo hrane i municije. Komunisti napreduju ka Konjicu i Mostaru. Iz Blagajskog bataljona pobeglo 50 ljudi u šumu i ceo muslimanski bataljon. Jedinice u Južnoj Hercegovini nesigurne. Jevđević sistematski kvari grupisanje po mom naređenju a ovo pravda da talijani neće ništa dati ako naši ne izvršavaju njihova naređenja. Prikupljam snage za odbranu hercegovine i linija Bjelašnica — Prenj sa koje nameravam da ih napadnem. Da sada imam crnogorce ovde sigurno bih tukao komuniste. Kriza će trajati dok ne prikupim snage za sigurnu odbranu položaja oko Konjica, koji se verovatno neće održati, jer mi treba bar tri dana za dolazak prvih pojačanja. Nastavak dep.

Br. 1224 od 222: br. 127 Nastavak. . U Hercegovini ću narediti mobilizaciju svih sa oružjem. Pored Pavlovih treba hitno Bajo Stanišić da uputi 2000 ljudi u Bileće i Gacko[49]. Od brzine pristizanja pojačanja zavisi odbrana hercegovine i tučenje komunista. Talijani ne izlaze iz varoši i ne pomažu se uzajamno. Neznam dali će se rešiti na ofanzivne akcije. Snage komunista se pojačavaju prilaskom meštama i dolaskom onih koji beže iz Dalmacije. Učiniću sve da očuvam hercegovinu, što se može jedino dolaskom pojačanja. Juče se nisu javljali Pašali i Dinarci. Branko

[46] Sredinom februara, tj. uoči odsudnih borbi u dolini Neretve, Operativna grupa divizija NOVJ imala je oko 21.000 boraca. Vidi F. Trgo, n.č., str. 28.

[47] Prozor su 17. februara 1943. zauzele jedinice 3. NOU divizije (vidi dok. br. 37).

[48] Ostrožac su 18. februara 1943. zauzele jedinice 5. crnogorske NOU brigade. (Tom IV, knj. 10, dok. br. 100.)

[49] O pokretu i dejstvima Zetskog četničkog odreda vidi dok. br. 53, 56, 58 i 140.

19 feWruar 1943 god.

Br. 1268 od 222: br. 228 18. II.— Ne izvršivanje naređenja Vrhovne Komande i lakomisleno vraćanje ljudi kućama radi odnošenja plena, može dovesti do vrlo teških potresa.[5]" Voleo bih da vidim ove komandante u mom položaju. Pored javljenog, danas zauzeh Bradinu[51], čime je ugrožena Bjelašnica. Najnoviji podatci: sada crveni nadiru sa tri divizije jačine 12.000 ljudi. U toku je sledeće grupisanje snaga[52]: Bjelašnica — Konjic 400 naših i 400 muslimana. Konjic — Ostrožac 450 naših četnika i 400 muslimana. Kod Bjelog Polja sevemo od Mostara oko 1000 ljudi. Kod Blagaja 500 ljudi. Oko s. Crnci[53] — Bivolje brdo 500 ljudi. Oko Nevesinja 900 ljudi i u Stocu 250 ljudi. Pošto Jevđa smeta, sutra šaljem Radulovića sa stanicom blizu Nevesinja da u moje ime koordinira rad južno od Prenja i Voju Lukačevića za Konjic za objedinjenje rada svih naših snaga prema istom. Dao sam im instrukcije.[54] Nastavlja se.

Br. 1269 od 222: br. 229 18. nastavak.— Sutra upućujem 400 ljudi za pojačanje Bjelašnice i 300 ljudi za konjičku grupu.[55] Za 2 dana nadam se da će mi stići Durmitorci[56] i drugi ešalon Vojinih ljudi sa kojima ću zadržati komuniste do dolaska Pavlovih. Glavno je da se spreči dublji upad glavnih snaga crvenih od Prozora. Kriza još dva do tri dana. Ako padne Konjic imaćemo velike teškoće sa ishranom, jer put Kifino selo — Ulog upotrebljiv samo za pešake i to ne redovno zbog nameta. Naredio sam upornu odbranu za dobitak u vremenu, a posle prikupljanja snaga preduzećemo napad prema prilikama, ali će se to odužiti. Jevđa obećao kamione za prebacivanje Bajovih trupa u Nevesinje i Stolac. Ištvan javlja da su komunisti napustili Grahovo i da ga Talijani koče. Pašali pita kada će doći avioni, jer u očekivanju ne može da napada Sekoviće i da li će Leko moći da učestvuje u napadu. Avion predviđen ovde neka ide kod Pašalija, jer sada je nezgodan prijem. Branko.—

20 februar 1943 god.

Br. 1295 od 222: br. 232 19. II.— Nemam novih podataka. Po današnjem dejstvu izgleda glavna snaga crvenih u centru. Po

[50] Vidi dok. br. 42.

[51] U Bradini se nalazilo oko 200 Italijana i 30 četnika. Napad je izvršila 1. proleterska brigada 18. februara 1943. i zauzela Bradinu. Opširnije o borbama na sektoru Bradine vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 102.

[52], [54] i [55] Vidi dok. br. 40.

[53] Crnci (s.), na karti 1 :100.000 nije pronađeno.

[56] Odnosi se na III odred Limsko-sandžačkih četničkih odreda. (Vidi dok. br. 20).

žestini napada sigurno je da imamo posla sa njihovim proleterskim brigadama odlično naoružanim. Nevalja što se sada u Hercegovini nalaze slabi borci i starešine, otuda predaja crvenima. Italij ani ne aktivni i kao jagnjad idu mirno pod nož. Očigledno da će sva pojačanja iz Crne Gore stići dockan za održanje sadašnjih položaja, a Vi znate kako pada moral ljudi pri povlačenju. Bojim se da odlazak Crnogoraca iz Cajniča kući umesto kod mene, ne bude katastrofalna greška po sve ove krajeve. Nastaviće se.

Br. 1296 od 222: br. 233 nastavak.— Ne usuđujem se ni da kažem ljudima da će pojačanja stići tek za sedam do deset dana, jer priznajem, a ako nikad nisam bio, niti sam pesimista, da se sa ovim i ovakovim ljudstvom ne može računati na toliki otpor, sem ako Italij ani počnu napadati. Dok sam živ neću zaboraviti da se u ovakav kritičan položaj došlo zbog odnošenja pljačke, u mesto da smo danas kod Livna i da razbijamo komuniste, mi se moramo povlačiti pred ovim mangupima. Teži su mi ovi dani nego 6. XII. u Struganiku[57]. Uveravam Vas da naprežem i poslednji atom snage da situaciju preokrenem u našu korist. Molim da učinite sve da pojačanja najhitnije stignu, jer pad Hercegovine značio krizu i za Crnu Goru. Nastaviće se.

Br. 1297 od 222: br. 234 20. II.— Nastavak.— Pavle i njegovi komandanti nisu shvatili da se na Neretvi brani Crna Gora. Bajo je trebao iz Nikšića upućivati po ešelonima od 500 ljudi kamionima za Nevesinje. Neka bar prvi ešelon hitno stigne da se Hercegovci uvere u dolazak pomoći. Jevđi sam naredio da izradi hitno upućivanje Ištvanovih ovamo, ah on je daleko da koristi u najkritičnijem momentu. Ilegalno Ištvan neće krenuti. Odmetnuti muslimani su iz vojne organizacije. Bjelimići su se dobro pokazali, sada nam dobro vrede. Pašah javlja da su komunisti[58] zauzeli Stupar, Đurđeviik i Zivinice. Sekcija Kladanj. Ima ih oko 3.000 On priprema napad na Seko-

[57] Reč je o napadu nemačkih jedinica na Stab Draže Mihailovića 6. decembra 1941. Tada je Dražin štab razbijen, a Nemci su zarobili majore Aleksandra Mišića i Ivana Fregia, koje su 17. decembra streljali. Opširnije o tome napadu vidi tom XII, knj. 1, dok. br. 270 i 283. Ta nemačka akcija je usledila nekoliko nedelja nakon razgovora Draže Mihailovića sa Nemcima u s. Divci. Vidi: Jovan Marjanović, Tajna i javna saradnja, str. 11—22.

[58] Odnosi se na 6. istočnobosansku brigadu.
O zauzimanju Stupara, Đurđevika i Zivinaca vidi dok. br. 42.

vice.[59] Hugu sam dao naređenje za čišćenje Zapadne Bosne. Nastaviće se.

Br. *1298 od 222:* br. 135. Nastavak.— Đujić javlja da je Grđić proglasio sebe za političkog, Bjelajac za vojničkog naslednika Birčaninovog. Njima je sada ovo glavna briga. Posle akcije moraju se svi postaviti na svoja mesta. Danas u Trnovo došlo 700 domobrana i 100 nemaca. Još ne znam šta nameravaju. Borbu sa njima sada ne bih želeo, ali ako krenu k meni, tući ćemo se i sa njima. Zbog povlačenja Itahjana iz Gacka postoji opasnost od napada Turaka iz Fazlagića Kule. Gaćani traže pomoć. Crnogorci opet ubijaju turke pri kretanju ovamo. Pokvariće mi ceo trud za pridobijanje muslimana. Kraj. Branko.—

Br. 1322 od 222: br. 236.— Da Vas obrađujem: Crvenu gamad smo proterali sa leve obale Neretve na desnu. Otklonjena opasnost za Konjic, Mostar i Nevesinje. Izdajem naređenje za ofanzivu od Mostara ka Drežnici prema obema obalama Neretve od Konjica ka Prozoru također obema obalama Neretve.[60] Pokazaću mangupima da nisu dorasli Kraljevim Ravnogorskim oficirima i borcima. Branko.

21 februar 1943 god.

Br. 1327 od 222: br. 237 20. II.— Stanje danas sledeće: Voja Lukačević stigao u Glavatičevo i verovatno produžava za Konjic. Objedinio rad svih snaga ka Konjicu.[61] Forsiranim upućivanjem snaga uzetih sa raznih strana i muslimana meštana zgrabljena je Bjelašnica ispred nosa komunistima koji su već
18. II zauzeli Bradinu. Zatvoreni su svi pravci od puta Sarajevo — Trnovo ka Bjelašnici do Neretve. Sa muslimanima na otseku ima 1300 ljudi. Na otseku Konjic — Ostrožac ima oko 800 ljudi a danas stiže Voja sa 400 ljudi. Sutra odavde upućujem Voji kapetana Poleksića sa 230 Drobnjaka. Voji sam

[59] **Naređenje za napad jedinica Romanijskog korpusa, na jedinice 6. istočnobosanske brigade izdato je 24. februara 1943. O tom napadu vidi dok. br. 49.**

" Vidi dok. br. 45.

[61] **Lukačević je 24. februara 1943. raspolagao sa 2.500 četnika. Ovu grupu sačinjavalo je 1000 pripadnika muslimanske nacionalne vojne organizacije, zatim delovi Fočanske, Konjičke, Nevesinjske i 2. sarajevske brigade. Te snage su orijentisane na zatvaranje pravaca koji vode preko Bjelašnice u pravcu Kalinovika. Vidi dok. br. 40 i 45.**

naredio da prouči situaciju a prema potrebi preduzme lokalne ispade za bolje obezbeđenje leve obale Neretve i Bjelašnice. Nastavak.

Br. 1328 od 222: br. 238 Nastavak.— U težnji da se spoji sa Ramom i Jablanicoim i sačuva hrana i municija u njima za nas, Major Pantić uspeo da odbije napad od s. Ravna i Podima, a komunisti su se potom povukli na desnu obalu Neretve kod Drežnice. Naredio sam napad sa 1300 ljudi pravcem Mostar — Goranci — Drežnica i sa 500 ljudi pravcem Ravni — Senjani[62]
— Drežnica uz pomoć artilerije i avijacije. Cilj akcije oslobođenje puta Mostar — Rama — Konjic radi upućivanja hrane Voji i mogućnosti manevra, ako bi crveni ponovo pokušah prolaz na levu obalu. Nastaviće se.

Br. 1329 od 222: br. 239, Nastavak, a bacanjem pojačanja od 8.000 crnogoraca koji pristižu. Besomučnom propagandom, pretnjama i prekim sudovima, uspelo se da se povrati duh boraca
i napada. Radulović stigao u Nevesinje. Radiće dobro po mojim naređenjima. Grupe javljene u toku formiranja, samo se neće ostvariti puna jačina. Jevđa javlja da prema nama ima 12.000, a da na celoj nezavisnoj po nemačkim podatcima 40.000. Bar upola treba smanjiti, ali su jaki još i borbeni. Ovo zlo potiče od propagande »Slobodne Jugoslavije« i Londona. Ako London produži ovako, zabraniću slušanje istoga. Nastaviće se.

Br. 1330 od 222: br. 240. nastavak. Iz Konjica javljaju da se 4 brigade proletera nalaze prema Ivanu i Podorašcu, a jače snage kod Ostrošca.[63] Zbog oskudnih podataka i slabih veza, još ne znam gde su im glavne snage. Možda je upad kod Drežnice bio demonstracija, a glavni napad spremaju levim, što je verovatnije, ih desnim krilom. Tražio sam detaljno izviđanje iz vazduha. Od pojačanja formiraću grupe da mogu odgovarati na svaku njihovu akciju. Verujem da ćemo sačuvati Hercegovinu, jer kriza prolazi. Vezu sa Vojom održavam kuririma, a sa Hercegovinom telefonom i radiom. Vojina stanica na putu ka meni. Nastavak.

Br. 1331 od 222: br. 241 nastavak.— U Trnovo došlo 700 ustaša u domobranskim uniformama. Ako što pokušaju, dočekaćemo ih. Fazlagića Kulu zavaravamo pregovorima dok se ovo završi, a posle ćemo joj prirediti sudbinu Cajniča. Dobio sam poštu od Huga i Pašalija. Rade vrlo dobro. Domobrani i musli-

[62] **Verovatno su u pitanju Jasenjani.**
[63] **Na tom sektoru su se nalazile jedinice 3. NOU divizije.**

mani prilaze sve više. Posle komunista srušićemo nezavisnu[64] vrlo brzo pridobijanjem domobrana i muslimana i uništavanjem ustaša. Pojačanja neka se upućuju kako sam tražio. Nove momente javiću. Branko. Kraj.

Br. 1339 od Maria: br. 35 20. II.— Na zahtev nemačkih trupa s u p e r s l o d a[65] obustavili našu akciju ka Grahovu i Glamoču da bi se sprečio dodir i eventualni sukob sa nemcima koji napadaju ka tim mestima sa pravca od Drvara i Jajca. Zbog ovoga a da naše trupe ne bi ostale neaktivne prvih deset dana, koliko se smatra da će trajati nemačko-italijanska ofanziva preduzeo sam korake kod tetkića da obnovimo napad na Srbsku kotlinu i da je organizujemo po uputu 5. Nastaviće se. Ivanišević.

Br. 1340 od, Maria: br. 35 nastavak I.— Kažem da obnovimo napad s toga što su nadmoćnije snage komunista primorale 1000 dinaraca posade da se povuku i napuste jednom osvojenu teritoriju.[66] Tetkići i Đujić su pristali na ovu operaciju dok je Baćović odbio da učestvuje, navodeći razlog da su trupe premorene i da Dinarci nisu u stanju da garantuju osvojenu teritoriju. Uvređen ovom izjavom, Đujić je sa tetkićima preduzeo akciju, dok su Baćovićeve trupe ostale na odmoru u Strmici. Nastavak. . .

Br. 1341 od Maria: br. 35 nastavak II.— Odnosi između Đujića i Baćovića ponovo su se pogoršali i Vaše naređenje za odlazak hercegovaca stiglo je u pravi čas.[67] Sa Baćovićem ću pokušati u Splitu kod generala Spiga[68] da naređeni pokret legalizujemo. Izvešteni ste o zakulisnoj borbi za vlast koja je počela u Splitu odmah posle smrt vojvode. Ta borba u kojoj učestvuju svi komandanti i nacionalni poverenici, vodi se tajno i zakulisno. Ovih dana dostigla je vrhunac. Tetkićima je poznata ova borba, ali oni je raspiruju svesni da srno bezopasni kad smo nesložni i pocepani.— Nastaviće se. .

[64] **Misli se na Nezavisnu Državu Hrvatsku.**

[65] **Viša komanda oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« (Comando Superiore FF.AA. Slovenia-Dalmazia). Po naređenju Vrhovne komande od 9. maja 1942. komanda 2. italijanske armije dobila je gornji naziv. (Tom V, knj. 4, dok. br. 117).**

[66] **Reč je o napadu delova 1. brigade 6. divizije NOVJnaSrb,u koji su te jedinice ušle 16. februara 1943. Opširnije o tim događajima vidi dok br. 62; tom V, knj. 13, dok. br. 50.**

[67] **Baćoviću je Draža Mihailović naredio da krene preko Livna i Jablanice. Vidi dok. br. 74, depešu 684.**

[68] **Umberto, komandant italijanskog 18. armijskog korpusa.**

Br. 1342 od Maria: Br. 35 nastavak III.— Rad ovih bezumnika upropastiće, bojim se, sve što je do danas postignuto. Agitacija i vrbovanja, izborna borba i drugo daće maha strastima koje su srušile Jugoslaviju. Isti ljudi i isti karakteri sa ranijim metodama ne biju se za slobodu Otadžbine niti za dobro naroda, već za položaje i buduće Ministarske fotelje. Narod i vojska uvideće ovu prevaru i izdajstvo pre ili posle, čime će naša stvar biti dovedena u krizu. Nastaviće se.

Br. 1343 od Maria: br. 35 nastavak IV.— Potrebno je da Vi presečete ovu borbu u korenu, i ja Vas molim da hitno intervenišete. Molim Vas da uvažite samo one depeše o situaciji koje smo potpisali sva trojica, a pojedinačne da posmatrate sa rezervom. Mihić još čeka u Kninu na odgovor na depešu koju Vam je dostavio. Kraj dep. Ivanišević.

22. februara.

Br. 1374 od 222: br. 242 21. II.— Izveštaj o prebacivanju komunista na desnu obalu Neretve bio netačan. Oni prošle noći napali Pantića. Napad odbijen. Naši zauzeli s. Ravno.[69] Ima zarobljenika. Kažu da snage na levoj obali iznose 2000 ljudi sastavljenih od užičko-požeške brigade, domobranaca i turaka. Dobar znak, jer znači da krpe. Od Voje nemam još novih podataka. Stigao je u Konjic i sad sam miran za desno krilo. Radulović danas stiže u Bijelo Polje. Sigurno je da ću od njega dobiti tačnije podatke nego od Jevđevića. Ružić stiže sutra u veče na Brod[70] južno od Foče, a kod Voje može biti tek 25 februara. 500 ljudi pukovnika Baje stiže večeras kamionima iz Bileća u Mostar.[71] Radim po 15 sati svakodnevno, a po odlasku Radulovića moram lično sve svršiti. Pošaljite mi hitno majora Perhineka. Branko.

Br. 1375 od 222: br. 243 21. II.— Jevđa javlja: Neće da puste Ištvana, tražio je ponovo. Komunisti zauzeli Ramu.[72] Politička

[69] **Napad na jedinice 2. proleterske brigade izvršile su kombinovane jedinice četnika iz Hercegovine pod komandom majora Pantića. Druga proleterska brigada je imala gubitke: 7 mrtvih i 20 ranjenih, dok su četnički gubici: 48 mrtvih i 2 zarobljena. Više o toj borbi vidi dok. br. 40 i 62; tom IV, knj. 10, dok. br. 130.**

[70] **U pitanju je Brod na Drini.**

[71] **i** [73] **Tu grupu četnika Zetskog četničkog odreda Italijani su prevezli vozom u Mostar, gde je bila koncentracijska prostorija za te četnike. Za sledeća 4 dana istim načinom prebačene su iz Nikšića i ostale jedinice toga odreda. Vidi dok. br. 72, 77 (dep. 231) i 145.**

[72] **U Rami se nalazila jedna četa 1. bataljona 259. pešadijskog puka divizije »Murđe«, ojačana sa** 6 **tenkova i 10 domobrana. Ukupno 180**

situacija teška. Komunisti u paničnom begstvu prema Drežnici. Kap. Martinović javlja: da će 22. i 23. poći drugi i treći ešelon Bajovih ljudi za Mostar.[73] Poručnik Vukasović[74] sa Bjelašnice javlja: da juče nije napadnut. Prema njemu od Konjica do Tarčina i Ormanja osam brigade. U Umoljane dolazili nemci, rekli da je to njihova zona i tražili da je Vukasović napusti. On odbio. Zadržavam ga na mestu dok nebi nemci što preduzeli, ali ne verujem dok su tu komunisti. Nstv.

Br. 1376 od 222: br. 244 Nastavak.— Dolaskom pojačanja sprečili smo upad u Hercegovinu. Bojim se da ne pobegnu u Bosnu kad vide da je ovde čvrsto. Kontakt će mo stalno održavati i juriti ih. Naredio sam Pašaliju da bude oprezan. Ištvan javlja da bi krenuo, ali legalno. Tetkići ne daju, a za ilegalno nema municije. Traži Jevdu. Sta da radim.[75] Bez municije ne može krenuti, a Jevdu mu ne mogu poslati. Jevđi sam naredio da ponovo traži odobrenje polaska i Ištvanu da sačeka. Juče talijani bombardovali sa 10 aviona Voju Lukačevića kod Glavatičeva u mesto komuniste kod Drežnice.[76] Od naših jedan mrtav i sedam ranjenih. Preko Jevde uložen protest protivu ovih idiota. Možda je ovo namemo. Hrvati iz Nevesinja i Gacka nude da predaju vlast nama i hranu i municiju. Nemci i Titova organizacija pobegli iz Hercegovine. Naredio sam da se pobiju komunisti u Mostaru.

Br. 1378 od 222: br. 246 22. II.— Posle akcije dokumentovaću Vam sve svoje izveštaje pošto ste izrazili sumnju. Zemljaci se sigurno neće prikupiti u potpunosti pre 1. marta a to je tačno deset dana. Da nismo brzo zgrabili teren komunisti bi zauzeli Hercegovinu. Možete biti sigurni da se nisam uplašio komunista, ah je sasvim prirodno da sam izrazio svoje negodovanje zašto da se dolazi u kritičan položaj bez potrebe. Kako je teška bila situacija videćete iz izveštaja posle akcije. Sa Bajom sam stupio u vezu preko Martinovića. Prijatno me iznenadila brzina skupljanja njegovih snaga. Sa Kulom pregovaramo da ih prevarimo.[77] Dok ne pristignu sva pojačanja izvodiće mo samo lokalne napade, sem ako pokušaju da bežе neće mo ih pustiti nekažnjene. Hugu i Pašaliju i Bernardu naređeno potrebno. Branko. Kraj dep.

ljudi. Taj garnizon su 20. februara 1943. zauzeli delovi 10. hercegovačke NOU brigade. O tome vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 115.

[74] **Nenad.**

[75] **Vidi dok. br. 74, depešu 763.**

[76] **Bombardovana je Fočanska brigada. Bombardovanje je izvršila nemačka vazduhoplovna jedinica iz Sarajeva, a na zahtev Dobrosava Jevđevića. Vidi dok. br. 72, depešu br. 244.**

[77] **Reč je o pregovorima sa predstavnicima ustaško-domobranske posade u Fazlagića Kuli.**

Br. 1379 od 222: br. 247 22. II.— Jevđa jutros javio: jedna kolona nemaca jačine 2500 ljudi zauzela juče Gornji Vakuf[78] i nadire ka Prozoru a druga od nemaca i hrvata zauzela Bradinu[79] i nadire ka Konjicu. Sva Titova vojska krenula sa Prozora i sinoć uzela Jablanicu[80] i zarobila 800 talijana. Komunisti vođe mnogo ljudi bez oružja i naoružavaju ih od plena. Jevđa se uzbudio i boji se za Ištvana. Obzirom na novu situaciju naredio sam.. nastavak..

Br. 1380 od 222: br. 248 Nastavak.. Rampini[81] da hitno posedne za upornu odbranu sa svima snagama na levoj obali Neretve uz liniju: s. Radešine — Prisoje — Borje — Gradina i zatvori pravac V. Prenj — Kantar na liniji k. 1886 — Cmoglav gde uhvatiti vezu sa Rađulovićem.[82] Rezerva u dve grupe kod Bunara i Meneja sela. Desna jača. Od Tetkića da uzme bateriju i bacače i plasira ih kod rezervi.[83] Da hitno uzme sa desnog otseka 500 ljudi za pojačanje levog. Večeras mi stiže Poleksić sa 230 ljudi u s. Bjelu. Avizirao mi dolazak Kasalovića sa 1000 ljudi.[84] Najveća opreza prema nemcima izbegavajući dodir. Povlačenje da ne ide dalje od linije: s. Celebić — Bodilj — Ljubinja — Lisina — Borova Glava.

Br. 1381 od 222: br. 249 Nastavak ILVukasoviću na Bjelašnici da hitno uputi Voji 500 ljudi u s. D. Bjelu. On da dođe u s.

[78] **Posle žestokih borbi protiv jedinica 3. krajiške i 8. banijske brigade, Gornji Vakuf je 22. februara 1943. zauzela borbena grupa »Vogel«. O sastavu grupe vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 251.**

[79] **Reč je o napadu borbene grupe »Anaker« pravcem: Sarajevo — Ivan Sedlo — Konjic — Jablanica. (Sastav grupe vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 251). Grupa je tih dana vodila žestoke borbe protiv jedinica 1. proleterske brigade kod Ivan Sedla i Raštelice i zauzela ih 21. februara 1943. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 128 i 138; Oslobodilački rat, knj. 1, str. 384.**

[80] **Jablanicu je 21. februara 1943. zauzela 4. proleterska (crnogorska) brigada. Opširnije o tome vidi dok. br. 45; tom IV, knj. 10, dok. br. 129, 130 i 298.**

[81] **Vojislav Lukačević.**

[82] **Na toj liniji branili su se delovi Konjičke, Nevesinjske, Fočanske, 2. sarajevske brigade i oko 1.000 pripadnika muslimanske vojnočetničke organizacije. Sire o tome vidi dok. br. 45. Odbrana na tim linijama imala je privremeni karakter — dobitak u vremenu — do pristizanja glavnih snaga (Đurišića i Stanišića). Vidi dok. br. 74 i 75.**

[83] **Radi se o minobacačima i artiljeriji koji su sa italijanskom posadom pridodati jedinicama Limsko-sandžačkih četničkih odreda (dok. br. 35). Draža Mihailović je, 23. februara 1943, sugerisao komandantu Istaknutog dela Vrhovne komande da tu artiljeriju i minobacače prisvoji kap. Voja Lukačević (komandant Konjičke grupe), »a posle da inscenira da su ih komunisti oteli«. (Vidi dok. br. 74, depešu 740).**

[84] **Vidi dok. br. 77.**

Džepi i da drži Bjelašnicu sa ostatkom snaga, pazeći da komunisti ne izvrše napad na prolazu nemaca za Konjic. Prema nemcima opreza i praćenje pokreta na prostoru Trnovo — Pazarić — Konjic. Nastavak. . .

Br. 1382 od 222: br. 250 Nastavak III.— Radulović da hitno izbije na liniju: Ovča — Erać — Velika Baba — Glave — Lazine hvatajući vezu sa Vojom, a po mogućnosti napad do Drežnice radi olakšanja Voji. Rezervu formirati na prostoru s. Podgorani — s. Prigređane — s. Zeljuša. Čaplјinska grupa.[85] Na desnoj obali držati sigurno sadanji mostobran kod Raške Gore sa eventualnim proširenjem do linije Vilenjak — Tomina Kosa — Dobra Draga — s. Goranci — Jastrebimka. Ako Voja bude prisiljen na povlačenje da Bora izvrši udar u bok i pozadu komunista pravcem Prenj i s. Ostrožac.

Br. 1383 od 222: br. 251 22. II. — Nastavak Obojici objasnio težnju održati Prenj, privući rezerve i pojačanja pa snažnim napadima pravcima: Bjela — Jablanica i Jasenjani — Jablanica baciti komuniste u Neretvu kada će im nemci preseći otstupnicu Rami i Jablanici. Situacija crvenih teška i verovatno je da će po svaku cenu pokušati probijanje od Jablanice pravcem Bjela — Glavatičevo, prilika da ih uništimo samo da Voja izdrži do dolaska Kasalovića čiji pokret forsiram.

Br. *1384 od 222:* br. 252 Nastavak IV. — Jevđi da se ne uzbuđuje, prati pokrete i sazna namere nemaca i izradi prolaz Suvim ili vodom do Makarske za Ištvana.

Br. 1385 od 222: Nastavak V.— Ištvana obavestio o situaciji i fekao da i on forsira dozvolu pokreta i dobijanje municije. Dalji rad podesiću prema razvoju situacije. Komunisti još ne ispoljavaju akciju južno od Mostara i možda su skrenuli od Grude ka Drežnici. Kraj dep. Branko.

Br. 1416 od Ištvana: br. 75 22. II.— U poslednjim operacijama svu municiju utrošio. Na bacačima po šest granata a na četnika po 15 metaka. Tetkići ne daju mi municiju. Tražio sam najenergičnije i dozvolu da krenem. Upozorio sam ih na posledice ako ne dozvole da idemo da branimo svoje kuće u hercegovini. Đujić u Gračacu sa nešto dinarskih četnika pomaže talijanima u borbama koje se vode oko Mazina. Ivanišević hitno otputovao u Split da od armije traži moj prolazak i municiju. Nema mnogo vere da će stvar povoljno svršiti.

[85] **U sastavu Capljinske grupe bile su Stolačka i Trebinjska brigada.**

. II.— Nastavak. Talijani me drže
i. Neophodno je potrebno da Jevovo svrši. Talijani su mi saopštih laimoča. Osećam nešto u vazduhu j ani pripremaju neku zamku. Poođe. Da li su došli cmogorci. Ka-

jebruara:

II. — Sa desnog krila dobio sam ukasovića. Siže: stanje uglavnom o danas pošao ka Jablanici, koja Odžacima dočekuje naše i ispraća ložaj. Radulović stigao na položaj podne naši poseh liniju: Planinica — s. Ravne — Mandić. Imaju dve vezu. Kod Raške Gore mostobran danas nisu napadali. Do sada sa njenih. Komunista oko 100 mrtvih aoružani, ali gladni i zamorni. Jevnjem iz vazduha utvrđeno da ko->1. ka Neretvi.[88] Traži pare za pođskao talijanima da će mo napasti obalu Neretve. Molim Vaše nareovom slučaju. Nastavak dep.

. II.—. . koji može da nastupi. Ne-3 garanciju da neće nemci ići van Len. Nemci iz Trnova otišli u Saraovićima. Njemu i Hugu dao sam e Istočne i Zapadne Bosne od kookretu nemaca ka Glamoču i ustaji se klopke i zapomaže da mu poispe da stvar urede odavde poslaću nemci žele da zaposednu celu Jada će ih talijani zadržati pored sve

) u borbama za odbranu Konjica. Pošto odustao je od dejstva u tom pravcu, pa za predstojeća dejstva. Vidi dok. br. 46. i zadacima jedinica pod komandom majora Radulovića vidi dok. br. 44 i 75.

[88] **Vidi dok. br. 75.**

ljubomorno čuvane svoje zone. Naredio sam svima budno praćenje pokreta i namere nemaca i hrvata. Raspored snaga izvršiću da budemo u stanju dočekati i tući komuniste pa eventualno i okupatore. Uglavnom gužva se sprema, a mi moramo sve proveravati i cilj postići a snage sačuvati. Kraj dep.

24 februar 1943 god.

Br. 1452 od Ištvana: br. 83 23. II.— Put koji ste nam odredili na Makarsku obzirom na situaciju najbolje nam konvenira. Odmah po prijemu depeše tražio sam od italijanskog denerala odobrenje za put Solin — Makarska — Vrgorac — Ljubuški
— Mostar suvim, a do Solina željeznicom. Đeneral mi je saopštio da mi on ne može dati dozvolu za put, zbog čega sutra putujem za Split, da bih govorio lično sa komandantom korpusa.[89] Molim da Jevđević hitno preduzme potrebno u ovom pravcu, kako bi što pre stigli i udarili komuniste u leđa. Kretanje nemaca u pravcu Glamoča i Livna potvrdio mi je ovde italijanski đeneral. Nećemo dozvoliti da nas razoružaju, pre bi svi izginuli. U Splitu ostajem jedan dan. Baćović.—

Br. 1453 od 222: br. 256 23. II.— Situacija danas nejasna jer me vrlo nakaradno izveštavaju, a vesti od Voje do mene putuju 24 časa. Jutros u 9 časova Radulović izvestio: Jevđa uradio da nemci ne prelaze na levu obalu Neretve.[90] Voja izgubio Ljubinju planinu, por. Vukčević otstupio ka s. Zabrđu. Komunisti zauzeli Jablanicu i u njoj 6 brskih topova. Prva tri Bajova ešelona došla. Drži položaj Planinica — Dolovi — Mandić. Nema snage za napad na Drežniou. U podne Jevđa javio da su komunisti u 11 časova napali Konjic.[91] Nastavlja se.—

Br. 1454 od 222: br. 257 Nastavak.— Ni reči o njihovom i Vojinom položaju. Tražio sam hitno detaljne podatke, ali ih ne dobij am. Talijani traže da se Bajove trupe upotrebe desnom obalom, i drže ih u Mostaru.[92] Od Voje sam dobio pismo od 21.
o.m. gde se žali da su muslimani posle prvih pušaka pobegli, a konjičke su talijami razoružali.[93] Jevđević javio da komunisti

[89] **Odnosi se na italijanski 18. armijski korpus.**

[90] **Sporazum Jevđevića sa Nemcima sačinjen je 23. februara 1943. Vidi dok. br. 75, depešu 249.**

[91] **Napad na Konjic je otpočeo 22/23. februara 1943. Vidi dok. br. 46.**

[92] **Odnosi se na Zetski četnički odred pod komandom pukovnika Baja Stanišića.**

[93] **Reč je o napadu na Konjic 19/20. februara 1943. Tad je italijanska posada u Konjicu razoružala 50 pripadnika muslimanske vojnočetničke organizacije (milicije). (Arhiv VII, Ča, k. 202, reg. br. 31/1.)**

imaju tri divizije, dve na prostoru Prozor — Drežnica, a jedna kod Imotskog. U 21 čas javio Jevđa o borbi kod Planinice kod Mostara.[94] Za Voju talij ani tvrde da iz Bjele posmatra napad na Konjic. Hrvatski ministar Vrančić dolazio danas u Mostar, i obećao da će. .. Nastavlja se.

Br. 1455 od 222: br. 258 23. II. Nastavak. ... nemci i hrvati iščistiti hrvatsku i Mostar od komunista i nas. Na osnovu ovako nejasne situacije, naredio sam: Voj i preko Jevđe i kuririma, da po svaku cenu održi u svojim rukama ovu liniju: Bjelašnica — a s o b a r[95] do dolaska Kasalovića Bojovića i Ružića, koji mi sutra do podne stižu u selo Borke. Da sa desnog krila uzme 500 ljudi i iz Konjica izvuče hranu i municiju. Raduloviću da neda trupe za desnu obalu. Da brani sadanji položaj i pošalje noćas 300 ljudi pravcem Ledenica — Prevorac — Dolovi — Taraš za hvatanje veze sa Vojom i udar u bok komunista pri njihovom napadu na D. Bijelu.[96] Nastaviće se.

Br. 1456 od 222: br. 259 23. II. Nastavak.— Od svih traženi detaljni podatci o situaciji. Imam utisak da su komunisti bacili glavne snage na Voju u težnji da prodru u dolinu Neretve između Prenja i Bjelašnice, jer nisu uspeli kod Drežnice, a levo i pozadi su ugroženi od nemaca. Ako Voja zadrži navedenu liniju, onda ćemo im prirediti uništenje u džepu Neretve. Kriza je do pristizanja Kasalovića. Nadam se da će Voja izdržati, jer su mu pojačanja avizirana, a položaji jaki. Dobio sam vest da Vesković sutra u noć stiže ovde. Nastaviće

Br. 1457 od 222: br. 260 23. II.— Tako ćemo sigurno uspeti, ah je za nas od ogromne važnosti da Voja održi navedene položaje, zbog Konjica i hrane i municije u njemu. Za slučaj pada Konjica predvideo sam bacanje iz vazduha, ah će to teško ići za veliku vojsku. Zato nestrpljivo očekujem izveštaj od Voje. Ištvan kuka da se vrati i javlja da italijani vrše evakuaciju Srba iz zone Otočac — Knin. Sovjetska vlada danas objavila da je našoj vladi poslala notu da svaki napad na naše komuniste smatra aktom neprijateljstva, jer su naši trockisti njezina vojska. Sta kažete na ovo. Ja produžavam posao. Kraj. Branko.—

[94] Borba je vođena protiv delova 2. proleterske brigade. Sire o tome vidi dok. br. 75, depešu 253; tom IV, knj. 10, dok. br. 131.

[95] »asobar« nejasno. Tako je u originalu depeše.

Prema instrukciji komandanta Istaknutog dela Vrhovne komande od 23. februara 1943. Lukačević je tog dana branio liniju: Bjelašnica — Konjic — Ostrožac — Prenj. Vidi dok. br. 45.

[96] Borbe kod G. i D. Bjele vodile su se protiv jedinica 10.hercegovačke NOU brigade (tom IV, knj. 10, dok. br. 144).

25. februara.

1484 od 222: br. 161 24. II.— Komunisti napadaju juče i danas Voju. Sad dobih od njega izveštaj od juče u kome kaže da je vodio borbu 16 sati neprekidno i dva puta povratio' Konjic. Bili su zauzeli i s. D. i G. Bjelu koju sad drži Voja. Danas su mi stigli Kasalović, Bojović, Ružić i I r i ć [97] sa 1300 ljudi. Tako sam sad tek miran za desno krilo. Na levom krilu nisu napadali. Jevđa javlja: da jedna divizija crvenih nastupa od Posušja ka Kočerinu i Mostaru.[98] Tačne su vesti o nemačkim kolonama. Voja u Konjicu razgovarao sa njemačkim komandantom i ovaj mu rekao da idu za Mostar i ovi iz Konjica i oni iz G. Vakufa. Priznao je da su imali velike gubitke od komunista na Ivanu. Izgleda da je kolona od Ivana zbog pojave nemaca. . nastavak. . .

Br. 1485 od 222: br. 262 nastavak.. promenila pravac ka Ostrošcu i Konjicu. Talijani žele da spreče dolazak nemaca u Hercegovinu i rekli su Jevđi da nemci neće ići dalje od Rame. Ako mi dotle izbijemo u dolinu Drežnice čime žele i nas da navedu na napad, jer se boje Mostaru. Danas sam izradio ideju za napad za uništenje komunista u džepu Neretve sa tri kolone. Početak napada kada se snage prikupe. Detaljnije sutra. Naredio sam sve da ne bude iznenađenje ni sa koje strane. Nadam se da će mo komuniste strašno kazniti, jer su izgleda rešili po svaku cenu da guraju između Prenja i Bjelašnice. Vesković treba da stigne ovde. Nastavak

Br. 1486 od 222: br. 263 nastavak. . Ištvan javlja da se odlučio da ide suvim pravcem: Solin — Makarska — Vrgorac — Ljubuški — Mostar. Odlazi na jedan dan u Split da stvar uredi. Jevđu ne mogu poslati a izgleda neće biti potrebno pošto će ga i ovako pustiti. Pašali bio 4 dana na putu radi rušenja pruge Brod — Sarajevo. Porušio prugu i most, ne kaže gde. Daske letele 700 metara. Napad na Šekoviće izvršiće 26. i 27. Kaže da Sarajevo priča o našem i komunističkom sporazumu. Naređeno demantovanje. Molim da skrenete pažnju telegrafisti da predaju depeše po redu jer dobijam sve izmešane sa po dva dana razlike. Pitao sam Pašalija za borbu između Zvornika i Vlasenice, javi ću. O pokretima nemaca i ustaša nastavak. . .

Br. 1487 od 222: br. 264 nastavak veruje se da teže za posedanje celog obalnog pojasa. Neznam da li će se tetkići odu-

[97] **Bogoljub, komandant Pljevaljske brigade.**
[98] **Odnosi se na 9. dalmatinsku diviziju.**

preti. Sve novosti javi ću. Šta je sa dolaskom Perhineka. Valjda ga sada Pavle može dati kad mu je došao Vukađinović". Bolje je da ga pošalje meni iz više razloga. Jevđa javio da je politička situacija teška zbog borbe talijana i nemaca za primorje kao i naša situacija pojavom komunista. Za komuniste prema Ivanu javio sam što znam. Nije sigurno da ih je bilo osam brigada, ah se cela snaga prema nama ceni na 10—12.000 ljudi. Ja mislim između 6—8.000, ako im ne dođu pojačanja koja su već na putu. Branko.

Br. 1492 od Maria: br. 37 24. II.— Nemci i hrvati sprečili pokret hercegovaca preko Livna jer oni napadaju na Livno i Glamoč. Od tetkića su zahtevali da se naši prebace morem i Supersloda je jednim telegramom odbila molbu Baćovića. Razlozi odbijanja su bojazan od pokolja hrvata i sukoba sa nemdma. Istupio sam oštro kod generala Spiga i pripretio prekidom kolaboracije ako ne dozvole pokret suvim našta je Supersloda popustila. Uspeo sam da legalizujem pokret pravcem preko Imotskog i Širokog Brijega za Drežnicu ih Mostar. Nstv..

Br. 1493 od Maria: br. 37 nastavak.— Od Širokog Brijega možete narediti pokret Baćoviću bez obzira na tetkiće. Obezbedio sam mu municiju i hranu za šest dana i stalnu saradnju avijacije. Zatražio sam i dobio 400 pari cipela za bose vojnike. Pokret počinje vozom ka Splitu 26.o.m. ako Vi odobrite. Nepoznato mi je šta ste ponovo naredili jer sam se razmimoišao vozovima sa Baćovićem koji je danas otputovao za Split. Molim odgovorite najhitnije. Ivanišević. - I* &

[95] Savo, major.

BR. 49

NAREĐENJE KOMANDANTA ROMANI JSKOG KORPUSA OD 24. FEBRUARA 1943. KOMANDANTIMA BRIGADA ZA NAPAD NA ŠESTU ISTOČNOBOSANSKU BRIGADU U PREDELU ŠEKOVIĆA[1]

Stab 430[2]
Str. Pov. Br. 140
24 februar 1943 god.
POLOŽAJ

Hitno

KOMANDANTU 457[3]

Komunisti, čije su glavne snage potučene i rasturene u Zapadnoj Bosni i Dalmaciji begaju na sve strane i to jedna grupa između reke Bosne, Vrbasa na sever ka Slavoniji, a druga jača prema Hercegovini.

Kako su naše snage bile zauzete operacijama u Zapadnoj Bosni, Dalmaciji[4] i Cajničkom srezu,[5] komunisti su uspeli da zauzmu Konjic[6] i dođu blizu Mostara.

Naše snage na brzu ruku prikupljene zaustavile su ih, a na dan 21 ov. mes. o.g. kod Drežnice do noge potukle,[7] tako da komunisti begaju u paničnom strahu, a naše snage ponovo su zauzele Konjic. Obzirom na to da ove komuniste gone naše snage iz Zapadne Bosne i Dalmacije kao i da će prikupljene snage u Hercegovini preduzeti napad to će komunisti biti potučeni i morati negde da begaju pa bi mogli i doći i kod nas. U tom slučaju mi bi bili u nezgodnoj situaciji usled komunističkih snaga u Šekovićima.[8] Da bi to sprečili odlučio sam da komuniste u Šekovićima likvidiramo[9] u tom cilju,—

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 176, reg. br. 9/5 (BH-V-2976).**

[2] **Stab Romanijskog korpusa.**

[3] **Brojka dopisana zelenim mastilom, a odnosi se na 1. sarajevsku brigadu.**

[4] **O borbama četnika protiv jedinica NOV i PO Jugoslavije u Dalmaciji i Lici, u januaru i februaru 1943. vidi dok. br. 9, 13, 28, 48, 51 i 62.**

[5] **Akcije četnika u srezu čajničkom izvođene su u januaru i februaru 1943. Detaljnije o tome vidi dok. br. 4, 8, 24, 28 i 34.**

[6] **O borbama kod Konjica vidi dok. br. 48.**

[7] **Reč je o borbama hercegovačkih četnika protiv jedinica 2. proleterske brigade kod s. Ravni. Vidi dok. br. 48, objašnjenje 69.**

[8] [9] **Odnosi se na jedinice 6. istočnobosanske NOU brigade. Brigada je 2. marta 1943. odbila napad četnika Romanijskog korpusa na Birač. Četnici su od ukupno 2000 ljudi imali gubitke od 50 mrtvih. Zaplenjen je 1 bacač, nekoliko desetina pušaka i drugo. Opširnije o toj borbi vidi tom IV, knj. 11. dok. br. 140.**

N A R E Đ U J E M :

1) Sve jedinice koje se pominju u ovom naređenju prikupiće sve raspoložive vojnike za ovu akciju, jer od brzine izvođenja ove akcije zavisi da li će mo se održati ili ne.

2) — 483 Brigada[10] (sa najvećim mogućnim brojem ljudstva) ima na dan 26 ov. mes. o.g. do mraka najdalje da budu u Malom Polju u selima: Stogule—Trešnjevac—Rulići—Narandžići sa štabom u Narandžićima, gde će dobiti dalja naređenja.

3) — 444 Brigada[11] ima se najdalje 26 ov. mes. o.g. do mraka prikupiti u Malom Polju u selima: Blago vici—Nerići—Podbukvik—Podigrišta—Milan Planina sa štabom u Podbukviku, gde će dobiti naređenje za dalji pokret.

4) —- 457 Brigada ima se do 25 ov. mes. o.g. uveče prikupiti u selima: Jabuka—Brdo—Sarenovo Polje—Podgaj—Žunovi—Medojevići sa štabom u Podgaju gde će dobiti dalja naređenja.

5) — 625 Brigada[12] ima se do 25 ov. mes. o.g. do mraka prikupiti u selima Gajine—Dugandžići sa štabom u Gajinama. U sastav ove brigade ulazi i Vareški bataljon koga će Komandant 620 odmah po prijemu ovoga naređenja uputiti Komandantu 625 Brigade.

6) — Sve jedinice prilikom polaska poneće suvu hranu za tri dana.

7) — Dalji pokret 457 i 625 Brigade biće prema Rečicama i Žeravicama.

8) — Trebevićki bataljon odmah po prijemu ovog naređenja krenuće za selo Medojeviće gde će dobiti dalja naređenja.

9) — Svi Komandanti će potvrditi prijem ovog naređenja i izvestiti kad preduzimaju pokret i kada će biti na određenim mestima.

10) — Stab Korpusa biće 25 ov. mes. u veče na Poratku gde i izveštaje slati, a o daljem pokretu potčinjene jedinice biće obaveštene.

11) — Svim Komandantima **skrećem** pažnju **na hitnost i važnost izvršenja prednjeg naređenja jer ono može biti sudbonosno. Za neizvršenje stavljaju se krivci pred preki ratni vojni sud.**

S VEROM u BOGA za kralja I OTADŽBINU.
DRAŽA NAS VODI KA VELIČINI I SLOBODI.

Komandant,
439

M.M“

[10] **Brojčana oznaka za Rogatičku brigadu.**
[11] **Verovatno se odnosi na Vlaseničku brigadu.**
[12] **Brojčana oznaka za Kladanjsku brigadu.**
[13] **Milorad Momčilović, kapetan.**

BR. 50

MOLBA ŠTABA ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA OD 24. FEBRUARA 1943. UPUĆENA GLAVNOJ NACIONALNOJ KOMANDI DA ZA FORMIRANJE NOVIH ČETNIČKIH BATALJONA OBEZBEDI NAORUŽANJE OD ITALIJANA[1]

ŠTAB
ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA
Pov. Br. 538
24. II. 1943 g.
M. Oštrog *Koncept*

GLAVNOJ NACIONALNOJ KOMANDI CETINJE.—

Za formiranje novih četničkih bataljona[2] na teritoriji ovog odreda kao i štabske čete, neophodno je potrebno što prije izdejstvovati odobrenje od Italijanskih vlasti, da se dodeli obećana sprema i naoružanje.

Formacija bataljona je 350 četnika, a štabske čete 90 četnika.

Novoformirane jedinice ni za polovinu brojnog stanja nemaju naoružanja. Od naoružanja potrebno bi bilo izdejstvovati odobrenje, pored pušaka, još i najmanje 8—10 puškomitraljeza na bataljon, po 2 teška mitraljeza i po 2 bacača. Ovo važi i za štabsku četu.

Od opreme Talijanske vlasti obećale su izdati na svakog četnika: par cipela, po 1 par veša, 2 ćebeta i 1 šatorsko krilo.

Uz dodeljeno naoružanje obećana je i odgovarajuća šarža municije i bombi.

Molim ovo smatrati kao **vrlo hitno.**

ZASTUPA KOMANDANTA
ppukovnik,
Todor Pajović

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 133, reg. br. 15/6 (CG-V-326).**

[2] **Formiranje je usledilo nakon odlaska bataljona Zetskog četničkog odreda u borbu protiv jedinica NOVJ u dolini r. Neretve. O tome vidi dok. br. 48, 53, 70, 74, 75 i 140.**

Prema naredbi komandanta Zetskog četničkog odreda od 21. februara 1943. o odlasku bataljona u borbu u dolinu r. Neretve, na teritoriji odreda su se trebala formirati 4 nova bataljona, koja će ostati na toj teritoriji do povratka Zetskog četničkog odreda (Arhiv VII, Ča, k. 133, reg. br. 11/6: pomenuta naredba).

BR. 51

OBAVEŠTENJE KOMANDANTA LIČKE OBLASTI OD 24. FEBRUARA 1943. POTČINJENIM STAREŠINAMA O NJEGOVOM POVLAČENJU ZBOG LOŠIH ODNOSA MEĐU VOJNO-POLITIČKIM RUKOVODIOCIMA U LICI[1]

Na ličnost

N A R E D B A Br 110.

Komandantima Ličke oblasti za 24. II. 43. g. u Kninu.

I

Ova se Naredba dostavlja malom broju starešina na ličnost a njihova je stvar kako će je i kome saopštiti i kako izvršiti.

II

Pod sutrašnjim danom povlačim se iz redova četnika iz razloga iznetih u tč. III a dužnost komandanta predajem komandantu Dinarske oblasti vojvodi Momčilu Đujiću kome treba da se putem kurira jave za naređenja lica koja prime ovu naredbu. Isto tako njemu treba da dostave i izveštaje o stanju kod njih kao i svoje mišljenje o daljem radu.

III

Poznat je primer bolesne ambicije iz austrijske vojske kada je jedan slušalac Ratne akademije deveti u rangu, pokušao da otruje osam svojih drugova koji su bili ispred njega kako bi on bio prvi. Ovo se desilo u miru pa je to u svima vojskama uzeto kao jedan žalostan primer.

Mi imamo Vuka Brankovića ali imamo i drugih sličnih njemu koji su manje poznati i zato hoću da prikažem nekoliko osoba iz naših redova koji bez obzira u kakovim se prilikama nalazimo liče na iznete primere. Na svakome je, da po svome slobodnome rasuđivanju proceni moralnu stranu takovih postupaka i da ih osudi ih da se sa njima solidariše. Evo ih:

1.— Radmilo Grđić, po zanimanju novinar i neki činovnik u savezu Sokola, sada živi u Abaciji.[2] Došao prošle god.

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 152, reg. br. 19/4 (BH-V-312). Original je pri dnu delom oštećen.**

[2] **Sada: Opatija.**

tamo na lečenje od rana koje je po njegovom iskazu dobio od partizana ili ustaša (sada se međutim čuje da neki ljudi pričaju, da je on stradao tamo od naših ljudi zbog intriga i rovarenja i da se zato ne sme ni da vrati u Mostar). Šta je istina teško je utvrditi a u toliko pre što se on mnogo služi laži.

Sa njime me je upoznao major Slavko Bjelajac koji se nalazi u Lici pod imenom Nikola Dekić. Oni su se poznavali izranije. O njemu mi je pričao samo dobre stvari i ja sam ga kao takovog tražio od pok. vojvode Birčanina da ga odredi za nacionalnog poverenika Ličke oblasti, što je on i učinio.

On je pisao nekoliko letaka, prikupljao priloge za četnike od ono malo Srba na Sušaku, vršio nabavke za četnike i slao ih na teren. Ovo je sve rađeno u maloj meri jer su i sredstva bila mala. Sa njim je radio i major Bjelajac i Spira Jokić.

U novembru je upućen u Split poslom našim ali on je mesto da svršava taj posao na putu intrigirao i spletkario te ga je vojvoda Birčanin razrešio dužnosti, đeneral Đukanović najurio iz C. Gore a Ciča[3] isto tako. Zbog ovoga je usput osuo paljbu na pokojnog vojvodu Birčanina a mene je još putem tamo napadao.

Po njegovim pričanjima organizaciju i sve ostalo što je urađeno u Lici učinio je on i major Bjelajac a ja i svi ostali niti smo što radili niti valjamo šta.

2.— Spiro Jokić veletrgovac sa Sušaka, u početku nas je pomagao davanjem odela i obuće pojedinim starešinama i četnicima koji su prolazili preko Sušaka, pozivao na ručko ve, vršio prikupljanje priloga sa Grđićem i Bjelajcem a čak u dva maha dao nam svega 35.000 lira kao svoj prilog za četnike. Kada je pokojni vojvoda dolazio na Sušak poklonio mu je i svoj automobil.[4] Kao takav smatran je za dobrog Srbina i ako je bilo glasova da je kajišar.

Zbog toga je određen za blagajnika Ličke oblasti kada smo došli do malo para. Prva mu je briga tada bila da traži isplatu za sve ono što je dato četnicima i to je iznosilo ravno 253.000 lira. Ja ovo nisam odobrio nego sam rekao, da će se videti kada se vrati Grđić sa puta jer ja nisam ni znao šta je kupljeno i pošto i kome je i šta poslato.

U vremenu dok sam ja bio u Plaškom, a pošto je doznao da je vojvoda spremio opet para za Ličku oblast, on je bez moga znanja a po nagovoru svoga društva otišao u Split i od

[3] **Draža Mihailović.**

[4] [7] **Vojvoda Birčanin je boravio u Sušaku 10, 11. i 12. septembra 1942 .Tom prilikom vodio je razgovore sa komandantom italijanske 2. armije, generalom Roatom o učešću četnika u operacijama za uništenje narodnooslobodilačkog pokreta na slobodnoj teritoriji u zapadnoj Bosni, Lici i Kordunu. Šire o tim razgovorima vidi knj. 1, dok. br. 172.**

vojvode na prevaru u moje ime primio pola milijona lira. Za ovo je dao i priznanicu na kojoj se obavezuje da će pare predati meni. Ja nisam više vidio ni njega ni pare.

3.— Treći član ovoga žalosnog društva je major Slavko Bjelajac, komandant Gacke zone, koji je dajduže vremena ostao u pozadini. Na ovoga sam čoveka polagao mnogo nade i očekivao da će mnogo da učini za opšte dobro ali sam se grdno prevario jer je on sve svoje sposobnosti upotrebio na intrige, spletke i prljave stvari. On je radio tačno onako kao da je primao uputstva od ustaša ili od partizana, t.j. da naše redove oslabi i razbije jedinstvo. Sa pravom se može reći da je to najveći petokolonaš i izdajnik u četničkim redovima.

Evo toga divnoga čoveka

Izišao je iz ropstva tek onda kada mu je žena došla na Rijeku a dotle je imao nameru da sedi u žici i da otuda radi za četnike.[5] Kada je izašao napolje nije hteo da ide na teren jer je bio bolestan. Naravno jer je na terenu bilo i opasnosti. Ostao je u Abaciji dugo vremena ne radeći ništa i da bi ga odobrovoljio za rad, postavio sam ga za moga pomoćnika pa sam ga onda odredio da sa Grđićem i Jokićem radi zajedno na prikupljanju priloga i da utiče na oficire na Sušaku da idu na teren. Jednog dana su me molili Sušačani da nj:.ga više ne šaljem među njih jer je nepogodan zbog svog ophođenja. Zbog toga sam mu zabranio da ide na Sušak.

Prošlog leta poslao sam ga na teren da obiđe sve četničke jedinice u Lici i da na putu ostane mesec dana davši mu za put i skroman trošak. On je otišao, obišao i Otočac, Medak i Gračac i vratio se preko Splita posle 14 dana kao bolestan. Naravno stanje u Lici nije bilo ni lako ni neopasno. U Jasenicama,[6] Gomirju, Plaškom i Srp. Moravicama nije ni bio. No ipak nije zaboravio da kao pomoćnik moj uzme 5000.— lira za sebe lično od 20.000 lira koje je bio poslao Ličkim odredima vojvoda Birčanin. O tim parama meni nije rekao ni reči, ali je po povratku u Abaciju pravio svilene košulje od po 300 lira komad.

Kasnije je stiglo naređenje od Ciče preko Vojvode[7] da ide sa 400 četnika u Bosansku Krajinu, svoj rodni kraj i da tamo organizuje narod i četnike. Ovaj divni patriota nije nimalo osetio ljubavi ni za svojim rodnim krajem ni za svojim narodom a ni vojničke svesti da izvrši naređenje. On je opet počeo

[5] **Bjelajac je bio u nemačkom zarobljeništvu, od aprila do oktobra 1941, kada je doveden iz Nemačke u Rijeku, u italijansko zarobljeništvo. Italijanske vojne vlasti su mu dozvolile da radi na organizovanju četnika, najpre u Sušaku, a zatim u Lici (AVII, reg. br. 1/1, k. 246).**

[6] **Odnosi se na Ličku Jesenicu.**

da se izgovara na bolest i nije hteo da ide. Čiča ga je zbog ovoga hteo da liši čina ali je pokojni vojvoda i na moje predloge otklonio to.

Iza ovoga neko ga je optužio kod Talijanskih vlasti za neke gluposti i oni su hteli da ga zatvore. Ja sam garantovao životom za njega i oni su ga ostavili na miru. Kada je kapetan Soškić morao da ide u C. Goru onda za njega nije bilo izlaza nego ići ili na teren ili **u** logor i on se odlučio ipak da ide na teren. Kada je bilo sve ugovoreno za put on je opet iza mojih leđa pokušao da kod Talijana minira taj njegov odlazak izgovarajući se opet na bolest. Ja sam mislio hvala Bogu i ovaj ipak jedan put došao k sebi i sada ćemo imati od njega koristi.

Kada je pošao na teren nije pošao pod svojim pravim imenom nego je uzeo ime Nikola Dekić pošto kaže, njegovo mnogo liči na Hrvate. Zbog ovoga, njegovog rada i njegovog izgleda pomišljam da nije i on jedan od onih Srba koji su se isčaurili u poslednjih 20 godina.

Na terenu je primio najjaču grupu četnika koju je stvorio kapetan Soškić sa ostalim starešinama uz strahovite teškoće. U početku je dobro radio ali nijednu zgodnu priliku nije propustio da se na Soškića i njegove saradnike ne nabaci blatom. Smetala mu je njegova slava i uspeh. Na ovo nisam obraćao pažnju jer sam video šta je uradio Soškić i ostali a tek se je imalo da vidi šta će on da uradi. Na ovo nisam obraćao pažnju jer sam vidio da je to obična zavidljivost i smatrao sam da će to proći čim i on bude imao uspeha.

Njemu, kao mome pomoćniku potčinio sam sve snage ali se on iz zone Otočac nije makao i ako je dosta često išao na Sušak. Kod izolovanih grupa četnika bilo je i teško i opasno ići ali na dogovore za intrige sa Grđićem nije bilo opasno. Zato sam ja trčao čas na jednu čas na drugu stranu da popravljam gde se je što imalo i moglo popraviti. Ja sam prelazio preko svih ovih njegovih dela i nisam im pridavao značaj jer nisam ni pomislio da bi mogli uraditi ono što su radili.

On, Grđić i Jokić, znali su da ja neću dozvoliti nikakove zloupotrebe ni prljavštine i zato su kovali plan kako da me onemoguće te da mogu vršljati po miloj volji. Taj plan je bio gotov još u novembu pre Grđićevog puta u Split.

Prilikom susreta sa njim stalno je govorio da je stanje kod njega dobro i da ja samo gledam da mu što više oružja doturim a ostalo će on svršavati. Ja sam mu verovao i slao sve što sam mogao pa sam preko njega slao i za druge odrede ali je on to sve zadržavao za sebe. Tako je bilo i sa oficirima pa je Plaški ostao do jesenas bez valjanih oficira a onda je poslao

tamo Gru bora' i ako sam mu ja bio naredio da Gru boru dade neki sporedan posao jer nije za ozbiljniji ni sposoban. Izgleda da je on to sve radio sa namerom i tako, da samo kod njega bude dobro a drugima kako Bog dade.

Kada je došlo na red pitanje povlačenja Talijana[9] iz Like dotrčao je sa jednom predstavkom na Sušak potpisanom od nekoliko oficira (verovatno na njegovo navaljivanje) da se Lika napusti.[10] On sam nije tu predstavku potpisao i ako ju je doneo. Sa njom nije ni došao kod mene nego je pre otišao kod Jevđevića koji se tamo tada nalazio. Ja sam ovo odbio a sada ispada da nikada o tome nije ni mislio.

Poslednja tri meseca skoro celo vreme sam proveo na putu, čas u Medku čas u Gomirju, Ogulinu, Otoku a poslednji mesec u Plaškom. Za ovo [vreme sa nekom grupom četnika vratio se][11] natrag Grđić. Major Bjelajac našao je vremena da ode odmah kod njega i da vidi rezultat intriga. Ali izgleda da je i onaj kao i Bjelajac, te mu je verovatno prećutao da je bio i kod Ciče i da je i tamo propao. Onda su se počeli bacali drvljem i kamenjem na vojvodu Birčanina jer je on kriv što su im propali planovi.

Oni imaju velike ambicije ali vide, da je pošteni put za njihovo ostvarivanje i težak i dugačak i da nema izgleda da će uspeti, te su primenili one iste metode koje su političari u Jugoslaviji upotrebljavali. Uspeh je lak jer se ima posla većinom

[8] **Nikola, poručnik, komandant četničkog bat al j ona u Plavca Dragi, kod Plaškog. Grubor je 23. decembra 1942. napustio četničke redove i sa grupom četnika prišao narodnooslobodilačkom pokretu (tom V, knj. 11, dok. br. 7). U toku rata je bio komandant 35. ličke divizije. Sada general-potpukovnik u penziji.**

[9] **Rsč je o napuštanju II i III zone i povlačenju italijanskih okupacionih jedinica sa toga područja. O tome vidi: M. Leković, Ofanziva proleterskih brigada u leto 1942. (Dalje: Ofanziva proleterskih brigada) Vojnoistorijski institut, Beograd, 1965, str. 10—15.**

[10] **Reč je o predstavci bez datuma, verovatno s kraja 1942. Glavna sadržina toga dokumenta odnosi se na stanje četničkog pokreta u Lici, za vreme boravka italijanskih trupa na tom području. U dokumentu se predočava u kakvu će situaciju doći četnici povlačenjem italijanskih trupa iz četničke zone Otočac. Četnici su osetili da se u tim krajevima sami, bez italijanskih trupa ne mogu održati, pa su, pored ostalog, ukazali na sledeće:**

»Po odlasku Italijana sve stanovništvo odlazi automatski u partizane«. Predloženo je da se na zonu Otočac dovede najmanje 4000——5000 četnika iz Crne Gore i Hercegovine, da se tim trupama obezbedi municija za četvoromesečnu borbu, a hrana za dva meseca, obuća, odeća i oprema za sve četnike. Kad se ispune navedeni uslovi, onda bi italijanske trupe mogle napustiti zonu Otočac. U protivnom, četnici će biti prinuđeni da zonu napuste. (Arhiv VII, Ča, k. 159, reg. br. 46/2.)

[11] **Rečenica je napisana zelenim mastilom, ćirilicom. Taj deo dokumenta je oštećen i tekst nečitljiv.**

sa oficirima i sa neukim seljacima, koji nisu posvećeni u finese intriga.

Za vreme moga boravljenja u Plaškom i posle, major Bjelajac i kom[panija] razvili su najveću aktivnost na sve strane rovareći protiv mene i kod pok. vojvode, ali im to nije bilo dosta. Trebalo je još štogod učiniti i oni su našli što ima da rade. Mesto da se je posvetio svome poslu i onome jadnom narodu, on je sve svoje vreme i sposobnosti posvetio intrigama i tako su njegovi kuriri leteli na sve strane šireći vesti o njegovim uspesima i slavi i o porazima i nedaćama za koje sam ja kriv i stari vojvoda, koji se nikud ne kreće. Međutim major Bjelajac kreće se samo u ono nekoliko sela oko Otočca gde nikakove opasnosti nema i na Sušak.

I pored toga, što je Grđić bio isključen, društvo je htelo da ga rehabilituje i na ovaj način: napraviti jedan spisak u kome će starešine četnika izjaviti da oni priznaju za vođu svoga političkoga Grđića, a vojnog Bjelajca. Sa tim spiskom otići kod Italijana, a oni će to blagosloviti, a Ličanima tada reći da su Talijani mene makli, ukoliko nebi slučajno gde nastradao. Tako je trebala stvar da ide a posle pomoću intriga i tipova kao što su oni, nametnuti se i Čiči, koji inače nije mnogo i u detalje obavešten o sfvarima. Sve ovo moralo se raditi tajno i zato im je došla kao poručena okolnost vreme moga boravljenja u Plaškom.

Dali su se na posao punom parom. Spisak je napravljen i potpisan. Kako i na koji način, to znaju oni koji su ga potpisali. Spisak je predat Talijanima sa izjavom da su četničke starešine Like izabrale Grđića za političkog, a Bjelajca za vojničkog vođu. Ja otpadam kao neželjena ličnost pošto će oni bolje zastupati interese Like. U to vreme pada i smrt vojvode Birčanina i misle, zašto i njega nebi nasledili i tako se Grđić među 5—6 tipova proglašavao na Sušaku za poltičkog naslednika vojvode Birčanina a Bjelajac za vojnog naslednika.[12] Pozvali su na saradnju i neke Hrvate[13] ali su to oni odbili.

Naravna stvar da je ceo ovaj posao čitav niz drugih priprema, tako:

a) Grđić je na sve strane kako za vreme puta tako i posle njega širio na sve strane vesti, da je on i Bjelajac organizovao i naoružao Liku da su od moje strane činjene neverovatne greške, da je Bjelajac genije i.t.d.

b) Bjelajac je sa druge strane pokušao đa pridobije oficire i druge starešine za sebe. Jednima je davao novac pod vi-

[12] **Vidi dok. br. 25.**

[13] **Reč je o osnivanju Jugoslovenskog revolucionarnog pokreta (JRP) u Splitu. Vidi dok. br. 12.**

dom obaveštajne službe a drugima nije davao ništa. Jedne je panjkao kod Talijana i to one koji imaju najviše ugleda i upliva na četnike i koji bi mu smetali u njegovom nepoštenom radu. Sirio vesti o mojoj krivici za neuspehe i vesti o svojoj slavi, tako ovde u Kninu znaju, da je Bjelajac zbog moga neuspeha kod Jasenice[14] zauzeo i spalio Saborski do samog temelja, da je u Korenicu[15] ušao pobjedonosno i.t.d.

Kapetan Dabović[16] za ovo vreme pomagao je ovo društvo punom parom i vodio trgovinu na veliko. Svojoj je prijateljici kupio pelc kaput za nekoliko desetina hiljada kuna, a četnici idu bosi. Ja, kao dosadanji komandant preko čijih ruku ide sav novac, nosim pozajmljeno odelo i zimski kaput ili odelo napravljeno od ćebeta.

Porodica Bjelajac živi u pensionu kao da je mir i kao da je na letovanju, ona ima svega: kafe, vina i ostalog, ali to njima jludi poklanjaju. Slično je i sa porodicom Grđić.

Cak i ovde u Kninu čuje se kako Dabovićevi poverenici prodaju cokule, kafu, namirnice i drugo. Bjelajac je pokrovitelj toga jer ima udeo od toga. Novac koga su dočepali a koji je bio namenjen za potpore sirotinji, nabavke za četnike, potpore četničkim porodicama, četničkim udovicama i sirotinji troše i rasipaju za svoje potrebe i za potkupljivanje onih ljudi koji će se bacati blatom na mene a njih pomagati. Ovo sve nebi bilo moguće da je kontrola, a potpukovnik Mihić je bio ta] koji je to sprečavao i zato je on danas po njihovim rečima partizan, Lički Poglavnik i.t.d. U isto vreme taj Bjelajac i njegovo društvo beži iz Vrhovina u Otočac pod okrilje ustaša jer se boji svojih četnika i priređuje terevenke sa ustašama u Otočcu i što je još najžalosnije za te iste pare koje su bile namenjene srpskoj sirotinji.

Mene su molili, kada sam poslednji put bio u Vrhovinama da što pre izdejstvujem 1500 pušaka za naoružanje Koreničana. Cilj im je bio da se što pre vratim iz Like jer su znali da ću doznati za te sve prljavštine i da će morati snositi posledice. Međutim, ja sam verujući da zbilja imaju ljude koje treba naoružati požurio da gledam da dođem do potrebnog oružja. Videli su da će njihova lopovska posla biti otkrivena i zato

[14] **Reč je o napadu jedinica 8. divizije na Ličku Jesenicu. Petog januara 1943. jedinice 8. divizije zauzele su ustaško-domobransko uporište Saborski. U toku 10. januara 1943. tri četnička bataljona iz Ličke Jesenice (oko 500 ljudi), napali su na oslobodioce Saborskog. Napad je odbijen i u gonjenju četnika, delovi jedinica 8. divizije zauzeli su u toku noći 10/11. januara Ličku Jesenicu (tom V, knj. 11, dok. br. 23, 159 i 167).**

[15] **Sada Titova Korenica.**

[16] **Jovan.**

su se odmah pokupili Bjelajac i Dabović na Sušak ostavljajući i Korenicu i Koreničane, ali ne da traže oružje ili što drugo, nego da se svima mogućim blatima i lažima bace na mene kod Talijanskih vlasti. Ne samo da su ocrnili mene nego i mnoge druge ljude koji se u Lici bore i rade pošteno a koji im smetaju i to baš one koji imaju mnogo zasluga a koji su na radu odavno, pre nego se smilovao Bjelajac da ode u Liku ili je tamo došao Dabović.

Ovako su ispali spasitelji i zastupnici Ličana: Radmilo Grđić koji nikad u Lici nije ni bio. Major Bjelajac koji je u Liku otišao da nebi morao ići u aps a kome se tačno ne zna ni poreklo ni odakle je, i Jovan Dabović iz Boke Kotorske.

Oni su na osnovu spiska koga su navodno potpisah svi starešine četnika u Lici, izjavili da su ih ti starešine izabrali za svoje predstavnike i to: Grđića ikao političkog a Bjelajca kao vojničkog.

Talijani su ovo prihvatili jer vide da će im ovo društvo vršiti sve što budu hteli bez obzira dali su ti interesi naroda ili nisu.

Ima samo jedna stvar koju je možda Grđić prećutao svome društvu, a to je, d.a je on Grđić od srtane Ciče isključen iz naših redova. Ciči je poslat izveštaj o ovome svemu i treba očekivati njegovo rešenje.[17]

Dotle, reč imaju oni koji su dali potpise Bjelajcu i koji su se zakleli. Od njih zavisi da li će Lički četnici obrazovati neku drugu grupu četnika »Bjelajčevih« ili će te izrode proterati iz svoje sredine i ostati sa ostalom braćom.

Ja, koji sam počeo ovaj posao u Lici i vršio časno i pošteno povlačim se iz redova četnika i od danas do Cičinog rešenja nemam nikakve veze niti sa četnicima u Lici niti sa njihovim starešinama.[18]

Ppuikovnik
Mihić[19]

[17] **Vidi dok. br.** 6 **i 7.**

[18] **i** [19] **Iliju Mihića su italijanske vojne vlasti smenile sa položaja četničkog komandanta u Lici u proleće 1943, a na njegovo mesto postavile majora Slavka Bjelajca. Mihić je ostao u Opatiji, u nekoj vrsti kućnog pritvora sve do kapitulacije Italije, kada je pobegao u Svajcarsku.**

BR. 52

IZVEŠTAJ KOMANDANTA KONJIČKE GRUPE ČETNIČKIH ODREDA OD 24. FEBRUARA 1943. KOMANDANTU ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA O BORBENOM RASPOREDU I NAMERAMA GRUPE[1]

S T A B
»KONJIČKE« GRUPE CET. ODREDA
D. Bijela
24/11. 43
13. č

DRAGI CIKA BRANKO,

Juče sam ti uputio jedan izveštaj.[2]

Ponovo ti se javljam jer je danas malo zatišje pa imam vremena.

Preko Jevđevića si tražio tačan moj položaj te sam sinoć preko tetkića javio, ali za svaki slučaj opet ponavljam.

Brad[ina] k. 1028 — Džepi — Donja — Bijela — k. 602 — Turi ja — Ljubina [pl.]

Posle borbe od 22 do 23 i sinoćnjeg čarkanja ljudi su bili mrtvi umorni,[3] jedinice izmešane a dosta ljudi otišlo u rashod te sam sinoć naredio ovakvo grupisanje:

1. Na Ljubim por. Vukčević sa konjičkom brigadom i obaljskim bataljonom (300).
2. Lisina — Turovi[4] — k. 602 Durmitorski bataljon (200).
3. K. 602 — D. Polje zagorski bataljon (70).
4. Moja pratnja: Bušaći[5] i osiguranje puta i gaza kod Tuš čiča.
5. Ja se sa štabom nalazim u Donjoj Bijeloj.

Ove će položaje posesti jedinice još u toku dana.

Uputio sam pismo majoru Kasailoviću u susret i dao mu sledeći raspored:

a) Sa celim korpusom[6] da pojača položaje koje drži Poleksić.

b) Kada dođe u selo Borci da jednu četu uputi boračkom Dragom na Crno Polje radi zaštite boka i pozadine od tog

[1] **Prepis originala (overen od Vojnog tužilaštva JA, pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 141, reg. br. 17/16—1.**

[2] **Vidi dok. br. 46.**

[3] **Odnosi se na borbe 3. NOU divizije za oslobođenje Konjica. Vidi dok. br. 46.**

[4] **i** [5] **Turovi i Bušaći na karti 1 : 100.000 nisu pronađeni. Verovatno je u pitanju Turija i Busovci.**

[6] **Odnosi se na Mileševski korpus.**

pravca — o ovom sam izvestio i Ratka koji će to preneti Raduloviću i Pantiću.

Još sinoć sam uputio kurira sa naređenjem por. Vukasoviću da uputi fočansku brigadu i miljevinski bataljon da zamene moju pratnju i zagorski bataljon koje će povući u rezervu i radi čuvanja gazova kod Ljute i Đajića. Sam Vukasovi ć treba da ostane u Džepe i sa konjičkom brigadom i Muslimanima koji su kod Uzunovića[7] posedne i čuva prolaze preko Bjelašnice pa do Zlatara k. 878.

Nadam se da će mi obe ove jedinice do mraka stići na položaje, premda nemam od njih do sada nikakvih vesti.

Prema podacima koje smo dobili iz zaplenjenih dokumenata prema nama je bila 1 hercegovačka nar. osi. udarna brigada, izgleda da joj je komandant kap. Pero Ćetković.[8]

Prilikom noćnog napada 22 i borbi u toku 23 dali smo im težak udar. Izgleda oni nisu naučili na neki otpor. Prilikom povlačenja govorili su seljacima: »Ovo mora da su neki drugi četnici«. U toku borbi pevali smo stalno crnogorske pesme da im stavimo do znanja ko smo.

Prema izjavi zarobljenika koje smo streljali ova se brigada trebala sastati u Glavatičevu ili Borcima sa crnogorskom brigadom (ovo sam dostavio Ratku).

Broj pobijenih partizana sam ti javio kao i naše gubitke preko tetkića i Jevđevića.

Mislim da bi trebalo radi efekta da se uveličava broj pobijenih partizana kao i broj naših gubitaka, ako dozvoliš ja ću ovaj broj množiti sa dva u depešama koje šaljem preko tetkića.

Među poginulima nalazi se i jed.pol.kom. bataljona musi. iz Glavatičeva, zaplenili smo i jednu četnu arhivu, koju ću ti sa idućim izveštaj em poslati.

Juče u toku dana komunisti su topovima bombardovali Konjic i porušili 2 ital. bunkera i naneli dosta teške gubitke a sinoć su bacačima bombardovali moje položaje.

Da bi zabuna bila veća i jedan nemački ili italijanski avion bombardovao je ital. štab u Konjicu.

I Italijani i Nernd ništa ne rade a da me ne pitaju. Juče sam im formalno izdavao naređenja za posedanje položaja oko Konjica.

Forsiraj Jevđu da se što hitnije šalje municija i oružje koje sam tražio preko ital. komande u Konjicu.

[7] **U pitanju je Bjelemićki muslimanski nacionalni bataljon. Komandant je bio narednik Jusuf Uzunović.**

[8] **Cetković je bio komandant 3. NOU divizije. Ranjen je 23. marta 1943. kod Nevesinja i posle nekoliko dana umro. Narodni heroj.**

Nemaöka 2 kolona koja je trebala da stigne preko Vrbljana i Galjeva u Konjic još nije stigla, kada ona stigne krenućerno u napad.[9] Gledaću da Nemce gurnem želj. prugom i drumom (dolazi im i nekoliko tenkova) a ja mislim jednostavno mom frontu da komanduj em na levo i preko Lubine pl. na Idbar—Rajiće i Brezu, tako da mi Vukčević obrazuje prethodnicu, Kasalović glavninu i Mišić začelje.

Prilazem ti jedan letak koga su Nemci juče bacili, dobro bi bilo kad bi i mi nešto slično uradili, samo inteligentnije.

Ovoga momenta saznadoh da su mi dva vojnika ranjena od nekog aviona koji je mitraljirao položaje. Možda i partizani imaju avion??!!

Izveštaje preko tetkića za tebe šaljem ovako »Vojvodi Jevđeviću za kapetana Salatića.....

Ja sam se prvog dana pretstavio kao kap. Đurić Nikola (tako si mi rekao), naknadno sam izjavio da je Jovanović[1]“ teško bolestan i da ga ja zamenjujem, molim te prenesi ovo Jevđeviću.

Snabdevanje je sada nešto bolje organizovano i za intendanta sam imenovao int. por. M.[11] Cvorovića koji je danas primio dužnost.

Pošalji mi nešto kima neophodno su mi potrebne.

Danas sam izdao zapovest »pod pretnjom ‚smrtne kazne' da se ne smiju paliti kuće«.

Neki naši su zapalili jedno kat. selo blizu Konjica, pošto je gusto i prpa Nemci su sami odobravali kad sam rekao da su simpatizeri komunista.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!
DRAŽA NAS VODI KA VELIČINI I SLOBODI!

Kom. kap.
Voj. S. Lukačević, s.r.

[9] **Delovi borbene grupe »Anaker«.**

[10] **Zbog jednovremene saradnje sa Nemcima i Italijanima, Lukačević je imao pseudonim »Đurić« i »pukovnik Jovanović«. Vidi dok. br. 75, depešu 178.**

[11] **Miloš.**

BR. 53

ZAPOVEST KOMANDE NARODNE VOJSKE CRNE GORE I HERCEGOVINE OD 25. FEBRUARA 1943. KOMANDANTIMA BATALJONA ZA NAPAD NA JEDINICE DRUGE PROLETERSKE DIVIZIJE U DOLINI NERETVE[1]

KOMANDA NARODNE VOJSKE
Crne Gore i Hercegovine
Broj 18
GLAVNI ŠTAB
25—11 1943. god.
Položaj

ZAPOVEST O. Br. 1

Komandanta Cmogorsko-hercegovačkih četničkih odreda za 25-11- 1943. g.
(Sekcija raz. 1 : 100.000 Konjic—Prozor—Nevesinje—Mostar)

Komunističke snage pod jakim pritiskom četničkih jedinica napustile su zapadnu Bosnu, delom su rastrojene i pobegle u raznim pravcima, a delom bežeći nadiru dobnom Neretve u pravcu Konjica i dolinom reke Drežanke, dok jednim delom nalaze se kod Imotskog.

Grupa u dolini Neretve uspela je da dođe do Konjica, gde je zaustavljena od strane Limsko-sandžačkih četničkih odreda.[2]

Grupa u dolini reke Drežanke zauzela je Drežnicu[3] prešla na levu obalu reke Neretve do Bijelog Polja, gde je zaustavljena od strane Hercegovačkih četnika,[4] dok je od reke Drežanke uputila izviđačke delove desnom obalom reke Neretve istočnim padinama planine Cabulje.

Naše snage dobijaju pojačanje na svim pravcima i preduzeće napad[5] sa sviju strana u cilju tučenja komunista u

[1] **Fotokopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 133, reg. br. 16/6 (CG-V-315).**

[2] **Odnosi se na napad koji su 22/23. februara 1943. otpočele jedinice 3. NOU divizije. Vidi dok. br. 46.**

[3] **Drežnicu su 16. februara 1943. zauzele jedinice 2. proleterske divizije. Vidi dok. br. 37.**

[4] **Odnosi se na napad hercegovačkih četnika (pod komandom majora Pantića) 21. februara 1943. na 2. proletersku brigadu kod s. Ravne. Više o toj borbi vidi dok. br. 43, 48 i 70.**

[5] **Napad je počeo 26. februara 1943. Sire o pripremama napada i učešću četničkih, italijanskih i ustaško-domobranskih jedinica vidi dok. br. 60, 70, 74, 75, 85 i 140.**

dolini réke Neretve i reke Drežanke prema priloženoj opštoj direktivi.[6]

Naš odred[7] preduzeće napad opštim pravcem: s. Domazeti — Zukov Kuk — s. Vrdi — Drežnica sa težištem napada na ovom pravcu, a sa zonom dejstva desno do r. Neretve a levo do linije: Jastrebinka — Oblo Brdo (877) — Orlov Kuk — Vanjača — Račve — Gradina (412).

U ovom cilju. —

N A R E Đ U J E M :

1. — Prvi četnički bataljon polazi 26-II-u 3 časa pravcem: Mostar — s. Orlac — s. Gaćevci — Kula — Vojnovići — Janjići — Tonkovac sa zadatkom, da 26. ovog meseca do mraka izbije na liniju: Kula — Tonkovac — Popratnik — (sve zaključeno). Zona dejstva desno do rijeke Neretve, a levo do linije: s. Gaćevci — s. Domazeti — s. Sirge — Tonnina Kosa — — Vasi Dolac — Popratnik (zaključno), na kojoj liniji održavati vezu sa 2. četničkim bataljonom.

2. — Drugi četnički bataljon polazi 26. ovog meseca u 3.10 časova za prvim bataljonom do s. Gaćevci odakle skreće pravcem: s. Gaćevci — s. Domazeti — Bijegove Njive — s. Kadivače — Jastrebinka (928) — s. Vlaštak sa zadatkom, da izbije 26. ovog meseca do mraka na liniju: Popratnik (isključno) — Tetmača (920) (zaključno). Zona širenja desno do donje granice 1. bataljona a levo do linije: Jaruga — Podružje — s. Tmovnici — Plana — Zukov Kuk — Jastrebinka — Tetmača (sve zaključno).

3. — Treći četnički bataljon polazi 26. II. u 2.50 časova pravcem: Mostar — s. Hadrovići — s. Goranci — s. Skutari — Plandište — Marjanova Bukva — Umac sa zadatkom: da 26. ovog meseca do mraka izbije na liniju: Tetmača (isključno) — Umac (zaključno). Zona dejstva desno: do leve granice zone dejstva 2. četničkog bataljona a levo do linije: s. Goranci — s. Puzovina (zaključno) — s. Senišnjak — s. Marice (isključno) — Golo Brdo — k. 930 — (zaključno).

4. — Nikšićska brigada (bez Trebješkog i Kočanskog bataljona) izlazi 26. ovog meseca u 3 časa pravcem: Mostar i dalje za 3. četničkim bataljonom kao odredska rezerva.

[6] **Pomenutu direktivu redakcija nije pronašla. Verovatno se odnosi na Instrukciju komandanta Istaknutog dela Vrhovne komande od 23. februara 1943. Vidi dok. br. 45.**

[7] **Misli se na Zetski četnički odred.**

Trebješki i Kočanski bataljon pod komandom kapetana Marka Radunovića ostaće za sada kod Kilavci za obezbeđenje boka i pozadine do daljeg naređenja.

5. — Trebinjska brigada posle izlaska četničkih bataljona u njenu visinu prikupiće se kod s. Skutari gde će dobiti dalje naređenje.

6. — Bataljon hercegovačkih grupa, koji je ušao u sastav Trebinjske brigade iz mostobrana kod Bijelog Polja ućiće u sastav 1. četničkog bataljona sa kojim će obrazovati jednu kolonu u daljem toku akcija.

Komandant 1. četničkog bataljona[8] sa pozivom na ovu zapovest pozvaće komandanta bataljona iz Hercegovačkih trupa iz napred navedenog mostobrana da mu se podčini u toku daljih akcija.

7. — U slučaju pojave aviona radi obeležavanja položaja narediti četnicima da mašu zastavama, krpama, šatorskim krilima i ćebadima.

8. — U toku svog nadiranja ka određenim položajima komandanti će od stanovništva uzeti putovođe koji će im pokazati put ka određenom pravcu nastupanja ka određenim položajima.

9. — Sa snagama koje đejstvuju levo od našeg odreda održavaju tesnu vezu radi obezbeđenja boka i pozadine.[9]

10. — Komandanti bataljona i odreda organizovaće sanitetska previjališta od dodeljenog im sanitetskog osoblja. Teže ranjenike sprovoditi u bolnicu u Mostaru i sa istima upućivati za pratnju najviše četiri četnika, a lakše ranjeni ići će sami pravcem Goranci — Mostar.

11. — Snabđevanje hranom i municijom do zauzeća Drežnice biće od sela Goranci, gde će se organizovati primopredajna stanica. Za prenos hrane i municije od sela Goranci rekvirirati svu tovamu stoku na pravcu kretanja, gde će za konj ovodce upotrebiti sopstvenike stoke. U nedostatku stoke upotrebiti i organizovati nosačke kolone od meštana sa sprovodnicima četnicima. Pri ovome obratiti naročitu pažnju na bratski prijateljski odnos, i ponašanje sa stanovništvom, kako bi stanovništvo osetilo blagodet četničkih vlasti.

12. — Obratiti naročitu pažnju na međusobno održavanje veze, kako bi se izbegla međusobna borba.

13. — Znaci raspoznavanja za 25 i 26. II - Mostar — Mušica, a za 26/27 Nevesinje — Nišan, a za sve dane dizanje puške tri puta u vis.

[8] **Komandant je bio Dimitrije Boljević, žanđ. major.**

[9] **Na levom boku odreda operisali su delovi italijanske divizije »Murđe«. Vidi dok. br. 75 i 85.**

U službenoj prepisci upotrebljavati ovu šifru u brojevima Nemci 11, Italijani 22, ustaši 33, domobrani 44, i Muslimani 55.

14. — Obeležavanje fronta zastavama.

15. — Izveštaje slati svakodnevno preko sela Goranca, u slučaju prebacivanja štaba u Bijelo Polje preko sela Sirge, s. Kovačice — Mostar Neretva u Bijelo Polje.

16. — Za mog zamenika u dužnosti komandanta ovog odreda do daljeg naređenja određujem majora g. Gojnića Blaža, kojeg ovlašćujem da u moje ime može dopunjavati moje zapovesti prema situaciji na terenu. Isti će potpisivati zapovesti sa potpisom »Po zapovesti komandanta — major«.

17. — Komandanti bataljona i odreda pre polaska ostavi će kod pomoćnika majora g. Pajovića po jednog intendanta radi prijema hrane i municije, koji će imati tačna brojna stanja četnika i pregled vrste naoružanja. Skrenuti pažnju vojnicima da pre polaska na položaj napune čuturice sa vodom i da istu štede, pošto je teren na pravcu kretanja bezvodan.

18. — Moj štab u toku 25. ovog meseca biće u Mostaru, a kasnije ću javiti — oba vestiti.

Dostavljeno:
K-tu Nikšićske brigade
K-tu Trebinjske brigade
K-tima 1., 2., i 3. četn. bat.
Majorima g.g. Gojniću i Pajoviću

Po zapovesti komandanta
Načelnik štaba
Đeneralštabni kapetan I kl.
Vlad. Đukić[10]

Napomena: po jednog intendanta ostaviti za prijem hrane i municije u s. Goranci.

[10] **Vladimir, Vlado.**

BR. 54

PISMO NAČELNIKA ŠTABA KOMANDE ZAFADNOBOSANSKIH, LIČKO-DALMATINSKIH I HERCEGOVAČKIH VOJNOČETNIČKIH ODREDA OD 26. FEBRUARA 1943. KOMANDANTU ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIČA O VOJNO POLITIČKOJ SITUACIJI U DINARSKOJ ČETNIČKOJ OBLASTI[1]

26/11 1943 god.
Knin

Dragi Zare,[2]

Koristim tvog radiotelegrafistu, koga po tvom naređenju vraćam, da ti se javim sa nekoliko reći.

Operacije u Dinari, odlaskom Hercegovaca, završene su uglavnom.[3] Stoga ću u toku sledećih dana da sredim podatke 1 sastavim jedan opširan izveštaj, kojim ću obuhvatiti rad za sve vreme od njihova dolaska do povratka. Jedan primerak za Čiču, a jedan za Tebe.

Dinarcima preostaje težak zadatak da se održe na svojoj teritoriji sopstvenim snagama koje nisu jake (svega oko 4000 četnika) i da vode lokalne akcije protiv komunista koji su brojno jači i bolje naoružani (6—7000 partizana). Za mesec dana biće ih još jednom toliko, ako se ne likvidiraju radikalno.

Tetkići[4] su nas izvestili da napuštaju sve garnizone u Lici od Vrhovina do Knina i svu tu teritoriju nam ostavili na raspoloženje. Đujić i Mihić nisu u stanju da garantuju ovu teritoriju, zbog čega će se uskoro obnoviti »republika« crvenih.

Da bih koliko toliko olakšao rad četnika, ja sam, sporazumno sa komandantima, uputio italij. komandi predlog da se za odbranu garnizona i naselja (hrvatskog stanovništva) upotrebe domobrani stim da se poštedi srpski živalj, dajući garancije da četnici neće na njih napadati. Do sada nisam dobio nikakav odgovor od njih. Pošto sutra odlazim sa Baćovićem u Split, ići ću kod generala Spiga i objasniću mu težak položaj srpskog življa u Lici i potrebu da se hitno spašava. Veru-

[1] **Original (pisan zelenim mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 159, reg. br. 18/3 (H-X-80).**

[2] **Zaharije Ostojić, major.**

[3] **Odnosi se na hercegovačke četničke jedinice pod komandom majora Petra Baćovića. O borbama tih jedinica protiv NOV i POJ u Lici i Dalmaciji, u januaru i februaru 1943. vidi dok. br. 62.**

[4] **Italijanske okupacione trupe.**

jem da ću uspeti u ovome, jer je i njihov interes da se ne razori lička železnička pruga i iz Like ugrožavaju njihovi garnizoni u Primorju.

Dolaskom domobrana u Liku, i to u bliski kontakt s četnicima, pružila bi se prilika za konspirativan rad i pridobijanje za našu ideju. Sa Đujićem i Mihićem sam nadugo raspravljao ovu stvar i oni pravilno i razumno gledaju na to, spremni da sa najvećom energijom rade, videći da je to jedini put koji vodi uspehu. Naravno bez ikakvih javnih manifestacija, bez obećanja i obaveza.

Kao što sam Te izvestio depešom,[5] po odlasku Hercegovaca sa ovog terena,[6] ja sam ovde apsolutno nepotreban. Đujić sa svojim načelnikom štaba majorom Studom, sa Paloševićem, kapetanom Soškićem, Babićem,[7] Mijovićem i sa komandantima brigada radi u duhu uputa br. 5 i po naređenjima koja od Tebe prima. Moje prisustvo je apsolutno nepotrebno. S toga sam, a na molbu gosođe Trifunović, rešio da organizujem prenos tela pok. vojvode u Nikšić u svemu kako je čika Doka objasnio.[8] U isto vreme da preselim vojvodinu familiju u C. G.[9] jer ne želi ovde više da živi. Molio sam generala Đukanovića da se organizuje doček a potom i pratnja tela pok. vojvode na dostojan način, kako bi bar na taj način oborili verovanje da su Crnogorci mrzeli pok. vojvodu i da su ga izbacili iz C. Gore u času kad je tamo bio našao azil.[10] Neophodno je potrebno da se uveri ne samo njegova porodica već i svi ostali da Crnogorci nisu ništa drugo do najčistiji Srbi, koji su u stanju da visoko cene i poštuju svoje prvake, bez obzira jesu ii u pitanju Šumadinci ili Katunjani. Pričao sam ti već da mi se pok. vojvoda mnogo puta žalio na sve ono što je u C. G. preživeo. Istina on je znao da su ga progonili zelenaši i komunisti, ali bio je mnogo ozlojeđen. Tek poslednjih meseci pred smrt hvalio je Crnogorce i stalno isticao učešće u sadanjim prili-

[5] **Vidi dok. br. 85.**

[6] **O povratku hercegovačkih četnika iz Dalmacije vidi dok. br. 48, 74, 75 i 85.**

[7] **Mihailo.**

[8] **Radi se o depeši koju je Draža Mihailović 5. februara 1943. poslao kapetanu Ivaniševiču. Tom prilikom sugerisao mu je da se vojvoda Birčanin, ako ima mogućnosti, sahrani u Kifinom Selu, pored groba Boška Todorovića; da se u ime Dražino položi venac, koji odgovara ličnosti Birčanina i Draže Mihailovića; da se porodici Birčanina pomogne novčano i ostale pojedinosti oko sahrane i prenosa posmrtnih ostataka (Arhiv VII, Ča, k. 299, reg. br. 19/1—23). Birčanin je umro 3. februara 1943. i sahranjen je u Splitu.**

[9] **Crnu Goru.**

[10] **Posle kapitulacije Kraljevine Jugoslavije, aprila 1941. Birčanin se iz Srbije prebacio u Crnu Goru. Tu je ostao do jeseni 1941. kad je otišao u Split, gdje je intenzivno radio na organizaciji četničkog pokreta.**

kama, gde smo osvetleli obraz. Veoma mi je drago što sam uspeo da izgladim Tvoj odnos prema njemu i njegov prema Tebi. Na 3—4 dana pred smrt pročitao je Tvoje pismo i bio veoma zadovoljan.

Iz nekih mojih depeša mogao si ustanoviti da su se posle smrti pok. vojvode bez malo svi njegovi prvi saradnici upleli u neku zakulisnu igru i borbu o vlast. Svakoji od njih smatra da bi mogao biti naslednik, radi čega sa podozrenjem gleda na ostale. Razvila se jedna gadna intriga kojoj ne znam prave granice. Da si kod Čiče verovatno bi video o čemu se radi, jer se sve tamo stiče. No od svih najdalje su otišli Grđić i Bjelajac. Oni su se proglasili za vojnopolitičke vođe Like (Gornje i Donje), prema tome i cele Mihićeve i 1/2 (Đujićeve teritorije) i naslednike vojvodine, što su saopštili javno kako narodu u Lici, tako i italijansikoj komandi. Mihić koji je danas »general bez vojske« došao je u Knin kod nas i odavde izvestio depešom Doku o svemu. Očevikao je odgovor ili uputstvo za rad 12 dana, pa kad nije dobio direktno rešenje tog zapleta otputovao je za Split i dalje za Sušak, ali stim da radi ilegalno u Istri, ne mešajući se više niušta sa četnicima Like, sve dok Čiča ne reši pitanje komandovanja.[11] U jednoj depeši koja mi je poslata od Čiče stajalo je: »Zaključci pojedinaca u pogledu komandovanja i izbori učinjeni bez mog znanja, bez ikakve su važnosti. Mogu da politiziraju ljudi kao što je Grđić, koji nisu opasni, jer nemaju vojske«.[12] Osim toga stajalo je, da će se pitanje komandovanja rešiti po završetku operacija, a dotle da svako vrši svoj posao. Ovo sam saopštio svima komandantima. Posle toga je Mihić otputovao.

Izvesne stvari ne mogu da ti saopštim nikako drukče nego usmeno, ali pošto je to sada nemoguće, ostaće mi to samo želja. Nije ništa od odlučujućeg značaja, rešiće se sva ta pitanja sama po sebi, ali tek želeo sam da Ti skrenem pažnju na neke činjenice da bi stvari bile gledane i kroz prizmu onoga što je govorio vojvoda Birčanin.

Sto se tiče samog komandovanja sećam se tvojih reči od pre godinu dana »pogreška je što su tolike oblasti objedinjene u jednoj komandi. To je učinjeno zbog vojvode i njegovog imena i autoriteta, inače je štetno.« Mislim da ako bi ostalo kao po dosadanjem, general Đukanović bude glavni komandant. Kroz još jednu korekciju komandovanja, mogla bi se cela C. G. predati u ruke Pavlu.[13] Neznam dali me razumeš i dali je to aktuelno. Znam da bi C. G. bila u sigurne ruke. Ne-

[11] **Za komandanta je određen potpukovnik Mladen Zujović Mlađa.**
[12] **Vidi dok. br. 74.**
[13] **Đurišić.**

moj me rđavo razumeti sigurne su ruke i one druge dvojice, ali Pavlove su mlađe, a autoritet onih drugih dvojice mogao bi se sjajno iskoristiti na drugo mesto.

Ja lično, posle vojvodine smrti ne mogu da budem ni-či[ji] načelnik štaba. Želim da komandujem jednom jedinicom i da se bijem protiv svakog. Pisao sam Ciči jedno pismo i molio u tom smislu.

Predviđam nove krize i nevolje u Dinari i Lici, jer »republika« nije likvidirana. Preostali komunisti jači su dva puta od Đujića i sigurno će ga zbiti u žicu. Teško Srbima Like i Dalmacije! Pokolj ostataka Srba izvršiće se pred našim očima, a mi ćemo biti nemoćni da ma šta učinimo u odbranu.

Godinu dana Dinarci i Ličani trpe udarce koje sad podnosi Hercegovina i odolevali herojski! Dosta samo ta činjenica, pa da se čestita ovim ljudima ovamo. Izgubili su cvet mladosti, najbolje borce i mada malaksali ipak još nisu klonuli. Podrška Hercegovaca otpala je kad je bila najpotrebnija. Znači danas će ponovo da otpočne formiranje republike uz pripomoć Hrvata!

Radio sam ovde godinu dana stalno bez prestanka i osećam da je moja dužnost da i dalje na istom terenu ostanem i da spasim situaciju. Ovaj teren je za nas odlučujući i mi ga ne smemo izgubiti. Potrebno ga je sasvim ozdraviti organizovati i povezati sve snage između sebe (Đujića, Drenovića sa svim ostalim odredima Bosne i Mihića). To se ne može da učini sa sadanjim snagama. Potrebno je da se dovedu sa strane 2000 dobrih vojnika koji će svršiti te i mnoge druge važne zadatke (seti se direktiva!).[14]

Zbog ovoga došao sam na ideju da zamolim Ciču da odobri da se na ovaj teren prebace 2000 crnogoraca koji će svršiti ovu istorijsku misiju. To treba da je elitna vojska spremna da likvidira sve i svakoga. Moja najveća želja je da mi se poveri komanda nad tim ekspedicionim korpusom, a ja ću ili poginuti ili izvršiti kako treba sve zadatke koje mi poverite. Ako je Pavle kod Tebe razgovaraj s njim i privoli ga na ovo tako, da me poduprete obojica u ovome. Ja garantujem glavom da ću sa tom snagom urediti celu teritoriju Like, Bosne i Dalmacije i organizovati je kao što je to slučaj u C. Gori. Ne želim da mi se daje komanda ni na jednoj od ovih pokrajina. Tu su već od ranije Mihić, Đujić, Drenović i dr. Ja želim da im pomognem da stanu na noge i organizuju svoje pokrajine, a potom da se vratim nazad u C. G. na druge zadatke. Hoću da se bijem i to redom po onoj okolifni] koju si mi zapisao u notesu. Treba da mi se to omogući. Dosta sam bio u ulozi načelnika

[14] **Verovatno se odnosi na direktivu br. 1. Vidi dok. br. 1.**

štaba, hoću da budem trupni komandant. Ovaj teren i ljude najbolje poznajem i nadam se da ću opravdati nade koje u mene budete polagali. Samo me ostavi potčinjenog Vama, nemoj da mi vežu ruke ovamošnji oblasni komandanti. Pusti me kao Baćovića.

Ako želiš da učiniš jednu dobru i veliku opštu stvar zauzmi se i reši ovo pitanje. Reši ga u svakom slučaju *i bez mog učešća,* ako ma iz kojih razloga ne stanete na gledište da ja budem komandant te vojske. Odredite drugog, *ali po svaku cenu i to što pre* odredite 2000 Crnogoraca da dođu ovamo. Vreme se ne sme izgubiti, jer će se komunisti osvetiti, stvoriti jaku republiku ponovo, koju će biti teško srušiti, jer neće biti više prihke da je koncentrično tuku *8 divizija*[15] (3 nemačke, 3 italijanske i 2 hrvatske).

Razmisli o ovome brzo i učini šta treba mohm te. Ako mi poveriš ovu komandu ostaću ti večito blagođaran. No reši to pitanje, bez obzira na mene, *reši ga i pod komandom drugog,* ah ga provedi u delo najhitnije. Zadužićeš ovaj napaćeni srpski živalj koji nije video spas u Hercegovcima, već ga jedino očekuje od naših Crnogoraca. Ja ću legalizovati taj dolazak lako u komandi II ital. armije. Dolazak bi trebalo da odobrite morem, jer ću zbog Hrvata imati teškoća suvim od Prozora. Bojim se da bi mi čak to i omeli.

I sad jedna stvar, koju moram da dodirnem. Odnosi moji prema Baćoviću i Đujiću ostali su korektni do kraja. Radio sam sporazumno i bratski sa njima i sve smo svršavali uredno za vreme dok su ovde trajale operacije. Ja sam bio spona i most za tvoja naređenja taman onako, kako si mi usmeno objasnio.

No ako sam ja i uspeo da nađem pravi put između njih i s njima, to nažalost nije bio slučaj između njih dvojice lično. Tu i tamo dolazilo je do sukoba i razmimoilaženja. Dobro se ipak sve svršilo, jer sam znao i morao da ih spašavam. No nije njihova krivica zato, već više jedne grupe nevaljalaca koji su potpirivali mržnju. Sad pri rastanku ponovo je došlo do zaoštrenih odnosa. Pokušaću da sve to objasnim u opširnom izveštaju o operacijama, a sad da kažem ono što je za mene od interesa. Ja sam istakao u 2 maha njihov rad i zauzimanje na opštem poslu i to jedared Tebi a drugi put Ciči, sa željom da im se obratite sa po kojom lepom reči. I zaista kao da ste videli koliko mi je to potrebno i Ti i Ciča ste im se obratili sa po jednom lepom rečenicom koja je postigla ono što sam že-

[15] **Reč je o operaciji »Weiss I«. O učešću nemačkih, italijanskih i ustaško-domobranskih jedinica u toj operaciji vidi F. Trgo, n.č., str. 20—27.**

leo.[16] Razumi me, molim te, to su oni zaslužili uostalom, a interes službe je nalagao da se to učini i učinjeno je u pravi čas.

Druga depeša dostavljena je Tebi radi znanja, a inače je namenjena bila Čiči. Ti si međutim shvatio da od Tebe tražim ponovo istu stvar, u času kad je kod Vas počinjala kriza, napisao si mi onu rečenicu »dosta sa pohvalama!« Sad je sve to prošlo i nemam razloga da se zadržavam mnogo na ovome. Jednom kad se sretnemo objasniću Ti zašto mi je bila potrebna podrška ne samo od Tebe nego i od Ciče. Ne mnogo pohvala za njih, ali jedna od Tebe a druga od Ciče. Dosta. Stigle su mi u pravi čas i postigle željeni efekat. To je važno. Sto se tiče Tebe, ja sam spreman i drugi put da otuda podvikneš, samo molim Te spusti se na moj nivo i moj položaj u času kad mi stavljaš primedbu, jer ćeš biti drukči, veruj. Za sebe nisam tražio ništa i ne mislim uopšte. Ono priznanje od vojvode ispunilo je sve moje ambicije i toliko me izdiglo da sam daleko od gurnjave oko ma kakvog drugog priznanja. Sta više, gledajući sadanje ljude i smicalice (a ovo treba da budu probrane starešine bivše vojske) kojima se služe, ja počinjem da uviđam, najzad, da bi moglo da se živi i van vojske posle rata. Može se i na drugi način pomoći Otadžbini ne mora služeći u vojsci i u politici. Sad je dužnost svih da se založe do granica umnih i fizičkih mogućnosti, ali posle rata biće već dosta kadra koji će zauzimati upražnjena mesta. No o tome ne treba pisati, bolje je usmeno. Reći ću ti jednom kako je na to gledao pok. vojvoda i zašto je bio nameran da me osposobi za posle rata. Zao mi je što sam ostao nedoučen đak. Bio sam samo godinu dana, a trebao sam biti 5 kao što je on predviđao. Posle cele te škole teško bi se moglo samnom, kao što se uostalom teško moglo s njim. Nek mu je pokoj duši, toliko sam mnogo od njega naučio.

Ne preostaje mi drugo do da Te srdačno pozdravim i poželim ti mnogo sreće u sadanjim krvavim borbama. Molim te samo da se u najtežem času setiš da se sva ta snaga koja sad tamo napada sručila na Dinarce i Ličane ne za nedelju ili dve, već punu godinu dana! Ako je ikad iko položio ispit položili su ovi jadni Dinarci i Ličani, koji su sve to izdržali i održali se, mada prepolovljeni i osakaćeni. Zato odbij sva ogovaranja i omalovažavanja ovih napaćenih ljudi ogrezlih u krvi. Hercegovci ih kritikuju svugde pa i kod Vas gore. Međutim ovde su izjavili da su došli na klanicu. Sad će oni prvi put videti šta znače krvave borbe, jer dosad nisu nigde imali važnijeg okršaja.

[16] **Vidi dok. br. 42,**

Meni su jednaki svi i volim ih podjednako, ali na istinu se ne sme bacati blatom, jer će sinuti u još punijem sjaju. Ako laže koza ne laže rog zašto se predaju izvesni njihovi delovi? Zar nije trebalo 8 divizija da se komunisti, ne unište, već samo pomere i to delimično. Ne daj maha tome ti si oduvek bio pravičan.

Tvoj Raša[17]

BR. 55

ZAPOVEST KOMANDANTA SREDNJE KOLONE OD 26. FEBRUARA 1943. KOMANDANTIMA NEVE3INJSKE I KOME5INOVANE BRIGADE ZA NAPAD NA JEDINICE 2. PROLETERSKE DIVIZIJE KOD DREŽNICE[1]

S T A B
SREDNJE KOLONE[2]
O. Br. 11
26. februara 1943. g.
Položaj
u 14 časova

Z A P O V E S T

(sekcija 1 : 100.000 Mostar, Nevesinje, Konjic i Prozor)

Komunističke snage došle su do Konjica[3] a nadirući dolinom r. Drežanke zauzele su Drežnicu, prešli r. Neretvu i do-

[17] **Radovan Ivanišević.**

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 172, reg. br. 47/2 (BH-V-2154).**

[2] **Za početak opšteg napada 26. februara 1943. na snage NOVJ u dolini Neretve (dok. br. 53, 60, 70, 74, 75, 85 i 140) komandant Istaknutog dela Vrhovne komande je odredio jedinicama napadne pravce i dnevne zadatke.**

Radi jedinstvenog komandovanja i koordinacije borbenih dejstava sve četničke snage za tu situaciju podeljene su u tri kolone. Leva kolona: Zetski četnički odred, Nikšićka brigada i delovi Trebinjske brigade, jačine oko 2000 ljudi. Komandant kolone je bio major Blažo Gojnić. Srednja kolona: Kombinovana i Nevesinjska brigada, jačine 1500 ljudi. Rad Leve i Srednje kolone objedinjavao je pukovnik Bajo Stanišić. Desna kolona: Konjička grupa, jačine oko 3500 ljudi. Komandant Desne kolone bio je kapetan Voja Lukačević. Nešto više o tome vidi dok. br. 59 i 85.

[3] **Napad na Konjic vršile su jedinice 3. NOU divizije. Vidi dok. br. 46 i 53.**

stigle do Bijelog Potoka.[4] Komunisti su prema Konjicu zaustavljeni snagama Limsko-Sandžačkih četničkih odreda i Konjičkom brigadom,[5] a njihova jačina u dolini r. Drežanke, Neretve do Bijelog Potoka iznosi 1100 boraca.

Naša kolona 27 o.m. u zoru izvršiće napad na komuniste u dolini r. Drežanke i Neretve sa ciljem njihovog uništenja.[6]

Opšti pravac našeg napada biće: Dolovi—Zabrđe—Kup—Varda—Glogovo—s. D. Grabovica sa težištem napada na pravcu Planinica—Osredak—Mala Vidova—Vidova—G. Grabovica.

Naša srednja kolona biće podeljena za izvršenje ovoga zadatka u tri podkolone i to: Desnu podkolonu, Srednju podkolonu i Levu podkolonu.

U tom cilju.—

N A R E Đ U J E M :

1) Desna podkolona:

Nevesinjska brigada pod komandom kapetana Zečevića, preduzeće napad 27 ovoga meseca u 8,30 časova po završenoj vazduhoplovnoj i artiljerijskoj pripremi.

Opšti pravac napada desne podkolone biće: Planinica—Osredak—M. Vidova—Vidova sa ciljem da ovog dana izbije na liniju Obodić—G.Grabovica.

Zona dejstva: desno do linije Prenjski Gvozd—Veliki Prenj—Zagonska Kosa—Zelena Glava sve isključno, a levo do linije Bukovi Breg—Bogodol—Jasenski Gvozd—Vidovski Gvozd—Debela Greda sve isključno.

Komandant desne podkolone uputiće jednu pobočnicu jačine jedne čete sa jednim automatskim oruđem pravcem k. 1721—1902—V. Prenj (1916), gde će uhvatiti vezu sa levim krilom odreda Lukačevića i tu će primiti ulogu stalne pobočnice.

Sa srednjom podkolonom održavati vezu na graničnoj zoni između ove dve kolone.

2) Srednja podkolona:

Pod komandom N. N. jačine jednoga bataljona poći će u isto vreme kada i desna podkolona pravcem Dolovi—Obodine

[4] **Na tome pravcu napad su vršile jedinice 2. proleterske divizije. Vidi dok. br. 53.**

[6] **Napad je otpočeo uz snažnu artiljerijsku i avio-pripremu. Pored toga, Srednju kolonu podržavala je artiljerija (6 teških i 2 brdska topa) i tenkovi iz sastava italijanske divizije »Murđe«. U toku 27. februara ni Leva ni Srednja kolona nisu postigle dnevne ciljeve. Vidi dok. br. 75 i 85.**

(627) — Senokos—Kup—Varda—s. D. Grabovica i u toku ovoga dana izbice u dolinu r. Neretve.

Zona dejstva ove podkolone biće desno do levog krila desne podkolone, a levo do linije Ravne — zaključno s. Jasenjani isključno — Gornje Selo isključno — s. D. Grabovica zaključno.

Ova kolona održavaće vezu sa desnom i levom podkolonom.

3) Leva podkolona:

Kombinovana brigada pod komandom kapetana Kureša preduzeće napad 27 ovog meseca u 8,30 časova sa svog dosadašnjeg položaja, a po izvršenoj artiljerijskoj i vazduhoplovnoj pripremi.

Pravac napada ove kolone biće: Lučina—s. Jasenjani—Gornje Selo—Krecelj.

Zona dejstva biće udesno do leve granice srednje kolone, a u levo do r. Neretve.

Ova podkolona u toku dana izbiće na r. Neretvu.

Ova podkolona održavaće vezu udesno sa srednjom kolonom, a ulevo sa trupama pukovnika g. Stanišića.[7]

4) Opšta rezerva:

Pod komandom potporučnika Riste Grede poći će za levim krilom desne podkolone i vršiće zadatak po mome naređenju, a u slučaju hitne potrebe i po svojoj inicijativi.

5) Na traženje avijona raketlom ili kruženjem iznad naših redova pokazati streljačka platna u cilju obeležavanja prednje linije.

6) Pored materijalne veze održavati i duhovnu vezu naročito u pogledu potpomaganja, vatrenog ukrštanja svojih zona i približnog izlaska trupa na pojedinim odsecima.

7) Teže ranjenike sprovoditi u ambulantu u s. Orlović. Pri sprovodu težih ranjenika ne upućivati više od 4 vojnika, a lakše ranjenike upućivati da sami idu u ambulantu.

8) Hrana i municija, bombe i mitraljezi upućeni su. Paziti naročito na utrošak municije jer se raspolaže sa malom količinom.

9) Znaci raspoznavanja za dan 26/27 februara Nevesinje —Nišan, a danju dizanje puške tri puta u vis.

10) Izveštaje slati na osmatračnicu u blizini s. Ravne čije mesto ću vam naknadno naznačiti.

[7] **Zetski četnički odred (komandant pukovnik Stanišić) je imao napadne pravce na desnoj obali r. Neretve. Vidi dok. br. 53.**

11) Prema mesnom stanovništvu ponašati se vojnički i pružiti mu svu zaštitu, a nikako ga pljačkati i zlostavljati, jer ću sa krivcima najstrožije postupati.

12) Od početka napada biću na osmatračnici kako je naznačeno u tač. 10).

13) Izveštaje slati na osmatračnicu a hitne putem Radio stanice.

Dostavljeno:
K-tu Nevesinjske i kombinovane brigade, i
Opšte rezereve.

Komandant, major
Jov. Pantić

BR. 56

NAREĐENJE KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 28. FEBRUARA 1943. KOMANDANTU ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA DA LEVOM I SREDNJOM KOLONOM IZBIJE NA LINIJU GOLA GLAVICA — CRNI POTOK — CRNI VRH'

Pukovniku Stanišiću,

Gospodine Pukovniče,

Ideja napada za uništenje komunista u džepu Neretve bazira na munjevitom radu srednje i leve kolone,[2] koje moraju izbiti na Jablanicu pre desne kolone i potpuno preseći odstupnicu komunistima ka Prozoru,[3] i dolinom Doljanke.

U ovom cilju sam naredio da srednja i leva kolona počnu napad.

Izvešten sam da juče iako ste imali ogromnu nadmoćnost u svakom pogledu, a otpora tako reći nije ni bilo.

[1] **Original (pisan mastiljavom olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 161, reg. br. 13/2 (BH-V-41).**

[2] **Leva kolona (Zetski četnički odred, Nikšićka brigada i delovi Trebinjske brigade) je imala napadne pravce na desnoj obali r. Neretve, dok je Srednja kolona (Kombinovana i Nevesinjska brigada) napadala levom obalom r. Neretve. Desna kolona (Konjička grupa) vršila je napad sa linije: Zlatar — Paklena — Gođevac — Borašnica — Velike Bare, pravcem Crni Vrh — Tabakovica — Jablanica. Više o tome vidi dok. br. 53, 55, 60, 63, 70, 74, 75, 85 i 140.**

[3] **Na navedenom prostoru operisale su jedinice 2. proleterske divizije.**

Vaše kolone nisu ništa uradile, ovo dokazuje potpunu nesposobnost komandnog osoblja, i neshvatanje ideje napada.[4]

Vi niste našli za potrebno, da me ma o čemu obavestite iako ja rukovodim po naređenju Gospodina Ministra Vojske, ćelom akcijom.

Opšti interes je bio da mi odgovorite na upućene depeše, iako ste stariji od mene.

Bio sam stoga prinuđen da sinoć izdam neposredno naređenje komandantima srednje i leve kolone,[5] o čemu Vas obaveštavam.

Komandanti Vaših kolona danas do mraka moraju bez ikakvog izgovora i po cenu najvećih žrtava dostići liniju: Gola glavica (k. 1661) — Crni potok — s. Ravni — s. Donja Jablanica — Gumenac (k. 1259) — Plasa Greben (k. 1483) — Crni Vrh (k. 714) jer će jedino tako popraviti ogroman neuspeh od juče i izvršiti zadatak u duhu date ideje, za napad.[6]

Prava je sramota da sve Vaše mnogobrojne starešine većinom aktivne i sa svima vojničkim školama da ih uče kako se radi. Rezervni kapetan Vojislav Lukačević, koji sjajno radi protivu glavnih snaga komunista u neprekidnim danonoćnim borbama već deset dana i to bez artiljerije i automatskih oruđa.[7]

Obaveštavam Vas da sam o svemu ovome izvestio Gospodina Ministra[8] i da ću ako Vaše kolone danas ne postignu date im ciljeve, biti primoran da smenim sve Vaše komandante i da ih stavim pod sud radi nesposobnosti i neizvršenja naređenja, Vrhovne komande.

Naređenje gospođina ministra je — starešine u stroj, zadatci se imaju postići bez ikakvog izgovora u interesu opšte stvari, nesposobni pod sud.

Neka svima bude za primer hrabrom i uspešnom vođenju jedinica heroja kapetana Vojislava Lukačevića.

Molim da prednje primite na znanje i da me redovno obaveštavate o toku operacija, srednje i leve kolone.

28/11 - 43
u 8.30
Položaj

major Ostojić

[4] **U toku 26. i 27. februara 1943. Leva i Srednja kolona naišle su na žestok otpor jedinica 2. proleterske divizije i nisu postigle dnevne ciljeve. Više o tome vidi dok. br. 60, 75 i 85.**

[5] **Odnosi se na majore Blaža Gojnića (Leva) i Jovana Pantića (Srednja) kolona.**

[6] **O radu i rezultatima borbi Leve i Srednje kolone u toku 28. februara vidi dok. br. 75 i 85.**

[7] **Reč je o borbama Konjičke grupe protiv jedinica 3. NOU divizije kod Konjica. Vidi dok. br. 46.**

[8] **Vidi dok. br. 85.**

BR. 57

NAREĐENJE KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 28. FEBRUARA 1943. VOJVODI DOBROSAVU JEVĐEVIĆU DA SE SPORAZUME SA ITALIJANSKIM I NEMAČKIM OKUPATORIMA O PODELI OPERACIJSKIH ZONA IZMEĐU NJIH I ČETNIKA ZA BORBU PROTIV JEDINICA NOVJ U DOLINI NERETVE[1]

VOJVODI JEVĐEVIĆU — najhitnije — š.t.p/

DRAGI JEVĐO,

Sad od tebe tražim sledeće:

1.— Da se sa brojem li[3] i brojem 22[4] sporazumeš da se četnicima dade za čišćenje od boljševika zona: Rama—Prozor —Sujica—Livno—Makarska—Morska obala do ušća Neretve i — desna obala Neretve—Rama, s tim da broj 11 na ovu zonu ne prelazi već očisti ostalu zonu sevemo.[5]

2. Da broj 22 dade municiju, hranu i automatska oruđa za 20.000 četnika za ove operacije. Sa Baćovićem[6] mi ćemo imati ustvari oko 15.000, a onih pet pravo je da dignemo. Da obezbede davanje topova i bacača i pomoć avijacije za bombardo vanje i izviđanje.

3. Da broj 22 da svojih pet hiljada ljudi i obezbedi prevozna sredstva za prebacivanje naših snaga prema operativnim potrebama, da za svaku kolonu[7] da radio stanice i telefonski materijal.

4. Rezultat po ovome treba da znam za tri dana, radi pripreme naređenja i promene moga komandnog mesta negde oko Nevesinja.[8]

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom, u Arhivu VII, Ča, k. 302A, reg. br. 2/3.**

[2] **Šifrovano, telefonom, poverljivo.**

[3] [4] **Nemačke i italijanske trupe.**

[5] **O sporazumima Jevđevića sa nemačkim okupacionim jedinicama o ulasku nemačkih trupa u Hercegovinu vidi dok. br. 75 i 85.**

[6] **Petar, komandant operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Tad su se delovi tih jedinica nalazili u Dalmaciji, spremajući se za povratak u Hercegovinu. Brojno stanje tih jedinica bilo je oko 3000 ljudi. Vidi dok. br. 74, 75 i 85.**

[7] **Za napad na jedinice NOVJ u dolini r. Neretve četnici su formirali 3 kolone: levu, srednju i desnu. O sastavu i napadnim pravcima kolona vidi dok. br. 55, 75 i 85.**

[8] **Komandno mesto Istaknutog dela Vrhovne komande bilo je u Kalinoviku sve do povlačenja prema Foči. Vidi dok. br. 85 i 113.**

Ako se ovo ispuni, garantujem za uspeh u najkraćem roku.

5. Major Vesković sa 2000 Vasojevića[9] stiže danas do mraka u Glavatičevo, odatle ću ga dirigovati prema rezultatima današnjih napada. Zato mi do mraka neizostavno javi što tačnije situaciju na ćelom frontu i gde se nalazi Buljanova[10] kolona.

Ako Vesković ostane duže u rezervi u Glavatičevu, za njega se mora baciti hrana i municija u Čičevo. Znak dva čaršava u vidu pravougaonika, ili tri vatre na rastojanju od po 100 metara u vidu trougla. On je poneo stanicu ali ako se veza ne uhvati, onda ću mu pokret narediti preko tebe sa porukom od Salatića,[11] a naređenje ima da se baci iz aviona na označeno mesto.

6. Uloži sve snage, preti, obećavaj, pohvaljuj, potstiči sa Vojom[12] i pokreni na najenergičniji rad sve starešine i vojnike iz srednje i leve kolone, jer od brzine njihovog rada zavisi da li ćemo potpuno uništiti boljševike u džepu Neretve, ili će nam pobeći. Krivce za slab rad i kukavice kaznićemo drakonskim kaznama bez milosti, jer za uspeh naše svete stvari, ja sam potpuno bezobziran.

Odgovori mi hitno na sve.

Od Baćovića sam tražio da mi javi predviđena mesta prenoćišta, da mu bacimo hranu i municiju.

Pobeda je naša, ako budemo hrabri i sposobni.

28/11. 43
11,30 Pozdrav
Položaj **Branko.**[13]

[9] **Radi se četničkim jedinicama iz sastava Limsko-sandžačkih četničkih odreda. O sastavu, brojnom stanju i akcijama tih jedinica vidi dok. br. 18, 48, 74, 75, 85 i 140.**

[10] **Vice. U to vreme je bio član Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora za Dalmaciju. Reč je o 9. dalmatinskoj NOU diviziji, koja je u to vreme izvodila borbena dejstva na sektoru Imotski — Ljubuški — Mostar.**

[11] **Danilo, kapetan, načelnik Štaba operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.**

[12] **Lukačević. U toj situaciji je bio komandant Konjičke grupe. Vidi dok. br. 59.**

[13] **Zaharije Ostojić.**

BR. 58

PISMO KOMANDANTA NACIONALNIH TRUPA CRNE GORE OD 28. FEBRUARA 1943. KOMANDANTU ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA O STANJU ČETNIČKIH ORGANIZACIJA U CRNOJ GORI POSLE ODLASKA ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA U DOLINU NERETVE[1]

Dragi Bajo,[2]

Od Tebe još ne dobih nikakvog izveštaja. Brine me neizvjesnost jer ovamošnji neprijatelji Zeleni[3] i crveni[4] komunisti na sva usta šire alarmantne vijesti o Vašim neuspjesima tamo i velikim žrtvama koje ste pretrpjeli u borbi sa tim gadovima tamo.[5] I ako svi u to ne vjerujemo ipak ovako nepovoljne vijesti kod lakovjernog svijeta stvaraju zabunu i raspoloženje kod komunista i njihovih simpatizera. Mnogo mi je žao da se ne vidjesmo prlikom tvog odlaska, ali se nadam da ću ovih dana doći do Mostara.[6] Tražio sam da se uputi još jedan bataljon od 400 ljudi iz ova dva sreza, rekli su mi da moraju da pitaju VI[7] korpus zbog ishrane pa da će onda odobriti njihov odlazak. Ovamo su formirana sva tri bataljona.[8] U Nikšiću i Kosovom lugu potpuno, a u Podgorici još nije potpun jer se iz Zete, Piperà i Lješanske nahije slabo odazivaju, ali će se i ova smetnja otkloniti.

Teškoća kao što znaš ima najviše od ovih zelenbaća.[9] Ali se i to pitanje mora rasčistiti po svaku cijenu. Pogriješili smo što prilikom polaska u Bosnu ni jesmo postavili taj uslov i uklonili ih silom oružja pa onda pošli za Bosnu, ali što nije tada učinjeno učinjet će se sada, drugog izlaza nema. Čuvaj vojsku dobro nemoj da bez vatrene pripreme vodiš ljude na juriš. Traži što jače naoružanje u artileriji i bacačima, mitraljezima i uopšte svim potrebnim oruđima. Traži jaku pripremu avionskim putem pa tek onda vrši napad sa živom snagom. Ljude

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 134, reg. br. 6/4 (CG-V-456).**

[2] **Stanišić.**

[3] **i [9] Reč je o zelenašima Krste Popovića.**

[4] **Jedan od četničkih izraza za pripadnike NOP-a.**

[5] **Zetski četnički odred je 26, 27. i 28. februara vodio borbe protiv jedinica 2. proleterske divizije na desnoj obali r. Neretve. O rezultatima tih borbi vidi dok. br. 56, 60, 70, 75, 85 i 140.**

[6] **Stanišićeve trupe transportovane su od Nikšića do Mostara italijanskim kamionima i železnicom. Prvi transport prebačen je 21. a poslednji 24. februara 1943. Stanišić je iz Nikšića otputovao 22. februara i istog dana stigao u Mostar. Vidi dok. br. 70 i 140. General Đukanović je stigao u Nevesinje 17. marta 1943.**

[7] **Italijanski.**

[8] **Vidi dok. br. 50.**

čuvaj jer se svaki život teško nadoknađuje, a gubitak u ljudstvu stvara neraspoloženje u narodu. Pobjedu morate po svaku cijenu izvojevati i u to sam siguran ako samo bude bilo dovoljno obazrivosti. Ne zaboravi Župu i onu tešku pogibiju Kuča zbog neobazrivosti.[10] Komunisti su strašni. Sve što dobijaju to im je na prevari i iznenađenjima. Zapamti dragi Bajo svetu istinu iz prošlosti, da su Crnogorci uvijek pobjeđivali gdje je samo bila pažnja i obazrivost. Bardanjolt 15 oktobra, Bregalnica pa i ranije Vučji do i Duga Nikšićka gdje su pretrpjeni bili manji neuspjesi samo su uslijedili[11] kao akt nedovoljne obazrivosti i nepažnje. Ovi mali neuspjesi koštali su grdnih žrtava da bi se popravili i osvijetlili obraz našem oružju. Ti si stari ratnik nijesam te trebao opominjati, ali sam usled opšte stvari i želje da se postigne najbolji uspjeh našao sam za potrebno da ti skrenem pažnju na gornje činjenice. Sretan sam što su prvi izveštaji o Vašem divnom i hvale dostojnom držanju naišle na opšte simpatije. — Cast i dostojanstvo nacije je iznad svega, pa ti za takvo držanje srdačno i bratski zahvaljujem. Dragi moj vojvodo, neka te u tvome mučeničkom ali i časnom radu za dobro nacije prate Božji, moj i čitavog poštenog naroda iskreni blagoslov i bratski pozdrav tvoje braće koja ti žele svaku sreću, dobar glas i junačku čast na megdanu.

Svak je kovač svoje sreće pa i mi. Niko nam ne može nametnuti ono što želi, pa ma kako moćne bile Evropske sile, ako mi budemo na svom mjestu, održaćemo onakvo stanje kakvo odgovara željama naroda. Zato u ime Božje i sa njegovom pomoći naprijed u slavu i pobjedu.

Svi te mnogo pozdravljamo sa svom tvojom junačkom vojskom, a ponajviše tvoj

28 februara 1943 godine
CETINJE

đeneral,
Blaža M. Đukanović

Dobro bi bilo da i ti kategorički zahtijevaš da ti se iz ova dva sreza uputi jedan odred.[12]

Pozdrav
Blaža

[10] **Reč je o udruženom napadu četničkih i italijanskih snaga na Nikšićki NOP odred. Napad je počeo 13. aprila 1942. Neprijatelj je uspeo da zauzme deo Gornje Župe. Dva dana kasnije partizanske snage izvršile su protivnapad i razbile neprijatelja, koji je imao gubitke od oko 300 četnika od čega 100 mrtvih, među njima 6 četničkih oficira. Zaplenjena je velika količina naoružanja i opreme. Više o tome vidi tom III, knj. 3, dok. br. 22, 23 i 26.**

[11] **»Uslijedili« napisano zelenim mastilom, ćirilicom.**

[12] **Rečenica je napisana zelenim mastilom, ćirilicom.**

BR. 59

NAREĐENJE KOMANDANTA KONJIČKE GRUPE OD 28. FEBRUARA 1943. KOMANDANTU LEVE KOLONE ZA NAPAD NA JEDINICE 3. DIVIZIJE NOVJ NA SEKTORU KONJIC — JABLANICA[1]

K O N J I Č K A G R U P A

O. Broj 1
28 februara 1943 godine
Konjic U 10 čas.

KOMANDANTU LEVE KOLONE KONJIČKE GRUPE
MAJORU g. KASALOVICU.

Neprijatelj[2] razbijen u borbama kod Konjica, povukao se je jednim delom ka Ivan planini, a drugim delom ka Rami.

Desno od nas nema naših delova.

Levo od nas nalazi se srednja kolona majora g. Pantića.[3] Jačina kolone 2200 ljudi, 40 automatskih oruđa, 6 brdskih topova i 4 topa dugih 105 mm.

Shodno instrukcijama Vrhovne komande, Srednja kolona će danas zorom krenuti u napad sa polaznog položaja: Kerać k. 2019—Planinica k. 1624—Bukovi br[eg] k. 1100—Dolovi k. 623—s. Ravne—Bijela—Mandić.[4]

Pobočnica srednje kolone nalazi se na k. 1721, sa kojom imate uhvatiti vezu.

Levo od Srednje kolone nalazi se Leva kolona[5] jačine 2000 ljudi sa 6 brdskih topova i 50 automatskih oruđa.

Major Baćović preko Makarske i Ljubuškog naći će se spreman za akciju oko 8/III.

Da bi se Srednjoj koloni pomoglo i kordinirali napad na Ružno Brdo,—

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 141, reg. br. 19/1 (CG-V-1599).**

[2] **Delovi 3. NOU divizije. Te su jedinice u toku 22/23. februara 1943. i narednih nekoliko dana napadale Konjic i vodile žestoke borbe sa četnicima i italijanskim jedinicama iz sastava divizije »Murđe«. Posle neuspelog napada jedinice su odstupile i posele nove položaje. Opširnije o tim borbama i rasporedu jedinica 3. NOU divizije vidi dok. br. 46; tom IV, knj. 10, dok. br. 164 i 166.**

[3] i [4] **Vidi dok. br. 55 i 56.**

[5] **Zetski četnički odred, Nikšićka brigada i delovi Trebinjske brigade. Vidi dok. br. 53.**

N A R E Đ U J E M :

Da Komandant leve kolone od svih delova formira dve napadne kolone.[6] U Levu napadnu kolonu ulazi 1 i 2 Durmitorska brigada i Konjička brigada. U Desnu napadnu kolonu ulaze ostali bataljoni koje će Komandant Leve kolone staviti pod zajedničku Komandu jednog iskusnog oficira.

Napadni pravac leve kolone: Kavalerija k.595—Borje—Rečica—k. 1414—Tabakovica—Cobalov greb—Carski vrh k. 828.

Napadni pravac desne kolone: Celebiće—k. 730—Prisoje k. 949—s. Dobrigošće—D. Papraska.

Pored ovoga, napadu će potpomagati borna kola putem ka Ostrošcu.[7]

Napad preduzeti čim Komandant formira kolone.[8]

Baza za snabdevanje trupa u Konjicu komorom, a čim se oslobodi put za Ostrožac komorom, kolima, automobilima i eventualno vozom.

Ranjenike prenositi u Konjic,

Štab grupe u Konjicu u kući Rajka Zeljkovića.

Načel. Štaba
kap. II kl. . . *?*

Komandant, kapetan Iklase,
Voj. S. Lukačević

[6] **Prema dnevniku operativnog oficira Mileševskog korpusa, na dan 1. marta 1943. Konjička grupa bila je formirana u 3 kolone. Leva kolona, komandant major Zdravko Kasalović, sastava: 1. i 2. durmitorska, Fočanska i Konjička brigada, Miljevinski i Zaborski bataljon. Ukupno 2.135 ljudi. Srednja kolona, komandant major Andrija Vesković. Ovu kolonu jačine 1.000 ljudi sačinjavale su jedinice iz sastava Limsko-sandžačkih četničkih odreda (Bijelopoljska, Beranska, Andrijevička i Kolašinska brigada). Desna kolona, komandant kapetan Radoman Railić. Sastava: Pljevaljska, Pribojska i 2. sarajevska brigada i 230 pripadnika Muslimanske nacionalne vojne organizacije. Ukupno 2.160 četnika. Komandant grupe bio je Lukačević, pseudonim kap. Nikola Đurić. Prema istom dokumentu načelnik štaba bio je izvesni Iso Ivanić. Redakcija nije utvrdila na koga se taj pseudonim odnosi (Arhiv VII, Ča, k. 165, reg. br. 3/4—19).**

[7] **U pitanju su delovi borbene grupe »Anaker«.**

[8] **Vidi dok. br. 75 i 85.**

[9] **Potpis nečitak.**

BR. 60

IZVEŠTAJ KOMANDANTA PRVOG BATALJONA ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA OD 28. FEBRUARA 1943. KOMANDANTU ODREDA O BORBAMA BATALJONA PROTIV DELOVA 2. DALMATINSKE BRIGADE NA DESNOJ OBALI NERETVE[1]

O. br. 7
28-II-u 10 h
Položaj

KOMANDANTU CRNOGORSKIH CETN. ODREDA[2]

26 februara u 12 časova sa bataljonom[3] sam izbio u visini s. Kruševica i odmah stupio u borbu.[4]

Na kosama sev. od ovog sela naišao sam na jak otpor.

Do noći sam izbio na liniju: Jadrine—Liskovce—Vasi Dolac, na kojoj se liniji i sada nalazim.

2. bataljon ovog dana je zaostao, te moj bataljon nije mogao napredovati.

27/11 sam produžio borbu[5] i 2. bataljon je izbio ovog dana u moju visinu, ali se u toku noći povukao sa položaja, te sam istaknut, bez naslona na levom krilu i veze a na rastegnutom frontu od 4 km.[6]

27/11 u 17,30—19 časova partizani su izvršili snažan napad na moj bataljon, ali su žestokim otporom odbijeni. Danas su zauzeli i jučerašnji položaj 2. bataljona, i time ugrozili moj levi bok.

Neophodno je potrebno: 1 bataljon pojačanja i 1 bateriju — kao prateću pridodati i 1 radio stanicu.[7] Bez ovog ne mogu poći napred jer je ispred neprijatelj utvrdio položaje, a i na sadanjem se teško održati zbog širine fronta, istaknutosti i osetljivosti krila, kao i nestašice municije.

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 133, reg. br. 40/6 (CG-V-341).**

[2] **Odnosi se na pukovnika Baja Stanišića. Vidi đok. br. 53.**

[3] **Odnosi se na 1. bataljon Zetskog četničkog odreda.**

[4] **i** [5] **Otpor su pružili delovi 2. dalmatinske brigade. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 298 i 300.**

[6] **Pred veče, 27. februara 1943. delovi 2. dalmatinske brigade napali su položaje tog bataljona i naneli mu gubitke od 34 mrtva i oko 40 ranjenih četnika (tom IV, knj. 10, dok. br. 176).**

[7] **Levoj koloni je sadejstvovao 2. bataljon 55. puka, 49. bataljon crnih košulja i delovi artiljerije iz sastava divizije »Murđe«. Vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 297.**

Molim najhitnije da se dodeli: municija za npr. »Breda«, italijanska za pušku i puškomitraljez, jugoslovenska (ne Grčke fabrikacije), municija za bacače-komplet, i ručne bombe.

Pošto sam 2 dana neprekidno u borbi ovu mi je potrebno uputiti u znatnoj količini *najhitnije*. Imam podataka da se prebacuju partizani sa leve obale r. Neretve na moj sektor.

Hercegovački bataljon nije ulazio u moj sastav već je ušao u sastav majora g. Pantića.[8]

Neophodno je potrebno 20 mazgi, jer stoke na terenu nema.

kđant, major
Boljević M. Dimitrije

BR. 61

OBAVEŠTENJE NAČELNIKA ŠTABA KOMANDE ZAPADNOBOSANSKIH, LICKO-DALMATINSKIH I HERCEGOVAČKIH VOJNOCETNICKIH ODREDA OD 28. FEBRUARA 1943. KOMANDANTU DINARSKE OBLASTI O RAZGOVORU SA GENERALOM SPIGOM[1]

K O M A N D A
BOSANSKIH, LICKODALMATINSKIH I
HERCEGOVAČKIH ODREDA J. VOJSKE
O. br. 17
28. februara 1943. godine
P o l o ž a j .

KOMANDANTU DINARSKE OBLASTI.

General Spigo, komandant XVIII Italijanskog Armiskog korpusa, u prisustvu majora Baćovića i njegovog načelnika štaba[2], zatim majora Paloševića, Dr. Svilokosa[3] i dva denerala

[8] **Reč je o Srednjoj koloni.**

[1] **Fotokopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 159, reg. br. 19/3 (H-X-82).**

[2] **Načelnik Štaba Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine bio je kap. Danilo Salatić. Dok se major Baćović nalazio sa jedinicama u Dalmaciji, dužnost načelnika štaba tih jedinica vršio je neko vreme major Miloš Radojlović. Vidi dokumenat br. 62.**

[3] **Nino, rezervni konjički poručnik. U to vreme je bio član štaba majora Baćovića, zadužen za političke i vojne odnose sa italijanskim okupacionim trupama.**

sa dva pukovnika italijanske vojske, između ostalog izjavio je danas sledeće:

1.— Četničke jedinice u Crnoj Gori, Hercegovini, Gornjoj Lici, pa čak i u Slovenačkoj, vrlo su dobro organizovane i rade požrtvovano, složno i disciplinovano i na opšte zadovoljstvo. Jedina komanda gde četnici rade slabo to je sektor Dinarske oblasti.

2.— Mi smo dali za naoružanje u Dinari velike količine oružja i municije, sve na zauzimanje i reč vojvode Birčanina[4]. Međutim, naoružani su nesigurni borci koji su postepeno prešli u partizane. Na taj način skoro 2.000 naših pušaka sa dosta automatskog oružja i municije nalazi se danas u komunističkim rukama.

3.— Danas u Dinari ima oko 4—5.000 naoružanih četnika koji neće da se bore van njihovih sela. Neposlušni su i nedisciplinovani, bore se i prestaju da se bore kad je njima stalo, a ne kad to narede starešine. Na te četnike mi se uopšte ne možemo osloniti, jer nas dovode u tešku situaciju ostavljajući u sred najjače borbe naše jedinice na cedilu, kao što je bio slučaj prilikom napuštanja Srba, čime je divizija Sasari bila izložena bočnom udaru i pretrpela oko 600 gubitaka u dvodnevnoj borbi.[5] Nekoliko bataljona divizije Sasari bili su opkoljeni i jedva smo uspeli sa novim trupama da ih oslobodimo.[6] General Piaconi[7], sadanji komandant VI korpusa, koji je u to vreme komandovao divizijom Sasari izvestio me je da u napadu od Bruvna i Mazina ka Lapcu 1000 četnika iz Dinare nije htelo da se bori kao što treba. Jedini čovek koji je hrabro istupio i išao napred sa jednom grupicom vojnika bio je komandant Đujić. Ostali ga nisu hteli slušati niti slediti uopšte.

4.— Između starešina u Dinari postoji nesloga. U kancelariji našeg đenerala u Kninu dolaze naizmenično vojvode i razne starešine i rade jedni protiv drugih. Vojvoda Bogunović i vojvoda Rokvić ne priznaju vojvodu Đujića i neće da rade sa njim uopšte niti ga slušaju.

5.— Trebalo bi da su četnici svi složni, da su mobilni tako da u borbi bude svih 4—5.000 a ne samo 1.500 boraca koliko jedva prikupe. Krajnje je vreme da se zavede red i disciplina i da se oni organizuju kao što je to slučaj u ostalim pokrajinama.

Saslušao sam pažljivo reči generala i uviđajući da u glavnom govori istinu, nisam mogao da protivrečim.

[4] **Vidi dok. br. 26.**

[5] **i** [6] **Reč je o borbama četnika i jedinica italijanske divizije »Sasari« protiv jedinica** [6]**. NOU divizije 11, 13. i 14. februara 1943. Opširnije o tim borbama, ulasku i napuštanju Srba od strane četnika i borbama sa okruženim delovima divizije »Sasari« vidi dok. br. 62 i 85.**

[7] **Alesandro (Alessandro Piazzoni).**

Da bih koliko-toliko, ublažio veoma mučan utisak koji je zbog ovakve izjave ovladao prisutnima, ja sam pokušao da ublažim donekle te konstatacije sledećom izjavom:

»Ekselencijo, molim da prilikom govora o četnicima u Dinari imate u vidu izjavu koju je pre nekoliko meseci dao moj pokojni komandant Vojvoda Trifunović, a koja se ukratko svodi na to da četnici ovog kraja nisu istih vojničkih osobina kao što su Srbijanci, Crnogorci, Bosanci ili Hercegovci.

Vi ste sad imali prilike da se uverite da su ovi četnici prema sebi imali skoro sve partizanske snage u zemlji, koje im nisu dozvoljavale da se organizuju.

Jedini put da se tako brzo i energično sprovede organizacija četnika u Dinari je ono što je želeo da ostvari pokojni Vojvoda Birčanin, a to je da uprava i komandovanje pređe u ruke valjanih oficira. Zbog toga su već komandanti jedinica oficiri, a komanda operativnih trupa poverena je majoru Paloševiću i njegovom načelniku štaba kapetanu Soškiću[8]. Nekoliko veoma valjanih oficira već radi i uskoro ćete videti rezultate njihovih napora.

Pošto pojedine narodne starešine ometaju rad oficira i sprečavaju izvođenje organizacije, potrebno je da Vi sa svoje strane podržite oficire i da samo sa njima radite, a na ostale da se ne obzirete već da im zabranite ulazak u vašu komandu«.[5]

General me je u dva maha pripitao da li je sa ovakim rešenjem saglasan komandant vojvoda Đujić, našta sam mu odgovorio da jeste. Đujić je teritorijalni komandant i nacionalno-politički poverenik, dok su oficiri komandanti operativnih trupa koje su u formiranju, kao i da je zahvaljujući novopreduzetim merama već formirano 3 bataljona od 1.500 boraca.

Povodom ove izjave generala Spiga, potrebno je da pozovete na konferenciju sve starešine jedinica u Dinari (vojvode i oficire na komandantskim položajima) i da im ovaj akt pročitate.

General Spigo izdao je pismeno naređenje komandantu severnog sektora generalu Đanuciju[10] da podrži i olakša rad of eira u svakom pogledu, kako bi se od dosadašnje teritorijalne milicije i narodne vojske prešlo na organizovanje jedinica u smislu naređenja koje je izdao počivši Komandant Vojvoda Birčanin.[11]

Krajnje je vreme da se zavede red i disciplina i da se prestane sa dosadanj im nesložnim radom narodnih starešina,

[8] **David.**

[9] **Odnosi se na vojvode Manu Rokvića i Branu Bogunovića.**

[10] **Etore (Giannuzzi).**

[11] **i** [12] **Redakcija nije mogla utvrditi na koje se naređenje i uputstvo odnosi.**

jer je svakome, pa čak i I tali j anima, jasno da je borbena vrednost četnika svedena na minimum samo zbog gloženja između starešina.

Neposlušne i nepokorne elemente koji neće da se potčine oficirima niti vojnoj disciplini treba isključiti iz Vaših redova i o tome izvestiti pretpostavljenu komandu. Bolje je da ta komanda ima 1.000 sigurnih i pouzdanih četnika nego jednu gomilu od 5.000 nepokornih i neposlušnih samovoljaca koji rade na svoju ruku.

Starešinama Vaše komande podeliti uputstvo koje je sačinjeno po naređenju pokojnog Vojvode, pošto će im u mnogome olakšati rad.[12]

NAČELNIK ŠTABA,
V O J V O D A
R. S . **Ivanišević—Dinarski**[13]

BR. 62

IZVEŠTAJ KOMANDANTA DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE OD 28. FEBRUARA 1943. ŠTABU KOMANDE BOSANSKIH, LICKO-DALMATINSKIH I HERCEGOVAČKIH VOJNOCETNICKIH ODREDA O VOJNO-POLITICKOJ SITUACIJI I BORBENIM AKCIJAMA IZVEDENIM U JANUARU I FEBRUARU 1943 GODINE[1]

STAB DINARSKE CETNICKE DIVIZIJE
ĐENERALSTAB
O. Br. 273
28 februara 1943 god.

Izveštaj o situaciji u Dinarskoj oblasti. —

ŠTABU KOMANDE BOSANSKIH, LICKO-DALMATINSKIH I HERCEGOVAČKIH VOJNO-CETNICKIH ODREDA. —

Situacija na teritoriji ove Oblasti je sledeća:

1. Vojna

[13] **Radovan, vojvoda Dinarski.**

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 152, reg. br. 21/4 (H-V-318). Original je na više mesta podvučen, delom olovkom, delom plavim mastilom. Pojedini pasusi su sa strane označeni olovkom, vertikalnim crtama.**

[2] **U izostavljenom delu teksta vojvoda Đujić je, na osnovu izjave narednika Torbice, koji je navodno pobegao iz partizana u četnike, dao**

Naoružane snage Dinarske oblasti iznose 4.200 boraca.[3] Jedinice ove Oblasti drže Drniško, Kosovsku, Vrličku i Kninsku dolinu i dalje Strmicu pa preko Jelovih Tavana na Maslovaru i Crni Vrh da se odavde spusti u dolinu Gračaca i produži linijom Gračac—Obrovac.

Italijanska ofanziva u Lici protivu partizana potpuno je promašila.[4] Ovo je došlo kao posledica slabih snaga koje su učestvovale u operacijama, slabosti ljudskog materijala u borbenom smislu, teških terenskih i vremenskih prilika i, nadasve, nesposobnosti višeg komandnog elementa. Nije isključeno da su Italijani hteli špekulisati na račun Nemaca, ali im se ovo grdno osvetilo. Italijani su prekinuli operacije protivu partizana u Lici i imaju naređenje da evakuišu svu zonu od Ogulina do Knina i da se povuku na liniju Ogulin—Ledenice, a odavde duž mora da drže liniju Ledenice—Senj—Karlobag—Obrovac—Knin—Drniš—Sinj. Njihova akcija u Ličkom polju još traje,[5] a u pripremi je operacija u pravcu Livna, Glamoča i Bos. Grahova, u kojoj će uzeti učešća i četnici ove Oblasti.[6]

Hrvati se iz dana u dan sve više naoružavaju i organizuju u ustaške jedinice.

Propaganda radio Londona veoma nepovoljno utiče na Srpski živalj i naše borce, a Hrvate, koji se nisu ogrešili o Srpski narod, potpuno je pokolebala u simpatijama za nas.

U prkos ovakve situacije duh kod boraca ove Oblasti ostao je na zavidnoj visini, dok moral kod naroda od straha, kako za sudbinu i razvoj događaja, tako i za ishranu, nešto pokoleban.

b. Pregled operacija izvedenih za vreme boravka Hercegovačkih trupa na ovoj teritoriji:

25 i 26 januara o.g. izveli su, uglavnom, Hercegovci i Dinarci, pomognuti slabijim Italijanskim delovima,' operaciju u

dislokaciju i raspored snaga NOVJ na teritoriji Like i dela zapadne Bosne i Dalmacije.

[3] **Vidi dok. br. 61.**

[4] **Reč je o četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi. O učešću italijanskih jedinica i rezultatima borbi protiv jedinica NOVJ na području Like vidi tom V, knj. 12, dok. br. 89 i knj. 13, dok. br. 50.**

[5] **Odnosi se na borbe** [6]**. NOU divizije protiv delova italijanske divizije »Re« (tom V, knj. 13, dok. br. 4).**

[6] **Vidi dok. br. 85.**

[7] **Odnosi se na delove italijanske divizije »Bergamo«.**

pravcu Vrlike.[8] Cilj ove operacije je bio da se Moseć, Svilaja i Vrlička krajina očiste od partizana, pa da se zatim pristupi organizaciji oslobođene teritorije. Ova operacija nije privedena kraju, jer su komunisti,[9] u međuvremenu, veoma jakim snagama napali i okupirali Strmicu, Golubić, Plavno i Radij evac, te je operacija morala biti prekinuta.

U ovoj operaciji stiglo se je do Vrlike. Na jači otpor naišla je samo naša leva kolona, sastavljena od Hercegovaca, koja se na padinama Dinare sukobila sa proleterima,[1"] pa je usled toga i zadocnila u ovlađivanju postavljenim ciljevima. Držanje ove kolone, sem poručnika Koprivice[11] i trupa pod njegovom komandom, bilo je vrlo dobro, a naročito se istakla Rogatička brigada sa poručnikom Dobricom Dukićem, koja je i inače, zajedno sa svojim komandantom, bila i ostala najbolja jedinica u svima borbama.

28 i 29 januara 1943 god. izvršena je akcija u pravcu Golubića i Strmice u cilju oslobođenja Strmice, Golubića i Plavna i tučenja komunističkih snaga.

Ovu akciju su izvršili Hercegovci i Dinarci, potpomognuti od dva Italijanska bataljona, slabijeg sastava, sa jednom baterijom.[12] Sve trupe u ovoj akciji izvršile su svoj zadatak po planu i u određeno vreme ovladale postavljenim ciljevima. Do jačih sukoba sa partizanima nije došlo, jer su isti, blagodareći terenskim prilikama, uspeli da se blagovremeno izvuku iz klopke, koja im je bila pripremljena.[13]

12, 13 i 14 februara o.g. Hercegovci i Dinarci potpomognuti jednim Italijanskim bataljonom[14] i jednom baterijom topova vršili su akciju u cilju oslobođenja Srbske doline.[15] Akcija je izvršena u dve kolone, a bilo je predviđeno u tri. Direktrisa akcije bila je Otrić—Srb—D. Suvaja—Brotnja—Doljani—Dobro selo.

U ovoj akciji sve kolone izvršile su svoj zadatak kako je to naređeno, sve do trenutka kad su nam Italijani to onemogućili,[16] sem desne kolone, sastavljene od Hercegovaca, pod komandom poručnika Popovića, čiji je pravac napada bio Strmica—G. Tiškovac—D. Tiškovac—Kaldrma—Osređci—Srb. Ova kolona je 12 februara zadocnila, zabavivši se pljačkom u Str-

[8] **Vidi dok. br. 9.**

[9] **U pitanju je 2. proleterska divizija ojačana Kombinovanom brigadom grahovskog sektora. O tim borbama vidi dok. br. 28; tom V, knj. 11, dok. br. 75 i 200.**

[10] **Otpor je pružio Dinarski bataljon, koji je privremeno bio pridodat 3. dalmatinskoj NO brigadi (tom V, knj. 11, dok. br. 200).**

[11] **Mihailo, komandant Nevesinjske brigade.**

[12] **i** [14] **Iz sastava divizije »Sasari«.**

[13] **Vidi dok. br. 28.**

[15] **i** [16] **Vidi dok. br. 48.**

mici, čistom četničkom selu, a 13 februara sa Donjeg Tiškovca najkraćim putem krenula za Otrić, da bi se sutra dan u marševskom poredku spustila u Srb.

Italijanska divizija »Sasari« dejstvovala je pravcem Gračac—Bruvno—Mazin—Lapac—Kulen Vakuf.

Naša zamisao je bila da akciju sprovedemo sve do Dobrog Sela i spojimo se sa divizijom »Sasari« i tako stvorimo neprekidan front. Na taj način bili bismo primorali komunističke snage, zaostale u nedovoljno očišćenoj pozadini, da se predaju, a komunističke snage pred nama nabacili bi na Nemce. Međutim, Italijani su u trenutku kada su naši prednji delovi izbili u selo Doljane, zahtevali da u toku 15 februara t.g. bezuslovno napustimo Srbsku dolinu, jer da će nas u protivnom bombardovati avijacijom, što se je stvarno i desilo još 14 februara, posle podne, pri čemu smo imali četiri lakše ranjena i dva mrtva.[17] Najzad su pristali da jedan deo četnika može ostati u samom Srbu i mi smo ostavili 1.000 Dinaraca, a ostali su krenuli *iz* Srba i to: desna kolona, sastavljena od Dinaraca, pravcem Zeleni Tavani—Vagan—Crni Vrh (1239)—Gologlav (1196)—Orlovica (1201)—Strmica, a leva kolona, sastavljena od svih Hercegovaca, pravcem Osredci—Trubar—Resanovci—Jelino polje, ali se ova kolona nije kretala označenim pravcem, već pravcem Srb—Osredci—Kaldrma—Gornji Tiškovac—Donji Tiškovac—Strmica. Na ovaj način stvoren je nebranjen prostor između četnika u Srbu i divizije »Sasari«. Komunisti, gonjeni od Nemaca i oni koji su zaostali u pozadini, koncentrisali su se i jačim snagama udarili naše snage u Srbu sa fronta i oba boka jednim delom, a drugim delom diviziju »Sasari«. Komunisti su imali i teške bacače, te su naše snage, posle borbe 15 februara od 17 časova do 12 časova 16 februara, da ne bi bile otsečene od pozadine, morale biti povučene na liniju Maglaj—Kurozeb—Jelovi Tavani. U ovoj borbi imali smo dva mrtva i tri ranjena i izgubili smo jedno postolje teškog mitraljeza. Dobili smo 140 boraca, koji su nam prebegli sa svojim familijama. 110 od njih je naoružano.[18]

Jednovremeno ostale partizanske snage napale su diviziju »Sasari«,[19] presekli je na tri dela i opkolili dva bataljona u Gornjem Lapcu,[20] a jedan bataljon u šumi između Gornjeg

[17] **Bombardovanje Srba vršili su nemački avioni. Greškom se desilo da je jedna bomba pala u blizini štaba vojvode Đujića i majora Baćovića (Arhiv VII, Ča, k. 289, reg. br. 8/1, depeša br. 1323).**

[18] **Redakcija nije mogla utvrditi tačnost navedenih podataka.**

[19] **Napad su izvršile 1. i 9. brigada 6. divizije, 5. i 15. brigada 8. divizije i artiljerijske jedinice tih divizija. Više o tome vidi tom V, knj. 12, dok. br. 56.**

[20] **U G. Lapcu su se tada nalazile sledeće neprijateljske jedinice:**

Lapca i Mazina. Ovi bataljoni bili su opkoljeni 4 dana, sve do 21 o.m. kada su oslobođeni od 6 Italijanskih bataljona i 1.000 Dinaraca.[21] U ovoj borbi Italijani su imali, do sada dobivenim tačnim podacima, 186 mrtvih i 227 ranjenih, kao i nepoznat broj zarobljenih.[22] Uništena im je jedna autokolona, jedan tenk, ,0 mazgi, izgubili su mnogo ratne spreme, kao oružja i municije, 4 teška bacača i 4 topa.

Partizani su imali dosta gubitaka, ali broj se nije mogao utvrditi. Računa se oko 200 mrtvih i ranjenih.

Mi smo imali dva mrtva i 4 ranjena. Zarobili smo 17 karabina, 2 puškomitraljeza i preoteli Italijanske topove, koje su partizani razbili kada su videli da će pasti u naše ruke. Zarobili smo i šest partizana, dok su nam se četvorica predala.

Od 16 februara t.g. Hercegovačke jedinice nalazile su se razmeštene po selima u neposrednoj blizini Knina, ne radeći ništa, već pljačkajući Srpska četnička sela, koja sam dve godine branio od ustaša i partizana.

Ovo su uglavnom sve operacije izvedene za vreme boravka Hercegovaca na teritoriji ove Oblasti. Sve ostale operacije bile su strogo lokalnog značaja i to u cilju uništenja mai: jih komunističkih grupa u neposrednoj blizini.

v. Postupci Italijana, četnika i komunista za vreme operacija:

Italijani su, u krajevima gde su sami operisali, pljačkali i palili sve do čega su stigli. Čak su skinuli i zvona sa Srpskih crkava u Bruvnu i Mazinu i sekli voćnjake. Postupak okupatora prema Srbina i Hrvatima potpuno je različit. Između Drniša, Šibenika i Trogira nema ni jednog telegrafskog stuba, ali ni jedna kuća duž linije nije zapaljena. Primorje je dalo vrlo veliki broj partizana i, tako rekuć, otpočelo partizansku akciju u Srpskim krajevima blagodareći kulturnoj zaostalosti i glupavoj lakovemosti našega sveta, pa ipak u Primorju nema sela u kome je zapaljeno više od dve kuće.

Ovakovi postupci okupatora i ustaša, s jedne strane, a propaganda radio Londona s druge strane, dovode do uverenja da okupator i naši saveznici podjednako rade na istrebljenju Srba. Pavelić je postigao najveći uspeh time što je uspeo da među Srpske ustanike ubaci svoje agente, koji su poubijali vođe nacionalnog ustanka i tekovine istog predah u ruke Tita,

16. bersaljerski bataljon, 26. bataljon crnih košulja, 2. bataljon 151. peš. puka divizije »Sasari« i 3. bataljon 25. peš. puka divizije »Bergamo«.

[21] **Okruženim jedinicama u G. Lapcu pritekle su u pomoć jedinice iz sastava divizije »Re« i »Bergamo«. O deblokiranju i izvlačenju jedinica iz okruženja vidi: tom V, knj. 12, dok. br. 166, 168, 173 i 177 i knj. 13, dok. br. 50.**

[22] **U toj borbi italijanske jedinice imale su oko 600 ljudi izbačenih iz stroja. Vidi dok. br. 61.**

da bi mu ovaj kao protivuslugu stvorio uslove za dalje klanje Srba.[23] Ovo bi trebalo da znaju i gospoda Hrvatski ministri u Londonu i da to javno ispovedaju.

Hercegovci, u pogledu pljačke za vreme operacija, nisu ni u koliko zaostajali za Italijanima. Ova pljačka je vršena nerazumno i divljački. Na primer u jednoj kući se uzme brašno, ali se u drugoj naiđe na dragoceniji plen, pa se brašno prosipa, ma gde, da bi se novi plen uzeo.

Komunisti su iz krajeva u kojima su vršene operacije izvršili mobilizaciju svih sposobnih muškaraca i oterali skoro i poslednjeg stanovnika sa sobom, izvlačili sve što se je moglo izvući, delimično i sami vršili paljevinu. Njihove boračke jedinice su se, blagodareći Itaiijanskoj akciji na parče, izvlačile pod jačim pritiskom, uvlačile u međuprostore i udarale u slaba mesta naših i I talijanskih snaga.

Blagodareći partizanskim vođama hrvatima, hrvatska sela ostala su u ovoj akciji kao i ranije pošteđena, jer su se, čak, i primorske partizanske jedinice prebacile u Srpske krajeve u kojima je i primljena borba.

Srpski krajevi, kroz koje smo operacije vršili ostavljaju neizbrisivo tužan utisak: sela su porušena, popaljena, gradovi uništeni, sve je opljačkano, stoka nestala, zemlja zapuštena i neobrađena. Glad je neizbežna, a u koliko se rat u toku ove godine u Evropi ne završi biće katastrofalnih posledica. Narod već u veliko gladuje. Dalmacija naročito, jer je odvojena od Bosne i onih delova Like iz kojih je ona nešto hrane dobijala.

g. Odnosi Hercegovaca i Dinaraca:

Jedan deo Hercegovačkih starešina ih nije shvatio svoju ulogu i zadatak u ovim krajevima, ili je zlonamemo, ili iz ličnih računa, radio suprotno od onoga što je trebao da radi.

Oni su umesto da potpomognu konsolidaciju prilika na teritoriji ove Oblasti, čije jedinice, već skoro godinu dana, vode neprekidne krvave borbe, uz velike ljudske i materijalne žrtve, odmah po dolasku otpočeli sa rovarenjem, napadajući skoro javno pokojnog vojvodu Birčanina.

Na prvoj zajedničkoj konferenciji Jevđević je podneo predlog da se Baćović proglasi komandantom operacija, jer je vojvoda Birčanin teško bolestan i kao takav ne može da baci zdrav pogled na celu situaciju, a sem toga da je podneo i neopozivu ostavku. Ovo sam odbio sa motivacijom da to ne mogu da primim bez naređenja vojvode Birčanina ili starijeg i tu je nastalo prvo razmimoilaženje.

Po ovome otpočelo je slanje depeša u kojima se stanje na teritoriji ove Oblasti pretstavljalo najcrnjim u pogledu orga-

[23] **Ovakvom vrstom propagande četnici su želeli da prikriju svoje zločine, što im nije polazilo za rukom.**

nizadje i komandovanja, i ako su se mogli uveriti da je ovo teritorija na kojoj nemamo vremena ni Bogu da se pomolimo, a i sami su je nazvali »klanicom«.

Vrbovane su cele jedinice, pojedinci (starešine i borci) da se priključe Hercegovačkim jedinicama, umesto da shvate situaciju u kojoj se nalazimo, te da nam ponude, makar, moralne podrške rečima o povezanosti naših Srpskih interesa, bez obzira na pokrajine u kojima živimo. Naročito je vrbovan vojvoda Brane Bogunović i vojvoda Mane Roković, pa i komandir Glamočke čete Bogdan Ivić. Kao posledica ovakvog rada, odmah od početka, pojedinci i jedinice počeli su da otkazuju poslušnost i da sve svoje akcije i pokrete vezuju za Hercegovce. Našao sam se u teškoj situaciji i čuđenju šta se događa. Donošene su rezolucije o stvaranju Grmečko-glamočkog korpusa,[24] izdavana naređenja bez mog znanja i t.d. u ovom, po mom mišljenju, krajnje nečasnom i nenacionalnom poslu istakao se đeneralštabni major Miloš Radojlović, koji se sticajem, slobodno mogu reći, nesretnih prilika, uklonjen iz Like, našao u Hercegovačkim redovima, kao načelnik štaba majora Baćovića. On nije prezao ni od toga da oficirima preti dolaskom ustaša u ove krajeve, te da treba svi da bežе odavde. Njegovi su postupci pravi zločin. Želeći da se što bolje plasira kod majora Baćovića, pri svim sumnjivim postupcima govorio je da se ne treba ništa plašiti, da će on to sve uraditi sa čika Brankom,[25] jer da su oni odlični prijatelji.

Po mom mišljenju jedina svrha svih ovih nečasnih intriga i vrlo štetnih po našu opštu stvar bila je ta da se komandovanje majora Baćovića proširi, u najmanju ruku, na celu Bosnu.

Zahtevani su i suviše veliki izdaci na račun Hercegovačkih trupa. Ja sam tim zahtevima udovoljavao, koliko je bilo više moguće, i pored naređenja vojvode Birčanina, da to ne činim, pošto je major Baćović dobio dovoljnu sumu novaca za operacije. U koliko nisam uspeo da udovoljim nekom zahtevu, to se je smatralo da ja namerao neću da učinim uslugu. Vojnici su odmah otpočeli sa pljačkom i to su se u prvom redu

[24] **Dvadeset šestog februara 1943. u Kninu je održan sastanak četničkih vojnih i civilnih predstavnika sa teritorije Bos. Grahovo, Drvar i Bos. Petrovac. Donesena je odluka o formiranju Grmečko-klekovačkog korpusa. Za komandanta korpusa izabran je vojvoda Đuro Plećaš, kapetan. Na istom skupu doneta je rezolucija o osnivanju Komande bosanskih četničkih odreda. Rešeno je da se povedu pregovori sa civilnim i vojnim vlastima NDH za što tešnju saradnju, međusobno pomaganje i zajedničku borbu protiv pripadnika NOP-a (Arhiv VII, k. 152, reg. br. 20/4). Više o formiranju i zadacima korpusa vidi dok. br.** 111.

[25] **Zaharije Ostojić.**

oborili na Hrvatska sela u okolini Promine, koja se nisu ni najmanje ogrešila o Srbe i na taj način pokvarili ono što je ova Komanda uspela da pridobije za našu akciju. Uskoro su počeli sa pljačkom i po Srpskim pa čak i po čisto četničkim selima, u kojima su bili smešteni: otimali su i prodavali konje, goveda i sitnu stoku, ćebad, živežne namirnice i sve do čega se je stiglo. Presretani su ljudi na drumovima, izubijani i pljačkani i to stari ljudi, koji su na oltar otadžbine položili živote jednog ili više svojih sinova. Skidani su prozori i vrata sa kuća i loženi na patosu. Ovo nisu bile usamljene nego, na žalost, redovne i skoro svakodnevne pojave.

Prilikom preuzimanja Strmice opljačkali su skoro sve ono što je ostalo iza partizana, i ako su morah znati da je Stranica bila Pijemont četništva u ovim krajevima i kao takva glavni objekat stalnih komunističkih napada. O svemu ovome podneću docnije opširan dokumentovan izveštaj.[26]

Na sve ovo skretao sam pažnju majoru g. Baćoviću usmeno i pismeno ali on ih nije hteo, ili nije mogao, to da spreči.

Borci ove oblasti prestavljani su uvek u bednom svetlu, čak i od samog majora g. Baćovića i to pred Italijanima, što nam je, tvrdim, potpuno onemogućilo dobij an je oružja i ostalog materijala od Italijana. Major g. Baćović nije hteo imati u vidu makar tu činjenicu da su Dinarci, samo u vremenu njegovog boravka na ovoj teritoriji u borbama sa partizanima imah oko 120 mrtvih boraca.

d. Zaključak:

Vojna situacija na teritoriji ove Oblasti nije povoljna, pošto je u Lici gro partizanskih domaćih snaga ostao, skoro, netaknut. Isto se može popraviti, ako Italijanska akcija ka Bos. Grahovu, Glamoču i Livnu donese pozitivne rezultate,
i ako glavne partizanske snage koje su sada na putu za Hercegovinu, budu potučene.[27]

Zbog jako dugačkog fronta, koji drže snage u sevemoj Lici i u ovoj Oblasti, zbog stalnog naoružavanj a Hrvata-ustaša, bolje reći celog Hrvatskog naroda, Srpski narod u Lici i Dalmaciji, budući da je ustaškom politikom partizanstva podeljen, nalazi se u teškoj situaciji.

Zbog ovakve situacije doneo sam odluku da evakuišem Gračac, a front od Ljuta (1152) da povučem ka Velebitu. Lička snage ove Oblasti koncentrisaću u Velebitu, jer moram skratiti front i snage prikupiti da ne bi bile tučene počesno. Sa ovako prikupljenim snagama, ojačanim sa jedinicama iz Dalmacije, preduzimaću napade na partizane u cilju uništenja manjih grupa i demoralisanja njihovih jedinica.

[26] i [22] Pasus je podvučen plavim mastilom i u njegovoj visini, na margini dopisano je »NB«, što je verovatno napisao Draža Mihailović.

Problem rešenja Like i zapadne Bosne, kao i hvatanje veze sa Drenovićem,[28] neće biti moguće resiti pre nego što jedna snaga, dobro komaindovana, ne prevalja sa pravca od Glamoča, prostoriju ka Drvaru i Bos. Petrovcu.

2. Politička

Odnosi sa Italijanima, silom prilika, snošljivi. Zbog burnih manifestacija i održanih govora prilikom dolaska Hercegovaca i kasnije, zbog intriga Hrvata, njihovo poverenje u nas oslabilo je, što se vidi i po tome što u poslednje vreme naoružavaju Hrvate, te da bi imah saveznika u slučaju da mi napadnemo na njih.

Odnosi sa Hrvatima, koji se nisu ogrešili o Srpski narod, nastoje se produbiti i učvrstiti. U tom cilju ovih dana će doći na teritoriju ove Oblasti 100 nacionalista Sphćana, koji će nastati da uspostave vezu sa selima oko Promine, koja su dobro naoružana. Hrva ti-nacionalisti, koji se nisu ogrešili o Srpski narod, pokolebani su propagandom Londonske radio-stanice.

3. Ekonomska

Ekonomska situacija na teritoriji ove Oblasti veoma je teška. Glad i nemaština već vladaju. Narodna imovina je uništena paljevinom i pljačkom, polja su neobrađena, a teško da će moći da se zaseju i prolećnji usevi, pošto je narod bez tegleće stoke i još uvek se nalazi u planinskim komunističkim zbegovima.[29]

KOMANDA
Bosanskih, Ličkodalmatinskih
i Hercegovačkih čet. odreda
O. Br. 24
3 marta 1943 god.
S.
Priključiti aktu O. Br. 22 od
danas.[30]
Načelnik štaba,
Četnički vojvoda,
R. St. Ivanišević

KOMANDANT-VOJVODA,
Momčilo R. Đujić

[28] **Uroš, komandant četničkog odreda »Kočić«. Vidi dok. br. 30.**

[29] **Na poleđini zadnje strane originala, u desnom gornjem uglu, dopisano je olovkom ćirilicom »Razno«, a na sredini Draža je dopisao »Ob« što je podvučeno, a ispod toga »Veza sa Drenovićem uhvaćena«.**

[30] **Odnosi se na izveštaj vojvode Ivanišević od 3. marta 1943. komandantu Dinarske četničke oblasti. Sadržaj izveštaja svodi se na akcije četnika u Dinarskoj oblasti u januaru i februaru 1943. Zatim, nešto više o pljački hercegovačkih četnika za vreme tih operacija i o sukobu komandanata i međusobnim omalovažavanjima (Arhiv VII, Ča, k. 159, reg. br. 23/1).**

BR. 63

NAREĐENJE KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 1. MARTA 1943. IZASLANIKU VRHOVNE KOMANDE ZA KOORDINIRANJE DEJSTVA ČETNIČKIH JEDINICA U BORBI PROTIV PARTIZANSKIH SNAGA U DOLINI NERETVE[1]

»700«[2]

Naredi Pantiću[3] da u najkraćem roku potpuno ovlada svim tačkama na levoj obali Neretve od Jasenjana do Jablanice[4] i desnim krilom uhvati vezu sa Vojom[5] sa linije: Glogovo — Varda — Pogledalo, neka što jače bije u leđa boljševika pred Bajom,[6] čime će omogućiti brzo napredovanje Gojnića.[7] Joco mora po svaku cenu presjeći ostupnicu Peku Dapčeviću ka Jablanici.[8] Gojnić neka preduzme najenergičniji napad s fronta a naročito levim krilom od Cabulja [pl.] u cilju presecanja ostupnice komunistima dolinom Drežanke. Ovakav rad nad duplo nadmoćnijim snagama mora donijeti dobre rezultate.[9] Ako je potrebno pojačaj Gojnića trebinjskom brigadom dok ne padne Drežnica. Podižite moral Bajovima dolaskom Vasojevića[10] kojih se komunisti užasno plaše. Pukovnik Bajo neka naj-

[1] **Original (pisan mastiljavom olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 161, reg. br. 36/2.**

[2] **Major Borivoje Radulović, komandni izaslanik Vrhovne komande, određen da u ime majora Ostojića prenosi naređenja, vodi akcije i šalje izveštaje (dok. br. 40.)**

[3] **Jovan (Joca), komandant Srednje kolone. Vidi dok. br. 55, 56 i 66.**

[4] **Na tim položajima su se nalazili delovi 2. proleterske divizije.**

[5] **Lukačević, komandant Konjičke grupe. O sastavu grupe vidi dok. br. 59 .**

[6] **Stanišić.**

[7] **Major Gojnić je u toj situaciji bio komandant Leve kolone. Vidi dok. br. 55.**

[8] **Radi se o pregrupisavanju snaga NOV za protivudar ka Gornjem Vakufu. Vrhovni komandant NOV i PO Jugoslavije pozvao je 28. februara 1943. Peka Dapčevića da kao član Vrhovnog štaba učestvuje na sastanku Politbiroa Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba. Sastanak je održan istog dana. Doneta je odluka da se glavnim snagama izvrši protivudar ka G. Vakufu. Opširnije o tome vidi: tom II, knj. 8, dok. br. 97 i 104 i F. Trgo, n.č., str. 40—45.**

[9] **Prema proračunu sopstvenih snaga major Ostojić je 1. marta 1943. raspolagao sa ukupno oko 14.000 četnika, angažovanih u borbi protiv NOV u dolini Neretve (Arhiv VII, Ča, k. 162, reg. br. 3/5).**

[10] **i [11] Četnici iz sastava Limsko-sandžačkih četničkih odreda, pod komandom majora Andrije Veskovića, u rezervi u rejonu Glavatičeva. Vidi dok. br. 57 i 85.**

hitnije prečisti svoje jedinice od crvenih tipova i na licu mesta strelja jer je sve ovo rezultat njihovog rada. Starešine moraju čvrsto uzeti jedinice u ruke. Upotrebu Veskovića[11] rešiću prema rezultatu sutrašnje borbe. Pošto je Baćović stigao u Šestanovac[12] prouči sa Jevđevićem mogućnost stvaranja dve grupe rezervi i to: kod Širokog Brijega za rad pravcem: Kočerin, Posušje, i kod Dubrave i Stražnice za dejstvo pravcem: Grude — Imotski. Za prvu grupu uzmi u kombinaciju Andrića[13] i Jocu a za drugu tetkiće. Baćović ne sme usamljen da napada Imotski nego ili da sačeka na prostoru: Osoje — Velenjak — Orljača — Proždorac — Osoje zapadno od Imotskog — izbijanje kolona od Š. Brijega i Dubrave na liniju: Vran — Kušanovac — S. Grude — Gradine pa da se po tom sa tri kolone udari na Buljana[14] ili da obiđe Imotski sa južne strane i dođe u Vrgorac. Voji sutra zorom bacite naređenje od Salatića sledeće sadržine:[15] »Održi sigurno Bjelašnicu i prelaze preko Prenj a. Ostalim snagama očisti levu obalu od komunista težeći da presečeš put Rama — Drežnica kod Donje Jablanice. Dejstvom od Rečica uhvati vezu levo sa Pantićem koji će dejstvovati od Obadića ka Glogošnici i Jablanici. Paziti se počestog tučenja radi čega se ne uvlačiti u prostor Jablanica — Rama, niti prelaziti na desnu obalu do daljnjeg naređenja«. Ti mu javi situaciju i pošalji hranu i municiju. Zahtevaj[16] neprekidno bombardovanje i izviđanje komunista. Javi mi što tačniji položaj naš i komunista kao i Buljanove grupe.[17] Nateraj komandante na uredno podnošenje preciznih izveštaja, jer na osnovu ovako šupljih i kontradiktornih izveštaja ne moguće mi je blagovremeno ma šta narediti. To je vojnički skandal i krajnja besavesnost da me komandanti dovode u ovakav položaj, zato što gospoda neće da pišu. Neka znaju da ću svakome odmeriti prema zasluzi, bez sentimentalnosti. Ti nađi načina da njihove greške ispraviš i omogućiš mi rad jer izgleda da slabo na njih

[12] **Vidi dok. br. 75 i 85.**

[13] **Odnosi se na Andriju Veskovića.**

[14] **Odnosi se na 9. dalmatinsku NO diviziju.**

[15] **Poruke, direktive ili naređenja posiate »od Salatića« odnose se na poruke, direktive ili naređenja majora Ostojića (dok. br. 57). Ovo je činjeno zbog toga da bi ime Ostojića kod italijanskih vojnih vlasti ostalo prikriveno, dok je Salatić bio legalizovan.**

[16] **U pitanju su zahtevi dostavljeni italijanskim okupacionim vojnim vlastima.**

[17] **Vidi dok. br. 72.**

utičeš. Sutrašnji dan je važan radi odluka za Baćovića. Najhitnije javljaj o svemu. Pobeda je naša.

U 21,00 primljeno u 23.30 1.III.43

Branko—Čiča[18]
predato 1 - III - 43 u 02,20

BR. 64

NAREĐENJE KOMANDE BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 2. MARTA 1943. KOMANDANTU ODREDA »KOClC« ZA PRISUSTVOVANJE KONFERENCIJI RADI USAGLAŠAVANJA STAVOVA O SARADNJI SA NEMACKIM TRUPAMA[1]

KOMANDA
BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA
Br. službeno
2. marta 1943. godine
Položaj

KOMANDANTU ODREDA »KOClC«
bratu UROSU DRENOVIĆU

Položaj

Pre nekoliko časova primio sam izveštaj od Komandanta Bosanskih četničkih odreda brata Rade Radića, u kome mi javlja, da su Nemci pozvali na konferenciju u Banja Lud sve Komandante i to: Radića, Tešanovića, Drenovića, Marcetića[2], Mišića[3] radi rešavanja važnih pitanja. Koinferendja će se održati u nemačkoj komandi u B. Lud. Ovoj konferenciji neće prisustvovati pretstavnici hrvatskih ni vojnih ni civilnih vlasti.

[18] **Branko (čika Branko) je major Zaharije Ostojić. Čiča je pseudonim Draže Mihailovića. U to vreme Draža se nalazio u s. Lipovu (kod Kolašina), a Ostojić u Kalinoviku.**

Draža je stigao kod Ostojića (negde u okolini Kalinovika) 18. marta 1943. zajedno sa Pavlom Đurišićem. (Vidi dok. br. 113, depeša 2510). Pošto je Ostojić imao široka ovlašćenja od Draže Mihailovića u pogledu komandovanja i po njegovom naređenju rukovodio celokupnim akcijama (dok. br. 80), moguće je da je ovde hteo još više iskoristiti ime Dražino i time naterati komandante na poslušnost i ,izvršavanje naređenja.

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 207, reg. br. 8/3.**

[2] **Vukašin.**

[3] **Jovan.**

Komandant mi je naredio, da pozovem sve Komandante na predkonferenciju, koja će se održati u Karanovcu na dan 4 o.m. u 12 časova.—

Prema napred izloženom pozivam te, da bez ikakvog izgovora i odlaganja bez obzira na situaciju na položaju, dođeš 4 o.m. do određenog časa u Karanovac.—

Ovo smatraj vrlo važnim i **najhitnijim.** Molim Te koristi sva moguća prevozna sredstva, pa i motorcikl i na vreme dođi na predkonferenciju.—

Bratski te pozdravlja našim četničkim pozdravom

S VEEOM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

Načelnik štaba, major
Slavoljub Vranješević

BR. 65

ZABELEŠKA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 3. MARTA 1943. 0 BRITANSKOJ PROCENI ODNOSA PARTIZANSKIH SNAGA I ČETNIKA[1]

3/III 1943

Marko[2] pitao Janlketića

1 da li je istina da se iz zemlje tražilo odobrenje da se ne sluša radio-London[3]

2 po njihovom dubokom uverenju u zemlji 65% partizani a ostalo četnici i da im je neophodno da tačno utvrde ovo stanje pošto Majski[4] traži preko njihove vlade da se ovo utvrdi

3 veruje da kod Pavla[5] je samo 1% ali kod Baja[6] je između 20 i 30% ah da je Cr. Gora mala pokrajina dok su Bosna, Hercegov., Lika, Dalmacija a isto tako i Srbija sa mnogo većim procentom.

[1] **Original (pisao lično Draža, mastiljavom olovkom, ćirilicom), u Arhivu VII, Ca, k. 20, reg. br. 6/3 (VK-Y-701/1).**

[2] **Britanski major Hadson.**

[3] **Vidi dok. br. 25.**

[4] **Ivan (Majski Ivan Mihailović), sovjetski ambasador kod vlade Velike Britanije.**

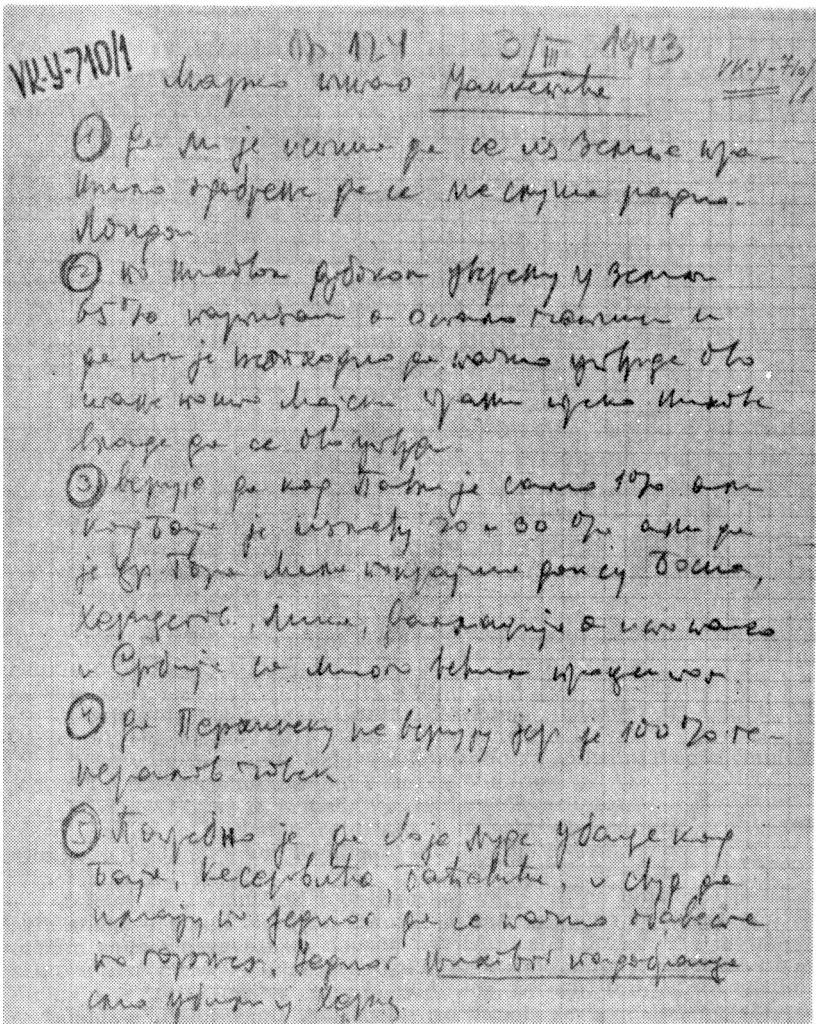
[5] **Đurišić.**

[6] **Stanišić.**

4 da Perhineku[7] ne veru je jer je 100% generalov čovek
5 potrebno je da svoje ljude ubace kod Baja, Keserovića[8], Baćovića[9], i svud da imaju po jednog da se tačno obaveste po gornjem. Jednog njihovog padobranca smo ubili u Herc.[egovini]

»Zvanična prepiska sa Brit.misijama«[10]

[7] **Rudolf.**
[8] **Dragutin.**
[9] **Petar.**
[10] **Tu rečenicu je Draža Mihailović napisao na poleđini, crvenom olovkom, ćirilicom.**

Fotokopija dokumenta br. 65.

BR. 66

NAREĐENJE KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA STAB A DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 3. MARTA 1943. IZASLANIKU VRHOVNE KOMANDE ZA PREGRUPISAVANJE ČETNIČKIH JEDINICA U DOLINI NERETVE[1]

Majoru Raduloviću[1] — najhitnije — š.t. poverljivo

Pošto bednici žabanski[3], pored toga što nam oni u Mostaru i Konjicu duguju živote,[4] i pored svih vas tamo hoće da nas vuku za nos, iako raspolažemo snagom da za 24 sata zauzmemo celu Hercegovinu[5], rešio sam da prekinemo svaku dalju vezu sa njima, ako ne prihvate naše zahteve.[6]

U vezi s tim naređujem:

1) Leva kolona da se prikupi na prostoru[7]: Bogodol — Široki Brijeg —■ Gorand, sprema da pomogne dolazak majora Baćovića, koga ću provući između boljševika i ustaša pravcem: Šestanovac — Zagvozd — Slivno — Klobuk — Široki Brijeg.

2) Major Vesković da bude gotov za pokret pravcem: Bijelo polje — Gorani — Široki Brijeg za podržavanje Gojnića[8], bez obzira na Talijane.

3) Grupu Buljan[9] ne napadati, nego se samo braniti dok stigne Baćović u Široki Brijeg.[10]

[1] **Original (pisan mastiljavom olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 161, reg. br. 46/2 (BH-V-82).**

[2] **Borivoje, izaslanik Vrhovne komande za objedinjavanje četničkih jedinica u operacijama u dolini Neretve. Vidi dok. br. 40.**

[3] **četnički izraz za pripadnike italijanskih jedinica.**

[4] **Reč je o borbama četničkih i italijanskih jedinica protiv jedinica 3. NOU divizije kod Konjica. Vidi dok. br. 46 i 85.**

[5] **Vidi dok. br. 63.**

[6] **Radi se o četničkoj i italijanskoj varijanti za uništenje partizanskih snaga u dolini Neretve. Ostojić je imao plan da sa udruženim četničkim snagama energično napada na jedinice 2. proleterske divizije na sektoru Drežnica — Jablanica, kako bi onemogućio protivudar tih jedinica u pravcu Gornjeg Vakufa (vidi dok. br. 63). Italijanska varijanta sastojala se u sledećem: italijanske jedinice iz sastava divizije »Murđe« i Zetski četnički odred da napadaju na 9. dalmatinsku NO diviziju pravcem Široki Brijeg — Gruda — Imotski, a četnici Limsko-sandžačkih četničkih odreda (major Vesković) sa italijanskim jedinicama i artiljerijom, da napadaju pravcem Metković — Vrgorac — Imotski. Sa ovom varijantom napada složili su se major Radulović i pukovnik Stanišić. Ipak su italijanski komandanti na kraju prihvatili Ostojićevu varijantu. Opširnije o tome vidi dok. br. 70, 73, 74, 75 i 85.**

[7] i [8] **Zetski četnički odred, Nikšićka brigada i delovi Trebinjske brigade. Komandant kolone major Gojnić.**

[9] **Odnosi se na 9. dalmatinsku NO diviziju.**

[10] **O pokretu hercegovačkih četnika iz Knina ka Mostaru pod komandom majora Baćovića vidi dok, br. 75 i 85.**

4) Major Pantić neka produži zadatak, ali samo na levoj obali.[11]
5) Svima komandantima saopštiti da budu gotovi za napad na Talijane, ako ma šta preduzmu pro tivù nas.
6) Uhvatiti vezu sa Lukačevićem[12]. Njemu sam zabranio prelaz na desnu obalu Neretve.
7) Saopštiti svima komandantima da tražim bezuslovno izvršavanje naređenja, jer ću ih inače smesta smenjivati i stavljati pod preki sud. Niko ne sme da daje ma kakve pristanke na žabarske planove, nego ima samo da izvršava naređenja VrhA-ne komande.

Sad neka izvole žabari sa izvođenjem svojih planova kako god hoće.

Odgovori i daj situaciju naših trupa.[13]

Pobeda je naša.

3/III - 43 **Branko**
u 10,30
Položaj
Predata u 11,30
Uneto. . ,[14]

BR. 67

IZVEŠTAJ KOMANDANTA 2. RAVNOGORSKOG KORPUSA OD 3. MARTA 1943. DRAZl MIHAILOVlCU O BORBI PROTIV PRIPADNIKA NOP-a I PREGOVORIMA SA PREDSTAVNICIMA NEMACKIH OKUPACIONIH TRUPA[1]

K O M A N D A
II RAVNOGORSKOG KORPUSA
Br. SI.
3 marta 1943 godine

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA I NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

Prema postojećem naređenju upućuju se 5 vojnika za radio telegrafski kurs, sa dva pratioca. Kursisti polaze 3 marta t-g-_____

[11] **Srednja kolona (Drežnička grupa). Vidi dok. br. 72.**
[12] **Konjička grupa. Vidi dok. br.** 68**.**
[13] **Vidi dok. br. 75.**
[14] **Paraf nečitak.**

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 127, reg. br. 7/3 (S-X-12/4).**

Na celoj teritoriji ovog korpusa organizacija je potpuno završena.[2]

Sada se radi na uništavanju komunističkih simpatizera. U s.Vapi (3 km od Čačka) pre 7 dana pohvatan je okružni komitet komunističke organizacije.[3] Krili su se u jednoj zemunici izgrađenoj potpuno pod zemljom u čisto komunističkom selu Vapi. Uhvaćena su 4 člana koji su sačinjavah ceo Okružni komunistički komitet. Zaplenjeno je: pušaka 4 kom, 1 puškomitraljez, geštetner i 10 kgr. arhive. Arhiva je predata Upravi grada Beograda — Odelenje specijalne policije, radi uspešnog gonjenja svih komunista na celoj teritoriji Srbije koji su imali veze sa ovim komitetom.

Inače organizovanih bandi komunističkih na teritoriji ovog korpusa nema. Katkada manja grupa preleti preko terena, ali uvek gonjena četničkim zasedama.[4] Svake noći u zasedama na teritoriji ovog korpusa ima oko 1000 četnika, koji, kada svane odlaze svojim kućama i prikrivaju oružje.

Okupator, kako Nemci tako i Bugari svu svoju akciju uputili su na komuniste, na njihovo gonjenje i istrebljenje. U smislu depeše koju sam podneo G. Ministru[5], sastao sam se 2 marta t.g. na Savincu u jednoj šumi sa Nemačkim komandantom potporučnikom Krigerom iz Gor. Milanovca. Sastanak je izveden potpuno tajno. Na sastanak je od strane Nemaca došao potporučnik Kriger i njegov tumač. A sa naše strane bio sam ja i moj Načelnik štaba p.por. Lazarević[6]. Tema razgovora bila je isključivo uništenje komunističkih bandi, na teritoriji koju obezbeđuje Nemačka jedinica iz Gor.Milanovca. Uglavnom dolazi u obzir komunistički vođa Labud[7] koji ima oko 150 komunista pod svojom komandom u okolini Rudnika, u srezovima: Kačerskom i Orašačkom. Utvrdili smo plan za ovaj rad. O izvođenju ove akcije detaljno sam se dogovorio sa Zvonkom[8] noću između 2/3 - III t.g., u čemu smo postigli potpunu saglasmost. Zatim nastojao sam da se svi nemački

[2] Korpus je obuhvatao teritoriju bivših srezova: ljubićkog, žičkog i trnavskog.

[3] Reč je o članovima Okružnog komiteta KPJ za Čačak, koji su pohvatani 27. februara 1943, predati Specijalnoj policiji u Beogradu, a ubrzo zatim strpani u logor na Banjici, gde su streljani. Opširnije o tome vidi tom I, knj. 5, dok. br. 33 i Čačak u NOB-u 1941—1944, str. 235.

[4] Na tom terenu dejstvovao je Čačanski NOP odred »Dragiša Mišović«.

[5] Redakcija nije pronašla pomenutu depešu.

[6] Dušan.

[7] Milorad Labudović, komandant 1. šumadijskog NOP odreda. Poginuo je 25. februara 1943. u Baroševcu pri napadu na ljotićevce.

*** Zvonimir Vučković, poruč. komandant 1. ravnogorskog korpusa.**

agenti koji su komunisti otpuste iz službe Nemačke i zatvore i to koji su kod nemačkih komandi u gradovima: Gor.Milanovcu, Čačku, Kraljevu, Požezi i Uzicu, našto je potporučnik Kriger pristao i obećao da će ispuniti. Dao sam mu rok za izvršenje ovog obećanja i obećao je da će ispuniti. Zahtevao sam da pušti iz zatvora sve naše ljude po spisku koji ja podnesem, a koje su Nemci uhapsili u srezovima: Takovskom, Ljubićskom, Žičkom i Trnavskom. Obećao je da će učiniti u koliko se nalaze u hapsu još u gradovima u domenu ovih srezova i u Kragujevcu[9]. On zna da sam prestavnik organizacije Draže Mihailovića i otvoreno je rekao da on i kolege njegove razumeju Dražu ah njihovo više vođstvo, kako vojno tako i političko ne razumeju Dražu i njegov pokret, odnosno ne trpe ga. Zato mi je sam preporučio da se čuvamo dobro i ne dozvolimo da se sukobimo još sa njihovim jedinicama. Sastanak je bio kratak, svega 1 sat. Molio je da se i u buduće sastanemo pod uslovima koje ja želim, pa u koliko mi bude potreba i u koliko mi se dozvoli od više komande to ću učiniti. Inače kroz ceo njegov razgovor provejavala je želja da sa »Šumskim«[10] uhvati vezu za dani momenat.

Narod očekuje slobodu kao »ozebao sunce«. Paljenje Miokovaca zbog ubijena dva bugarska vojnika,[11] nemačka zverstva u Mrčajevcima,[12] nimalo nisu umanjili borbenost kod naroda ovog kraja već samo povećali mržnju prema okupatoru i želju za osvetom. To najbolje svedoči bratska pomoć nenastradalih sela sreza Ljubićskog za nastradalo selo Miokovce. Ogromne količine hrane se daju dragovoljno za nastradale.

Duh borbeni i moral naroda ovog kraja su na zavidnoj visini. Vrlo korisno bi bilo ako bi se primila uskoro koja pošiljka iz vazduha, bilo u oružju ili engleskoj uniformi. Narod hoće da vidi, da smo mi zaista priznati saveznici moćnog savezničkog generalštaba. Inače sve Žičke brigade[13] vrlo slabo

[9] **Raković je 23. marta 1943. depešom br. 2649 izvestio Dražu Mihailovića o dva sastanka sa nemačkim komandantom Gornjeg Milanovca. Više o tome vidi dok. br. 113 (navedena depeša).**

[10] **Misli se na četnike Draže Mihailovića. Raković je bio legalizovan.**

[11] **Bugarske okupatorske vojnike ubili su četnici 2. ravnogorskog korpusa 2. februara 1943. Za odmazdu Bugari su ubili 26 građana i zapalili i opljačkali 160 kuća. Pre streljanja pohvatane su zverski mučili: lomili im noge i ruke, boli ih bajonetima, razbijali im glave kundacima. (Čačak u NOB-i 1941—1944, str. 284.)**

[12] **Noću 13/14. februara 1943. Nemci su blokirali s. Mrčajevce, ubili 12 i ranili 5 građana, koje su zatekli u kafanama na zabavi. Uhapšeno je više lica. Opširnije o tom događaju vidi tom I, knj. 5, dok. br. 192.**

[13] **U sastavu 2. ravnogorskog korpusa bile su: 1, 2. i 3. žička brigada. Prvog oktobra 1943. Druga žička brigada preformirana je u le-**

stoje sa oružjem. Tako III Žioka brigada ima svega oko 80 pušaka bez ijednog automatskog oružja.

Komunistička propaganda u vezi Ruskog napredovanja, vrlo je jaka. Ali naša organizacija je mnogo jača. Baš sada bi dobro došlo prijem materijala iz vazduha.

Zvonko mi je rekao da očekuje prijem, kaže da ste mu Vi najavili, pa se i ja nadam nešto od ovoga da dobijem, da pred narod izađem sa stvarnošću.

Učinio sam predlog još pre nekoliko meseci da se unaprede u sledeći čin bar oni oficiri, koji bi i za vreme mira bili unapređeni, a oni su Ravnogorci od prvog dana. Oni i dalje rade bez roptanja, ali vidim da im je malo nelagodno kad se gde gde kaže da su potporučnici ili poručnici 6 godina. Sto se tiče njihovog rada i požrtvovnosti, ništa ne stoji na putu da budu unapređeni. Za njih sam predlog već učinio. I to za one koji su zaslužili svojim radom. Osećam da ću jednog dana morati da im dam odgovor zašto se ne unapređuju. Samo ne znam kakav odgovor da im dam. Radi toga želeo bih da znam kako stoji sa njihovim unapređenjem.

Sa odećom još nekako, ali sa obućom narod vrlo rđavo stoji. Tako da u slučaju neke akcije, borci bi morah ići većinom bosi u borbu, jer se uopšte obuća ne može nabaviti. U koliko bi se obuća mogla dobiti od Saveznika u danom momentu neophodna bi bila. Pa ako bi se i dobila i pre akcije mogla bi se sačuvati za dani momenat.

Sve drugo je u redu. Jedino por. Ristović[14] prilično strči. Izvršuje moja naređenja, ali izgleda da se nerado potčinjava mojoj komandi. Dobro bi bilo skrenuti mu pažnju u tom smislu. Inače on je dosta slab. Kapetan Milun Petrović kao njegov pomoćnik radi odlično bez ikakvog uztezanja. Svi komandanti Zičkih brigada su odlični. Svi izvršavaju potpuno moja naređenja. N.pr.kap.Anđelković[15] ništa se ne usteže da izvrši moje naređenje kao pravi vojnik i ako' je stariji od mene.

M.P.[16]

K o m a n d a n t
poručnik Pred. M. Raković

Odgovoreno
ML[17]

teću. Pored tih brigada u korpusu su bile Čačanska i Ljubićka brigada. U oktobru 1943. od Ljubićke brigade formirana je 1. i 2. ljubićka brigada.

[14] **Milorad, komandant čačanske brigade.**

[15] **Ljubo, komandant 3. žičke brigade.**

[16] **Okrugli pečat: »Komanda Jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1«.**

[17] **Dopisano olovkom, ćirilicom, major Mirko Lalatović.**

BR. 68

PISMO KOMANDANTA KONJIČKE GRUPE OD 4. MARTA 1943. KOMANDANTU ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA O ZADACIMA GRUPE U BORBI PROTIV DELOVA 3. DIVIZIJE NOVJ[1]

DRAGI ČIKA BRANKO,

Ja sam ti uglavnom javio situaciju kod mene, nešto pismeno a nešto preko radia. Međutim neke su depeše otišle preko Veskovića[2] a neke sam neposredno poslao i to samo delimitino, pa ne znam je li ti sve bilo jasno.

Moja manevarska zamisao bila je prvobitno da jednim prodorem sa Veskovićem u pravcu prozora razdvojim njihove snage. t.j. da odbacim one komuniste[3] koji otstupaju ispred Radića[4].

Povlačenjem Veskovića za Mostar otpada ova kombinacija jer se izgubilo u vremenu a i komunisti se povlače prema Prozoru.

Zato sam ti predložio drugu ideju koju ću odmah i sprovesti jer verujem da ćeš je odobriti.

Jakom desnom kolonom isticati se u pravcu Bradine — Pogorelac planine — Bitovnje planine ka Prozoru i naterivati ih ka putu Rama — Prozor (kuda oni i otstupaju).

Ostale kolone naglim napredovanjem prema datim ciljevima koordiniraju svoj rad sa radom desne kolone i skraćenim dnevnim marševima inače bi dobili novi front na liniji Prozor — Rama prema jugo-zapadu.

1. Desna kolona jačine 1700 ljudi: Mileševski — Raljić[5] kreće pravcem: Čadori k. 1700 — Strug — Crni Vrh.

2. Srednja kolona — Durmitorski[6], Kasalović 1100 ljudi Rudno Brdo — Celinska pl. — Tolovac 1028.

3. Leva kolona, koju bi trebalo da obrazuje Pantić (jačina nepoznata)[7]

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 141, reg. br. 24/6 (CG-V-1602).**

[2] **Komandant dela jedinica Limsko-sandžačkih četničkih odreda. Te jedinice su 4. marta 1943. prebačene železnicom iz Mostara u Metković i Ploče. Vidi dok. br. 70.**

[3] **Delovi 3. NOU divizije.**

[4] **i** [5] **Odnosi se na Mileševski korpus. Komandant je bio Radoman Railić. Vidi dok. br. 59 i 71.**

[6] **Prva i 2. durmitorska brigada. Vidi dok. br. 59.**

[7] **Reč je o Srednjoj (drežničkoj) koloni (dok. br. 72).**

Za vreme kretanja desne i srednje kolone Pantić bi ostao na liniji Plasa 1577 — Raulje k. 1648 — Oklanica k.1290 i održavao levo vezu sa mostarskom grupom[8].

4. Iz Kasalovićeve kolone izvučena bi bila jedna grupa od 400—600 ljudi koja bi obrazovala rezervu.[9]

Verujem da nećeš ništa imati protiv da se ovo izvodi.

11 će zatvoriti pravac Fojnica — Kreševo.[10]

Iz Gornjeg Vakufa nastupaju prema Prozoru, ako već i nisu zauzeli Prozor.[11]

Juče je iz Konjica krenula jedna kolona drumom ka Rami, ali samo desnom obalom Neretve jer se mi nalazimo na levo j.

Municije nemam. Od početka akcije do danas primio sam svega 32 hiljade metaka.

Juče sam Jevđeviću poslao ultimatum (zbog tetkića) da, ako ne dobijem municije do danas u podne povlačim trupe. Kaži mu da ja ovo radim da bih mu omogućio lakši rad.

Prema izveštaj ima koje sam dobio komunisti su se povlačili i bih na liniji:

Čadori — k. 1700 — Šišin Krč — Višnjevica — s. Podhum — Celinska pl. — Klečka — k. 1154—Oklanica k. 1290.

Naredio si da danas u toku dana naša desna kolona — Railić ovlada: Cadorima k. 1700 — Šišin Krč pošto je već ovladala 3 ov.mes. Koznikom k. 1244.

Leva kolona Kasalović čisti teren i zauzima mostobrane na reci Neretvi od G. Jablanice do Ostrošca.

Čim dobijem izveštaj da se Kasalović sastao sa Pantićem narediću pokret prema ideji koju sam ti u početku izneo.

Mnogo teže nego sva borba pada mi ovaj dodir sa Ital[ij anima] a naročito sa Nemcima koje ne mogu da izbegnem.

[8] **Odnosi se na jedinice pukovnika Stanišića (Leva kolona, dok. br. 66), majora Veskovića i neke manje četničke grupe iz Hercegovine.**

[9] **Kasalović je bio komandant prvobitne Leve kolone Konjičke grupe. Vidi dok. br. 59.**

[10] **Jedinice iz sastava borbene grupe »Anaker«.**

[11] **Nemačka 717. divizija, borbena grupa »Vogel« i 5. ustaški zdrug. U to vreme Glavna operativna grupa vršila je protivudar kod Gornjeg Vakufa. Opširnije o tim borbama i uspehu Operativne grupe vidi: tom II, knj. 8, dok. br. 94, 95, 105, 108, 109 i 114; tom IV, knj. 11, dok. br. 1, 3, 4, 10, 11, 13, 14, 15, 19 i 24; F. Trgo, n.d., str. 40—45. U Prozor su 10. marta 1943. ušli delovi nemačke 717. divizije (tom IV, knj. 11, dok. br. 54 i 212).**

O saradnji četnika sa nemačkim trupama u toj situaciji vidi Branko Latas, Saradnja četnika i Nemaca u borbama protiv Glavne operativne grupe NOVJ u dolini Neretve (februar—mart 1943), Prilozi br. 17/1980, str. 191—227).

U pogledu muslimana i katoličkog življa imam ogromne teškoće. Sada saznadoh da su u jednom selu naši zaklali 9 muslimana, silovali neke Hrvatice i t.d.

Moraću nekoga od naših streljati i verovatno smeniti neke komandante.

Činim sve što je u mojoj moći da sukob između nas i Nemaca, ustaša i Hrvata ne izbije pre no što likvidiramo komuniste.

Izdaj Pantiću takođe sutra naređenje u ovom pogledu.

Pobeda je naša.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU.
DRAŽA NAS VODI KA VELIČINI I SLOBODI.

Konjic
4/111/43
9h. **Voja**[12]

Pošalji mi novaca hteo bi da platim neku rekviziciju i nabavke za bolesnike.

Primljeno[13]
5/III
u 12^{30}č

BR. 69

IZVEŠTAJ KOMANDANTA ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA OD 5. MARTA 1943. DRAZl MIHAILOVlCU O BROJNOM STANJU, BORBENOM MORALU, AKCIJAMA ODREDA I SARADNJI SA ITALIJANSKIM TRUPAMA U BORBI PROTIV NOVJ U DOLINI NERETVE'

G-nu ARMISKOM ĐENERALU DRAŽI MIHAILOVlCU
MINISTRU VOJSKE, MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA

Gospodine Ministre,

Prema Vašem naređenju[2], sa teritorije moga reona, sa jednom neverovaitnom brzinom sakupio sam i doveo u Mostar

[12] **Vojislav Lukačević.**

[13] **»Primljeno« i datum dopisao Zaharije Ostojić, olovkom, ćirilicom.**

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 133, reg. br. 51/5 (CG-V-343).**

[2] **Vidi dok. br. 36.**

oko 2200 Cmogoraca, cvet žive ljudske snage onoga kraja.[3] Elan i oduševljenje svih koji su samnom pošli, kao i onih koji su ih poslali i ispratili prevazišao je sve što sam do danas kao vojnik i ratnik u ovim krajevima video. Sa bolom u srcu njihovi dragi su ih šiljali da priteknu u pomoć braći u Herceg-Bosni, u borbi protiv komunista. Ah koliko god je bilo oduševljenje i veličanstven ispraćaj onih koji su ih pratili, ipak se na njihovim licima mogla pročitati i zabrinutost da li će nam se ikad i kako povratiti. Nikakvo čudo za svakog onoga ko poznaje psihu Crnogoraca. Crna Gora je u ovoj prokletoj borbi izgubila suviše mnogo da bi se dalje mogla razmetati još i sa jednim ljudskim životom, ako to zaista ne zahtevaju stoprocentni interesi Srpskog naroda, Kralja i Otadžbine.

Četnici su kako u putu, tako i u samome Mostaru i svuda gde su došli, svojom primemom disciplinom i strogo vojničkim držanjem ulili poštovanje, kako našim prijateljima, tako i protivnicima. Svuda i na svakom mestu, kuda su prošli i gde smo stigli, izazvali su kod stanovništva toliko poverenja i poštovanje, da se danas od nas vrlo teško i sa suzama rastaje.

Mojim četnicima i njihovim porodicama dao sam časnu oficirsku reč, da u ovom pohodu za sada idemo samo u borbu protivu komunista i onih koji njih pomažu i simpatišu.

Svoje oduševljenje četnici su posvedočili požrtvovanom barbom na svima sektorima 26.11.1943 godine i sledećih dana u pravcu Drežnice, zadajući protivniku teške udarce i sa svoje strane dajući znatne žrtve. Zahvaljujući tome borbenom duhu, komunisti od juče ne daju ni otpora. Istina ova nas činjenica ne zadovoljava potpuno, jer još nije došlo do njihovog masovnog uništenja, što nam je ustvari cilj, već samo do prebacivanja na drugi teren[4].

Plan koji je izrađen od Ostojića nisu, i pored zauzimanja svih nas Italijani hteli da usvoje. Plan koji su predložili Itahjani bio je za nas i sa našeg gledišta povoljniji.[5]

[3] **Zajedno sa Zetskim četničkim odredom u dolinu Neretve došla je i Nikšićka brigada. Te su jedinice iz Nikšića u Mostar prevezene železnicom. Prvi ešelon (3. bataljon) stigli su u Mostar 21. februara, a ostali ešeloni nekoliko dana kasnije. Više o upućivanju četnika, dolasku u Mostar, uključivanju u borbu protiv jedinica 2. proleterske NOU divizije kod Drežnice i ceo dalji tok borbi tih jedinica krajem februara, u martu i početkom aprila 1943. vidi dok. br. 75, 85, 113 i 140.**

[4] **Tih dana vršen je protivudar 1. i 2. proleterske i 7. NOU divizije na pravcu Prozor — Gornji Vakuf, radi odbacivanja nemačke 717. divizije i borbene grupe »Vogel«, čije su jedinice neposredno ugrožavale ranjenike.**

[5] **Reč je o dve varijante dejstva italijanskih i četničkih snaga u borbi protiv jedinica NOVJ u dolini Neretve. O detaljima tih varijanti vidi dok. br. 74, 75, 85 i 140.**

Cika Branko je zahtevao da u slučaju odbijanja njegovog plana od Italijana tražimo sedmodnevnu hranu i dva miliona metaka i da ih, ako ne ispune zahtev, napadnemo.[6]

Ja sam o svemu dugo razmišljao i došao do zaključka da bi taj potez bio preuranjen i u svakom slučaju nesrećan po naš i onako prepolovljeni i izmučeni narod. Zamišljao sam posledice, pa mi je pred oči izišla ova slika:

1.— Narod je upoznat sa vašim shvatanjem da neprijatelja treba napasti onda kad za to dođe pogodan momenat, t.j. kad on ima doneti plodove i sačuvati narod. Danas ne bi rekao da narod uviđa da je taj momenat došao.

2.— Pretpostavljam, da bi se u slučaju našeg napada u ovim momentima našli na jednoj strani mi, a na protivničkoj: Italijani, Nemci, Amauti, komunisti i ustaši. Pitam se — i kad bi imali dovoljno i naoružanja i hrane i elana za borbu
— da li bi i koliko mogli izdržati, jer su saveznici tako daleko. Zar se ne bi dogodilo da opet doživimo i još, po ko zna koji put, Topličko uništenje. Postavljam sebi pitanje šta bi u tom slučaju bilo i sa našim nesrećnim življem u Hercegovini, koji i ovako kuka prilikom našeg odlaska iz pojedinih mesta, strahujući od gnjeva ustaša.

3.— Posmatrajući psihičko stanje naroda došlo bi do boljševiziranja masa u Hercegovini, a kad se izgubi duhovna i fizička vlast nad njom, komunistička neman našla bi se u punom zamahu. To verujem za sve, izuzev [grujpe Baćovića, koju ne poznajem, ali za koju verujem, prema onome što znam o njoj, da je najzdravija.[7]

4.— Primanjem čika Brankovog plana, ova bi grupa bila uništena, jer mi u tom slučaju ne bi mogh pružiti efikasnu pomoć za koju težimo.

5.— Osećanje našega četnika za porodicu, koja je na domet okupatoru a koji može da je uništi ovoga momenta, smanjuje njegovu borbenu snagu. Uzeti našem čoveku hleb i ostaviti mu porodicu bez zaštite, znači oduzeti mu volju za život.

Imajući sve navedeno pred očima, ja ovu odluku za sada nisam mogao primiti. Vojvoda Jevđević, komandant srednje kolone major Pantić, kao i ostah komandanti stali su na isto gledište i to pre mene.

Najzad, moje je čvrsto ubeđenje Gospodine Ministre, da je ovo i Vaše shvatanje.

[6] **Vidi dok. br. 74, 75 i 85.**

1 **Toga dana (5. marta) hercegovačke jedinice pod komandom majora Baćovića nalazile su se u širem rejonu Kočerina, orijentisane za dejstvo u pravcu Široki Brijeg. Opširnije o tome vidi dok. br. 75 i 85.**

Ovo nije prvi put da ja dobijam naređenja sa kojima se Vi bez sumnje nebi složili. Zato Vas molim da buduće odluke dalekosežnih posledica budu donošene sa svestranom studijom, a naročito sa Vašim punim upoznavanjem.[8] Molim Vas, da me ne razumete pogrešno, što je g. Ostojić, koga ja lično cenim .mlađi, pa da je zbog toga i ovaj nesporazum. Ne, daleko od toga. Ja znam da je u ovom slučaju stariji i da je za mene i običan kaplar stariji ako to Vi naredite. Ja se sa tim mirim bez i trunke roptanja.

Gospodine Ministre,

Molim Vas imajte poverenje u mene i moje saradnike i budite uvereni da nećemo ništa učiniti što bi išlo na štetu srpskih interesa i na uštrb i čast Srpskog naroda i srpskog oružja.

Izvolite Gospodine Ministre,
i ovoga puta, primiti izraz
moga poštovanja i odanosti

M.P.[9]

5. marta 1943. godine
Položaj

Pukovnik
BajoStanišić

BR. 70

IZVEŠTAJ KOMANDANTA ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA OD 5. MARTA 1943. KOMANDANTU NACIONALNIH TRUPA CRNE GORE O RADU I BORBENIM DEJSTVIMA ODREDA U VREMENU OD 26. FEBRUARA DO 5. MARTA 1943. GODINE[1]

Gospodine Denerale,[2]

Nisam bio u mogućnosti da Vas [redovno obaveštavam o operacijama naših trupa. Svaki put pri povratku sa položaja u štab zahtevao sam da Vas oficir koji je dodat nama izvesti preko radio stanice, koja ima neposrednu vezu sa Guvemerstvom, o stanju na položaju.

[8] **Vidi dok. br. 80.**

[9] **Okrugli pečat: »Komanda narodne vojske Crne Gore i Hercegovine — Glavni štab«.**

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 133, reg. br. 45/6 (CG-V-344).**

[2] **Odnosi se na generala Blaža Đukanovića.**

Kao što znate otputovao sam iz Nikšića 22-11- u 10 sati, a doputovao u Mostar u 11 sati noću. Sa iskrenim zadovoljstvom posmatrao sam naše četnike, koji sa pesmom na usnama odlaze da pomognu svojoj braći i da u korenu saseku komunističku tiraniju, koja je pričinila toliko zla našem narodu. U usputnim mestima: Bileći, Trebinju, usputnim stanicama i Mostaru bili smo dočekani od Srba srdačno i bratski. U Mostaru je vladao nezapamćen strah. Mnogi su Hrvati pokušah da beže, ah kako im je bilo onemogućeno, jer su komunisti bih presekli prugu za Sarajevo, a za Dubrovnik nisu imali kud, jer smo otuda mi dolazili — ostali su u mestu čak su, pričaju, i otrove mnogi spremili pored svojih kreveta. Naše je držanje bilo onakvo kako odgovara sadašnjim našim interesima.

Niko nije zlostavljan, ali se slobodno pevalo uh čama Mostara: »Paveliću rđo stara, kamo Srbi iz Mostara« i »Svi četnici Crne Gore za Kralja se Petra bore«. Nazovi hrvatska vojska nije izlazila iz svojih rupa, nije pala ni jedna jedina zamerka, a jadni Mostarski Srbi plakali su od radosti. Na skoro svim našim zastavama stajali su natpisi: »S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu«.

Pošto su se prikupile naše snage 24. i 25 - II - naši su četnici poseli položaje između planine Cabulje od Širokog Brijega i sa leve strane reke Neretve pravac Velež planina — Po~metenik[3].

Komunisti su na tri dana pred naš dolazak bili zauzeli Drežnicu[4] i prišli Bijelom Polju (Mostarskom) na nekih 14 kilometara od Mostara. Tu je bila Druga proleterska divizija pod komandom Peka Dapčevića sa tri proleterske brigade[5]: Dalmatinskom, Crnogorskom i Srbijanskom. Na našem krajnjem desnom krilu tri dana pred naš dolazak imali su sukob sa Hercegovačkom četničkom brigadom pod komandom majora Jovana Pantića[6]. Naši su imali uspeha i odbili ih sa gubitcima oko 25 mrtvih i nešto više ranjenih.

26 - II - otpočele su borbe naših odreda koje su bile promenljive sreće do zaključno 28. uveče.[7] 1 - III - naše krajnje levo krilo ispod planine Cabulje koje je sačinjavao Nikšićki odred i 3. četnički bataljon uz pomoć italijanske artilerije i avijacije uspeli su da prodru i da zaobiđu komuniste na de-

[3] **Vidi dok. br. 53.**

[4] **Drežnicu je zauzela 2. proleterska brigada. Vidi dok. br. 37.**

[5] **Reč je o 2. proleterskoj, 2. dalmatinskoj i 4. crnogorskoj brigadi.**

[6] **Odnosi se na borbe 2. proleterske brigade kod s. Ravni. Vidi dok. br. 48.**

[7] **Detaljnije o tim borbama vidi dok. br. 75 i 85.**

snom krilu.[8] Oni su tada svoje položaje napustili. Na našem krajnjem desnom krilu Hercegovačka brigada takođe je ugrozila Drežnicu koja je zauzeta bez otpora.[9] Partizani su odbačeni put Jablanice, koja je danas može se reći ničija zemlja, jer je između četnika i komunista. To što još nije u našim rukama, to je samo zahvaljujući činjenici što su komunisti porušili sve mostove,[10] aLi ni to kao ni konačno likvidiranje komunista ne zadaje ni malo brige.

U dosadašnjim borbama imali smo 10 mrtvih i 23 ranjenih.

Sinoć i danas sve naše snage prebacio sam od Drežnice za Široki Brijeg. Odatle se naše trupe kreću u pravcu Imotskog, obuhvatajući partizanske snage sa severo-istoka, koje se nalaze južno od linije Široki Brijeg — Kočerin — Imotski.

Jedinice Veskovića prebačene su u toku jučerašnjeg dana vozom: Mostar—Metković—Ploča sa zadatkom da obuhvate napred navedenu grupu partizana sa juga pravcem: Ploča — Vrgorac — Imotski.

Između Širokog Brijega i Vrgorca nalazi se zastor domobran aca koji su do sada zadržavali napredovanje partizana. Ovaj zastor ostaće u mestu dok će naše trupe dejstvovati obuhvatno. Ovo iz razloga da se sa njima ne sretnemo. Pred nama se nalaze sada partizani Dalmatinci, te se nadamo da će ova akcija biti brza i laka — otpočinje sutra u zoru.[11]

Major Baćović sa 3000 četnika, koji se iskrcao kod Makarske uspeo je da pređe preko Imotskog i Posušja i jutros u nadiranju od Posušja udario je u levi bok partizanima,[12] koji su se kretali od Grude ka Severu. Partizani razbijeni, počeli su da odstupaju ka Širokom Brijegu neznajući šta ih čeka. Ovo su poslednji podatci pred našim četnicima.

[8] **Na tim položajima su se nalazile 4. i 5. dalmatinska brigada 9. dalmatinske NOU divizije. Pod jakim pritiskom četnika i italijanskih jedinica grupe »Scotti« (1. i 2. bataljon 55. puka, 49. bataljon crnih košulja, brdska baterija 75/13 i baterija 105/15) brigade su se povukle na nove položaje u pravcu Rakitno — Prozor. Opširnije o tome vidi: tom IV, knj. 11, dok. br. 18.**

' U Drežnicu su 2. marta 1943. ušle jedinice iz sastava Srednje (drežničke) kolone. O sastavu te kolone vidi dok. br. 72.

[10] **Na sastanku Politbiroa Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba održanog 28. februara 1943. pored niza značajnih odluka, odlučeno je da se izvrši protivudar Glavne operativne grupe prema Gornjem Vakufu, odbaci neprijatelj i na taj način spasu ranjenici. Istovremeno je Vrhovni komandant naredio da se poruše mostovi na Neretvi, kako bi se bolje obezbedilo dejstvo Glavne operativne grupe i neprijatelj zavarao o stvarnom pravcu proboja. Opširnije o tome vidi F. Trgo, n.č., str. 40—41.**

" i [12] Vidi dok. br. 85.

Livno su juče zauzeli Nemci,[13] a sevemo od Prozora drže položaje i daju jake otpore partizanima, koji beže ka severu. Jutros su bombardovali Prozor, a Italijana Tomislav-Grad[14].

Sinoć je stigla depeša od Lukačevića da je na pravcu Konjic — Prozor, severoistočno od Rame zarobio partizansku bolnicu sa 300 ranjenika, 30 mitraljeza, 3 topa i veći broj puškomitraljeza, pušaka i municije i 200 Italijana oslobodio od partizana.

Kapetan Ružić[15] u toku današnjeg i jučerašnjeg dana imao je borbu kod Jablaniice gde su partizani znatnim snagama napali u cilju kad bi mogli da popale hranu i municiju koju su ostavili, da nam nebi pala u mike.[16]

Ka Neretvi su im zatvoreni svi putevi, dok se dejstvuje na krilima oko Prozora i oko Imotskog.

Klešta će se stezati a partizana neće biti.

I pored uspeha, kao što vidite imali smo gubitaka, koji verujem nebi bili toliki da me Branko stalno ne juri, pa sam dovoljno ne pripremljen ušao u borbu 26 - II -. No o tome će Vam opširno govoriti Jovan i Stevo.

Pored ostalog najviše me interesuje kako je rešeno zelenaško pitanje. Za to sam dva puta pitao radiogramom Guvernera[17]. Juče mi je odgovorio da je rešeno. Poznajući njihov parcijalni rad, bojim se da neće biti rešeno kako treba. No ako i to bude — mi ćemo ga rešavati.

Za ovamo ne brinite. Pobeda je potpuno sigurna.

Vaše pismo Pov.Br.80 od 27 - II - primio sam danas.[18]

Srdačno vas pozdravlja Vaš odani
pukovnik
Bajo J. Stanišić

5. marta 1943. godine
Položaj M.P.[19]

[13] **Livno je zauzeo izviđački bataljon nemačke 369. legionarske divizije (tom IV, knj. 11, dok. br. 18, 171 i 177).**

[14] **Sada: Duvno.**

[15] **i** [16] **U pitanju je 1. i 2. durmitorska brigada (dok. br. 18). Napad na te jedinice izvršio je 4. marta 1943. prvi bataljon 2. dalmatinske NOU brigade. Četnicima su naneseni gubici: 7 zarobljenih i 60 poginulih i utopljenih. Opširnije o tome vidi: dok. br. 71; tom IV, knj. 11, dok. br. 31.**

[17] **Odnosi se na generala Pircia Birolia.**

[18] **Redakcija ne raspolaže pomenutim pismom.**

[19] **Okrugli pečat: »Glavni štab Komande narodne vojske Crne Go\:e i Hercegovine«.**

BR. 71

IZVEŠTAJ KOMANDANTA KONJIČKE GRUPE OD 5. MARTA 1943. KOMANDANTU ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA O BORBENOM RASPOREDU ČETNIKA I NEMACA NA SEKTORU KONJIC—JABLANICA[1]

Dragi Branko[2],

Primio sam sinoć prvi deo tvoje depeše br. 235, nastavak izgleda neću moći primiti, jer su moje baterije crkle.

Vidim da nisi primio moje depeše kojima sam ti objasnio moju nameru da paralelnim kolonama izbijem na liniju Prozor — Rama frontom prema jugozapadu.[3] Čim sam ti ovo bio javio ja sam i krenuo kolone u tom smislu. No pošto si Veskovića uzeo[4], kolona 11 tačno je došla na pravac koji sam bio namenio prvobitno Veskoviću a docnije Kasaloviću pošto se sastane sa Pantićem[5].

11 je osigurao Ivan planinu kao i drum Bradina — Konjic.[6]

Juče je desna kolona Railić—Mileševski korpus dostigla Gobelovinu pošto je vodila borbu ceo dan i zauzela Repovce —
— Tuhobić — Stojković. Jutros kreće u pravcu Bitovnje, Petralj k. 1212.

Kolona 11 (400 Nemaca, 800 domobrana i ustaša)[7] juče ceo dan nije mogla dalje od linije Lisičići — kota — Hasanovići[8]. Jutros kreće napred sa zadatkom da ovlada u toku dana po cenu svega linijom Neretvice. Prema izveštajima koje sam do sada dobio izgleda da su potisli komuniste i da napreduju.

Kolona Kasalovića nalazi se na levoj obali Neretve od Ostrošca pa do Donje Jablanice. Juče još nisu bili uhvatili vezu sa Pantićem.

Jedno odeljenje Nik. Bojovića[9] bilo je još 3 ov. mes. prešlo na desnu obalu Neretve u Jablanicu radi prikupljanja i izvlačenja pobacane municije i hrane od strane partizana. 4 ov. mes. ovo je odeljenje bilo napadnuto,[10] izgleda da su imali i gubitaka,

[1] **Original (pisan mastiljavom olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 141, reg. br. 27/6 (CG-V-1605).**

[2] **Zaharije Ostojić.**

[3], [4] **i** [5] **Vidi dok. br.** 68**.**

[6] **i** [7] **U pitanju je nemačka borbena grupa »Anaker«, koja je u svom sastavu imala: 2 nemačka bataljona verovatno iz 750. peš. puka, 2 bataljona 7. domobr. peš. puka, 1 ustaški bataljon i 2 brdske baterije.**

[8] **Otpor su pružili delovi 3. NOU divizije. Više o tome vidi tom IV, knj. 11, dok. br. 44.**

[9] **Reč je o** 1**. durmitorskoj brigadi.**

[10] **Napad je izvršio 1. bataljon 2. dalmatinske NOU brigade. Vidi dok. br. 70.**

tačan izveštaj još nemam. U nekom tunelu u blizini Jablanice nalazi se municija koju su partizani sklonili. Naredio sam Kasalo vicu da uputi snage niz Neretvu nebi li se već jedanput sreo sa Pantićem.

Kolona 11 koja nastupa od Vakufa prema Prozoru[11] do sinoć bila ukočena.

Jedna kolona 11 zauzela Glamoč.[12]

Od 11 saznadoh jutros da komunisti pokušavaju da se izvuku u pravcu severa na Kupres.

Iz tvoje depeše vidim da si mojoj grupi dao privremeni odbrambeni zadatak a ja u međuvremenu naredio pokret Railiću. Nezgodno mi je sada da ga povlačim iz borbe natrag. Vidim da je glavna tvoja briga kako ćemo sa 11.

Verujem da si o njima dobio preterane izveštaje. Svaka njihova kolona koja nastupa ima najviše jednu trećinu Nemaca a ostalo su domobrani i po nešto ustaša.

Oni sami ne mogu ništa da urade, toga su svesni.

Ja mislim da je nama najpreči za sada cilj uništenje komunista i to što brže. Ne sme nas zateći iskrcavanje u borbi sa komunistima,[13] a isto tako ne smemo početi borbu sa 11 dok komunisti nisu likvidirani a oni nisu likvidirani i pored uspeha koje smo postigli. Čvrsto sam ubeđen da nas 11 neće napasti sve dok se vode borbe sa komunistima te je strahovanje u tom pravcu preterano.

11 prvobitno imao nameru da ide Konjic — Rama — Jablanica — Mostar, sve drumom. Mislim na traženje 22 da bi oslobodili put i olakšali im tešku situaciju. Međutim kada su videli da to baš ne ide tako lako i kada smo mi oslobodili Konjic[14] i zauzeli Ramu i Jablanicu, skrenuli su da izbiju na liniju Prozor — Rama.

Ako se obistine glasovi — što je vrlo verovatno — da komunisti kreću da se probiju prema severu opasnost od sukoba sa 11 opet otpada.

Snabdevanje komorom na Drežnicu za sada neizvodljivo, sada moguće samo ovo :

1) Bacanje avionom na Krstac kod Jablanice za Kasalovića, naročito municiju, a nešto ću mu i ja upućivati iz Konjica.

2) Najvažnije i najbolje snabdevanje preko Sarajeva koje neka Jevđo forsira.

[11] **Odnosi se na nemačku borbenu grupu »Vogel«.**

[12] **Pošto je 2. marta 1943. Glamoč evakuisan u njega su, dan kasnije, ušli delovi nemačke 369. legionarske divizije (tom IV, knj. 11, dok. br. 9 i 172).**

[13] **Misli se na iskrcavanje saveznika.**

[14] **Vidi dok. br. 46.**

Dobio sam sinoć preko 11, 30.000 metaka obećali još čim im stigne neki transport koji očekuju u Sarajevo.

Juče je bila jedna interesantna emisija komunističke stanice: mnogo se žale na nas i na Ciču kažu da su bili skoro zauzeli Konjic itd., dostavljam ti citate ako ih nisi slušao.

S VEROM U BOGA, ZA KRALJA I OTADŽBINU!
DRAŽA NAS VODI KA VELIČINI I SLOBODI.

Konjic
5/111/43
9 č.

Voj. S. **Lukačević**

BR. 72

ZAPOVEST KOMANDANTA DREŽNICKE KOLONE OD 5. MARTA 1943. KOMANDANTIMA KOMBINOVANE I NEVESINJSKE BRIGADE ZA NAPAD NA 2. DALMATINSKU BRIGADU U REJONU JABLANICE[1] •

S T A B
DREŽNICKE KOLONE
—Br.12
5 marta 1943 god.
Položaj
u 15 časova

Z A P O V E S T

(Sekcija 1 : 100.000 Mostar—Prozor—Livno—Makarska)

Napad preduzet 26 februara 1943 godine[2] Crnogorsko-hercegovačkim trupama u sadejstvu sa Konjičkom grupom potpuno je rastrojio neprijateljsku diviziju Peka Dapčevića[3], čiji su delovi u neredu povukli se, delom ka Prozoru a dekan ka Imotskom. Pokušaj da se zamišljenim manevrom potpuno uništi divizija Peka Dapčevića nije uspeo usled toga, što srednja kolona[4] nije bila povedena unapred brzom akcijom leve kolone[5], pred kojom je bio nadmoćniji neprijatelj, te je nailazila na jak i planski otpor.

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 202, reg. br. 21/2 (BH-V-8897).**
[2] **Vidi dok. br. 75 i 85.**
[3] **Reč je o 2. proleterskoj diviziji.**
[4] **U pitanju je Drežnička kolona.**
[5] **i [7] O sastavu leve kolone vidi dok. br. 55 i 73.**

Neprijatelj nepoznate jačine nalazi se u zoni širenja Gruda — Imotski — Poisoošje — Jablanica — Prozor.

Naša kolona nalazi se na predelu Drežnica i Gornja Grabovi ca.

Desno od nas nalazi se Konjička grupa[6], a levo od nas Crnogorske trupe pod komandom majora Blaža Gojnića i majora Andrije Veskovića[7].

5 toga,—

NAREĐUJEM:

1) Kombinovana brigada (delovi Bilećke, Stolačke i Mostarske brigade) pod komandom kapetana Kureša Miloša jačine 688 četnika, u ulozi stalne pobočnice poseda položaj : Gumenac (1259) — Branisovac (1721) — M. Vilinac (1836) — Crna Glava (1804) sa rezervom u s. Diva Grabovica, držeći vezu desno sa levim krilom Konjičke grupe na Križu (475).—

Zadatak je ove pobočnice, da pouzdano zatvori sve pravce koji preko planine Cvrsnice izvode ka r.Neretvi štiteći time upad komunista u Hercegovinu, a obezbeđujući pozadinu grupa orjentisanih ka Imotskom.

2) Nevesinjska brigada pod komandom kapetana Zečevića Vladimira, jačane 1180 četnika, krenuće pravcem: dolina r. Drežanke i zatvoriti sve pravce koji sa obe strane dolaze ka Drežanki.

U ovom cilju na levoj obali Drežanke zaposesti k.1683 — k.1200—Klanac, a desno put dolinom potoka Trmošnik i Samograd (1174). Ovo poslednje izvršiti odmah.

U toku sutrašnjeg dana Komandant ove brigade uputiće u cilju izviđanja i obezbeđenja dve čete četnika pravcem Draga—Mučinovac.

Stab Nevesinjske brigade da bude u mestu Perutac do daljeg naređenja.

Uhvatiti vezu levo sa Crnogorskim trupama, kada izbiju u visinu Vrana i Klanca, a desno sa kapetanom Kurešom u Diva Grabovici kod njegove rezerve.

Komandant Nevesinjske brigade odrediće snagu potrebne jačine za zaštitu mosta preko r.Neretve u s.Drežnici!

3) Vezu održavati sa trupama levo i desno od sebe i sa potpisatim, putem kurira i raznih ugovornih znakova, a sa avijonima putem signalnih platna. U kohko se dobiju radio stanice veza će se bolje obavljati i dostavljati češće izveštaje.

4) Hrana će se izdati za tri dana (5, 6, i 7 o.m.), koju će četnici poneti sa sobom, a za dalje narediću na licu mesta.

[6] **Vidi dok. br. 71.**

5) Municiju podeliti vojnicima kako bi se smanjila komora, jer je zemljište kuda se prolazi neprohodno, a sa konjima ne raspolažemo.

6) Bolesnike i ranjenike upućivati u selo Drežnicu, a odatle će se regulisati da se prevoznim sredstvima šalju u bolnicu odnosno u ambulantu.

7) Sve potrebne pripreme izvršiti odmah i odmah krenuti na izvršenje zadatka prema ovoj zapovesti.

8) Ako za vreme artiljerijske pripreme ili u toku operacija artiljerija bude tukla naše trupe, kao što je to bilo na dosadašnjim položajima, Komandanti brigada odmah će javiti signalnim metcima koje imaju na rukovanju kako bi ovo prestalo.

9) Znaci raspoznavanja:

5 marta 1943 g. : Top — Travnik
6 marta 1943 g. : Bacač — Beograd
7 marta 1943 g.: Šator — Šabac

a ugovoreni znaci:

5 marta 1943 g.: zauzimanje stava klečećeg
6 marta 1943 g. : okretanje na levo krug
7 marta 1943 g. : iznošenje puške levom rukom u stranu.

10) Pošto su jedinice razvučene na vrlo velikom frontu, to će Komandanti brigada komandovati prema prilikama i sa puno inicijative, ali vodeći uvek računa o opštem zadatku.

11) Nalaziću se za početak rada u s.Drežnicd, a docnije ću izvestiti.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

Dostavljeno:
K-tu Nevesinjske i Kombinovane brigade.—

Komandant, major
Jov. Pantić

Slati[8] mi što češće izveštaje.

Znaci za
8 - III - Dugme — Drežnica
9 - III - Kama -— Konjic
10 - III - Ranac — Rama

Ugovoreni znaci:
8 - III - Odstupanje tri koraka nazad
9 - III - Zauzimanje stava ležećeg
10 - III - Dizanje puške u vis dva puta

P.J.

[8] **»Slati« i dalji tekst napisano je zelenim mastilom, ćirilicom.**

BR. 73

ZAPOVEST KOMANDANTA LEVE KOLONE OD 5. MARTA 1943. PODREĐENIM KOMANDANTIMA ZA NAPAD NA 9. DALMATINSKU DIVIZIJU NA SEKTORU IMOTSKI — GRUDE[1]

Leva kolona
O. Br. 37
5 marta 1943
20 časova
Široki Brijeg

Z A P O V E S T

(Sekcija Mostar razmera 1 : 100.000)

Partizani koji su razbijeni u dolini reke Neretve povlače se ka Prozoru.[2] Konjička grupa imala je veliki uspeh, i zaplenila je od partizana 3 topa, 30 mitraljeza, više puškomitraljeza, veliki broj pušaka i zarobila bolnicu od 300 ranjenika. Jedna grupa partizana nalazi se oko Grude i Imotskog.[3] Četnici majora Baćovića koji su preduzeli nadiranje od Makarske, danas su zauzeli Kočerin.

U cilju da se ova grupa partizana oko Imotskog uništi preduzeće se protivu istih akcija u cilju njihovog uništenja.

Desno od nas nalazi se Drežnička grupa (majora Pantića) sa zadatkom da jednim delom posedne položaj :[4] k. 1403 — Vetrenjača (1506) — s. Mučinovac — Stitar (1404) — Debeli Ljut (1095) — Ošljak (k. 1256) u cilju sprečavanja upada komunista u dolinu Neretve, a sa ostatkom snaga da dejstvuje u zoni desno do linije: Oluja (1208) — P. Ričina — s. Jovići, a levo do linije: Mratinjača — Veliki Klanac (1149) — V. Glavica (k. 1033) — Osredak (623).

Levo od nas dejstvuje Vilinska grupa (majora Veskovića) u zoni desno do linije: s. Tabakovići — s. Dubrave (260) —Krstina (369) — Krštelica (478) sve zaključno — Gradina (705 — isključno), a levo do linije: Zelenikovac (600) — s. Rašići — M. Malić (522) — s. Bobanova Draga.

Naša Crnogorska grupa, u svojstvu leve kolone, ima zadatak da se prikupi na liniju: Sodrova glava (k. 863) — Tilova

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 133, reg. br. 42/6 (CG-V-342).**

[2] **U pitanju su delovi 2. proleterske divizije.**

[3] **Odnosi se na 9. dalmatinsku NOU diviziju.**

[4] **Vidi dok. br. 72.**

glava (603) — s. Dobrkovići — s. Glavica (360) — Osoje (520) — — s. Dužice, radi dejstva u zoni: desno od linije Šodrova Glava — s. Britvica — Veliki Celopek (1016) — Vran Gl[ava] (1062), a levo do linije: s. Dužice — Rust (561) — Zelenikovac (629) — Gradina (705); sve zaključno.

Za izvršenje prednjeg zadatka,

N A R E Đ U J E M :

1) 2. četnički bataljon dejstvuje pravcem: Šodrova Glava (863) — Crne Lokve — Veliki Čelopek (1016) — Vran. Gl. (1062). Zona širenja desno po potrebi radi izvođenja obuhvatnog manevra i hvatanje veze sa Drežničkom grupom, a levo do linije: Tilova Glav. (603) — Dobra Gl. — k. 816 — Bukova Draga — Rašića Draga (zaključno) — Milićevića Kuće, na kojoj liniji održavati vezu sa 3. četničkim bataljonom. Ovaj bataljon ojačava se sa vodom br. 22.[5]

2. 3. četnički bataljon dejstvuje pravcem: s. Dobrkovići — Pode — Snigutina (k. 1028) — V. i M. Kušanovac — Draga. Zona dejstva desno do leve granice 2. četn. bataljona na kojoj održavati vezu sa istim, a levo do linije: usamljena kuća između G. i D. Dobrkovića — Radostovo — Sabljić — k. 921 — Rujan (zaključno), na kojoj liniji održavati vezu sa Nikšićkorn brigadom.

3) Nikšićka brigada (bez Trebješkog, Kočanskog i Vučedolskog bataljona) dejstvuje opštim pravcem: s. D. Dobrkovići — s. Ljubotić — Mikulića Dolac — s. Rujan — Gradac — Gradina (816). Zona dejstva desno do linije: leva granica 3. četničkog bataljona, a levo do linije s. Glavica — Šarića Dubrava — s. Potkraj — Orlov Kuk — Orečevac (705) — Jaloševac (540), na kojoj liniji održavati vezu sa trupama br. 22.

4) I. četnički bataljon dejstvuje pravcem: Osoje — Gradina — Mamići — Zelenikovac (629) — G. Grude — s. Bobanova Draga. Zona dejstva desno do leve granice trupa br. 22 (padine grebena), a levo svuda zaključno greben, na kojoj liniji održavati vezu sa trupama majora Vesikovića.

5) Trupe Br. 22[6] dejstvuju pravcem drum Široki Brijeg — Kočerin — Grude, u zoni dejstva desno do leve granice Nikšićke brigade, a levo do linije: Kraljevići — Ivankovići — Vukoje — Martinovići — k. 526 — k. 699 — Krita Gomila.

6) Rezerva: Trebješki, Kočanski i Vučedolski bataljon kretaće se pozadi 3. četničkog bataljona.

[5], [6] i [7] Reč je o jedinicama iz sastava kolone »Škoti«. Vidi dok. br. 72.

7) Artiljerija:[7] Jedna baterija 105 mm postaviće se na položaj Široki Brijeg sa zadatkom .potpomaganja napada cele kolone u njenoj zoni dejstva, a jedna baterija 75 mm M. 13 pratiće trupe Br. 22. Traženje artiijerdislke vatre biće ispaljivanjem 3 crvena signalna metka i pomoću releja. Prilikom traženja arti Ieri je potrebno je odrediti koordinate cilja koji treba tući.

8. Avijacija dejstvovaće ispred kolone na zahtev komandanata.

9) Veza: Pridaje se jedna radiostanica 2. četn. bataljonu a jedna kod potpisatog. Dostignutu liniju obeležavati paljenjem lišća ili gužve slame (ali nikako kuća, stogova sijena ili lišnjaka, o čemu će mi biti odgovorni komandanti bataljona). Za vezu sa potpisatim odrediti po dva ordonansa iz četn. bataljona i Nikšićke brigade.

Na slučaj pojave aviona raširiti platna za obeležavanje.

10) Previjalište će biti u Širokom Brijegu, a po postignuću navedene linije u Kočerinu.

11) Primopredajna stanica u Širokom Brijegu. Odavde će se trupe snabdevati municijom i hranom sredstvom stoke koju rekvirirati na terenu. Pred polazak u napad izdati trupama sjuvu hranu za 5, 6, 7 i 8 ov. mes.

12) Sa stanovništvom biti korektan prema već datim usmenim i pismenim naređenjima. Ko se ogreši o ova naređenja biće predat vojnom sudu. O tome će naročito voditi računa komandiri osnovnih jedinica i komandanti bataljona.

13) Zabranjuje se klanje stoke za hranu.

14) Izveštaje slati dva puta dnevno i to:

—■ U podne do 12 časova,

— U veče do 18 časova.

Izveštaji da sadrže sledeće:

— Liniju na kojoj se nalazi dotična jedinica,

— Liniju na kojoj se nalaze komunisti,

— Ratni plen — broj zarobljenih komunista,

— Gubitke i broj ranjenika u tolku borbe.

15) Znaci raspoznavanja dati su.

16) Ja ću se nalaziti na pravcu kretanja 3. bataljona, gde mi slati izveštaj e redovno svaka 2 sata, a izuzetno posle svakog važnijeg događaja.

Dostavljeno:
Komandantu Nikšićke brigade, i komandantima 1, 2 i 3 četničkog bataljona, komandantu artilerije i rezerve; i
komandantu trupa br. 22

Po zapovesti komandanta
major
Blaža L. Gojnić

BR. 74

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH DEPEŠA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA U VREMENU OD 20. FEBRUARA DO 6. MARTA 1943. GODINE[1]

20. februar 1943

663-6-470 *222:* Veza Vaše depeše 228, 229,[2] 230 231. — Da li stvarno ima komunista 12.000. Iz kog je izvora ovaj podatak. Slažem se sa rasporedom snaga i svima preduzećima. Obratite pažnju da komunisti ne upadnu u 1st. Bosnu, kao i na Vaše severno i južno krilo. Da li će Radulović odgovoriti zadatku koji ste mu dali.[3] Uporna odbrana za dobitak u vremenu potrebna do pristizanja svih snaga. Pašali da ne čeka avione, neka radi posao. Dolazak javi će mu se blagovremeno.

664 6-389 Baju sam poslao drugo, najhitnije pismo.[4] Račić izveštava da na Majevici opet komunisti,[5] ali i naših ima tamo. Da li su Jevđini izveštaji tačni u pogledu broja komunista koji su prešli kod Drežnice.[6] Podržite moral, ne dajte da gube glavu. Sto jaču propagandu u narodu. Potsetite ih na zverstva i sve njihove laži. Linija dobro izabrana. Kasalović i Ružić krenuh na put na dan 19-tog ujutro.[7]

222

667-1-184 Pavle poručuje da osigurate municiju za srpsku pušku. Dajte u zadatak Jevđi da ovo sigurno ostvari. Ovo je vrlo važno. Ponavljam za našu pušku.

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 297, reg. br. 1/1 (knjiga 22). U knjizi formata obične sveske, sadržane su depeše upućene potčinjenim, u vremenu od 19. februara do 8. marta 1943. Deo depeša pisao je Draža Mihailović lično.**

[2] **Vidi dok. br. 48.**

[3] **Vidi dok. br. 40.**

[4] **Reč je o Baju Stanišiću i pismu od 17. februara 1943. Vidi dok. br. 38.**

[5] **Odnosi se na 6. istočnobosansku NOU brigadu.**

[6] **Delovi 2. proleterske divizije, koji su 16. februara zauzeli Drežnicu i izbili u rejon s. Ravni. Vidi dok. br. 40.**

[7] **i [10] Delovi Limsko-sandžačkih četničkih odreda. O formaciji i dolasku tih jedinica radi operacija u dolini Neretve vidi dok. br. 18, 75 i 85.**

D D D

680 6-704 222: Veza Vaš br. 232-235.* Ja sam Vam samo naveo pretpostavku da su zemljaci odneli plen.[9] Sto nisu odmah došli krivica jeste, ali zemljaci su na putu i možda sutra veče imaćete ih u svojoj oblasti. Osigurajte im preko Jevđe municiju i hranu. Municija je naročito potrebna i to za našu pušku. Od kud sad ispada da su Hercegovci tako slabi borci kad ih je samo 3000 otišlo sa Ištvanom. Ne znam zašto pretpostavljate da će Pavlovi stići tek kroz 10 dana. — Rezimiram: Kasalović, Ružić, Bojović, Vesković sa oko 2000 ljudi u dve grupe stižu kod Vas 21-vog, najdalje 22-gog.[10] Treća grupa od 500 pošla je 20-tog iz Kolašina. Imamo obaveštenje da su crnogorske partizanske brigade uništene i svedene na minimum.

681 6-525 Nadam se da će pojačanja blagovremeno stići, jer ni oni nemaju krila. Baju sam naredio najhitnije odašiljanje, ali i Vi sa te strane treba da mu šaljete kurire najhitnije, da bi ubrzali pokret.[11] Učinite to. Ja sam mu poslao 2 najhitnija pisma sa naređenjem za pokret, i preporukom da ne čeka nikakvo odobrenje.[12] Neka Jevđa radi na hitnom upućivanju Ištvanovih. Ako Ištvan neće da ide suvim preko Livna, u leđa komunistima, onda neka ide morem. Tada bi njegov udar došao u bok komunistima s juga na sever. Pridobijajte i dalje muslimane. Musa neka radi punom parom. Pašaliju naredite neka napada,

682 6-701 time će ih zadržati. Vidi se da pred njime nisu prešli Drinjaču i drže oblast Sekovića. Neka Hugo produži čišćenje Zapadne Bosne i da komunistima što više posla ovlađujući potpuno terenom. Javite Đujiću neka bude miran u pogledu Grđića i Bjelajca.

[8] **Vidi dok. br. 48.**

[9] **Reč je o Limsko-sandžačkim četničkim odredima, koji su vršili akcije protiv muslimanskog življa u srezovima: čajničkom, bjelopoljskom i fočanskom. O tome vidi dok. br. 24, 34, 42 i 48.**

[11] **O dolasku Zetskog četničkog odreda u Mostar i njegovom uključivanju u borbe u dolini Neretve vidi dok. br. 48, 70, 75, 85 i 140.**

[12] **Odnosi se na odobrenje italijanskih vojnih vlasti za odlazak četnika Baja Stanišića u borbu protiv jedinica NOV u dolinu Neretve. Italijanska Vrhovna komanda (Supremo), preko italijanske vojne misije kod vlade NDH u Zagrebu, odobrila je 20. februara 1943. angažovanje tih jedinica. Vidi tom V, knj. 10, dok. br. 172.**

Đujić će najverovatnije biti Kdt Dinare. To pitanje ostavljam kad se svrše krupni događaji. Bušite domobrane u Trnovu. Sad im je vreme da se pokažu. Ako pođu moramo ih dočekati i to propisno, jer 100 nemaca predstavlja jedinu snagu. Sto se tiče Turaka iz Fazlagića Kule, tu je valjda pop Perišić, a Gaćani neka se pripreme protiv Fazlagića i neka se brane pa će im pomoć stići. Kad dođu zemljaci, najstroži je zabranite ubijanje Turaka i kažite im da i među njima ima razlike, u protivnom prići će komunistima.

684
7-252 Ištvan: Veza Vaš[13] br. 71. Krenite što pre u pravcu preko Livna za Jablanicu ka Hercegovini, udarajući u leđa komunistima koji sada napadaju Hercegovinu. Vojvoda Đujić da preduzme sve mere na spasavanju naroda i organizaciju terena.

688
5-273 iSaša[14] Na Vašem teretnu ne sme postojati Komunista. Propagandu razvijajte sami. Dovoljno argumenata protiv njih postoji da ih narod više ne želi, a kad ih London i Moskva hvali, znajte da su u najvećem škripcu. Sada bijemo s njima poslednju bitku i nadam se s Božjom pomoću u uspeh.

697
4-333 *Ludvig:*[15] Stvarajte što više naših odreda. Kroz legalne neka se provlače i ilegalni. Za dotur oružja, municije i novca treba da mi javite mesto gde može doći avion. Preduzmite kontra propagandu ukoliko nam r. London smeta. U Bosni uništavaju se poslednji ostatci partizana.

698
4-444 Sopstvenom našom propagandom vezujući se za nas i za moje ime Vi možete dobiti punu podršku u narodu. Treba objasniti narodu da je ovo engleska igra da zavaraju Rusiju pomoću naših partizana,

[13] **U depeši br. 71 od 18. februara 1943. Baćović je obavestio Dražu da su četnici potpuno iznureni i moli da se što pre iz Knina krene u Hercegovinu (Arhiv VII, Ča, k. 289, reg. br. 8/1).**

[14] **Aleksandar Mihajlović, komandant Beograda.**

[15] **Karlo Novak major, komandant četnika Draže Mihailovića u Sloveniji.**

a misle isto što i ml. Oni će nas pomoći, ne brinite za to. Samo propagandu sprovedite. Telegrafiste treba da imate u većem broju a ne da ostanemo bez veze toliko meseci. Sta je sa majorom Novakom, je li živ.

699
2-359 *222:* Jako ste me obradovali Vašom depešom br. 236.[16] Pazite da se u gonjenju ne izložite suviše, dok ne stignu ostale snage, pa da ih onda definitivno uništimo. Ištvan se žali da nema municije pa traži Jevđu da dođe da mu nabavi municiju. Inače je rešio da krene ilegalno. Odgovorio sam mu da Jevđa sad treba Vama. Da nam komunisti sad ne pobegnu u 1st. Bosnu.

22 februar 1943

723
19-283 *Mario:* Baćović me izvestio da Dinarci neće uopšte da čuvaju teren, pa čak da su pred 150 komunista 1000 dinaraca napustili Srb.[17] Ako je to tačno, Baćović je u pravu. Pored toga Baćović je dobio i drugi zadatak, pošto Dinarcima više neće trebati pomoć Hercegovaca, pošto su komunisti pred njima razbijeni. Pomognite da Baćović dobiveni zadatak izvrši. Isto tako učinite sve da vojvoda Đujić
724
12-480 kao junak, svoje odnose sa Baćovićem uspostavi, jer mu i Baćović ne ustupa. U pogledu zakulisne borbe za vlast u Splitu, sve što pojedinci zaključe, bez mojeg odobrenja nema nikakove važnosti. Saopštite svima. Grđićeva akcija najmanje je opasna, jer on vojske nema, pa može da politizira koliko god hoće.[18] To našu stvar ne dovodi u krizu. Ovo moje saopštenje javite svima.

725
14-494 Javite Mihiću[19] da nikakvo postavljenje ne mogu da učinim dok se ne svrše operacije i dok ne prikupim sve potrebne podatke za organizovanje nove pođele komanđovanja posle vojvodine smrti. Javljajte i dalje o situaciji kod Vas. Nijedan štab ne

[16] **Viđi dok. br. 48.**
[17] **Vidi dok. br. 42, 48 i 62.**
[18] **Vidi dok. br. 42, 48 i 51.**
[19] **Ilija.**

smije da ostane u žicama. Hitno izvestite o jačini i pravcima kretanja nemačkiih i ustaških trupa. Ovo je vrlo važno. Na Jevđu za sada prenosim iskorišćavanje tetkića i za račun Dinaraca, a svi Vi da se bacite na vojničke poslove. Da li ste dobili moje depeše o prenosu vojvode. —

23 februara 1943

738
1-675 222: Veza Vaše depeše br.[20] 242—253. — Imamo i ja i Vi pravo. Pojačanja sai Vam pristigla i pristižu Vam stalno. Ako stvarno Nemci nadiru ka Prozoru i od Sarajeva ka Konjicu, onda su komunisti u klopci. Postoje dve mogućnosti, ili da se probiju u Hercegovinu, ili da se bace na sever u Bosnu između nemačkih trupa. I u jednom i u drugom slučaju treba ih uništiti. Dobro ste zapazili dva eventualna njihova pravca. Prvi od Konjica uz Neretvu i drugi od Drežnice niz Neretvu, sa obe strane Prenj Planine. Zato su nam Prenj i Bjelašnica vrlo važni. Važno je da se proveri da li zaista Nemci nadiru od Pazarića ka Konjicu i od Vakufa ka Prozoru. Ceo Vaš plan je vrlo dobar, samo moramo dobro pažnju obratiti i na Nemce. Potrebno je prikupiti podatke o nemačkim snagama.

739
1-830 Ako Nemci ne idu od Prozora ka Konjicu, onda se mora dobro držati desno krilo na Bjelašnici. Postoji mogućnost da komunisti pobegnu na sever u Bosnu i da opet uspostave neku reklamersku republiku. Zato Hugo i Pašali ima sve da učine, da to onemoguće. Njihovi potučeni delovi se imaju potpuno uništiti gde god se nađu. To su najveći zlotvori koje vodi jevrejština. Šta je sa onih 8 brigada za koje javlja por. Vukasović[21] da su pred njim, kad i Nemci[22] tamo nadiru. Obratiti pažnju prema Nemcima iz Sarajeva i Trnova. Ištvan mi javio da se rado odaziva pozivu za ilegalan prelazak koji bi mu više konvenirao, jer ima pokradenog

" i [23] Vidi dok. br. 48.

[21] **Nenad.**

[22] **Odnosi se na borbenu grupu »Anaker«, kojoj su otpor pružile jedinice 1. proleterske divizije.**

oružja od tetfcića. Neka Jevda odavde radi, a tamo sam naredio da Ivanišević radi *za* njegov povratak. Jevda mora sada da ostane kod vas. U čemu je politička situacija teška. Objasnite vaš br. 243.[23] Cistite teren što više od komunista i koristite strah tetfcića.

740 1-693 Musa Kadić neka produži rad a i Vi pomozite da ne dođe do ubijanja muslimana. Od toga zavisi celokupan naš rad u Bosni. Bežanje Hercegovaca komunistima da li je pojedinačno ili većih delova.[24] Preki sudovi i propaganda važna stvar. Vrlo dobro razum em da je situacija bila vrlo teška za Hercegovinu, ali sada je hvala Bogu bolja, puk. Bajo se odlično pokazao a i Pavlovi neće zaostati. Dobro bi bilo da sada Tito i njegova bulumenta budu sasvim uništeni. Ako Voja može da dođe do bacača i baterije biće dobro, a posle da inscenira da su ih komunisti oteli.[25] Trebaće nam protiv nemaca. Jevđa neka najpažljivije prati pokrete i saznaje namere nemaca. Treba razviti ob. službu u pravcu Grude da se vidi gde su otišli oni komunisti od Imotskog a imali su pravac ka Ljubuškom.[26]

24. februara 1943

763 7-544 *Ištvan:* odgovor na Vaše br. 75—77, 80, 81. 82 i jedna bez numeracije.[27]Sve od 22. o.m. Ivanišević da Vam izradi municiju i prelazak. Jevđevića tražite baš sada ikada je najpotrebniji za odbranu Hercegovine. Naredio sam Branku neka Vam ga pošalje kad baš ne možete bez njega. Ne razumem da Ivanišević ne može da uspe. Ali neka bude kako hoćete. Zemljaci i Brankovi već su stigli u Hercegovinu i nema šta da se plašite. Oni su na frontu. Sad se vidi koliko sam ja imao pravo za tu mišolovku. Ako bi tetkići pripremili neku zamku, napašćemo ih.

[24] **Vidi dok. br. 48 i 75.**

[25] **Vidi dok. br. 35 i 48.**

[26] **U pitanju je 9. dalmatinska NOU divizija.**

[27] **Sadržaj depeše br. 75 i 76 vidi u dok. br. 52. Ostale depeše, koje se ovde pominju, tretiraju ista pitanja,**

764 Siluraci ja kod Branka odlična.[28] Prvi pokušaj
3-463 komunisti su platili dobro. Pazite na kretanje nemaca i ustaša. Izvestite o njihovoj tačnoj jačini. Vrlo je važno, kao i o pomeranju italijana. Iz kog kraja su ti četnici koji hoće da idu za Hercegovinu. Smatram da ste zadatak tamo izvršili i da treba da se vraćate.[29] Ne brinite za Hercegovinu. Razloga za nezadovoljstvo vaših ljudi nema. Kad ja kažem da su zemljaci Brankovi došli u Hercegovinu, onda je to istina i ne treba da Vam dokazujem.'"

765 *222:* Ištvan razvio kuknjavu do Boga se čuje.
6-370 Traži Jevđu da ga spasava i pošaljite mu ga ako ikako možete. Ove dve petljavine uvek nađu momenat za svoje kuknjave. Istina, Hercegovci su završili svoj rad u Dalmaciji i treba da se vrate po svaku cenu. Ako bi se još vratili preko Jablanice, učinih bi uslugu. Dalje Ištvan javlja da Knin i Prominu treba da zauzmu ustaše. Dalje da u Gospić stiglo 8000 ustaša.

766 Dalje da se po jedan bat. nalazi u Ribniku i Bi-
2-392 laju i to 2 bat. u Lovincu i Sv. Roku. Dalje da u Otočcu ima mnogo crne legije kao i da u pravcu Grahova i Glamoča idu Nemci. Dalje, da Talijani se povlače između Otočca i Knina i pripremaju evakuaciju stanovništva i najzad da njegovi ljudi više neće da idu tamo. Vreme je da ih prebacimo.

767 *222:* Jevđino traženje za podmićivanje tetkića
6-305 odbijam.[31] Imam preča posla da ublažimo glad. Nemcima ne možemo dozvohti ni putem da idu kroz Hercegovinu. Da li u Mostaru ima nemačkih trupa. Težnje nemaca treba dobro motriti i ispitivati. Isto i ustaše. Javljajte stalno o situaciji.

[28] **Odnosi se na Zaharija Ostojića, komandanta Istaknutog dela Vrhovne komande i situaciju kod Konjica.**

[29] **O borbama hercegovačkih četnika pod komandom majora Baćovića u Dalmaciji i Lici, u januaru i februaru 1943. vidi dok. br. 28 i 62.**

[30] **Reč je o dolasku Limsko-sandžačkih četničkih odreda i Zetskog četničkog odreda. Vidi dok. br. 75, 85, 113 i 140.**

[31] **i** [33] **Vidi dok. br. 48.**

772 Popesky via (Saša key) bezuslovno uništiti komunističku grupu profesora Koštica[32] i iz vestiti o rezultatu. Popesku neka se čuva od komunističke podvale i neka izabere sigurne ljude oko sebe.

26 februar 1943

819-2-292 *222:* Veza Vaše [depeše] br 261—264.[33] Situraeija kod komunista, jasno je da je bezizlazna. Biće razbijeni. Posle toga treba potući njihove elitne delove koji će se rasturiti po terenu. Pritisnuti sa sviju strana oni drže prostor Konjic isključno, Drežnica zaključno sa odvojenom kolonom od Posušja.

820-2-307 Verujem da po pristizanju snaga imate sve uslove za njihovo definitivno likvidiranje pred nama, posle čega gonjenje. Najjužnija njihova kolona od Posušja može lako da skrene u J. Hercegovinu. Jeste li osigurah, a pored toga Ištvan mogao bi da učini velike usluge.

821-2-273 Bez obzira na Ištvana osigurajte jug. Koliko su jake nemačke kolone. To je interesantno. Tetkiće treba pomoći protivu Nemaca, ali se ne uprezati ni u čija kola. Osigurajte uspeh po našem starom običaju udarom sa sviju strana, i sa prikupljenim našim snagama. Ako Ištvan uspe da dođe pravcem preko Ljubuškog, bilo bi odlično. Perhinek ne može doći.

822 2-379 Imamo druga posla sada. Da li je i Komunistički glavni štab sada pred Vama. Đorđe javlja da mu se kurir sa Majevice još nije vratio, i da se u 1st. Bosni vodi borba četnika i komunista u koju su se umešali Nemci, Hrvati pa čak i Talijani. Sta javlja Pašali. Dobro pazite odnose Talijana i Nemaca i šta Nemci hoće.

823-3-418 *Ištvan:* Izvestio me Ivanišević da Vam je otvoren put za Široki Breg, kao i da Vas je snabdeo obućom, municijom i hranom. Čika Branko takođe

[32] **Predrag, Veljko, Pega, u to vreme je bio komandant Krajinskog NOP odreda. Kasnije partijski radnik na terenu. Poginuo je tragičnim slučajem 16. jula 1943. u s. Krivi Vir naišavši na partizansku zasedu, a neznajući lozinku.**

me izveštava da se krećete pravcem Makarska — Ljubuški — Mostar. Severno od Mostara na d. obali Neretve već se nalaze delovi Baje Stamišića,[34] ali između Imotskog i Širokog Brega ima i komunističkih snaga. Ne razumem kako siu komunisti u Grahovu[35] kad su razbijeni pred Vama. Veza Vaša br.[36] 84—86.

27 februar 1943

876
2-378 *222:* Veza Vaša br.[37] 265—273. Pregledao sam Vaš plan. Potpuno se s njime slažem. Komunistima ostaje jedino da se izvuku u pravcu severa između Prozora i Bjelašnice. To će naterati Nemce da pođu za njima a to je i u našem interesu najbolje rešenje ako se unište. U ist. i zap. Bosni, naši delovi treba da ih trebe. Izdajte potrebna naređenja,

877
2-361 Vodite računa da se ne provuku izveeni delovi grebenom Prenja i prebace u Hercegovinu. Rezerve treba da imate stalno na raspoloženju za sve eventualnosti. Jako mi se dopada pozicija Veskovića u Željuši. Baćovića jako koristiti ali ga moramo izvući. Na prostoriji Imotski i Ljubuški zauzeti stav f prema hrvatima da ih ne bi izazvali protiv sebe.

878
2-282 Ištvan javlja da polazi 27-mog iz oblasti Knina za Solin, a odatle peške preko Biokova za Vrgorac i Mostar.[38] Hvala Bogu, situacija se razvija povoljno, \J ali na nemce dobro motriti. Ištvan se javlja u toku pokreta u noći u 2 sata. Slušajte ga i Vi, a slušam ga i ja.

[34] **Odnosi se na Zetski četnički odred, Nikšićku brigadu i delove Trebinjske brigade. O dejstvima tih jedinica u borbama u dolini r. Neretve vidi dok. br. 53, 56, 60, 63,** 66**, 70, 75, 85 i 140.**

[35] **Bosansko Grahovo.**

[36] **Depeše koje se ovde navode poslao je major Baćović 25. februara 1943. Sadržaj depeše odnosi se na povratak četnika u Hercegovinu, napredovanje nemačkih divizija ka Bos. Grahovu i Drvaru, potrebnu pomoć porodici umrlog vojvode Trifunovića i slično (Arhiv VII, Ča, k. 289, reg. br. 8/1).**

[37] **Vidi dok. br. 85.**

[38] **O dolasku hercegovačkih četnika u Mostar vidi dok. br. 75 i 85.**

879 Srednja i leva kolona da se u svome dejstvu ne
2-290 obazire na tetkiće.[39] Jevđa da iskoristi situaciju da što više izvuče hrane i municije, pa da se to sakrije kao rezerva za svaki slučaj. Sada on treba da se pokaže. Tu je njegovo polje rada, a ne u operativnim planovima. Obodrite ga i pohvalite ga s moje strane. Ištvan kaže da mu Jevđa ne treba.

880 *Ištvan*: Branko je dobio preko 5000 zemljaka
3-396 i oni su već na svojim mestima u Hercegovini. Komunisti zbijeni u prostoriju između Jablanice — Ostrošca i Prozora jača grupa, i druga grupa slabija kreće se od Imotskoga ka Mostaru. Prema jačoj grupi nalaze se snage Voje Lukačevića, Kasalovića, Ružića, sve na levoj obali Neretve u ključu ove reke od Bjelašnice do Mostara, držeći čvrsto Bjelašnicu i Prenj.[40]

881 Konjic je u našim rukama.[41] Nemci napadaju ko-
3-222 muniste u pravcu Prozora i preko Ivan planine. Baja Stanišić je na desnoj obali Neretve sevemo od Mostara u pravcu Drežnice sa oko 2000 ljudi. Tetkići su u Mostaru.

882 Od Mostara nizvodno duž Neretve naših 1600 ljudi,
3-297 a u s . Zeljušu sev. ist. od Mostara stigao je Veskoović sa preko 1000 ljudi. Za vreme dok Vi napadate s leđa grupu komunista koja je na Vašem putu, Vesković napašće ih s fronta uz pripomoć delova južno od Mostara.[42]

883 Moral trupa odličan. Vaš napad doći će komuni-
3-352 stima vrlo nezgodno. Treba ih uništiti po svaku cenu bez milosti, pa onda neka im pevaju London i Moskva koliko god hoće. Podesite Vaš stav prema hrvatskom življu kuda prolazite, da ih ne izazovete protiv nas. Od 28-mog jutro u 02 časa slušamo Vašu r. stanicu i u toku dana za sve vreme celog Vašeg pokreta.

884 Prema Nemcima smo vrlo obazrivi, ali smo jači i
3-266 od njih. Neka je sa srećom i uz Božju pomoć. Jev-

[35] **O sastavu kolona vidi dok. br. 55.**
[40] **Vidi dok. br. 85.**
[41] **O borbama za Konjic vidi dok. br. 45.**
[42] **Vidi dok. br. 73.**

đević je izradio svu potrebnu hranu i municiju. Od neocenjive je koristi. Veza Vaše depeše[43] od 87——91. Dinarci neka sada produže rad na svome terenu.

1 mart 1943

914 6-451 *222:* Veza Vaša br.[44] 280—283. — Čekamo razvoj situacije. Razumeo sam sve što ste mi javili. Nezgodno je da napuštate k-dno mesto,[45] već možete i odatle da naredite potrebno. U pogledu Vašeg k-dnog mesta mislili ste verovatno da priđete bliže Nevesinju a ne prema Trebinju. Kako je glavno težište prema desnom krilu, a da biste mogli uticati i na levo krilo, bilo bi zgodno da budete oko Uloga, pa Vi o tome odlučite kako je najbolje obzirom na veze i druge prilike.

915 2-581 Naravno, štab ukloniti od puta, a lutanje kurira za vreme premeštaja izbeći, a na starome mestu ostaviti prihvatnu stanicu za slanje izveštaja. Sam momе n at prebacivanja štaba izaberite. Danas pošlo odavde 23 omladinca pod k-dorn ppor. Branka Bulatovića i sa njima ide Jakša.[46] Ovi omladinci obrazuju propagandnu grupu koju ne treba rasturati. Upotrebite ih za propagandu na terenu gde je najpotrebnije. Dajte im itinerer za rad u Hercegovini. Grupa je sastavljena od omlađinaca iz Sumadije, Crne Gore i Boke. Neka im Jevđa omogući prebacivanje automobilima od Gackog do Vas, pošto dolaze do Gackog.

916 6-390 Dostavite mi plan i potrebno vreme za izvođenje propagande, da bismo ih posle svršetka posla u Hercegovini poslali dalje. Dovedite ih u vezu sa omladincima iz Splita koje treba pozvati iz Splita da sarađuju sa njima u Hercegovini. Uzećete na sebe brigu i staranje o njihovoj ishrani, a ja sam im dao i novca. Vezivati ih na vojničke jedinice u pogledu ishrane. Upotrebiti ih za propagandu kroz jedinice i u narodu.

[43] **i** [44] **Vidi dok. br. 85.**
[45] **Tada je komandno mesto majora Ostojića bilo u Kalinoviku.**
[46] **Novaković, kapetan, sin generala Ljube Novakovića.**

919 1-329 *222:* Dosada Voja[47] zaslužuje najveće priznanje za rad. Isto kao Bojović i Ružić. Srednja kolona mora biti još energičnija. Slažem se sa svima Vašim preduzećima. Oficiri koji su sitigli,[48] naoružajte ih puškama. Neka Jevđa to učini pa ih uputite odmah na teren. Nemam ništa više da vam javim. Veza Vaša br.[49] 284—290.

921 41-661 *Raspis svima* u Srbiji: Komunista u Srbiji ostalo je vrlo malo. U Zap. Bosni uništavamo ih ovih dana. U ljutoj nevolji drug Tito poziva na ustanak i zbog toga su se povampirile grupice. Zato najenergičnije zahtevam i naređujem da svaki na svojoj teritoriji uništi i poslednje ostatke komunista i izvesti me do 25 marta o izvršenju. Dokažimo tim lupežima da u narodu nemaju nikoga i da im je jedino oružje bila laž u propagandi. Skrećem pažnju da ima prostorija gde su kdti na svome mestu, da nema nijednog komuniste. Za ovo uništenje koristiti srpsku drž. stražu do maksimuma, jer komuniste rade protiv nas u Gestapou. Za što uspešnije izvršenje zadatka stupiti u vezu sa susedima. —

922 3-325 *Ludvig:* Komunisti u oblasti Bihaća razbijeni. Beže u pravcu Konjica, dočekali smo ih i već nekoliko dana bijemo. Nastanite na što jačem širenju naših organizacija borbom i propagandom. Komuniste uništavajte bez milosti. Koristite sva sredstva koja Vam stoje na raspoloženju, jer oni su u službi Gestapo-a.

924 3-357 *222:* Veza Vaši br. 291—292.[50] Slažem se sa Vašim planovima. Oni su odlični, a ispoljeni man veri krilima, mogu biti krajnje katastrofalni po komuniste, pod uslovom da Voja prodre, ali dobro motrite da nas Nemci ne napadnu s leđa i uopšte ne iznenade. Ne zaboraviti da smo im veća opasnost od komunista. Inače sve je dobro i daće Bog da bude najbolje.

[47] **Lukačević. Vidi dok. br. 85.**

[48] **Reč je o grupi mlađih oficira iz Crne Gore, koji su preko majora Ostojića upućeni na rad u četničke odrede u zapadnoj Bosni.**

3-407 *Ištvan:* Primio sam Vaše depeše od br. 92—96.[51]
927 Naredio sam potrebno Đujiću i Ivaniševiću da grabe situaciju za nas, a ne da je ispuštaju. Cika Branka obavestio sam o Vašem pokretu. Komunisti kod Konjica i Drežmice već su tučeni i potisnuti. Oseća se njihovo izvlačenje ka Prozoru.[52] Pretrpeli su velike gubitke. Raspoloženje naših odlično. Kod komunista počela panika. Obaveštavajte nas stalno o događajima pred Vama.

928 *Bernardo, Mario:* O ovome hitno oba vestite i
4-429 Bjelajca. Ne smemo dozvoliti da *se* komunisti u Dinari opet konsoliduju u republiku. Da smo ih letos razbili ne bi imah sadašnjih teškoća. Sad je prilika da se potpuno borbom unište i propagandom razbiju njihovi redovi. Svaka neaktivnost ornogućiće im potpuno stvaranje republike i njihovu lažljivu delatnost protiv okupatora. Izveštavajte me o rezultatima svoga rada.

3 mart 1943 god.

943 *222:* Veza Vaše depeše[53] 293—298 Primio Vaš
1-680 izveštaj o situaciji. Bajo je trebao bolje da osigura svoj bok. Njegove starešine treba da budu energičnije. Pantićev uspeh je dobar. Treba da produži i olakša rad Baji prema Drežnici. Zauzimanjem Kupa već je prekinuta veza glavnim putem duž Neretve koji je na levoj obah. Ištvan mi se javio iz s. Trilj i javlja da produžuje za Šestanovac. Dobro je ako je tamo stigao kako Jevđa javlja. Slažem se sa svima Vašim naređenjima za produžetak rada. Samo Gojnić da se bolje osigura s levog boka. Grupe koje se spremaju u susret Baćoviću treba da budu što pre formirane. Do toga momenta Baćović da se drži Orljače. On je dosta usamljen. Treba neprijatelja vezati i sa istoka da bi Baćović bolje prošao.
944 Da li je moguće da kod Bajovih ima begstva, to zna-
1-614 či unazad. Da li je Bajova zapovest za napad kom-

[52] **Radi se o protivuđaru Glavne operativne grupe u pravcu Gornjeg Vakufa.**

promitujuća i da li je ostala u rukama neprijatelja. Omladinci kod Vas mogu ostati po potrebi. Erike[54] me izveštava da je nekoliko nemačfcih transporata u drugoj polovini februara prešlo od Caòka za Bosnu. Od jednog nemačkog agenta Frike doznao da se u Bosnu nagomilavaju nemačke jedinice da prvo likvidiraju partizane a zatim da likvidiraju četnike u Crnoj Gori i okupiraju Dalmaciju. Italijani bi se povukli iz tih krajeva. Frike kaže da nije mogao proventi. Glavno je da nešto smrdi sa te strane. Oni namemo puštaju da se mi među sobom tučemo i slabimo, da bi posle možda razmanuli i po nama.

945 3-348 *Ištvan:* Primio Vašu depešu br.[55] 97. Na levoj obali Neretve uspesi dveju naših velikih kolona s jedne i s druge strane Prenj planine. Te dve kolone kreću ka Jablanici i Drežnici.[56] Na desnoj obali Neretve trupe Baja Stanišića došle su do pred samu Drežnicu, ah su bile odbačene usled neosiguranog levog boka.[57] Red je povraćen i sve trupe ponovo siu u nastupanju.

946 3-313 Čika Branko preduzeo da se obrazuju kolone u pravcu Grude i Imotskog da bi pomogle Vaše prodiranje. Dok sve kolone ne budu obrazovane i krenule, Vi ne treba da prelazite liniju Orljače, 14 km. zapadno od Imotskog. Osiguravajte dobro krila i bokove i imajte uvek rezervu za napad iz pozadine. Pozdrav svima. —

4 mart 1943

962 5-"481 222: Veza Vaši br.[5S] 299—306 Veoma sam zadovoljan sa postignutim rezultatima. Mi moramo ostati pri svojem planu koji jedino vodi uništenju. Bajova leva kolona koja ide d. obalom Drežanka za najkraće vreme obuhvata severno krilo Buljanove divizije i u isto vreme odbacuje na sever potučene

[54] **Predrag Raković, komandant 2. ravnogorskog korpusa.**

[55] **Tom depešom, od 1. marta 1943. major Baćović je izvestio Dražu Mihailovića o svom dolasku u s. Trilj i daljem pravcu kretanja (Arhiv VII, Ca, k. 289, reg. br. 9/1).**

[56] **i [58] Vidi dok. br. 85.**

[57] **Levo krilo Zetskog četničkog odreda osiguravale su italijanske jedinice iz sastava divizije »Murđe«. Vidi dok. br. 73.**

delove Peka Dapčevića. Ka Širokom Brijegu treba uputiti sledeću kolonu kako ste ranije zamislili, od Andrije Veskovića, koja udara na centar Buljanove divizije, a Baćovića udara s leđa.

963
4-449 Ostali deo fronta na jug i pravac prema Ljubuškom, je zagarantovan rezervama. Za svo vreme Voja i srednja kolona gone drugu[59] diviziju i diviziju Peka Dapčevića a u isto vreme jedan deo ostaje u osmatramju prema nemcima na Neretvi a u isto vreme vodite računa o pravcu prema Trnovu. Voja i srednja kolona da upute samo potrebne delove u gonjenje. Potrebno je razbijene komunističke delove baciti na sever prema nemcima da bi nemce zaposlili i naterali ih ponova na sever.

964
4-465 Dobro zatvoriti pravac Buljanovoj diviziji da ne upadne u J. Hercegovinu. Samo ovakav plan može da nam donese koristi a sve ostalo su gluposti vezane sa gubitkom u vremenu i dozvoljavanjem komunistima da se priberu. Jevđa da zauzme energičan stav uopšte i da pripreti žabarima, da ako nas Nemci napadnu, prvo ćemo mi njih, i ne dozvoljavam da se sa nama igra, pošto se mi borimo za sebe, a ne za njih. Preporučiti našim delovima da uvek osiguravaju bok i pozadinu da ne bude iznenađenja.

965
4-496 Dovedite Ištvanov rad u saglasnost sa radom sa istoka. Dobro je nametnuti našu volju komunistima. One štuke nisu za džabe tamo,[60] ali ako ma šta osetimo, dogovorićemo se o našem radu. Dići ćemo im čitavu Bosnu. Rušenje komunikacija naredite da se pripremi. Ne izgleda mi da će Bernardo i Mario nešto ozbiljno raditi u Dinari. Naredite im ponova da uništavaju pred sobom sve pošto su komunisti razbijeni. Usled njihove neaktivnosti i stvorena je sovjetska republika, da su ih oni dočekah kako smo ih mi ispra tih, drugačije bi bilo.

966
4-227 Tražite unapred 2.000000 metaka i hranu za 7 dana unapred. Dobro je. Eto ovo je moje mišljenje. Uglavnom slažemo se u svemu. Pribavljajte podatke o Nemcima iz oblasti Sarajeva. Dobro ih osmatrati.

[59] **Odnosi se na 3. NOU diviziju.**

[60] **Reč je o pojačanju nemačkih vazduhoplovnih jedinica u Rajlovcu. Vidi dok. br. 85.**

983
3-499

Ištvan: Sitracija na Neretvi odlična. Komunisti potučeni. Konjic, Jablanica, Rama u našim rukama. Trupe Baja Stanišića nalaze se u blizini Polica, u izvornom predelu reke Drežanke — Drežanke, 16 km zapadno od D. Drežnice. Jedan btlj. Bajovih trupa nalazi se od Imotskog oko 30 km. Po planu Brankovom, prema Imotskom ima da se krenu još 3 kolone Vama u susret. Osigurajte krila, bokove i pozadinu, da ne budete nigde iznenađeni. Branko i Jevđa imali su dosta muke da svoj plan sprovedu, ali su na kraju uspeli, preteći svima i svakome.

984
6-390

222: Ištvan mi se javio 4-tog sa situacijom od 3-ćeg. U toku 3-ćeg ovladao je s.[elom] Zagvozd — Zagvozd, 14 km j-z. od Imotskog. U toku 4-tog treba da produži pokret u pravcu Imotskog. Izvestio sam ga o prisustvu Bajovih trupa u izvornom delu Drežanke, kao i o 3 naše kolone koje treba da mu idu u susret.[61] Ištvan od Imotskog ima nameru ka Posušju i dalje do Širokog Brijega, i zato traži naročitu pomoć.

987
2-481

222: Veza Vaša br.[62] 307—313. Nisam još primio 309 i 312. Dobro ste izveli krizu sa žabarevićima. Dobro ste resili sa pokretima Voje i Pantića jer prema Nemcima moramo biti vrlo obazrivi. Nemce treba dalje zaposliti, da ne ostanemo samo mi prema njima. Prema njima zauzeti preteći ton ako bi pokušali prema Mostaru. Ovo preko Jevđe. Posle izvlačenja Ištvana i tučenja Buljana, trebalo bi da produžimo ka Livnu, ali predhodno da prostudiramo situaciju, naročito u pogledu Nemaca. Za ovaj cilj formirali bi leteće korpuse i pokrenuli po mogućnosti Dinarce. No to je za studiju zbog prisustva Nemaca. Voja neka izvlači i sakriva hranu i municiju u oblast Prenja.

988
2-350

Bernarda stalno podsticati na agresivnost. Komuniste najbolje odbaciti u sev. Bosnu, gde će ih dočekati drugi naši odredi, a umanjiti na taj način njihov broj prema Livnu.

[61] [62J] i [64] **Vidi dok. br. 85.**

995 *Bernardo:* Ovamo smo razbili 2/3 ukupnih ko-
4-289 munističkih snaga. Bežе u neredu. Razbijena je druga divizija i divizija Peke Dapčevića. Sada je na redu Buljanova divizija, treća.[63] Produžite energično čišćenje Vašeg terena. Izvestite dokle su stigli Nemci i ustaše u nadiranju ka Glamoču.

6. mart 1943

1005 *222* Odgovor na Vaše depeše[64] 309, 314 i 315.
6-381 Nismo dobili još depešu br. 312. Biti oprezan da se komunisti ponovo ne vrate. Bogu hvala, izgleda da smo komuniste potukli. Još samo lštvana da izvučemo. Da li je Voja naišao na komunističke snage na Bitovnji. Kasalović top i oružje što pre da sklanja. Obzirom na nadiranje Nemaca i ustaša, ne smemo vršiti dublji prodor.

1006 Vama lično zahvaljujem na zalaganju i požrtvova-
6-201 nju i najuspešnijem vođenju operacija. U moje ime zahvalite i trupama kao i svima saradnicima na ovom velikom delu.

BR. 75

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA U VREMENU OD 30. JANUARA DO 6. MARTA 1943. GODINE[1]

Br. 125 Cika Branku 30-1-43

Izvestite Ciču[2] da sam brzoj avio italijanskoj vrhovnoj komandi da tražimo da vojska, radi opasne situacije ostane još gore, jer su hteli da je vrate pre vremena.[3] Biće usvojeno, i ja

[63] **Odnosi se na 9. dalmatinsku NOU diviziju. U to vreme je komandant divizije bio Vicko Krstulović.**

[1] **Original (pisan plavim mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 280, reg. br. 9/1. U originalu su pojedine rečenice nejasno formulisane.**

[2] **Draža Mihailović.**

[3] **U pitanju su četnici Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine pod komandom majora Baćovića. U to vreme su bili angažovani u operacijama protiv NOVJ u Dalmaciji i Lici. Vidi dok. br. 62.**

mislim da je bolje da ostanu, jer sa onim jadima tamo bilo bi zlo.[4] Nemci javljaju da su zauzeli Slunj i 15 km. napred.[3]

Partizani danas javljaju zauzeli Strmicu i Golubić logore. Ljubinjska i Stolačka brigada ovo držale. Pitao sam Italiane radiogramom, odgovaraju sledeće: »borbe oštre i uporne«. Naši mestimično napreduju. Mislim da je posve pogrešna informacija o slabljenju koristi Like. Nas napadaju svi lički takozvani »krvavi bataljoni«.

Za ilegalni prolazak Crnogoraca mogu dati odmah 1 vagon brašna.[6] Mogu kupiti za lire 2 vagona graha, po 20 lira. Pirinač samo za zlato. Municije su mi dali još 50.000, ali sada od juče ne daju, vele nije stiglo iz Italije.

Vrhovni partizanski štab izdao kominike, da su Crnogorci odbili da se bore protivu partizana. Afera »Velikani« likvidirana, sela uništena. 4 kolovođe streljano, ostalih 6 sutra — Svi ostali razoružani. Javite još Ciči da je sve jača propaganda komunistička u italijanskim trupama. Juče su zatvorili mnogo vojnika i deportirali u Italiju. Ponavljam, garantujem glavom da u našoj zoni neće Italijani pokušati ništa protivu nas.

Ponova hrvatski đenerali pregovaraju u Dubrovniku sa mnom. Nude da podelimo Hercegovinu u zone i da zajednički pozovemo Italijane da ispune obavezu o napuštanju Hercegovine i Dubrovnika. Taktiziram da dobijem hrane. Ne usvajam ništa. Prekosutra rano idem za Dubrovnik. Sutra ujutro javi ću se opet. Molim odgovor što pre.[7]

Jevđević

Br. 130 Komandantu 800.[8]— 1 - II - 43

Đurišić javlja da dolazi sa 5000 boraca i da će napad na Cajnički srez biti petog februara.[9] Važi plan za napad koji je dao čika Branko. Situacija kod nas nepromjenjena.

Nikić[10]

[4] **Odnosi se jedinice Dinarske četničke divizije.**

[5] **Slunj su 24. januara 1943. zauzeli delovi nemačke SS divizije »Princ Eugen« (tom V, knj. 11, dok. br. 198).**

[6] **Vidi dok. br. 26 i 28.**

[7] **Vidi dok. br. 28.**

[8] **Salatić (br. 800), načelnik štaba Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine. Sve depeše posiate njemu upućene su u stvari majoru Ostojiću.**

[5] **O napadu četnika na muslimanski živalj u Sandžaku i delu istočne Bosne vidi dok. br. 2, 4, [8], 24, 34 i 42.**

[10] **Bajo.**

Br. 133 **Za čika Branka —** **3-II-43**

Naredio sam da se popišu sve rezerve municije u Donjoj Hercegovini i da se upućuju Korpusu Nevesinjskom za Vas. Naredio sam da se po svim hrvatskim garnizonima kupuje municija. Pokušavam da kupim od Italijana što god mogu. Baćović javlja: u operacijama na Vrliku izgubio 70 mrtvih i ranjenih.[11] Kada je zauzeta Vrlika trebala je istu preuzeti Dinarska brigada koja je odmah napustila. Za vreme njegove operacije na Vrliku dinarski odredi koji su trebali držati Plavno i Strmicu pobegli su i partizani zauzeli ta mesta. Sad mora osvajati ponovo. Ako još uvek ne verujete da gore vlada haos i da nema vojske, molim tražite odobrenje od Čiče da Vas odvedem 3 dana gore da lično vidite.

Molim u moje ime uputite za Čiču sledeću depešu: Baćović javlja da bi mogao sam probiti se do Prozora, ako izradim da sa našima pođe jedan italijanski puk. Idem da uredim stvar. Vraćam se u nedelju. Na vest: »dolaze Crnogorci« svo stanovništvo muslimansko i katoličko iz zone Prozor beži sa hranom prema zapadu. Sela su pusta. Ako Baćović krene sa Italijanima Crnogorci ne trebaju dalje ići od Duvna.[12] Duvno nije zauzeto od Nemaca.

Jevđević

Br. 142 Komandantu 800 6 - II -43

U toku 5 februara zauzeta je Bukovica.[13] Leva kolona odbijena je od Paljika jer su Turci dobili jako pojačanje. Drugih podataka nemam.

Tasovac[14]

Br. 143 Čika Branku 7 - II - 43

Akciju smo počeli juče u jutro dok su sve ostale snage zakasnile na položaj: Crni Vrh — Karaula — Carevo Guvno ■— Paljika. Naišli smo na vrlo jake snage i odbijeni smo. Imali

[11] **Vidi dok. br. 9 i 62.**

[12] **O planu dejstva crnogorskih četnika (4. korpus) za uništenje NOV i PO Jugoslavije na slobodnoj teritoriji u zapadnoj Bosni vidi dok. br.** 1.

[13] **Vidi dok. br. 24, 34 i 42.**

[14] **Đoko, potporučnik. U to vreme je bio intendant Drinskog korpusa.**

smo 15 mrtvih i 20 ranjenih, većinom starešima. Na sebe smo navukli veći deo snaga zbog čega je »Bukovica« vrlo brzo pala. Prikupljamo se na starom položaju i popunjavamo municiju koju smo skoro potrošili.

Ružić[13] je izbio na liniju Trpinje — Crni Vrh odakle pomaže naš narod. Italijani se u opšte ne mešaju već brane Turcima da ulaze u Čajnice.

p. poruč.
Tasovac.

Br. 146 Čika Branku 7 - II -43

Sahranili Iliju uz ogromno učešće naroda.[16] Govorili ja i Rakočević. Čekamo sutra Ivanišević i Baćovića, a da se ovde privremeno srede stvari dok Čiča donese odluku.[17] Pokušao sam da izradim odobrenje da naših 3000 krene suvim a mesto njih poslali bi Crnogorce. Rakočević mi je predao i preko Fijume[18] poslao sam moje pismo đeneralu Ambroziju[19] da se ne traži povratak oružja datoga Crnogorcima.

Nemci i Hrvati uzeli su Kladušu. Italijani opkolili Lapac. Situacija oko Knina dosta kritična. Također sam sondirao teren da Italijani pođu sa Baćovićem na Prozor. Dolazim u nedelju sa definitivnim izveštajem. Ako nešto treba poručite kuriru koji se vraća večeras.

Jevđević

Br. 170 Za Čika Branka 13-11-43

Molim imati u vidu za vreme izdavanja zapo vesti za predstojeće operacije da umesto konjičke ide Mostarska brigada u borbu protiv komunista jer je nastrojena komunistički i iste bi likvidirali koji smetaju.

Guzina [20]

[15] **Ivan. U izvršavanju toga zadatka bio je komandant 6. kolone (2. durmitorska brigada i Čelebićki bataljon). Vidi dok. br. 24.**

[16] **Odnosi se na vojvodu Trifunovića Birčanina.**

[17] **Reč je o nasledniku vojvode Birčanina na položaju komandanta zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojnočetničkih odreda. O rešenju toga pitanja vidi dok. br. 42.**

[18] **Sada: Rijeka.**

[19] **Vitorio (Vittorio Ambrosio) general armije. U to vreme je bio načelnik Glavnog Generalštaba italijanske vojske.**

[20] **Tomo, poručnik.**

Br. 171 **Za Čika Branka** **13-11-43.**

Stanje u čajničkom srezu dobro. Opština i žandarmerija uspostavljene. Drinom osiguranje. Metaljku poseli Ita^ijani sa jednim bataljonom i osam tenkova, a milicija na Metaljci razoružana. U Čajniče 4.200 izbeglica. Neznaju kuda će sa njima. Stavili im na volju ako hoće u Hrvatsku ili u Albaniju. Đurišić se vratio za Kolašin radi rešavanja pitanja Metaljke, rekao mi je da tamo ne može doći po vašem traženju. Turci pojačali položaj kod Osanice, i prave rovove za vojsku. Akcija hrvatske vojske držala se mirno i čak šta više prokazivala turke koji se kriju sa desne obale Drine, govoreći: »hvatajte ih četnici samo nas ne napadajte«.

kapetan Nikić

Br. 174 Za Čika Branka 14 - II - 43

Partizani zauzeli Imotski. Oko 400 domobrana predalo se.[21] Ustaša jedan deo potučen a drugi deo, njih oko 400 uspeo je da se kroz borbu probije i pobegne ka Čapljini i Metkoviću. Italijani danas iz avijona bombardovali Imotski. Kad saznam nešto detaljnije javiću.

Guzina

Br. 178 Za Čika Branka 14-11-43

Javiću armiji[22] da Bosanci radi oluje na Bjelašnici ne mogu stići pre subote.[23] Nemojte ovaj rok produžavati, jer će se otkriti stvar pa je sve propalo. Kazaću da se komandant bosanske divizije zove potpukovnik Jovanović,[24] a prva dva oficira Đurović i Petrović, jer traže imena komandanata. Oni su bosanske trupe i dolaze na moj poziv. Ako dođu do subote sačekaću ih sa Italij. pukovnikom određenim za njihovu vezu u Konjicu. Čuvati u tajnosti da ona 2 italijanska oficira ne sa-

[21] **U Imotskom su se nalazili delovi 6. pješačke ustaško-domobranske divizije. Desetog februara zauzele su ga jedinice 2. proleterske divizije uz sadejstvo 4. dalmatinske NOU brigade. Opširnije o tim borbama vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 41.**

[22] **Reč je o italijanskoj 2. armiji.**

[23] **Odnosi se na Limsko-sandžačke četničke odrede. Vidi dok. br. 35.**

[24] **Pseudonim Vojislava Lukačevića.**

znaju.[25] Molim prepustite meni za ove 2000 jer od toga zavisi sve ostalo.

Uzećemo 1.500 naših. Je li Čiča meni šta poručio.
Javite Baćoviču da ne mogu stići pre subote. Brzoj aviću danas u Fijumu da našu diviziju[26] prekomanduju na pravac iza Bos. Grahova, kako sam se sa Baćovićem sporazumeo. Naglašavam da bez mog prisustva, tamo mogu da upropaste stvar jer meni se nebi išlo da ne moram.

Koliko je meni poznato trulu Jugoslaviju rušimo zajedno, a ocene daje 1001[27] Naredite da bosanska divizija Jovanovićeva bude apsolutno disciplinovana, da do Konjica ne vrši ni pljačku ni ubistva te da kasnije nipošto ne ubija hrvatsko stanovništvo jer svaki incident u tom pravcu dovešće Nemce. Izvestite Čiču o mome radu. Javite mi liniju položaja Baćovićevih. Molim odgovor do 14 časova u toku današnjeg dana jer putujem u armiju. Vraćam se sutra.

Jevđević

Br. 181 Čika Branku 16-11-43

Neprijatelj nadire desnim krilom od Gradine kod Imotskog, a levim je opkolio Prozor.[28] Naredite pripravnost a Jovanoviću da krene forsiranim maršem jer će situacija u Hercegovini postati katastrofalna pošto nismo potpuno sigurni u sve trupe. Ove noći krećem natrag.

Jevđević

Br. 182 Čika Branku 16 - II - 43

Molim te javi mi šta da radim. Nastala je strašna zbrka noćas je ovde stvorena čit. uzbuna. Jevdjević mi javlja da danas odmah krenem za Konjic gde će mi poslati trupe sa kojima trebam da krenem u operacije.[29] Neznam ni gde je nepri-

[25] **Odnosi se na italijanske oficire u Istaknutom delu Vrhovne komande. Oni su služili za vezu i koordinaciju borbenih dejstava između četničkih i italijanskih jedinica.**

[26] **Četnici Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.**

[27] **Draža Mihailović.**

[28] **Prozor su napadale i zauzele ga jedinice 3. NOU divizije. O tome vidi dok. br. 37.**

[29] **Pantić je u toku četničkih operacija protiv jedinica NOVJ u dolini Neretve bio komandant operacija, a zatim komandant Srednje kolone. O sastavu, brojnom stanju i zadacima tih jedinica vidi dok. br. 43, 44, 45, 48, 55, 72 i 85.**

jatelj (ni njegovu približnu jačinu). Nije izvršena ni mobilizacija ni koncentracija trupa i sada se sve radi na vrat na nos. Nemam plana rada niti ga mogu sastaviti, jer nemam nikakovih podataka. Sumnjam da može dobro ispasti kada se ovako radi.

. . . Major Pantić

Br. 187 Cika Branku 16-11-43

Primio sam tvoje naređenje i po njemu ću postupiti. Ja sa dve stotine ljudi krećem za Konjic. Ostatak krenuće sutra dan dok se prikupi. Još ništa neznam kakva je stvarna situacija. Pronose se razne alarmantne vesti. Za Stolac sam naredio. Golijska i Gatačka brigada najhitnije mogu dati 500 ljudi za Nevesinje. Zbog bojazni od Turaka koji vrše neke pripreme odbili su da mi pošalju stotinu ljudi koje sam juče naredio. Cim budem izvršio prikupljanje trupa i formiranje, a tako isto kada prikupim tačne podatke o neprijatelju izvestiću te.

Major Pantić

Br. 192 Cika Branku 17-11-43

Prozor zauzet. Garnizon uništen. Ostrožac ugrožen. Naše trupe koje dođu sutra iz Nevesinja uputićemo pravac Široki Brijeg. Javi Vukčeviću[30] da sa svojom brigadom krene pravac Prozor radi rasterećenja naših koji napreduju od Drežnice. Javi odmah kada dolazi divizija Jovanovića jer ako ne dođe u roku od 3 dana izgubićemo Konjic, eventualno Mostar. Javi kada kreće brigada Kalinovačka kada kreće brigada Vukasovića.[31] Odgovori večeras do 8,45 čas.

Jevđević (preko Gutića[32])

Br. 193 Cika Branku 18 - II - 43

U vezi tvoje depeše čika Branko saopštavam sledeće:

1) Sa Konjičkom brigadom nemam nikakve veze. Daj joj ti naređenje, jedino sam preko italijanske radio stanice saopštio da vrši nasilno izviđanje prema Prozoru.

2) Hitno dao sam 100 boraca. Moj bosanski bataljon sa svojih dve stotine ljudi dospeo je 3 km. iza Sačakovca, 9 km.

[30] **Branislav, komandant Konjičke brigade.**
[31] **Odnosi se na 2. sarajevsku brigadu.**
[32] **Vasilije.**

do Drežnice sa 1 baterijom. Stupili u kontakt sa neprijateljem.[33]

3) Blagajski bataljon se pobunio i otkazao poslušnost. Otišao sam lično tamo i umirio ljude; Pedeset pobeglo u šumu — ubili dva hrvatska žandarma — 150 sam odmah poslao na položaj.

4) Za Capljinsku brigadu korpus će izdati naređenje.[34] — Ljudi su nesigurni.—

Ako odvojimo 250 iz Trebinja bojim se da će se pobuniti Trebinje.—

5) Za Nevesinjsku i Gatačku brigadu biće postupljeno.—

6) Bilećani su poslali 200 ljudi ovde, i 500 u Liku, nemože odvojiti više.

Blagajski muslimanski bataljon na poziv mobilizacije pobegao u šumu, ne verujem ni konjičkom mnogo.

Italijani su [izgubili] 2.000 ljudi, Prozor, Drežnicu i Ostrožac,[33] 4 topa, 10 bacača i mnogo hrane. Zaklato im je 900 ljudi. Naša baterija i bacači koje su dali za Jovanovića nalaze se u Konjicu.[36] Ako izgubimo Konjic i to je propalo. Hranu će dati za sve dok ne dođe Jovanović naše sitne snage moramo sporazumno sa svima dirigovati ne kvareći svoju glavnu liniju zato smo i preuzeli nasilno izviđanje uz desnu obalu Neretve. Mi smo svoju volju moram ja stvarno da izmenim tvoje vojne zaista lepe planove.[37] Ako ne možemo ovako ti mi javi ja ću da se povučem: Partizani zauzeli Gorance 10 km od Mostara. Artiljerija počela paljbu. Ako Jovanović ne dođe zlo je. Naredi opštu mobilizaciju. Pobediće mo.

• • . Jevđević

Br. 197 Čika Branku 18 - II -43

Garnizon Jablanica ugrožen.[38] Tamo je 6 topova za nas i ogromna hrana. Može li pojačati pomoć. Ako nastaviš sa raspisima protiv mene napustiću dužnost.

Pozdrav
Jevđević

[33] **Delovi 2. proleterske divizije. Vidi dok. br. 37.**

[u] **Odnosi se na italijanski VI armijski korpus.**

[35] **Ostrožac je 18. februara 1943. zauzela 5. crnogorska NOU brigada. Vidi dok. br. 48.**

[34] **Vidi dok. br. 38.**

[37] **Rečenica je nejasno napisana. Verovatno se radi o tome da su pod pritiskom italijanskih okupacionih vojnih vlasti četnički komandanti morali da prihvate planove operativnih dejstava koje su izradili italijanski vojni komandanti.**

[35] **Napad na Jablanicu izvršila je 4. proleterska (crnogorska) NOU brigada i zauzela je 21. februara 1943. Vidi dok. br. 48, objašnjenje 80.**

Br. 198 18-11-43

Cika Branku u 17 h

Bradina zauzeta.[39] Italijanski garnizon uništen. Molim ostavi sitnice. Radi se o našoj sudbini. Ti neznaš kako je ovde. Trupe su pokolebane. Da nisam ovde naopako. Zvanično Italijani javljaju da operišu 3 divizije partizana.[40] Snaga 12 hiljada, na levoj obali prebačeno 600 partizana, naše snage 300. Hoće li poslati pojačanje. Bosanski bataljon kontroliše put i most kod Bijele. Most u Bijelom Polju u našim rukama sa obe strane. Naši se ne miču. Nema opasnosti. Guzina se vraća u Nevesinje javiće ti sve opširno. Nemoguće goniti Blagajce po šumama. To ostavi za kasnije. Bilećani su ovde već došli. Hoćemo li ih vratiti ili držati ovde.

Jevđević

Br. 201 18-11-43

Cika Branku u 13,30 h

Ovoga časa vratio sam se sa puta. Dejštovao sam u dve grupe prema Drežnici, jednom Milutinovićevom[41] levom obalom Neretve u nameri da neprijateljske snage[42] koje su prešle reku bacim u Neretvu a drugom jačom sa kojom sam ja išao desnom obalom preko Gašne Gore[43] i Pometenika i Domazeta izbio na liniju Brkin Broda[44] — Sirge [Levo] od mene dejstvovao je bataljon Italijana.[45] Komunisti saznah za naš pokret i pokušali jačim snagama od Bogodola pa preko Goranaca da im se stvore iza leđa i odseku. Saznao sam, od Italijana tražio bombardovanje njihovo. Izvukao sam se i sada se nalazim na liniji Pometenik — Trnovača.

Milutinoviću sam naredio da po svaku cenu drži most od Bjelog Polja — Situacija vrlo ozbiljna i Mostar može pasti svakog časa ako ne stignu pojačanja. Predložio sam diviziji[46] da se uradi da sa trupama posednu brda oko Mostara odakle

[39] **Bradinu je 18. februara 1943. zauzela 1. proleterska brigada.**

[40] **Reč je o 1. i 2. proleterskoj i 3. NOU diviziji.**

[41] **Vladimir, kap. I kl. U to vreme je komandovao sa 400 četnika iz Nevesinjske brigade. Vidi dok. br. 40.**

[42] **Delovi 2. proleterske divizije.**

[43] **Gašna Gora, na karti 1 :100.000 nije pronađena. Verovatno se odnosi na Rašku Goru (kod Mostara).**

[44] **Verovatno Brkan greda (kod Mostara).**

[45] **Odnosi se na 1. bataljon 55. pešadijskog puka divizije »Murđe«.**

[44] **»Murđe«.**

bi neprijatelj mogao da nadire i da se čvrsto drži most kod Bijelog Polja i da se što pre upute pojačanja. Avijoni neprekidno da izviđaju i da tuku mitraljiraju mase koje nadiru na most tako bi se dan dva mogli držati.

Pantić

Br. 202 Cika Branku 19-11-43

Italijani od pola noći nemaju radio-vezu sa Konjicom. To me zabrinjava. Vest o pobuni bataljona Pribilovci još nije potvrđena. To me također zabrinjava.

Broj partizana na levoj obali stalno raste. To me također brine. Pantić je stigao. Daće naređenje Gatačkoj brigadi da pomogne Milutinovića da ih suzbije. Milutinović đefanzivno odlično. Osiguram hranu i municiju doću iz Nevesinja pripreme konji.[47] Italijani mi prebacuju i tvrde da su njihovi garnizoni zato uništeni što nismo održali reč da do četvrtka stignu naših 3000 ljudi.

Da su bombardovali intenzivno Jasenjane na levoj obali gde je koncentracija i Gorance. U poslednjim vestima patrola partizana se povlači iz Goranaca a izbacujvi njihove patrole u Bogodol. Italijanske snage oko Mostara 4 bataljona, dve hiljade ljudi, nešto bacača i teška artiljerija. Za Široki Brijeg naredili evakuaciju. Nemci i organizacija »Tot« definitivno napustili Hercegovinu. Njihov štab obećao vršiti presiju na Kreševo iz Sarajeva.

Hrvati savršeno indiferentni a Italijani se boje da ih pozovu na saradnju da se ne predaju partizanima.

Večeras tek u Blagaj došlo svega 80 muslimana[48] više niko ni od kuda. Za Bajove Crnogorce sam tražio da odobre po potrebi i vozove i prolaz,[49] ne razumem kako će Lukačević preko Mostara za Konjic, valjda preko Nevesinja. Još do večeras živi Italijanski garnizoni: Rama 400, Jablanica 500, a Konjic 600. Kod Prozora izgubili 11 tenkova i izvestan broj ljudstva siguran broj malo oficira.[50] Letke sam izdao već juče. Italijanima prema iskazu stižu velika pojačanja. Mostar vrlo direktno ugrožen. Pitaj Baćovića je li se sporazumeo za pokret ovamo ili treba intervenisati.

[47] i [50] Rečenica nejasna. Tako piše u originalu.

[48] Odnosi se na pripadnike muslimanske nacionalne vojnočetničke organizacije.

[49] O dolasku Zetskog četničkog odreda i uključivanju u borbu u dolini Neretve vidi dok. br. 48, 53, 60, 70, 73, 74, 85 i 140.

Podelio sam ljudstvu 100 pušaka, 150 granata dat ću Lukačeviću kad naiđe u Nevesinje za Kalinovačku brigadu. Partizani su u toku noći između 18 i 19 ov. m. zauzeli Ravno.[51] Milutinović se pod borbom povukao na liniju — Salanovci. Pomoć Milutinoviću otišla. Naši na ćelom položaju su povezani.

Jevđević

Br. 203 19 - 11- 43

Cika Branku u 14,30h

Komunisti prešli na levu obalu Neretve u jačini 3.500. od Drežnice do Prenja i nastoje da preko Ledenice—Porima i Zijemlja prodru u Nevesinje. Naši će ih zadržati. Pantić i Milutinović sa snagama sa kojima raspolažu nastoje da prije njih odu u Por im, u noćašnjoj borbi jedan deo Belopoljskog baitaljona prebegao komunistima. Armija odobrila vozove i kamione za prenos 2000 Bajovih od Nikšića do Bileća i Gacka. Svakako hitno dođi u Nevesinje da lično odatle komanduješ našim snagama.

Jevđević

Br. 214 Cika Branku 19-11-43

Iz Knina došao kurir koji mi javlja ogorčenje vojske što ja ne dolazim. Molim te nemoj da ja stalno stradam. Poslati odmah Baćoviću telegram i javi pravo stanje stvari. Moli Ciču da on javi za što ja ne dolazim, kurir javlja da je moral trupa tamo pao mnogo.[52] Odgovori odmah molim jesi li postupio. Mnogo sam deprimiran. Javi Ciči šta radim.

Jevđević

Br. 231 K-tu800

Određen sam za prihvat trupa iz Nikšića za Bileću pukovnika Baja Stanišića. Italijani našu prvu grupu kapetana

[51] **Ravni je zauzela 2. proleterska brigada.**

[52] **O povratku hercegovačkih četnika iz operacija u Lici i Dalmaciji i njihovim borbama u dolini Neretve vidi dok. br. 42, 48, 74 i 85.**

Mijuškovića[53] danas u 13 časova iz Bileće transporto vali u pravcu Mostara. Gde kažu da je koncentracija trupa pukov. Stanišića. On je mišljenja da ostavi od njegovih trupa zastor prema Fazlagića Kuli. Molim Vi odredite pravac i koncentraciju trupa, jer se hitno vraćam za Bileću. Počev sa 21 pa za 5 dana trupe u jačini 2000 u partijama kreću iz Nikšića.

Martinović

Br. 236 Čika Branko

Jedna kolona Nemaca zauzela danas G. Vakuf,[54] i nastupa Prozoru. Snaga 2000 ljudi. Druga kolona Nemaca i Hrvata zauzela Bradinu i napreduje ka Konjicu.[55] Sva Titova divizija krenula je sa Prozora i večeras zauzela Jablanicu. Italijani izgubili 800 ljudi 8 topova i 5 automat, oruđa. Već 6 dana preko *ratnoga[56]?* u dolini Dražanke prebacuju se dnevno više stotina ljudi bez oružja koje naoružavaju zarobljenim talijanskim oružjem.[57] Ovo su apsolutno tačne vesti. Slučaj postaje vrlo opasan.

1) Sa jedne strane naše snage koje stoje kod Konjica mogu doći u sukob, sa nemačkim jedinicama koje nastupaju od Bradine. Sa druge strane glavna snaga partizana pritegnuta od Nemaca neizbežno mora stupiti na naše snage na levu obalu Neretve.

2) Baćović dolazi u bezizlaznu situaciju jer su između nas i njega Nemci. Naša ofanziva prema Prozoru onemogućena je jer će putem dominirati Nemci, sa trupama.

Italijani ne mogu zaustaviti dolazak Nemaca jedina mogućnost da se Nemci zaustave bila bi da sa svima našim snagama očistimo našu zonu od partizana, pre njihovog dolaska t.j. kroz 3 do 4 dana. Treba skrenuti Radulovićiu pažnju da bude mnogo oprezan danas i sutra kako bi bilo da Lukačević odmah krene prema Jablanici? Radi moje vojno-političke orijentacije odmah me obavesti, koji si stav zauzeo. Kapetan Mijušković sad stigao sa 300 Cmogoraca ostali dolaze sutra.

Jevđević

[53] **Simo. Tada je bio komandant 3. bataljona Zetskog četničkog odreda. Bataljon je stigao u Mostar 21. februara 1943. Vidi dok. br. 140.**

[54] **Gornji Vakuf je 22. februara 1943. zauzela borbena grupa »Vogel«. Vidi dok. br. 48, objašnjenje 78.**

[55] **Borbena grupa »Anaker«.**

[56] **»Ratnoga« nejasno, a u originalu podvučeno mastilom.**

[57] **Vidi dok. br. 48, depešu 1379.**

Br. 239 **Komadantu 800**

Major Kasalović i kapetan Bojović stigli na Brod u 8,30 sa 1000. Ljudi odmah produžuju tamo. Jučerašnja vaša depeša saopštena im.

Kekić

B,r. 241 Čika Branku

Ešalon Plevaljske brigade stigao u 15 č. brojno stanje 249 boraca. Komadant Irić Bogoljub. Upućen u 16 sati za Miljevinu. U Kalinovik stiže sutra u 16 č. Mobilizacija teče normalno. Trupe u Zaboranu zadržate zbog opasnosti upada do dolaska brigade. Kod Pribojske tifus, brojno stanje nešto manje. Draža nas vodi.[58]
22 -11- 43 u 17 č.

Čirić

Br. 242 Čika Branku

Kasalović i Bojović sa 600 ljudi stižu u Kalinovik večeras, stižu u Kalinovik do 20 č. Ružić preko Ravnoga sa 600 ljudi stiže večeras u Kalinovik. Bojović naročito moli da se spremi hrana za 60 konja. Komandantu Višegradske brigade smo još ranije naredili da mobiliše celu brigadu i da odmah pređe ali još nemamo odgovora.[59] Nemaca ima u Višegradu i Rogatici vrlo malo, verovatno da nemaju ofanzivnu nameru. Kako je u Sarajevu ne znam? Ustaše su se prema nama mnogo pojačale zbog bojazni od nas.

22 - 11- 1943. g.
u 17 h Glumac[60]

Br. 243 Čika Branku

Tek sada sam u prilici da detaljno obavestim o situaciji. Ja znam da sam do sada bio nedovoljan u izveštajima. Počeću sa

[58] **Nije reč o tome da je Draža Mihailović vodio pomenute jedinice. Radi se o pozdravu koji je u celini glasio: »Pomozi bog, Draža nas vodi — Bog ti pomogao veličini i slobodi«. Najčešće se pozdrav upotrebljavao u skraćenom obliku »Draža nas vodi — veličini i slobodi«. Vidi dok. br. 85, depešu 1954.**

[59] **Komandant brigade bio je kap. I kl. Pavle Grubač.**

[60] Stevan.

mojim dolaskom ovde. 21. ov. m. u 15 č. stigao sam u selo Gradinu, kod Orio vica Hana.[61] Jedna velika gungula naroda koja je bez starešina i bez vodstva.[62] U glavnom pljačkao i palio kuće i silazila na položaj kako je stigla i šta je gde htela. Čim sam došao ovde, sa Jocom sam otišao na položaje i donekle smo uspostavili red na onome uslovu kojeg sam ti juče označio. Celokupna snaga je bila raspoređena na položajima. Ostalo je bez rezerve na osnovu toga odlučili smo da se ostane na dosadašnjim položajima i da se preduzmu sve mere opreze, i obezbeđenje. Da se jedna brdska baterija ostavi pod Otolež. Da se dva dugačka topa 105 mm postave kod Hana Orlovića i da u toku cele noći vrše uznemiravajuće gađanje na deo Drežnica — s. Dračevo. Da se muslimanski bataljon iz s. G. Zimlje prevede od[63] s. Podporim. Da se bataljon iz s. Gnojnice preveze u rezervu kod s. Žedbiše.[64] Da Krivokapić[65] u toku noći ostane u s. Podporim. Za svaki slučaj sa njim sam lično uhvatio vezu, a dalje sa Lukačevićem. Danas Krivokapić treba da radi po Vojinom[66] naređenju. Da se obrazuje ofanzivan mostobran kod Bijelog Polja. Sve ovo urađeno do pola noći. U toku noći izdali smo zapovest koja je u glavnom ove sadržine:

U svrhu da se skrati front: da se izvrši preformiranje trupa jer su jedinice ubacivane u borbu bez ikakvog reda. Da se izvrši organizacija komando van ja i da se postave snage u povoljan položaj. Danas u podne posednuta je linija: Planinica —- k. 627 — Bukovo Brdo — s. Bjelo Polje — Račići —- Dolovi (k. 620) — — s. Ravni — Bijela — Mandići. Rezervu sam podelio u dve grupe: jedna na prostoru s. Ravni, druga Hanina (k. 360). U toku noći i danas do podne nije bilo borbe, a artiljerija stalno gađa samo se bojim kontra batiranja jer su komunisti zarobili Talijansku bateriju dugačku od 105 mm. Prema prikupljenim podacima jačina komunista koji nas napadaju iznosi dve proleterske brigade a cilj im je da upadnu u Hercegovinu. U borbama su odlični. Naoružani automatskim oružjem i pikavcima.

Napadaju smelo, brzo i mangupski: »Hopa Miko!« i »Hopa Seko!« to su im komande koje zbunjuju naše vojnike. Izviđamo iz vazduha i Italijani kažu da ima partizana na pravcima Široki Brijeg — Mostar — Ljubuški — Mostar ah ja se bojim upada u južnu Hercegovinu, te sam rezervu iz Nevesinja danas preba-

[61] **Gradina s. i Orlovića Han na karti 1 :100 000 nije pronađeno. Verovatno je u pitanju s. Orlović (kod Mostara).**

[62] **Odnosi se na Nevesinjsku i Kombinovanu brigadu. Tim jedinicama komandovao je major Jovan Joca Pantić. Vidi dok. br. 44.**

[63] **Verovatno treba da glasi: »-preveze do«.**

[64] **Verovatno Zeljuše.**

[65] **Katko, komandant Mileševske brigade.**

[66] **Vojislav Lukačević.**

cio u Blagaj. Rezervu[67] iz Čapljine iz Stoca a koje su u Hlebiranju[68] nisam dirao. Sirna[69] je došao. Ja sam mu pokazao tvoje naređenje. Ostatak će doći danas i sutra. Italijani hoće Simu odmah da upotrebe i da izbiju u s. Goranci.

To je odbijeno pod izgovorom da on to ne može da učini bez Baja.[70] Italijani stalno hoće da mi objedinimo alpinu[71] sa Crnogorcima ali mi čekamo tvoju direktivu[72] pa ćemo sve uraditi. Pri izradi direktive uzmi u obzir ove elemente :

1. Nemoguće je za koji dan zauzeti Prozor.

2. Crnogorci zajedno sa Talijanima da idu desnom obalom Neretve. Jevđević je u pogledu Nemaca kategorički tražio od Italiana da se oni ne puštaju na levu obalu Neretve, i da mi teramo komuniste. Ako Nemci prete da će naići na naš otpor jer mi sarađujemo samo sa Italijanima. Jevđević je vrlo koristan on raste onamo gde se ne seje.

Samo je sklon da dostavlja neproverene izveštaje, tako i one zastrašujuće. Inače ovde nisu bile neke velike borbe. Ima svega 3 mrtva i 30 ranjenih. Partizana ima oko 100 mrtvih 12 zarobljenih koji će biti tamo upućeni. Stanica dolazi danas iz Nevesinja. Ovakav rezervisan stav kao i Crnogorci očekuju tvoje direktive. Sve one moje namere nisam mogao preduzeti jer sam ih onda sastavio na pogrešnim informacijama ali sada sam ušao u stvar. Onda sam se odlučio kako sam izneo. Brži rad može nas od Nemaca spasiti. Od sada dobijaćeš urednije i tačnije izveštaje jer sam sa Jocom uredio stav i ova mu uputstva dajem. Ja ću biti u selu Prigređani ili u s. Zeljuši što ću ti javiti kada dođe stanica. Prema najnovijim podacima Jablanica se još drži. Pobeda je naša.

Predato: 22 - II - 1943 u 19,30 h.
Primljeno: u 20,15 h. Radulović[73]

Br. 244 Čika Branku

Da ne bih čekao do sutra to te izveštavam direktno a ujedno izveštavam i njega jer on još šifruje i pošalje ovamo preko 8 sati. Dakle avion je večeras u 5,30 h. konstatovao da se jače komuni-

[67] **Odnosi se na grupe: Čapljinsku (Stolačka i Trebinjska brigada) i Stolačku (Bilećka brigada). Vidi dok. br. 40.**

" Formiranju.

" Mijušković.

[70] **Stanišić.**

[71] **U ovoj situaciji crnogorski i hercegovački četnici su se borili protiv jedinica NOVJ zajedno sa italijanskom divizijom »Murđe«.**

[72] **Verovatno se odnosi na Instrukciju od 23. februara 1943. Vidi dok. br. 45.**

[73] **Borivoje.**

stičke snage na desnoj obali Neretve kreću od Gospić[74] — Gradac prema Pologu i Dobriću. Moji izveštaji su rezultat izviđanja [i] direktnih saopštenja. Talijanski general se prema tome upravlja, a do sad su bili apsolutno tačni. Probaću preko Talijana da se držim u stalnoj vezi sa Jovanovićem jer se događaji razvijaju brzo te nisi upoznat sa situacijom na vreme. Glavatičevo nisu bombardovali Talijani nego 10 štuka koje sam po tvojoj želji tražio iz Sarajeva.[75] Rekao [sam] da ne želim više da Nemci bombarduju. Učiniću sve za Baćovića samo ne mogu imperatorski da diktiram, jer se ravnam po situaciji i ne želim da imam oboje protiv sebe nego Italijane protivu Nemaca. Osloni se na mene da ću uraditi sve što može najsposobniji čovek da uradi. Tvoju sam depešu dostavio Jovanoviću.

Trebam hitno Italijanskog novca. Šalji odmah po kuririma jer je neophodno. Javi koliko možeš poslati. Vaši su na levoj strani nadmoćniji. Tvoju naredbu za napad ponovi jer mislim da je bolje požuriti dok ne stignu komunisti koji stižu od Ljubinje planine i Maljeduša[76] [gde] je nemačka zona. Danas sam ti doznačio novih 15.000 obroka u Nevesinje za Pavla. To je broj koji nismo ugovorili. Ja ne mogu da im diktiram imam stroge rezerve 50 kvintala brašna u Nevesinju. To moram čuvati Baćoviću. Molim te nemoj da misliš da ja ne radim sve što treba. Suviše sam pametan da me ma iko vodi za nos, ali znam šta mogu a šta ne mogu. Sad dajem hranu za 2000 Bajovih i Lukačevića a da su Pavlovi došli u određeni čas kako smo rekli našli bi municiju i hranu u Jablanici, oni su do sada dali 300.000 metaka imaju još 500.000 metaka.

22—11—1943 god.
Pred. u 21 h.
Prim, u 21.30 h. Jevđević

Br. 245 Cika Branku

Primio sam tvoju depešu od 22. ov.m. od 11,30 sada Te obaveštavam o svemu.

1) Opšta situacija: Nemci. Jevđa je uredio sve da Nemci ne dolaze na levu obalu Neretve. Čekam odgovor.

2) Nemački delegat u Mostaru [izjavio] da će Nemci samo izvršiti akciju drumom što je vrlo pojmljivo.[77] Javiću ti rezultat. Lukačević izgubio Ljubinju planinu j.z. od Konjica selo Zabr-

[74] **Verovatno je u pitanju s. Rastuša.**
[77] [77] **i** [78] **Vidi dok. br. 46 i 52.**
[76] **»Maljeduša«, nejasno.**

đe. Vukčević odstupio verovatno od položaja ispred sela Zabrđa[78]. Konjički musliman, bataljon [predao sej part.? pak?[79] U Konjicu spuštena municija i hrana avionima. Partizani zauzeli Trojan[80] i u njoj 6 brdskih topova: Crnogorci došli i javi gde ću ih upotrebiti. Imajući u vidu moju depešu poslednju. Krivokapić je u vezi sa mnom. Obzirom na situaciju on je već na položajima koji preko Bahtijevice izlaze u moju pozadinu. Tetkići vode pregovore sa Boljševicima za zamenu zarobljenika. Uložio sam protest ili izjavu u tom slučaju smo pucali na parlamentare pri odlasku u Drežnicu.[81]

3) *Posebna situacija*

Mi smo na položaju koji su javljeni poslednjom depešom. Nemamo snage da smo zauzeli Drežnicu zbog nejasne situacije kod Voje. Tetkići pošto po to žele da Bajovi idu desnom obalom Neretve. U borbama zarobljeno 20 partizana 1 mitraljez i 16 pušaka. Partizani čim zauzmu neku prostoriju odmah izvode mobilizaciju. Komuniste upotrebljavaju za borbu a ostale u komoru. Formacija im je ista kao i kod vojske od desetine do bataljona, raspolažu sa svim sredstvima za borbu pa čak svaka desetina ima svoje sanitete. Sve ovo blagodareći Tetkićima kao i njihovom arsenalu. Sada saznajem da su Tetkići našim zemljacima zabranili ići iz kasarne pa čak i oficirima. Bojim se da sa njima ne izgubimo vezu pa da dođe do upotrebe pre naših sporazuma[82]. Između 19 i 20 o.m. 60 partizana upali u Konjic[83]. Poginuo Đorđe Dragić[84] i Despotović.

23 - 11 - 1943.
u lih Bezpotpisa[85]

Br. 248 Cika Branku

Javi Baćoviću neka kaže Talijanima da je dobio od mene naređenje da odmah obustavi operacije i krene nazad.

23-11-43 g.
u lih Jevđević

[79] **Rečenica je u originalu nejasno napisana.**
[80] **»Trojan«, nejasno. Verovatno se radi o zauzimanju Jablanice. Vidi dok. br. 48, depešu 1453.**
[81] **i** [82] **Rečenica nejasna. Tako piše u originalu.**
[83] **O borbama za Konjic 19. februara 1943. vidi dok. br. 48, objašnjenje 45.**
[84] **Dragić je bio četnički komandant sreza konjičkog.**
[85] **Depešu je poslao major Radulović. Vidi dok. br. 48, depešu** 1453.

Br. 249 **Cika Branku**

Dana sam sa Nemačkim oficirima napravio sporazum da ne prelaze levu obalu Neretve, a da međusobno izbegavamo kontakt. Komunisti imaju 3 divizije 2 Prozor — Drežnica a 1 Imotski. Dalmaciju bez Jovanovića ne mogu dati. Tetkići sa 5 bataljona idu sa Crnogor. sa desne strane Neretve. A mi sa 800 Tetkića sa leve da unište grupu u Drežnici. Javi 700[86] šta misliš? Imamo sa ove strane 8 topova i 7 bacača. Ako odeš Baćoviću ovde će stvar otići do đavola.

Poslao sam kurira u Split da ga odmah puste. Garantujem nema Vamne[87]. Pošaljite mi hitno 200000 lira za hranu.

23 - 11 - 43 god.
u 14 10 Jevđević.

Br. 252 Za Cika Branka

Javi u moje ime molim Te Baćoviću tekstualno ovu depešu. Već 10 dana ne spavam sarađujući na odbrani ugrožene Hercegovine. Javi vojsci da sam sve preduzeo za povratak. Ovde je situacija zbog Nemaca vrlo opasna.
Srdačan pozdrav tvoj

23 - 11 - 1943 g. u 21 30 Jevđević

Br. 253 Za Cika Branka

Sad je počela borba na desnoj obali Neretve na Pianinici u visini pod našim mostobranom[88]. Talijani traže, naša pojačanja. Imamo 700 Crnogoraca i 500 Trebinjaca[89]. Bojim se da ne ugroze levu stranu. Daj dispozicije.

23-11- 1943
21 40 Jevđević

[86] **Radulović Borivoje, major.**

[87] **Nejasno.**

[88] **Borba je vođena protiv 2. proleterske brigade. O tome vidi dok. br. 44.**

[89] **Delovi Zetskog četničkog odreda i Trebinjska brigada.**

U toku 26 ov.m. i noću [27J bez promene kod Joce. Bajo nije 26 poseo položaj[90]: Vilenjak — Goranci — a danas će do podne, ja računam do 16 č. imati ovakav raspored: Desna kolona major Boljević 380 boraca, 2 bacača, 3 mitraljeza, 15 puškomitraljeza na otseku : Pometenik — Popratnik zaključno[91]. Srednja kolona[92] — Jakov Jovović 410 boraca, 8 puškomitraljeza na otseku Popratnik — Tetrnjača zaključno. Leva kolona Sima Mijušković[93]: 350 boraca 2 bacača, 2 mitraljeza i 8 puškomitraljeza, na otseku: Tetrnjača — Umac zaključno. Rezerva: Radojica[94] Mijušković, 6 bacača, 12 puškomitraljeza na prostoriji: Marjanova Bukva. Pobočnica: Marko Radunović 300 boraca 2 bacača 6 puškomitraljeza kod Vodenoga Brijega k. 842. Komandant kolone major Blažo Gojnić. Stab Bajov kod crkve u selu Bijelo Polje gde je i štabna četa od 40 boraca. 4 puškomitraljeza 1 bacač. Ovo je u isto vreme raspored za napad koji će početi u 1 sat pred zoru[95]. Pre nije mogao zato što ss Bajo nije žurio ma da sam ja u dva maha urgirao. Treba da narediš da Bajova grupa iz Fazlagić Kule dođe u Mostar jer sam dobio izveštaj da će ona postupiti kao i Bjelimići[96]. Isto da dođe u grupu Čapljina pop Perišić[97]. Baju dolazi do 27 ov.m. od Banjana još 200 boraca. Italijani kod Baja. ... 3 bataljona kao, leva kolona pobočnica na prostoru Ralo[98] 1977. — Krstine 870 — i pridato 6 brdskih oruđa od 65 mm. Kod Pantića situacija ovakva:

Zečević — 1050 ljudi, 3 bacača, 10 puškomitraljeza na otseku[99]: Kereč (2019) Bukovi [breg] zaključno[100]. Pobočnica na k. 1021. koja treba da uhvati vezu sa levim krilom kapetana Lukačevića a potom da ide na brdo [V.] Prenj. Italijani 1 ba-

[50] **Vidi dok. br. 53. Zapovest komandanta Zetskog četničkog odreda.**

[91] **U pitanju je 1. bataljon Zetskog četničkog odreda. Vidi dok. br.** 60.

[92] **Drugi bataljon Zetskog četničkog odreda. Komandant je bio Jakov Jovović (poručnik bojnog broda).**

[53] **Odnosi se na 3. bataljon Zetskog četničkog odreda.**

[94] **Radomir, major.**

[95] **Preduzeti napad nije uspeo. Vidi dok. br. 85.**

[96] **Reč je o napadu na Konjic 19/20. februara 1943. Tom prilikom muslimanski nacionalni vojnočetnički bataljon povukao se sa položaja na mostu na Neretvi i još nekih bunkera »neispalivši ni jednog metka« (Arhiv VII, Ča, k. 172, reg. br. 30/2, pismo Fehima Musakadića od 23. februara 1943. Ismetu Popovcu o borbama za Konjic).**

[97] **Radojica, komandant Golijske brigade.**

[98] **»Ralo«, na karti** 1 :100 000 **nije pronađeno.**

[99] **i** [101] **Nevesinjska i Kombinovana brigada. O zoni napada tih brigada vidi dok. br. 55.**

[100] **Vidi dok. br. 59.**

taljon od 500 ljudi, sa bacačima, puškomitraljezima i mitraljezima — Bukovi Breg — Dolovi zaključno: Kureš — 620 boraca[101], 1 bacač, 11 puškomitraljeza: Dolovi — Bijelo — Mandici.

Rezerva 180 ljudi 2 puškomitraljeza na prostoru. Prigrađani — Hanina zbog zatvaranja pravca preko Kantara i Premanja[102]. Beci[103]: 215 boraca, 9 puškomitraljeza kod Potporima u rezervi i radi zatvaranja pravca od Zastolja i Obija. Dosadašnji mostobran u jačini od 80 boraca sada je u selu Željuši radi obezbeđenja pozadine od ustaškog elementa, i komunista koji stalno beže iz Mostara. Joca je u Orlovića Hanu gde mu je i štabna četa u jačini od 92 borca i 2 puškomitraljeza. Ja sam u zaseoku Orlovića Han. Joci su pridata 4 brdska topa i
4 dugačka od 105 mm. Situacija grupa u južnoj Hercegovini nepromenjena[104]. O rasporedu grupa imaš podatke. Računam na ovdašnje grupe sa popom Perišićem i Gackom, jer sam Guzini naredio da izvede mobilizaciju u celoj južnoj Hercegovini,
i kada ona bude završena dostaviću ti potrebne podatke: Reci Jevđeviću da mi sacpštava tvoje depeše jer on po njemu namerno zaboravi valjda usled njegovih ograničenih poslova. Hitno zabrani Staroviću[105] da ne čini gluposti i da nasilno ne razoružava Hrvate jer to ne valja zbog Nemaca. Sleduje opširan izveštaj.

27- 11 - 1943 g. u 16 50 Radulović

Br. 275 Cika Branku

Primio sam tvoju depešu koja počinje sa slovom »A«. Ja se trudim da dobijem opšte podatke od opšteg interesa. Ali šta mogu kad mi ni komandanti ne znaju brojno stanje. Za nered u Blagaju ja sam tek juče saznao i odmah sam rekao Jevđeviću da ostatak Trebinjske brigade od 500 boraca prevede u Blagaj. Ostali raspored u Hercegovini javio sam ti. Trebinjsku brigadu Talijani su prevarili i dovezli kad im je bilo zort. Sada je pokraj Mostara. Razoružanje u Blagaju već sam bio naredio Blagajcima. Ja ovde nebih mogao da ostanem sam ali ako se naredi ja ću Ristu[106] poslati i suviše imam posla pa i meni treba

[102] **»Premanja« nije pronađena. Verovatno je u pitanju V. Prenj.**

[103] j io« N_cJ_{asno}. Verovatno je u pitanju Joca (Pantić). Komandant rezerve za tu kolonu bio je potporučnik Risto Greda, komandant sreza mostarskog. Vidi dok. br. 55.

[104] **Capljinska i Stolačka grupa. Sastav i jačinu grupa vidi u dok. br. 40.**

[105] **Stevo, rez. narednik(potporučnik, poručnik). U to vreme je bio komandant Gatačke brigade Nevesinjskog korpusa.**

pomoći. Bajovci nešta zatežu i prave se važni. Ja sam im jutros u 6 h saopštio direktive ali oni još nisu poseli položaj Vilenjak — Goranci — ma da su me jutros uveravali da će u 15 h posesti položaj. Pripreme kod Baja idu sporo a Italijani zatežu pa smatram napad će 27 ov.m. otpočeti ma da sam ja urgirao za 26. Depeše vrlo zadocnjavaju te radi toga dolazi do nesporazuma. Mislim da imaš sve podatke za Južnu Hercegovinu. Bajo je bio uzeo Trebinjsku brigadu pod svoju komandu bez mog odobrenja, te sam sada uspeo da je dovedem ovamo gde sam ti već javio. U ime Boga 27 ov.m. počinjemo napad u svanuće otpočeće art. priprema zatim od 7 do 8 bombardovanje iz vazduha potom napad pešadije. Jocin front skraćujemo uturanjem u borbeni poredak italijanski bataljon. Na otseku kod Joce ništa novo. Vrši samo izviđanje. Krivokapića sam uputio po tvom naređenju jer nisam imao drugog. On mi se danas javio iz sela Borci gde je stigao juče. Dobro je što je sam promenio pravac 1 što je otišao Lukačeviću, jer ovde nije više potreban. Usput nije imao borbe. O Buljanu nemam drugih podataka, tražio sam ih od Jevđevića. Lukačeviću je danas bačena hrana i municija. Sa Lukačevićem imam samo kurirsku službu koja traje *2* dana. Relejne stanice se ne mogu postaviti.

26- II - 1943 g. Radulović

Br. 277 Cika Branku

Dostavljam podatke u sledećem: Opšta situacija: Jevđević potpisao ugovor da nemačke trupe ne prelaze reku Ramu i izgleda da za sada Nemci nemaju aspiracija na levu obalu Neretve. Cak su Nemci molili Jevđevića da im uručimo neke zarobljenike pa će nam učiniti uslugu. Njihovi prednji delovi, i kažu da će se pomoći Italijanima sa divizijom »Mesina«, jačine 2500 ljudi poseo položaj : Široki Brijeg — Mužiće[107] — Stranik Dubrava — Ružić[i] tu je jedan puk Hrvata pod komandom pukovnika Rinića[108], inače su Italijani vrlo korektni ali vrlo teško izlaze u susret. Pomažu nas u odnosu na domobrane, jer se i oni boje domobrana. Meštani oduševljeni su đostojanstvenošću i ponašanjem Cmogoraca. Njihova je politika da dovedu Nemce i da tako nas unište. Prema tome oni se imaju smatrati našim dušmanima. Ako Jevđević ode kod Baćovića ovde je stvar propala. Sada je ovde težište rada a ne kod Baćovića, te prema

[107] **Verovatno je u pitanju s. Dužice.**

[108] **Reč je o pukovniku Franji Simiću. O sastavu jedinica pod njegovom komandom vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 154.**

tome Baco vicu nije ni potreban. Detalje dobićeš putem pisma inače su sada ovde prilike zadovoljavajuće. Jevđević radi na tome da imamo jedan stalni garnizon u Mostaru od 500 vojnika zbog ovih eventualnosti. Ja ovo guram i forsiram a ti već znaš zbog čega. Da bi se ovo ostvarilo, još sada ih privikavam na garniziranje u Mostaru.

Ako se uspe na ovome, onda je to odlično mislim da ćeš se ti sa ovim složiti. *Posebna situacija:* Kod Baja[1"9], kolone su zauzele napadani položaj. Sve je gotovo. Početak napada je ovako zamišljen: Od 6,30 do 8,30 art. priprema a od 8 do 8,30 bombardovanje iz vazduha, u 8.30 pešadija kreće u napad. Jocin je položaj ojačan još sa 6 topova velikih, 2 brdska topa i tenkovi učestvovaće. Mislim da će se boljševici rđavo provesti. Jer smo u svakom pogledu nadmoćniji vojnicima data individualna piata. Komandna mesta su na terenu sa radio stanicama. Dakle mi smo učinili sve što smo mogli. Sada sam uspostavio stalnu kurirsku vezu sa Lukačevićem a javio mi se Krivokapić on je u zadnji čas došao Lukačeviću i pojačao ga još 24 ov.m. Kažu da je situacija kod njih dobra. Krivokapić je u borbi na Ljubinoj planini a pre nego što je pošao dao sam mu jedan puškomitraljez. Kurir kaže da su: Ljubina planina G. Bijela i Konjic u našim rukama. Meni nije jasno kako kod njih izgleda front. Tražio sam podatke kada ih dobijem javiću ti. Lukačeviću je juče bačena hrana i municija. Tebi je Jevđević poslao 30.000 obroka od kada sam ja ovde. Smatram da ću ti sutra javiti redovne vesti. Bajo predlaže da se Hrvati koje mi zarobimo kod komunista vrate njegovim komandama i kako bi njih pridobili za nas što više.

Hrvata ima mnogo kod komunista. »Da li se »Ševa« javio?

26 - II - 43 g. u 20,50 h Radulović

Br. 281 Čika Branku

Posle ogromne pripreme od 18 topova koja je trajala od 6,30 do 8,30 čas. i bombardovanja avionskog odredi su prešli u napad. Napreduje se polako jer mitraljeska gnjezda partizana nisu uništena, u selu Pojila — Leva obala Neretve jedna grupa partizana spremala je protiv napad ali je odbijena i potučena. Avijacija i artiljerija i dalje sarađuju sa našom akcijom.

Primljeno: 27 - II - 43 g.
u 22 č. Jevđević

[109] Stanišić.

Br. 282 **Cika Branku**

Danas je preduzet napad ali nije ispao po mom očekivanju. Artiljerijska priprema dopunjena avionskim bombardovanjem savršena. Napad pešadije slab i očajan, borbe tako reći nije ni bilo. Na frontu srednje kolone samo jedan mitraljez neprijateljski a ispred leve kolone dva. Kolone nisu postigle dnevni cilj ma da nije bilo otpora. Ja sam besan, Đukić[110] nešto izvodio a slabo radi. Leva kolona potpuno podbacila pa i srednja. Srednja nije prešla Beli Potok. Leva kolona nije došla u njenu visinu u 11,30 č. Zahtevao sam brži rad i onda je nešto postignuto, gde su naši, sada nije mi jasno jer mi do sada Đukić nije dostavio izveštaj i ako sam 2 puta tražio. Sada sam od Baje tražio da noćnim napadom postigne dnevni cilj ili da sutra postigne današnji i sutrašnji. Napad lepo pripremljen i zamišljen samo je slabo izveden. Dudiću je bačena hrana i municija bez obzira na znake, promena u rasporedu je u tome što sam deo iz Željuše poveo u Prigređane sa istim zadatkom. Da li je potrebno da Dudića pomognem delom iz Mostara akcijom preko Zakantara. Radio stanicu sam poslao na opravku.

27 - II - 43 g. u 22,30 Pozdrav
Radulović

Br. 285 Cika Branku

Nemci su bombardovali kolonu koja ide prema Ostrožcu, misleći da su komunisti[111]. Zapretio sam vrlo grubo Italijanima. Šteta je što ste tako brzo pustili onog avijatičara i što me niste o tome is vestili.

28 - II - 43 g. Jevđević

Br. 286 Cika Branku

Italijanski avion javlja: Jedna Lukačevićeva kolona napreduje prema Ostrožcu, druga prema nama vrlo dobro. Crnogorci nisu došli još na polazne položaje koje su trebali uzeti jutros.

27-11-43 g.
u 18,35 Jevđević

[110] **Vladimir.**
[111] **Bombardovana je kolona iz sastava Konjičke grupe.**

Br. 287 **Čika Branku**

Sa 18 topova i 18 bacača naših 5000 ljudi nisu danas makli nikud protiv 500 partizana, koji su imali 1 bacač i nekoliko mitraljeza[112]. Naši nemaju nikako oficira a ono što valja sa Baćovičem je. Oprostite meni se čini da su Bajovi više frazeri nego borci jer imaju preko 100 oficira i podoficira aktivnih. Jedina je udarna grupa Bosanci[113] ali njih je uzeo po tvojoj zapo vesti [Pantelić], Verujem da ih je 5000.

27 - 11 - 43 g.
u 18,15 č Jevđević

Br. 288 Čika Branku

Dostavljam tebi i Raduloviću bez komentara. Italijanski general dostavio je Baju Staniśiću sledeće: Noćas u 2 h trupe koje su stigle do linije sela Brlog, počele su u neredu da se povlače prema Gorancima[114]. Oficiri ne mogu da ih zadrže. Hranu koju su dobili za tri dana pojeli su_za jedan dan. Pohitajte i svojim autoritetom vratite vojsku. Bajo je otišao odmah u
10 h. Naša srednja kolona počela je energično napredovanje, Lukačeviću danas šaljem sa 200 konja hranu i municiju preko Porima i Glavatičeva.

28 - II - u 10,55 Jevđević

Br. 290 Čika Branku

Uspeo sam da u toku noći prikupim neke blede podatke o napadu sa kojim nisam ni malo zadovoljan.

Srednja kolona nije prešla Bijeli Potok, Zečević je sa desnim krilom na Osredak poslat mu je jedan bacač u pomoć.

Kureš je na svom starom položaju.

Leva kolona: prema izveštaju Bajovih izgleda da su njegovi prednji delovi izbili na liniju Mandići — Ratin — Čarapina selo — Vrdi. Ja sam juče i noćas stalno urgirao da se danas postigne cilj i predviđen za 28. Saopštio sam i tvoje depeše. Joca nije kriv nego njegovi komandanti, ali mene čudi leva ko-

[112] **U pitanju su delovi 2. proleterske i 2. dalmatinske NOU brigade.**

[113] **Iz sastava Srednje kolone.**

[114] **Odnosi se na 1. i 2. bataljon Zetskog četničkog odreda. Više o tome vidi dok. br. 60 i 85.**

Iona. Jedan zarobljeni boljševik priča: da ih je naša artiljerija pogrdila da je bombardo van je iz vazduha bilo efikasno da pred Jocom ima 2 bataljona a pred Gojnićem 1 bataljon koji je upućen tek kad su saznali da su Crnogorci došli. Mislim da su Crnogorci krenuli na zadatak još 26 u mesto što su držali duge govore po Mostaru ušli [bi] još 26 bez borbe u Drežnicu. Ovo sam ja zahtevao bombardovanje. Oni nisu hteli da urade. Kako vidim, komunisti znaju za Crnogorce da su na desnoj obali i usled toga računam da će na Lukačevića pritisak da oslabi i da će nam pobeći iz džepa Neretve. Naši gubici u opšte neznatni.

28-11-43 g.
u 12 h Radulović

Br 293 Čika Branku

Odmah sam napisao predlog Vrhovnoj komandi u Fijumi, jer te stvari ovi ovde ne mogu da rešavaju ni izvan svoga korpusa a kamo li sa Nemcima.[115] Obrazložio sam vojnički i politički po njihovom ukusu. Neznam hoću li dobiti odgovor za 3 dana. Malo me brine što Nemci žele da Mostar radi »Boksita« [uđe] u njihovu sferu.

Ovaj njihov komandant, koji je došao vrlo je ljubazan i to me zabrinjuje. Svakako ću učiniti sve što želiš. Dobio sam ljubazno pismo od Ciče.

28 - II - 43 g. u 21[45] Pozdrav Jevđević

Br. 295 Čika Branku

Sa položaja je pobeglo 22 četnika iz Dabra koje smo pohvatali i vratili nazad, s tim da se tamo obrazuje sud koji će im suditi. Međutim ja sam izvešten da je pobeglo 30 ljudi iz Uloškog bataljona, od kojih smo 2 uhvatili i nalaze se u zatvoru. Molim za objašnjenje kako da se postupa sa beguncima iz borbe.

28 - II - 1943 g. Guzina
u 21,40

[115] **Reč je o naređenju majora Ostojića Dobrosavu Jevđeviću da stupi u pregovore sa nemačkim i italijanskim okupacionim vlastima radi dogovora o podeli operacijskih zona u Hercegovini. Vidi dok. br. 57.**

Tek sada sam u stanju da ti dostavim izveštaj o situaciji kod mene. Po prikupljenim podacima na frontu između Planinke — planine Prenj komunisti su 27 ov. m. do mraka prebacili drugu diviziju Peka Dapčevića jačine od oko 4.000 ljudi i oni su uspeli da blagovremeno posednu položaj na desnoj obali i da zadrže Bajovce. Greška je bila sva u tome što Đukić nije hteo da izvrši naređenje i da još 26 ov. m. posedne položaj i da 27 preduzme nadiranje, bili bi u Drežnieu ušli bez borbe, a ovako stiglo je pojačanje. Detalji borbe ovako su se razvijah. Joca je otišao kod srednje kolone sa mojim planom da izvođenjem desnog ikrila izbije na onu liniju koju si ti odredio kod leve kolone na Tominu kosu da povede energičnije levu kolonu jer je tamo nastupio nered. Ja sam ostao na komandnom mestu, pošto sam juče bio na položaju i pošto smo sve detalje za ovo predvideli.

Situacija kod srednje kolone od 18,30 do 6,30 ovakva je: Beh Potok čini jedan potpuno kršni kamen čiju zapadnu ivicu danonoćno (27—28 ov. m.) brani vrlo veliki broj mitraljeza i bacača. Prema tome srednju i levu kolonu i potkolonu treba da pokrene desna potkolona, Ova kolona vođena potporučnikom Kneževićem izgubila je Kobno Polje[116] vršeći obuhvat Drežnice sa seveme strane i do mraka kako me Joca izveštava izbiće na liniju Obodić—-Vidova. U vezi sa tim Italijani i Kureš izvršiće noću napad stiće kod te potkolone izvršiti obuhvat na Drežnieu. Ja se nadam da će Drežnica biti još noćas [zauzeta] gde Peko ima svoj štab. Ja sam izvršio koncentraciju vatre na crkvu u Drežnici i ovoga časa gađaju je 20 cevi. Pristigla [su] znatna pojačanja sa većim brojem automatskih oruđa i kako je teren vrlo težak to je Joca postigao odličan uspeh. Detalje od Joce još nemam ali ću ti dostaviti čim ih primim. Kod leve kolone uprskana je stvar neodlučnošću Gojnića i slabim radom Mijuškovića čiji je bataljon naišao na jak otpor u neredu ostupio kod Marjanove Bukve ka Dobroj Dragi pa je pri tome izgubio jedan bacač i jedan mitraljez.

Prvi bataljon je na liniji Jadrine — Lisko vice — Kruševica. Drugi bataljon na položaju na Tominoj kosi jer je bio napadnut u toku noći pa se sa položaja povukao. To ti je situacija u 15,30 a Bajo me uverava da će uspostaviti red i preduzeti energičan najzad napad. Zbog ovog nereda poseo sam opet mostobran sa Trebinjskom brigadom jer mi je izgledalo da će biti ugrožen Bajo kako su me uveravali nije bio snabdeven municijom dobio je grčku umesto naše, a za bacač vrlo malo.

[116] **Na karti 1 :100.000 Klb. polje.**

Greška je kod Đukića što je protivno mojoj volji uzeo polazne položaje ka glavnom neprijateljskom položaju, zatim kod Gojnića kome je ovo prva borba i koji je neumešan u komandovanju i najzad kod Mijuškovića koji je napravio nered na levom krilu. Ti uzmi pa Baju jednu toplu depešu pošalji pošto Crnogorci nisu baš sasvim krivi kad u mjesto naše dobijaju grčku municiju. Detalje preko radia sutra slušajte pošto sam stanicu popravio. Čim dobijem druge vesti javiću ti. Od Veskovića dobio sam izveštaj on je u Glavatičevu. Tražio sam od Talijana da mu pošalju hranu i municiju. Uspostavio sam relejne stanice za vezu sa Lukačevićem ali mi on ništa ne odgovara. Kod Konjica odlično. Boljševici beže. Udar u leđa izazvao je njihovo bekstvo na Jablanici i na Prozoru.

Umakoše nam ali mi ćemo ih juriti. Uspeha će biti i ako ne onakvog kakvoga smo zamišljali jer nam kidnuše. Ja ulažem svu svoju energiju i trebaš da znaš da se Bajovci ne biju nekih 8 meseci i da su u srednjoj koloni narodni tribuni sem Joce koji je danas položio ispit. Kod mene imam na mom raspoloženju 28 pušaka, 10 sanduka municije kad popunim magacin poslaću preko Glavatičeva u Kalinovik, imam i bateriju za stanicu. O Buljanu nema ništa on stoji na jednom mestu i vrši izviđanje i možda i organizaciju za to treba ... da zadržiš u južnoj Hercegovini.[117] Na sve moje urgencije drugih podataka nemam. Znam da je ovaj izveštaj nedovoljan ah teren je vrlo težak i kurirska veza otežana. Komunisti su zarobili potporučmika Dragićevića iz Bajovog odreda i kod njega našli Bajovu zapovest za rad, te tako oni sada znaju naše name re.

Ovaj potporučnik ubio je sprovođnika i vratio se nazad ali sam ga ja stavio pod ključ.

1 - III - 1943 god Radulović
u 3,50

Br. 297 ČikaBranku

Baćović u 4 sata posle podne stiže u Šestanovac.[118] Sutra produžuje za Imotski. Baćović pod zaštitom i u saradnji Itahjanskog vazđuhop lovstva iz [Mostara], Kako [Vesković] danas stiže ovamo jesi li saglasan da izradim kod Italijana da ga automobilima prebacim na Široki Brijeg da pođe u susret Baćo-

[117] **Rečenica je tako napisana u originalu.**
[118] **Vidi dok. br. 85.**

viću, gde bi se kroz par dana sigurno sastali. Inače bilo bi sramota da još i ovde Vasojeviće dodelimo kada su već dobili Trebinjce.

1 - III- 1943 g. Jevđević
u 13,10

Br. 298 Čika Branku

Prema prikupljenim podacima jačina komunista pred levom kolonom iznosi preko 2.500 ljudi sa vrlo mnogo mitraljeza. Leva kolona nalazi se u neredu. Bajo još nije uspeo da prikupi svoje jedinice koje su razbijene noćnim napadom bombama; prvi bataljon je potpuno razbijen i u pokretu ka Mostaru; drugi četnički bataljon i prva četa 1. bataljona nalazi se u selu Sirge; treći četnički bataljon u vezi sa Italijanima nalazi se severno za 1. km. od sela Goranci. Situacija je vrlo teška. Bajo je na položaju.

Mostobran ugrožen ali na sreću sinoć sam ga poseo sa Trebinjskom brigadom te tako je ova opasnost za koju sam tek jutros saznao, potpuno sprečena. Od Baja dobijen izveštaj da nema municije. Sinoć mu je upućeno u selo Goranci
25 sanduka a jutros 30000 i bombe za bacač. Jevđević radi ali Boljević stanuje u Mostaru i naravno neznam šta Baju treba, te je i tako došlo do ovog. Zahtevao sam jutros od Baja da po svaku cenu organizuje liniju: Vilenjak — Tomina Kosa kako bi na njoj uredio trupe koje su rasturene. Od Baja levo nalaze se Italijani. Molim te da hitno narediš da onaj deo iz Gacka dođe Baju u sastav i da major Vesković primi levu kolonu. On je stari ratnik, hrabar i ima zvezdu. Javio mi se Andrija iz Glavatičeva.

Danas sam dobio Vojin izveštaj od juče, koji kaže da će se svezati sa izveštaj em, položajem — [Boračka] Draga — Crno Polje — Devojački Kuk, i kaže da je Konjic bombardovan i da ima 6 mrtvih i da će leva kolona Kasalovića očistiti položaj od sela Baščica[119] — Čelebić — Kavalerija do ugla Neretve — Carski Vrh (828) pa će se na taj način istaći ispred leve kolone na pravcu Prozor — Rama.[120] U vezi sa ovakvom situacijom srednja kolona produžava sa napadom kako bi akcijom sa severa i juga bila očišćena leva obala. Napad ide vrlo sporo, usled zemljišta i jake odbrane komunista sa ogromnim brojem mitraljeza. Ne znam tačno gde su prednji delovi u Joce. On

[1,5] **Verovatno Tuščica.**
[120] **Rečenica je u originalu nejasno napisana.**

1

mi šanje epske izveštaje a ne šalje ono što mi treba. U toku noći poslao sam mu 3 kurira, a on ništa. Ja znam da se ti dovodiš zbog ovog u nezgodnu situaciju, ali nisu veze dobre i starešine kao da su pale sa Marsa. Buljan se ne kreće. Italijani nemaju dovoljno aviona. Pre neki dan poginuo je 1 talijanski pilot od komunista te zbog toga sada uvek visoko lete. Artilerija odlična i u dovoljnom broju. Mislim da bi Veskovića trebalo dovesti ovamo da produžuje Bajovo levo krilo. U vezi sa Kasalovićem uradimo što smo zamislili u džepu Neretve. Ti u ostalom znaš situaciju tamo bolje nego ja. Jocin desni bok zbog Vojinog k o d . . .[m] obezbediću. Danas su 2 aviona bombardovala drum Rama — Prozor zbog ostupanja komunista. Jevđević uverava da nema bojazni od Buljana za južnu Hercegovinu. Tvoju depešu primio sam sinoć oko 2 časa. Za prenos Voji hrane izvrši će se preko Glavatičeva (preko Bijelog Polja kraći put) sve što treba. Danas sam mu javio da pošalje komoru u selo Potporim. Podaci kažu da ima komunista na Ivanu. Na Prenj u za sada nema.

prim. 1 - III - 1943 god
u 14 h . Radulović

Br. 299 Cika Branku

Za Baćovića je javila Italijanska komanda da je na putu u visini Šestanovca. Dali su mu itinerer puta: Imotski — Posušje — Široki Brijeg, da bi izbegao susret sa ustašama pukovnika Širnića koji su prema Ljubuškom. Nije niko tražio da ide Vesković nego sam ja predložio tebi jer se bojim da Baćović sam ne nastrada. Kod Drežnice prestao skoro otpor. Poslednji avion koji je leteo javlja: da komunisti idu dolinom Dražanke oni od Konjica idu prema Prozoru. Avion javlja da Jablanica gori, neznam jesu li naši. Bajo je tražio Trebinjce, ali sada mu ne trebaju. Ako Vesković pođe Baćoviću daću mu tehnička sredstva. Crnogorci su prešli u napad i napreduju bez otpora. Italijani nemaju ljudi, ako budu slobodni naši Lukačeviću šaljem što mogu. Dva puta bačeno u Konjic.

1 - I I I - 1943. g.
u 21,45 h. Jevđević

[121] **Tako stoji u originalu.**

Br. 301 **Cika Branku**

Pantićeva kolona u 14,30 časova zauzela Jasenjane a u 15h zauzeto Brdo Kup. Bacio sam avionom majoru Veskoviću da večeras stigne u Bijelo Polje. Potvrdio se prijem depeše danom. Odgovori na moj predlog u pogledu susreta sa Baćovićem[122] zona: Imotski — Ljubuški. Za Carski Vrh javio se Lukačević.

1 - III - 43 g.
u 16,30 Jevđević

303 Cika Branku

Situacija kod Baje vrlo dobra. Srednja kolona vođena lično Jocom izbila je u ovakvom rasporedu i to: Glasinac — Glogošnica. Italijami u D.Grabovici. Kureš na prostoru: Drežniiea — D. Grabovica. Teren vrlo težak. Od Planinice do Koliba Polje potrebno je 12 sati marša bez borbe. Dakle, zbog terena blokada je bila malo usporena. Leva kolona jutros napreduje sa već javljenih položaja, a razbijeni boljševici beže u Neretvu. Srbija očišćena (leva obala Neretve), od komunističkog gada.
Pobeda je naša.

2 - I I I - 1943, g.
u 10,30 č. Radulović

Br. 304 Cika Branku

Uspeo sam da tvoj plan prihvati u glavnim linijama.[iy] Italijanska varijanta povoljnija je jer daje 6 bataljona, i najbolje komunikacije a vodi istom pravcu. Više nisam mogao postići. Bajo je potpuno solidaran sa varijantom. Sada će ti Radulović stručno da predstavi plan, glavno je da su dve kolone kao i tvoja: Jedna je Široki Breg, samo jača, a druga nije
Vitina nego južnije---------- inače Baćović kako si rekao,
i pokret istovremeno. Vodi računa da više nije moguće postići. Daj ostvari kako ćemo saobraćati sa Baćovićem izvesti. Italijani nemaju veze, a nesmem da im kažem njihovu talasnu dužinu da ga traže radiom. Danas je drugi deo, manji bežao

[122] i [123] **Vidi dok. br. 85.**

u pravcu Rakitnog, a već na sever. Javi šta [ima] tamo. Poslao sam ti Ivaniševićevog kurira. Buljan je koncentrisao 3 brigade u zoni Gruda. Avion video velike pokrete pravcem: Imotski—Posušje. Dapčević neće imati vremena uputiti Buljanu glavninu.

2- III - 1943 g.
u 20 h Jevđević

Br. 305 Cika Branku

Smatram za potrebno da ti dostavim nekoliko podataka od opšteg značaja; Komunisti stalno raspitivali za S. Starovića, kao i za njegovu jačinu, što znači da su hteli ići kod njega ili uhvatiti vezu sa Đ. Katoličko sveštenstvo povelo je jaču propagandu protivu četnika, koja je išla dotle da su seljaci pri akci ji pucah iz kuća na Bajovce. Sem toga svi su pobegli od kuća i prišli partizanima. Uz sve ovo stav Nemaca i pored uveravanja Jevđevića meni je sumnjiv, jer taj spoj samo čeka da mi likvidiramo komuniste, pa da dođemo mi na red. Sve se plašim Nemaca. S obzirom na sve ovo kao i na naš stav prema domobranima, kao i tvojih gledišta da razbijemo Hrvatsku, ja sam danas 6 domobrana koji su se predali dao Jevđeviću da ih preda Hrvatskoj diviziji, sa napomenom da mi njih ne ubijamo, a u isto vreme da o tom našem izvesti Nemce i napiše jedan letak kako mi postupamo sa domobranima. Mislim da nam ovo (neće) nemože škoditi i da ćemo od tog vremena veliku reklamu načiniti. Javi da li se slažeš ti sa ovim. Ostali će doveče ići u Neretvu. Za sada imam 28 pušaka 1 italijansku 27 sanduka municije 2 sanduka bombi i 12 sanduka za bacač. Treba 50 konja za transport ovog. Komora je sva angažovana. Javi Osmu da on pošalje 50 konja jer sanduci svaki dan rastu a ja ću dati sprovodnike, te da preko Glavatičeva dođu kod tebe. Već danas imam rezervu od 500 ljudi u Mostaru, to je ostatak Trebinjske brigade, koja je u Mostar došla iz Trebinja da se naoruža. Sve zahteve za grupisanje snaga uputio sam Jevđeviću i on će tek večeras ili sutra razgovarati sa komandantom armije, pa 6u ti rezultat javiti. Za sada nema izgleda da Andrija može ići u Široki Brijeg dok to armija ne odobri. U vezi za promenom pravca Bajovaca odlučeno je sledeće: Da Gojnić sa 1 bataljonom itahjanskim ide naređenim pravcem. Da Bosanski bataljon ide od Drežnice dolinom Drežanke. Da Joca uhvati vezu sa Vojom, s tim da ostavi deo snaga na prostoru: G. Grabovica D. Grabovica poslednjem mostobranu na ko[ti 841] : Strop — Lipanj a sa južnom pobočnicom da bude u D. Grabovici. Baju je stavljen pod

komandu Bosanski bataljon, ostale snage ovako su raspoređene danas u 16 h. Trebinjska brigada od 500 ljudi u selu Goranci na mom raspoloženju i obezbeđenje pozadine, pa je spremna da uđe u sastav Andriji. Deo Trebinjske brigade od 500 ljudi u Mostaru za akciju prema potrebi.

Stolačka grupa u Stocu 300 ljudi. Nevesinjska grupa u Nevesinju od 200 ljudi. Uputi u sastav Baja njegov deo *iz* Gacka. Stavi mi na raspoloženje popa Perišića, ako to prilike dozvoljavaju jer će mi možda trebati. O Jod nemam detalja. Znam samo da je Srbija čista.[124] Put se opravlja i za 2 dana biće gotov. Andrija je na prostoru: Livač — Potoci.

2 - I I I - 4 3 g.
u 3 h Radulović

Br. 306 Čika Branku

Povodom najnovije direktive, Italijami su primili našu osnovnu ideju sa ovim grupisanjem i pravcima: Konjička grupa da produži dejstvo na zapad kako ti zamišljaš. Joca sa 1 bataljonom i Italijanskom artiljerijom dolinom Drežanke za sjedinjenje sa Vojom kako Ti zamišljaš. Baćović da ostane na predviđenim položajima i da sačeka akciju naših trupa. Bajo sa 3 bataljona i 2 italijanske baterije da preduzme akciju pravcem: Široki Breg — Gruda — Imotski, opkoljavajući levi bok Buljana; Vesković sa 2 bataljona i italijanskom artiljerijom pravcem: Metković — Vrgorac — Imotski, čisteći južnu stranu od mora i dejstvujući na Buljana sa juga. Rezerva u dve grupe: desno Trebinjska brigada Široki brijeg; levo ostatak Trebinjske grupe u Ljubuški. Ako se ovo usvoji imamo uredno snabdevanje hranom i municijom brže se sastajemo sa Baćovićom. Hitno odgovori.[125]

3. III. 1943 god
u 2,50 h Radulović

307 Čika Branku

Najhitnije odgovori na poslatu depešu. Čekaju automobili i vozovi. Sve je spremno za transport trupa na nove pravce. Ako se ne odobri hrane i municije nemamo. Baćović je ugrožen.

3 - III - 43
u 10,30 č. Radulović

U pitanju je teritorija na levoj obali Neretve.
Vidi dok. br. 74 i 85.

Od italijana sam uzeo 90.000 obroka rezerve. Municiju daju sve što imaju. Nemoguće je voditi čisto svoje operacije jer će mo se sukobiti i otkriti karte. Razgovoraj sa Radulovićem i Bajom i molim Te vodi računa o stvarnosti jer ja zaista ne mogu dalje.

3-III-43
u 12,40 Jevđević

310 Čika Branku

Talijanski odgovor stigao i glasi: U Konjicu je bilo svega 600 Nemaca. Polovina otišla prema Rami. Sarađuju potpuno sa pukovnikom Jovanovićem. Nude mu hranu i avijaciju. Drugih 300 hteli su samo u Mostar, radi zaštite svojih rudnika. Odgovorio sam: Ne usvajam; ne usvajam. Krenućemo u predviđenom pravcu samo ako cela grupa Pantićeva ostane u Jablanici i napadne Nemce ako pođu na jug od Jablanice. Čekam odgovor.

3—III—43
u 16,50 pozdr. Vojvoda Jevđević

br. 316 Čika Branku

Baćović je u 6 sati stigao u Posušje. Javi hitno šta da mu u jutru javim sa avionom. Bajinovci još nisu mogli poći.[126]

4-III-43 g.
u 20,15 Jevđević

319 Čika Branku

Sada mi javlja Lukačević: Jutros zorom komunisti opet napali Jablanicu.[127] Borba traje. Neka kolona koja napreduje desnom obalom energično požuri u pravcu Jablanice i Plasa planine.

5 - III - 43.g.
u 1,20 Jevđević

Odnosi se na Zetski četnički odred Baja Stanišića.
i [128] Vidi dok. br. 70, objašnjenje 15 i 16.

br. 321. **Cika Branku**

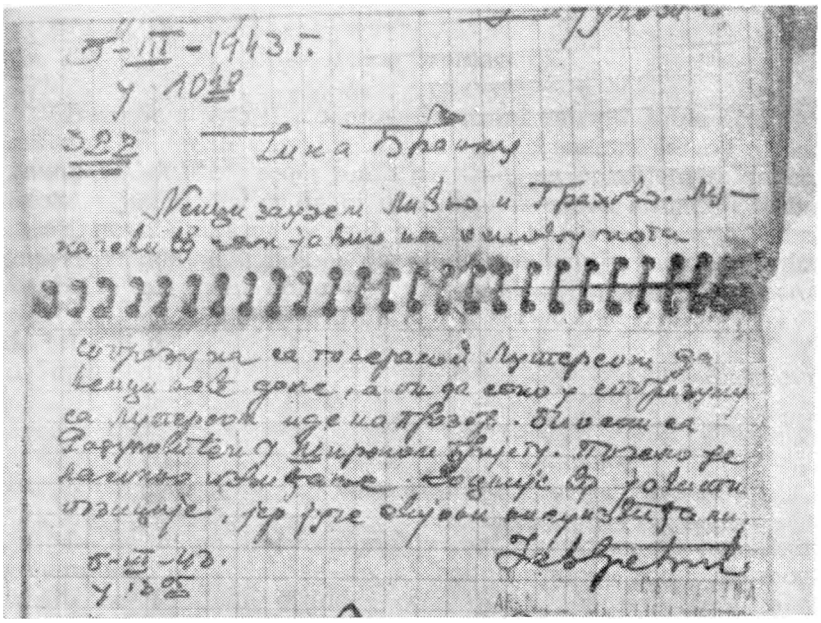
Sinoć sam imao ove podatke: komunisti napadaju Jablaniou.[128] Poslat je Kureš desnom obalom da ih udari u bok a potom će posesti položaj Gumanae — Crna Glava. Partizanska patrola od 14 ljudi kod klanca Draga. Naređeno je Joci da što pre izbije kod Drage i da delom snaga što pre posedne položaj : k. 1403 •— Ošljak. Jutros do zore prebačeni su svi Crnogorci, Italijani nemaju dovoljno kamiona. Vojska je gola i bosa. Italijani nemaju ni obuće ni odeće. Zahtevao sam izviđanje i da to čine u zoru danas. Italijani lete vrlo visoko, zato što su imali gubitaka, jer partizani idu po grupama te zbog toga ne mogu ništa videti. Ne verujem da će Italijani krenuti u izviđanje pre 10 sati. Vojska je nepokretna a starešime trome. Tome nisam kriv jer vojsku nisam formirao niti sam starešine postavljao. Za pokret Baćovića saznao sam tek sinoć u 23 časa. Ja sam od Mostara 12 kilometara. Nemam nikakvih sredstava za vezu. Tražio sam sve to ali niko ne okreće glavu. Direktiva dobij ena juče u 16 h a stvoriće se danas do podne u pogledu rasporeda. Ja se danas selim za selo Ilić 3 km zap. [od] Mostara. Ovako sedeći u Orlovića Hanu nisam u stanju išta da ti javim.

5 - III - 1943 g.
u 10,40 Radulović

Br. 322 Čika Branku

Nemcizauzeli Livno i Grahovo.Lukačeviću sam javio na osnovu mogasporazuma sa generalom Lutersom da Nemci neće dole, a on da samo u sporazumu sa Lutersom ide na Prozor.[129] Bio sam sa Radulovićem u Širokom Brijegu. Počelo je nasilno izviđanje. Docnije ću javiti pozicije, jer juče avioni nisu izviđali.
6-III-43.
u 13,05 Jevđević

[125] **Radi se o sporazumu po kome nemačke trupe ne treba da prelaze na levu obalu Neretve. Vidi dok. br. 61 i 87.**

Fotokopija dela dokumenta br. 7a

br. 325 **Čika Branku**

Baćović stigao u Kočeriin. Partizani zauzeli Jablanicu. Kureš upućen da ih napadne u bok. Br. 11 nalazi se u Prozoru, Livnu i Vakufu. Prema tome partizani su opkoljeni sa severa, istoka i juga. Mislim da bi u odnosu na novu situaciju trebao izdati nova uputstva za rad s tim da Baćović po svaku cenu zadrži se gde je a potom da preduzme akciju ka severu, kako bi se partizani opkolili i sa zapada. Hitno javi tvoje namere.

5 - III - 43 g.
u 16,30 Radulović

Br. 328 Cika Branku

Ja ne mogu istovremeno praviti sporazum sa nemačkim generalom i opravdati se što prelazimo njihovu zonu. Ne mogu tražiti od Italijana oruđa i objavljivati iim rat. Meni tačno učinićeš uslugu, ako predložiš Gospodinu ministru da me razreši dužnosti, jer sam kriv, Baćoviću, Baji i Tebi i svakome.

5 - III - 43 g.
u 20,35 Jevđević

Br. 329 Cika Branku

Dobio sam diröktivu za Rakitno i Drežnicu, biće učinjeno, samo Ti skrećem pažnju da je pukovnik Bajo sinoć sa Italijanima imao plan a u toku noći ga promenio. Ovo će otkriti postojanje naše Vrhovne komande i Čiče. Veskovića ne mogu bez Italijana a sa itali jaoskim kamionima vozim. Na Vitanju nije mogao naići jer su sa pukovnikom Šimićem 3000 ustaša sa kojima bi se sigurno sukobio. RadiOm mu javi jer kurira nesmem da šaljem sa onom tvojom direktivom, pošto je tamo druga divizija pa se boji da ga ne uhvate. Uostalom on će po planu biti večeras na Grudi.

Ponavljam da Talijani insistiraju da imaju svoju reč u operacijama, da su jiuče Pantiću uskratili hranu i municiju i artileriju jer nije koordinirao sa njihovim bataljonom, da Lukačevića hranim samo pomoću aviona, da sam Talijane dobio za naš stav protiv Nemaca. Da su nam na raspoloženju njihovi telefoni, topovi, kamioni, da vojska ako ne dobije jedan

dan hranu neznam hoće li ostati u stroju, da onoga časa kada vojska nema municije neće da se makne pa da je nemoguće ignorisati ih definitivno. Siguran sam da će ovo da dovede do rata sa njima i Nemcima kroz koji dan pa sa obzirom na moje obaveze prema narodu tražim da mi pošalješ direktno Cičino naređenje da nastavim rad u ovom pravcu rata. Ne razumem kako komunisti nameravaju preko Konjica kada po jučerašnjim Vojinim pozicijama on [je] paralelno sa Nemcima daleko stigao od Konjica i gura obuhvatno prema Prozoru.

6 - III - 1943 g.
u 10,50 Pozdr. Jevđević

330 Čika Branku

Crnogorski pomoćnik komandanta[130] nespretno predao Italijanima original Tvog naređenja. Mislim da je cela stvar propala, jer je i potpis i »Draža nas vodi« i sve ostalo. Čekaj, javiću šifrom ili kako bilo kako se razvija stvar. To nije trebalo da nam se učini, ja sam bez svake nervoze i opasnost ću otkloniti ili sve na vreme izvestiti.

6 - III - 43.g.
a 10h Jevđević

Br. 331 Čika Branku

Ja sam avionom podneo ostavku[131] usled toga je usvojeno celo tvoje naređenje u potpunosti i sve se izvršava. Obustavljen je postupak radi uhvaćene naredbe.

6 - III - 4 3 g.
u l i h Jevđević

Završeno sa rednim brojem tri stotine trideset i jedan.

6—III—1943 g.
u 17h
Položaj

Narednik;
Ratko Narandžić

[130] **Major Blažo Gojnić.**
[131] **Ostavka je imala ultimativni karakter. Više o tome vidi dok. br. 85.**

BR. 76

ZAPISNIK O SPORAZUMU MEDAČKOG ČETNIČKOG ODREDA I PREDSTAVNIKA VOJNIH VLASTI NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE U GOSPIĆU OD 6. MARTA 1943. O SARADNJI U BORBI PROTIV PRIPADNIKA NOP-a NA PODRUČJU CENTRALNE LIKE[1]

Z A P I S N I K

dana 6. ožujka 1943 sastali su se u zgradi velike župe u Gospiću opunomoćenici vlasti i to gg. ustaški pukovnik **Vjekoslav Servatzy,** oružnički pukovnik **Dragutin Mašek,** veliki župan **Ferdo Stilinović,** župe Lika i Gacka koji **se iskazuju** punomoćni izdanoj od ministarstva unutarnjih poslova dana 2. ožujka 1943 V.T. broj 16141/43 s predstavnicima naoružane skupine pravoslavnog pučanstva i to: gg. Prič. kapetanom **Jovom Dabović,** prič. kapet. **Miodrag Kapetanović,**[2] **Nikola Omčikus** odvjetnik **Vladimir Teslić, Stojan Vlaisavljević, Branko Uzelac, Jovo Vuletić,** koja je skupina — po njihovoj izjavi — iz vlastite pobude organizirana u oružanu jedinicu pod imenom **»Medački četnički odred«,** sa svrhom da surađuju sa Hrvatskim i savezničkim oružanim snagama radi zaštite niže opisanog područja to jest sela i naselja od partizana i drugih odmetnika i to: sela Medak, Raduč, Počitelj, Čitluk, Divoselo, Mogorić, Vrebac, Gornja i Donja Ploča, Kik i Gospić, koji predstavljaju preko 200 oboružanih boraca, čija će imena predati u roku od 10 dana zapovjedništvu 2. oružničke pukovnije u Gospiću. Svrha sastanka je davanje odnosno dobivanje dozvole za obstojnost i daljni rad gore spomenute skupine oboružanog pravoslavnog pučanstva.

Tim povodom daje se i prima na znanje sliedeće:

1.— Vođa naoružanog odreda zvanog »Međački četnički odred«, svi njegovi zapovjednici i oboružani pripadnici tog odreda u ime svoje i u ime cielokupnog pravoslavnog pučanstva, koje stanuje na području toga odreda izjavljuju, da priznaju vrhovniotvo (suverenitet) N.D.H. i Poglavnika, koji je nosioc tog vrhovničtva, za svog vladara. Priznaju također sve zakone, naredbe, odredbe i u obće zakonske propise N.D.H. i obavezuju se iste poštovati i njima se pokoravati kao i svi drugi državljani N.D.H.

Nadalje izjavljuju da žele, da im se dozvoli da oružje, koje već poseduju, mogu i nadalje zadržati u svrhu, da brane

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 159, reg. br. 23/3 (H-X-84).**

[2] **Komandant Medačkog četničkog odreda.**

svoja sela i naselja od pljačkaških partizanskih bandi i drugih odmetnika, a izjavljuju se spremnim dobrovoljno sudjelovati sa hrvatskim i njemačkim odnosno talijanskim oružanim snagama na suzbijanju i uništavanju partizansko odmetničkih bandi i to pod vrhovnim zapovjedničtvom hrvatskih odnosno njemačkih ili talijanskih vojnih zapovjednika.

Opunomoćenici ministarstva unutarnjih poslova primajući do znanja gornju izjavi, odobravaju »Međačkom četničkom odredu«, da može zadržati oružje, koje već posjeduje, a u svrhu oružane zaštite sela i naselja i zajedničke borbe protiv partizana i drugih odmetnika, tih najzakletijih neprijatelja vjere, obitelji, morala i svake uljudbe pod uvjetima, koji se niže ustanovljuju :

I.— Oboružani pripadnici Medačkog četničkog odreda mogu slobodno imati oružje i isto nositi na području gore spomenutom.

Na tom području slobodno će se kretati u vršenju svoje službe sve Hrvatske i savezničke vojne jedinice kao i pojedini pripadnici tih jedinica, a vođa odreda obavezuje se ispred cielog odreda, da ih ne samo neće ometati, nego naprotiv, da će ih u radu podpomagati. Isto tako na tom području nesmetano će vršiti svoju službu i sve građanske vlasti, koje će u tom djelovanju pripadnici odreda svesrdno pomagati. Na tom spomenutom području moći će se nesmetano kretati i svi ostali pripadnici N.D.H. u svojim službenim ili posebničkim poslovima, ako se mogu izkazati valjanim izpravama za slobodnu kretnju.

Oboružani pripadnici odreda mogu nositi oružje na gore opisanom području, kada su na dužnosti vojnoj. Kada idu u gradove i tržišta po privatnom poslu, ne smiju nositi oružje, nego isto moraju ostaviti u zapovjedničtvu svoje jedinice ili najbližoj straži i bez oružja ulaziti u gradove i tržišta. Jedino vođe odreda mogu ostati naoružani samokresom, koji će nositi o pojasu na propisani način.

II.— Vođa odreda će u roku od 10 dana od danas, kako je to predviđeno u uvodu ovog zapisnika, dati točan popis oružja i oboružanih ljudi Medačkog četničkog odreda, u kom će popisu biti sliedeće rubrike:

a.— ime i prezime i očevo ime borca,
b.— odakle je (selo, obćina, kotar),
c).— čime je oboružan,
d.— oženjen — neoženjen (broj članova obitelji),
e.— koju službu vrši u odredu,
f.— opis oružja i broj puške,
g.— po mogućnosti i osobnu sliku.

Kada gore navedeni zapovjednik primi ovaj popis izradit će posebne iskaznice (legitimacije) za svakog pripadnika odreda, koje će sam podpisati i koje će dati vođi odreda da razdieli svojim ljudima. Od tog momenta svaka osoba, koja se nađe bez iskaznice na području gore opisanom, smatrati će se odmetnikom. Takove osobe dužni su pripadnici odreda uhvatiti i predati hrvatskim vojnim vlastima. Ako nekoga bez propusnica — iskaznice uhvate, a ne nalazi se u pređatom popisu, ne može se nakon uhićenja primiti naknadna obaviest, da i taj spada u odred, ali da je možda pogrešno ispao iz popisa. Isto tako će pripadnici odreda lišiti slobode svaku osobu, koja se ne može izkazati propisanom izkaznicom državnih vlasti i takovu osobu predati najbližoj državnoj vlasti.

III. — U četnički odred se ne smiju primati mladići ispod 18 godina.

IV. — Svakom pripadniku odreda, koji bude ranjen u borbi protiv partizana i drugih odmetnika, pripada ozljednina kao i svakom drugom pripadniku Hrvatskih oružanih snaga. Obitelji onoga borca iz odreda, koji u tim borbama pogine, pripada invalidnina po postojećim državnim propisima.

Odred će primati i streljivo od hrvatskih odnosno savezničkih vojnih vlasti prema potrebi i prema nahođenju tih vlasti temeljem propisanih zahtjevnica.

Novčana nagrada borcima kao i ostala obskrba pripada, kada odred kao cjelina sudjeluje podhvatima protiv partizana ili drugih odmetnika. Visina te nagrade jest — ista kao i ostalim pripadnicima Hrvatskih oružanih snaga. Inače, kada se pripadnici odreda nalaze kod svojih kuća u svojim selima, neće primati obskrbu i novčanu nagradu.

U svrhu odmjere novčane nagrade pojedinim zapovjednicima odreda, činove tih zapovjednika po prieđlogu vođe odredit će ministarstvo oružanih snaga, uzimajući u obzir veličinu odreda, njegovo naoružanje i naročito sudjelovanje u podhvatima protiv partizana i odmetnika.

V. — Dozvoljava se da naoružani pripadnici odreda kao spoljni znak nose na kapi kićanku.

Pripadnik odreda, koji bude ranjen u borbi, liečit će se u državnim bolnicama na državni trošak. Za cielo vrieme primati će propisanu vojničku plaću i istu obskrbu, kao da je u borbi sve dok se ne rieši pitanje ozljednine, od kojeg će časa primati ozljedninu. Pripadniku odreda, koji pogine u borbi protiv partizana, pripada pravo da bude pokopan na državni trošak i uz vojničke počasti predviđene propisnikom ministarstva oružanih snaga, s time da će počastni vod na prvom mjestu biti obrazovan

iz oružanih pripadnika odreda, a tek, ako je to nemoguće iz posadnog mjesta.

VI. — Posebni izaslanici. Hrvatskih odnosno savezničkih vojnih snaga povremeno će izvršiti pregled oboružanih pripadnika odreda, u koju će svrhu imati pismeno naređenje od nadležnih vojnih zapovjedničtava. Za vrieme ovih pregleda izaslanike će izvjestiti o stanju i potrebama odreda vođa odreda i pojedini zapovjednici.

VII. — Stegovnu vlast u četničkom odredu vrši vođa odreda nad svim oboružanim pripadnicima odreda posve samostalno. Od toga se izuzimaju oni oboružani pripadnici odreda, koji budu u sklopu oružniika vršili pomoćnu oružničku službu.

VIII. — Omogućavanje nadzora između četničkog odreda i četničke komande u Otočcu[3] ostaje i dalje kao i do sada, a ovo će se vršiti obilaženjem oficira iz komande radi održavanja stege i davanja uputa za rad. Dotični pregledavajući častnik ima se prije nastupa na područje četničkog odreda prijaviti zapovjedništvu 2. oružničke pukovnije u Gospiću.

U odredu se neće zadržavati niti primati osobe, koje po rođenju nisu državljani N.D.H., kao ni one osobe, koje se dosadanjim svojim radom i držanjem pokazale kao nepomirljivi neprijateljem N.D.H., a ove osobe ako bi se nalazile u odredu, vođe će razoružati i odpustiti iz odreda, a isto tako i one pripadnike odreda, koji budu pjevah pogrdne pjesme protiv predstavnika državnih vlasti i države kao takove, davali izjave i činili čine na štetu N.D.H. i uobće protiv probitaka Države. Odred neće održavati nikakovu vezu niti primati bilo kakove naloge od vojničkih ili političkih organizacija u inozemstvu.

IX. — Cetnčki odred i dalje zadržaje kontrolu nad stanovničtvom iz razloga zaštite stanovničtva, a pogotovo obzirom na partizansku akciju, koja se mora intenzivno kontrolirati.

X. — Za osiguranje pozadine na području odreda osnovati će se na mjestima, gdje se pokaže potreba, oružničke postaje, raznih jačina. Službu u ovim postajama obavljati će redovni držvni oružnici sa potrebnim brojem oboružanih pripadnika odreda, a po propisima uredbe o oružničtvu N.D.H. Zapovjednik postaje je najstariji oružnik. Pripadnicima oružnog odreda, koji budu vršili službu uz oružnike, izdat će se posebni dekreti za tu svrhu. Njima, dokle god budu služili uz oružnike, pripada ista plaća i obskrba kao i ostalim oružnicima, a po potrebi i na njihovu molbu mogu biti primljeni u redovne oružnike N.D.H. Naravno, da i oni kao i ostali oružnici spadaju pod stegovnu odgovornost uredbe o oružničtvu N.D.H. Pripadnike oboružanog

[3] **Tada se u Otočcu nalazila komanda Gacke četničke zone. Vidi dok. br. 51.**

odreda za službu u oružničtvo birat će državne vlasti po prieđlogu vođe i to prvenstveno one, koji su prije služili u oružničtvu.

XI.— Za vršenje ofoćinskih poslova u gore opisanom području i to u sjedištima gdje su dosada postojale općine imenovat će nadležna oblast povjerenika na prijedlog vođe odreda i to od dvojice kandidata, koje pučanstvo toga kraja izabere, a vođa odreda ih predloži.

Povjerenik općine ima sva prava i dužnosti kao i ostali općinski načelnici, a općinski bilježnici i blagajnici primat će plaću od Države kao i u ostalim općinama, Općinske prireze i namete povjerenik će upotrebljavati izključivo za potrebe općine. Naravno, da odred nema prava postavljati stanovnicima područja, na kome djeluje, nikakvih nameta bilo u novcu ili naturi, a svako oduzimanje imovine od pučinstva smatrat će se nelojalnošću i može imati posljedicu oduzimanja dozvole za rad i djelovanje odreda. Dozvoljeno je međutim odredu da od pučanstva prima možebitne darove i dobrovoljne doprinose, ali samo uz pristanak općinara.

XII.— Stanoviici gore opisanog područja dolazit će nesmetano u trgovišća radi izmjene dobara. Svako ometanje pučanstva bilo sa kojeg područja države, koje dolazi na gore određeno područje kao i stanovništva sa gore opisanog područja da dolazi u ostale krajeve i svrhu izmjene dobara, najstrožije će se kazniti, a ako to budu činili pripadnici odreda bit će pojedinci pozvani na odgovornost, a po potrebi i cieli odred proglasiti nelojalnim odnosno odmetničkim i postupat će se kako je to predviđeno.

Svi stanovnici na gore opisanom području bez obzira na vjeru kao ravnopravni državljani N.D.H. dobivat će pripadajuće količine živežnih namirnica (hrane, soli, petroleuma i t.d.) i podpore od državnih vlasti. U tu svrhu svaki će se stanovnik prijaviti kod povjerenika općine, koji će mu potvrditi, da je zaista sa toga područja, da nije podpomagao partizane i druge odmetnike, te da mu se može izdati redovna potrošačka iskaznica. S tom legitimacijom odnosno potvrdom isti će se prijaviti svojoj nadležnoj kotarskoj oblasti gdje će dobiti potrošačke izkaznicu i legitimaciju za slobodno kretanje. Svaki imaoc takve legitimacije biti će pošteđen za vrieme vojnih operacija i zaštićen od vojnih i građanskih vlasti.

Za svalku osobu, kojoj se na gornji način izda legitimacija, jamče zajednički i nerazdeljivo vođa odreda i povjerenik općine.

XIV.— Svako kažnjivo djelo učinjeno na području odreda kaznit će se po postojećim zakonima, ako ovakovo kažnjivo djelo na štetu tamošnjeg pučanstva izvrši pripadnik odreda. Zapovjedničtvo odreda je dužno dotičnog razoružati i

predati najbližim vojnim vlastima na progon; ako takovo djelo izvrši pripadnik ostalih oružanih snaga, vođa odreda u koliko to nije učinila oružnička postaja, pođniet će prijavu najbližem vojnom zapovjedničtvu, a po potrebi dotičnog razoružati i predati najbližoj vojnoj vlasti. Kažnjiva djela pripadnika odreda 'kao i pučanstva, koje živi na području Medačkog četničkog odreda, a koja imaju političku pozadinu, izpitat će se po posebnoj komisiji, koja će odrediti, da li će se to djelo odnosno počinitelj toga djela progoniti i po kojoj vlasti. Tu komisiju sačinjavat će:

a.— kotarski predsjednik nadležne kotarske oblasti ih njegov zamjenik,
b.— izaslanik najbližeg vojnog zapovjedničtva
c.— vođa odreda ili njegov zamjenik,
d.— povjerenik općine, a ako isti nije imenovan jedan od zapovjednika odreda, koga imenuje vođa odreda,

U slučaju da se glasovi ove komisije raspolove o tom će odlučiti odbor anketna (komisija navedena dolje pod točkom XX).

XV.— Do sada počinjeni izpadi od strane stanovništva sa Medačkog područja neće se po vlastima progoniti.

XVI.—Današnjim danom izdavanjem dozvole ministarstva unutarnjih poslova za daljnji obstanak i djelovanje Medačkog četničkog odreda i pođpisivanjem ovoga zapisnika područje opisano u početku ovoga zapisnika privodi se redovitom stanju i konačnom smirenju. Dosljedno tome na dotičnom području vršit će vlast redovne državne vlasti, a odred će djelovati u Okviru dužnosti i prava predviđenim ovim zapisnikom. Svako odstupanje i prekoračenje djelovanja pripadnika odreda mimo ovog zapisnika smatrat će se nelojalnošću i u težim slučajevima može uroditi posljedicom, da se odred proglasi odmetničkim.

XVII.— U slijedećim slučajevima uvjek će se proglasiti odred odmetničkim i nastupit će posljedice iz točke XVIII.

a.— ako odred ih jedan dio odreda izvrši oružani prepad na državne ili savezničke vojne postrojbe, državne objekte privatne osobe i naselja,
b.— ako pripadnici odreda budu zabranjivali i onemogućavah odnosno ometah rad državnih vlasti na tome području,
c.— ako pripadnici odreda budu ometali slobodni saobraćaj stanovničtvu preko toga područja i smetah razmjenu dobara,
d.— ako pripadnici odreda odnosno odred kao cjehna bude u bilo kojem vidu šurovao s partizanima i drugim odmetnicima,

e) ako se na tom području od strane pripadnika odreda ili od bilo čije strane, ako to pripadnici odreda ne sprieče, budu vršili zločini, ubijstva, pljačka imovine i slično na štetu tamošnjeg pučanstva,

f.— ako odred bude primao upute i naloge za rad iz inozemstva ili ako pojedini pripadnici odreda budu takove veze održavali, a vođa takove ne bi uklonio.

XVIII.— Posljedice proglašenja odreda odmetničkim mogu biti sliedeće :

a.— da se pučanstvu sa toga područja uzkrati slobodan dolazak u varoš, zabrani izmjena dobara i uzkrati izdavanje živežnih namirnica,

b.— da se odredu obustavi izdavanje streljiva i obskrba u obće,

c.— da se odred pozove da preda oružje, pa ako to ne izvrši, da se oružanim hrvatskim i savezničkim snagama likvidira.

Koja će se od ovih mjera primjeniti, odlučit će ministarstvo u sporazumu sa hrvatskim odnosno savezničkim vojnim vlastima.

XIX.— Kada prestane potreba držanja oružja navedene u točki prvoj ovog zapisnika, odred će predati oružje po popisu hrvatskim državnim vlastima. Za predato oružje primit će pripadnici odreda novčane nagrade u iznosu, koji će odrediti ministarstvo oružanih snaga, a što će ovisiti o držanju odreda u obće i o sudjelovanju u zaštiti sela i u poduhvatima protiv partizana. Kada će se predati oružje, odlučit će ministarstvo unutarnjih poslova u sporazumu sa hrvatskim, i savezničkim vojnim zapovjedničtvima, a prethodno će opunomoćenici toga ministarstva u zajednici sa vođom odreda izpitati prilike i okolnosti u tom području, te o tome izvjestiti ministarstvo.

XX.— Ima se obrazovati širi odbor odnosno anketna komisija u Gospiću sastojeći se od 9 (devet) članova, a u koji odbor imaju ući iz Gospića:

Veliki župan
jedan viši častnik
jedan sudac
jedno građansko lice rimokatoličke vjeroispovjesti
jedno građansko lice pravoslavne vjeroispovjesti.

Iz Medka pak u odbor imaju ući tri lica na čelu sa komandantom četničkih odreda u Medku, kao četvrtim licem.

Ovome odboru je zadaća, da rješava pitanja teže naravi, koja bi nastala iz raznih poslovnih odnosa između stanovničtva područja Medačkog četničkog odreda, te građanskih i vojnih vlasti, te da konačno rješava i odlučuje o sporu predviđe-

nom u točki XIV. ovog zapisnika. Ovo povjerenstvo bi se sastalo najmanje dva puta mjesečno, a po potrebi i češće, te će raditi pod predsjedničtvom gospodina velikog župana u Gospiću. Rješenja te komisije su pravomoćna.

XXI.— Ova dozvola za dalnji rad i djelovanje odreda stupa na snagu danom podpisa ovog zapisnika.

Dovršeno[4], time da je ovaj zapisnik dostavljen u pet primeraka.

Servatzy	**Stilinović**
Mašek	**Kap. Jovo Dabović**
odv. Nik. Omčikus	**M i . . . P. Kapetanović**
Jov. J. Vuletić	**Vladimir Teslić**
Stojan Vlaisavljević	**Bran. Uzelac**

BR. 77

NAREĐENJE KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 7. MARTA 1943. IZASLANIKU VRHOVNE KOMANDE ZA PREGRUPISAVANJE HERCEGOVAČKIH ČETNIKA I ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA I NAPAD NA JEDINICE NOVJ U DOLINI NERETVE[1]

Majoru Raduloviću — najhitnije —š.t. poverljivo

Javljeni podaci o boljševicima nepotpuni. Grupisanje Gojnića[2], Pantića i rezervi rđavo.[3] Tvoj raspored je za odbranu, a meni je cilj uništenje crvenih.

Pantić neka posedne liniju: Križ — Gumenac — Plasa glava — M.Šljeme — Raulje — Vitlenica i sporazumno sa Vojom da preduzme napad za uništenje boljševika na prostoru: Neretvica — Neretva — Doljanka — Prozor — Celinska planina.

Kod Malog Vilinca i Crne Glave samo bočno obezbeđenje.

Gojnić: da postupi tačno po mojim naređenjima od juče i dođe u izvorni deo Doljanke,[4] radeći u tesnoj vezi sa Panti-

[4] **Drugi deo rečenice napisan je zelenim mastilom, latinicom.**

[1] Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 101, reg. br. 14/3 (BH-V-90).

[2] i [3] O prethodnom rasporedu Zetskog četničkog odreda, Nevesinjske i Kombinovane brigade (majora Pantića) vidi dok. br. 72, 73 i 85.

[4] Vidi dok. br. 85.

ćem i držeći vezu sa Baćovićem.[5] Preko Vrana i Cvrstnice neće proći ni jedan crveni, a i ako pokuša biće uništen kod Dugog polja udarom sa dve strane od Vrata i Svinjače. Držeći liniju: Sniježnica — Ščikovo, Gojnić će biti u stanju da udari u bok i pozadinu boljševika koji idu ka desnom krilu Baćovića. Sa Vrana i Cvrstnice on ne može da uradi baš ništa, sem da zatvori pravac preko Duge poljane koji se bolje zatvara po mom naređenju. Ne mogu da razumem onoga taktičara, koji dade ovako »-pametno« zadatak Gojniću. Sigurno žabarski mozgovi.[6]

Baćović da zauzme raspored po mom naređenju i bude gotov za brze udarce na ćelom frontu.[7]

Rezerva — Vesković i Bosanci dobro. Trebinjska brigada bliže Baćoviću na prostoru: Debelo Brdo — Ječmište — Runjava Kosa — Raskršće, koristeći Konjsko za smeštaj. Stolačka brigada Bijelo polje.

Ovakav raspored dozvoljava tučenje boljševika pred Vojom i Jocom[8] i omogućava najbrže dejstvo prema onima, koji bi se pojavili od Tomislavgrada.

Snabdite Voju sa municijom i hranom i požurite sa opravkom puta do Jablanice.

Dostavi mi što tačnije brojno stanje boraca u svim grupama i rezervi po ovome grupisanju.

Odgovaraj na sva pitanja iz mojih depeša i ne ostavljaj me bez podataka. Učini sve da se ovo sprovede u delo, jer nije dockan, a kažeš da je 22 saglasan.[9] Kad bi vi tamo davali meni tražene podatke onom brzinom, kojom ja vama šaljem naređenja i kad bi se ova izvršavala bio bih zadovoljan.

Pobeda je naša.

Pozdrav **Branko**

7-3-43
u 8.30
Položaj

[10]U akta **RP**

[5] **Toga dana su se hercegovačke četničke jedinice pod komandom majora Baćovića nalazile u rejonu Širokog Brijega, u opštoj rezervi. Vidi dok. br. 85.**

[6] **Gojnić je izvršavao naređenja italijanskih komandanata, kojima je bio pridodat za dejstvo protiv jedinica 9. dalmatinske NOU divizije u pravcu Široki Brijeg — Grude — Imotski. Opširnije o tome vidi dok. br. 75 i 85; tom IV, knj. 11, dok. br. 208.**

[7] **Prema tom naređenju Baćović je trebao da se prebaci u rejon Rakitno radi zatvaranja pravaca koji vode od Vran pl. ka Posušju.**

[8] **Pantić Jovan.**

[9] **Vidi dok. br. 75 i 85.**

[10] **Dopisano plavim mastilom, ćirilicom.**

BR. 78

OBA VESTEN JE KOMANDANTA KONJIČKE GRUPE OD 7. MARTA 1943. KOMANDANTIMA KOLONA O FORSIRANJU NERETVE KOD JABLANICE OD STRANE NOVJ[1]

ŠTAB KONJIČKE GRUPE
O Broj 93
7 marta 1943 god.
u 23,30 č.
KONJIC

KOMANDANTIMA KOLONA OVE GRUPE.[2]

IZVEŠTAJ O SITUACIJI:

Situacija današnjeg dana do 23,30 časova je sledeća:

— Komunisti[3] stegnuti obručem uništenja odlučili su se za izvršenje proboja kod Jablanice.[4]

U tu svrhu nekoliko odlučnih odeljenja naoružanih velikim brojem automatskih oruđa prebacili su se preko mosta na Neretvi. Pobili stražare, i jakom automatskom vatrom branili uži mostobran koji se postepeno proširivao.

Usled noći i nespremnosti jedinica nastalo je vatreno dejstvo međusobno, a potom gubljenje veze i otstupanje bez plana i komande.

U toku 7 o.m. komunisti su u svojim rukama imah Krstac i dovoljnu snagu prebačenu preko Neretve i sa uspehom gonili demoralisane delove Leve kolone.

Upućena leteća brigada bila je nedovoljna da prihvati lutajuće delove kao i da zadrži navalu komunista,[5] ali je do 22 časa držala položaj Golo brdo k. 1217 — s. Javorik. Dalji razvoj toka borbi nepoznat.[6]

Leva kolona noćas se prikuplja i upućuje na položaj Turija za dejstvo 8 o.m. pravcem Ljubina — s. Idbar — M. Rečica — Krstac.

Jačina prebačene komunističke snage ceni se na oko 1000 boljševika.

[1] **Fotokopija originala (pisanog na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 141, reg. br. 21/6 (CG-V-1599/2).**

[2] **Konjička grupa dejstvovala je u tri kolone. O sastavu i brojnom stanju kolona vidi dok. br. 59.**

[3] **Delovi 2. dalmatinske i 2. proleterske NOU brigade.**

[4] **O forsiranju Neretve kod Jablanice i stvaranju mostobrana na levoj obali vidi dok. br. 81.**

[5] **Brigada je iz sastava Mileševskog korpusa.**

[6] **O daljem razvoju borbi na tom sektoru vidi dok. br. 85.**

Kod desne kolone bez pramene.[7] Pred njom procenjena komunistička snaga oko 800 boljševika.

Kolona 11 brani Ostrožac.[8] Danas tamo upućena pojačanja pripadnika broja 11 sa bornim kolima i topovima.

Jevđević javlja da će sutra snage iz Mostara sa linije Crni Kuk — Mala Vidova — Glogovo poći u napad ka Krstaču.[9]

8 o.m. preduzeće se napad za povratak izgubljenog dela položaja. U ovu svrhu traženo 400 ljudi iz sastava desne kolone.

Položaj grupe za pojačanje iz Mostara još nepoznat.

Ponovo tražena municija.

Neka ovaj lokalni neuspeh bude samo pouka komandantima i jedinicama kako treba držati ljudstvo u rukama, a naročito na međusobno ukazivanje pomoći koje se ovom prilikom nije ispoljilo.

Gubitaka kod naših do sada oko 40 ranjenih. Kod komunista takođe teški i iznose preko stotine.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU.
DRAŽA NAS VODI KA VELIČINI I SLOBODI.

Dostavljeno:
V. Komandi, Majoru g. Raduloviću
i komandantima kolona.

Komandant kapetan I klase
Voj. S. **Lukačević**

[7] **Desna kolona je, u sadejstvu sa borbenom grupom »Anaker«, branila položaje na desnoj obali Neretve, duž reke Neretvice. Na te snage napad su vršile jedinice 3. NOU divizije, koje su u toku 7. marta uspele da zauzmu sela Gostoviće i Višnjevicu. Opširnije o tom napadu vidi tom IV, knj. 11, dok. br. 44.**

[8] **U pitanju je nemačka borbena grupa »Anaker«.**

[9] **Reč je o delovima italijanske divizije »Murđe«, delovima Trebinjske brigade i nekim drugim četničkim jedinicama. Vidi dok. br. 79.**

BR. 79

IZVEŠTAJ IZASLANIKA VRHOVNE KOMANDE OD 8. MARTA 1943. KOMANDANTU ISTAKNUTOG DELA VRHOVNE KOMANDE O BORBENOM RASPOREDU I AKTIVNOSTI JEDINICA'

Za **800.**[2] Hitno! Podaci o situaciji: kod Voje[3] vrše se protivnapadi. Grupa Bosanaca i Trebinjaca pod komandom kapetana Đuraškovića Andrije sa položaja: Crni Kuk — Vidova — Glogovo preduzima napad pravcem:[4] Vidova (k. **1451)** — Obodić (k. **1212)** — selo Glogošnica, s tim da ovlada položajem: Grebeni (k. **812)** — Risovac (k. **1035)** — ovo rade sa Talijanima.[5] Grupa Kureša ojačana jednim bataljonom Nevesinjaca da zadrži položaje:[6] Križ — Crni Vrh — Plasa Glava i da sadejstvuje napadom na levoj obali akcijom ka Jablanici. Vojnici goli i bosi. Kolona Gojnića juče naišla na vrlo jak otpor kod s. Rakitna u jačini jedne brigade i još uvek vode se borbe.[7] Naređeno da akciju povede ka položaju: Vrata — Stražbenica. Rezultati borbe nepoznati, jer su veze teške i spore. Veskoviće daleko od Vrgorca razvio se u selu Zavoj ane. U Vrgorcu čekaju ga **50** kamiona za prevoz ovamo. Talijani tražili da Nemci sa položaja leve obale reke Neretve[8] izbiju na levu obalu reke Rame radi koordiniranja naše akcije. Baćovićevi čine čuda od pljačke. Talijani protestu ju i Jevđa ima teškoće. Ne verujem da je još krenuo ka određenim položajima.[9] **700**[10]
8. III. 1943. u **12,** časova, predao Škero. Primio Lolović u **13,35** časova otpravio Boljanović.

[1] **Original primljene depeše (šifrovan brojevima, mastiljavom olovkom, dešifrovan delom latinicom, delom ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 161, reg. br. 17/3 (BH-V-91/3).**

[2] **Danilo Salatić. Preko njega su upućivani izveštaji i obaveštenja majoru Ostojiću.**

[3] **Vojislav Lukačević (Konjička grupa).**

[4] **Dovde je dešifrovani tekst napisan zelenim mastilom, ćirilicom, a dalje olovkom, latinicom.**

[5] **Četnicima na tom pravcu sadejstvovale su italijanske jedinice iz sastava divizije »Murđe«. Položaje na tom sektoru držala su dva bataljona 7. banijske NOU brigade, koja je tada bila pod komandom 2. proleterske divizije. U toku 9. marta neprijatelj je uspio da potisne te jedinice i zauzme Risovac (k. 1035). Vidi tom IV, knj. 11, dok. br. 208.**

[6] **Kombinovana brigada ojačana delovima Nevesinjske brigade. O sastavu Kombinovane brigade vidi dok. br. 44, objašnjenje 9.**

[7] **Otpor je pružila 5. dalmatinska brigada, na koju su napadale italijanske i četničke snage (tom IV, knj. 11, dok. br. 208).**

*** Verovatno Neretvice.**

[9] **Toga dana se major Baćović sa svojim jedinicama nalazio u op-**

BR. 80

PISMO DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 9. MARTA 1943. KOMANDANTU ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA O NADLEŽNOSTIMA U RUKOVOĐENJU BORBENIM OPERACIJAMA ČETNIKA U BORBI PROTIV NOVJ U DOLINI NERETVE[1]

9. marta 1943.

Dragi Bajo,[2]

Dobio sam Vaše pismo od 5. ov. mca:[3] Gospoda Kontić[4] i Jovićević[5] izložili su mi stanje kod Vas i Vaših trupa. Neobično sam sretan da je se narod ceo odazvao listom na prvi poziv.

Budite uvereni da su mi pred očima na prvom mestu interesi naroda. Nema nikakve bojazni da dođe do nerazmišljenih naših akcija ah svima svojim potezima moramo biti odlučni i rešeni. Poznajemo mi vrlo dobro sve naše neprijatelje i znamo tačno dokle i kako možemo zatezati.

Celokupnim radom rukujem ja preko Branka.[6] Nijedno preduzeće nije naređeno bez mog odobrenja. Branko me obaveštava o svemu do najmanjih sitnica. Svi predloži njegovi se pregledaju, studiraju, odobravaju ili korežiraju. Pri ovome se rukovodimo sledećim načelima: Mi radimo samo za sebe i nikog više; samo nas se tiču interesi Srba i buduće Jugoslavije; za postizanje cilja koristimo jednog neprijatelja protivu drugog, tačno onako, kao što i svi naši neprijatelji, bez razlike, rade; postići uspeh sa najmanje žrtava, ah podneti i najveće žrtve, ako je to potrebno za opštu stvar, sačuvati narod od svakog nepotrebnog izlaganja na domu. O svemu ovome vodi se racima. Mislim da se i Vi u svemu ovome samnom slažete.

Šaljem Vam drugarske i bratske pozdrave

Cika **Đoko**[7]

P.S. Gospoda Kontić i Jovićević će Vam i usmeno referisati.

štoj rezervi u širem rejonu Širokog Brijega, orijentisan za dejstvo u pravcu Rakitnog. Detaljnije o borbenom rasporedu i zadacima tih jedinica vidi dok. br. 77 i 85.

[10] Borivoje Radulović, major.

[1] Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 2, reg. br. 29/1 (VK-V-65).

[2] Bajo Stanišić, pukovnik.

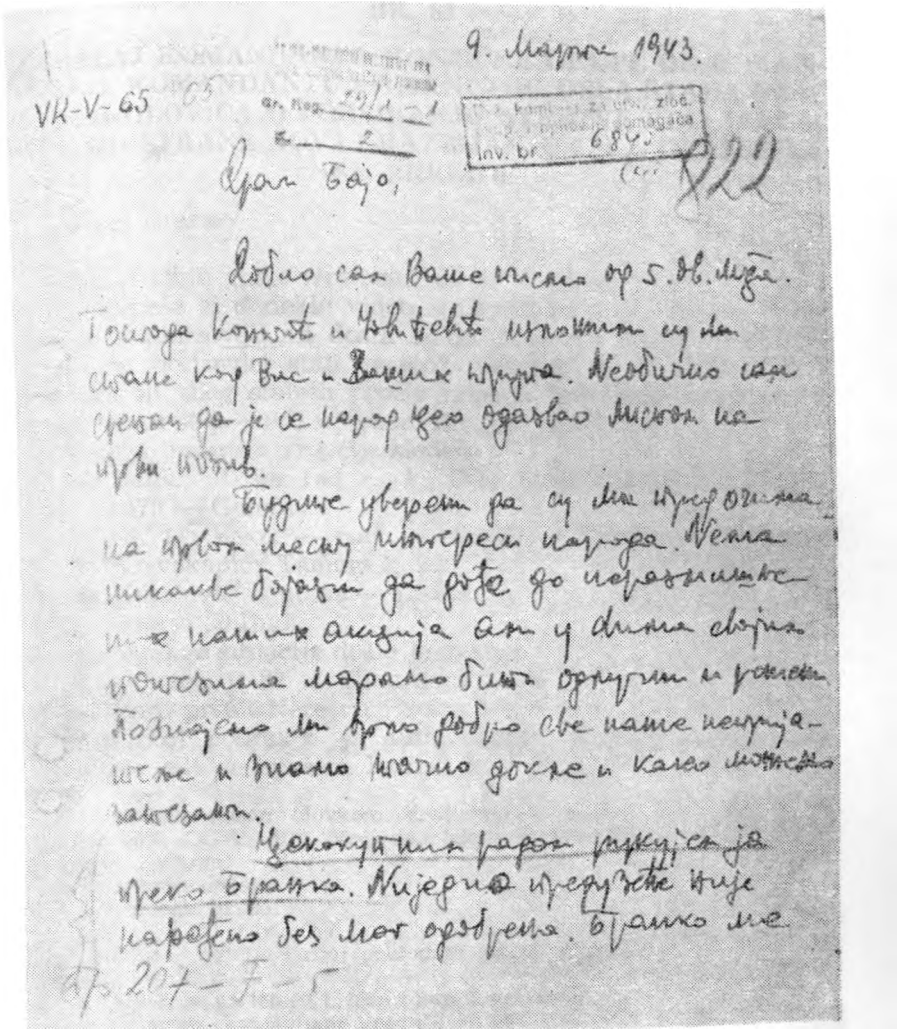
[3] Vidi dok. br. 69.

[4] Vladimir.

[5] Stevo.

[6] Zaharije Ostojić.

[7] Draža Mihailović.

9. марта 1943.

VR-V-65

Драги Бајо,

Добио сам Ваше писмо од 5. ов. меца. Топлога поздрава и пожеља пријатно сам примио као Вас и Ваших другова. Необично сам срећан да је ово најзад дошао повода да се поново јавим на овом месту.

Будите уверени да сам пратио на овом месту интересе наших. Нема никакве бојазни да ће до изражавања и наших акција доћи у данима свечаности морало бити одгођено. Добијасмо ми брзо добро све наше непријатеље и знамо врло добро и како поступати заслужено.

Исказујући Вама срдачне руковања пуно поздрава. Међутим предузеће није напуштено без моје одобрења. Здравко ми

Ф. 207 – Ф – 5

Fotokopija prve stranice dokumenta br. 80.

BR. 81

IZVEŠTAJ KOMANDANTA KONJIČKE GRUPE OD 9. MARTA 1943. KOMANDANTU ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA O FORSIRANJU NERETVE KOD JABLANICE OD STRANE NOVJ I RAZBIJANJU 1. I 2. DURMITORSKE BRIGADE[1]

Dragi Branko[2]

Sada đobih malo vremena da ti napišem nekoliko reči.

Iz depeša si donekle video situaciju koja je nastala.[3] Sada smo se stabilizovali ali dosta slabo. Zapravo stabilizovali smo se što su boljševici stali,[4] zašto? neznam, da li zbog velikih gubitaka ih zbog stalnih protiv napada koje sam vršio sa letećom[5] ih su se povukli u nekom drugom pravcu.

Ovoga trenutka situacija sledeća

1) Railić:[6] Tošin rad — k. 1329 Stojković — k. 1062 — 1079 — Golubić.
2) Br. 11: Kvok — Gaj — Lisičići — Čelebić — Orlenica[7]
3) Krivokapić:[8] Tamara k. 923
4) Kasalović[9] Ljubina — Lisina.

U rezervi 20 ljudi.

Do ovakve situacije došlo je ovako:

7 ov. mes. u 8[h] izvešten sam da je Bojović[10] razbijen, da su partizani prešli Neretvu i zauzeh s. Krstac. Odmah sam naredio letećoj pokret a ja automobilom krenuo napred. Prvi mi je bio cilj da spasem Ivana[11] koji je padom Krstača i na-

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 142, reg. br. 56/1 (CG-V-1610). Veći deo teksta u originalu podvučen je ljubičastom olovkom.**

[2] **Zaharije Ostojić.**

[3] **Vidi dok. br. 85.**

[4] **U toku 7. marta na levoj obali Neretve su se nalazile jedinice 2. proleterske divizije i njoj pridodate jedinice. Vidi dok. br. 85, objašnjenje 71.**

[5] **Odnosi se na leteću brigadu kap. Lukačevića.**

[6] **Radoman, komandant Srednje kolone Konjičke grupe. U sastavu te kolone bile su: Pljevaljska, Pribojska, 2. sarajevska brigada i 230 četnika, pripadnika Muslimanske nacionalne vojnočetničke organizacije. Ukupno oko 2160 četnika.**

[7] **U pitanju je borbena grupa »Anaker«.**

[8] **Ratko (Mileševska brigada).**

[9] **Zdravko, komandant Leve kolone Konjičke grupe. U toj koloni bile su: 1. i 2. durmitorska, Fočanska i Konjička brigada, Miljevinski i Zaborski bataljon. Ukupno oko 2.130 četnika.**

[10] **Nikola, komandant 1. durmitorske brigade.**

[11] **Ružić, komandant 2. durmitorske brigade. U toj situaciji bio je komandant 3. odreda Limsko-sandžačkih četničkih odreda. Vidi dok. br. 18.**

stupanjem partizana prema Kuku bio opkoljen. Uz put oko već 8^{30} sreo sam celu Bojovićevu brigadu kod samog Konjica u paničnom bekstvu. Jedva sam ih zadržao, možeš misliti šta sam im sve radio. Pokrenuti ih napred nisam mogao. Oko 9^{h} u Ostrošcu sam zatekao samog Kasalovića, uopšte nije umeo da mi objasni šta se događa. Sa kose gledao sam kako grupice četnika beže bezobzirice prema Konjicu. Oko 12 časova stigla je leteća u Ostrožac uputio sam je prema Kuku da oslobodi Ivana koji je bio presečen. Ja sam krenuo natrag drumom da zadržavam i prikupljam jedinice. Nadčoveč. naporima uspeo sam da zadržim na drumu Konjic — Ostrožac skoro sve jedinice.

U 14^{h} ponovo sam u Ostrožcu zatičem Ivana koji se već probio uz velike gubitke njegove jedinice raspršene.

Leteću brigadu vraćam u Ostrožac i naređujem da krene i napadne komuniste koji su već bih zauzeli Golo brdo — Javorik — Prisoje, sa zadatkom da ih napadne u bok i uspori njihovo kretanje pravcem Bunari — Ljubina [pl.] — Bijela.

U 14^{h} nije bilo ni jednog četnika na pravcu nastupanja komunista.

Ja sam otišao i na drumu Ostrožac — Konjic prikupim i sredim koliko se moglo sve jedinice. Pokušao sam da ih krenem napred, nije se moglo.

Pred veče hitno sam uputio svoga ađutanta sa 30 ljudi kroz Konjic na D. Bijelu u Turove.[12]

Do pola noći uspeo sam da nešto trupa prebacim do D. Bijele a ostali svi su zanoćili u Konjicu.

Ovo je bila kritična noć za mene.

Leteća je u 18^{h} napala partizane razbila ih kod Prisoja i zauzela Javorik i delimično Golo brdo posle noćne borbe.

U toku 8 cela Kasalovićeva kolona prikupljena je u D. Bijeloj, a Leteća je 8 u 4^{h} napadnuta i pritisnuta sa svih strana povukla se prema Prisoju. Oko 10^{h} iz Prisoja sam je izvukao i spustio na drum pa preko Čelebića poslao na Tamaru k. 923 gde se i sada nalazi. Oko 12^{h} krenuo sam u Bijelu i pokrenuo Kasalovića da posedne Ljubinu [pl.]. Sada je još uvek na Ljubini.

11 je noću izvršio pomeranje unazad radi izravnanja položaja.

Kakva je panika bila sve zahvatila nemogu ti opisati o tome ćemo razgovarati kada se budemo videli, ako se ikad vidimo.

[12] **Turija.**

Pre svega organizuj u pozadini pokretanje ovih 200 koji su odbegli. Sve sami komunisti i pljačkaši.[13]

Jevđević mi šalje neke morske depeše, kao da mi digne moral. Zbog očitih laži izgubio sam poverenje u sve izveštaje, a ovo mi je najgore jer na osnovu toga moram donositi odluke, ah kakvu odluku da doneseš kad mi Jevđa[14] javlja da njegovi nastupaju prema Jablanioi[15] a 11 me obaveštava da se jake partiz. kolone kreću 8 ov. m. niz Neretvu. Zatim mi javlja da je uhvatio vezu sa Pejovićem[16] a Pejović 8 bio u Bijeloj. Objasni mu da ja nisam Italijan, da mi daje inekcije za podizanje morala ja znam šta mi je dužnost.

Molim te hitno tačne podatke gde se koja naša kolona nalazi i koje je jačine. Izgleda mi da i tebe lažno obaveštavaju.

Zagorski bataljon je napustio takođe položaj ostao je samo komandir sa nekoliko ljudi. Radi sa njima šta znaš. Ali dobro bi bilo kad bi mi uputio za njih zamenu onu drugu stotinu i to sa automatskim oruđima a ne bez i jednog automatskog oruđa kao prvi put i to većinom ljude koji nijedanput nisu bili u borbi.

11 tvrdi da 22[17] od njega iz Sarajeva nije tražio municiju. Sinoć su mi dali 12 sanduka od svoje.

Pobeda je naša.
S verom u boga za Kralja i Otadžbinu
Draža nas vodi ka veličini i slobodi

Konjic, 9/III/43
9[h]

Voj. S. Lukačević

Upućujem u Mostar moga šefa propagande da štampa letke, dao sam mu pismo za Jevđevića.

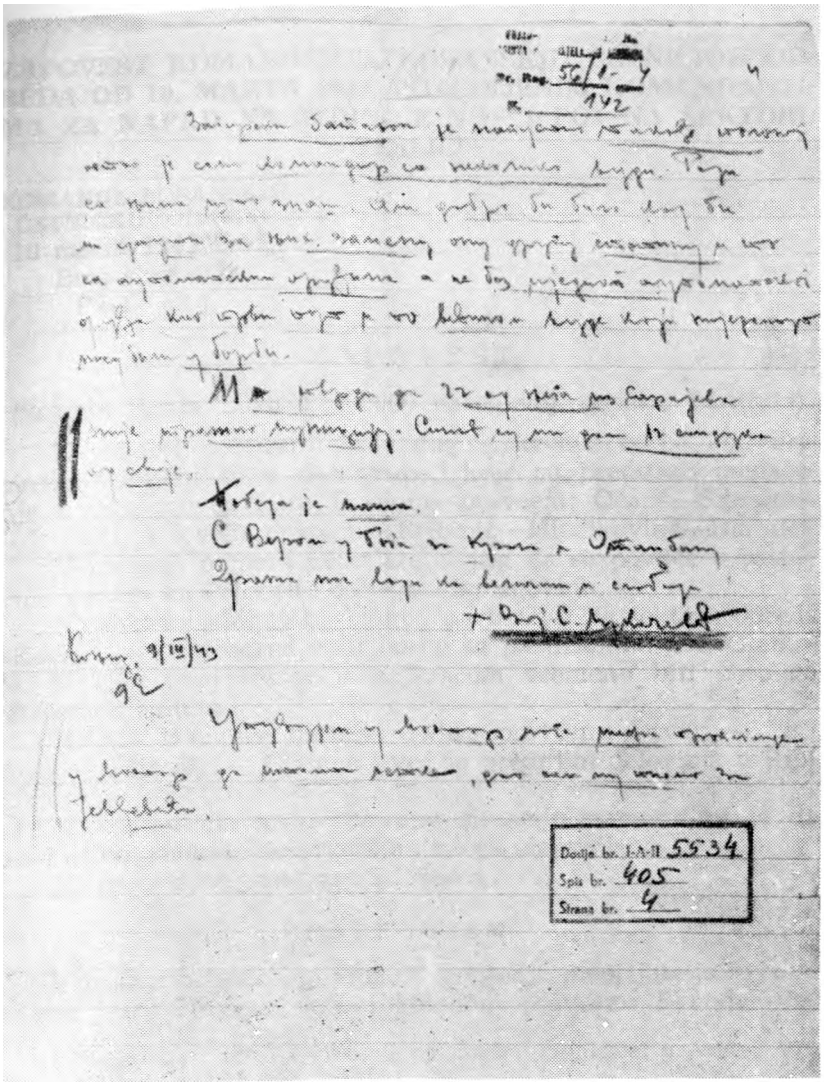
[13] **Odnosi se na 1. durmitorsku brigadu.**

[14] **Dobrosav Jevđević.**

[15] **Odnosi se na bosansko-hercegovačke četnike pod komandom majora Baćovića. Tih dana su se te jedinice nalazile oko Širokog Brijega. Vidi dok. br. 85.**

[lf] **Mitar. U toj situaciji je bio komandant 2. durmitorske brigade.**

[17] **Italijanske okupacione trupe.**

Fotokopija poslednje stranice dokumenta br. 81.

BR. 82

ZAPOVEST KOMANDANTA BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 10. MARTA 1943. POTČINJENIM KOMANDANTIMA ZA NAPAD NA JEDINICE NOV I POJ NA SEKTORU TESLIC

KOMANDA BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA
10 marta 1943 God.
Broj službeno
P o l o ž a j

Z A P O V E S T

(Sekcija Banja Luka 1 : 50.000 našeg voj. geogra. Instituta)

Neprijatelj-partizani posle duge i krvave borbe kod Pribinića razbijeni su u dve grupe,[2] koje su preduzeli povlačenje u dva pravca i to: Desnom—pravcem: Očauš—Šiprage——Imljani, a levom pravcem: Pribinić—Mladikovine—Blatnica.

Verovatna namera neprijatelja jest da se povuče u sastav svojih snaga ka Prozoru i dalje za Hercegovinu.

Na sektoru »Manjače«[3] nema partizana. Na sektoru odreda »Kočić«[4] — ovaj odred vodi borbe sa partizanima kod Glamoča, te će i ovaj sektor u najkraćem vremenu biti potpuno očišćen od istih.

Kolona Dinarske divizije nadire pravcem: Drvar — Petrovac — Ribnifc — Glamoč i već je prednjim delovima u Ribniku.

S obzirom na novo stvorenu situaciju namera mi je da produžimo gonjenje neprijatelja i istoga uništimo.

Na osnovu svega napred izloženog

N A R E Đ U J E M :

Vrbaska brigada[5] produžiće gonjenje neprijatelja u dve kolone i to: Desnom, jačom kolonom pravcem: Skender-Va-

[1] **Fotokopija originala (pisanog na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 207, reg. br. 13/3 (BH-V-4302).**

[2] **Borbe su vođene 4. marta 1943. protiv tri bataljona 1. krajiške NOU brigade i jednog bataljona 4. krajiškog NOP odreda. Četničke jedinice su razbijene i naneseni im veliki gubici. Opširnije o ishodu i rezultatima te borbe vidi dok. br. 117; tom IV, knj. 11, dok. br. 30.**

[3] i [4] **U pitanju je puk »Manjača«. Puk je zauzimao prostoriju između r. Vrbasa — Banje Luke — Prijedora — r. Sane — Mrkonjić--Grada — Crne Rijeke. Više o sektoru puka »Manjača« i odreda »Kočić« vidi dok. br. 27.**

[5] **Brigada je formirana krajem februara 1943. Za komandanta je postavljen Lazo Tešanovič, poručnik. Brigada je 3. jula 1943. ušla u**

kuf — Imljani—Petrovo Polje, a levoim, slabijom, pravcem: Pribi-nić — Mladikovine — Blatnica.

Cilj gonjenja i uništenja neprijatelja biće ka Vučijoj Planini (Vlašiću).

»Manjački« puk odmah po prijemu ove zapovesti uputiće I. bataljon pod komandom komandanta bataljona Miče Azarića, tako da se krene najdalje 11. o.m. do 18 časova pravcem: Crna Rijeka — Baljvine — Mokri Lug — Skender-Vakuf, gde će ući u sastav desne kolone Vrbasike Brigade odakle će dobiti naređenja za dalji rad.

Komandant »Manjačkog Puka« odmah i bez odlaganja izvešće na položaj: Crna Reka — Bočac ostatak svoga Puka, tako da u pozadini ostanu samo Žandarmeriske patrole.

Komandant odreda »Kralj Petar II« lično sa 200 boraca poverenog mu odreda krenuće istoga dana i u isto vreme kada i I. bataljon Puka »Manjača«.

Komandant kolone za vreme kretanja do Skender-Vakufa biće komandant odreda »-Kralj Petar II« brat Jovo Mišić, a po dolasku u Skender-Vakuf za dalji rad odrediću Komandanta Desne kolone.

Komandant Odreda »Kralj Petar II« pre polaska stupiće u lični dodir sa Komandantom I. bataljona Puka »Manjače«.

Komandanti kolona održavaće međusobnu vezu Ordonansima, kuririma, pešacima i konjanicima, po potrebi i odelenjima za vezu. Koristiti sva najbrža prevozna i prenoisna sredstva.

Sa Komandantom Vrbaske Brigade održavati vezu kao što je izneto za održavanje veze između kolona. Komandant Vrbaske brigade nalaziće se na pravcu kretanja Desne kolone.

Sve jedinice i kolone za vreme pokreta obezbediće se prethodnicama, potrebnim pobočnicama i zaštitnicom.

U ciju izviđanja neprijatelja pored prethodnica Komandanti kolona pravcem kretanja upućivaće izviđačke desetine, vodove, pa čak i čete (ako je to potrebno).

Komandant »Manjačkog Puka« i Odreda »Kralj Petar II« u cilju pravilnog snabdevanja jedinica u pokretu rekvirdraće u selima svoga sektora po deset (10) konja (tovamih), od kojih 5. uputiti za sledovanje pa kada ovih pet donesu sledovanje, uputiti drugih pet i tako raditi naizmenično.

Komandant Vrbaske Brigade vršiće snabdevanje hranom na uobičajeni način.

sastav Srednjobosanskog četničkog korpusa. Tada je Tešanović postavljen za komandanta korpusa, a za komandanta brigade određen je Mladen Milanović.

Komandanti kolona i jedinica za vreme prenoćišta preduzeće sve mere osiguranja, te da se ne desi da budu na prenoćištu iznenađeni kao što je to bilo već nekoliko puta.

Skrećem pažnju svima komandantima, kao i oficirima koji se kod njih nalaze na službi, da ovo shvate najozbiljnije i u svemu tačno postupe po naređenju, jer ovo je momenat gde možemo neprijatelja u potpunosti da uništimo i da mirno provedemo Uskršnje praznike.

NA IZVRŠENJE!

S VJEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

M.P.[6]

Načelnik štaba i
Komandant operacija
major,
Slav. Vranješević

Komandant,
R. Radić

DOSTAVLJENO:
Komandantima odreda :
»Kočić«
»Obilić«
»Borje«
»Kralj Petar II«
i puka »Manjača«

BR. 83

ZABELEŠKA KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRA2E MIHAILOVIĆA OD 11. MARTA 1943. O PRORAČUNU ČETNIČKIH SNAGA I NJIHOVOM RASPOREDU U DOLINI NERETVE[1]

[2]11/III

Gruvisanje

Voja[1]

Samo oko 3000 ljudi na liniji: Grad [k. 1028] — Konjic — Prevlje — Turija — Lisina i na Crnom polju.[4]

[6] **Okrugli pečat: »Glavni Štab bosanskih četničkih odreda«.**

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom, pisao Zaharije Ostojić), u Arhivu VII, Ca, k. 163, reg. br. 23/2 (BH-V-252).**

[2] **Prvobitno je pisalo 10, pa je istom olovkom nula precrtana i napisano jedan.**

[3] **i** [4] **Lukačević. Konjička grupa. O borbenom rasporedu i akcijama te grupe vidi dok. br. 85 i 113.**

U pokretu ka Voji

1) *Andrija*[5] sa 1200 ljudi od Hanskog polja preko Borka ka liniji: Paklena — Borašnica i deo snaga na Crno Polje.
2) *Vidačić*[6] sa 1100 ljudi od s. Kljuna ka Glavatičevu i Borcima
3) Zaborski bataljon[7] 120 ljudi od Glavatičeva za Borke i Bjelu

Svega = 1200
1100
120
2420 ljudi

Ukupno = 3000
5420

Baćović

Milorad Popović — leva obala

svojih[8]	1500	ljudi
Đuraškovićevih[9]	600	„
Ružićevih[10]	120	„
Svega =	2220	„

Pantić[11] *— desna obala + 1 bat. br. 22*[u]

Zečević[13] i Kureš[14] = 1780 ljudi
ukupno = 2220
4000

[5] **Veskovič. Jedinice iz sastava Limsko-sandžačkih četničkih odreda. Vidi dok. br. 85.**

[6] **Milorad. Trebinjski korpus.**

[7] **U formacijskom sastavu Kalinovičke brigade Romanijskog korpusa.**

[8] **Jedinice iz sastava Nevesinjskog korpusa.**

[9] **Andrija. Tada je komandovao Trebinjskom brigadom ojačanom izvesnim brojem četnika iz Kalinovičke brigade. Vidi dok. br. 79.**

[10] **Ostaci 1. i 2. durmitorske brigade. Te brigade su 7. marta kod Jablanice pretrpele velike gubitke i dobar deo ljudstva iz tih jedinica pobegao je sa poprišta borbi. Više o bekstvu tih brigada vidi dok. br. 85.**

[11] **Jovan.**

[12] **U pitanju je 3. bataljon italijanskog 55. puka divizije »Murđe«.**

[13] **Vladimir, komandant Nevesinjske brigade.**

[14] **Miloš, komandant Kombinovane brigade. O sastavu brigade vidi dok. br. 47.**

Napad na linije: Borčići — Glogošnica — Plasa Glava u bok i pozadinu crvenih[15] pred Vojom

Gojnić[16]

1800 ljudi svojih -f- 2 bat. 22 — u visini Blidinje jezera[17] Naređeno da ostavi 500 ljudi[18] sa br. 22 u izvornom delu Drežanke, a sa 1300 ljudi da se prebaci danas u Bijelo polje.[19]

Rezerva

Kod Bijelog Polja = oko 1000 ljudi
Kalinovik[20] = 500 „
1500 „

U prikupljanju

Iz Hercegovine još *2000* ljudi da dođu u Bijelo Polje.[21]

Traženo

1) *Pavle[22]* da hitno uputi 2000 ljudi peške ka meni

2) da pripremi *4000* ljudi za prebacivanje kamionima u Nevesinje ih Mostar, ili da organizuje za odbranu liniju: Foča — Dumoš.

3) Baju Nikiću naređeno da mobilise *1000* Vojinih i uputi po partijama ka meni, a on da pripremi *500* svojih za upućivanje.

[15] **U pitanju su jedinice 2. proleterske divizije (tom IV, knj. 11,** dok. **br. 57 i** 66**).**

[16] **Blažo. Jedinice Zetskog četničkog odreda.**

[17] **Na sektoru Rakitno, zajedno sa Zetskim četničkim odredom, operisala je italijanska grupa »Škoti«. (Tom IV, knj. 11, dok. br. 170 i 217).**

[18] **Heč je o Nikšićkoj brigadi.**

[19] **Te su jedinice u toku 11. marta italijanskim kamionima prevezene u Bijelo Polje (kod Mostara).**

[20] **U Kalinoviku se nalazila Višegradska brigada Drinskog korpusa.**

[21] **Verovatno je u pitanju ljudstvo koje je po planu majora Baćovića trebalo da bude mobilisano iz Hercegovine. Vidi dok. br. 85, depešu 2186.**

[22] **Đurišić. Major Ostojić je uporno predlagao Draži Mihailoviću da Pavle Đurišić izvrši ponovnu mobilizaciju i hitno uputi sveže jedinice na poprište borbi. O tome i dolasku Draže i Đurišića u Foču i Kalinovik vidi dok. br. 85 i 113.**

4) Momčilović" — da dođe hitno sa Derikonjom'[4] i u Dobro polje i povede 5*00* do *1000* ljudi

Ukupne snage	5420
	4000
	1800
	1500
	12720
	2000
	14,720
	2000
	16,720
	2000
	18,7 20[25]

Br. 11[26] : zauzeo Prozor[27] i Tomislavgrad[28]
Br. 22: u nadiranju od Imotskog ka Posušju i brani Ivan Sedlo.

[23] Milorađ, komandant Romanijskog korpusa.
[24] Sava, komandant 1. sarajevske brigade.
[25] Vidi dok. br. 85, depešu 2044 (12.000 četnika). U obaveštenju Vrhovnog komandanta NOV i POJ druga Tita od 30. marta 1943. Štabu 1. bosanskog NOU korpusa o ishodu bitke na Neretvi za četnike se između ostalog kaže: »U borbi na sektoru Mostar — Konjic te su nam bande zadavale najviše muke. One su brojale oko 12.000 i zaposjele su sve visove sa lijeve strane Neretve, tako da smo bili sa sviju strana opkoljeni u dolini rijeke i samo blagodareći neviđenom u historiji ratova, herojstvu naših boraca mi smo strahovito razbili Nijemce kod Vakufa, Talijane, Nijemce, ustaše i četnike kod Konjica i spasili 4000 naših ranjenika« (tom II, knj. 8, dok. br. 216).
[26] Nemačke trupe.
[27] O ulasku nemačkih jedinica u Prozor vidi dok. br. 68, objašnjenje 11.
[28] Duvno (Tomislav-Grad) su 11. marta 1943. zauzeli delovi nemačke SS divizije »Princ Eugen«.

BR. 84

IZVEŠTAJ KOMANDANTA KOMBINOVANOG KORPUSA OD 13. MARTA 1943. BAJU STANIŠIĆU O FORMIRANJU, BORBENOM RASPOREDU I ZADACIMA JEDINICA KORPUSA[1]

Kombinovami korpus — Lično
Pov. O. Br. 7
13 marta 1943 god.
Planinica

KOMANDANTU NARODNE VOJSKE CRNE GORE
I HERCEGOVINE
Pukovniku g. Baju Stanišiću

Na osnovi naredbe pov. O. Br. 61 od 10 marta 1943 godine pristupio sam formiranju poverenih mi jedinica i do danas uspio sledeće:[2]

Sa Priboj skom brigadom poseo sam položaj na desnoj obali reke Neretve i sa ostalim trupama: Trebinjskom brigadom, dva bataljona muslimana, gatačkim bataljonom, nevesinjskim bataljonom, crnogorskom četničkom četom i malobrojnim ostacima razbijenih brigada koje treba da uđu u moj sastav zauzeo sam položaj na levoj obali Neretve; sa svim navedenim jedinicama nameravam da produžim napad na neprijatelja—partizane,[3] koji drže sledeći položaj : Istočne padine Crne Gore k. 1003 — 1056 — s. Kulu k. 810 — Košutu — Brlog i po ovlađivanju ovim položajem da nastavim čišćenje i uništavanje neprijatelja prema Vašem naređenju.

Trupe potčinjenog mi korpusa prikupljaju se i nalaze se na položaju: Dudalski [kuk] — k. 1054 — Kom 815 — Perin kuk 612 — s. Cičevo — Lipeta — V. Okuka 1456.

Sa kapetanom Lukačevićem[4] koji treba da operiše desno od mojih trupa nemam veze do sada, a levo uhvatio sam

[1] **Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 134, reg. br. 4/1 (CG-V-353).**

[2] **Prema izveštaju komandanta korpusa od 12. marta 1943. upućenog pukovniku Baju Staniśiću, korpus je formiran od četnika sa terena Gacka, Nevesinja, delova četnika iz Crne Gore i dela pripadnika muslimanske nacionalnosti. Toga dana korpus je brojao oko 810 četnika (Arhiv VII, Ca, k. 202, reg. br. 40/2).**

[3] **Odnosi se na jedinice 2. proleterske divizije.**

[4] **Vojislav, Voja. Toga dana Konjička grupa se nalazila na položajima: Konjic — Ljuta — Spiljani — Đajići, orijentisana za dejstvo u pravcu Borci — Boračka Draga. Detaljnije o rasporedu i aktivnosti te grupe, tih dana, vidi dok. br. 85 i 113.**

vezu sa majorom Veskovićem koji operiše pravcem Boračka Draga.[3]

Konjička i 1 sarajevska brigada[6] su u rasulu i ne postoje prema dobivenim izveštajima a takođe ne postoje na terenu ni 1 i 2 Durmitorska brigada već su u najvećem neredu pobegle kućama u Crnu Goru.[7]

G. pukovniče, do svega napred izloženog ne bi došlo, da je bilo jedinstva u komandovanju.

Molim ponova naredite svim poverenim mi komandantima da se mojim naređenjima potčinjavaju, jer u protivnom moj rad dao bi negativne rezultate slično mojim prethodnicima. Napominjem da kapetan g. Vidačić[8] odbija moja naređenja sa motivacijom da je on komandant korpusa i t.d. pa ako je tako onda se ne može raditi u duhu izdate Vaše naredbe. Ja se bez ikakvog pogovora potčinjavam naređenjima g. Baćovića pa molim za naređenje da se i svi dodeljeni mi komandanti potčinjavaju mojim naređenjima.

Neophodno mi je potrebna jedna radio-stanica.

Municije za puške i puškomitraljeze vrlo malo imam a tako isto i automatskog oružja i ručnih bombi.

Od svih mi dosad dodeljenih komandanata jedini je kapetan g. Đurović koji me srdačno pomaže i sa kojim se može raditi.

Hranu za 12 i 13 mart za ljudstvo nisam dobio.

Komandant major
Boško B. Petričević

[5] **U pitanju su delovi jedinica Limsko-sandžačkih četničkih odreda, kojima je komandovao major Andrija Veskoviċ. Toga dana nalazile su se na liniji Lišaj — Ruda glava — Ruda Lastva, sa zadatkom da vrše napade u bok i pozadinu jedinica NOVJ u predelu Borci. Vidi dok. br. 85 i 113.**

[6] **Odnosi se na 2. sarajevsku brigadu. Pošto je 12. marta 1943. u borbi protiv jedinica 2. proleterske divizije pretrpela teške gubitke, ona je ostala sa 97 četnika i iz rejona Boračke Drage odstupila u Bijelo polje. Više o tome vidi dok. br. 85.**

[7] **Te brigade su razbijene 7. marta 1943. kod Jablanice. O tome vidi dok. br. 81.**

[8] **Milorad, komandant Trebinjskog korpusa.**

BR. 85

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA U VREMENU OD 26. FEBRUARA DO 14. MARTA 1943. GODINE[1]

26 februar 1943 god.

Br. 1527 od Ištvana: br. 87 25.11.— Uspeo sam da Itaiijani u Splitu dozvole naš prolaz do Solina d peške na Vrgorac — Ljubuški — Mostar. Italijami s>u preporučivali put morem obzirom da je ovaj pravac opasan, i da se mora preći putem borbe, naročito u reonu Biokova planine. I ja raspolažem istim podatcima, ali da bih izvršio Vaše naređenje, ja sam izričito tražio ovaj pravac. U subotu 27-mog, sa trupama krećem.[2] Nastaviće se.

Br. 1528 od Ištvana: br. 88 25.11. Za vreme puta održavaćemo sa Vama vezu svake noći od 2 sata, pa do časa pokreta, ukoliko to bude bilo moguće. Očekujte vesti od nas od 29-tog u 2 časa. Molim za detaljnije podatke o položaju partizana prilikom prve veze. Municiju smo primili. Jevđević da ne dolazi. Moral kod vojske dobar. Nadam se da ću u ime Boga povereni mi zadatak izvršiti. Baćović.—

Br. 1535 od 222: br. 265 25.11.— Nemam naročitih novosti da javim sa fronta. Od Voje još nisam dobio vesti, ah
Obr sa dobivenim pojačanjem verujem da je sve u redu. Kod Mostara komunisti nisu napadali. Prema naređenju koje sam juče poslao vrše se pripreme za napad.[3] Kod Konjica imam grupu od oko 3500 ljudi, Pantić ima oko 1500 i Bajo oko 2000. Za zaštitu otseka Mostar — Metković imam tri grupe od 1600 ljudi kod Mostara, Domanovića, Stoca[4]. Sem toga ovaj otsek brani divizija tetkića iz Mostara[5]. Ideja napada za uništenje komunista u džepu

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 293, reg. br. 3/1.**

U knjizi su sadržane depeše primljene od 22. februara do 14. marta 1943. Primedbe i oznake na margini depeše dopisao je Draža Mihailović olovkom, ćirilicom.

1 **O pokretu hercegovačkih četnika pod komandom majora Baćovića vidi dok. br. 74, 75 i 113.**

[3] **Vidi dok. br. 45 (Instrukcija od 23. februara 1943).**

[4] **Vidi dok. br. 40.**

[5] **U pitanju je divizija »Murđe«.**

Neretve: desna kolona[6] Kasalović i Voja. Napad sa linije Zlatar — Paklena — Gođevac — Borašnica — Osobac — Velike Bare pravcem: Gođevac C c K n[7]. Vrh — Rečica — Tabakovica — Jablamica u zoni desno do Neretve, a levo do linije, nstv...

Br. 1537 od 222: br. 266 Nastavak. . Velike Bare — Ovca — Veliki Prenj — Zagonska Kosa — Risovac. Manevar od Prenj a u pravcu Neretve u bok komunista. Za obezbeđenje Bjelašnice Vukasović i muslimani.[8] Srednja kolona: Pantić napada sa linije: Kerać — Planinica •— Bukovo Brdo — Dolovi — Ravne — Mandić pravcem: Dolovi — Zabrđe — Kup — Varda — Glogovo — Gornja Grabovica u zoni desno do leve granice desne kolone
Obr a levo do Neretve. Manevar podkolonom u pravcu Vidova — Samograd. Leva kolona: Najstariji Bajov oficir napada sa linije: Gradac — Mačija Glav[ica] — Domazeti — Planinica — k. 901 — pravcem: Planinica — Goranci — Golo Brdo — k. 930 — Vrdi — Drežnica u zoni desno do Neretve, a levo do linije: k. 901 — Jastrebinka — Vdrac — Orlovo Gn[ij]ezdo — Debelo Brdo — Međanova Kosa — Vanjača — Ošljar — Gradina. Težište na levom krilu desne podkolone. Nstv..

Br. 1538 od 222: br. 267 25.11.— Nastavak.. Rad leve i srednje kolone objedinjava pukovnik Baja. Tetkići da obezbede levi bok leve kolone prvo na liniji Jastrebinka — Variača potom Oblo Brdo — Široki Brijeg i zatvore
Obr pravac Ljubuški — Mostar i brane otsek Mostar — Metković. Početak zavisi da li može desna kolona napadati sa sadašnjim snagama pre dolaska Veskovića[9] obzirom na jačinu neprijatelja i izvršene pripreme. Srednja i leva kolona počinju napad jedan dan ranije u cilju privlačenja neprijatelja i izbijanja na liniju Velifki] Prenj — Vidova M u g đ o v i t a[10] — Drežnica — Drežanja[11] —

[6] **Odnosi se na Konjičku grupu. Više o sastavu i jačini kolona (desne, srednje i leve) vidi dok. br. 55 i 59.**

[7] **Crni.**

[8] **Bjelašnicu je obezbeđivala 2. sarajevska brigada (Vukasović) i pripadnici Muslimanske nacionalne vojnočetničke organizacije.**

[9] **Odnosi se na deo jedinica Limsko-sandžačkih četničkih odreda. Tim jedinicama komandovao je major Veskoviće. O formiranju i odlasku tih jedinica na poprište borbe u dolini Neretve vidi dok. br. 18, 74, 75 i 140.**

[10] **Verovatno Ugrovita.**

[11] **Verovatno je u pitanju Drežanka. Dalji tekst u rečenici je nejasno napisan.**

P b e n a p a d o srednje. Leva kolona ima da izbije na liniju Vilenjak — Tomina Kosa — Goranci — Jastrebinka, što je Bajo danas trebao da uradi po izveštaju.

Br. *1539 od 222*: Nastavak.. Drugi dan akcije: Desna kolona tek preduzima napade i to: linija Radešine — Prisoje — Rečica — Borja — Gola Glava. Srednja produžava napad sa dostignute linije pravcem Samograd — Zagonska Kosa — Stražica. U zoni desno do linije V. Prenj — Gola Glava, a levo do Neretve. Cilj linija Gola
Obr Glava — Crni Potok[12] — Ravna — Jablanica. Manevar desno, težište levo.

Leva produžava napad sa Drežnice pravcem Gradina — Zeleno Brdo — Crni Vrh — Branisavac, u zoni desno do Neretve, a levo do linije Kita — Ploča — Vel. Vilenac, težište bliže Neretvi, planinom slabi delovi za obezbeđenje. Za zatvaranje pravca dolinom Drežanke ostaviti potrebne snage na visovima sa [obadve] obale Drežanke zapadno od Drežnice. Cilj linija: Donja Jablanica — Gumenac — Plasa Glavica — Trinača.—

Br. 1540 od 222: br. 269 25.11.— Treći dan akcije: desna kolona produžava napad do dostignute linije pravcem: Rečica — Tabakovica — Topalov Greb — Carski Vrh — Rama. Zona se smanjuje stepenom napredovanja prednje kolone. Ako Nemci ostanu u Konjicu[13], deo snaga i do Rošca uputiti na bok Sehicu planinu radi sečenja ostupnice od Rame za Prozor[14]. Cilj izbijanja na Neretvu, uni-
Obr štenje komunista i zauzeće Rame i Jablanice u zajednici sa srednjom kolonom. Srednja kolona produžava napad pravcem Ravno — Topalov Greb — D. Papraska u zoni desno do linije Jeražica[15] — Gumanac — Krstac — Dobrigošće, a levo do Neretve. Zonu regulisati prema napredovanju desne kolone da se izbegne međusobno tučenje. Težište na levom krilu. Cilj potpuno odsecanje otstupnice komunista pred desnom kolonom i uništenje u džepu Neretve. Nstv...

Br. 1541 od 222 : 270 Nastv.. Leva kolona produžava napad pravcem Branisavac — Malo Sljeme — Kosne Lu-

[12] **Crna reka.**

[13] **U pitanju je borbena grupa »Anaker«.**

[14] **Rečenica je tako napisana u originalu. Verovatno treba da glasi: Ako Nemci ostanu u Konjicu deo snaga iz Podorašca uputiti na bok, preko Celinske pl. radi sečenja odstupnice od Rame za Prozor.**

[15] **»Jeražica« na karti 1 :100 000 nije pronađena.**

ke — Štit Brdo — Travna Kosa — Dolina Rame u zoni: desno do Neretve a levo do linije Trinača — Veliko Sljeme — Raulje — Oklanica — Ravnica, težište na desnom
Obr krilu. Cilj dublje i potpuno sečenje otstupnice od Rame i Jablanice ka Prozoru dolinom Domadke.[16] Put Mostar — Rama opravljati i istim uputiti tenlkove[17] za olakšanje rada leve i srednje kolone. Obezbediti bombardovanje i izviđanje iz vazduha u toku napada, artileriju, bacače, automatsko oruđe, municiju i hranu. Veza radiom, telefonom i kuririma. Obeležavanje prednjih delova vatrom i raketlama. Neprekidno paziti na pokrete nemaca. Nstv. .

Br. 1542 od 222: br. 271 Nstv. . Prema ovom naređenju vrše se pripreme posle kojih će mo preduzeti napad. Mislim da imamo nadmoćnost. Duh odličan po dolasku
Obr zemljaka. Tetkići daju sve. Jevđa tvrdi da će nemce zadržati da ne idu dalje od Rame. Uostalom jači smo i od njih. Od rada srednje i leve kolone očekuje mnogo jer će komunisti biti potpuno opkoljeni. Vojina stanica danas stigla i sutra mu je šaljem, te ću moći u toku napada da pomažem. Imam direktnu vezu telefonom sa Mostarom. Prema poslednjim izviđanjima iz vazduha komunisti upućuju svoje snage ka Ostrošcu, Konjicu i Jablanici, a divizija od Imotskog kreće se ka Kočerinu i Mostaru.[18] Nemci od Bradine delom stigli u Konjic a oni kod Vakufa nadiru ka Prozoru.[19] Nstv. .

Br. 1543 od 222: br. 272. Nstv. . Prema ovakvoj situaciji težnja mi je da munjevitim napadima tučem počesno prvo komuniste u džepu Neretve, a posle one od Imotskog.
Obr Vesković danas stigao kod mene, a njegova vojska će sutra, kada treba da stigne i Vojinih 1200 ljudi.[2]“ Pošto će Konjička grupa sa Vojinim ojačanjem imati oko 5.000 ljudi, to nameravam Veskovića uputiti preko Glavatičeva u (Aizimljauzeljusudeset k.)[21] Severoistočno od Mostara da bude gotov za rad prema drugoj grupi komunista. Ovu grupu nameravam da napadnemo frontal-

[16] **Doljanke.**

[17] **Iz sastava italijanske divizije »Murđe«.**

[18] **Odnosi se na 9. dalmatinsku NOU diviziju.**

[19] **Od Gornjeg Vakufa ka Prozoru nadirala je nemačka borbena grupa »Vogel«.**

[20] **Reč je o dolasku jedinica Mileševskog korpusa pod komandu kapetana Radomana Railića.**

[21] **Deo rečenice u zagradi Draža je precrtao, a iznad toga olovkom, ćirilicom dopisao »i G. Zimlja u Zeljušu 10 km«.**

no, s desnog boka i iz pozadine, ako stigne Baćović, kome je put odobren. Verujem u potpun uspeh.[22] Branko.

Br. 1544 od 222: br. 273 25.11.— Sada dobih od Voje izveštaj od juče. On drži liniju Grad — Džepe — Donju Bjelu — k. 602 — Turiu i Ljubinu. Stigao mu Kasalović. Voja oran za napad. Po iskazu zarobljenika borio se 22. sa udarnom hercegovačkom brigadom kojom komanduje
Obr kap. Pero Ćetković[23]. Voja kaže da nemački i italijanski komandanti izvršavaju sva njegova naređenja za posedanje položaja kod Konjica. Dobri neki ljudi.[24] Obzirom na Voj in položaj uspeh će se mnogo lakše postići. Pašah prekosutra napada na Šekoviće.[25] Branko.

27. februara

Br. 1876 od 222: br. 274 26.11.— U ime Boga sutra počinjemo napad srednjom i levom kolonom. Pripreme završene i do 16 č. Bajovi su trebah da izbiju na hnju:
Obr Pometenik — Popratnik — Vetrenjača[26] — Umac — j. sevemije od linije Vilenjak — Goranci — Jastrebinka. Jačina srednje kolone 2.200 četnika 6 bacača, 34 p. mitraljeza, 4 brdska topa i 4 topa 105 mm i jedan bataljon tetkića. Jačina leve kolone 1950 četnika, 12 bacača, 5 mitraljeza, 49 p. mitraljeza i 6 brdskih topova. Nstv.

Br. 1877 od 222: br. 275 Nastavak. . Obezbeđenje levog boka leve kolone vrše 3 bataljona četnika. Na desnoj obali Neretve na otseku Mostar — Čapljina imamo oko 1600 ljudi u tri grupe. Levom komanduje major Gojnić. Napadu prethodi artileriska priprema i napad iz vazduha. Voja i Kasalović danas i sutra vrše pripreme za napad
Obr prekosutra. Danas sam Voj i poslao stanicu koja sutra treba da uhvati vezu samnom. Andri[ji]ni ljudi stigli danas sa stanicom. Sutra ih odmaram a prekosutra upućujem u Glavatičevo pa ću dalje videti prema potrebi desno i levo. Mogu stići za pola dana marša. Baćović sutra kreće vozom za Sohn a posle će peške preko Makar-

[22] **Taj plan dejstva odobrio je Draža Mihailović. O tome vidi dok. br. 74.**

[23] **Napad na Konjic 22/23. februara vršile su jedinice 3. NOU divizije. Vidi dok. br. 46.**

[24] **Rečenica je u originalu podvučena olovkom.**

[25] **O tom napadu vidi dok. br. 49.**

[24] **Tetrnača.**

ske na Ljubuški, gđe može biti po mome proračunu najranije do 8. marta. Nastavak. . .

Br. 1878 od 222: br. 276 Nastavak; sa kojim ću održavati usput veziu u 2 sata noću, pa ću ga dirigovati prema potrebi. Jevđa zaključio sa nemcima ugovor da ne idu južno od Rame.[27] Naredio sam Voji da iskoristi od nemaca u Konjicu za zatvaranje linije: Ivan — Bitovnja — Petralj — Kruglica[28] — Crni Vrh i da vidi da li može bez opasnosti uputiti jednu kolonu desnom obalom Neretve od Bjelašnice pravcem: Koštik — Lušci — Podhum — Ra-
Obr jan klek za sečenje otstupnice boljševika od Rame ka Prozoru. Voji stiže sutra do mraka Vukola Tomić sa 400 boraca,[29] a prekosutra Jelovac sa 500 boraca.[3]" Tako će Konjička grupa imati oko 5000 ljudi. Nastavak.

Br. 1879 od 222: br. 277 Nastavak. . Ovakvim snagama i rasporedom trupa nadam se potpunom uspehu i postizanju iznenađenja, jer mi se čini da oni spremaju napad na nas i ne sanjaju o našem napadu. Ako sve kolone budu radile po zamisli očekujem uništenje svih delova boljševičkih na levoj obali i dobar plen. Jačinu
Obr njihovih dveju divizija računam do 6000 ljudi, ah su zamoreni i gladni i ako [su] dobro naoružani. Pašali javlja da su bile neke borbe u srebreničkom srezu prilikom nasilnog oduzimanja hrane. U Vlaseničkom još mimo. On preduzima napad na Šekoviće. Hugo od 8. o.m. vodi borbe u zapadnoj Bosni. Oslobodio Borje i Manjaču. Naši odredi se prikupljaju. Đujić javlja o evakuaciji Talijana iz Like i ponovnoj pojavi boljševika. Pošto se nemci i ustaše kreću ovoj zoni. Nastavak

Br. 1880 od 222: br. 278 Nastavak. . Mislim da se boljševici neće moći održati. Primećuje se zaista pojačanje nemaca u Bosni. Ver u j em da se polako približavaju moru. Po dirigovanju snaga rekao bih da su Arso i Tito sa snagama prema nama. Kao što sam Vam ranije javio oni su snage razdvojili, glavnu uputili ovamo sa namerom da uzmu Hercegovinu, Sandžak i Crnu Goru. Pomoćnu uputili kroz zapadnu Bosnu ka Slavoniji i Sremu a deo pro~
Obr letera i komesara i meštana ostavili u republici da se bore dok mogu otvoreno a posle iz zaseda i podzemno.

[27] **Vidi dok. br. 74.**
[28] **Verovatno Kruščica.**
[25] **i** [30] **Odnosi se na Pribojsku i Pljevaljsku brigadu.**

Ako uništimo ove pred nama pogodićemo ih u glavu i trebaće vremena da se oporave. Gonjenje ću organizovati prema prilikama, ali se moramo čuvati nemaca i ustaša. Đorđo nije obavešten dobro o stanju u istočnoj Bosni. Borbe u mešavini moguće su na Majevici. Ako Račić ima koju rez. stanicu mogao bi je ubaciti preko Leka Hugu jer ja sad nemam a veza sa Hugom neophodna. Nastavak.

Br. 1881 od 222: br. 279 Nastavak. . Krivo mi je što nećete da me razumete u pogledu upućivanja Perhineka. Vi dobro znate da se nikad nisam stideo od posla a znate i to da sam uvek bio protivnik da jedni vuku kolica a drugi da se voze u njima. Kad se budemo videli uvidećete opravdanost moga traženja, a sad kažem po vojnički razumem i produžavam sam pa šta mi Bog da. Branko.

Br. 1898 od Maria: br. 38 26.11.— Država crvenih i ako pregažena nije sistematski uništena. Komunističke glavne snage izvukle su se iz klešta i pokušavaju da se probiju u Hercegovinu dok su slabije snage u jačini oko 6
— 7.000 ostavljene ovamo sa zadatkom da obnove republiku. Tetkići napuštaju svu Liku od Vrhovina do Knina a Dinarci i Ličani brojno slabi, nesposobni su da je održe i organizuju. Sporazumno sa Baćovićem, Đujićem i Mihićem zahtevao sam od tetkića da se odbrana garnizona u Lici poveri domobranima koje bi smo postepeno pretvorili u Jugoslovensku vojsku. Nastaviće se..

Br. 1899 od Maria: br. 38 — nastavak. . Hercegovci polaze sutra preko Splita i Makarske. Snabdeveni su hranom i municijom za sedam dana. Dobili su 500 pari cipela. Tri nemačke divizije sa Drenovićem napadaju od Drvara i Jajca ka Glamoču. Od Sinja ka Livnu napada jedna ojačana italijanska divizija. Vrše se pripreme za kombinovanu akciju Dinaraca i još jedne italijanske divizije preko Grahova ka Glamoču i Vrlike ka Livnu. Napad na Grahovo biće uglavnom po planu Ostojića jer su tetkići isti usvojili. Početak ove akcije za tri dana.

Br. 1900 od Maria: Nastavak. Bjelajcu je uručena stanica pre 15 dana ali se još nije javio. Sa Drenovićem ne možemo uspostaviti vezu. Tetkići ne daju obećane radio-

stanice. Đujić i Drenović sastaće se u Glamoču. Štabovi svih jedinica su van žice sem Đujićevog koji je u pokretu. Kad nema operacija onda je u Kninu. Đujić, Palošević, Stude, Šoškić i ostali rade po uputstvima i naređenjima Ostojića na organizaciji teritorije. Moje prisustvo na terenu posle odlaska hercegovaca nepotrebno. Izvršiću prenos vojvode i seobu njegove porodice.[31] Ivanišević

28. februara

Br. 1901 od 222: br. 280 27. II.— Do 22 časa nisam dobio nikakav izveštaj od komandanta. Posle strahovite pripreme napada od dva časa počeo je mlitav napad srednje i leve kolone kako Jevđa izveštava i 4.500 ljudi sa oko 80 automatskih oruđa i 18 topova napredovali su jedan kilometar i ako je pred njima slaba snaga.[32] Ovo je pravi vojnički skandal. Zapretio sam komandantima kolona da ću ih staviti pod sud ako sutra do mraka ne izbiju na liniju
Obr cilja, za drugi dan napada. Prema avionskom izviđanju Voja guta kao ala. Jednom kolonom napada Ostrožac i drugom se kreće ka Jablanici i ako pred sobom ima glavne snage komunista, a Voja je bez artilerije i sa malo automatskih oruđa. Ovo je najdrastičniji primer vrednosti starešina u pozitivnom i negativnom smislu.

Br. 1902 od 222: br. 281 27.11. Nastavak. Ako Bajovi i njegovi budu ovako naopako radili i sutra moraću lično otići na teren i sve ih posmenjivati i uzeti sve pod neposrednu komandu. Van sebe sam od besa što su mi pot-
Obr puno upropastiti plan za uništenje komunista u džepu Neretve, a ovako idealna prilika više se neće pružiti. Verujem da će komunisti pobeći, jer umesto da im srednja
i leva kolona potpuno otseku otstupnicu i napadnu dan ranije, one su izostale a Voja koji je tek sutra trebao početi napad, morao je juče preduzeti opšti protivnapađ jer bi inače komunisti zauzeli bazu Konjic, pa ih je povitlao. Nastaviće se dep.

Br. 1903 od 222: br. 282 Nastavak. . Tako je ispalo sve onako kako nisam želeo. Molim za dozvolu da promenim komandno mesto u blizini Trebinja, jer sam ovde suviše
Obr udaljen, a veze su spore i nesigurne, te nisam u stanju da

[31] **Reč je o vojvodi Iliji Trifunoviću Birčaninu.**
[32] **Vidi dok. br. 53 i 75.**

greške na terenu blagovremeno ispravljam. Promenu mesta bih izvršio noću, posle prebacivanja komunista na desnu obalu i otklanjanja opasnosti od Bjelašnice i Konjica za ovaj pravac. Baćović je danas na putu. Javiće se 1. marta u 2 časa. Javiću Vam dalji tok događaja, kraj dep. Branko.—

Br. 1904 od 222: br. 283 28. II. — Danas do podne imam sledeće podatke: Voja radi kako sam Vam javio. Od njega još nemam izveštaja a njegova stanica još ne radi. Jevđa javlja da se deo Bajovih ljudi noćas povukao sa polaznog položaja za napad ka s. Gorancima[33]. Bajo otišao na lice mesta da trupe vrati na položaj. Cini mi se da
Obr je ovo delo crvenih među Bajovim trupama. Pantićeva kolona preduzela jutros energično napredovanje. Napisao sam oštre depeše Baju, Pantiću i Gojniću i zahtevao da po svaku cenu danas do mraka zauzmu liniju postavljenu za drugi dan napada. Vesković sa stanicom stigao u Glavatičevo a njegove trupe stižu tamo večeras. Javio mi se radiom. Njega ću dirigovati prema razvoju situacije danas do mraka. . Nastavak dep.

1. marta 1943. god.

Br. 1911 od 222: br. 284. Nastavak. — Baćović se javio danas. Poručio sam mu da požuri do Makarske, a odatle ću ga poslati gde treba. Bjelašnica, Prenj — i otsek Mo-
Obr star — Metković, zatvoreni su. Snage imam da postignemo postavljene ciljeve, ah su starešine kod srednje i leve kolone užasno podbacile. Ako se danas ne poprave, preduzeću shodne zakonske mere bez milosti i obzira. Čim se pročisti leva obala moraću preći u okolinu Nevesinja. Novosti ću javiti. Branko.—

Br. 1912 od 222: br. 285 28.11. — Poslednji podatci: Pantićeva kolona do podne izbila na liniju: K. 507 — potok Bjela — Senokos — K. 118 — na Neretvi. Gojnićeva kolona u isto vreme izbila na liniju: Čitluk — s. Vrđi — Karika 685 — K. 615. Sta su uradili posle podne ne znam.[34] Pred Pantićem neprijatelj[35] ima oko 2 bataljona i pred Gojnićem jedan. I sami vidite iz ovoga očajno slab rad srednje i leve kolone. Očekujem rezultat mojih pretnji,

[33] **i** [34] **Vidi dok. br. 75.**

[35] **Delovi 2. proleterske divizije.**

Obr pa ako ne pomognu smeniću sve starešine ovih kolona i staviti ih pod sud. Od Voje sam dobio pismo sa stanjem od 26-tog u podne. On je u neprekidnim borbama i jedino svakodnevnim protivnapadima uspeo je da očuva Konjic i Ljubinu planinu, koji su do sada tri puta prelazili iz ruke u ruku. Njegove snage su još uvek u prikupljanju i on je snažno izdržao neravne borbe, podnosi olovnu težinu operacija. Nastaviće se.

Br. 1913 od 222: br. 286 Nastavak. — Nemam dovoljno reči da ga pohvalim. Bojović i Ružić ga odlično pomažu, a takođe i ostale starešine. Por. Guzina javio mi je usmeno oko 16 časova, da je poslednjim izviđanjima iz vazduha utvrđeno da komunisti bež̀e ka Jablani cd, Rami i Prozoru, dok im se glavne snage kreću ka Ivan planini. Očekujem potvrdu ovog izveštaja, ali je sasvim verovatno da će boljševici, dobivši batine na Prenju, promeniti pravac i pokušati prodor između Bjelašnice i Prozora ka sevemoj Bosni. Interesantno je da tetkići ne daju nikakove podatke o diviziji Buljanovoj od Imotskog, što može da znači da su odustali od pokušaja prodora u Južnu Hercegovinu i priključenje ove snage glavnoj snazi. Dalji rad podesiću prema prilikama, a za sutra sam naredio dovršenje rada na čišćenju leve obale. Nastaviće se.

Br. 1914 od 222: br. 287. Nastavak. — Ako se potvrdi da je Buljan skrenuo ka Prozoru, onda ću Andriju poslati kod Voje i narediti udar ka Rami i Prozoru, i od Konjica
Obr ka Ivanu i Bitovnji. Preko Voje pokušaću da iskoristim prijateljstvo nemačkog komandanta iz Konjica, za dobijanje dozvole za gonjenje komunista kroz Bosnu, ali ako osetim da to neće biti opasno za nas.*[1] Od Jevđe sam tražio da izradi preko tetkića da nemci ostave nama za raščišćavanje od boljševika zonu Rama — Prozor — Šujica — Livno — Makarska — morska obala — desna obala Neretve, s tkn da tetkići daju sve za 20.000 četnika.[37] Rezultat jednog i drugog javiću čim dobijem izveštaj od Jevđe[38] i Voje. Nast.

Br. 1915 od 222: br. 288 Nastavak. — Po dobivenim podatcima boljševici su pretrpeli veoma teške gubitke od

[36] **Rečenica je u originalu podvučena olovkom i sa strane označena sa tri vertikalne crte.**

[37] **Vidi dok. br. 57.**

[38] **i [39] Vidi dok. br. 75.**

Vojinih jedinica i bombardo van ja iz vazduha i artilerije. Vojini gubitci su prilični. Tačnih podataka još nemam.

Obr Mislim da je opasnost za Hercegovinu prošla, ali je sada pitanje kako ćemo što više gubitaka naneti crvenima. Učiniću sve da u ovome što više uspemo, ali moramo voditi računa o namerama nemaca, šta nam nalaže oprezu pri radu na desnoj obali Neretve. Skrenuo sam pažnju Hugu i Pašaliju da očekuju boljševike kod njih. Naredio sam im sistematsko uništavanje. Hugo je opet na Borju i radi vrlo dobro. Pašali je takođe odličan i vrlo sposoban oficir za borbu i organizaciju. Nastaviće se.

Br. 1931 od 222: br. 291 l.III. — Jutros Radulović javlja:[39] srednja i leva kolona upućena za divizijom Peka Dapčevića jačine 4000 ljudi koja brani položaje kod Drežnice. Do juče u 16 čas. kolona izgleda uzela Obodić i Vidovu a prošle noći trebalo je da padne i Drežnica. Bajo obećao za danas napad na Drežnicu. Naredio

Obr sam da Pantić gura desnim Gojnić levim krilom kako bi presekli oba pravca kuda bi Peko Dapčević otstupao ka Jablanici ili dolinom Ereanke[40]. Divizija Buljanova još neaktivna u oblasti Posušja. Voja razbio diviziju pred sobom koja u paničnom strahu beži ka Rami i Prozoru, a Voja goni.

Br. *1932 od 222:* br. 292 Nastavak. . Na bojištu crveni ostavili preko 300 mrtvih i ranjenih. Prema ovakvoj situaciji naredio sam da Vesković krene danas iz Glava-

Obr tičeva u Bijelo Polje, kako bih imao snage pod rukom bilo za uništenje Dapčevićeve divizije bilo Buljanove. Izgleda da se komandovanje boljševika zbunilo jer su pritešnjeni a probiti se u Hercegovinu ne mogu. Nisu utvrđene vesti da beže ka Bitovnji. Tražio sam hitne izveštaje. Branko.

Br. 1933 od Ištvana: br. 92 28.11. Nalazim se u s. Dicmu južno od Sinja. Sutra nastavljam pokret za selo Trilj, jedino mogućim putem, pošto ovaj porušen a ostali su neprohodni. Ustaška posada iz Dicma, pre našeg dolaska pobegla je iz istog. Zbog sadanjeg pokreta morao sam lično da idem u Split kod komandanta korpusa[41] i posle

[40] **Poslednju reč je Draža Mihailović precrtao i olovkom, ćirilicom dopisao »Drežnice«. U pitanju je r. Drežanka.**

[41] **U Splitu je bilo sedište italijanskog 18. armijskog korpusa.**

dugog natezanja i ultimativnog zahteva uspeo sam da izdejstvujem ovaj pravac, obuću i municiju. Obaveštenje Ivanišević da je sve ovo on svršio neumesno je. Nastaviće se..

Br. 1936 od lštvana: br. 95 28.11. — Obavešten o mom izveštaju koji sam Vam poslao o Srbu[42], Đujić prekinuo svake odnose sa nama. Zbog rekviriranja izvesnog broja konja, većinom iz partizanskih sela, za prenos municije, ovo neraspoloženje se još više pojačalo. Od zvaničnih niko nas nije ispratio. Komandant korpusa danas mi je saopšt'io na moje pitanje u prisustvu Ivanišević, da Liku predaju hrvatima pošto četnici ne mogu držati. Ivanišević je molio denerala da Liku posednu Domobrani a ne ustaše, što sam ja energično odbio, znajući da se u poslednje vreme ustaše oblače u domobransku uniformu. Nastaviće se. .

Br. 1937 od lštvana: br. 96 29.11. — Nastavak. . Predložio sam da se Lika preda četnicima ili da je i dalje drže italijani, makar i sa smanjenim efektivima. Ovu sjajnu priliku da držimo Liku u našoj vlasti mogli bi iskoristiti kad bi Dinarci za to imali dobrih i dovoljnih snaga i smisla da organizuju, naš srpski živalj. Kraj dep. Baćović.

2.mart 1943. god.

Br. 1949 od 222: br. 293 1 .III: Radulović javio da je bočnim napadom jedan Bajov bataljon razbijen, usled čega se cela kolona povukla ka liniji s. Sirge — s. Goranci[43]. — Kod Baja ima crvenih, a starešine nikako da se snađu. Naknadnim pojačanjem trebinjskom brigadom i pomognut bombardovanjem, Bajo je uspeo da kolonu prikupi i krene napred. Pantić zauzeo Kup 1254 i s. Jasenjane. Voja goni ka Jablanici. Detalje ni ja još nijednom ne dobih ni od jednog komandanta. Baćović stigao u Šestanovac po Jevđi, a po radio depeši u s. Trilj. Za sutra očekuje borbu. U radu ga pomaže avijacija. Nemci i Buljan na starim položajima. Prema ovako nepotpunim podatcima naredio sam. . . Nastaviće se.

[42] **Vidi dok. br. 62.**
[43] **Vidi dok. br. 75.**

Br. 1950 od 222: br. 294 l.III. — Nastavak. — Voji preko Jevđe da drži čvrsto prelaze na Prenju i Bjelašnici i glavnim snagama da dovrši čišćenje leve obale Neretve, ne prelazeći na desnu. Akcijom od Rečica u pravcu Donje Jablanice da preseče vezu Jablanice i Drežnice i uhvati neposrednu vezu sa Pantićem. Drugo: Pantić da ovlada svima tačkama na svome pravcu, a sa linije: Glogovo — Varda — Pogledalo, da dejstvuje u pozadinu trupa Peka Dapčevića i time olakša rad Gojniću. Dejstvom pravcem Obodić — Glogošnica — Jablanica, da preseče otstupnicu Dapčeviću ka Jablanici i uhvati vezu sa Vojom. Nastaviće se.

Br. 1951 od 222: br. 295 1. III. Nastavak. — Treće: Gojniću, da preduzme energičan napad ka Drežnici težeći levim krilom od Čabulje da preseče pravac od Drežnice dolinom Drežanke. Srednja i leva kolona imaju apsolutnu nadmoćnost nad neprijateljem. Četvrto: Vesković da se prikupi kod Bijelog Polja u rezervi. Peto: Obzirom na brzo napredovanje Baćovića i uzeti pravac na Imotski a da nebi bio počesno tučen, Radulović i Jevđa da prouče mogućnost formiranja jedne kolone u oblasti Širokog Brijega za dejstvo pravcem Kočerin — Posušje i jedne od tetkića u oblasti Vitine za dejstvo pravcem Grude — Imotski. Dok ove kolone ne izbiju na liniju. Nastaviće se.

Br. 1952 od 222: br. 296. 2.III — ... — Vran[gl] — 1082 — Krušanovac 1107 — s. Grude — Gradina — 622. Baćović da ostane zapadno od Imotskog na oblasti Osoje — 808 — Orljača — 909. Ako se sutra zauzme Drežnica onda bih upotrebio Veskovića i trebinjsku brigadu za kolonu od Širokog Brijega a tetkiće južno. Prebacivanje kamionima radi brzine. U protivnom narediću Ištvanu da zaobiđe Imotski sa Juga i dođe u Vrgorac. Namera mi je [da] Bajove po zauzeću Drežnice privučeni u rezervu u oblasti s. Goranci — s. Bogodol odakle se mogu upotrebiti bilo prema Buljanu za udar sa severa, bilo ka severa formiranjem trupa kod Širokog Brijega i Vitine, otklonila bi se opasnost od Buljana za južnu Hercegovinu, a time bi mogao dovesti u rezervu kod Mostara 1600 hercegovaca koji su u raznim grupama u Južnoj Hercegovini.

Br. 1953 od 222: br. 297 — Nastavak. Na Bajovog kapetana Jovovića[44] bio pokušaj atentata. Jovović nepovređen.

[44] Jakov.

Crveni četnik streljan. Naredio sam hitno i nemilosrdno pročišćavanje jedinica od crvenih. Ima slučajeva begstva iz borbe od 20 — 30 ljudi. Naredio sam da se kolovođe streljaju, ostali razoružaju i zatvore. Jedan Bajov ppor. bio zarobljen, kod njega nađena Bajova zapovest za napad. Potporučnik ubio sprovodnika i pobegao, ali smo ga za svaki slučaj zatvorili. Molim Vaše mišljenje dali da streljamo sve begunce iz borbe. Komandno mesto neću menjati dok ne očistimo levu obalu. Za tačniji rad možda ću preći u oblast Nevesinje, radi lakše veze i to ako stanice ne prorade kod komandanata. Omladince ću upotrebiti po Vašem naređenju.[45] Noćas ovde stigla četvorica iz grupe Jurao[46] 701. Plan za rad omladinaca dostaviću Vam naknadno. Treba da znam koliko se mogu oni ovde baviti. Nastaviće se.

Br. 1954 od 222: br. 298 Nastavak. — Preko Jevđe staviću ih u vezu sa Splićanima i Dubrovčanima. Sad Vas izveštavam da sam ovamo na celoj zoni pokojnog vojvode uveo naš Ravnogorski pozdrav koji glasi: »Pomozi Bog, Draža nas vodi«. Odgovor: »-Bog Ti pomogao, veličini i slobodi«. Rezultat odličan. U Biltenu »Ravna Gora« dato je obrazloženje. Kraj depeše. Branko.

3. marta 1943.

Br. 1981 od 222: br. 299 2. mart. — Sve kolone rade odlično. Voja razbio drugu diviziju a Bajo i Pantić divi-
Obr ziju Peka Dapčevića. Boljševici beže ka Prozoru i dolinom Drežanke. Naši gone. Sa Vojom uhvatio radio vezu. Pripremam napad sa tri strane na diviziju Buljanovu. Detalj doveče. Pobeđa je naša. Branko.

Br. 1982 od 222: br. 300 2.III. — Pantić zauzeo Glogoš-
Obr nicu, Grabovicu i Drežnieu, Divizija Peka Dapčevića razbijena beži ka severu i izvornom delu Drežanke. Gojnić sarađivao pri zauzeću Drežnice. Naredio sam da cela leva kolona promeni pravac i krene od Čabulje preko Rosne Poljane i posedne položaje: Bijele Stijene — Rakitski Gvozd — Rujavac[47] — Debelo Brdo — Vetren jača i

[45] **O sastavu grupe i zadacima omladinaca vidi dok. br. 74, depešu 915.**

[46] **Jugoslovenska ravnogorska omladina.**

[47] **Verovatno Run java K. (pl.)**

zatvori prolaz Drežankom. Pantić da uputi manji deo od Drežnice u leđa komunista a glavnim da gura ka Jablanici radi spajanja sa Vojom, šta je po ovome urađeno još neznam. Voja izgleda očistio levu obalu na prostoru Konjic — Jablanica. Kuburi sa hranom i municijom, jer je teško za 5000 baciti iz vazduha, a komora putuje dva do tri dana. Inače talijani i nemci Voji daju sve i prvi ga pozdravljaju. Nstv. ..

Br. 1983 od 222: br. 301 2.III. — Nastavak. . Zovu ga četničkim, đeneralom. Voja je stekao rano opštu popularnost, ne samo kod naših, nego čak i kod okupatora. Nastaću da ovo iskoristim za lakše jurenje komunista po Bosni. Nemci na Vojin zahtev užurbano zatvaraju
Obr pravce na frontu Ivan — Bitovnja — Prozor. Sutra od njega očekujem detaljniji izveštaj. Glavno je da sa njim imam najzad radio vezu. Sa Veskovićem takođe a nadam se od sutra i sa Radulovićem. Jevđa noćas javio da su tetkići prihvatili moj plan za rad prema Buljanu i Imotskom sa razlikom što jedna kolona ide južno od Vitine.[48] Daju šest svojih bataljona. Detalj ću javiti sutra dok dobijem izveštaj od Radulovića. Nastavak. .

Br. 1984 od 222: br. 302 3.III. — Ako uspemo da razbijemo i ovu treću diviziju boljševičku mislim, da se uskoro neće povratiti jer im je dosađanjim udarima naneto veliko rastrojstvo. Trudim se da ih brzom akcijom zbunimo jer su se oni do sada naučili da drugima nameću svoju volju. Crni dani im prestoje, jer su pritešnjeni i premoreni, a svakodnevno ih je manje. Ištvan treba da je danas u blizini Imotskog. Sutra ću imati vezu sa njim. Za
Obr obrazovanje rezerve municije i hrane naredio sam još pre akcije i polako raste. Jevđevtić se hvali da je dobio ljubazno pismo od Vas. Njemu su potrebne pohvale, a zaista mi je on ovoga puta mnogo koristio. Nemci se još ne kreću ka jugu. Imam izveštaja da se pojačavaju u Sarajevu. Došli u Rajlovac i Butmir oko 20 štuka i 20 drugih aviona bombardera. Pre dve noći u Sarajevu bila uzbuna i gađanja. Išlo se u podrume. Naši ljudi tvrde da su to bili engleski avioni. Nastavak..

Br. 1985 od 222: br. 303 Nastavak.. Mislim da boljševici više neće napadati nego gledati da umaknu u Bosnu ili

[48] Viđi dok. br. 75.

natrag, jer im kao treći pravac ostaje more. Sa Đujićem nemam veze već dva dana. Sigurno je da on preuveli-
Obr čava snage komunista pred sobom, jer su glavne snage izvesno bile upućene u Hercegovinu. Ištvan se žali da ga Đujić nije ispratio pri polasku. Ja sam još 12.11 dao precizan zadatak Đujiću i Ivaniševiću za rad na njihovoj zoni po završetku operacija. Ako ga ostvare sve će biti dobro. Drugih novosti nema. Branko. .

Br. 1986 od 222: br. 304 3.III. — Cim je otklonjena opasnost od Mostara i Konjica, žabari hoće da oni komandu-
Obr ju. Moj plan za uništenje Buljanove divizije nisu usvojili već hoće da Bajo ide sa svojim i tri bataljona žabara sa dve baterije pravcem Široki Brijeg — Gruda — Imotski, a Vesković sa dva bataljona žabara i artileriie pravcem ~ Metković — Vrgorac — ImotskLItezerva u Širokom Brijegu i Ljubuškom po 500 naših. Bajo, Jevđević i Radulović su ovo primili. Za rad prema Konjicu žabari pristali na moj plan. Nastaviće se dep.

Br. 1987 od 222: br. 305 3. III. — Nastavak... Bajove trupe ostale na levoj obali Drežanke. Ovim žabarskim planom dozvoljava se spajanje divizije Peka Dapčevića sa B uljano vom divizijom a kolona preko Vrgorca odvaja od one preko Širokog Brijega, čime se ostavlja sloboda boljševicima da pođu ka Tomislav Gradu dolinom Drežanke ih preko Vitine ka Donjoj Hercegovini. Očigledno
Obr im nije cilj uništenje komunista, jer se plaše naših velikih snaga, pa žele da nas ucenjuju hranom i municijom. Poručio sam Jevđeviću i Raduloviću: da našim trupama komandujem ja, a ne žabari. Tražim punu slobodu rađa i unapred dva miliona metaka i hranu za sedam dana za 20.000 ljudi. Pravac preko Vrgorca me ne interesuje, jer Buljan drži sa tri brigade zonu: Gruda — Posušje — natv. dep.

Br. 1988 od 222: br. 306 Nastavak. . Ako ne pristanu ja smesta povlačim trupe na levu obalu Hercegovine[49] i pustiću da boljševici zakolju žabarske garnizone, ako se ne rešim da to uradim ja pre boljševika. Za sada čekam odgovor. Molim Vaše mišljenje po ovome danas do mraka.[50] Bojim se da mi žabari ne pokvare sve planove za

[49] **Misli se na levu obalu r. Neretve.**

[50] **Vidi dok. br. 74.**

Obr uništenje boljševika, a opet ne možemo bez njihove hrane i municije. Silom možemo ih razoružati za 24 sata bez i jednog metka. Resio sam [da] sad ucenjujem ja, jer Jevđa popušta mnogo. Doduše, ova svađa ide u korist boljševika ah ne mogu dozvoliti da nas vuku za nos, kad su tako bedni što su pokazali u svima borbama. Sem toga namere nemaca su sumnjive i izgleda da čekaju da mi svršimo sa boljševicima, pa posle da napadnu nas. Sličnu izjavu dao je nemački đeneral iz Sarajeva. — Branko.

4. mart 1943. god.

Br. 2002 od Ištvana: br. 98 od 3. III. — U toku 2. III izvršen je marš, Trilj — Šestanovac. U toku ovoga imah smo dve jače borbe kod sela Ugljane i Blato. Kod nas jedan teže i dva lako ranjenih. Kod partizana 17 mrtvih za koje se pozitivno zna. Partizanske snage pred nama povlače se pod borbom.[51] U toku 3. III .iz s. Sestanovci nastavljen je pokret za Zagvozd. Nastaviće se.

Br. 2003 od Ištvana: br. 99. 3. III. — Nastavak. — Po izlasku iz sela partizani, Mosorski bataljon, od s. Lurića,[52] Kaljžića,[53] k. 345 i k. 256, otvorili su jaku vatru na naše pobočnice u prethodnici. Borba je trajala oko dva časa, kada su partizani počeli da otstupaju. U ovoj borbi nađeno je 13 mrtvih od bacača i još dosta krvi. Po zauzimanju k. 345, pokret je nastavljen. Prethodnica i pobočnica raščišćavale su teren pred sobom. Nastaviće se.

Br. 2004 od Ištvana: br. 100 3. III. Nastavak. — Na liniji Sr. Gora — Orljača, partizani su dah ponovo jači otpor, ali hrabrim držanjem Bilećana[54] i dobro izvedenim manevrom prema Orljači K. 909, partizani su se povukli i cela kolona nastavila je pokret dalje. Sada se nalazim u Zagvozdu. Mohm za naređenje odmah da li da produžim pokret ka Imotskom, ih na Vrgorac. U Imotskom se

[51] **Borbe su vođene kod Blata na Cetini protiv jedinica 5. dalmatinske divizije. Jedinice divizije povukle su se pod borbom na nove položaje, u pravcu Rakitno — Prozor. Opširnije o tim borbama vidi tom IV, knj. II, dok. br. 18.**

[52] **i** [53] **U pitanju su s. Lovreč i s. Kalajdžići.**

[54] **U pitanju je Bilećka brigada Trebinjskog korpusa.**

nalazi 1.500 partizana. Molim da mi se odmah dostavi zadatak i podaci o situaciji kod naših jedinica na liniji Široki Brijeg — Vitina. Nalazim da bi jednovremena akcija od Zagvozda i Širokog Brijega u pravcu Imotskog bila vrlo korisna. Nastaviće se.

Br. 2005 od Ištvana: br. 101 3. III. Nastavak. — Danas nismo imali gubitaka. Municije i hrane za sada imamo. Stoku za prenos hrane i municije rekvirirali putem. Molim da držite stalnu vezu samnom. 4. III. zorom nastavljam pokret. Molim za zadatak. Sa hrvatima bez incidenata i svi su zadivljeni sa našim držanjem. Sa naše strane sjajna
\i propaganda. Dehm letke i pozivam ih da pristupe Dražinoj organizaciji. Naše držanje je suprotno partizanskoj propagandi, koji su tvrdih da ćemo ih sve poklati. Nisam mogao da uhvatim vezu sa Vama do sada, jer sam bio stalno u borbi i pokretu. Potpuno smo izolovani i bez ičije pomoći i veze. Baćović. Kraj.

Br. 2006 od Ištvana: br. 102 3. III. — 4. III. pravac našeg puta je Imotski a potom Posušje — Široki Brijeg. Na ovom pravcu su jake partizanske snage. Trebalo bi hitno da krene jedna kolona jaka, od Širokog Brijega nama u susret u cilju tučenja partizana. Baćović.

Br. 2019 od 222: br. 308.[55] Nastavak. — Jevđa se umorio a ja sam izdao večeras operacisku direktivu za uništenje
Obr Bulj an ove grupe sa 4 kolone, računajući Ištvana. Sutra ću Vam javiti ideju. Zbog sumnjivih pokreta nemaca i njihovih izjava, rešio sam da Voja i Pantić ostanu u odbrani na frontu Bjelašnica — Konjic — Rama — Drežnica — dok izvučem Baćovića i obračunam sa Buljanom, motreći na nemce i ne prelazeći dalje na desnu obalu. Voja prešao već delom i zauzeo K. 1244 — Koznik, 2 km. s-z od Podorašca. Prema njemu boljševici bar nisu su.[56] Nemci dali Voji hranu i municiju i bombardovali boljševike po Vojinim zahtevima. Skrenuo sam mu samo pažnju da im ne veruje, jer mi imamo bogato iskustvo sa njima. Voja kaže da su se nemački đeneralštabci raspitivah da li su ovi četnici Dražina vojska i pitali za Pa-

[55] **Za Ostojićeve depeše br. 307. i 309 vidi depešu br. 2027 i 2029 u ovom dokumentu.**

[56] **Rečenica je tako napisana u originalu.**

via,[57] Baja, Žarka **Todorovića**[58] **i** mene. Lepa pažnja, **ali** sve sumnjivo. Nastavak. —

Br. 2020 od 222: br. 310. Nastavak.. — u Rodici i Rami imaju svega 600 ljudi, a onih 2500 izgleda prilaze Prozoru, jer se tamo čuje jaka artiljeriska vatra. Sem toga drže Kiseljak i Fojnicu. To su im najbliže snage nama. Pošto se sa ovim snagama možemo nositi, rešio
Obr sam da brzom akcijom svršimo sa Buljanom i izvučem Bačovića, ali za dublje prodiranje ka Livnu moramo posle sačekati, jer se ne smemo zaleteti, pa da nam nemci ne zauzmu dolinu Neretve i tako dođemo u težak položaj, ma da je šteta da ne dovršimo tučenje komunista. Nastaviće se.

Br. 2021 od 222: br. 311 Nastavak. — Vojina kolona po zauzeću Rame i Jablanice zarobila izvesnu količinu municije i hrane. Pantić radi vrlo dobro poslednjih dana i
Obr naterao masu crvenih u Neretvu, presekavši otstupnicu Dapčeviću. Bajov jedan bataljon izbio juče u izvorni deo Drežanke, i izgleda naneo velike gubitke onima koji su bežali Drežankom. Tako možemo sigurno računati da smo im ove dve divizije desetkovali i razbucali, što će imati teških posledica za njihov dalji rad. Ako uspemo sutra da se tajno prikupimo, nadam se da bi za sledeća dva do tri dana bila gotova divizija Buljanova. Ištvan mi se danas nije javio pa brinem. Trebo je biti na putu od Šestanovca za Imotski. Siguran sam da Đujić precenjuje komuniste meštane. Bajovi su došli k sebi.[59] Oni su već 8 meseci van borbe, a izgleda da ima i crvenih među njima, zato su i bile one krize u prvoj teškoj situaciji. Nastaviće se.

Br. 2022 od 222: br. 313. 3. III. — Zadnje namere Nemaca su očigledne, ali ja se staram da im podvalim i uba-
Obr cimo ostatke crvenih u Bosnu da se zabavljaju sa njima, a mi da radimo dalje naš posao. Sa ovoga gledišta nije dobro ni uništiti sve komuniste, jer bi time mi odmah došli na red. Molim za Vaše primedbe na moj rad, i kakav stav da zauzmemo ako dođu u Mostar, a ne budu išli dalje.[60] Kraj. Branko. —

[57] **Đurišić.**

[58] **Major Todorović (brat majora Boška Todorovića) je radio na organizaciji četnika u Beogradu, Sremu i Banatu.**

[59] **U pitanju je Zetski četnički odred pod komandom Baja Stanišića.**

[60] **Draža je prihvatio i odobrio sve Ostojićeve planove i akcije. Vidi dok. br. 74.**

Br. 2027 od 222: br. 307 3.III.— Danas bila kriza u odnosu sa žabarima. Hteo sam da im pokažem da mi imamo snage da se bijemo sa svima redom i da njihovu hranu i municiju uzmemo milom ili silom. Oni se boje naObr ših velikih snaga, ali im se ne sviđa prisustvo Nemaca. Danas nemci iz Konjica došli do Rame i hteli u Mostar. Jevđa dao ultimatum armiji žabarskoj i nemci stali. Razume se Jevđa zbog zatezanja sa žabarima podneo ostavku[61], a Bajo rešio da se vrati natrag. Tako sam imao da izdržim i ovaj napad koji sam dobio. Zabari daće 100.000 obroka i pristali na moj plan. Nastaviće se dep.[62]

5 mart 1943 god.

Br. 2029 od 222: br. 309 Nastavak — Njihov položaj je sve teži, jer ovamo ne mogu od nas, a ka zoni Glamoč — Livno — Prozor, nemci i hrvati i[h] sa svih strana pritiskuju. Voja javlja: po iskazu zarobljenika, razbiveni u Lici, Dalmaciji i Zap. Bosni, prikupili glavne snage i pokušali prelaz u Hercegovinu, Sandžak i Crnu Goru, a potom u Albaniju i Grčku radi prijema pomoći od engleza i amerikanaca, koje sada ističu kao saveznike. Moral i pored svih batina dobar zbog ruskih uspeha, savezničke propagande i lakog i bogatog piena od žabara, a iz garnizona koje su uništili. Voja misli da mogu ponovo pokušati prodor ovamo, ili ka centralnoj Bosni. Mislim da je ovo drugo verovatnije, a ako uništimo Buljana, sigurno, jer su oni iznenađeni našim napadima, psovali i govorili da su ovo neki drugi četnici. Nastaviće se.—

Br. 2030 od 222: br. 314. — Nemci zaustavljeni na Rami. Tetkići prihvatili potpuno moj plan. Danas vršimo grupisanje a sutra u ime Boga napad. Sad mi se javio Ištvam, ali još nismo dešifrovali. Poslao sam mu zadatke. Pobeda je naša. Branko.—

Br. 2031 od 222: br. 315 4.III.— Baćović bez otpora stigao večeras u Posušje. Bajovi još nisu prikupljeni. Naredio sam da se sutra sa onim što je prikupljeno pođe Baćoviću u susret, jer sam mišljenja da je Buljan pobegao neprknećen od avijacije. Voja napada ka Bitovnji, jer mu

" Vidi dok. br. 75.
[62] Za nastavak vidi depešu 2019.

moje naređenje nije stiglo. Kasalović zarobio i top 75 mm. veliki broj mitraljeza i pušaka. Zarobljeno 300 ranjenih boljševika. Dalji rad reguhsaću prema prilikama. Đujić javlja da nemci, ustaše i hrvati sa više strana nadiru ka Livnu, Glamoču i Kupresu i dublji prodor mislim da ne smemo reskirati. Izgleda da će se ovo svršiti pre nego što smo mislili. Branko.—

6. mart 1943. g.

Br. 2041 od 222: br. 316 5.III.— Situacija noćas: Nemci u toku dana zauzeh Livno[63] i Prozor[64]. Drže Fojnicu, Ki-
Obr seljak i Kreševo, a manje snage u Konjicu i Rami. Boljševici ponovo od juče napadaju Jablanicu.[65] Jedini izlaz im je Prozor ka Konjicu. Vojine snage: desna kolona Railić u toku dana zauzeo s. Repovce i Bulatovićeve i nadire ka Sišinom K r č u . Leva kolona Kasalovića u nadiranju od Rudnog Brda podišla je s. Seonicu i Podhum. Deo snaga brani levu obalu na otseku Ostrožac — Rama — Donja Jablanica. Voji noćas pristigla u Brelu[66] njegova leteća brigada od 200 odličnih boraca. — Poručnik Kureš sa 1000 ljudi iz Pantićeve kolone u toku dana treba da je izbio na liniju : Donja Jablanica — Gumenac — Plasa Glavica za udar u bok komunistima koji napadaju Jablanicu. Nastaviće se dep.

Br. 2042 od 222: Br. 317 Nastavak., a Pantić koji je bio upućen zbog Baćovića u izvorni deo Drežanke upućen je forsiranim maršem sa 1200 ljudi da u toku noći izbije na visinu Kureša. Baćović danas stigao u Kočerin, Gojnić
Obr na Širokom Bregu a Veskovića žabari pored svih obećanja i uveravanja da se radi po mome planu prebacili ÌEamionima u s. Kokoriće 3 km jug, zap, od Vrgorca. Buljan pobegao sigurno već ranije, a cela- obaveštajna služba i avijacija nije mi pružila te podatke i ako sam svakog dana pitao u svima depešama za njega. Prema ovakvoj situaciji komunisti su u bezizlaznom položaju i ostaje im jedino rešenje [da] sa snagom od Prozora [izvrše] prodor između Prenja i Bjelašnice. Nstv. dep..

" Livno su 3. marta 1943. zauzeli delovi nemačke 369. divizije. Više o tome vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 177.

[64] U Prozor su 10. marta 1943. ušli delovi nemačke 717. divizije. Vidi dok. br. 68**.**

[65] Vidi dok. br. 70, objašnjenje 15 i 16.

[66] Verovatno je u pitanju Gornja Bijela.

Br. 2043 od 222: 318 Nastavak. . a sa snagama od Livna prodor preko Tomislav Grada i Rakitna bilo dolinom Drežanke (što je verovatnije) bilo u Južnu Hercegovinu. Obzirom na novu situaciju naredio sam: Voji da zatvori otsek Bitovnja — Ostrožac — Jablanica. Pantiću da svom
Obr snagom udari boljševike u bok i pomogne Voji u sprečavanju prodora ka Konjicu. Gojniću: da u toku noći stigne u Rakitno a sutra zorom da preduzme nadiranje između Vran pl. i Čvrsnice ka izvornom delu Doljanke i svom snagom udari boljševike u bok i pozadinu. Radeći u tesnoj vezi sa Vojom i Pantićem. Pukovnik Bajo da objedinjava rad Pantića i Gojnića. Raduloviću da svu rezervu iz Mostara uputi u toku noći, ako može 'kamionima pravcem Drežnica —- Jablanica za pojačanje Pantića i Voje. Baćoviću da ostane i noćas u Kočerinu.— nstv. dep.

Br. 2044 od 222: br. 319 Nastavak. . VeskovićujđajL teku noći preduzme pokret i sutra do podne izbije u Grudu ili da se u toku noći prebaci u Mostar. Baćovića ću sutra prebaciti u Rakitno sa zadatkom da zatvori sve pravce od Vran pl. do Posušja. Veskovića ću upotrebiti ili na reonu Baćovića ili ga dovesti u rezervu u Mostar za upotrebu prema potrebi. Grupe rezervi iz Južne Hercegovine privući ću kod Mostara. Ukupna jačina naših snaga sa Baćovićem iznosi oko 12.000 boraca. Mislim da smo jači od Boljševika, naš moral je sjajan, pa se nadam ako Bog da, i komandanti budu na visini. . nastavak dep.

Br. 2045 od 222: br. 320 Nastavak. . da će mo postići i ovom prilikom odlučno točenje i uništenje boljševičkih glavnih snaga, jer su najzad uhvaćeni na udicu. Pretim prekim sudovima, pohvaljujem, obećavam i ubrzavam sve komandante samo da uspemo. O rezultatu izvestiću Vas. Pobeda je sigurno naša. Pozdrav Branko.

Br. *2049 od lštvana:* br. 106 5.III.— Nalazim se u Kočerinu na prostoru od Kutleša do Kočerina, partizani su dali otpor kod Posušja koje je branio Vice Buljan. Jedan naš ranjen i kod partizana 18 mrtvih. Zarobljen jedan puškomitraljez, sanduk bombi i tri motorcikla. Buljan se povukao u pravcu Rakitne i dalje ka Prozoru sa najviše 500 ljudi od kojih nisu svi naoružani, dok se ostatak njegove divizije rasturio pošto je bila popunjena ljudstvom sa Brača, Hvara koje smo mi već pohvatali i pustili kućama. Nstv. .

Br. 2050 od Ištvana: 107 5.III.—- Nastavak. . Na prostoriji Sinj — Zagvozd — Imotski — Posušje — Kočerin nema više partizanskih snaga. Najavljena akcija Baja, Veskovića i tetkića zakasnila i sada svaka njihova akcija u ovom pravcu beskorisna je, jer je prostor prazan. Hteo sam se zadržati na položajima u reonu Posušja, ali obavešten da se Buljan [povukao] u pravcu Posušja[67] krenuo sam napred da mu sprečim odstupanje i da ga tučem zajedno sa najavljenim snagama. Nstv..

Br. 2051 od Ištvana: br. 108 Nastavak. . Pošto iste nisu stigle Buljan brže povukao i zauzeo položaj Radovan — k. 1134 — Velika Glavica — k. 1033 na kojima sam se tukao. Razbijen na ovim položajima povukao se. Posle tromesečne borbe i posle 160 km marša pod borbom moje su trupe iznurene i za to uviđam neophodnu potrebu da ih pustim na odmor pošto prema mojim obaveštenjima partizani su tučeni na ovoj prostoriji i razbegli se u manjim grupama u raznim pravcima. Kraj. Baćović

7 *mart 1943 god.*

Br. 2089 od 222: br. 321 6.III.— Opet stara pesma. Tetkići nisu hteli da dozvole grupisanje po mome planu od juče. Jevđa podneo ostavku i tek potom popustili. Ali Obr zbog ovoga sve ukočeno. Gojnić tek danas krenuo za Rakitno, a Vesković će sutra biti prevezen u Mostar. Baćović nije izvršio dobiveno naređenje, već je sam došao u Mostar, a trupe doveo u Široki Brijeg i traži da ih pusti kućama, pošto su zamoreni. Pantić izvršio naređenje i došao na liniju: G u m e n a c — Plasa glavica — Ostrovica[68] — [V.] Sljeme, ali mu žabari obustavili hranu i municiju što ih nije slušao. Jedan Bajov oficir iz obične gluposti pokazao moje naređenje žabarima u kome se pominje Vrhovna Komanda i naš pozdrav sa Vašim imenom. Nastaviće se.

Br. 2090 od 222: br. 322 6.III.— Nastavak.— Zbog ovoga žabari se uplašili i opet obustavili pokret. Jevđa misli da će ovo dovesti do prekida i tuče sa žabarima i nemcima. Na kraju ipak žabari usvojih da se radi po mome

[67] **Tako stoji u originalu. Deveta dalmatinska divizija se povukla u pravcu Rakitno — Prozor.**

" Ostrovača.

planu i dali hranu i municiju. Zbog svih ovih teškoća i tromosti komandanata, samovolje i neizvršenja naređenja, biće gubitak u vremenu od jednog dana i dve noći. Možete da mislite kako mi je, sada trpim, ali sam ube-
Obr đen duboko da se posle ove akcije mora pristupiti radikalnom čišćenju, jer se sa ovakvim starešinama ne smemo resiti u glavnu akciju. Voja mi je jedina uteha, jer on radi kao i uvek, sjajno. Njegove kolone su juče podišle levoj obali Neretvice, a Kasalović brani levu obalu Neretve od Ostrošca do Jablanice i u vezi je sa Pantićem. Voja koristi nemce za uzimanje hrane i municije, a kaže da se od ovih ne moramo bojati, jer ih je malo. Nastaviće se.

Br. 2091 od 222: br. 323 6.III. Nastavak.— Današnje izviđanje iz vazduha govori o grupisanju boljševika u zoni Prozor — Vakuf — Tomislav-grad. Naredio sam da se u toku sutrašnjeg dana izvrši grupisanje koje je danas trebalo izvršiti. Baćović se tukao sa Buljanom kod Posušja i kaže da se vojska Buljanova razbegla, a on sa oko 500 ljudi pobegao ka Tomislavgradu. Hvala na lepim rečima za dosadašnje uspehe. Učiniću sve da uspemo stoprocentno, samo na žalost nailazim na nerazumevanje i nesposobnost pojedinih komandanata na terenu. Nadam se da ćemo nemce sprečiti u prodoru ka jugu, ako ga pokušaju. Nastaviće se.

Br. 2092 od 222: br. 324 6.III. — Nastavak. — U svakom slučaju ja se držim onoga da nam jedna noga bude bar na levoj obali, pa ćemo lako i desnu prebaciti ako treba. Podvaliti nam neće, a do borbe može doći, samo je nebih želeo zbog opšte stvari, da ne preuranimo. Postupićemo po svima Vašim naređenjima i ako nemam vremena da Vas uvek obavestim. »-Slobodna Jugoslavija« Vas grdi na sva usta i kaže da su imali oko 4.000 mrtvih i ranjenih u dosadanjim operacijama prema nama ovde. Branko. Kraj depeše.—

Br. 2101 od Ištvana: br. 109 6.III.— Danas sam grupisao sve svoje snage u reonu Širokog Brijega, gde ostajem u opštoj rezervi. Baćović.

Br. 2102 od Ištvana: br. 110 7.III.— Način komanđovanja Brankov dovešće nas neminovno, ponavljam neminovno

do sukoba sa talij anima i nemcima. Molim hitan izveštaj da li Vi pokrivate sva njegova naređenja.[69] U tom slučaju ću da ih izvršavam bez pogovora. Jevđević.

Br. 2103 od Ilijeva: br. 161 7.III.— Izuzev ove jedinice koja ima oko 1500 ljudi pod oružjem,[70] ni jedna druga susedna jedinica nema više od po 20 — 30 vojnika. Ova slabost suseda ne nudi dovoljan naš autoritet u narodu, te se pored tih naših jedinica koje su slabo naoružane pojavljuju i jače komunističke grupe protiv kojih su naši komandanti nemoćni. Molim naredite da svi komandanti nastanu i stvore veće oružane jedinice a naročito štabne grupe, koje će biti kao kadar i jezgro oko kojih će se izvršiti naša mobilizacija. Uticaj štaba la u opšte se ne oseća. Siniša.

8 mart 1943 god.

Br. 2125 od 222: 7.III.— br. 325.— Noćas komunisti izvršili prepad na Bojovića i odbacili ga ka istoku a u toku dana zauzeli sela Krstac, Dragan [selo] i Ravno.[71] Vojai javio da će izvršiti protiv napad letećom brigadom i trupama koje ima pod rukom.[72] Naredio sam najhitnije da napadnu Pantić od Gumenca ka Jablanici i Gojnić iz Obir izvornog dela Doljanke. Bosanski bataljon upućen na Grad 499 žandar[73] ka Glogošnici a Trebinjska brigada od Vidove 1451 ka Glogošnici i Ravna u bok boljševika. Voji ovo javljeno i njemu naređeno da po svaku cenu očuva liniju Ostrožac — Golo Brdo — Rečica da prikupi rezerve i izvrši protivnapad ka Jablanici. Do ovoga prodora došlo je zbog toga što se moja naređenja ne izvršavaju jer ni Pantić ni Gojnić nisu bili na položajima na desnoj obali Doljanke i ako su pre tri dana tamo trebali da budu.— Nastavak. . .

" Vidi dok. br. 80.

[70] Odnosi se na Mlavski korpus.

[71] Reć je o forsiranju Neretve. U toku noći 6/7. marta 1943. preko porušenog mosta, najpre je prešlo jedno odeljenje bombaša iz sastava 3. bataljona 2. dalmatinske brigade. Razbivši četnike iz sastava 1. i 2. durmitorske brigade stvorili su uslove za prelaz drugih jedinica. Iste noći Neretvu su prešla tri bataljona 2. dalmatinske i tri bataljona 2. proleterske brigade. Zajedničkim dejstvom tih 6 bataljona potpuno su razbili 1. i 2. durmitorsku brigadu i u toku dana stvorili mostobran dubine 8 km. Opširnije o tome vidi dok. br. 78, 81 i 140; tom IV, knj. 11, dok. br. 43.

[72] Vidi dok. br. 78.

[73] Nejasno. Žandar na karti 1 :100 000 nije pronađen.

Br. 2126 od 222: 326 8.III.— Nastavak. . Baćović još nije mrdao iz Kočerina a Jevđević nije uspeo da prebaci Veskovića iz Kokorića u Drežnieu i ako je pre dva dana trebao da bude u Drežnici. Nesposobnost komandanata i sistematsko sabotiranje naređenja dovodi me do besa. Svaki moj plan do sada je propao zbog ovih stvari i mešanja žabara i Jevđevića. Biću prinuđen da sve komande smenim i stavim pod preki sud za sabotiranje Vrhovne komande. Jedini su sa kojima se može dobro raditi Voja i Vesković. Zapretio sam da se u toku noći i sutrašnjeg dana bezuslovno izvrše moja naređenja. Kada bi se i z-
Obr v r š i l a , proleterska brigada na levoj obali bila bi uništena. Očajan sam što nemam s kime raditi, ali se nadam da će Voja spasti situaciju. Rezultat javiću sutra.—

Br. 2127 od Ištvana: br. 111 7. III — Sa jedinicom se nalazim u Širokom Bregu. Prema zajedničkom planu Branka i tetkića moja grupa je određena u opštoj rezervi zbog iznurenosti ljudstva. Partizani su razbijeni. Ostatak njihovih snaga povukao se je prema mojim podacima. Borba sa njima ne predstoji više na ovoj teritoriji. Za vreme mog tromesečnog osustva u Istočnoj Bosni i Hercegovini dogodile su se neke promene a koje su izvršene protiv moje volje. Povodom ovoga već sam na granici Hercegovine dobio mnogo tužbi i protesta. Potrebno je da odem što pre u moju komandu i da sva ova pitanja najcehshodnije rešim. Komandu bih predao kap. Miloradu Popoviću[74]. Molim da mi ovo odobrite. Baćović.

Br. 2134 od Bernarda: br. 37 8.III.— Naše patrole u oblasti Bosanskog Grahova uhvatile su vezu sa Drenovićem i Mitranovićem. Dobio sam izveštaj od obojice. Ukratko kod njih je ovakva situacija. Rade sa osloncem na Nemce. Akciju su počeli 20.11 od Sanice i Mrkonjića. Do sada su razbili glavne snage partizana i proterali iz oblasti Ključa, Mrkonjića, Jajca, Glamoča, Kupresa. Dve trećine partizanskih snaga otišle su u pravcu Hercegovine i Crne Gore. Jedna trećina povukla se ispred nemaca u Liku. Nstv. .

Br. 2135 od Bernarda: br. 38 8.III.— Nastavak. . Manji delovi ostali su još u šumama oko Ključa, Petrovca, Drvara, Glamoča i Grahova. Glavni otpor bio je kod Bihaća,

[74] **Komandant Nevesinjskog korpusa.**

Jajca i Glamoča. Drenović i Mitranović otišli su prema Kupresu. Poslao sam jedan odred za njima i zakazao sastanak u Šator planini radi povezivanja jedinica i dogovora za dalji rad. Ako bude potrebno staviću im jednu stanicu za rad koju su ovamo naši stručnjaci izradili. Vojvoda Đujić.

9. mart 1943. g.

Br. 2145 od 222: br. 327 8.III.— Gospodine Ministre, jedino zbog neposlušnosti, nesposobnosti i nemarnosti komandnog elementa došlo je do prodora komunista kod Jablanice i razbacanosti snaga na južnom delu fronta. Usled ovoga situacija je vrlo ozbiljna, a komandanti produžavaju sa neprekidnim greškama. Pošto sam uvek primao i primam odgovornost za sve poslove kojima rukovodim, a osećam svoju krivicu i krivicu potčinjenih mi komandanata za nepotrebno pale žrtve kod Jablanice i nepovoljan obrt situacije, ja Vas molim da odredite specijalan preki sud koji će izreći presudu prvo meni a potom i ostalima. Nastaviće se dep.

Br. 2146 od 222: br. 328 8.III. — Nastavak. . Dolaze u obzir vojvoda Jevđević, major Radulović, pukovnik Stanišić i majori Pantić, Gojnić i Baćović. Molim da sud najsavesnije utvrdi odgovornost i krivice svakoga pojedinca i na licu mesta nemilosrdno kazni sve krivce. Iznoseći Vam prednje Gospodine Ministre, smatram da bi bio nepošten čovek ako ovako ne bih postupio. Major Ostojić. Kraj dep.

Br.[75] *2146 od 222:* br. 329 8.III.— Situacija večeras: Lukačević: desna kolona Railić na liniji: Cadori — k. 1700 — Sišing[76]. U levo nemci i hrvati do ušća Neretvice. Leva kolona Kasalović. Posle ogorčenih borbi pod prihvatom leteće brigade Vojine povukla se i prikupila na liniji Tamara — k. 923 — Ljubina pl. — Lisina — k. 1340. Nemci na otseku Neretva — Orleniea — Tamara. Pantić [evi] delovi na levoj obali u prikupljanju na liniji Obodić — k. 1212 — Grad — k. 499 i posle podne trebali da izvrše udar ka Glogošnici. Ostatak na liniji Križ — Gumenac — Plasa Glava — [V.] Sljeme i u pokretu na istoj

[75] **Ispred »Br.« napisano je olovkom 2146a.**
[76] Šišin krč.

u pripremi za udar ka Jablanici. Gojnić juče u Rakitnu naišao na jak otpor. Borbe se vode. Rezultate još neznani. Vesković, s. Zavojane — s. Kozica čeka za prevoz ka Drežnici jer Talijani sabotiraju. Nsvt dep.

Br. 2147 od 222: br. 330 8.III. Nastavak. Baćović: pored svih mojih naređenja, da posedne naređeni mu položaj stoji u Širokom Bregu i Knežpolju, jer kaže da ga je tu rasporedio u opštu rezervu talijanski komandant korpusa i uporno traži da dođe u Kalinovik radi svršavanja poslova i ispravke grešaka koje sam ja učinio u njegovom otsustvu. O položaju komunista nemam novih
Obr podataka jer niko ne javlja ništa i pored svih traženja i naređenja. Tako je zbog neizvršenja naređenja Pantića i Gojnića došlo do prodora kod Jablanice, jer je Bojović bio iznenađen i slab da zadrži položaj. Sad opet zbog neizvršenja Baćovića, izložen je Gojnić počesnom tučenju a zbog mešanja Talijana u sporazumu sa Jevđević [em] protivu svih mojih izričnih naređenja Vesković je odvučen u Vrgorac. Nastv. dep.

Br. 2148 od 222: Br. 331 8.III.— Nastavak. . i nikako neće da ga prevezu u Drežnicu a prete obustavom hrane i municije i dovođenjem nemaca, ako što preduzmemo bez
Obr njihove saglasnosti. Jevđević mi podnosi ostavke i traži pismena naređenja od Vas za pokriće mojih naređenja. Očigledno da žabari žele da nas drže razdvojene i ucenjuju hranom i municijom jer se boje, a nemci puštaju da se mi krvimo sa komunistima i namemo se mešaju da nas kompromituju i imaju na oku radi eventualnog docnijeg obračuna, koristeći ovo vreme za dovlačenje novih snaga u Sarajevo i prolaz onih koje idu ka Vakufu, Livnu i Prozoru. Verujem da će komunisti uporno pokušati i dublji prodor između Prenj a i Bjelašnice a kroz nekoliko dana verovatno i preko Rakitne ka Drežnici, pošto su im pridošla izgleda pojačanja od Glamoča i Livna. Nastv. dep.

Br. 2149 od 222: br. 332 8.III. — Nastavak. . U ovakvoj situaciji smatram da nam je najvažnije da prikupimo naše snage i rasčistimo levu obalu Neretve, da se odvojimo od nemaca i pričekamo na dalji razvoj situacije obezbeđujući se na sve-strane. Prema ovome naredio sam: Vo-
Otar ji: da pripremi protivnapad ka Jablanici, težeši da sa nemcima izvrši pramenu, oni na desnu a mi na levu obalu. Pantiću: da desnim krilom izvrši udar u bok ka Glo-

gošnici i Krstaču, a levim pritisak na Jablanicu držeći čvrsto sadašnje položaje od Križa do [V.] Sljemena. Gojniću da preduzme Baćovićev zadatak obezbeđujući desni bok na liniji: Jelenak — k. 1806 — Zelena kosa — Kobilja Glava. Baćoviću: da sutra dođe u rezervu pozadi Gojnića u Rakitno u izvorni deo Drežanke. Jevđeviću da do sutra prebaci Veskovića u Drežnicu ili ću inače povući sve trupe na levu obalu. Raduloviću da prikupi rezervu kod Bijelog Polja i Drežnice.

Br. 2150 od 222: br. 333 8.III.— Da se iz Drinskog korpusa uputi 500 ljudi ovde kod mene u rezervu i za svaki slučaj. Da se izvrši popuna hranom i municijom. Tek kad se ovo ostvari moći će mo ponovo pristupiti tučenju boljševika na levoj a potom na desnoj obah. Zaprepašćen
Obr sam neposlušnošću, samovoljom, nesposobnošću i nepodnošenjem izveštaja od strane većine komandanata kao i liferovanjem lažnih i kontradiktornih vesti. Teži su mi oni nego komunisti i svi ostali. Nstv. dep.

Br. 2151 od 222: br. 334 8.III. — Nastavak. Molim Vas u interesu naše svete stvari za koju se borimo da preko Baćovićeve stanice naredite svima komandantima poimenično i Jevđeviću da bezuslovno izvršavaju moja naređenja, da im objasnite da su neposredno meni potčinjeni za vreme operacija i zapretite prekim sudom po mome traženju a da sa Baćovićem prekinete neposredno opštenje dok sam ja ovde. To i slanje prekog suda su jedini način da se nateraju na poslušnost i da operacije uspeju. Branko. Kraj depeše. Pozdrav Šifrantima.

10 mart 1943 god.

Br. 2179 od Ištvana: **br. 118 9.III.— Radi morala trupa koje osećaju da [je] Hercegovina ugrožena preuzeo sam u svoje ruke komandu svih trupa svoje zone. Baja samnom sarađuje potpuno. Težište situacije danas u luku Neretve. Partizani prešli reku Neretvu kod Rame i Jablanice. Na prostoriji: Carski Vrh, Krstac, Glogošnica, Jablanica. Branile su Neretvu četiri crnogorske brigade: Lukačevića, Kasalovića, Bojovića i Ružića. U toku 7. i 8. marta ove brigade su razbijene od partizana kada su se njihovi manji delovi prikupili čak u Bijelom Polju i Aleksinom**

Hanu a [o] ostatku njihovih snaga kao i o njima nemamo nikakvih podataka [ma] da smo sve preduzeh da što pre stupimo u vezu sa njima.[77]

Br. 2180 od lštvana: br. 119 9.III. Nastavak. . Po dolasku u Bijelo Polje ni'ko nije mogao da me obavesti o situaciji u reonu Jablanice pa čak ni istaknuti deo Vrhovnog štaba na čelu sa majorom Radulovićem[78]. Već drugi dan kako pokušavam na sve načine da dobijem jasnu sliku u označenom reonu. Leva Pantićeva podkolona na desnoj obali Neretve pod pritiskom jačih partizanskih
za snaga popustila je i povukla se sa linije: Crni Vrh —
222 I a l o s c ejeme na liniju: T s g l o v a n a — Gola Glava Snoe.[79] Brankovo komandovanje vrlo je neefikasno jer naređenja stižu kada je situacija diametralno izmenjena. Svi su komandanti naročito Stanišić i Jevđević ozlojeđeni radi Brankovog tona. Nstv. . ..

Br. 2181 od lštvana: br. 120 9. mart. Nastavak.. U nare-
za đenjima njegove pretnje smrtnom kaznom i stavljanjem
222 pod preki sud postale su predmet podsmeha. Hercegovina je ozbiljno ugrožena. Avioni su me ovog momenta izvestili da su osmotrili velike partizanske snage koje kreću od Prozora ka Rami i od Šojića[80] ka Jablanici. Lukačević javlja: Nemci su se povukli na liniju Lisin — Vranjača — Bukova Kosa — Vranjača — Križ — k. 1268 — Koznik — k.1244 — Homolje, a Lukačević se povukao na Zlatar 878 — Konjic traži hitnu pomoć. Nastavak. . .

Br. 2182 od lštvana: br. 121 9.III. — Prema situaciji prebacio sam Popovića[81] sa 1350 ljudi u Donju Grabo vicu a ostatak mojih trupa sa Vidačićem[82] na položajima koje
za je Branko odredio. Talijani su me izvestili o njihovih pet
222 bataljona [da] nastupaju pravac Imotski — Posušje i tri bataljona pojačavaju kolonu Gojnić te ovaj sektor nije nikako ugrožen. Rešen sam da branim Hercegovinu i svoj

[77] **Na margini depeše Draža je dopisao olovkom, ćirilicom »za 222. Javiti mu kad se uspostavi veza«.**

[78] **Komandant Istaknutog dela Vrhovne komande bio je major Zaharije Ostojić.**

Major Radulović je bio Ostojićev izaslanik. Vidi dok. br. 40.

[79] **U pitanju je povlačenje Kombinovane brigade, izvršeno sa linije: Crni Vrh — Jasen — M. Sljeme, ka liniji: Šilovača — Gola Glava — Stog (k. 1330).**

[80] **Sovića.**

[81] **Milorad.**

[82] **Milorad, kap. II kl., komandant Trebinjskog korpusa.**

rad podešavaću prema situaciji koja se menja svakog časa i prema svim ostalim okolnostima koje može da poznaje samo čovek koji se nalazi na terenu. Neophodno je potrebno da što pre očistimo levu obalu Neretve. Baćović, kraj dep.

Br. 2183 od Ištvana: br. 123 10.III. — Sekcija Konjic — Prozor — Mostar. Nemci[83] drže liniju Lisin 1744 — Vranjača — Bukova Kosa — Križ — 1268 — Koznik — Homolje. Ružić liniju: Zlatar — Konjic. O Bojoviću i Lukačeviću nemam podataka. Veći deo Bosansko Hercegovačkih trupa desna kolona 1700 ljudi Milorada Popovića preduzela je pokret prema [neprijatelju u] potkolonama sa linije Grebeni — 812 — Risovac sa ciljem izbijanja na liniju : Mala Rečica 1414 — Krstac. Leva kolona majora Pantića 1750 ljudi sa linije: Kleščina — Grabovica — Crni Vrh — 714 — Bele Stene ka liniji Križ 475 — Crni Vrh — Plasa Glava — Veliko Sljeme.

za 222

Br. 2184 od Ištvana: br. 124 10. III. — Trebinjska brigada 450 ljudi je u rezervi u s. Striževu. Trupe Stanišića nalaze se: Vesković sa 1200 ljudi još u Bijelom Polju i Gojnić sa 2000 ljudi drži liniju: Draga — 1559 — s. Rakitno — s. Svinjača, sa izviđačkim delovima ka Dugom Polju — Vran pl. i Buškom Blatu. Ostatak Bosansko hercegovačkih snaga 1150 ljudi sa Vidačićem drži liniju Rakitno — Cerovi [Doci] — do Civširića[84] Brijeg. Jedna druga od 700 četnika, 300 cmogoraca, 400 popa Perišića nalazi se u Gackom. Nastav. dep.

za 222

Br. 2185 od Ištvana: br. 125 10. III. — Nastavak... Podaci o partizanima: Po izjavi zarobljenika i avionskom izviđanju grupa od 3000 dalmatinskih partizana nalazi se u pokretu od Cvrsniee dolinom Doljanke ka G. i D. Jablanici.[85] Po delimično dobijenim podacima u jučerašnjim borbama imali smo 2 mrtva i 6 ranjenih dok su partizani na jednom mestu imali 20 mrtvih i veći broj ranjenih i 3 zarobljena sa jednim puškomitraljezom, 5 pušaka i jednim revolverom. U toku 9. i 10. marta izvršeno je mitraljiran je partizana na reonu Bitovnja — Kostajnica — Rama — Jablanica — Krstac. Nastv dep.

za 222

[83] **Borbena grupa »Anaker«.**

[84] **Verovatno Sirića Brijeg.**

[85] **U pitanju je 9. dalmatinska NOU divizija.**

Br. 2186 od Ištvana: br. 126 10. III. — Nastavak dep. Mostovi kod Rame, Jablanice srušeni bombardovanjem te su partizanske snage otsečene na levoj obali Neretve. Potrebno je pribaviti podatke o Lukačeviću i Bojoviću
za i zatvoriti pravce Konjic — Nevesinje i Konjic Kalino-
222 vik, bilo sa snagama iz Gacka bilo prebacivanjem Veskovića pravcem Bijelo Polje — [G] Ziemlje i Bijela. Predvideo sam mobilizaciju 2300 hercegovaca i odmah sam za ovo izdao potrebna naređenja. Po potrebi i Viđačića bih mogao prebaciti sa 1100 u reon Konjica. Baćović, Kraj. dep.

11 mart 1943 god.

Br. 2230 od Ištiana: br. 127 10. III. — U ovim operacijama hranimo 6.000 naših trupa, 4.000 Lukačevića, 2.000 Stanišića, 1.900 Veskovića. Primili smo do sada 1.100.000 metaka, uspeli smo da uštedimo 110.000 obroka hrane. Ovde danas došao Vrhovni komandant italijanski iz Fiume.[86] Pregovarao sam radi nemaca i leva obala Neretve je osigurana. Traže samo da mogu držati 300 vojnika u svojim rudnicima u Širokom Brijegu. Izjavio sam da ću pristati samo ako se odobre naši garnizoni Mostar i Konjic. Primio je Baćovića i Stanišića koji su izjavili da sam ja ovlašćen razgovarati. Teška situacija u Lici radi sporova oficira. Mislim da bi Mihića trebalo pozvati Vama. Jevđević. —

Br. 2231 od Ištvana: br. 128 10. III. — Pogrešno su Vas izvestili. Branko je poslao Veskovića u Vitinu, a Stanišić po zahtevu italijana pomagao[87] je njega 20 km. južno. Kad se vratio 24 sata nije makao iako mu je pretstavijena opasnost situacije, dok mu se ne daju neke cipele i šinjeli. Nisam pledirao ni za kakav plan Okupatora, nego tražio koordinaciju zbog stvarnog stanja na terenu, ujedno zbog njihove artilerije i avijacije. Jednom zbog Branka, drugi put zbog Crnogoraca pretstojao je otvoren sukob sa nemcima i italijandma. Oba puta sam sprečio stvar.

[86] **U pitanju je Mario Roboti (Robotti), general, komandant italijanske 2. armije sa sedištem u Rijeci.**

Roboti je u Mostaru vodio pregovore sa generalom Litersom o uslovima pod kojima bi nemačke trupe okupirale boksitna područja u Hercegovini. O tim pregovorima vidi tom IV, knj. 11, dok. br. 210.

[87] **Treba pomerio.**

Lukačević radi odlično, ali na svoju ruku, jer je celu vezu sa Brankom imao preko mene, pa znam da nijednu direktivu nije izveo, nego radi po datoj situaciji. Nastaviće se. —

Br. 2232 od Ištvana: br. 130 10. III. — Ponavljam da najveći deo naređenja istaknutog đela Vrhovne Komande nije izvršen, pošto su ista stizala sa zađocnjenjem i nisu odgovarala situaciji. Po dolasku u Hercegovinu osetio sam da moramo braniti liniju Konjic — Bijela ali me je naređenje istaknutog dela štaba pod pretnjom smrtne kazne zadržao u zoni Posušje, premda sam im javio da tamo nema više partizana. Bez obzira na pretnje prebacio sam veći deo svojih snaga koje su došle samnom iz akcije iz Like u reon sela G. Grabovica — Prenj na levu obalu Neretve radi ojačanja snaga koje su već tamo bile, u cilju tučenja i proterivanja komunista na desnu obalu Neretve.[88] Nastaviće se. —

Br. 2233 od Ištvana: br. 131 10. III. — Nastavak. — Pošto su se komunisti pro bih na gore označenoj liniji koje su držale crnogorske brigade Lukačevića, Kasalovića, Bojovića i Ružića, preduzeo sam odmah najhitnije mere i prebacio sam kolonu Vidačića preko Nevesinja na pravac Kula — Bijela. U saglasnost.i sa Rajom i Radulovićem proimenili smo pravac kretanja Veskovića i naredili mu da preko Prenia izbije u reon sela Borci. Ü više mahova prekhnjao sam Veskovića da pođe na izvođenje dodeljenog mu zadatka, ah isti nije hteo da to učini, već je ostao dva dana, zahtevajući da se njegovo ljudstvo koje do sada nije učestvovalo ni u jednoj borbi, obuče i naoruža. Nastaviće se. —

Br. 2234 od Ištvana: br. 132. Nastavak. — U zajednici sa Vidačićem treba da spreči dalje nadiranje komunista, ako nebih radio prema situaciji, već prema naređenjima istaknutog dela štaba,[89] ja bih se i sada nalazio u reonu s. Posušja i Rakitna. Ja sam još bio u Imotskom kada su partizani izvršili prodor kod Jablanice na levoj obali Neretve, a sada se ovaj neuspeh pripisuje meni. Docnije videćemo do koga je krivica za ovo. Nastaviće se. —

" i [92] Na margini depeše Draža je napisao, olovkom ćirilicom »Vidi 2248« i »Vidi 2231«.

[89] **U pitanju je Istaknuti deo Vrhovne komande.**

Br. 2235 od Ištvana: br. 133 10. III. — nastavak. Po podacima danas od 15 časova, komunistička prethodnica izbila je u selo Bijela, a njihove jake snage, verovatno glavnina, izbile su u Javorik.[90] To su snage koje su se kretale sa pravca od Sovića. Prema ovakvoj situaciji, nalazim i da je i Kalinovik, iako je daleko, ugrožen, radi čega preduzimam sve mere da ovo sprečim. Da je brojno stanje snage Lukačevića, Bojovića, Kasalovića i Ružica bilo makar iznad polovinu jako kako su Vas izvestili, partizani ne bi imali ovoliki uspeh. Kraj. Baćović.

Br. 2248 od Ištvana: br. 129 10. III. — Nastavak. — Ta grupa po Brankovom izveštaju broji 5.000 ljudi.[91] Toliko sam ih i hranio, a njihov je front probijen, a ne naš. Uostalom tučenje i Stamišića, Hercegovci su svoj proboj, izvršen 20-og [februara] sami zatvorili i pre nego što su crnogorci došli. Nisam davao nikakvu ostavku. Kada sam zvao delove Vrhovne Komande da komandu ju na lice mesta odgovorili su neozbiljno da neće da rade sa okupatorom tražeći u isto doba hranu, municiju, topove i vojsku od okupatora. Istina je da sam tražio da mi se potvrdi da li Vi stojite iza naređenja da se udari na okupatora pa da ću onda to odmah da izvršim.[92] — Jevđević. Kraj.

Br. 2249 od Marina:[93] (via Ištvan). — 6. [marta] — dobivena nova direktiva za promenu pravca ka Rakitni. 7. i 8. marta odred razbio 4. Buljanovu brigadu i zauzeo pod borbom Rakitno i Svinjaču. Naših pet ranjenih a partizana 96 mrtvih, 25 zarobljenih, zaplenjena komora i nešto arhive.[94] Iz aviona primećeno grupisanje partizana kod Tomislavgrada[95] i jaka kolona od Prozora ka Tomislav Gradu usled čega je odred zastao na položajima južnih padina Vran pl. sa 1000 četnika Baćovića za osmatranje prema ovoj grupi partizana spremni da je napadnu, u

[90] **Tad su na levoj obali Neretve, na prostoru Rama — Jablanica — Javorik dejstvovala 3 bataljona 2. dalmatinske brigade, 2. proleterska, 1. proleterska i 4. proleterska (crnogorska) brigada (tom IV, knj. 11, dok. br. 214).**

[91] **U pitanju je Konjička grupa.**

[93] **Bajo Stanišić, pukovnik.**

[94] **Borbu je vodio samo jedan bataljon 3. dalmatinske NOU brigade. Navedene podatke o gubicima redakcija nije mogla proveriti i utvrditi tačnost. Vidi tom IV, knj. 11, dok. br. 205.**

[95] **Sada Duvno.**

pokretu, ma u kom pravcu pošla. Sa Baćovićem sam saglasan.

Br. 2250 od Marina: (via Ištvan). — Usled situacije kod Konjica naredio sam da se hitno uputi ka Nevesinju kap. Đurović sa četničkom četom i bataljonom Golijana koje sam ostavio da drže Kulu Fazlagić u šahu, gde će ući u sastav hercegovačkih trupa pod komandom majora Petričevića[96] koji se upućuje za Konjic. Ovo je urađeno u sporazumu sa Baćovićem jer [je] isti mobilisao još snaga za Konjic.

Br. 2251 od Marina: (via Ištvan). — Od 28. februara do 2. marta jaka borba naših odreda na položajima južno od Drežnice.[97] 2. III pala Drežnica, 3 marta odred bio u s. Donja Grabovica. Rezultat borbe naših 10 mrtvih i 20 ranjenih. Partizana veliki broj mrtvih i ranjenih. 4. po novoj direktivi prikupljen odred kod Drežnice, 5. prebačen u Široki Br[ij]eg pre[d] Buljana koji beži ka Tomislav Gradu i Prozoru. Pošto nemam radio stanicu kao ostali nisam neposredno dostavljao izveštaje već to činim preko Rađulovića i on Vas izveštava. Moral vojnika je vrlo visok. Pobeda je sigurna. Pozdrav Bajo.

12. marta

Br. 2293 od 222: br. 335 9. III. — Komunisti vrše neprekidne napade na Voju a danas krenuli od Jablanice ka Drežnici lagu[98] pod komandom glavnog štaba[99] u cilju probijanja po cenu svega ka Crnoj Gori. Osmotreni pokreti jakih kolona ka Rami, Jablanid. i Doljankom. Voja drži javljene položaje, prikuplja sve snage na levu obalu sa zastorom na Bjelašnici. Pošto su Pantićevi potčinjeni vrlo slabi, a prodorom kod Jablanice Kasalovićev korpus znatno smanjen gubicima i osipanjem jedinica.[100] Naredio sam Veskoviću koji je stigao u Bijelo Polje da zorom krene preko Cičeva u Bijelu u pomoć Voji i da primi i

[96] **Boško, major, komandant Kombinovanog korpusa. O sastavu korpusa vidi dok. br. 84.**

[97] **Borba je vođena protiv jedinica 2. proleterske brigade. Vidi dok. br. 140.**

[91] **Nejasno.**

[99] **Odnosi se na Glavni štab NOV i PO Jugoslavije.**

[100] **i [101] U pitanju je leva kolona Konjičke grupe. O njenom sastavu vidi dok. br. 59.**

uredi Durmitorski korpus.[101] Voji šaljem još sto ljudi odavde. Baćoviću da se prebaci kamionima u Drežnieu i primi pod komandu sve Hercegovce i obema obalama Neretve izvrši napad ka Jablanici i Rami. U rezervi kod Belog Polja da ostavi 500 svojih ljudi. — Nastavak dep.

Br. 2294 od 222: br. 336 9. III. — Nastavak . . . 500 ljudi iz Trebinjske brigade da dođe u rezervu kod Drežnice. Gojnić je kod Rakitna i zatvara pravce između Vran pl. i Posušja. Ostavio sam ga na mestu radi osiguranja Baćovićeva. Danas stigao kod mene Grubač[102] i Glumac[103] sa 500 ljudi jer se bojim prodora preko Bjelašnice, pa nešto moram imati ovde. Jačina Vojina bez muslimana sa Veskovićem oko 4.000 ljudi, Baćovićeva takođe oko 4.000. Ovih dana izgleda da će mo tući odsudnu bitku sa glavnom snagom crvenih. Moral im je dobar. Zbog mase automatskog oružja, topova, ruskih uspeha i propagande Londona.

Br. 2295 od 222: br. 337 9. III. — Nastavak. Za svaki slučaj bilo bi dobro da Pavle[104] prikupi oko 4—5.000 svežih i dobro naoružanih ljudi i da se prebace kamionima u Mostar, jer su sve sadanje trupe oko 20 dana u neprekidnim borbama prilično iznurene, a jednako se mučimo za municiju i hranu, pa bi sveže snage dobro došle ako budemo prinuđeni na povlačenje. Naredio sam sve što se može, ali sam Vam javio da se mogu osloniti samo na Voju i Andriju,[105] pa nisam siguran u izvršenje naređenja. Mohm da javite Vaše mišljenje po ovome. Potrebna naređenja izdao [sam] Hugu i Pašaliju i uputio oficire. Danas stigli omladinci sa Andrićem.[106] Branko.

Br. 2296 od 222: br. 338 10. III. — Situacija danas: nemci obezbeđuju Ivan na liniji: Lisin — Koznik — Homolje; Konjic napustili.[107] Voja održao do podne liniju: Grad — Zla tar, Konjic — Tusrija — Lisina — Crni Vrh a noćas se izgleda povukao na Paklenu i Donju Bjelu. Radulović no-

[102] **Pavle, kap. I kl. komandant Višegradske brigade Drinskog korpusa.**

[103] **Stevan.**

[104] **Đurišić.**

[105] **U pitanju su Vojislav, Voja Lukačević i Andrija Vesković.**

[106] **Dr Vojin.**

[107] **Reč je borbenoj grupi »Anaker«. Grupa se povukla na navedenu liniju pod pritiskom jedinica 3. NOU divizije. (Tom IV, knj. II, dok. br. 207.)**

ćas javlja da su prednji delovi crvenih u Bjeloj a ogromne snage glavnine čelom na Javoriiku. Uhvaćena zapovest kod 9. divizije koju je razbio Gojnić kod Rakitna, da Tito želi da se probije pravcem Jablanica — Kalinovik — Metaljka — Južni Sandžak — Bugarska — Grčka. Velike snage u nadiranju od Prozora ka Rami. Kasalovićevi se posle proboja kod Jablanice [osipaju], Voja se ogorčeno bori već dva dana. Nstv.

Br. 2297 od 222: br. 339 Nastavak10. III. — Baćović zauzeo liniju Borčići — 823 — Glogošnica — Gradac — Plasa Glava. Nemci zauzeli Prozor i Tomislav Grad. Komunisti se očajnički bore i po svaku cenu hoće da se probiju. Naredio sam: Voji da održi liniju: Grad — Zlatar — Paklena — Gođevac — Borašnica do dolaska pojačanja. Ves'ković preko Hanskog Polja stiže u Borce sutra do podne a Vidačić će stići do mraka. Jačina oko dve i po hiljade ljudi obojica. Baćoviću da energično napadne na liniju Rečica — Krstac — Jablanica. Gojnića nameravam sutra da prevezem u Bijelo Polje u rezervu. Činim sve da boljševike tučemo i zadržimo ah je pitanje da li će sutra izdržati Voja. Nastavak dep.

Br. 2298 od 222: br. 340 10. III. — Nastavak .. . Radi svake eventualnosti Pavle treba da mobilise do 4.000 ljudi i da izradi prebacivanje kamionima do Nevesinja ih Mostara dok bi trebalo hitno poslati peške ka meni 2.000 ljudi, samo je teškoća što žabari ne daju hranu za ove ljude a sad imaju samo Grčku municiju.[108] Neka se bar pripremi odbrana linije: Foča — Dumoš pi.[109] a hranu i ostalo da uzme od Guvernera.[110] Ovo bi trebalo da bude gotovo za pet dana. Nadam se da će mo uspeti ali priznajem da u mnoge komandante ne verujem niti u njihove potčinjene. Sutra ću javiti stanje do 12 čas. Branko.

Br. 2299 od 222: br. 341 11. III. — Vesti o ogromnim snagama boljševika na levoj obali paničarske. U stvari nema ih više od 4.000 a možda toliko i na desnoj obali. Opkoljeni su i u očajnom položaju. Pojačanja Voji pristigla i crveni se probiti neće pored svih automatskih oruđa. Voja više nego sjajan. Prošle noći preduzeo na-

[108] **Na margini, u visini rečenice Draža je olovkom, ćirilicom, dopisao: »Pavle«.**

[109] **Verovatno je u pitanju Dumoška pl.**

[110] **Odnosi se na guvernera Crne Gore Pircia Birolija.**

pad i danas do podne podišao Ljubinji.[111] Prelazi na Prenju zatvoreni. Baćović sporo napreduje. Naredio sam da sutra izbije na Neretvu. Rezerve u prikupljanju kod Hanskog Polja, Belog Polja, i Drežniee. Bjelašnica obezbeđena. Levu obalu očistićemo možda za dva dana. Kasalovićev korpus u rasulu.[112]

Br. 2300 od 222: br. 342 11. III. — Nastavak... Pola mu pobeglo. Uhvatio sam 50 kod Uloga. Sve ću ih streljati. Beže u grupama kući. Neka ih Pavlovi pohvataju i učine potrebno. Pavle neka sam uputi 2000 svežih da izvršimo popunu i smenu umornih. Mislim da više neće trebati za boljševike sem ako se ne pobijemo sa nemcima. Podviknuo sam paničarima, a posle akcije mora se radikalno izmeniti komandno osoblje. Većina kukavice i nesposobni. Oistiću bez milosti. Ako ovih dana bude zastoja u radio službi, to je zbog kvara motora. Da ne brinete. Nisam zaboravio na Istočnu i Zapadnu Bosnu i ostale oblasti, već svima izdao sve potrebne instrukcije za rad, koji se sprovodi dobro. Posle akcije poslaću Vam detaljan izveštaj o svemu do sada urađenom. Mislim da će te biti zadovoljni. Pobeda je naša sigurna pored svog neprijatelja i zadnjih namera saveznika. Pozdrav Branko.[113] —

Br. 2319 od Frikea: br. 86 11. III. — 5. marta moji ljudi opkolili su 25 komunista u s. Ostri u jednoj štali.[114] Svi ovi komunisti su u begstvu od 1941. g. pod vodstvom inžinjera Radiše Poštića.[115] U borbi koja je trajala tri sata ubijeno je 14 komunista među kojima i Radiša Poštić, nešto se izvuklo iz borbe ali među pobeglim ima ranjenih. Zaplenjeno dva puškomitraljeza, 10 pušaka dosta municije i bombi. Od Poštića zaplenjena bogata arhiva.

Br. 2320 od Frikea: br. 87 Nastavak ... Na strani četnika poginuo samo jedan četnik Obren Aleksanđrić. Iz zaplenjene arhive se vidi da su se ovi komunisti cele 1942. g. i početkom ove godine krili uglavnom u takovskom

[111] **U pitanju je Ljubina pl.**

[112] **i** [113] **U depeši su neke reči podvučene olovkom i na margini je istom olovkom Draža Mihailović dopisao: »Pavle«.**

[114] **i** [115] **Napad četnika 2. ravnogorskog korpusa izvršen je na Čačanski NOP odred. Među 14 poginulih drugova bio je i zamenik komandanta odreda Radiša Poštić. Opširnije o tome vidi tom I, knj. 5, dok. br. 33.**

srezu u s. Srezojevcima, tamo im je omogućio prikrivanje komandir Zvonkove[116] čete neki Gavran, na taj način što je u svojoj pratnji imao zloglasnog komunistu iz sreza Ljubićskog Acu Savića koji je bio najpoverijivi ji četnik Gavranov a iza Gavranovih leđa krio ove komuniste. Nastavlja se.

Br. 2321 od Frikea: br. 88 Nastavak. — Tek kada sam Zvonku nekoliko puta kazao ko je Aca Savić i šta je sve kao komunista počinio po srezu Ljubićskom, Zvonko ga je tek pre mesec dana ubio. Tada su ovi komunisti počeli da prelaze u srez Tmavski i Ljubićski ah nigde se nisu duže zadržavah. Stalno su gonjeni i kod mene nisu imali sreće. Pored Radiše Poštića vođe za ceo kraj Zapadne Srbije što se iz arhive vidi i ostali su bili krvoloci. Očajnički su se borili ah su dobro pomlaćeni. —

Br. 2322 od Frikea: br. 89. Nastavak. Bilo je uhvaćeno pet živih pa kada smo dob ih potrebno saslušanje ubili smo ih. Zaplenjena arhiva nam služi za likvidaciju jataka i pristalica. Ovim su komunisti na mom reonu likvidirani. Sad nije više potrebno da Zvonko mobilise ljude radi čišćenja mog terena kako Vas je on izvestio niti mi treba da čini pomoć koju mi on preko Vašeg štaba nudi. Ja to od njih nisam tražio niti mi njihova pomoć treba. Nastavak .. .

Br. 2323 od Frikea br. 90 Nastavak. Moćan sa svojim snagama da u svako doba očistim moj teren od komunista, pa ma u kom broju da se pojave. Neka svaki očisti svoj teren i neka njime vlada kao ja, pa će te biti jako zadovoljni, najbolje je da svako gleda svoja posla i da ćuti, a dela neka govore, a ne da se govori koješta iz zavidljivosti. U ovoj borbi istakli su se žandarmerijski kaplar Jaroslav M. Lazović i rezervni podnarednik Milijan Ihć. Oba iz Ljubićke brigade pa ih predlažem za unapređenje i odlikovanje, kraj dep.[117]

13 marta 1943 god.

Br. 2331 do Ištvana: br. 134 11. III. — Podaci o situaciji: u toku noći vođene su borbe na liniji Grebeni — Zelena

[116] **Zvonko Vučković.**

[117] **Na margini depeše Draža je olovkom, ćirilicom dopisao »V Unaprediti. Pukov. pohvala«.**

Glavica — Izlazak odakle se produžava pod borbom danas pokret dalje ka Idbar dolini i Donjoj Jablanici.[118] Leva kolona drži položaje Gumenac — Plasa glava deo prema V. Sljeme.[119] Kapetan Vidačić sa svojom kolonom koja će do mraka biti jačine Oko 1.700 ljudi, prebačen je kamionima preko Nevesinja do nokti[120] i odakle je jutros produžio pokret pešice sa ciljem zatvaranja pravca od Bijele ka Nevesinju i Kalinoviku. Nastaviće se. —

Br. 2332 do Ištvana: br. 138 12. III. — Situacija na levoj obali Neretve je ozbiljna. Grupa kapetana Lukačevića u kojoj je pored domaćih bosanaca bilo i cmogoraca razbijena je i rasturena.[121] Obe durmitorske brigade i Sandžaklije izdah su, jer su javno izjavili da neće da se bore protiv svojih sinova, sestara i braće koji se nalaze u redovima komunista. Pri nailasku komunista iste su pozdravljah sa pesnicom sa uzvikom: »Smrt fašizmu«. Bosanci u sastavu ove grupe borili su se junački, ali izdati od cmogoraca bih su opkoljeni i masakrirani od komunista. Nastaviće se. —

Br. 2333 od Ištvana: br. 139 12. III. — nastavak. Poručnik Vukasović, komandant II. sarajevske brigade je poginuo. Ni u deo ostalih crnogorskih jedinica radi ovoga nemam poverenja. Kapetan Popović na položaju Gradina — Greben — Risovac vodi teške i krvave borbe.[122] Njegovo levo krilo koje je uspelo da izbije na Lipovsku i Gradac k. 417 snažnim protivnapadom, artileriskom i bacačkom vatrom otstupilo je na M. Pale. Izlazak. U reonu Plaše glave stanje je nepromenjeno. Nastaviće se.

Br. 2334 od Ištvana: br. 140 12. III. — nastavak. — O koloni kapetana Vidačića koja je upućena preko Nevesinja i Kule ka Bjeloj, nemamo nikakova obaveštenja. Naređenja koja dobijamo od istaknutog dela štaba, zakašnjavaju i ne odgovaraju situaciji, jer se ista nevero-

[118] **Borbe su vođene protiv 16. i 7. brigade 7. banijske NOU divizije. (Tom IV, knj. 11, dok. br. 60 i 62.)**

[115] **Položaje su, kod Plaše Glave, 10. marta držale jedinice 3. i 4. dalmatinske brigade. (Tom IV, knj. 11, dok. br. 217.)**

[120] **Nejasno. Tako piše u originalu. Kolona je upućena preko Nevesinja i Kule.**

[121] **i** [123] **Napad na Konjičku grupu, na tom sektoru, vršile su jedinice** [2]**. proleterske divizije. Četnici su razbijeni i u paničnom bekstvu napustili položaje, a jedinice 2. divizije su u toku dana izbile do s. Jezera. (Tom IV, knj. 11, dok. br.** [66]**.)**

[122] **Borba je vođena protiv delova 7. NOU divizije.**

vatno brzo menja. Potrebno je da jedno lice objedini komandu nad svima grupama. Hercegovina je moja. Molim Vas da mi dozvolite da primim pod svoju komandu sve jedinice na ovoj teritoriji. Mobilisaću sve što može da nosi pušku, i rešen sam da svi izginemo u odbrani Hercegovine. U dolini Neretve partizani su izbili po najnovijim podatcima do s. Dolovi.[123] Jedinice Bajine sutra zorom prebacujem na pravac Nevesinje — Kula — Bjela. Pored ovoga i sve druge raspoložive snage. Sutra idem za Nevesinje. Kraj. Baćović. —

Br. 2352 od Bernarda: br. 44 12. III. — Ištvan ostavio samozvanog vojvodu Plećaša da produži njegov rad oko organizacije Grmečkog korpusa.[124] Sa potpisima neodgovornih i nekim izjavama Plećaš otputovao Vama. Sobom poveo Boška D e u r u[125] i Dragana Mrkvića bez moje dozvole i znanja. Bernardo. —

Br. 2353 do Bernarda: br. 45. — Naši odredi vodili su borbu sa jačim snagama partizana oko Velike Popine.[126] Partizani su proterani u pravcu Srba. Ubijeno 48 partizana, među njima jedan kdt bataljona i politkom. Ranjeno oko 80. Zarobili smo 21 pušku. Mi smo imali 4 mrtva i 8 ranjenih. Izgubili smo jednu pušku. U Lici sve jači pritisak partizana. Bernardo. —

Br. 2354 od 222: br. 343 12. III. — Durmitorski korpus pobegao skoro ceo. Usled neprekidnih borbi ostavljen sam, i Vojin korpus[127] počinje sa osipanjem. Komunisti došli u Donju Bjelu. Voja uganuo nogu. Preuzeo sam potrebno, ali sveže trupe su hitno neophodne. Neka Pavle krene još sutra sa jurišnim bataljonom automobilima do Nevesinja, gde će dobiti dalji pravac prema Konjicu. Na levom krilu naši napreduju. Branko. —

Br. 2355 od 222: br. 344 13. III. — Po vest'ima Radulovića i Baćovića od 2 časa noćas situacija: Durmitorski kor-

[124] **Reč je o Grmečko-klekovačkom korpusu. Vidi dok. br. 62 i 111.**

[125] **Rez. podnarednik u to vreme je bio pomoćnik komandanta brigade »Gavrilo Princip«.**

[126] **Borba je vođena protiv grupe bataljona (1. bataljon 1. udarne brigade »Marko Orešković«, 2. udarni i 4. bataljon Ličkog NOP odreda) sektora Zrmanja. Grupa je imala zadatak čišćenje četnika na sektoru Bender — Otrić. O tome vidi tom V, knj. 13, dok. br. 60.**

[127] **Odnosi se na Mileševski korpus.**

pus pobegao ceo sem pratnje oficira od 20. ljudi.[128] U poslednjem protivnapadu Vojo imao mnogo gubitaka, i zbog bekstva Kasalovićevih počeli u masama bekstvo vojnika Glavatičevu a prethodnica crvenih došla u Dolove. Baćović pritešnjen ali drži jučerašnji položaj samo pobegla žabarska artiljerija. Nemci vrše pritisak od Prozora i Tomislav Grada. Komunisti su sve bacili na jednu kartu i čine poslednje napore da se probiju. Jačinu neznam ali naoružanje i zalaganje odlično, dok kod naših vrlo slabo. Tačan položaj. Vidačića i Veskovića neznam, jer dobivam strahovito paničarske izveštaje i uvek kontradiktorne. Juče su trebali da posednu liniju: Paklena — Gođevac — Borašnica — Osobac i da uhvate vezu sa Vojom. Nstv.

Br. 2356 od 222: br. 345: 12. Mart. Očekujem pre podne radio izveštaje. Pukovnika Baja sa 3000 hercegovaca i njegovih šaljem u Glavatičevo i dalje da se ovaj pravac zatvori i da se prikupe begunci. Činim sve da sprečim upad ali je neophodno da Pavle krene još danas sa jurišnim bataljonom i stalnim četnicima kamionima do Nevesinja ili do Cajniča pa posle k meni. Sem toga neka se najhitnije mobilise bar još 4000 prvoklasnih boraca na najbrži način upute k meni. Bez svežih snaga sa sadašnjim trupama bojim se da prodor nećemo sprečiti. To bi bio veliki šamar za nas. Peške kod mene treba da dođe 2000 ljudi koji bi usput vraćali begunce koji beže ka Šćepan Polju i Pivskom Manastiru i pljačkaju usput, a ja nemam sa čim da ih zaustavim. Grubača šaljem sa 2000 ljudi ka Glavatičevu da vraća begunce, meni je ostao Glumac sa 250 ljudi ovde. Prema beguncima koji se uhvate primeniti oštre kazne da se zaplaše ostali. — Nstv.

Br. 2357 od 346 Nastavak (13. III.). — Branićemo svaku stopu ali se bojim da naredim i najmanje pomeranje u nazad jer je pitanje gde bi ljudi stali. Kriza će trajati do dolaska prvih pojačanja sa Pavlom. Molim još danas odgovor. U Hercegovini mobilisano sve i pravim rezerve kod Glavatičeva, Hanskog Polja, Bijelog Polja i Drežnice. Pozadi Glavatičeva stvaram front za hvatanje begunaca. Pobeda je naša. Branko, kraj dep.

Br. 2358 od 222: br. 347 13. III. — Vojin korpus demoralisan i u raspadanju se povlači od Glavatičeva ka meni.

[128] **U pitanju su 1. i 2. durmitorska brigada.**

Kriza u punom jeku. Naredio sam povlačenje na liniju: Visočica — Grvanj — Rujište — Bijelo Polje — Neretva i prebacivanje svih snaga na levu obalu. Pukovnik Bajo sa 3000 svojih i Ištvanovih da zatvori pravac Konjic — Glavatičevo. Jedini izlaz da Pavle stigne sa traženim trupama u toku sutrašnjeg dana u Nevesinje, i da primi zatvaranje pravca od Konjica. Treba mobihsati sve tamo i uputiti ka jedinoj liniji koju odredite za dublje zatvaranje pravca ka Crnoj Gori i Sandžaku. Nstv.

Br. 2359 od 222: br. 348 Nastavak 13. III. — Kao istaknute linije dolaze u obzir Treskavica — Crvanj — Crna Gora. Dalje Treskavica — Dumoš — Bjelašnica i posle Drina — Volujak — Gohja. Učiniću sve da sprečim dublji prodor ah sa ovakvim paničarima i nesposobnjakovićima se ne može dobrome nadati. Očekujem dolazak nemaca i hrvata ovde jer su oni ud esili da pod vidom teranja komunista zauzmu Hercegovinu. Molim još danas Vaša naređenja za dalji rad. Branko. —

Br. 2360 od Ištvana: Br. 135 11. III. — Nastavak. Sa istim ciljem kolona Veskovića upućena je pravcem preko Zimlja ka Borcima. Verujem da su ove dve kolone već u vezi sa Lukačevićem. Trebinjska brigada 450 ljudi iz Striževa prebacuje se danas u Zastolje za hvatanje veze sa Veskovićem kod Crnog polja. Deo jedinica Gojnića iz reona Rakitnog 1000 prebacuje se danas u Bijelo Polje i obrazuje opštu rezervu. Pravac Rakitno — Drežnica. Zatvaranje potrebnim snagama. Po izveštaju Konjičke brigade ljudstvo 1. i 2. Durmitorske brigade neće da |se bori a oficiri sa najpouzdanijim saradnicima iz ove dve brigade nalaze se u Bjeloj. Baćović.

Br. 2361 od Ištvana: br. 136 12. III. — Situacija 12. III u 8 čas.: Lukačević na liniji Konjic — Ljuta — Spiljani — Vrabac — k. 1032 — Kiser — Borašnica, Vidačić od juče u pokretu ka Bjeloj. Vesković sa linije: V. Kapa — 1820 — k. 1520 produžava ka Lisini radi dejstva u desni bok partizanskih snaga, na prostoriji: Pomol — 423 — Bjela — M. Lisina (1402) — Ljubina pl. Popovićeva kolona na hniji Gradac — Lipovska — Dobri Dol — Gradina 1206. Pantić na liniji — Gumenac — Plasa Glava — Veliko Sljeme. Nstv.

Br. 2362 od Ištvana : br. 141 13. III. — Prema naknadnim podacima poručnik Vukasović je živ. Sa Brankom sam u stalnoj vezi. Od sebe dajem sve da situaciju popravim. Baćović.

14. mart:

Br. 2371 od Marina: Usled stvorene situacije kod Konjica naredio sam da se moj odred[129] prebaci za Nevesinje radi presecanja partizanskog nadiranja ka Nevesinju, ili dolinom Neretve. Broj 22 pristao je pod pretnjom kidanja odnosa pošto je pio.[130] Upućen je Vidačić sa 1500 ljudi da od Nevesinja ka s. Bjela, a Vesković od Hanskog polja ka Velike Bare — Tiso vica. Gatačku grupu uputićemo danas kamionima od Gackog 'ka Nevesinju i dalje za Vidiačićem. Od Đenerala Đukanovića tražen je odred depešom da ga uputi u Gacko i da drži Kulu Fazlagića u šahu. Pošto je danas primljena direktiva po istoj će se postupiti i već je to bilo naređeno. Marino.

Br. 2372 od Ištvana: br. 137 12. III. Nastavak. Gojnić sad nalazi se na ranijem položaju i zatvara Drežnicu od Rakitna i Dugog Polja. Njegovih 1000 sada je u rezervi u Bijelom Polju. Trebinjska brigada 450 na Zastolje i hvata vezu sa Veskovićem na Prenju. Naredio sam da po svaku cenu danas do mraka zauzmu Popović — M. Rečica — Krstac — G. Jablanica. Pantić — Omi Vrh — Jelačići i 458 — Oštra Glava — Raulje — 1648. Kolona 11 zauzela Tomislav Grad i Prozor i produžava ka Rami. Baćović. Kraj dep.

Br. 2373 od Ištvana: br. 142 13. III. — Situacija 13. u 12 č. : Lukačević na položaju Konjic — Ljuta — Spiljani — Đajići. 1. i 2. Durmitorska brigada otkazale poslušnost i otstupile. Pribojska i Fočans'ka brigada u povlačenju od Kule ka Glavatičevu. Ovo nije provereno. Vidačić zauzeo položaj: Vitoš — Lukovište — Vlah po izveštaju od br. 22. — Od 2. Sarajevske brigade koja je pretrpela 12 marta poraz kod Boračke Drage ostupilo u Bijelo Polje 97 boraca. Od Konjičke brigade ovde otstupilo 50 boraca. Vesković [stigao] na Zimlje sa svojom kolonom. Nstv.. .

[m] **Reč je o Zetskom četničkom odredu.**
[130] **Tako piše u originalu.**

Br. 2374 od Ištvana: br. 143 13. III. — Nastavak . . . Trebinjska brigada [stigla u] Zastolje odakle vrši pokret na Crno Polje. Kolona Popovića i Pantića vodi krvave 24 časa borbe na položaju: Gradina — Male Pale — Izlazak[131] — Gumenac — Plasa Glava.[132] — Deo prema Velikom Sljemenu. Dosadanji gubici u poslednja 24 časa pet poginulih od kojih dva komandira i 26 ranjenih. Partizana izbrojano mrtvih 26. Broj ranjenih nije poznat. Zauzeti položaji održani do sada. Nastavak.

Br. 2375 od Ištvana: br. 144 13. III. Nastavak... Partizani raspolažu jakom teškom i lakom artilerijom i velikim brojem automatskog oružja. Pokušavamo da produžimo do G. Jablanice i Krstača. Bajove snage 2. bataljona u Drežnici. Nikšićska brigada u pokretu preko Nevesinja ka Kljuni i dalje. 1. bataljon u pokretu za Mostar i Nevesinje radi prebacivanja u reon Konjic. Snabdevanje Vidačića zbog nedostataka veza nemoguće. Zečevića i Kureša na Plasoj Glavici samo putem aviona. Ovaj izveštaj podneso sam Cika Branku. —

Br. 2376 od Ištvana: br. 145 od 13. III. — Situacija kod mojih jedinica je sledeća: Vidačić po mojoj inicijativi prebačen je preko Nevesinja na pravac: Kula — Bjela.
— Na položajima sevemo od Kule uspeo je da zadrži nadiranje komunista kojima je po izdaji i bekstvu obeju Durmitorskih brigada, a zbog ovoga i ostalih, ovaj pravac postao potpuno otvoren. — Branko je ovo naknadno odobrio. — Vesković potpomaže Vidačića na levom krilu koji vodi krvave borbe. Trebinjska brigada štiti Veskovića i priprema akciju u pravcu s. Borci u bok i pozadinu komunista. — Milorad Popović vodi teške borbe na liniji: Gradina — Borčići — M. Pale — Izlazak. Nastavak . ..

Br. 2377 od Ištvana: br. 146 13. III. — Nastavak... Dva puta je zauzimao i izgubio Gradac — 417 i danas ga ponovo zauzeo. Teži da što pre izbije u reon Krstac — Jablanica. Na levom krilu na desnoj obali Neretve stanje je nepromenjeno. Po naređenju Vrhovne komande treba da se povučem na liniju — u viisinu s. G. Grabovica ali

[131] **Na tom sektoru položaje su držale jedinice 7. NOU divizije potpomognute 1 haubičkom baterijom. (Tom IV, knj. 11, dok. br. 220.)**

[132] **Položaje na desnoj obali Neretve, uključujući Gradac (na levoj obali) držala je 3. dalmatinska brigada 9. NOU divizije. (Tom IV, knj. 11, dok. br. 68.)**

zbog morala kod ljudstva ovo nesmem da učinim. Ostaću dok god mogu na označenom položaju. Mislim da nisam zaslužio stalno Vaše prekore. Nije važno komandovanje važna je pobeda. Rezultati će pokazati pravo stanje. Baćović. —

Br. 2378 od Ištvana: br. 150 13. III. — Komandant Konjičke brigade javlja kurirom: 1. i 2. Durmitorska brigada te Fočanska u divljem bekstvu povlače se prema Kalinoviku. Oficiri Kasalović, Bojović, Ružić i dva Poleksića došli su hitno za njima da ih vrate. Drugi deo pivljana — 120 uhapsih smo između Nevesinja i Gacka, kada su na bekstvu širih paniku. Kompaktni su odredi: Veskovića i Stanišića. Baćović poslao kolonu v i d a c j e[133] koja zaustavila nadiranje i okuplja rasturene. Popović iz druge Baćovićeve kolone danas opet pod teškom borbom zaustavio partizane i zauzeo ponovo Gradac. Molim dajte Baćoviću slobodu akcije jer mi najbolje znamo situaciju. Jevđević.

Br. 2381 od 222: br. 349 13. III. — Situacija na frontu: Konjic — Ljuta — Špiljani — Đajići: Vidačić sa 1500 hercegovaca na frontu: Vitoš ■— Mrkovišće[134] — Vlah. Gojnić sa 1300 Bajovih u pokretu na liniji: Vrsa — Dudalski — K. Grabovica — Lišaj. Veskoviću je naređeno da posedne liniju: Lišaj — Ruda Glava — Ruda Lastva, pomogne Vidačiću i hvatanje veze sa ostalim. Deo Trebinjske brigade na Prevorou 1850 spremni za dejstvo ka Vosučmiku[135] i podršku Veskovića. Baćović ostao na položaj: Gradina — Glogošnica — Gumenac — Plasa Glava — V. Sljeme — u žestokim borbama sa komunistima. Rezerve na liniji: Glavatičevo — G. Zimlje — Drežnica a nove se prikupljaju. — Nastavak.

Br. 2382 od 222: br. 350 Nastavak. . . Kasalović, Ružić i Bojović sa 300 ljudi kod mene gde ću ih zadržati,[136] gde su juče 200 ljudi iz Višegradske brigade otkazali poslušnost i pobegh kućama, i ako su bih u rezervi. Imam samo 100 ljudi sigurnih i nisam u stanju da razoružam

[133] **Vidačića.**

[134] **Lukovište.**

[135] **Verovatno Poslušniku (t. 1741).**

[136] **U to vreme se major Ostojić nalazio u Kalinoviku.**

veće grupe. Nikiću[137] sam naredio da ih sačeka i razoruža. — Grubac otišao ka Glavatičevu da vraća begunce i skoro sve Vojine vratio. ■— Činim sve da moral sačuvamo i prodor zaustavim. Pukovniku Baji naredio sam da zatvori šupljine u rasporedu na desnoj obali na liniji: Dubačina — Dolovi •— Golo Brdo i uhvati vezu sa Vojoim. — A Voji isto kao Baji. Izgleda da se u Borke prebacio Tito sa glavnim štabom. Naredio sam da Baja prouči mogućnost napada na Borke i izbijanja na liniju: Paklena — Gođevac ■— Borašnica —• radi održavanja morala, Baćović da ostane na sadanjim položajima, —- u aktivnoj odbrani zatvarajući pravce preko Prenja. Nastavak. —

Br. 2385 od 222: br. 352 14. III. — Major Petričević drži liniju Dudalski K [1054] — Kom •— Perin Kuk — Čičevo — Lipeta —- V. Okuka. — Vesković zatvara Boračku Dragu. Vidačića položaj neznam tačno. Prethodnica crvenih[138] na liniji istočne padine Crne Gore — Kula — Košuta. — Voja javlja da se glavnine kreću pravac: Mala Ljubina[139] — Jošanica — Bjela — Borci. Naredio sam Baju napad sa ciljem izbijanja prva na liniju Ključi (K. 963) — Borci — Poslušnik — Osobac — Velike Bare —• a[140] potom Pavle na Gođevac B a p a s n t e a — Osobac. Baćoviću da prebaci 600 ljudi sa desne na levu obalu a do Gradine (1206) da uputi 300 ljudi sa automatskim oruđem pravcem: Popova glava[141] — Mala Lisina — Siljevica za udar u bok i pozadinu boljševika a da se pripreme za upućivanje jake snage ka liniji Ploče (1655) •— Siljevica — Lisina da hitno uputi jake rezerve u Gornje Zimlje. — Nastavak.

Br. 2386 od 222: 353 Nastavak. Baju naređeno da zatvori pravac ka Umoljanima i da formira jaku rezervu na desnoj obali Neretve. Već 26 dana se držimo stalno u napadima. Odbrana samo kad mora i na osetljivim mestima, do dolaska pojačanja. Ali mislim da će mo posao završiti lako samo ako Pavle stigne na vreme. Branko.

[137] **Bajo, Drinski korpus.**

[138] **Jedinice 2. proleterske NOU divizije. Tom IV, knj. 11, dok. br. 65,** 66 **i 70.)**

[139] **U pitanju je Ljubina pl.**

[140] **Dalje je rečenica nejasno napisana.**

[141] **Verovatno Borova glava (k. 1520).**

Br. 2387 od Ištvana: br. 147 12. III. — Agencija Stefani objavila je juče da je izbio konflikt između Vas i Londona, na pitanju partizana. Mnogo me brine tri nemacke kolone koje nastupaju od Tomislav Grada, Prozora i od Konjica. Premda se još drže ugovora, saopštio mi je moj talijanski imformator da su opet tražili od Talijana da nemačka diviziska komanda bude u Mostaru. U sve tri kolone ima oko 3500 ljudi a od kojih trećina legionara hrvata, trećina jugoslovenskih nemaca ostatak nemci iz Rajha. — Bio sam prisiljen da saopštim talijanima sledeće : Ulazak nemaca u našu zonu znači rat. —

Br. 2388 od Ištvana: br. 148 Nastavak . . . Srbi su povezani i organizovani na ćelom Balkanu, i taj ulazak nije samo sukob sa našim Bosansko-hercegovačkim trupama, nego ćete istoga dana izgubiti i Crnu Goru i zapaliti i Srbiju i Albaniju. Talijani su uplašeni i komandant armije ponovo je odleteo u Rim. Tu nemačku akciju forsiraju Hrvati i naročito biskupi mostarski i sarajevski, iskorišćujući sva naša nasilna a ne potrebna nasilja u ovim operacijama. Nastavak . ..

Br. 2389 od Ištvana: br. 149 Nastavak: Sa druge strane i netaktično držanje pojedinih komandi i onaj akt što su ga Crnogorci predali Talijanskom đeneralu pogoršah su i otkrili pre vremena mnoge stvari. Molim ako želite, da otežam sukob i dalje taktiziram, naredite da mi niko ne pravi smetnje i da se postupa kako ja predložim. Danas sam dobio opet ultimatum nemačke komande iz Sarajeva povodom letaka koji se objavljuju bez moga znanja i kompromituju celu stvar. Kraj dep. Jevđević. —

Br. 2390 od Ištvana: br. 151 Nastavak: 14. III. — Zbog novostvorene situacije dolaskom nemaca na desnu obalu Neretve, o čemu Vas Jevđević već obavestio, nameran sam da sve snage sa desne obale Neretve prebacim na levu, a potom da na položaju kap. Popovića prikupim sve raspoložive rezerve i pređem u napad sa ciljem da u reonu Idbara razdvojim komunističke snage, i da ih počesno tučem.. Ostale naše jedinice ostaće na svojim položajima ne dozvoljavajući komunistima da se probiju.

Br. 2391 od Ištvana: br. 152 14. III. — Situacija 14. u 10 č. Vidačić na položaju Lipeta — Kula u vezi sa Veskovićem i Petričevićem. Stanišić sa većim delom svojih jedinica prebačen od Nevesinja za Glavatičevo i dalje. —

Ostatak njegovih jedinica odpočeo je danas prebacivanjem za Nevesinje. Kolone Popovića i Pantića stalno vode krvave borbe. U toku jučerašnjeg dana do 14. č. Popović je ponova zauzeo Gradac i D. Jablanicu. — Nastavak . ..

Br. 2392 od Ištvana: br. 153 14. III. — Nastavak. U borbama noću 12./13. i juče imali smo 23 mrtva i 46 ranjenih. Komunisti su izgubili za isto vreme 150 mrtvih na reonu Popovića i oko 250 na reonu Kureša i Zečevića, pored ogromnog broja ranjenih. Zarobljeno je 10 puškomitraljeza i 40 pušaka. Uništen im jedan top 105 mm. Nastaviće se. —

2393 od Ištvana: br. 154 Nastavak: Naredio sam da se jedinice sa desne obale Neretve prebace na levu obalu, da se sa njima ojača kolona Popovića i da Popović i Pantić produže napad koji je u toku pravcem Idbar, — radi razdvajanja komunističkih snaga i počesnog tučenja. Molim da se zatvori na desnoj obah Neretve linija: Spiljani — Kašići. Ovaj sam izveštaj dostavio i Branku. Baćović. —

ML[142]

Završeno sa r. br. 2393
na strani 100
14. marta 1943
p. poručnik
Drag.[143]

[1,2] **Mirko Lalatović, napisao plavim mastilom, ćirilicom.**
[143] **Prezime nečitko.**

BR. 86

NAREĐENJE KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRA2E MIIIAILOVIĆA OD 14. MARTA 1943. KOMANDANTU ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA ZA NAPAD NA JEDINICE 2. PROLETERSKE DIVIZIJE U PREDELU BORCI — GLAVATIČEVO[1]

PUKOVNIKU STANISIĆU —najhitnije — š.t.[2] pover.

U vezi ranijih naređenja[3] i poslednjeg Cičinog naređenja[4] preko Veskovića[5] naredio sam da sutra zorom produžite napad i to:

Desna kolona — 700 svežih trupa i Pribojska brigada desnom obalom pravcem: Dudalski k. — V. Kamen — Dubočani — Dolovi — Golo Brdo sa širenjem u levo do Neretve.

Po svaku cenu i bez ikakvih izgovora još u toku noći naredite Petričeviću[6] da jaču snagu uputi u Dubočane i sigurno spreči prilaz boljševika na desnu obalu pravcem:[7] Borci — Dubočani — Umoljani.

Srednja glavna kolona sastavljena od Veskovića, Vidačića[8] i dela Petričevićevih da preduzme napad sa sađanjeg položaja levom obalom pravcem: Lipeta — Kula — Borci — Gođevac.

Leva kolona — Trebinjska brigada 700 ljudi da napadne pravcem: Crno Polje — Poslušnik — Goraš[9] — Borašnica i preko Boračke Drage udarajući u bok i pozadinu onih koji su pred glavnom kolonom.

Još noćas poslati na Crno Polje 300 ljudi koji će u prvo vreme držati liniju Crno Polje — Prevorac — Velike Bare i štititi bok Trebinjcima, a docnije izbiti na liniju: Osobac — Dolovi — Velke Bare.

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII,** Ca, **k. 161, reg. br. 42/3 (BH-V-95).**

[2] Sifrovano, telefonom.

[3] **Odnosi se na naređenja po kojima je Zetski četnički odred imao zadatak da spreči prodor jedinica 2. proleterske divizije na pravcu Konjic — Glavatičevo. Detaljnije o tome i rezultatima borbi toga odreda na pravcu Glavatičevo — Nevesinje — Gacko vidi dok. br. 85, 113 i 140.**

[4] **Draža Mihailović. Reč je o naređenju da se održi linija: Visočica — Crna gora — Bijelo polje. Vidi dok. br. 87.**

[5] **Andrija.**

[6] **Boško, komandant Kombinovanog korpusa. Vidi dok. br. 84.**

[7] **Na tom pravcu su napadale jedinice 2. proleterske divizije.**

[8] **Milorad. Jedinice iz sastava Trebinjskog korpusa.**

[9] **Verovatno je u pitanju Taraš (k. 1729).**

Rezervu od najmanje 1000 svežih trupa, plus brigada koja pristiže i trupe vraćene iz Mileševskog korpusa[1]“ držati na prostoru: Glavatičevo — Cičevo — Cesam.[11]

Zavesti red i disciplinu. Moral podići.

Napad izvesti najvećom žestinom udarajući u bokove i pozadinu neprijatelja uvek sa tempom.

Cilj prvo izbijanje na liniju: Vrtača — Ubiholje (864), Ključi (963) — Borci — Poslušnik (1741) — Osobac — Velike Bare, a potom: Ljuta — Paklena (908) — Gođevac — Kiser — Borašnica. Ovim se ostvaruje počesno tušenje prethodnica boljševika i najsigurnije sprečava svaki prodor bilo ka Kalinovu'ku ih Umoljanima.

Ponovo podvlačim potrebu da se još noćas posednu Dubočani i hitnog rada sutra desne kolone.

Vi sutra pređite u Glavatičevo.

Major Baćović[12] danas postigao velike uspehe. Zarobio 10 p.mit., 50 pušaka. Našao mrtvih boljševika preko 500 i masu ranjenih. U toku noći prebacuje sve snage sa desne na levu obalu, a sutra preduzima napad sa linije: Gradina — Glogošnica — D. Jablanica pravcem: Lipovska — Golo Brdo — Celebić, a jednom kolonom pravcem: Gradina — Barova Glava — Mala Lisina — Siljevica u bok i pozadinu boljševika.[13]

Broj 11 drži desnu obalu i vrši pritisak od Rame i Konjica.[14]

Ovo je najpogodniji mcmenat za definitivno uništenje glavnih snaga boljševika u džepu Neretve, što [se] i mora postići po svaku cenu.

Učinite sve da se postigne što sjajnija pobeda posle mesec dana borbi.

Pobeda je naša.

Smrt boljševicima.

14/111. 43
u 17,15 č.
Položaj[15]
Predata u 18.50

Pozdrav **Branko**

[10] **Odnosi se na 1. i 2. durmitorsku brigadu. Vidi dok. br. 85 i 113.**

[11] **Cesam, nejasno. Verovatno je u pitanju Česme.**

[12] **Petar.**

[13] **Reč je o borbama Nevesinjskog korpusa protiv 3. brigade 9. dalmatinske divizije kod D. Jablanice. Vidi dok. br. 85 i 113.**

[14] **Sa pravca Rame napad su vršile jedinice nemačke 369. legionarske divizije, a sa pravca Konjica borbena grupa »Anaker«.**

[15] **Tada se Ostojić sa svojim štabom nalazio u Kalinoviku.**

BR. 87

NAREĐENJE KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVICA OD 15. MARTA 1943. KOMANDANTU OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE ZA POSEDANJE POLOŽAJA RUDA LASTVA — OSOBAC — DOLOVI — BIJELA RADI SPREČAVANJA PRODORA JEDINICA 2. PROLETERSKE I 3. NOU DIVIZIJE KA KALINOVIKU I NEVESINJU[1]

MAJORU BAĆOVIČU — najhitnije S.t. pover.

Boljševici noćas napali na Čičevo i Lipetu,[2] a deo snaga prebacili na desnu obalu blizu Glavatičeva. Po mome naređenju naši nisu izvršili napad.[3] Naredio sam da ga izvrše noćas i da sadanji položaj održe po svaku čemu. Jača kolona crvenih u pokretu ka Glavatičevu. Prema Čičinom[4] naređenju linija: Visočica — Crna Gora — Bijelo Polje — Neretva mora se održati po svaku cenu do dolaska Pavlova.[5]

Zbog teške situacije kod Baja,[6] a da bi se sprečio prodor ka Kalinoviku i Nevesinju, jedini je izlaz da vi u toku noći prebacite trupe u Bajovu visinu, stoga,

Naređujem :

1. Sadanji Vaš položaj predajte broju 22[7] a vi pod zaštitom zaštitnica u toku noći prebacite najhitnije sve Vaše snage na liniju: Ruda — Lastva (1835) — Osobac (1922) Kamenac (1843) — [Mala] Vršina (1784) [Velika]Baba (1509) — Dolovi (623) — Bijela.

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 162, reg. br. 9/1 (BH-V-104/1).**

[2] **Čičevo je 16. marta 1943. zauzela 1. proleterska, a Lipetu 10. hercegovačka NOU brigada. Opširnije o borbama na tom sektoru vidi dok. br. 113 i 140; tom IV, knj. 11, dok. br. 81.**

[3] **O tome naređenju vidi dok. br.** 86.

[4] **Draža Mihailović.**

[5] **Reč je o dolasku oko 2314 novomobilisanih crnogorskih četnika pod komandom Pavla Đurišića. Te su jedinice imale zadatak da spreče prodor jedinica 2. proleterske divizije na sektoru Kalinovik. S tim jedinicama je u rejon Kalinovika došao i Draža Mihailović. Opširnije o pokretu, dolasku i rasporedu tih jedinica za odbranu Kalinovika vidi dok. br. 113.**

[6] **Stanišić. O zadacima Zetskog četničkog odreda, tih dana, vidi dok. br. 85, 113 i 140.**

[7] **Odnosi se na italijanske okupacione jedinice. U ovom slučaju na 49. bataljon crnih košulja divizije »Murđe«.**

Ovo izvršiti bez ikakvog izgovora jer treba da imate u vidu da nam ništa ne vredi da vi budete u Bijeloj, ako u to vreme crveni budu u Nevesinju ili Kalinoviku.

2. U Gornjem Zimlju i Lišanima stvoriti jake rezerve za udare u bok neprijatelja pravcem Čičevo. Na frontu držati manje snage, i biti gotov za vršenje protivnapada i pomeranja fronta do Lipete, jer će pukovnik Bajo morati da drži jače snage na desnoj obali Neretve.

3. Na pogodan način objasniti starešinama i ljudstvu da se ovo mora uraditi radi jedinstva i skraćivanja fronta i da bi se sprečio prodor, koji je uperen prema Glavatičevu. Moral održati do dolaska Pavla i jakih pojačanja iz Crne Gore.

4. Mobilisati sve što je pod oružjem i privući najhitnije u rezervu na liniji: Kruševljani — Luka — Donje Zimlje.

5. Shvatite težinu situacije i hitnu i neophodnu potrebu da se ovo odmah izvrši. Od brzine Vašeg rada zavisi da li ćemo spasti Nevesinje i Kalinovik.

Upotrebite kamione za prebacivanje trupa.

Tražite od 22 da hitno pojača Vaše trupe. Javljajte redovno situaciju radiom i telefonom, pre i posle podne, jer ovako nisam u toku situacije.

Hitno na posao da spasemo Hercegovinu.

Pavle treba sutra uveče da bude kod mene.

15. III. 43
u 17,10 č
Položaj[8] 18,20[9] Pozdrav **Branko**

[8] **Ostojić se tada nalazio u Kalinoviku.**
[9] **Vreme kada je radio-telegrafista primio naređenje.**

BR. 88

NAREĐENJE KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVICA OD 16. MARTA 1943. KOMANDANTU ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA ZA GRUPISANJE JEDINICA NA PRAVCU ULOG — OBALJ I NAPAD NA JEDINICE 2. PROLETERSKE DIVIZIJE[1]

Puk. Stanišić — *š.t.p. vrlo hitno!*

Vrlo je verovatno da komunisti celokupne Vaše snage[2] zadržavaju jakim pobočnicama, a glavnu snagu upućuju preko Glavatičeva i Odžaka u pravcu Kalinovika ili Uloga.[3] Prema Baćoviću u oblasti Jablanice istu ulogu vrše njihove zaštitnice.[4] Prema ovome, a u vezi stvarne situacije na Vašem frontu, ostavite samo najpotrebnije snage prema levom krilu i rezerve vršeći što jači pritisak u pravcu Glavatičeva, a jače snage od najmanje 2.000 ljudi uputite levom obalom u pravcu Obija i spremite ih za udar u pravcu severa u bok i pozadinu komunista koji nastupaju ka Kalinoviku.[5] Mesto i pravac upotrebe rešite Vi sami na osnovu podataka koje Vam pruža avijacija o mestu i pravcu neprijateljske kolone. Zadocniti nesmijete ni jednog trenutka. Samo zbog dosadašnjeg mlitavog i neaktivnog rada Vaših trupa i neprebacivanja na desnu obalu došlo je do ovoga prodora ka Kalinoviku. Zahtevam od Vas i svih Vaših starešina najveće zalaganje u ovom odsudnom momentu i da ovom prilikom popravite greške iz prošlih dana.[6] Čim stigne major Đurišić[7] izvršiću napad pravcem Kali-

[1] **Original primljene depeše (pisan mastiljavom olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 162, reg br. 20/1 (BH-V-110).**

[2] **Odnosi se na Zetski četnički odred, Nikšićku brigadu i Kombinovani korpus (majora Petričevića) sve pod komandom pukovnika Stanišića.**

[3] **Na pravcu Glavatičevo — Nevesinje napad su vršile jedinice 3. NOU divizije, a na pravcu Glavatičevo — Ulog — Kalinovik jedinice 2. proleterske divizije.**

[4] **Tih dana u predelu Jablanice, na položajima između Plasa Glave i Jablanice, nalazila se 3. brigada 9. dalmatinske divizije. Brigada se u toku noći 14/15. marta prebacila na levu obalu Neretve (tom IV, knj. 11, dok. br. 233).**

[5] **O borbenom rasporedu i aktivnosti jedinica Baja Stanišića kod Glavatičeva, Nevesinja, a potom kod Gacka, vidi dok. br. 113 i 140.**

[6] **Odnosi se na borbe Zetskog četničkog odreda i Nikšićke brigade na pravcu Mostar — Drežnica i Mostar — Imotski krajem februara i početkom marta 1943. Vidi dok. br. 75, 85 i 140.**

[7] **O dolasku četničkih jedinica pod komandom Pavla Đurišića i sa njima Draže Mihailovića na sektor Kalinovika vidi dok. br. 113.**

novik — Odžaci — Glavatičevo. Vi i major Baćović morate u ovom momentu da odigrate odsudnu ulogu udarajući u bok i pozadinu neprijatelja, dok Đurišić bude napadao frontalno.
Za slučaj da nam se od sutra prekine telefonska veza, ovo neka Vam bude direktiva za rad sledećih dana dok se veza ponovo ne uspostavi i stvori jedinstvo fronta.

Avionom bacajte izveštaje u selo Miljevinu kod crkve, čim se veza prekine.[8] Znak tri vatre u vidu ravnostranog trougla na rastojanju od 100 metara. Zahtevajte najintenzivnije izviđanje iz vazduha i bombardo van je kako bi se prikupili što tačniji podaci o neprijatelju i naneli mu što veći gubitci. Danas nisam od Vas primio nijedan izveštaj. O radu Vaših trupa i položaju nemam uopšte nikakvih podataka. Od kolike je ovo štete po opštu stvar jasno je svakome. Učinite sve da se greške otklone i da se preduzme najenergičniji rad. To zahtevaju interesi opšte stvari. Izveštavajte me o situaciji što češće i što tačnije.

Pobeda je naša.

16-III-43 g.
u 22[s5] č.
Položaj[9]

Pozdrav**Branko**

[8] i [9] **Ostojić je toga dana naredio da se radio-stanice i Centar veze premeste iz Kalinovika u Miljevinu, dok se on, istog dana, nalazio u s. Borija, odakle se ponovo vratio u Kalinovik. Vidi dok. br. 113.**

BR. 89

NAREĐENJE KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 17. MARTA 1943. KOMANDANTU ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA DA SPRECI BEŽANJE RAZBIJENIH I DEMORALISANIH ČETNIKA I ORGANIZUJE ODBRANU NEVESINJA[1]

Puk. Stanišić — š.t.p. *pre svega!*

Pavle sutra stiže kod mene.[2] Iznenađuje me da naši komandanti nisu u stanju da pruže odbranu na prihvatnim položajima nego im je prvi prihvatni položaj kuća. Preduzmite sve da na liniji koju sami izaberete prema situaciji zaustavite sve naše trupe i sprečite po svaku cenu dubok prodor komunista ka Nevesinju.[3]

Kao oslonac neka Vam služe: Crvanj — Crna Gora i Velež pl. Objasnite ljudima da su pojačanja stigla i da izdrže još dan-dva kako bi bili u stanju da organizujemo napad za uništenje komunista. Tražite od Baćovića da mobiliše sve snage i da Vas pomogne a da njegova kolona što energičnije goni iz pozadine komuniste.[4]

Pomoću br. 22 neka Baćović najhitnije organizuje odbranu Nevesinja koje se mora sačuvati po svaku cenu do dolaska Đurišića.[5] Šamo aktivnim radom i neprekidnim protivnapadima možete zadržati jedinice u svojoj ruci i zaustaviti komuniste.

Izvestite hitno o situaciji.[6]

1 7 - 3 - 4 3 g.
u 23 č. Branko
Položaj[7]

[1] **Original primljene depeše (pisan mastiljavom olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 162, reg. br. 24/1 (BH-V-113).**

[2] **O dolasku crnogorskih četnika Pavla Đurišića i sa njima Draže Mihailovića na sektor Kalinovika, vidi dok. br. 87 i 113.**

[3] **Na pravcu Glavatičevo — Nevesinje napad su vršile jedinice 3. NOU divizije. O borbama tih jedinica protiv italijanskih i četničkih snaga na sektoru Nevesinja vidi dok. br. 113 i 140.**

[4] **Deo hercegovačkih četnika majora Baćovića vršio je tih dana napad na pravcu Jablanica — Krstac — Bijela, a deo (njih oko 1800) nalazio se na putu za Kalinovik, radi pojačanja tamošnje odbrane. Opširnije vidi dok. br. 113.**

[5] **Podršku četničkim jedinicama pružila je grupa »Škoti« sa 1. i 2. bataljonom 55. pešadijskog puka, baterijom 75/13 i četom tenkova (tom IV, knj. 11, dok. br. 239).**

[6] **Vidi dok. br. 113.**

[7] **Ostojić se tada nalazio u s. Borija kod Kalinovika.**

BR. 90

IZVEŠTAJ KOMANDANTA OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 17. MARTA 1943. KOMANDANTU ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA O SITUACIJI KOD GLAVATICEVA, KRUŠEVLJANA I LUKE*

222[2]

Situacija od 17-marta: Do 5 časova naši su bili na liniji Krstac — Ivanovo brdo — Rat kamen — Bahtijevica — Lokva.[3] U 5 časova grupa Vesković[4] sa bataljonom Mijuškovića[5] otstupila je u paničnom bekstvu i u toku celoga dana prikupljali su se na prostoriji selo Pridvorci — Nevesinje.[6] Iz kolone Veskovića pojedine grupe pobegle su čak u Fojnicu i druga mesta. Po Veskovićevoj izjavi za sada bi mogao da prikupi **300** ljudi na koje se ne može mnogo računati. Nikšićka brigada sa položaja Tijeme — Ivanovo brdo u 5 časova se razbegla. Ostale jedinice ostale su na položaju Petričević[7] — Vidačić[8] — Gojnić[9] vodeći cele noći vrlo teške borbe. Pod pritiskom jačeg neprijatelja grupa Petričevića i I četnički bataljon[10] popustili su tako da je Vidačić ostao na položaju opkoljen vodeći borbe prsa u prsa. Uspelo mu je ipak da probije komunistički lanac i da otstupi u pravcu s. Potporim —; Bijelo Polje, gde je prikupio oko **2.000.**— tražeći od br. **22** da se prebaci prema Nevesinju. Gojnić i Petričević otstupili su u selo G. Zimlje gde su se nalazila dva bataljona i dve baterije br. **22.**[11] Pošto je pravac ka Nevesinju ostao potpuno otvoren i kako su u selo Luka počeli da ulaze sitni partizanski delovi, to sam od trupa predvi-

' Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 231, reg. br. 1/9 (BH-X-120).

[2] Brojčana oznaka za Zaharija Ostojića i Istaknuti deo Vrhovne komande.

[3] Odnosi se na Zetski četnički odred Baja Stanišića, hercegovačke četničke jedinice pod komandom majora Baćovića i deo snaga Limsko-sandžačkih četničkih odreda.

[4] Andrija. Deo jedinica Limsko-sandžačkih četničkih odreda (Bjelopoljska, Andrijevička i Kolašinska brigada).

[5] Simo, komandant 3. bataljona Zetskog četničkog odreda.

[6] Napad na tu grupaciju četnika vršile su jedinice 10. hercegovačke NOU brigade. Vidi dok . br. 113 i 140.

[7] Boško (Kombinovani korpus).

[8] Milorad (Trebinjski korpus).

[9] Blažo.

[10] Bataljon je iz sastava Zetskog četničkog odreda.

[11] Odnosi se na italijanski 26. pešadijski puk.

đenih za Kalinovik[12] zadržao u Nevesinju Rogatičku brigadu i uputio je u pravcu s. Luka da rastera partizane i uhvati vezu sa Bajom. Za vreme kretanja ka Liki ova brigada sretala je razbijene i demoralisane delove Veskovića i ostalih, ali ih nije mogla zadržati i produžila je dalje. Do mraka zbila je u reon sela Kljuni. U toku sutrašnjeg dana prebaciću na pravac Nevesinje — Luka jedinice Vidačića i po mogućstvu i Popovića,[13] ako br. 22. bude hteo da ostavi samo svoje jedinice u reonu Krstača. Sa ovima preduzeo bih ofanzivu. Odred poslat u Kalinovik izbio je do mraka sevemo od Uloga. Zadatak mu je da posedne liniju Jagina Glava — Debelo brdo — Sušnjata Glava — Neretva i da pod borbom zadržava nadiranje komunista[14] do Pavlovog dolaska.

Večeras su stigli Baja[15] i Đukanović.[16] Ulažemo sve napore da kod jedinica povratimo moral i da se od ostataka razbijenih jedinica formiraju nove koje bi se eventualno mogle upotrebiti.

U Nevesinje stigao je još jedan bataljon baterija i četa bornih kola br. 22.[17]

Ištvan[18]

[12] **Za pojačanje odbrane Kalinovika u toku 16. marta upućene su: Bilećka i Gatačka brigada, kao i deo ljudstva iz 2. sarajevske brigade. Ukupno 1800 četnika. Tom formacijom komandovao je kap. I kl. Aleksa Drašković.**

[IJ] **Milorad (Nevesinjski korpus).**

[14] **Na pravcu Glavatičevo — Kalinovik napad su vršile jedinice 2. proleterske divizije. Diviziji su bili pridodati 4. i 6. bataljon 1. proleterske brigade koji su kao posebna kolona vršili napad pravcem s. Živanj — s. Vilišta — s. Jezero — Ulog (tom IV, knj. 11, dok. br. 100).**

[15] **Stanišić.**

[16] **Blažo, general.**

[17] **Odnosi se na delove italijanskog 55. pešadijskog puka divizije »Murđe« i njemu pridata ojačanja.**

[18] **Petar Baćović.**

BR. 91

PISMO MAJORA MIRKA LALATOVICA OD 18. MARTA 1943. KOMANDANTU 2. RAVNOGORSKOG KORPUSA O BORBI ČETNIKA PROTIV JEDINICA NOVJ U DOLINI NERETVE I ZADACIMA KORPUSA[1]

Dragi Frike[2]

Primio sam vaše pismo.[3]

Drago mi je što ste vi lično dobro i što stvari kod vas idu tako dobro. Komuniste moramo nemilosrdno uništavati. Sada se tučemo sa njihovim glavnim snagama u oblasti Konjica.[4] Oni su ispred Nemaca i ustaša pobegli iz »Bihaćke republike« i ovamo su ih sačekali naši odredi. Zbog teških prilika pod kojim se radi, trebalo nam je malo duže vremena da prikupimo potrebne snage.[5] Nadam se da ćemo za desetak dana i ovo pitanje skinuti sa dnevnog reda. Sad se komunisti nalaze između Prenja i Bjelašnice u dolini Neretve i naši ih napadaju sa svih strana. Oni se nalaze u veoma teškom položaju i svakog dana ih je sve manje i manje a naši se stalno ojačavaju pristiglim pojačanjima. Verujem da će im ovde biti definitivna grobnica.

Vidim da i vi ne sedite skrštenih ruku. Tako i treba. Vaš skorašnji lov dobro je osakatio komuniste.[6] Preduzmite još sve za skidanje Mandića[7] i njegove grupe. Imajte u vidu da su Nemci veliki lopovi i nemojte se sa njima sastajati.[8] Uostalom vi ih dobro poznajete.

' Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 2, reg. br. 30/1 (VK-V-65/1).

[2] Pseudonim Predraga Rakovića.

[3] Redakcija ne raspolaže tim pismom.

[4] Tih dana udruženi četnici, italijanske, ustaško-domobranske i nemačke jedinice vodile su borbe protiv jedinica NOVJ u široj oblasti: Idbar, Konjic, Borci, Glavatičevo, Kljuni, G. Zimlje. Vidi dok. br. 89, 90, 113 i 140.

[5] O brojnom stanju četničkih jedinica angažovanih u borbama protiv jedinica NOVJ u dolini Neretve vidi dok. br. 83, 85 (depeša 2044) i 92.

[6] Reč je o napadu četnika 2. ravnogorskog korpusa na Čačanski NOP odred. Napad je izvršen 5. marta 1943. u s. Ostri. Tom prilikom poginulo je 14, ranjeno 3, izgubio se jedan, a spasilo se 7 partizana. Opširnije o tome vidi tom I, knj. 5, dok. br. 33.

[7] Radenko, komandant Čačanskog NOP odreda »Dragiša Mišović«.

[8] O sastanku komandanta 2. ravnogorskog korpusa sa nemačkim komandantom G. Milanovca vidi dok. br. 67 i 113 (depeša 2649).

Produžite sa pomoći za nastradale u Miokovcima.[9]

Sto se tiče unapređivanja stvar stoji ovako. Učinili smo jedan opšti predlog vladi[10] da se unaprede svi oni iz naše organizacije koji su stekli zakonsko pravo i to zaslužuju svojim radom, sa rangom od dana kad je ko stekao pravo na unapređenje. U ovom smislu objavio bi se jedan opšti ukaz. Sve ovakve vodimo u evidenciji i čim se ukaže mogućnost dostavićemo i poimenično da se potpišu ukazi, pošto nas je vlada, a i Englezi, molila da lične stvari svedemo na najnužniju meru, jer su veze jako opterećene.[11] Glavno je da niko, ko to zasluzuje, neće izgubiti ništa u rangu, a što će to malo docnije doći ne smeta ništa. Rat je a sem toga i kod nas specijalne okolnosti.

Razumem potpuno vaše teškoće u pogledu obuće. Svuda se s tim jako kuburi. Za sad vam šaljemo 10 pari cipela.

Gledajte sa Ristovićem da glatko ide.

Vas i sve vaše najsrdačnije pozdravlja

18 mart 1943. Vaš Lalalović[12]

[9] **Vidi dok. br. 67.**

[10] **Odnosi se na vladu Kraljevine Jugoslavije, u Londonu.**

[11] **Misli se na radio-veze između četničke Vrhovne komande i Jugoslovenske vlade u Londonu.**

[12] **Mirko, šef II odseka Operativnog odelenja u Štabu Draže Mihailovića.**

BR. 92

PLAN KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 18. MARTA 1943. O GRUPISANJU JEDINICA I NAČINU IZVRŠENJA NAPADA NA JEDINICE NOVJ NA PODRUČJU IZMEĐU PRENJA I BJELAŠNICE[1]

18. mart[2]
Ideja
opšteg napada na boljševike

1) *Bajo*[3] *i Baćović* — na Crvnju, Crnoj Gori i Veležu da spreče dublji prodor ka Nevesinju[4] —, a sprema snage za frontalan napad u vezi sa *22 (jaka* art.priprema i bombardovanje)[5]
2) *Baćović* da spremi snagu za udar u desni bok preko *Crne Gore*
3) *Pavle*[6] da udari u levi bok pravcem Crvanj — Crna Gora i preseče glavne snage od pojačanja i komore i uništi glavnu snagu
4) *Momčilović*[1] i *Nikićevi}* — da izvrši udar preko Glavatičeva levom obalom i dublje preseče glavninu od rezerve, uništavajući bojnu komoru i artiljeriju
5) *Milorad Popović*[9] — da goni iz pozadine što energičnije zaštitnicu i zaostale snage, težeći udarima na desni bok i radeći tesno sa Vojom[10]
6) *Voja* •— da pomogne Popoviću uništenje boljševika u Bijeloj[11], a potom onih između Gođevca i Glavatičeva[12] uda-

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 231, reg. br. 23/10 (BH-V-124). Plan je pisao major Zaharije Ostojić.**

[2] **1943. godine.**

[3] **i** [20] **Stanišić (Zetski četnički odred).**

[4] **Na pravcu Glavatičevo — Nevesinje napad su vršile jedinice 3. NOU divizije. O borbama tih jedinica sa crnogorskim i bosansko-hercegovačkim četničkim jedinicama vidi dok. br. 90, 113 i 140.**

[5] **Te jedinice su podržavali delovi italijanske divizije »Murđe«.**

[6] **Đurišić. Vodio je formaciju od oko 2314 četnika. S tim jedinicama na položaj je došao i Draža Mihailović. Vidi dok. br. 113.**

[7] **Milorad (delovi Romanijskog korpusa).**

[8] **Bajo Nikić (Drinski korpus).**

[9] **Komandant Nevesinjskog korpusa.**

[10] **Lukačević (Konjička grupa).**

[11] **Toga dana u Bijeloj se nalazio najveći deo ranjenika, koji su tu još uvek dopremani sa pravca Idbar — Vis. Ranjenike su prenosile jedinice 7. i 9. NOU divizije, potpomognute jedinicama 1. proleterske divizije, koja je održala položaje severno prema borbenoj grupi «-Anaker« i nemačkoj 718. diviziji. Te neprijateljske jedinice toga dana su bile severno od Neretve, na prostoru Konjic — Rama (tom IV, knj. 11, dok. br. 85,** [88]**, 92 i 93).**

[12] **Na širem prostoru Glavatičeva nalazile su se jedinice 2. pro-**

rom u levi bok pravcem: Špiljani — Borci, radeći u tesnoj vezi sa Popovićem i Momčilovićem.

7) *Jednovremen rad svih kolona,* stim, što bi kolona pod 1) trebala da napada dan ranije radi kamufliranja Pavlovog napada, koji izvršiti sledeće noći

8) *Veza:* 1) *Voja i Milorad* — preko Vojine stanice
   2) *Pavle* preko Andrijine stanice
   3) Bajo i Baćović preko Ištvanove[13] stanice
   4) Centar — Radulović[14] preko svoje stanice
   5) Telefon — kuriri — znaci

9) *Snabdevanje* i *saradnja* avijacije i artiljerije br. II[15] i 22 preko Jevđevića

10) *Početak* opšteg napada, kad priđe Momčilović i Popović izbije u Bijelu (po prilici oko 25/111)

11) Do početka opšteg napada kolona 1) stalnim napadima da zamara i troši boljševike i spreči prodor ka Nevesinju, odnosno *Drašković[16] i* Pavle ka Ulogu ili Kalinoviku

12) Izvršiti duhovnu i materijalnu pripremu za otsudnu bitku sa boljševicima — propaganda

13) Preko Jevđe spreči ti upad br. 11 u Hercegovinu a br. 11 i 22 iskoristiti do maksimuma za uništenje boljševika

14)[17]

18. mart
Grupisanje
Nevesinjska grupa

Na položajima sevemo i u visini sela Pridvorci

Poručnik Dobrica Đukič[m]	=	550 ljudi	2550
			650
Poručnik Vidačić[19]	=	1000 ljudi	700
			1250
Bajova[20] 3 četnička bataljona	oko =	1000 ljudi	1000
			1000
svega	= oko	2550 ljudi	7150"

leterske divizije, 1. proleterska brigada i 3. NOU divizija. Na tom prostoru nalazio se i Vrhovni štab NOV i POJ.

[13] **Petar Baćović.**

[14] **Borivoje.**

[15] **Odnosi se na nemačke okupacione jedinice.**

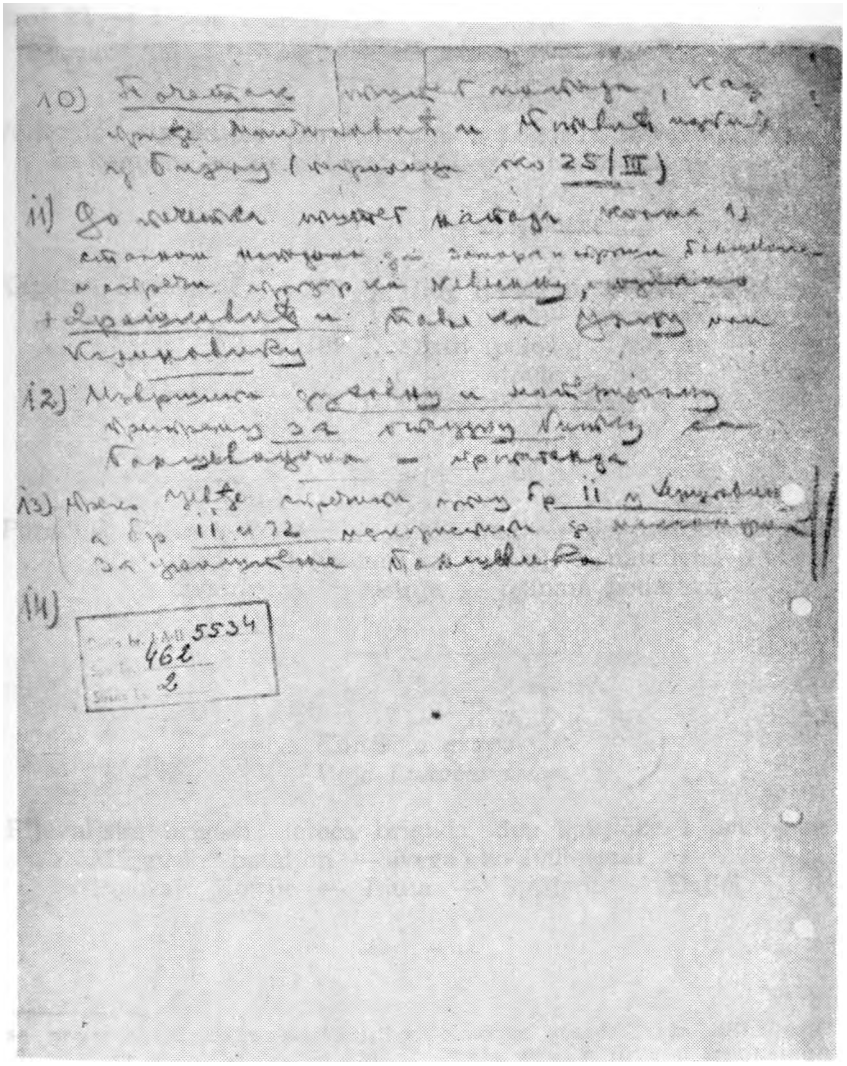
[16] **Aleksa.**

[17] **Tako stoji u originalu.**

[18] **Rogatička brigada. Vidi dok. br. 94.**

[19] **Milorad, komandant Trebinjskog korpusa.**

[21] **Gornje brojke i zbir su dopisani ljubičastom olovkom. S obzirom da su toga dana Draža Mihailović i Ostojić bili zajedno, može**

Fotokopija dela dokumenta br. 92.

Broj 22 — 1 puk i artiljerija[22]

Vesković — prikupio oko 650 ljudi u Logoru[23] Nevesinje i čeka kamione za prebacivanje u Ulog — Kalinovik

Kapetan Drašković — *300* lj. Ulog (položaji: Strane — Milavići — Pandurica)
100 lj. Obalj (položaj: Osoj br. — Gostović — Papuć)
300 lj. Kalinovik — rezerva

Poručnik Milorad Popović — 1250 ljudi — do juče bio u gonjenju od Krstača ka Bijeloj — naređeno prebacivanje za Nevesinje — nemam podataka

Konjička grupa
Voja Lukačević

Pljevaljska brigada, leteća brigada, deo konjičke i pribojske Miljevski[24] bataljon — svega oko *1000 ljudi*
Položaj: Konjic — Ljuta — Špiljani — Đajići

se pretpostaviti da je ljubičastom olovkom pisao Draža Mihailović (brojevi su slični brojevima koje je Draža pisao u drugim originalnim dokumentima). U prilog toj pretpostavci ide i to da su ljubičastom olovkom podvučeni značajni delovi teksta kao: br. 11 i 22, datum napada, zatim delovi teksta o saradnji sa br. 11 i 22, koncentracije jedinica NOVJ i pravci napada četničkih kolona.

[22] **Odnosi se na italijansku borbenu grupu »Škoti« koja je napadala sa pravca Nevesinje — Kljuni — Luka i 26. pešadijski puk divizije »Bergamo-«, koji je napadao pravcem D. Zimlje — Crna gora i pravcem G. Zimlje — Bahtijevica. Opširnije o tom vidi dok. br. 95; tom IV, knj. 11, dok. br. 239 i 243.**

[23] **Selo kod Nevesinja.**

[24] **Odnosi se na Miljevinski bataljon.**

Kalinovička grupa

Ružić[25]	= 300	ljudi	
Glumac[26]	= 200	”	drže položaje oko
Srubač[v]	= 1 0 0	”	Kalinovika i zatvaraju
Lazarević[28]	= 100	”	sve pravce od zapada,
Hercegovci	= 300	”	severa i juga.

svega = oko 1000 ljudi

Pojačanja
Pavle

oko *2300* ljudi na putu od Miljevine za Kalinovik
razmeštaj dat Salatiću[29]

Drinski korpus

Deo od *500* ljudi na putu *od Ustikoline za Miljevinu*

Romaniski korpus

Pporučnik Vojinović[30] sa *200 ljudi* stiže noću 18/19 u Dobro polje
Kapetan Momčilović sa *500 ljudi* stiže noću 19/20 u Dobro polje
Još oko 300 ljudi na putu za Dobro polje
svega *oko = 1000 ljudi*

— . —

Baćoviću — Naređeno da mobiliše celu Hercegovinu i dovede pojačanja u Nevesinje

— . —

Broj 11 — dve divizije, na desnoj obali Neretve vrše pritisak od Konjica, Ostrošca, Harne i Širokog Brijega[31]

[25] **Ivan (1. i 2. durmitorska brigada).**
[26] **Ste van.**
[27] **Pavle.**
[28] **Miloje, Mile.**
[29] **Danilo.**
[30] **Stevan. Tada komandant Kladanjske brigade Zeničkog korpusa.**
[31] **Napad na jedinice NOVJ vršile su nemačke divizije i to: sa linije: Konjic — Ostrožac — Rama 718; sa linije Rama — G. Grabovica 369. legionarska i sa pravca Široki Brijeg SS divizija »Princ Eugen«.**

U Sarajevu jače grupisanje — na aerodromu
Raj lovac i >u Butimiru oko *60* aviona

— . —

Boljševici

Prednjim delovima na položaju: Gradac (893) — s. Kljuni —
s. Prosjeka — V. Gradac (1074)[32]
Velike komore oko Glavatičeva
U Odžacima ih nema
4 se danas predala u Ulogu kap. Draškoviću
Izgledi: glavne snage na prostoru: Glavatičevo — Kljuni
Ostale u prikupljanju od Ljubinje[33] do Glavatičeva
Komore ogromne. Glavni štab[34] uz prednje delove
Gladni i premoreni
Mangupski način napada — noću klinovi —
prepadi — Boje se bombardovanja
Jedinice: 1., 2, 3. i 9. divizija = približno oko 12.000 ljudi
Imali ogromne gubitke. U Borcima *2000* ranjenih
Imaju *tačne* podatke o nama u svakom pogledu
Pravac: Glavatičevo — Nevesinje — Gacko, i deo Zelengore za C. Goru.

[32] **Na tim položajima su se nalazile jedinice 3. NOU divizije, koje su napadale u pravcu Nevesinja.**

[33] **Ljubina pl.**

[34] **Odnosi se na Vrhovni štab NOV i POJ. Vrhovni štab se kretao sa 2. proleterskom divizijom.**

BR. 93

NAREĐENJE KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 18. MARTA 1943. KOMANDANTU OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE DA PRIKUPI JEDINICE I ORGANIZUJE ODBRANU NEVESINJA[1]

Majoru Baćoviću — najhitnije — š.t. poverljivo

Vojvoda Djurišić sa 2.500 prvoklasnih boraca stiže danas kod mene.[2] Kapetan Momčilo vic[3] sa DerUconjinim[4] i 1000 prvoklasnih boraca stiže noćas i sutra uveče u Dobro Polje. Za 2 dana stiže 500 ljudi iz Drinskog korpusa. Sa svima ovim svežirn i prvoklasnim trupama učinićemo krajnje napore da tučemo glavne snage boljševika, koji su izgladneli, premoreni, desetkovani i demoralisani izuzev proletera koji vrše proboje. U vezi najnovije situacije privucite Popovića[5] i sve Vaše snage i Vi lično upravljajte borbom za zaustavljanje proboja ka Nevesinju.[6] Samo neprekidnim napadima na bokove i pozadinu boljševika stvarajući jurišne jedinice sa automatskim oruđima i bombaška odelenja napadajući danju i noću i služeći se njihovom taktikom možete ih zadržati i tući.

Puk. Bajo[7] neka prikupi sve trupe iz Crne Gore u Nevesinje ili između vaših položaja i Nevesinja,[8] odmori, nahrani i duhovno pripremi za nove borbe. Molim da u istom pravcu radi i đeneral Đukanović.

Zahtevam od svih starešina tamo da založe sve snage za podizanje morala našim borcima i stvaranje vremena borbom za udar svežim snagama na bokove u pozadinu boljševika. Od uspeha na ovome poslu zavisi dali ćemo vremenski stići da

[1] **Original (pisan mastiljavom olovkom, ćirilicom), u Arhivu VII, Ca, k. 162, reg. br. 43/1 (BH-V-128).**

[2] **Reč je o 2.314 novomobilisanih četnika koje je vodio Pavle Đurišić u borbu protiv jedinica 2. proleterske divizije na sektoru Kalinovik. Sa tim jedinicama na položaj je došao i Draža Mihailović, dok je Stab Vrhovne komande sa svojim organima i ustanovama i dalje ostao u s. Lipovu, kod Kolašina. O dolasku Draže i tih jedinica u oblast Kalinovika vidi dok. br. 113.**

[3] **Milorad, komandant Romanijskog korpusa.**

[4] **Savo, komandant 1. sarajevske brigade.**

[5] **Milorad.**

[6] **Na pravcu Glavatičevo — Nevesinje napad su vršile jedinice 3. NOU divizije. O borbama jedinica divizije protiv četničkih i italijanskih snaga na tom pravcu vidi dok. br. 113 i 140.**

[7] **Stanišić.**

[8] **O borbama jedinica Zetskog četničkog odreda i Nikšićke brigade kod Nevesinja, a potom kod Gacka, vidi dok. br. 140.**

uništimo komuniste pre nego što zauzmu Nevesinje ili posle toga.[9] Najvažnije je postići moralni preokret kod naših trupa predočavajući im svu težinu situacije kod komunista i uveravajući ih u našu sigurnu pobedu dolaskom Vojvode Djurišića i svežih trupa.

Sporazumite se u svemu sa đeneralom Đukanovićem, Bajom i ostalim starešinama i javljajte situaciju. Zahtevajte neprekidno izviđanje i bombardovanje iz vazduha. Javljajte mi rezultate avionskog izviđanja.

Pobeda je naša.

18-3-43 g.
u 8,45 č
Položaj[10]

Pozdrav**Branko**

Predato u 10,45 h

BR. 94

IZVEŠTAJ MAJORA BORIVOJA RADULOVIĆA OD 18. MARTA 1943. KOMANDANTU ISTAKNUTOG DELA VRHOVNE KOMANDE O RASULU, BEŽANJU I PLJAČKI ČETNIČKIH JEDINICA NA PODRUČJU NEVESINJA[1]

18-III - 1943

Čika Branku.—[2] Dezerteri crnogorskih jedinica pri povratku u Crnu Goru strahovito pljačkaju usputna srpska sela. Odvode konje, goveda i ovce, nose devojačko ruho i sve što nađu da valja. Juče je jedna grupa ispregla volove ljudima, klali ih i na očigled domaćina pekli, što nisu ni partizani radili prošle godine. Molim naredite crnogorskim graničnim vlastima da se stvari [opljačkane][3] i stoka vrati ovdašnjoj sirotinji.

12,15 h

G užina[4]

[9] **Nevesinje su 22. marta 1943. oslobodile 4. proleterska i 5. crnogorska brigada 3. NOU divizije. O tome vidi dok. br. 113.**

[10] **Toga dana se Ostojić nalazio u Kalinoviku.**

[1] **Original primljene depeše (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 162, reg. br. 34/1 (BH-V-121). Tekst u originalu je, u celini, podvučen ljubičastom olovkom.**

[2] **Zaharije Ostojić.**

[3] **Na tome mestu original je oštećen.**

[4] **Tomo.**

Cika Branku.—

U toku noći 17/18 obišao sam naše trupe na pravcu Luka — Nevesinje,[5] sa ciljem:

1) da izvidim način posedanja položaja, obezbeđenje i bojnu gotovost;

2) da utvrdim zbog čega je došlo juče do neuspeha;[6]

3) koje se jedinice nalaze na pomenutom pravcu i u kakvom rasporedu.

Javljeni položaj juče nije uopšte posednut. Đukić,[7] kada je bio u visini s. Kljuni naišao je na mitraljesku vatru pa kako je usput sretao veliki broj odstupajućih, pa se je moral i kod njegovih ljudi pokolebao te je poseo sevemu ivicu s. Pridvorci. Položaj nikakav, obezbeđenje nikakvo a bojna gotovost skoro nije ni postojala. Usled ovoga major Keković[8] sa Bajovom[9] štabnom četom izvršio je nekakvo obezbeđenje oko sevemog dela pomenutog sela koje je išlo u jednom luku do polovine sela sa istoka i zapada.

Naši su bili u vrlo teškoj situaciji i trebalo je samo da partizani napadnu pa da dođe opet do nereda. Tako je bilo psihičko stanje. Tu na položaju nalazi se veliki broj oficira, za koje velim da su prema svemu ovom bili nemoćni. Linija naših položaja označavala se velikim vatrama. Usled iznetog stanja sada tek uviđam zašto partizani pri napadu noću na nas imaju uspeha. Njihove trojke ulete u naše grupe i naprave nered. Ovakva je ista situacija bila i u toku noći 16/17. o.m.,[in] disciplina slaba, uticaj starešina nikakav i fiziološki neizgrađeni ljudi. Sve grupe predstavljale su inertnu masu koja je samo čekala udarce partizana. Sada je jasno zašto se je odstupilo više od 20 km. Od Pridvoraca do Nevesinja jedinice kraj vatri u dubokom snu bile su ovako raspoređene: na severnoj ivici Đukić. U s. Priđvorici Gojnić[11] sa Đukićem[12] i štabnom četom. Kraj druma istočno od s. Sopilji jedan četnički bata-

[5] **O borbenom rasporedu četničkih jedinica na tome pravcu vidi dok. br. 82, 93, 113 i 140.**

[6] **i [10] Reč je o razbijanju četnika u rano jutro 17. marta na .liniji: Rat Kamen — Bahtijevica. Napad je vršila 10. hercegovačka NOU brigada ojačana jednim bataljonom 1. proleterske brigade. Opširnije o tim borbama vidi tom IV, knj. 11, dok. br. 87.**

[7] **Dobrica (Rogatička brigada).**

*** Mihajlo.**

[9] **Bajo Stanišić.**

[11] **Blažo.**

[12] **Vladimir.**

ljon, zapadno od druma drugi i treći četnički bataljon.[13] U selu Logor Vesković[14] a iza njega Nikšićka brigada.

Stanje jedinica:

Četnički bataljoni vrlo umireni i ideološki izgrađeni. Kod Veskovića samo oko 400 boraca, ostalo nesigurno ili se razbeglo. Na Nikšićku ne treba više računati jer oni nikoga ne priznaju i svi su pobegli u Crnu Goru, pljačkajući usput sve od meštana: hranu, veš, devojačku spremu, novac, konje pa čak i prstenje sa ruku. Oni su se otrgnuli od starešina i pljačkaju pojedinačno i Srbe i muslimane i to baš one domove odakle su muškarci u četničkim jedinicama. Preduzeo sam mere kod komandanata da se pljačke spreče po svaku cenu a da se dezerteri hvataju i dovode u logor gde će im se suditi. U razgovoru sa komandantima stekao sam utisak da ih nije napadala jaka grupa komunista ali da kod njih nije bila zastupljena bojna gotovost. Komandanti kažu da su nesposobni ma šta danas da urade jer su im ljudi jako zamoreni. Ovde stižu danas Vidačić[15] sa 1.000 ljudi i puk Talijana sa artiljerijom.[16] Molim te blagovremeno mi dostavi direktivu za rad od Uloga do Veleža pošto će sutra moći da se napada.

Ove moje konstatacije potpuno su tačne i nemaju paničnо obeležje a dostavljam zbog toga da znaš s kime radiš.

Baćović izveštava da Nemci ulaze u Široki Breg[17] po zahtevu Lukačevića i da Nemci imaju originalnu depešu Lukačevića. Upućen je protest, o rezultatu izvestiću.

Moji su izveštaji uvek verodostojni a zašto se ne slažu sa izveštajima [ostalih] to ne znam. Mislim da bi preko mene trebah izveštaji da idu, pa onda ne bi bilo kontradikcije.

Radulović[18]

Primljena u 13,30 h
18/111—43[19]

[13] **Odnosi se na 1, 2. i 3. četnički bataljon Zetskog četničkog odreda.**

[14] **Andrija. Delovi Limsko-sandžačkih četničkih odreda.**

[15] **Milorad.**

[16] **Verovatno italijanski 55. pešadijski puk.**

[17] **Na pravcu Imotski—Široki Brijeg—Mostar nastupala je SS divizija »Princ Eugen«.**

[18] **Borivoje.**

[19] **Datum je dopisan ljubičastom olovkom.**

BR. 95

ZAPOVEST ŠTABA OPERATIVNIH JEDINICA OD 18. MARTA 1943. POTCINJENIM ZA NAPAD NA JEDINICE 3. NOU DIVIZIJE NA LINIJI PRESJEKA — KLJUNI — LAKAT[1]

S t a b
OPERATIVNIH JEDINICA[2]
18 marta 1943 god.
u 17 časova
Položaj

Z A P O V E S T

Sekcija 1 : 100.000 — Nevesinje — Mostar — Konjic

Prema poslednjim podacima partizani se nalaze u s. Presjeka — s. Kl juni — Lakat i na ćuvicima iznad ovih sela. Na Pješčatoj Gomili (1493) nalaze se manji partizanski delovi sa automatskim oružjem.[3]

U selu Kruševljani nalaze se dva partizanska bataljona a u s. Glavatičevu njihova komora, koji su u toku 18 - III - bombardovani.

Partizanske snage su male. Na celoj prostoriji na levoj obali reke Neretve cene se na 4—500.

Naše jedinice nalaze se u reonu[4] Uloga, Nevesinja, s. Gornje Zimlje i G. Grele.[5]

Zadatak je našoj jedinici da napadnu partizane, da ih tuku i preteraju sa leve obale Neretve.

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, reg. br. 40/1, k. 162 (BH-V-125).**

[2] **Taj štab se prvi put pojavljuje u dosada istraženim dokumentima. U pitanju je novoformirana komanda, koja je objedinjavala dejstva četnika Zetskog četničkog odreda i četnike Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.**

[3] **Na tim položajima nalazile su se jedinice 4. proleterske brigade. Četničke i italijanske jedinice uspele su da potisnu prednje delove tih jedinica i ovladaju linijom: s. Prkovići — Kljuni, a delom su izbili na Zimomor. U protivnapadu 4. proleterske i 5. crnogorske NOU brigade koji je otpočeo noću 19/20. marta, ta grupacija je razbijena i četničko-italijanske jedinice su u paničnom bekstvu otstupile ka Nevesinju. Opširnije o tim borbama vidi tom IV, knj. 11, dok. br. 110.**

[4] **O rasporedu i brojnom stanju četničkih jedinica toga dana vidi dok. br. 92.**

[5] **Verovatno G. Bijela.**

N A R E Đ U J E M :

1) *Desna kolona*
Komandant kapetan Vidačić[6]

Sastav:

Trebinjski korpus,
Rogatička brigada,
Bosanski bataljon,[7]
Jedna radio-stanica

Svega :

1) 18 marta do 19 časova prikupiće se na liniji: Veljača (1449) — K. 1436 — Debela Ljut (1465) — Kuk (1041) Drenak.

19 marta u 6 časova preduzeće napad pravcem: Debela Ljut (1465) — Zujava (1445) — Lisac (1734) —• Previja (1856) — Marisavac (1727) — s. Kruševljani — s. Dramiševo — Kvanj — Tijeme (1328), sa zadatkom da se komunisti tuku i proteraju na desnu obalu reke Neretve.

Zona širenja desno po potrebi a levo do linije : s. Humčani — Humanik[8] (993) — Tisovica — Oštra Gomila (1275) — V. Gradac (1074) — sve isključno Topla Str. (1379) — Prković (isključno) — K. 1087 (isključno) s. Kruševljani (zaključno) — s. Dramiševo (zaključno) — Ravno Brdo (1033) — zaključno — Kvanj — (zaključno).

Vezu desno hvatati i držati sa Kalinovačkim odredom, koji nastupa pravcem: Ulog — Pješčevo Brdo k. (1566)[9] u cilju zatvaranja pravca i sprečavanja otstupanja komunista u pravcu Uloga, a levo sa kolonom Br. 22 na granici zone dejstva.

[6] **Milorad.**
[7] **Delovi 2. sarajevske brigade.**
*** Humanik (983).**
[9] **i** [13] **Pjevčevo brdo (1588).**

Vezu održavati ordonansima, radio stanicom i palenjem vatre.

Komandno mesto komandanta kolone na pravcu kretanja svoje kolone.

2) *Srednja kolona*
Komandant: N.N.
Sastav:
1 bataljon[10] Br. 22
1 četa bornih kola Br. 22

2) 18 marta do mraka prikupiće se u selu Pridvorci.

19 marta u 6 časova preduzima napad pravcem: s. Pridvorci — s. Kljuni — s. Luka — s.Zaborani — Ivanovo Brdo (1277) sa zadatkom da na tom pravcu napadne komuniste, odbaci ih preko reke Neretve i da održava pouzdanu vezu sa desnom i levom kolonom.

Zona širenja desno do leve granice zone dejstva desne kolone, a levo do linije: s. Pridvorci — s. Kljuni — Oštra (1028) — Strajište (1107) — Hercegova Glava (1173) — k. 1281 (isključno)— Kućenica — K .1380 — Ivanov Vrh — k. 1279 — Sljeme — Cesim — Ratkamen.

Vezu održavati desno sa desnom kolonom a levo sa levom na granicama zone dejstva, radiom, ordonansima i paljenjem vatre.

Komandno mesto komandanta: na pravcu kretanja svoje kolone.

3) *Leva kolona*
Komandant: major Gojnić[11]
3 četnička bataljona
1 radio stanica

Svega:

Prikupiće se 18 marta do mraka na liniji: s. Pridvorci — K. 911 — Badnje.

19 marta u 6 čisova preduzeće napad pravcem: s.

[10] **Odnosi se na jedinice italijanske borbene grupe »Škoti«.**
[11] **Blažo (Zetski četnički odred, sastava 3 bataljona).**

Hrušta — Osredak (1064) — Jovički Rat (1196) — Zeleni Vrh (1303) — Lisac (1497) — Uborak — Bahtijevica, sa zadatkom da u dodeljenoj zoni tuče i protera komuniste na desnu obalu reke Neretve.

Zona širenja desno: do leve granice zone širenja srednje kolone, a levo po potrebi. Jače grupisanje snaga izvršiti na svom levom krilu.

Mesto komandanta na pravcu kretanja kolone.

4) *Kalinovački odred*
Komandant: kap. Drašković[12]
Sastav:
Deo trebinjske brigade,
Deo stolačke brigade,

Svega-

19 marta u 6 časova krenuće pravcem: Ulog — Pjevčevo Br. (1566)[13] — sa zadatkom da izbije na liniju: Plana (1516) — Pjevčevo brdo (1566) — K. 1477 sa zadatkom da privuče na sebe komunističke snage i da zatvori pravce koji izvode ka Ulogu.

Vezu sa desnom kolonom održavati paljenjem vatre.

U borbi ne angažovati se mnogo, a u slučaju jačeg pritiska otstupati pravcem Ulog — Kalinovik.

5) *I zasebna kolona*
Komandant: major Petričević[1]*
Sastav:
Kombimovani odred[15]

5) Dobila je zaseban zadatak, da dejstvuje pravcem Bijelo Polje — Prijevorac (1266) — s. Donje Zimlje, i s. Gornje Zimlje.

[12] **Aleksa.**

[14] **i [15] Boško. Komandant Kombinovanog korpusa. O sastavu kor-**pusa vidi dok. br. 84.

6) *II zasebna kolona* Komandant: N.N. Sastav 2 bataljona[16] Br. 22 2 baterije Br. 22	6) Dobila je zadatak da akcijom sa pravca s. D. Zimlje — Crna gora i s. D. Zimlje — Bahtijevica — Obrlin potpomogne akciju grupe iz reona Nevesinja.
7) *Artiljerija:* 1 baterija	Jedna baterija kretaće se pravcem za srednjom kolonom i potpomagaće akciju obeju kolona.
8) *Opšta rezerva* Sastav: Deo Rogatičke brigade, Deo II sarajevske brigade, Deo durmitorske brigade[17].	8) Kretaće se za srednjom kolonom u visini štaba. Polazi 19 marta u 4 časa pravcem Nevesinje — s. Pridvorci, gde će se zadržati do daljeg naređenja.

9) *Veze:* Kolone će održavati radiom, paljenjem vatre, ordonansima i signalnim sredstvima:

— 1 crvena znači: napredujemo pod borbom.
— 3 „ „ ne možemo dalje zbog otpora.
— 2 zelene „ odstupiti na raniju liniju.
— 1 crvena i 1 zelena: neprijatelj s boka.
— 2 bele i 2 zelene: odstupanje.

U vezi tačke 11 ove zapo vesti.

10 *Sanitetska služba:*

Sve ranjene i sve bolesne upućivati na pravac: Nevesinje — Pridvorci — s. Kljuni — s. Luka — s. Zaborani, sa koga će pravca biti evakuisani u Nevesinje.

11. Na slučaj jačeg pritiska komunista otstupanje će biti po sledećem :

[16] **Na tom pravcu napadao je italijanski 26. pešadijski puk divizije »Bergamo«.**

[17] **Reč je o prikupljenim dezerterima iz 1. i 2. durmitorske brigade. U toku 18. marta brigade su bile na položajima kod Kalinovika. Vidi dok. br. 92.**

— Desna kolona: s. Gornja Bijenja — Kifino Selo, s tim da odmah hvata vezu sa Nevesinjem;

— Srednja pravcem: s. Pridvorci — Nevesinje;

—• Leva kolona pravcem: s. Pridvorci — s. Bojište — Gradina (1138) i Barda (1203), koje položaje posesti za odbranu sa pravca severa i zapada;

— Kalinovački odred : Ulog — Kalinovik

12. Prilikom borbi (napada i odbrane) sa komunistima izbegavati napad sa fronta već više raditi i dejstvovati krilima radi obuhvata. Obratiti pažnju na drage (jaruge) kroz koje se komunisti provlače.

13. Na slučaj neuspeha jedne kolone, druge kolone zadržavaće se na dostignutoj liniji i bočnim dejstvom potpomoći će kolonu koja je zaustavljena.

14. Pri pojavi avijacije[18] Br. 11 svoje linije pokazivati paljenjem vatre i mahanjem šatorskim krilima, kapama, maramicama i tome slično.

15. Mi ćemo se nalaziti na pravcu srednje kolone.

KOMANDANTI:
Pukovnik,
Bajo Stanišić
Major,
P. Baćović

Dostavljeno:
Komandantima kolona,
Izvodno: komandantu kalinovačkog odreda,
Majoru Petričeviću, i
Poručniku Milojeviću.[19]

[1] **Odnosi se na nemačku avijaciju.**

[15] **Vladimir, Vlado, komandant Trebinjske brigade.**

BR. 96

NAREĐENJE DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 19. MARTA 1943. KOMANDANTU ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA I KOMANDANTU OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE ZA NAPAD NA JEDINICE 3. NOU DIVIZIJE NA PRAVCU PRIDVORCI — KLJUNI — LUKA[1]

Puk. Stanišiću
Majoru Baćoviću

š.t.p[2] najhitnije!

Na svima Vašim pravcima nastavite najenergičnije nadiranje kao što ste već izvestili.[3]

Naredio sam i druge iznenadne udare za definitivno uništenje komunista u pravcu Glavatičeva i njihovih glavnih snaga, ovi iznenadni udari izvršiće se u najpovoljnijem momentu obzirom na situaciju koju treba Vi da pripremite a u najkritičnijem momentu za komuniste.[4]

Izveštavajte me o svakom Vašem pokretu.

Obavestite sve vojnike na frontu da se priprema opšti opkoljavajući napad u kome će vidnog učešća pored njih uzeti i Pavlove trupe.[5]

Osiguravajte krila, bokove, pozadinu i međuprostore danju i noću. Nedozvolite nikakvo iznenađenje.

Sve puštene četnike iz boljševičkog ropstva zatvorite u odvojene logore daleko u pozadinu i ne dozvolite nikakvo me-

[1] **Original (pisan mastiljavom olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, reg. br. 31/1, k. 2 (VK-V-65/2).**

Rukopis u originalu nije Dražin. Međutim, broj 570 napisan je tako da liči na brojeve koje je Draža Mihailović pisao u drugim originalnim dokumentima. S obzirom da je br. 570 brojčani pseudonim Draže Mihailovića od kako je 18. marta stigao u Kalinovik (dok. br. 113, depeša 2510 i 2586) može se pretpostaviti da je tekst u dokumentu pisalo neko drugo lice, a Draža ga potpisao brojem »570«.

[2] **Šifrovano, telefonom, poverljivo.**

[3] **Odnosi se na napad četnika na jedinice 3. NOU divizije na pravcu: Pridvorci — Kljuni — Luka. Detaljnije o tome vidi dok. br. 92, 94, 95, 113 i 140.**

[4] **Vidi dok. br. 92.**

[5] **Odnosi se na novomobilisane četnike, koje je u oblast Kalinovika doveo i njima komandovao Pavle Đurišić. Vidi dok. br. 92.**

šanje sa ljudstvom radi sprečavanja širenja defetizma, zbog čega su ih komunisti i propustili.[6]

Pozdrav 570[7]

19-3-43 g.
u 11 č
Položaj[8]

BR. 97

IZVEŠTAJ KOMANDANTA ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA OD 19. MARTA 1943. KOMANDANTU ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVICA O NAPADU ČETNIKA NA JEDINICE 3. NOU DIVIZIJE NA PRAVCU PRIDVORCI — KLJUNI — LUKA[1]

19-III - 1943. g.

Čika Branku.—[2]

Prema situaciji i radimo. Istog dana posle povlačenja 17. marta[3] pred veče težnja mi je bila da posednem položaje na liniji: s. Presjeka — Kljuni — Gradac (893). U ovom cilju dobio sam Rogatičku brigadu istog dana pred veče koja nije mogla izvršiti zadatak usled jakog otpora komunista. Sa ovog položaja prvi i drugi četnički bataljon otstupili su preko Zimlja[4] i to kasno iste noći teško iznureni, dok su mi ostale snage bile neupotrebljive.

18. marta izvršeno je prikupljanje snaga za napad[5] za danas te nisam mogao delimično zalagati snage da izgubim potpuno duh kod četnika za potpuno uništenje komunista.—

[6] **Reč je o četnicima koje su zarobile jedinice 2. proleterske NOU divizije. O tome vidi dok. br. 113, depeša 2530.**

[7] **Draža Mihailović. Vidi dok. br. 113, depeša 2510, 2553 i 2586.**

[8] **Tada su se Draža i Ostojić nalazili u rejonu Kalinovika.**

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 162, reg. br. 44/1 (BH-V-130). Tekst u originalu je u celini podvučen ljubičastom olovkom.**

[2] **Zaharije Ostojić.**

[3] **Napad na Zetski četnički odred na položajima Rat Kamen — Bahtijevica izvršila je 10. hercegovačka NOU brigada. Neprijatelj je razbijen. Detaljnije o tome vidi dok. br. 90, 113 i 140.**

[4] **Donje Zimlje.**

[5] **Vidi dok. br. 95.**

Jedinice drže položaje **u** visini s. Pridvorci — Hrušta. Sastav snaga za današnji napad: Vidačić[6] sa 1000 ljudi hvata od Uloga do s. Pridvorci a Đukić[7] u rezervi[8] sa oko 700 četnika. Gojnić[9] sa 900 četnika grebenom Crna Gora. Major Petričević[10] sa 500 četnika pravcem: Bijelo Polje — Zimlje — Bahtijevica. Trebinjska brigada sa 500 ljudi pravcem: Zastolje — Obrlin — Ruda Glava — s. Čičevo sadejstvuju i Talijani jednim bataljonom pešadije, jednom četom bornih kola i jednom baterijom pravcem: Nevesinje — s. Kljuni — Lokva[11] i sa 2 batanljona i jednom baterijom pravcem: Hansko Polje — Bahtijevica.[12] U rezervi imam još 400 četnika i jedan bataljon[13] Talijana na pravcu Nevesinje — Glavatičevo.

Jačina partizanskih snaga nepoznata.[14] Prema poslednjim podacima najače su grupe selo Cičevo — s. Glavatičevo.

Pobeda je naša!

[15]Primljena **Stanišić[16]**
19/111 u 7 časova
Bajo[17]

Gojnić 900	Ištvan[18]	4800
Petričević 500	Bajo[19]	1400
Svega 1400	Svega	6200 ljudi

[6] **Milorad (Trebinjski korpus).**

[7] **Vladimir, Vlado.**

[8] **Reči »do s. Pridvorci« i »Đukić u rezervi« dopisao je Zaharije Ostojić ljubičastom olovkom, ćirilicom.**

[9] **Blažo (Zetski četnički odred).**

[10] **Boško (Kombinovani korpus).**

“ i [13] **Verovatno je u pitanju s. Luka. Na pravcu Nevesinje — Pridvorci — Luka napadao je jedan bataljon i artiljerija iz italijanske borbene grupe »Škoti«, dok je jedan bataljon te grupe bio u rezervi.**

[12] **Na tom pravcu napadao je italijanski 26. pešadijski puk divizije »Bergamo«.**

[14] **Napad je vršen na jedinice 4. proleterske NOU brigade. U toku napada, sa pravca Banjdo — Zaborani pristigla je 5. crnogorska NOU brigada. U protivnapadu 19/20. marta ove dve brigade odbile su napad italijanskih i četničkih snaga, povratile zauzete položaje i produžile gonjenje u pravcu Nevesinja. Više o tome vidi dok. br. 98, 113 i 140; tom IV, knj. 11, dok. br. 109.**

[15] **Dalji tekst dopisao je ljubičastom olovkom, ćirilicom, Zaharije Ostojić.**

“, [17] **i ” Bajo Stanišić.**

[18] **Petar Baćović.**

BR. 98

IZVEŠTAJ KOMANDANTA OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 20. MARTA 1943. KOMANDANTU ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MTHAILOVIĆA O BORBAMA PROTIV JEDINICA 3. NOU DIVIZIJE NA PRAVCU NEVESINJE — KLJUNI[1]

20 III 1943 g.

Cika Branku[2]

Noćas su bila tri partizanska napada na frontu.[3] Partizani su na sve načine pokušavali da probiju našu liniju ali su uvek bili odbijeni sa velikim gubicima. Borbe su bile vrlo teške — prsa u prsa ali su naši izdržali. Situacija kod II četničkog bataljona[4] jedno vreme bila je vrlo kritična ali je sada stabilizovana. Sve naše jedinice nalaze se na položajima koje sam u sinoćnjem izveštaju javio.[5] U Donjem Zimlju partizani su razbili odred majora Petričevića.[6] Radi ovoga naš levi bok i krilo ugroženi su. Moju rezervu od 300 četnika uputio sam odmah da zatvori pravac: D. Zimlje — s. Lakat, a ostalim jedinicama u sporazumu sa br. 22 naredio sam da se zadrže na sadanjem položaju dok se situacija u reonu Zimlje ne razjasni.[7] Za sada sam ostao bez rezerve. Sve jedinice su mi angažovane i ni sjedne strane ne mogu prikupiti ništa. Sve je mobilisano, prema sebi imamo glavne partizanske snage, borba se sinoć vodila sa proleterskim brigadama o kojima sam juče po

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 236, reg. br. 12/10 (BH-W-94).**

[2] **Zaharije Ostojić.**

[3] **Reč je o napadu 4. proleterske i 5. crnogorske NOU brigade na italijanske i četničke jedinice na pravcu Luka — Kljuni — Nevesinje. O tome vidi dok. br. 95, 96, 97, 113 i 140.**

[4] **Bataljon je iz sastava Zetskog četničkog odreda.**

[5] **Vidi dok. br. 113.**

[6] **Reč je o Kombinovanom korpusu, kojim je komandovao major Boško Petričević. Napad na te jedinice izvršile su 1. dalmatinska i 10. hercegovačka NOU brigada. Više o tome vidi dok. br. 113.**

[7] **O učešću italijanskih okupacionih jedinica u borbama protiv jedinica 3. NOU divizije na pravcu Nevesinje — Luka i Hansko polje — Bahtijevica vidi dok. br. 92, 95 i 97.**

podne izvestio s tim što je ovima i sinoć pristigla i četvrta proleterska brigada.[8] Imam velike gubitke a isto i partizani.

Primljena u 8.50 Ištvan[9]

9.20 u Kalinovik[10]

u 18 č.
Telefonski razgovor sa
Radulovićem,[11] puk. Bajom i
Baćovićem — sve crno na Nevesinju.

BR. 99

NAREĐENJE KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVICA OD 21. MARTA 1943. KOMANDANTU DRINSKOG KORPUSA O FORMIRANJU I NAČINU DEJSTVA LETEĆIH BRIGADA[1]

21 - III - 1943 god.
Položaj

Kapetanu Nikiću[2] — š.t.p. *najhitnije.*

Od sutra menjamo taktiku.[3] Prelazimo na formiranje letećih brigada. Jačina ovih brigada je 400 ljudi, naoružanje puške i samo puškomitraljezi bez teških oruđa i ikakve komore, ove brigade moraju biti sastavljene od najhrabrijih oficira i vojnika. Zadatak im je: iznenadni i brzi pokreti poglavito noću, upad u pozadinu crvenih, napadati i uništavati komunističke štabove i odelenja, napade vršiti na bokove i

[8] **Borbe o kojima je reč vođene su protiv 4. proleterske NOU brigade na pravcu Nevesinje — Pridvorci — Luka. Sa pravca Banjdo — Zaborani pristigla je 5. crnogorska NOU brigada. Vidi dok. br. 97.**

[9] **Petar Baćović.**

[10] **Dalji tekst dopisao je na poleđini dokumenta olovkom, ćirilicom, Zaharije Ostojić.**

[11] **Borivoje.**

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 162, reg. br. 50/1 (BH-V-134).**

[2] **Bajo, komandant Drinskog korpusa.**

[3] **Reč je o prelasku sa linijske, frontalne odbrane (napada) na »čisto četničko ratovanje«. Vidi dok. br. 113, depešu 2586.**

duboku pozadinu crvenih a potom iznenada iščeznuti. Ove brigade ne smiju biti vezane, moraju biti u pravom smislu divlji odredi, moraju kao lovački psi goniti do istrebljenja i potpune klonulost podivljalu zver. Osim ovoga moraju sprečava ta komuniste u nasilnom mobilisanju naroda, obrazujući u pozadini četništvo i šireći našu propagandu. Ove brigade izbegavaju front ali zato se tajno probijaju u duboku pozadinu neprijateljevu. Obzirom na broj Vašeg naoružanja ljudstva odredite i broj ovakvih brigada, pošto je ostalo ljudstvo potrebno za borBu na frontu. Pazite na Nemce, štitite srpski živalj po potrebi i držite se planina. Za sada Nemce nesmemo napadati.

21-3-43 g.
u 19,10 č. Pozdrav**Branko**
Položaj

BR. 100

NAREĐENJE KOMANDE OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 24. MARTA 1943. KOMANDANTU BILECKE BRIGADE O NAČINU DEJSTVA BRIGADE U POZADINI JEDINICA NOVJ I EVENTUALNOJ EVAKUACIJI JEDINICA PRAVCEM TREBINJE — BILEČA[1]

Komanda Operativnih
Jedinica,[2]
O. Br. **4/** Najhitnije
24 marta **1943.** g.
Bileće

Komandantu Bilećke brigade.—

Major g. Baćović — komandant operativnih jedinica, naredio je:

1) Da kapetan g. Kureš[3] obrazuje grupu od najodabranijih četnika, sa pouzdanim vodstvom,[4] a sa ostatkom da vrši mobilizaciju sa oslonom na Bileće.

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 172, reg. br. 29/4 (BH-V-2180).**

[2] **Odnosi se na Komandu operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.**

[3] **Miloš.**

[4] **Radi se o formiranju leteće brigade. O koncepciji upotrebe letećih brigada vidi dok. br. 113, depeša 2585.**

2) Da sa grupom odabranih drži pravac Divin — Plana — jačom snagom grupe, a da sa manjom grupom najodabranijih — najmanje 150 vrši nasilna izviđanja, napade na pojedina mesta i hvatanje upućenih političkih komesara i trojki.

3) Da se odmah, bez obzira na sve, pohapse, razoružaju i sprovedu ovoj komandi (zatvor Bileće) svi politički komesari koji se nalaze na teritoriji brigade. Ovo isto staviti u dužnost i potporučniku g. Bulatoviću[5] za srez Stolac i Ljubinje.

4) Od sposobnog i odanog ljudstva nenaoružanog vršiti smenu kad neka jedinica bude zamorena.

Svim srestvima sprečiti širenje lažnih vesti i komunističke propagande.

5) Najhitnije razbiti do sada pojavljene grupice partizana i po mogućnosti pohvatati organizatore.

6) Na slučaj krajnje nužde vršiti evakuaciju jedinica t stanovništva pravcem Bileće — Trebinje. Ovo držati u najvećoj tajnosti.

Naše jedinice će otpočeti napad 25 ov. mes. u jutro.[6]

Crna Gora oglasila je opštu mobilizaciju. Njihove probrane jedinice učiniće sve za odbranu Hercegovine. One su već u pokretu.

Ital. snage učestvuju u znatnom broju.

U krajnjem slučaju biće upotrebljeni suzavci (ovo držati u tajnosti).

S VEROM U BOGA, ZA KRALJA I OTADŽBINU!
DRAŽA NAS VODI KA VELIČINI I SLOBODI!

Po zapovesti komandanta, kapetan I kl.
Alek. B. Drašković

[5] **Batrić.**
[6] **Vidi dok. br. 113.**

BR. 101.

NAREĐENJE DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 25. MARTA 1943. KOMANDANTU LIMSKO-SANDZACKIH ČETNIČKIH ODREDA ZA FORMIRANJE LETEĆIH BRIGADA I BORBU PROTIV JEDINICA NOVJ U ZONI: FOCA — KALINOVIK — ULOG — NERETVA — ČEMERNO — VOLUJAK — FOCA[1]

Majoru Pavlu Đurišiću — Hitno — Položaj

U vezi date Vam instrukcije za vođenje borbe sa komunistima[2] i najnovije situacije na frontu Kalinovik — Foča — Čurevo — Goli ja,[3] a da bi se u što kraćem roku sprečio prodor komunista za Sandžak i Crnu Goru i postiglo počesno tučenje druge proleterske divizije,[4]

N A R E Đ U J E M :

1. U toku današnjeg dana završite formiranje Vaše 3 leteće brigade, koje prema usmenom objašnjenju uputite večeras u operacije na zonu: Foča — Miljevina — Kalinovik — Ulog — Neretva — Čemerno — Volujak — Reka Piva — Reka Drina do Foče, stim da dve brigade idu ka Kalinoviku a jedna na Donji Borač.

Na zoni Ustikolina — Jahorina — Trnovo — Treskavica — Ulog — Neretva — Sutjeska — Drina do Ustikoline, dejstvovaće leteći korpus od tri brigade kapetana Momčilovića,[5] koji polazi večeras u operacije. Pre upućivanja vaših letećih brigada, sporazumite se u pogledu rada u svemu sa kapetanom Momčilovićem, kako bi se s jedne strane izbeglo međusobno tučenje, a s druge strane ostvarila puna koordinacija rada vaših letećih brigada sa brigadama kapetana Momčilovića. Cilj je da se u najkraćem roku stvori zabuna u redovima druge proleterske divizije i ostvari počesno tučenje iste. U toku dana snabdite što bolje leteće brigade novcem, hranom, municijom i bombama.

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 2, reg. br. 34/1 (VK-V-67/1).**

[!] **Verovatno se odnosi na odluku Draže Mihailovića o promeni taktike ratovanja, formiranju letećih brigada i prelasku na »-čisto četničko ratovanje«. O tome vidi dok. br. 113, depeša 2585.**

[3] **Vidi dok. br. 113.**

[4] **U to vreme jedinice 2. proleterske divizije nalazile su se na sektoru Kalinovika, koji su zauzele 23. marta 1943. O razmeštaju i daljim zadacima jedinica 2. proleterske divizije i njenih ojačanja vidi tom IV, knj. 11, dok. br. 23.**

[5] **Milorad, komandant Romanijskog korpusa.**

Od letećih brigada zahtevam najenergičniji rad i očekujem pun uspeh pošto je to jedini način da se postigne brzo uništenje druge proleterske divizije.

Obavestite komandante letećih brigada da se kapetan Lukačević[6] sa 1000 ljudi kreće pravcem Trnovo — Dobro Polje — Ustikolina, kako bi se izbeglo međusobno tučenje.

2.— Sa ostatkom snage organizujte zatvaranje svih pravaca ka Sandžaku i Crnoj Gori na odseku: reka Drina od ušća reke Bistrice do ušća reke Sutjeske — Volujak — Golija.

Deo snage u toku današnjeg dana uputite za zatvaranje pravaca na otseku reka Bistrica — reka Sutjeska, držeći manjim delom pogodne oslonce na levoj obali reke Drine, a veći deo snage na desnoj obali po grupama u oblasti Broda, Kopilova i Bastasa. Levo krilo ovih snaga povezati sa delovima majora Joksimovića[7] koji brani otsek Sćepan Polje — Golija.[8]

Izdajte najhitnije sva potrebna naređenja majoru Joksimoviću da po svaku cenu spreči prodor komunista na vaš teren, jer oblast, Durmitora i Sinjajevine moramo držati po svaku cenu kao pivo naše odbrane. Major Joksimović neka stupi u vezu sa majorom Piletićem[9] koji brani sa 2000 ljudi odsek: Golija — Velimlje,[10] radi što boljeg zajedničkog rada.

3.— Preduzmite najhitnije mere da što čvršće držite celu vašu zonu u rukama, a u duhu datih vam usmenih upustava.

4.— Preko broja 22[11] ostvarite u najkraćem roku dotur potrebne hrane, municije i automatskih oruđa, kako bi se omogućio što uspešniji rad letećih brigada i trupa za držanje fronta. Komandovanje sa vašim trupama organizujte na najpogodniji način, vodeći računa o sposobnostima pojedinih komandanata.

[6] **Vojislav, Voja, komandant Mileševskog korpusa. Te jedinice su posele za odbranu desnu obalu Drine od Krašića do Uhotića brda. Vidi dok. br. 104.**

[7] **Boža.**

[8] **i [10] Vidi dok. br. 103.**

[9] **Relja.**

[11] **Italijanske okupacione trupe. Snabdevanje je vršila italijanska divizija »Taurinense«. U zahtevu komandanta Istaknutog dela Vrhovne komande od 19. marta 1943. Dobrosavu Jevđeviću o snabdevaniu jedinica Limsko-sandžačkih četničkih odreda i Drinskog korpusa traži se da Jevđević izdejstvuje kod divizije »Taurinense-« snabdevanje 5800 četnika (Arhiv VII, Ca, k. 161, reg. br. 57/2).**

Odgovarajući na taj zahtev Jevđević je 20. marta 1943. obavestio komandanta Istaknutog dela Vrhovne komande da će divizi.ia »Taurinense« preko Foče vršiti traženo snabdevanje (Arhiv VII, Ča, k. 172, reg. br. 27/4).

O svemu preduzetom izveštavajte me redovno, kako bih bio u stanju da preduzmem mere za dalje uspešnn vođenje operacija.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU

Pobeda je naša!

25 marta 1943 godine
u 12,15 časova 570[12]
P o l o ž a j

BR. 102

OBAVEŠTENJE DELEGATA VRHOVNE KOMANDE ZA ZAPADNU BOSNU OD 25. MARTA 1943. KOMANDANTU VOJNOCETNlCKOG ODREDA »KRALJ PETAR II« O SADRZlNI DEPEŠA PRIMLJENIH IZ ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA[1]

Str. pov. br. služb.[2] Najstrožije poverljivo[3]

DELEGAT
VRHOVNE KOMANDE
ZA ZAPADNU BOSNU
BORA MITRANOVIC
KAPETAN
25. III 1943. g.
POLOŽAJ.

KOMANDANTU[4] Vojnočetničkog odreda
»Kr. Petar II«
bratu nar. vodniku Jovanu Mišiću

Potpisati je od Vrhovne Komande dobio naređenja i depeše sledeće sadržine:

1.— Komunisti posle neuspelih borbi u zapadnoj Bosni i Krajini uputili su svoje glavne snage ka Hercegovini sa namerom da se probiju za Crnu Goru, Albini ju a eventualno i Grčku radi dobijanja pomoći od Engleza. Jačina njihovih

[12] **Draža Mihailović.**

[1] **Fotokopija originala (pisanog na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 226, reg. br. 9/10 (BH-V-782).**

[2] **i** [3] **Napisano rukom, ćirilicom.**

[4] **Dalji tekst u naslovu napisan je rukom, ćirilicom.**

snaga bila je oko 12.000 ljudi. U neprekidnoj dano noćnoj borbi od 16. II t.g. do danas razbili smo im dve proleterske divizije pa i po njihovom priznanju imali su oko 4000 mrtvih i ranjenih. U poslednjih nekoliko dana opkolili smo ih na zoni Prozor — Donji Vakuf — Tomislav grad — Livno i nadam se da ćemo ih uništiti za nekoliko dana.

2.— Nemci drže Livno, Šujicu i Prozor.[5] Talijani su oko Rame i Vranića,[6] dok su naše jedinice na prostoru Vranića Imotsko. Po nekim podatcima Tito sa oko 100 ljudi i štabom prebegao u Šekoviće (Istočna Bosna). Manji deo snaga Komunisti su uputili između Vrbasa i Bosne ka Slavoniji ili Istočnoj Bosni. Treba[te] biti veoma oprezni.

3.— Naša je namera da koristeći okupatore i čuvajući ih se preduzmemo gonjenje razbijenih i to veoma energično ovih razbijenih partizanskih snaga u cilju čišćenja svih srpskih krajeva do Save. Prema tome Vi tamo zajedno sa odredima iz Istočne Bosne preduzmite energično gonjenje, čišćenje i tučenje ovih razbijenih snaga gde ih god sretnete. Naročitu pažnju obratiti na zonu između Bosne i Vrbasa. Zato je potrebno najhitnije organizovati »-Borje«[7] i ostale odrede te da se neophodno stvori koordinacija svih odreda zapadne Bosne i preko Drenovića[8] povezati se sa odredima Dinare i Like.[9] Na Dinari je Vojvoda Đujić[10] a u Lici đeneralštabni major Slavko Bjelajac, poslednjeg je sedište u Lici — Otočac.

4.— U Sandžaku smo sve Turke[11] po selima likvidirali sem onih po varošicama,[12] zauzeli smo Bjelimiće kod Kalinovika (predali se bez borbe u naše ruke palo oko 2000 pušaka više automatskog oruđa i drugog dragocenog ratnog materijala). Sada učestvuje 1000 (hiljadu) Muslimana pod komandom kapetana Lukačevića[13] u borbama protiv komunista na granici Hercegovine.

5. — Majora Fehima Musakadića »Čiča« (djeneral Draža) je imenovao za Komandanta svih četnika Muslimana u Jugoslaviji, te ćemo tako u svim srezovima gde su Muslimani imati njihove čete i bataljone pod komandom naših Koman-

[3] **Na tom sektoru nalazile su se tada jedinice nemačke 717. i 369. legionarske divizije.**

[6] **Odnosi se na delove divizije »Murđe«.**

[7] **Odnosi se na vojnočetnički odred »Borja«.**

[8] **Uroš.**

[9] **i** [10] **Odnosi se na četničke jedinice Dinarske četničke divizije, pod komandom Momčila Đujića.**

[11] **Četnički izraz za Muslimane.**

[12] **Vidi dok. br. 2,** [8]**, 24 i 34.**

[13] **Vojislav.**

danata brigada. Do sada rad na pridobijanju domobrana ide vrlo dobro i kapetan Momčilović[14] ima već nekoliko oficira kod sebe u štabu. Prema ovome svemu možemo smatrati da smo u novoj godini svršili mnoge vojničke poslove. Stanje u Srbiji je vrlo dobro. Major Đurić[15] u organizaciji stigao u Južnoj Srbiji sve do Velesa, Kičeva, Gostivara i Bitolja. Imamo svoje organizacije u **Rumuniji, Bugarskoj, Albaniji i Grčkoj,** otud nam javljaju da rad ide takođe vrlo dobro. Naše snage pod oružjem sada samo u Crnoj Gori broje preko 50.000 odlično naoružanih ljudi sa sjajnim moralom.

6.— Sad dakle na zapadnoj zoni odnosno na zoni zapadno od linije Bosna i Neretva treba ovako svršavati:

1. Uništiti komuniste.
2. Izvršiti organizaciju jedinica i omladine kao i povezati čvrstom i najsigurnijom vezom sve oblasti.
3. Ostvariti što jaču propagandno-obaveštajnu službu kao i sprovesti sigurno sve ostale službe.
4. Organizovati način komandovanja.
5. Sačuvati vojsku i narod od svih neprijatelja.
6. Privući Muslimane i Domobrane a posle srušiti državu Ante Pavelića.
7. Izvršiti vojnu i duhovnu pripremu vojske i naroda za opšti ustanak i biti gotov za glavne događaje koji mogu nastupiti već od maja meseca.

Do ovoga se vremena ovo sve mora posvršavati.

7. [16]— Po završetku započetih operacija protiv komunista regulisaće se način komandovanja u sporazumu sa tamošnjom komandom i Komandantima odreda a dotle Vi vršite dužnost moga delegata, za zapadnu Bosnu.

8.— Za nekoliko dana polaze tamo osam vrlo dobrih oficira sa majorom Đurom Popovićem na čelu Vama na raspored.[17] Takođe će biti poslata i jedna leteća brigada sastavljena od Crnogoraca i Hercegovaca. Za Vas su tražene tri radio stanice pored ove koja će Vam se odmah pošto se opravi poslati. Dobivene oficire upotrebite kao vojne instruktore. Nastanite da se svi odredi potpuno očiste od simpatizera komunista a ovo preduzeti odmah. Ovih dana poslaću Vam dva miliona kuna za pomoć siromašnim odredima kao i za srpsku sirotinju, a čim se razmeni novac poslaću Vam još.

[14] **Milorad.**
[15] **Radoslav.**
[16] **Tako piše u originalu.**
[17] **Oficiri o kojima je reč upućeni su iz Kalinovika 8. marta 1943. u zapadnu Bosnu.**

9.— Kad uspostavimo radio vezu nastaću da odmah tražim za Vas —: Zapadnu Bosnu, njene odrede ratni materijal od Engleske koji ćete dobiti.

Ja se mnogo uzdam u neustrašive prave Srbe iz tih krajeva da će oni kao i do sada umeti da se pokažu da su zaista dostojni vehkih njihovih predaka dostojni časnog Srbinovog imena da su pravi i najhrabriji vojnici našeg mladog Kralja, pozdrave koje su Komandanti i borci tih krajeva isporučili meni a preko mene nj. V. kralju do srca su nas ganuli. Naš mladi Kralj kao i ja zahvaljujemo se i želimo Vam da prebrodimo sve teškoće i da uskoro dođe svima nama sunce slobode, mi se ponosimo našim herojskim bosancima zapadne Bosne i pozdravljamo ih sa

Ziveli hrabri borci zapadne Bosne, Zivela Srbija i Jugoslavija!

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

Bratski pozdrav
Vama i svima našim borcima
CICA.

Prenoseći Vam primljene depeše ja Vas sve molim po njima u svemu postupite.

Još jedared molim brata Drenovića da me o svemu izveštava kao u najkraćem vremenu podnese mi pismen izveštaj o njegovom putu za Livno.

Molim komandante odreda da samo potrebno saopšte od ovoga svesnim ljudima dok sve drugo čuvaju kao najveću tajnu. Ovaj izveštaj čuvati na sigurnom mestu te da po cenu života ne padne u ruke neprijatelju zašta će biti odgovorni lično Komandanti odreda.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

KAPETAN
Bora Mitranović

BR. 103

NAREDBA KOMANDANTA GLAVNE NACIONALNE KOMANDE OD 27. MARTA 1943. POTCINJENIM KOMANDANTIMA DA SPREČE PRODOR JEDINICA NOVJ U CRNU GORU[1]

NAREDBA Br. 97

KOMANDANTA GLAVNE NACIONALNE KOMANDE
za dan 27. mart 1943. god.

Komunističke snage, gonjene od nemačkih i italijanskih trupa i pritiješnjene snažnim naletom naših nacionalnih snaga u dolini Neretve, našle su jedinog spasa da se probijanjem fronta izvuku iz strašne — po njih — situacije. Da ne budu svi pohvatani u dolini Neretve probili su se kod Zimlja (kod Nevesinja) i snažnim naletom utopljenika koji se davi, ne prezajući od žrtava, uspjeh su da primoraju naše trupe na povlačenje.

Ovo povlačenje nacionalnih trupa pukovnika Stanišića i kapetana Djurišića izvršeno je po planu i oni su zauzeli pogodnije položaje za borbu. Četnički bataljoni u roku od 23 dana neprestanih borbi iz dana u dan, nijesu imali mogućnosti da se odmore i da bar jednu jedinu noć prospavaju na miru.[2] Odred majora Baćovića, koji je do sada istrajao u borbi 90 (devedeset) dana počev od Knina, pa preko Bosanskog Grahova i Imotskog, nastupajući u dvije kolone, uspio je da očisti čitav teren pred sobom i da dođe do Jablanice i Nevesinja.[3] I pored ogromnih žrtava ovaj je odred u svome pobjedonosnom maršu uspio da svuda dođe do pobjede i da stigne u borbu kod Nevesinja, ali pored ovako ogromnih napada ovaj je odred skoro izgubio svaku ljudsku otpornost i morao se povući na pogodnije položaje, dijelom kod Nevesinja a dijelom u pravcu Gackog.

Naše trupe pod komandom puk. Stanišića nalaze se na jakim položajima kod Gackog. Trupe Lovćenske brigade zatvaraju pravce koji vode k Banjanima i Oputnoj Rudini. Odred

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 134, reg. br. 13/4 (CG-V-457).**

[2] **Odnosi se na Zetski četnički odred i Nikšićku brigadu. O borbama tih jedinica u dolini Neretve protiv jedinica 2. proleterske 3. i 9. NOU divizije vidi dok. br. 53, 75, 85, 108, 113 i 140.**

[3] **O borbama bosansko-hercegovačkih četničkih jedinica pod komandom majora Baćovića u Lici, Dalmaciji i dolini Neretve vidi dok. br. 62, 75, 85, 95, 96, 98 i 113.**

majora Joksimovića[4] u jačini od 3.000 ljudi zatvara pravac ka Goliji i Pivi. Nove naše snage u jačini četiri četnička bataljona, jednog bataljona Ceklinjana, Ljubotinjana i Cetinjana, jednog bataljona žandarmerije od 400 ljudi — ukupno 2.000 ljudi, upućuju se pravcem Nikšić — Goransko.

Dva bataljona iz Katunske i Riječke nahije u jačini od 1.000 ljudi, upućeni su pravcem Grahovo — Viluse.

Preduzimajući komandu nad ovim trupamla

N A R E Đ U J E M :

1) Da se izvrše sve potrebne pripreme i da se trupe snabdiju sa svima potrebama. U koliko se bude imalo mogućnosti, ljudstvo će se snabdjeti sa vešom i ostalim potrebama od svojih kuća.

2) Održati potpuni red, mir i spokojstvo. Disciplina mora da bude čvrsta i snažna. Pokornost starešinama bezuslovna.

3) U Nikšiću će se formirati vojni sud, koji će po kratkom postupku kažnjavati sve one, koji se ogriješe o propise Vojno-kaznenog zakonika.

4) Stupanje u redove dobrovoljaca nije samo dobrovoljno već i obavezno.

5) Svaki rad uperen protivu interesa Nacionalnog pokreta ima se drakonskim mjerama suzbiti. Krvave tekovine Nacionalnog pokreta, mir i spokojstvo naroda, moraju se po svaku cijenu očuvati.

6) Svako neizvršenje naređenja i samovoljno otstupanje sa položaja biće kažnjeno smrću;

7) Pronošenje neistinitih i alarmantnih vijesti, kao i svako potpomaganje komunističke akcije — kazniće se smrću.

8) Komunisti se ne smiju pustiti na teritoriju Crne Gore, već se imaju energično suzbiti i uništiti.

Gornje naređenje ima se bezuslovno izvršavati.

M.P

DOSTAVLJENO:
svim komandantima odreda i komandantima bataljona

KOMANDANT, ĐENERAL
Blažo M Đukanović

[4] Božo.

BR. 104

ZAPOVEST KOMANDANTA MILEŠEVSKOG KORPUSA OD 27. MARTA 1943. KOMANDANTIMA POTCINJENIH JEDINICA I KOMANDANTIMA ROMANIJSKOG I DRINSKOG KORPUSA ZA POSEDANJE POLOŽAJA NA DESNOJ OBALI DRINE RADI SPREČAVANJA PRELAZA JEDINICA NOVJ U PRAVCU SANDŽAKA I CRNE GORE[1]

STAB MILEŠEVSKOG KORPUSA
O Broj 1
27 marta 1943 god.u 20,30 č
Cvilin

Z A P O V E S T

Shodno naređenju Komandanta LimSko Sandžačkih četničkih odreda, izvršeno je povlačenje naših delova na desnu obalu Drine.

Prema prednjem ima se preuzeti neposredna obala Drine, sa zadatkom da ni jedan neprijateljski vojnik nesme preći na ovu obalu.

Za izvršenje prednjeg *naređujem:*

1) *Romaniski korpus:* Komandant Kapetan **I** kl. Momčilović.[2] 250 boraca,	Poseda i brani sektor od Foče do Dragojevića, Foča isključno Dragoj evići zaključno. Štab korpusa u Mijakovićima. Naročitu pažnju obratiti na gazove.
2) *Drinski korpus:* Komandant kapetan **I** kl.Bajo Nikić 200 boraca	Poseda i brani obalu Drine Dragoj evići isključno s.Karačići zaključno. Štab Korpusa u s. Jošanici.

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 141, reg. br. 42/6 (CG-V-1612).**

[2] **Milorad.**

3) *Mileševski korpus:* 1 Meljaoki bataljon: Komandant Potporučnik Milutin Jelovac. Boraca..... 170.	Poseda i brani od s.Karačići isključno Gaz Modri[3] zaključno. Sedište Štaba u s. Cvilinu.
2 bataljon Plevaljske brigade: Komandant poručnik Vuko Laćmanović. Boraca..... 104	Poseda i brani Drinu od s.Modri[4] isključno do Gunjevića zaključno. Stab u selu Osanici[5].
3 *bataljon Plevaljske brigade:* Komandant narednik Milenko Nenadić. Boraca..... 140	Poseda i brani obalu Drine od s. Gunjevića isključno do Dupovića zaključno. Stab na Uhotića brdo.
4 REZERVA: 4. bataljon Plevaljske brigade Boraca..... 120	Na Kitku[6] k. 1203.
Leteća brigada: Boraca..... 160	Krčino brdo k. 844

4) Štab Plevaljske brigade na Kapku k.1203.
5) **Stab** potpisatog za **sada** s.Cvilin.
6) Snabdevanje:

Drinskog korpusa sa svim delovima iz Intendantskog slagališta u Foči.[7]

Ostalih delova Mileševskog korpusa iz slagališta u Foči.

Znaci raspoznavanja:
28 **marta Sajkača — Šavnik,**
29 mart Opasač — Osijek
30 mart Cev — Cetinje.
31 mart Ćebe — Ćuprija.

[3] i [4] Mesto »Gaz Modri« na karti 1 :100.000 nije pronađeno. Verovatno je u pitanju gaz (prelaz) preko Drine i s. Modrani.

[5] Han Osanica.

[6] U pitanju je Kapak (trig. 1203).

[7] Snabdevanje je vršila italijanska divizija »Taurinense«. Vidi dok. br. 101.

Ugovoreni znaci:

28 marta Odziv Blejanje kao ovca Lozinka maukanje kao mačka.

29 marta Odziv Lajanje kao pas Lozinka rikanje kao magarac.

30 marta Odziv hrzanje kao konj Lozinka revanje kao mazga.

31 marta Odziv maukanje kao mačka Lozinka blejanje kao ovca.

Dostavlja se prednje na izvršenje.

DOSTAVLJENO:
Komandantu Drinskog korpusa.
Ramaniskog korpusa,
Plevaljske brigade.

KOMANDANT KAPETAN I KLASE,
Voj. S. Lukačević

BR. 105

PISMO KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 28. MARTA 1943. DRAŽI MIHAILOVICU O SITUACIJI KOD ČETNIČKIH JEDINICA NA FRONTU FOČA — ŠČEPAN POLJE I UPUČIVANJU ITALIJANSKIH JEDINICA NA SEKTOR ODBRANE KOD FOČE I USTIKOLINE[1]

DRAGI ČIKA ĐOKO[2],

Ovamo je noć prošla na miru. Most je porušen.[3] Brod je dobro branjen i cela obala od Foče do Ścepan Polja[4]. Ovde imamo dve brigade u rezervi za akciju sevemo ili južno. Bro-

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 162, reg. br. 4/2 (BH-V-139).**
[2] **Draža Mihailović.**
[3] **Odnosi se na most kod Broda (na Drini). Most su srušile italijanske i četničke jedinice.**
[4] **Vidi dok. br. 101.**

ju 22 dolazi danas jedan bataljon u pojačanje.[5] Gledaću da ga upu.te u Cvilin kod Voje[6]. Pristali su da jednu diviziju pošalju u F*ivu, a jednu na Drinu kod Lima do Usttkoline. Mislim da posle svega ovoga desnu obalu moramo braniti do poslednjeg čoveka, pa sam tako naređenje i izdao k-ma. Po prelazu na desnu obalu moral je porastao. Traženo izviđanje iz vazduha i bombard ovan je. Obišao sam ovde porodice iz Kalinovnika i ostale. Zbog održanja morala stanovništva, moram se nalaziti ovde izvesno vreme. Evakuaciju s;am odložio dok nevidimo dalji razvoj situacije. Novosti ću javljati. RajaPopović danas stiže u Bileće. Sta ima novo iz Hercegovine?

Javite ako treba da dođem.

28.**III.**43
u 8 č. Pozdrav**Branko**
Položaj

BR. 106

PISMO DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 28. MARTA 1943. MAJORU ZAHARIJU OSTOJICU O POTREBI SADE 1ST VA ITALIJANSKIH I ČETNIČKIH JEDINICA U ODBRANI POLOŽAJA NA DRINI[1]

Dragi Branko[2],

Bolje linije nego što je Drina u vezi sa Pivom ne možemo imati za odbranu.[3] Moramo je braniti jakim snagama sa dobrim moralom. Zbog toga ne odustajući od letećih brigada zađovoljićemo se manjim njihovim brojem.[4] Pored Momčilovi-

[5] **Reč je o bataljonu »Intra« iz sastava divizije »Taurinense«, ojačanim vodom topova. Taj bataljon je upućen na Kapak (trig. 1203) radi pojačanja odbrane Drine na sektoru Foča — Goražde. Više o tome vidi tom IV, knj. 12, dok. br. 172.**

[6] **Lukačević. Vidi dok. br. 104.**

[1] **Original (pisan mastiljavom olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 18, reg. br. 4/6 (VK-X-23).**

[2] **Zaharije Ostojić.**

[3] **Vidi dok. br. 104.**

[4] **O jačini, nameni i zadacima letećih brigada vidi dok. br. 99 i 113.**

ćeviih[5] koje su prešle mislim da treba za sada uputiti jednu od najviše 300 ljudi dobro izabranih koja bi se od Mratinja spustila Curevu[6] ali to ne bi trebalo da bude od Mratinjana koji da ostanu na svojim položajima a da im da samo putovođe.

Komunisti u ovom momentu pripremaju nešto posle udara koje su dobili; sledeće mogućnosti su: 1) Pripremaju splavove za prelaz. U tome slučaju izbegnuće domašaj artileriske vatre. Znači od Broda i sam Brod pa na jug i od sredine rastojanja Foča — Ustikolina pa na sever.[7] Dok još nisu stigle nove snage 22 od Ustikoline nizvodno obratiti pažnju dobro da nas ne zaobiđu i kompromituju ovako dobru liniju za odbranu. 2) Da se zadovolje dosadašnjim uspehom i da na dobijenoj prostoriji izvedu nasilnu mobilizaciju. U tome slučaju četovanje ima ovo da prepreci. 3) Da pokušaju da se prebace u istočnu Bosnu — ovo je najneverovatnije ah i o tome moramo razmišljati.

Potrebno je što pre prebaciti za *dobru nagradu* seljake i seljanke na onu stranu da izvide šta se tamo događa i da nas što pre obaveste o svemu.

Na obali preduzeti najhitnije utvrđivanje i stalno produžavati. Obratiti pažnju da se brani i sama reka a ne da se suviše sa prvom linijom ode u visinu.

Preduzeti najenergičniju propagandu 'kod ljudstva a naročito da su komunisti u vezi sa Turcima i da među njima ima malo Srba ostalo Turci i ustaše. Udariti i na njihovu vezu sa Nemcima.

Na novom komunikaciskom pravcu obrazovati *novu* komoru od najmanje 150 tovamih konja. Mogle bi se stvoriti dve grupe konja tovamih u Ifsaru i na ušću Slatine pa da se vrše pretovari i zamenjuju konji u tim mestima. Za ovo treba odrediti sposobne starešine, naročito energične te da služba snabdevanja teče bez zadržavanja.

Rekoste da imate *dve* brigade u rezervi za ceo otske od Ustikoline do Sćepan polja[8]. Zar ih nema više?

Dobro je što ste izdali naređenje za *otsudnu* odbranu na sadašnjim položajima. Moral sada treba da je *jak*.

[5] **Milorad.**

[6] **Tada se u rejonu Ćureva nalazila 3. sandžačka NOU brigada. Imala je zadatak da forsira Drinu u rejonu Bastasi. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 11, dok. br. 154.**

[7] **Na sektoru Foča — Goražde napad su izvodile jedinice 1. proleterske divizije.**

[8] **Vidi dok. br. 104.**

Ako izađu na grebene dobro ih poduhvatiti sa 22. Juče su dobro pomogli.[9]

Evakuacija stanovništva, *ako ono to želi,* treba da se vrati na Cajniče i Plevlje i dalje za Kolašin, posle ga možemo prebaciti okolo opet u Hercegovinu.[10]

Možete ostati tu.[11] Uređujte sve potrebno za najbolju odbramu i izviđanje na onoj strani.

Depeše se tek primaju. Čim ih prevedemo dostaviću Vam.

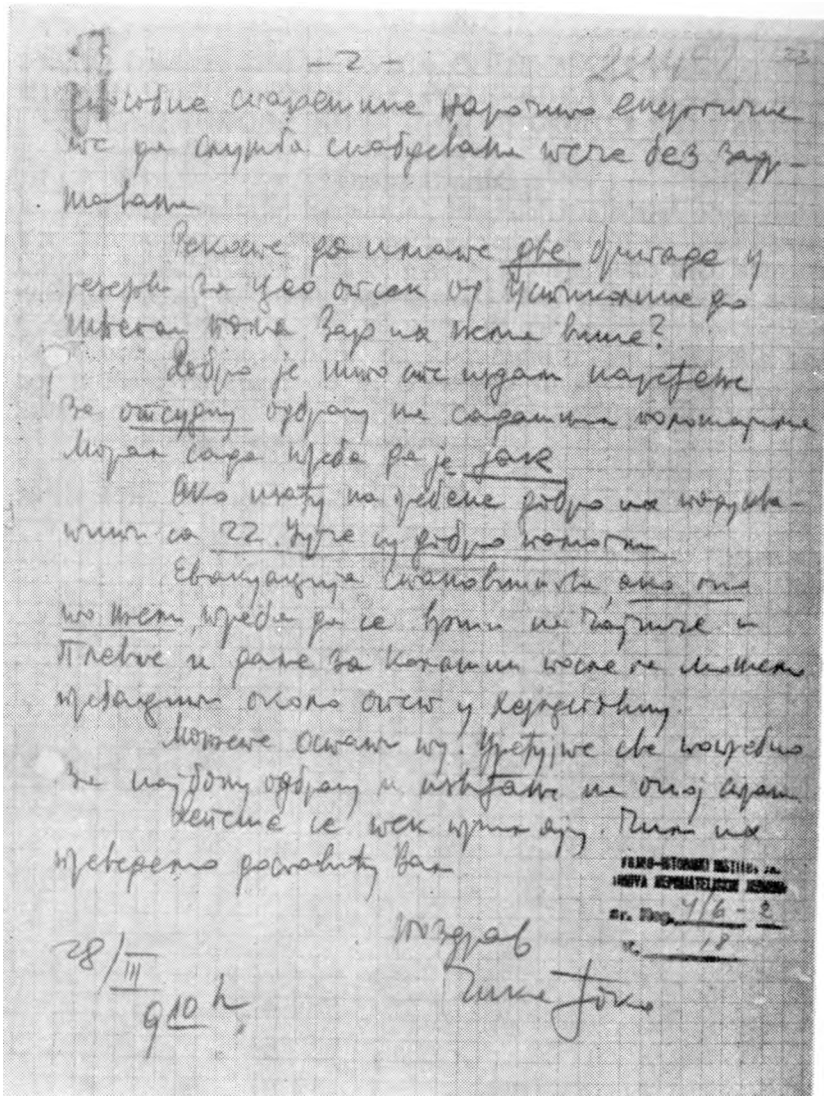
28/111 9,1 Oh

Pozdrav
Čika Doka

[9] **Reč je o dejstvu italijanske artiljerije po jedinicama 2. proleterske brigade, pri pokušaju forsiranja Drine, kod Broda. O tome vidi tom IV, knj. 11, dok. br. 304.**

[10] **Reč je o evakuaciji izvesnog broja civilnog stanovništva, koje su četnici pri povlačenju iz Kalinovika poveli sa sobom.**

[11] **Ostojić se toga dana nalazio kod Broda (na Drini).**

Fotokopija poslednje stranice dokumenta br. 106

BR. 107

PISMO DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 28. MARTA 1943. MAJORU ZAHARIJU OSTO JI CU O POTREBI ZATVARANJA PRAVACA PRODORA NOVJ U CRNU GORU I SANDŽAK[1]

Dragi Branko,

Šaljem izveštaje[2] Bernarda[3], Ištvana[4] i Bjadija[5]. Prvoj dvojici sam odgovorio. Ištvamu sam naredio da mi da tačnu svoju liniju i da gura dalje a da četovanje razvije.[6] Isto tako sam mu naredio da se u oblast *Izgori* (s.i.Gacko) pošalje nešto snaga *njegovih ili* Bajovih[7]. Ne verujem da će izvršiti.

Prema ovome izgleda da komunisti mogu pokušati proboj u Pivu na Pimi do ili Goransko ili se pojačati u dolini Sutjeske.

Naredite potrebno po ovome

28/111 17h

Pozdrav
čika Doka

[1] Original (pisan mastiljavom olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 2, reg. br. 36/1 (VK-V-68).

[2] *Za* izveštaje Baćovića i Đujića vidi dok. br. 113.

[3] Momčilo *Đujić.*

[4] Petar Baćović.

[5] i [7] Bajo Stanišić.

[6] U toku noći 28/29. marta jedinice 3. NOU divizije su po drugi put zauzele Nevesinje, Mali Velež i Bišinu, a bosansko-hercegovački četnici su se povukli ka Blagaju. Opširnije o tome vidi dok. br. 113; *tom IV, knj. 11,* dok. br. 149.

BR. 108

IZ VEST A J GLAVNOG ŠTABA KOMANDE NARODNE VOJSKE CRNE GORE I HERCEGOVINE OD 28. MARTA 1943. O BORBAMA CRNOGORSKIH I HERCEGOVAČKIH ČETNIČKIH JEDINICA PROTIV JEDINICA NOVJ NA PRAVCU KULA — ČlCEVO — GLAVATICEVO — NEVESINJE[1]

IZVESTAJ

za 28. mart 1943. godine

I

Ovaj izveštaj nije mogao ranije izaći zbog neprekidnog vođenja borbe, čestih promena položaja naših četničkih snaga i, najviše, zbog očekivanja odlučne bitke sa komunistima, do koje nije došlo do danas.

II

Naše prednje delove komunisti su potisnuli u dolini Neretve i došli do s. Kule i s. Čičeva[2]. U toku 14. marta pred njim su se nalazile ove četničke jedinice: Hercegovački odred kapetana Vidačića[3] na levom krilu, odred majora Veskovića[4] — na desnom krilu, i odred majora Petričevića[5] — u rezervi prva dva odreda kao i jedan bataljon Hercegovačkih četnika kapetana Ilića[6], upućen u s.Cesim. Naš Glavni Štab nalazio se u s. Kruševljanima.

III

Za petnajesti mart izdana je zapovest svim našim četničkim jedinicama za izvršenje napada levom obalom Neretve ka

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 134, reg. br. 22/1 (CG-V-364).**

[2] **Na tom pravcu su napadale jedinice 2. proleterske i 3. NOU divizije. Kulu su zauzele jedinice 4. proleterske brigade. Opširnije o dejstvu jedinica 2. i 3. divizije vidi tom IV, knj. 11, dok. br. 78, 80 i 82.**

[3] **Milorad (jedinice Trebinjskog korpusa).**

[4] **Andrija (Kolašinska, Andrijevička, Beranska i Bjelopoljska brigada).**

[5] **Boško (Kombinovani korpus). Vidi dok. br. 84.**

[6] **Ilija. Tada komandant Stolačke brigade.**

s. Borcima[7]. U toku toga dana Glavni štab je posao *iz* s. Kruševljana u pravcu s.Čičeva. Komunisti[8] su preduhitrili naš napad i napali raspored naših snaga, iznet pod II. Prvo su potisnuli Vašojeviće (odred majora Veskovića) i tako siu zauzeli s. Čičevo, pa jumuvši jednim delom snage dohnom Neretve ka s. Glavatičevu, prebacili su se preko mosta na desnu obalu Neretve kod Glavatičeva kamo je upućena Nikšićska brigada iz rezerve, koja uspeva da zadrži prebacivanje komunista preko mosta nanoseći kn osetne gubitke i naterujući ih da gaze Neretvu i — bacaju svoje oružje. Odred majora Petričevića iz rezerve ulazi u međuprostor Veskovića i Vidačića, prelazi u napad i izbija u visini s. Kule kočeći tako dalje nadiranje komunista u zajednici s odredom kapetana Vidačića (iz sastava komande vojvode Baćovića). Borba se nastavlja tokom celog dana 15. marta sa velikom žestinom.

Oko 10 sati Glavni štab je izašao na borbeni položaj — Rat Kamen (k. 1302), posmatrao tok borbe, primao izveštaje i upravljao našom vatrom.

Oko 15 časova najžešća borba na ćelom frontu vođena je na položaju odreda majora Petričevića, koji je komunistima naneo veliki broj gubitaka. U sastavu ovog odreda bio je i jedan bataljon muslimana — četnika. Predveče, oko 17 časova, komunisti prebacuju jače snage grebenom Crne Gore u pravcu Rude Glave[9] i ugrožavaju levi bok Viđačićev, gde je imao jednu četu. Upućeni Ljubinskostolački bataljon za zatvaranje ovoga pravca nije mogao stići blagovremeno na Rudu Glavu. Zbog toga i pod nadiranjem jakih komunističkih snaga sa fronta i sa bokova Glavni štab je naredio, da se sve jedinice sa padom mraka povlače na liniji: Kovanj — Tjeme (k. 1328) — Ivanovo Brdo (k. 1277) — Ratkamen (k. 1302) — Bahtijevica. Komandantima 1. i 2. četničkog bataljona[10], koji su već stigli u s. Zaborane, naređeno je, da produže levo krilo Vidačića, a komandant 3. četničkog bataljona[11] izvestio je, da je zatvorio dolinu Neretve posedajući Krstac i Krupac. U toku noći 15/16. mart vodilo se stalno prepucavanje.

[7] **Vidi dok. br.** 86.

[8] **Detaljnije o borbama jedinica NOVJ protiv četnika na pravcu Kula — Glavatičevo vidi dok. br. 90, 113 i 140.**

[9] **Na tom pravcu napad je vršila 10. hercegovačka NOU brigada, ojačana jednim bataljonom 4. proleterske i dvama bataljonima 2. proleterske brigade (tom IV, knj. 11, dok. br. 82).**

[10] **i** [11] **Bataljoni su iz sastava Zetskog četničkog odreda.**

IV

U zoru — 16. marta izdana je zapovest za napad svih trupa, ali je ovaj bio ukočen jakim otporom komunista i skoro ceo dan je vođena borba, naročito automatskim oružjem.

Pred samu noć — u 18 časova upućena je u napad Stabska četa koja uspeva da se probije mimo naš front za čitavi kilometar unapred i nanese komunistima nekoliko gubitaka.

Tokom cele noći nastavlja se jalka borba automatskim oružjem i te noći, 16/17. marta, izdana je zapovest za naš napad sutradan ujutro.

V

Na dan 17. marta, u 3 časa, pre zore komunisti napadaju naš front na svim pravcima jakim snagama, pridošlim u toku noći. Kasnije smo saznali iz beležaka jednoga ubijenog komuniste, da je ovde napadala udarna, divizija zloglasnog Peka Dapčevića. Ona pravi prodor na delu fronta Nikšićske brigade, stvara zabunu i jednim delom se ubacuje u s. Zaborane, zauzima Ivanovo brdo (k. 1277) zagrozivši neposredno selo Cesim, u kome se u tom momentu nalazio naš Glavni štab.

Pod jakim pritiskom komunista morao se takođe povući i 3. četnički bataljon sa Krstača u pravcu s.Luke, usled čega se povukao i major Veslković od s. Dramiševa, gde je bio upućen iz rezerve od s.Zaborani, mesta njegova prikupljanja.

VI

U toku 18. marta naše jedinice su se zadržale na liniji: Pridvorci — Lakat zatvarajući tako pravac za Nevesinje.

Sa ovih položaja preduzet je napad 19. marta sa tri kolone koje su odbile komuniste sa velikim gubitcima do linije: Zeleno Brdo (na Crvnju) — s. Presjeka — s. Kljuni — Oštra Gomila (k.1026), koje su položaje zauzele naše četničke snage. Tokom noći 19/20 marta komunisti su preduzimali četiri puta napad na naš 1. i 2. četnički bataljon, na položajima severozapadno od s. Kljuni na kojima je borba najviše vođena ručnim bombama. Naši bataljoni im odoljevaju i odbijaju sva četiri njihova napada.

Nikšićska brigada nalazila se u rezervi i nije uzela učešća u borbi.

VII

U toku 21. marta komunisti su prepadom zauzeli Kifino Selo koje su držali hercegovački četnici, a tim je bio otvoren

pravac: Nevesinje — Kifino Selo — Gaoko. Usled ovoga Glavni štab doneo je odluku, da Nikšićsku brigadu, jako zamorenu u dosadanjim borbama uputi svojim kućama na smenu — na odmor, kako bi parirala rad nekoliko svojih begunaca i da bi, posle odmora ponova izašla na Krstac Golijski. Nevesinje je, međutim, palo u ruke komunistima 22. marta.[12]

Sa tri četnička bataljona promenih smo polažaj i uputili se preko s.Lukavca i s.Korita u cilju da zatvorimo pravac ka Gacku, u čijoj se okolini i ovog momenta nalazi Zetski četnički odred očekujući, da se popuni svežim snagama i da produži akciju gonjenja komunista, koji odstupaju u pravcu Kahnovika i koga su u ovom bežanju preplavili.[13] Hercegovački odredi uspjeli su u toku 26. i 27. marta da hrabrim napadima na komuniste oduzmu od istih Nevesinje i Kifino Selo i da nateraju komuniste na povlačenje u pravcu Kahnovika.

VIII

Četnici 2. četničkog bataljona našega odreda zarobili su u toku ovih borbi 23 komunista, od kojih su 18 živi, a 5 su poginuli od bacača njihovih dojučerašnjih »drugova i drugarica«.

IX

U toku ovih borbi Zetski četnički odred pretrpio je sledeće gubitke :

[14]

Ovde nisu naznačeni gubitci Nikšićske brigade, jer od nje nisu ni dostavljeni, a ona će ih svakako objaviti (poginule, zarobljene, ranjene, nestale i begunce).

X

Glavni štab smatra da je danas, kada se vodi odlučujuća borba sa poslednjim ostatcima narodnih ubica, strvinara i zlikovaca, vreme »da svaka zverka svoj trag pokaže«, kako ovamo na frontu tako i u pozadini — kod kuće. S toga preporučuje svim nacionalističkim vlastima da budno paze na svačije kretanje i držanje, da obrate pažnju — preko svojih organa i izaslanika — seoskom stanovništvu pa sve pronosioce lažnih i alarmantnih vesti, kukavice i eventualne begunce sa fronta, larmadžije i kafanske »junake« odmah, bez šire procedure i

[12] **O borbama za Nevesinje vidi dok. br. 113 i 140.**

[13] **Na pravcu Glavatičevo — Kalinovik napad su vršile jedinice 2. proleterske divizije.**

[14] **U izostavljenom delu teksta navode se imena poginulih, ranjenih, nestalih ili zarobljenih, ukupno 84 četnika.**

dosadanjih formalnosti — strpa u zatvor a sa njihovim saslušanjima ne žure. Žanđarmeriske vlasti neka udvostručenom pažnjom i naporom tragaju za komunistima—pozadincima prema datim im uputstvima, koja su izdana na osnovu podataka u zaplenjenim komunističkim arhivama prilikom borbi, a prema kojima su pozadincima izdani zadatci za rad u pozadini baš sad, za vreme naše borbe.

XI

Operativni deo Glavnoga štaba ima svakodnevno obaveštenja o stanju i prilikama u Cmoj Gord. Poznato mu je ne samo držanje stanovništva pojedinih sela, već i pojedinih osoba. Doznao je i to, da se komunisti — pozadimd, njihovi pomagači i simpatizeri bude, da rovare, da se po negde oglašavaju i pucnjevima iz pušaka u svrhu unošenja zabune, davanja svojih signala itd.

Najbolje bi bilo po njih, da se još dublje uvuku u svoje rupčage i u sebe, da se ne pojavljuju kao živi, jer svi razlozi — naročito četnička borba s komunistima i opšti tok događaja — to im jasno govore. Neka se pokriju ušima jer im je narod u Crnoj Gori jasno kazao prošle godine: ko su i šta su.

Uostalom, budu li i dalje dizali uši, po bliskom povratku četnika u Crnu Gonu, biće izloženi volji i suđenju pojedinih četnika i Glavni štab neće nastojati, da obavezno izađu prvo pred Narodni Vojni sud, obrazovan od sudija — stručnjaka.

Neka ovo dobro upamte svi: komunisti — pozadinci, njihovi pomagači i simpatizeri, »neutralci« — kolebljivci, bili oni u čakširama ili suknji.

XII

Nastojanje naših četničkih trupa usređsređeno je na to, da se zapreči nadiranje i ulaz komunista u Crnu Goru i da Hercegovina što pre bude očišćena od njih.

XIII

Naše četničke snage svake sedmice se osvežavaju, povećavaju i zamenjuju, a komunističke ■— svakodnevno opadaju, smanjuju, sve više zamaraju i malaksavaju. Komunisti su u stalnom bežanju pri čemu su prema stanovništvu strahovito bezobzirni i za sobom ostavljaju pravu pustoš pljačkajući ga do gole kože.

XIV

Glavni štab u Ostrogu, sresiki nacionalni odbori i Komandanti Oreda postaraće se da se ovaj izveštaj umnoži u dovoljnom broju i rasturi radi obnarodovanja.

IZ GLAVNOG ŠTABA
CRNOGORSKIH ČETNIČKIH TRUPA

M.P.[15]

BR. 109

ZAPOVEST KOMANDANTA DRINSKOG ODSEKA OD 28. MARTA 1943. KOMANDANTIMA PRVOG, DRUGOG I TREĆEG ODSEKA ZA POSEDANJE DESNE OBALE DRINE I SPREČAVANJE PRODORA NOVJ U PRAVCU SANDŽAKA I CRNE GORE[1]

KOMANDA DESNOG DRINSKOG OTSEKA
O. Broj 1.—
28 marta 1943 godine
s. Cvilin

Z A P O V E S T

Shodno naređenju Komandanta Limsko Sandžačkih četničkih odreda, formira se Desni drinski otsek, sa zadatkom zaštite prelaza i tučenje svih snaga koje budu pokušale prelaz od Broda do Goražda.

Za izvršenje prednjeg,

N A R E Đ U J E M :

Da se formira:

I Otsek,
II Otsek,
III Otsek.

[15] **Okrugli pečat: »Glavni štab Komande narodne vojske Crne Gore i Hercegovine.«**

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 165, reg. br. 20/4.**

I OTSEK

Komandant poručnik Bodiroga Vasilije.[2]

Cajnička brigada	120ljudi,
Prijepoljski bataljon	100ljudi,
Odred poručnika Bodiroge[3]	150 ljudi

Svega: 370 ljudi.

Poseda i brani otsek od Gornje Osanice isključno do Goražda zaključno.

Od ovih snaga formira sebi otsečnu rezervu na najpogodnijem mestu.

Stab u selu Zlatari.

II OTSEK

Komandant kapetan Bajo Nikić

— Drinski korpus	200 ljudi,
— Ustikolinski bataljon	200 ljudi,
— Višegradska brigada	150 ljudi,
— Plevaljska brigada	700 ljudi,
— Leteća brigada	160 ljudi,
—• Romaniski korpus	250boraca,

Svega 1660 boraca.

Poseda i brani otsek od Gornje Osanice zaključno do Jošanice isključno.

Od ovih snaga formira rezervu i to:

— Leteću Brigadu na Krčinom brdu k. 844.

— 1 bataljon Plevaljske na Kapak k. 1203.—

— Ustikolinski bataljon na Golom Vrhu k. 1309.

Romaniski korpus na Kapak k. 1203.

Ova rezerva služi kako za intervenciju na II otseku, takođe i kao Opšta rezerva pod Komandom potpisatog.

Stab u selu Cvilinu.

III OTSEK

Komandant poručnik Vuk Kalaitović:

— deo Pribojske brigade	200 ljudi
— Deo Plevaljske brigade	200 boraca,

Bodiroga je bio komandant Čajničke brigade.

— Fočanska brigada 300 boraca,
— Novovaroška Brigada 500 boraca,
— Leteća Leke Lalića 300 boraca.

svega: 1500 boraca.

Poseda i brani otsek od r. Jošanice zaključno pa u levo sa Brodom isključno.

U rezervu otseka drži snage Leteće brigade Leke Lalića.

— Veza se ima održati danonoćno patrolama. Za vezu su mi odgovorni kako delovi u desno, tako delovi u levo, radi čega ima svaki starešina određivati potrole i to dva puta dnevno desno i levo, noću broj patrola mora biti češći.

Poručnik Kalaitović održavaće vezu preko telefona iz Foče, a poručnik Bodiroga sa radiogramom preko najbliže italijanske stanice.[4]

— Ishrana: Iz magacina u Foči i Goražda, po dosadanjem.[5]

— Sanitetske mere: Ranjene i bolesne upućivati u Foču.[6] Komandanti odreda u koliko raspolažu lekarima formiraće u prvom pozađnjem selu ambulantne stanice za prvu pomoć i dalju evakuaciju ka Foči i Goraždi.

Mere opreze: Danju na Drini mora biti neprekidni broj stražara u stražarskom nizu. Noću se stražari udvajaju na najopasnijim mestima. Na gazovima postavljati desetine sa puškomitraljezom. Pozadi ovih mesta mrtve straže, i potpornice na dodeljenom otseku no tako da se može blagovremeno intervenisati na ćelom otseku.

Svaka Prihvatnica mora napraviti stog sena, ili slame koji će se paliti na znak prelaza.

Na slučaj prelaza nikakvo povlačenje levo i desno ne dozvoljavati već tući vatrom u bokove dok ne pristigne rezerva za čišćenje mesta prelaza.

Automatska oruđa plasirati tako da mogu flankirati vatrom ceo preteren otseka.

Bacači da budu na pravcima verovatnog napada.

Dan ima služiti za odmor ljudstva, a noć se ima provesti na mrtvoj straži.

— Osmatranje starešina: Svakom Komandantu Naređujem da bude neposredno uz svoje ljudstvo. Svakog starešinu koga u

[4], [5] i [6] Na tom sektoru su, sa četnicima, branile položaje jedinice iz sastava italijanske divizije "Taurinense«, koja je snabdevala sve četničke jedinice na ćelom drinskom sektoru i takode, vršila zbrinjavanje i negu bolesnih i ranjenih četnika.

toku noći ili za vreme borbe ne nađem kod svog ljudstva strelјaću.

Obilazak ljudstva ima biti svakog dana i noći po jednom, a svakodnevno dostavljati izveštaje o stanju u 12 časova danju i 12 časova noću.

Raspored izvršiti najhitnije a najkasnije do 9 časova 29 marta **Bezuslovno.**

Stab potpisatog biće u s. Crnetići gde mi izveštaje slati.

Verujem da će sve starešine uložiti svu volju i ljubav prema svome ljudstvu i interesima Kralja i Otadžbine te da ova Grupa sa uspehom izvrši dobiveni joj zadatak.

Pobeda je naša.

Draža nas vodi ka Veličini i slobodi.

Dostavljeno:
K-tu I otseka,
K-tu II otseka,
K-tu III otseka,
K-tu Plevaljske brigade.

Komandant Kapetan I klase,
Voj. S. Lukačević

BR. 110

NAREĐENJE KOMANDANTA OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 31. MARTA 1943. O POSTUPKU PREMA PRIPADNICIMA I SIMPATIZERIMA NARODNOOSLOBODILACKOG POKRETA[1]

N A R E D B A BR. 16

KOMANDANTA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE
za 31. Mart 1943. g.

I

Primećeno je i do sada razotkriveno mnogo komunističkih jataka i pristalica. Primećeno je i da je izvestan deo stanovništva podlegao lažima i obmanama komunističke organizacije i propagande, te su pojedinci odbegli u šumu.

S obzirom da će da se izvrši nemilosrdno čišćenje cele Hercegovine i Istočne Bosne od svih štetnih elemenata, to da pri tome ne bi stradali i nevini,

[1] **Overen prepis originala (pisan na mašini, ćirilicom, umnožen na šapirografu) u Arhivu VII, Ca, k. 172, reg. br. 33/4 (BH-V-3270).**

N A R E Đ U J E M :

Da se putem ove naredbe saopšti celokupnom stanovništvu Bosne i Hercegovine:

1.) Da će odbeglim komunistima, njihovim jatacima i saradnicima, biti uhapšene porodice, kuće uništene i pokretna imovina, a imanja oduzeta za račun nacionalne četničke organizacije, u koliko to da sada nije učinjeno.

2.) Ko se od odbeglih lica ne vrati svojoj kući i ne prijavi najbližoj četničkoj vlasti u **roku od** pet **dana od dana izlaska ove naredbe biće oglašen za narodnog neprijatelja** i **kao takav streljan gde se bude uhvatio, a njegova porodica streljana, imanje oduzeto, a kuća uništena.**

3.) Da će biti streljano svako lice, **koje bude** prikrivalo, **hranilo i na ma kakav način pomagalo komuniste, a njegova** porodica **uhapšena, kuća spaljena i imanja oduzeta.**

4.) Svako lice koje ne bude ispunjavalo dodeljene mu dužnosti, biće uhapšeno **i** stavljeno pod preki vojni sud sa **optužbom za veleizdaju.**

5.) Svima krivcima, bez obzira da li su to starešine ili obični borci, **biće oduzeta sva četnička prava ako ma i najmanje budu kažnjena od prekog suda.**

6.) Svima licima koja budu okrivljena **za nevojničko držanje na položaju, Širenje Lažnih vesti i stvaranje zabune u borbenim redovima i u narodu, izvršiće se suđenje kod prekog vojnog suda u koliko kao takva ne budu streljana pred strojem, bez obzira da li je to lice starešina ili obični borac.**

7.) Sve starešine, koje ma u čemu ne budu podesne za komandovanje, biće smenjene sa položaja, a na njihova mesta biće postavljena lica koja sami borci dotičnih jedinica budu izabrali.

8.) Primećeno je da su izvesna lica učinila zlonamerne izvesne nepravilnosti pri dodeli imanja koja su deljena. Napominje se **da će se u najskorije vreme izvršiti revizija izvršenih podela i da će biti otklonjene sve nepravilnosti, dajući prvenstvo siromašnim porodicama i porodicama kojima je neko poginuo iz porodice kao četnički borac.**

Ova naredba stupa na snagu dana 1 (prvog) aprila 1943. god.

Najhitnije!

Komandant, major:
p- **BAĆOVIĆ s.r.**

M.P.[2]

Komandant sreza:
Rad. T. Pejanović

Okrugli pečat: »Komanda sreza Trebinjskog«.

BR. 111

NAREĐENJE DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 1. APRILA 1943. INSPEKTORU TRUPA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE ZA FORMIRANJE GRMECKO-KLEKOVACKOG ČETNIČKOG KORPUSA I BORBU PROTIV NOVJ NA SEKTORU BOSANSKI PETROVAC — GLAMOČ — BOSANSKO GRAHOVO[1]

KAPETANU G. ĐURU PLECASU

Obzirom na sadašnju situaciju

N A R E Đ U J E M :

Da sa četnicima sa teritorije srezova Bosansko Grahovo, Bos. Petrovac[2] i Glamoč upadnete na teritoriju ovih srezova sa zadatkom čišćenja terena od komunista, propagande i vršenja organizacije Jugoslovenske vojske.

Na terenu pristupiti akciji čisto četničkog karaktera, ne obrazujući fronto ve.[3]

Ovom zadatku pristupiti najhitnije i izvoditi ga najenergičnije.

Nastanite da što pre uspostavite što čvršću vezu sa četnicima iz oblasti Manjače i Borja.[4] I dalje održavati tesnu vezu sa četnicima na Dinari.

Po zapovesti Vrhovnog K-ta
Načelnik štaba arm. đeneral,

Da je prepis veran originalu Drag. M. Mihailović s.r.

Slobodne Srpske planine[5],
1 april 1943 god.

t v r d i :
đeneralštabni major,
M.P.[6] **Mirko I. Lalatović**

[1] **Overen prepis originala (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 2, reg. br. 42/1 (VK-V-70).**

[2] **Reč je o četničkim brigadama »Gavrilo Princip«, pod komandom vojvode Brane Bogunovića, i »Kralj Aleksandar«, kojom je komandovao vojvoda Mane Roković. Tada su se te brigade nalazile u okolini Knina, pod komandom Dinarske četničke divizije.**

U dopisu bez datuma (verovatno kraj februara 1943), grupa četničkih prvaka iz Bos. krajine predložila je vojvodi Dobrosavu Jevđeviću da Draža Mihailović odobri formiranje Grmečko-klekovačkog korpusa radi što uspešnije borbe protiv pripadnika NOP-a na tom terenu. U dopisu se predlaže da korpus obuhvati teritoriju srezova: Bos. Petrovac, Bos. Grahovo, Glamoč, Ključ, Sanski Most, Bos. Krupa i Bihać. Za komandanta je predložen kap. I kl. vojvoda Đuro Plećaš, a za načelnika štaba major Miloš Radojlović (Arhiv VII, Ca, k. 157, reg. br. 51/4). Vidi dok. br. 62, objašnjenje 24.

[3] **O koncepciji četničkog ratovanja vidi dok. br. 113.**

[4] **Odnosi se na puk »Manjača« i četnički odred »Borja«.**

[5] **»Slobodne Srpske planine« i datum dopisao je Mirko Lalatović, mastilom, ćirilicom.**

[6] **Okrugli pečat: »Komanda Jugoslovenske vojske u Otadžbini«.**

BR. 112

ZAPOVEST KOMANDANTA OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 2. APRILA 1943. KOMANDANTIMA KOLONA ZA NAPAD NA NOVJ U PREDELU NEVESINJA, ODŽAKA, FATNICE I FOJNICE[1]

Komanda operativnih
Jedinica
ist. Bosne i Hercegovine,
O. br. 1943 g.
(22 časa)
Divin.

Z A P O V E S T :

(sekcija Nevesinje, 1 : 100,000)

Pukovnik Stanišić je preduzeo napad 2 aprila u zoru, pravcem: Vrba — Bodeždšta — Braičevići — Domrke — Fojnica — Rilja. Njegova leva pobočnica pravcem: Lukavice — Sipačno — Slato — Crnče — Žalom — Bratač.[2] Pavle Đurišić jednim jačim delom u sadejstvo Stanišiću pravcem: Nadimci — Domrke. Kapetan Vidačić očistio Hrgud i izbio na Trusinu.

Slabije neprijateljske snage primećene su:[3] Vrba 30, koji su zarobljeni jutros, Fojnica 20, Zapolje 6, glavnina u Jugo^ vići—Dubljevići. Štab i radio-standca u Krivodolu. Domaće odbeghce sa grupicom ženskinja i komorom jutros u zoru prešle su pravcem: Trusina — Kubaš i dalje.

Trupe sa pravca Bišine prelaze u napad 3 aprila u zoru. Trebinjska brigada, koja će do zore biti u Stocu, ima da očisti srez Ljubinjski.

U duhu novostvorene situacije,

[1] **Overen prepis originala (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 165, reg. br. 24/4 (BH-V-638/5).**

[2] **Napad jedinica Zetskog četničkog odreda bio je predviđen za 2. april 1943. Radi izvršenja napada u izviđanje su upućeni manji izviđački delovi u susret jedinicama 10. hercegovačke i 4. proleterske brigade. Međutim, uveče 2. aprila te dve brigade izvršile su napad na Zetski četnički odred i ustaško-domobranske snage na položajima ispred Gacka, razbile ih i istog dana zauzele Gacko i Avtovac. Zetski četnički odred odstupio je u pravcu Goransko. Više o borbama za Gacko i Avtovac vidi dok. br. 113 i 140; tom IV, knj. 12, dok. br. 51.**

[3] **Odnosi se na jedinice 10. hercegovačke i 4. proleterske NOU brigade.**

N A R E Đ U J E M :

1) Sve jedinice koje se sada nalaze na prostoru od Sipačna do Snežnice,[4] 3 aprila t.g. u zoru otpočeće napad po sledećem:

Desna kolona:
Kt. kapetan Popović.[5]
Sastav: deo Neves, brig., deo Gatač. brig, i gran.[6] bataljon.

polazi u napad sa položaja: Slatno — Volu jak (1084) pravcem: Potrub (1177) — V. Gradina (1189) — Sugrebnjača (1148) — D. Nekudina — Javorovi Dolovi — Vukovina — Batkovići.[7] Desno obezbeđenje pravcem: Resina (1340) — Kruška — Žalom — Bratač — Kifino s.,[8] na kojoj liniji održavati vezu sa trupama Stanišića.
Levo održavati vezu sa srednjom kolonom na liniji: Volu jak — Kljen — Zovi Do — Bol jak — Budisavlje — Canje — Ploča (884) — Nevesinje.

Srednja kolona:
Kt poruč. Glamočlija.[9]
Sastav: Zavodski bat., Bileć. bataljon, Sitnički bat. bez 1 čete.

Polazi sa položaja: Volujak — Sušnjatica pravcem Šušnjatica (1079) — Siška gl. (1143) — Krstače (922) Podkula — D. Drežanj — Odžak — Nevesinje. Desno održavati vezu sa desnom, kolonom na liniji označenoj za vezu desne kolone. Levo održavati vezu sa levom kolonom na označenoj liniji leve kolone.

Leva kolona
Kt kap. Vidačič.[1]“
Sastav: sad. trupe kap. Vidačića, Dabarski, Ljubomirski i deo sit.[11] bataljon.

Polazi sa položaja: Ržanik — Zečak (1057), pravcem: Ržanik — Džinova Mala — Kuline — Radići — Nevesinje. Levo obezbeđenje prav-

[4] **Sniježnica pl.**
[5] **Milorad.**
[6] **Granični.**
[7] **Toga dana su se na širem području Nevesinja nalazile jedinice 9. dalmatinske NOU divizije (tom IV, knj. 12, dok. br. 10).**
[8] **Kifino Selo.**
[9] **Adam. Tada komandant bataljona u Bilećkoj brigadi.**
[10] **Milorad (Trebinjski korpus).**
[11] **Sitnički.**

cem: Volujača (1013) — Varda — Cvjetkov Kuk — Mišin Kuk — Osredina -— Bukovica (1121) — Stmiglavica — Grebak, na kojoj liniji održati vezu sa trupama koje polaze u napad od Bišine.

Kolona poručnika Glamočlije ima se smatrati kao desna podkolona kap. Vidačića.

Rezerva:
Kt kap. Kureš.[12]
Sastav: Stab, četa, deo bil.[13]
bat. Katunski bataljon.

Polazi sa Divina pravcem: Divin — Volu jak — Odžak — Nevesinje.[14]

2) U ovim operacijama komandovaće: Bilećskim bat. p. por. Martinović,[15] a Ljubomirskim batalj. p. por. Rašović Novak.

3) Vezu održavati saveznicima,[16] ordonansima i kuririma. Sa avionima platnima po ugovorenom ključu.[17]

4) Ranjene i bolesne upućivati u Divin.

5) Hrana će se primati na Divinu, kao i municija.

6) Ja ću se nalaziti na Divinu, a moj izaslanik u Berkovićima, a docnije u Džinovoj mali.

7) Izveštaj e o početku napada i dolasku u dodir sa neprijateljem dostaviti mi najhitnije, a docnije me stalno obaveštavati o toku situacije.

8) Potporučnik Bulatović[18] izvršiće čišćenje Kubaša po datim uputstvima.

Dostavljeno:
koman. kolona.

Komandant, major P. Baćović, s.r.
Izaslanik, kapetan I kl.
A. Drašković[19]

[12] **Miloš.**
[13] **U pitanju je Bilećki bataljon.**
[14] **Te su jedinice 7. aprila 1943. ušle u Nevesinjsko polje. Vidi dok. br. 122.**
[15] **Ljubomir.**
[16] **Verovatno zastavicama.**
[17] **Akciju je podržavalo italijansko vazduhoplovstvo (tom IV, knj. 12, dok. br. 187).**
[18] **Batrić.**
[15] **Aleksa.**

BR. 113

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA U VREMENU OD 14. MARTA DO 3. APRILA 1943. GODINE[1]

[2]

Br. 2456 od 222: br. 354.— Vojine trupe zaustavljene i vraćene na položaj.[3] Moral ponovo popravljen. Prodor ka Glavatičevu zaustavljen i trupe povraćene na određeni položaj.[4] Sutra zorom naredio sam opšti napad ka Borcima i Konjicu, i od Jablanice ka Konjicu.[5] Rezultat ću javiti. Pozdrav Branko.

Br. 2457 od Bernarda: br. 48 14.111.— Saznajem da Nemci[6] 16-tog napuštaju Grahovo i prikupljaju se ka Livnu. Bjelajac[7] vodi borbu sa partizanima kod G. Babinog potoka.[8] Bernardo.

Br. 2459 od Ištvana: br. 158 15.111.— Situacija 15—tog u 10 časova Kolona Popovića[9] žestokim protiv napadom komunista vraćena na položaj,[10] Gradina — K. 1326 — Borčići — M. Pale — K. 320. Kolona Pantića zbog toga što kolona 22 još nije preuzela njegov položaj, nije mogla biti prebačena na levu obalu, već je 7 puta pokušavala napadom da prodre u G. Jablanicu, ali nije uspela. Svojim levim krilom zauzela je V. i M. Sljeme, pred ovim kolonama nalaze se četiri komunističke brigade[11] i 14-tog marta imali smo 13 mrtvih i 21 ranjenog. Nastaviće se.

[1] **Originali (pisani na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 293, reg. br. 4/1. Knjiga sadrži depeše upućene Vrhovnoj komandi od nižih vojnih i civilnih organa u vremenu od 13. marta do 3. aprila 1943.**

[2] **Vidi dok. br. 85. Ovo je nastavak toga dokumenta.**

[3] **Reč je o Konjičkoj grupi pod komandom kapetana Vojislava Lukačevića.**

[4] **Na tom pravcu napadale su jedinice 2. proleterske divizije ojačane sa tri bataljona 1. proleterske brigade. Opširnije o tim borbama vidi tom IV, knj. 11, dok. br. 70.**

[5] **Vidi dok. br. 86 i 87.**

[6] **Nemačka 369. legionarska divizija.**

[7] **Slavko.**

[8] **Vidi dok. br. 146.**

[9] **Milorad (Nevesinjski korpus).**

[10] **Napad su vršile 7. i 16. brigada 7. NOU divizije.**

[11] **Položaje kod Velikog i Malog Sljemena držala je 3. dalmatinska brigada 9. dalmatinske divizije (tom IV, knj. 11, dok. br. 230).**

Br. 2460 od Ištvana: br. 159 nastavak.— Gubitci komunistički nisu poznati. Po podatcima kolona[12] 11 stigla je 15-tog u 8 i po časova u Soviče i od Prozora u Gračac na Rami. Po dolasku kolone 11 na liniju Slatina — Dolšan[13] produžavam napad svim snagama po direktivi[14] upućujući kolonu Pantiću preko G. Jablanice pravcem Krstac — Ostrožac. Vraćanje Pantića u nazad radi prebacivanja na levu obalu izgubilo bi se mnogo vremena. Ovaj izveštaj dostavljen je i Branku.[15] Kraj. Baćović.—

16 mart 1943 god.

Br. 2642 od 222: br. 355 15. III. — Boljševici u pola noći napali Cičevo i Lipetu. Posle jakih borbi i velikih gubitaka crveni se povukli a naši ih gone ka Borcima. Od Ištvana još nema vesti. Jačina ovih kod Borci oko 1000 ljudi. Gledaću da se Pavle prebaci kamionima do mene.[16] U tom slučaju bi sutra bio ovde. Hoćete li vi ovamo.[17]

Br. 2463 od 222: br. 356 15.III.— Po današnjim podacima situacija: Baćović na starom položaju. Pred njim 4 brigade.
Nemci se približavaju Rami, kod Konjica samo bombarduju. Voja na starom položaju. Bajovi u mesto da napadaju bili iznenađeni u pola noći i ako slabim snagama. Vodila se ogorčena borba. Naši su izgleda na položajima južno od Glavatičevo, a da li se kreću ka Odžacima, nemam podataka. Naredio sam Baju da noćas izvrši napad u cilju zauzimanja položaja Dudalski K. — Kom — Cičevo i dalje naslon na sadašnji položaj, kao i da prebaci 2000 ljudi u toku noći i da zatvori pravac ka Odžacima. Baćoviću da se sa svima snagama u toku noći prebaci do Bijelog Polja i zauzme položaj u produženju Bajovog levog krila. Nastaviće se.—

Br. 2464 od 222: br. 357 15.III.— Ovo sam uradio zato što je to jedini način da se spreči dublji prodor pre Pavlovog dolas-

[12] **Odnosi se na izviđački bataljon nemačke 369. legionarske divizije, koji je savladao otpor jedinica 3. krajiške brigade i 15. marta zauzeo Ramu (tom IV, knj. 11, dok. br. 231).**

[13] **Verovatno Doljani.**

[14] **Vidi dok. br.** 86 **i 87.**

[15] **i** 30 **Zaharije Ostojić, major.**

[16] **Četnici Pavla Đurišića, o kojima je ovde reč (jačine 2314 ljudi), preveženi su 16. marta italijanskim kamionima iz Kolašina u Zupčiće, odakle su, pešice ili vozom, produžili ka Foči i Kalinoviku.**

[17] **i** 43 **U pitanju je dolazak Draže Mihailovića u Kalinovik.**

ka. Pavle tek sjutra dolazi u Cajniče. Ja ovde imam svega 200 ljudi, te sam naredio da se stanovništvo pripremi za evakuaciju ka Foči, a ja ostajem dok god može. Ako Pavle sutra ne stigne ovde a Bajo ne prebaci trupe na desnu obalu, sutra bi crveni mogli biti u neposrednoj blizini [Kalinovika]. Nadam se da ćemo uspeti da prodor ustavimo dok Pavle stigne. Voju će uputiti desnom obalom ka Visočici za udar u bok. Nastaviće se.—

Br. 2465 od 222: br. 358 nastavak.— Jačina boljševika u Borcima oko 500 ljudi. Sada je jasno da su bacili sve na jednu kartu i hoće po svaku cenu da se probiju ka Crnoj Gori. Učiniću sve da ih zadržimo, ali ponovo naglašavam da do sada nijedno moje naređenje nije izvršeno kako treba. Novosti javiću. Branko. Kraj.—

Br. 2469 od Ludviga[18]*:* 2 15.III.— Ako je moguće deponirajte novac u Vatikanu. Za našu organizaciju molim da se deponiraju Jugoslovenskom poslaniku. Lozinka je Miloš Obilić. Imamo kurira za Vatikan.—

Br. 2471 od Ludviga: Pod »Belom Gardom« partizani nazivaju sve njihove protivnike. Seoske straže u jačini 5.000 su naše snage, ma da su ih naoružali Italijani za borbu protiv partizana. Oni prikrivaju i izdržavaju četnike i ilegalne odrede. London ih previše napada. Vaša propaganda radi.

Br. 2413 od Ištvana: br. 160 15.III.— Sitracija 15.III u 20 č.: Komunisti danas u 0.30 č. napali na Vidačića Andrijevačku i Kolašinsku brigadu, borba je trajala 6 č. Vidačić je održao svoj položaj.— Moral njegovog ljudstva vrlo jak. Andrijevačka i Kolašinska brigada su desetkovane i delom razbijene, ali su se ponovo prikupile.—■ Komunisti su zauzeli s. Čičevo. Namera im je prodiranje ka Nevesinju ili Kalinoviku. Sve su trupe Stanišića otpočele napad po direktivi. Nstv.

Br. 2474 od Ištvana: br. 161 Nastavak: Gubici na reonu Stanišića su: 25 mrtvih i veliki broj ranjenih. Komunisti su imali na reonu Vidačića i drugih 150 mrtvih i veći broj ranjenih. Kod Popovića bilo je više snažnih komunističkih protivnapada. On već pet dana vodi teške i krvave borbe. Sva njegova

[18] **Karlo Novak.**

nastojanja da prodre u reon Idbar — Krstac sprečena su vrlo žilavim otporom komunista čije su snage vrlo jake i stalno pristižu pojačanja sa pravca Bijele. Nastv. dep.

Br. 2475 od Ištvana: Br. 162 Nastavak: U dosadašnjim borbama pred Popovićem komunisti su imali 250 mrtvih na položaju i veliki broj ranjenih. Danas uspelo jednom zarobljenom Italijanu da pobegne iz Jablanice. Izjavio je da su komunisti doneli u Jablanicu sa položaja Ldpovska — Gradac i sa ostalih tačaka oko 300 mrtvih i 250 teško ranjenih. Popović i dalje napada. — Rezervu stvorenu od 250 četnika još noćas upućujem u G. Zijemlje. nstv. dep.

Br. 2476 od Ištvana: Br. 163 Nastavak: zahtevao sam od kolone 22 da jedan bataljon uputi u reon Čepa radi pojačanja desnog krila Popovića. Jedan bataljon da zatvori liniju Dolovi — Gradina i da na taj način uhvati i održava vezu između trupa Stanišića i Popovića. Da jedna njihova baterija ojača ovaj bataljon i da bočnom vatrom u pravcu Borčića i s. Dolovi potpomaže akciju trupa Stanišića. Naši gubici do sada su 34 mrtva i 65 ranjenih. Nstv.

Br. 2477 od Ištvana: br. 164 Nastavak: Moral je odličan. Sve dezertere sam kaznio pet streljanjem, ostale batinanjem i razoružavanjem pojedinaca. Od razoružanih 180 pivljana dodeliću oružje pouzdanim borcima. Veskovićeva kolona na 850 smanjena. Njegovih 110 koje je vratio sa položaja kao bolesne uputio sam za Nevesinje. Situacija je u našim rukama. Pobeda je naša. — Ovaj izveštaj dostavio sam i Branku. Baćović.—

Br. 2478 od Ištvana: br. 165 15.111.— Sporazumeo sam se sa talijanskom Vrhovnom komandom da talijanska vojska posle operacija napusti garnizone Nevesinje i Gacko. Tražili su kao uslov da ne diramo garnizone hrvatske u ta dva grada. U jednom ima 150 domobrana a u drugom 170. Pristao sam na to jer su bezopasni a i radi propagande. Kasnije sam se sporazumeo sa hrvatskim divizijarom da ne smiju pojačavati te garnizone, našto je pristao. Nemci su poseli fiksirane linije i ne miču se.-— Jevđević.

Br. 2479 od Ištvana: br. 166 15.111.— Noćas sam Branku poslao ovaj telegram: Tvoje naređenje primljeno večeras.[19] Sadržina istog iznenadila me je, jer sam u toku današnjeg dana primio povoljne vesti od svih. Odmah sam izvestio kolonu br.

[18] **Vidi dok. br. 87.**

22, tražio da prebacim sve svoje trupe iz reona Jablanice na pravac ka Kuli, i selu Borci. Ovome se 22 odlučno usprotivio jer je i on imao u toku današnjeg dana dobre vesti i nije hteo da popusti pred pretnjom. Nstv. dep.

Br. 2480 od Ištvana: br. 167 Nastavak: Javite da li na ovom pitanju sa njim treba kidati.[20] Br. 22 smatra da bi ovim povlačenjem bio otkriven pravac prema Mostaru što bi moglo da dovede do intervencije nemačkih trupa na zahtev hrvatskih vlasti, a on nema dovoljno snage da bi zaposeo ove naše položaje. Izdejstvovao sam prema tvom naređenju da 2 talijanska bataljona u toku sutrašnjeg dana prebace se u G. Zijemlje. Baćović.—

Br. 2481 od Ištvana: br. 168 15. III. — Noćas sam Branku poslao sledeći telegram: Noćas primio obaveštenje o prodoru komunista u Glavatičevo. Ćudi me kako je Vesković mogao da popusti. Uviđam svu težinu situacije i preduzeo sam potrebne korake. Sutra u jutro prebacujem 300 gačana,[21] koji su bili kao rezerva u Bijelom Polju u Ulog — Obalj. Pored toga, naredio sam noćas da se izdvoji 700 ljudi od Kuraša i Zečevića i pored toga što se oni nalaze u neprekidnoj borbi i da se najbržim putem prebace kamionima u toku sutrašnjeg dana u Ulog — Obalj. — Nstv. dep.

Br. 2482 od Ištvana: br. 169 Nastavak: Pored toga učiniću sve da izvršim tvoje naređenje, ali moraš imati u vidu da za svako ovakvo pomeranje moramo' da dobijemo saglasnost kolone 22, a sada nije momenat da sa njima prékidamo. Vojvoda Jevđević obezbediće hranu. Baćović.

Br. 2483 od Ištvana: br. 170 16. III. — Situacija 16. u 9. č.: U toku noći pred kolonom Popovića i Pantića otpor komunista oslabio. Jablanica u našim rukama. Svuda na terenu kuda nailaze naše kolone nailazi se na bezbroj leševa. Isto i u Jablanici. To je kasapnica. Naredio sam: Da se nevesinjska brigada stavi pod komandu Popovića i da Popović produži hitno napad pravcem Jablanica u Krstac — Bjela, radi snažnog udara u leđa.

Br. 2484 od Ištvana: br. 171 Nastavak: Rogatioku i Bilećsku brigadu, bataljon Bosanaca i novoformirane gaćane sve ukupno 1800 četnika pod komandom kap. Draškovića Alekse hitno

[20] **Odnosi se na italijanske okupacione jedinice (br. 22).**
[21] **Četnici iz sastava Gatačke brigade.**

prebacujem u K alino vik. Pokret može otpočeti oko 17 č. danas. — Da Pantić obrazuje istaknuti centar ovoga štaba u G. Grabovici koji će izveštaje dostavljati preiko Jevđevića, prenositi naređenja, regulisati snabdevanje i pozadinsku službu. Da se moj štab prebaci u Nevesinje. Nstv. dep.

Br. 2485 od Ištvana: br. 172 Nastavak: Kolona 11 stigla je 15. u 17 č. na 4 kilometra od Jablanice i Rame. Ovog momenta sam dobio od Jevđevića izveštaj da mi danas kamioni ne mogu doći i da ću ih dobiti 17. ujutro. Idem da se svađam sa njima. O ovome je izvešten i Branko. Baćović. —

Br. 2486 od Ištvana: br. 173 16. III. — Sa velikom ofanzivnom snagom i odlučnošću probijaju se komunisti Srbiji. Naše trupe su inferiornije po borbenom duhu i osećaraju ideje. Osim onih iz Pive što su pobegli tokom poslednja dva dana,[22] vratio sam vozom za Nikšić obolelih 250 Veskovićevih i Bajovih. Karakteristika crnogorskih trupa da su raznežene, neće da se maknu bez sudelovanja talijanskih trupa, posle svake borbe postavljaju nove zahteve za materijalom, inače neće da maknu bez talijanskih mazgi. Nstv. dep.

Br. 2487 od Ištvana: br. 174 Nastavak: Od naših ponavljam, divizija Baćovića[23] niti je uzmakla niti napustila front igde. Prodor prema Kalinoviku izvršen je na sektoru Veskovića. Nemci mi nude da nam daju snage za odbranu Kalinovika i Nevesinja, odbio sam, jer se bojim da ne ostanu. Od naših trupa brigade Mostarska i Stolačka nikakve. Brigade Istočne Bosne najbolje. Jevđević. —

17. mart 1943.

Br. 2450 od Hermana:[24] 438 15. III. — Pero Đukanović[25] vojvoda iz Bosne uhvatio vezu samnom. Izveštava da ga je Ostojić iz Kalinovika uputio kod kap. Mitica[26] radi organizacije srezova Azbukovačkog, Rađevskog i Podgorskog. Sa Mitićem nije

[22] **Odnosi se na četnike 1. i 2. durmitorske brigade.**

[23] **Odnosi se na Komandu operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.**

[24] **Radoslav Đurić.**

[25] **Seljak iz Donje Kravice (kod Srebrenice). U 1941. organizovao je oružanu borbu protiv ustaškog terora u srebreničkom srezu. Bio je član Privremene uprave istočne Bosne. U 1943. pristupio NOP-u. Opširnije o njegovom radu vidi knj. 1, dok. br. 7.**

[26] **Milorad.**

mogao uhvatiti vezu jer je bio upućen na Užice. Moli za vezu i naređenje kome da se obrati. Javite. —

Br. 2451 od Hermana: br. 439 15. III. — Kap. Dakić[27] u Beogradu krije se pod lažnim imenom. Nema vezu ni sa kim od naših. Do sada je prikupljao izbeglice i slao u Bosnu, Peri Đukanoviću na zvomičkom sektoru a posle u Kalinovik. Nabavljao je oružje kao glavni posao. Od novca koji je dobijao od Bosanskog odbora u Beogradu na čijem je čelu bio Senator Boško Željković. Nastv.

Br. 2452 od Hermana: br. 440 15. III. — Nastavak. Sredstva više nemaju. Moli za vezu i ulogu, jer želi da radi. Izveštava da je stalno živeo poslednje vreme u srezu Rađevskom i Azbukovačkom. Tvrdi da nisu organizovani. Nudi se da ih organizuje sa Perom [Đukanovićem]. Ako usvojite njegov predlog, moh za instrukciju i vezu sa pretpostavljenim štabom i materijalna sredstva. Nastv.

Br. 2453 od Hermana: br. 441 15. III. Nastavak: Mišljenja sam da bi ga trebalo iskoristiti jer je vrlo sposoban i agilan. Sve ranije intrige protiv njega su na bazi bolesnih ambicija. Najviše želi da radi za Bosnu bazirajući se na pomenute srezove. Molim potrebno naredite. Nastv.

Br. 2454 od Hermana: br. 442 15. III. — Nastavak: Izveštavaju Bosanci iz Beograda da je Dr. Dukić,[28] rez. potporučnik, sada u Kalinoviku Ljotićevac i da se obrati pažnja. Ja kada sam bio u Bosni video sam da je intiman prijatelj sa Lautnerom[29] u Bajinoj Bašti. Da li je to bilo u cilju iskorišćavanja ih partijskog prijateljstva, ne znam. —

2459a/*Br. (bez) od Ištvana:* 17. III. — 16. marta u podne Cika Branko[30] naredio evakuaciju građanstva i radio stanica u Miljevinu zbog mogućnosti prodora neprijatelja[31] u Kalinovik.[32] Čika Branko se nalazi u Borijama i sa njime imam telefonsku vezu. Poručnik Simić.[33] —

[27] **Bogdan.**

[28] **Milan.**

[29] **U pitanju je Miloš Vojnović, komandant 4. dobrovoljačkog bataljona.**

[31] **U pravcu Kalinovika nastupila je 2. proleterska NOU divizija.**

[32] **Evakuacija stanovništva iz Kalinovika vršena je pod komandom italijanskog oficira iz 6. armijskog korpusa, koji je bio oficir za vezu kod majora Ostojića. Naređenje za evakuaciju dao mu je Ostojić (tom IV, knj. 11, dok. br. 237 i 240).**

[33] **Pavle, šef centra veze u Istaknutom delu Vrhovne komande.**

Br. 2461 od Bernarda:[3]* br. 52 17. III. — Noću 14. i 15. partizani su izvršili prepad na Plavno i Bender.[35] Zarobili su šest četnika. Napad odbijen. Pri čišćenju terena na Promimi ubijeno 7 partizana. Zaplenjena važna arhiva. Pohvatane sve partizanske veze u pozadini. Nemilosrdno se provodi istraga. Bernardo.—

Br. 2463 od Luiđija[36] *(via Ras Rasa)*[17]) br. 83 14. III. — Vašim naređenjima se povinujem i poštujem.[38] Za Bosnu ne mogu ići i što narod želi da ostanem sa njim i što moram da štitim prestavnike koji su potpisah rezoluciju[39] jer im kap. Ristović[40] i Đokić javno prete ubistvima. Doći ću lično kod Vas sa narodnim prestavnicima sreza Požeškog čim ozdravim. Bora.—

Br. 2464 od 222: Br. 361 17. III. — Noćas se čula jaka borba na pravcu Odžad — Glavatičevo. Tačnih podataka o položaju Bajovih nemam. Bajo tvrdi da glavne snage crvenih idu ka Nevesinju, a Radulović na Kalinovik. Baćović sa 1800 ljudi stigao u Nevesinje, naredio sam da hitno pošalje 800 ljudi za Kalinovik, a 1000 da drži u Nevesinju. Kalinovik još nije napadnut. Noćas dobio izveštaj da se kod Skuta i na Rudniku nalazi prethodnica crvenih. Pavle oko podne stiže u Foču. Još ne znam da h će Nemci doći u Kalinovik ili ne. Stanice zadržane u Miljevioi a ja danas prelazim u Kalinovik. Baćović javlja o užasnim gubicima crvenih na prostoru Jablanica — Krstac. Ako ste na putu javite dan dolaska. Pozdrav Branko.—

[34] **Momčilo Đujič.**

[33] **Napad su vršile jedinice Operativnog štaba za sektor Bender. Tom prilikom zarobljeno je 12 četnika. Više o toj borbi i jedinicama koje su u njoj učestvovale vidi tom V, knj. 13, dok. br. 49.**

[36] **Borivoje Manić.**

[37] **Nikola Kalabić.**

[38] **i** [39] **Reč je o naređenju Draže Mihailovića od 26. februara 1943. po kome je Manić (komandant Požeške brigade) trebalo da ode u Bosnu, u borbu protiv jedinica NOVJ. Grupa «-uglednih« građana sreza Užičke Požege poslala je 10. marta preko Kalabića Draži Mihailoviću rezoluciju kojom ga mole da Manića ostavi na dotadašnjoj dužnosti (Arhiv VII, Ca, k. 232, reg. br. 4/1—2).**

[40] **Milorad. O njemu i njegovom radu je Predrag Raković 13. marta 1943. depešom izvestio Dražu Mihailovića gde, između ostalog, piše: »Poručnik Ristović nažalost posle dve godine rada u ovom srezu potpuno ga je dokusurio, koji je i onako zbog komunista bio upropašćen, a docnije i od Mojsilovića. Ristović je po dolasku sa Ravne gore u ovaj srez 1941. g. pljačkao ženske ogrlice, otimao odeću, razoružavao naše ljude i svu tu spremu su njegova braća prodavala, koji su poznati kao pljačkaši... Ristović je pri kraju blokade Kraljeva komandovao gotovim formiranim Čačanskim odredom, koji mu se sav raspao pri napadu na komuniste u Čačku...« (Arhiv VII, Ča, k. 293, reg. br. 4/1—6.)**

Br. 2465 od Frica:'* br. 39 (Via BH). — 13. III. — Došao sam u vezu sa jednim bugarskim oficirom lekarom koji je član tajnog komiteta u Kragujevcu a pripada grupi Stamboliskog. Isti je izjavio da u Bugarskoj postoji tajni komitet sa ciljem bez obzira na ishod rata zbacivanje vladaj uče dinastije u Bugarskoj, ujedinjenje svih Slovena na Balkanu u jednu zajedničku državu. Zbliženje balkanskih Slavena imalo bi se izvesti kroz saradnju komiteta sa organizacijom Draže Mihailovića.— Nstv.

Br. 2466 od Frica: br. 39 Nastavak. Komitet se sastoji od sedam pristalica Stamboliskog, tri nacionahsta i jedan komunista. Svaki član komiteta pokazaće uverenje izdatim od nas da nije učinio ništa na uštrb naše organizacije niti naroda. A pripadnike naše organizacije podvrgnuti odgovornosti za istupe učinjene prema članovima komiteta: spisak članova komiteta daće nam ako saradnja bude šireg maha. Molim za dalje instrukcije i odobrenje za dalji rad. Fric.—

Br. 2475 od *Ištvana:* br. 175 17. III. — Guverner Crne Gore Biroli došao je ovde[42] i ide direktno na front da govori sa pukovnikom Stanišićem. Doznaću danas razloge. Probaj kod Čičeva koji je otvorio put ka Kalinoviku nije zatvoren. Manji prodor izvršen je kod Zaborana prema Nevesinju. Noćas sam sve raspoložive trupe prebacio Baćoviću u Nevesinje.—

Br. 2476 od Ištvana: br. 176 Nastavak: Branko javlja datražim saradnju Nemaca. To ne mogu u ovaj čas iz političkih razloga jer ćemo izgubiti sav vojnički prestiž. Elan partizana je posledica njihovog očajnog položaja. — Jedan [deo] naših, naročito mobilisanih nanovo podbaouje. Činim sve što mogu i ne bojim se za konačni rezultat. Molim putujte sigurnim zonama, ili ne putujte tri do četiri dana.[43] — Jevđević.—

Br. 2477 od Ištvana: br. 177 17. III. — Bajo jutros u 4sata potučen kod s. Luke, gde je izgubio suhoputnu stanicui nešto municije.[44] Veskovićev odred rastrojen i razbijen. Baćović je iz rezerve uputio Rogatičku brigadu prema Luci, a 600 ljudi

[41] **Dušan Smiljanić (Duja), major, tada je bio komandant 2. šumadijskog korpusa.**

[42] **Reč je o dolasku Birolia u Nevesinje.**

[44] **Napad su izvršile jedinice 10. hercegovačke NOU brigade. Opširnije o prodoru tih jedinica i razbijanju Zetskog četničkog odreda 17. marta 1943. vidi dok. br. 90; tom IV, knj. 11, dok. br. 87 i 239.**

da brani Kalinovik na liniji: Ulog — Strane. Poslao sam još jedan talijanski bataljon u Nevesinje.[45] Jevđević

Br. 2479 od Feliksa:[6] br. 83 14. III. — Čovek Dragiše Cvetkovića[47] javlja: u 10 srezova okoline Niša izvršena je potpuna organizacija na nacionalnoj osnovi koju vodi Bogosav Stojanović, poručnik. Cvetković je u vezi sa bugarskim političarima na čijem se čelu nalazi Đorđe Dimitrov general, sekretar StamboLiskog. Cvetković bi naše ljude nama doveo u vezu sa Bugarima koji bi sklopili sporazum sa Cičom,[48] stavili se pod njegovu komandu i u danom momentu smakli 'kralja Borisa.—

Br. 2480 od Feliksa: br. 84 Nastavak: Preko tih Bugara uspostavila bi se veza sa izvesnim t u r s k i m političarima radi stvaranja jednog antikomunističkog bloka od Srba, Bugara i Turaka. Cvetković bi, ako Ciča zahteva, dao pismenu izjavu u kojoj bi objasnio zašto je potpisao pakt sa Nemačkom. Inače on sada ne bi direktno uzeo učešća u radu. Moli hitno odgovor i instrukcije po prednjem. Lorenc.[49] —

18. marta 1943 god.

Br. 2488 od 222: br. 362 17. III. — U podne čika Branko naredio evakuaciju građanstva i radio stanica zbog mogućnosti prodora neprijatelja u KaMnovik. Cika Branko se nalazi u Borijama i sa njime imam telefonsku vezu. Poručnik Simić.—

Br. 2489 od 222: br. 363 17. III. — U toku današnjeg dana vršen je jak pritisak na Bajove položaje. Bajo drži liniju s. Lađanica — Biskup — Knupac — Tjeme — Ivanovo brdo — Rat Kamen — Bahtijevica — Lokve. Manji deo crvenih probio se u s. Luke i drži liniju Babanovićd do Spojinje.[50] Ištvan uputio 500 ljudi za tučenje ove grupe. Prema Kalinoviku još nije ispoljen napad. Voja upućuje sve snage u Dubočane. Popo vi ć goni uspešno ka Bijeloj. Rešio sam da branim Kalinovik otsudno do dolaska pojačanja. Branko.—

[45] **Za sprečavanje prodora na pravcu s. Luka — Nevesinje i pojačanje i podršku četničkih jedinica upućeni su 1. i 2. bataljon 55. peš. puka, baterija topova 75/13 i četa tenkova iz sastava divizije »Murđe« (tom IV, knj. 11, dok. br. 239).**

[46] **Zvonimir Vučković.**

[47] **Cvetković se tada nalazio u Nišu.**

[48] **Draža Mihailović.**

[49] **Petar Milićević, inženjer, četnički funkcioner i obaveštajac Draže Mihailovića iz Beograda.**

[50] **U pitanju je s. V. Gospojina.**

Br. 2490 od Ištvana: br. 178 17. III. — Nemce koji su se kretali ka Kalinoviku pozvao je Lukačević bez mog znanja. Guverner priča o pripojenju Hercegovine Cmoj Gori. Hvali Baja i Đukanovića.[51] Zali se malo na Đurišića. Jedna grupa Lukačevića još se tuče na Borijama. Poslao sam još jednu bateriju i tenkove u Nevesinje. Jevđević.—

Br. 2491 od Ištvana: br. 179 17. III. — Komandant korpusa Vidačić, naš najbolji oficir, povukao se sa trupom u Bijelo Polje i izjavljuje: Bio sam stalno u borbi 4 dana i 3 noći. Crnogorske snage na levom i desnom krilu, Vesković i Mijušković, totalno razbijeni, i mene tukli partizani sa boka i leđa, jer su se crnogorske snage povukle bez obaveštenja. Nastaviće se. —

Br. 2492 od Ištvana: br. 180 Nastavak. — U crnogorskim redovima ima veliki broj zelenaša i komunista koji neće da prihvate borbu. Vasojevići su mogli da spreče nadiranje na Kalinovik da su hteld da izvrše naređenje Veskovića. Moral Vidačićevih trupa odličan. Prebaciću ih u toku noći u Nevesinje. Priključile su mi se Konjička, Sarajevska[52] i pola Kalinovičke brigade. Nastaviće se.

Br. 2493 od Ištvana: br. 181 Nastavak. — Ovaj čas stigao i major Petričević[53] u Bijelo Polje. Hercegovci neće više pod njegovu komandu. Partizani su imah ogromne gubitke. Pokušaćemo sa našim snagama da im dademo odlučnu bitku u Nevesinjskom polju. Jevđević.

19. marta 1943. god.

Br. 2505 od Ištvana: br. 182 18. III. — Pošto smo razbili partizane kod Jablanice, za nevesinjske gubitke saznao sam da su isti probili front na liniji Baje i Veskovića kod s. Ćičeva. Odred Veskovićev i Nikšićka brigada razbegao se tako da su se prateći delovi nalazili u Fojnici, Gacku i drugim mestima. Obe Durmitorske brigade i Samdžaklije ranije su napustile položaj, opljačkah srpska sela i otišli kućama. Po saznanju da su Kalinovik i Nevesinje u opasnosti inicijativno prebacio sam noću 1.600 najboljih ljudi u Nevesinje. Nst.

[51] **i [57] Blažo, general.**

[52] **Reč je o 2. sarajevskoj brigadi.**

[53] **Boško, komandant Kombinovanog korpusa. O sastavu jedinica korpusa vidi dok. br. 84.**

Br. 2506 od Ištvana: br. 183 Nastavak. — Sa jednom polovinom zatvorio sam kod s. Pridvorci pravac ka Nevesinju, a drugu polovinu hitno sam uputio pravac Kalinovik, pa kad sam saznao da je istaknuti deo štaba otišao u pravcu Foče a da je u istom ostalo 40 ljudi.[54] Od crnogorskih trupa možemo da računamo samo na 3 četnička bataljona,[55] jer su i po izjavi njihovih komandanata demorahsani i neupotrebljivi za borbu. Zbog ovoga sam naredio Vidačiću da se sa ovog položaja, gde je bio opkoljen, povuče u Bijelo Polje i da se odmah prebaci za Nevesinje. Nastaviće se.—

Br. 2507 od Ištvana: br. 184 Nastavak. — Danas nalazi se u Kifinom Selu sa 1200 ljudi. Sutra sa 2100 ljudi i 3 četnička bataljona preduzima napad na komuniste,[56] koji se nalaze na liniji Lakat — Kljuni — Pješata Gomila. Popović je u nadiranju od Bijele ka Borcima. Đuikanović[57] i Baja pokušavaju da podignu moral.[58] Blaža me je moho da sve njegove razoružam. Baćović.—

Br. 2508 od Ištvana: br. 185 17. — Po Vašim pitanjima nikakvih novih momenata sa Nemcima. Dva puta sam dobio njihov predlog za pomoć na levoj obali. Lukačević tražio za Dobro Polje Nemce bez mog znanja.[59] U Jablanici su pokušali preći Neretvu.[60] Naši su ih zaustavili i isti su se vratih. Jevđević.—

Br. 2509 od Ištvana: br. 186 19. III. — Četiri partizana iz Srbijanske proleterske brigade predah su se mojim trupama, pričaju: na putu od Jablanice boljševici uništili su 20 haubica, sve tenkove i kamione. Sve suvišno oružje bacih su u Neretvu. Počinjem sa napadom. Pobeda je naša. Baćović.—

Br. 2510 od 222: 364 18. III. — Onaj čovek[61] večeras stigao sa Pavlom[62] zdravo i veselo. Sutra vršim napad ka severu de-

[54] **Rečenica je tako napisana u originalu.**

[55] **Vidi dok. br. 97.**

[56] **Odnosi se na jedinice 3. NOU divizije.**

[58] **Vidi dok. br. 90.**

[59] **Lukačević je tražio od nemačke komande da njihove trupe uđu u Široki Brijeg (dok. br. 94). U pismu majora Ostojića od 20. marta koje je upućeno Pavlu Đurišiću o stanju kod jedinica Zetskog četničkog odreda i hercegovačkih četnika majora Baćovića, između ostalog, piše: »Baju i Baćovića zahvatila panika. Gotovi su da pozovu Nemce u Nevesinje. Zabranio sam ovo do rešenja 570« (D. Mihailović — prim, red.), Arhiv VII, Ca, k. 161, reg. br. 53/3—21.**

" Na Neretvu, kod Jablanice, izbile su 17. marta 1943. jedinice nemačke 369. legionarske divizije.

[61] **Draža Mihailović.**

[62] **Reč je o četnicima (2.314) koje je na položaje kod Kalinovika vodio Pavle Đurišić.**

lom snaga. Pripremamo opšti napad kroz neki dan za. uništenje boljševika. Sve će biti dobro u najkraćem roku. Pera Đukanovića poslao sam pre 3 meseca da prikupi Bosance iz Srbije
i prevede ih u Bosnu kod Momčilovića.[63] Dao sam mu pisma za Mitića[64] i Račića.[65] Laž je da mu je dat ma kakav drugi zadatak. Izvesti Račića. Pozdrav Branko.—

Br. 2514 od Hermana: br. 465 19. III. — Veza Vaš br.[66] 1144. Po dosadašnjim podatcima na naređenje Tita, u mom reonu reagirano je na sledeći način. Partizanski odredi Jastrebački, Kukavički i Jablanički od oko po 50 ljudi, skoncentrisali su se više Gajtana.[67] Noću 13/14. napali su rudnik Kleku[68] koji ne radi, nego se samo održava. Nastavak.—

Br. 2515 od Hermana: br. 466 Nastavak. — Odatle su opljačkali razne stvari i oko 3 sata po ponoći povukli se. Ujutru Bugari[69] iz Lebana preduzeli su gonjenje, stigh ih i oduzeh opljačkane stvari. Partizani su u s. Gajtanu primili borbu sa Bugarima i iz zasede izginulo je oko 40 Bugara. Nastavak.—

Br. 2516 od Hermana: br. 467 Nastavak. — Od partizana poginulo je oko 24, 15-tog marta bugarske trupe preduzele su obimnu akciju sa tri pravca od Lebana, Kuršumlije i Prokuplja, partizanskom centru Gajtanu. U toj akciji popalili su sela D. i G. Gajtan, Brašor, Slišane, Vlasovo i Statovac. Neke totalno a neke delimično. Partizani su se razbegli u manjim grupama.[70] Nastavak.—

Ti su četnici 17. marta uveče stigli u Foču. Iz Foče su krenuli 18. marta u 16 časova i istog dana u 18 časova bili raspoređeni na položajima u zoni Kalinovik (tom IV, knj. 11, dok. br. 237, 244, 245 i 248).

[63] Milorad, komandant Romanijskog korpusa.

[M] Milorad.

[65] Dragoslav.

[66] Redakcija ne raspolaže navedenom depešom.

[67] Reč je o 1. južnomoravskom NOP odredu. Formiran je u februaru 1943. od Jablaničkog, Kukavičkog i Jastrebačkog odreda, koji su se tada preformirali u bataljone (Jablanički Kukavički i Jastrebački). Više o brojnom stanju i akcijama odreda u to vreme vidi tom I, knj. 5, dok. br. 73.

[68] U pitanju je rudnik Lece. Napad je izvršio 1. južnomoravski NOP odred (tom I, knj. 5, dok. br. 73).

[69] i [70] U pitanju su jedinice iz sastava bugarske 7. divizije. Napad je odbijen i tom prilikom ubijeno je 50 pripadnika bugarskih okupacionih jedinica. Pri ponovnom napadu odred se povukao delom na Kukavicu, a delom na Jastrebac. Opširnije o tim borbama vidi: Srbija u NOB — Južna Srbija, Nolit — Prosveta, Beograd 1961 (dalje: Južna Srbija), str. 238—241.

Br. 2517 od Hermana: br. 468 Nastavak. — Naši odredi u Jablanici misu mogli da učestvuju u akciji zbog prisustva velikog broja okupatorskih trupa.[71] Ista kaci ja ne može biti zajednička sa okupatorom, jer bi je narod osudio. Uopšte u Jablanici partizani nisu uspeli da mobilišu svega nekoliko ljudi, ali narod ih ne mrzi, jer do sada nije imao velikih posledica zbog njihovog rada. Nastaviće se.—

Br. 2518 od Hermana: br. 469 Nastavak. — Donja i Gornja Jablanica većim delom naseljena je Crnogorcima koji su veliki rusofili i zbog toga svet uglavnom posmatra neutralno, ali neće u većini da učestvuju u borbama protiv partizana. Ovo naročito zbog jakih poterà okupatora protiv njih. Ovu situaciju iskorišćavamo za jaku propagandu. Imamo većinu pristalica, ah nikako raspoloženih za borbu protiv partizana. Nastavak.—

Br. 2519 od Hermana: br. 470 Nastavak. — Njihova snaga je n e j o p a c a v a,[72] ah su vrlo aktivni na terenu. Očekujem Matica[73] da sa strancima preduzme jaku akciju, ako to bude moguće obzirom na Bugare koji nas istom jačinom teraju. Ima izvestan broj ljudi koji bi za pare terali partizane. To su uglavnom bivši Kostini[74] četnici koji su za pare u stanju sve da urade. Nastavak.—

Br. 2520 od Hermana: br. 471 Nastavak. — Novaca uopšte nemam. Ovo ogromno ometa ceo rad. Naročito na jug gde ima uslova za rad, ali sa oskudnim materijalnim sretstvima. Molim da se materijalno pitanje najhitnije reši na najpogodniji način. Inače bez sretstava svaki progresivan rad je nemoguć. Za sada nemam mogućnosti ni transport da primim, jer je ceo reon pod jakim nadzorom i blokadom i poterama. Nastavak.—

Br. 2521 od Hermana: br. 472 Nastavak. — Preduzeo sam potrebne mere da nađem izvesne zajmove, ali do danas nisam ništa dobio. Još poneka manja suma može se nam, ah većih teže. Abdulah[75] hitno traži sretstva, jer veliki broj ljudi beži iz Gnjilanskog sreza. Mora da ih prihvati da ne bi to učinili komunisti, ili Nedić, ali nema sretstava. Naredio sam da za izdržavanje daje priznanice dok ne dobije sredstva.

[71] Na području Jablanice se tada nalazio Jablanički četnički korpus.

[72] Nejasno, tako piše u originalu.

[73] Redakcija nije mogla utvrditi na koga se Matica odnosi.

[74] Košta Milovanović Pećanac.

[75] Jovan Miladinović, kap. I kl., komandant 1. kosovskog korpusa.

Br 2529 od Ištvana: br 187 19. III. — Danas u 12 časova srednja kolona sastava br. 22 dobila je vatru i zaustavljena na 800 metara pred s. Kljuni.[76] Neprijatelj brani liniju V. Gradac — k. 1074 — Preseka — Kljuni — Gradac — k. 893. Veza sa desnom kolonom. Osmotrena je naša desna kolona u pokretu grebenom ka s. Kljuni. Upućene su patrole za hvatanje veze sa levom kolonom. Nastavlja se.

Br. 2530 od Ištvana: br. 188 Nastavak. — Ovog momenta vratilo se 10 Cmogoraca nikšićke brigade koji su bili zarobljeni kod boljševika. Oni pričaju: zarobljenih je 90 u noćnom napadu boljševika i to iz bataljona župskog, pješivičkog i lučkog.[77] Od svih zarobljenika pušteno je 10 starih. Ostale su zadržali. Zarobljenike su vodili pred Peka Dapčevića koji ih je korio. Ubili nisu nikoga. Pred nama je 4. proleterska brigada. Komandant nepoznat.[78] Politkom profesor Pavić.'[9] Nastaviće se. —

Br. 2531 od Ištvana: br. 189 Nastavak. — Levo od 4. brigade nalazi se 5. proleterska brigada na Crvnju, gde ovog momenta čujemo borbu koju vodi naša desna kolona na visini Zelenog Brda.[80] Glavni štab u Glavatičevu. Sa Pekom Dapčevićem nalazi se i prof, novinar Stevan[81] Cerović. Ovog momenta sve se žešće čuje borba koju vodi na padinama Crvnja na napred označenom mestu por. Dobrica Đukić. Ja se nalazim na pola puta između s. Kljuni i Pridvoraca. Baćović. Kraj.—

Br. 2532 od Ištvana: br 190 19. III. — Razbijene crnogorske trupe bežeći na svoju ruku za Crnu Goru pljačkajući putem srpske domove u Hercegovini. Molim preko Branka naredite njihovim komandantima da se to sprečava. Vesković, koji je savršen i odhčan oficir, kaže da će da izvrši samoubistvo radi bednog držanja svoje trupe. Jevđević.—

[74] Otpor su pružile 4. proleterska i 5. crnogorska NOU brigada. U protivnapadu su te 2 brigade razbile četnike i italijansku grupu »Škoti«, nanele im velike gubitke i odbacile u pravcu Nevesinja. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 11, dok. br. 251.

[77] Verovatno je u pitanju Lukovski bataljon Nikšićke brigade.

[78] Komandant brigade u to vreme bio je Vasilije Vako Đurović.

[79] Verovatno je reč o Niki Popoviću, zameniku političkog komesara brigade.

[80] Na tom položaju su se nalazile jedinice Desne kolone (Trebinjski korpus, Rogatička brigada i Bosanski bataljon). Vidi dok. br. 95.

[81] Stojan, član AVNOJ-a.

20 marta 1943. god.

Br. 2553 od 222: br. 366 20. III. — Juče napadao Bajo i Baćović,[82] danas napada Pavle pravcem: Kalinaviik — Odžaci — Glavatičevo. — Moral naših odličan, a crvenih popušta. Očekujemo dobre vesti i pun uspeh. Ciča je dobro. — Branko.—

Br. 2554 od Ištvana: br. 191 19. III. — Situacija u 20 časova: Desna kolona izbila je na liniju Zeleno Brdo — 1778 — Bezimena kota jugozapadno za 500 m. od Topole str — 1379 — V. Borovac vodeći celog dana krvave i teške borbe. Srednja kolona[83] br. 22 izbila je na kote sevemo od Kljuni i podišla je Oštroj Gomili — k. 1028. Kako je ova skrenula u levo iz rezerve[84] sam poseo sevemu ivicu presjeka V. Gradac[85] — 1074 i Bezimenu kotu, sevemo od ove. Nastaviće se.—

Br. 2555 od Ištvana: br. 192. Nastavak. — Leva kolona[86] centrom i desnim krilom izbila je na Gradac 893 i podišla Radovanu k. 1017. Za njeno levo krilo nemam još podataka. Borbe još uvek traju. Komunistima stižu pojačanja i pokušavaju da povrate izgubljene položaje. Ljudi se hrabro bore i visokog su morala. Ostali podaci nedostaju. Kraj. Ištvan.

21. mart:

Br. 2585 od 222: br. 367 21. III. — Moramo promeniti taktiku, linijske položaje, i dalje ćemo držati i stvarati[87] pravce, jedne prema Nevesinju i Gacku a drugi prema Foči. Sa drugim delovima snaga prelazimo u čisto četničko ratovanje. Stvaramo najhitnije leteće brigade jačine 400 ljudi naoružani puškama i puškomitraljezima, bez ikakve komore. Ove brigade ne smeju nigde napadati front, moraju se ubacivati u pozadinu neprijatelja sa ciljem uništenja neprijateljskih odvojenih delova i brzog iščezavanja. Dalje, sprečavanje mobilizacije naroda za račun boljševika, dalje širenje četništva u pozadini.

[82] Vidi dok. br. 96 i 140.

[83] O formaciji i brojnom stanju te (italijanske) kolone vidi dok. br. 95 i 140.

[84] U opštoj rezervi bili su delovi Rogatičke, 2. sarajevske i 1. i 2. durmitorske brigade.

[85] Verovatno je u pitanju Gradac (trig. 1039).

[86] Tu kolonu su sačinjavala tri bataljona Zetskog četničkog odreda.

[87] Omaška. Treba: zatvarati.

Br. 2586 od 222: br. 368 nastavak: Moramo goniti komuniste kao lovački psi divlju zver ne dajući nigde odmora dok ne klonu. Najhitnije ovo naređenje prenesite svima u Sandžaku i Crnoj Gori, pod elite zone svakoj letećoj brigadi. Za Sandžak i teren Pavlov neka to uradi Rade.[88] Pozovite ga hitno k sebi kao i Lašića.[89] Lašić da uredi to isto za ostatak terena u Cmoj Gori. Osigurajte liniju Piva — Golija za eventualan doček. Moj broj u buduće 570[90] u mesto 1001. Hitno je jednu stanicu čas pre dati Joksimoviću[91] u Pivu vezujući je odmah za Kolašin.[92] Pozdrav svima.—

22. mart:

Br. 2603 od 222 :[n] br. 369 22. III. — Obzirom na sadašnju situaciju naređujem sledeće: Neka Milutin Janković, Božo Javorac[94] i Uroš Katanić[95] svaki sa 500 ljudi naoružanih puškama i puškomitraljezima bez komore dođu i to: Janković u Zabljak, Javorac u Sahoviće, Katanić u Kolašin. Neka se krenu čas pre, pošto komuniste jurimo sa sviju strana da im nedamo vremena da se ma gde zadrže. Jurimo ih kao lovački psi divlju zver. Ne smemo im dozvoliti da se ma gde zadrže i organizuju narod. Samo tako imaćemo uspeha za definitivno uništenje komuniste. Kažite im moju poruku, da će se sada pokazati šta vtrede sva trojica. Njihov dolazak biće od istoriskog značaja. Mirko[96] neka naredi ovo odmah preko Ljutice[97] i Ajbiha[98] kao najhitniju stvar što se može zamisliti. Poneti što više puškomitraljeza. Od njihovog brzog dolaska zavisi da li ćemo potpuno uništiti sve komuniste. Inače će se prebaciti u Srbiju. — Nstv. dep.

[88] Rudolf Rudi Perhinek.

[89] Đorđe.

[90] Draža Mihailović.

[91] Boža, major. U to vreme je bio pomoćnik komandanta Limsko--sandžačkih četničkih odreda.

[92] Kad je Draža Mihailović izašao na položaje kod Kalinovika da neposredno rukovodi borbenim operacijama, Vrhovna komanda je i dalje ostala u s. Lipovu, kod Kolašina.

[93] Brojna oznaka »222« odnosi se na majora Ostojića i Istaknuti deo Vrhovne komande. Međutim, kad je Draža došao u Kalinovik, onda je i on pod tom oznakom slao depeše u Vrhovnu komandu.

[94] Božo Ćosović Javorski (Javorac).

[95] U to vreme je bio komandant Moravičke brigade Javorskog korpusa.

[96] Lalatović.

[97] Simović David Dača, poručnik, komandant Dragačevske brigade 1. ravnogorskog korpusa.

[98] Radomir Cvetić, kap. I kl., komandant Javorskog korpusa.

Br. 2636 od Branka: br. 370 22. III. — Mirku sledeće za obaveštenje: Komunisti žele ma gde da se zadrže, u Hercegovini neće moći, ali se mogu lako probiti u Crnu Goru ili Sandžak. Ne smemo dozvoliti da makar koju prostoriju organizuju, makar se i probili. Mi držimo svoje položaje, ali lako se mogu probiti preko Nevesinja i Gackoga eventualno i preko Cureva. Uzeli smo taktiku ne dati im nigde mira. U tom slučaju ništa ne mogu postići, jer za njima odmah mi reorganizujemo prostorije. Preduzmite da se u Crnoj Gori i Sandžaku svi dignu na noge, jer pljačkaju svude gde god dođu. Oglasite narodu putem propagande da pljačkaju sve živo i da zrna pšenice ne ostavljaju. Razvite što jaču propagandu. Kataniću, Jankoviću i Javorcu ponavljajte svakodnevno ovo naređenje dok krenu. Izvesti te kada krenu. Pozdrav 570.—

Br. 2637 od 222: br. 371 24. mart. — Zbog ispoljenog manevra komunista u pravcu Volujaka, i radi bržeg i sigurnijeg sprečavanja prodora ka Crnoj Gori i Sandžaku, napustili smo Kalinovik i prešh u oblast Foče. Odavde ćemo organizovati odbranu Crne Gore i Sandžaka i napade letećim brigadama u pozadinu komunista dejstvom levom obalom Neretve.** Izvestite me najhitnije o stanju priprema tamo i kad će krenuti Katanić i ostali iz Srbije. Po svemu naređenom postupite. Pozdrav 570.—

Br. 2638 od Ištvana: Br. 193 23. III. — Usled poslednjih događaja mnogo nam je pogoršana situacija u odnosu na okupatore. I pored čika Brankovog naređenja da pozovem br. 11 ovo nisam učinio. U Nevesinju izgubljeno 12 vag. hrane koja je uništena,[100] kako sam Vam ranije javljao ostah su na megdanu oni četnici koji su vezani za naše ličnosti na prvom mestu Bosanci.—

[99] Vidi dok. br. 101.

[1M] Kada su 22. marta 1943. jedinice 4. proleterske i 5. crnogorske NOU brigade oslobodile Nevesinje, u njemu su pored ogromnog plena u naoružanju i opremi zaplenili: 6 vagona brašna, 3 vagona makarona, vagon pirinča, vagon soli, vagon ulja, vagon petroleuma, vagon vina i mnoštvo drugih prehrambenih artikala. Opširnije o oslobođenju Nevesinja i plenu koji je tom prilikom dobijen, vidi tom IV, knj. 11, dok. br. 119.

Br. 2649 od Frikea: 109 23. III. — Sastao sam se dva puta sa nemačkim komandantom iz G. Milanovca.[101] Vašu depešu kojom ste mi zabranili sastanak dobio sam tek 18. marta. Poslata je preko Likićeve stanice. Rezultat sastanka po mom traženju pušteno je 49 ljudi iz Mrčajevaca[102] i Englez Pera[103] koji su bili uhvaćeni zimus na zabavi u Mrčajevcima. Zahtevao sam puštanje naših ljudi iz sreza takovskog koji su u hapsu ... obeća to je. Nstv. dep.

Br. 2650 od Frikea: br. 110 Nastavak I: Hapšenje naših ljudi više neće biti na reonu nemačke komande G. Milanovac. Ako pogine okupatorski vojnik na ovome terenu neće se paliti redam kuće, već samo po našem spisku i to partizanske i samo će se partizani ubijati. Na drugom sastanku bio je prisutan i poručnik Maja.[104] Ugovorili smo sve potrebno i organizovali za uništenje komunističke grupe Labuda Labudovića[105] koji operiše u srezovima: Takovskom, Kačerskom i Orašačkom. Obaveštajnu službu u gonjenju ove grupe vodi biv. pretsednik opštine sa Rudnika Košta Kostić. Tako ćemo iskoristiti Nemce za uništenje ove grupe. Ugovorili smo da Vučković[106] upotrebi jednu svoju jedinicu za čišćenje sreza Kačerskog, ah odvojeno od Nemaca i ilegalno. Ona neće biti uznemiravana od Nemaca i drugih. Nastavlja se dep.—

Br. 2651 od Frikea: br. 111 Nastavak II. — Dobio sam 5000 metaka za čišćenje moga reona od komunista . . . (ova depeša ne može dalje da se čita).[107] —

Br. 2652 od Frikea: br. 112 Nastavak III. — Molim da se depešom dostavljaju izveštaji o unapređenju oficira jer sam u mogućnosti da redovno slušam radio. Dobro bi bilo i putem raspisa da saopštavaju ili upisuje rang kada se unosi. Kraj dep. —

iw j [102] $j_{ec}j_{an}$ od sastanaka održan je 2. marta 1943. u s. Savinac. O tome vidi dok. br. 67.

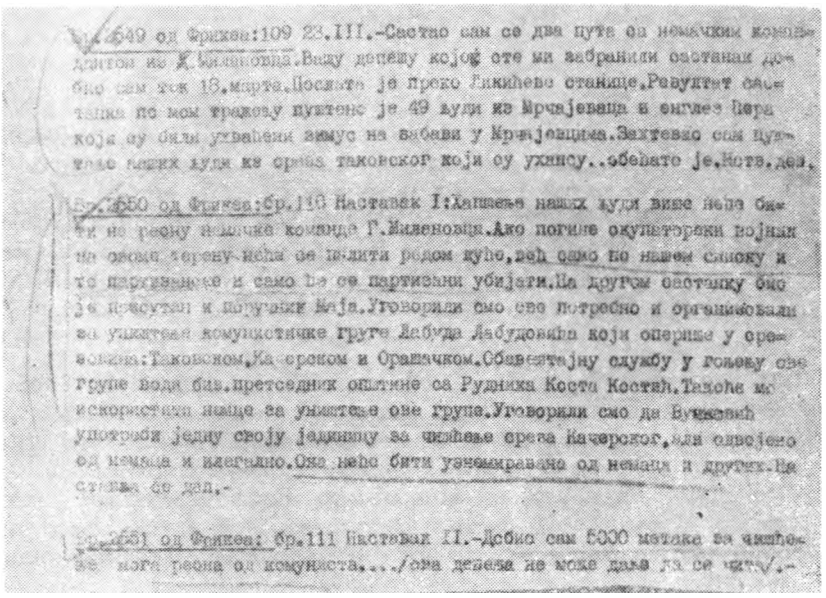
[103] Reč je o britanskom kapetanu Mejnerdu (Maynard), članu britanske vojne misije u Komandi 2. ravnogorskog korpusa.

[104] Batričević, načelnik Štaba 1. ravnogorskog korpusa.

[105] Odnosi se na Milorada Labudovića, komandanta 1. šumadijskog NOP odreda.

Zvonimir Vučković.

[107] Tako u originalu.

Fotokopija dela dokumenta br. 113

25. marta:

Br. 2681 od 570: za Ištvana: br. 395 24. III. — Zbog obilaska Kalinovika pre Uloga i Lelije ka Đ u r e n a c[108] napustićemo Kalinovik i paralelno jurimo komuniste obrazujući odbranu Sandžaka i Crne Gore i spremajući udare letećim brigadama u pozadinu 'komunista. Nalazim se u oblasti Foče. Javite najhitnije situaciju u Hercegovini i da li ste formirali leteće brigade. Radi znanja na putu su 5000 prvoklasnih boraca iz Srbije ovamo. Gde je Branko i šta je sa njegovim trupama. — 570.—

Br. 2682 od Ištvana za 222: br. 194 24. III. — 21. marta u 16 časova komunisti napali Nevesinje jakim snagama. Bajo trebao da drži liniju Kifino Selo — Batković, ali on sa Crnogorcima odstupio bez borbe u pravcu Gackog. O odlasku nije me izvestio. Italijani odstupili ,pre napada na Nevesinje. Posle krvave borbe 22 u 8 č. komunisti zauzeli Nevesinje, i pored junačke odbrane hercegovačkih i bosanskih jedinica. Nastavak dep.

Br. 2683 od Ištvana za 222: br. 195 Nastavak. Uspeo sam da skupim 3500 četnika na prostoru oko Blagaja.[1"9] 300 četnika na liniji Grabovica — Žalom — Javor ■— Roiešfco. 1000 četnika na liniji Plana — Divin, u toku je opšta mobilizacija u Hercegovini. Ljudstvo odlično i na komuniste ogorčeno. Konstatujem da su Hercegovci i Bosanci ideološki izgrađeni za borbu protivu komunizma. Nstv. dep.

Br. 2684 od Ištvana za 222: br. 196 Nastavak: Juče sam ubacio tri čete od po 100 najboljih ljudi u neprijateljsku pozadinu. Danas preduzimam napad u dve kolone u pravcu Nevesinja. Brinem se šta je sa Cičom.[110] Sa Kalinovikom nemam veze i ne znam šta se tamo događa. Verujem tvrdo u naš potpun uspeh. Pobeda je naša. — Ištvan.

Br. 2685 od Ištvana za 222: br. 197 21. III. — U celoj Hercegovini narod spontano organizuje samoodbranu. Nigde nisu na-

[108] Verovatno je u pitanju Ćurevo.

[109] Na te položaje povukle su se hercegovačke četničke jedinice iz sastava Trebinjskog i Nevesinjskog korpusa. Tako su se 24. marta 1943. u Mostaru i njegovoj bližoj okolini nalazile Nevesinjska, Rogatička, Mostarska, deo Gatačke i deo Bilećke brigade i još neke obezglavljene četničke jedinice, kao i manji delovi 2. sarajevske brigade. Ove jedinice objedinjavao je pod svoju komandu kapetan Milorad Popović. Delovi Bilećke brigade nalazili su se toga dana na pravcu Plana — Divin.

[110] Tada se Draža Mihailović nalazio u rejonu Foče.

še jedinice ni pojedinačno ni kolektivno izneverile zastavu. Sve trupe iz Severne Hercegovine do poslednjeg drži Baćović u rukama i danas preduzima ofanzivu. Sva vojska iz Južne Hercegovine potpuno organizovana drži liniju: Gacko — Bileća — Trebinje. — Bajo sa 3 nepotpuna četnička bataljona, u poslednjem času zaustavljen od naših trupa, ostao u Gacku.—

Br. 2686 od Ištvana za 222: br. 198 Nastavak: Komuniste će biti tučeni sigurno, ah je najstrašnije da su partizani pojeli poslednji zalogaj i zaklali poslednje bravče i problem ishrane biće strahovit. Br.[111] 22 usled neuspeha postao je bezobrazan ali smo to regulisali. Br.[112] 11 drži se vrlo korektno i svaki pokret u našu zonu duž Neretve avizira ranije. Nastaviće se.

Br. 2701 od 222: br. 375 25. III. — Najhitnije moguće dostavite moje naređenje Relji Piletiću da na hcu mesta strelja svakog begunca iz Bajovih odreda, jer su bekstva iz ovih odreda svakodnevna. Poručite Piletiću da na njega mnogo računam. Za mene ne brinite. Po potrebi prelazim i u treću brzinu. Jedan milion lira dajte u Kolašin za Pa via. Jedan mi lion daćete Baćovićevim kuririma kad dođu. Jedan milion menjajte u dinare u Sandžaku, Dr. Onji[113] po sigurnim kuririma, tako da dobije bar 4—5 milioma dinara. Sve izdatke neka beleži blagajnik. Javite mi koliko ste tačno dobili od Miloša[114] da zavedem kod mene. Sav novac dobro osigurajte. Pozdrav svima 570. — Zamolite pukovnika Miloša da se kap. Robertson[115] u opšte udalji od radio stanice, jer verujem da ima vezu sa komunistima.

Br. 2702 od 222: br. 372 25. III. — Još nemam podataka o situaciji kod Nevesinja. Izgleda da jedna divizija crvenih jačine do 2000 ljudi nadire Neretvom ka Curevu.[116] Naredite Joksimoviću[117] da dobro zatvori ovaj pravac, a mi sutra upućujemo leteće brigade za udar u pozadinu komunista. Sta je sa onima koji treba da dođu iz Srbije. Kako je stanje tamo. Pozdr. 570.—

m j [112] odnosi se na italijanske i nemačke trupe.

[113] Miroslav Trifunović, general.

[1,4] Pukovnik britanske vojske Bejli.

[115] Kapetan britanske vojske, član vojne misije. Došao je u Dražin štab u jesen 1942. spustivši se padobranom na područje Durmitora. U leto 1943. pobegao je od četnika u partizanske jedinice u Srbiji, ali su ga četnici uhvatili i ubili. Vidi: Branko Latas — Milovan Dželebdžić, četnički pokret Draže Mihailovića 1941—1944, BIGZ, Beograd 1979, str. 365—6 i 377—9.

"[6] Na tom pravcu su napadale jedinice 2. proleterske divizije.

[117] Božo.

Br. 2703 od Lorenca:[m] za 570: br. 52 25. marta. -— Primio sam naređenje[119] i preneo ga Bernardu[120] i Studeu.[121] Bemardo će ga poslati Drenoviću[122] i Mitranoviću[123] kurirom. Ja odlazim do Mihića[124] i Bjelajca[125] i nosim im punomoćje, uputstva za rad i radio stanice. U izradi su stanice za Studea, Drenovića i Mitranovića. Čim stignem do Bjelajca javiću Vam se. — Ivanišević.—

Br. 2705 od 222 za Ištvana: br. 392 24. mart. Da bi sačuvali teritoriju i narod od nasilnog odvođenja u komunističke jedinice, na zonama koje trenutno drže komunisti pristupite najhitnije organizaciji četovanja. Pošaljite kurire odmah na sve strane da preko omladinaca preko vojničkih organizacija koje su ostale na terenu, crganizuju jedinice za četovanje jačine od trojki pa do samostalnih četa i bataljona. Rad ovih samostalnih jedinica do ponovnih oslobođenja teritorije od komunista. Ovome pristupiti najhitnije. Neka ove jedinice napadaju njihove manje delove, pozadinu, komore i pljačkaju njihovu hranu, štabove. Principi rada brzi i iznenadni udari sa svih srtana i brzo iščezavanje. 570.—

26. mart 1943 god.

Br. 2710 od 222: br. 376 26.III.— Za pretsednika vlade sledeće:[126] U zapadnoj Bosni širi se tendenciozni letak, kao da je potpisan od moje strane, u kome se govori o uništenju svih muslimana.[127] Molim da ovo preko radio Londona demantujete kao krajnju izmišljotinu ustaško-nemačku. Mi muslimane već

[118] Radovan Ivanišević.

[119] Reč je o naređenju Draže Mihailovića od 22. marta 1943. koje je preko kap. Ivanišević upućeno komandantu Dinarske vojnočetničke divizije (Đujiću), komandantu Gacke četničke zone (Bjelajcu), delegatu Vrhovne komande kod četničkih odreda u zapadnoj Bosni (Mitranoviću) i komandantu četničkog odreda »Kočić« (Drenoviću). Sadržina naređenja odnosi se na prelazak na novi način četničkog ratovanja, stvaranje letećih brigada, njihovu jačinu i upotrebu (Arhiv VII, Ča, k. 293, reg. br. 4/1—5).

[120] Momčilo Đujić.

[121] Marin, major.

[122] Uroš.

[123] Borivoje.

[124] Ilija, potpukovnik.

[125] Slavko.

[126] Odnosi se na vladu Kraljevine Jugoslavije u Londonu.

[127] O stavu Draže Mihailovića prema muslimanskom stanovništvu i uništenju muslimanskog življa u Sandžaku i delu istočne Bosne, vidi dok. br. 5, 6, 24, 25 i 34.

imamo u našim redovima i rado ih ' primamo pod uslovom da sami 'kazne zločince koji su sa ustašama činili pokolje našeg naroda.— 570.— Potrebno je da se ova laž što pre demantuje.

Br. 2712 od 222: br. 378 26.III.— Preko Vaše stanice[128] spojite moju stanicu sa stanicom majora Joksimovića. Relji Pile tiču pošaljite stanicu iz Oštroga, s tim da koristi šifru Lovro, ponavljam Lovro, i njega spojite sa mojom stanicom. Sta je sa odredima iz Srbije. Pozdrav 570.—

27. mart: 1943 god.

2358a)[129]

Br. 2358 od 222: br. 379 27.III.— Za pretsednika vlade sledeće: U govoru od 26. marta g. Grol[130], ponavljam g. Grol, pored jugoslovenske vojske[131] pominje i krvave borbe jugoslovenskih partizana. Zar do sada nismo dali dovoljno materijala, da se komunisti u našoj zemlji bore samo za vlast protivu nas i onih demokratskih težnji. Zar hiljade ubijenih nacionalista nisu dovoljan dokaz šta oni hoće. Zar nam se ne veruje da se oni bore samo .protiv nas a ne protiv okupatora. Nastavlja.

Br. 2358 od 222: br. 380. nastavak.— Zar obijač koji se vodi u kartoteci zagrebačke policije, pod br. 10434 i imenom Josip Broz, inače vođa komunista, pod lažnim imenom Tito, može da se poredi sa nama kao narodni borac. U buduće kad hoćete Josipa Broza isticati kao narodnog borca, odvojte ga od nas, jer sa bandom robijaša i narodnih zlotvora nemamo nikakve veze. Nastavlja se.—

Br. 2359 od 222: br. 381 Nastavak:— Josip Broz kroz sve letke i govore kao i radio »Slobodna Jugoslavija«, iz Moskve napadaju najpogrdnijim rečima kralja i kako oni kažu, izdajničku vladu u Londonu. Ovakvim radom stvara se zabuna u narodu i pojačava se ideološka borba u zemlji. U mesto ovoga pozivajte

Opširnije o stavu Draže Mihailovića prema nacionalnim manjinama i rešenju toga pitanja, vidi knj. 1, dok. br. 1.

[128] Radio-stanica Vrhovne komande u s. Lipovu.

[129] Naknadno dopisano olovkom.

[130] Milan. U to vreme je bio ministar inostranih poslova u kraljevskoj jugoslovenskoj vladi.

[131] Odnosi se na četničke jedinice Draže Mihailovića (jugoslovenska vojska u otadžbini).

narod da stupa u redove jugoslovenske vojske i da se okupe pod vojničke zastave. Komunisti pretstavljaju partijsku vojsku. Kraj.—

Br. 2771 od 222: br. 383 27.III.— Ištvan poslao kurire za novac. Pošaljite Ištvanu uimesto jedan, dva miliona lira. Ponavljam dva miliona lira, i 200 zlatnika. Ištvan povratio Nevesinje[132] sa pravca Blagaj bočnim udarima, u pozadinu komunista ubacujemo leteće brigade i razvijamo četovanje. Dali su krenuli odredi iz Srbije.[133] Pozdrav 570.—

Br. 2772 od Ištvana: br. 200: 26.III.— Danas posle strahovito krvave borbe naša leva kolona Bosanci i Nevesinjci[134] zauzeli Nevesinje. Desna kolona[135] pod Vidačićem nailazi još uvek na veliki otpor i ugrožava grad jer su neki odredi Trebinjaca popustili u moralu. U pozadini partizana u Stolačkom i Ljubinskom srezu organizovana tri bataljona koji sa Trusine nastupaju ka Nevesinju. Odbranu Bileća, Gacka i Trebinja osiguravaju naše trupe sa Bajom Stanišićem. Ponavljamo da se narod sjajno drži i da nema nigde dezertiranja i prilaženja komunistima. Nastaviće se dep.

Br. 2773 od Ištvana: Br. 201 Nastavlja se: Čvrsto verujemo da ćemo vlastitim snagama očistiti Hercegovinu. Danas smo poslali kurira Mirku[136] za novac. Molimo da naredite da dade što više novaca jer su i narod i vojska goli i gladni. Trebamo zlat-

[132] Na sektoru Nevesinja su borbe vodile jedinice 3. NOU divizije. Četnici, podržani italijanskom artiljerijom i avijacijom, iznenada su 26. marta 1943. napali jedinice 3. divizije i uspeli da zauzmu Nevesinje. U protivnapadu 28/29. marta povraćeno je Nevesinje i četnici su odbačeni u pravcu Blagaja. Opširnije o tim borbama i obostranim gubicima vidi tom IV, knj. 11, dok. br. 131, 149 i 299.

[133] U pitanju su jedinice Bože Ćosoviča Javorca, Milutina Jankovića i Uroša Katanića.

Komandant Javorskog korpusa (Cvetić) izvestio je depešom 27. marta Dražu da je predao naređenje Urošu Kataniću da sa ljudstvom krene u Kolašin. U depeši se, između ostalog, kaže: »Već se radi na prikupljanju ljudi, ali za 5 dana ne može se krenuti zbog teškog terena.« Uroš Katanić je dan ranije, takođe, izvestio Dražu da je naređenje primio i izdao naređenje komandantima bataljona za prikupljanje ljudstva, ali da traženi broj (500) ljudi neće moći prikupiti (Arhiv VII, Ca, k. 293, reg. br. 4/1—66).

[134] U pitanju je Nevesinjski korpus i deo 2. sarajevske brigade Romanijskog korpusa.

[135] Trebinjski korpus, Rogatička brigada i deo 2. sarajevske brigade. Ovom kolonom komandovao je Milorad Vidačić.

[136] Lalatović.

nika, dolare i lire. Majora Radulovića[137] s obzirom na raspoloženje trupa i naroda u vezi sa posleđnjim događajima šaljemo sigurnim putem u Vrhovnu komandu. Ištvan i Jevđević.

28 marta 1943 god.

Br. 2787 od Bernarda (za 570): br. 57 27.III.—- Prema nama[138] su 1., 2., 3. Lička brigada i Lički odred na frontu Gračac — Otrić — Plavno. 10. i 4. brigada[139] na frontu Tiškovac — Stožište — Grahovo[140]. Borbe su svakodnevne i krvave.[141] Za poslednjih sedam dana imamo 7 mrtvih i 18 ranjenih. Nemamo teških bacača. Najboljih 100 boraca palo za godinu dana teške borbe. Situacija vrlo teška jer vodi se borba za likvidaciju četnika sa tromeđe potpomognuta od svih neprijatelja. — Bernardo.—

Br. 2788 od Bernarda (za 570). Br 58 27.III.— Major Palošević[142] napustio ovu teritoriju samovoljno 17. o.m. Razloge ovoga čoveka čudnovate ćudi da mu možete samo Vi komandovati, nisam primio i nisam ga razrešio dužnosti. Nalazim da je pravi razlog nedovoljno poznavanje karaktera i životnih prilika naroda ovih krajeva. Po saznanju putuje ka vama.—

Br. 2789 od Bernarda (za 1001).— Br. 59.— Sa ovu stranu Jadrana počeće smena nekih talijanskih trupa[143].— Zeleznica preko Like ne radi, već ići će njihovi transporti preko Jadrana.

Br. 2790 od Bernarda (za 570).— Br. 61 28.111.— Vojvode Bogunović i Rokvić sa svojim ljudima povukli se iz Grahova za Knin 16.III.— Time onemogućili našu akciju u Bosni i vezu sa Drenovićem.— U vezi njihovog osnivanja Bosanskog korpusa[144] sa Plećašem[145] proglašuju otcepljenje od Dinarske oblasti i odbijaju da izvrše moja naređenja čekajući povratak Plećaša. —

[137] Borivoje.

[138] Odnosi se na jedinice Dinarske vojnočetničke divizije.

[139] Odnosi se na 4. i 10. krajišku brigadu.

[140] Bosansko Grahovo.

[141] O borbama na tom sektoru u martu 1943. vidi tom V, knj. 13, dok. br. 86.

[142] Miodrag.

[143] Reč je o planu za povratak u Italiju divizije »Sasari« i premeštanju jednog puka i 3 bataljona iz divizije »Bergamo« i cele legije »crnih košulja« iz divizije »Sasari«, iz 18. u 6. armijski korpus (tom IV, knj. 11, dok. br. 289).

[144] Reč je o Grmečko-klekovačkom korpusu. O osnivanju i formiranju korpusa vidi dok. br. 62 i 111.

[145] Đuro.

2790-a)[146]
Br. 2790 od Bernarda (za 570). — Br. 62 Nastavak 28.III.— Napuštanje Grahova i povlačenje iz borbe 500 Bosanaca dovodi u pitanje našu borbu u Lici, gde se već duže vremena borimo na smrt i život. Njihova neaktivnost štetno utiče na ostale borce te tako prestavlja najveći zločin za našu stvar u ovoj oblasti. Bernardo.—

Br. 2791 od Frikea (za 570).— Br. 114 27 - III - U veza Vašeg[147] 1144 od 15 - III.— Nikakva komunistička akcija se ne oseća u opšte. 17.tog marta naredio sam te je poklana lopovska banda od pet članova na udaljenju od 200 metara od Čačka koja je vršila velike krađe i razbojništva u srezu ljubićskom.[148] Leševi su poredani pokraj puta sa istaknutom ceduljom gde su iznete sve krađe ove bande lopovske koja je sve priznala. Narod je s velikim odobrenjem pozdravio ovaj naš gest. Svi lopovi bili su partizani. Krali su isključivo imućne partizane a ovo su sve prebacivah na četnike te je ova ljaga sa četnika skinuta. Frike

Br. 2792 od Ištvana: br. 202.—• Čišćenje nevesinjskog sreza nastavlja se. Karakteristično je da komunisti nisu nikome pa ni našim najsigurnijim porodicama apsolutno ništa uradili, niti su koga ubili. Razvili su bili odmah ogromnu propagandu, sastanke, pozorišne predstave, letke. Bilo bi vrlo užasno da su ostali duže. Oni su u rasulu i napuštaju ih sve silom mobilisane trupe iz Dalmacije i Like, i sa otoka. Proleteri se bore sjajno i kompaktni su kao uvek. U Nevesinju su bili Mizera[149], Š e g r t[150] m r d o v i[151]. Nastaviće se.—

Br. 2793 od Ištvana: br. 203. Nastavak.— U štabu je preko 30 intelektualaca, bih su pripremah napad na Mostar i opštu mobilizaciju. Broj 11 došao je prema sporazumu do Bijele, povukao se, ne ide dalje.[152] Između Bijele, Glavatičeva, G. Zimlja,

[146] Naknadno dopisano olovkom, ćirilicom.

[147] Redakcija ne raspolaže navedenom depešom.

[148] Noću 18/19. marta 1943. četnici 2. ravnogorskog korpusa su uhvatili i zaklali pet pripadnika i simpatizera NOP-a. O tom zverskom zločinu i imenima zaklanih vidi: Čačak u NOB-i, str. 257.

[1,5] Sava Kovačević. Tada je bio komandant 5. crnogorske NOU brigade. Poginuo 13. juna 1943. kao komandant 3. NOU divizije. Narodni heroj.

[150] Vlado. Tada je bio komandant 10. hercegovačke NOU brigade.

[151] »Mrdovi«, nejasno. Tako piše u originalu.

[152] Reč je o sporazumu Jevđević — Liters. Vidi dok. br. 75.

Da bi razbio jedinice 3. NOU divizije i iste odbacio sa nevesinjskog područja, Jevđević je, pored italijanskih jedinica iz 6. armijskog korpusa koje su sadejstvovale s četnicima, tražio da četničkim i italijanskim snagama priteknu u pomoć nemačke trupe. Zahtevi su išli

Bjelog Polja imaju još dve brigade, ali su našim zauzećem Nevesinja otsečene. Br. 22 uglavnom korektan. Partizani uzmdiču delom prema Ulogu,. delom prema Izgorima. Ištvan, Jevđević. Kraj.

Br. 2796 od Bernarda: br. 65 28.III.— U Benkovcu uhapšen narednik Stegnjajić Milorad, komandir čete legalizovamih četnika, na anektiranoj zoni. Vršio je sabotažu vrlo uspešno. Digao u vazduh nekoliko mostova i napadao nekoliko kolona. Sproveo ilegalnu organizaciju u srezu Benkovac. Bio u stalnoj vezi sa nama. Zbog italijanske istrage ovo molim ne objavljivati. Bernardo.

29. marta 1943 god.

Br. 2805 od Ištvana: (za 570) br. 204 29.III.— Noćas sa dve nove dalmatinske brigade partizani su uspeli da razbiju našu vojsku kod Nevesinja. Baćović je tri dana jako bolestan i trupama komanduje Pantić[153] Komunisti su zauzeh ponovo Nevesinje i doprli na hniju Velež — Bišina. Kod trupa se oseća užasan umor. Postoji raspoloženje da se odustane od svake borbe. Nastaviće se.—

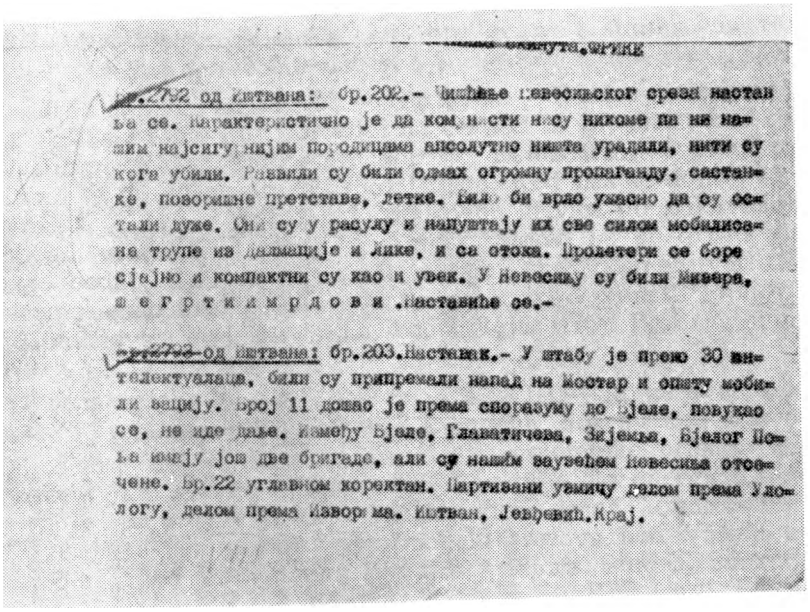
Br. 2806 od Ištvana: br. 205. Nastavak.— Bosanske trupe su nezadovoljne zbog Hercegovaca i obratno. Javlja se i nezadovoljstvo sa komandantima. Komunisti pojačavaju propagandu. Učinićemo sve što možemo da se vojska obnovi i osposobi za borbu, ali ako vidim da je stvar opasna i izgubljena, molim za odobrenje da mogu zatražiti indirektno preko Italijana pomoć Nemaca. Velike su stvari na kocki pa izvolite odlučiti. Kraj. Jevđević. —

Br. 2807 od 222: br. 384 28.III.— Izdajte štampan letak o Kraljevom govoru.[154] Naročito istaknite Kraljevo naređenje i poziv da se ceo narod okupi Oko Vrhovne komande i odreda Jugoslovenske vojske i da sluša moja naređenja. Istaknite veru u pobedu nad svima spoljnim i unutrašnjim neprijateljima.—

preko 6. armijskog korpusa. Međutim, o takvim zahtevima italijanske komande najčešće nisu izveštavale nemačke komande (tom IV, knj. 11, dok. br. 285 i 286).

[153] Jovan.

[154] Verovatno je reč o govoru kralja Petra II, održanom 27. marta 1943. povodom godišnjice 27. marta. Govor je objavljen u službenim novinama Kraljevine Jugoslavije, br. 12 od 25. avgusta 1943 (Arhiv VII — AEV, br. 11/1, k. 11).

Fotokopija dela dokumenta br. 113.

Generator i vibrator dobro je da pošaljete preko Pavla ili Veskovića. Urgirajte da se što pre popravi stanica na Pivi i ona kod Oštroga. Nastaviće se. —

Br. 2808 od 222: br. 385 28.— Nastavak.— Pozdravite pukovnika Miloša i toplo mu zahvalite na čestitci za 27. mart, kao i na svesrdnoj pomoći koju nam ukazuje. Danas nam se nije javio Ištvan te ne znam situaciju kod njega. Kod nas je dobro. Uviđam da je za sve dosadašnje neuspehe krivica do kukavičluka mnogih starešina i mnogih vojnika. Bajovi su se držali više nego bedno. Kad se ovo svrši mnoge ćemo posmenjivati. Biraćemo samo hrabre, neće mi trebati mnogo pameti. Pavlovi[155] i Momčilovića sjajno se bore, kao i Voja. Kraj. Pozdrav svima 570.—

Br. 2809 od 222 za Bernarda: br. 414 28.III.— Mi se ovamo borimo sa glavnim komunističkim snagama, dok su kod Vas ostali slabiji delovi. Kod nas su i sve proleterske brigade koje pretstavljaju glavnu udarnu moć. Razvijate što energičnije četovanje na prostoriji koju su do skora držali komunisti. Po Ivanišević u sam poslao tačnu podelu srezova pod Vašom komandom, pod komandom Bjelajca, majora Stuđea, Mitranovića. Neka Ivanišević pozove Bogunovića, Rokvića i Plećaša da u ovim otsudnim časovima ne sede badava, već da stupe u akciju. Nastaviće se.

Br. 2810 od 222 za Bernarda: br. 419 28.III.— Nastavak.— Javljajte nam se redovno. Za Paloševića nije šteta što Vas je napustio. Ja sam njega postavio samo za Vašeg pomoćnika i ovo mu je bila poslednja prilika da nešto uradi. Nije imao da očekuje nikakva naređenja direktno od mene. Kao vojnik je slab, a kao borac nikakav. Od Vas je mogao naučiti da bude hrabar, ah to mu ne ide u račun. Kraj.—

Br. 2814 odAjbiha: br. 101 29.111.— Javorcu, Katanić poslao naređenje. Ja i Katanić krećemo 31. marta sa Studeničanima i Moravičanima[156]. Deževci[157] u koliko ne stignu, naredio sam da krenu zasebnim ešalonom čim se prikupe.

30. marta 1943. god.

Br. 2825 od222: br. 386 30.III.— Primljene Vaše depeše[158] od br. 1346 dobr. 1352.— Poručite Relji Piletiću da od njega

[155] **Đurišić (Limsko-sandžački četnički odredi).**

iss j 157 odnosi se na Studeničku, Moravičku i Deževsku brigadu Javorskog korpusa.

ih j 162 R$_{ec}$j$_{a}$kcija nije pronašla navedene depeše.

nisam tražio da se stavi pod Bajovu komandu, već da na Goliji obrazuje grupu pod svojom komandom i da strelja na licu mesta svakog ko pokuša da beži, bilo od te grupe, bilo od Bajove grupe. Mašanov[159] odred stigao ovamo. Sa Mašanom videćemo šta ćemo. Neka Lašić[160] uzme pod komandu trupe na Goliji pošto Relja još nije došao, i neka sigurno drži te trupe. Nastaviće se.—

Br. 2826 od 222: br. 387. Nastavak.— Izvestite me da li je Lašić tamo otišao. Kapetanu Plećašu poručite da nije sada vreme destruktivnom radu koji vrši. A zap. Bosna ne može se dati Baćoviću, pošto je tamo kapetan Mitranović. Umesto što cepaju organizaciju u Dalmaciji, bolje bi bilo da ujedini sve te snage za zajedničku borbu. Izgleda da se sada bore za korpuse i položaje, a komunisti rade šta hoće. Plećaš neka odmah ode Baćoviću. Ovo je opet Jevđino maslo. Nastaviće se.—

Br. 2827 od 222: br. 388. Nastavak.— Kažite Plećašu neka Jevđević i Baćović prvo oslobode Hercegovinu i istočnu Bosnu. Po Ivaniševiću poslao sam podelu terena po srezovima za Đujića i ostale, i to mora da se izvrši. Poručite Ješi »Drški«[161] da dođe u Kolašin, pa ćemo ga posle urediti na najopasnije mesto. Pozdrav 570.—

Br. *2829 od 222:* br. 389 30.111.— Primljene vaše depeše[162] br. 1367 do br. 1370. — Jedini uzrok dosadanjih neuspeha jeste užasno rđav starešinski kadar. Osim malog broja najhrabrijih, ostale starešine kukavice. Hrabrost starešina ubuduće merilo za dodeljivanje komandovanja. Palošević pobegao sa Dinare. Naredite mu da odmah krene u Sćepan Polje gde da se javi telefonom Pavlu. Fazlagića Kula predala se četnicima.[163] Nastaviće se.—

Br. *2830 od 222:* br. 390 30.III.— Nastavak.— Arturu[164] javite neka što jače razmahne sa propagandnom, jer su stvari okrenute naglo u našu korist, a London je malo pravio šeretluke da za-

[159] Đurović, vojvoda. U 1942. je bio komandant Ibarskog četničkog odreda.

[160] Đorđe.

[1#1] Jevrem Simić »Drška«.

[163] U Fazlagića Kuli su se nalazili delovi 6. ustaško-domobranske oružničke pukovnije.

[m] Redakcija nije mogla da utvrdi koja je ličnost u pitanju. Verovatno se radi o nekom obaveštajcu iz severoistočne Srbije. Prema nekim podacima, »Artur« je Nikola Božić.

vara Ruse.— Neka Ljuba[165] Patak nastane da čas pre uspostavi vezu sa Bugarima. Isto to neka radi i Herman[166] što energičnije. Kad bi svi ljudi bili kao Pavle, Momčilovićevi i Vojini, bilo bi odlično. Smenjujemo odreda sve kukavice. Pozdrav 570. Kraj.—

31 marta 1943 god.

Br. 2850 od Ištvana za 570: br. 206 30.III.— Bio sam dva dana teško bolestan. Za to vreme zamenjivao me je major Pantić. Iako sam bolestan, preuzeo sam komandu. O ponovnom padu Nevesinja izvestio Vas je Jevđević. Nevesinje je ponova palo zbog toga što su partizani prodrli preko Zimlja, gde je popustila kolona 22, te su nam leđa bila ugrožena. U svim borbama oko Nevesinja imali smo 150 ranjenih i 70 mrtvih četnika. Najviše je nastradala Rogatička brigada. 4. i 5. proleterska brigada su razbijene, kao pojačanje dobili su 2. i 7. brigadu.[167] Koncentrišu se na pravcu Slivlje i na pravcu Bišine[168]. Nastavlja se.

Br. 2851 od Ištvana za 570: br. 207 Nastavak.— Poginuo je komandant 7. proleterske brigade[169], zarobljeno i streljano je 40 partizana sa komandirom. Mi držimo položaj Sipačna Mahala — Sugrebnjače — K. 1145 — Zovi Do — Vojne — K. 891 — Džinova Mahala — Osredak — K. 1023 — Sniježnica. U toku 31. marta zauzećemo liniju Udrežnje — Bišina — deo Malog Veleža. Na ovoj liniji trupe će se snabdeti i preurediti, i kad se ispolji dejstvo trupa Stanišića od koga sam tražio da vrši napad od Gračanice i Gacka[170], gde se sada nalazi, preći

[165] **Jovanović.**

[166] **Radoslav Đurić.**

[167] **Pri ponovnom oslobođenju Nevesinja 28/29. marta s jedinicama 3. NOU divizije sadejstvovala je 3. dalmatinska brigada 9. divizije (tom IV, knj. 12, dok. br. 4).**

[168] **Pravce od Bijelog Polja i Mostara prema Nevesinju zatvarale su jedinice 9. dalmatinske divizije (tom IV, knj. 11, dok. br. 149).**

[165] **U borbama kod Nevesinja ranjen je 26. marta 1943. Pero Ćetković, komandant 3. NOU divizije, i posle nekoliko dana umro od zadobijenih rana. Narodni heroj.**

[170] **Reč je o operacijskom planu za uništenje jedinica 3. i 9. NOU divizije u predelu Nevesinja. Po tom planu, jedinice Zetskog četničkog odreda trebalo je da napadaju na pravcu Gacko — Nevesinje. Međutim, jedinice 3. NOU divizije, nastupajući na pravcu Nevesinje — Gacko, razbile su 2. aprila Zetski četnički odred i ustaško-domobranske jedinice ispred Gacka. U toku noći 2/3. aprila 1943. zauzeto je Gacko i Avtovac. Opširnije o tome vidi dok. br. 140; tom IV, knj. 12, dok. br. 17.**

ćemo u napad. Srez bilećski. trebinjski, stolaćki i ljubinjski, uglavnom su očišćeni. Muslimani sreza stolačkog komunistički nastrojeni. Nastaviće se.—

Br. 2852 od Ištvana za 570: br. 208 Nastavak.— Kapetan Draš-ković[171] razbio je partizane u reonu Vranjska — Zasada — Kubas — Dabar[172], i izvršio je opkoljavan je kruga koji će 31. marta biti čist. U srezu ljubinjskom kapetan Janičić™ je razbio partizanski centar i streljao 30 komunista. Svima odbeglim komunistima popaljene su kuće, a porodice uhapšene. Svi do sada uhapšeni i sumnjivi su streljani. Nastavljamo hapšenje i razoružavanje sumnjivih. Do sada smo streljali 40 krivaca. Nastavlja se.—

Br. 2853 od Ištvana za 570: br. 209 Nastavak.— Naše trupe su jačine oko 4.000, ali zamorene i izmrcvarene dugotrajnom borbom i neredovnom ishranom. Moral smo povratili. Jevđević je u Mostaru. Ja ću se nalaziti u Divinu. Ovog momenta nije nam potrebna još kolona 11 za koju je Jevđević tražio odobrenje od Vas. Molim podatke o situaciji kod Vas. Mohm podatke o situaciji kod Pavla i njegov raspored. Radulović[174] je iz Mostara otputovao Stanišiću. Naredite Baju da vrši napad. Pozdrav Ištvan.—

Br. 2854 od Geharta[175]: br. 46 30.III.— Prikupljanje ljudstva ide vrlo teško, zato što više ovamo nema Srba. Naredio sam mojim ljudima da ubijaju ko se ne odazove. Odaziva se svaki bez oružja. Iz tog razloga izvršio je samoubistvo moj potporučnik Mirko Andrić i napisao da nije mogao izvršiti zadatak, jer više nema Srba, zato se ubija. Posle toga naredio sam mojim ljudima da kolju ko god ne donese oružje. Teškoće su velike zbog poterà, ah ću ipak uspeti. Sutra u ime Boga krećem na put. Javorcu sam poslao dva puta naređenje. Ne znam šta će on uraditi.—

Br. 2867 od Frike-a: Br. 122 29. III.— Sa Nemcima se više ne sastajem jer nemam potrebe. Zvonko[176] preko svojih ljudi ru-

[1,1] Aleksa. Tih dana je komandovao delovima Trebinjske i Stolačke brigade.

[172] Tada su se na pomenutom prostoru nalazili 2. i 5. bataljon 10. hercegovačke brigade.

[173] Ivan.

[174] Borivoje.

[175] Uroš Katanić.

[176] Vučković (1. ravnogorski korpus).

kovodi sa uništenjem Labudove[177] grupe. Tamo operiše i 60 četnika Zvonkovih. Sa Nemcima sam ugovorio te me snabdevaju municijcm. Frike.—

Br. 2870 od Frike-a: br. 125 29.111.— Veza Vaš[178] br. 1144 od 15.111. Ne oseća se nikakav komunistički rad. 15. marta ništa se nije desilo. U vezi zaplenjene arhive od inž.Poštića[179], kao njegovi saradnici u srezu ljubićskom streljano je 63 osobe. Još ima da se pohvata 84 u srezu tmavskom i ljubićskom, ah rešio sam da ove pohvata žandarmerija i sprovede u Beograd u lager, te da se tamo streljaju kada se desi da neki okupatorski vojnik pogine kao što je bio slučaj u Dragačevu nedavno. Frike.—

Br. 2872 od 222: br. 394 31.111.— Odgovor na Vašu[18U] depešu od 1380 do 1385[181]. Izveštavajte me šta đeneral Blaža preduzme u pogledu smenjivanja kukavica i nesposobnih starešina. Poručite Bjelajcu da sa snagama koje ima čisti Liku i Kordun, i da se ubaci na teren koji mu je dodeljen, a koji je pripadao »Bihaćkoj republici«. On nam može mnogo popraviti situaciju na Dinari, jer se tamo svađaju. Plećaš[182] neka se što pre vraća na svoj teren[183] i potpomogne četničku akciju.

Br. 2874 od Ištvana za 570: br. 210 31.111.— Maksima Kneževića sa 120 prebacio sam u pozadinu. Sada me izvestio da se nalazi u Grvnju. Drugih 100 četnika prebacio sam i javili su mi se iz Grabovice. Vlada Milojević sa 500 trebinjaca[184] kreće od [D.] Zknlja u pravcu sela Kljuni. Sedam Vujovića iz s. Zasade napali su našu komoru. Pohvatao sam ih i danas sve streljao. Primenjujem najbrutalnije mere, bez toga ne ide. Molim da mi to odobrite. Situacija se naglo popravlja. Nastaviće se.—

Br. 2875 od Ištvana za 570: br: 211 Nastavak.— Zlonamemi pogoršavaju zategnute odnose između Hercegovaca i Cmogo-

[177] Milorad Labudović Labud. Poginuo februara 1943. kao komandant 1. šumadijskog NOP odreda.

[178] i [181] Redakcija ne raspolaže navedenim depešama.

[175] Radiša. Vidi dok. br. 85, objašnjenje 114 i 115.

[180] Odnosi se na Vrhovnu komandu.

[182] Đuro. Vidi dok. br. 62 i 111.

[183] Odnosi se na srezove: Bos. Grahovo, Bos. Petrovac i Glamoč. Vidi dok. br. 111.

[184] Odnosi se na delove Trebinjske brigade.

raca. Ja lično činim sve da se to izgladi. Zašto svakoga primate. Otkuda to da svi znaju gde se nalazite i kuda se krećete.[185] Molim Vas, ponavljam, molim Vas malo više tajnosti. Zarobili smo 4 teška bacača i dosta automatskog oružja. Pozdrav Ištvan.. Kraj.—

Br. 2876 od Ištvana: br. 212 za Mirka[186]: Potporučnika Vladu Jovanovića poslao sam za novac koji treba da mu daš. Pozdrav Ištvan.—

2 april 1943 god.

Br. 2904 od 222: br. 395 l.IV.— Pukovnik Bajo počeo da skida snage od Krstača i Goranskog i da ih sa svojim kukavičkim bataljonima ubrzo pretvori u rulju paničara.[187] U moje ime naredite najhitnije da Doka Lašić čas pre primi pod svoju komandu Bajove prikupljene oko Brezne, Golije i Krstača. Izvestite me najhitnije po ovome, jer će Bajo upropastiti i ove snage. Neka Doka strelja sve Bajove begunce na licu mesta. Jedino na taj način nateraćemo Bajove kukavce da se bore. Bajovi se povukli od Fojnice ka s. Nadinići. Na prvom mestu treba streljati starešine. 570.—

Br. 2905 od 222: br. 396 l.IV.— Čestitajte 25. godišnjicu Britanskom Vazduhoplovstvu. Istaknite vezu sa nama.— Jankovića[188] uputite iz Sahovića na Lever-Taru na blokiranje Sćepan Polja. Bora Manić i Katanić odmah iz Sahovića, a Manić od Kovrena na Lever-Taru, Zabljak i dalje na Trsu i Pivu. Manić da ne čeka Katanića. Lašić neka nam se odmah javi čim primi komandu na Goliji. Nisam razumeo koju sumu industrijalac Rakić stavlja na raspoloženje. Naravno, primamo je. 570.—

Br. 2906 od 222: br. 397 l.IV.— Bajove trupe vrlo slabo se bore i potpuno nesigurno zatvaraju pravac ka Gacku. Bajo uopšte nema moći da zavede red. Pored toga pozvao je sa Goranska Pavića[189] sa 400 ljudi i od Krstača kapetana Stojano-

[185] **Tada se Draža Mihailović nalazio u rejonu Foče.**

[184] **Lalatović.**

[187] **Zetski četnički odred i jedinice koje su mu bile pridodate povukao se ispred jedinica 3. NOU divizije. Vidi dok. br. 140.**

[188] **Milutin.**

[189] **Boško, major. Tada je komandovao bataljonom četnika koji je formiran od ljudstva Sa teritorije nikšićkog sreza. Kasnije je bio komandant Nikšićkog korpusa.**

vica[190] sa 800 ljudi, tako da će u najskorije vreme demoral svojih trupa preneti i na ove. Ovo je urađeno protivno mome naređenju, jer sam znao s kim imamo posla. Nastaviće se.

Br. 2907 od 222: br. 398 2. IV. — Naredio sam ponovo i insistiram na tome da se prikupe trupe na liniji Goransko — Golija — Vehmlje i stave pod komandu Đorđa Lašića ih Relje Piletića i da te trupe na licu mesta streljaju sve begunce Bajove, a na prvom mestu starešine. Najhitnije preduzmite potrebno i izvestite. Front Piva — Golija — Velimlje mora biti neprobojan. Angažujte đenerala Blažu za ovo.

Br. 2908 od Ištvana za 570: br. 213 2.IV.— Već dva dana vodimo krvavu borbu sa petom i sedmom brigadom koje imaju cilj da prodru u južnu Hercegovinu.[191] Zauzeli su Trusinu. Juče posle podne vršio sam kontranapad i povratio sve položaje. Trusinu sam zauzeo uz teške i krvave naše i njihove gubitke. Noćas u dva sata vršili su napad. Posle borbe od 4 sata, svi njihovi napadi odbijeni su. Nastaviće se.—

3 april 1943 god.

Br. 2960 od Ištvana za 570: br. 215 2. IV. — Niti sam tražio, a niti tražim da me spas ava Baja, a još imanje Pavle. Imam prava da mislim i razmišljam. Nisam naivan da ne znam i ne vidim situaciju. Video sam borbenost jedinica koje su posiate da spasavaju Hercegovinu. Iako mi je javljeno da će te hrabre jedinice odbraniti Hercegovinu, Pavlovu pomoć nisam osetio. Znam tačno da je na Drini. Čitava sela sam spržio, 170 imam u zatvoru. Svaki dan streljam. Grehota je da se prebacuje za Nevesinje na kome je palo preko 200 mrtvih ili ranjenih Bosanaca i Hercegovaca. Ovo Vam javljam jer gledam kasapnicu našu i partizansku na Trusini koju su branile tri puta jače snage partizanske. U Nevesinju ovog momenta nema mnogo partizana.[192] Ja napadam. Nastaviće se.—

[m] **Spiro, tada komandant 4. bataljona Zetskog četničkog odreda.**

[191] **Borbe su vođene sa udarnom grupom 10. hercegovačke brigade. Te su jedinice 1. aprila 1943. zauzele Trusinu, a potom se, preko Dabarskog polja, prebacile za s. Vlahoviće. Posle odlaska tih jedinica za Vlahoviće četnici su poseli položaje na Trusini (tom IV, knj. 12, dok. br. 76).**

[152] **Toga dana se u Nevesinju i bližoj okolini (s. Batkovići) nalazila 4. dalmatinska brigada 9. dalmatinske divizije (tom IV, knj. 12, dok. br.** 10**).**

Br. 2961 od Ištvana za 570: br. 216 Nastavak. — Naredio sam napad od Bišine na Nevesinje. Ja se u Boga nadam da ćemo očistit Hercegovinu. Posle svršene borbe, prvo ja i starešine podnećemo ostavku. Mislim da je najmanji broj, a skoro niko nije odlikovan i unapređen sa teritorije koju ste mi poverili, a iako neskromno, ja sam sa mojim autoritetom održao vojsku na okupu. Nastaviće se.

Br. 2962 od Ištvana za 570: br. 217 Nastavak: — Video sam rasulo i dezerterstvo i gubljenje ili predaju teškog oružja partizanima kod onih jedinica o kojima su se govorile čitave slavopojke. Molim Vas da verujete da su Hercegovci i bosanski borci i narod protiv komunista izuzev malog broja. Zna se i to ko vodi komuniste u Jugoslaviji. Hercegovci i Bosanci veruju u Vas i sa Vama su. Pozdrav Ištvan.—

Br. 2693 od 222: br. 399 3. IV. -— Preko đenerala Blaže i direktno preko Lasica naredite da se odmah smene sve starešine kukavice. Neka se odrede najhrabriji ljudi za komandovanje. To neka isto izvrši po potrebi i Rade.[193] Samo hrabri mogu voditi, kukavice beže. Kod komunista osećamo izvestan zastoj. Za dosadašnja begstva krivica samo do starešina kukavica koji su prvi bežali, a svi su za odlikovanja i unapređenja. Javlja mi Radulović da je pukovnik Baja bolestan i da će ga zameniti Piletić. Nastavak.—

Br. 2964 od 222: br. 400 Nastavak. — To bi bilo dobro. Lašić treba da primi komandu nad ovima na Goliji i Krstaču. Bajo je zamenio, i kod Gackog poslao Spiru Stojanovića i Pavića, a svoja tri slavna bataljona poslao u Krstac. Piva — Golija — Krstac ostaje i dalje linija sigurnosti. Neka Lašić ova tri bataljona reorganizuje i posmenjuje rđave starešine. Javite mi za francuska odlikovanja koja su dođeljena i kome od naših.[194] Izvestate da li je što izašlo za unapređenje oficira. Kraj. 570.—

Br. 2985 od Ištvana za 570: br. 218 3. IV. — Italijanski viši oficir u našoj službi izvestio me je da su Crnogorci neke dve Baćovićeve i moje depeše upućene Ciči predali Guverneru, ili

[153] **Rudolf Perhinek.**

[194] **Predsedništvo vlade Kraljevine Jugoslavije uputilo je 12. marta 1943. Draži Mihailoviću depešu br. 25 sledeće sadržine: »De Gol odlikovao vazduhoplovce** za **ratne zasluge Ratnim krstom sa bronzanom grančicom: Andru Pavlovića, Lozića (Miodrag — prim, red.), Ostojića, Lalatovića, Krstu Lozića, Mišovića, inžinjera Ljubu Ilića i kapetana Gogića« (Arhiv VII,** Ca, **k. 281, reg. br. 18/1—4).**

su crnogorski oficiri digli te depeše na našoj stanici, ili ima izdaje u Vašem štabu. Stvar je autentična. Naša je vojska premorena, a naročito ona koja je sa Baćovićem bila u Dalmaciji.[195] Nastavlja se. —

Br. 2986 od Ištvana za 5 70: br. 219 Nastavak. — Radi budućnosti apsolutno je potrebno sačuvati i ne slati u vatru dve grupe. To nam treba radi Italijana i 'kao kadar dok prođe ova zarazna psihoza i vera u nepobedivost partizana ili dok dođe srbijanska i Đutrišićeva trupa, zbog kojih nas narod napada, da smo ga lagah, jer te trupe nikako nije video. Baćović je naredio da jedna grupa od 2.500 četnika napada od Bišine. Moral je poljuljan, ako ga povratimo uzećemo Nevesinje i čekati ih Srbijance ili Nemce koje još neću da zovem. Nastaviće se.—

Br. 2987 od Ištvana za 570: br. 220 Nastavak. — U južnoj Hercegovini možemo naslonom na Trebinje i Stolac da imamo još 3000. Baćović ove vodi stalno na kasapnicu. Ima ogromne gubitke. Stanišić odstupio u pravcu Stepena ka Krstaču. Gacko su zauzeli partizani. U ovoj borbi ima 3 lakše ranjena. Ove trupe neće da se bore. Baćović već dva dana stalno napada. Hitno ću ga izvestit zbog novostvorene situacije usled Bajovog odstupanja. Jevđević. Kraj.—

[195] **O boravku hercegovačkih četnika pod komandom majora Baćovića u Lici i Dalmaciji i borbi tih jedinica protiv snaga NOVJ u tim krajevima, vidi dok. br. 62.**

BR. 114

NAREĐENJE DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 6. APRILA 1943. KOMANDANTU LEVOG ODSEKA ODBRANE DRINE ZA NAPAD NA DELOVE 2. DALMATINSKE BRIGADE KOJI SU FORSIRALI DRINU KOD KOPILOVA[1]

Majoru Veskoviću[2] — Komandantu levog otseka

Hitno — položaj.

Izvešten sam da su neke komunističke trojke prešle jutros na desnu obalu kod Kopilova.[3] Njima da ne dozvolite prelaz, odnosno uništite komunističke trojke na desnoj obali. Vi pored svih Vaših snaga[4] tražite učešće avijacije za borbu protivu komunističkih trojki. Ovo je sramota i vojnički skandal. Naređujem Vam da u najkraćem roku u toku današnjeg dana uništite sve komunističke delove na desnoj obali i istu branite po svaku cenu do poslednjeg čoveka. Snage imate dovoljno, a obezbeđena Vam je saradnja artilerije i avijacije broja 22.[5] Svaki (kukavičluk ma od čije strane dolazio kazniti smrću na licu mesta. U toku današnjeg dana dobićete pomoć od 2 bacača od por. Kalaitovića,[6] s tim da mu u toku noći bacače vratite.

Izvestite me hitno o situaciji na Vašem otseku i nemojte dozvoliti da Vam svakodnevno naređujem da me izveštavate o situaciji. Vaše mesto da bude na delu Kopilovi i Celikovo polje, a vi morate lično rukovoditi svakom akcijom na Vašem otseku. Svaki podotsek mora imati svoje rezerve koje su dužne da svaki prelaz same pariraju na svome delu. Postarajte se da se telefonske linije što pre oprave. Naročito oprezu preduzmite u toku noći. Ponavljam Vam da se desna obala Drine mora držati po svaku cenu — do poslednjeg čoveka.

6- IV- 1943 g.
Položaj[7] u 12.05 čas **570**

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 18, reg. br. 6/6 (VK-X-26).**

[2] **Andrija.**

[3] **Drinu je, u rejonu Kopilova forsirala 2. dalmatinska brigada. Vidi dok. br. 115.**

[4] **Na tom delu su Drinu branile Kolašinska i Pljevaljska brigada. Vidi dok. br. 115.**

[5] **Odnosi se na italijanske okupacione jedinice iz divizije »-Taurinense«. Vidi dok. br. 115, 116 i 119.**

[6] **Vuk. O rasporedu Novovaroške brigade i njenom sadejstvu s Kolašinskom i Pljevaljskom brigadom za izvršenje protivnapada, vidi dok. br. 109.**

[7] **Draža Mihailović se tada nalazio** na **Crnom vrhu. Vidi dok. br. 115.**

BR. 115

PISMO MAJORA ZAHARIJA OSTOJIĆA OD 6. APRILA 1943. DRAŽI MIHAILOVICU O FORSIRANJU DRINE OD STRANE JEDINICA 2. PROLETERSKE DIVIZIJE I MERAMA PREDUZETIM ZA POVRATAK IZGUBLJENIH POLOŽAJA[1]

Dragi čilka Đoiko,[2]

Šaljem Vam izveštaj Veskovićev.[3] Vidi se da se Kolašinska i Plevaljska [brigada] *nisu borile* nego *bežale*.[4]

Voja[5] je na putu ka Ravnim Njivama i Bunovama sa letećom brigadom[6] i meljačkim bataljonom.

Po Lazareviću[7] naredio sam Veskoviou pismeno da izvrši protivnapad celoim snagom. Nadam se da će ga Voja povući napred, pošto je Voja lično pošao.

Sa Kalaitom[8] sam stupio u vezu i naredio mu da drži svoj položaj, držeći vezu sa Ravnim Njivama. Odgovorio je da će ostati na položaju.

Kapetanu Cimbaljeviću[9] naredio sam preko Stamkića i Kalaita da izvrši protivnapad sa bjelopoljskom brigadom u pravcu Bunova.

Pavlu[10] sam poslao depešu da uputi hitno Jankovića[11] preko Bastasa i Mazoče, s tim da Janković uhvati vezu sa našim delovima tamo i da izvrši udar u desni bok boljševika.

Od br. 22[12] preko Vukadinovića[13] traženo da uputi jednu četu u Foču, a jednu na Ravne Njive, dalje da artiljerija od

[1] Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 162, reg. br. 1/3 (BH - V - 147).

[2] Draža Mihailović.

[3] Andrija. Redakcija nije pronašla pomenuti izveštaj.

[4] Napad su u toku noći 5/6. aprila 1943. izvršile jedinice 2. dalmatinske brigade u rejonu s. Mješaji, forsirale Drinu i stvorile mostobran za prelaz drugih jedinica. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 12, dok. br. 32.

[5] Lukačević.

[6] Odnosi se na Leteću brigadu Leke Lalića. Vidi dok. br. 109.

[7] Miloje, Mile.

[8] Vuk Kalaitović. Vidi dok. br. 109.

[9] Vuksan. Tada je bio komandant Bijelopoljske brigade.

[10] Đurišiću.

[11] Milutin.

[12] Odnosi se na italijanski bataljon »-Intra«. Vidi dok. br. 105.

[13] Savo. U toj situaciji je bio četnički delegat za odnose i saradnju sa italijanskim jedinicama divizije »Taurinense«.

Crnog Vrha[14] i sa Ilova brda gađa Kopilovo i deo gde su prešli crveni, a avijacija da bombarduje delove crvenih na levoj obali. Takođe traženo da se jedan bataljon hitno uputi iz Čajniča ka Dragočavi.

Ja ostajem ovde. Sa desnog otseka nisam ništa skidao,[15] dok ne vidimo rezultat protivnapada.

Opet nam je Voja jedina nada, jer ovo drugo je manje-više nesposobno.

Molim da se vi ne izlažete i da mi javite Vaše dalje name re i naređenja.

Žabare ću jednako da guram preko Vukadinovića.

6 IV 1943 u 15,10 č.

Položaj Pozdrav**Branko**

NB.: Vesković je na Kruščičkom brdu. Kapetan Zečević[16] javlja da je 22 povukao top sa Ravnih Njiva.

Branko

BR. **116**

IZVEŠTAJ KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVICA OD 6. APRILA 1943. DRAŽI MIHAILOVIcU O SADEJSTVU ITALIJANSKIH I ČETNIČKIH JEDINICA RADI NAPADA NA NOVJ NA DESNOJ OBALI DRINE KOD KOPXLOVA[1]

Cika Đoki,[2]

Naredio sam za artiljeriju. Top sa Crnog Vrha tuče Kopilove i s. Mješaje,[3] artilerija iz Foče prelazi kod Broda do Trbušča a po potrebi i Kopilove.

" Odnosi se na artiljeriju iz italijanske divizije »Taurinense«. Toga dana se kod artiljerijskih položaja na Crnom vrhu nalazio i Draža Mihailović, posmatrajući dejstvo artiljerije po jedinicama 2. dalmatinske brigade, u rejonu Kopilova.

[15] Vidi dok. br. 109.

[14] Vidak

[1] Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 231, reg. br. 16/2 (BH - X - 14).

[2] Draža Mihailović.

[3] Na tim položajima su se nalazile jedinice 2. dalmatinske brigade. Vidi dok. br. 115.

Jedan [vod] 22[4] sa 3 puškomitraljeza, 1 teškim mitraljezom 1 top 37 m/m i oficir sa patrolom za korekturu artileriske vatre otišli su već na Brod.

Jedna četa 22[5] sa 12 puškomitr. 3 teška mitr. i bacačima otišla je na Crni Vrh ima zadatak da se javi Lukačeviću i napada u pravcu Bunova sa naslonom na Vojino levo krilo.[6]

2 bataljona sa 3 baterije broja 22 kao diviziska rezerva nalaze se na Ifsaru.[7] U Foču je došao komandant alpinskog puka sa komandantom artilerije za operacije. Preko Vukadinovića traženo da jedan bataljon 22 u toku noći dođe u Dragočevu za dejstvo ka Kopilovima. Obećah su da će učiniti sve.

Krivokapić[8] bi eventualno mogao da se iskoristi za napad ka Kopilovi, odnosno da brani otsek Brod — Ravne njive.

Mislim da ovo saopštite i Voji kako bi se znao ravnati.

Majoru Veskoviću poslao sam naređenje preko pomoćnika komandanta Kolašinske brigade da prikupi snage i preduzme protivnapad u pravcu Bunova jednovremeno kad i Voja od Crnog Vrha. Vesković treba da se nalazi sa Kolašinskom i delom Plevaljske brigade na prostoru Dragočava — Lučevo Brdo (1461) — Slabić (1504) — s. Kruščica. Neka Voja uhvati sa njim vezu preko Dragočave i uspostavi jedinstvo fronta.

Prema iskazu nekih oficira iz štaba Vesfcovićevog koji su stigli ovde trupe sa otseka Celikovo Polje — Bastasi pobegle su delom ka Šćepan-Polju a delom na severoistok.[9]

Preduzeo sam potrebno za evakuaciju ranjenika. Stanovništvo sam još ostavio ovde, mada su begunci uneli priličnu paniku.

Sve ostatke trupa ovde prikupio sam i upotrebiću za čuvanje Drine i kao rezervu.

Novosti ću javiti, mohm Vas da se Vi vratite na svoje mesto.[10]

6-IV-1943
19,45 č.
Položaj Branko

[4] i [5] Verovatno iz italijanskog bataljona »Aosta«.

[6] Vidi dok. br. 109.

[7] Odnosi se na 3. aplpinski puk divizije »Taurinense«.

[8] Ratko.

" Taj odsek su branili crnogorski četnici pod komandom Pavla Đurišića. Vidi dok. br. 101.

[10] Toga dana je Draža Mihailović došao iz Foče na Crni vrh, kod artiljerijskih položaja italijanskih jedinica, koje su gađale Kopilove i rejon u s. Mješaji gde je stvoren mostobran.

Kapetan Jakša Novaković, na službi u Vrhovnoj komandi (verovatno pozadinski deo) 6. aprila 1943, u 15,50 časova piše majoru Zahariji Ostojiću: »Čika Branko, čika Doka je sa pratnjom otišao na brdo

BR. 117

OBAVEŠTENJE KOMANDE BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 6. APRILA 1943. KOMANDANTU ČETNIČKOG ODREDA »KOČIČ« O STANJU U ODREDIMA »BORJA«, »OBILIČ«, »MANJAČA« I »KOČIČ«[1]

K O M A N D A
BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA
Br. 147
6. aprila 1943 godine
Položaj

BRATSKOM

ČETNIČKOM ODREDU »Kočić[2]

Položaj[3]

Pošto su se prilike sredile u odredima s lijevu stranu rijeke Bosne ova Komanda dostavlja Vam izveštaj o stanju u odredima »Borja«, »Obilić,« »Manjača« i »Kočić«:

U vremenu od 26. III do 6. IV. ove godine na teritoriji odreda »Kočić« i »Manjača« nije bilo naročitih borbi izuzev nekoliko udara sa manjim partizanskim grupama koje lutaju oko Sitnice i Čađavice.[4] Ovih dana ovoj Komandi javio se u članstvo novo-osnovani odred »Kralj Petar II« na čelu koga se nalazi brat Jovo Mišić aktivni narednik. Pošto na teritoriji odreda »Manjača«[5] i »Kralj Petar II« nema komunističkih snaga ova Komanda izdala je naređenje da njihove snage pređu na desnu stranu reke Vrbasa da se pridruže snagama Laze Tešanovića,[6] što je i učinjeno.

Brat Komandant Radić zajedno sa 2.000 četnika iz odreda »Borja« krenuo je prema Pribiniću i prešao sa streljačkim strojem planinu »Bor«, Očauš, Maslovare — Siprage — Imljane i potpuno očistio odred »Borje«. Komunističke snage su bile razbijene i morale su se povući u odred »Obilić« i pridru-

da osmatra. Mislim da je pozadi art. položaja (gde su Italijani) Voja (Lukačević — prim, red.) u 15,10 č. otišao k njemu, odnosno u pravcu topova.

Ja sam za svaki slučaj naredio da se pritegnu kolani, naime da se sve spakuje, ali da se još ne tovari. Obe radio st. su na mestima, nisu dirane. Još malo eto me dole« (Arhiv VII, Ca, k. 18, reg. br. 5/6).

[1] Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 204. reg. br. 38/2 (BH-V-9609/1).

[2] i [3] »Kočić« i »položaj« dopisani mastilom, ćirilicom.

[4] U to vreme, na tom terenu, dejstvovale su jedinice 5. NOU divizije.

[5] O teritorijalnom rasporedu odreda vidi dok. br. 27.

[6] Tešanović je bio komandant odreda »Obilić«.

ziti se komunističkim snagama koje su se nalazile u »Obiliću«. Ovom prilikom četnici odreda »Borje« pod vodstvom Komandanta Radića zarobili su preko 60 pušaka, 3 teška mitraljeza, nekoliko hiljada municije, nekoliko pištolja, 15 konja sa sedlima, i partizansku arhivu sa dve mašine i ostalim priborom, zatim mnogo drugog materijala.

Moral kod svih četnika je odličan i neprijatelj se tera i danju i noću i ako su ovih dana bile sniježne mećave po vrhovima planina.

Ove borbe koje su vođene sa neprijateljom na teritoriji »Borjanskog« odreda i odreda »Obilić« privode se kraju. Komunističke snage prve kraiške brigade i četvrtog kraiškog odreda iznurene su demoralisane i opkoljene na teritoriji odreda »Obilić«, te nemaju nikakve veze sa ostalim komunističkim snagama i potpuno su odvojene pa nemaju od kuda da dobiju pojačanja u ljudstvu i municiji. U ovakvom teškom položaju morali su da napadnu Kotor-Varoš da bi došli do municije, ali ovaj njihov pokušaj ostao je bez uspeha i u ovim borbama pretrpeli su teške gubitke.[7]

U svom gnjevu ovi komunisti nemilice napadaju, pljačkaju, pale, kolju i ubijaju misleći da će na taj način stvoriti u Srpskom narodu i četničkoj vojsci paniku i pronaći kako da umaknu iz ove klopke. Ovom prilikom pored mnogih drugih imanja uništena je i celokupna imovina oca Laze Tešanovića. Neki politički komesari interesovali su se da li je tu Lažima porodica i hvalili su se kako bi najvoljeli da mu zakolju dete.[8] Ovakav rad stvorio je veliko nezadovoljstvo protiv komunista i diglo se sve listam da ih uništi.

Juče je izvršena smjena snaga »Borjanskog« odreda i odred »Borja« ponovno je krenuo u borbu koja se sada vodi na teritoriji odreda »Obilić«. Komunističke snage koje se nalaze na teritoriji ovoga odreda oko Skendera[9] potpuno su opkoljene sa svih strana tako da se nadamo da će ovog puta biti sasvim uništene.[10]

Ova komanda namerava da odpočne sa izdavanjem jednog lista — Nedeljni pregled događaja spolja i unutrašnjosti i da preko toga lista upozna sve nače četničke jedinice i narod sa

[7] i [10] Kotor-Varoš su napadali 29. marta 1943. delovi 5. NOU divizije. Zbog zakašnjenja nekih jedinica napad u potpunosti nije uspeo. Pre toga, 23—26. marta, iste jedinice su vodile borbu protiv četničkog odreda »Obilić« u rejonu Skender-Vakufa. Opširnije o tim akcijama vidi dok. br. 130; tom IV, knj. 11, dok. br. 30; knj. 12, dok. br. 112.

[8] Radi se o hvatanju Laze Tešanovića, koji je 16. marta 1943. u borbi protiv jedinica 5. divizije na Klupama umakao, bacivši sa sebe odeću i obuću (tom IV, knj. 12, dok. br. 112).

[9] Skender-Vakuf.

prilikama u svijetu i našem radu u pojedinim četničkim jedinicama i odredima. Potrebno je da svaki odred odredi po jedno lice za prikupljanje ovih podataka i da nam svi odredi dostave istorijat ustanka i borbi u svom odredu prikazavši današnji rad, organizaciju kao i potrebe toga odreda. Sve ovo treba dostaviti što pre ovoj komandi. Svaki zgodan članak ili događaj iz borbe koji bi neko napisao molimo Vas da nam ga dostavite. Našem narodu prirođeno je da svoje borce i junake opjeva pjesmom, pa sve pjesme, crteže, kao i drugo podesno za ovaj list dostavljajte nam, a mičemo to da oštampamo u našem nedeljnom izvještaju. Samo na ovaj način moćemo da se upoznamo sa borbama, radom i stanjem ovih naših četničkih odreda.

S VJEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU.

Član štaba:
Radić[11]

Zastupa Komandanta:
Vas. Đ.Lalić[12]

M.P.[13]

BR. 118

OBAVEŠTENJE DRAŽE MIHAILOVIČA OD 7. APRILA 1943. KOMANDANTU DESNOG ODSEKA ODBRANE DRINE O SITUACIJI U REJONU KOPILOVA[1]

Kapetanu Lukačeviću[2]

Lično sam danas posmatrao Vaš i Kalaitov[3] rad koji je bio za svaku pohvalu.[4] Molim Vas nastanite svim silama da još u toku noći i zorom produžite napad što energičnije i pro-

[11] Luka. Tada komandant pozadine Komande Bosanskih četničkih odreda. Poginuo je 31. maja 1943.

[12] Vasilije, poručnik.

[13] Okrugli pečat: »Glavni štab Bosanskih četničkih odreda«.

' Original (pisan preko indiga, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 18, reg. br. 8/6 (VK-X-27/1).

[2] Vojislav. Tada je bio komandant desnog odseka odbrane Drine. Vidi dok. br. 109.

[3] Vuk Kalaitović.

[4] Reč je o protivnapadu Novovaroške i leteće brigade i Meljačkog bataljona Mileševskog korpusa na jedinice 2. dalmatinske brigade koje su 6. aprila forsirale Drinu kod s. Mješaji i stvorile mostobran za prelaz drugih jedinica. Toga dana Draža Mihailović se nalazio na osmatračnici u rejonu Crni vrh — Ravne Njive. Vidi dok. br. 115 i 116.

terate crvene sa desne obale. Naredio sam Veskoviću da uhvati sa Vama vezu na Kruščičkom brdu i prikupi svoje snage i preduzme još u toku noći i zorom protivnapad u pravcu Kopilova u vezi sa Vama. Izgleda da se je on povukao na prostoriju Dragočava — Lučevo brdo — Slabić.[5]

Krivokapića[6] skrenuo sam sa Crnog Vrha ka Brodu, pošto je Kalaj it istražio svoj otsek i krenuo u napad.

Uhvatio sam Kalajitovog poručnika Šaponjića[7] da je pobegao sa svojom jedinicom, zadržao sam ga na Okrugljici pa kad je posle toga stigao bataljon[8] koga ste Vi uputili za posedanje Okrugljice tada sam Šaponjića poslao sa 75 ljudi niz kosu Okrugljice koja se spušta do Drine, gde je već bilo 10 ljudi sa poruč. Mil. Lazarević pred kojim su komunisti skakali u Drinu bežeći ispred Vas.

Jedna četa br. 22[9] sa 12 puškomitraljeza, 3 mitr. i bacačima stigla, je na Crni Vrh i zanoćila u Ravnom.[lu] Dat joj je zadatak da veže Šaponjića sa Brodom. Br. 22 obećao da će u toku noći stići 1 njegov bataljon u Potpeć i da će produžiti ka Dragočavi, on ima i artiljerije, biće dobro ako stigne. Hvatajte begunce a naročito starešine koje se hrđavo drže smenjujte, upotrebite sva sretstva da se podigne elan trupa kao što su Vaše i Kalaitove.

Tražili smo da artiljerija tuče ispred Broda i levu obalu Drine ispred Vas a sutra i avijacija. Šaljite po Veskovića kurira u pravcu označene prostorije, povucite ga za sobom i stavite njega i njegove trupe pod svoju komandu.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu.

Izveštavajte o situaciji.

7-IV 1943 570
2,30 č
Položaj

[5] Vidi dok. br. 116.

[6] Ratko.

[7] Branko, rez. poručnik, tada je bio komandant bataljona u Novovaroškoj brigadi.

[8] i [9] Odnosi se na delove italijanskog bataljona »Aosta«.

[10] Ravne Njive.

BR. 119

NAREĐENJE KOMANDANTA ISTAKNUTOG DELA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 7. APRILA 1943. VOJISLAVU LUKAČEVIĆU ZA ANGAŽOVANJE ITALIJANSKIH JEDINICA RADI ODBRANE NA LINIJI BIOKOVI — CRNI VRH — BROD[1]

Kapetanu Lukačeviću[2] — *Hitno — položaj*

Javi položaje koje držiš i situaciju na otseku Čehotina — Drina. Napominjem da je potrebno stvoriti jedinstven front između Čehotine i Drine sa osloncima: Biokovi — Crni Vrh — Osijek — Brod, a predstraže držati na Okrugljici i ispred navedene linije položaja. I ako je verovatno da boljševici glavne snage upućuju od Mozače ka Čelebiću nije isključeno da će pokušati napad na Foču,[3] koja je bila u njihovom planu akcije, a do sada išli su tačno prema ciljevima koje su sebi postavili na desnoj obali Neretve. Zato traži od br. 22 da te pojača na delu Čehotina — Crni Vrh odnosno Okrugljica i traži da artiljer. što češće dejstvuje pa makar pripremu vršili i po karti.[4] Od jednog četnika koji je bio zarobljen od partizana i danas se predao nama saznao sam da su komunisti izjavili da će preći južno i severno od Foče a potom napasti Foču. U blizini Ustikoline a u dolini Kolunske reke kod s. Odžaka izgradili su Oko 10—15 splavova,[5] ovo je bilo pre tri dana. U s. Bamji Njive — 2 km zapad, od Tjemenika nalazi se štab neke njihove jedinice. Na frontu prema nama imaju Srbijansku, dalmatinsku i crnogorsku proletersku brigadu.[6] Kod Kopilova je prešla dalmatinska brigada.[7] Vrlo je verovatno da će sve snage prebaciti na otseku Bukovica — Bastasi. Po do-

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 162, reg. br. 13/3 (BH-V-157).**

[2] **Vojislav. Tada je bio komandant Desnog odseka odbrane Drine. Vidi dok. br. 109.**

[3] **i** [6] **Pošto su 7. aprila 1943. sve jedinice 2. proleterske divizije prebačene na desnu obalu Drine, orijentisale su se za dejstvo, i to: 2. dalmatinska brigada u pravcu Crnog vrha, 3. sandžačka pravcem Bastasi — Sćepan Polje i 2. proleterska pravcem Dragočava — Potpeć — Falovići (tom IV, knj. 12, dok. br. 36).**

[4] **Vidi dok. br. 121.**

[5] **Na tom sektoru Drinu su forsirale jedinice 1. proleterske brigade. Vidi dok. br. 121.**

[7] **Drinu je 6. aprila forsirala 2. dalmatinska brigada. Vidi dok. br. 114.**

lasku snaga od Ustikoline,[8] moramo se pripremiti za opšti protivnapad pravcem Bunovi — Čelikovo Polje, a potom organizovati gonjenje komunista sa začelja i sa bokova. Sad je glavno da sačuvamo Foču, zašto nam je potrebna pomoć br. 22. Urgiraj i ti da se bar 1 batalj. uputi od Ifsara u pravcu Dragočava — Krušičko brdo, kako bi sdgumo odbranili Foču i bili sposobni za gonjenje sa začelja i levog boka.

Sekcije sam ti poslao po Kalaitu.[9]

Preko Vukadinovića[10] gledaću da što bolje iskoristimo br. 22. Ako je tamo upoznaj 570 sa ovim pismom.

Dostaviću ti prepis saslušanja odbeglog četnika naknadno.

7-IV. 43 g.
u 16 čas
položaj

Pozdrav Branko

Kntu Mileševskog batalj. por. Adamoviću koji se javio iz s. Baća naredio sam da dođe na Crni Vrh i da ti se javi sa svojim ljudstvom. Šta je sa Andrijom i njegovim ljudstvom.[11]

*** Vidi dok. br. 109.**
[5] Vuk Kalaitović.
[10] Savo.
[11] Vidi dok. br. 116.

BR. 120

PISMO DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 7. APRILA 1943. MAJORU ZAHARIJU OSTOJICU O POVLAČENJU DELOVA KOLASINSKE I PLJEVALJSKE BRIGADE U PRAVCU CEHOTINE I POTREBI BRZEG ANGAŽOVANJA ITALIJANSKIH JEDINICA ZA ZATVARANJE PRAVCA DRAGOCAVA — SELIŠTE[1]

Dragi Čika Branko,

Vratio se Reljić koji je sa još 2 Topaloviceva podoficira išao u selo Selišta (sevemo od Dragočava) i izvestio me da su oni begund. otišli dalje uz Čehotinu. Seljaci kažu da je to bila komora Andrije Veskovića. Ja sam tačno osmotrio da je bilo oko 50-—**70** ljudi i nekoliko konja. Čak sam video i neku sitnu stoku koju su gonili., sem ako to nije bila seoska stoka. Potvrđuje se ono kako sam satima osmatrao. Ova grupa je prvo od Selišta pošla duž desne obale Dragočavske reke ka strugarama, čak su i pevali. Kad su stigli blizu strugare pao je jedan metak iz bacača[2] i tada su u levom galopu — ne gonjeni ni od koga pobegli (bez mnogo žurbe) i otišli.

Umirite Voju i kažite mu ko je sačinjavao ovu »kolonu« ali preduzmimo na svaki način da br. 22 što pre pošalje na desnu obalu Dragočavske reke bar 1 četu[3] i da se postavi iznad Strugare. Nije potrebno da ih za sada prelazi. Teren je vrlo pogodan da se ovaj pravac zatvori. U toku prošle noći tamo sam osmotrio begunačke vatre. I od naše strane tamo bi odmah trebalo uputiti nešto snaga. Najbolje da se nađe jedno 50 ljudi i tamo uputi Lazarević.[4]

Javite šta ste preduzeli.

7/IV 23[h]

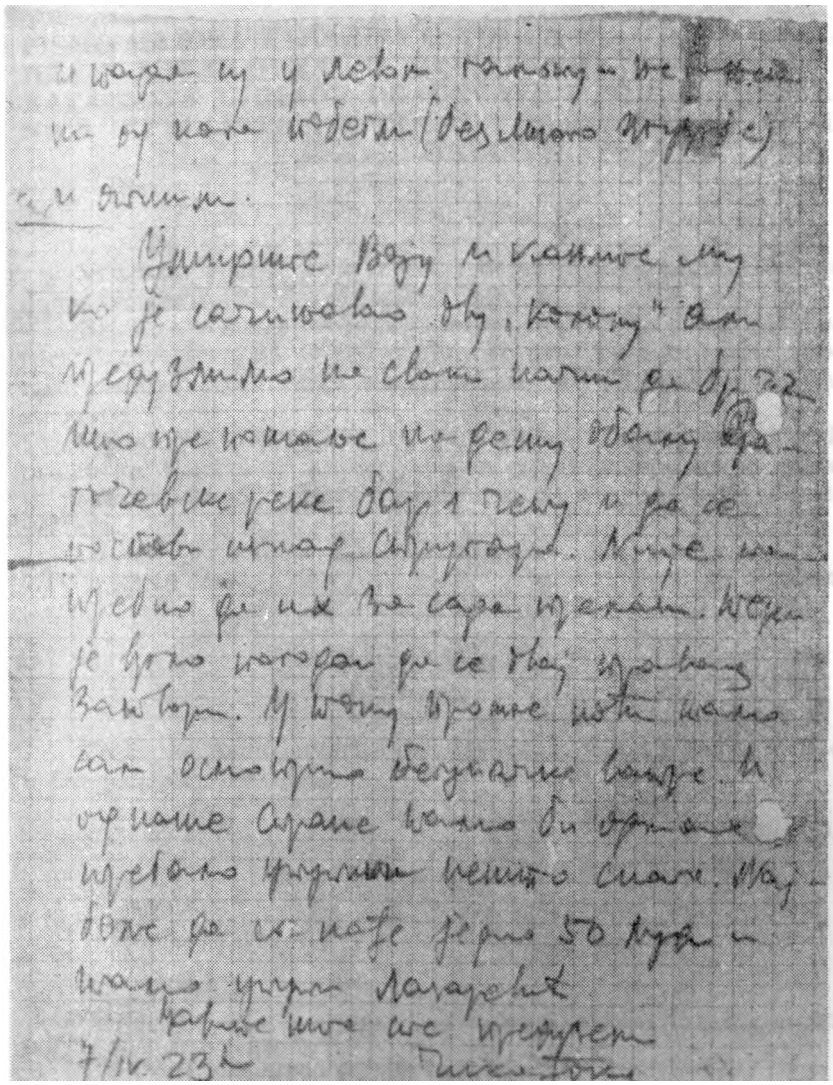
Čika Doka

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 18, reg. br. 7/6 (VK-X-27).**

[2] **Gađanje su verovatno vršili delovi 2. dalmatinske brigade koji su toga dana izbili na liniju s. Birotići — s. Kruščica.**

[3] **Iz italijanskog bataljona »Aosta«. Vidi dok. br. 118 i 121.**

[4] **Miloje.**

Fotokopija poslednje stranice dokumenta br. 120.

BR. 121

PISMO MAJORA ZAHARIJA OSTOJIĆA OD 7. APRILA 1943. DRA2I MIHAILOVICU O UPUĆIVANJU ITALIJANSKOG BATALJONA U REJON DRAGOCAVE I POKUŠAJU JEDINICA 1. PROLETERSKE BRIGADE DA FORSIRAJU DRINU KOD USTIKOLINE[1]

Dragi čika Dofco,[2]

Već sam poslao Voji izveštaj o onim begunrima koje ste danas osmotrili i to mu objasnio.[3]

Br. 22 izveštava da je 1 bataljon upućen ka Dragočavskoj reci,[4] i izveštava da je još u sumrak ovaj bataljon otišao pozadi patrole. Još u toku noći poslaću oko 50 ljudi u pravcu strugare.

Momčilović[5] izveštava da su boljševici ponovo pokušali prelaz ka Ustikolini[6] ali su odbijeni i prelaz osujećen. Borba je počela u 20,45 č. Naredio sam mu da me preko br. 22 izveštava.

7/IV u 23,40 čas. Pozdrav**Branko**[7]

Primio[8] znanju
hvala

Treba se samo uveriti da li je bataljon 22 zaista otišao u Dragočavsku reku.

8/IV 05 č. Cika Đ.[9]

[1] **Original (pisan mastiljavom olovkom) u Arhivu VII, Ca, k. 162, reg. br. 20/3 (BH-V-163/1).**

[2] **i [9] Draža Mihailović, čika Doka.**

[3] **Vidi dok. br. 120.**

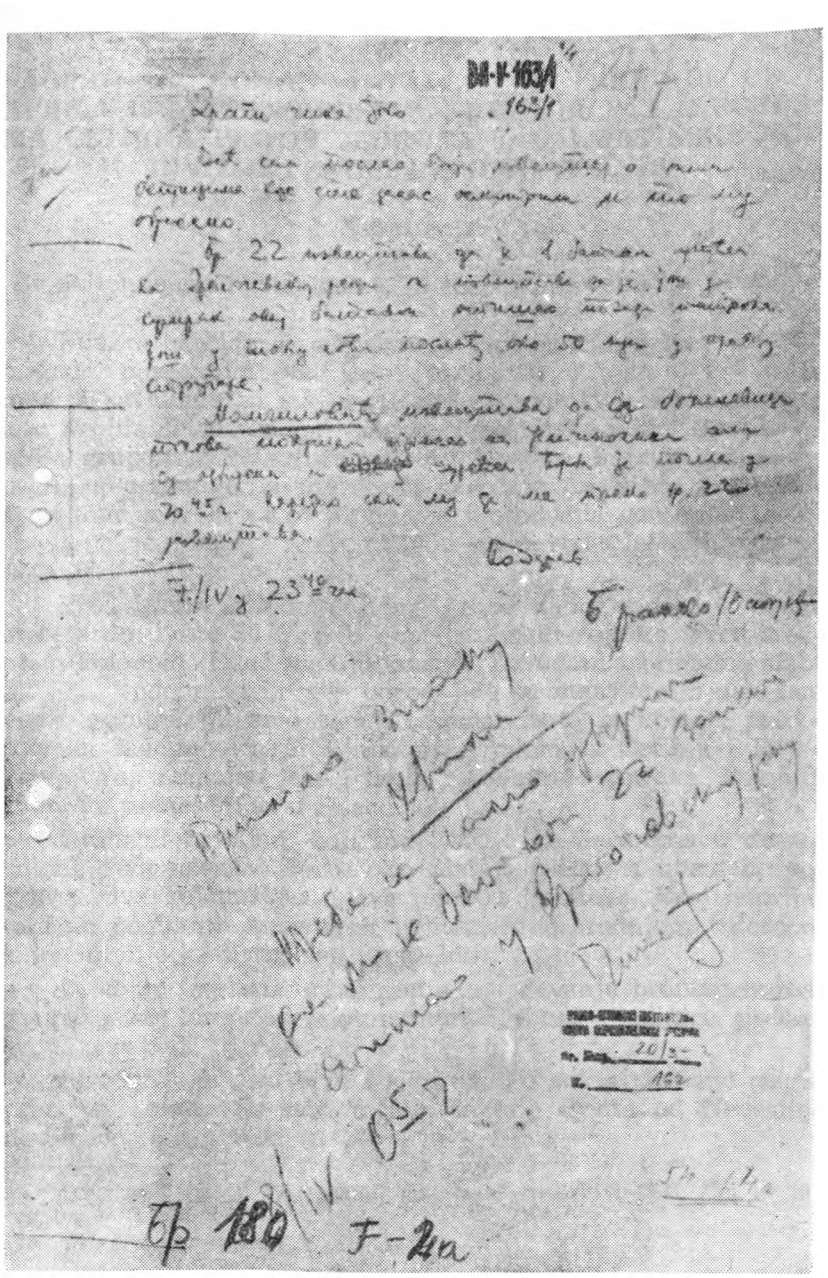
[4] **Verovatno je u pitanju bataljon »Aosta«.**

[5] **Milorad.**

[6] **Drinu su kod Ustikoline forsirale jedinice 1. proleterske brigade. Forsiranje je otpočelo 8. aprila u 19. časova (tom IV, knj. 12, dok. br. 48).**

[7] **Zaharije Ostojić.**

[8] **»-Primio« i dalji tekst dopisao je Draža Mihailović crvenom olovkom, ćirilicom.**

Fotokopija dokumenta br. 121.

BR. 122

SAOPŠTENJE KOMANDANTA BILEĆKE BRIGADE OD 7. APRILA 1943. STANOVNIŠTVU SREZA BILECA O BORBAMA ČETNIKA PROTIV JEDINICA 9. DALMATINSKE NOU DIVIZIJE I ZAUZIMANJU NEVESINJA[1]

Saopštenje[2]

Svim telefonskim stanicama Bilečke Vojnočetničke brigade,

Bilećka brigada u sadejstvu sa Stolačkom i delom Gatačke brigade, povezanim pod jednu komandu u toku 6 i 7 ovog meseca savladale su sve partizanske otpore i u žestokom naletu svojim levim 'krilom ušle u Nevesinjsko polje[3] Spojile s-u se sa grupom četničkih odreda od Mostara, koja je grupa izbacila neprijatelja iz utvrđenih položaja na Bišini i Grebku a po tom zauzela varoš Nevesinje i produžila gonjenje. Uspostavljena je taktička veza između grupe od Mostara i grupe sa juga.

Pred levom kolonom[4] južne grupe nabrojeno je 6. ovoga meseca do uveče 30 mrtvih neprijateljskih vojnika. Pred srednjom kolonom (Bilećani, Ljubomora, Zavođani i brigadna štabna četa) vođene su krvave borbe, gde su neprijatelju nanešeni veliki gubitci. Mi smo izgubili komandanta te kolone, potporu čnika Martinoviča P. Ljubomira, rodom sa Cetinja i Rajka Ateljevića, a imamo teže i lakše ranjenih 10 četnika. Poginuli i ranjeni preneseni su u Bileću.

Granični bataljon, koji sadejstvuje sa Gačanima u desnoj koloni, vodi uspešne borbe oko Slata i preotima utvrđene položaje. Ova kolona kao i leva nemaju gubitaka. Broj neprijateljskih poginulih i ranjenih vojnika pred srednjom i desnom kolonom nije još utvrđen ali je veliki.

Pošto je izvršena organizacija snabdevanja hranom iz magacina i sa terena te dotur municije naše jedinice prelaze svuda u napad.

Izvedena je veza brza i sigurna. Pozadina potpuno osigurana iza fronta. Sa svih tačaka širokog fronta od Nevesinja do Sipačna struji veza.

[1] Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 199, reg. br. 48/5 (BH-V-8314).

[2] Napisano mastilom, ćirilicom.

[3] Napad je izvršen na jedinice 9. dalmatinske NOU divizije. Opširnije o tome vidi dok. br. 112 i 113; tom IV, knj. 12, dok. br. 46 i 51.

[4] Vidi dok. br. 112.

Leteći odredi Kovača,[5] Kišića[6] i Bulatovića[7] dejstvuju prema Stocu[8] u saradnji sa Trebinjskim, Ljubinjskim i Stolačkim četnicima. Likvidacija bande oko Stoca očekuje se u toku 8 i 9 ovog meseca-

Stanje na celoj teritoriji Bilećke brigade potpuno je sigurno.

Prednje se stavlja narodu do znanja.

7 aprila 1943 god.
u 22 časa
Divin

Kapetan
Kureš[9]

BR. 123

NAREĐENJE DRAŽE MIHAILOVICA OD 8. APRILA 1943. KAPETANU MOMČILOVICU KOMANDANTU ZA ODBRANU ODSEKA OD OSANICE DO UŠĆA CEHOTINE U SARADNJI SA ITALIJANSKIM TRUPAMA[1]

Komandantu desnog otseka kapetanu Momčiloviću[2]

U toku današnjega dana linija odbrane zalomijena je od Foče duž desne obale Cehotine do ušća reke Slatine. Moja namera da komuniste bacimo u planine južno od Cehotine i izložim ih bočnim udarcima od Cehotine na jug i od Sćepan polja na Sever.[3] Ovake iste makaze spremljene su im i u Hercegovini gde je Nevesinje povraćeno i naši napreduju ka Kifinu Selu.[4] Moramo izdržati i dobiti potrebno vreme dok komunističke glavne snage u Hercegovini [ne budu] potučene a za to vreme ćemo ih iznuravati.

[5] Savo.
[6] Aleksa.
[7] Batrić.
[8] Tada se na širem području Stoca nalazila udarna grupa (2. i 5. bataljon) 10. hercegovačke NOU brigade (tom IV, knj. 12, dok. br. 76).
[9] Miloš.

[1] Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 18, reg. br. 9/6 (VK-X-28).
[2] i [5] Milorad. Pre njega je komandant toga odseka bio Vojislav Lukačević. Vidi dok. br. 109.
[3] Na tom sektoru su napad vršile jedinice 2. proleterske divizije. Vidi dok. br. 119.
[4] Četnici, uz podršku italijanskih jedinica, zauzeli su Nevesinje 7. aprila 1943. Vidi dok. br. 122.

Vaš otsek od sada će biti od ušća Osanice do ušća Cehotine u Drinu[5] gde se naslanjate na Br. 22.[6] Otsek od Foče duž desne obale Ćehotine do ušća Slatine ima pod svojom komandom kapetan Lukačević i ovaj će se produžavati prema potrebi prema istoku. Poručnik Kalajitović dolazi sad pod komandu kapetana Lukačevića.[7]

Položaj se po svaku cenu ima održati i što bolje iskoristiti bataljon i bateriju br. 22 koji se nalaze na Vašem otseku.[8]

Moje komandno mesto selo Zlatar gde mi slati izveštaj kurirom. Kapetan Vukadinović biće kod br. 22 u Foči i s njim se sporazumevajte. Disciplinu i red održati po svaku cenu. Svaki komandir čete obrazovaće kod sebe štabnu grupu od 6 vojnika, svaki komandant bataljona po 10 a komandant brigade 20—30 a komandant korpusa štabnu četu potrebne jačine. Sa ovim ljudstvom starešine imaju biti pozadi u neposrednoj blizini svojih jedinica, svaki pokušaj begstva i napuštanje položaja sprečiti ubijanjem na prvom mestu starešina čije jedinice ostupaju a potom i same begunce. Kapetan Salatić[9] sa svojom štabnom četom biće za vreme borbe pozadi položaja Baje Nikića sa istim ciljem.[10]

Snabdevanje preko Cajniča svih vaših trupa.

Produžite i _dalje sa slanjem izviđačkih delova na levu obalu Drine i šaljite izveštaje.

8 IV 1943 god. 570
20 časova
Položaj.

[6] Odnosi se na italijanski bataljon »Aosta«.

[7] Vidi dok. br. 109.

U izveštaju komandanta Novovaroške brigade od 10. aprila 1943. komandantu Desnog odseka odbrane Drine o stanju kod svojih jedinica piše : ... »Pošto je moje sve ljudstvo napustilo položaj i otišlo kući nemoguće mi je postupiti po vašoj želji. Mnogo mi je žao što do kraja neću moći učestvovati sa svojim ljudima, svi su me izdali, koji su imali vezu sa svojim delovima, te sam tako našao dosta otpadaka, a ljudi se time demorališu sami i evo što su učinili. Borite se!«... (Arhiv VII, Ca, k. 142, reg. br. 2/1.)

[8] Na tom odseku se nalazio italijanski bataljon »Intra«, kojem su, kao pojačanje, upućeni bataljoni »Fenestrele« i »Eksile« (Exille). Vidi tom IV, knj. 12, dok. br. 212.

[9] Danilo.

[10] Jedinice pod komandom Nikića branile su odsek od G. Osanice do Jošanice (p.). Vidi dok. br. 109.

BR. 124

ZAPOVEST KOMANDANTA OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 10. APRILA 1943. KOMANDANTIMA KOLONA ZA NAPAD NA JEDINICE 3. NOU DIVIZIJE KOD GACKA[1]

Komanda Operativnih
Jedinica[2]
O.Br.21.
10 aprila 1943
(23 časa)
Plana.

Z A P O V E S T

(sekcija Gacko, 1 : 100,000).

Neprijateljske slabije snage drže Kobilju glavu i s. Donja Brestica- Njihove su patrole primećene u s. Korit a[3].

U cilju ovlađivanja položajem: Kobilja glava — Kameno brdo, naše jedinice na dan 11 aprila t.g.izvršiće napad u sadejstvu sa bataljonom sa Troglava, oklopnim kolima i artiljerijom.[4]

U cilju izvršenja napada,

N A R E Đ U J E M :

1) *Desna kolona:*
sastav:
kdant por. Lojović[5]

1) Polazi pravcem: Perčica glavica —k.1024—M. Kita—k.1084—k.945 sa zadatkom da obuhvatom zauzme s.Korita i potpomogne osvajanje Kobiljom glavom.

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 172, reg. br. 49/4 (BH-V-2187/2).**

[2] **Odnosi se na Komandu Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.**

[3] **Na tim položajima su se nalazili delovi 10. hercegovačke brigade. Te su jedinice u toku 8. aprila izvršile napad na četničke formacije, odbacile ih sa Kobilje glave i ovladale linijom Kameno Brdo — Kobilja glava — s. Njivice — Troglav (tom IV, knj. 12, dok. br. 51).**

[4] i [8] **Četnike su podržavale italijanske jedinice sa 4 tenka, vodom oklopnih kola i jednim bataljonom pešadije, bez jedne čete (tom IV, knj. 12, dok. br. 216).**

[5] **Marko.**

2) *Srednja kolona:* kt. por. Kopri vica[6] sastav 1/2 snaga.	2) Polazi sa polaznog položaja: V. Gradina (1015) — Srđevica Gradina (1041)—Crni Vrh (1024), i napada na deo neprijateljskog položaja: Kobilja glava (1115) — k. 1030—a posle levim krilom produžuje u cilju ovlađivanja k.1105, gde se zadržava.
3) *Leva kolona:* kt. koga odredi Popović[7]. jačina 150 boraca.	3) Polazi pravcem: k.841—k.993—k. 953—k.1005 — k.1001, obuhvatom napada D.Bresticu, a zatim najhitnije produžava i sa k.1101 napada obuhvatom k.1105 (Kameno brdo).
4) *Glavnina-rezerva:* kom. batalj. sastav. 1 crnogorski bataljon-	4). Polazi pravcem za srednjom kolonom.
5) Artileiiia i borna kola.[8]	5) Po izbijanju na M Grudu, pomaže i prati napad desne, srednje i leve kolone. Borna kola produžavaju napad sa desnim krilom srednje 'kolone drumom pravcem M.Gruda — Korita—Kobilja glava, osvajajući Korita i pomažući osvajanje Kobilje glave.
6) *Žandarmerija:* kt. Sava Sakota. sastav 60 žand.	6) Još rano u jutru 11 ov.mes. raspoređuje se u trojke sa desnom i levom kolonom, sa težnjom da se probiju u pozadinu komunista, tajno, a zatim da sa leđa izvrše udar u momentu kada leva i desna kolona budu ovlađivale datim im ciljevima.
7) Jedinice sa Troglava.	7) Sadejstvuju ovom napadu, produžava j ući pokret najpovoljnijim pravcima preko: Ježeve gl. (1117) — Lastva Do, ka desnoj strani Kobile glave.

[6] **Mihailo.**
[7] **Milorad.**

8) Početak napada u 9 časova po našem vremenu, odnosno u 10 časova po novom vremenu.[9]

8) Zamisao rada: Prvo treba neopaženo da podiđu desna i leva kolona, no s tim, da njihov rad mora da ostane neosetan sve dok se u potpunosti ne ispolji rad srednje kolone, kada leva i desna kolona treba da izvrše munjevit i iznenadan neočekivan oibuhvatni napad. Borna kola će odmah u početku da ispolje svoj rad, kao i artiljerija, koja mora da potpomogne i pripremi napad i da učestvuje u napadu sve do ovla divan ja linijom: Kobilja glava — Kameno brdo.

9) Po ovlađivanju Kobiljom glavom, izvršiti posedanje iste, a zatim će kapetan Popović formirati manje, ah sposobne goneće jedinice, koje će produžiti gonjenje pokretom i vatrom sve dok to budu mogle.

10) Komandant Bilećske brigade, još u toku noći 10/11 ov. mes. uputiće odabrana dva voda iz sastava Graničnog bataljona u izviđanje Zajasena i Šipačna, sa zadatkom izvršenja nasilnog izviđanja i vršenje vatrenog prepada na komuniste ako ih tamo bude bilo. Izviđački vodovi moraju da se vrate najhitnije u svoj sastav po izvršenom izviđanju, o čemu će najkraćim putem pođneti svoje izveštaje na Divin, odakle će telefonom biti dostavljeni potpisatome. Koristeći najpouzdanije meštane za putovanje i uhode.

11) Veza: Održavaće se pogledom i zastavicama između kolona.

12) Ishrana: Po dosadašnjem načinu.

13) Sanitetska služba: Sve ranjene i bolesne upućivati na Planu, odakle će biti upućivani u bolnicu u pozadinu.

14) Ja ću se nalaziti na D.M.Grudi.

Rukovođenje akcijom svih triju kolona vršiće kapetan Popović Milorad, a uparavljanje svim snagama rukovodiće potpisati.

Dostavljeno:
kap.Popoviću, kap-Kurešu,
Savu Šakoti, ktu bat.Troglav
i komandantu rezerve.

Komandant, major:
P. Baćović

' Vidi dok. br. 125.

BR. 125

ZAPOVEST KAPETANA MILOŠA KUREŠA OD 11. APRILA 1943. POTCINJENIM KOMANDANTIMA ZA NAPAD NA DELOVE 10. HERCEGOVAČKE NOU BRIGADE KOD STOCA'

Istaknuti komandni centar
Vrhovne komande[2]
D I V I N
11.aprila 1943. godine u 15.30
D I V I N

Z A P O V E S T

Naše snage oko Nevesinja beleže svakog dana uspeh za uspehom. Bilećka brigada drži uporno položaje koje je dostigla. Neprijateljski delovi koji su bili izbili u Korita i Brestice bačeni su našim jakim združenim odredom nazad i naši su ovladali danas do podne Kobiljom Glavom[3].

Preostaci razbijenih partizana oko Stoca izbili su na dan 9.0. meseca u Vran jsku. ah su se u toku noći 10/11- ovog meseca povukli u pravcu Kubaša i Vlahovića pod pritiskom letećih odreda Save Kovača, Alekse Kisića, Batrića Bulatovića i Grubača.

Naša Vrhovna Komanda[4] telefonom izdala je naređenje, da se delovi razbijenih partizana progone navedenim odredima i dotuku pomoću istih i snaga Ljubinjske i Stolačke brigade, tako da im se ne dozvoli nikakvo širenje, što je najglavnije da im se ne dozvoh boravak pozadi našeg fronta prema Nevesinju.

U duhu prednjeg naređujem:

1) Da se odredi Save Kovača, Batrića Bulatovića, Kisića i Grubača sjedine i da dejstvuju u zajednici tako, da ovladaju linijom: Meteris—Dolovi—Gomilice — Obešenjak — Pervorac i da uhvate vezu sa delovima četničkih snaga od Stoca i Hrguda.

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 200, reg. br. 21/1 (BH-V-8339/1).**

[2] **Odnosi se na Komandu Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.**

[3] **Borbe su vođene protiv delova 10. hercegovačke NOU brigade. Vidi dok. br. 124.**

[4] **Reč je o Udarnoj grupi 10. hercegovačke brigade. Grupa je u toku 9. aprila izvršila napad na četnike i ovladala Vranjskom i Zvijerinom. Posle žestokih borbi sa četnicima 9—11. aprila, grupa se noću 11. aprila, prebacila preko Dabra na Trusinu, gde je 11. i 12. aprila vodila borbu sa delovima Trebinjskog korpusa. Opširnije o borbama grupe sa četnicima u predelu Kubaša i Trusine vidi tom IV, knj. 12, dok. br. 76.**

Jednovremeno čistiti teren preko Vranjskih i Sitnice.

2) Komandant mesta u Dabru sa posadom Berkovići pripomoće leteće odrede na pred navedene i Stolačke četnike na pravcu Prevorac, održavajući vezu i sa jednim i sa drugim i dostavljajući najhitnije izveštaje. O svakom pokretu partizana u pravcu Dabra ili Trusine odmah i najhitnije izvestiti komandanta delova prema Džinovoj Malini[5] na Bezđeđu.

3) Odred Stolačkih četnika dejstvovaće tako da uhvati dodir sa letećim odredima Bilećke brigade na Kubašu i da partizanima ne dozvoli prelaz ka Hrgađu, već da ih opkoli u pravcu Vlahovića, gde ih treba tući.

5) Levokrilni odred Bilećke brigade uhvatiće dodir sa ćim odredima Bilećke brigade preko Sitnice sa težnjom da se partizani opkole u Vlahovićima i tu konačno tuku.

5) Levokrilni odredi Bilećke brigade uhvatiće dodir sa delovima Ljubinjske brigade.

Najbiliži komandant letećeg odreda Bilećke brigade dostaviće odmah po prijemu ovoga naređenja izveštaj o broju i položaju partizana te o našim snagama i uhvaćenim dodirom i vezama.

Vrlo je važno, a to svi komandanti treba da shvate kao presudno, da se razbijeni partizani odvoje sigurnim borbenim redom od našeg fronta prema Nevesinju i da se tuku u pozadini, a to je najcelishodnije u Vlahovićima.

Partizanima ne davati mira niti zastan'ka već ih stalno napadati i progoniti i to sa sviju strana jednovremeno, pa i prisiliti na predaju

Svim zavedenim obećati milost ako se predaju i polože oružje.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU.

Komandant, kapetan
Mil. T. Kureš

Dostavljeno:
Savi Kovaču, Batriću Bulatoviću,
Kisiću, Grubaču, Janičiću[6] i Debeljaku.

[5] Džinova Mahala. Na tom sektoru su se nalazili delovi Trebinjskog korpusa.

[6] Ivan.

BR. 126

NAREĐENJE DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 11. APRILA 1943. KOMANDANTU DESNOG ODSEKA ODBRANE DRINE ZA FORMIRANJE LETEĆIH BRIGADA I DEJSTVO U POZADINI JEDINICA NOVJ[1]

Kapetanu Momčiloviću,[2]

Primio sam vaš izveštaj od 10-og od 15.30 časova.[3] Potpuno primam Vaše razloge i uviđam potrebu odmora, popune i reorganizacije ljudstva. U ovome cilju naredio sam da se sve jedinice sa teritorije Baćovićeve[4], koje se nalaze na desnoj obali Drine povuku pozadi fronta na liniju s. Miljeno — Cajniče, gde će se odmoriti, popuniti i reorganizovati, a ujedno štititi komunikaciju Goražde — Cajniče što je i želja br. 22.[5] Br. 22 obrazložite neophodnu potrebu ovoga, jer je to jedini način da se za 3—4 dana opet imaju jedinice sposobne za akciju. Kažite im da se borite već 50 dana, da ste imali velike gubitke a da je ljudstvo golo, boso i nenaoružano. Akonto ovoga i dobrih uspeha vašeg ljudstva u dosadašnjim akcijama, što oni znaju, gledajte da izvučete za Vašu Kombinovanu brigadu oružje, obuću, odeću i ostalo.

Ostavljam Salatića[6], Nikića[7] i Vas da prikupite, reorganizujete ipripremite za borbu Vašu Kombinovanu, Ćajničku i Fočansku brigadu-

Kapetan Salatić obrazovaće centar veze u s. Kamen, 3 km. sevemo od Cajniča, koji će imati radio-stanicu za vezu samnom i preko koga ću izdavati naređenja za dalji rad.

Sve Pavlove[8] trupe na ovome frontu prikupiće se na liniji Metaljka — Kovač, a potom prebaciti kod Bobova za obrazovanje fronta prema Celebiću između Ćehotine i Tare.

Ja ću preći postepeno na istočni i južni front. Glavna težnja Vaša, Salatićeva i Nikićeva treba da bude da jedinice sačuvate, popunite i reorganizujete u najkraćem roku i da zavedete najveći red i disciplinu, primenjujući najdrastičnije mere i kazne. Obrazujte preke sudove i kažnjavajte nemilosrdno sve kukavice.

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII,** Ca, **k. 2, reg. br. 43/1 (VK-V-70/1). Tekst u rukopisu nije pisao Draža Mihailović.**

[2] **Milorad.**

[3] **Redakcija nije pronašla pomenuti izveštaj.**

[4] **Petar (područje istočne Bosne i'Hercegovine).**

[5] **Italijanske okupacione trupe.**

[6] **Danilo.**

[7] **Bajo.**

[8] **Đurišić.**

Nastanite da br.22 što bolje iskoristite u svakom pogledu.

Da bi zadržali ljudstvo na okupu, pored kazni, izmišljajte i razne vesti, tako da ih ubedite da nemaju kud na drugu stranu, jer im u torn slučaju predstoji poptpuna propast, pored toga što će se smatrati i izdajnicima.

Major Baćović produžava napad od Nevesinja ka Gacku[9], pukovnik Stanišić od Golije ka Gacku, a major Đurišić od Šćepan Polja ka Foči, a docnije će i od Bobova ka Čelebiću.

Kad budemo trupe odmorili i reorganizovali, gledaćemo da stvorimo što veći broj letećih brigada za rad u pozadini boljševika[10], a br.22 da drži frontove-

U buduće podnosićete redovno izveštaje preko radio stan. Salatićeve, koja će održavati vezu sa Vama i sa Dražom[11] na Romaniji.

Voja Lukačević ostaće u Foči sa br.22, a čim se ona oslobodi, Voja će produžiti rad u zajednici sa Vama. Novčano snabdevanje ići će preko Salatića.

Zahtevam od svih starešina da ulože maksimum napora, kako bi se dodeljeni zadatak u potpunosti izvršio.

Prema novim situacijama, izdavaču Vam blagovremena naređenja za rad.

11/IV - 43
u 8.45 čas. 570[i:]
Položaj

BR. 127

ZAPOVEST DOBROSAVA JEVĐEVIĆA OD 13. APRILA 1943. KOMANDANTIMA, KOMANDIRIMA I SVIM ČETNICIMA U ZONI NEVESINJA ZA NAPAD NA NEVESINJE[1]

Dnevna zapovjed Vojskovođe **JEVĐEVIĆA** za
13- **I V** - 1943 god.

Komandantima, komandirima, vojnicima severne vojske u zoni Nevesinje

Po treči put u kratkom roku mi smo osramotili naše zastave i našu vojnu slavu i srpsko ime. Usprkos junaštva i herojskog

[9] **Vidi dok. br. 128.**

[10] **O zadacima i ulozi letećih brigada vidi dok. br. 113, depešu 2585.**

[11] **Zivanović Stevan, vazd. poručnik, šef propagande Romanijskog korpusa.**

[12] **Draža Mihailović.**

[1] **Prepis originala (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 172, reg. br. 1/5.**

držanja naročito bosanskog bataljona većina je trupa kurvanjski pobegla sa bojnog polja ispred neprijatelja i brojno slabijeg i slabije naoružanog nezaustavivši se ni nakon trideset kilometara sve do Blagaja[2]. Tim smo u času kada su partizani tučeni na sve strane, pomogli neprijatelju da se pribere, a osramotili se pred Talijanima i Hrvatima za sva vremena- Usled kukavičkog držanja nekih trupa na kooki je naša sudbina i sudbina naše organizacije i pokreta i pitanje prehrane naših porodica i obnove naših domova.

U pitanju je odluka naše komande vrhovne da nas definitivno izbriše iz redova srpske vojske. Prilikom poslednje dve nedelje ispoljile su se gadosti i slabosti naših pojedinaca i pojedinih odreda, jedni su 'klevetah oficire, drugi su preuveličavali snagu neprijatelja, treći su siti i pijani begah ispred golih i bosnih, gladnih i žednih Dalmatinskih kukavica, četvrti su zanovetali da neće ići u akciju bez pomoći talijanske vojske-

Što god im je činjeno oni su bili bezobrazniji, davali smo dvostruke obroke, kupovah smo za poslednje novce odeću i obuću, sve je bilo uzalud. Oni su bili junaci u pljački i klanju žena, bih su kukavice čim je prva puška pukla. Usled toga gube obraz i pravi vojnici i junaci među nama radi kojih nam se divi ceh svet i radi kojih možemo da se zovemo srbima. Kukavice upropaštavaju sva ona divna dela junaštva, koja počiniše naši heroji za dve godine rata. Kukavice ovim svojim držanjem izazivaju da dođu nemci i ustaše u naše krajeve da gone partizane i da se posle zatre ime srbinovo.

Radi svega ovoga odlučio sam sledeće:

Danas u toku 13. aprila, komandiri će sazvati sve svoje jedinice i pozvati sve svoje vojnike da se izjave da će dobrovoljno sutra da učestvuju u novom pohodu na Nevesinje[3], koji će uslediti odmah. Svi koji se izjave spremni imadu se izdvojiti, njima će biti pođeljena hrana i municija i deliti će se direktive u jedinicama koje će se formirati po potrebi. Svi ostah brišu se iz redova vojske, obustavlja im se svako sledovanje i dužni su predati odmah oružje.

Svatko ko uskrati poslušnost biti će suđen po ratnom sudu na licu mesta. Vojnicima neće biti davana nikakva predovoljstva niti ikakvo drugo priznanje dok se ne povrati Neve-

[2] **Reč je o borbama delova 10. hercegovačke brigade protiv četničkih i italijanskih jedinica u zoni Nevesinja u toku 11. i 12. aprila 1943 (tom IV, knj. 12, dok. br. 71).**

[3] **Nevesinje su, po treći put, noću 11/12. aprila 1943. oslobodili od četnika delovi 9. NOU divizije (srednja kolona), uz sadejstvo delova 5. crnogorske i 10. hercegovačke NOU brigade (tom II, knj. 9, dok. br. 66).**

sinje. Odgovor i spisak dobrovoljaca imaju komandiri i komandanti da dostave večeras 13. aprila u 5 sati posle podne-

SA VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

Delegat Ministra Vojske
Vojvoda
Dobrosav Jevđević, s.r.

BR. 128

ZAPOVEST KOMANDANTA OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 13. APRILA 1943. KOMANDANTIMA POTČINJENIH JEDINICA ZA NAPAD NA 10. HERCEGOVAČKU BRIGADU U ZONI GACKA[1]

KOMANDA
OPERATIVNIH JEDINICA
ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE
O.Broj: 23
13 aprila 1943 godine
Plana •

Najhitnije-pre svega

Z A P O V E S T

U cilju izvršenja opšte akcije za oslobođenje Gacka[2], za zauzimanje polaznih položaja za ovu akciju, **NAREĐUJEM:**

1) *Desna grupa:*
Komandant kapetan Popović[3].
Sastav:
Gatačka brigada,
Crmnički bataljon i
Banjski bataljon.

1) Držače liniju: Milatovica — Kobilja Glava —- Kameno Brdo — Katunište (1113), pomerajući levo krilo prema veličini napredovanja Srednje grupe Vidačića (njegovo desno krilo), oslanjajući se na Milatovicu kao pivo.

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 202, reg. br. 22/3 (BH-V-8950/la).**

[2] **Napad na delove 10. hercegovačke NOU brigade odbijen je a u toku noći 13/14. aprila izvršen je protivnapad i četničke jedinice su odbačene sa polaznih položaja (tom IV, knj. 12. dok. br. 228).**

[3] **Milorad.**

2) *Srednja grupa:* Komandant, kapetan Vidačić[4]. Sastav: Bilećka, deo Trebinjske, Stolačka i Ljubinjska brigada.	2) U tri kolone ovlađuje linijom: Sipačno — Resina (1340) — Kovačev Do — Nekudina — Galove Doline — s. Bol jak.
3) *Leva grupa:* Komandant, major Radojlović[5]. Sastav: Nevesinjska, Mostarska, Konjička, Rogatička, Sarajevska[6] i Trebinjska brigada.	3) Ovlađuje linijom po zapovesti O.broj 24 od danas-

Veza, snabdevanje i ishrana po dosadašnjem. Bolesne upućivati iz Desne grupe na Planu, iz Srednje na Divin, iz Leve grupe u Mostar.

O dostignutoj liniji dostaviti izveštaj najhitnije, radi izdavanja zapovesti za opštu akciju na Gacko.

Naročitu pažnju obratiti na 'kurila, bokove i pozadinu, ostavljajući dovoljno snage za obezbeđenje pozadine, koje obezbeđenje ne sme da bude previše udaljeno i usamljeno.

Stvaranjem rezervi omogućiti na svakih 48 časova smenu prvog borbenog reda, t.j.da pola snage čini prvi borbeni red, polovina drugi borbeni red, odnosno rezervu. Prvi borbeni red je napred 48 časova na položajima, a drugi sa obezbeđenjem se odmara. Posle 48 časova drugi borbeni red preuzima ulogu prvog borbenog reda. Na ovaj način će se postići bolja borbena gotovost i veća sposobnost jedinica.

Upotrebiti sva sredstva da se ishrana i snabdevanje hranom i municijom vrši najhitnije i u potpunosti. Sva lica koja budu potkradala hranu ili municiju streljati pred strojem.

Komandant, major
Petar Baćović

[4] **Milorad.**
[5] **Miloš.**
[6] **U pitanju je 2. sarajevska brigada.**

BR. 129

UPUTSTVO KOMANDE BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 14. APRILA 1943. KOMANDANTIMA ODREDA O NACI-NU REŠAVANJA SPOROVA SA NEMAČKIM TRUPAMA I USTAŠKO-DOMOBRANSKIM JEDINICAMA[1]

KOMANDA
BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA
C.Br.Sl.
14 - IV 1943 god.
POLOŽAJ

Kopija[2]

KOMANDANTU ČETNIČKOG ODREDA

Prema primljenim podacima, 'bratski četnički odredi: Ozrenski i Zenički, napadnuti su od strane Nemaca i Hrvata[3], a takođe saznajemo i za napad Hrvata na jednu četu Manjačkog odreda brata Jove Mišića i za koncentraciju Nemačkih i Hrvatskih snaga prema četničkim odredima: Trebava i Borje, a napadnuta je i jedna četa Borjanskog odreda.

Odmah po saznanju, ova komanda uložila je pismen protest; prestavku netmačkim i hrvatskim komandama u Doboju i Banjoj Luci, kao i Zenici, obrazložavajući situaciju kakva je danas i moleći ih da se neprijateljstva sa njihove strane obustave, te da se, ako postoji kakav incident,[4] ovaj likvidira na miran način, na taj način što bi jedna zajednička, komisija imala da ispita uzroke incidenta.[5]

[1] Kopija originala (pisana na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 233, reg. br. 49/10 (BH-X-626).

[2] Napisano mastilom, ćirilicom.

[3] Napad je izvršen 13. aprila 1943. Vidi dok. br. 145.

[4] Reč je o »incidentu« od 5. aprila 1943. Prema izveštaju komandanta Ozrenskog četničkog odreda od 14. aprila 1943. komandantu Bosanskih četničkih odreda o likvidaciji spora između četnika i nemačkih trupa, do incidenta je došlo na sledeći način: 5. aprila jedna nemačka patrola (iz sastava nemačke 369. divizije) upućena je u izviđanje iz Maglaja u Zavidoviće. Uz put je patrola imala kontakte sa četnicima iz Ozrenskog odreda, koji su je, prema ranijim sporazumima, propustili i nisu ih napali. Međutim, po povratku za Maglaj patrola je od strane istih četnika napadnuta i razoružana. Tom prilikom poginula su tri Nemca, a 6 ih je zarobljeno. Zarobljenike su četnici izveli na streljanje. Poredali su ih u kolonu po jedan i probali da li će jedan metak uspeti probiti 6 lobanja. To je i učinjeno, ali je 1 Nemac ostao u životu i celu stvar ispričao svojoj komandi (Arhiv VII, Ča, k. 235, reg. br. 2/1).

[5] Sa četničke strane u komisiji su određeni: komandant Ozrenskog odreda Cvijetin Todić i savetnik u odredu dr Branko Stakić (Arhiv

Obzirom na to, da još nije čas oružanog sukoba sa Nemcima i Hrvatima, a ovo naročito stoga, što su još uvek kod pojedinih odreda (Majevica, Borje, Obilić, Manjača, Kočić) borbe svakodnevne sa partizanima[6], našim momentalno najvećim neprijateljem, to je u interesu naše borbe i pokreta: da se svi oružani sukobi izbegavaju što je više moguće sa Nemcima i Hrvatima, pa o tome komandanti odreda treba da odmah narede potrebno i to:

1) AJko neprijatelj obustavi oružani sukob, da i odredi koji su bili napadnuti, odmah takođe obustave oružanu akciju;

2) Da komandanti odreda nastanu svima sredstvima, da se svima pljačkama, zločinima i nedelima, jedared za svagda stane na put, a naročito samovolji i da svi krivci za ovo budu egzemplarno kažnjeni;

3) Da komandanti odreda zavedu najveći red i disciplinu u svojim odredima, tako da oni budu stvarni komandanti i da se njihova naređenja izvršavaju bez ikakvog pogovora;

4) Da svi odredi budu potpuno vojnički spremni da svakog momenta mogu da stupe u akciju, ako budu napadnuti od ima čije strane;

5) Po svaku cenu, veze između pojedinih odreda i sa ovom komandom, koja se nalazi na teritoriji odreda Borje, mora u svako doba sigurno funfcciomisati;

6) Sve pripremiti za eventualnu evakuaciju hrane i stanovništva iz pograničnih sela prema neprijatelju, tako, da se ovo izvrši u najkraćem vremenu;

7) Svim silama nastati, da se sačuva potrebna hladnokrvnost kako kod stanovništva, tako i kod starešina i boraca, a svim silama nastati da se izbegne sva moguća panika, zbog momentalnih prilika;

8) Izbegavati svim sredstvima izviđanje neprijatelja, kao i muslimanskog i katoličkog življa na našoj i van naše teritorije, već prema njima pokazati što je moguće korektnije držanje i nastati da se ovakvim držanjem izbegnu sukobi;

9) Izviđanje i obaveštajnu službu razviti do maksimuma, ali u tome biti veoma oprezan i čuvati naše tajne;

10) U koliko nisu zavedeni preki sudovi u odredima, ove odmah ustrojiti.

Na slučaj da i pored svega, pojedini odredi budu napadnuti cd strane Nernaca i Hrvata, prirodno je da će odredi borbu primiti, ali predhodno pokušati da se dođe u dodir sa napadačem, da bi se sukob izbegao.

VII, Ca, k. 233, reg. br. 50/10: pismo komandanta Ozrenskog odreda od 17. aprila 1943. komandantu odreda »Trebava« o rešavanju nastalog spora sa Nemcima).

[6] Vidi dok. br. 117 i 130.

U kolitko bude postojala mogućnost, pomaći između pojedinih odreda, kad se sva izložena sredstva budu iscrpela, narediće se potrebno, prema konkretnoj situaciji u pojedinim odredima.

O svim događajima odmah izveštavati.

NAČELNIK ŠTABA,
major
Slav. Vranješević

KOMANDANT,
R. Radić

Delegat Vrh.K.de
kap.
Mitranović[7]

Dostavljeno svima odredima.

BR. 130

NAREĐENJE KOMANDE BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 16. APRILA 1943. KOMANDANTIMA ODREDA ZA NAPAD NA JEDINICE NOVJ NA PROSTORU SKENDER--VAKUF — SlPRAGE[1]

HITNO

KOMANDA
BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA
St.Pov.Br.Č.Br.304
16 - IV 1943. god.
POLOŽAJ

KOMANDANTU ODREDA »KOČIČ«

Položaj

Do sada smo učinili 3 puta pokušaj, da razbijemo i uništimo partizanske snage, koje se nalaze na prostoriji: Skender- - Vakuf — Siprage na teritoriji odreda »Borje«[2], ali zbog nesavesnog i neozbiljnog shvatanja današnje situacije i njene

[1] **Borivoje Bora.**

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII,** Ca, **k. 204, reg. br. 41/8 (BH-V-9613).**

[2] **Na tom prostoru su borbena dejstva izvodile jedinice 1. brigade 5. divizije i 4. krajiškog NOP odreda. Te su jedinice u drugoj polovini marta vodile borbu protiv nemačkih trupa i četnika na Klupama i u s. Dubrava. Zatim, sa četnicima na prostoriji Maslovare, Borci, Pribinić, Vrbanjci, Skender-Vakuf i Zivinice. Vidi dok. br. 117.**

težine od strane boraca a naročito starešima, svi ti pokušaji završeni su samo i jedino neuspehom. I ako Vrhovna komanda stalno i neprekidno naređuje, da se zaostale grupe partizanskih snaga odmah, bez odlaganja i najenergičnije unište, iipak pojedine starešine, oglušavajući se o ova naređenja u najkritičnijim momentima i momentima od presudnog značaja, povlače se iz borbe, a posle se izgovaraju na jedan veoma neozbiljan način i đetinjaste, nedostojne starešine, kao: nema hrane, slaba obuća i t.d.

Po dolasku u štab komande Bosanskih četničkih odreda, zatekli smo šifrovamu depešu, u kojoj se doslovno naređuje: »Odmah po cenu najvećih žrtava, sa snagama tamošnjih odreda likvidirajte partizanske snage koje se nalaze oko Skender Vakufa i Šipraga«-

Da bi se po ovome naređenju Vrhovne komande u svemu tačno postupilo i jedan put prekinulo sa ranijom praksom napuštanja borbe u najodsudnijem času, a partizani razbili, uništili i proterali iz ovih krajeva, — to

N A R E Đ U J E M

Da komandanti odreda i pukova za predstojeću akciju protiv partizana, izvrše sledeće pripreme:

1) Komandant odreda »Borje« odrediće 8—900 najboljih boraca, starih i oprobanih četnika pod komandom samog komandanta ili njegovog pomoćnika,

2) Komandant odreda »Obilić« prikupiće sve svoje ljudstvo, ostavljajući u pozadini samo najpotrebniji broj žandarma[3]. Ni jedna puška nesme ostati u pozadini sem onih kod žandarmerije. Ljudstvo mora biti najbolje i probrano.

3) Odred »Kočić« odrediće jedan polubataljon od 100 ljudi dobrovoljaca (dve čete po 50 vojnika) prekaljenih u borbi, pod komandom brata Mitra Trivunčića.

4) Puk »Manjača« odrediće jedan bataljon jačine 400 ljudi dobrovoljaca pod komandom komandanta bataljona brata Miće Azarića. Ljudstvo da bude najbolje među najboljima.

5) Odred »Kralj Petar II« odrediće bataljon od 200 ljudi, pod komandom komandanta bataljona brata Nikole Kovačevića. Ljudstvo izabrano i prekaljeni borci.

[3] **Jedinice žandarma (odeljenja, vodovi, čete) nalazile su se u formacijskom sastavu odreda, a kasnije brigada i korpusa.**

Komanda zapadne Bosne izdala je 15. oktobra 1943. Uredbu o žandarmeriji na području zapadne Bosne. Tom uredbom precizirani su zadaci i postupci žandarmerijskih jedinica, kao i njihova nadležnost (Arhiv VII, Ča, k. 205, reg. br. 29/1.)

6) Pored pušaka, pojedini odredi i pukovi poneće sa sobom sledeća teška i laka automatska oruđa i to:

— Odred »Borja«: jedan teški bacač, dva teška mitraljeza i 15 puškomitraljeza,

— Drugi teški bacač, kojim odred »Borje« raspolaže, odmah po prijemu ovoga naređenja uputiče komandant na upotrebu komandantu odreda »Obilić«, pošto ovaj ima granata, a nema bacača,

— Odred »Obilić« : 1 teški bacač, koji dobije na upotrebu od odreda »Borje«, 2 teška mitraljeza i sve puškomitraljeze, kojima raspolaže,

— odred »Kočić« jedan teški mitraljez i 5 puškomitraljeza.

— Puk »Manjača«: 2 teška bacača, 2 teška mitraljeza i 15 puškomitraljeza.

— Odred »Kralj Petar II«: jedan teški bacač, jedan teški mitraljez i 10 puškomitraljeza.

Za svako automatsko oruđe poneti sledeće količine municije i to: na bacač po 2 sanduka granata; na teški mitraljez po 1 sanduk municije, a na puškomitraljez po 300 metaka, a na svaku pušku po 90 metaka.

Za ovu predstojeću akciju sve starešine, počev od desetara pa do komandanta odreda, izvršiće izbor ljudstva kako je to napred navedeno, tj. prvenstveno određivati one, koji se dobrovoljno jave, koji su služili kadrovski rok, a od mladića samo one koji su u četničkim redovima od prvog dana ustanka i već više puta učestvovah u borbi. I same starešine, koje budu određene uz ove jedinice, moraju biti najbolje u svakom pogledu.

Sa jedinicama, koje se ovako formiraju, imaju da idu bezuslovno i *svi oficiri,* koji su raspoređeni u pojedine odrede.

Ishrana: Sve jedinice, zbog nemanja hrane na sektorima na kojima će se vršiti borba sa partizanima, pošto su isti pasivni, a od strane partizana potpuno opljačkani, vršiće snabdevanje hranom sa svojih sektora na ovaj način:

Odmah po prijemu ovoga naređenja svi komandanti narediće prikupljanje hrane na jednom najpogodnijem mestu i to: brašna, variva i potrebne začinke (so, luk, mast, slanina i t.d.) za petnajest dana,

Ova hrana prenosiće se za jedinicom, zbog čega privremeno rekvirirati potreban broj tovamih konja. Komandanti će odrediti komesara i intendante koji će se u toku pokreta i do povratka iz borbe, starati za ishranu svojih jedinica, odnosno za prenos hrane. Za pravilno snabdevanje jedinica hranom, biće odgovorni ovi organi za ishranu.

Snabdevanje mesom, vršiće se u najnužnijoj meri sa rekvizicijom.

Odeća i obuća: Pre pokreta sve starešine, počev od desetara do komandanta određenog da vodi jedinicu, izvršiće pregled odeće i obuće kod svih vojnika, određenih za pokret, naređujući predhodno, da svaki četnik koji pođe u pokret, ima da ponese ispravnu odeću i obuću, a za one, za koje se zna da nemaju, naredиće ko ima da im da obuću i odeću.

U pogledu odeće, sve starešine nastaće, da svaki vojnik ima zimski kaput ili kožuh, pošto će krajevi u kojima će se voditi borba, biti veoma hladni.

Komandanti odreda, odnosno pukova izvršiće sve ove priprema najdalje do 19 om. do mraka, do koga vremena će dobiti naređenje: gde će se izvršiti prikupljanje snaga.

Skrećem pažnju svima komandantima, da se ovo naređenje, kao i sva naređenja, koja se budu u buduće izdavala, imaju u svemu tačno izvršavati, jer u tačnom i brzom izvršavanju naređenja, zagarantovan je tačan i zajednički planski rad, a time osiguran i uspeh.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

DOSTAVLJEN:
komandantima odreda:

— »Borje«,
— »Obilić«,
— puku »Manjača«,
— »Kralj Petar II«

KOMANDANT OPERACIJA
i načelnik štaba
major
Slavoljub Vranješević

454/43
20. aprila 1943 g.[4]

[4] **Brojke i datum dopisani su mastilom, ćirilicom.**

BR. 131

NAREĐENJE KOMANDANTA VALJEVSKOG KORPUSA OD 16. APRILA 1943. KOMANDIRU KOLONE ZA NAPAD NA DELOVE 1. ŠUMADIJSKOG NOP ODREDA U REJONU PL. RAJAC*

GORSKI STAB BR. 83
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI[2]
Str.Pov.Br. službeno.—
16 aprila 1943 godine u 12,30 čas.
Slobodne Srpske planine

LIČNO I HITNO, NIKOME NISTA NE SAOPŠTAVATI DO CASA POLASKA IZ SELA SLAVKOVICE

Komandiru krstareće kolone narednika Mihailoviću

Prema prikupljenim podatcima, jedna komunistička grupa jačine od oko 20 komunista[3], kreče se na reonu od Maljena—Rior—Rajac, živi po kolibama na pomenutom reonu, a noću silazi u okolna sela, prikuplja hranu, tako da su se noću 14/15 i 15/16 aprila 1943 godine, komunisti spuštali u selo Planinku i okolna sela i hranu prikupljali, a potom odlazili u nepoznatom pravcu, verovatno na reon gore naveden, sobzirom da u planini nema šta da pripremi za hranu

Da bi se pomenuti teren pretresao i uništila komunistička grupa koja se tu nalazi, izvršiće se pretres terena 17 aprila 1943 godine i nadalje po sledećem rasporedu:

1) Komandant Kolubarske brigade[4] prikupiće svo ljudstvo koje je pod komandom narednika Mihailovića i ljudstvo sa oružjem iz sela Paležnice, Kadine Luke i Slavkovice, pa će pod njegovom komandom na dan 17 aprila 1943 godine u 2.30 časova krenuti iz sela Slavkovice na Rajac putem koji vodi od sela Slavkovice ka selu Gornjem Branetiću, kada izbije kod Brametićske šume naravno usput pretresajući šumu i kolibe, okrenuće frontom ka zapadu, pretresti teren i kolibe ka Rajcu, do blizu Baških koliba, gde postaviti na pogodnim položajima zasede, tako da zatvori pravac ka Rajcu, selu Ba i

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 61, reg. br. 26/5 (S-V-7847).**

[2] **Odnosi se na Komandu Valjevskog korpusa.**

[3] **Odnosi se na Rudničku četu 1. šumadijskog NOP odreda.**

[4] **U to vreme je komandant Kolubarske brigade bio kapetan Branislav Burković.**

Paležnici i tu u zasedama sačekati dok kolona pod 2) ovog naređenja ne izbije preko Riora i izvrši pretres Baških koliba gde će obe kolone sastati se.

2) Kolona pod komandom potpisatog u koju ulazi pored ljudstva iz prateće grupe još i komandant jurišnog bataljona te brigade 17 aprila 1943 godine ujutro do 5 časova izbiće na Rior i izvršiti pretres reona na Rioru i koliba, pa će odatle krenuti ka istoku u dve kolone radi pretresa Baških koliba i šume u okolini gde će se sastati sa kolonom pod 1) ovog naređenja u toku 17 aprila 1943 godine po mraku ili u toku noći.

Komandant kolone pod 1) zatvoriće sa manjom snagom put sa planine Rajca spušta u selo Ba stranski put, kao i put koji se spušta sa planine kod Đurđevića kuća u selu Ba. — Ovo ljudstvo može da bude od meštana iz Ba i Paležnice. — Zatvaranje izvršiti do 5 časova ujutro 17 ovog meseca.

Komandant kolone pod 2) zatvoriće 17 aprila izjutra do 5 časova put koji se spušta od Ravne Gore prema Ćirovića kućama. Ovo ljudstvo može biti od meštana iz sela Planinice.

Zatvaranje ovih puteva ima se držati sve dok kolone ne pretresu teren od Maljena do Rajca t.j. sve dok se ne naredi skidanje zaseda sa navedenih mesta.

3) Danas 16 aprila 1943 godine, do mraka prikupiti svo ljudstvo sa oružjem i zanoćiti kolona pod 1) u selu Slavkovici, a kolona pod 2) u selu Planinici, odakle će 17 u 2,30 časova krenuti i otpočeti sa radom kako je to gore predviđeno.

znaci raspoznavanja su sledeći:

Za 16 april 1943 godine Nikola,
Za 17 april 1943 godine Miloš,
Za 18 april 1943 godine Radovan,
Za 19 april 1943 godine Marko,
Za 20 april 1943 godine Milovan.

Znaci se upotrebljavaju: onaj koji zaustavlja sa uzvikom stoj, zaustavljeni je dužan da odgovori stao sam, a kada ga zapita za znake, da odgovori ugovoreno ime na primer: Nikola, ako hce zaustavljeno ne zna znake postupiti sa njime po Pravilu službe (stražarska služba), a ako pokuša da bega otvoriti na njegu vatru.— Voditi strogo računa, jer se dešava da i sami seljaci begaju od naoružanih lica.— Ovo važi preko noći. Za dan pita ko je tamo, upitani je dužan da kaže na primer: Nikola.

Veza za vreme dok se kolone ne sastanu preko Radovana Cirovića i Ljubisava Božovića iz sela Planinice.

Pripremiti hranu za ljudstvo za 17 april 1943 godine, za ceo dan.

Prijem naređenja potvrditi. Za neizvršenje naređenja sudi preki vojni sud, po ratnom vojnom zakonu.

Na izvršenje.

Komandant, poručnik,
Tanev[3]

Dostavljeno: M.P.
Ktu Kolubarske brigade narednik Miloševiću[6]
potporučniku Boškoviću[7] i narednik Rebiću[8].

Po prednjem je postupljeno
u akta.
25 aprila 1943 godine
Teren.

Komandir
pešadiski narednik
Drag. Mihailović

BR. **132**

OBAVEŠTENJE KOMANDANTA DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE OD **17.** APRILA **1943.** KOMANDANTU ODREDA »PETAR KOČIČ« O ČETNIČKIM AKCIJAMA U LICI I VEZAMA SA ČETNICIMA U ZAPADNOJ BOSNI[1]

Samo sloga Srbina spasava![2]

[St]ab[3] Dinarske četničke Divizije
Đeneralštab
O.Br. 218
17.aprila 1943 god.
Položaj

Na ličnost.—[4]

KOMANDANTU BRIGADE -PETRA KOČIČA«[5]

U vremenu nemačko-talijanske ofanzive protivu Komunističke republike u Lici i Zapadnoj Bosni,[6] poslao sam kao

[5] **Miloš Radosavljević.**

[6] **i** [8] **Komandanti bataljona u Kolubarskoj brigadi.**

? **Komandant jurišnog bataljona u Kolubarskoj brigadi.**

[1] **Fotokopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 159, reg. br. 35/3 (H-X-97-a).**

[2] **i** [4] **Dopisano mastilom, ćirilicom.**

[3] **Deo originala oštećen.**

[5] **Radi se o četničkom odredu »Petar Kočić«, čiji je komandant bio vojvoda Uroš Drenović, a načelnik štaba žandarmerijski narednik Mitar Trivunčić. Kada je 3. juna 1943. formiran Bosanskokrajiški četnički korpus, komandant istog postao je Uroš Drenović, a odred »Kočić« ušao je u sastav korpusa kao 3. brigada »Kočić«, kojom je komandovao Mitar Trivunčić (Arhiv VII, reg. br. 6/1, k. 205).**

[6] **Reč je o četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi.**

kurira za vezu s Vama potporučnika Cvetičanina[7]. Sa njime i Bogunovićem[8] ugovorena je zajednička akcija prema Drvaru za 17 februar t.g. ali se naša brigada Gavrila Principa povukla pre vremena kao i odred Mane Rokvića te su partizani zauzeli Grahovo pre nego su se naše jedinice koncentrisale.

Od 25 marta pa sve i danas nalazimo se u borbi sa partizanima Bosne i Like.[9] Prema informacijama prema nama su: 10, 12 i 4 Krajiška brigada i 1, 2, 3 Lička brigada i Lički odred. Borbe su bile najžešće od 4—6 aprila.[10] Partizani su imali velike gubitke- Mi smo izgubili 28 mrtvih i 29 ranjenih dok za sudbinu oko 50 boraca ne znamo ništa.

Od ovih teških gubitaka trupe su se povratile i sada se spremamo za akciju.

Partizani se nalaze na liniji Grahovo—Strmica—Plavno—Velebit. Od juče naš korpus u Velebitu" nalazi se u akciji s ciljem čišćenja Velebita i u toj akciji ima uspeh a.

Cilj naše akcije koju nameravamo izvesti je hvatanje veze s tom brigadom. Molim da mi najhitnije po kuriru preko Ivića Bogdana javite gde su Vaše snage i da li bi se i gde najpogodnije mogli sastati. Pravac naše akcije zavisiće od situacije od izveštaja koji dobijemo od Vas.

Situacija u Gornjoj Lici je dosta teška. Major Bjelajac[12] bio je prinuđen da vrši evakuaciju zone te je stanovništvo prebačeo na ostrvo Krk a gde će se četnici nalaziti nije nam još poznato.[13] Prema njemu su Primorske i Kordunske brigade. Predložili smo nadležnom starešini sa kim imamo stalno vezu da se ovi četnici, ako imaju nameru da evakuišu svoju zonu, prebace ovamo te kako bi se lakše povezali sa tom vašom grupom i zajednički preduzeli operacije.

Situacija u Hercegovini razvija se povoljno.[14] U poslednja dva dana zarobljeno je 900 partizana sa oružjem a jedna Krajiška brigada predala se skoro sva. Na Drini se vode žestoke borbe ali nema nikakve bojazni za naše pošto je tamo Pavle

[7] **Milan, komandant 3. bataljona 1. brigade »Petar Mrkonjić« 502. korpusa.**

[8] **Brana.**

[9] **i** [10] **Odnosi se na borbe delova** [6]**. divizije, 4. i 10. krajiške brigade i Ličkog NOP odreda za oslobođenje Turovca, Dubokog Dola, Krupe, Zegara i Zrmanjskog sektora, potom Golubića i Vrpolja. Opširnije o tim borbama i rezultatima vidi tom V, knj. 14, dok. br. 34.**

[11] **Reč je o korpusu »Velebit«.**

[12] **Slavko.**

[13] **Vidi dok. br. 157 i 186; Branko Latas, Četnici iz Like u službi Nemaca na području Hrvatskog primorja i u Italiji (1943—1944), VIG-1/ /1979.**

[14] **Vidi dok. br. 122, 124, 125, 127 i 128.**

Đurišić sa svojima a i neke Srbijanske jedinice-[15] Bajo Stanišić mobilisao je sve i pošao u napad prema Grahovu i Stocu[16].

Da h ima kakvog izgleda da bi Nemci mogh preduzeti akciju prema Lici? To bi bio jedini spas.

Šaljem Vam akta br. 382, 397 i Uputstvo br. 5 sa jednim pismom[17] od kapetana Ivanišević a, sa uputstvom za nacionalnu propagandu.—

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

[18]474/43 2 7- IV - 43 '

K O M A N D A N T
Vojvoda,
Momčilo R. Đujić

BR. 133

ZAPOVEST KOMANDANTA ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA OD 17. APRILA 1943. KOMANDANTIMA KOLONA ZA NAPAD NA JEDINICE 3. NOU DIVIZIJE KOD GACKA[1]

[Komanda]
ZETSKIH ČETNIČKIH ODREDA
O.Br.253
17.aprila 1943. godine
Položaj
u 14 časova

Intendantu[2]

Z A P O V E S T

Sekcija razmere 1 : 100.000 Gacko—Trebinje—Nikšić—Zabljak

Prema dobivenim podatcima jače komunističke snage dejstvuju pravcem: Goransko'—Brezna a slabije s-nage drže Krstac i Višnjića Do.[3]

[15] **Vidi dok. br. 101, 104, 105, 106, 107, 109, 113 i 115.**
[16] **Vidi dok. br. 133 i 139.**
[17] **Navedeni prilozi nisu pronađeni.**
[18] **Napisano mastilom u Štabu odreda »Petar Kočić«.**

[1] **Overen prepis originala (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 134, reg. br. 32/1 (CG-V-371).**
[2] **Dopisano mastilom, ćirilicom.**
[3] **Na tim položajima su se nalazili delovi 3. NOU divizije. Na pravcu Gacko — Goransko napadala je 4. proleterska brigada, koja je raz-**

Radi potpunog tučenja komunista Zetski četnički odredi dejstvovaće u dve kolone:

Desnom pravcem Brezna — Goransko, a levom pravcem Presjeka—Krstac.[4]

N A R E Đ U J E M :

1.— **DESNA KOLONA:**

Komandant major J.Pajović[5]

Sastav

Danilovgradski odred[6]

Lukovski bataljon.

1.— Dejstvuje pravcem,: Brezna — Miljkovac — Goransko, sa zadatkom da po svaku cenu tuče partizane pred sobom i da ih goni pred sobom ka Ravnom[7].

Radi ovoga Danilovgradski odred prebaciće se danas u 16 časova kamionima do Bajovog Polja[8], gde će komandant kolone primiti pod svojom komandom i Lukovski bataljon i stupiti u vezu sa kapetanom Ružićem[9], odakle će zajednički sarađivati na terenu (po mogućnosti objediniti komandu).

Levo održavati vezu sa levom kolonom na liniji Bundos — Golija. Ovu vezu održavati bezuslovno svakodnevno ridi potpunog jedinstva u akciji.

2.— **LEVA KOLONA:**

Komandant major Đorđe Lašić

2.— U toku današnjeg dana kreće se pravcem: Gornje Polje — Presjeka — Stozi —

bila četnike kod Sedlara i Smriječna i 16. aprila zauzela Goransko (tom II, knj. 9, dok. br. 97).

Na pravcu Gacko — Bileća napad su vršile jedinice 5. crnogorske NOU brigade (tom II, knj. 9, dok. br. 96).

Ne sačekavši dalji napad jedinica 4. proleterske i 5. crnogorske NOU brigade, četnici su se pod komandom Baja Stanišića povukli 16/17. aprila ka Nikšiću (tom II, knj. 9, dok. br. 90; tom IV, knj. 12, dok. br. 124). Posle tog povlačenja usledila je ova zapovest.

[4] **O ishodu borbi vidi dok. br. 134 i 139; tom II, knj. 9, dok. br. 96, 100 i 105.**

[5] **Janko.**

[6] **i** [8] **Vidi dok. br. 134 i 139.**

[7] **Vidi dok. br. 139.**

[9] **Ivan. Vidi dok. br. 139.**

Sastav
Prvi četnički odred
Treći četnički odred
Zandarmerijski odred
Golijski bataljon

Krstac, sa zadatkom da potuče i odbaci komuniste sa Krstača i Galije. Po zauzeću Krstača akciju preduzeti prema situaciji-

Desno održavati vezu sa desnom kolonom na liniji Bundos — Golija, a levo uhvatiti vezu sa Hercegovačkim trupama.

REZERVA

Pcd mojom komandom
Sastav:
Cetinjski bataljon,
Trupe Podgoričkog sreza.

3— Prikupiće se u Gornjem Polju i upućivaće se prema stvarnoj potrebi u akcije.

4.— Pre polaska trupe snabdeti sa municijom i hranom za tri dana.— Za dalje snabdevanje staraće se potpisati kao i za uredan dotur.

Za levu kolonu Glavni intendant obrazovaće predaj nu stanicu u Presjeci.

5.— Izveštaje mi slati svakog dana.

6.— Ostalo po dosadanj em.

7.— Moj štab biće u Brezoviku.

Dostavljeno:
K-tima odreda
K-tu Cet.bataljona
Zandarmeriskom odredu
Intendantu
Majoru g.Raduloviću-[10]

Komandant pukovnik
Bajo Stanišić s.r.

Da je prepis veran originalu tvrdi:

M.P.[11]

Načelnik štaba
Kap. I klase,
Vlad. Đukić

[10] **Borivoje.**

[11] **Okrugli pečat: »Glavni štab Narodne vojske Crne Gore i Hercegovine«.**

BR. 134

IZVEŠTAJ KOMANDANTA DANILOVGRADSKOG ČETNIČKOG ODREDA OD 20. APRILA 1943. KOMANDANTU ZETSKCG ČETNIČKOG ODREDA O NAPUŠTANJU POLOŽAJA I POVLAČENJU NA JAVORAK'

Komandantu Zetskih četničkih odreda[2]

Nebrojeno puta sam i usmeno i pismeno i tom Komandantu i đeneralu g. Đukanoviću i svima u štabu iznosio pravo stanje predviđajući sve ono što se dogodilo, davao predloge, kumio, molio i preklinjao da se uvaži ono što je logično, ali sve to nije pomoglo. Više se slušao glas jednoga koji situaciju uopšte ne poznaje, jednoga koji ni pojma nema o fizičkom i psihičkom stanju ljudstva, jednoga koji opšte nije zavirio u vojnički logor, nego moj koji sam sve ove stvari do tančina znao, i koji sam bez uvijanja i ljeporečenja, otvoreno i jasno Vama svima iznosio. Niste me poslušali nego je čak okolina mene nazvala i bleferom i lažovom, i ako je taj blefer i lažov vazda u borbama prethodnica a u ostupanjima zaštitnica svih bataljona i odreda vazda bio. Zato što se taj moj glas nije slušao, došlo je do ovoga.[3]

Sada ću reći još jednu istinu, ovo još nije ništa pri onome što će nas snaći ako i dalje zatvarate oči pred istinom. A istina je ovo: Tvrdim da su sve vojske koje operišu na Vašim[4] sektorima gore od moje, a moja ama ne valja baš ništa. Evo Vam dokaza: Prilikom preformiranja[5] masa njih je pobegla

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 134, reg. br. 30/2 (CG-V-422). Na levom gornjem delu originala nalazi se otisak amblema (mrtvačka glava).**

[2] **i [4] Odnosi se na Baja Stanišića. Vidi dok. br. 133.**

[3] **Reč je o razbijanju četnika kod Goranskog i njihovom povlačenju ka Nikšiću. Vidi dok. br. 133.**

[5] **Naređenje za preformiranje jedinica izdao je, 17. aprila 1943, komandant Glavne komande general Blažo Đukanović. Obaveštavajući 0 tome komandanta Zetskog četničkog odreda, u uvodnom delu naređenja, o potrebi preformiranja jedinica u vezi s novostvorenom situacijom, Đukanović piše:**

»1. da se izvrši hapšenje radi interniranja: komunista, njihovih simpatizera, sabotera i dr.

2. Da se pored formiranih letećih odreda u Podgoričkom, Danilovgradskom i Nikšićkom srezu za čišćenje pozadine, formirafju] po opštinama jedinice jačine do 100 ljudi potpuno sigurnih za patroliranje 1 sigurnost opština...«

Prema istom naređenju, Zetski četnički odred ima se formirati u 3 bataljona, svaki jačine 200—350 ljudi. Istovremeno je obavešten Bajo Stanišić da pripremi smeštaj »za 1100 Kuča koji sutra pristižu u Nikšić« (Arhiv VII, Ča, k. 134, reg. br. 35/1).

svojim kućama a prije preformiranja tri put više. Prošli su nekažnjeno.

Prilikom pokreta za Breznu i Bajovo polje pokraj kamiona pobegle su nove grupe. Dostavio sam njihova imena, tražio kaznu ali na tome je svršeno sve-

Vojska ovo vidi, čuje i zna. Iz Bajova Polja preksinoć pobegla je čitava zagoračka četa sa komandirom na čelu aktivnim narednikom Nikolić Radovan i to sa stražarskog mjesta i ne obavestivši nikoga. Tako mi je levo krilo koje su oni osiguravah cele noći ostalo otkriveno. Onda su produžih bjegstva u grupicama, nečujno i ne viđeno.

Juče 19 ov. mj. da bih držao Lašićevo desno krilo, da bih spriječio nadiranje partizana prema Šavniku i da bih čuvao čast Odreda kojim komandujem,[6] žrtvovao sam sebe i 30 (trideset) najboljih momaka, pokazujući primer vojnicima iz Odreda pošao sam na prednju liniju i dočekao partizane[7] postavljajući bataljone ovako: Drugi bataljon pored i pozadi mene. Na 500 metara pozadi I i III bataljon kao rezervu, i u tom položaju čekao razvoj situacije i Vaše naređenje, vjerujući da je sva vojska na svojim određenim mjestima. Međutim kada sam u 19 [h] dobio naređenje da se povučem i naslonim na Talijane[8] ja sam tek tada vidio da je na svom mestu ostalo oko 100 momaka iz II bataljona a da se sva ostala vojska još prije podne i bez moga naređenja povukla i otišla prema Javorku a da komandanti tih bataljona nisu mogh da učine ništa i ako su uložili sve napore da vojsku zaustave.

Ovo je još jedan dokaz više da sa ovom i ovakvom vojskom koja je izmrcvarena i demorahsana više ne može upotrebiti niti sa njom ići napred, jer će porazi biti sve veći i teži. Stavljeno mi je do znanja i djelom i riječima da će me vojska ostaviti samoga.

Sinoć sam moljen riječima: »G. kapetane, pošteno ste nas poveli i hrabro vodili, mohmo Vas pošteno nas i vratite«. To je rekao jedan pošten, častan hrabar vojnik, čime mi je hteo dostaviti do znanja, ne uvažim li ovo, da će se odlučiti za nepošteno i da će me oni ostaviti i sami poći-

Sada iznosim svoje gledište, sobzirom na izložene činjenice i fizičko i psihološko stanje moje vojske, i stanja u Bjelopavlićima.

[6] **Jovović je tada bio komandant Danilovgradskog četničkog odreda.**

[7] **Napad su vršile 4. proleterska i 5. crnogorska NOU brigada (tom II, knj. 9, dok. br. 105).**

[8] **Na tom prostoru četnike su podržavala 2 bataljona iz divizije »Ferare«.**

U Bjelopavlićima, niko nikoga više ne sluša. Vlada neka vrsta anarhije. Pobjegne li moja vojska od mene, nastaće totalna anarhija.

Svi moji odbjegli vojnici postaju neprijatelji i ako to u duši ni jesu. Od njih i od onih koji onamo već mjesecima razuzdano žive ne mogu niti ja niti iko drugi išta valjano stvoriti. Naprotiv, povedem li ovu vojsku u stroju, dovedem li je onamo odakle sam je poveo postiže se dvostruko: Prvo i najvažnije imam u ruci vojsku skojom mogu da operišem i koja je gotova da kazni sve nevaljalce i drugo svi nevaljalci i razuzdanici zadrhtaće kada me vide u Bjelopavlićima, a treće što je od svega najvažnije posle 'kraćeg odmora a i moga intenzivnog rada u Bjelopavlićima imaću odred s kojim ću efikasno tući neprijatelja na svakom mjestu.

Mislim da netreba čovek biti mnogo i naročito pametan, pa da jasno uvidi, da je mnogo i neizmerno korisnije, bitku dobiti makar i u Martinićima nego je totalno izgubiti u Pivi. U ovom smislu molim da radite što je moguće najhitnije da sjutra ne bude sve dockan. Šaljem Vam i svog specijalnog izaslanika koji će Vam dopuniti ovaj izveštaj, jer je imao prilike da se na ficu mjesta uvjeri o istinitosti svega.

Ne uvažite h moj predlog, spreman sam da ostanem makar i sa jednim vojnikom na položaju, vjerujući da ne možete pretpostaviti da bih ja vojnicima dao povoda za jedan ovakav postupak, naime, da napuste položaj i da odu svojoj kući, ali ako moje predloge ne uvažite skidam sa sebe svaku odgovornost i pred narodom i pred istorijom.

Komandant
poručnik bojnog broda I kl.
Jakov N. Jovović

BR. 135

NAREDBA KOMANDANTA 2. RAVNOGORSKOG KORPUSA OD 20. APRILA 1943. KOMANDANTIMA BRIGADA ZA MOBILIZACIJU RADI ODLASKA U BORBU PROTIV JEDINICA NOVJ U OBLASTI SANDŽAKA I CRNE GORE[1]

N A R E D B A STR.POV.BR- 1
KOMANDANTA DRUGOG RAVNOGORSKOG KORPUSA
ZA 20 APRIL 1943 GODINE

1

SITUACIJA

Prema izveštaju Vrhovne Komande Jugoslovenske vojske u Otadžbini str.pov.br. 1625 od 16 aprila ove godine jake naše snage i okupatorske razbile su potpuno partizanske jedinice u Bosni i manje delove rasturene po brdima i planinama. Ovi razbijeni i obezglavljeni partizani, bežeći ispred jakih naših snaga koje ih gone, probijaju se ka Sandžaku i Zapadnoj Srbiji, u nameri da se tamo prikupe i dignu narod na prevremeni ustanak. Obzirom na ovo stanje Vrhovna Komanda je sa str. pov. br. 1625 od 16 ov. meseca naredila mobilizaciju jednog dela obveznika Drugog Ravnogorskog Korpusa s oružjem i pokret u pravcu Nove Varoši u cilju sprečavanja upada komunista u Zapadnu Srbiju[2]. Mobilizacija i pokret imaju se izvršiti odmah-[3]

Obzirom na prednje:

N A R E Đ U J E M :

1

Priprema za mobilizaciju i pokret

Komandanti brigada odmah će narediti potčinjenim starešinama da odrede ljudstvo koje će se mobilisati. Uzeti na prvom mestu oprobane borce svih godišta koji žele. Pri određivanju imati u vidu da se pozovu obveznici iz onih kuća gde ostaje neko od muških glava za rad. Prvenstveno određivati imućnije obveznike. Sačiniti spisak obveznika koji će

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 24, reg. br. 3/3 (S-V-753). Original je na nekoliko mesta oštećen i ti delovi se ne mogu pročitati.**

[2] **Istoga dana Vrhovna komanda je naredila mobilizaciju i pokret jedinica Rasinskog korpusa. A pre toga isto je naređeno Javorskom korpusu. O učešću jedinica sva tri korpusa u borbama protiv jedinica NOVJ u maju 1943. vidi dok. br. 156.**

[3] **O učešću jedinica korpusa u borbama protiv jedinica NOVJ u predelu Lima vidi dok. br. 156.**

se mobilisati. Svi ovi obveznici moraju imati oružje. Dozvoljava se 10°/o da se mobilise i onih koji nemaju oružje koje će služiti kao dopuna u slučaju da se neko razboli. Ovi mogu biti naoružani kamama i bombama.

Obveznicima određenim za delimičnu mobilizaciju saopštiti da posvršavaju svoje najpreče poslove i da se [ne udaljuju od kuća][4] za izvesno vreme. Svaki da ima što bolju obuću i odeću [u koliko] neki stoji vrlo loše sa svim, pozajmiće od svoga suseđa, o [čemu će] se starati komandir čete i komandant bataljona. Svaki da ima torbu za nošenje hrane i po jedan par rezervnog veša. Za municiju svaki da sašije manju torbicu ako nema redenike. Svaki da ponese ćebe ili neki drugi pokrivač-

Državne straže održe red na reonu brigade i u svakom pogledu priteknu u pomoć prvenstveno onima domovima odakle je obveznik pozvat pod oružje.

Zamenik komandanta brigade odmah će spremiti partiju obveznika koja će doći za smenu onih na položaju kada se bude naredilo. Obveznicima koji se pozivaju pod oružje objasniti da je na svima mestima preduzeto da se njihova porodica ne uznemirava zbog njihovog odlaska od kuće. Sa te strane imaju biti potpuno mirni i oni i njihove porodice.

Moment: za mobilizaciju i pokret naredиće se naknadno.

Sve što ovom naredbom nije predviđeno, komandanti brigada sami će regulisati u svojoj nadležnosti i lično će mi se obratiti.

Ovlašćujem komandante brigada da streljaju svakoga onoga ko se na vreme ne odazove vojnom pozivu bez opravdanih razloga. Na isti način postupiti i sa onima koji odreknu poslušnost, bune se, ili pokušaju da pobegnu *iz* borbe i uopšte napušte svoje vojničko mesto-

DOSTAVLJENO :
K-tu Ljubićske brigade,
K-tu Čačanske brigade,
[K-tu] 3 Zičke brigade
[Načel]niku štaba

K O M A N D A N T
poručnik[0]

M.P.[7]

[1] **Na tom mestu original je oštećen.**

[5] **U izostavljenom delu teksta govori se o radu sanitetske službe i načinu ishrane.**

[6] **Potpis je nečitak. Komandant korpusa je bio Predrag Raković.**

[7] **Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u Otadžbini, Gorski štab br. 53«.**

BR. 136

NAREDBA KOMANDANTA KOSOVSKE BRIGADE OD 20. APRILA 1943. O PREDUZIMANJU REPRESALIJA PREMA STANOVNICIMA SELA KANJANE[1]

N A R E D B A Br.20.

KOMANDANTA KOSOVSKE BRIGADE ZA 20.APRILA 1943. GODINU.

I.

Komandant Dinarske Vojno-četničke oblasti[2], rešenjem svojim Br. službeno, od 20. aprila 1943. god. dostavio je sledeće:

Iz originalnog izveštaj a Komandira čete Kanjane, stekao sam ubeđenje, da pravoslavni narod sela Kanjana nisu pravi Srbi već neka vrsta Hrvata pravoslavne vere. Osim toga vidim iz samog izveštaja da su odkazali kao četnici poslušnost i nisu izvršili naređenja koja im je izdao Komandant Kosovske Brigade kojoj oni pripadaju.[3] Na osnovu svega toga pod mojim predsedništvam Komanda Dinarske četničke oblasti, donela je danas sledeću odluku koja odmah stopa na snagu, i to:

1) Borci-četnici sela Kanjana isključuju se iz Dinarske vojno-četničke organizacije;

2) Sav narod pravoslavne veroispovesti sela Kanjana, op-Stirne Drniš, sreza Kninskoga, isključuje se iz opšte zajednice iz sastava Srpskog naroda;

3) Vojvodstvo Srpskog naroda ovih krajeva i vojska Dinarske četničke Oblasti i sve vojne i civilne vlasti Srpskoga naroda nemaju više nikakvih obaveza prema selu Kanjanima, koje se prepušta na milost i nemilost naših neprijatelja;

4) Iste mjere preduzeće se prema svima onim selima ili pojedincima koji odkažu poslušnost četničkim vlastima, koji se bore za slobodu i opstanak našega naroda u našim krajevima;

5) Prednju odluku saopštiti borcima Kosovske Brigade, a istovremeno istu odluku dostaviti komandiru čete sela Kanjane i seoskom starešini istoga sela, koji su dužni da na seoskom zboru o ovoj odluci obaveste narod.

Istovremeno obavestiti i Italijanske i Hrvatske vlasti da selo Kanjane ne pripada pod zaštito Dinarske četničke Oblasti, niti se smatraju Srbima, te prema pomenutom selu neka

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom i umnožen na šapirografu) u Arhivu VII,** Ca, **k. 159, reg. br. 36/3 (H-X-99).**

[2] **Odnosi se na vojvodu Momčila Đujića.**

[3] **Pomenuto naređenje i izveštaj redakcija nije pronašla.**

preduzmu mere kakove god žele. Nenaoružanim borcima- sela Kanjana ostaviti njihovo oružje za uspomenu da su nekada bili četnici, te su prestali da budu onda kada su odkazali poslušnost da se bore zajednički udruženim snagama, rame uz rame protiv zajedničkog neprijatelja,[4] a naši borci i dalje kreću napred.

Prednju naredbu Komandiri četa i seoske starešine područne mi brigade saopštiće na zboru celokupnom narodu odmah po prijemu.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

D O S T A V L J E N O :
Svim Komandirima četa i starešinama sela ove brigade.

KOMANDANT KAPETAN,
Nov. R. **Mijović**

M.P.[5]

[4] **U pitanju su pripadnici NOP-a.**
[5] **Okrugli pečat: »Štab 2. brigade Divizije Dinara«.**

BR. 137

NAREĐENJE KOMANDANTA 1. LETEĆEG RAVNOGORSKOG KORPUSA OD 25. APRILA 1943. KOMANDANTU DRINSKOG KORPUSA ZA NAPAD NA JEDINICE 3. SANDŽAČKE BRIGADE KOD PLJEVALJA[1]

I LETEČI RAVNOGORSKI KORPUS[2]
O.Br.služb.
25. aprila 1943 g.
19.30 časova
Položaj.

KOMANDANTU 580[3] — Hitno — Položaj

Prema prikupljenim podacima pred nama se nalazi sandžačka brigada jačine 3—4 bataljona na prostoru Kosanica — Mijakovići — Maoče — Varine sa patrolama u Vrulji, Krupicama i Prenćanima.[4]

U cilju tučenja ove brigade i čišćenja crvenih sela Vaskova, Prenćana, Krupica, Kotlajića, Varina i Maoča.

N A R E Đ U J E M :

1— I leteća brigada[5] polazi u 24 časa pravcem Lončići — Gusino Brdo ■—- Gradina — Vrulja, sa zadatkom da očisti selo

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 162, reg. br. 21/3 (BH-V-166). Broj 580 i dalji tekst u naslovu napisani su olovkom, ćirilicom.**

[2] **Redakcija ne raspolaže podacima o formiranju i postojanju letećeg korpusa u to vreme. Ostojić je za tu akciju angažovao prikupljene jedinice Mileševskog, Drinskog i Romanijskog korpusa. Budući da je zadatak te formacije bio da dejstvuje uglavnom u pozadini jedinica NOVJ, nju je Ostojić nazvao »leteći korpus« (vidi zadatak letećih brigada, dok. br. 113, depeša 2585).**

Formiranje letećih korpusa i način njihovog dejstva pominje Draža Mihailović 5. marta 1943 (dok. br. 74, depeša 987).

Odgovarajući na depešu majora Ostojića (koji se tada nalazio na Romaniji) Draža je 16. juna 1943, dajući mu uputstva o radu na četničkoj organizaciji u zapadnoj Bosni, između ostalog, pisao: »Slažem se sa organizacijom letećeg korpusa« (Arhiv VII, Ca, k. 292, reg. br. 32/1, depeša br. 2533).

[3] **Odnosi se na Drinski korpus.**

[4] **Na tim položajima su se nalazile jedinice 3. sandžačke NOU brigade. U zoru 26. aprila četnici su izbili na prostor Krupice — Kotlajići — Prenćani. Treća sandžačka brigada je istog dana izvršila napad na četnike i razbila ih, posle čega su se četnici u paničnom bekstvu povukli ka Pavlovom Brdu (tom IV, knj. 12, dok. br. 144).**

[5] **Komandant brigade, u toj situaciji, bio je kap. Radoman Railić, ranije komandant desne kolone Konjičke grupe.**

Vrulju od slabijih boljševičkih delova potom, a potom da se vrati na Borovu Glavu i preduzme napad u pravcu Maoča u vremenu kada ostale brigade budu napadale od Varina u pravcu Maoča.

2— II leteća brigada preduzima pokret u 2 časa pravcem Lupoglav — Slađoj eva Bara — Zaboj — Prenćani sa zadatkom da blokira selo Prenćane, pohvata boljševike[6] mestane i strelja na licu mesta i imovinu im zapleni. Rad brigade biće u tesnoj vezi sa III i IV brigadom.

Po dolasku na Zaboj ostaviti 50 ljudi za zatvaranje Vaškova dok III brigada ne očisti isto.

3— III brigada preduzima pokret u 2 časa pravcem Kunovica — Vaškovo — Zaboj, sa zadatkom da u zajednici sa prošćencima sa Crvene Lokve u zoru blokira selo Vaškovo pohvata boljševike meštane i strelja na licu mesta, popali im kuće i zapleni im imanja. Po izvršenom čišćenju sela Vaškovo nastaviti pokret bez zadržavanja pravcem Vaškovo — Zaboj Prenćani, gde će komandant brigade dobiti nov zadatak.

4— IV leteća brigada preduzima pokret u 24 časa pravcem Barice — Lupoglav — Sladojeva Bara — Zaboj — Prenćani — Prenćanska škola, sa zadatkom da zatvori sve izlaze iz sela Prenćana u pravcu Kotlajića i Selca, a docnije da saučestvuje sa II brigadom u blokiranju i čišćenju sela Prenćana. Po dolasku kod Prenćanske škole uhvatiti vezu sa glavninom korpusa čije će levo krilo biti na karauli Strbini-

5— Glavnina korpusa pod komandom kapetana Nikića preduzeće pokret u 23 časa pravcem: s.Ogradice — Reljin Kam — Krupička škola — s. Cavanj sa zadatkom da posedne liniju grupa kuća 1 km. s. z od k.1309 — raskrsnica puteva u s. Čavnju — Karaula Štrbina — Selačka reka. Pre polaska uputiti 50 ljudi pravcem Ogradice — Borje — Barička Škola, gde će se javiti kapetanu Salatiću[7] za obezbeđenje komore.

Pri prolazu kroz Krupice ostaviti 1 bataljon kod krupičke škole gde će ostati i komora glavnine. Ovaj bataljon ima zadatak da očisti s.Kotlajiće od boljševika meštana, koje će pohvatati i na licu mesta streljati, kuće im zapaliti a imovinu zapleniti.

Obratiti naročitu pažnju na Pusanjski Do i Varine i zaštititi leteće brigade od svakog iznenađenja sa ove strane. Pokret izvršiti u najvećoj tajnosti kao i posedanje položaja. Po dolasku na položaj sa levog krila uhvatiti vezu sa kapetanom Cvetićem[8] koji će biti kod Prenćanske škole- Pokret podesiti tako da trupe na položaju budu do svanuća. Naređenje za da-

[6] **Odnosi se na simpatizere i pripadnike NOP-a.**

[7] **Danilo.**

[8] **Radomir (Ajbih), komandant Javorskog korpusa.**

lji rad dobićete naknadno. Komandno mesto kapetana Nikića kod krupičke škole i lično će rukovoditi čišćenjem sela Kotlajići a kapetan Glumac izvršiće posedanje položaja, njegovo komandno mesto s.Čavanj. Kod krupičke škole doćiće prateća četa I leteće brigade.

6— Prateća četa I leteće brigade u 4 časa preduzeće pokret pravcem s.Barice — Reljin Kam — Krupička škola gde će se staviti pod komandu kapetana Nikića i uzeti položaj za dejstvo prema Prenćanima bilo prema Varinama.

7— Komore II, III, i IV leteće brigade doćiće u s. Barice kod škole gde će se staviti pod komandu poručnika Kekića.

8— Vezu samnom održavati kuririma.

9— Snabdevanje stokom na terenu a hlebom iz Šahovića koji će se doturiti do baričke škole a odatle sopstvenim komorama do trupa.

10— Po završenom zadatku II, III i IV brigada poslaće zaplenjenu stoku kod baričke škole a brigade će se prikupiti kod krupičke škole gde će dobiti dalji zadatak.

11— U cilju boljeg raspoznavanja u toku dana pri eventualnom susretu naših kolona kada se ne mogu raspoznati golim okom, ili u toku borbe za vreme zatišja kao ugovorene znake upotrebljavaćemo :

Pitanjeko je— sa 2brzo opaljena metka — pauza brojanjem do 10 pa ondabrzo 3 opaljenametka-Odgovor obratno 3 pa 2 metka sa istom pauzom. Pravo davanja ima samo starešina.

12— Ja ću se nalaziti u toku cele operacije sa II letećom brigadom t.j. u prvo vreme na Zaboju a docnije na pravcu Prenćani—Krupička škola.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!
DRAŽA NAS VODI KA VELIČINI I SLOBODI

POBEDA JE NASA.

	sa bez p.m	
Marinko[9]	140 + 35	3
Mile	18 + 26	3
Miletić	80 + 6	
Strajo	60 + 29	

Komandant
Čika Branko

[9] **»Marinko« i dalji tekst i brojeve dopisao je major Ostojić olovkom, ćirilicom.**

BR. 138

OBAVEŠTENJE KOMANDE OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE OD 27. APRILA 1943. KOMANDANTU LJUBINJSKE BRIGADE O BORBAMA ITALIJANSKIH I ČETNIČKIH JEDINICA PROTIV NOVJ KOD GACKA I NEVESINJA'

Vrhovna Komanda
za Bosnu i Hercegovinu[2]
Pov.br.308
27 aprila 1943 g.
u 5,50 časova

Kapetanu Janičiću[3]

Danas u 6 časova počela je opšta akcija širokih razmera, kako u Crnoj Gori tako i Hercegovini. U ovim akcijama učestvuje i kolona 22[4]. U cilju ovlađivanja najboljim položajima za koncentraciju snaga kolone 22, koja nas pomaže[5] izvršiće se u toku današnjeg dana pokret do linije:[6]

1) Desna grupa[7] Gat (1120) — Pržine — Stepen — Sarića Grede (1092) — Videž (1139) sa obezbeđenjem na Rudo Brdo (1167).

2) Grupa od Divina: Babić[8] izvršiće pokret više u desno i da zauzme liniju: Ublić — Omutić, ostavljajući jednu četu na

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 172, reg. br. 22/5 (BH-V-2206).**

[2] **Komanda Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.**

[3] **Ivan, komandant Ljubinjske brigade.**

[4] **Reč je o operaciji za deblokiranje i oslobođenje italijanskog bataljona » Aosta«, koji se posle forsiranja Drine od strane 1. i 2. proleterske divizije našao u okruženju u Foči.**

Akciju su potpomagale četničke jedinice i nemačke trupe (tom IV, knj. 13, dok. br. 153 i 164).

Operacijom je rukovodio komandant italijanskog 6. armijskog korpusa. Od italijanskih jedinica u navedenoj operaciji učestvovali su delovi divizija: »Murđe«, »Marke« (Marche), »Mesina« (Messina) i »Emilia«. O sastavu kolona i rezultatima akcije vidi tom IV, knj. 13, dok. br. 181.

[5] **Sa četničkim jedinicama na tome pravcu napadala je italijanska borbena grupa »Škoti« (55. i 56. peš. puk sa pridodatom artiljerijom i tenkovima). Opširnije o sastavu grupe vidi tom IV, knj. 13, dok. br. 181.**

[6] **Položaje ispred niže navedene linije držali su delovi 10. hercegovačke brigade i verovatno delovi novoformiranog Nevesinjskog bataljona (tom II, knj. 9, dok. br. 153; tom IV, knj. 12, dok. br. 275).**

[7] **Delovi Nevesinjskog korpusa pod komandom kap. I kl. Milorađa' Popovića.**

[8] **Spiro, komandant bataljona u Bilećkoj brigadi.**

Malinovom Vrhu. Po dolasku kolone 22 danas na lniiju Malinovi Vrh — Zelena Ubla (1213), Babićeva četa sa Malinovog Vrha izvršiće pokret prema desnom 'krilu kako mu budem dao podatke danas na licu mesta posle podne.

Kapetan Kureš[9] izvršiće zalamanje levim krilom a zatim pokret ćelom kolonom radi zauzimanja linije: Veliki Rankovac (1285) — Kosmaj (1178) — k. 1202, održavajući vezu sa Babićem desno i Miloj evićem levo.

Milojević[10] izvršiće pokret sa ćelom kolonom i zalamanje levog krila pravcem: Krstac — Bojmuš — Grčki Vrh — Oštra Gradina sa ciljem zauzimanja položaja Oštra Gradina — severoistočno od s.Rogača — Velika Gradina (1189) održavajući vezu desno sa Kurešom i levo sa Janičićem na Glogu.

3) Grupa od Džinove mahale: a) Kolona Janičdća sadejstvovaće koloni Milojević i najhitnije ovladati linijom: Glog (1230) — Vranifcuća (1025); Džankić izvršiće pokret prema napredovanju Nevesinjske Grupe sa ciljem kretanja ka D. Drežnju, zalamajući sa levim krilom.

Kolona 22 sa desnom i srednjom (od Divina) grupom, danas vrši pokret sa jednom divizijom u dvije kolone prema Stepenu i prema Omutiću sa objema kolonama učestvuje artiljerija i bacači. Kolona 22 sa pravca Nevesinje za danas ima snage od jednog puka.[11]

4) Kapetan Vidačić[12] objediniće rad kolona Kureša, Milojevića, Janičića i Džankića i po svaku cijenu nastati da se danas izvrši čišćenje do linije koja je dodeljena a eventualno i dalje. Naročito je važno da se očisti Bezđeđe, Lukavaöko polje, Gornji i Donji Lukavac i selo Rogače, ova teritorija potrebna je zbog vanrednih drugih razloga, koji će se naknadno saopštiti još u toku današnjeg dana.

Kapetan Vidačić sjetiće se zašto je potrebno Lukavaöko polje. Napominje se da je Lukavaöko polje isto što Mirkova Kosa[13] u Kalinoviku.

[5] **Miloš (Bilećka brigada).**

[10] **Vladimir Vlada (Trebinjska brigada).**

[11] **Napad su 27. aprila 1943. otpočele jedinice divizije »Murđe« u dve kolone: »Đanuci« (Giannuzzi) i »Franko« (Franco). Istovremeno su u napad krenule i ostale italijanske kolone, i to: »Škoti« od Blagaja ka Nevesinju; »Radaso (Radassao) od Stoca ka Berkovićima; »Paneli« (Panelli) od Vilusa ka Bileći. Opširnije o sastavu kolona i rezultatima borbi vidi tom IV, knj. 13, dok. br. 149, 151 i 181.**

Četnici su 28. aprila zauzeli Nevesinje, a potom su sa kolonom »Škoti« produžili dejstvo ka Plužinama i Ulogu (tom IV, knj. 12, dok. br. 280).

Četnici su 28. aprila zauzeli Nevesinje, a potom su sa kolonom

[12] **Milorad.**

[13] **Taj naziv na karti 1 :100 000 nije pronađen.**

Snabdevanje Kolona biće kako je jučer naređeno. Snabdevanje Babića biće preko Meke Grude.

Zavesti najveću kontrolu o utrošku municije.

Ja ću se nalaziti na Malinovom Vrhu počev od danas od 9 sati. Kapetan Kureš nalaziće se na Velikom Rankovcu i izveštaje mi dostavljati preko Babića. Milojević će se nalaziti na VeLGradini a Janičić na Glogu.

Kapetan Vidačić u Džinovoj Mahali slaće izveštaje preko Divina odakle ih telefonom predati Planoj[14], a Plana Kurirom upućivati na Mahnovi Vrh.

Najhitnije preduzeti pokret po prijemu ovog naređenja. Za ovo naređenje mogu znati samo komandanti i držati ga u najvećoj tajnosti, a po prijemu znanju naređenje uništiti o čemu mi podneti izveštaj usmeno ih pismeno.

Kdant operacija
Kapetan Drašković[15]

BR. 139

PISMO GENERALA BLAŽA ĐUKANOVlCA OD APRILA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O STANJU U ČETNIČKIM JEDINICAMA U CRNOJ GORI[1]

Mnogouvaženi i cijenjeni Gospođine Ministre[2]

Primio sam Vaše pismo i na isto sam Vam odgovorio.[3] Svi razlozi, koji su u njemu iznijeti potpuno su taeni.

Situacija je ovamo vrlo teška. Propaganda nevjerovatna. Pleme Kuči, koje je bilo gotovo da krene u borbu i potpuno formirano — preko noći je razbijena čitava organizacija iz hiljadu razloga[4]

Objavio sam opštu mobihzaciju i izdao najstroži ja naređenja, ah ipak, odziv je dosta slab.

[14] **Plana. Izveštaji i naređenja u Plani išli su preko komandanta mesta Plana poručnika Novaka Novice Rašovića.**

[15] **Aleksa.**

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom), u Arhivu VII, Ča, k. 3 34, reg. br. 24/4 (CG-V-465).**

[2] **Odnosi se na Dražu Mihailovića.**

[3] **Navedeno pismo Redakcija nije pronašla.**

[4] **Đukanović je računao da će iz Kuča mobilisati 1.100 četnika. Vidi dok. br. 134, objašnjenje 5.**

Došao sam iz Nikšića u Podgoricu da pokušam da se prikupi što više snaga i nadam se da ću ipak uspjeti. Postoje nažalost, razne propagande a kao naj glavni ja je komunistička, pa zatim zelenaška i anglotfilska, koju sprovodi Đoko Mirašević[5] i poziva narod da se ne odaziva pozivu. Vijesti, koje daje engleska radio-stanica, veličaju uspjehe komunista i pozivajući narod da ih slijedi kao jedine pomagače saveznika, dovela je narod u strahovitu zabunu.

Na frontovima je situacija ovakva — 3 bataljona: Lukovski jačine 230 ljudi, kap. Jovovića[6] 450 i Ivana Ružica 400 bore se na Breznama[7]. Prema njima su 3. i 4. proleterska brigada[8]. Ljudi se bore odlično. — Prema Krsteu Golijskom ima pod komandom majora Gojnića[9]: žandarma 350, 3.četnički bataljon pod komandom kap. Vukićevića[10] 200, bataljon kočanski 150 i Golijana 150 ljudi. Drže Krstac i Višnjića Do- — Ako uspijem da od ova dva dana sakupim oko 1.000 ljudi iz sreza Podgoričkog i Danilovgradskog situacija će se poboljšati i preduzećemo napad.

Moji su napori iznad moje moći, ali se nadam i pored svih teškoća da će se doći do uspjeha.

Dostavljajući Vam prednje molim Vas, da vjerujete u moje najbolje želje i nepokolebljivu volju za postignuće uspjeha. Moral ljudi je pokoleban dosadašnjim neuspjesima, ali jedan malo jači uspjeh u stanju je da sve popravi, zato i nastojim svim silama da se po svaku cijenu uspjeh ogarantuje.

U nadi našeg opšteg uspjeha molim Vas, da primite i ovom prilikom uz najdublje poštovanje i moj iskreni pozdrav i neizmjernu odanost

ĐENERAL
Blažo M. Đukanović

[5] **Pukovnik. U septembru 1943. bio je zamenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO za Crnu Goru i Boku. Sada general-major u penziji.**

[6] **Jakov. Danilovgradski odred. Vidi dok. br. 134.**

[7] **Vidi dok. br. 133 i 134.**

[8] **Na tom pravcu su napad vršile 4. proleterska i 5. crnogorska NOU brigada.**

[5] **Blažo.**

[10] **Verovatno Pavle. U drugoj polovini 1944. bio je komandant Nikšićke brigade.**

BR. 140

IZVEŠTAJ KOMANDANTA ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA OD APRILA 1943. O BORBAMA ODREDA I NIKŠIČKE BRIGADE PROTIV NOVJ U DOLINI NERETVE U FEBRUARU, MARTU I POČETKOM APRILA 1943. GODINE[1]

POHOD CRNOGORACA U BOSNU I HERCEGOVINU

1) *Stanje pre dolaska Crnogoraca*

Razbijeni i istjerani iz Crne Gore i Hercegovine 1942 godine komunisti su se povukli u Južnu Bosnu, i tamo, naišavši na slab otpor mjesnog stanovništva, otpočeli sa novom organizacijom vojske, naroda i pozadine. Obzirom na političke prilike koje su vladale u državi Hrvatskoj[2], gdje se je srpski živalj nemilosrdno uništavao, komunistima nije bilo teško da zavaraju lakovjerni svijet i da ih pridobiju za sebe šireći ideju narodnog oslobođenja.

Za nepuna 4 mjeseca dana uspjeli su da stvore svoju »državu« koja je koncem novembra već obuhvatila devet srezova[3] U ovoj svojoj državi oni su uspjeli da stvore stalnu vojsku, regrutujući, milom ih silom, sve sposobno stanovništvo — muško i žensko, kao i da prikupe veliki deo ideoloških pristalica sa teritorije cijele Jugoslavije.

Njihova vojska u to doba formirana je bila u devet divizija[4]. Svaka divizija imala je 3—5 brigada, a svaka brigada 3—5 bataljona. Bataljoni su bili jačine 200—250 ljudi bez komore i pozadinskih delova. Prema tome, ukupna jačina komunističkih snaga bila je jačine 30 do 40.000 ljudi-boraca-

Plan komunista bio je da iz ovako centralnog položaja preduzmu opštu ofanzivu za osvojenje i komuniziranje cijele Jugoslavije. Za izvršenje ovog plana imali su namjeru da sa

[1] **Dokument (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, reg. br. 27/1, k. 134 (CG-V-366/1). Dokument je bez datuma, potpisa i pečata. Na nekim mestima dopisane su pojedine reči ili rečenice, olovkom, ćirilicom, što je verovatno učinio Bajo Stanišić. Izveštaj je verovatno upućen italijanskom guverneru Crne Gore.**

[2] **Odnosi se na Nezavisnu Državu Hrvatsku.**

[3] **Reč je o slobodnoj teritoriji zapadne Bosne, Like i Korduna.**

[4] **Uoči četvrte neprijateljske ofanzive glavne snage NOVJ sačinjavale su tri grupacije: prva, 1. hrvatski korpus (6, 7. i 8. divizija, Primorsko-goranska grupa brigada i nekoliko NOP odreda); druga, 1. bosanski korpus (4. i 5. divizija i nekoliko NOP odreda) ; treća, Glavna operativna grupa divizija NOVJ pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba (1, 2. i 3. divizija i 3. i 4. dalmatinska brigada). Ukupno oko 42.000 boraca. Opširnije o sastavu, brojnom stanju i rasporedu jedinica neposredno pred početak ofanzive vidi F. Trgo, n. č., str. 19.**

dve divizije drže osvojeou teritoriju u Bosni i Hrvatskoj a da sa ostalih 7 divizija preduzmu ofanzivu protiivu Hercegovine i Crne Gore radi uništenja najjačeg i najotpornijeg nacionalnog elementa.[5] Tek po ovlađivanju Hercegovinom i Crnom Gorom imah bi da zauzmu Srbiju i ostale pokrajine Jugoslavije.

Ova opasnost uočena je od strane nadležnih komandanata (nemačkih, itali janskih, hrvatskih i četničkih) te se je pristupilo izradi jednog plana za protivofanzivu i uništenje komunista. U ovoj protivofanzivi trebah su učestvovati i Crnogorci radi zatvaranja pravca ka Hercegovini i Crnoj Gori.[6]

Njegovoj Ekselenciji Guverneru[7] je bilo poznato naše staranje, kao i elan i oduševljenje Crnogoraca da se odazovu pozivu i učestvuju u konačnom likvidiranju komunizma. Međutim, ovog momenta Crnogorcima je, iz nama nepoznatih razloga, uskraćen ovaj odlazak za Bosnu.[8]

Ofanziva je otpočela 20. januara tek. godine bez učešća Crnogoraca.

U izvođenju svoga plana prema Hercegovini i Crnoj Gori komunisti su napali na itxd.ijan.ske garnizone u Prozoru, Jablanici i Drežnici i potpuno ih uništili.[9] Ovom prilikom pored ratnog plijena komunisti su se moderno i bogato naoružali te

[5] **O planovima i namerama Vrhovnog štaba NOV i POJ za prodor Glavne operativne grupe u jugoistočne krajeve zemlje vidi F. Trgo, n.č., str. 17—19; Oslobodilački rat, knj. 1, str. 366—369.**

[6] **Pored nemačko-italijanskih planova i priprema za izvođenje zimskih operacija radi uništenja »Titove države« i glavnih snaga NOVJ, i četnička Vrhovna komanda je koncem 1942. razradila plan za koncentričan napad i potpuno uništenje NOVJ na slobodnoj teritoriji zapadne Bosne, Like, Korduna i Dalmacije. O tom planu, angažovanosti snaga i dodeljenom pravcu dejstva crnogorskim četnicima vidi dok. br.** 1.

[7] **Odnosi se na Pircia Birolia, guvernera Crne Gore.**

[8] **i** [13] **Opširnije o nameravanom odlasku Limsko-sandžačkih četničkih odreda u zapadnu Bosnu i njihovom dolasku na poprište borbi u dolini Neretve vidi dok. br. 4, 5,** 6**, 18, 48, 74, 75, 85 i 113.**

U toku januara i februara Dobrosav Jevđević je više puta obaveštavao Dražu Mihailovića o tome da je italijanska Vrhovna komanda odobrila odlazak crnogorskih četnika u zapadnu Bosnu, da bi zatim usledila zabrana, pa ponovo odobrenje, i tako se to često ponavljalo. Odobrenje koje se navodi u ovom dokumentu verovatno se odnosi na odobrenje od 20. februara 1943.

Italijanski potpukovnik Druso, iz italijanske vojne misije u Zagrebu, javio je 20. februara 1943, verovatno Glavnom stožeru domobranstva, da se odobrava upotreba četnika. U depeši se, pored ostalog, kaže: »... Komando supremo (Vrhovna komanda — italijanska — prim, red.) odobrio je zbog vanredno teške situacije u dolini Neretve upotrebu crnogorskih četa« (četnika — prim. red.). Tom V, knj. 12, dok. br. 172. O stavu Nemaca za upotrebu četnika kod Mostara vidi tom XII, knj. 3, dok. br. 26.

[9] **Napad na te garnizone i njihovo oslobođenje izvršile su jedinice 2. proleterske i 3. NOU divizije. O tome vidi dok. br. 40 i 52.**

su postali najozbiljnija opasnost kako za nas tako i za okupatora- Od naoružanja su dobili pored mnogobrojnih automatskih oruđa još i tešku, poljsku, brdsku, protivaviomsku i protivkolsku artileriju, tenkove, kamione i na vagone razne municije i namirnica. Neka nam bude dozvoljeno da primetimo da je do ovoga došlo usled okolnosti što je sprečeno Crnogorcima odlazak u Bosnu. Da je ovaj odlazak ushjedio, Crnogorci bi, sa osloncem na ove garnizone, sprečili debušovanje komunista na jug i tom prilikom mogli bi ih lako tući jer su bili slabo naoružani.

Obzirom na ovakve uspjehe komunista i njihovo naročito moralno[10] ojačanje bio je doveden pred padom i sam Mostar, koji su Italijanske vojne vlasti već bile pripremile za evakuaciju pre našeg dolaska. Da je pao Mostar pala bi i sva Hercegovina i Južna Dalmacija. Međutim, našim dolaskom u Mostar ovo je spriječeno[11] jer cvet nacionalista] iz Her[cegovine] bio je sa Baćovićem u zapadnoj Bosni,[12] a ostatak Herc. manje više, prišao bi im bez borbe.

2) *Upućivanje Crnogoraca*

Tek nakon mjesec dana odobreno je da Crnogorci mogu da idu za Hercegovinu, što je izvedeno bez nekih naročitih priprema.[13]

Od snaga upućeni su: sa teritorije pukovnika g. Stanišića tri četnička bataljona Zetskog Letećeg odreda i Nikšićka brigada svega 2.500 ljudi a sa teritorije kapetana Đurišića[14] oko 2.500 ljudi. Ukupno 5000 boraca. Sve ove trupe bile su slabo naoružane, naročito u automatskim oruđima i bacačima, čime je stvorena velika nesrazmjera u odnosu na naoružanje kojim su raspolagali komunisti-

Prebacivanje trupa u Hercegovinu izvršeno je na sledeći način:

a) 3-ći četnički bataljon 21 februara stigao vozom u Mostar.

[10] i [11] **»Naročito moralno« i dalje od »spriječeno« do kraja rečenice, napisano je olovkom, ćirilicom. Verovatno je to učinio Bajo Stanišić.**

[12] **U to vreme je Petar Baćović, sa oko 3.000 četnika Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine, vodio borbe protiv jedinica NOVJ u Dalmaciji i Lici. Vidi dok. br. 1, 11, 48, 62, 74, 75 i 85.**

[14] **Pavle. Jedinice Limsko-sandžačkih četničkih odreda. Vidi dok. br. 18.**

O brojnom stanju četnika koji su učestvovali u borbama protiv jedinica NOVJ u dolini Neretve (Drežnica, Jablanica, Borci, Glavatičevo, Nevesinje, Kalinovik) vidi dok. br. 57, 59, 83, 85 (depeša 1535 i 2044) i 92.

b) 2-gi i 1-vi četn. bataljon i deo Nikšičke brigade 23 februara za Mostar.

v) Ostatak Niikšićke brigade 24 vozom tu Mostar,

g) Trupe kapetana Duriš i ća prebačene su jedan deo pješice u Okolinu Mostara oko 26 februara a drugi deo na Konjic i dalje ka Jablamici.[15]

3) *Bitka na Drežnici*

Pred početak naših operacija komunisti su držali s obe strane Neretve prema Mostaru sledeću liniju: s. Ravni — s. Prigređani — Brlog (812) — Vasi Dolac — Jastrebinka (k. 928) — Marjanova Bukva — Golo Brdo (k.990) Vranićko Brdo (k. 1055) sa naslonom na Cabulju planinu.[16]

Osnovna ideja našeg operacijskog plana bila je: da se koncentričnim dejstvom od Mostara (Italijani[17], Crnogorci i Hercegovca), Konjica (Italijani, Crnogorci i Hercegovci) i od Prozora (Nemci i Hrvatski domobramci)[18] — u pravcu Jablanice — stijesne komunisti na uskom prostoru u džepu r. Neretve i da se pređe na njihovo uništenje.

Po ovom planu trupe pukovnika Stanišića kao lijeva kolona imale su da dejstvuju desnom obalom r Neretve ka Drežnici i dalje ka Jablanici[19] uz saradnju 1 puka italijanske vojske (od 2 bataljona i 1 brdske baterije) divizije »Mesina« pod komandom pukovnika Š koti a.

Po sporazumu sa pukovnikom Skotijem naše trupe su imale da dejstvuju desno do r. Neretve a hjevo do linije:

Za obezbeđenje hjevog krila i boka naše kolone određeni su 2 bataljona iz Nikšićke brigade u s.Kilavce i 1 italijanski bataljon na liniji k. 982 — Leskovača — Jastrebinka (k. 1139) zapadno od sela Goranaca.

Lijevom obalom Neretve trebali su da operišu 1 italijanski bataljon i Hercegovački četnici kao desna kolona.[20]

Napad je trebao da otpočne 27 februara i to: od 6 do 8 časova artileriska priprema, a od 8—8,30 bombardovanje iz aviona; tek u 8,30 pešadija ima da pođe u napad.

[15] **U predeo Mostara stigle su, pod komandom majora Andrije Veskovića, četiri brigade: Kolašinska, Andrijevička, Beranska i Bjelopoljska. Ukupno oko 1.000 četnika.**

Druge četničke jedinice koje su upućene prema Konjicu ušle su u sastav Konjičke grupe, pod komandom kap. Vojislava Lukačevića. Vidi dok. br. 100.

[16] **Na tim položajima su se nalazile jedinice 2. proleterske divizije.**

[17] **Jedinice iz sastava divizije »Mesina« (grupa »Škoti«).**

[18] **Borbena grupa »Vogel« i nemačka 117. divizija.**

[19] **i** [20] **Vidi dok. br. 53, 55, 60, 69, 74, 75 i 85.**

Međutim ispred leve kolone nije vršena artileriska priprema, a bombardovanje iz vazduha bilo je u dubokoj neprijateljskoj pozadini i dosita površno-bombardovanje neprijateljskih položaja uopšte nije vršeno.

Ovim je izgubljeno dragocjeno vrijeme, jer su vojnici čekali na artilerisku pripremu i bombardovanje, te je njihov napad otpočeo nepripremljen[21] i sa neverovatno malim količinama municije za puške i automatska oruđa.

Grupa pukovnika g. Skotia bila je na svome polaznom položaju: Crkvine — s. Goranci. Naš odred je bio podišao neprijateljskom položaju u dodeljenoj zoni ali lijevi bok ostao je otkriven zbog nedolaska italijanskih trupa u našu visinu- Obzirom na ovo primorani smo bili da razvijemo Nikšićku brigadu ispred grupe pukovnika g. Skotia i time spriječimo dejstvo u naš lijevi bok sa Golog i Vranićskog brda.

Na neprijateljskoj strani ove položaje branila je druga proleterska divizija Peka Dapčevića.

Ovoga dana borba se vodi nesmanjenom žestinom sve do 16 časova kada kod naših jedinica počinje da nestaje municije dok komunisti vrše sve jači pritisak. Oko 17 časova jedan bataljon grupe pukovnika Skotia izbija pozadi levog krila naših delova na Kosove jame radi ovla divan ja Golim Brdom, ali u toku dana nije mu ovo uspjelo. Jedinice 3 četničkog bataljoma i. Nilkšićke brigade već su potpuno utrošile municiju i zbog toga su se morale povući pozadi grupe pukovnika Skotia radi sačekivanja popune municijom.

Zbog opasnosti od noćnog obuhvatnog napada koji bi sigurno usledio, komandant Leve kolone predložio je pukovniku Skotiu da se sa svojim jedinicama u toku noći povuče za nešto unazad te da zauzmemo drugi povoljniji položaj, a komunistički napad da ode u vetar. Nakon dugog uveravanja da je ovo najkorisnije rešenje pukovnik g. Škoti prihvatio je ovo zauzimanje novog položaja u toku noći izvedeno je u potpunom redu.

I zbilja u toku noći komunisti su bili pripremili napad na prvobitni položaj ali pošto nas na položaju nijesu našli izgubili su orijentaciju o našem novom položaju a ujutru njihove trojke koje su se već bile primakle novozauzetom položaju bile su rasterane od jednog našeg bataljona.

28 februar upotreblj^n je za popunu municijom kod Nikšićke brigade i 3 četničkog bataljona, kao i za stvaranje plana za napad. Za ovo vreme komunisti napadnu [na] 1. i 2. četnički bataljon i nanose im osjetne gubitke-[22]

[21] **Dalji tekst do kraja rečenice napisan je olovkom, ćirilicom.**

[22] **Vidi dok. br. 60 i 75.**

Prema stvorenom planu rešeno je, da u I borbeni red učestvuje i jedan italijanski bataljon koji je imao jako automatsko naoružanje, koje je nedostajalo našim jedinicama; da jedan bataljon Nikšićke brigade još u toku noći 28 februara izbije na k. 1448 na Cabulji te da svojim bočnim đejstvom omogući ovlađivanjem Vranjićkim i Golim Brdom na kome je u toku prošlog napada ispoljen najjači komunistički otpor.

1 marta napad je otpočeo u 6 časova artileriskom pripremom i izveden po predviđenom planu.

U toku napada 1 i 2 marta potpuno su razbiveni delovi II proleterske divizije Peka Dapčevića koja je u paničnom bjegstvu otstupila preko željezničke stanice Drežnice ka Jablanici[23].

Na terenu je nađen veliki broj mrtvih i ranjenih koje nijesu mogli ukopati ili evakuisati. Prema iskazu mještana sami su komunisti računali da je bilo 96 mrtvih i 154 teže ranjenih. Na našoj strani bilo je 13 mrtvih i 27 ranjenih među kojima je ranjen i komandant Pješivačkog bataljona Zivko Bošković. Kod Italijana bilo je svega šest lakše ranjenih.

Po ovlađivamju Drežnicom[24] upućeni su goneći odredi u pravcu Jablaniee od naših trupa i ovi su izbili do Diva Grabovice s namjerom da produže gonjenje preko Plasa planine ka rijeci Doljanci[25] U ovome nas je omelo novo naređenje za prebacivanje trupa prema Širokom Brijegu radi dejstva protivu 9 proleterske divizije Vicka Buljana.[26]

Za ovo vrijeme Konjička grupa oslobođava Konjic[27], potiskuje komuniste ka Jablanici i izbija na liniju: s. Dobrigošće — s. Krstac — s. Ravna — s. Glogošnica i povezuje se preko naše desne kolone sa levom kolonom kod Diva Grabovice-

Za naš energičan rad pohvaljeni smo radiogramom od komandanta taktičke grupe pukovnika Skotia.

4) *Operacije protivu 9 proleterske divizije* (4 do 13 marta)

Po podacima kojima je raspolagala komanda VI korpusa[28] za vreme izvođenja proteklih operacija bila je prikupljena 9 proleterska divizija Vicka Buljana na prostoriji: Široki Brijeg

23 ^ 24 Toga dana, kao i narednih nekoliko dana, vršeno je pregrupisavanie snaga Glavne operativne grupe za protivudar od Prozora ka G. Vakufu. U sastavu Grupe nalazila še i 2. proleterska divizija. U takvoj situaciji četnici su 2. marta ušli u Drežnicu. Više o tome vidi dok. br. 70.

25 Vidi dok. br. 73 i 85.

26 Reč je o 9. dalmatinskoj diviziji.

27 O borbama za Konjic vidi dok. br. 46.

28 Odnosi se na italijanski armijski korpus.

— Kočerin — Grude — Po&ušje — Rakitno. Iz ovoga položaja ova divizija bila je u mogućnosti da đejstvuje pravcima: 1) Široki Brijeg — Mostar, 2) Široki Brijeg •— Drežnica, 3) Rakitno — Drežnica, 4) Rakitno — Bliđinje Jezero — r. Doljanka — Jablanica, kao i pravcem Grude — Ljubuški — Južna Hercegovina.

Za izvođenje ove operacije bio je sledeći operaciski plan: da se koncentričnim dejstvom napadne 9 proleterska divizija i to: od Širokog Brijega 'ka Posušju grupa pukovnika Stanišića i pukovnika Skotia; od Ljubuškog preko Vitine ka Grudi i dalje ka Posušju grupa majora Veskovića i od Imotskog ka Posušju grupa majora Baćovića koja se vraćala iz Bosne.[29]

Naša komanda dobila je obaveštenje da se ova divizija prebacila ka Rakitnom u namjeri da s boka i leđa napadne naše trupe kod Jablanice. Zbog ovoga naređuje [se] da se trupe pukovnika Stanišića prebace ka Rakitnom i đejstvuju u leđa 9 divizije. Komandant ove kolone o ovakvom naređenju izveštava pukovnika g. Skotia, a ovaj komandanta pešadije divizije Mesina u Širokom Brijegu. Međutim komandant pešadije odbija ovu primenu i naređuje da se operacija ima izvesti po predviđenom planu čak i pod pretnjom smrtne kazne.

Da bi se izbegao incident komandant naše kolone pristupio je izvršenju takvog zadatka i 6 do mraka ova kolona izbija na liniju: s. Liskovae — s. Crne Lokve — Kidačke Njive — Kušanovac — s. Bašići a italijanska kolona u reonu Kočerina;[30] grupa majora Veskovića kod Grude, a grupa majora Baćovića u Širokom Brijegu- Sve se ovo izvodi bez borbe, jer se je jedan deo ove divizije u toku prošloga dana prebacio ka Rakitnom, a jedan deo od straha razbežao svojim kućama.

6 marta noću italijanska komanda usvaja predlog naše komande za promjenu pravca dejstva ka Rakitnom i naređuje se za 7 mart, da cilj bude s. Donji, Srednji i Gornji Potklečani.

7 marta pristupa se izvršenju zadatka. Kod s. Vukojeva i Cerovih Dolaca naša kolona vodi borbu sa zaštitnicama 9 divizije do mraka izbija na određenu liniju. Ovom prilikom komunisti trpe gubitke: 25 mrtvih i 18 zarobljenih dok su kod nas dva ranjena. Italijani nesmetano marširaju preko Izbičnog za Rakitno gde stižu tek 8 u podne.

8 marta upotrebljen je za popunu hranom, municijom i za pretres okolnog terena. Ovom prilikom uhvaćen je veći broj komunista — većinom Hrvata i Dalmatinaca, koji su nasilno regrutovani za partizane.

[29] i [30] **O borbama četnika i italijanskih snaga protiv jedinica 9. NOU divizije u predelu Kočerina — Rakitno vidi dok. br. 85.**

9 marta upućena siu sva tri četnička bataljona u gonjenje između Čvrstmice i Vran planine u. pravcu s. Sovića (izvorni deo r. Doljanke), a Nilkšićka brigada raspoređena na položaju: Sinalj (1481) — Orlov Kuk (1302) — Obla Glavica (1108) — Slobodnik (1111) — Ošljak (1256) — Oluja (1208) sa zadatkom zatvaranja pravaca od Tomislav Grada. Italijanska grupa Skotia ostala je u rezervi u s- Srednji Potklečani.

U toku 9 i 10 mart četnički bataljoni vode borbu sa 3. proleterskom brigadom kod G. i D. Badnja. Ovom prilikom razbijena je cijela brigada, zarobljena njena komora i arhiva. Nađeno je oko 40 mrtvih a zarobljeno 36 komunista.

U toku 11 vrši se pretres Bosiljne i Rosnih Poljana na Čabulji, gde se prema iskazu mještana kriju izvjesni delovi 9 divizije. U ovoj akciji učestvuje jedan naš baitaljon i jedna ojačana četa italijana.

Ovoga dana naređeno je da se Nilkšićka brigada prebaci u reon Širokog Brijega odakle je izvršeno prevoženje za Bijelo Polje.

Četnički bataljoni sa Italijanima ostaju na položaju oko Rakitnog, pa se posle 14 prebacuju za Bijelo polje preko Drežnice, a italijani preko Izbičnog za Široki Brijeg.

Prolazeći kroz Široki Brijeg, komandant pešadije divizije Mesina odao je puno priznanje i zahvalnost komandantu naše kolone na energičnom i uspešnom radu četnika u ovim operacijama.

U ovoj operaciji itahjanske trupe nijesu ispalile nijedan metak jer su bile u drugoj liniji borbenog rasporeda.

5) Bitka kod Jablanice (u džepu Neretve)
(4—12 marta)

Za vreme operacija protivu 9 proleterske divizije vođena je .bitka kod Jablanice u džepu r. Neretve-[31]

U prethodnim operacijama komunisti su stešnjeni između: r. Neretve, r. Rame, Proslapske planine, Vrana, Čvrstnica i Plaše pl., sa glavnim snagama u dolini r. Neretve oko Jablanice. Na tom relativno uzanom prostoru koncentrisane su sve njihove snage.

Raspored naših snaga u glavnom bio je sledećr: Crnogorski četnici (Ružić[32] i Bojović[33]) drže položaje: s. Dobrigošće — s.

[31] **O borbama na sektoru Jablanice u to vreme vidi dok. br. 70, 81, i 85.**

[32] **Ivan.**

[33] **Nikola.**

Krstac — s. Glogoénica; Hercegovački četnici (major Pantić)[34] drže položaje: Grebeni (812) — Risovac (1075) — Silovača (829) — Plasa Greben (1483) — Plasa Glava (1577); od Prozora dolinom r. Rame dejstvovale su njemačke trupe; 9 marta od Blidnjeg jezera dejstvuje Zetski četnički odred. Glavna težnja komunista bila je da se ponova probiju dolinom r. Neretve bilo ka Mostaru bilo ka Konjicu u kom bi slučaju sa sobom mogli voziti svu artileriju, tenkove i kamione- Međutim pošto im je ovako probijanje bilo sprečeno to su se morali probijati po planinskom i besputnom terenu zbog čega su bili primorani da pobačaju i unište sve što se nije moglo transportovati na tovarnoj stoci. Na taj način uništili su i pobacali u Neretvu i u r. Ramu svu svoju artileriju tenkove i kamione.

U ovoj bitci najžešću borbu vodili su Crnogorski četnici (Đurić,[35] Ružić i Bojović) koji su imali velike gubitke — oko 550 mrtvih i ranjenih.

Proboj nije mogao biti sprečen i ako su borbe vođene na uzastopnim položaj iona sve do Boračkog jezera kada su ostaci ovih trupa upućeni kućama[36] radi popune i reorganizacije da bi posle izašli na položaj na granici Crne Gore — Čemerno — Ravno.

Ovom bitkom nije postignut postavljeni cilj — uništenje komunista i ako su prilike za ovo bile dosta povoljne, jer su komunisti bih stešnjeni na relativno uskom a terenski vrlo pogodnom prostoru.

Postavljeni cilj nije postignut iz sledećih razloga:

— što na našoj strani nije bilo dovoljno snaga na levoj obali r. Neretve te da se onemogući njihovo probijanje;

— što je uopšte kod naših snaga bilo slabo naoružanje te se brojna slabost nije mogla nadoknaditi moćnim naoružanjem;

— sa naše strane nije se iskoristila artilerija koja je ovde mogla — naročito oko Jablanice, da dadne vidne rezultate;

— što avijacija nije iskorišćena za stalno bombardovanje ovako uske prostorije ma da je pukovnik Stanišić tražio od Nj. Ekselencije Guvernera da se izdejstvuje odobrenje radi dodeljivanja što većeg broja aviona za bombardovanje. Da je ovo učinjeno komunisti bi sigurno bih uništeni u dohni Neretve;[37]

[34] **Nikola.**

[35] **Odnosi se na Vojislava Lukačevića, koji je tada imao pseudonim »Nikola Đurić«.**

[36] **Posle forsiranja Neretve od strane jedinica 2. proleterske divizije, 7. marta, razbijeni delovi Limsko-sandžačkih četničkih odreda razbežali su se i u panici povukli u Crnu Goru. U tome su prednjačile 1. i 2. durmitorska brigada (Ružić i Bojović). Kasnije su ti delovi prikupljeni i ponovo vraćeni na položaj. O tome vidi dok. br. 85, 90, 94 i 113.**

[37] **Rečenica je napisana olovkom, ćirilicom.**

— Sto italijanske trupe brojno nisu uzele dovoljnog učešća u ovim operacijama a naročito za ovu odlučujuću bitku. Međutim trebalo je da učestvuju bar dvije kompletne italijanske divizije pored četnika, pa bi se na taj način postigla potpuna nadmoćnost kako u snazi tako i u vatri.

Pošto su ovde ispuštene iz ruku sjajne šanse za uništenje komunista, to se sav budući rad sastojao ne više u grupisanju za uništenje ovih jer je to zbilja bilo nemoguće izvesti, već za sprečavanje prodiranja u Južnu Hercegovinu i Crnu Goru gde se ispoljava stalna trka s položaja na položaj radi sprečavanja ovog prodiranja u čemu se naše snage neverovatno iscrpljuju.

Od ovog momenta naša uloga je više defanzivna-

6) *Bitka kod Glavatičeva* (14 do 17 marta)

Pošto su komunisti izvršili proboj kod Jablanice i dalje prodrli do Boračkog jezera, to je nastala opasnost od njihovog nadiranja ka Nevesinju i Gacku. Zbog ovoga naređeno je da se grupa pukovnika Stanišića prebaci preko Nevesinja ka Glavatičevu radi ojačanja Hercegovačkih (Vidačić[38]) i Crnogorskih (Vesković) četnika koji su se već tamo nalazili.[39]

Za zatvaranje pravca ka Glavatičevu i Nevesinju naše su trupe 14 III zauzele i posele položaj: Kum (1004) — Ribari — s. Cičevo — Lipeta — Lišaj — V.Okuka (1456) — Ruda Glava (1596).[40]

U toku noći 14/15 oko 1 čas komunisti su napali jakim snagama na naš centar kod s. Cičeva i uspjeh da se probiju ka Glavatičevu prebacujući se preko Neretve celog 15 marta na desnu obalu.[41]

Sa jednim delom snage naši su izvršili bočni napad na komuniste koji su prodrli dolinom r. Neretve i naneh im velike gubitke.

Ovom akcijom, sprečeno je prebacivanje komunista na desnu obalu reke Neretve preko mosta kod Glavatičeva zbog čega su ovi našli zazore u visini sela Cičeva i opet produžili svoje prebacivanje. Po dofoijenim podacima ovo je bila prva proleterska divizija. U ovoj akciji komunistima smo naročito naneli velike gubitke.

Pred veče od Boračkog jezera padinama Crne Gore komunisti su nadmoćnijim snagama napali na naše levo krilo i us-

[38] **Milorad (Trebinjski korpus).**

[39], [40] i [41] **O borbama na pravcu Cičevo — Glavatičevo — Kljuni — Nevesinje vidi dok. br. 86—90, 92—97 i 113.**

peli po cenu osjetnih gubitaka da nas odbace na liniju: Krstac (807) — Devojački Kuk — Tjeme (1328) — Rat Kamen (1302) — Bahtijevica- Ovde učestvuje u borbi druga u treća proleterska divizija.[42]

U toku 16 vode se borbe na navedenim položajima i odoljeva se komunističkim napadima. Sa naše strane predveče izvršen je, prema našem levom krilu jedan protivnapad koji je na ovom delu fronta dao dobre rezultate jer im je osujetio pripremani noćni napad.

Na našem krajnjem desnom krilu komunisti grupišu jače snage (učestvuje i 1 proleterska divizija) koja je već bila prešla Neretvu i obuhvatom našeg desnog krila u toku noći 16/17 uspevaju da ovo potisnu.[43]

Komunisti su jednim delom svojih snaga produžili nadiranje ka selu Kljuni, a drugim delom dejstvovali bočno duž našeg položaja.

Da se nebi našli odsečeni od Nevesinja kao i da komunistima nebi pala u ruke ova varoš doneta je odluka o odstupanju pod borbom i to tako što su Hercegovci odstupili ka Bijelom polju, a Crnogorci preko Zimlja u pravcu sela Pridvoraca radi zaštite Nevesinja.[44]

Dva italijamska bataljona za ovo vreme nalaze se u sedlu istočno od Hanskog Polja ali neuzimaju učešća u ovim akcijama.

U ovim borbama naročito je pretrpio gubitke Pješivički bataljon iz Nikšićke brigade i odred majora Veskovića gde je bilo četnika koji su vršili samoubistvo, samo da nebi pali u ruke komunista.

7) *Bitka kod Kljuna*
(19 i 20 marta)

Po našoj neuspeloj odbrani kod Glavatičeva komunisti[45] su produžili nadiranje ka Nevesinju i Mostaru i doprli do linije: Hansko Polje — Gornje i Donje Zimlje — s. Lakat — s. Kljune — Crvanj Planina.

Da bi se sprečiio njihovo dalje nadiranje odlučeno je da se preduzme ofanziva od Nevesinja i Bijelog Polja po sledećem:[46]

a) Hercegovački četnici (kapetan Vidačić) od Kifinog Sela preko Crvanj planine ka Glavatičevu, s tim da jedno jače bočno obezbeđenje zatvara pravac od Kalinovika preko Uloga ka Nevesinju.

", [43] i [44] Vidi dok. br. 90 i 113.

[45] **Jedinice 3. NOU divizije.**

[46] **Vidi dok. br. 95, 96 i 113.**

b) Taktička grupa pukovnika Skotia (3 bataljona, 1 brdska i 1 teška baterija i 4 tenka) pravcem: Nevesinje — s. Pridvorci — s- Kljune — s. Duke — s. Zaborani.

v) Zetski četnički odred pravcem s. Hrušta — s. Lakat — Crna Gora — Rat Kamen.

g) Hercegovački četnici (major Petričević)[47] pravcem: Bijelo Polje — Prijevorac — Donje Zimlje — Crna Gora — Bahtijevica.

d) Italijanska taktička grupa (2 bataljona i 1 brdska baterija) pravcem: Hansko Polje — Bahtijevica.

đ) Trebinjska brigada (poručnik Miloj ević)[48] grebenom Prenj a Planine ka s. Kula.

Po ovom planu ofanziva je otpočela 19 marta u 6 časova.

U toku ovoga dana uspjelo se je da se ovlada:

— grupa pod a): grebenom Crvanj Planine do Zimomora (k. 1921).

— grupa pod b): zauzela je selo Kljune i u zajednici sa grupom pod v) posela Strajište (k. 1107).

— grupa pod v): izbila je pod teškom borbom na liniju: Strajište (1107) — Osredak (1064) Mlječavac (1210).

— grupa pod g) zauzela je Donje Zimlje-

— grupe pod d) i đ) ostaju na svojim polaznim položajima.

U toku ovoga dama desio [se] jedan incident, naime italijanski avioni bombar dovali su trupe pod a), b) i v) što je u mnogom demoralisalo naše ljudstvo.

U toku noći 19/20 marta 'komunisti grupišu snage za napad na grupu pod g), koja je u toku dana bila postigla lepe rezultate i uspevaju da je razbiju i odbace ka Bijelom Polju.

Iste noći na položaju Strajište — Osredak komunisti vrše četiri uzastopna noćnanapada, tkoje 1 italijanski i naš 1. i deo 2. četničkog bataljona junački izdržavaju i uspjevaju da odbiju sa velikim gubicima po komuniste. Ovom prilikom i naši su imali znatan broj mrtvih i ranjenih.

20 martaakcija se prod uža va.[49] Komunisti su uspeh da na ovaj pravac sada grupišu jače snage (1. 2. i 3. divizija) i prvo uspevaju da odbace grupu pod a) sa Orvmja ka Kifinom Selu, a potom koncentričnim dejstvom sa tri strane snažnim napadom napadaju grupu pukovnika Skotia i Zetski četnički odred i nanose im osjetne gubitke. Da ne bi bih obuhvaćeni sa svih strana, što je pretilo da se izvrši u najskorijem roku, zbog odbacivanja Vidačića, 'kao i da ne bi bili potpuno uništeni, done-

[47] **Boško (Kombinovani korpus).**

[48] **Vladimir Vlado.**

[49] **Vidi dok. br. 98.**

šena je odluka da se otstupi ka Nevesinju, radi neposredne odbrane istog. U ovoj operaciji i naše i italijanske trupe pretrpeli su velike gubitke, kako u ljudstvu tako i u materijalu i opremi-

Pošto su trupe bile iscrpljene i municija skoro sva utrošena nije se smelo iste noći ostati u dodiru sa neprijateljem, jer je postojala opasnost od novog noćnog napada, koji naše trupe ne bi bile u stanju izdržati — to je naređeno dublje odstupanje radi izvlačenja iz dodira i zauzimanja i posedanja linije: Kifino Selo — Batkovići — Dugo Polje — Selište — Gradina.

Po ovom planu Kifino Selo do Batkovića trebali su da posednu hercegovački četnici (kap. Vidačić), a Zetski četnički odred Batkoviće — Dugo polje. Međutim, komunisti su u toku noći zauzeli Kifino Selo, usled čega se Vidačićeva grupa povlači ka Nevesinju.

Na ovaj način ostao je potpuno otvoren i nezaštićen pravac ka Gackom i dalje ka Crnoj Gori i Južnoj Hercegovini.

Obzirom na ovo pukovnik Stanišić donosi odluku da sa svojim odredom hitno odmaršuje za Meku Grudu, radi zaštite pravca ka Bileći, a hercegovački četnici sa Italij anima ostaju da zaštite Nevesinje i pravce ka Stocu i Mostaru.

Predviđeni pokret na Mekoj Grudi izvodi se nesmetano od neprijatelja u toku 21 i 22 marta.

Ovde se ostaje 2 dana radi odmora i snabđevanja sa hranom i municijom. Za to vreme komunisti su uspeli da u noćnom napadu zauzmu Nevesinje i odbace taktičku grupu pukovnika Skotia i hercegovačke četnike ka Blagaju.[50]

8) *Bitka kod Gacka*
(24 marta do 2 aprila)

Po dolasku Zetskog četničkog odreda u Meku Grudu odmah su upućeni izviđački organi u Gacko radi hvatanja veze sa Muslimanima iz Fazlagića Kule i domobrancima iz Gacka. Oni su izjavili da žele saradinju sa Crnogorcima protivu komunista i da nas. željno očekuju u Gacko.

Pukovnik Stanišić donosi odluku da se sa odredom prebaci u Gaoko kako bi se zaštitio pravac ka Crnoj Gori preko Krstača i Ravna, a jednovremeno i ka Bileći.[51]

[50] **Nevesinje su 22. marta 1943. oslobodile 4. proleterska i 5. crnogorska NOU brigada. Vidi dok. br. 113.**

[51] **Vidi dok. br. 103 i 113.**

Za zaštitu pravca ka Bileći preko Fatnice i Lukavičkog Polja ostavljeni su hercegovački četnici (kapetani Drašković[52] i Popović[53]).

Italijani su evakuisah Gacko pre našeg dolaska- Našim dolaskom podigao se moral kod naroda, četnika, muslimana i domobranaca. Svi su izjavili gotovost da se sa nama, rame uz rame, bore protivu komunista.

Radi hvatanja dodira sa komunistima upućene su izviđačke čete u pravcu Fojnice i Kokorine, gde su vođene manje borbe.

Naši četnici u borbama koje su neprekidno trajale pun mjesec dana bih su fizički iscrpljeni, obosili, ogoleli i oboljeli tako, da se nova ofanziva bez reorganizacije i popune nije mogla sprovesti. Sem toga Nikšićka brigada — milicija — upućena je svojim kućama na odmor, pošto dalje nije bila sposobna za borbu. Na taj način naš odred spao je na brojno stanje oko 7—800 četnika.

Pri ovakvom stanju stvari tražena je pomoć od Glavne nacionalne komande. Ova upućuje već formirani II četnički odred na granicu radi zaštite iste. Pošto se nije moglo dobiti traženo pojačanje izvršena je samo smena trupa između I i II četničkog odreda. Ova smena je izvršena 1 aprila.

Ofanziva protivu komunista predviđena je bila za 2- april. Operaciski plan je bio da se dejstvom od Gacka, Trusine planine i Mostara tuku komunisti u okolini Nevesinja, Kifinog Sela, Fojnice, Sipačnog i Odžaka, i da se odbace ponovo ka Neretvi. Na cijelom ovom prostoru bile su 2 proleterske divizije (2. i 3. divizija).

Naše snage brojno slabije a pritom slabo naoružane i opremljene i ako nove — sveže, nisu mogle ni ovoga puta dati željene rezultate.

Istoga dana, t.j. 2 aprila i komunisti su prešli u napad ka Gackom u tri kolone sa po 1 brigadom (2. divizija Peka Dapčevića).[54]

Naše trupe cijelog dana vode borbu na kosama sevemo i zapadno od Gacka protivu nadmoćnijih neprijateljskih snaga. Pošto je utrošena sva municija (po 30 metaka na vojnika, a mnogi ni toliko, jer novodošavše trupe nisu bile snabdevene sa municijom za dužu i jaču borbu) naši su se morah povući.

Za izvlačenje iz borbe korišćena je nastupajuća noć. Naređeno je da se naš odred zadrži na liniju: s. Lipnik — s. Samobor, ah je ova hnija bila isuviše blizu da se ne bi mogla

[52] **Aleksa.**
[53] **Milorad (Nevesinjski korpus).**
[54] **Napad su vršile jedinice 3. NOU divizije. Vidi dok. br. 112.**

održati do dolaska (municije iz Nikšića. Iz Bileće nam je javljeno da tamo municije za naše puške nema, već da istu moraju doturiti iz Dubrovnika. Zbog ovakve situacije promenjena je odluka i naređeno je da naš odred otstupi na granicu prema Krstaču gde će uz sadejstvo sa I četničkim odredom sačekati popunu municijom.

U ovoj bitci kod Gacka naše trupe, koristeći povoljne odbrambene položaje nanele su neprijatelju dosta gubitaka, dok su gubitci na našoj strani bili neznatni.

Otstupanjem na Krstac naše trupe prestaju da se bore na hercegovačkom terenu. Dovde, sve borbe, od Glavatičeva, imale su za cilj *sprečavanje nadiranja komunista za Crnu Goru,* u čemu se *nije uspelo,* i pored svesrdnog zalaganja svih starešina i trupa.

9) *Zaključak*

I ako na prvi pogled pohod Cmogoraca u Bosnu i Hercegovinu nije uspeo u borbi protivu komunista, jer su isti ušli u Crnu Goru, ipak ovaj pohod ima i svojih dobrih strana. Tako:

1) Dolaskom Cmogoraca u Mostar obustavljena je evakuacija cijelog mostarskog garnizona od Italijana i domobranaca, što bi imalo teških posiedica za cijelu Južnu Hercegovinu i Južnu Dalmaciju, a samim time i za Crnu Goru. Da je ovo učinjeno sve stvari uzele bi drugi obrt.

2) Prisustvo Cmogoraca podigao je duh i moral hercegovačkih četnika i italijanskih vojnika koji su se dotle borili protivu komunista. Ovo se najbolje vidi po rezultatima samih borbi vođenih oko Neretve u toku prvih 20 dana naših zajedničkih operacija.

3) Glavne hercegovačke četničke snage bile su sa majorom Baćovićem u Bosni. Dolazak Cmogoraca upotpunio je i zamenio je odsustvo ovih snaga, koje su tek 5 marta [k]od Imotskog.[55] Da Crnogorci nisu došh komunisti bi uspeli da prodru preko Mostara i Konjica pre dolaska majora Baćovića i njegovih četnika, i ovaj bi bio otsečen od svoje teritorije. Na taj način komunisti bi bez velikih teškoća ovladah cijelom Hercegovinom i nesmetano sproveli svoju organizaciju, i time izveh svoj prvobitni osnovni plan-

4) Komunistima je na svakom položaju istavljan jak otpor i nanošeni osetni gubici. Kada već nije bilo uslova za njihovo *uništenje* onda je cilj borbi sveden na njihovo *slabljenje.*

[55] **O povratku jedinica majora Baćovića iz Dalmacije i njihovom dolasku na područje Imotskog i Mostara vidi dok. br. 75 i '85.**

U ovome se je potpuno uspelo. Kao primer navodimo jačinu njihovog bataljona pri dolasku iz Bosne, kada je brojao oko 250 boraca, a pri dolasku na crnogorsku granicu jačina njihova bataljona iznosila je od 80 do 120 boraca, što znači da je njihovo brojno stanje više nego prepolovljeno. Ovi su podaci dobijeni od zarobljenika.

5) U operacijama protivu komunista po Hercegovini učestvovalo je oko 5000 crnogorskih četnika, ne računajući one koji su dejstvovali pod neposrednom komandom kapetana Đurišića oko Kalino vika i Foče.[56] U svim ovim operacijama glavni teret borbe snosili su Crnogorci. Oni su najviše doprinijeli da su komunisti bih prinuđeni da svoje teško naoružanje (artileriju, tenkove, kamione i dr.) pobačaju u Ramu i Neretvu i tako unište da ih ne mogu upotrebiti u daljim borbama. (16 topova, 12 tenkova[57] i oko 100 kamiona).

6) Da Crnogorca nisu otišli u Bosnu i Hercegovinu, nego da su ostali da čekaju na granici njihov dolazak, čak i prema izjavi njihovih važnih vodećih funkcionera, i uz dovoljnu pomoć italijanskih trupa, ne bi se uspelo sprečavanje ulaska komunista u Crnu Goru. Njihov ulazak u Crnu Goru bio bi sigurno uspešan i sa mnogo većim snagama nego što su ovako došli.

7) Crnogorci su i ovoga puta pokazali svoju lojalnost i iskrenu saradnju sa italijanskim trupama u borbi protivu zajedničkog neprijatelja — komunista. Ovoj iskrenoj saradnji dato je vidno priznanje od strane pukovnika Skotia i komandanta pešadije divizije »Mesina« našem komandantu operativnih trupa-

U svim ovim operacijama zapaženi su izvesne teškoće i nedostaci koji su doprineli da se ne postigne pravi cilj — uništenje komunista pre dolaska njihovog u Crnu Goru. Ti nedostaci i uzroci su sledeći:

1) Sto su komunisti svuda bili u nadmoćnosti, kako brojno tako i u pogledu naoružanja. Oni su stalno bili u centralnom položaju odakle su mogli da dejstvuju po unutrašnjim operaciskim pravcima, što su vešto iskorišćavali. U ovome su većinom uspevali zbog nemanja veze kod naših grupa koje su operisale po spoljnim operaciskim pravcima. Pod ovakvim okolnostima mi smo morah da se rasplinemo na širokim fron tovim a, često u kordonskom rasporedu, iz težnje da se zatvore svi pravci kroz koje bi se mogh probiti komunisti. Na ovaj način stvorena je mogućnost komunistima da lako izvrše proboj tamo gde žele.

[56] **Vidi dok. br. 92.**

[57] **»16 topova i 12 tenkova« napisano je olovkom, ćirilicom.**

2) Komunisti su sobom doveli mobilisane Hrvate, Dalmatince, Bosance[58], čak i ustaše i muslimane, koji su vrlo rado vodili borbu protivu Srba.

3) Naši podaci o brojnom stanju komunista bili su uvek *netačni,* te su se njihove snage potcenjivale. Međutim slučaj je redovno bio obrnut. Oni su bili uvek jaki, zbog čega smo im teško mogli nametnuti svoju volju i ovu stalno održavati.

4) Sto su naši u odnosu na komuniste bili slabo *naoružani.* Naši četnički bataljoni čija se jačina kretala od 300 — 400 boraca imali su 5 — 8 puškomitraljeza, 1 mitraljez i 1 bacač. Međutim kod komunista njihovi bataljoni jačine 250 boraca imali su 32 puškomitraljeza (svaka četa po 8 puškomitraljeza), 4 mitraljeza i 2 bacača- Pored ovoga svaki strelac nosio je sobom po 5—10 ručnih bombi njihove izrade (slične sistemu kragujevačkih bombi).

5) Naše trupe su redovno bazirale na udaljene garnizone po 30 — 50 i više kilometara (Mostar, Nevesinje, Bileće i Nikšić). Iz ovako udaljenih garnizona nije mogao biti obezbeđen blagovremen dotur usled nedostatka komore — konja. Improvizovane komore nisu mogle dati zadovoljavajuće rezultate, jer je ishrana stoke bila nemoguća, a ove je bilo vrlo malo i fizički je bila u slaboj 'kondiciji da može izdržati ovako velike i naporne marševe.

6) Jedinice su snabdevane sa malim brojem metaka na rukama, prema čemu nisu mogle da vode upornu borbu za duže vreme. Danju još kojekako, a noću nije bilo dovoljno naročito ručnih bombi i municije za automatska oruđa da bi se mogli odbijati drski noćni udari komunista, koje su oni redovno primenj ivali.

7) Zbog inferiornosti četnika u naoružanju u odnosu na komuniste bilo je neophodno potrebno da se jače angažuju italijamske trupe, koje su imale jako vatreno naoružanje. I ako sia zahvalnošću ističemo rad taktičke grupe pukovnika Skotia u njegovoj svesrdnoj saradnji sa nama, ipak se mora konstatovati da je i ona bila mala pomoć, koja je opet često izostajala zbog teškog i besputnog terena za kretanje teških formacija, kao što je to slučaj kod regularne vojske.

8) Operacije su se izvodile svuda po izrazito planinskom zemljištu, teškom prolaznom, krševitom, pod snegom i na visinama stalno preko 1000 m. Naš vojnik slabo obučen i obuven i o suvoj hrani morao je izdržavati stalne pokrete i borbu bez odmora. Noći teže od dana zbog stalne opreze. Rezervi nije bilo radi-. .[59]

[58] **Iznad reči »Bosance« dopisano je olovkom, ćirilicom »Madžare i Jevreje«.**

[59] **Redakcija nije mogla da pronađe završni deo dokumenta.**

BR. 141

IZVEŠTAJ KOMANDANTA GACKE ČETNIČKE ZONE OD APRILA 1943. O BORBAMA PROTIV JEDINICA NOVJ U MARTU I POČETKOM APRILA 1943.[1]

Voj. situacija:[2]

Posle uspešno izvedenih operacija u reonu Koreničke oblasti prodiranje ka Bihaću bilo je onemogućeno[3] time što su se tada u oblasti istoga [i] Ličkog Petrovog Sela, i u opšte u zaplavi reke Une, nalazile jake nemačke snage.[4] Prodiranje napred stvorilo bi otvoren sukob, koji bi za nas u svakom slučaju značio likvidiranje ne samo četničkog pokreta u ovome kraju već i uništenje ostatka srpskog naroda ovih krajeva. Svaki i najmanji slučaj koristi se, od strane ustaša i Nemaca, za razlog da se sprovede potpuno uništenje pokreta. Na konferenciji u Rimu, prilikom poslednjeg Ribentropovog[5] boravka, postavljen je od strane Nemaca zahtev da se četnici likvidiraju po svaku cenu.[6]

Kako za držanje Koreničke oblasti nije bilo snaga, naše trupe morale su se povući, ostavljajući pri tome na terenu ćelije za podzemni rad, organizaciju i vezu.

Kratko vreme po povratku trupa na staru zonu, otpočinje prema nama koncentracija partizanskih snaga, koje našim napadnim akcijama usled njihove velike brojnosti, vrlo dobrog kvaliteta i mnogobrojnog naoružanja, nisu mogle biti razbijene.

Početkom februara, po najvećoj zimi i mećavi, pet partizanskih brigada, sa još nekoliko odreda, ojačani sa dosta artilerije i sa 6 bornih kola otpočinju otsudne napade na reon Vrhovine, Babin Potok[7], Rudo Polje i Crna Vlast[8]. Jači napadi

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 156, reg. br. 32/1—1 (H-V-1171). Redakcija nije mogla utvrditi kome je akt upućen, kao ni vreme kada je pisan. U dokumentu se navodi da u jedinicama 8. NOU divizije hara tifus. Ta bolest je zahvatila te jedinice krajem marta i početkom aprila 1943. Još 17. aprila 1943. Momčilo Đujić je obavestio Drenovića da se Bjelajac povukao iz Like. Vidi dok. br. 132.**

[2] **Verovatno je postojao i prvi deo dokumenta o političkoj situaciji, ali ga Redakcija nije pronašla.**

[3] **Vidi dok. br. 1 i 51.**

[4] **Odnosi se na delove SS divizije »Princ Eugen«.**

[5] **Joakim (Ribentrop Joachim), ministar inostranih poslova Trećeg Rajha.**

[6] **Vidi dok. br. 4 i 166 i prilog IV, dok. br. 4.**

[7] **Donji Babin Potok.**

[8] **i [9] Napad su 7. marta 1943. izvršile jedinice 8. NOU divizije. U**

jednovremeno se izvode i prema svima ostalim našim snagama, osobito onima u reonu Ličke Jasenice i Plaškoga. Razvijaju se velike borbe. Partizani sa bornim kolima, od kojih i jedna nemačka od 30 tona, zatim sa 8 topova i haubica, sa ogromnom količinom municije, postižu potpunu nadmoónost. Artileriskom vatrom formalno razaraju do temelja svaki garnizon i obasipaju svaki položaj (na pojedine manje objekte ispaljivano je po 200 artileriskih zrna). Jedinice su im nadmoćnije pet puta u pogledu automatskog oružja ne samo brojno već i kvalitativno' Herojski otpor četnika, bočni udari, dejstva delovima snaga iz pozadine, masiranje snaga i svi ostali pokušaji nisu mogli da spasu situaciju. Pri ovome Italijani su skoro potpuno neaktivni (jer oni nisu napadnuti) a domobrani također, jer niti imaju snaga, niti interesa, niti duha i morala za ovu borbu.

U borbama kod B.Potoka i Crne Vlasti, koja se je držala kao pivo položaja 20 dana, partizani su imali po njihovom priznanju preko 800 mrtvih, međutim po našim docnije prikupljenim podacima, broj mrtvih bio je mnogo veći. Broj ranjenih bio je ogroman (oko 2000)[9]. Protiv bornih kola borili smo se kragujevačkim bombama, benzinskim flašama i pijucima, no bez velikih rezultata. Na troja borna kola oštećena platna partizani su opravili, jer su uspeh da ih uvek sa teškim bornim kolima nemačkog tipa izvuku iz borbe.

Moral kod četnika bio je odličan, no mora se priznati, da je rešenost partizana bila nepokolebiva. Juriši u više streljačkih strojeva kojom prilikom su padali kao snoplje ponavljah su se bespoštedno. Od zarobljenih smo saznavali da su usled zime i gladi želeli pre svi da izginu, no da ostanu živi.

Posle ovih napada, partizanski napadi sa novim pojačanjima, produžuju se. U to vreme napada nas snaga od najmanje 12.000 partizana. Italijani u toku najžešćih napada napuštaju zonu-[10] Domobranske jedinice padaju partizanima u ruke bez i jednog opaljenog metka (650 domobrana i oficira kod Lešća[11] bez jednog metka prilaze partizanima).[12] Domobrani u Otočcu nikakvi. Borbena vrednost i moral nula. Od ovih više od pola ih prilazi partizanima. Sve beži. U talkvoj situaciji moglo se je učiniti dvoje: ili svi izginuti (što su očito želele ustaše

tim borbama jedinice 8. divizije su imale gubitke od 15 mrtvih i 58 ranjenih boraca. Detaljnije o tome vidi tom V, knj. 13, dok. br. 42.

[10] **Reč je o povlačenju delova italijanske divizije »Re«. O tome vidi tom V, knj. 14, dok. br. 14.**

[11] **Ličko Lešće.**

[12] **Borbe protiv delova 3. ličke železničko-stražarske bojne vodila je 5. NOU brigada 8. divizije. O tim borbama vidi tom V, knj. 13, dok br. 64.**

i partizani) ili se povući uz borbu. Veliki gubitci po pojedinim jedinicama, ogromna nađmoćnost partizana (koji su jedino napadali četnike, a nikad okupatora ili ustaše), a zatim i mogućnost potpune izolovanosti, naterali su nas na ostupanje. Princip očuvanja života boraca (jer je to jedini muški srpski živalj ovoga kraja) morao je da zauzme prvo mesto.

Odstupanje pod borbom produžava se. Vrše se udari unapred. Kod Brloga partizani dobijaju t.r. smrtni udarac. Tu im ostaje mrtvih oko 500 boraca po njihovom priznanju Kod Prokika nateruje naš bataljon, jačine od 120 ljudi, u begstvo partizansku polubrigadu jačine 750 ljudi.[13] No opšta situacija cele Like usled odlaska Italijana postaje slaba. Lika se je morala napustiti.

U 60-dnevno-noćnim borbama protiv nas, po partizanskim. podacima, oni su imali 1.300 mrtvih, odgovarajući broj ranjenih, uništena jedna borna kola kod Orovca i ponovno oštećena dvoja. Mi smo imali oko 200 mrtvih, 150 ranjenih teže (koji su stupili u bolnice) i 200 lakše ranjenih, koji nisu stupali u bolnice. . ,[14]

Od naših oficira poginuo je potporučnik Obrad Bojanić (a pre toga potporučnik Leposavić) a teže ranjena petorica od kojih četiri komandanta bataljona.

Lakše je ranjeno više oficira.

Sadanji raspored jedinica je sledeći:

1.— Jedan odred jači'fie 800 četnika nalazi se u partizanskoj pozadini u reonu Plaški — Plavca Draga — Lička Jasenica.[15] Ovaj odred je u stalnoj borbi s partizanima. Ima lepe uspehe- Snabdevanje municijom veoma teško. Oslanja se na Kapelu i u njoj boravi.

2.— U Kapeli na reonu Vrhovine — Dabar nalazi se u partizanskoj pozadini jedna četa jačine 56 ljudi. Stalno je u pokretu.

3.— Jedan bataljon jačine 200 ljudi u reonu Kosinja. Stalno u borbi. Komandant bataljona poginuo ovih dana. Poslat jedan potporučnik da primi komandu. Oslanja se na Velebit.

4.— Po celoj Ličkoj zoni posiate su patrole jačine 10—20 ljudi za izvođenje akcija po izrađenim i dostavljenim instruk-

[13] **Operaciju napada na utvrđeni četničko-italijanski garnizon u Brlogu izvršile su početkom aprila 1943. jedinice 4. i 5. brigade 8. divizije. U tim borbama, koje su završene 4. aprila 1943, četnici su imali gubitke od oko 100 mrtvih, među kojima i potporučnik Obrad Bojanić. Poginulo je 20, a ranjeno 68 boraca iz 4. i 5. brigade. Više o borbama na sektoru Brloga vidi tom V, knj. 14, dok. br. 47.**

[14] **U izostavljenom delu teksta iznose se propagandni podaci o navodnoj pogibiji nekih partizanskih rukovodilaca.**

[15] **Na navedenoj prostoriji se nalazilo oko 250 četnika, pod komandom potporučnika Đure Vidakovića (tom V, knj. 14, dok. br. 33).**

cijama. Naše patrole dostižu do Korenice. One se povremeno smenjuju- Jačina ovih delova ukupno: 200 ljudi.

5.— Dva bataljona se nalaze u Josipdolu (Juž. od Ogulina). Jedna četa u Gomirju. Dva bataljona u Srpskim Moravicama.

6.— Dva bataljona Selce. Jedan bataljon Sveti Jakob.

Ukupno brojno stanje iznosi: 2.640 boraca, 50 mitraljeza, 90 puškomitraljeza, 16 bacača 45 mm., 10 bacača 81 mm. (za sada još svi kod Italijana koji nam ih neće da izdaju dok se ne počnu operacije). Topove koje su nam bili dali (6 komada) oduzeli su nam, pod isprikom da nemaju više za njih municije, no pravi je razlog nepoverenja usled izvesnih postupaka i slučajeva u Dinari i Hercegovini.

Oprema uglavnom dobra- Cokula fah mnogo. Nastojim da se stanje što pre popravi.

Disciplina vrlo dobra.

Moral vrlo dobar.

Starešinski 'kadar većim delom slab. Oficiri kancelariski, stariji, premoreni ili bolesrji. Oni koji valjaju ceo teret leži na njima. U borbu moraju svi.

Brojno stanje smanjeno je jer sam razoružao sve starce i ono što je bilo premlado. U toku povlačenja i borbi partizanima t.r. nije prešao niko. Brojno stanje se povećava svakim danom. U pozadini se formiraju delovi negde jači, a negde slabiji.[16]

Sadanji rad je upravljen tome da se partizanske snage uništavaju manjim sitnijim akcijama iz pozadine, terorističkim delima, atentatima, napadima i propagandom. Veće pak jedinice u pozadini vrše svoje dužnosti i jačim napadima.

Kratak period boravka jednog dela snaga u Selcu i Sv. Jakobu služi za preformiranje ovih jedinica, odmor, lečenje, oporavak i popunu opreme, naoružanjem i municijom.[1'] Nastojimo da se preduzme ofanziva i da što pre izbijemo na stare granice, sa kojih bi se stvarah uslovi za širenje dalje i preduzimale akcije u tome smislu.

Naročitu, brigu posvetio sam Kordunu. Razvijena je jaka propaganda. Manji delovi upućuju se u Kordun na izvršenje zadataka.

Postoji tendencija odvajanja Srba partizana od Hrvata partizana. Na proćubljavanju jaza se radi punom parom.

" Poslednje dve rečenice napisane su na margini originala, mastilom, ćirilicom.

[17] **Te jedinice služile su kao predstraža za čuvanje italijanskih garnizona u Rijeci i Sušaku. Vidi dok. br. 186.**

Sadanje partizanske snage u Lici. (iz priloga)[18]

Moral kod partizana se je podigao. Disciplina čelična i okrutna. Sve se drži terorom. Tifus vlada- Politički rad vrlo aktivan. Sva borba upravljena *jedino i samo cilju da se Srbi unište.* Sve ostalo je sporedno. Okupator se ne napada. Ne napadaju se ni ustaše, ni domobrani. Objekti napada su četnici i srpski živalj i srpska sela.

Rad sa domobranima:

Rad s domobranima se stalno produbljava. Oni nam čine tajne usluge, shvataju našu borbu, odobravaju i spremni su čim se ukaže prilika da nas pomognu. No međutim stanje njihove vojske je takvo da se na nju ne može računati. Disciplina i moral su veoma slabi. Oprema slaba- Borbena vrednost nikakva. To je razlog da se predaju partizanima. Osim toga misle da se iskupljuju partizanskom borbom na što ih potstiče radio London. Nastojim na tome da bar u presudnom zadnjem momentu budu otvoreno i praktično uz nas.

Hrvatska vojska je u rukama Nemaca. Ni jedan vojnik ne može na osustvo bez odobrenja nemačkog glavnOkomandujućeg đenerala u Zagrebu.[19] Ni jedna ni najmanja jedinica se ne može pomeriti niti upotrelbiti bez odobrenja Nemaca. Ovih dana je to još gore i strožije. Nemački oficiri, podoficiri i vojnici su infiltrirani u domobranske i ustaške jedinice.

Najveći broj oficira je pravilno orijentisan, ah su to ljudi bez srca i odlučnosti. Kukavice koje čekaju da dođu na gotovo-

Ustaše su krvoločne i nasrtljive. No u zadnje vreme dobij aju instrukcije da budu pomirljiviji. Mi smo ih sa naše zone uklonili i ne damo da privire u naša sela.[20] U koliko su Nemci bliže u toliko oni dobivaju više samopouzdanja.

Komandant
major
Slavko N. Bjelajac

[18] **Pomenuti prilog redakcija nije pronašla.**

[19] **Odnosi se na komandanta nemačkih trupa u NDH general-lajtnanta Rudolfa Litersa.**

[20] **Vidi dok. br. 51 i 76 i prilog VI, dok. br. 1 i 3.**

BR. 142

IZVEŠTAJ MAJORA PAVLA ĐURIŠIĆA OD 1. MAJA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O BORBAMA ČETNIKA PROTIV JEDINICA NOVJ I SNABDEVANJU ČETNIKA OD STRANE ITALIJANSKIH KOMANDI[1]

Gospodine Ministre,[2]

Kako sam bio obećao da ću Vam putem kurira dostaviti opširan izveštaj nisam [to] do sada učinio, što ću Vam više objasniti, pa to sada činim kao odgovor na Vaše pismo koje sada primih.[3]

Depeše koje ovde navodite nisam primio sve. Nisam primio br. 1836, 1838, 1839, 1846, 1850, 1883, 1891, 1892.[4] I na radiostanici i kod Mirka[5] koji ih dešifrira dobio sam odgovor da nisu primljene. Po sredi mora biti sabotaža. U Rakovića nemam poverenje zato sam ga od vas i odbacio. Sada tek vidim da je kod mene na radiostanici, mada ne stalno. Zatvorio sam ga i vodim istragu.

Odgovorio sam Vam na sve depeše koje sam primio i detaljno Vas obavestio o situaciji. Prosto ne znam šta je ovo. Narednik Ristić, koji je moj terenski šifrant, morao je da kontroliše predavanje depeša i obavestio me da se predaju uredno.

Sada ću Vam odgovoriti na depeše:

1) *Br.1836:* Deputacija kod Nedića[6] nije otišla. Misao za ovo potekla je kod većine ljudi, koji su uverenja da se crvenima[7] ne može ništa bez pomoći sa strane. Ja sam prihvatio iz razloga što ta Nedićeva vojska je Vaša a ne njegova, a kako su Lj otići[8] uputili korpus na istočni front, to verovatno ne bi ni došli, jer ih nema.

Ja sam tražio od divizije[9] iz Pljevalja da daje hranu i municiju za 3000 ljudi koji će operisati u okolini Pljevalja i Cajniča. Odgovoreno mi je da su trupe *iz* Sandžaka slabog kvaliteta i da mogu davati hranu za 600 iz sreza Pljevaljskog i 500 za Kalaita[10]. Međutim kako iz Pljevaljskog sreza ima oko

[1] **Original (pisan zelenim mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 132, reg. br. 7/4.**

[2] **Odnosi se na Dražu Mihailovića.**

[3] [4] **Pomenuto pismo i depeše Redakcija nije pronašla.**

[5] **U originalu je preko slova »i« napisano »a« — Marko, a iznad toga je napisano «-Vuković«, sve mastiljavom olovkom, ćirilicom.**

[6] **Milan.**

[7] **Odnosi se na pripadnike NOP-a.**

[8] **Reč je o oružanim formacijama Dimitrija Ljotića.**

[9] **U pitanju je italijanska divizija »Taurinenze«.**

[10] **Vuk Kalaitović.**

900 na hrani to bi na Kalaita došao samo za 200 ljudi da se mogu snabdevati.

Iz drugih varoši ne može se vršiti snabdevanje obzirom na dolazak Nemaca u iste.[11]

2) *Br.1838:* Ostojiću[12] sam poslao i municije i bombi 2000- Ove bombe su utrošene u jednom napadu i jednoj borbi od 2 sata. Kada bih imao svoju ličnu fabriku ne bih ga mogao ovako snabdevati a ne od ovih idiota mora da se moljaka. Sada pripremam drugu partiju ali šta vredi kada će se opet sutra tražiti isto toliko.

Ja ne znam kakva pojačanja treba poslati Branku.[13] Na frontu ima oko 1800 ljudi, a napada ih 300 komunista, većinom iz sreza Pljevaljskog koji su sada mobilisani. Vrlo malo je proletera. Pred svega šest puškomitraljeza bežale su sve trupe.[14]

3) *Br.1846:* Ovu depešu primio sam odnosno ove podatke od Perhineka[15] iz Sahovića[16] i pravo da Vam kažem nisam ni verovao, jer su me stalno zasipah sa nekim lažnim brojkama. Cipela nemam ni para. Preduzeo sam mere da nabavim opanke, tako isto za hranu i municiju.

4) *Br.1850:* Iz Kolašina Mašanove[17] ljude uputio sam za Sahoviće da se prikupe. Pre'kjuče dobio sam izveštaj da su [otišli u] Zaton i naredio sam da se vrate, danas tek obave šten sam da nisu tamo i niko ne zna gde su-

5) *Br.1883:* Obzirom na novostvorenu situaciju ne mogu te brigade snabdevati iz Pljevalja, a takođe ni one koje pristižu iz Srbije.[18] Nemci su zaposeli ceo donji Sandžak sem Pljevalja. Ima 11—12 bataljona, a to je divizija, a upotrebiće se za ovu akciju protivu crvenih koja se priprema. Za dva dana preduzeće se akcija za deblokiranje Foče gde će i oni učestvovati.[19]

[11] **Odnosi se na nemačke trupe iz sastava 1. brdske divizije. Dolazak tih trupa vezan je za predstojeće operacije protiv NOVJ u petoj neprijateljskoj ofanzivi. Vidi tom XII, knj. 3, dok. br. 61.**

[12] **i** [13] **Zaharije Ostojić.**

[14] **Vidi dok. br. 137.**

[15] **Rudolf Rudi.**

[16] **Sada Tomaševo.**

[17] **Đurović.**

[18] **Da bi onemogućio dalje napredovanje jedinica NOVJ u Crnoj Gori i Sandžaku i tako sprečio njihov prodor u Srbiju, Draža je 16. aprila 1943. naredio mobilizaciju dela četničkih jedinica u Srbiji. Vidi dok. br. 135.**

U tom cilju angažovane su jedinice Rasinskog, Javorskog i 2. ravnogorskog korpusa i jedinice »Gorske garde Nj. V. Kralja Petra II«. Vidi dok. br. 144, 146 i 156.

[19] **Deblokiranje Foče završeno je 5. maja 1943. Vidi dok. br. 138. Od nemačkih trupa učestvovali su delovi 369. i 750. peš. puka (tom IV, knj. 13, dok. br. 159).**

Ne znam tačno kojim će pravcem, ali je verovatno da će dejstvovati sevemo od Pljevalja i pravac Cajniče — Foča dok bi tetkića desno od Ceotine i između Tare i Ceotine.

Na osnovu prednjeg smatram da ne bi nikakve delove naše tamo trebao ubacivati. Što je najteže te grupe tamo ne mogu nikako snabdevati.

6) *1876:* Štamparija je sklonjena u s. Pešcima u blizini Berana. Za sada nije montirana, jer nije bilo mesta pogodnog i ja Vas molim da se ne dira bar za 10 dana dok se situacija ne razjasni.

Nabavljeno je nešto hartije i jedan geštetner. Nalazi se sve u Podgorici, zbog mera preduzetih oko 1. maja nije se moglo izvući-

7) *1890:* Preduzete su mere i za noćas.

8) *1891:* Uputio sam juče dve brigade kamionima (Pavićevića i Đuraškovića).[20] Pavićević pravac Crvena Lokva i dalje ka Prenćanima, a Đurašković: Cer — Zuber — Stožer.[21] Između njih i desno i levo od njih ostale se trupe naslanjaju.

9) *Br.1892:* Molim javite mi gde da Keserovića[22] osiguram hranu i municiju, na kome mestu. Pred uzeo sam mere za obuću i za odelo ne mogu ništa učinjeti.

Situaciju kod Šahovića znate. Ja noćas ili sutra u jutro odlazim na taj front.[23] Verujem da ću ih odbaciti, ali verujem kada se povučem ka Sinjajevini da će opet za mnom, a Sinjajevina je za celu borbu čvor, jer ko nju drži gospodar je celog terena.

Na Sinjajevini naši drže liniju Pećarac — V. Starac — položaji iznad Tušinjskih bara — Javorje — pa dalje sve do Krnova. Ružić[24] na Kmovu sa 400 ljudi, a sa drugim 400 na Javorku- Sa njime Vujisić[25] ima vezu. Kod Ružića Italijani sa 4 bataljona i 12 topova. Drugih delova nema, ni jednog vojnika. Sve trupe Bajove[26] su se povukle na odmor.[27] Ružić ima 800 ljudi naoružanih i oko 400 nenaoružanih. Svakog dana sve mu više beže.

Teritorija Bojovića[28] skroz nesigurna sem Šaranaca. On sa sobom ima 150 ljudi, a oko 50 u trojkama u pozadinu.

[20] **i** [21] **Vidi dok. br. 143 i 144.**

[22] **Dragutin. Vidi dok. br. 156.**

[23] **Na tom prostoru su napad vršile jedinice 1. proleterske divizije (tom IV, knj. 13, dok. br. 115).**

[24] **Ivan.**

[25] **Leka, kapetan, tada komandant Kolašinske brigade.**

[26] **Stanišić (Zetski četnički odred).**

[27] **Rečenica je podvučena mastiljavom olovkom.**

[28] **Nikola (srez durmitorski).**

Na Sinjajevini imam sada 2100 ljudi. Tamo je upućena jedna jurišna brigada.

Partizani su vršili napad nekoliko puta, ali su odbijeni. Kod Ružica svakog dana borbe.

Baju se predao jedan politički komesar bataljonski. Izjavio je da će po cenu svega ići ka Kolašinu i Beranama i to u tri kolone. Sada je zastoj usled čekanja pojačanja-

Ja sam bio juče u Pođgoricu[29]. Sa puk.Barosi" bio sam se posvadio i izbacio ga iz kancelarije, jer je bio Kazao da su svi četnici otišli u partizane i da će mo svi skupa da ih napadnemo. Stoga su Ital. odavde sve spremili za evakuaciju i popeli se čak na kamione, a takođe i onaj bataljon na Mateševo. U poslednjem trenutku sam ih sprečio. Danas je došao još jedan bataljon. Tako sada Kolašin utvrđen.

Imam nekoliko mitraljetki. Hoću da ih ubacim u borbu, ali imam vrlo malo municije. Molim Vas naredite da mi se pokupi tamo 1500 metaka za iste i äko može da mi se uputi još 3 i 4 komada otuda.[31]

Interesuje me šta je sa puk.Milošem[32] — bacanjem. Nikako to na Bjelasici već na Sinjajevini. Ima prostora, a tu je vojska. Dobro bi bilo kada bi bacali nešto automatskog oruđa.

Javiću sutra novosti. Ako čujete kakve vesti o Nemcima za sada budite mirni.[33] Ovu municiju za mitraljetke neka preda odmah Milivoje[34] ovom kuriru a ovaj [od] Vas do s.Berama. Tu čeka šofer.

Poz. sve.
l/V - 1943 god.
Kol[ašin]

Vas poštuje i poz.
Pavle[35]

Odgovoreno Pavlu
u akta
4/V - 43[30]

[29] **Vidi dok. br. 134.**

[30] **Komandant 83. peš. puka.**

[31] **Draža je ceo pasus sa strane, na margini, označio sa dve vertikalne crte, mastiljavom olovkom, i dopisao »nema«.**

[32] **Pukovnik Bejli.**

[33] **Draža se tih dana kretao u rejonu Zaostro.**

[34] **Zonjić.**

[35] **Đurišić.**

[36] **»Odgovoreno« i dalji tekst i datum dopisani su na poleđini originala. Verovatno je to učinio Mirko Lalatović.**

BR. 143

PISMO VASA ĐURIŠIĆA OD 1. MAJA 1943. MIRKU KUKLIĆU O REZULTATIMA RAZGOVORA PAVLA ĐURIŠIĆA SA ITALIJANIMA U PODGORICI[1]

Borane, 1 - V - 1943 godine,

Dragi G. Mirko,[2]

Sinoć Vas nisam mogao potpuno obavestiti o situaciji koju imam iz Kolašina, a i jedan izveštaj mi je stigao kasnije — pošto su oni stigli — no žurio sam pošto je bilo već vreme za zatvaranje bloka, da i njih izbacim što pre-

Dakle, Pavle[3] se je imao vratiti sinoć iz Podgorice, ali jutros još nisam razgovarao telefonom da proverim to. Jedno je tačno, da je posle njegovog odlaska za Podgoricu došlo drugo naređenje, po kome pomenuti italijanski bataljon ima da ostane, a jutros je produžio za Kolašin još jedan bataljon crnih košulja. Iz razgovora sa cmokošuljcima, koji su jutros pošli za Kolašin saznao sam da su u putu iz Zagreba[4] za ovamo još dva bataljona pešadije, koji imaju da učestvuju u akcijama. Do naređenja za odlazak bataljona iz Kolašina došlo je na osnovu izvesnih lažnih izveštaja, koji su bih upućeni preksinoć komandi divizije »Venecije« i komandi trupa Crne Gore, a koji su bih skroz lažni i neosnovani, ah dao Bog, oni jedino takvim izveštajima i veruju.

U pogledu oružja, da li se je dobilo i kojoj količini nemam još izveštaja, ali sam naručio da me i u pogledu toga u toku današnjeg dana izveste.—

Sto se tiče situacije prema Sahovićima, upućene su tri brigade i to: Pavićevića Miloša, Đuraškovića Branka i Lalića Aleksе i sinoć sam kasno putem jedne depeše izvešten da je tamo svaki pravac partizanima zatvoren, kao i da se gura napred--naši.[5] Tako kratko glasila depeša. Dakle, u pogledu toga nemate šta da brižite — sve je dobro, a sada kada se je ova stvar u Podgorici svršila povoljno — biće svakako i mnogo bolje.—

Niste mi trebali ništa u sinoćnjem pismu napominjati da je izmišljotina u pogledu 85.000 sterhnga, jer ja to ne mi-

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 132, reg. br. 7/4—14.**

[2] **Kuklić.**

[3] **Đurišić.**

[4] **Naziv »Zagreb« na karti 1 :100.000 u širem prostoru Podgorice nije pronađen.**

[5] **Vidi dok. br. 142.**

slim nigde ni da iznosim ni da negiram, pošto je to po verij ivi njihov izveštaj.[6] Sinoć je došao drugi izveštaj iz Bijelog Polja, da se nalazite na terenu od Zaostra do Bara Kralj skih. No u svakom slučaju, ako bi došlo do pokreta njihovih trupa biću na vreme izvešten preko jednog karabinjera.

Od jednog svog čoveka, koji je bio u Prijepolju i Brodarevu kao motorciklista i pretstavio se ljudima Hodže Pačariza da je ustaša i da poslovima organizacije dolazi do Bijelog Polja, saznao sam da je u razgovorima sa imenovanim Muslimanima u vi deo da oni rade na prisajedinjenju Sandžaka Hrvatskoj što uostalom nije nikakvo čudo, pošto su na tome bili radili još od početka-[7] Izjavih su da im drugoga spasa od četnika nema, pošto četnicima ne može niko ništa, a uz to pomažu ih Italijani.

Drugih novosti za sada nema.

Vas, kao i sve ostale mnogo pozdravlja,

Vaso[8]

P.S. Sada sam razgovarao sa Mateševom. Pavle je došao sinoć u 10 sati iz Podgorice. Potpuno je zadovoljan sa razgovorima. U pogledu naoružanja naredio sam telefonisti sa Mateševa, da se obavesti od Raja Popovića i putem tastera da me izvesti o svemu preko ove pošte čim dobijem izveštaj proslediću ga Vama.[9]

Pozdrav

Vaso i Milivoje[10]“

U akta[11]
4/V - 43

[6] **Reč je o informaciji koju je dao italijanski kap. Karnjela. Iz izveštaja Vasa Đurišića od 30. aprila 1943. Draži Mihailoviću o odlasku Pavla Đurišića u Podgoricu na razgovore sa predstavnicima italijanskih oružanih snaga, vidi se da su italijanske trupe bile upoznate sa kretanjem Draže Mihailovića i njegove pratnje u okolini Zaostra. U istom izveštaju Đurišić navodi kako je kap. Karnjela informisan o tome da je Draža tražio od britanskih vlasti da mu se pošalje 85.000 funti sterlinga za kupovinu naoružanja i municije od Italijana, kao i to da će četnici naoružanje dobiti od V. Britanije (AVII, Ča, k. 131, reg. br. 7/4.**

[7] **O nastojanjima muslimanskih reakcionarnih prvaka da se Sandžak pripoji NDH vidi: Bogdan Gledović, Narodnooslobodilački pokret u Sandžaku u prvoj godini rata, V1G br. 2, 1972, str. 25—33.**

[8] **Đurišić.**

[9] **Ceo pasus je napisan olovkom, ćirilicom.**

[10] **Zonjić.**

[11] **»U akta« i datum dopisao je mastilom, ćirilicom, Mirko Lalatović.**

BR. 144

IZVEŠTAJ POMOĆNIKA DELEGATA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVICA ZA CRNU GORU OD 2. iMAJA 1943. DRAZl MIHAlLOVlCU O BORBAMA ČETNIKA PROTIV JEDINICA NOVJ KOD ŠAVNIKA, JAVORJA I ŠAHOVlCA[1]

2-V - 1943 g.

S I T U A C I J A :

1. Po zvaničnom i potvrđenom izveštaju od jutros, komunisti su tučeni i proterani iz mesta: Gat, Gora,[2] Samobor, Lipnik. Avtovac, Fojnica i Gacko.[3]

Razbijeni komunisti se povlače iz Ravna ka Čemernom.

2. Od Bijele ka Šavniku[4] napada kapetan Ružić[5] sa oko 700 ljudi (povećano brojno stanje jer mu mnogi iz Šavničkog prebegavaju i bore se pod njegovom komandom protiv komunista). Po približavanju vatre, naši komandanti na Sinjajevini računaju da se borba vodi kod samog Šavnika.[6] Verova tno je da ;kapetan Ružić zauzme Šavnik u toku ovog dana, ukoliko komunisti ne bace prema njemu nove snage sa drugih strana.

3. Na sektoru koje drže naše jedinice na Sinjajevini (linija: Javorje — Crvene Grede — Starac—Pečarac koja se prt>teže preko Sinjajevine pravcem jugozapad — severoistok) nije bilo većih borbi izuzev što je juče ujutnu na pravcu prema Crvenim Gredama (kod beranskog odreda) došlo do borbe sa komunistima kojom su prilikom oni imali 11 mrtvih. Kod nas nije bilo gubitaka.

Na Sinjajevini ima 1200 naših ljudi pored II jurišne brigade koja je danas pošla tamo jer je već počelo pregrupisavanje trupa na Sinjajevini za udar na šavničkd srez koji će uslediti kroz nekoliko dana.[7] Danas pošao da objedini sve ove snage major Andrija Vesković.

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 142. reg. br. 5/1 (CG-V-1619). Iz originala se ne vidi kome je izveštaj upućen. Međutim, Kuklić je tih dana više pisama i poruka uputio Draži Mi'nailoviću, pa se može pretpostaviti da je i ovo upućeno Draži.**

[2] **»Gora« na karti 1 :100 000 nije nađeno.**

[3] **Na tim položajima su ie nalazili delovi 3. NOU divizije, koji su se 1. maja povukli prema Čemernu. O napuštanju Gacka vidi tom IV, knj. 13, dok. br. 11, 149 i 151.**

[4] **Savnik su oslobodile partizanske pozadinske grupe 19. aprila 1943 (tom III, knj. 5, dok. br. 149 i 150).**

[5] **Ivan. Vidi dok. br. 146'.**

[6] **Toga dana su 2. i 4. proleterska i 5. NOU brigada vodile borbu protiv italijanskih i četničkih jedinica na Javorku. O tome vidi tom III, knj. 5, dok. br. 13, 14, 161 i 162; tom IV, knj. 13, dok. br. 10.**

[7] **Vidi dok. br. 146.**

4. Na liniji: Orlovača — Sahovići — Buren j — Prošćenje — Tara grupisane su jedinice: I jurišna brigada na Pavlovom brdu (sev. od Prošćenja); III jurišna brigada na Srebrnici a bjelopoljsfci aktivni bataljon, ravnorečki bataljon, ostatak fočanske brigade, ostatak čajni čke brigade, odred Momčilovića[8] i Cvetića[9] posoli su položaje na liniji: Šorića Krš — Sokolovac — Babajići — Orlovača.

Sve je spremno za oipšti napad (nalet) koji počinje 3- ov. m. uveče. Po dosadan joj proceni situacije sve će jedinice već 4. uveče izbiti na liniju: Vaškovo — Kovren — Bijov Grob.[10] Zamišljeno je da se u naletu ne prave veliki zastoji da bi što manje komunista izmaklo uništenju, a da se ipak pozadina obezbedi manjim krstarećim (poternim) odelenjima.

Danas prilikom izbijanja I i III jurišne brigade na polazne položaje, neke manje grupe komunista počele su da beže ispred ovih ka Vaškovu i preko Stožera [ka] Vrulji, izgubivši pritom nekoliko boraca.

Klica panike već je prebačena na ovu stranu.

Traženo je da 22 bombarduje osinjake komunista u zapadnom delu bjelopoljskog i ćelom pljevaljskom srezu neposredno pred naš napad na tim pravcima.

5. Nemci od Kalinovika i Goražda i Italij ani preko Cajniča i Ćehotine vrše danas deblokađu Foče.[11]

S obzirom na momente pod 4) i 5) Pavle[12] računa da će Vrhovna K-da grupi Keserovića[13] odmah dati pravac (pešice): Crvsfco — Zaton — Sahoviće. A u Šahovićima će moći odmah ovu grupu da snabde hranom, municijom i koliko može i obućom. Ovo dirigiranje treba izvršiti tim pre što će Nemci, dislocirani u N. Varoši, Sjenici, Prijepolju i Brodarevu (koliko se saznaje) imati pravac: Kamena Gora — Mataruga (pljevaljska) i — najdalje Kosanica.

Po srezovima beranskom, bjelopoljskom, kolašinskom i andrijevačkom manja, odabrana odeljenja stalno su u poterama i krstarenju-

Radi bezzastojne veze naredite da Davidović najhitnije dođe u Sahoviće i čim uvede u posao našeg r. telegrafista (sve su kursisti-početnici) odmah se može vratiti na svoje mesto. Ovo bi trajalo samo 2—3 dana.

[8] **Milorad.**
[9] **Radomir, kap. I. kl., komandant Javorskog korpusa.**
[10] **Na tom sektoru su operisale jedinice 1. proleterske divizije (tom IV, knj. 13, dok. br. 2).**
[11] **Vidi dok. br. 142.**
[12] **i [14] Đurišić.**
[13] **Dragutin. O pokretu i rasporedu jedinica Rasinskog korpusa vidi dok. br. 156.**

Obavestite nas da li imate dovoljno osiguranja i ljudstva za pomoćne poslove. Sve, ukoliko se tiče potreba za Vas, poručujte preko Vasa.[14]

pozdr.
por. M. Đ. Kuklić[15]

u akta[16]
4 - V - 43.

BR. 145

ZAPISNIK SA VOJNO-POLITIČKE KONFERENCIJE KOMANDE BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA, KOMANDANATA ODREDA I ODREDSKIH DELEGATA ODRŽANE 2. I 3. MAJA 1943. U KULAŠIMA[1]

Z A P I S N I K

šire vojničko-političke konferencije Komande Bosanskih četničkih odreda, komandanata odreda i odredskih delegata održane dana 2 i 3 maja 1943. g. u Kulašima, srez Prnjavor.

Ovoj konferenciji su prisutni: Rađoslav Radić, komandant Bosanskih četničkih odreda i komandant odreda »Borje«; Sava Božić, komandant odreda »Trebava«; Luka Radić, komandant pozadine Bosanskih četničkih odreda; Vukašin Marčetić, komandant puka »Manjača«; Lazar Tešanović, komandant odreda »Obilić«; Nikola Forkapa, komandant odreda »Motajica«; SJavko Pčelar, kapetan, na radu kod bataljona »Kralj Petar II« Borjanski četnički odred; Stevan Botić; kapetan Manojlo Pejić[2], na dužnosti u odredu »Trebava«; Zec Ljubomir, delegat odreda »Kralj Petar II«; Mirko Džombić, delegat odreda »Obilić«; poručnik Dušan Dukić, načelnik štaba odreda »Motajica«; Milan Marić, pomoćnik komandanta odreda »Trebava«; Brane

[15] **Mirko, pomoćnik delegata Vrhovne komande za Crnu Goru.**

[16] **Tekst i datum dopisao je na poleđini originala Mirko Lalatović, mastilom, ćirilicom.**

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom, umnožen na šapirografu), u Arhivu VII, Ča, k. 233, reg. br. 3/11 (BH-X-626).**

[2] **O radu kapetana Pejića vidi dok. br. 164.**

Radošević, delegat odreda »Manjača«; **Dušan Kurtinović,** delegat odreda »Vučijak«; **Branko Kovačević,** komandant odreda »Vučijak«; **Rajko Zakonović,** načelnik štaba odreda »Trebava«; **Vasilije Lalić,** pomoćnik komandanta Bos. Cet. Odreda; Mišić **Jovan,** komandant odreda »Kralj Petar II«; major Slavoljub Vranješević, načelnik štaba Komande Bos. Cet. Odreda; major **Đuro Popović,** na dužnosti **u** odredu »Trebava«; kapetan **Borislav Mitranović,** delegat vrhovne komande; Ilija Malić, delegat odreda »Borja«; **Branislav Lazičíć,** referent za propagandu kod Komande Bos. čet. odreda;

Konferenciju otvara brat Radoslav Radić, komandant B.C.O, koji kaže: Braćo, poslije 1 decembra 1942, kada je ovde održana konferencija Bos. Čet. odreda,[3] mi se danas prvi put sastajemo. Mislim da je naša sveta dužnost da sa ovoga mjesta svoju prvu misao i svoj prvi pozdrav uputimo našem mladom kralju Petru **II** (svi prisutni kliču : Živeo!) **i** Njegovom zamjeniku u Otadžbini i ministru vojske bratu Draži Mihailoviću (Živio!). U isto vreme ja mislim da smo dužni da odamo poštu svoj braći četnicima, koji su položili svoje živote i prolili svoju krv za oslobođenje našeg Srpskog naroda. Najzad, braćo pozdravljam sve vas koji ste se odazvali našem pozivu i došli na ovu konferenciju. **Verujem da ste i sami svesni** da na nama sve leži, pa želim da se sav naš rad svrši u redu i na miru, u korist Srpskog naroda i naše četničke borbe.

Posle toga brat Radić saopštava dnevni red, utvrđen na predkonferenoiji,[4] kojoj su prisustvovali svi članovi komande B. Č- O., prisutni komandanti odreda i delegat vrhovne komande. Taj dnevni red je sledeći:

1) Otvaranje konferencije;

2) pitanje Nikole Forkape;

3) podnošenje izveštaja o radu Komande Bos. Cet. Odreda od 1 dec. 1942 g. do danas;

4) podnošenje izveštaja komandanata pojedinih odreda o stanju i prilikama u njihovim odredima;

5) naši odnosi prema vrhovnoj komandi;

6) naši odnosi prema Nemcima, Hrvatima, Muslimanima i manjinama;

[3] **O radu i odlukama te konferencije vidi dok. br. 27.**

[4] **Pretkonferencija je održana 29. aprila 1943. u selu Branešci. Zapisnik sa te konferencije nalazi se u Arhivu VII,** Ca, **k. 235, reg. br. 13/5.**

7) pitanje reorganizacije četničke vojske po naredbi i uputstvu br/5;[5]

8) eventualije.

Brat Rade Radić moli da konferencija primi predloženi dnevni red, pa se dnevni red usvaja bez ikakvih izmjena i dopuna.

AD 2 — Pošto je prva tačka dnevnoga reda iscrpljena otvaranjem konferencije, prelazi se odmah na drugu tačku dnevnog reda, a to je pitanje Nikole Forkape i Motajičkog odreda. Uzima reč brat Rade Radić i odmah ističe da je to pitanje stvar četničkog odreda Bori je, a zatim između ostalog kože: »Kada smo mi digli ustanak, to je bilo kao i na drugim mestima. Borili smo se i pod partizanskom komandom, ah kada smo vidjeli kud to vodi, onda smo srušili tu partizansku komandu.[6] Borba je trajala 75 dana i poginulo nas je dosta, ah mi nismo klonuli duhom. Ostala je jedna grupa komunista od oko 300 ljudi, a s naše strane krenulo nas je oko 900 da tu grupu razbijemo. Nikola Forkapa tražio je pomoć, a mi smo mu odgovorili da on dođe nama u sastav i da će mo svi složno udariti na komuniste- U to vreme Marčetić i Tešamović sklopili su nekakav sporazum sa Hrvatima[7] i mi smo u svome odredu raspravljah kakav stav da zauzmemo. Pokojni Jovo Kitić[8] i Franjo Rapo bih su protiv sporazuma sa Hrvatima.« Dalje brat Radić referiše o prvoj konferenciji u Javoranima i svemu što je toj konferenciji predhodilo,[9] a zatim nastavlja: »Kada smo otišli u Banju Luku ja i komandanti bataljona, našli

[5] **U izveštaju komandanta vojnočetničkog odreda »Kočić« od 27. aprila 1943. komandantu Bosanskih četničkih odreda i delegatu Vrhovne komande za zapadnu Bosnu o stanju u odredu i izvedenim akcijama prema Bihaću i Bos. Petrovcu, pored ostalog, navodi se da je od Dinarske divizije primio poštu u kojoj se, pored uputstava za nacionalnu propagandu, nalazi i Uputstvo br. 5 (Arhiv VII, Ča, k. 234, reg. br. 17/5.**

[6] **Reč je o napadu na Štab 4. krajiškog NOP odreda, izvršenom 31. marta 1942, kada su četnici ubili najveći deo članova štaba. Spasili su se komandant Danko Mitrov i politički komesar Vojo Stupar. Iste noći izvršen je napad i na partizansku ambulantu u s. Jošavka, gde su četnici poklali sve bolesne i ranjene partizane, među kojima i dr Mladena Stojanovića. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 4, dok. br. 48.**

[7] **i** [10] **Reč je o sporazumu između četničkih komandanata i predstavnika vojnih i civilnih vlasti NDH o zajedničkoj borbi protiv pripadnika NOP-a. Vidi knj. 1, dok. br. 74.**

[8] **Jovo Kitić je bio komandant bataljona »Tankosić« i pomoćnik komandanta odreda »Borje«. Poginuo je 26. decembra 1942, kod Teslića, u borbi protiv jedinica 1. proleterske divizije (tom IV, knj. 9, dok. br. 3).**

[9] **Konferencija je održana 7. juna 1942. Raspravljalo se o odnosima i saradnji između četnika i oružanih jedinica NDH. Opširnije o tome vidi knj.** 1**, dok. br.** 100**.**

smo se sa Hrvatskim oficirima. Od nas je traženo da pristanemo na uslove na koje su pristali i ostali odredi. Mi smo sklopili taj sporazum i rekli smo da je to samo privremeno i da narod treba o tome da vodi računa.[10] Prilikom pohoda na Motaj icu ubili smo oko 105 komunista. Tom prilikom našli smo i Nikolu Forkapu sa dvije zvezdice. Bataljoni su tražili da te Forkapine ljude razoružam, ali ja sam rekao da to ne može biti i resili smo da on pristaje da se svi imamo pridržavati svih pravila o vojsci i mornarici i da se tome ima svako pokoravati. Nikola Forkapa je znao za sporazum i on je dao izjavu da on sa svojim ljudima stupa u zajednicu i pod komandu odreda Borje. Isprva se nije rovarilo i dobro je išlo dok je bio »pop«.

Kad smo mi razbili komuniste na Motajici, ostao je Vojo Stupar sa nekoliko ljudi i krio se po Motajici. U to vreme došao je i brat Mikašinović[11] i ja sam rekao da toga čovjeka ne treba da vode u borbu, jer su to ljudi koji su došh iz Istočne Bosne, pa su umorni. Poslije je Mikašinović sa još dvojicom, poslan kao kurir za Dražu Mihailovića i došao je do kapetana Račića[12] na Majevicu, ali mu je Račić rekao da on ne može naći Dražu Mihailovića.[13] Nikoli Forkapi smo nudili da on bude moj zamjenik u Borjanskom odredu, ah on nije došao, nego je izvršio napad na Srbac,[14] pri čemu su neki od njih imali petokrake zvezdice- Mi smo opet išli u Motaj icu da napravimo red. Ljudstvo koje je bilo sa Nikolom Forkapom bilo je u vezi sa komunistima Voje Stupara. Uhvaćeno je šest komunista sa jednim puškomitraljezom i pet pušaka, a Mikašinović nije hteo da ih razoruža, nego ih je pustio sa oružjem. Posle napada na Srbac Nemci su od nas zahtevali da im izručimo Nikolu Forkapu i mi smo ga nagovorili da bude negde u selu i da se krije, a da će se odrediti neko ko će upravljati bataljonom. U to vreme došao je i Dukić[15] i mi smo ga pitali, da li bi se on primio komande, pa da mi osnujemo četničku gardu od ono njegovih ljudi i ljudi koje smo još pridodah

[11] **Ilija, potporučnik (u nekim dokumentima se pojavljuje kao narednik) .**

[12] **Dragoslav.**

[13] **Tada se Draža Mihailović sa svojim štabom nalazio u s. Lipovu kod Kolašina.**

[14] **Napad je izvršen 20. januara 1943. na organe narodne vlasti. O tome vidi tom IV, knj. 9, dok. br. 106 i 130.**

[15] **Dušan, rez. poručnik. U ličnoj beležnici Draže Mihailovića za februar ili mart 1942. zapisano je da se Dušan Dukić sprema u Višegradu da sa odredom pođe u zapadnu Bosnu. Takođe je zapisano da Dukić nosi 2 radio-stanice — jednu za Bosansku krajinu, a jednu za Liku (Arhiv VII, Ča, k. 1, reg. br. 17/3).**

od Bundala[16] i drugih četa. Komunisti su tada napadali Manjaču i ona je tražila pomoć, pa je tako bilo da sam ja mislio da Dukić sa njegovih 65 ljudi treba da se vrati gore a da mi sa ostalim ljudstvom pođemo na Manjaču. Dukić je odgovorio: »Ti ne pitaš dali su moji ljudi obučeni i dali mogu da idu preko Vrbasa«. On je počeo zvati pojedine komandire, kao na pr. Ljubu Bundala, i govoriti protiv sporazuma sa Hrvatima, da je to nečasno i da smo mi plaćenici. Ja sam zamolio Lalića i čika Luku Radića da odu u Ilovu i da se stvari urede, a odmah poslije toga došlo je Dukićevo pismo upućeno Laliću u kojem ga naziva petokolonašem, lovcem tuđih pisama i.t.d. Uto je izbila borba protiv komunista.[17] Tu nam je Forkapa poslao oko 60 ljudi, ali preko noći ovi Forkapini ljudi odlaze sa položaja i samo su nam demoralisali ostalo ljudstvo- Pod pritiskom komunista otišli smo u Nožičko i tražili pomoć sa svih strana. Međutim, dok smo tamo bili, dobijem jedno pismo od Nikole Forkape u kojem se kaže da mi tražimo zaštite da s[mo] pod okriljem Hrvata, da smo pobjegli preko Vrbasa na Hrvatsko područje i da smo plaćenici i izdajice, a ujedno da je osnovan neki Srpski Motajički četnički odred.[18] Rajko Malešević[19] bio je uhapšen u Banjoj Luci i mi smo pored svega toga intervenisali i on je bio pušten. Nikola Forkapa pregovarao je sa komunistima i slao svoga komandanta pozadine Veselinovića u Vršane da sa njima pregovara. Forkapa i njegovi saradnid. proturali su u narod vesti, kako sam ja, Sava Božić i dr. plaćeni od strane Nijemaca. Mi smo prelazili preko svega toga. Kad su komunisti napali Prnjavor i ljudstvo Nikole Forkape učestvovalo je u ovome napadu ali su ga komunisti posle ipak napali i odneli mu prilično broj pušaka.[20] Komandant bataljona u Ilovi ima 70—80 ljudi koji su u odredu Borja, a Vlado Vinčić kad je ići dizati šećer u Prnjavor, kaže da pripada Radi Radiću, a kad mu naredim oda ide u borbu, kaže da pripada Forkapi. Citavo ovo

[16] **Ljubo. U to vreme je bio komandir Vrbaske čete u bataljonu »Mrkonjić«. Kasnije u 1943. bio je komandant 2upske brigade Srednjobosanskog četničkog korpusa.**

[17] **Borbe su vođene 12. januara 1943. na prostoru Maslovare — Garići — Hrvaćani protiv delova jedinica 1. proleterske divizije. Četnici su razbijeni. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 9, dok. br. 72.**

[18] **i** [15] **Odred je formiran 27. februara 1943. od bataljona »Knez Arsen« i Motajičkog bataljona. Za komandanta bataljona »Knez Arsen« postavljen je Vlado Vinčić, a dotadašnji komandant tog bataljona Rajko Malešević je određen za komandira Ilovske čete. Trećeg jula 1943. odred je ušao u sastav Srednjobosanskog četničkog korpusa, a Forkapa je postavljen za pomoćnika komandanta korpusa.**

[20] **O napadu na Prnjavor vidi dok. br. 27.**

pitanje pripada u nadležnost odreda Borje, a raspoloženje je u odredu kod ljudstva tako da on želi čak i da se obračuna«.

Nakon toga uzima reč **Nikola Forkapa,** te između ostalog kaže: »Ja bi imao da odgovorim na govor brata Rade Radića. Želim da se intrige bace na stranu i zaborave, jer ako se bude sve iznosilo otićićemo daleko. Pristupio sam Borjanskom četničkom odredu jer sam smatrao da se radi svesno i da se izdaju neke naredbe i upustva po kojima se može da radi. Tih naređenja nije bilo, jer brat Rade Radić ne može u isto vreme biti i komandant Bos- Cet. Odreda i komandant Borjanskog četničkog odreda i komandant pozadine i sve ostalo.« Dalje Forkapa ističe slučaj Vinčića i Rajka Maleševića koji još i danas nosi kod sebe dekret Voje Stupara. »Rajko Malešević, kaže dalje Forkapa, nosi tri dekreta u svom džepu iako je poznati bandit i švercer. Ja nemam ništa protiv bratske saradnje. Ostajem u zajedničkoj saradnji samo onda kad svi odredi budu priznali komandu i izvršavali njezina naređenja.«

Delegat vrhovne komande pita Forkapu da li je zaista slao delegate za pregovore sa komunistima? Na ovo Forkapa odgovara: »Ako je išao Mirko Veselinović, onda on nije išao sa mojom punomoći. Ja ne mogu pregovarati sa onima koji su me 4 puta bih osudili na streljanje. Kapetan Ceranić koji je meni došao iz glavne komande otišao je u komuniste.

Rade Radić: »Ti si ga bio postavio za komandanta bataljona u Ilovi.«

Forkapa ovo poriče pa kaže: »Smatram da je ovo borba i ustanak Srpskog naroda i da to nije nikakav apsolutizam. Kapetan Ceranić digao je moju pušku i konja i otišao.

Rajko Zakonović: »Da li je Vama divizija[21] javila da je on partizan?«

Forkapa: »Nije. Ja ne snosim nikakvu odgovornost za pogreške u borbi protiv komunista, jer sam ja u isto vreme vodio borbu na drugoj strani i izgubio 10 boraca. Ta krivica ne može se pripisati nikom drugom jer Vi nikada niste našli za vredno da nam uputite makar pismo-«

Rade Radić: »Pisano je Vinčiću, jer je on tako hteo.«

Forkapa: »Brat Lalić je rekao da će dovesti Nemce da popale Srpska sela, Zehm da se sve intrige bace u pozadinu. Ja sam dobio izveštaj, što je mene potreslo zato da će se pozvati ljudi da se spale ta sela. Kad ste mi naredili da idem u glavni štab, Hrvati su napali u Kobaš[22] i napali su tu kombinovanu čet. pa sam ja morao da idem da zaustavim

[21] **Verovatno je u pitanju domobranska 4. pješačka divizija.**
" Bosanski Kobaš.

napredovanje Hrvata.[23] Nemci nikada nisu znali gde se ja nalazim kao što to ne znaju ni danas. To su samo informacije onih koji slobodno idu po gradu i u pijanom stanju govore ono što hoće. Brat Rade Radić našao je prema meni zlu volju i govorio po onome što su mu pričah ljudi koji samo laskaju, ah ja sam kadar da stanem pred vojni sud i da odgovaram za svoja dela. Tražim da se iznese šta je zaključeno u Braneš-cima na odredskoj konferenciji od 29 o.m.[24] Tu je traženo da se proleva Srpska krv.«

B. Lazičić objašnjava stav i zaključak koji je donešen na konferenciji u Branešcima.

N. Forkapa dalje ističe da nije imao nikakve pomoći od odreda, nije dobio ni jednog metka i da je našao za potrebno da za to stvori samostalan odred koji i prirodno i strategijski i po broju oružja i ljudstva tome odgovara. Borjanski odred on ne priznaje kao svoju višu komandu, nego da može **sa** njime biti samo u bratskoj saradnjd kao i sa ostalim bratskim odredima.

Vas. Lalić, povodom Forkapinih tvrdnja, kaže, da on nije govorio da će dovesti Nemce da pale sela i da ih on i ne može dovesti, ah je bilo govora o tome da još nije vreme da napadamo Nemce. »Ja sam, kaže Lalić, govorio o praznim Njemačkim kućama i da nije pametno da ih mi uzmemo. Nijedan odred od nas nije dobio ni jednog metka, nego su pojedini odredi dobivah municiju za borbu protiv partizana. Sto se tiče naređenja, mi smo slali sva ta naređenja svima odredima. Nastojali smo da stišamo i smirimo onde gde je to trebalo a ne da dovodimo neku vojsku da pali naša srpska sela.«

Rajko Zakonović. Brat Nikola Forkapa nije nam objasnio borbu u saradnji sa partizanima kod Prnjavora, jer su kod nas bili prošireni glasovi da je on zauzeo Tromeđu na putu od Prnjavora za Derventu.

N. Forkapa objašnjava, kako je tada vodio borbu protiv Hrvata ali ne u saradnji sa partizanima. »Da nije, kaže Forkapa, Carevogorska četa stupila među partizane, jeste! Ona je stupila sa njima i učestvovala u borbi, i ona se posle razbjegla, ah ona je morala da stupi jer je bila opkoljena- Ja nisam mogao da stupim u saradnju sa komunistima, a vjerovao sam u komandira Carevogorske čete podoficira Ljubu Podgorca.«[25]

[23] **Reč je o napadu Crne legije, koja je uz put palila sela (tom IV, knj. 9, dok. br. 133).**

[24] **Omaška, treba p.m. (vidi objašnjenje br. 4).**

[25] **Carevogorska četa, sa Ljubom Podgorcem na čelu, prešla je na stranu NOVJ (tom IV, knj. 10, dok. br. 80).**

Kapetan **Mitranović** pita: »Da li je Podgorac bio opkoljen ili je sam hteo da se preda?«

N. Forkapa: »On je imao 30—40 ljudi ali je jedno veče bio opkoljen sa tri bataljona i morali su da krenu napred pred njima na Prnjavor. Kad je Ljubo Podgorac bio odveden, Rajko Malešević je sam predao svoju četu i on ima danas 21 karabin, od kojih su većina šverceri, koji sve izvoze u Nezavisnu Državu Hrvatsku«.

R. Zakonović. Da li si ti hteo primiti borbu protiv komunista?

N. **Forkapa.** Jesam!

R. Radić: Imaju ljudi koji kažu da je Forkapa rekao da ljudi treba da budu mirni i spokojni i da mogu mirno da spavaju, jer da on ima sporazum sa komunistima.

D. Dukić govori opširno o komunistima i kaže da su u to vreme Forkapini ljudi imali borbu protiv Hrvata i da je ta borba bila uspješna: »Mi smo, veli Dukić, pozvali sve komandire četa i rekli im da se nijedan vojnik ne treba da sastane sa partizanima radi njihovih rđavih osobina. Treba prihvatiti položaje i neodati se panici. Ne verujem da je Veselinović komunista a pogotovo ne Podgorac- Saslušao sam seljake i oni su rekli da su komunisti sastavili obruč da zauzmu Prnjavor i ta četa Podgorca zbilja je otišla, a isto tako i četa Rajka Maleševića, pa su zauzeli Prnjavor bez borbe i dalje produžili prema Smrtićima. Partizani su razoružah Vinčića i odneli mu oružje, koje je dobio od borbe protiv Hrvata. Jedva je uspelo da se izvuče Oko 30 ljudi sa automatskim oružjem. Bila je propaganda od strane komunista da sam ja pobegao preko Ukrine, a da se Nikola Forkapa šeta po Srpcu sa petokrakom zvezdom i da je on sa njima.« Dalje Dukić govori o zauzimanju Srbca i guranju za Kobaš i Novu Ves. »Mi smo 6 komunista uhvatili, ah komunisti doznali da smo mi tu, pa su upali u Novu Ves i mi smo morah da se povučemo, jer ih je došlo oko 180—200. Mi smo po noći izvršili protiv napad, pa smo mi imali jednog mrtvog i komunisti 4 mrtva i 9 ranjenih. Mi smo morali opet da manevrišemo i krenuh smo za Motajicu i udarimo na Lepenicu a zatim na Srbac.« Dalje Dukić govori opširno o borbama sa komunistima kroz punih 17 dana. »Ako hoćemo da govorimo o nekoj našoj saradnji sa komunistima onda neka se ovo ispita na Motajici. I danas bi ostalo onih 1000 partizana što su naoružani prilikom zauzimanja Prnjavora, da ih mi nismo razbih. Meštani bi ostali, ah su morah da izdrže borbu na Motajici, pa su im ostali pantzani rekli da i oni moraju bježati sa njima. Taj slučaj sa komunistima, koji je sada pred

nama, nije se drukčije odigrao, nego se dogodilo tako kako sam izložio-«

R. Radić, zašto niste vratili i doveli onih 35 ljudi kad Vam je bilo naređeno?

D. Dukić: »Nije bilo 35 nego 29 ljudi. Vi ste mi napisali da vratim ljude BundaLu, 15 ljudi, a ostali su počeli bježati.

R. Radić: da, pošlo je ljudstvo da bježi, kad je vidjelo da i vi izvršavate naređenje komande.

D. Dukić: Objašnjava prilike u vezi sa ovim, pa kaže: »Došao je brat Dušan Novaković sa 40 ljudi i pitao: »Ko Vam je dozvolio da Vi uđete u Kobaš? On je poslao pismo, da hoće da razgovara sa Hrvatskim satnikom i da se Kobaš povrati Hrvatima, a da se mi povratimo na liniju utvrđenu sporazumom. Poslao je jednog vojnika da prepliva preko Save u Slavonski Kobaš i ovaj se vojnik nije vratio nazad. Sve ovo može posvedočiti brat Mirko Džombić.«

R. Radić: »I danas ima tih ljudi tamo, a to je bio jedan čovjek iz Maslovara-

D. Dukić nastavlja dalje svoje izlaganje i kaže da je govorio vojnicima da se moraju vratiti u sastav Bunđalove čete, ali oni to nisu htjeli i izdao je naređenje da se odmah upute, ali to su bih neki Kozarčani i nisu hteh nazad. Dalje govori
0 bježanju vojnika iz jedne jedinice u drugu iz bojazni od kazne. Od tih ljudi sada kod njih nema ni jednoga.

R. Radić: »Vi ste dobili pismo od majora Vranješevića da stupite u borbu, ah taj kurir je ubijen!«[26]

D. Dukić: Ovo kategorički poriče.

R. Radić: »Kuru kojega Vam je uputio major Vranješević došao je iz Slavonskog Kobaša, zvao se je Ljubo Topić
1 ubijen je.

D. Dukić to ponovo poriče i kaže da oni nisu imali vezu i prelaz preko Save.

R- Radić tvrdi da je prešao kurir i da ima ljudi koji to znaju.

Luka Radić: »Da li je Dukić priznavao brata Radu Radića kao komandanta kad mu je on uputio pismo da dođe sa gardom u Vršane?

D. Dukić: »Ja kad sam došao u Jošavku, primetio sam nekoliko nedostataka, ah ih nisam hteo izneti, jer sam bio stranac i bojao sam se. Vidio sam napuštenu vojsku koja troši municiju. Ja sam automatski priznao glavnu komandu ali samo

[2]**s j :6 $K_{Ur}j_r$ j_e nosio naređenje po kojem je trebalo da četnici u toku 5. januara 1943. izvrše napad na delove 1. proleterske brigade. Međutim, istog dana su delovi ove brigade napali četnike u s. Kokori i razbili ih. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 9, dok. br. 34.**

sa rezervom, jer sam video da nema povezanosti jedinica, da se njena naređenja ne izvršuju i da tu nema nacionalne baze i nacionalne propagande. Za godinu dana nije se ništa radilo. Kada sam otišao na Motajicu vidio sam da se tamo može provesti vojnički duh i stvoriti vojnička organizacija, jer tu postoje uslovi i teren za vojnički rad. Radi toga naređenja nisam mogao izvršiti.«

Luka Radić ponavlja isto pitanje.

D. Dukić kaže da je priznavao komandu Bosanskih četničkih odreda.

L. Radić ističe da se Dukić ogrešio o svoju dužnost ne izvršivši naređenje i ističe primer kapetana Lazara Bogetića, koji je došao sa dva čovjeka tamo gde mu je bilo naređeno, a kuda je trebao da krene čitav jedan odred koji se je pokolebao i nije hteo da ide.

D. Dukić se pravda da je morao da brani položaj.

B. Lazičić pita Dukića, odkud je on mogao da steče uvjerenje da od strane glavne komande nije vršena nikakva nacionalna propaganda?

D. Dukić odgovara da te propagande zaista nije ni bilo ili on nije mogao primetiti da se na tome polju bilo šta radi.

B. Lazičić kaže da je on takav zaključak mogao stvoriti samo na temelju neobaveštenosti i da su sva pitanja koja se tiču četničkog pokreta i njegove borbe obrađena u pojedinim letcima koji su umnožavani i upućivani pojedinim odredima, što znaju svi komandanti odreda.

Dalje B. Lazičić pita, kakva je danas sudbina onih sela koja je Dukić branio u ono vreme, kad nije hteo da izvrši naređenje ove komande?

D. Dukić odgovarajući na ovo pitanje kaže, da su oni svoje položaje držali čvrsto sve do dolaska komunista. Sva ta sela koja su zauzeta, a u kojima smo zarobili oko 400 pušaka i imah uspeha u borbi, mi smo i branili- Dolazak partizana sve je omeo. Trstenci i Miškovci bih su napadnuti.[27] Mi smo obavešteni da Hrvati napadaju ova sela i da imaju nameru da napadnu i Sibovsku. Rajku Maleševiću sam dao nalog da napadne Hrvate odnosno da brani Trstence. Ja, Nikola Forkapa i Mikašinović držali smo zborove koje smo bili zakazali. Pošli smo u pomoć i otkazali zakazane zborove. Hrvati su napadah sa jednom čitavom pukovnijom i uspjeli su da dođu na glavnu tačku na Motajici, koja se zove Baraka. Hi-

[27] **U s. Miškovce i Trstence ušle su 13. januara 1943. jedinice domobranske 4. pješačke divizije. Četnici su se povukli, ali su poslali pregovarače da se obustavi dalji pokret domobranskih jedinica. Više o tome vidi tom IV, knj. 9, dok. br. 205.**

ljadu i po seljaka nenaoružanih bilo je prema 600 domobrana koji **su** bih spremni da se predaju. Korovi su bili pošteđeni **od** paljevine, ah su opljačkani, Trstenci su imah 10 izgorelih **kuća. U** svemu ovome nije krivica do nas, nismo mi krivi nego komunisti.

Sava Božić misli da bi trebalo da se stvar Nikole Forkape i Motajičkog odreda raspravi u Borjanskom četničkom odredu.

Major Vranješević je suprotnog mišljenja i drži da se to pitanje može resiti na ovoj konferenciji-

L. Radić drži da bi bilo najbolje da se oni međusobno sporazumeju.

N. Forkapa kaže da on ne priznaje Borjanski četnički odred.

V. Lalić kaže : »Rešavali mi ovu stvar ovako ih onako, kao Borjanski odred ih kao ova komanda, na isto će izaći. Ozrenski odred već je bio napadnut i sad se vrše neka pripiamanja, pa možda će biti napadnut i Borjanski odred ih sektor Nikole Forkape, a da je Nikola Forkapa slušao naređenja, nebi bilo ovoga, jer oni nebi imali razloga da traže povlačenje na stare međe. Dalje Lalić tumači slučaj odlaska štaba (Komande) u Klašnice i Slatinu.

V. Marčetić misli da je najbolje da se braća Radići i Forkapa za vreme ručka međusobno sporazumeju i da stvore sporazumno zaključak, pa da tu stvar već jednom reše.

M. Marić kaže: da njemu izgleda da su se u naše stvari umješali i Komintema i Gestapo-

R. Radić. Nikola Forkapa je sada izložio svoju stvar, pa ćemo mi resiti to pitanje da svi možemo ići u borbu protiv komunista.

N. Forkapa: »Ja sam pripreman da idem u borbu, ali danas ova stvar treba da se reši.«

R. Radić pita Forkapu: »Pristaješ li ti da sa svojim ljudima ideš u borbu protiv komunista odnosno partizana?«

N. Forkapa: »Pristajem, samo mohm da se danas donese zaključak da će svi odredi stupiti u borbu protiv Nijemaca i Hrvata, čim bilo koj i od njih bude napadnut.«

R.Radić kaže da je to već ranije zaključeno i traži od Forkape da njegovi ljudi prestanu sa izazivanjem Nemaca i Hrvata, jer dok su partizani tu, mi se ne možemo uspešno boriti na dve strane.

N. Forkapa tvrdi da njegovi ljudi ne izazivaju nego da se izaziva sa druge strane-

R. Radić ističe da se mi zasada nebi mogli tući za ona područja koja po ugovoru zasada nisu naša.

Brat **Savo Božić** kaže da su ljudi iz Ozrena izazvali i napali jednu hrvatsku stražu i oteh od nje jedan puškomitraljez. Na taj način jedan neodgovoran čovek može da nas sve uvede u borbu, a ne znamo kako bi se ta borba svršila, pa bi svi mogli nastradati. Treba najprije pokušati svaki spor resiti mirnim putem.

Z a k l j u č a k : Pošto je diskusija po tač. 2 dnevnoga reda iscrpljena, konferencija donosi jednoglasno ovaj zaključak: *Komanda Bosanskih četničkih odreda priznaje Motajički odred kao samostalan odred sa svim pravima i dužnostima, pod uslovom da se sa ovim saglasi Borjanski četnički odred, o čemu će se pobrinuti komandant toga odreda i komandant B. Č. O. brat Rade Radić. Brat Nikola Forkapa obavezuje se, da će izvršavati u međuvremenu sva naređenja Komande Bosanskih četničkih odreda i da će slati svoje ljude u borbu protiv komunista odnosno partizana.*

Izveštaj o radu glavne komande u kratkim potezima podnosi brat Rade Radić, koji između ostaloga kaže: »Kada smo mi bih na konferenciji ovdje u Kulašima 1 decembra, komunisti su prodrli preko Tešanovićevog sektora i napah su i na odred Borje.[28] Na položaj smo otišli ja i brat major Vranješević sa vojskom, ah komunisti su ipak prodrh i naši su nas napustili. Naše lijevo krilo ostalo je otvoreno, a oni su udarili uveče- Ostalo je jedno 20—30 sela gde partizani nisu došli. Drugi bataljoni ostali su na drugoj strani i borili se dok im nije poginuo komandant bataljona brat Jovo Kitić. Mi smo stalno tražili pomoć od Manjače i Kočića i oni su bih došh ah su se nakon dva dana vratih, jer je bio Božić.[29] Nakon toga otišao je načelnik štaba major Vranješević sa kapetanom Pejićem u Trebavu i Ozren da traži pomoć i da ih krene u borbu protiv partizana.[30] Međutim i ovi ljudi iz Trebave i Ozrena vratili su se, a da nigdje nisu učestvovah u borbi. Mi sad stalno držimo mnogo ljudi na okupu, a osnovana je i brigada kojom komanduje brat Laza Tešanović.[31] Imali smo i uspeha na Čečavu,[32] gde smo zarobili 60 pušaka i nekoliko mitraljeza. Bataljoni Karađorđe i Tankosić i njihove čete su

[28] i [32] **Napad su, u drugoj polovini decembra 1942, izvršile jedinice 3. sandžačke brigade (tom IV, knj. 9, dok. br. 47).**

[25] i [37] **Jačina tih snaga bila je 700 četnika. Namera im je bila da napadnu jedinice 1. proleterske divizije. U međuvremenu, proleteri su razbili četnike iz odreda »Borja« te se ta grupacija četnika povukla u toku 6. januara 1943, pošto su prethodno opljačkali neka sela (tom IV, knj. 9, dok. br. 37 i 42).**

[30] **O odlasku Vranješevića i Pejića u Trebavu (formiranje korpusa i upućivanje u borbu) vidi dok. br. 27 i 32.**

[31] **Reč je o Vrbaskoj brigadi (dok. br. 82).**

slabije ove godine nego lani. Kod njih vlada nezadovoljstvo koji tkao da se boje da će ion neko nešto oteti. Kod bataljona Mrkonjić ima najmanje spaljenih kuća, jer smo se mi borili frontalno. Pored svega što nema uvek dovoljno reda, discipline i poslušnosti unutar pojedinih jedinica, ja ipak ne mogu reći kad se sve uzme u obzir, da se ljudi ne bore dobro. Naši ljudi nemaju dovoljno obuće i odeće, a ponekad moraju i da budu gladni. Sve to nije lako- Sa teritorije mnogih sela nije niko prešao u komuniste nego samo 6 ljudi i to Miloš Milanović i još neki. Sela nisu za komuniste, jer su težaci sami hvatali partizanke i tukli ih motkama. Savo Cerek se odmetnuo sa komunistima i 250 ljudi, ali istu grešku počinio je i Ljubo Podgorac kao i Miloš Milanović, koji po pričanju naroda nije počinio nikakve štete. Svi ti ljudi žele da se opravdaju i govore kao da su morali da idu sa partizanima. Bojim se kaže brat Radić, da reorganizacija naše četničke vojske po naredbi br. 5 nebi unijela zabunu,[33] jer mnogi ljudi misle da će posle biti đenerali, a što nemože nikako biti. Sto se tiče ova tri bataljona Borjanskog četničkog odreda oni danas stoje dobro i čekaju naređenje. Uviđaju ipak da im je spas u tome što nemoraju u isto vreme da ratuju na dve strane. Može se uvek skupiti 1000 ljudi pa da odmah ustanu u borbu protiv neprijatelja. Ljudi bi bili mnogo borbeniji kad bi se ratovalo protiv Nijemaca i Hrvata.«

Major **S. Vranješević,** načelnik štaba, nastavlja podnošenje izveštaja komande B. C- O., u kojemu između ostalog kaže: »Mi smo ovde konferisali 1 dec. 1942 g. i na samoj toj konferenciji brat Lazo Tešanović dobio je izveštaj da su partizani prešli Ugar i razbili njegove dve čete.[34]

Brat **Jovo Mišić** moli majora da u svome izlaganju ne uzima nikoga u zaštitu.

Major S. VRANJEŠEVIĆ produžava svoj referat i kaže: »Ja sam na toj konferenciji izabran i postavljen za načelnika štaba i naređeno je odmah koncentracija snaga na Skatavici i Ravnoj Gori. Međutim, komandant je naredio da dva bataljona izađu na Borje, i to na Solila i Klupe. 5 decembra partizani su zauzeli Kotor-Varoš.[35] Vlado Vinčić sa svojim ljudima ostavljen je u rezervi. Partizani su uspeli da prodru naš položaj i naši su se povukli u Jošavku, a 7 decembra otpočela je naša

[33] **Reč je o Uputstvu br. 5.**

[34] **U pitanju je pokret jedinica 1. proleterske brigade, preko r. Ugar, na teritoriju Pougarja. U toku 22. decembra 1942. te jedinice su zauzele četničko uporište Skender-Vakuf (tom IV, knj. 9, dok. br. 113, 156, 215).**

[35] **Kotor-Varoš su 4. decembra 1942. oslobodile jedinice 1. proleterske brigade (tom IV, knj. 8, dok. br. 129, 177 i 215).**

protivofanziva i imi smo 8 km bili potisnuli partizane. Sutra dan borba se nastavila i da nije bilo Vrbaske čete koja je popustila mi bi tada partizanima zadali težak udarac, ali ovako partizani su uspjeli da se povuku preko Maslovara. Mi smo pred sam mrak došli u Maslovare i ja sam naredio koje položaje treba da zauzme bataljon Petar Mrkonjić, ali je komandant našao da vojska neće da ide na položaj. Sutradan dobili smo izveštaj da su Nemci napustili Kotor-Varoš koji su bili povratili od partizana, i otišli u Čelinac- Naročito ističem rđav običaj kod nas da naša vojska uopšte neće da izviđa, nego želi da taj važan i sudbonosan posao rade civili. Patrole su slate, ali mi nismo znali da se neprijatelj ponovno probio i da će izvršiti povratni napad. Jedinice bataljona Kralj Petar II nisu se htjele boriti nikako. Tri čete mi smo dva put vraćali na položaj. Dalje major Vranješević opširno godori o toku operacija protiv komunista u toku zime. Naglašava neposlušnost pojedinih bataljona, a naročito bataljona Kralj Petar II. Međutim partizani nikako nisu mirovali nego su stalno nastavljali sa svojima napadima. Izlaže stanje kakvo je prilikom pojedinih borbi vladalo između pojedinih bataljona Borjanskog odreda. Ostajalo je od bataljona po 20—30 pušaka van borbe, i to su bili ljudi koji nisu smjeli doći u ruke partizana. Mi smo stalno bili kod bataljona Mrkonjić i ja sam predložio da idem i kod ostala tri bataljona da vidimo kakvo je stanje tamo. Međutim, komandant je to osporio, pa smo pošli poslije 10 dana, ali je tada već bilo dockan jer su nam partizani presekli put. Nije odgovaralo istini da smo mi prebjegli na Hrvatski sektor kao što je pisalo u letku koji je izdao Forkapa i njegovi saradnici. U Klašnicama se nalazio jedino čika Luka Radić, i to stoga jer je bio bolestan. Borba protiv partizana vođena je svaki dan i to bataljon Mrkonjić (Jošavački), pomoć odreda Manjače i Kralj Petar II kojom je komandovao brat Jovo Mišić, a u isto vreme tražena je pomoć od Trebave i Ozrena. Partizani su izvršili na nas prepad na Kokorima[36] i naši su se povukli, a tada je došao Božić i omeo stvar, pa nismo uspeh. Borci Manjače i Kralja Petra II vratili su se kući.[37] Ja sam lično sa kapetanom Pejićem otišao u Trebavu i Ozren da tražim pomoć. Mi smo tamo ostali 20 dana. Komandant Trebave brat Savo Božić rekao nam je da će odmah dati pomoć, ali da Treba va i Ozren imaju sporazum da rade zajednički, a pomoć je obećao i komandant odreda Cvijetin Todić, ali pod izvjesnim uslovima. Došlo je do toga da je dana pomoć od 1200 ljudi, ali mi smo dobili izveštaj da su se partizani povukli prema Travniku. U to vreme došao je kapetan brat Bora Mitrano-

vić.[38] Pripremala se opšta ofanziva protiv partizana. Ljudima se nije dalo da idu, pa su se izgovarali kako su bosi. Ozrenu je dana pomoć oko 300.000 din. za obuću. Došli smo do Karanovca i ljudi su se odatle vratili. Ja sam dobio utisak da je Mirko Topić[39] najveći krivac za vraćanje, jer je tražio neku naročitu hranu i komak što mi nismo mogh dati. Trebava je produžila pokret do Dobrnje i tu se i Trebava počinje da koleba. Milan Marie[40] dobio je pismo od nekog Đukića da će Trebava biti napadnuta. Ozrenčani su na Cehncu prilikom povratka pobili neke žandare i na putu su pljačkah. Prva partizanska Krajiška brigada nije uspjela da se povuče, nego je ostala na Očaušu. Pljačkah su. Mi smo stvorili Vrbasku četničku brigadu kojom je komandovao brat Lazo Tešanović sa velikim uspehom. Gonio ih je i otimao im oružje. Htjeli smo da ih očistimo, jer smo bili obavešteni da među njima vlada tifus. Mišić je došao u pomoć, a Manjača nije dala pomoći. Nismo imah dobrih veza- Napad koji je na partizane izvršen na Petrovom Polju bio je takav da ga ja ljepšega nisam video.[41] Sve je išlo u savršenom redu i borci nisu hteh da otvaraju vatru sve dok nisu došli na 150 metara do partizana. Daljni pokret nije izvršen zato što su dosh krivi podatci o pojavi jedne partizanske brigade koja se prebacila sa Vitovlja. Sutradan je produžen napad. Leva kolona se demoralisala i dolazi do povlačenja i ta akcija uglavnom se završava neuspehom. Opet se grupišu snage i dolazi Manjača u pomoć, ali i tu je napravljen pačariz i Manjača se vratila. Mišić je ostao u borbi. Na strani Manjača nije bilo žrtava i ona se povukla a da rdko nije bio ni ranjen. Tu borbe nije ni bilo nego samo neko čarkanje. Ni ta akcija nije uspela. Preduzeli smo daljnu akciju i došao je i bataljon Mrkonjić od Borjanskog odreda. Povlačenje bez borbe. Zatim je došla akcija pred Uskrs- Borba je vođena oko dva sata i to je uglavnom bilo čarkanje. Poslije tri ispaljena metka dve čete su pobjegle bez obzira pravo svojim kućama i štab je mogao da padne u ruke partizana. Partizani su došli za leđa Tešanoviću i oduzeh mu jedan bacač. Zbog nesavjesnog rada došlo je do toga da imamo komuniste u Ma-

[38] **Boru Mitranovića je krajem decembra 1942. uputila Vrhovna komanda u zapadnu Bosnu da kao profesionalni vojnik komanduje 5. korpusom za napad na NOVJ na slobodnoj teritoriji zapadne Bosne, Like i Korduna (dok. br. 1). On je u zapadnu Bosnu stigao 18. januara 1943 (dok. br. 164).**

[39] **Rezervni potporučnik, učitelj. U toku 1942. bio je u Ozrenskom četničkom odredu.**

[40] **Narednik, tada zamenik komandanta Trebavskog četničkog odreda.**

[41] **Borbe su vođene krajem februara i početkom marta 1943. protiv jedinica 1. krajiške NOU brigade (tom IV, knj. 11, dok. br. 30).**

slovarama. U naše redove uvukle su se neke bube, neki agenti komunista a možda i Nijemaca. Naše komandirsko osoblje nije dobro i to zato što su stari borci bačeni u zapećak a na površinu se izbacuju ulizice koje nikad nisu učestvovale u borbi. Drugi razlog je ovaj: pakt sa Hrvatima ima rđavih ali ima i vrlo dobrih strana, ah za njegovo vreme nije se ništa radilo na organizaciji vojske. Mi smo se bih vratili na mirnodopski život kakav je bio za vreme Jugoslavije. Počeli smo raditi sve što ne valja i izazivati i vojsku i narod. Po vojnicima se poznaju njihove starešine. Cilj ove današnje naše konferencije jeste da se iznesu i nedostatci i da se preduzmu sve mere da se jedanput krene naprijed, jer ja ne vidim da idemo naprijed nego svaki dan po jedan koračić nazad. Izgleda da se neki ljudi boje da će im neko oduzeti položaje na kojima se nalaze, a to nije tačno. Mi moramo raditi složno i sporazumno, a niko ne treba da očekuje da će možda sutra biti đeneral ih pukovnik- Nagrada će biti od strane države a ne kao što je bilo sa našim dobrovoljcima i invalidima da po Beogradu nosaju štake i gladuju.

Moje je mišljenje da mi našu vojsku treba da reorganizujemo iz temelja. Mi imamo naređenje od brata Draže Mihailovića o tome i ja ne vidim smetnje da se ono ne sprovede u djelo. Niko nebi mogao da bude zapostavljen. Vojska se mora bezuslovno odvojiti od pozadine, a pozadina treba da radi za račun vojske. Sve dotle dok pojedini komandiri napuštaju borbene položaje pod izgovorom da idu pregledati opštine i nadzirati njihov rad, nema sreće i nema uspeha. U pozadini se postavljaju kontrolni organi koji vrše nadzor nad celokupnim radom. Ovako, pojedini komandirčići imaju buđelare novaca i naduli su se kao žabe, a to nije njihova babo vi na. Odvajanja mora biti na taj način. Meni nije simpatično što se u glavnom štabu svaki izveštaj vojničke prirode mora da pročita svakom članu štaba, a odatle se otkrivaju naše vojničke tajne. Obaveštajna služba kod nas gotovo i ne postoji. Odnos između Komande B.C.O- i pojedinih odreda bio je nikakav, jer niko neće da izvršava naređenja koja komanda izdaje, a to znači da starešine nisu iskreno prišle toj organizaciji. Organizacija kada već postoji treba svakim danom da napreduje; ja dobivam utisak da će komandanti sami upropastiti našu četničku stvar.

Prigovara se da Komanda ne radi, ali stvarno je to, da ona zaista ne radi samo zato što nemože da radi, jer odredi ne izvršavaju naređenja. Upravo kad se namerava da se preduzme neka važna akcija i naredi se pojedinim odredima šta treba da čine, onda se često puta kaže kako im preti opasnost, a ta opasnost uopšte ne postoji, nego je samo izgovor da se ne

izvrši naređenje. Dukić niukam slučaju nije bio u pravu kada nije izvršio naređenje, čak i onda kad mu je ono ponovljeno. Kod organizovanja zadnje akcije, tako stanje je bilo kod svih. Da štab može da radi, mora da bude tačno i o svemu obavešten, a izveštaje niko ne šalje. Lako je reći: »Brigo moja pređi na drugoga«! Nemojte, braćo, tako raditi. Svaki hoće da bude car na svome području. Izveštaje Komandi slao je jedino brat Savo Božić, i to kad je situacija bila zategnuta. Međutim uvek ima nešto novo i to treba da se javlja.

Moj predlog je da se sve ovo organizuje na vojničkoj bazi i da sve što se radi treba da bude u korist vojske-

Ilija Malić: »brat major je kazao da se moj bataljon[42] povukao iz borbe, što nije tačno. Da ja nisam sa svojim lijevim krilom primio vatru, nebi se nijedan od »Karađorđa« izvukao. Ja ću izneti sve gde je moj bataljon učestvovao u borbi«.

Major **S. Vranješević** kaže da mu to nije poznato, jer nije izveštavao. I prošlog puta svi su se Malićevi ljudi povukli iz borbe.

I. Malić izlaže stanje stvari i naglašava koliko je njegov bataljon učestvovao u borbi, ističući da mu je bataljon predat sa 120 karabina, a bez i jednog automatskog oružja.

Major Vranješević misli da treba doneti zaključak, da se sve zarobljeno oružje smatra kao zajednički ratni plan i da se podjednako deli na sve bataljone.

I. Malić kaže da se danas pojavljuje i ta nezgoda, da se oni ljudi nazivaju komunistima i progone koji nikada nisu bili komunisti.

Major **Vranješević:** »Iznesi ko je to kazao!«

I. Malić: »Kazao je bataljon Karađorđe i Mrkonjić. Što se tiče vojske i vojne organizacije, ja priznajem da nije sve onako kako bi trebalo da bude- Što se tiče reorganizacije, ja sam naredio stanovništvu da nabavlja oružje i sad snaga naoružanja odgovara pravom stanju stvari. Bataljona su kao i brigade formirani po želji naroda i vojske. Brojno stanje neću da dadnem. Kod mene je mesto bataljona osnovana brigada.[43] Ja nisam za to da pravim razjedinjenje nego da idemo zajedničkim putem. Molim da se to izvrši i ovo što je učinjeno primi na znanje. Mislim da bi najzgodnije bilo kad bi se od

[42] **Odnosi se na bataljon »Kralj Petar II« iz odreda »Borja«.**

[43] **Reč je o formiranju Ljubićke brigade. Kad je 3. jula 1943. formiran Srednjobosanski korpus, brigada je ušla u njegov sastav kao 3. brigada toga korpusa. Od 3. bataljona te brigade formirana je 21. aprila 1944. Dobojska brigada, a 20. oktobra iste godine od Ljubićke brigade formirane su dve brigade — Ljubićka i Tešanjska.**

Borjanskog odreda osnovale 4 brigade, i to Jošavka, Tankosić, Moja brigada i Forkapa, a to da sačinjava jedan korpus i da se obrazuju vojni okruži.

Jovo Mišić: »Da li broj oružja odgovara brigadi i da li je brigada kadra da odgovori borbi, jer brigada bi trebala da bude toliko snažna da uništi jednu komunističku brigadu«.

Major **Vranješević:** »Ja nemam ništa protiv osnivanja te brigade, ali imam samo jednu zamerku, a ta je što nije predhodno izvestio Komandu Borjanskog četničkog odreda i tražio odobrenje za takav postupak, jer je to jedini redovan i pravilan put.«

I. Malić: »Izveštavao sam uvek, ali nikad ni po čemu nisam dobio rešenja. Poručio sam da se ubije Vid Nježić što nije učinjeno. Ja stvarno nisam išao redovnim putem, ali tako je hteo i tražio narod.«

Major S. **Vranješević:** »To narod ne može da formira.«

Kapetan **Mitranović:** Bio si dužan da izvestiš komandu, tako da mi znamo o čemu se radi. Možda je stvar i potrebna, ali ti nemožeš da radiš na svoju ruku. Ja sam kapetana Pčelara poslao tvome bataljonu i pitam zašto nije otišao u akciju, kao što mu je naređeno. Ja sam mu naredio da ide u bataljon Kralja Petra II da obiđe položaje, a ne da osniva brigadu.

Kapetan **Pčelar:** »Ja sam otišao na tu sednicu da govorim o položaju prema Hrvatima i prisustvovao sam toj sednici samo zato da komandirima kažem da kopaju rovove i drže položaje.«

Kapetan **Mitranović** govori o odvajanju vojske od pozadine. Smatra da treba da postoji jedan operativni štab koji komanduje vojskom a ne meša se u pitanja pozadine.

Lazo Tesanović: »Slažem se sa izjavom brata majora Vranješevića u pogledu reorganizacije naše vojske. Mi smo od komande očekivali da ona manevriše vojskom pojedinih odreda i da se ukazuje stvarna i brza pomoć što nije moglo da bude. Bataljon Kralja Petra II bio je u pomoći kod mene, ali nikada nije primio borbu, ali isto tako on nije nikada zato nikome odgovarao. Isto tako je i sa Manjačom. Odred Mišića je jedanput časno učestvovao u borbi. Borjanski odred išao je često u borbu, ali i on se povlačio baš u odlučnom času- Tako je bilo na pr. na Očaušu. Vratio se je Mišić, a vratio se je i Borjanski odred. Ja sam ostao sam i partizani su tu ostali i napali na moj sektor, pa su popalili sve ono što je vredno i mi sad nemamo šta da jedemo. Povlačenjem sa Korićana kriv je »Kralj Petar II«. Svi pokušaji da uništimo jednu malu grupu i demoralisanih i bolesnih partizana nisu uspeh, što je svakako

za osudu, jer sutra kad moradnemo da primimo borbu protiv Nemaca i Hrvata imaćemo partizane za leđima, a to nesme da bude. Ja sam išao svuda u pomoć, ali niko mi to nije vratio, jer su mi dolazili pojedini odredi i pljačkali mi ono sirotinje. Komanda je izdavala naređenja ali ih niko nije izvršavao. Odred »Kočić« nije nikada išao u pokret po naređenju a i Manjača se vratila, a na položaj je došao samo Kapetan Bogetić sa dva svoja pratioca. U narodu vlada veliko nezadovoljstvo zbog ovakvih postupaka i bezrazložnog bežanja sa položaja. To je toliko učestalo, da sav narod pita i one vojnike koji sa dozvolom idu kući sa položaja pita: »Šta je, kuda vi bežite?« Ja sam ovih dana potpuno rasformirao svoj odred da ga ponovo formiram na vojničkoj osnovi, jer je popustio moral i disciplina. Bolje je imati i mali broj disciplinovanih, poslušnih, borbenih i vernih ljudi, nego brigade i divizije nedisciplinovanih i neposlušnih. Ljudi se izgovaraju da ne valja plan i da bi trebalo drukčije raditi. Vojska se mora reorganizovati na vojničkoj osnovi i to tako da nema ništa sa pozadinom- Dok to pitanje ne resimo ja stojim, a i moji vojnici, na tome stanovištu, da sve uredimo na vojničkoj osnovi i da pomoći nećemo tražiti ali ni davati, dok svi odredi ne budu tako uređeni.

V. Marčetić: »Vama je, mislim poznato, kako je 4 aprila lanjske godine Manjača počela da se bori i bila je svakog dana u borbi protiv partizana.[44] Od novembra pa do sada na Manjaču je udarilo nekoliko partizanskih brigada, ali smo ih mi razbih. Upotrebljavah smo noćne borbe i napade. Vi pričate o vojničkim osnovama, ali to će sve biti mrtvo slovo na papiru. Treba poći od pojedinca vojnika. Naš borac je seljak koji je uzeo pušku da se bori, ah svakome je pred očima pljačka. Zmije i meseca neće ukrasti a sve ostalo hoće. Popuštano je u disciplini i nje više nema, starešinsko osoblje je nesposobno, a intelektualaca nemamo nikako. U svakom odredu trebalo bi upotrebiti ove oficire koji su nam došh da bar 20 dana uređuju vojsku.[45] Starešinsko osoblje treba da se obuči. Povodom raspisa da se dostave predloži za unapređenja i odlikovanja boraca mogu reći da sam te raspise dostavio komandantima bataljona da prema njima postupe, ali oni su ih neko vreme nosih u džepu, a onda ih poderali.«

[44] **Radi se o napadu četničkih jedinica odreda »Kočić« i puka »Manjača« na 2. bataljon 2. krajiškog NOP odreda (tom IV, knj. 4, dok. br. 48 i 56).**

[45] **Reč je o grupi od 9 mlađih oficira iz Crne Gore, koje je Vrhovna komanda, preko Istaknutog dela Vrhovne komande, uputila na rad u četničke odrede u zapadnu Bosnu. Vidi dok. br. 74, 75 i 85 (depešu 2295), 102, 150 i 168.**

Kapetan **Mitranović:** »Bojali su se da dostave ove predloge jer da će ih objaviti preko Londona[46], ali to svakako treba da se učini, jer je to moralna podrška za naše borce-«

B. Radošević, u našem odredu od **4** bataljona, samo je četvrti dostavio tražene podatke.

V. Marčetić: »Reorganizacija se može izvršiti samo odozdo, a zato nam je potrebno ljudi.«

Kapetan **Mitrano vić:** »Svaki intelektualac, bez obzira koji to bio, mora da bude zaposlen.«

V. Marčetić: Osvrće se na pitanje odvajanja pozadine od vojske i ističe kako je on to organizovao u svome odredu, naglašujući da se to pitanje može regulisati, ali samo treba imati na umu, da ovi granični odredi mogu da budu svaki čas napadnuti, pa treba raditi brzo.

R. Radić: na području četničkog odreda Borja potpuno je rastavljena pozadina od vojske u smislu uredbe o organizaciji pozadine koju je izdala Komanda B.C.O. još prošlog ljeta.[47] Ja neznam na kakav drugi način to bi se moglo izvesti.

V. Marčetić smatra da treba da se pođe odozdo a ne odozgo.

Major **Vranješević:** »Treba da se izvrši reorganizacija po uputstvu br. 5, a to je da se stvori operativna komanda. Sve je ovo džabe, ako komandanti neće da izvršuju naređenja i da rade iskreno. Ako Vi niste u stanju da komandu[jete] ovim svojim odredima, onda se moraju preduzeti mere da se ta mogućnost stvori. Ta mogućnost će se stvoriti ako se sve reorganizuje na čisto vojničkoj bazi jer u tome slučaju sva naređenja moraće da se izvršuju, pa ako ste to u stanju da se izvrši, onda će biti dobro.«

V. **Marčetić** kaže da je njegov odred dosta sređen, ali ipak ima mnogo nereda i intriga. Navodi slučaj komandanta bataljona Miće Azarića, koji je dobar borac, ali njega je pohvalio major Vranješević i komandant brat Rade Radić, i on sad stvara nered u Manjači. Ima slučajeva da se glavna komanda uopšte ne obraća komandantima, nego njima podređenim licima, što je doprinelo stvaranju nereda.

Major **Vranješević** kaže da to nije istina, nego je on samo jednom pisao direktno Mići Azarióu, ali se tada radilo o

[46] **Radio-London je objavljivao ukaze o unapređenju i odlikovanju oficira, a na predlog Draže Mihailovića.**

Unapređenje podoficira u više činove vršio je Draža Mihailović. On je za to dobio ovlašćenje od vlade Kraljevine Jugoslavije, depešom br. 12 od 27. aprila 1942 (Arhiv VII, Ča, k. 281, reg. br. 7/1—13.

[47] **Uredba o snabdevanju i organizaciji pozadine izdata je 21. jula 1942 (Arhiv VII, Ča, k. 205, reg. br. 16/1).**

životu koje je Mićo Azarić trebao da dobije od Borjanskog odreda za sirotinju i čete svoga bataljona.

V. Marčetić kaže da je skupio 200 metara žita i da je jedini krivac Mićo Azarić što žito nije oterano na vreme. Mi možemo srediti odred, ali pod uslovom da se ne prave intrige-

Jovo Mišić: »Ja sam zato, da se izvrši reorganizacija i da vojska bude samo vojska, a ne raspuštena banda. Onaj ko je uzeo pušku smatra da može ne samo da radi šta hoće, nego da može i da baci tu pušku kad hoće. Treba naći načina da za načelnike štabova kod pojedinih odreda dođu vojna lica.«

N. **Forkapa** kaže da je proveo sve to i da je kod njega već sve postavljeno na vojničku bazu, samo što ima jednoga kojega bi želeo da uputi bratu Radi Radiću ih u Vučijački odred.

B. Kovačević kaže da se to može i kod njega provesti, jer da on inače — neće da nosi pušku.

Sava Božić: »Sto se tiče postavljanja na čisto vojničku bazu, svi smo jednodušni u tome da se nedostatci uklone i da se zavede u vojsci red i disciphna. Što se tiče operativnog štaba, ja mislim, da se tu radi samo o operacijama.«

Major **Vranješević** objašnjava zadatke operativnog štaba u vreme kad nema operacija.

Sava **Božić** ističe da je na prošloj konferenciji ovde u Kulašima donet zaključak, da se osnuje kurs za komandante bataljona i komandire četa, ali je to omela borba. U svakom slučaju, kaže dalje brat Božić, treba da budemo oprezni, jer mi imamo vojsku koja je osjetljiva jer je to dobrovoljačka vojska svoje vrste. »Dalje naglašava slučaj Ilije Malića pa veh, da treba biti oprezan iz razloga što će njemački gestapo doznati da su u našu sredinu došli oficiri Draže Mihailovića, nego sve treba spremiti na papiru pa to primemiti u danom času. Sve to mi treba da provedemo u svom djelokrugu, bez sviranja u trube jerihonske. Kod Malića je izbio slučaj koji nije trebao da bude.[48] Po mome mišljenju, sve to treba kriti kao zmija noge.

L. Tesanović kaže da je glavni cilj da se suzbije pljačka krađa i neredi a to traže i sami Nemci.

Savo Božić: »Mi moramo u ovome pitanju poći sa nekog vaspitnog karaktera i lučiti političku stranu ovoga pitanja, jer će nam ona glavu uzeti. Nemci će nas napasti sigurno, samo je bolje da to bude sutra a ne danas, s obzirom na razvoj događaja spolja. Treba da pogledamo na slučaj Ozrena, gde je

[48] **Verovatno se misli na dolazak kap. Pčelara i formiranje Ljubićke brigade, što su četnici krili pred svojim saveznicima — Nemcima.**

došlo do borbe zbog svađe, a to znači da je tu Komanda u rukama dječaka, a ne komandanata«.[49]

Major **Vranješević:** »Treba svakako raditi u tajnosti, ali treba ipak da sve to neko izvede. Ima ljudi koji su bili dobri borci, ali su se iiskvarili na različite načine. Ako su ti narodni borci postali štetni, onda se moraju ukloniti, da ne rade ono što ne vredi.«

Jovo Mišić: »Da li se pri tome radi o smeni onih narodnih boraca, koji **se nalaze na čelu borbe?** Naredi se jednom odredu da ide u pomoć i on ide, a drugom se naredi to isto, i on neće da ide. Zašto se ne kažnjava onaj, ko ne izvršava naređenja.«

Major **Vranješević** kaže, da se ne radi o smeni narodnih boraca uopšte niti o smeni boraca koji stoje na čelu narodne borbe, nego samo o uklanjanju onih koji su štetni u današnjoj našoj četničkoj borbi-

Luka Radić govori u ime Drenovića i kaže da se na području odreda Kočić još vodi borba protiv partizana. »Ja mislim, kaže Radić, da se tamo ne može počinjati reorganizacija radi borbe, a regruti se ne mogu mobilisati, jer nema hrane. Ako bi se mogla naći sredstva da se rasčiste partizani, onda bi se i tamo mogla da provede neka reorganizacija. Kada je došao za načelnika štaba major brat Vranješević, on je odmah postavljen i za komandanta operacija.[50] Mene je to veselilo što vrhovna komanda ima poverenja u Vranješevića i Pejića kao njegovog pomoćnika sa ostalim oficirima. Oni treba da izrade i donesu osnovu i plan za tu reorganizaciju, a oni će svakako imati i da je provedu u život. Sto se tiče sudova mi možemo sprečiti krađe i pljačke, ah kod reorganizacije sve treba da bude jednoobrazno i tu treba biti vrlo oprezan«. Dalje naglašava da su Nijemci prigovarah da je Rade Radić slao pismo, pa veli: »Nemojte da se ponovi da se lučimo, nego da se približujemo i nesporazume stišavamo.« Navodi slučaj svoga sina koji je bio u vojsci progonjen zato što nije dao da bude vređan. Bolja je i batina nego da se dira u familijarne stvari boraca. Otac i majka to su svetinja. Ja sam mišljenja da se reorganizacija izvede na taj način, da brat Vranješević sa Pejićem i oficira kohko mu je potrebno izradi plan za reorganizaciju, a mi taj plan da odobrimo.

Kapetan Pejić: »Misli li brat Luka Radić da bi nas Nemci napali kad bi znali da tu ima nekoliko oficira?«

LJ. Zec kaže, da se reorganizacija mora izvršiti, ali to će biti teško radi komandanata bataljona.

[49] **Vidi dok. br. 129.**
[50] **Vidi dok. br. 27.**

Jovo Mišić misli, da sve treba vaspitanjem da se učini.

Major **Vranješević** kaže da treba izraditi plan za kurseve za komandante bataljona i komandire četa kod pojedinih odreda.

L. Tešanović: Nered u naše redove unose i pojedini vojnici, a naročito oni koji su komunisti ili njima naklonjeni.

Major **Vranješević** kaže da bi se pravilnim radom pozadine vojnicima mnogo moglo pomoći, pa da ne budu goli i bosi.

L. Tešanović: »Ja sam osnovao radne jedinice, pa onaj koji bude razoružan ne može da ide kući, nego mora da ide na rad.

R. Radić: misli, da sve takve pojedince koji unose nered, vrše pljačku i tome slično, treba na neki način pohvatati pa i streljati ako to treba.

Konstatuje se da je diskusiji o referatu brata majora Vranješevića pretreseno pitanje iz 7 tač.dnevnog reda, te se ova tačka neće više posebno raspravljati. Na temelju provedene diskusije i izloženih mišljenja, konferencija jednoglasno donosi sledeä. *zaključak:*

Stavlja se u dužnost komandantu operacija i načelniku štaba majoru bratu Vranješeviću da izradi plan o reorganizaciji vojske i stvaranju operativnog štaba, pa da taj plan dostavi komandantima pojedinih odreda, koji će ga po rasmotrenju i sa svojim primedbama povratiti uz pismenu obavezu, da će se toga pridržavati. Ovaj plan stupiće na snagu kada ga svojim potpisima sankcionišu komandant BČ.O.brat Rade Radić i komandant operativnog štaba brat major Vranješević. Za zavođenje reda u pojedinim jedinicama i stvaranje snage koja će omogućiti sprovodenje u život naređenja komande šta treba stvoriti jednu pokretnu jedinicu koja bi vršila funkciju kaznene ekspedicije.

Major **Đ. Popović** misli da je taj naziv kaznene ekspedicije nezgodan nego treba naći neki drugi naziv.

V. Lalić misli, da to treba da bude operativni štab pri komandi Bosanskih četničkih odreda.

Major **Vranješević:** »To je operativni štab koji je potčinjen direktno komandantu B.Ć.O.«

Major **Đ. Popović** kaže, da bi komandant trebao da se zove«, Komandant četničkih odreda zapadne i srednje Bosne«.

Major **Vranješević** kaže: »Ovaj plan za reorganizaciju vojske i stvaranju operativne komande radiću ja, kapetan **Mi**tranović i kapetan Pejić, a bilo bi potrebno i jedno lice između narodnih boraca.«

U nastavku podnošenja izveštaja Komande B.C.O., komandant pozadine Luka Radić referiše o pitanjima pozadine, te između ostalog kaže: »Draga Braćo, na mene je pao red da vam kažem ne[š]to o pozadinskoj službi od 1 dec. 1942 g.do danas. Komunističke jedinice bile su zagospodarile ovim djelom zemlje sve do Bosne. Tamo preko Vrbasa pa do Glamoča ima preko 50.000 ljudi koji gladuju. Sada se to stanje i pogoršalo, jer je materijalno potpuno propao odred Obilić, a oštećen je
i Borjanski odred, pa nije pošteđena čak ni župa. Hrane nema. Treba zaključiti da se rekvirira žito od bogatih ljudi. Ako toga ne bude i ako se tako ne postupi u mnogim krajevima stradaće 20% ljudi od gladi. U selu Mednoj, na području odreda Kočić, samo jedno jutro osvanulo je 12 mrtvih ljudi koji su pomrli od gladi. Sve viškove žita treba rekvirirati, a mi ćemo nastojati da se to žito posle plati, samo prilikom rekvizicije treba ustanoviti cenu tome žitu. Mislim da bi se žita moglo naći kod Nikole Forkape, kod Ih je Malića i u Trebavi- Odred Borje učinio je dosita, jer je njemu na čelu čovjek koji ima vrlo plemenitu dušu, brat Rade Radić. Pored toga što je čitavu lanjsku godinu izdržavao preko 1000 duša iz Vozućeg (Ozrenski odred), on je ove godine pomogao »Obilića« i »Kočića« u žitu i krompiru, a i Azariću je dana 52 metra kukuruza. Ja se u ime ovih odreda najsrdačnije zahvaljujem komandantu i njegovom darežljivom narodu i pozdravljam ih sa živeli.«

Dalje **L. Radić** govori o nemilosrdnom uništavanju šuma, pa moh komandante da narede vlastima pozadine, da se to zabrani i spreči, makar i radikalnim sredstvima. »Ko krči šumu, veh Radić, recite mu da ne pravi džabe žuljeve krčeći šumu, jer će biti zemlje; Podehćemo narodu 30.000 jutara zemlje biskupa Akšamovića i ostalih velikih posjednika, ako dobijemo rat, a ako rat izgubimo onda nam zemlja i netreba. Zemlje će biti, al šume neće, a šuma je najveći naš narodni kapital.« Dalje se L.Radić u svome govoru osvrće na pojaVu šverca i švercera, pa kaže: »Švercere treba hvatati na svakom koraku i pleniti im švercovamu robu i kažnjavati ih dvostrukom globom. Svercovane i skrivene stvari treba oduzeti u korist naše vojske. Ne može se dozvoliti da se neko bogati, a da se sirotinja pati i da Vi navlačite reumu na sebe mrznući se po šumama. Nas su naši kapitalisti izdali, jer su odneh kapital a robu ostavili ustašama- Isto tako izdala nas je i inteligencija, jer je napustila zemlju i posle neće da se vrati. Da se nebi ponovila 1918 g., molim da se zaključi i da se predloži Draži Mihailoviću i da on upozna Kraljevsku vladu sa našim željama i tim našim zaključkom, tj.da se zaključi da Kuna ne vredi ni jedne pare, jer ako Kuna bude vredela makar jednu paru, onda mi nećemo vredeti ništa. Nedozvolimo nikome da stvara

prljave Kune, dok mi ginemo, trunemo i stičemo reumu. Mi ne smemo izbacivati na površinu ljude koji danas stvaraju kapital. Molim brata kapetana Miitranovića da ovaj predlog dostavi bratu Draži Mihailoviću.

Najzad se L.Radić osvrće na pitanje sveštenika i njihove službe, »nas je vera sačuvala, veli Radić. Mi danas imamo vrlo malo sveštenika, ali su i od njih neki samovoljni. Ja sam tražio iz Trebavskog odreda 2 sveštenika za područje odreda »Kočić«. Brat Savo Božić rekao mi je da je uputio Svetu Popovića, ali njega nema. Mislim da sveštenici nebi trebah da naplaćuju nikakvih taksa, nego sveštenik treba da radi besplatno, jer i sveštenici su vojni obveznici za vreme rata, pa treba da rade za narod- Predlažem da se zaključi da sveštenici kao i učitelji koji odgovaraju godinama života moraju da budu vojni obveznici i da svoje dužnosti obavljaju besplatno, jer to zahtevaju interesi Srpskog naroda. Narod je od sebe dao sve, pa je najbolje da i sveštenike uvrstimo u red vojnih obveznika.«

»Na kraju moram naglasiti da personal koji se nalazi u pozadinskoj službi gori na dve vatre. Na prvoj, što god od težaka zatraži oni ga psuju, a na drugoj što ne može u svemu da udovolji potrebama i zahtevima vojske. Treba naći načina da se izdrži još dva do tri meseca, pa će, nadamo se, doći i sloboda.

Sava Božić kaže da su **4** sveštenika iz Trebavskog odreda uvek na putu. Sto se tiče potrebe, da budu mobilisani kao vojnici, on misli da je najzgodnije da se to učini odavle iz Komande Bosanskih četničkih odreda, jer bi to njemu bilo nezgodno da sam učini. Besplatan rad sveštenika nema smisla, jer i oni imaju svojih potreba, a naročito u pogledu obuće, odjeće, izdržavanja i.t.d.

Konferencija usvaja sve predloge komandanta pozadine brata Luke Radića.

Poslednji izveštaj u ime Komande B.Č.O- o pitanjima propagande podnosi referent za propagandu **Brane Lazičić.** On ističe veliki značaj propagande u današnjem modemom životu, i naglašava da četničkoj propagandi nije posvećena dovoljna pažnja. Sav taj teret pao je na njega sama. On je do sada u nizu letaka koji predstavljaju čitavu knjigu, obradio sva najvažnija pitanja koja dolaze u obzir. Obrađen je četnički stav prema Hrvatima, Mushmanima, okupatorima i partizanima. U propagandne svrhe eksploatisan je materijal zarobljen od partizana u namjeri da se partizani demorališu i da se podigne moral i borbeni duh kod četnika.

»Međutim, kaže B.Lazičić, sada su partizani prilično oslabljeni i razbijeni i sada bi trebalo da se pristupi stvaranju raspoloženja za borbu protiv Nemaca, naših najvećih neprijatelja, jer će do te borbe svakako doći pre ili posle. U tome pogledu već su i izrađeni letci, samo smatram da još nije vreme da se rasture u vojsku i u narod, jer bi na taj način lako mogli da dođu u ruke Njemačke špijunaže, koja je vrlo razgranata, pa čak i u svakom našem selu ta špijunaža ima bar po jednog svoga čovjeka. Nama je još potreban mir, pa je potrebno da budemo oprezni, da nebi izazvali borbu sa Nemcima pre vremena. Nemci su, kako se po svemu vidi slabi za Ruse, Engleze i Amerikance, ali su za nas još i suviše jaki i mogli bi da nam nanesu još mnogo više zla nego što su to do sada učinili. Za propagandu i njen uspeh treba sredstava i ljudi, a mi do sada nismo imali ni jedno ni drugo. Čitava naša komanda Bosanskih četničkih odreda, pa i propaganda ukoliko je ima živi od pomoći Borjanskog četničkog odreda. Samo odredi Obilić i Manjača dali su po 20.000 Din. za potrebe komande, a ostali odredi nisu dali ni pare. Pod ovim uslovirna nemoguće je organizovati dobru i uspešnu propagandu. Novčana sredstva potrebna su kako za nabavku materijala tako i za rasturanje letaka i drugog propagandnog materijala. Naš težak je realan i veliki materijalista pa ako treba da trpi neki rizik da bi letke rasturio na nekom opasnom i osjetljivom mjestu, on želi da za taj rizik bude i nagrađen. Uostalom svuda se u svetu za propagandu daju velike sume novca, pa i mi ne možemo izbeći tome nužnom zlu. Ja sam pisao veliki broj letaka i slao ih pojedinim odredima da ih umnože i rasture među narod, među četnike, među partizane i.t.d., kako su kome bili namenjeni, ali malo je odreda postupalo po tome naređenju, nego je većina tih letaka ostajala u odredskim fijokama. Isto tako kao sa propagandom, stoji stvar i sa našom obaveštajnom službom, ili bolje reći još i gore, jer ona zapravo do sada i ne postoji, a ne postoje ni srestva pomoću kojih bi se ona mogla organizovati- Da bi mogli da valjano radimo i donosimo korisne zaključke i rešenja, mi bi morali da budemo obavešteni o svemu šta se oko nas događa, a prvenstveno morali bi da budemo svestrano obavešteni o našim neprijateljima i njihovim namerama. Zato bi u svakom našem gradu trebali da imamo bar po nekoliko poverljivih ljudi koji bi nas o svemu i na vreme obaveštavali. Naravno ti ljudi uspešnije bi obavljali svoj posao ako bi bili s naše strane na bilo koji način nagrađeni.

Pod današnjim uslovima, kaže dalje B.Lazičić, ja ne bih mogao da ostanem referent za propagandu, jer osećam da je

s time skopčana velika odgovornost, a nemam srestava pomoću kojih bi mogao svoju dužnost vršiti onako kao što želim i kao što bi trebalo da se vrši. U tome pogledu naređivano je sve što je bilo potrebno, ah ne verujem da su ta naređenja ozbiljno i pročitana, a kamoli izvršena. Da bi se svar u pogledu propagande što pre popravila, predlažem i molim:

1) da svaki odred dadne prema svojim mogućnostima izvesnu svotu novaca da bi se kod Komande Bosanskih četničkih odreda mogao osnovati fond za propagandu, i

2) da svaki odred imenuje po jedno podesno lice za svoga referenta za propagandu i obaveštajnu službu.

Pred nama stoje još veliki zadatci i buma vremena, pa zato i naša propaganda treba da bude snažna, ali i oprezna. Mi već imamo gotove letke za slučaj rata sa Nemcima ah ih sada kao što sam rekao nemožemo rasturati, iz bojazni da Nemci ne bi vršili kakve represalije i pristupili masovnom ubijanju Srpskog naroda. Treba uvek imati na umu da se mi ne borimo za slobodu srpskih grobova nego za slobodu živih Srba. Naročito u Bosni treba da sačuvamo što veći broj živih Srba, jer će se posle rata svakako pitati i narod čija će Bosna da bude. U pogledu opštih prilika i političkih odnosa u svetu vreme sve više ide u našu korist, pa utoliko pre treba da budemo pametni i strpljivi i da čekamo svoj čas, a on će sigurno doći.«

Predloži brata B. Lazičića usvajaju se jednoglasno. Kao prvu pomoć za propagandu, obavezuju se dati:

Odred Borje 30.000 Din. Trebava 30.000 Din. Manjača 10.000

»Kralj Petar 11« 10.000 i Motajica 20.000 Din.

B. Radošević misli da bi trebalo najpre ukloniti i iskoreniti pljačku koju vrše pojedini četnici po selima, jer to smeta razvijanju naše propagande među težacima i odbija ih od naših organizacija.

Ad— 4

Prelazi se na podnošenje izveštaja komandanata o stanju
1 prihkama u njihovim odredima. Pošto komandanti R.Radić, V.Marčetić i L.Tešanović izjavljuju da su uglavnom o svojim odredima već rekli što su imali da kažu, dobiva reč komandant Vučijaka brat Branko Kovačević, koji izlaže prilike u Vučijaku pa između ostalog kaže: »Naši su ljudi pozivani u Hrvatsku vojsku pa su počeli da bježe u Trebavu. Bio je izvršen napad na školu. Pop Risto je obišao 24 sela sa 10 četnika i 10 domobrana. Cije je djete kršteno i gdje je vjenčanje obavljeno Hrvati su počeli odgoniti ljude od kuća. Jedne noći došlo je kod mene 60 naoružanih ljudi. Jednoga dana ustaše su zaklale
2 Srbina. Tu je došao fratar sa Plehana i zaklao ih sa usta-

*

šama. Tada smo mi morali da se branimo. Ustaše su zatim udarile na Podnovlje i mi smo tu činili napad i bilo je velike krvi. Borbe su trajale oko mjesec i po dana, a onda su počeli pregovori. Otac Savo Božić, komandant Trebave, rekao je da će biti 8 dana mira. Išli smo na pregovore u Derventu. Veliki župan ostavio je nas četvoricu da neće s nama da pregovara. i da mi idemo u haps- Tražili su da im predamo oružje koje imamo, a isto tako i vođe. Ja sam naredio da se otvori borba koja je trajala 30 dana, a mi smo poslije pošli u Trebavu i odložili oružje u magazin. Po naređenju oca Save išli smo na Majevicu u borbu protiv partizana i tu smo izgubili 25 ljudi. Jesmo napadali Hrvate, a bilo je i pljačke. Mi smo se borili iz dana u dan i dobro se naoružali. Sad smo opet pošli u Trebavu, a otac Savo kaže da odložimo oružje i da će biti primirje. Tražim da se odred naoruža na Trebavskom sektoru i da se ljudstvo spremi za buduće akcije.«

Dušan Kurtinović: »21 i 22 marta ja sam išao u Trebavu i tu su mi se ljudi iz Vučjaka žalili kako moraju da plaćaju za kiriju od 1000—1500 Din. mesečno što nije pravo, a ja verujem da o tome otac Savo ne zna ništa. Oni ljudi koji nemaju odakle da plate moraju da stradaju.«

Sava Božić, komandant Trebavskog odreda, o stanju u svom odredu kaže: »Odred Trebava jedan je od najmlađih odreda i osnovan je dolaskom naših boraca koji su se borili u Ozrenu. Stvarno, on je jedan od najstarijih odreda. Posle izvesnog vremena borbi u Ozrenu, oni su se iz Ozrena prebacili u Trebavu- U početku je bilo borbe do 28 maja[51] 1942 g., kada je sa Hrvatima zaključeno primirje.[52] Ako je odred bio malen, on nije mogao voditi vehkih borbi nego se odao oboružanju i uređenju vojske i pozadine. On se naoružao srazmerno vrlo dobro, a dosta mu je uređena i pozadina. Naš je odred veza glavnog štaba sa Majevicom, Vučijakom pa i sa Ozrenom. Trebava je u vreme primirja učestvovala samo u borbama protiv partizana. Bilo je i neuspeha. Ali sve to je zavisilo od komandnog osoblja, jer 'kad je došao dobar komandant onda je bilo sve u redu, a kad su išli loši komandanti onda nije bilo sve u redu. Mi smo vezani jer imamo izvestan sporazum sa Ozrenom. Ozrenci neće da idu, kad neće da idu Trebavci. Svakako, te ekspedicije nisu pružile željeni uspeh. U Majevici su bile prilike dosta teške jer su bile borbe za položaj i sad je živ samo komandant Kerović[53], a sve ostale vođe su izginule. Oni su imali teške borbe protiv partizana. Šekovićka parti-

[51] **Omaška, treba: aprila.**
[52] **O tim pregovorima vidi knj. 1, dok. br. 74.**
[53] **Radivoje.**

zamska brigada[54] silazila je u Posavinu čisto radi haranja i pljačke. Bjeljinski srez je partizanski nastrojen. Majevica je mnogo pretrpila i od 2000 boraca spala je na 700, i to samo 400 sigurnih, a 300 onih koji nisu do duše partizani, ah često odlaze svojim kućama. Vojvoda Kerović ni sam nije siguran za svoj život, jer ne zna kad će i odakle će biti napadnut. Mi smo slali svoje borce i u Majevicu prošlog novembra. Oni su zanoćili tamo gde su bili krivo obavešteni da im je sigurno. Međutim su partizani rasekli te naše strane, ali su i naši njima zadali velike gubitke.[55] Posle toga Posavski bataljon sa 80 pušaka vratio se je i ja sam ga poslao u Posavinu na Hrvatsku teritoriju da se naoruža. Oni danas imaju 4 bataljončića od 400 pušaka.

Sa Ozrenom mi smo bih u tijesnoj saradnji. Ozren je u borbi sa Hrvatima **i kad** je **stupio u lu akciju** ostao je usamljen i meni se prigovorilo da mu kao najbliži nisam priskočio u pomoć. Ja tu stvar hoću ovdje da objasnim. 5 aprila desio se jedan incident, dje se je jedna patrola sastala sa četnicima i otvorila su se neprijateljstva.[56] Mi smo sutradan bili u Ozrenu i saznah za taj incident- Nemci su tražili da im se ima predati oružje i vratit njihovi mrtvaci kao i dati izvinjenje. Ozren na to nije ni odgovorio. 13 aprila Nemci i Hrvati napali su Ozren i porušili im nešto kuća. Ozrenci su se povukli u planinski kraj. Poslednju bitku dah su na Kraljici više Ozrena, koja je najbolje izvedena bitka. Danas je situacija takva da se Hrvati nalaze tako da drže 1 i po selo više nego ranije. U pregovorima je traženo da Hrvati idu na svoje stare položaje. Po podatcima Ozren je izgubio 50 boraca 10 građana i odnešeno je bogatstvo. 14 aprila tražili su od nas Trebavaca pomoć. Otišao sam lično ja i Zakonović na Spreču da se raspitamo, dali se preko Spreče može uputiti pomoć i ustanovili da se to ne može izvršiti ni po danu ni po noći. Ozren je pogrešio što nije odgovorio. Mi da smo i pomoć poslali ona nebi uspjela. Mi bi rizikovali da ta pomoć bude uništena i isto talko da bude uništen i naš odred. Spasiti Ozren, a upropastiti sebe, to bi nešto i značilo, ali ne spasiti Ozren a upropastiti sebe, značilo bi učiniti ništa. Uputili smo Ozrenu jedno pismo da on pošalje parlamentare pa da se pregovara. Sada su ti pregovori u toku, i kako će se oni svršiti to ćemo videti.

[54] **Odnosi se na 6. istočnobosansku NOU brigadu.**

[55] **Verovatno se radi o napadu 6. istočnobosanske brigade na s. Lukovci, koji je izveden noću 23/24. novembra 1942. na 200 četnika iz Trebave. U toj akciji poginula su 3, a zarobljeno je 49 četnika. Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 8, dok. br. 230, 238 i 253.**

[56] **Vidi dok. br. 129.**

Iz Vučijaika je došlo dosta boraca kad je osnovan njihov bataljon ali je tu bilo mnogo ljudi koji su bili nedisciplinovani i prelazili su u Vučijak i činili nerede. Mi smo se trudili da diplomatskim putem taj sukob likvidiramo. Međutim ljudi su se istrčavali, pa i sada ti se ljudi nalaze tamo negde i čine nerede. Oni i sada prelaze preko Bosne i prave pljačke. Iz jedne kuće gde se krade ne može čovjek očekivati da ljudi budu pošteni. Čovjek ima azil, to bi značilo da će Nijemci jednoga dana da ih potraže na našem sektoru, a Nijemci sve uništavaju gdje dođu. Tražio sam da se razoružaju i da njihovo oružje stoji u magazinu, pa da im se u danom času vrati. Sad je to oružje tu. Ono se neće i nemože dati svakome onome koji hoće da ga nosi, nego se tu mora izvršiti jedna selekcija i probrati najbolji ljudi. Mi smo to morali i iz drugog razloga učiniti, što imamo izbjeglice, a njihova se zemlja nalazi tamo u Vučijaku i plače za plugom. Ja sam pregovorima uspio da se tim izbjeglicama dozvoli prelaz da obrade svoju zemlju. Sto se tiče molbe brata Branka Kovačevića, mislim da bi prvo bilo potrebno provesti to čišćenje kod boraca, i dati oružje samo onome ko treba da ga nosi, a drugo je pitanje gdje ti vojnici treba da se nalaze- Ako ja dadnem oružje oni će se prebaciti na drugu stranu Bosne i kad se oni prebace, odmah će preduzeti akciju i nama će propasti svi usjevi koji su tamo zasijani. Tu se mora sistematski raditi.«

Branko Kovačević misli, da nema nikakve garancije od strane Hrvata da oni neće odvesti naše ljude u logore. Ako se ne dadne oružje, oni će prijeći na drugu stranu i opet se svi naoružati, jer su gladni. On traži, da se tim ljudima dadne oružje da ostanu u Trebavi i da se stave na zajednički kazan.

Sava Božić, mi smo njih obavjestili da su to odmetnici i tražili smo odobrenje da odemo mi i da takve ljude razoružamo. Mislim da bi stanje trebalo da ostane kao što je danas.

R. Zakonović ističe slučajeve nasilja i zločina koji čine ljudi iz Vučijaka.

Kapetan **Pejić** kaže da je jedina baza da se razgovara sa Hrvatima da tamo pođe naših 40 ljudi i da patroliraju zajedno sa Hrvatima.

N. Forkapa predlaže da se tim ljudima dadne njihovo oružje i da se stave na kazan u Trebavskom odredu.

Savo Božić: »Ja jamčim svojom glavom, da će ti ljudi odmah preći Bosnu čim dobiju oružje.

Kapetan Pejić: »Bili mogli da se prebace kod Forkape ili kod Malića.«

Milan Marić kaže: da je to naređenje došlo na zahtev samih uglednih ljudi iz Vučijaka jer su ih pljačkali.

Luka Radić: »Postoji mogućnost da se tim ljudima vrati oružje, ali dali .postoji mogućnost da se ti ljudi odmah stave na raspoloženje komandantu operacija?«

Sava Božić: »Lanjske godine kad je sporazum u Derventi potpisan narod se opet vratio svojim kućama i radio. A;ko se dadne oružje oni će se opet prebacivati i pljačkati. Trebavski odred nije pećina *iz* koje se može izlaziti i pljačkati i opet vraćati se natrag.«

B. Kovačević, ponovo traži da se ljudi naoružaju **i** stave na kazan. Pljačka stoke, to je bilo samo povraćanje onoga što je oduzeto od Srba i to je bila naša Srpska stoka

Milan Marić kaže da se slaže sa predlogom brata Luke Radića.

V. Marčetić: »Vojska bez oružja nije vojska, a Vučijak je priznat kao odred i član ove komande, pa ljudima treba dati oružje.

Zaključak: *Stavlja se u dužnost bratu Savi Božiću i majoru Đuri Popoviću da u sporazumu sa bratom Brankom Kovačevićem rese ovo pitanje na najcelishodniji način i* **o** *tome obaveste komandu Bosanskih četničkih odreda.*

Kao pretstavnik odreda Kočić Luka Radić podnosi izveštaj 0 stanju toga odreda, te između ostalog kaže: »Rad je počeo 27 jula 1941 god. a 1 puška pukla je od Mane Rokvića, kada je ubio dva ustaška oficira. Od tada su borbe trajale gotovo stalno. Stanje je sada ovako: Borba protiv partizana vodi se sada više Pljeve i u Vrbljanima više Ribnika- Za borbu je potrebno stručno osoblje i tako je .poslan jedan oficir, ali to nije dosta. Molim načelnika štaba da izađe na mesto operacija 1 da vidi šta je tamo. Partizani su upropastili sve u narodu i stanje je očajno, a naročito stoga što nema rane, jer gladan čovjek ne može da se bori. Zato molim komandanta odreda Borje, Manjača i Forkapu da dozvole sa svojih sektora izvoz žita da ljudi mogu bar škroba djeci pribaviti. Moje je mišljenje da im se to dozvoli, a brata majora molim da izađe na hce mesta i da borcima pokaže kako se valja boriti.«

V. Marčetić kaže da je dozvolio izvoz do **20** vagona žita, a da je zabranio izvoz od 15 aprila do 15 maja radi popisa hrane, da bi mogao ustanoviti koliko ima rezervne hrane za svoj sektor.

L. **Tešanović** moli, da se dozvoli slobodan izvoz žita i kupovanje žita za novac ih razmena žita za stoku. Druga je stvar ishrana vojske, što se daje besplatno ali to je malo.

Konferencija jednoglasno usvaja ovaj predlog brata Laze Tešanovića

Izveštaj o stanju u odredu »Kralj Petar II«, podnosi njegov komandant brat Jovo Mišić, koji uglavnom kaže: »Moj od-

red se nalazi između odreda Manjača i Obilić. Na red i disciplinu koja vlada kod mojih vojnika ne mogu se potužiti. Odred je uređen tako da je vojska odeljena od pozadine. Odobrio sam kupljenje dobrovoljnih priloga od naroda na našem sektoru za potrebe vojske i to na taj način da se prilozi prikupljaju po četama, i svaka četa mora imati svoga blagajnika, ali se novac ne može izdavati bez moga odobrenja- Ti prilozi se upotrebljavaju najviše za pomoć najsiromašnijim borcima, ali ima i blagajnik oružja koji isplaćuje oružje koje je nabavljeno. U pozadini ima sud koji vrši suđenje. Ako koji vojnik nešto počini, pozadina ima samo da prijavi i ja kažnjavam. Razoružanje se vrši tako, da onaj ko bude razoružan ima ponovo pravo na nošenje oružja samo onda kad ga zarobi. Ishrana vojske vrši se preko odbornika i komande pozadine, a isto tako i podmirenje potreba u odeći i obući. Meni su učinjene i neke nepravde, a u prvome redu od brata Marčetića, jer su neka sela htjela da pređu meni ah ne srnu od Jovića. Isto tako došlo je do dva otvorena sukoba između mojih i negovih boraca. Jednako je došlo do sukoba i sa Drenovićem, jer je on odvojio pojedine moje ljude i oduzeo mi je 8 sela. Mogu da kažem da se od Vukašina nisam hteo da odvajam, ali to su krivi mlađi, kojima je on dozvoho da rade ono što oni hoće. Sad imam 6 četa koje prosečno broje po 70 ljudi, a to sam postigao na taj način što sam prikupio dobrovoljne priloge i nabavio dosta oružja. U mome odredu se nalazi 10 katolika i jedan musliman. Tu se nalazi i Ciro[57] Koprivec, domobranski oficir, slovenac, koji je vrlo dobar čovjek i radnik, pa mu je povjerena pozadinska dužnost, a učitelj Gagić ima u rukama propagandu.« Osvrće se zatim na slučaj hapšenja njegovih vojnika i kaže da tu nisu krivi toliko Hrvati koliko oni sami.

Prednje izveštaje komandanata pojedinih odreda konferencija prima na znanje.

Stevan Botić, kaže da treba uvesti red, da se pojedine čete ne mogu odvajati i prelaziti iz odreda u odred.

Jovo Mišić ističe slučaj Zelenike Veljka koji je prokockao pare koje su kod naroda prikupljene za nabavku oružja, pa moh da mu se isti uputi u pratnji patrole da bi mu mogao položiti račun.

I. Malić: »Kod mene je pre dva dana došao jedan domobran koji je odavde rodom, pa molim za uputstva kako prema njemu da postupamo. Isti je slučaj i sa jednim oficirom mushmanom. «

[57] **Ciril, domobranski komandir baterije. Iz predloga za unapređenje Kopriveca vidi se da je sa četnicima saradivao od 31. decembra 1941. U 1944. bio je ađutant i lični savetnik Jove Mišića (Arhiv VII, Ča, k. 207, reg. br. 18/4.**

Kapetan **Mitranović:** »Ovakve slučajeve treba odmah dostaviti komandi i ona će u svakom slučaju odlučiti šta da se radi i kako prema kome da se postupi.«

AD 5.

Pod ovom tačkom dnevnoga reda, brat kapetan Mitranović delegat vrhovne komande odnosno Draže Mihailovića referiše o pitanju odnosa vrhovne komande i komande Bosanskih Četničkih odreda. On izlaže kako je došlo do toga da on postane delegat vrhovne komande, pa između ostalog kaže: »Došao je načelnik štaba Vrhovne komande u Kalinovik,[58] a meni je bilo naređeno da uzmem 4 sreza za organizaciju u istočnoj Bosni. Mene je interesovao Zenički odred i ja sam stupio s njim u vezu, pa su oni želeli da se sporazumem sa komandom Bosanskih četničkih odreda. Ja sam onda došao u Trebavu i sastao sam se sa braćom Lukom Radićem, Lalićem i Dokom Miloševićem i oni su me upoznali sa prilikama i ustrojstvom komande B.C.O. O svemu tome ja sam podneo iscrpan izveštaj Vrhovnoj komandi a naročito izveštaj o potrebi nekoliko radio stanica **i oficira.** Dao sam i sugestije šta bi trebalo da se uradi i predložio da dođe jedan član Dražinog štaba da se upozna sa prilikama i to da dođe sa radio stanicom. Početkom decembra dobio sam naređenje Ministra vojske od majora Baćovića, da sam određen kao delegat vrhovne komande na lijevoj obali rijeke Bosne i da mi je dužnost da stupim u vezu sa Drenovićem i ostalima. U isto vreme jedan moj oficir Lukić, otišao je u Kalinovik i bio je sa majorom Ostojićem i ja sam preko njega dobio naređenje da me vrhovna komanda upućuje za delegata u zapadnoj Bosni. Tom prilikom dobio sam jednu radio stanicu i oko pola miliona dinara. Radi teškoće prenosa radio stanica je ne[š]to malo pokvarena. Mi smo došli na Ozren i oni su mi pomogli da se popravi, ali su obe lampe bile pregorele i pokvarene. Lampe nismo mogli nabaviti ma da su tražene i u Zagrebu i u Dubrovniku. Pre nekoliko dana dobio sam izveštaj da je nova radiostanica na putu i da će već uskoro biti ovamo prebačena. Moja uloga sastoji se u tome da radim sve šta mogu i da održavam vezu između Vas i vrhovne komande. Tražio sam da se pošalju oficiri kao vojni instruktori- Jedna partija od njih već je stigla i video sam da ste ih vrlo lepo primili, pa svi oni treba vrlo mnogo da rade. Vrhovna komanda naređuje da se prema svima neprijateljima klonemo sukoba i da

[58] **Načelnik štaba Vrhovne komande Jugoslovenske vojske bio je Draža Mihailović. O njegovom dolasku u Kalinovik vidi dok. br. 113.**
Ovde se radi o majoru Zahariju Ostojiću i njegovom dolasku u Kalinovik (dok. br. 1).

ih iskorišćujemo u što većoj meri, a vrhovna komanda sad smatra da su sad zasad naši najveći neprijatelji partizani. Nemce [ne] treba da izazivamo i da pređemo u otvoren sukob jer je to još rano. Naređeno je da se prema domobranima postupa što bolje, da bi u času borbe prešli nama. Isto tako naređeno je da prema mushmanima budemo tolerantni i obazrivi, a prema komunistima ne dopušta se nikakav kompromis niti bilo kakva milost. Dok ne dođe radio stanica, ne može se ništa učiniti.«

Luka Radić. Tvoj rad je vrlo dobar ali kad dođe radio stanica onda će biti odličan.

Rade Radić: »Mi nismo primili nijednog pisma od vrhovne komande, što znači da oni tamo nas ne priznaju.«

Stevan **Botić:** »Niko nama ne može osporiti ono što smo mi učinili i uradili. Ustanci su dignuti u raznim krajevima nezavisno jedan od drugog i nisu bih organizovani. Niko nema prava patenta na Srpstvo. Zašto Draža Mihailović nije mogao uhvatiti vezu? Zato što je ustanak bio istrgan- Ustanak u Srbiji podigh su komunisti, a po planu ustanak je najpre trebao da se podigne u Bugarskoj a ne u Srbiji. Tako je plan Draže Mihailovića bio pobrkan. Cilj je bio da se oružje i municija prebace u Bosnu, ali je Draža posle morao da se tuče sa komunistima.« Dalje Botić izlaže prilike koje su vladale u Srbiji, Sandžaku i Crnoj Gori. »Da će neko goniti sa pozicija narodne borbe, o tome nema ni govora. Narod koji ne daje svojim zasluženim sinovima priznanje, mora da propane. Suverenost naroda kaže Kralj Petar II 27 marta 1941 g., a to znači da će narod biti pitan. Mi imamo razloga da kažemo da mi Srbi nismo sami sačinjavah Jugoslovensku vojsku, ah sad četničku vojsku činimo mi sami. I zato će mo mi moći da tražimo pomoć od brata Draže. Kada se prenese i dođe u naše ruke radio stanica, onda će mo moći da dođemo do onoga što želimo. Kapetan Račić je umno ograničen. Kad je gdje gusto on je bježao. On vam je pisao razna pisma, koja su govorila protiv mene- Ja nikakva priznanja ne tražim.«

Jovo Mišić misli da treba pitanja priznanja ostaviti sada po strani, nego se on boji, da naš narod mogao bi da bude uništen dok stigne to oružje.

Kapetan **Mitranović** kaže »da se materijal spušta u manjim količinama«.

Sava Božić: »Iz izveštaja komandanta videli smo da stanje nije ružičasto, ah ipak mora da se sa zadovoljstvom konstatuje činjenica da su odredi u borbi protiv partizana imali veliki uspjeh jer nisu uništeni i razbijeni, a nije bilo ni mnogo gubitaka. Vojska je dala od sebe dosta, ali je i komanda pametno manevrišala. Treba videti razliku između Majevice i

ostalih odreda, jer je Majevica sasvim stradala. Međutim saznajem da nijedan čovjek od nas nije pobjegao partizanima. Zato treba odati zahvalnost i vodstvu i vojsci i narodu. Ja mislim da su svi veći komandanti rukovođeni bojazni da se nebi što dogodilo — ali ja velim da će zdrava narodna svijest pobj editi i da će se vojska očehčiti u borbi. Ja sam smatrao svojom dužnošću da vam to ovde istaknem i sve Vas pozdravljam sa živeli.«

Jovo Mišić kaže, da bi nas Nemci sigurno napali kad bi znah da mi imamo veze sa Dražom i kad bi znali za taj novi posao koji se sada forsira.

Savo Božić se slaže sa tim i kaže da mi ne treba ništa vidnim znacima da obeležavamo jer nam to ne treba.

Nakon ove diskusije konferencija jednoglasno zaključuje:

Naša četnička lozinka ostaje **»s verom u boga za kralja i otadžbinu«,** *s tim da na prepisci ne treba upotrebljavati nikakve druge parole i lozinke.*

D—8

U pogledu šeste tačke dnevnoga reda B.Lazičić smatra da je izlišno da se o tim pitanjima vodi diskusija i predlaže da se u svemu postupa prema Nemcima, Hrvatima, Muslimanima i partizanima po naređenjima vrhovne komande, kako ih je u svome referatu izložio brat kapetan Mitranović, delegat vrhovne komande.

Konferencija jednoglasno usvaja ovaj predlog B.Lazičića.

D— 8

U evemtualijama, poslednjoj tačci dnevnog reda, uzima reč Marčetić koji misli da pravilnik o reorganizaciji vojske i stvaranju operativnog štaba trebalo da ozakone komandanti bataljona, jer zato ima mnogo razloga. U **istočnoj** Bosni trebalo je da operativni štab ostane u istočnoj Bosni a ne da bježi u Srbiju.[59]

Br. Lazičić predlaže da taj pravilnik potpišu i legalizuju komandant Bosanskih čet.odreda i komandant operativnih jedinica, pa da tek po tome isti stupa na snagu.

Ovaj predlog konferencija usvaja izuzev **V. Marčetića** koji ima odvojeno mišljenje.

V. **Marčetić.** Ako članovi toga operativnog štaba treba da se upravljaju po ličnim đelima i rade po sugestijama, da li se jedan odred mora pokoravati tim naređenjima? Nered u Manjači je stvorio gos-major Vranješević. On je hvalio onoga ih ovoga, ah je uvek govorio da riba smrdi s glave. Ističem slučaj Miće Azarića koji je bio sposoban da krene svoj bataljon kuda je hteo, a sada to više ne može.

[59] **Vidi dok. br. 164.**

Major Vranješević: »Vukašin Marčetić je favorizirao Vojina Jovića i njegov zeleni kadar od kako je otišao za načelnika štaba, a cd toga zelenog kadra stvorila se jedna pljačkaška banda koja je išla da pljačka, opljačkali su Zeleniku kod Prijedora i još 50—60 kuća, i to sve Srpskih. Kad je bila zakletva vojnika Vukašin je rekao da je njihova dužnost sveta i da četnik može da J .. ,[60] sve i ubija koga hoće. Pored ostalog on je napisao i jedno pismo svome komandantu u kome kaže da je takve ljude odavno preko k ... .Ć[1] prebacio. Ne znaš li ti Vukašine-kad si prišao jednoj organizaciji da se tako ne radi- Svako će polagati račune i odgovarati za svoja dela, jer će doći vreme reda i pravde.

Marčetić: »Zeleni kadar je počeo i izvršio zadatke, ali poslije su pojedinci počeli da pljačkaju i sada se o tim slučajevima vode istrage. Ja na Rogoljima nisam govorio ono što iznosi major Vranješević.

Major **Vranješević:** »To najbolje zna brat Lazo Tešanović.«

L. Tešanović: »Ovo je pitanje potegnuto zato što se komandanti odreda bore da ne mogu biti smenjeni od komande operativnih jedinica. Lud bi bio onaj koji bi mene smenio, a na isto mesto postavio gorega od mene !

R. Radić: »Brat Forkapa juče je rekao ovde da sam ja komunista, a to nije istina. Od 1911.g.ja sam umešan u politiku i radim za Srpsku narodnu stvar. Bio sam član narodne odbrane i udruženja »sloboda ih smrt« Za vreme prošloga rata u vojsci sam bio na takvim mestima da sam mogao spasiti mnogo uglednih i čestitih Srba pa sam to i učinio- Posle rata i sve do početka ovoga rata politički sam sarađivao sa Dr. Moljevićem[62]. Digao sam ustanak sa svojim saradnicima i vodio ga sam, a onda sarađivao sa partizanima, ah tu je bio i oficir brat Ratko Broćeta, a s njima su sarađivali u to vreme i mnogi ljudi koji nikada nisu bili i neće nikada biti komunisti. Ako vi nemate poverenja u mene, vi možete da me promenite, jer ste vi za to nadležni. Kapetan Janjić je govorio da Radić neće biti nikada priznat, jer da je komunista. Ako sam ja već tu, onda neću dozvoliti nikome da me omalovažava.

Luka Radić pita: »Da li Rade Radić kod Vas i dalje uživa poverenje kao i ranije«? Svi prisutni jednoglasno to potvrđuju i kliču: Živeo Rade Radić.

R. Radić: »Molim sve bratske odrede da novcem pomognu komandu koliko ko može i da pošalju po dva vojnika za obezbeđenje komande.« Predlog se jednoglasno usvaja.

[60] **i** [61] **Tako stoji u originalu.**

[62] **Dr Stevan Moljević.**

Kapetan **Mitranović** kaže, da mu je nagovešteno da **će** dobiti nešto novaca, pa će od toga nešto odvojiti za potre**be** komande, za propagandu i obaveštajnu službu.

N. Forkapa: U zadnje vreme se po gradovima i Hrvatskim mestima primećuje vršljanje naših vojnika, koji iznose naše tajne. Moja bi želja bila da se ubuduće može ići u grad samo sa dozvolom glavne Komande- Dalje predlaže da se brat Stevan Botić kao stari nacionalni radnik i zaslužan čovjek zaposli i da mu se da funkcija koja njemiu odgovara.

Konferencija jednoglasno usvaja ovaj predlog N.Forkape i postavlja Stevana Botića za inspektora četničkih odreda pri komadi B.Č.O.

Kapetan Mitranović predlaže da se intelektualcima i bogatašima u Srbiji koji su prebjegli iz ovih krajeva napiše pismo i pošalje po kuriru da nas pomognu u intelektualnoj saradnji i u novcu i drugim materijalnim sredstvima. Dalje predlaže da se zaključi, da se četnici ne primaju iz jednoga odreda u drugi, nego samo redovnim putem.— *Oba ova predloga jednoglasno se usvajaju.*

Ovim je dnevni red konferencije iscrpljen, pa komandant brat Rade Radić konferenciju zaključuje, zahvaljujući se prisutnima na saradnji i dobroj volji koju su pokazali za vreme trajanja konferencije i poziva sve da složno pristupe poslu.

ZAPISNIČAR
Br. Lazičić[63]

M.P.[64]

KOMANDANT
BOSANSKO ČETNIČKIH ODREDA:
R. Radić

[63] **Branislav Brana.**
[64] **Okrugli pečat: »Glavni štab Bosanskih četničkih odreda«.**

BR. 146

IZVEŠTAJ MAJORA RUDOLFA PERHINEKA OD 3. MAJA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O TOKU BORBI ČETNIKA PROTIV JEDINICA 1. PROLETERSKE DIVIZIJE KOD PLJEVALJA[1]

3 maja 43 8[h]

Cika Doko,[2]

Posle okrepljenja i moralne injekcije koju dobiše sve trupe dolaskom dveju jurišnih brigada[3]: Pavićevića i Đuraškovića — danas 3 aprila[4] sve je prešlo u opšti napad od Tare do Kovrena sa ciljem da se tuče 3. proleterska — Sandžačka brigada — izbije na liniju Šejtan Kula — Cavanj — Remiik (1142) — Borova glava — Pešterina. Hvatajući vezu desno sa našim trupama iz Mataruga čije je levo krilo na Gospića Vrhu (1098).

Trupe su krenule u napad sa linije: Orlovača — Plavće brdo — Cokrlje — Kosovo — Cokarlinsko brdo — Cuka (1441) — v.Šljeme[5] — Rudo Polje — s.Krlje — Pavlovo Brdo.

Operišu 4 kolone sa opštom rezervom. Svega oko 2000 pušaka, 5 teških mitraljeza oko 80 puškomitraljeza i 5 bacača 81 m/m.

Napad je otpočeo jutros u 5 časova.[6]

Branko[7] komanduje svim trupama.

Pavle[8] objedinjuje rad dveju novih kolona.

Prema podacima što ih je dostavio Jelovac[9], koji se nalazi sa 600 svojih naslonjen na Plevaljsku žicu[10] — Vrhovni kom[andant i] komanda nalazi se u s.Mešterovcu i Slatini[11]. Tražio sam od Tetkića bombardovanje ovih mesta- Oko Meljaka

[1] **Original (pisan mastiljavom olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 132, reg. br. 9/4 (CG-V-100 V).**

[2] **Draža Mihailović.**

[3] **Vidi dok. br. 143 i 144.**

[4] **Omaška, treba: 3. maja.**

[5] Verovatno Sljemena.

[6] **Četnici su naišli na jak otpor 3. sandžačke brigade, koja je potom izvršila protivnapad i odbacila ih u pravcu Pavina Polja i dalje ka Bijelom Polju. O tim borbama vidi tom III, knj. 5, dok. br. 163, 164 i 165.**

[7] **Zaharije Ostojić.**

[8] **Đurišić.**

[9] **Jovan.**

[10] **Tako piše u originalu. Radi se o osloncu na delove italijanske divizije »Taurinenze«.**

[11] **Odnosi se na Glavni štab NOV i PO Jugoslavije.**

imaju oko 800 ranjenika i bolesnih. Uhvaćeno je pismo jednog proletera, koji je pisao svojima kući: »neka se niko ne usudi da priđe partizanima — pošto smo mi propali.«

Naše su jedinice dobro snabdevene municijom i ručnim bombama.

Dobro bi bilo da se Keser[12] nađe sada ovde[13], jer bi početni uspeh trebalo iskoristiti do konačnog razbijanja boljševika. Likvidiranje komunista u kratkom vremenu postavlja nas u dominantan položaj prema okupatoru, dok nas on odugovlačenjem rešenja guši. Keserova sveža snaga bila bi zato — dobar prilog—jer bi se napad mogao nezadržano produžiti. Mislim da sve operacije ipak moramo izvoditi tako da se ne ukrštamo sa Nemcima koji nam misle isto što i komunistima.

Ružićeve[14] snage se već popele na 800. Narod mu prilazi. Napad uspeva. 2. aprila[15] uveče bio je pred samim Šavnikom. Sa njime su 22 sa 12 topova.[16]

Radoslav Joksimović imao je jaču borbu sa komunistima na Sinjajevimi, kojom je prilikom poginulo 12 crvenih-

Po svemu izgleda da su oskudni u starešinama, pošto ih je mnogo izginulo. Ovo iz pisma upućenog — Nikici Kneževiću, koga pozivaju da dođe i primi neku komandu.

O daljem razvoju akcije izveštavaću.

Pozdrav

u 9 [h]

major **Rade**[17]

[12] **Dragutin Keserović.**
[13] **Vidi dok. br. 144.**
[14] **Ivan.**
[15] **Omaška. Radi se o 2. maju, vidi dok. br. 144.**
[16] **Odnosi se na italijanske jedinice iz sastava divizije »Ferare«.**
[17] **Rudolf Rudi Perhinek, delegat Draže Mihailovića za Crnu Goru.**

BR. 147

IZVEŠTAJ KOMANDE DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE OD 8. MAJA 1943. KOMANDI ITALIJANSKE DIVIZIJE »ZARA« 0 BORBAMA PROTIV JEDINICA NOVJ NA DINARI KRAJEM APRILA I POČETKOM MAJA 1943. GODINE[1]

KOMANDI DIVIZIJE »ZARA«

Knin.

Operativne jedinice četničko-dinarske divizije, ponovo su otpočele noću između 23—24 aprila *o.g.* operacije čišćenja zapadne strmine (padine) planine Dinare, sa ciljem da eliminiše tako zvanu *»Punto Dinara« (Tačka Dinara).*

Operacije su tekle na sledeći način:

U zoru dana 24 aprila sve naše jedinice bile su *zauzele* određene polazne tačke: sve strmine Dinare bile su blokirane sa svih strana. U šest sati počeo je pokret sa jugozapadne strane, sa ciljem da se suzi krug, ostale kolone koje su se nalazile na strani severoistoka Dinare, bile su *nepokretne* da bi sprečile eventualno bekstvo partizana.[2] I zaista pri jednom pokušaju bekstva ubijena su 27 partizana od kojih 17 su uhapšeni živi, i odmah streljani. S naše strane jedan mrtav. Pošto su se spojile, kolone su produžile prema Bosni. Na mestu je ostavljen kontingent od 50 ljudi da dovrše čišćenje; drugi šest opasnih partizana je uhapšeno. Uhapšeni su i streljani- 25 aprila, pošto se neprijatelj povukao sa Dinare, naše jedinice sa tri kolone stigle su i zauzele posle kratke bitke Bos.Grahovo.

26.aprila goneći neprijatelja,[3] u širim operacijama zauzeto je Livanjsko Polje, osim toga i severoistočne padine Dinare 1 jugozapadne padine Šator planine; zauzeta su sledeća sela: Donje i Gornje Peulje, Grkovce, Nuglašica i Crni Lug, gde smo našli naše male jedinice koje su nas očekivale.

27.aprila posle oštre bitke u Kazancima ušli smo u Bajkovicu[4] koju smo delom zapalili 'kao represaliju za pruženi otpor. U Bajkovici smo porušili fabriku ručnih bombi i granata, zaplenili 2 teška mitraljeza 2 puškomitraljeza i 52 puške delom neupotreblj avane.

28. aprila, u Bajkovici radi odmora.

29. aprila prolazeći kroz istočnu stranu Livanjskog Polja u ponekim širim operacijama zauzeli smo Staretinu, Međugorje i Šator;

[1] **Dokument (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 159, reg. br. 43/3 (H-X-108).**

[2] **Verovatno se radi o nekim lokalnim partizanskim jedinicama ili simpatizerima NOP-a.**

[3] **Verovatno su u pitanju delovi Glamočkog partizanskog bataljona.**

[4] **Naziv »Bajkovica« na karti 1 :100 000 nije pronađen. Verovatno se misli na Sajković.**

30.aprila skupili smo stanovništvo svih srpskih sela sa istočne strane Livanjskog Polja na antikomunistički skup.

lmaja ušli smo uvek u proširenim operacijama u zonu Glamočkog Polja. Na Čemernici jedna naša kolona je napala i prepolovila jedan partizanski bosanski jurišni puk[5], uništila je jedan vod za spajanje zaplenivši izvesne delove jedne radio stanice, dva telefonska aparata jedan odličan fotografski aparat i drugog raznog materijala. IV partizanska brigada je pobegla preko Pribelja u pravcu Kupresa (praćena od IX i XI partizanske brigade, dok II partizanska brigada[6] zauzimala je položaje Obijaj (TD—VC) i Gradina DV—VC;

2.ma ja naše jedinice su napale ova dva položaja nanevši neprijatelju teške gubitke i zaplendh 28 pušaka i 2 mitraljeza.
Neprijatelj se povukao prema Neri[7] (DV—VH) gde.....[8]
Neprijatelj u bekstvu ostavljao je na terenu dosta materijala, između ostalog 60 topovskih granata- Gledajući da izbegnu bitku i da ne budu opkoljene naše jedinice marširale su u tri kolone.

5.maja, očistili smo Šator i zauzeli smo sela Maleševci (DV—TR) i Marinkovce (DT—UR)a

6. maja osim Bos. Grahova i Jadovnika, marširajući celu noć između 5 i 6 zaokružili smo istu partizansku brigadu, nanevši joj velike gubitke na položaju Cigelj—Tavani (DV—TI). Bitka se produžila preko cele noći između 6 i 7 sve dok neprijatelju nije uspelo da se povuče preko Ilice (RK—VR) prema Trubaru u Srb.

Od 6.maja veći deo naših snaga nalazi se u Bos. Grahovu i Risovcu (DR—TH) dok je Kosovska brigada otišla u Kosovo a delovi Padana i Strmice u Kninsko Polje.

Za vreme operacija mi smo imah 3 mrtva i 10 ranjenih.

Hrana je rekvirirana na terenu.

Nedostatak municije naročito bombi za topove 81, nedostatak koji je uticao u razbijanju neprijatelja.

Stanovništvo teritorije gde su vršene operacije, izgubilo je poverenje u komunizam, i pita više bi želeo da bude organizovan u antikomunističke formacije.

Stanovništvo pati od raznih bolesti, ah naročito od gladi jer svi njihovi centri za snabdevanje su zatvoreni-

U dolini Livna i Glamoča ostavili smo male jedinice, za odbranu i organizaciju stanovništva protiv komunizma.

Da bi se efikasnije organizovala borba protiv komunizma u zoni, potrebno je da se pribavi najmanje 700 pušaka i isti broj automatskog oružja.

[5] i [6] **Odnosi se na jedinice 2. krajiške NOU brigade (tom IV, knj. 13, dok. br. 13).**

[7] **Rod.**

[8] **Tačkice su u dokumentu.**

Potrebno je osim toga pribaviti ovim jedinicama najmanje 6 topova od 81,20 topova od 45, i 25 puško-mitraljeza, odela, cipela i šatorskog platna. Treba još pribaviti ovim jedinicama municiju jer su ostale bez nje za vreme operacija,

Šaljući ovaj izveštaj izveštavamo itahjanskiu komandu, da jedinice dinarsko-četničke divizije, uzeće učešća uvek i u buduće kao i u prošlosti sa korektnošću u zajedničkoj borbi sa zajedničkim neprijateljima partizanskim komunistima, sa puno zahvalnosti prema talijanskoj vojsci koja nam daje punu pomoć i podršku u ovoj borbi.

Po zapovesti komandanta Dinarsko-četničke divizije.

8.maja 1943.
Knin.

Po zapovesti
Šefa Glavnog generalštaba
Kapetan
(Pietro Ilić)
P.J.Ilić.[9]

BR. 148

PISMO KOMANDANTA LJEVOREČKOG BATALJONA OD 14. MAJA 1943. MAJORU ĐORĐU LAŠICU O STANJU U BATALJONU I PRIKUPLJANJU ČETNIKA LIMSKO-SANDŽAČKIH ODREDA U KOLAŠINU[1]

Dragi Đorđe,[2]

Ljevorečki bataljon je u L. Rijeci. Ja sam ponovo preduzeo komandu nad bataljonom.

Situacija oko nas je sledeća:

Gornja Morača pala je.[3] Na Crkvinama kod Kolašina partizani su izbili.[4] U Prekobrđu partizani su zauzeli selo Ulicu. Leka Vujisić sa oko 150 nalazi se na položajima Markovića Lazi — Kos. Selska četa na levoj obali r.Sjeverice. Lutovo je spremno da se priključi partizanima. Brskut za sada ćuti.

[9] **Radio je u Štabu Dinarske divizije. Posle kapitulacije Italije prebegao u Kairo.**

[1] **Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 140, reg. br. 36/1 (CG-V-1353/1).**

[2] **Lašić, major. U to vreme je zamenjivao bolesnog Baju Stanišića, a istovremeno je bio načelnik Štaba Glavne nacionalne komande za Crnu Goru.**

[3] i [4] **Na Vratlu i predelu Gornje i Donje Morače četnike je 12. maja razbila 7. krajiška NOU brigada. U pravcu Crkvina napadala je 4. proleterska brigada (tom IV, knj. 13, dok. br. 61).**

Ja sam naredio da Ljevoreäki bataljon posedne položaje: 1 četa sa Lekom: Marko vica Laz — Kos. 3. četa Štavanj; Selska četa (Prekobrđani) Zličev Vrh kod Štavnja. Ostale čete za sada u opštu rezervu na Vel. Slacku.

Namera komunista je da pređu na teren L.Rijeke, da preko Veruše otvore put za Vrmošu i Metohiju.

Sve četničke snage sa italijanskim 3 batalj.^ nalaze se u Kolašinu. Pavle[6] mi je juče obećao da će za pomoć L.Rijeci poslati 1 bataljon alpinaca, ali nema ih još.

Mohm te da ti od tvoje strane učiniš sledeće:

1) Četničkim snagama treba pritisnuti Rovca da se ovi nebi okrenuli na nas i da se spreči da partizani od Piperà idu preko Rovaca na nas.

2) Da ako je ikako moguće nastojiš da dođu kod nas dva bataljona br.22 za odbranu L.Rijeke i njihovog važnog saobraćaja.

3) Da nam pošalješ nekoliko automatskih oruđa sa municijom, kao i

— puščane jug.municije oko 20.000, tal. pušku 3000 m
— tal.pmitraljez 3000.

Kako izgleda da ćemo biti odsečeni od glavnih četničkih snaga, savetuj nas gde ćemo se povući ako borbu nebudemo mogli izdržati.

U svakom slučaju založi se svima mogućim silama za spas L.Rijeke, jer mi smo prvi ovaj narod poveli u borbu, pa nam je dužnost da nađemo najbolje rešenje da se izvučemo iz ove teške situacije.

Miro i Novak oba su teško bolesni i leže kod svojih kuća.

14/V—1943 god.
L.Rijeka
u 11 časova.

Mnogo srdačnih pozdrava
Vid. V.Zečević[7]

Dragi Đorđe,

Otvori oči i spasavaj koliko možeš, jer je za nas Ljevorečane posledњi čas došao.

poz. **Đoko**[8]

[5] **Iz divizije »Venecija«.**

[6] **Đurišić. Toga dana su nemačke trupe izvršile razoružanje tih četnika i zarobile Pavla Đurišića. Vidi dok. br. 166 i prilog IV, dok. br. 4.**

[7] **Vidak, kapetan I kl.**

[8] **Prezime nečitko. Verovatno je u pitanju poručnik Lašić.**

BR. 149

NAREDBA KOMANDANTA NACIONALNIH TRUPA CRNE GORE OD 16. MAJA 1943. KOMANDANTU ZETSKOG LETEĆEG ODREDA ZA FORMIRANJE NOVIH JEDINICA U SREZOVIMA PODGORICA, DANILOVGRAD I NIKŠIC[1]

NAREDBA BROJ 382

KOMANDANTA NACIONALNIH TRUPA ZA CRNU GORU
ZA 16 MAJA 1943 godine

Pošto su se nacionalističke formacije u srezu Podgoričkom i ako posle jedne veoma uspešne borbe koja je nanijela partizanima ogromne žrtve u okolini sela Kopilja u Piperima[2], pod uticajem jake komunističke propagande i napada na ove formacije od strane komunističkih pristalica rasformirane, povukle sa svojih položaja i razišle u većini svojim kućama sem izvjesnog broja iz Zete, Lješkopolja i cio Lješanski bataljon koji je odstupio po naređenjima svojih starešina konstatovao sam da ova formacija koja je i inače bila nesigurna kao cjelina više ne postoji.

Da bi nacionalni pokret i u ovom srezu mogao da obezbijedi izvjesne snage i time ostane dosledan svom visokom pozivu, onemogući širenje komunističke propagande i povede do kraja beskompromisnu borbu protivu komunista i nedozvoli da svojim krvoločnim režimom ponova ovladaju sa narodom i naprave pustoš i uništenje našeg još preostalog nesretnog življa koje će biti izloženo najstrašnijem uništenju sa njihove strane bilo direktno bilo indirektno nalazeći se u međuprostoru pretstojeće akcije između komunista i okupatorskih snaga.

N A R E Đ U J E M :

Da se u najskorijem vremenu formiraju u srezu Danilovgrada, Nikšićkom i[3] Podgoričkom nove nacionalističke formacije od čisto nacionalnog elementa vodeći pri ovome strogo računa da se u ove formacije ne uvuče nijedan komunista, pa ni

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 134, reg. br. 26/4 (CG-V-467).**

[2] **Verovatno se odnosi na dejstva delova 4. proleterske i 5. crnogorske NOU brigade i Zetskog NOP odreda u prvoj polovini maja 1943 (tom III, knj. 5, dok. br. 167).**

[3] **»Danilovgrada, Nikšićkom i« dopisano je mastilom, ćirilicom.**

komunistički simpatizer, već da te formacije budu sastavljene od potpuno sigurnog ljudstva. Sve što je nesigurno i sumnjivo odmah razoružati. Ako bi slučajno i pristalice federalističkog uređenja izvršile slične formacije nastati da i ove budu sastavljene od potpuno sigurnog ljudstva- Ako bi se ustanovilo da se i u ove formacije uvlači nesigurno ljudstvo odmah i o tome obavijestiti i sastaviti spisak takvih ljudi i dostaviti ga potpisatom na nadležni postupak.

Da bi se ovo savjesno izvršilo preporučujem svima starešinama da u ovom budu potpuno objektivni odbacujući raniju politiku, političku podvojenost i lične razmirice jer je cilj nacionalnog pokreta da samo uništi komunizam i obezbedi narodu potpuno miran i spokojan život do završetka rata, kada će biti donešena, od onoga ko bude bio u moći, definitivna odluka o sudbini našega naroda i obliku budućeg državnog uređenja.

Primajući se po želji naroda i izbom komandanata nacionalnih trupa za Glavnog komandanta nacionalnih trupa i pretsjednika Glavnog nacionalnog odbora stavio sam sebi u dužnost da kod ovako ogromnog tereta i velike odgovornosti postavim sebi u zadatak jedino borbu protivu komunista, red rad i mir do završetka rata, što sam mojim proglasima objavio narodu, te i od sada pa do kraja života i potpune pobjede nad komunizmom ostajem dosledan svojoj zadatoj riječi i pozivam, radi spasenja naroda sve pozitivne nacionalne snage Crne Gore da me u mojoj teškoj i odgovornoj dužnosti pomognu kako bih mogao svoje obaveze prema narodu izvršiti u duhu mojih težnji, želja i napora.

Sve za narod, a za sebe ništa! Ovo neka bude deviza svih časnih, poštenih i nacionalno ispravnih sinova našega napaćenoga naroda.

STAB
Zetskog letećeg odreda
Broj 348
30 maja 1943 g.
Danilovgrad

M.P.[4]

Komandant, đeneral,
Blažo M. Đukanović

Po prijemu k znanju

u. A K T A
KOMANDANT PUKOVNIK

B. Stanišić

[4] **Okrugli pečat: »Glavna nacionalna komanda Cetinje.«**

BR. 150

IZVEŠTAJ VOJNOG INSTRUKTORA KOD ČETNIKA U ZAPADNOJ BOSNI OD 16. MAJA 1943. DELEGATU DRAŽE MIHAILOVICA ZA ZAPADNU BOSNU O IZVRŠENOJ ORGANIZACIJI I STANJU U ODREDU »KOCIĆ[1]

Vojni instruktor kod jedinica zapadne Bosne Đukanović V.Luka vazd. potporučnik.

Dostavlja izvještaj o četničkom odredu »Kočić« i izvršenoj organizaciji u srezu Mrkonjić Grad.

Delegatu Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva, kod jedinica Bosne.[2]

U prilogu pod 9), dostavljaju Vam se spiskovi bataljona I i II nacionalne brigade »Mrkonjić grad«[3], primerak dekreta komandantu II brigade, primerak dekreta komandantu sreza Mrkonjić-Grad i primerak dekreta komandantima bataljona.[4]

Moj rad od dolaska na teritoriju četničkog odreda »Kočić« izgledao je ovako: treći dan po mome dolasku sastao sam se sa komandantom četničkog odreda »Kočić«, i prilikom toga sastanka objašnjavao sam mu svrhu moga rada u okviru naređenja Vrhovne komande i opštih interesa srpskog naroda kao cjeline. **U** tome sam odmah uspio. Pošli smo da obiđemo sektor odreda i usput smo koristili nedovršene razgovore.[5] Nije bilo nikakvih razmimodlaženja. I to je omogućilo da u potpunosti objasnim četničkim borcima ciljeve naše vojske a posebno narodu, koliko god mu'se moglo reći o ciljevima našega pokreta. Ovom prilikom, uveo sam u svim četničkim jedinicama Dra-

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, reg. br. 2/11, k. 238 (BH-W-638).**

[2] **Delegat za zapadnu Bosnu bio je kap. Borivoje Bora Mitranović.**

[3] **Redakcija nije pronašla dokumente koji bi potvrdili postojanje i rad ovih brigada. U naredbi komandanta četničkog odreda »Kočić« (Drenovića) i vojnog instruktora kod 1. brigade »Mrkonjić-Građ« (Đukanovića) od 12. maja 1943. o postavljenju Mitra Trivunčića za komandanta sreza Mrkonjić-Grad, govori se o pravima i dužnostima komandanta sreza. U pomenutoj naredbi, Trivunčić se obaveštava da je na terenu Mrkonjić-Grad, od trećih četa i vodova formirana 1. i 2. brigada »Mrkonjić-Grad«. Prema istoj naredbi odred »Kočić« ostao je i dalje samostalna vojna formacija (Arhiv VII, Ča, k. 207, reg. br. 14/5).**

[4] **Pomenute priloge redakcija nije pronašla.**

O teritorijalnom području odreda »Kočić« vidi dok. br. 27.

žin ozdrav i objasnio njegov značaj.[6] Izdao sam nekoliko biltena o razvoju događaja od kapitulacije do danas. Izdao sam i jedan proglas muslimanima, koji je izgleda ostavio na mnoge dobar utisak, ali se ipak, i pored svega našega nastojanja da prema njima primjenimo politički kurs, onako kako to želi Vrhovna komanda, nije dogodio ni jedan slučaj upisivanja u četničke redove od njihove strane. Moj obilazak četničkih jedinica ostavio je dosta jak uticaj i na borce i na narod, tako da se ophode prema meni isto kao i prema svome komandantu. Na ovaj način izvršili smo zborove naroda u svakom mjestu ovoga odreda i smotru svih vojničkih jedinica. Vojnici i narod, koji do tada nijesu zmah ciljeve našeg pokreta, u mnogom su preporođeni i postali idejni borci za našu opštu stvar. Komandant četničkog odreda »Kočić«, nije se nimalo ustručavao od ovakvih izlaganja vojsci i narodu, i to na javnim zborovima i smotrama, već je po završenom zboru pozitivno obrazložavao pojedincima ova izlaganja, u kojima sam često puta išao toliko daleko, da se to danas ni u najdiseiplinovanijem četničkom odredu ne može tako slobodno govoriti. Prema tome, negativna osobina ovoga komandanta tvrdnjom, »da se mnogo naslanja na Njemce i Hrvate« konačno otpada.[7] Potpuno shvatajući opšte interese i ciljeve našeg pokreta, on ne samo, da mi je omogućio izvođenje organizacije prema uputu broj 5, već me u ovome izvođenju i sam pomagao i to sa velikom voljom. Stekao je puno poverenje u moj rad i u svim mojim dosadanjim zahtjevima odazvao se je, podvlačeći i vojsci i narodu, da je tako najbolje raditi i da će se jedino takim radom postići pravi i korisni ciljevi naše borbe. Prilikom mojih zahtjeva, da načelnik štaba odreda »Kočić«[8] bude i sreski komandant, ađutant toga odreda [da] bude komandant II brigade,[9] a mnogi komandanti opština da budu komandanti bataljona, on se nimalo nije ustezao od toga, ma da je zajedno samnom potpisao njihove dekrete u kojima jasno piše, da u disciplinskom pogledu podpađaju komandantu I brigade, kao organizatoru sreza t-j. meni. Istina, ove brigade su sada nenaoružane, ah akcijom četničkog odreda »Kočić« one će se naoružati, ili na ikoncu savezničkim dolaskom, i u tom momentu kao i četnički odred postati leteće, gde god bude potreba zahtjevala. Prema svemu ovome može se očekivati, da će komandant četničkog odreda »Kočić« svakoga komandanta koga bi Vrhovna komanda postavila za ove odrede poštovati i odmah

[6] **Pozdrav je glasio: »S verom u boga — za kralja i otadžbinu. Draža nas vodi ka veličini i slobodi«.**

[7] **Vidi dok. br. 27 i 42 (depeša 523).**

[8] **Tada je načelnik štaba odreda bio Mitar Trivunčić.**

[9] **Reč je o 2. brigadi »Mrkonjić-Grad«.**

se uključiti pod njegovu 'komandu. U toku ovoga rada, četnici ovoga odreda redovno su vodili borbe sa partizanima naročito u Pljevi, ali kad su se partizani na ovom sektoru pojačali, sa jedinicama koje su bježale ispred Đujića,[10] uspjeli siu da potisnu četničke borce i da zauzmu Gerzovo[11] i još neka mjesta i isture izviđačke djelove u Šibovima. Tada smo skoncentrisali prema njima sve što se moglo sikoncentrisati i uspjelo se da se izbace iz navedenog mjesta, ali se još nalaze na Dragniću i borbe se vode neprestano. U toku ovih borbi nekoliko se partizana predalo a nekoliko ih ie bilo ranjenih i 6 mrtvih. U toku ove akcije zaključio sam, da 80% boraca ima dobrih koji se u svakom pogledu osjećaju novom Jugoslovenskom vojskom, a 20% onih drugih.[12] U toku ovih borbi uočio sam do sada, jednu jedinu negativnu osobinu komandanta ovog odreda, na koju mi je još ranije od Vaše strane skrenuta pažnja, a to je da u borbi ide više kao borac nego kao komandant. Ovo se da pravdati time, što je ovaj sektor rodni [kraj] za sve borce i komandire i svi ga dobro poznaju te se mogu i snalaziti u borbi, i uvijek pronaći komandanta kad god vojnička potreba na nekom krilu nalaže. Ovo nije nikakva teža greška i ona će se lako popraviti, čim bi borci stupili na nepoznati teren. Pomenuti komandant izdaje redovno naredbe, koje se uvjek saopštavaju vojnicima pred strojem: o disciplini, karakteru, mjesnim vojničkim prilikama i t.d. i vrlo oštro postupa sa pljačkašima. Što se tiče prilaska jedinica iz Manjačkog puka ovome odredu, mogu da kažem ovo: da nijesam mogao primj etiti da iko od članova štaba četničkog, odreda »Kočić« odlazi kod tih jedinica u cilju propagande zbog njihovog prisajedinjenja ovom odredu. Znam, da su pojedinci dolazili i sami molili da se prime u ovaj odred, navodeći većinom mnogobrojne negativne strane komandanta Manjačkog puka,[13] i mnoge od onih negativnih osobina koje ste mi Vi sami rekli pri mom polasku za ovaj odred. Te prema tome nije nikakav greh, ako ostane bez ijednog vojnika, onaj starešina, koji pored svih svojih poroka ne priznaje čak ni Vrhovnu komandu makar i u jednom minutu, i alko ga je rat zatekao u oficirskoj uniformi. Takav starešina, zaslužuje u punom smislu, riječi čet-

[10] **Radi se o borbama s kraja aprila i početka maja 1943, koje su vođene između jedinica 2. krajiške NOU brigade i četnika iz sastava Dinarske divizije. Vidi dok. br. 147.**

[11] **Borbu za oslobođenje Gerzova vodile su 1. maja 1943. jedinice 9. krajiške NOU brigade i Glamočko-livanjskog NOP odreda (tom IV, knj. 13, dok. br. 87).**

[12] **Reč je o odnosu četnika koji su bili za organizaciju vojske po novoj formaciji i Uputstvu br. 5 (vidi dok. br. 150) i onih koji su za to da i dalje ostanu van uticaja Vrhovne komande.**

[13] **Tada je komandant puka bio Vukašin Marčetić.**

ničkog vojvode Đujića »Smatrajući ga izdajnikom naše borbe«. Osim svega navedenog, kad komandant četničkog odreda »Ko~čić« dozvoljava, da se stvaraju brigade na njegovom sektoru i da njihovo naoružanje podupre, koliko god stoji u njegovoj moći, i da na položaj komandanta sreza dolazi načelnik njegovog štaba a na položaj komandanta II brigade ađutant njegovog štaba iz čega se vidi kad bi to bilo u interesu našega rada da bi bio spreman da i od samih boraca iz svoga odreda ustupi jednu polovinu pod komandu svakoga dobronamemog oficira, koji bi za ovo imao ovlašćenje od Vrhovne komande; ja onda opravdano sumnjam, da je komandant četničkog odreda »Kočić« imao ikakvih ambicija za proširenjem svoga sektora na račun Manjačkog puka. A komandant Manjačkog puka ne može pravdati svoj pasivni stav u dosadašnjoj borbi prema komunistima sa promjenom tobože nekog političkog kursa prema Njemačkoj i Hrvatskoj domobranskoj vojsci, kad se zna, kako je taj kurs definisan od strane Vrhovne komande a još do danas nije promjenjen. Ako on nije bio u stanju zbog svojih poroka da taj kurs prema Njemačkoj i Hrvatskoj vojsci održi po direktivama naše Vrhovne komande sve dokle je taj kurs sama Vrhovna komanda ne izmjeni, onda se taj komandant i još jedanput pokazao da je nedorastao za izvođenje zadataka, onako kako nam ih postavlja Vrhovna komanda. Obilan je naš put do postignuća naših ciljeva. Mislim na rad' nas devetorice koji smo upućeni Vama kao delegatu, da bi Vas pomogli i olakšali Vaš rad.[14] Pod najpovoljnijim okolnostima taj put bi se možda mogao ostvariti tek u toku zime. Moj rad, sudeći po onome što me je komandant četničkog odreda »Kočić« do sada aktivno pomagao u svemu mogao bi uroditi plodom i prije toga vremena. Ja sam čvrstog uvjerenja, da će pomenuti komandant i u buduće kao i do sada u svemu zajednički sarađivati samnom a u okviru naših opštih interesa. Za ovakav njegov dosadašnji postupak, trebali bi ste ga pohvaliti, da bi se i druga faza u mome radu što prije ostvarila; a ne nikako vrijeđati ga zbog vojnika ili čitavih jedinica koji napuštaju komandante kao napred opisane tipove.

Iz dosadašnjeg mog boravka na sektoru četničkog odreda »Kočić« pored navedenog mogu da dam sledeći izveštaj: komandant četničkog odreda »Kočić«: karakteran, nekorumpiran, svješan i odličan borac protivu komunizma i komunista, tlačitelj pljačkaša, vrlo dobar izvršioc naređenja Vrhovne komande (u granicama moći). Potpuno svjesan borac za ciljeve našeg pokreta i interes srpskog naroda- Dobronameran u sve-

[14] **Oficire je u zapadnu Bosnu uputila Vrhovna komanda. Vidi dok. br. 74, 85 (depešu 2295), 102, 145 i 168.**

mu za naš pokret ali sa malo rutine u vojničkoj organizaciji (to potiče od nedostatka stručnog osoblja za obiman posao, a ne ni iz kakvog drugog razloga). Svakako u 75% slučajeva ne može se razdvojiti od dobrog aktivnog oficira (rezervni su danas samo oni oficiri koji ne učestvuju u našem pokretu ili učestvuju na svoju ruku, da za četničkim grbom zaklone svoje prljave poruke po onoj poznatoj školi iz bivše Jugoslavije).

Borci: 80%, dobri u svakom slučaju, 20% odpada na one druge.

Narod 50%, dobar za našu stvar a 50% crveno obojen (potrebna je velika propaganda, našto sam obratio najveću pažnju).

Odnos od četničkog odreda »Kočić« prema Njemcima i Hrvatsko domobranskoj vojsci potpuno je korektan, što se poštuje i sa njihove strane. Ovaj odred od Njemaca ne dobija nikakvih potpora ni u hrani ni u oružju ni u novcu. Od domobrana, dobija se još ponešto municije ali minimalno, i to samo zbog toga, što vide da čuvamo njihova leđa u Mrkonjić gradu, drugo ništa.

Četnički odred »Kočić« formiran je od šest bataljona i to: I bataljon 185 boraca sa osam puškomitraljeza. II bataljon 46 boraca bez ijednog automatskog oružja. III bataljon 107 boraca 1 puškomitraljez i 1 teški mitraljez. IV bataljon 23 borca bez ijednog automatskog oružja. V bataljon 138 boraca sa 3 puškomitraljeza i 1 teški mitraljez. VI bataljon 130 boraca sa 4 puškomitraljeza, 1 teškim mitraljezom i 1 bacač. Raspored jedinica ovog odreda prema partizanima je sledeći: I i II bataljon prema Pljevi i Janju. III prema Glamoču i Kupresu IV prema Ribniku, V prema Vrbasu i VI prema Ratkovu, Ključu i Ribniku. Sektor je obiman, i ove su snage male, da bi mogle, da zaštite odred na svim tačkama i da vode korisne borbe protivu partizanskih jedinica, koje su daleko nadmoćnije i u ljudstvu i u oružju.

Stanje kod partizanskih jedinica koje se nalaze na ivicama ili na samoj teritoriji ovog sektora ne može se tačno definisati. Uglavnom mnogo su iznureni od gladi i bolesti, ma da im moral nije slab. Naoružanje imaju prilično dosta, navešću slučaj IX krajiške brigade koja je prodrla bila u Gerzovo i na Oglavak i čije naoružanje podpuno sigurno znam: ova brigada imala je tri bataljona po 170 boraca, 3 laka mitraljeza 3 teška mitraljeza i 1 bacač sa dovoljnim brojem metaka. Naoružanje ostalih njihovih jedinica do sada nijesam saznao, a što se tiče njihovog rasporeda on izgleda ovako: V Divizija i II Bosanski korpus nalaze se u Kupresu, znam da imaju dvije haubice. Sedište Divizije je u Blagaju, gde im se nalazi i bolnica, u ko-

joj ima oko 250 bolesnika. X Divizija i IV Krajiška brigada nalaze se u okolini Glamoča i XI Krajiška brigada. Ribnički odred (2 bataljona) nalazi se u Ribniku. IX Krajiška brigada nalazi se u Mujdžićima i Janju sa isturenim djelovima na Dragnić podovima, gde se neprestano vode borbe. Njihova namera nemože se pozitivno utvrditi, ah pošto im je propao napad na Jajce,[15] pojačah su snage u Pljevi i Janju, i budući da su desnom obalom Vrbasa došli do Javorana, vjerovatno je da će u visini Javorana prekinuti Banjalučki drum koji vodi rijekom Vrbasom i izvršiti opkoljavanje Mrkonjić grada. Ovo tim pre što se često puta koncentrišu izvesne njihove snage u pravcu Dimitora i Graca.

Moja je dalja namjera, da obiđem novoformirane bataljone, i da to osoblje ponovo vojnički oživi pa i ako sada nemaju oružja. Na slučaj prodiranja partizanskih jedinica mobilisano ljudstvo ovih bataljona izvlači ću u pozadinu, i tako stvoriti jaz kod naroda između nas i komunista, tako da nema onih koji su nam najgori t.j. neutralaca. Zatim ću da pređem u srez Ključki za dalju organizaciju.

Mohm Vas da mi odgovorite dokle je uspio Vaš rad kao i pojedinih oficira koji su došh samnom. Da li je još preneta radio stanica i imali kakvih važnijih naređenja od Vrhovne komande u pogledu Bosanskih čet. odreda. Dah ste dobili što novca. Meni bi nešto trebalo zibog odeće, a ne nizašto drugo niti u pogledu kakvoga rada, osim ako bi bilo što za siromašne kojih ima dosta jer su od partizana mnogo nastradali.

Očekujem, Vaše sugestije po mome izveštaju i potrebna naređenja-

Slobodne srpske planine
16 maja 1943 g.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!
DRAŽA NAS VODI KA VELIČINI I SLOBODI!

Vazd. p.poručnik,
Luka V. Đukanović

Napominjem, da do sada ni jesam dao nikakav izvještaj, zato što sam čekao da nešto uradim i kroz rad upoznam osoblje četničkog odreda »Kočić«. Zbog toga sam tek sada dovršavao organizaciju sreza Mrkonjić-Grad i još je poslednji Pećanski bataljon u formiranju, te ćete njegovu formaciju dobiti nak-

[15] **Tada su na području Jajca operisale jedinice 10. NOU divizije.**

nadno. Pri prelazu za organi zovanje drugih srezova, guraću četnički odred da neočišćenu teritoriju čisti, da bi se mogla izvršiti organizacija čitavog dotičnog sreza i sa tim čišćenjem pored drugih načina postepeno ću naoružavati brigadu. Muka je zbog nedostatka potrebnog osoblja za rad te je zbog toga nedostatka teškom u izboru komandnog osoblja prilikom izvršene organizacije u pojedinim srezovima. Napominjem, da je najvažnija ličnost u izvršenju organizacije, komandant sreza idealan u svakom pogledu za srez Mrkonjić-Grad. Sa izvršenom organizacijom uvjeren sam, da će se i poslednjem pljačkašu stanuti nogom za vrat, i da će se to zlo iz kojega potiču sva ostala potpuno uništiti.

Vazd. p.por.
Luka

BR. 151

NAREDBA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 18. MAJA 1943. O POHVALI JEDINICA 2. RAVNOGORSKOG KORPUSA ZA UČEŠĆE U BORBAMA PROTIV NOVJ U DOLINI LIMA[1]

N A R E D B A

NAČELNIKA ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
JUGOSLOVENSKE VOJSKE I MINISTRA VOJSKE,
MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA,
za **18** maj **1943** godinu

Vojnici!

I pored toga što se već dve godine uspešno borite i junački držite u borbama protiv mrskog ugnjetača okupatora,[2] Nemaca, Bugara, Itahjana, Mađara, Hrvata i Amauta, u vašim krajevima, gde se nije prestajalo boriti, pozvao sam vas, da daleko otuda dođete ovamo i priteknete u pomoć svojoj braći Crnogorcima i Sandžakhjama, u neprekidnim barbama koje i oni vode protiv istog neprijatelja i odroda srpskog, belosvetskih slugu i izdajica svog naroda, propalica i beskućnika,

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 2, reg. br. 12/2 (VK-V-77/1).**
[2] **Vidi dok. br. 67.**

komunista.[3] Svi ste se odazvali mom pozivu, vi koji ste već dve godine u šumama i vi koji ste bili prinuđeni da se prikradete svojim domovima i pomognete vašoj nejači da nekako preživi ove preteške ropske dane i podnese jaram ropstva. Vi pri polasku niste prezali od tirjanina, da će vam vaše mile i drage koji ostaju bez vaše zaštite, odvesti u koncentracione logore i tamo ih masovno streljati, samo zato što ste se vi odazvali svom vojničkom pozivu i pošli na izvršenje zadatka koji vam stavlja u dužnost vaš Kralj i otadžbina. Vi ste se svi do poslednjeg odazvali mome pozivu, kao vašeg najvišeg starešine u zemlji sada, baš onako kako nam istorija govori da su to činili i vaši očevi i dedovi. Vi se niste bunili što za vama ne ide komora sa municijom i hranom ih što idete u vašoj pocepanoj, svakodnevnoj, odeći i ob [ući] [ni] ste[4] pitali kuda idete. Vidite pred vama vaše starešine u koje imate puno poverenje, da su sposobni i da vas vode pravim putem kojim junak ide kad valja ginuti za slobodu, svoj narod i svoga Kralja- Niste pitali koliki je brojno neprijatelj vaš i sa čim je naoružan, već ste, samo sa puškama vašim koje ste sami sačuvali od okupatora, po cenu vaših porodica i domova i koje hrabro nosite i veliku slavu oružja svog stvarate. Niste prezali da će vas na putu sresti jači okupator i bolje naoružan, ili vas stići modernim prevoznim sredstvima. Trpeli ste gladni, putovah noću, i drhtali goli i bosi u planinama i šumama, ne zato da bi pobegli od okupatora, koga svuda ima, već da bi spasli selo od okupatora, da ga ne zapali ako dozna da ste kroz njega prošli i sa tom sirotinjom koru hleba podelili, koja je još preostala od pljačkaša okupatora, kao što je slučaj u Močiocima, gde je nekoliko domova popaljeno i mnoštvo ljudi oterano, a zatim u Kraljevu streljano.

Dodeljeni. zadatak vi ste potpuno izvršili.

Vašim bavljenjem na položaju na reci Limu, onemogućen je zverski upad u Sandžak i Srbiju, izdajica i bednih tuđinskih plaćenika, komunista, kojima je malo što su svuda kuda su god prošli stvorih samo bedu i pustoš, posej ah kugu, tifus i druge zaraze i odvodili nasilno u svoje redove najbolje sinove našeg naroda, obmanjujući ga raznim lažima i lažnim obećanjima, kao što je slučaj bio u vašem kraju u 1941 godini, u Bosni 1942 g., a sada evo u Crnoj Gori, pa su hteli ponova to isto u Srbiji i Sandžaku.

Omogućili ste Vrhovnoj komandi da spase sve svoje potrebe za rad i pojavi se tamo kuda je poslovi vode, na orga-

[3] **Vidi dok. br. 135 i 156.**

[4] **Na tom mestu original je oštećen.**

nizovanju naroda i pripremanju za borbu za oslobođenje i izgrađivanje države naše.

Obzirom na sve napred izneto, a znajući već za vaše divovske borbe još iz 1941 godine, pri zauzeću Čačka od Nemaca, u blokadi Karljeva i u borbama oko Gornjeg Milanovca i Suvobora, za odbranu Ravne Gore, od najezde komunističke nemani,[5]—

POHVALJUJEM:

Sve starešine i borce II Ravnogorskog korpusa, ističući ih kao primer drugima, kako se treba odazivati pozivu i izvršavati naređenja svojih viših pretpostavljenih, kada to interesi Kralja i naroda nalažu i kako se žrtvovati i boriti se za slobodu svoju.

Ovu naredbu pročitati pred strojem.

Na Limu 18 maja 1943 g.

NAČELNIK ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
MINISTAR VOJSKE, MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA
Armiski Đeneral
Drag. M. Mihailović

M.P.[6]

[5] **Četnici pod komandom Predraga Rakovica bili su od 1941. legalizovani. Vidi knj. 1, dok. br. 209.**

[6] **Okrugli pečat: »Jugoslo venska vojska u otadžbini Gorski štab br. 1«.**

BR. 152

SAOPŠTENJE KOMANDANTA KOLUBARSKE BRIGADE OD 19. MAJA 1943. KOMANDANTIMA BATALJONA O NAREĐENJU KOMANDANTA VALJEVSKOG KORPUSA ZA FORMIRANJE PREKIH VOJNIH SUDOVA[1]

GORSKI STAB BR. 83/I[2]
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI
Str. Pov. Br- 36
19 maja 1943 god.
SLOBODNE SRPSKE PLANINE

KOMANDANTU GORSKOG ŠTABA BR. 83/1—3[3]

Komandant Gorskog Štaba[4] br. 83 pod svojini Str. Pov. br. 7 od 12 maja 1943 god. dostavio je sledeće:

»Imam tačne prikupljene podatke, a lično sam se uverio, da su izrečene smrtne kazne i izvršene nad izvesnim licima na teritoriji Valjevskog korpusa od strane pojedinih komandanata susednih korpusa, brigada i komandanata Gorske Kraljeve Garde kao i njihovih podčinjenih starešina i vojnika, bez da su tražili i prikupili podatke o streljanim od potpisatog.[5] — Navedeni komandanti susednih korpusa, brigada i Kraljeve Garde, streljali su izvesna lica sa teritorije ovoga korpusa bilo oni lično i po njihovom naređenju ili njihove potčinjene starešine i vojnici na svoju ruku za stvarno učinjenu krivicu streljanog lica iz lične mržnje i osvete, bez da su predhodno utvrdili

[1] **Original (pisan na mašini, umnožen na šapirografu, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 61, reg. br. 16/6 (S-V-7880).**

[2] **Brojčana oznaka za Stab Kolubarske brigade Valjevskog korpusa.**

[3] **Zadnja cifra je dopisana olovkom, a odnosi se na 3. bataljon.**

[4] **i [7] Odnosi se na Valjevski korpus, kojim je u to vreme komandovao poručnik Miloš Radosavljević.**

[5] **Međusobne svađe, tuče i ubistva bila su opšta pojava u četničkim jedinicama. Sukobi i međusobni obračuni između komandanata Gorske kraljeve garde (Nikole Kalabića) i komandanta Valjevskog korpusa imali su za posledicu niz ubistava, s jedne i druge strane. Prema zapisniku od 14. jula 1943. o ubistvu narednika Milana Pantića, pratioca komandanta Valjevskog korpusa, Kalabić se ponašao kao svemoćni i od Kralja Petra II postavljeni komandant sa svim ovlašćenjima. Prema istom zapisniku, komandant Valjevskog korpusa došao je sa svojom pratnjom na poziv Kalabića u s. Stave na sastanak. Pošto mu se »vojnički« javio u kafani, gde se Kalabić nalazio sa svojom pratnjom, Kalabić je »pripit« potegao pištolj da ubije komandanta Valjevskog korpusa. Kasnije je od toga odustao, ali je naredio svom pratiocu narednik Mišiću da zakolje narednika Pantića, ali pre toga da mu se izvade oči. Molbe da se to ne učini nisu uvažene i Pantić je naočigled grupe četnika i građana zaklan (Arhiv VII, Ca, k. 62, reg. br. 46 i 47/2).**

tačno krivicu streljanog i kaznu krivcu izrekli putem prekog vojnog suda, koji mora da postoji kod svake komande za vreme rata, čija je nadležnost suđenja krivcima za učinjena dela protiv vojske i u opšte protiv narodnog nacionalnog Ravnogorskog pokreta.

Sve izrečene smrtne kazne na licima sa teritorije ovoga korpusa izrečene su i izvršene od strane nenadležnih starešina i vojnika bez vođenja ma kakve istrage, utvrđenje krivice, suđenja vojnog suda, formalne presude na vrlo grub i nezakonit način.

Sa izloženog nepravilnog i nezakonitog rada pojedinaca, desilo se da su streljani i poklani ljudi koji nisu imali nikakvu učinjenu krivicu protiv vojske, već su na protiv streljani bili verni i iskreni pripadnici Ravnogorskog pokreta, i to sve pošteni i ispravni ljudi, a optuženi su od strane svojih ličnih protivnika kod izvršioca smrtne kazne, koji nisu vodili nikakvu istragu po optužbi već bez ikakve formalnosti streljali ljude nevine-

Kako se gore navedeni nezakoniti i nenadležan postupak kosi sa svima odredbama zemaljskih zakona, kao i prirodnog zakona, a vrlo štetno i nepovoljno utiče na Srpski narod i veme članove Ravnogorskog pokreta, odaje sliku bezvlasnika i samovlasnika, pa iz svega ovoga bezvlašća i samovolja izlazi da ni najispravniji i pošten čovek nije siguran u svoj život, jer ga svakoga momenta može bez ikakve krivice izgubiti.

Da se blagovremeno na teritoriji ovoga korpusa spreče nezakonit, nepravilan i nenadležan postupak, učinjen prema narodu od strane nenadležnih komandanata susednih korpusa, brigada i Komandanata Gorske Kraljeve Garde i njihovih potčinjenih starešina i vojnika i kod naroda ulio poverenje u pravdu i poštenje i sigurnost života ispravnih i poštenih ljudi, održao na dostojnoj visini narodni nacionalni Ravnogorski pokret, na koji su ga podigli najbolji i odaniji članovi istog, žrtvujući svoje živote i sve svoje najmihje i [najjdražije.—

N A R E Đ U J E M :

1) Da se kod svake brigade i bataljona ovoga korpusa obrazuje preki vojni sud, koji će suditi svima krivcima, na teritoriji brigade, odnosno bataljona, za učinjena krivična dela protiv vojske, protiv narodnog nacionalnog Ravnogorskog pokreta i u opšte za sva dela učinjena protiv Srpskog naroda.

2) Pored prekih vojnih sudova brigada i bataljona, postoji preki vojni sud kod Štaba korpusa i Vrhovne komande Jugo-

slovenske vojske u otadžbini, koji takođe ima prava suđenja krivcima za učinjena krivična dela protiv vojske, protiv narodnog nacionalnog Ravnogorskog pokreta, kao i u opšte protiv dela učinjenih protiv Srpskog naroda.[6]

3) Preki vojni sud korpusa, brigade i bataljona sudi putem prekog vojnog suda, po utvrđenim dokazima krivice, a kazne izriče na osnovu formalne presude suda, po vojno krivičnom ratnom zakonu. Drugi niko nema pravo suđenja krivcima za učinjena dela na teritoriji ovoga korpusa. Svaki ko pokuša da sudi licu sa teritorije korpusa sprečiti ga nebirajući srestva, jer za krivice lica ima pravo suđenja gore navedeni sudovi i više niko. — U vojsci postoji nadležnost komandovanja i red, svaki ko pokuša da ruši red u vojsci sprečiti ga ne birajući sredstva.«

Komandant-poručnik, »Vuk«[7]

Prednje se dostavlja Komandantima bataljona na izvršenje, a ostalim na znanje.

Komandant,
Veljko[8]

Štab[9] 3 bataljona
21 maja 1943.

Komandant
Goj [ko][10]

Po prednjem postupljeno u akta

[6] **Uredbu o prekim vojnim sudovima u pripravnom, mobilnom i ratnom stanju doneo je 8. marta 1940. Ministarski savet Kraljevine Jugoslavije. Četnička Vrhovna komanda je dopunila tu uredbu 5. marta 1943. i tako dopunjenu je primenjivala u četničkim jedinicama (Arhiv VII, Ca, k. 176, reg. br. 34/5).**

[8] **Relja Doder, kap. II kl., komandant Kolubarske brigade.**

[9] **Dalji tekst dopisan je na poleđini originala, na mašini, ćirilicom.**

[10] **Prezime nečitko.**

BR. 153

NAREDBA KOMANDANTA NACIONALNIH TRUPA CRNE GORE OD 20. MAJA 1943. O FORMIRANJU JEDINICA NA PLEMENSKOJ OSNOVI, NJIHOVIM ZADACIMA I ODNOSU PREMA OKUPATORU[1]

NAREDBA BROJ 385

KOMANDANTA NACIONALNIH TRUPA ZA CRNU GORU
ZA 20 MAJA 1943 GODINE

U vezi moje naredbe Br. 382 od 16 maja 1943 godine[2]

N A R E Đ U J E M :

Da se preformiranje nacionalnih jedinica izvede na plemenskoj osnovi po plemenima u zahvatu sireza Nikšićkog, Danilovgradskog i Podgoričkog i da ove farmacije budu potpuno sigurne t.j. da su sastavljene od ljudi koji su ubjeđeni protivnici komunizma i ogorčeni protivnici njihovog razornog rada koji upropašćuje naš narod koji je zbog njihovog nepatriotskog i zlikovačkog rada doveden do ruba propasti. U nacionalnim organizacijama nesmije se pojaviti nijedan vojnik nacionalnih trupa koji je ranije i koji bi sada pokazivao ma i najmanjih simpatija prema ovim zlikovcima. Organizacije ne moraju biti brojna velike, ah na svaki način imaju biti potpuno sigurne. Sve nesigurno i sumnjivo ljudstvo odmah razoružati i nad njima vršiti strogu kontrolu, kako bi im se onemogućilo da obaveštenjem bilo preko svojih simpatizera, bilo lično, pružaju podatke o kretanju trupa koje se bore protivu komunista i tim im omogućavaju da stvaraju iznenađenja i dolaze do uspjeha, do kojih nikada nebi mogli doći, da im se potrebni podaci ne dostavljaju. O ovome voditi strogog računa i nastati da se ova njihova razorna akcija na svaki način onemogući.

Ove formacije imale bi zadatak da na prvom mjestu očiste pozadinu od svih sumnjivih i komunistima naklonjenih elemenata. U ovome će se vjerovatno nailaziti na izvjesne teškoće, ali one ne moraju i ne smiju biti smetnja da se učini sve što je moguće da se komunizam potpuno uništi. Skrenuti pažnju svim nacionalnim organizacijama i stanovništvu kako ih mogu postići teške i po njih kobne posledice, ako se

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 134, reg. br. 27/4 (CG-V-468).**

[2] **Vidi dok. br. 149.**

njihovom neaktivnošću i izbjegavanjem borbe protivu komunista nađu između boračkih snaga na teritoriji gdje se borbe vode. Nesretni naš narod, nalazeći se pod udaram akcije koja se bude preko njihovih sela izvodila, biće izložen strašnim udarcima, koji bi svakako izbjegli da je bilo odlučnije i rješenije borbe protivu zlikovačkih komunista. Izbjegavanje borbe izazvalo bi još jače potrese i teže posledice po naš namučeni narod. Oni koji su izbjegavali borbu i savjetovah druge da se ne bore učinih su ogromne štete sebi i svome narodu, jer da nije bilo nesrećne nesloge nerazumnog rada, nebi se ni došlo do ovako teških i po narod žalosnih posledica. Ali, što je bilo i što je pogrešno rađeno sada se nemože ispraviti, već se stanje mora po svaku cijenu popraviti, ako smo prijatelji samih sebi i svoga naroda-

Častan, iskren, složan i pošten rad mora da urodi dobrim plodom — zato svi na posao za spas svoga naroda.

Prema okupatorskim snagama pokazati potpuno lojalnost, jer ćemo samo tako uspjeti da se spasimo od konačnog uništenja.

Sve izvještaje o stanju kod komunista i njihovoj akciji, a ukohko se mogu saznati i njihove namjere, najhitnije dostavljati Glavnoj komandi[3] na dalji postupak. Od tačnih izvještaja o komunističkoj akciji, kretanjima i eventualnim namjerama zavisi skoro polovina uspjeha, zato nežaliti trud i iskoristiti sva sredstva da se ovi podaci što prije i što savjesnije prikupljaju i da se isti na vrijeme dostavljaju ovoj komandi.

Komunikacije po svaku cijenu očuvati i saobraćaj bezuslovno obezbijediti.

Očuvati unutrašnji red u srezovima, gdje još komunisti nijesu uspjeh da prodru i zavladaju.

Malodušnosti nesmije da bude. Duh hrabrosti sa kojim smo uvijek obilovah i junačkim djelima kojima smo se ponosili i koja su nam bili pribavili poštovanje čitavog svijeta

— mora ponovo da oživi. Moralna klonulost mora po svaku cijenu da se suzbije, a duh viteštva da ju zamijeni. Potpuna poslušnost, stroga disciplina, sloga i međusobno potpomaganje jedino su u stanju da nam donesu spasenje onoga, što je još preostalo i što je svojim časnim radom zaslužilo da bude spašeno. Odbaciti nesretnu politiku i neostvarljive fantazije bolesnih umova, pa u složenoj bratskoj zajednici svi u borbu za spas i sreću svojega naroda.

M.P-[4] Komandant, đeneral,
Blažo M. Đukanović

[3] **Odnosi se na Glavnu nacionalnu komandu.**
[4] **Okrugli pečat: »Glavna nacionalna komanda«.**

S T A B
ZETSKOG LETEĆEG ODREDA
Broj 375
8. jula 1943. g.
Danilovgrad[5]

U vezi rešenja ove komande
Br. 354/43 i Br. 372/43 godine[6]

u akta
Komandant-pukovnik
B. Stanišić

BR. 154

NAREĐENJE KOMANDANTA ZETSKOG LETEĆEG ODREDA OD 20. MAJA 1943. KOMANDANTIMA BATALJONA ZA FORMIRANJE LETEĆIH BATALJONA RADI BORBE PROTIV NOVJ U SADEJSTVU SA ITALIJANSKIM TRUPAMA'

S T A B
Zetskog letećeg odreda — Kopija"
Br. 354
20 maja 1943 god.
Danilov Grad

KOMANDANTU VRAZEGRMSKOG[3] NACION. BATALJONA

Mojim naređenjem Br. 337 od 16 maja 1943 g. bilo je predviđeno da se formira na Jelenku danilovgradski leteći odred. U sastav ovoga odreda imali su da uđu borci iz ranijeg Zetskog letećeg odreda, koji je po povratku iz Hercegovine rasformiran i borci upućeni' u svoje nacionalne bataljone-[4] Po takvom naređenju odziv je bio nezadovoljavajući i nije postignut željeni rezultat.

[5] **Dalji tekst je dopisan mastilom, ćirilicom.**
[6] **Vidi dok. br. 154.**

[1] **Kopija originala (pisana na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 134, reg. br. 43/1 (CG-V-380).**
[2] **Napisano mastilom, ćirilicom.**
[3] **»Vražegrmskog« napisano je mastilom, ćirilicom, a potom precrtano.**
[4] **O radu odreda u Hercegovini vidi dok. br. 140.**

Ponovo sam rešio da pozovem sve istinske i pouzdane nacionalne borce bez obzira da li su pripadali Zetskom letećem odredu ili nacionalnim bataljonima milicije i od njih da formiram leteće bataljone.[5] Za sada je nastala potreba da se formiraju (2) dva bataljona koji će nositi naziv 1 i 2. leteći bataljon.

Na čelu 1 bataljona postavio sam kapetana I klase Jovovića Jakova, a na čelu 2 bataljona kapetana Stojanovića Spira.

Prvi bataljon će se formirati u Martinićima, a drugi u selu — mestu — Mesori[6] (Pavkovići).

I jedan i drugi bataljon formiraće se iz četnih jedinica, koje će nositi naziv po brojevima od 1 do 4 za svaki bataljon. Jačine četa će biti prema postignutom rezultatu prijavljenih boraca. U koliko se bude prijavio veći broj ljudstva od onog po farmaciji za bataljone, bataljoni će se pretvoriti u odrede sa brojnim oznakama koji nose bataljoni.

Komandanti bataljona predložiće mi komandire četa radi postavljenja a ujedno će postaviti vodnike na čelo vodova.

Cilj ponovnog formiranja letećih bataljona je nastao iz novostvorene situacije i po zahtevu italijanske komande, da bi u sadejstvu sa njima mogli da povedu akciju i čišćenje terena. Ostalo ljudstvo u nacionalne bataljone imaće za zadatak da zadrži sadanje položaje, da se do formiranja letećih bataljona i početka akcije obezbeđuje patroliranjem unapred ka neprijatelju, izviđanjem i pribiranjem podataka o njegovoj jačini, kretanju i namerama i da noću obezbeđuju sebe zasedama na podesnim mestima, a docnije kad i ako nastane potreba potpomognu akciju u borbi protivu partizana.

Verujem da će svaki nacionalni borac shvatiti svu ozbiljnost današnje situacije u kojoj se nalazimo i da neće naći mesta ličnog neraspoloženja i zađevice kad je u pitanju opšta narodna stvar. Sva su susedna plemena u akcijama i to pojedina sami, a pojedina u sadejstvu sa Italijanima izvršavaju svoje zadatke, pa čast našeg plemena i tradicija naših predaka ne dozvoljava da seđirno skrštenih ruku, već se s pravom traži od nas da i dalje uzmemo najaktivnijeg učešća za dobro našeg napaćenog naroda. Mi smo ti koji smo među prvima počeli borbu protivu domaćih neprijatelja pa i poslednji treba da je završimo i do poslednjega da u njoj istrajemo. Vama je vrlo dobro poznato i svedod. ste svega onoga što sam sa Vama činio i učinio za spas našeg naroda pa i danas želim to isto da učinim i žrtvujem samoga sebe do poslednjeg

[5] **Formiranje je usledilo na zahtev Glavne nacionalne komande. Vidi dok. br. 153.**

[6] **»Mesori« na karti 1 :100 000 nije pronađeno.**

daha, pa čvrsto verujem da će te me u tome i na dalje pomoći, jer pomažući mene, pomogli ste sebi, svoje domove, pomažete opštoj nacionalnoj stvari.

Komunizam u Crnoj Gori biće likvidiran i on se pred tehničkim sredstvima i ljudstvom okupatora ne može da održi, ah ako ga on — okupator — bude likvidirao bez našeg učešća, tada Vam garantujem da neće ostati ni poslednje nespaljene kolibe, a u zajednici sa nama spasiće se ono što treba i bude moguće spasiti. Valjda nećete dozvoliti da se napravi zgarište od naših domova jer dozvohte li, tada za svoju nesreću tražite krivce u sami sebe.

Priznajem, da je u našem radu bilo grešaka, ali onaj koji radi taj i greši, a mi smo tu da se na greškama ispravljamo i popravimo i pođemo putem koji najbolje odgovara narodnoj sredini i narodnim interesima. Isto tako priznajem a to je i današnja situacija potvrdila da je bilo i danas još uvek ima u našim redovima i ljudi koji su se pod firmom nacionalista krili i trovah potajno narodnu dušu i razarali tekovine koje smo stvorili na pušci, ali za to treba da mi sada, dok još nije kasno, otvorimo oči, i da te izrode, ako još takvih ima među nama, [. . ,][7] i damo im ono što je za njih. Na Vama je da njih pronađemo i ja ću Vas u tome pomoći svim srestvima koja mi stoje na raspoloženju, i neću se ustezati ni za jedan momenat da dobiju zasluženu kaznu. Ovo što sam Vam uputio i upućujem moja je poslednja iskrena i prijateljska poruka, a na Vama stoji hoćete li je prihvatiti ih ne. Ja sam ovim učinio svoju dužnost pa i za negativan odziv biće mi mirna moja savest pred kojom sam uvek gotov da položim računa isto onako kao što sam gotov da ga položim pred narodom kad se od mene bude zatražilo i bude došlo to vreme.

Da borci nebi ostali bez sredstava za podmirenje svojih potreba ponovo sam izdejstvovao da mesečne nagrade u novcu i hrani budu one i u onim iznosima i količinama koje su i ranije važile za borce Zetskog letećeg odreda, s tom razlikom, što će imati pristupa u leteće bataljone, kako sam to napred napomenuo, i svi istinski i pouzdani nacionalni borci iz nacionalne milicije bez obzira da h su ili nisu ranije pripadah Zetskom letećem odredu.

Komandanti nacionalnih bataljona milicije o ovome će najhitnije upoznati svo ljudstvo u svome bataljonu, izvršiti upis prijavljenih boraca u leteće bataljone u spiskove u duplikatu i jedan spisak dostaviće komandantu dotičnog bataljona, a drugi ovome štabu radi blagovremenog trebovanja novca i hrane-

[7] Na tom mestu je dokument oštećen.

Sa upisom otpočeti odmah po prijemu ovoga naređenja i završiti ga najdalje za 24 sata s tim što će do ovoga roka i uputiti upisane borce na njihova mesta zborišta, t.j.[8] petrušinski i vražegrmski na Mosori, a svi ostali u Mairtiniće.

DOSTAVLJENO:
Svima komandantima nacionalnih bataljona ovoga sreza.

KOMANDANT PUKOVNIK,
Bajo J. Stanišić

M.P.[9]

BR. 155

NAREĐENJE INSPEKTORA VRHOVNE KOMANDE OD 23. MAJA 1943. KOMANDANTU 1. RAVNOGORSKOG KORPUSA ZA NAPAD NA PRIPADNIKE NOP-a U REJONU PL. RUDNIK[1]

P r e p i s.

Kapetanu Ninkoviću.[2]

Pošto ste odbacili moj predlog da idete na poverenu Vam dužnost za komandanta Jaseničkog korpusa a kapetan Milijan Jovanović[3] za komandanta Orašačke brigade,[4] to u duhu osnovne ideje Vrhovne komande, naredio sam poručniku Vučkoviću[5] da sa svojim ljudstvom i ljudstvom potporučnika Milovana Nedeljkovića[6] pristupi sutra izvršenju zadatka koji sam mu poverio.

[8] Deo rečenice od »t.j.« pa do kraja napisan je mastilom, ćirilicom.

*** Okrugli pečat: »Komanda narodne vojske Crne Gore i Hercegovine — Glavni štab«.**

[1] Prepis originala (pisana na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 74, reg. br. 5/2 (S-V-10360).

[2] Dragiša, kap. II kl.

[3] U toku 1941. organizovao je Poljanački četnički odred. Početkom novembra 1942. postao je komandant Kačerske brigade Rudničkog korpusa. Krajem maja 1943. određen je za pomoćnika komandanta istog korpusa.

[4] Brigada je pripadala Kosmajskom korpusu.

[5] Zvonimir Zvonko.

[6] Bivši narednik. Jedan od prvih saradnika Draže Mihailovića, za koga je izvršavao poverljive zadatke. Organizovao je Moravički četnički odred. Po osnivanju Kačerske brigade, odred je ušao u njen sastav kao peti bataljon. Krajem maja 1943. postavljen je za komandanta Kačerske brigade. Pri formiranju korpusa Gorske garde, postao je komandant Orašačke brigade.

Kako Vi i kapetan Milijan niste pristali da uđete u sastav moga štaba niti pak da idete u štab Vrhovne komande, to se vratite u srez i sačekajte naređenje Vrhovne komande kojoj ću podneti izveštaj o ovome.

Organizaciju i čišćenje Rudnika od strane komunista,[7] vršiće poručnik Vučković sa ljudstvom potporučnika Nedeljkovića koji je stavljen pod komandu poručnika Vučkovića- Naiđem li na ma kakvo ometanje rada por. Vučkovića sa Vaše strane, istome sam naredio da preduzme potrebne mere i omogući sebi nesmetano izvršenje dobivenog zadatka; t.j. — uništenje komunističkih bandi na teritoriji sreza Kačerskog i sprovođenje potpune organizacije sreza Kačerskog

23 maj 1943 godine.
Položaj.

Inspektor Vrhovne Komande,
pukovnik,
Jev.[8]

Pored rada na organizaciji Moravičkog odreda 1941. g. imao je zadatak da uhvati vezu sa »pukovnikom sa Durmitora« (Bajo Stanišić) i da dovede kod Draže Mihailovića na Ravnu goru Iliju Trifunovića Birčanina, koji se u to vreme nalazio u Crnoj Gori. (Arhiv VII, Ca, k. 74, reg. br. 3/1).

[7] **Na tom terenu, u to vreme je dejstvovala Rudnička četa 1. šumadijskog NOP odreda.**

Naređenje da se izvrši ta akcija izdao je Draža Mihailović 13, maja 1943. U depešama koje je toga dana uputio Jevremu Simiću, zatim komandantima 1. i 2. ravnogorskog i Rudničkog korpusa, zahtevao je da se očiste Rudnik i kačerski srez od pripadnika i simpatizera NOP-a (Arhiv VII, Ca, k. 297, reg. br. 2/1—30).

[8] **Jevrem Ješa Simić (Dr. Ška), rezervni art. pukovnik. Do početka marta 1943. boravio je u Beogradu (gde je održavao veze sa Gestapoom), odakle je došao u 2. ravnogorski korpus. U toku aprila 1944, objedinjavao je četničke jedinice radi borbe protiv snaga NOVJ u predelu Ivanjice. Likvidiran je od crnih trojki D. Mihailovića.**

BR. 156

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH DEPEŠA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVlCA OD 3. DO 30. MAJA 1943. GODINE[1]

1958. *Ivanov:*[2] Pavlović[3] upotrebljava šifru Ivanova. Zato neznam ko je otišao u s. Grgaje. Naši su u napadu od Šahovića u pravcu Pljevalja i imaju uspeha.[4] Ne primajte svaku laž. Kod Mojkovca nije front, nego ispred Šahovića. Šahoviće je naše. Neka Slijepčević[5] preduzme sve potrebno sa Kordom.[6] Svештenikov sin kod Korde komunista. Keserović u noći 3/4 prelazi preko Jadovika ka Vama- Cim dođe obavestdte ga o sumnjivom držanju Korde. Korda hoće da nas kupuje za novac, to je običan razbojnik i ucenjivač.

1959 502 Naši su zauzeli Gacko, Avtovac, s. Plužine, Crvanj planinu.[7] Danas počeo opšti napad na svim frontovima prema komunistima.[8] Ranjenike šaljite u Kolašin, Šahoviće ili Berane. Ranjenike naučite da kažu da dolaze sa fronta od Pljevalja. Navalili ste na doktora iz štaba, kao da je to jedini doktor na svetu. Nisam razumeo u koje selo trebao bi da đok-

[1] **Original (pisan mastiljavom olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 297, reg. br. 2/1. Knjiga je formata obične sveske, a depeše je pisao lično Draža Mihailović. Depeše počinju brojem 1954 (3. maja) a završavaju se brojem 2309 (30. maja).**

[2] **Mirko Lalatović.**

[3] **Dragoslav, potpukovnik (Rodrigo).**

[4] **i** [8] **Vidi dok. br. 146.**

[5] **Verovatno je reč o kapetanu Aćimu Slijepčeviću, načelniku ađutanture Vrhovne komande.**

Slijepčević je 2. septembra 1942. došao iz Kaira spustivši se padobranom na Kopaonik. Sobom je doneo radio-stanicu i šifru za direktnu vezu između Draže Mihailovića i izbegličke vlade. Prema depeši majora Keserovića od 19. septembra 1942. koja je upućena Draži Mihailoviću, Dr. On ja (Miroslav Trifunović), preko stanice kap. Slijepčevića, poslao je tri telegrama pukovniku Rakiću u Kairo. U drugoj depeši od 22. septembra Slijepčević (preko Keserovića) javlja Draži Mihailoviću da su tajne šifre posiate u Vrhovnu komandu po majoru Miriću, ključ za održavanje tajne i direktne veze sa američkom komandom (Arhiv VII, Ča, k. 287, reg. br. 18/1).

[6] **Rade.**

[7] **Na tom sektoru su se nalazili delovi 3. NOU divizije. Napad su vršile četničke jedinice iz sastava Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine u saradnji sa italijanskim okupacionim trupama (vidi dok. br. 138).**

Pošto su delovi jedinica 3. NOU divizije napustili Gacko, u njega su ušle četničke i italijanske kolone (tom IV, knj. 13, dok. br. 11).

tor dođe. Korđi sam po popu[9] poslao 30.000 lira. Vidite da li mu je to pop predao- Kažite Kordi da smo zabeležili šta je sada govorio u pijanom stanju ali da će mu komunisti dovesti Turke.

1960 Kažite Pavloviću da ja znam šta radim i kad privučem Kesera[10] onda opstanak štaba[11] nije rizičan. O svemu ovome obavestite i Pavlovića. Preporučite mu potrebnu hladnoću pošto je rat. Pošaljite sedam flašica tifus vakcine. Nalaze se u kanti pri vrhu. Na malim kutijama natpis: Typhus vakcine epidemic murine.

4. maj 1943

1966. 18-299 *Frike.*[12] Oblast Stitkova drži Kalaitović[13] Sa njime uhvatiti vezu. Preko Zlatara treba da se prebacite duž desne obale Lama preko Rade Korde kuda i Keser prolazi ispred Vas. Vi i Keser bićete u zajedničkom radu. Ja ću biti sa Vama, pa svi zajedno da guramo. Pazite da se dobro provučete. Uzimajte mestane za putovođu. Doviđenja.

1967. *Ivanov.* Za sada još prostorija na desnoj obali Lima je najsigurnija, sve dok preduzetim napadima ne budemo sigurno ovladali drugim krajevima. Kad sam Vas poslao tamo, nisam Vam kazao da baš sedite u jednom selu. Stoji Vam na raspoloženju prostorija sve do Zatona- U dolini reke Bistrice naročito pogodna naselja. Trećeg uveče Keser pošao u pravcu Vas. Uspokoji ljudstvo i nemojte da slučajno Vaš odlazak bude uzrok panike u narodu.

Br. 1968-4-243 Ivanov. Potrebno je da gg. Vasić,[14] Moljević[15] i Vilović[16] dođu k meni što pre radi produženja rada

[9] **U pitanju je Selimir Popović, sveštenik, četnički komandant sreza sjeničkog.**

[10] **Dragutin Keserović.**

[11] **Odnosi se na Stab Vrhovne komande Jugoslovenske vojske u otadžbini.**

[12] **Predrag Raković.**

[13] **Vuk.**

[14] **Dragiša.**

[15] **Stevan.**

[16] **Đuro. O njemu je Mladen Žujović Mlađa, krajem maja 1943, depešom br. 4580, obavestio Dražu Mihailovića: »Vi lo vica apsolutno dr-**

i rešavanja važnih pitanja. Očekujem da gg. kod mene budu u toku 5-og. Za ostale važi poslednje moje naređenje.

1970. *Ištvan:* Majoru Baćoviću i njegovim hrabrim
3-403 borcima zahvaljujem na dosadašnjim uspesima i na daljem pregalaštvu da se ove oblasti očiste od izroda i tuđinaca. Sa najvećom pažnjom pratim svaki Vaš pokret koji mi uliva puno poverenje da ćete u najskorije vreme izbiti na liniju Piva — Drina uništavajući sve pred sobom. Isto tako poverenje uživa Pavle[17] stalnim svojim napadima u Sandžaku i Ornoj Gori. U ime Boga samo napred.

3-551 2-551 4-577
1972 *Ištvan, Bjađi, Đuzepe.* Raspis za majora Baćovića, majora Pavla i Rađulovića.[18] Situacija na frontu prema Mošinovcima sledeća- U Sandžaku naše trupe produžuju napad sa linije Kovren — Bailee — s. Vaškovo u pravcu s. Kosanice. Na Sinjajevini naše trupe pripremaju napad sa linije Pečarac — Starac — Crvena Greda — u pravcu Zabljaka i Pive. Ružić[19] i Sima Mijušković brane Nikšić i sa snagama br. 22. Snage majora Baćovića drže hniju s. Ravno — Avtovac — Gacko — s. Slivlje — Morine — Bjelimići i u toku su izvršenje napada na liniju planina Lebršnik — Gornja Neretva — Ulog
— Laik Neretve sevemo od Uloga.

1973 Naređujem napad na svima frontovima, jer su
4-292-Đ Mošinovci u teškom položaju a oseća se kod njih
2-291-J vehki stepen rasula. Naročito zahtevam da se što
2-291-B energičnije napada od Nikšića u pravcu Savnika i Pive. Radulović da ovo saopšti svima k-đtima u zahvatu njegove stanice

1975 *Bjađi: Zahvaljujem br. 808[20] na uskršnjoj čestit-*
2-341 *ci.* Saopštite Ružiću, Baju Staniši ću da obzirom na

žite po strani u političkim stvarima jer je on svojom mržnjom slep, a narav mu je ostala jezuitska...« (Arhiv VII, Ča, k. 295, reg. br. 11/2).

" Đurišić.

[18] Borivoje.

[19] Ivan.

[20] Blažo Đukanović.

m

opštu situaciju preduzmu opšti napad. Neka Bajo Stanišić požuri da skupi podgoričane za napad u pravcu Šavnika, Boana i Pive. Sva dokumenta koja su Vam potrebna za Krstu Popovića fabrikujte sami. Jeli Sima[21] i br. 22 još na Javorku.

1979 *Đuzepe:* Naredio sam Bajovima da sa Ružićem
4-350 krenu u protiv napad. Keseroviću sam naredio pokret duž desne obale ka jugu. 3-ćeg noću krenuo, ali se u toku celog 4-tog ne javlja. Hitno za Kesera spremati obuću, municiju. Kod Branka[22] se nalazi Carević[23] koji vrlo dobro poznaje stanicu Pavlovu. Davidović[24] je daleko. Neka Pavle koristi Carevića za opravku.

5 maj

1993 *Frike* Kalaitović da ostavi na svome terenu polovinu ljudstva za zaštitu Zlatara i svoga sreza pod najboljim k-dtom a Kalaitović neka se pridruži Vama sa drugom polovinom svoga ljudstva i kad stignete na Zlatar javite mi se ponovo. Na Zlataru postavite se tako da možete preći na levu obalu Lima za udar prema Jabuci našim kanalom ili da produžite sa Keserom duž desne obale Lima u pravcu Korde. Pokret preduzmite odmah.

1994 *Đuzepe:* Nemojte se oslanjati na snage Kese-
20/200 rovićeve koje još nisu ni stigle, a kamo li da mogu odvajati borce za s- Rafcitu. U svoje kombinacije računajte samo snage koje su Vam na raspolaganju.

6 *maja 1943*

1995 *Frike:* Sa Zlatara uzmite pravac sa Keserovi-
18/388 ćem duž desne obale Lima preko Jadovnika i sela Milakovića na s. Vrbnicu kod Korde. Od Korde pođite na jug u pravcu Keserovića za sjedinjenje sa njime. Sobom povedite Kalaitovića sa polovinom

[21] Mijušković.
[22] Zaharije Ostojić.
[23] i [21] U pitanju su radio-telegrafisti, čija imena Redakcija nije mogla saznati.

ljudstva, a druga polovina Kalaitova da osigura Zlatar sa sigurnim komandantom. Za prebacivanje do Korde pronađite dobre putovođe da biste se dobro provukli. Potrebno je da ubrzate marš.

1966
4/408

Ivanov: Pavle gurnuo čak do Kosanice. Međutim izvestan deo komunističkih snaga[25] od Jabuke prodro u Pavlovu pozadinu ka Sahoviću. Pavle preduzeo mere za ovu komunističku grupu. Vi se sjedinite sa Keserovićem i približite se od sadašnjeg položaja što više jugu ka Zatonu i Dubovu da bi nas mogli prihvatiti na slučaj potrebe. Raković takođe kreće Keserovićevim pravcem ka Vama- Svi tamo obrazujte jednu grupu uz Kesera.

1997
2/185

Orel:[26] Primite pod Vašu zaštitu sve delove koje vodi Pavlović i Slijepčevića i sa svima pomerite se što bliže jugu ka selu Dubovu i Zatonu da biste nas prihvatili na slučaj potrebe.

1993
1/492

Đuzepe: Obavešten sam da ste doprli čak do Kosanice kao i da su komunisti[27] upali u Sahoviće sa pravca Jabuke i Kamene Gore. Kuklić[28] izveštava da ste 5-tog ujutru javih da ste preduzeli potrebnu intervenciju na svom desnom boku i u pozadini kao i da nam poručujete da ne brinemo. Preduzmite najhitnije da se ovi komunistički delovi tuku i bace na sever. Nemojte nikada ostajati bez rezervi. Mošinovce je progutao prostor i zato će sve češće dejstvovati četovanjem. Jedini lek zato su rezerve. Javljajte mi se neposredno i najhitnije.

Ištvan:

2008
3-456

Preko Jevđe[29] protestvujte za zarobljavanje četnika u Foči. Tamo je i Voja koji je već 3 puta ranjen zna se od koga.[30] Preduzmite sve mere da se

[25] **Delovi 1. proleterske NOU divizije.**
[26] **Dragutin Keserović.**
[27] **Delovi 1. proleterske brigade (tom IV, knj. 13, dok. br. 34).**
[28] **Mirko.**
[29] **Dobrosav Jevđević.**
[30] **Posle forsiranja Drine od strane jedinica 1. i 2. proleterske divizije i razbijanja četnika i italijanskih jedinica na njenoj desnoj obali (dok. br. 138), u okruženju u Foči našao se italijanski bataljon » Aosta« i oko 100 četnika iz Mileševskog korpusa sa Vojislavom Lukačevićem. Pošto je pretilo potpuno uništenje pomenutog bataljona i četnika, pre-**

svi naši ljudi oslobode. Navedite kao argumenat da oni nemaju nikakve veze sa onima na Ozrenu.[31] Prema br. 11 budite krajnje obazrivi i predostrožni. To su veliki naši zlotvori. Treba da uđete u Kalinovik,[32] a za slučaj da se br. 11 pojavi skloniti se u stranu od puta, a planine su tamo dobre kao što znate, naročito prema Leliji.

Ištvan:

2009 3-255 Bojim se da veza Crne Gore i Hercegovine preko Nikšića ne bude potpuno presečena- Vaše nadiranje ka Pivi biće vrlo korisno za opštu stvar a isto tako ako biste bili u stanju da prema Nikšiću uputite dovoljne snage da olakšaju Lašiću.[33]

2010 3-397 Pravac prema Pivskom manastiru od sela Ravno grozio bi komunistima u leđa za najkraće vreme. Javite šta u ovome pravcu budete preduzeli. Severno Vaše krilo treba da očisti Bosnu sve do Drine. Iskoristite Miljevski, jahorinsiki i kalinovački b-tlj za udar u leđa. Veoma sam zadovoljan sa dosadašnjim Vašim uspesima. Želim svaku sreću i potpuno uništenje neprijatelja. Napred s verom u Boga za kralja i Otadžbinu.

2011 3-262 *Ištvan:* Za Jevđu: Vaš rad i ogroman napor u delikatnoj službi koju obavljate sa puno razumevanja i hrabrosti zaslužuje svaku pohvalu. Otadžbina Vam za ovo duguje priznanje a ja Vam zahvaljujem i preporučujem da produžite i u buduće kao i do sada.

duzeta je akcija da se izvrši deblokada garnizona Foča. U deblokadi su, pored italijanskih jedinica, učestvovali i delovi nemačke 369. legionarske divizije.

Deblokada je završena 5. maja 1943. a istoga dana u Foču su ušli delovi nemačkog 369. puka. Tom prilikom zarobljen je Vojislav Lukačević i četnici su razoružani, ali su posle izvesnog vremena pušteni (tom IV, knj. 13, dok. br. 166).

[31] Vidi dok. br. 129.

[32] Pošto su jedinice 7. NOU divizije napustile Kalinovik i širu zonu, to su u njega 7. maja 1943. ušli delovi Nevesinjskog četničkog korpusa.

[33] Đorđe.

Đuzepe :

2014 4/428 Br. 11 u Foči zarobili sve naše četnike, izveštava Jevđević. Verovatno da je i Voja zarobljen. Protestiujte kod br. 22 najenergičnije. Ovo su učinili zbog borbi četnika protiv br. 11 na Ozrenu. Keserovićevi vojnici bosi, potpuno bez obuće, bez municije. Naredio sam da priđe u Zaton i s. Dubovo i da primi pod svoju zaštitu sve svoje delove tamo posiate koji su bili rđavo primljeni od strane Korde pa čak i sa pretnjom. Preduzmite mere da se pomoću

2015 4/320 Keserovića pokupe svi begunci na desnoj obali Lima i ponovo formiraju jedinice, a Keserović će da strelja buduće begunce. Keseroviću sam naredio da odmah naredi mobilizaciju na desnoj obali Lima. To je sve što sad Keserović može go i bos da učini posle 15 dana neprekidnog probijanja.

Orel: Sandžaklije misle da samo beže i da se

2016 1-460 drugi bije za njih. Naređujem da se na desnoj obali Lima pohvataju svi begunci i da se ponovo sve mobilise. Upotrebite najdrastičnije mere. Ponovne begunce streljati na liou mesta, čim se uhvate. Saopštite ppuk. Pavloviću da on vrši svu mobilizaciju, a Vi ga pomažite oružanom silom. Neka Pavlović stavi pod komandu kaipet. Radovića[34] ceo odred Mašanov[35], te i njega upotrebite u istom smislu. Za gonjenje svih begunaca i za ponovnu mobilizaciju-

2017 1-251 Sve mobihsane delove pod komandom hitno slati majoru Pavlu Đurišiću i zapretite im streljanjem ako se vrate, što i izvršiti. Đurišić drži liniju s. Ceravo — Shjepač most — pl. Burenj. Preduzmite parenje ljudi od vašiju zbog pegavca.

*222:**

2018 6/479 Kod nas stalno zamor i glad. A kod komunista stalno odmor i sitost. Kod nas bez municije kod njih sa municijom. Bedno stanje. Koji ppor. Bulatović[37] poginuo. Fočanska brigada krajnje kukavička. Sta je uzrok- Slažem se da fočance treba razoružati, ah

[34] Dušan. Tada je bio na radu u Zlatiborskom korpusu.
[35] Đurović.
[36] Zaharije Ostojić.
[37] Verovatno se odnosi na Batrića Bulatovića, koji je ranjen sredinom aprila, kod Stoca.

je pitanje kome dati oružje. Desno krilo na r. Lješnici treba bolje osigurati, treba stvoriti rezerve za kontra napade i akciju iz pozadine. Sadašnje položaje držati po svaku cenu. Od Žute Kose br. 22[38] mogao bi pomoći dovoljnom vatrom. Keserović i Raković ne mogu se boriti za druge koji neće da
2019 se biju. Keserovićevih pola ljudi bosih. Tek ga pri-
6-413 vlačim ka Zatonu. Raković još na putu. Kad stignu obojica priključiću im se lično i lično voditi. Ovako ne ide. Keserović ne može bos ići kad drugi obuveni neće. Naredio sam mu da desnu obalu Lima pomoću oružja mobilise. Neka se šalje hrana za Keserovića *za* Zaton i Dubovo. Keserović će buduće begunce streljati bez milosti.

Đuzepe :

2020 Pomoći nemam jer su snage na putu. Naredio
6/551 sam Keseru da nasilno mobilise desnu obalu Lima i strelja begunce. Keserovićevi polovina bosi. 15 dana na najtežem putu, i još putuju. Naredio sam mu da priđe Zatonu i Dubovu. Raković tek na putu. Kad stignu obojica staviću im se na čelo. Ovako više ne može. Pomoći ću Vas da prvo pohvatamo sve begunce i nateraćemo ih da se biju. Ako Keserovića upotrebimo odmah, šta ćemo posle- Keserović i Raković moraju se prikupiti prvo i spremiti municijom. Nemaju je. Od Zatona i Dubova Keserović će braniti Lim. Preduzmite sve da sadašnje položaje zadržite.

2026 *Ivanov-* Idemo k Vama. Ponavljam idemo k Vama.
4-274 Drumom duž desne obale Lima. Ponavljam duž desne obale Lima. Neka nas Keser prihvati, od s. Crnče — Crnče. Mobilišite tamo sve. Branka Sćekića u Zatonu sa svim ljudstvom. Javite odmah gde je Orel.

2028 *Đuzepe:* U noći 7/8 odlazim Keseroviću tamo ću
1-359 prikupiti njega i Rakovića da ih pripremim za dejstvo u potrebnom pravcu obzirom na Vašu situaciju. Važno je da ja budem kod ove grupe da se ne desi da se vrate. Bez mene to bi lako bilo, a 2000 ljudi nije za poitcenjivanje. Slušaćemo Vukmana Protića. Javljajte se redovno. Javite položaje koje zauzimate-

[38] **Delovi italijanske divizije »Venecija«.**

Frìke :

2029 **Produžite preko Vrbniče na Radu Kordu i od-**
12-106 **atle sve duž desne obale Lima u selo Dubovo gde ćete se naći sa Keserom. Potrebno je da što pre stignete. Pozdrav.**

9 maja 1943

2031 *Frike:* Javite se majoru Keseroviću u s. Dubovo.
18-418 Svoje trupe razmestite za danas u s. Zminjac, Kostenica, Pobretiće, Savino Polje. Preko Kesera pošaljite mi lice za prijem novca sa pratnjom. Celokupnu komandu na ovom delu fronta drži Keserović- Od Keserovića dođite k meni, pošto se prethodno s njim sastanete. Obićiću Vaše jedinice. Kupujte stoku, krompir. Hranite ljude. Ako ste već ljude razmestili pre ovog naređenja neka ostane do daljeg, samo javite gde ste.

Ivanov:

2032 Dr Tibor poslat za suzbijanje pegavca. Za sada
1-289 Vi morate voditi još taj deo štaba. Na Vas računam za borbene jedinice. Celokupnu komandu nad svima trupama na desnoj obali Lima primio je major Keserović. Dajte potrebna novčana sredstva ppuk. Pavloviću- Ako nemate pošaljite ljude.

Đuzepe :

2033 Preko Radulovića dostaviću Vaš zahtev za Ru-
1-356 žića. Moje mišljenje je da se komunisti imaju uništiti gonjenjem na svim frontovima. Baćović nadire od Ravno ka Pivi i kroz Sutješku ka Sćepan Polje. Zauzeo je Kalinovik. — Celu oblast na desnoj obali Lima primio je major Keserović i za nekoliko dana očistiće je od svih simpatizera. *Pobićemo sve što nevalja i to odmah.*

2034 Keserović je dobio puno ovlašćenja a Raković mi se
1-331 približuje. Korda će dobiti odmah što je zaslužio, a popu Selimiru namestio sam najmanje 50 batina. Ovaj kraj će da ozdravi. Frimenite iste mere tamo. Šaljite hranu ovamo za 3000 ljudi. Za sve ostalo ne brinite- Javite šta ste sve preduzeli i koji front držite.

2035 *222:* Ne brinite za mene. Ako smatrate da je Pavle
6-447 dovoljan tamo, onda u saglasnosti s njime dođite k meni ovamo okolo. Pavle bi trebao da organizuje i desnu obalu Lima južno od s. Bioče, jer Bjelasicu ne drži. Nije trebalo da se ona napušta. Sve je išlo i suviše vratolomno. Popović[39] zauzeo Kalinovik. Zarobio 400 ranjenih.[40] Prodire od Sutjeskog ka Sćepan Polju i od Ravnog ka Pivskom manastiru. Salatića i njegove prebacite u Hercegovinu. Sta mislite sa Momčilovićem[41].

2040 *Ištvan:* Za kdanta Drinskog korpusa postavite Dra-
3-289 škovića[42]. Uopšte sve što treba smeniti smenjujte i postavljajte druge, samo iizvestite. Sad se pokazalo šta valja, a šta ne valja. Grubača[43] sam ja smenio on nije za komandovanje uopšte, plašljiv je. Baja Nikić nestao[44], ne znamo šta je s njim.

2041 *Ištvan:* Primio sve Vaše izveštaje o napredova-
3-506 nju. Izbijte što pre na Drinu i Pivu. Slažem se sa Vašim akcijama u pravcu Goranskog kao i u pravcu Stoca. Mošinovci u Crnoj Gori drže Pivu, Savnik, Zabljak. Pavle se povukao na užu odbranu Kolašina. Imao je mnogo kukavica, ah ima i dobrih delova. Trupe Baja Stanišića ispod svake kritike. Uglavnom komunisti sada drže Durmitor i Sin jaje vinu, kao i južni deo Sandžaka do r- Lima. Relja Piletić hitno organizuje nove snage i žuri ka Niikšiću. Na njega mnogo računam, isto kao i na Vaše snage koje ste
2042 uputili u pravcu Nikšića i Goranskog. Ovde su orga-
3-430 nizovani 3 važna centra otpora i to na desnoj obali Lima u oblasti Bjelopolja, u oblasti Kolašina i u oblasti Nikšića. Broj li[45] drži Sjenicu, Prijepolje, Novu Varoš, a br. 22 drži Pljevlje, Bijelo Polje, Berane. Za Cajmiče ne znamo. Voja Lukačević je bio teško ranjen u Foči. Kriza prošla. Ne znam šta je sada s njime. O Vašim svima uspesima, kao i o Vašim nastupanjima ka Nikšiću, Goranskom, Curevu i Drini obavestio sam Pavla i Lašića.

35 **Milorad.**
40 **Podatak nije tačan.**
41 **Milorad.**
42 **Aleksa.**
43 **Pavle.**
44 **Zarobljen je od strane jedinica 1. proleterske brigade.**
45 **Jedinice nemačke 1. brdske divizije.**

4-532 4-527
Đuzepe, *Bjađi:*

2043 Major Baćović ovladao linijom selo Latično — Lisina — Ravno — Čemerno sa istaknutim delovima u dolini Sutjeske kod tesnaca Vratar. Dalje drži Zivanj — Ulog — luk Neretve seevrno od Uloga, s. Obalj — Kalinovik. On produžuje dalje Sutjeskom ka Curevu 1500 ljudi od sela Ravno na Goransko i od Krstača na Stozi i dalje ka Presjeci. Grupa na Goranskom je jaka 1300 ljudi, a grupa preko Stozi 1900. Javite mi Vaše položaje i dalje namere. Preduzmite mere za suzbijanje panike i streljanje begunaca i paničara.

Ištvan:

2044 Vaši uspesi su veličanstveni. Organizujte sva-
3-235 koga, naročito omladinu i pojašite komunistima na leđa za njihovo definitivno uništenje. Salatiću i njegove delove naredio sam da pođu k Vama preko oblasti Nikšića.—

Rodrigo i[46]

2046 Komandu nad svima trupama na desnoj obali
1-210 Lima ima major Keserović- Nemojte se više mešati u njegovo komandovanje jer može doći do zbrke. Ne uviđam da će komunisti pokušati prelaz između Brodareva i Bjelog Polja.

10 maja 1943

2054 *Đuzepe:* Javite mi koje položaje držite na Bjela-
1/309 siei a koje uopšte držite. Ja ne znam zašto ste Bjelasiou napuštah. Da bih mogao intervenisati moram znati tačan raspored i situaciju Vaših trupa. Ako br. 11 i dalje ovako radi moraće se obrnuti front. Intervenišite na sve strane.

11 maja 1943

2055 *Đuzepe:* Sa više strana dobij am izveštaje da je
1-312 br. 11 neprijateljski raspoložen prema Vama i želi Vaše razoružanje- Vodite računa o ovome da se u

danom momentu bacite u šumu. Bakicu su govorili da bi želeli poseban sastanak sa Vama bez prisustva br. 22. O br. 22 govorili sa omalovažavanjem.

2056 1-275 Na sastanak bi došli njih dvojica. Neka čudna igra. Izgleda da se boje da im se br. 22 odmetne. Javite mi Vaš položaj, situaciju Mošinovaca, br. 11 i br. 22, Vaše namere, bez toga ne mogu ništa preduzimati- Potrebna mi je municija, hrana.

2057 3-397 *Bjađi:* Ovlašćujem Jakova Jovovića isto kao i Relju Piletića da na sopstvenim osnovama ponova ožive četništvo. Pomognite mu i Vi i 808. Relji sam izdao potrebno naređenje. Javljajte stalno pozicije koje držite. Razvijte propagandu da su starešine valjale, ali da je narod bežao stalno kućama ne opalivši puške. Zato će stradati i zato će br. 11 doći i uništiti sve. Za svoju sudbinu biće krivi sami.

13 maja 1943

Bernardo ;[47]

2085 3-387 Dobio sam izveštaj od Šoškića[48] o Vašem nadiranju na Dinari[49]. Razvijte što jaču četničku akciju i razbijte poslednje ostatke bihaćke republike. Ukoliko više sa time žurite, utoliko ćete pre cilj postići, jer su Mošinovci u rasulu. Pozdrav vojvodi i saradnicima. Primio Vaše izveštaje 101—103[5U]. Nastavite rad na potpunom čišćenju Vaše prostorije od svih unutrašnjih neprijatelja.

2086 *Bjađi:* Vi ste moj delegat za vezu i osmatranje. Preko Vas izdaj em naređenja svima tamošnjim po njihovim šiframa a Vi osmatrate nezavisno od svih ostalih sve što se tamo dešava i izveštavate. Eto to je uloga koju imate od sada i ubuduće- Vi ima da ostanete tu gde ste. U Kolašinu niste potrebni. Vežite se sa br. 808. Isto tako za Jakova[51] i Relju Piletića. Za tu dvojicu znam da će raditi za ostale ne znam.

[47] **Momčilo Đujić.**

[48] **David.**

[49] **i [50] Pomenute izveštaje redakcija nije pronašla. O borbama četnika Dinarske divizije protiv NOVJ u aprilu i početkom maja 1943. vidi dok. br. 147.**

[51] Jovović.

2087 3-360 Gledaóu preko Pavla da Vama doturim novac za hr. 808 i Jakova. Relji sam ranije poslao. Preduzmite sve što možete. Lašiću i Baju dostavljajte moja naređenja bez obzira da h oni na njih odgovaraju ili ne. *Za Krstu*[52] fabrikujete dokumenta, udarite pečat, potpišite mene i napišite sve što treba. Ako nemate nikakav pečat napišite moje pismo Vama po toj stvari-

2089 6-499 *222:* Za mene ne brinite ništa. Sve je u redu. Za gde god se rešite dobro je. Ja bih rado kod Ištvana, a preko njega obišao bih i Huga[53]. Pavlu dajte sve potrebne instrukcije o br. 11 i upoznajte ga sa svima njihovim navikama. U pogledu Vašeg mesta odlučite sami gde je najbolje. Nije rđavo ako možete da okolo preko Bjađija odete na Ištvana i usput obiđete sve starešine od važnosti. Tamo polažem mnogo na Relju Piletiića, Jakova Jovovića i br. 808. Đeneralu Blaži poslao sam objašnjenje za stav preko Bjađija.

2106. 16-320 Leon.[54] Važi za Daču i Anđelkovića.[55] Dva cela b-tlja i štabna četa čačanske brigade[56] u broju od 123 naoružana četnika pobegh su kući. Sačekati ih u Dragačevu i to u Mirosavcima i prema Ivanjici kao i na drugim mogućim pravcima za prelaz kroz Dragačevo, razoružati ih i zadržati ih kod sebe u pritvoru, a mene izvestiti o tome.

2107. 16-335 Nastavak — Ako na poziv mirnim putem ne predadnu oružje, pucati u meso. Ovo da organizuje Dača i kapet. Anđelković. Kroz Dragačevo će verovatno naići 13 u noć i dalje. Ako se ne uhvate u prolazu pohvatati kod kuća i to Spasoja Ocokoljića rez. por., Dikana Veličkovića narednika i Sima Petrovića rez. poručnika starešine odbeghh jedinica.

[52] **Popović.**

[53] **Borivoje Mitranović.**

[54] **David Simović Dača. U to vreme je bio komandant Dragačevske brigade 1. ravnogorskog korpusa.**

[55] **Ljubo, kap. I kl.**

[56] **Brigada je iz sastava 2. ravnogorskog korpusa, koji se u to vreme nalazio na položajima na desnoj obali Lima, prema Prijepolju.**

21 maja 1943.

Leonardo:[57]

2170
1-191 Naredio sam opštu akciju za uništenje Mošinovaca na Rudniku[58]- U toj akciji ima da učestvuju i svi Vaši delovi. Mošinovci se ojačavaju tamo gde su naši k-dti neaktivni.

24 maja 1943.

2200
7-188 *Ištvan:* Po Jevđinoj depeši br. 348 dobro je ako za 300—400 nesposobnih sa starim oružjem možete isposlovati snabdevanje 3000.[59]

27 maja 1943

Bruno,[60] *Ras Rasa*[61]*:*

2242
4-244 Komunisti su opkoljeni od Nemaca i Talijana južno od linije Plevlje — Prijepolje. Jedan deo komunista uspeo je da se spase u oblast Cajniča. Vodite računa i budite na oprezi da se ne prebace u pravcu Zlatibora i Tare. Uništavati ih gde god se nađu.

[57] **Dragiša Ninković, komandant Rudničkog korpusa.**

[58] **Vidi dok. br. 155.**

[59] **Radi se o nastojanju italijanskih vojnih vlasti da se četnici iz komande Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine sklone, ispred nemačkih trupa, u italijanske garnizone u Trebinju i Bileći kako bi izbegli razoružanje. O tome je 21. maja 1943. Jevđević depešom br. 348 obavestio Dražu Mihailovića (Arhiv VII, Ca, k. 295, reg. br. 11/2, depeša 4477).**

Pre toga, verovatno 18. maja 1943, major Baćović je poslao Draži Mihailoviću depešu sledeće sadržine: »Talijani postepeno zadržavaju Nemce da mi izvučemo trupe. Stigao je njihov delegat Vrhovne komande i izjavio mi sledeće: u slučaju da se pobijemo sa Nemcima, ostaće oni neutralni. Oni traže da čekamo dok vide šta hoće Nemci. Davače nam u Bileću tajno hranu za vojsku. Zali se na majora Novaka (Karlo, prim, red.) da vodi veštu propagandu u Veneciji i u Lici« (isto, depeša 3460).

[60] **Mitić Milorad, kap. I kl. U to vreme je bio komandant Zlatiborskog korpusa.**

[61] **Nikola Kalabić. Tih dana se deo jedinica Gorske garde nalazio na položajima severo-zapadno od pl. Tare, prema Drini.**

2283
1-471 *Paulo*[62] : Pazite dobro da ne padnete u ruke ni br. 11 ni broju 22. Ne verujte im nikako. Pavle je prevaren i uhvaćen od br- 11. uz pomoć br. 22". Vrlo je važno da obrazujete čas pre javljeni patriotski forum i da privučete mačekovce i samostalce.[61] Ukoliko je Mošina[65] propaganda slaba pojačajte lažnim letcima da bi se mačekovci čas pre naterali na saradnju pred komunističkom opasnošću. Nemam ništa protiv veze Vaše sa domobranskim oficirima za stvaranje preduslova za prijem kod mene.

2284
1-498 Za Vilovića razumom. Na svaki način osvojite teren od komunista i na nacionalnoj bazi stvarajte odbore kao protivu težu njihovim. Komunisti su svi nabačeni u Omu Goru. Nemci su ih opkolili sa sviju strana. Nemci razoružavaju četnike svuda. Prešli su i kroz celu Hercegovinu. Ištvan očistio Hercegovinu od komunista i sa jakim snagama sklonio se u planine od Nemaca. Ja težim ka Ištvanu.[66] Javite mi sa

" Mladen Zujović Mlađa.

[63] **O razoružavanju dela limsko-sandžačkih četničkih odreda i interniranju Pavla Đurišića vidi dok. br. 166 i prilog IV, dok. br. 4.**

[64] **Zujović je 28. maja 1943. poslao Draži Mihailoviću depešu sledeće sadržine: »Sa sastanka prijatelja, koji pretstavljaju konstruktivni i rodoljubivi deo Splita oba plemena u prisustvu vojnih komandanata, a pod predsedništvom Dr Račića odlučena je požrtvovana i bratska saradnja na ispunjenju svih zadataka koje će Jugoslovenska vojska u Otadžbini pod vašom komandom izvršiti. Svi prisutni među kojima je velika većina istaknutih intelektualaca i javnih radnika pozdravljaju Vas i žele vam da što pre izvojujete pobedu i oslobođenje. Paul« (Arhiv VII, Ca, k. 295, reg. br. 11/2, depeša 4683).**

[65] **Moša Pijade.**

" Posle povlačenja iz Kalinovika (dok. br. 113) Draža Mihailović se, s Istaknutim delom Štaba Vrhovne komande smestio u Foču. Odatle je (sa Crnog vrha) direktno rukovodio odbranom Drine (dok. br. 116). Sa toga položaja se, verovatno preko Cajniča i Pljevalja, povukao u rejon Kolašina, gde se nalazio prvih dana maja 1943. Po dolasku jedinica 2. ravnogorskog i Rasinskog korpusa na desnu obalu Lima u rejon s. Dubova, pridružio se tim jedinicama i sa njima se vratio na teren 2. ravnogorskog korpusa (ljubićki, žički i trnavski srez).

Prema depeši koju je sa radio-stanice komandanta 2. ravnogorskog korpusa 31. maja 1943. komandant Ljubićke brigade Radiša Ceković uputio Vrhovnoj komandi, Nemci su znali da se Draža Mihailović nalazi u s. Brekovu, na putu prema s. Močiocima (sve kod Arilja), ali nisu bili u stanju da kroz 5–6 dana organizuju blokadu tih sela i uhvate Dražu (Arhiv VII, Ca, k. 295, reg. br. 11/2, depeša 4705).

Dražu je major Baćović u toku maja pozivao da dođe na njegov teren, gde mu je nudio sigurnost i zaštitu. Draža je u više navrata,

kime neposredno opšti u Londonu demokrata Feler[67]. Koristite i Vi ovu vezu za našu čisto jugoslovensku politiku koja može biti poznata celoj vladi-

2286
8-272

Feliks: Nisam voljan da razgovaram ni sa kojim talijanskim đeneralom,[68] a naročito posle prevare koja je izvršena nad Pavlom Đurišićem koji je izdan Nemcima. Izvestite o tome Vilija. Ćudi me da se to traži preko Beograda kad se to pokušava bliže preko Dalmacije. Izvestite o tome Anta.

takođe u maju, nagoveštavao Baćoviću da će doći na njegovu teritoriju. Sve je to dogovarano putem radio-depeša, za koje se nije sumnjalo da se ne prisluškuju. Verovatno je na taj način Draža hteo da prikrije pravo mesto svoga boravka.

U depeši koju je Draža Mihailović 13. juna 1943. uputio Ljubi Stevanoviću, apotekaru iz Užičke Požege, obaveštajcu Vrhovne komande, pored ostalog kaže: »što se tiče Draže Mihailovića, on je otišao ponovo za Bosnu. Treba proturiti vest da je u Hercegovini« (Arhiv VII, Ča, k. 292, reg. br. 32/2, depeša 2485: knjiga poslatih depeša Vrhovne komande).

[67] **Zujović je 21. maja 1943. depešom 4583 obavestio Dražu Mihailovića da samostalni demokrata Feler poseduje šifru i radio-stanicu za direktno opštenje sa vladom Kraljevine Jugoslavije u Londonu, kao i da je Feler saglasan da radio-stanicu zajedno koriste u iste svrhe. Prema istom obaveštenju, predstavnici HSS iz Zagreba održavaju direktnu radio-vezu sa vladom u Londonu, postoji i nekoliko kurirskih kanala između Zagreba i Londona koje koristi i četničko rukovodstvo iz Sušaka (Arhiv VII, Ča, k. 295, reg. br. 11/2).**

" Reč je o pripremanom sastanku Draže Mihailovića sa italijanskim generalom Đuzepom Pijekom (Pieche Giuseppe), pomoćnikom komandanta karabinijera i članom Ministarstva spoljnih poslova italijanske vlade.

U depeši komandantu Beograda Aleksandra Saše Mihajlovića od 10. aprila 1943. koja je upućena Draži Mihailoviću govori se o mestu, vremenu i ciljevima pripremanog sastanka. Prema toj depeši, italijanski oficir iz poslanstva u Beogradu izvesni Navari stupio je, decembra 1942, u kontakt sa Komandom Beograda i podneo predlog da dođe do sastanka. Predlog se odnosio na to da se održi sastanak na teritoriji Crne Gore, Sandžaka ili negde u Albaniji, radi zajedničke saradnje i borbe protiv »neprijatelja« — pripadnika NOP-a (Arhiv VII, Ča, k. 295, reg. br. 11/2, depeša 4595 i 4596). Dvadeset sedmog maja 1943. Navarija je inž. Petar Milićević (Ante) doveo iz Beograda kod komandanta 1. ravnogorskog korpusa u okolini Čačka.

Saša Mihajlović je 3. juna 1943. uputio Draži Mihailoviću depešu, kojom ga podrobnije upoznaje s ciljem traženog sastanka, gde između ostalog kaže: »Prema Vašem traženju o ciljevima pregovora Italijana izveštavamo: 1.) Navarini želi da se sastane sa vama i utanači detalje sastanka Pijeka sa Vama. Razgovor sa Pijekom vodio bi se po pitanju saradnje u borbi protiv komunista na Balkanu. 2.) Oni bi omogućili raz-

4-231 *Bernardo:* Primio sam Vaše izveštaje br. 98 i 69289.[69] Vaši uspesi su vrlo dobri- Naročito je potrebno otimati oružje. Zadovoljan sam sa hvatanjem veze sa snagama iz Velebita.[70] Izveštavajte me stalno.

30 maja 1943

Herman[71] :

2299 2-369 Kad bi ppuk. Radojević bio optužen da širi komunizam u našim redovima, stavio bih ga odmah po'd istragu. Pošto su obratno sa sviju strana optuženi kao komunistički agenti braća Sotirovići to stavljam obojicu pod moju neposrednu istragu. Šaljem svoje organe da ovu istragu vode na licu mesta i da se, ako su krivci sude u mome štabu.[72]

voj našeg pokreta svim sredstvima i učinili bi sve što od njih budemo tražili, da bi time pokazali lojalnost prema vama...« (isto, depeša 4807).

[69] Odnosi se na izveštaje vojvode Momčila Đujića, koje je putem depeša poslao u Vrhovnu komandu 25. maja 1943. U tim izveštajima govori se o borbama četnika Dinarske četničke divizije od 21. i 22. maja 1943. protiv jedinica NOP-a na sektoru Poddinarja i Butušnica (isto, depeša 4598).

[70] Na tom sektoru su se nalazile četničke jedinice iz sastava korpusa »Velebit«. Veza s tim jedinicama uspostavljena je 23. maja 1943.

[71] Radoslav Đurić.

[72] Reč je o braći Ratomiru Ratku i Ratiboru Sotiroviću. Ratko je bio rez. poručnik, inače novinar u »Politici«. Jedno vreme 1941. nalazio se u štabu Draže Mihailovića, odakle je otišao u Toplicu, gde je radio na organizovanju četnika. Kad je u drugoj polovini 1942. formirana 1. topličkа brigada, Ratko je postao njen komandant i bio sve do jula 1943. Dolaskom majora Radoslava Đurića u proleće 1942. u Toplicu, Ratko je postao obaveštajni oficir Komande južne Srbije, zadužen za vezu sa britanskim vojnim misijama pri toj komandi. Pojavom potpukovnika Radojevića u Toplici, krajem februara 1942, dolazi do sukoba između njega i Ratka. Sukobi su izbili po pitanju organizacije četnika i, navodno, zbog tolerantnih odnosa Ratka prema pripadnicima i simpatizerima NOP-a. Pošto mu je pretila opasnost da bude ubijen od ljudi Radojevića, Ratko se stavlja pod zaštitu majora Đurića, komandanta Južne Srbije. Zbog toga dolazi do sukoba između Radojevića i Đurića. Sukob Radojevića, s jedne, i Đurića i Sotirovića, s druge strane, kulminirao je krajem maja 1943. kada je, po rečima Radojevića, Đurić uputio Sotirovića sa odredom četnika da likvidira Radojevića i ceo Stab Topličkog korpusa. Da bi ta stvar bila razjašnjena, Draža Mihailović je krajem maja 1943. uputio majora Miodraga Palošević a u svojstvu specijalnog delegata Vrhovne komande da ispita ceo slučaj i podnese izveštaj (Arhiv VII, Ča, k. 295, reg. br. 11/2, knjiga primljenih depeša Vrhovne komande, depeše pod nazivom «-Georgi«, »Herman«, »Zdenko« i »Orel«).

Polovinom juna 1943. Palošević je stigao na teren Toplice i 17. juna poslao Draži Mihailoviću depešu sledeće sadržine: »Dosadanji tok

2300
2-399

Naređujem prvo braću Sotiroviće povući sa terena u svakom slučaju kao nepogodne i sumnjive. Drugo do dolaska lica određenog za istragu teren ppuk. Radojevića privremeno stavljam pod moju neposrednu komandu. Nije bilo razloga da se prokupački srez oduzima od Radojevića u pogledu organizacije iz razloga što ovaj srez daje strategijsku rezervu.

2300/A
2-294

Nemojte dozvoliti da se zbog ovakvih nesporazuma u sadašnjem istoriskom času stvaraju nepotrebni sukobi koji nas samo slabe pred svima našim neprijateljima kao i pred saveznicima- Ppuk. Radojević i dalje na novčanom i materijalnom snabdevanju kod Vas.

2306
2-413

Stipe[13]*:* Primio Tvoje izveštaje Br. 11 do 13.[74] Čisti punom parom. Uz pripomoć Feiiiksa i Benita, i kad teren bude očišćen, smeniću Leonarda po Tvom predlogu. Privremeno neka Nedeljković[75] primi brigadu, smeni nesposobne privremenim komandantima. Kad se sve očisti, narediću potrebno kome će pripasti Rudnički korpus. Neobično sam Ti zahvalan na Tvome radu. Ne molim više nikoga, a nesposobne baeićemo u koš. Benito neka privremeno radi tamo gde si ga uputio. Naredio sam Rakovicu[76] da ga uputi Tebi.

istrage kod Georga povodom sukoba sa Hermanom daje utisak da je sve ovo rezultat rada crvenih, Ratomir i Ratibor Sotirović su svojim radom minirali dobre odnose između Georga i Hermana. Herman nije smeo dozvoliti da braća Sotirović vršljaju po svojoj volji radeći na našu štetu« (isto, depeša 5097).

Prema depeši Radoslava Đurića od 3. januara 1944. Draži Mihailoviću, Ratka Sotirovića su likvidirali četnici Mladena Mladenovića (pseudonim »Viktor«), komandanta Čegarskog korpusa. Tada je Đurić javio: »Pukovnik Radojević sa strogo pov. br. 35 od 11 - XII - sa pozivom na vaše naređenje br. 521 od 12 - XII - naredio je Viktoru da uhvati Sotirovića i likvidira ga. Viktor je po tom postupio i likvidirao g a . . . Likvidacijom Sotirovića upropašćena mi je cela obaveštajna služba, tako isto i sva sabotažna organizacija« (Arhiv VII, reg. br. II/l—9, k. 276: knjiga primljenih depeša Vrhovne komande).

O radu i likvidiranju Ratka Sotirovića pisao je Vladimir Dedijer u feljtonu »Politika ekspres« 13. januara 1972.

[73] **Jevrem Simić Dr Ska (Drška).**

[74] **Reč je o izveštajima od 28. maja 1943. o borbama četnika protiv pripadnika NOP-a u oplenačkom, kačerskom i kolubarskom srezu (Arhiv VII, Ca, k. 295, reg. br. 11/2, depeša 4616—4618).**

[75] **Milovan.**

[76] **Predrag.**

2307 2-404 *Ludvig*[71]*:* Mnogo ste pogrešili što ste neposredno od Kaira tražili oružje za borbu protiv komunista.[78] Zbog toga imaću velike teškoće da nateram saveznike da Vas pomognu. Preduzmite sa svoje strane potrebno da ovu grešku ispravite kao omašku. Stvarajte što veći broj ilegalnih odreda kako na talijanskoj tako i na nemaćkoj zoni i na Primorju. Grešku ispravite s pozivom na ukidanje III Internationale.[79]

2308 4-391 Što se tiče nekih razgovora sa i talijanskim komandantom to nije poželjno, ah ukoliko možete da ih izradite na pogodan način to učinite ne kompromitujući ni pokret ni sebe. U teškoj borbi koju vodite treba koristiti jednog protiv drugog neprijatelja. Organizacija jugosl. vojske na Vama leži a učinite sve da je ojačate bez obzira na sve prepreke.

2309 203-338 *Paulo:* Veza Vaš br. 9 Vrlo dobar odgovor ste dali.[80] Nastanite da svima sredstvima mačekovce u ovoj situaciji privučete nama jer opet imam vrlo velike teškoće sa Britangima koji teže da razbiju naše redove favoriziranjem komunista- Komunisti su uzeli masku novu raspuštanjem III. Intemacionale. Teže da po svaku cenu razbiju naše redove uz pripomoć Britanaca.

[77] **Karlo Novak, komandant četnika u Sloveniji.**

[78] **Reč je o depeši 4800 od 28. maja 1943. koja je upućena Draži Mihailoviću. Tom depešom Novak izveštava da je od Kaira, pored oružja, tražio i stranu valutu i zlato kako bi potkupio Italijane, od kojih bi dobio oružje za borbu protiv pripadnika NOP-a (Arhiv VII, Ča, k. 295, reg. br. 11/2).**

Drugog juna 1943. Jovanka Krištof (pseudonim »Mira«), obaveštajac Vrhovne Komande iz Slovenije, izvestila je Dražu Mihailovića da je Novak tražio oružje od Kaira za borbu protiv okupatora, kao i da se njemu, Novaku, nije mogla potkrasti takva greška, te moli Dražu da takvo obaveštenje dade britanskoj vojnoj misiji (isto, depeša, 4847).

[79] **Komunistička internacionala, raspuštena je maja 1943.**

[80] **Reč je o odgovoru koji je Mladen Žujović dao nekim predstavnicima HSS. Prema depeši koju je krajem maja (verovatno 27) uputio Draži Mihailoviću, siže odgovora sastoji se u sledećem: saveznici će posesti Italiju i Nemačku za duži niz godina. U Jugoslaviji će se morati zavesti vojni režim, do konačnog rešenja o uređenju države. Preporučuje Draži Mihailoviću da u vezi s tim on (Draža) ili Slobodan Jovanović dadu jednu izjavu koju bi objavio Radio-London (Arhiv VII, Ča, k. 295, reg. br. 11/2, dep. 4666).**

BR. 157

IZVOD IZ ZBIRKE DEPEŠA DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 1. JUNA 1943. UPUĆENIH PREDSEDNIKU JUGOSLOVENSKE IZBEGLIČKE VLADE[1]

Br. 1597
1 juna.

Pretsedniku Jugoslovenske Vlade u Londonu.

Potvrđujem prijem depeše VK četrdeset saopštenje Kraljevske Jugoslo venske Vlade broj tristo šest od dvanaestog maja i depeše VK broj četrdeset jedan saopštenje broj tristo sedam od devetnaestog maja ove godine.[2] Oba saopštenja primio sam dvadeset osmog maja. Na komunikaciju Britanske Vlade dajem svoj odgovor u sledećem. Dosadašnja materijalna pomoć je malo slaba i ne dovoljna za pretstojeću akciju. Ogroman broj ljudstva je bez oružja a oni koji imaju oružja su skoro bez municije. Nastavlja se.

Br. 1597
Nastavak 1.

Organizacija Jugoslavenske Vojske izgrađena je na solidnoj bazi svuda gde se moglo dopreti. Jugoslavenska vojska ovo svoje ime nepobitno nosi jer je sigurna u narodne mase sada organizovane u **Srbiji.** Dela Južne **Srbije** sve do **Bitolja** duž desne obale **Vardara, Sandžaku, Crnoj Gori, Hercegovini,** celoj **Bosni, Dalmaciji, Liki** i **Slovenačkoj.** U celoj **Vojvodini** i **Slavoniji** izvedene organizacije su pak na drugoj osnovi. Prema ovome Jugoslovenska vojska u otadžbini jedina je u stanju da, zapeta, raspolagajući s narodnim masama, zapeta, u punom smislu da maksimum pomoći savezničkoj stvari ali zato je potrebna kako moralna tako i materijalna najobimnija pomoć. Nastavlja se.

Br. 1597
Nastavak 2.

Ni najmanje nije potrebno da mi se stalno naglašava da mi je jedini neprijatelj **Osovina** a sukobe sa **komunistima** u zemlji izbegavam sve dok od njih nisam napadnut. Gotov sam da uspostavim najtešnju i najstabilniju saradnju sa Vrhovnom Komandom Britanskih Trupa na Srednjem Istaku i što dosada nije do te saradnje došlo do potpunosti nije moja krivica. Pukovnik **Beli** je u mome štabu već toliko meseci a Britan-

[1] **Kopije telegrama (pisanih na mašini, latinicom) u Arhivu VII,** Ca, k. **302, reg. br. 3/3.**

[2] **Vidi prilog I, dok. br. 10.**

ska Komanda u tom pogledu ništa naročito nije preduzimala iako mi je u više mahova Pukovnik Beli naglasio da u tom pogledu očekuje instrukcije- Nastavlja se.

Br. 1597
Nastavak 3.

I ja lično polažem naročitu važnost ovom zahtevu najtešnje saradnje sa Britanskom Komandom na Srednjem Istoku ali pod uslovom da se meni ne postavlja te zahtevi koji bi bili suprotni sa osnovnim zakonom i vojničkim pravilima Kraljevine **Jugoslavije.** Sve prigovore da svaka saradnja mora sada prestati sa **Italijanima** i da ne može biti kontakta i kolaboracije sa bivšim Đeneralom **Nedićem** smatram za suvišne jer takva saradnja i pored svih pokušaja sa druge strane odbijena je sa gnušanjem od moje strane. Nastavlja se.

Br. 1597
Nastavak 4.

Sto se tiče kontakta i kooperacije sa gerilskim grupama u **Hrvatskoj** zapeta što se sada svodi samo na **Slavoniju** zapeta jer u ostalim pokrajinama **Hrvatske** ne postoje organizacije **Jugoslovenske** vojske zapeta i to kontakt i kooperacija se uspostavlja i pored svih teškoća veze i dodira. Borba sa **Hrvatima** i **Slovencima** od delova **Jugoslovenske** vojske vodi se samo u slučaju njihove pripadnosti **osovinskim** silama. I dosada sam ukazao svaku potporu **Britanskim** oficirima koji su dolazili u našu zemlju pa i od sada im ta potpora neće nedostajati za razne zadatke koje izvršavaju. Nastaviće se.

Br. 1597
Nastavak 5.

Za građanski rat u zemlji nisam kriv ja već **komunisti.** Oni su napadači a ja u stavu nužne odbrane. Oni su u **Crnoj Gori** i **Hercegovini** pobili na najgrozniji način **oko pet hiljada** ponavljam pet hiljada ljudi i žena i čistih nacionalista. Oni su ubijali i ubijaju naše najbolje oficire i narodne ljude. Dokaze po tome davao sam i suviše te ih ne treba ponavljati. Narod je njihov rad već osudio i u tom pogledu to nije moja već narodna stvar. Nastavlja se.

Br. 1597
Nastavak 6.

Još pre godinu dana molio sam da se na njih utiče da prestanu sa razornim radom ali sam dobio odgovor da su svi pokušaji propali. Pre godinu dana tražio sam anketu po pitanju **komunističkih** zverstava ali to nije uvaženo. Sve ovo je najbolji dokaz mojih težnji da stišam međusobnu borbu zapeta ali mi u tom pogledu pomoć nije ukazana već obratno putem

radio propagande stvorena još veća zabuna i građanski rat samo potstaknut da se više raspiri. Nastaviće se

»Br. 1597
Nastavak 7.

Bio sam gotov da preko Pukovnika Belia počnem sa diskusijom 0 načinu i sretstvima za izvođenje istaknutog plana ali **Britanska** Komanda na **Srednjem Istoku** dostavila je Pukovniku Beliju takva uputstva da ih ja nemogu primiti za osnovu ma kakvih razgovora. Jer su potpuno suprotna sadržaju depeše broj tristo šest i tristo sedam Predsednika **Jugoslovenske Vlade.** Pored toga su protivna osnovnom zakonu **Jugoslavije** i vojničkim pravilima **Jugoslovenske** Vojske kojoj stojim na čelu. O ovome sleduje posebna pretpostavka pod brojem jedan devet osam od prvog juna. Nastavlja se.

Br. 1597
Nastavak 8-

Pošto ja u celosti prihvatam sporazum iz tačke prve **Britanske** Vlade dostavljen sa brojem tristo šest od strane **Jugoslovenske** Vlade a voljan sam **i** bez toga sporazuma da doprinesem sve koliko do mene stoji zajedničkoj stvari zapeta te moralna i materijalna potpora treba da sleduje od strane Velike Britanije u punoj meri jer dosadašnja zapeta naročito materijalna potpora bila je vrlo slaba. Sve vojne vazduhoplovne 1 pomorske **Britanske** misije naićiće kao i dosada na topao savezнички prijem zapeta a poslati **Jugoslovenski** oficiri upotpuniće nedostatke starešinskog kadra. Nastavlja se.

Br. 1597
Nastavak 9.

Ideali za koje se žrtvuju borci **Jugoslovenske** Vojske Italično[3] jesu: Kralj **Petar** drugi zapeta **Jugoslavija** i Vojnička zastava. Za te ideale daćemo sve u predstojećim teškim borbama. Molim da se sa ovim mojim odgovorom upozna naš Vrhovni Komandant Njegovo Veličanstvo Kralj i Kraljevska **Jugoslovenska** Vlada u **Londonu.**

Gen. Mihailović«

Br- 1598
1. juna 1943

Pretsedniku Jugoslovenske Vlade u Londonu,

Na dan dvadeset osmog maja ove godine **pukovnik Beli** predao mi je pismenu poruku Vrhovne Komande Britanskih Trupa na Srednjem Istoku koju je **pukovnik Beli** dobio radi sprovođenja u delo. . .[4]

[3] **Tako piše u originalu. Verovatno treba: »I ja lično«.**

[4] **U izostavljenom delu teksta (nastavak 1—7) Mihailović citira tu poruku. Vidi sadržaj poruke u prilogu II, dok. br. 11.**

*

Br. 1598
Nastavak 8.

Sadržaj gornje poruke potpuno je suprotan komunikaciji **Britanske** Vlade koju mi je dostavio Predsednik Kraljevske **Jugoslovenske** Vlade pod brojem tristo šest od dvadesetog maja ove godine. Pored toga gornja poruka Vrhovne Komande **Britanskih** Trupa na **Srednjem Istoku** protivna je osnovnom zakonu Kraljevine **Jugoslavije** kao i **Jugoslovenskim** Vojničkim pravilima. Zbog svega toga ja lično nemogu dati nikakav odgovor Vrhovnoj Komandi **Britanskih** Trupa na Srednjem Istoku zapeta niti se smatram da sam za to nadležan. Iz ovih razloga i dostavljam ovu poruku Kraljevskoj **Jugoslovenskoj** Vladi s molbom da se sa njome upozna Kraljevska Vlada i sam Vrhovni Komandant Njegovo Veličanstvo Kralj. Nastavlja se.

Br. 1598
Nastavak 9.

Na ovu poruku dajem samo svoje primedbe u sledećem: Ništa nemam protiv tačke prve pod naslovom odlučujući faktor i da koordiniram delatnost svih svojih snaga sa planovima Vrhovne Komande na Srednjem Istoku. Nastavlja se.

Br. 1598
Nastavak 10.

Potpuno je neosnovana tvrdnja u tačci drugoj odlučujućih faktora da ja sa svojim trupama nepretstavljam nikakvu borbenu snagu zapadno od **Kopaonika.** Nije istina da su jedinice **Jugoslovenske** Vojske u **Crnoj Gori** i **Hercegovini** i **Bosni** likvidirane a još manje u tesnoj saradnji sa **Osovinom.** Nije istina da se jedva može kazati da jedinice **Jugoslovenske** Vojske uopšte postoje u **Sloveniji** i **Slavoniji.** Sasvim obratno **Jugoslovenska** Vojska postoji u svim oblastima i dokazaće ćelom svetu svoje postojanje. Ovakve uvrede ja više ne primam. Nastavlja se.

Br. 1598
Nastavak 11.

Postojanje **Jugoslovenske** Vojske priznaje kako Nemačka tako i **Pavelićeva** neprijateljska štampa i njihova radio služba zapeta napadajući mene lično i nazivajući moje trupe bandama Draže **Mihailovića.** Žalosna činjenica da **Saveznici** ovo negiraju. Sva ova obaveštenja znam da potiču iz **komunističke** propagande i **komunističke** vojske u saradnji sa **Osovinom.** Ovo dolikuje obijaču Josipu **Brozu** ponavljam Josipu **Brozu** zvanom **»Tito«.** Nastavlja se.

Br. 1598
Nastavak 12.

Po tačci trećoj odlučujućih faktora nisu mi potrebne nikakve pohvale za jedinice **Jugoslovenske** Vojske, vojske iz **Homolja** i u oblasti **Prištine.** Ja dobro i mnogo bolje poznajem vrednost jedinica sa kojim imam čast da komandujem sa ovoliko smetnji i prepreka koje nezasluženo dobijam i od onih koji treba da me pomažu zapeta ili bar ostave na miru zapeta da vršim posao zapeta koji sam započeo onda kad se to najmanje očekivalo zapeta i dadem sa svojim junacima primer celoj Evropi kako se umire za slobodu. Nastavlja se.

Br. 1598
Nastavak 13.

Zelja je mojih oficira i vojnika da vrše napade na neprijateljske komunikacije i oni. to vrše i pre dolaska Britanskih oficira zapeta koji su srdačno primljeni kao saveznici a ne da se mešaju u naše unutrašnje stvari ih da misle da komanduju. Njihova uloga može da bude samo instruktorska i borbena u koliko hoće da u borbu ulaze. Nijedan rad niti operaciju moji komandanti neće preduzeti bez moga naređenja i sa time sam ponosan. Nastavlja se-

Br. 1598
Nastavak 15[5]

Po tačci prvoj pod naslovom odluke zapeta ponovo izjavljujem da niti sam imao niti imam rniiti ću imati makakvu kolaboraciju sa Osovinom zapeta i molim da se jednom prestane sa sličnim nezasluženim primedbama zapeta koje potiču od obijača Josip **Broza** zvano[g] **»Tito«.** Sa najvećim čuđenjem posmatram zahtev da idem ja lično u Istočnu **Srbiju.** Nastavlja se.

Br. 1598
Nastavak 16.

Po tačci drugoj odluke sa još većim čuđenjem primio sam zahtev da sa odanim, oficirima i vojnicima idem u izgnanstvo na **Kopaonik.** Oficiri i vojnici **Jugoslovenske** Vojske odani su samo Njegovom Veličanstvu Kralju **Petru** Drugom. Povinuju se mojim naređenjima kao prvom vojniku **Jugoslovenske** Vojske zapeta koji je stavljen na njeno čelo. Mi svi znamo samo za zakletvu koju smo položili na vemost svome Vrhovnom Komandantu i svojim vojničkim zastavama. Nastavlja se.

[5] i [7] **Omaškom je preskočen nastavak 14 i 22.**

Br. 1598
Nastavak 17.

Kako prijateljima tako i neprijateljima ponosito uzvikujemo da mi svoje ideale nikada nećemo izneveriti po cenu potpunog našeg uništenja. Po gornjem zahtevu treba da celu **Jugoslovensku** Vojsku od stotine hiljada ponavljam stotine hiljada boraca povučem u izgnanstvo na **Kopaonik.** Mali je **Kopaonik** da primi i deset ponavljam deset hiljada boraca zapeta gladnih golih i bosih i bez municije zapeta koji sada u **Hercegovini** brane svoje domove iz vrletnih **Hercegovačkih** planina i uzalud očekuju pomoć od svojih Saveznika zapeta a kamoli i borce iz ostalih naših pokrajina. Nastavlja se.

Br. 1598
Nastavak 18.

Po tačci trećoj odluke **Jugoslovenskoj** Vojsci se daje oblast ograničena na Istoku **Bugarskom granicom** zapeta na Sever od **Dunava** zapeta na Zapad do **Velike Morave** i **Ibra** a na Jug do **Skoplja.** Ostala oblast **Jugoslavije** ima da se poveri **komunistima** pod komandom obijača Josipa **Broza** zvanog **Tito.** Zahvaljujem na ovakvoj ponudi. Nastavlja se.

Br. 1598
Nastavak 19.

Osnovni zakon **Jugoslavije** i **Jugoslovenska** vojnička pravila imperativno mi nalažu da ovakav zahtev stavim na rešenje svome Vrhovnom Komandantu Njegovom Veličanstvu Kralju i Kraljevskoj **Jugoslovenskoj** Vladi pošto ovakvo rešenje ne spada u moju nadležnost. I po ovoj tačci poručujem da moji borci i ja nismo priznali kapitulaciju koju nam neprijatelj nameće a još manje da ćemo primiti kapitulaciju od strane Saveznika. Nastavlja se.

Br. 1598
Nastavak 20.

Po tačci četvrtoj odluke izjavljujem da nam ne treba nikakva Savezničkа pomoć koja bi nam **se** davala pod uslovima ovakve vrste. Borićemo se i dalje protiv sila **Osovina** kako znamo i umemo. I kao što smo se i dosada borili iako je Savezničkа pomoć dosada b-ila toliko neznatna da se nemože ni smatrati drugače do kao propaganda. Dosada primljenim naoružanjem ne bih mogao opremiti više od dvesto do trista ponavljam dvesta do trista boraca. Nastavlja **se.**

[6] **Tako je u dokumentu.**

Br. 1598
Nastavak 21.

Po tačci petoj odluke napominjem da mislim da je Kraljevsika **Jugoslovenska** Vlada jedino pozvana da odredi ko je kvisling i koga treba napadati putem radio emisija i za svaki poseban slučaj Kraljevska Vlada bi tražila podatke od odgovornih faktora u zemlji. **Atosamzadata (Atosam zadatak?)**[6] Centralni Nacionalni Komitet zapeta koga ne treba prenebregavati. Stranci treba u takvim slučajevima da se uzdržavaju od mešanja u unutrašnje stvari Savezničke zemlje **Jugoslavije** zapeta koja je dosada podnela na žrtvenik svoje slobode milion ponavljam milion žrtava u ovom ratu. Nastavlja se.

Br. 1598
Nastavak 23.[7]

Iz mnogih razloga uveren sam da mnogi moji izveštaji nedostavljaju se Kraljevskoj **Jugoslovenskoj** Vladi a ukoliko se dostavljaju to se pričini sa velikim zakašnjenjem. Zbog toga kao i zbog neobične važnosti moja dva izveštaja koja dostavljam pod brojem jedan pet devet sedam i jedan pet devet osam tražim da Kraljevska **Jugoslovenska** Vlada na njih odgovori šifrom **Quote Cetinje** ponavljam **Cetinje Unquote** ili **Quote Nevesinje Unquote.** Ako mi Kraljevska **Jugoslovenska** Vlada ne odgovori ovom šifrom pominjući sve glavne tačke iz ova dva izveštaja onda neću smatrati da je odgovor dat od Kraljevske **Jugoslovenske** Vlade. Nastavlja se.

Br. 1598
Continuation 24-

Napomena. Dvetačke. Početkom meseca maja ove godine tri **Saveznička** padobranca spustili su se na planini **Javora** u **Istočnoj Bosni** i sa jednom radio stanicom nalaze se kod jedne **komunističke** grupe **Istočne Bosne** u oblasti **Seiko viči** ponavljam **Seikovići** na reci **Drinjači** ponavljam **Drinjači.**[8] U noći između osamnaestog i devetnaestog ponavljam osamnaestog i devetnaestog maja prošli su **Savezнички** avioni oblast **Splita** ponavljam **Splita** i u severozapadnom pravcu odneli materijal **komunistima.**

Gen. Mihailović.

[8] **Verovatno se radi o grupi savezničkih diverzanata jugoslovenskih iseljenika u Kanadi. Grupa se 17. aprila 1943. spustila padobranom kod s. Rudišta, blizu Zvornika (Arhiv VII — arhiva NOP-a, k. 6—I, reg. br. 27/1.)**

BR. 158

OBAVEŠTENJE KOMANDANTA BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 3. JUNA 1943. KOMANDANTU ZENIČKOG ČETNIČKOG ODREDA O BORBAMA ODREDA »BORJA« PROTIV JEDINICA NOVJ[1]

KOMANDANT
BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA
3. VI. 1943 — Položaj.

Komandantu ZENIČKOG ČETNIČKOG ODREDA
Bratu[2]----------

Na teritoriji odreda »Borja« vode se borbe sa komunistima od 1 Decembra 1942 godine, pa sve do danas i to sa komunistima koji su iz Grmeča, a inače su iz Srbije, Crne Gore, Sandžaka i svih dijelova Jugoslavije-[3] Oko 1 maja ove godine došle su ponovo neke tri brigade preko Travnika, koji su bih prodrli spram Banja Luke, Devetine i na drugoj strani do Ostružnje.[4] Kako su nam bližnji odredi ukazali pomoć, a i sam odred Borja upregao je sve sile i isti su bih odbačeni do Vlašić planine. Međutim po noći 30. V. t.g. jedna komunistička brigada u jačini od 1.000 ljudi prodrla je iz Kozare preko Klašnica. (Misleći mi da su Klašnice osigurane od Domobrana i Njemačke vojske to baš tada na ćupriji na Vrbasu nije bilo nijednoga četnika, pa su komunisti prodrli na sektor odreda Borja bez borbe.) Jedino na desnoj strani Vrbasa dočekah su ih 4—5 četnika.—

Komunisti su imah prvi cilj da unište komandu i štab Bosanskih četničkih Odreda, koja se je nalazila na Devetini, i zbilja pošlo im je za rukom i tom prilikom uhvatili su brata **Luku Radića** komandanta pozadine Glavnog štaba BCO, i Ljubu Zeca delegata od odreda »Kralja Petra II«. Ostalo komandno osoblje nisu uspjeh da uhvate. 31- V. tg. nas oko 1000 četnika vodili smo borbu sa njima na Kokorima kojom prilikom je od naših četnika poginulo 8 i 12 ranjeno, a od komunista oko 120 mrtvih i ranjenih. Komunisti su dalje iskoristili priliku i po noći su se povukli do sela Vi jačana, gdje su ih 1 - VI. dočekali domobrani[5] i četnici, kojom prilikom je što sa strane komunista, što sa strane domobrana ranjeno i po-

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 205, reg. br. 5/1 (BH-V-9626).**

[2] **Komandant odreda je bio Dušan Đurić.**

[3] **O tim borbama vidi dok. br. 145.**

[4] **Odnosi se na delovanje 5. NOU divizije.**

[5] **Reč je o ojačanom 2. bataljonu 1. puka domobranske 4. pješačke divizije. Bataljon je razbijen (tom IV, knj. 14, dok. br. 117).**

ginulo oko 100 ljudi. U isto vrijeme kada su ovi komunisti prodrli na Klašnice, oko 1000 komunista[6] ponovo su od onih prvih od Vlašič-planine, preko Očauša udarili na bataljon Karađorđe u Pribinjiču,[7] ali ih je i tude jedan lijep broj izginulo (o čemu nemamo tačnih podataka). Ovi komunisti od Vlašič planine prodrli su do Kulaša, gdje su se spojili sa kormunistima 'koji su prodrli iz Kozare i grupiisaili se u Kulašima.

Komunisti koji su se snama 'borili na Kokorima a koji su došli iz Kozare, pri bježanju za Vijačane ubili su brata Luku Radića kom .pozadine Kom. BČO. i brata Zeca. Iste smo sahranili u groblju u selu Potočanima.

»Slava paloj braći četnicima bratu **Luki i Ljubi«!**

Ponovo dolaze glasovi da u Kolari postoji još jedna brigada komunista koja želi i nastoji po svaku cijenu da se prebaci s desne strane Vrbasa na teritoriji odreda »Borja«, a osim toga u selu Koričanima i kod Vlašić planine postoje još neki dijelovi njihovih snaga, i u koliko amo mogli saznati od zarobljenih komunista ovde na teritoriji odreda Borja nalazi se čitavi Krajiški partizanski Korpus,[8] i njihovo komandno osoblje.[9] -

Pošto je na odred Borja navalilo toliko komunista i iz njihovih izlaganja i pričanja vidi se da im je želja i cilj, da na teritoriji odreda Borja unište četnike i da ostanu na teritoriji između Bosne i Vrbasa- S toga moli se taj odred u koliko nepostoji borba sa komunistima u tome odredu, a ovde kako vidite ide se za uništenje ovoga odreda od strane komunista, da odaberete onoliko četnika koliko možete, a koji su borbeni i dobro disciplinovani, koji mogu izdiurati i ako nije ručak na vrijeme i ako je ostao bez opanaka, i kojima treba saopštiti da će ostat u borbi najmanje 20 dana. Te četnike pod vodstvom dobrih komandanata i komandnog osoblja spremite i najkraćim putem uputite u ovaj odred, gdje ću ih ja lično odrediti na položaj.

Pošto je štembilj u mog pomoćnika brata Lalića, koji momentalno nije šaranom akt se upućuje bez pečata.

S VJEROM U BOGA, ZA KRALJA I OTADŽBINU!

KOMANDANT, BČO,
R. Radić

Šaljite izveštaj vašega odreda.

okeni[10]

[6] **Odnosi se na 1. krajišku brigadu (tom IV, knj. 14, dok. br. 115).**
[7] **Verovatno je u pitanju Pribinić.**
[8] **Verovatno se misli na 2. bosanski korpus NOVJ.**
[9] **Drugi deo rečenice napisan je zelenim mastilom, ćirilicom.**
[10] **»Okreni« i dalji tekst dopisan je mastilom, ćirilicom.**

Ovaj čas dobio [sam] izvještaj od jednog našega prijatelja iz Zepča, da će Njemci prekinuti odnose i napasti Bjelu vodu — vjerojatno prvo bombardovanjem iz vazduha, pa budite oprezni — hranu svakako sklonite —

Pozdrav svima.

11. VI 1943 god.

Tvoj
Dodoš S. Boško

BR. 159

IZVEŠTAJ VOJNOG INSTRUKTORA OD 5. JUNA 1943. DELEGATU ŠTABA DRAŽE MIHAILOVlCA ZA ZAPADNU I SREDNJU BOSNU O FORMIRANJU BOSANSKOKRAJIŠKOG ČETNIČKOG KORPUSA I BORBAMA PROTIV JEDINICA NOVJ KOD PECKE I MEDNE[1]

Vojni instruktor kod jedinica zapadne Bosne Đukanović V. Luka vazd. p. poručnik, poverljivo.

5. juna 1943. god.	Dostavlja izveštaj o formiranju Bosansko krajiškog četničkog korpusa,[2] i o borbama sa partizanima.

DELEGATU MINISTRA VOJSKE, MORNARICE iVAZDUHOPLOVSTVA kod jedinica srednje i zapadne Bosne

P o l o ž a j.—

U prvom izveštaju napomenuo sam,[3] da ću da obiđem novoformirane bataljone, ali to još nisam učinio, zbog toga

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 205, reg. br. 8/1 (BH-V-9627/1).**

[2] **i [12] Korpus je formiran 3. juna 1943. u Han-Kolima. U sastav korpusa ušli su odredi: »Kočić«, »Kralj Petar II« i puk »Manjača«. Tad su formirane brigade, i to: 1. brigada »Vojvoda Mišić«, komandant Jovan Mišić; 2. brigada »Zmijanje«, komandant Pavle Mutić, i 3. brigada »Kočić«, komandant Mitar Trivunčić.**

Komandant korpusa postao je poručnik Uroš Drenović, dotadašnji komandant odreda »Kočić«; za pomoćnika komandanta postavljen je poručnik Vukašin Marčetić, dotadašnji komandant puka »Manjača«; za načelnika štaba određen je kap. I kl. Lazar Bogetić; ađutant je _ bio poručnik Teodor Boškov, a predsednik prekog vojnog suda potporučnik Luka Đukanović (Arhiv VII, Ča, k. 205, reg. br. 6/1).

[3] **Vidi dok. br. 150.**

što sam bio najpre u akciju preko Pljeve, Janja do Vagana.[4] Partizanske snage[5] iz ovih mjesita bile su u ovoj akciji prvi put preterane ka Kuipresu i preko Vrbasa. U Vaganu nalazilo se sedište X. divizije, te smo isti popalili, i zarobili smo priličan broj dragocene arhive (komunistički tajnici u okolnim srezovima). Imali smo nameru da produžimo sa akcijom ka Kupresu, ali su partizanske jedinice iz Rilbnika došle u našu pozadinu do Pecke i Medne.[6] Morali smo nastaviti akciju protivu ovih jedinica, dokle smo ih ponovno prebacili ka Ribniku. Posle toga prešao sam u srez glamočki, u cilju povezivanja četničkih grupica u jedan bataljon,[7] i uzgredno da uhvatim vezu sa Đujićem, pošto nam je isti bio obećao jednu radio stanicu. Ovaj bataljon sam formirao, kao 7 bataljon odreda »Kočić«. Za komandanta bataljona postavljen je brat Bogdan Ivić,[8] stari borac iz Like, Dalmacije i Hercegovine. Bataljon je formiran iz 4 čete i broji 160 boraca sa 3 puškomitraljeza. Vezu sa Đujićem nisam mogao da uhvatim, zbog toga što je jedna partizanska divizija, sastavljena od boraca iz Like i Dalmacije prešla od Livna i napala na naše položaje gde smo formirali bataljon t.j. u selu Glavicama i koti »Ozren«.[9] Borbu smo prihvatili, i na istim položajima sa teškom mukom održali smo se do prvog mraka, kada su nas bacili u Glamočko polje. Noću smo se probili 'kroz partizansku miliciju, pohvatali neke partizanske odbornike a njihovu imovinu komfiskovali i zauzeli položaj po vrh Prijana u Lokvice.[10] Sutra dan oko 2 časa po podne, primetili smo preko glamočkog polja partizanske jedinice sa desnom i lijevom pobočnicom u jačini po 600 boraca i glavnom kolonom u sredini u jačini od 1800 boraca. Tada sam odlučio da se I. bataljon ovoga odreda prebaci u šumu ka Ouleglavi,[11] i da ostane u pozadini ovih partizanskih jedinica, pošto ih sa našim snagama nismo mogli zadržati, a da se partizanske jedinice propuste da uiđu na liniju Gerzovo — Baraci, da bi se tako prinudila hrvatska posada u Mrkonjiću da zauzme položaje na liniji Lisina — Crni Vrh. Partizanske kolone u jačini od 2500 boraca ušle su na predviđenoj liniji Gerzovo — Baraći, i hrvati osiguravaju doneklen predviđenu

[4], [5] i [6] Borbe su vođene maja 1943. protiv jedinica 9. krajiške NOU brigade. Vidi tom IV, knj. 13, dok. br. 113.

[7] i [8] Reč je o Glamočkoj četničkoj četi, sa Bogdanom Ivićem na čelu. Ušla je u sastav Pećanskog bataljona.

[9] Borbu protiv četnika, na terenu Glamoča, vodili su delovi 4. NOU divizije i Glamočko-livanjski NOP odred. O tim borbama vidi tom IV, knj. 13, dok. br. 132.

[10] i [11] »Lokvice« i »Ćuleglavi« na karti 1 :100.000 nisu pronađeni.

liniju a naše čete sa njima redovito vode borbu. Ovo stanje nalazi se sada kod nas t.j- 6 juna u 18 časova, a kako će se dalje razvijati situacija, to se nemože predvideti. S obzirom na ovoliku, jačinu partizanskih jedinica i na to da su se od Gerzova preko Baraća i Vrbljana povezale sa njihovim snagama u Ribniku, moguće je da će ići dalje ka liniji Mrkonjić — Sitnica. U borbi upotrebljavaju i bacače. U međuvremenu, ja sam kod Mliništa napustio položaj i sa bratom Drenovićem otišao na konferenciju u Han Kola.[12] Ovoj konferenciji prisustvovao je i brat major Vranješević, i on će Vam podrobno reći o radu iste. Ja Vam mogu reći toliko, kako sam naveo u prošlom izveštaju,[13] da nije nikakva šteta da komandant manjačkog puka ostane bez ikakvog vojnika to je značilo da smo mi planski radili, o razdrabanju njegova puka, pripajanjem pojedinih bataljona toga puka ovome odredu i na taj način pripremali likvidaciju brata Marčetića sa komandantskog položaja. Te kada je ovaj uvideo, da je išao neispravnim putem (mislim u pogledu nepokretnosti njegove vojske) i sam se je odlučio sa bratom Mišićem da se sva tri odreda spoje kao brigade u jedan korpus pod komandom brata Drenovića. Konferencija nije tekla sasma glatko, ali se je na kraju uspelo da se dođe za sada do potpuno zadovoljavajućeg rešenja. Iz priloga zapisnika sa konferencije, i sami ćete videti rezultate iste, a što je najvažnije u stavu pod 7 da se ovaj korpus sa Vrbaskom četničkom brigadom stavlja pod komandu operativne komande pri Bosanskim četničkim odredima i da se u slučaju ma kakvog spora između Vas i komande b.č.o. ovaj korpus i Vrbaska četnička brigada ostaju nepokolebljivo na strani Te operativne komadne, t- j. na strani Vašoj i brata majora Vranješevića. Te će te sada imati snage da se konačno obračunate sa ostatkom one ordije u štabu B.C.O. i to je potrebno da nastanete svim sredstvima, da se to zlo što pre likvidira.

Brata kapetana Pejića ako nema nekog naročitog posla potrebno bi bilo uputiti odmah ovome korpusu za ađutantske poslove, pošto je nedostatak u osoblju za rad, a brat kapetan Pejić izgleda vrlo hrđavo prolazi tamo.

Isto tako, potrebno bi bilo, da i Vi dođete što pre ovamo, jer mislim da bi se preko Prozora i Hercegovine, mogla uspostaviti na neki način veza sa Vrhovnom Komandom koja je prekidana operacijama u istočnoj Bosni,[14] i ja vjerujem da je otuda više nećete moći ni uspostaviti zbog partizanskih snaga koje se tamo grupišu iz poznatih razloga.

[13] **Vidi dok. br. 150.**

[14] **Odnosi se na borbe četnika protiv jedinica NOVJ u dolini Neretve.**

U taku svih navedenih borbi partizanske jedinice imale su oko 30 mrtvih i ranjenih a od naše strane bilo je 5 ranjenih, 3 zarobljena i 1 mrtav.

Spiskovi novofoirmiranog pećanskog bataljona narodne milicije nije potrebno da Vam dostavljam, pošto će se isti dostavljati komandi ovoga korpusa pošto je organizacija u toku i za ostala dva dosadašnja odreda »Kralj Petar II« i »Manjača« i naređeno je da se završi konačno u roku od 10 dana, a stvari u ovom korpusu potpuno su se sredile na opšte zadovoljstvo. Možda će biiti potrebno još 15 dana dok novoformirani korpus uđe u štiimung rada, ali sam potporno ubeđen, da će sada na sektoru ovoga korpusa i Vrbaske četničke brigade, čiji je komandant potpisao odluku u Han Kolima i naročito me u tome pravcu pomagao, ići dobrim putem. U ovome pravcu od prvog dana mnogo sam radio, i pokazali su se ovi rezultati, koje sam naveo, Te Vas molim da mi po istima date potrebne upute.

Isto tako molim da me obavestite, da li su Vam partizani zarobili nešto od arhive, pošto je sva od naročite važnosti. Poštu koju upućujete, šaljite je po najsigurnijim kuririma, da se nebi ponovio onaj prvi slučaj zbog koga se i ovde imalo neugodnosti. Sa organizovanjem prijekog siuda pri ovome korpusu, imamo nameru, da protrijebimo, mnoge pljačkaše i partizanske jatake.

Slobodne Srpske planine

S verom u Boga, za Kralja i Otadžbinu!.

Draža nas vodi ka veličini i slobodi !

Vazd. p.poručnik
L. Đ.[15]

[15] **Luka Đukanović.**

BR. 160

NAREĐENJE INSPEKTORA VRHOVNE KOMANDE OD 10 JUNA 1943. KOMANDANTU KACERSKE BRIGADE ZA BORBU PROTIV PRIPADNIKA NOP-a U REJONU VENČAC[1]

Komand. Kačerske brigade poručniku Nedeljkoviću.[2]

Grupa komunista je na Venčacu sa 40 ljudi.[3] Odmah uhvatite vezu sa kapetanom Lazovićem,[4] te da jednovremeno napadnete ove i razjurite.

Po prijemu naređenja odmah stupite u vezu sa Lazovićem. Ja sam ovde obišao organizaciju.

O ovome izvestite Zvonka[5]

10 - Juna 1943 g.
Selo Blaznava
Srez Orašac

Inspektor
pukovnik Simić[6]

M.P.[7]

[1] **Original (pisan zelenim mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 21, reg. br. 35/6 (S-V-158/1).**

[2] **Milovan.**

[3] **Vidi dok. br. 155.**

*** Zivan Zika, kap. I kl., komandant Smederevskog korpusa.**

[5] **Vučković.**

[6] **Jevrem Ješa.**

[7] **Okrugli pečat: »Komanda Jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 52.«**

BR. 161

IZVEŠTAJ MAJORA ZAHARIJA OSTOJIĆA OĐ 12. JUNA 1943. DRAZl MIHAILOVIĆU O STANJU U ČETNIČKIM ODREDIMA CENTRALNE I ZAPADNE BOSNE[1]

Gospodine Miniistre,

U vezi Vaših najnovijih odluka u pogledu moga rada, želim da Vam iznesem izvesne činjenice, koje jasno govore u kakvom se položaju nalazim, te da se ima to u vidu docnije, kada se bude donosila ocena o mome radu-[2]

Vi ste mi dali ulogu delegata za zonu br. I[3] t.j. skoro celu zonu koju je imao Mario.[4]

Prema dosadanjem mome teškom iskustvu — uloga delegata u ovim prilikama je najnezahvalniji posao koji se može zamisliti. Praktično to znači sve dužnosti i odgovornosti snosi delegat, a ujedno nema nikakvih prava niti sankcija. Koliko je ovo tačno, najbolje će vam reći dr Onja[5] i Herman[6], koji rade na daleko povoljnijem terenu, gde su prilike sređene, organizacija sprovedena, zona bogata hranom, a odnosi prema svima neprijateljima mnogo povoljniji.

Mario nije bio u stanju ni da uhvati vezu sa br. 2 za punu godinu dana rada, a kamo li da utiče na organizaciju i rad,

[1] **Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 162, reg. br. 29/3 (BH-V-177).**

[2] **U depeši koju je 21. maja Draža Mihailović poslao majoru Baćoviću, u vezi nadležnosti u komandovanju piše: »Vama se na Vašoj teritoriji (istočna Bosna i Hercegovina — prim, red.) niko neće mešati. Branko (Z. Ostojić — prim, red.) će dobiti zadatak da u zap. Bosni sa Vašeg terena organizuje što jače četništvo« (Arhiv VII, Ča, k. 297, reg. br. 2/1, depeša 2155).**

[3] **U originalu je iznad brojeva koji označavaju kodirane nazive naknadno dopisano mastilom, ćirilicom, pravo značenja tih brojeva, koji su takođe, naknadno stavljeni u zagradu. Značenje brojeva je sledeće: br.**
1 — zapadna Bosna, Dalmacija, Lika i Kordun; 2 — zap. Bosna; 3 — Mošinovci (pripadnici NOP-a); 4 — ustaše; 5 — domobrani; 6 — Nemci; 7 — Italijani; 8 — radio-stanice; 9 — Srbi; 10 — starešine; 11 — oficiri; 12 — Jovan Joca Lazarević; 13 — legalizacija i udoban život;
14 — Nezavisna Država Hrvatska; 15 — Muslimani; 16 — SS divizija; 17 — ist. Bosna; 18 i 19 — pukovnik Filipović i major Hasan Dedić; 20
— Jugoslovenska vojska; 21 — Musakadić; 22 — sudija Pašić; 23 — dr Popovac; 24 — poljski radovi; 25 — saveznici; 26 — Nj. V. Kralj; 27
— propaganda; 28 — akumulatori; 29 — četnici.

[4] **Ilija Trifunović Birčanin. Umro je 3. februara 1943. Njega je nasledio dr Mladen Zujović (Mlađa), koji je 10. maja 1943. stigao u Split.**

[5] **Miroslav Trifunović, general, delegat Vrhovne komande za Srbiju. U nekim dokumentima pojavljuje se kao komandant Srbije.**

[6] **Radoslav Đurić, major, komandant južne Srbije.**

ma da je radio na samoj zoni. Kada je imao najjače snage i punu pomoć od br. 7 nije mogao da likvidira br. 3, ni na zoni Bemardovoj[7] ni Ernestovoj[8]. Ni dolazak 3000 Ištvanovih[9] nije pomoglo dok br 4, 5, 6 i 7 nisu izvršili pritisak na br. 3. Najveći maler je što Emest i Hugo[10] nisu dobili br. 8 ni do danas, te je svaka brza veza isključena, a nema ni međusobne veze između njih.

Broj 3 uspeo je za godinu dana nesmetanog i sistematskog rada da zarobi veći deo zone br. 1 i da stvori povoljne uslove za svoj rad, kako kod br. 9, tako i br. 4 i 5, koji su daleko više raspoloženi za br. 3 nego za nas.

Ogromna većina br. 10 na zoni br. 1 je iz naroda, radi čisto za svoje lične interese politički i trgovački, daleko je od svetlih ideala, a vojnički potpuno nesposobni za položaje na kojima se nalaze. Sem toga, kod njih postoji skoro bez izuzetka, neverovatno velika netrpeljivost, pa i mržnja prema br. 11 čime je ovaj onemogućen za uspešni rad, čak i kad je 11 idealan, a ovo nije slučaj.

U br 2 broj 10 ima nekakve pismene -ugovore sa br. 5 i 6 čime se još više koči rad br. 11, jer im se otvoreno preti da će ih predati br. 6, ako počnu sa nekakvom »novotarijom«, u koju dolazi i organizacija.[11]

Ogromne teškoće sa kojima se bori odlični Hugo i ostali, videćete iz njegovih izveštaja, koje vam izvodno prilažem.[12]

Ono što sam čuo od ljudi koji su radili na ostalom đelu zone br. 1, nije ništa povoljnije, ako ne još crnje, od stanja u zoni br. 2. Verovatno Vam je Aćimović[13] javio svoje utiske posle vođenih razgovora i obilaska terena, a njegovo mišljenje, koje sam čuo od br. 12, nije povoljno.

[7] **Momčilo Đujić, komandant Dinarske četničke divizije i Dinarske četničke oblasti.**

[8] **Redakcija nije mogla utvrditi ko je »Ernešto«. Verovatno je u pitanju major Slavoljub Vranješević, načelnik Glavnog štaba bosanskih četničkih odreda. Od 6. juna 1943. »Ernesto« je Zaharije Ostojić. Toga dana je Draža Mihailović javio Baćoviću da je dotadašnja Ostojićeva šifra (br. 222) kompromitovana i da Ostojić upotrebi šifru »Ernesto«. U istoj depeši za Ostojića kaže: »Saopštite Branku da nikakva njegova smena nije izvršena iz Vrh. k-de. To su lažne vesti« (Arhiv VII, reg. br. 32/2—8, k. 292).**

[9] **U pitanju je major Baćović. O učešću četnika Komande Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine u borbama protiv jedinica NOV u Lici, Dalmaciji i dolini Neretve vidi dok. br. 1, 62, 85 i 113.**

[10] **Borivoje Mitranović, delegat Vrhovne komande za zapadnu Bosnu.**

[11] **U pitanju su ugovori sklopljeni u prvoj polovini 1942. između četničkih komandanata i predstavnika vojnih i civilnih vlasti NDH. O tome vidi knj. 1, dok. br. 74.**

[12] **Redakcija ne raspolaže navedenim prilozima.**

[13] **Odnosi se na potpukovnika dr Mladena Žujovića (Mlađa), koji je imao pseudonim »Aćimović«.**

Prekid odnosa sa br. 7 zbunio je većinu far. 10, koji su naučili na br. 13, pa su se sad našli u čudu i zabili u mišju rupu-[14]
O ovome sam se lično uverio na ovoj zoni, a uveren sam nije bolje ni u br. 1.

Posle pada Afrike br. 6 je uzeo pod svoje br. 14 i izvršio strahovit pritisak, dovođenjem jačih snaga i mobilizacijom svega što mu treba.

Broj 15 je vehkim delom rado otišao u br. 16, pošto je tu našao načina da se osveti nama, za akcije[15] u br. 17, a ovim je naš rad znatno otežan ovamo.

Broj 18 i 19 su pristupili organizaciji Muslimana u udruženje »spas«, koje ima za cilj okupljanje svih sposobnih 15, naoružanje i borba protivu svakog do dolaska br. 20 i demobilizacije- Da je živ nesrećni br. 21 možda bi mogli pridobiti br. 18 i 19, a ovako je veliko pitanje kako će se sa njima uhvatiti veza i kako će se držati. Polkušaću preko br. 22 koji je pošten i iskren naš saradniik, jer je br. 23 već uhvatio more, čim je br. 6 upao na Ištvanovu zonu, pa se sa njom sad ne može računati.

Broj 5 je vrlo zaplašen. Oni koji su radili sa nama sad ćute, a novi više misle na br. 3, naročito posle poslednjih akcija,[16] koje smatraju kao uspeh br. 3 i ako se ovo na sve načine razbija.

Broj 6 je sve krvoločniji. Videćete iz Ištvanovih izveštaj a šta je uradio u njegovoj južnoj zoni-

Nemanje hrane u pasivnim krajevima far. 1, kao i u ovoj zoni,[17] koči svaku akciju, jer se nema od čega rekviririati, a veće jedinice se ne mogu držati niti mobilisati. Zbog ovoga je do sada svaki k-t samo na svojoj zoni i to po četama i bataljonima. Opšta je oskudica u odeći i obući. Prema ovome za

[14] **Delovi četnika Komande Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine legalizovali su se kod italijanskih okupacionih trupa u prvoj, a delovi u drugoj polovini 1942. Takav status uživali su sve do kapitulacije Italije. U januaru i februaru 1943. Ostojić je predlagao Draži Mihailoviću da se izvrši razoružanje italijanskih trupa u Hercegovini i otvori drugi front prema Nemcima. Draža je to odbio (dok. br. 25, 28 i 85). Za vreme razoružanja četnika od strane Nemaca u Crnoj Gori, sredinom maja 1943, italijanske trupe su se stavile u zaštitu četnika (dok. br. 166). U isto vreme, italijanske trupe su prihvatile i sklonile od Nemaca u svoje garnizone, južno od reke Trebišnjice, četnike iz Hercegovine i deo iz istočne Bosne. Vidi dok. br. 156.**

[15] **Reč je o četničkoj akciji za uništenje muslimanskog življa u Sandžaku i delu istočne Bosne. Vidi dok. br. 2, 4, 5,** 6, 12, **24 i 34.**

[16] **Reč je o razbijanju četničkih jedinica u Hercegovini i istočnoj Bosni u martu i aprilu 1943. Vidi dok. br. 85, 113 i 156.**

[17] **Odnosi se na istočnu Bosnu, gde se tada nalazio major Ostojić.**

svaki dalji pokret moraju se naći sredstva iz kojih bi se nabavila hrana i obuća za jedinice koje se odvode u akciju.

Pored ostalog br. 24 zadržava ljude kod svojih kuća, jer kako neće rado da napuste rad i ide na tuđ teren. Vrlo je malo realista. Sa tim se mora računati, a od prisilno uzetih nema koristi, jer će prvom prilikom da pobegnu kući.

Sem iznetog treba imati u vidu da je ljudstvo na zoni 1 i Ištvanovoj već skoro 7 meseci u neprekidnim borbama, pa je kod većine ljudi nastupila želja za »predahom« i izvesniim mirnim životom kod svojih kuća. Za ponovno pokretanje u akciju potrebno je nešto novo i jako, a u svakom slučaju obilna materijalna sredstva- Bez podrške br. 25 ne veru j em da se ovo može izvesti. Zato je Vaša vest da se ovoj zoni neće ništa slati dok je ovamo br. 3 neobično teško pala svakom br. 10 što je sasvim razumljivo. Uveravanje da dolazi tamo,[18] malo je utešno za ove ovde, jer oni veruju u ono što vide, a to je na njihovo veliko zaprepašćenje skoro svakodnevna pomoć br. 3, a ništa nama. Narod se u čudu pita zašto i kako ovo da se desi? Da bi bilo zlo veće, br. 26 otvoreno reče da se divi svima podjednako. Na ovo br. 3 izjavi da je vojska br. 26, te je sad naš br. 27 nemoćan da ubeđi narod da je sve ovo došlo kao posledica diplomatske igre i da je privremeno- Narodu se ne može skratiti uporno ćutanje br. 27 od 25 u pogledu Vas. To ga tišti i oseća da nešto ima između Vas i br. 25, a sasvim je prirodno da strahuje od svega što bi bilo nepovoljno po nas.

Moj br. 8 je nepogodan, jer mnogo troši a punjenje br. 28 je strahovito teško, jer na celoj zoni Ištvanovoj osim svega dva do tri mesta (gradovi) gde se to može, a tamo je pristup i skopčan sa izdacima i opasnošću. Tako će mi se desiti da ostanem bez veze i sa Vama a kamo li da je održavam sa Bernardom i ostalima.

Dolaskom br. 3 u br. 17 presečena je veza sa Hugom, čiji je 8 opet neispravan, pa sam tako u fizičkoj nemogućnosti da izvršavam poverene mi dužnosti sve dok se pitanje br. 8 bolje ne reši i dok se br- 17 ne očisti od br. 3. Ištvanov br. 8 pao je u ruke br. 3, pa je Ištvan uzeo Pašalijev br. 8 dok ne dođe Simić[19]. Kad ovaj dođe biću prinuđen da se stalno naslanjam na njega, jer inače moj 8 neće raditi, a ovo me vezuje za Ištvana, koji već teži ka jugu, dok bih ja prema mome zadatku trebao da idem na sever.

[18] **Odnosi se na slanje savezničke pomoći četnicima na teritoriji Srbije, gde se tada (u okolini Arilja) nalazio Draža Mihailović.**

[19] **Pavle, poručnik, šef centra veze u Istaknutom delu Vrhovne komande.**

Bjađi[20] i Jakša[21] su ostali na reonu Marina[22], pa nemam koga da mi pomogne u poslu, koji neće biti mali.

Kod sebe imam još 250.00 lira, koje ovde ne primaju, a pretvaranje u kune je sporo d teško i to po niskom kursu.

Sve što se kupi strahovito je skupo, a malo se što može i naći. Na celoj Ištvanovoj zoni. Hrana se može naći jedino kod Leka[23] i Draškovića[24], a sem toga može se kupiti u Pašalijevom glavnom gradu[25] ili u primorskim gradovima od br. 7. Od rastanka sa Vama[26] do danas više sam dana formalno gladovao sa svojom pratnjom, nego što smo jeli. A stalni pokreti, skoro uvek noću, sa gladnim ljudstvom mnogo iznuravaju čak i kad ne bi bilo opasnosti.

To Vam je približna slika uslova za moj rad na ogromnoj zoni od koje sam prostorno mnogo udaljen-

Mislim da Vam je sad jasno Gospodine ministre, zašto sam tražio da dođem do Vas i da Vas lično upoznam sa svom ozbiljnošću situacije na ovoj zoni, sa jedinim ciljem da nađemo najbolje rešenje kako da se srede prilike na ovoj zoni.

Potpuno shvatam važnost i množinu poslova koje sada svršavate, pa sam zato nameravao da dođem lično do Vas u vremenu dok se ne omogući veza sa Hugom, s tim da se vi ne panierate, a zato sam imao vremena pre mogućnosti izražavanja ma ikakvog uticaja na rad u zoni 1, jer da sam pošao sa Lj. Lazare vicem već bdh bio kod Vas i do danas bi mogli regulisati sve potrebno za zonu 1 i Ištvanovu zonu.

Rad u zoni br. 1 može se sprovesti na dva načina: a) sa Ištvanove zone putem br. 8 i b) odlaskom na samu zonu br. 1, prema Vašem naređenju ja bih imao da radim po prvom. No i za to su potrebni: 4—5 broja 8 dovoljna suma novaca, pomoć br. 25, organizovan br. 8 d ljudi sposobni za ovo, veći broj 11, i jedinice za upad sa zone Ištvanove na zonu 1.

Mislim da bi korisniji bio rad sa same zone 1, a tamo se može otići ih sa sevemog dela Ištvanove zone kod Huga, ili sa južne zone kod Bernarda. U oba slučaja to je moguće izvr-

[20] **Rudolf Perhinek, major.**

[21] **Novaković, kapetan.**

[22] **Bajo Stanišić, pukovnik.**

[23] **Stevan Damjanović, kapetan, tada komandant Majevičke grupe brigada.**

[24] **Aleksa, kap. I kl. Devetog maja 1943. postavljen je za komandanta Drinskog korpusa. Korpus je obuhvatao teritoriju bivših srezova: srebreničkog, višegradskog, čajničkog i fočanskog.**

[25] **U pitanju su Milorad Momčilović (Pašali) i grad Sarajevo.**

[26] **Posle razbijanja četnika na Drini od strane jedinica NOV, a potom razoružanja dela četnika u Crnoj Gori od strane Nemaca, Draža se sa pratnjom uputio u Srbiju, a Ostojić preko Podgorice (sada Titograd) u Hercegovinu i 18. maja 1943. stigao je u rejon pl. Golije.**

šiti jedino pomoću jedne solidne borbene jedinice, koja bi na tome putu imala da se bori protivu svih naših neprijatelja, stim da se ponesu sva potrebna sredstva za sve jedinice na zoni i to za duži vremenski period-

Ova jedinica trebala bi da bude sastavljena od ljudstva iz svih srpskih krajeva van zone 1 a njen rad trebao bi od početka da bude kao br. 20, jer se jedino tako može postići uspeh u radu prema broju 5 i 15, koji nemaju poverenja u br. 29. Bez ovakve jedinice i navedenih sredstava moje je duboko ubeđenje da se na zoni 1 neće postići veći uspesi, nego će nam je preoteti br. 3. Uveren sam da bi danas drugače izgledala zona 1 za nas, da je ovo urađeno prošle godine. Propuštena godina dana u radu i tuđe greške, sad se vrlo teško mogu popraviti, i to samo radikalnim sredstvima.

Pitali ste me naknadno da li želim da primim dužnost na zoni 1, međutim iz docnijih depeša vidi se da mi šaljete sva naređenja, kao da ja tom zonom već komandujem. Moja želja je da se vratim na svoju dužnost za glavne događaje, a dotle ja ću izvršiti svaki mi povereni zadatak, pod uslovom da mi se za to pruže potrebna sredstva i snage. Moram da napomenem da sam ovih poslednjih sedam rneseci bio u užasno teškom položaju i da nisam bio uvek podržan od Vaše strane u mojim traženjima, a pod takvim okolnostima ne može se postići ono što se želi. — Davanjem nove dužnosti, Vi ste me stavili na još teži zadatak, koji se može izvršiti jedino uz najveće zalaganje svih 10 i stavljanjem na raspoloženje traženih snaga i sredstava, pa i tada uz neprekidnu vašu podršku i pomoć br- 25.

Treba imati na umu da se rad na zoni 1 u osnovi razlikuje od rada na ostaloj teritoriji i da će biti praćen neprekidnim teškoćama sa sviju strana, a uz to u stalnim borbama sa novim snagama br. 3, a sad i ostalih neprijatelja.

Na kraju, Gospodine Ministre, ja moram sa velikim žaljenjem da konstatujem, da ste me u posleđnjim Vašim depešama teško uvredili i kao čoveka i kao oficira.[27]

Vi pitate da li je potrebno da budete m-r pa da bismo i dalje nastavli sa radom. Na ovo pitanje ja Vam odgovaram da ste ga mogli uputiti pre svakom članu naše organizacije nego meni, jer vrlo dobro znate odakle sam došao kod Vas, kroz kakve teškoće i opasnosti i da ste onda bili samo pukovnik i skoro na početku velike borbe za dobro kralja i Otadžbine.[28] Uveravam Vas da bi mnogi drugi na tome putu posustao, ali se kod mene nikad ni jedne sekunde nije gubila vera u uspeh

[27] **Te depeše Redakcija nije pronašla.**

[28] **Ostojić je kod Draže Mihailovića stigao iz Kaira.**

i stigao sam do Vas da Vam pomognem. O tome koliko sam Vam za ove dve godine pomogao ostavljam da drugi ocene, ali Vas uveravam da sam najlojalnije i najsavesnije založio sve svoje snage da moj doprinos opštoj stvari bude što veći, ne tražeći nikad ništa za sebe i radeći jedino iz čistih ideala, dok sam iskustvom došao do zaključka da jedina ogromna većina radi prvenstveno iz ličnih interesa. A vi baš meni upraviste ovo pitanje, koje mi zadade zajedno sa ostalim uvredama najteži moralni udarac u životu. Vaše primedbe koje se odnose na izbacivanje iz taikta, slabost i 'klonulost duhom odbijam kao netačne. Naprotiv, ja Vas uveravam da imam isto toliko vere u sebe i samopouzdanja, koliko ga Vi imate u sebi, a da sve slabiće prezirem. Od 27 marta 1941 godine do danas, ja sam to uvek i na svakom mestu pokazao, samo je možda moja greška što se ne služim reklamom, kao mnogi drugi u našim redovima-

Mislim da je u opštem interesu da između Vas i Vaših saradnika bude puna harmonija, međusobno poštovanje i ljubav, a nanošenjem uvreda to se neće ostvariti.

Ja Vas molim da me u buduće poštedite od uvreda, jer ništa ne tražim, a bar na to imam pravo kao čovek i oficir koji već dve godine sa Vama radi na izgrađivanju nove demokratske Jugoslavije, u kojoj će osnovno načelo biti, poštovanje čovekovih prava.

Molim za dalja naređenja i uputstva u vezi izloženog.

12. juna 1943 g.

Major Zahar. Ostojić

BR. 162

NAREĐENJE KOMANDANTA BOSANSKOKRAJIŠKOG ČETNIČKOG KORPUSA OD 13. JUNA 1943. KOMANDANTIMA BRIGADA ZA NAPAD NA JEDINICE NOVJ U PREDELU JANJ[1]

KOMANDA
BOSANSKO KRAJIŠKOG ČETNIČKOG KORPUSA
BROJ: SLUŽBENO.
13juna 1943 god.
u 19.30 časova
Položaj.

KOMANDANTIMA I, II i III BRIGADE OVOG KORPUSA

POLOŽAJ.

Po prikupljenim dosadašnjim izvještajima od svih brigada neprijateljsko kretanje i njegove snage[2] nalaze se momentalno na sledećim položajima:[3]

Po izveštaju III i II brigade VI krajiška part, brigada napustila je Vrbljane i Ribnik i uputila se pravcem Pecka — Podgorija — Dragnić — Janj.[4] II naša brigada javlja sledeće: da prema njezinom frontu i položajima koje su trebah za danas posjesti nisu primjetih neprijateljskih snaga, ulovili su jednu partizanku—špijuna. Prema do sad poznatim podatcima dajem sledeće

N A R E Đ E N J E[5]

I četa i III četa I bataljona III brigade kao i II bataljon da zauzmu položaj prema snagama VI brigade na liniji Gerzovo—Potkraj—Dragnić. Komitska petorka Hajduk Veljka[6] da zauzme Čardak i kontrohše Mhnište. Snage I brigade u zajednici sa II četom imaju pravac kretanja Pecka—Vrbljani—Gornja i Donja Slatina a snage II brigade imaju da zauzmu

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII,** Ca, **k. 207, reg. br. 34/6 (BH-V-10242).**

[2], [3] **i** [4] **Odnosi se na jedinice** [6]**. krajiške NOU brigade. O rasporedu brigade, u to vreme, vidi tom IV, knj. 14, dok. br. 16.**

[5] **O realizaciji ovog naređenja vidi dok. br. 163.**

[6] **Komandant komitskih petorki bio je Perica Vasić (Arhiv VII, Ča, k. 206, reg. br. 44/5), koji je sa Bogdanom Ivićem radio na organizaciji četničkog bataljona u Glamoču. Komandant petorki je ranga komandira čete. Komitske petorke u sastavu odreda »Kočić« zvale su se »Haj-**

Jabukovae — Velijašnicu — Rastoku—Previju kako je ranije bilo rečeno, a prednja odelenja, patrole da upućuju u pravcu Ribnika.

Ja ću se nalaziti na pravcu Lisice—Donja Pecka i Medna —Most na Sani prema Vrbljamima. Po izvršenom očekujem hitan izveštaj da bi na vrijeme mogao preduzeti potrebno u pogledu daljeg rasporeda snaga i akcije.

Izveštaj od II brigade zakasnio, čekat do podne u Podrašnici, primljen tek u Lisicama u 19 časova. Komandant Korpusa uputio je odmah kurire toj brigadi da ustanovi položaj- Ni u ovome izveštaju od komandanta II brigade nisam dobio tačan raspored jedinica i ako sam zadnji put tražio da mi pošalje radi znanja i ravnan ja.

BRATSKI VAS POZDRAVLJA, S.U.B.Z.K.I.O.

KOMANDANT
ČETNIČKI VOJVODA,
U. Drenović

Dragi Mile[7] ih Dušane,

Prema prednjem vidite kako se situacija kreće, mi ćemo za Ribnik da to ud esimo, ako uspijemo. Traži odmah popunu municije, i ostalo mnogo je potrošeno. Jedan izvještaj[5] na osnovu ovog pukovniku.[9]

Drenović

duk Vel.jko«. One su činile sastavni deo vojne organizacije, a izvršavale su sabotažne i diverzantske zadatke u pozadini slobodne teritorije. U julu 1944. petorke su ukinute, a formirane su trojke, za iste zadatke (Arhiv VII, Ča, k. 209, reg. br. 41/1).

[7] **Božić, podnarednik. Juna 1943. postavljen je za komandanta sreza Mrkonjić-Grad, a ujedno je bio i ađutant Bosanskokrajiškog četničkog korpusa. Vidi dok. br. 165.**

[8] **Verovatno je reč o izveštaju, koji je Božić poslao Oružničkoj postaji u Mrkonjić-Gradu. Vidi dok. br. 165.**

[9] **Ceo poslednji pasus dopisan je zelenim mastilom, ćirilicom.**

BR. 163

NAREDBA KOMANDANTA BOSANSKOKRAJIŠKOG ČETNIČKOG KORPUSA OD 16. JUNA 1943. O POHVALI JEDINICA KORPUSA ZA IZVEDENU AKCIJU PROTIV JEDINICA NOVJ U PREDELU **JANJ**[1]

K O M A N D A
BOSANSKO-KRAJIŠKOG ČETNIČKOG KORPUSA
Operativni štab
16 juna 1943 g. ti 14 časova.
POLOŽAJ

Pohvaljuje: III brigadu, II bataljon I brigade, I čet.u I bataljona, i prateću četu istog bataljona I brigade.

KOMANDANTU I, II i III BRIGADE OVOG KORPUSA[2] —
POLOŽAJ

III brigada ovog Korpusa u vođenju operacija prema Janju 14 i 15 juna 1943 g.,[3] a prema dosad prispjelim izvještajima, imala je puno uspjeha u borbi sa crvenima i zaplijenila oko 40 pušaka, kao i nanijela prilične gubitke partizanskim jedinicama u ljudstvu.[4]

Prema napred navedenom ova se brigada pohvaljuje zasluženo. I Vaš komandant želi Vam i u buduće i opravdano se nada da ćete tako ili još bolje rezultate u svim akcijama stalno pokazivati.

I brigada ovog Korpusa imala je i pozitivnih i negativnih strana 14 i 15 ov. mj. Pozitivne rezultate pokazao je II bataljon ove brigade, jer je isti potpuno vojnički zauzeo određene položaje, kao i na istim se utvrdio kopanjem rovova i pravljenjem šančeva, iz čega se videlo da je ovaj bataljon uvjek spreman da u potpunosti izvrši svoj zadatak, i bez obzira na to što je II brigada »Zmijanje« kompletna napustila svoje položaje na desnom krilu ovog bataljona. Zbog toga se ovaj bataljon bez obzira što nije došlo do borbe na njegovom sektoru također pohvaljuje, jer je komandant uvjeren da će u svim purilikama ovaj bataljon u potpunosti izvršiti svoje zadatke.

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 207, reg. br. 40/6 (BH-V-10248).**

[2] **O formiranju i nazivima brigada vidi dok. br. 159.**

[3] **Vidi dok. br. 162 i 165.**

[4] **Borba je vođena protiv jedinica 6. krajiške NOU brigade. Vidi dok. br. 162.**

I četa I bataljona I brigade kao, prateća četa istog bataljoma u čijem su se sastavu nalazili i brat komandant Korpusa, zastupnik komandanta I brigade, komandant IV bataljona III brigade, sa svojim ađutantom, predsednik vojnog suda i pisar u štabu komande Korpusa, kao i njegov pomoćnik u nošenju potrebne arhive brat Šolić Jovo, zasluženo se *pohvaljuje,* jer je i **u** najkritičnijem momentu kad su sa jačim partizanskim snagama bih potpuno opkoljeni na ivici Ribničkog osoja, do poslednje minute davali otpor i zaštitili III i II četu ovog bataljona, koje su se nalazile od prvog partizanskog udarca u divljem begstvu, i nijesu se nigde zaustavili do Sanskog Mosta kao i sve pomenuto ljudstvo koje se nalazilo u njihovom sastavu, a potom iz partizanskog obruča bez ijednog izgubljenog borca ove čete uspijele su da se probiju preko partizanske teritorije i Ribnika i pregaze rijeku Samu, gde ih je prihvatio II bataljon I brigade.

Naročito pohvaljujem vođu mitraljeskog odelenja sa čitavom njegovom poslugom brata Cedomira Malića, koji je svoj mitraljez premio i preko rijeke Sane gazeći je do grudi i u najtežem momentu opkoljavam]a od strane partizana dejstvovao sa njim. Takođe vođa bacačkog odelemja u momentu opkoljavanja od strane partizana dejstvovao je sa svojim bacačem, do poslednje raspoložive granate, a zatim pri probijanju iz partizanskog obruča uspio da zakopa cijev od bacača, i da sa svojim ljudstvom pripomogne nošenju teškog mitraljeza.

Negativne osobine u vođenju ove borbe pokazala je dobrim dijelom II i kompletna III četa I bataljona I brigade, koja je od prvog partizanskog udarca pobjegla u divljem bjegstvu sa svoga položaja i samim tim kad se našla na terenu II čete i ovoj četi nanijela paniku tako da su se obadvije sručile niz Donje Vrbljame i nigde se nijesu ustavili dokle su prešli Sanski most[5], gde su smatrali da će ih sigurno zaštititi rijeka Sana od partizanskog oružja, a do toga momenta nijesu se smjeh nigde osloniti na ono oružje koje su imali u svojim šakama, i ako su znah da njihov komandant sa borcima I čete i nabrojanim ljudstvom u njenom sastavu kao i teško oružanje ovog bataljona ostavljaju potpunom uništenju sa njihovim odstupanjem sa Jaračišta, koji su položaj mogli potpuno zadržati.[6] Kod II čete ova krivica nije mogla poteći od strane njenog komandira brata Momčila Račića, koji je junački branio

[5] i [6] **Vidi dok. br. 165. U toj akciji brigada «-Kočić« imala je 6 mrtvih i 7 nestalih. Izgubili su teški bacač, mitraljez, 11 konja sa komorom i mnogo druge opreme i naoružanja (Arhiv VII, Ča, k. 207, reg. br. 4716).**

određeni položaj i onda kad je većina boraca iz njegove čete napustila isti. Komandant I bataljona kaznit će odgovarajućom merom koja je propisana mojom Uredbom o suđenju, komandira III čete, zato što je na njegovom sektoru dozvolio da mu se ljudstvo sa položaja okupi za ručak na jednom mjestu i propustio jednog civila ka partizanskim jedinicama koje su bile u neposrednoj blizini i taj isti civil obavijestio je njegovog neprijatelja o stanju ove čete, i pri napadu od strane partizana isti nije mogao sa tako skupljenom gomilom da da otpora, već je sa naglim povlačenjem sa Jaračišta ka II četi nanijo paniku u istu. Komandant će takođe ustanoviti vojnike koji su prvi unijeli ovu paniku za odstupanje sa prvobitnog položaja III. čete a zatim sa onako sigurnih položaja iznad donjih Vrbljani i dostaviti ih vojnom sudu za isleđenje ove krivice.

II brigada »Zmijanje« kompletna sa svim komandnim osobljem napustila je svoje položaje bez ikakvog razloga, i ostavila I brigadu a naročito njen II bataljon skoro konačnoj opasnosti za uništenje. Komandant ove brigade nije ni našao za potrebno da bar ovu dotičnu jedinicu I brigade obavijesti o njegovom povlačenju. Takođe je dozvolio da bataljon sa kojim komandu je Sekulić Dragomir, pljačka četničko selo Treskavac, i ako mu nijesu bila daleko partizanska sela u Ritmiku iz kojih je putem patrola po mojoj ranijoj zapovjesti mogao da se ishranjuje ne đva dana već dva mjeseca. Komandant ove brigade nije ni sačekao na položaju moje naređenje od 14 juna 1943 god. izdato u 18.30 časova na položaju, u kome naređenju sam dao sva potrebna uputstva po primjedbama brata Lazara Bogetića za dotičnu brigadu. Komandant ove brigade dostaviće mi i tačno ustanoviti vojnike i komandante i komandire koji su sabotirali ovu borbu prije nego su i stupili u kontakt sa neprijateljskim jedinicama i sa svim lično doći na položaj operativnog štaba, da opravda ovo povlačenje, jer i kad bi što je nemoguće, svi borci napustili određeni položaj, dužan je komandant da sam ostane ako je borba da se bori a ako nema borbe da se priključi operativnom štabu. Ovo nebi bilo moguće da sa komandantom brigade nebi od čitave brigade ostalo bar 50 boraca, sa kojim ljudstvom bi se također mogao zauzeti smanjeni položaj, a ako komandant brigade ispunjava volju na deset, dvadeset ili 50, pljačkaški nastrojenih boraca a iste na licu mjesta ne kažnjava i ne sprečava njihovu sabotažu kao manjine za jednu brigadu, ili nije uspio da za sebe privoli ni jednog vojnika u brigadi, onda isti nemože da komanduje tom brigadom t-j. nemože biti komandant, već samo običan borac.

Komandant IV bataljona I brigade, i ako je imao dobru volju sa svim svojim borcima da stupi u borbu, kao što je i

stupio, i pored njegovog izveštaja da je na vrijeme prispio na određeni položaj ovo se ipak ne može predpostavljati, jer bi postupanju I bataljona u borbu sa određenog položaja i ne slušajući komunistički nastrojene civile, bio u stanju da u roku od najdalje 30 minuta udari partizanskim jedinicama bočno, i da se tako izvede akcija u našu korist.

Lijepo je uvijek dobrog vojnika nahraniti, ali je još bolje, kad se predviđa borba, što prije vojnike na dobre položaje izvesti, pa im i ručak i večeru dati za sjutrošnji doručak.

Po jedan primerak dostavljati redom svim komandantima bataljona i komandirima četa područne brigade koji će svojeručno potpisati, da je ova naredba pročitana svim vojnicima a zatim je vratiti za arhivu ovoga Korpusa.

KOMANDANT
KORPUSA I OPERACIJA,
CETNIĆKI VOJVODA,
U. Drenović

Pročitano pred čitavim št. 2 bataljona 16 juna u 7 h uveče[7]
Komandant :
Šućur

Pročitano pred strojem 4. bataljona I brigade 17 - VI - 43 god. u 18 časova[8]

1) Komandant bat. Peter Savanović

[7] i [8] **Tekst je napisan mastiljavom olovkom, ćirilicom.**

[9] i [10] **Izostavljeni deo teksta odnosi se na nečitke potpise komandira četa. Ukupno sedam potpisa.**

BR. 164

IZVEŠTAJ KAPETANA I KLASE MANOJLA PEJIĆA OD JUNA 1943. O VAŽNIJIM DOGAĐAJIMA U RAZVOJU ČETNIČKIH ORGANIZACIJA U ISTOČNOJ I SREDNJOJ BOSNI OD SEPTEMBRA 1941. DO JUNA 1943. GODINE[1]

Pored do sada podnetih periodičnih izveštaja, koliko mi je bilo moguće da ih dostavim, — podnosim i ovaj opšti izveštaj u vidu pregleda svih događaja od početka bos. ustanka do danas:

1 OD DANG1ĆA[2] I BOŠKA TODOROVIĆA — DO BOTICA[3]

Krajem septembra 1941- g. situacija je ova: front prema Zvomiku, Kladnju i Olovu. Dangić je svoju pažnju posvetio u glavnom stabilizovanom Zvorničkom sektoru sa sedištem u Bratuncu i Srebrenici. Na Romaniji partizansko vodstvo — Ciča[4] sa nekoliko jevreja i muslimana. Za Ciču se pronose glasovi da je to princ Đorde čime se on održava.

Poč. major Todorović[5] je komandant južnog bosanskog fronta, gde su izmešane jedinice pod partizanskim i četničkim vodstvom.[6] On na desnoj obali r. Drine i Lima organizuje opsadu Višegrada od čisto četničkih jedinica (Italijani su na Belom brdu).[7] Zatim štab prelazi definitivno na prostoriju na levoj obali r. Drine između Rogatice i Višegrada (Sjemeć, Dobromerovići, Pešurići)-[8]

[1] **Koncept (pisan mastiljavom olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, reg. br. 46/6, k. 220 (BH-V-4671). Redakcija nije mogla da utvrdi kada je i kome dokument upućen. Dokument je mestimično oštećen. Na poslednjoj stranici su preko teksta ispisane mastilom neke cifre, a radi se o deljenju, množenju i sabiranju brojeva. Dobar deo teksta je ispisan na marginama dokumenta.**

[2] **Jezdimir.**

[3] **Stevan.**

[4] **Odnosi se na Slavišu Vajnera, komandanta Romanijskog NOP odreda.**

[5] **Poginuo je 19/20. februara 1942. O dolasku Todorovića u istočnu Bosnu i njegovom radu na organizaciji četničkih jedinica u tim krajevima, vidi knj. 1, dok. br. 3.**

[6] **Boško Todorović je smatrao da u istočnoj Bosni postoje tri oružane formacije: partizanske, vojnočetničke (jedinice redovne jugoslovenske vojske) i četničke. Više o tome vidi knj. 1, dok. br. 3.**

[7] **Bijelo Brdo.**

[8] **U navedena sela četnici su ušli 9. septembra 1941 (tom IV, knj. 2, dok. br. 117).**

Dangić se vratio sa Ravne Gore[9]. Komunisti, posle borbe na Karanu[10], razvili propagandu.

Dva napada na jako utvrđene položaje Oko Višegrada — na desnoj obali Drine ne uspevaju, uz velike gubitke po nas. Višegrad brani žandarm. pukovnik Jakovljević,[11] a u Višegradu je i poručnik Zugić[12] (sada K-dant Klađanjske četničke brigade).

Jedinice sreza Rogatičkog, pod partizanskim vodstvom (četnička jedinica samo bataljon Radivoja Kosorića) — već su očistile teren Višegrad — Rogatica i time uslovile potrebu, da se pre likvidira sa Rogaticom pa onda — jačim snagama organizovanje akcije na Višegrad — i posle borbe od nekoliko dana, 24 - X - 41 Rogatica je oslobođena.[13] (Tom prilikom major Boško rukuje topom, kojim ruši kasarnu i glavna uporišta ustaša).

15-XI-41 napad na uporno branjene položaje Višegrada (G. i D. Lijeska) — usipeva, branioci beže u sam grad, u kome momentu se u Višegradu pojavljuje jedan puk Italijana sa jednom baterijom. Komandantu Višegradskog odreda[14] naređeno da sa Italijanima taktizira u svojstvu prestavnika mesnih četnika — te da bi se mogle preduzimati akcije na drugim frontovima. Na mnoge usmene pozive Itahjana, major Boško kaže im u Višegradu: da su oni neprijatelji nepokorene Jugosl. vojske, da ih neće napadati tada, ali da će to učiniti čim mu prilike dozvole.

16 -XI- 41 u Vlasenici sednica delegata oslobođenih srezova:[15] Vlasemičkog, Srebreničkog, Višegradskog, Rogatičkog. Razilazimo se sa partizanima (do tada zajednički Dangićev i njihov štab, ali već ranije, saradnja je stvarno prekinuta) jer su komunisti želeli Aćima Babića umesto Dangića. Na ovoj

[9] **Vidi knj. 1, dok. br. 27.**

[10] **Reč je o borbama četničkih jedinica protiv partizanskih snaga u predelu Užica (Titovo Užice). O tome vidi knj. 1, dok. br. 14—18.**

[11] **U Višegradu su bili delovi 4. oružničke pukovnije (tom IV, knj. 2, dok. br. 117). Stjepan Jakovljević je u januaru 1943. godine bio komandant 6. oružničke pukovnije. U tom svojstvu pregovarao je sa Dobrosavom Jevđevićem (tom IV, knj. 9, dok. br. 192).**

[11] **Ilija.**

[13] **Rogaticu su oslobodili delovi Romanijskog NOP odreda i četnički bataljon Radivoja Kosorića (tom IV, knj. 2, dok. br. 120).**

[14] **Komandant Višegradskog četničkog odreda bio je poručnik Kamenko Jeftić. O opsadi Višegrada i saradnji četnika i italijanskih trupa, vidi knj. 1, dok. br. 19.**

[15] **Reč je o partizansko-četničkoj konferenciji. Cilj sazivanja je bio da se na širem skupu predstavnika partizanskih i četničkih jedinica i naroda razmotre sva pitanja dalje saradnje četnika i partizana i da se iznađe zajednička platforma u borbi protiv neprijtelja. Opširnije, vidi knj. 1, dok. br. 29.**

konferenciji traženo je da se osnuje *Privremena uprava Istočne Bosne* u koju su ušli :[16]

— major Boško, u svojstvu komandanta operativnih jedinica Istočne Bosne,
— Aćim Babić, za poljoprivredu i ishranu,
— Pero Đukanović za unutrašnju upravu,
— sudija Tanasić[17] za pravne poslove.

Doenije, u upravu su ušli prota Petković[18] bivši narod, poslanik i Stevan Botić. Ovaj poslednji pojavio se iz tada Ozrenskog partizanskog odreda od Doboja, kad su naše jedinice po padu Olova stigle do Zavidovića — dohnom Krivaje.

Ova uprava nije se nikada u celosti sastala ni radila, niti je imalo odgovorila svom zadatku, već su se članovi zadovoljili titulama. Sve se je svalilo na operativni štab i poč. majora Boška. Članovi su više ih težih vezi sa vladom u Beogradu[19] i trčali tamo (prota Petković) ili pomagali slogu sa komunistima, radeći svaki na svoju ruku, ma da je, pored ostalog njihov zadatak bio, da se parira razoran rad od strane Aćima Babića, po intencijama komunista (Ročka[20] i Čiče).

Major Dangić shodno ovlašćenju G. Ministra[21] bio je pretpostavljeni svima. Shodno tome major Boško podnosio je svakodnevne izveštaje (po dva primerka biltena) i periodične izveštaje posle svakog važnijeg događaja za Dangića i G. Ministra preko Dangića, a dva — tri puta i po kuriru Zivanu[22] u Beograd, majoru Žarku[23]. Međutim, ikad se je formirala komanda operativnih jedinica[24] od Komande južnog fronta i kad se ova preselila u Vlasenicu 21—XI—41 lično sam konstatovao, da ni jedan od tih izveštaja majora Boška nije poslat G. Ministru. Dangić, upitan za ovo, odgovorio mi je, da će izveštaje dostaviti — ali oni se i danas nalaze u njegovoj arhivi — koja je zakopana. Verovatno, ili se nije želelo da se zna za uspehe i rad majora Boška, ih je po sredi aljkavost-

28 - XI - 41 major Boško izvršio je već unapred pripremljeni napad na Goražde.[25]

[16] **O obrazovanju i zadacima Privremene uprave, vidi knj. 1, dok. br. 30.**

[17] **Zdravko.**

[IS] **Aleksandar.**

[19] **Odnosi se na kvislinšku vladu Milana Nedića.**

[20] **Rodoljub Čolaković Roćko.**

[21] **Odnosi se na Dražu Mihailovića.**

[22] **Verovatno** je u pitanju Zivorad Đorđević, poručnik.

[23] **Todorović.**

[24] **U pitanju je Komanda Operativnih jedinica istočne Bosne.**

[25] **Prema sporazumu četničkih predstavnika i italijanskih trupa Goražde, Foča i Cajniče prešli su u ruke četnika, dok su se italijanske trupe povukle. Vidi knj. 1, dok. br. 31.**

12 - XII - 41 Cerska brigada (Račić[26] sa oko 350 boraca) prešao Drimu u Bratunac, što podiže moral na svima frontovima (telefonom objavljeno svima).

18 - XII - 41 izvršeni su napadi na Olovo koje je i zauzeto i demonstrativni napad na Kladanj. Tada se prvi put u Bosni ostvaruje »gonjenje neprijatelja«, koga goni Cerska brigada do Zavidovića[27]. Ovo je značilo i prvo hvatanje veze u opšte, a sada i oružanom snagom sa našim delovima u Srednjoj Bosni (Dobojski Ozren i Zenica, koji su još pod partizanskom komandom).

Tada, krajem decembra, skoro sve jedinice koje su bile pod partizanskom komandom prelaze pod komandu majora Boška same (za jedan dan 16 četa, inicijativa odozdo).[28] Partizansko vodstvo traži proletere iz Sandžaka i Hercegovine, a za slučaj da ne dođu, vodstvo je u Podromaniji spremno za begstvo. Ali jaka partizanska brigada[29] pod komandom kapetana Arse Jovanovića dolazi u Rogaticu i dalje za Romaniju. Na badnji dan poklali su nam mnoge četničke starešine i viđene Srbe, koji su došli sa položaja kućama da božićuju[3]"

Krajem decembra 1941. g. Nedić[31] nekoliko puta poziva Dangića preko majora Matića[32] a ovaj preko Višegradskog od-

[26] **Dragoslav. Četničke jedinice pod njegovom komandom u dokumentima se pojavljuju kao: Cerski četnički odred, Račićev odred, Cerska brigada, Račićeva brigada.**

[27] **Posle petodnevnih borbi, delovi NOP odreda »Zvijezda«, Romanijskog i Ozrenskog NOP odreda oslobodili su 21. decembra 1941. dolinu Krivaje, zauzeli 80 km železničke pruge Zavidovići — Olovo i 13 železničkih i nekoliko žandarmerijskih stanica. U oslobođenu teritoriju upala je Cerska četnička brigada (Arhiv VII, fond NOP-a, k. 1998, reg. br. 7 i 9—11, stenografske beleške). Vidi Oslobodilački rat, knj. 1, str. 145.**

[28] **Četničko rukovodstvo u istočnoj Bosni je krajem 1941. vodilo intenzivne akcije protiv NOP-a s ciljem da razbije njegove jedinice i pozadinu. To je dovelo do osipanja partizanskih redova, koje je u drugoj polovini decembra dobilo takve razmere da su neki partizanski odredi (npr. Kolubarski, nešto manje Romanijski i odred »Zvijezda«) bili pred rasulom. Da bi sprečio tu pojavu, zaštitio muslimansko stanovništvo od četničkih represalija i onemogućio povezivanje četnika iz Bosne sa četnicima u Hercegovini, Vrhovni štab NOP odreda Jugoslavije je još u decembru 1941. planirao da likvidira četničko uporište u istočnoj Bosni. Opširnije vidi: tom II, knj. 2, dok br. 128, 138, 152 i 157; tom III, knj. 1, dok. br. 176 i 190; knj. 9, dok. br. 12 i 23; tom IV, knj. 2, dok. br. 89, 91 i 94; knj. 3, dok. br. 1, 26 i 33; Oslobodilački rat, knj. 1, str. 150 i 151.**

[15] **Reč je o delovima 1. proleterske brigade.**

[30] **Reč je o razoružanju tri četničke čete. Razoružanje su 7. januara izvršili delovi 1. proleterske brigade i NOP odreda »Zvijezda« (tom IV, knj. 4, dok. br. 1).**

[31] **Milan.**

[32] **Momčilo, komandant Drinske grupe Srpskih oružanih snaga Milana Nedića.**

reda — da hitno dođe u Beograd. Na jednoj sednici odlučuje se da Dangić ode u Beograd, ali on otkaže i nalazi se u Srebrenici i Bratuncu. Najzad prelazi na desnu obalu Drine gde mu se gubi trag.

U isto vreme major Boško izdaje a vizo zapovest za marš na Tuzlu »-u dolinu mutne Save« — kako je glasila zapovest.[33] Pripreme za izvršenje povera va meni, a on povodom nekoliko telefonskih depeša (poziva) 28 - XII - 41 g. odlazi u Rogaticu, Goražde i Foču, gde je nastao razdor radi položaja i pljačke u ovim varošicama (što sve potenciraju i među četnicima i komunisti) i da u isto vreme, reguliše pitanje napada na položaj Borač[34]. 12 - 1 - 42 puvi put po njegovom odlasku i — *poslednji put,* za svagda — dobih od majora Boška depešu da mu pošaljem 10 000 dinara, nekoliko posleđnjih biltena i već pripremljena naređenja za formiranje i rad četničkih odreda čim se gde zato ukaže mogućnost — što sam i izvršio.

12-1-42 (Dangić u Srbiji a Boško u Hercegovini)[35] — dobijam depešu od Kdanta višegradskog odreda ovog sadržaja »Nemci maršuju prema Bosni«.[36] Po ovome izdao sam naređenje da Komandant Zvorničkog sektora kapetan Rista Ćuković kao najbliži Drini — izvidi šta je u stvari i hitno javi. (Obaveštajna služba tako reći i ne postoji).

13-1-42 g. u 23 č. kapetan Cuković javlja iz Koviljače (a nije mu naređeno da on ide najmanje tamo): da će nas Nemci napasti sa svih strana (od prilike 17 istog m.). Po ovoj depeši, sastali smo se: prota Petković, kao predsenik Priv. uprave, Pero Đukanović i ja kao nač. št. Doneta je načelna odluka (shodno opštoj i posebnoj situaciji na našim položajima, koja obzirom na veliki sneg i strahovitu hladnoću — za nas nije bila ni malo povoljna): da se Nemcima ne daje otpor, da se ustaše, ako budu s njima, tuku bez svih obzira, da se ljudstvo skloni i oružje sačuva po svaku cenu. U duhu ovog, pred zoru 14 -1 - izdao sam shodno telefonsko naređenje svi-

[33] **Reč je o planu za izvođenje tzv. severne ofanzive. Avizo-zapovest je izdata 23. decembra 1941. U zapovesti se kaže da će dan i čas početka ofanzive biti određen tek kada se major Boško Todorović uveri da su pripreme izvršene (Arhiv VII, Ča, k. 170, reg. br. 11/3).**

[34] i [35] **O dolasku majora Boška Todorovića u Hercegovinu i o napadu na ustaško uporište Borač, vidi knj. 1, dok. br. 37.**

[36] **Reč je o ofanzivi nemačkih, ustaških i domobranskih snaga na slobodnu teritoriju istočne Bosne (tzv. druga neprijateljska ofanziva). Ofanziva je počela 15. januara 1942. i izvedena je u dve etape: od 15. do 23. januara (romanijsko-birčanska operacija) i od 29. januara do 7. februara (ozrenska operacija). Opširnije vidi: tom II, str. 123—125, 142, 143; knj. 2, dok. br. 106, 113, 128, 152, 157; Oslobodilački rat, knj. 1, str. 175—186; A. Džonlagić i M. Leković, Nemačka ofanziva na istočnu Bosnu januar—februar 1942, Beograd 1942,**

ma i ovom prilikom u zonu, Nemci su već sa svih strana jakim snagama prešli na našu teritoriju i ispresecali frontove, a na Zvomiäkom frontu artiljerija već đejstvuje. U isto vreme primam depešu od Dangića iz Rogatice (B. Bašta)[37] kojom čestita svima novu goditnu i zabranjuje pronošenje alarmantnih vesti (nezna za ofanzivu Nemaca, Hrvata i Ustaša).

Nastaje rasulo i prelazak naših preko Drine. Račić prelazi na Stari Brod. Ja tražim Dangića, da se spasa va što se spasti može (izbeglice, žene, deca, zarobljenici četnici najviše zbog neopreznosti i trčanja na pregovore). Teško dolazim u vezu sa njim u Rogatici, gde mu je udata sestra kod Luke Vukovića.

Dangić me šalje u Beograd sa zadatkom da kod Srpske vlade spasavam zarobljenike: da ne idu u Hrvatsku, nego u Srbiju i da se spasavaju izbeglice. Tek što sam stigao u Beograd, tamo me čeka neki rez. kapetan (trgovac iz Dobo ja) Dakić[38] sa pismom od Dangića, da ništa ne preduzimam, da se hitno vratim i da je sve dobro, — a Dakić oni saopštava da Dangić 18-II-[39] ima sastanak sa prestavnicima Nemačke vojske u s. Culinama (između Ljuibovije i Malog Zvornika), da je o ovome on, Dakić, izvestio i G. Ministra.

18-11- na sastanku u s. Culinama je — od naše strane: Dangić, prota Petković, Pera Duikanović i kapetan Guković, a sa Nemačke: načelnik štaba Komandanta Srbije, pukovnik[40] i kapetan Mati[41] a od strane Nedićeve vlade (Aćimovića[42]) načelnik Joksić. Po održanom sastanku Dangić sa Nemcima odlazi u Beograd. Rezultat nepoznat.

Doznajemo da je poč. major Boško Todorović ubijen od strane partizana (kasnije se ispostavilo da ga je spasio pop Perišić, a da je stvarno poginuo u februaru 42 g.)[43]

6. II - 42, po povratku *iz* Beograda, u Bratuncu, Dangić :
a) »ukida privremenu upravu istočne Bosne« (prema tome i komandu operativnih jedinica) i b) »uzima celokupnu komandu u svoje ruke« stim, što određuje novog načelnika štaba kapetana II kl. Milivoja Kovačevića (Dangićev venčani kum) i

[37] **Bajina Bašta.**

[38] **Bogdan.**

[39] **Omaška. Treba 18. januara. O razgovorima majora Dangića sa nemačkim predstavnicima u januaru i februaru 1942. i njegovom nastojanju da istočnu Bosnu priključi Srbiji, vidi: tom XII, knj. 2, dok. br. 23; A. Miletić, O saradnji komandanta četničkih odreda istočne Bosne Jezdimira Dangića sa Nemcima, VIG br. 2, 1972, Beograd, str. 135—145.**

[40] **U pitanju je Erih Keviš (Erich Kewisch), načelnik Operativnog štaba opunomoćenog komandanta u Srbiji.**

[41] **Jozef.**

[42] **Milan.**

[43] **Todorović je poginuo 19/20. februara 1942.**

ovlašćuje ga da naređenja operativne prirode izdaje »po zapovesti Komandanta«. Dakle da vrši dužnost poč. majora Boška. Poč. major Boško, obzirom na dati pismen odgovor partizanskom štabu: da se on bori za Kralja i Otadžbinu — i na druge okolnosti, predoisećao je, da se možda neće vratiti sa puta i rekao mi je: da mu je želja da, ako se on ne vrati, komandu primi njegov brat Žarko. Stoga sam ovo saopštilo Dangiću pre njegove odluke o ukidanju komande oper. jedinica, što je on odbio. Kasnije se insistiralo, da poč. Boška, bar privremeno zameni kap. Račić, što je takođe Dangić odbio.

Nemci su napustili Istočnu Bosnu, a naše jedinice zauzele su teritoriju izuzev: Olova, Rogatice u kojoj su Hrvati blokirani, i zvorničkog položaja gde su Hrvati (potpukovnik Simić[44]) u Drinjači.

23 - II naše jedinice izvršile su napad na položaje oko Drinjače i zauzele prvobitne položaje prema Zvomiku. Neprijatelj vrši 12 napada da probije obruč opsade Rogatice, ali u tome ne uspeva (narednik Radomir Nešković, hrabro odbija neprijatelja i nanosi mu teške gubitke). Tu kod Rogatice pojavljuje se i neki kapetan Marijanović[45] koji se odmah zatim topi u Italijanske vode i pred dolazak partizana nestaje (sa Italijanima u Višegradu).[46]

U Bratuncu, oko Dangića su okupljeni bosanci trgovci i političari koji su izbegli u Beograd i političari svih struja, a naročito grupe Aćimovića. Najvidnije mesto, najmoćniji je neki rez. kapetan Dakić, koji već svoju volju uspeva da nameće Dangiću, ali on donosi: razne potrebe, pa i municije, koja nam je toliko potrebna. Operativni štab (Kovačević i ja) smo u Han Pijesku i Viasenici.

Račić čisti pozadinu i po dobijenom zadatku, sve tera na front.

Jedan hrvatski konjički puk iz Sarajeva hita u pomoć Rogatici ali mu naši u Sokolcu nanose teške gubitke. Ipak se probija. Zatim Francetićeva[47] Crna legija, ojačana sa izbeglim muslimanima iz srezova: Rogatičkog, Vlaseničkog i Srebreničkog prodire do Žljebova. U ovo vreme ostajem opet u operativnom štabu sam, jer kapetan Kovačević odlazi u Bratunac na referisanje Dangiću i više se nije vratio.

[44] **Franjo, komandant 9. pješačke pukovnije.**

[45] **Bogdan, komandant Rogatičkog četničkog odreda.**

[46] **Tada su se u Višegradu nalazili delovi italijanske 10. alpske grupe »Vale« (Valle). O saradnji komandanta Rogatičkog četničkog odreda sa Italijanima, vidi knj. 1, dok. br. 62.**

[47] **Juraj, ustaški pukovnik.**

Dolazi jedna grupa oficira iz Beograda i major Vranješević.[48] Njih raspoređujem, a za majora Vranješevića čekam naređenje majora Dangića.

Dolazi u Vlasenicu iz Žabljaka jedan »odred kapetana Dakića«[49] pod komandom kapetana Markovića,[50] sa kojim je i neka g-đa Ruža.[51] Odred je formiran pomoću Nedića i Aćimovića.

5 - III - 42 naš napad na neprijatelja u Žljebovima (gde je već bio kapetan Mitranović,[52] koji je došao iz ropstva i tu raspoređen) nije uspeo i nastalo je rasulo, Račić i ja donosimo odluku, da njegova brigada napusti zadatak čišćenja pozadine, odmah stupi u borbu ma da se time izlažemo opasnosti u pozadini od Šejkovića.[53] U borbu je upućen i Dakićev odred pod komandom kapetana Markovića ma da i suviše umoran od dugog marša.

Ova dva odreda (Račićev i Markovićev) na Debeloj međi, Kramu i Kramiću, prepolovili su brojno stanje neprijatelja, koji obilazeći krila, na krpljama, ipak uspeva da zauzme Han Pijesak-[54]

Major Vranješević, raspoređen za načelnika štaba, okleva da primi ovu dužnosti zbog kritične situacije. Stab se seli u Miliće (bliže Zvorničkom sektoru) — a ranjenici u Bratunac. Pola Dakićevog odreda, neki intelektualci (poručnik Tasić, zet advokata Subotića[55] iz Beograda, u stvari komunista Ivanović, g-đa Ruža i drugi) već su u Vlasenici, ali s vremena na vreme intelektualci se gube. Kapetan Marković lakše ranjen — u Vlasenici, nešto čeka. Sve sumnjivo i zagonetno.

Račić prima komandu opsade Han Pijeska i uspeva da ga blokira — svi ga slušaju. Poručnika Tasića iz Dakićevog odreda, uhvaćenog da je odlazio u Sejkoviće, sprovodima u Bratunac, ah Dakić ga pušta na slobodu i protestvuje (ovo zna i dr Dukić[56]). Dakić je moćan.

[48] **Slavoljub.**

[49] **Reč je o samostalnom Dobrovoljačkom odredu Zagubica (u dokumentima se pojavljuje kao Krajiški odred i Odred kapetana Dakića). Odred je iz rejona planine Homolje, legalno, železnicom i kamionima prebačen preko Beograda u Sabac, odakle je nastavio put peške i u Bratunac stigao 27. februara 1942 (Arhiv VII, Ča, k. 175, reg. br. 24/4).**

[50] **Predrag Marković Alimpije. Tih dana je prešao na stranu NOP-a. Poginuo je krajem 1943. na Konjuhu kao komandant 1. južnomoravske NOU brigade.**

[51] **Đurić, supruga majora Radoslava Đurića.**

[52] **Borivoje Bora.**

[53] Sekovići.

[54] **Vidi knj. 1, dok. br. 65.**

[55] **Dr Slobodan.**

[56] **Milan.**

8—III—-42 Napad na ostatak legije u Han Pijesku, nateruje ustaše u svega nekoliko kuća. Nemaju ni hrane ni municije — donosi im se avionom, Pred kapitulacijom su. Račić organizuje odlučan napad (prikuplja se municija, izrađuju krplje u pozadini).

Pojavljuje se (prešli Drimu iz Srbije) pop Zečević[57] i poručnik Martinović[58] sa 70 komunista u s. Derventi (8 km od s. Mihća) u našoj pozadini. Nemamo snage, izjavljuju da idu Račiću, da se tuku sa ustašama i gubi im se trag.

12 - III - major Vranješević prima dužnost načelnika štaba a u oper. štabu i po treći put u kritičnoj sit- ostajem sam.

14 - III odlazi na referisanje Dangiću u Bratunac. Istog dana preko Karaule i Sikire (iz pozadine) dolazi jedna proleterska brigada iznenadno sa ciljem da uhvati operativni štab, naše bacače i topove.[59] Sa njima su i pop Zečević i poručnik Martinović.

Račić donosi odluku: da u opsadi Han Pijeska ostavi manje snage (okolne meštane), a da sa delom Dakićevog odreda i Mihćkim bataljonom izvrši napad na komuniste u Milićima, zbog čega se u toku noći 14/15 - III ispušta u s. Derventu. Međutim: na desnom krilu ljudstvo Dalkićeva odreda i Miličski bataljon čine izdajstvo, odlaze komunistima u Miliće, gde streljaju potporučnika Sukalovića. Sa komunistima je i kapetan Marković i g-đa Ruža. Pomoću njih komunisti doznaju za raspored Račićeve sada već smanjene brigade, opkoljavaju Eskadron poručnika Miluna Milovića (koji je na desnom krilu bio kao garancija stabilnosti toga krila), gde su pobili 2/3 ljudstva i samog poručnika Miluna i Vladimira Raosavljevića- Račić se povlači ka Bratunou, — a komunisti iz pozadine izbijaju na sve naše položaje na kojima ima još malo našeg ljudstva. U Drinjači ostaje vojvoda Pero Đukanović (Ročkov prijatelj), koji želi saradnju sa komunistima, sada pod petokrakom zvezdom i imenom; »Čika Pera« izdaje naređenja.

Sada je i operativni štab u Bratuncu i sve se kreće duž Drine ka s. Petriču. Drinu prelazi i Račić.

Tada se pojavljuje major Đurić i profesor Trklja.[60] Poslednji ostaje sa bos. štabom.

[57] **Vlado.**

[58] **Ratko.**

[59] **Reč je o proleterskoj udarnoj grupi sastava tri bataljona 1. i 2. proleterske brigade. Pored ostalog, grupa je imala zadatak da razbije četnike na području Vlasenice, Srebrniee, Bratunca i Drinjače. Do kraja marta izvršila je dobijeni zadatak (tom II, knj. 3, dok. br.** 8**, 13, 15, 21, 41, 42,** *47* **i 51; tom IV, knj. 3, dok. br. 128; Oslobodilački rat knj.** 1**, str.** 200—201**).**

[60] **Lazar Lazo.**

4 - IV - 42 Dangić je u Beogradu kod Nedića u pratnji kap- Kovačevića i mislim por. Dobrice Đukića. Zašto i rezultat ne znam.

Ovim je ova proleterska brigada razbucala naše frontove (ljudstvo neće sa njima borbe) i omogućila da se ustaše iz Han Pijeska i oni od Tuzle i Zvormika ujedine. Brigada izčezava, a ustaše izbijaju na obale Drine 4 - V - 43 g.[61] definitivno.

Četnici, stanovništvo — sve beži preko Drine. Dangić je na desnoj obali kod Ljubovije, a štab u B. Bašti. Nastaje prva dužnost spasavanje oružja i stanovništva. Ja dohijam pismeno naređenje da na prostoriji B- Bašta — Ljubovija spasavam što se može spasiti. Major Baćović to isto čini na prostoriji Višegrad — Stari Brod.

Dolazi mnoštvo oficira među kojima i bosanaca iz Beograda. Obzirom na situaciju, svi se vraćaju.

Krajem marta pojavljuje se — rez. major Petar Baćović, koji je raspoređen da primi Višegradslki odred, koji je već major Matić iz Užiea proglasio svojim (dotadanji Kdant poručnik Jevtić — bolestan).

Naši zarobljenici još od ofanzive od 14-1-42 još su u logoru u Sabcu, ali postepeno dolaze (neke spasava dr Viganović, lekar, a neki begstvom).

Bosanski štab je sada sastava: Dangić, major Vranješević, Botić, kap. Mitranović (ja sam tražio smenu)-

Dangić uhapšen.[62] Pre toga oko njega su političari i razni oficiri, među kojima se ističe grupa: advokat Slobodan Subotić, rez. kap. Dakić i naročito Aćimovićev načelnik Joksić.

OD BOTICA DO DANAS

Po hapšenju Dangića Stevan Botić proglašuje se komandantom. Shvatanje je, da je to privremeno — dok G. Ministar to ne odobri ili ne odredi drugog i — prirodno — jer je sa njim: delegat G. Ministra profesor Lazo Trklja sa radiostanicom, i štambiljem, major Vranješević i kap. Mitranović. Stab je u s. Kragujevac (Tara)- Rad obavijen u veo tajni. Profesor Trklja postaje odlučujući. U pitanju Bosne, nastaju grupacije, koje se smatraju pozvanim da upravljaju Bosnom i to:

— već pomenuta grupa oko Botića, Oko koje se okupljaju razne nepoznate mi ličnosti, prvenstveno bosanci izbegli u Beograd (trgovci, političari i t.d.).

[61] **Omaška. Treba 42 g.**

" Dangića su Nemci uhapsili 12. aprila 1942. Vidi A. Miletić, n.č.

— Aćima Babica, koji je do tada bio u logoru u Beogradu — ima neko ovlašćenje od Nedića, Aćimovića i Kojundžića (kafanska društva bosanaca u Beogradu).

— U Culinaima između M. Zvomika i Ljubovije je grupa: prota Petković, Pero Đukanović, kapetan Ćuković a sa njima je i famozni kapetan Dafcić. Ova grupa uživa naročitu pažnju Nedića, odnosno Aćimovića i materijalnu pomoć preko Dakića. Sa Dakićem u tesnoj je vezi i potpuk. Matić.

— Grupa Ljotića, izražena preko komandanta odreda Lautnera,[63] koji nas je pomagao i spasavao narod; a

— Major — tada »potpukovnik« Matić, već od ranije reflektira na neku veću funkciju u Bosni, zbog čega ruši sve ostale, održava vezu sa kap. Dakićem i prikuplja oko sebe izbegle bosanske četnike.

— Major, tada »potpukovnik« Korać,[64] nema više ambicije za Bosnu, jer je sada okružni načelnik u Užicu, sa velikom vlašću, ali i on nas sve mrzi.

Baćović izveštava da Ciča naređuje da se naše ljudstvo prikupi i pošalje u pravcu Sandžaka, pa i ja to ljudstvo prikupljam. Baćović se više ne javlja.

Čuje se, da je depešom skrenuta pažnja Botićevom bos. štabu pod potpisom majora Ostojića na rad na čisto vojničkoj bazi i da je G. Ministar učinio neku zamerku. Profesor Trklja kao glavna i merodavna ličnost, upitan, potvrdi mi: da je »nešto bilo«, ali da je »sve izglađeno« i prema tome »štab, po naređenju Ciče prelazi u Bosnu«. Oficiri, major Vranješević i kap. Mitranović, ne govore mi ništa (kriju).

22 - VII - 41[65] Štab prelazi Drinu. Usput, u srezu Vlasenič-kom, uspostavlja se sve po uputu pet, a Botić u govorima naglašava da ga je za kdanta odredio G. Ministar. Raspored je da Trklja i Mitranović idu na Romaniju, a ostali preko Majevice, Trebave i Ozrena na Romaniju (radi povezivanja jedinica).

1 - VIII - 42 na konferenciji starešina na Majevici, pojavljuje se kap. Račić i izjavljuje, da G. Ministar ne priznaje Botića za kdanta ni njegov štab. Preduzima sređivanje prilika (razdora) na Majevici. Nasilno oduzima od Botića dve radiostanice. U tom se pojavljuju kuriri iz Srbije i zapadne Bosne, upućeni G. Ministru sa izveštaj em da je tamo osnovan »glavni štab bosanskih četničkih odreda« (Ozren, Trebava i dalje preko r. Bosne).[66] Račić prima od njih poštu, i obećavši

[63] **Miloš Vojinović.**

[64] **Manojlo.**

[65] **Omaška. Treba 1942.**

[66] **" Stab je osnovan na konferenciji četničkih predstavnika 1. i 2. jula 1942.**

im pismeno da će o tome izvestiti g. Ministra i td. vraća ih. Potpor. Dukić ostavlja svoju radiostanicu kod Račića, koju Račić treba da opravi i čeka je u Trebavi, gde ga premlate (verovatno maslo Botića).

U sporazumu sa Račićem, ja krećem na teritoriju tih novih odreda sttm da se zato radio putem izdejstvuje naređenje G. Ministra, koje mi Račić odmah zatim šalje.

Pri napuštanju Majevioe iz s. Jablanice, Botić i sada u svojstvu komandanta bos. čet. odreda, naređuje vojvodi Keroviću[67] i svima kdantima bataljona, da Račića, kao čoveka koji je došao da unese razdor među njih i stranca, silom izbace iz Majevice.

14-VIII- U Trebavi kod Doboja susreću se štabovi: Botićev i novoosnovani. Botić tu iznosi kako G. Ministar Bosnu nije pomogao i za nju ništa učinio i td. nastojeći da se oba štaba fuzioniraju u jedan. Međutim Račić je novi štab već izvestio o stanju stvari i to fuzioniranje načelno se prima stim da Botić iz Istočne Bosne — po već utvrđenom pravilu novog »glavnog štaba« — dovede kao predstavnike iz Istočne Bosne iz svakog odreda po jednog ovlašćenog delegata (jer je novi štab znao, da to Botić nemože ostvariti.) Ja odlazim odmah u Boriju, a kasnije, major Vranješević u Manjaču, gde mu je i zavičaj. Potporučnik dr.Dukić, Knežić[68] i drugi, vraćaju se u Istočnu Bosnu videvši tek tada šta se sve događa, gde su i kako došli.

GLAVNI STAB BOS. CET. ODREDA U SREDNJOJ I ZAP. BOSNI.

Račić je ovom štabu javio, da će isti verovatno biti priznat od strane G. Ministra, što se smatralo kao i samo priznanje. Na osnovi toga je ovaj štab i radio — kao već priznat i na taj način se pred narodom održavao.

Posle kraćeg vremena komstatovalo se je:

— *da je narod* 95% *za Kralja, Otadžbinu i G. Ministra,* ah da svi odredi nisu očišćeni od komunista i njihovih simpatizera;

— da su vođe iz naroda osnovali ovaj štalb iz dva razloga: radi same povezanosti (svi su već sklopili ugovore sa Hrvatima) i održanja vođa iz naroda na njihovim položajima do kraja, — što je i protokolarno (zapisnički) konstatovano[69]. Za oficire, koje pošalje G- Ministar, rešeno je da se prime kao

[67] **Radivoje.**

[68] **Nikola.**

[65] **O ugovorima četničkih komandanata u Bosni sa predstavnicima NDH, vidi knj. 1, dok. br. 74.**

vojni stručnjaci i savetodavci, a nikako da budu na komandnim mestima (dalje od boraca i naroda). Poč. Botić se i u ovom pogledu složio s njima i to stalno podržavao. Docnije na konferenciji 1 - XII - 42 usvojeno je da se svaki oficir, koji ne bude izvršavao naređenja starešine iz naroda kazni i vrati odkuda je i došao.[70] Zastupljen je princip: »oficir što dalje od naroda i boraca«.

Razume se: političko plasiranje i bogaćenje još danas — glavni su razlozi za ovo.

Mislilo se, da je ugovorima sa Hrvatima, rat uglavnom završen.[71] Ali odmah su otpočele borbe sa komunistima.

23/24 - VIII - 42 noću, komunisti su iznenadno upah u Mrkonjić grad i time zagospodarili prostorijom odreda »Kočić«[72] (Drenovićevom) — koje je stanje trajalo sve do početka marta 43 g. Od tada do danas odredi na levoj obali r. Bosne, sa malim prekidima, stalno su u borbi sa komunistima, a tamo i Nemci operišu. Crnogorske brigade (Dapčević) Srbijanske i Krajiške, nadirale su ka B.Luci (koja je bila skoro blokirana) i ka Savi i od 24 - VIII - 42 do kraja januara t.g. Borbe krvave i žestoke.[73]

Učestvujući u ovim borbama, moram istaći svoje ubeđenje:

a) da bi komunisti ovladali Bosnom, da nije bilo akcije Nemaca, ma da je narod protiv njih i dobri borci, — ali vezani za teren i svoja sela, od kojih ne vole da se odvajaju (miliciske formacije),

b) da je primirje sa Hrvatima, ma da korisno zbog čuvanja naroda, obrađivanja polja i čuvanja imovine, a diktovano izdajničkom akcijom komunista protiv nas — ipak štetno po borbenu sposobnost ljudstva — jer su vođe iz naroda ose tile udobnost života, mogućnost bogaćenja i pašaluka u miru,

v) da pom. bosanski »-glavni štab« nema nikakvog ni najmanjeg autoriteta, pa ipak postoji princip eliminisanje oficira iznalaženjem mana pojedinačno — svakom od njih. Pri tome komunisti i njihovi simpatizeri, a oficiri bez ikakvih i sredstava za vezu, ne postižu ni približno one rezultate u organizacionom poslu, koji se žele i očekuju.

Pojavom kapetana Mitranovića 18-1 t.g. sa ovlašćenjem potpisanim od D.M. ljudstvom za održavanje veze i novčanim

[70] Konferencija je održana u s. Kulašima, kod Prnjavora. Pored ostalog, na konferenciji se raspravljalo o odnosima odreda prema Draži Mihailoviću, međusobnim odnosima u odredima, o borbi protiv NOP-a, o odnosima prema Nemcima i jedinicama i ustanovama NDH, pitanju snabdevanja i dr. Zapisnik sa konferencije čuva se u Arhivu VII, Ca, k. 226, reg. br. 22/9.

[71] i [n] Vidi dok. br. 27.

[73] Vidi dok. br. 27 i 145; M. Leković, Ofanziva proleterskih brigada u leto 1942, Vojnoistorijski institut, Beograd 1965.

sredstvima, učinjeno je mnogo: dokaz Vrhovne komande sa saveznicima — ali isto tako u tome je nekoliko vođa iz naroda videlo nestabilnost njihovog položaja. Borbe sa komunistima i namemim odugovlačenjem, konferencija komandanata odreda povodom reorganizacije, održana je tek 3 - V - t.g.[74] i na istoj je od strane polovine vođa iz naroda, poglavito od strane komandante Rade Radića (bivši član kom. partije) i njegove dvojice saradnika (Luka Radić i Vasihje Lalić) — ne iskreno prihvaćena reorganizacija i izbor majora Vranješevića za komandanta operativnih jedinica. Ova neiskrenost i krajnja po~kvarenost izražena je u toku same borbe 20 - V - t.g. kada je Rade Radić naročito iskupio starešine svoga odreda i zapretio ufaistvom svakog oficira koji dime u sadanju njihovu organizaciju, a naročito meni. Tada ga je napustio i major Vranješević.

Detalje o svemu izneo sam, čika Branku, koji u isto vreme prima izveštaje i od kap. Mitranovića.

I ovom prilikom moram istećи, da narod čeka zavođenje reda, čestite oficire i našu organizaciju kao ozebao sunce.

Smetnje za našu organizaciju, u srednjoj i zapadnoj Bosni do sada su bile:

1) Nedostatak komandante višeg oficira od apsolutnog autoriteta i sa potrebnim sredstvima (materijalnim i za vezu),

2) Snošljivi odnosi i veza svih ovih odreda sa Nemcima i Hrvatima zbog čega kriju ma kakvu vezu sa našom organizacijom,

3) Pljačka, koju toleriraju mnoge starešine iz naroda — radi održanja na položaju (neki ovu i organizuju),

4) Nekoliko vođa iz naroda — sa kojima je i aktivirani poručnik Marčetić,[75] ah svi oni ipak ne pretstavljaju nepremostivu prepreku — taktiziranja su pokazala da se rad mora početi samo rušenjem ovih — pomoću drugih dobrih, čestitih (a ovakvih ima)-

Netačni i samo laskavi izveštaji i kad se radi o važnim stvarima, talkođe nam škode. Oni su pomogli i rušenju Jugoslavije. Pretpostavljeni, a naročito G. Ministar, nesme da se laže. To i druželjublje sa iskrenim potpomaganjem u radu, sa čuvanjem autoriteta svakog pretstavniika naše organizacije — prvi 'su uslovi za uspeh. Mislim da bi trebalo izdati strogo naređenje u ovom smislu.

Za G. Ministra sam podneo nekoliko izveštaj a, a neznam dah ih je i koliko ih je dobio. Jedan, koji sam poslao krajem

[74] **Vidi dok. br. 150.**
[75] **Vukašin. Vidi dok. br. 30 i 150.**

novembra 42 g. stigao je do C. Branka.[76] Pri ovome, moram opet da potsetim na izveštaje poč- majora Todarovića, koji nikada nisu stigli do ruku G. Ministra. Cesto puta ne želi se da se za nekoga i njegov rad u opšte zna (naša nesreća).

Ovo je već otpočelo i ogleda se u sleđećem:

a) Komandant bivšeg bataljona »Knez Arsen« (Radićevog odreda) Nikola Forkapa (tamo su poručnik Mikašinović[77] i potpor. Dukić) — u Motaici, saznavši od mene da G. Ministar nije ni do tada priznao štab b.č.o[78] kao pokrajinski — odvojio se i proglasio se Motajičkim odredom.[79] Danas ima oko 600 pušaka. Izvršava samo naređenja ovlašćenih oficira,

g) odred »Kralj Petar II« (kdant nared. vodnik Jovo Mišić), manjački puk (kdant poručnik Vukašin Marčetić) i odred »Kočio« (kdant rez. poruč- Uroš Drenović) proglasili su se korpusom na čelu sa Drenovićem.[80]

v) Komandant bivšeg odreda »Obilić« rez. poručnik (učitelj) Lazar Tešanović (između Vrbanje i Vrbasa) promenio je odredu naziv: »Vrbasika brigada«. Održava vezu sa glavnim štabom samo za potrebe borbe, ali priznaje samo vrhovnu komandu. Najčestitiji od svih tamo,

b) bataljon »Kralj Petar II« Radićevog odreda, koji ima veliku teritoriju (odmah preko r. Bosne) — saznavši da bosanski štab nije priznat, proglasio se Ljubićkom brigadom.

d) Zenički odred (koji pripada Ozrensfcom korpusu) i Ozrenski odred (kod Doiboja) ne priznaju Štab bos. čet. odreda, već se smatraju samostalnim i taiko vole da ostanu (komandanti iz naroda — paše)-

đ) Trebavski odred priznaje štab b.č.odreda samo iz učtivosti, ali radi po svom nahođenju — iz ovog odreda formirane su 4 brigade. Kdanti ljudi iz naroda.

Maj evica, to je nešto osobeno. Kapetan Damjanović[81] bezi od svakih borbi i zapleta, a to vojvoda Kerović koristi protiv njega. Ni Račić isto nije mogao da sredi prilike.

Posavina (prostor između Majeviee i Trebave) i Tuzlanska oblast gde je gro muslimana i brojna milicija (oko 10.000) Hadžiefendića (sedište Tuzla) je van svake organizacije. U Posavini i bliže Drini komunisti su se već plasirali, a rad među muslimanima koji su u sastavu milicije Hadžiefendića, skoro je nemoguć bez neke oružane sile kao autoriteta. Cika Branko zna prilike detaljnije. Svakako, Majevica treba da je centar

[76] **Navedene izveštaje redakcija nije pronašla.**

[77] **Ilija.**

[78] **Bosanski četnički odredi.**

[79] **Vidi dok. br. 145.**

[80] **Reč je o formiranju Bosanskokrajiškog četničkog korpusa.**

[81] **Stevo Leka.**

komandovanja do r. Bosne i veza sa Srbijom i Romaniskim korpusom, čija je prostorija i nadležnost i suviše prostorno velika i dosta neprirodna (Kalinovik i Vlasenica seže do Majevice, a Kladanjska brigada pod Ozrenskim korpusom).

Zatim: delikatno je pitanje prostorije između Drenovića i Đujića. Prvi boravi oko Knina a drugi oko B. Luke — na periferijama svog delokruga rada. Pom. prostorija je još partizanska baza sa 5—6 oslabljenih part, krajiških brigada. Mislim da je neophodno potrebno narediti i zahtevati od Drenovića i Đujića, da se u radu i organizaciji približuju jedan drugom, a da se ostave varoši — sve dok ne uhvate vezu organizacijom i živom oružanom snagom.

ZAŠTO U SREDNJOJ I ZAPADNOJ BOSNI NIJE SPROVEDENA NAŠA ORGANIZACIJA?

Imam smelosti da kažem, da je inicijativan rad majora Todorovića, dostigao vrhunac moći jednog čoveka, — a da je Dangić, po mom ubeđenju, poklanjao više pažnje vezama sa Srbijom, nego organizacionom radu i vezama sa Srednjom i zapadnom Bosnom. Pre oslobođenja Olova, Dangić je imao veze samo sa Majevicom, ali već Maj evi ca sa Trebavom (sa kojom se graniči) i Ozrenom — nije.

Major Todorović ipak je zadirao u nadležnost Dangića, u pogledu hvatanja veze dalje, — ali njegov glavni zadatak ipak su bile operacije, koje je, pored mnogobrojnih drugih poslova i poteškoća koje su nam priređivali komunisti — izvodio izvanredno uspešno (obzirom na sve okolnosti).

U poslednje vreme, sa najmerodavnijeg mesta, čule su se primedbe i izrazi, kao što su »stranci« i »oni bosanci«.

Smatram, da je trebalo — ako je bilo mogućnosti, odmah po hapšenju Dangića, za srednju i zapadnu Bosnu poslati jednog višeg oficira, od autoriteta za komandanta, sa potrebnim novčanim i sredstvima za vezu. Tada je mogao, odmah da komanduje. To ni do danas nije učinjeno. Major Vranješević smatra da on treba da bude to. I ako ga ne treba izgubiti iz vida — smatram da je potreban *nov čovek*. U pitanju je velika prostorija i oko 10.000 naoružanog ljudstva — najmanje (računajući Ozren i Trebavu na levoj obali r. Bosne).

Organizacija mislim da treba početi od linije: Majevica — Ozren, pa dalje preko r. Bosne i Vrbasa, jer je prostorija preko linije San-Most — Ključ — Mrkonjić Grad — Jajce, pa prema Lici i Lika od početka partizanska, tako potpuno organizovana i pristup ili probijanje i pojedinca ka Glamoču — B. Petrovcu i dalje — bez jake naoružane snage, nije moguća

ni u normalnim prilikama, t.j. kada su na ovoj prostoriji samo mesne partizanske brigade. Posle dvogodišnjeg rada u istočnoj i srednjoj Bosni pa nešto i preko Vrbasa, — moj ideal je da budem u Srbiji ili bliže istoj. Sad se nalazim na službi kod C. Branka[82] i biću i dalje, tamo gde se naredi — dok se ne . ..“

BR. 165

IZVEŠTAJ KOMANDE BOSANSKOKRAJIŠKOG ČETNIČKOG KORPUSA OD 17. JUNA 1943. ORUZNICKOJ POSTAJI U MRKONJIC-GRADU O AKCIJAMA KORPUSA NA SEKTORU RIBNIK[1]

K O M A N D A
BOSANSKO KRAJIŠKOG ČETNIČKOG KORPUSA
Č.Pov.ObBr.14
17 juna 1943 godine
Varcar Vakuf[2]

ORU2NICKOJ POSTAJI
V. Vakuf[3]

Dostavlja izveštaj o razvoju događaja u akciji četnika protivu partizana Oko Ribnika.[4]

Komandant ove Komande i operativnih jedinica na sektoru Varcar Vakufa, Ključa, Sanice, Grahova, Glamoča, Kupresa i Jajca Uroš Drenović dostavio je izveštaj ovoj komandi u kome je pored ostalog izneo sledeće:[5]

»Dana 15 ovog mjeseca IH-ća brigada ovog Korpusa u proganjanju partizana[6] — komunista prema Janju došla je do 40 karabina.

Il-ga brigada koja je trebala da izvrši udar na Ribmik sa pola[z]ne tačke od Rastoke pa Unijom do Jabukovca 14 ov.

[82] **Zaharije Ostojić se tada nalazio u predelu Romanije.**
[83] **Redakcija nije pronašla završni deo dokumenta.**

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII,** Ca, **k. 234, reg. br. 3/6 (BH-V-776/1).**
[2] **Sada Mrkonjić-Grad.**
[3] **Tekst u naslovu je dopisan zelenim mastilom, latinicom.**
[4], [5] **i** [8] **O akcijama korpusa u pomenuto vreme vidi dok. br. 162 i 163.**
[6] **Odnosi se na 6. krajišku NOU brigadu.**

meseca u veče iz još nepoznatog razloga napustila je svoj položaj i ostupila u Orovljane[7]. Pozvata je najstrožije da se vrati na svoje položaje i izvrši svoj zadatak-

I-va brigada koja je sa svojim jedinicama izašla oko Riibnilka na položaje sa rasporedom ovim: Jedan bataljon u Donjoj Slatini do Sane, jedan bataljon u Jaračištu do Osoja i Osoja treći bataljon trebao je zaposesti Delibrdo i Malu Lisinu, ali ovaj bataljon nije izašao na vrijeme na određeni mu položaj zbog čega smo pretrpali nešto gubitaka.[8]

Zbog zadocnjivanja trećeg bataljona I brigade u zauzimanju položaja na Osoju smo bili ja lično sa još nekoliko ljudi iz štaba komande i I bataljon I-ve brigade sa bacačem i teškim mitraljezom napadnuti od strane partizana sa leđa sa jednim bataljonom i tu su osekli 2-gu od 3-će čete na lijevom krilu i naterali ih u Vrbljame na Sanski Most između Pecke i Vrbljana, a mene i ostalo komandno štabsko osoblje i I-vu četu i teško oruđe opsadirali su na samoj ivici Osoja iznad Ribnika. Tu smo davah žestoki otpor i nije se znalo ko koga tuče, jer je došlo da se bude ih ne, te smo morah da se povučemo kroz probijanje neprijateljskog obruča, te sam cev od bacača morao i teški mitraljez sa još nekim stvarima morali smo zakopati, a drugi .materijal sakriti po žbunju i tako smo se nekako spasih spuštajući se u Ribnik i koristeći šumu došli do reke Sane gde smo istu morah preplivati i izbili smo u Slatinu. U ovom ostupanju sa sobom smo imah jedan teški mitraljez koji smo sa sobom preneh preko vode. Jedna manja grupa četnika sa Osoja je otišla drugim pravcem i do sada neznamo ništa o njoj. Veze su pohvatane sa svima jedinicama i naređeno je traganje za nestahm.

Pošto su partizani likvidirah sa nama na Osoju, Savanović sa svojim bataljonom izašao je na Delibrdo i napao komunu na Osoju i sa istom likvidirao tu, a sa svojim bataljonom zauzeo taj položaj i spašeno je sve oruđe koje smo ostavih sakriveno.

Jutros su sve jedinice na svojim položajima i zauzele su glavne tačke. Gubitaka još neznamo kod I i II brigade, a kod 1 bataljona III brigade bilo je 6 mrtvih i 7 nestalo. Kod partizana koji su vodih borbu sa 1 bataljonom III brigade bilo je 4 mrtva i 9 ranjenih.

Ostali gubitci još su ne ustanovljeni ah su u prikupljanju i dostaviće se tačan izveštaj-

Partizani kada su na nas jurišah tada smo im ubili 4 partizana i 7 ranih, te mrtve nisu mogli izneti, dok ranjenike su spasih.

[7] **»Orovljane«, na karti 1 :100.000 nije pronađeno. Verovatno je reč o Orahovljanima.**

Konačno smo istrošili municiju, te traži od Hrvatske vlasti **hitno** municiju za puške, mitraljeze i teški bacač, te hitno nam je pošalju, jer se vraćati nećemo dok se sa Ribnika potpuno ne likvidira.[9]

Izveštaj od III brigade dobio sam i kod nje ide na bolje. Oni su već 15 zauzeli Kozila i sve partizane izbacili sa ove strane Plive i Janj a.«

Prednje se dostavlja, s molbom na nadležnost. Ovaj izveštaj komandant je poslao 16 ov. meseca oko 16 časova iz Lisina.

Po zapovesti komandanta,
A đ u t a n t,
M. Božić[10]

M.P.[11]

BR. 166

IZVEŠTAJ MAJORA RUDOLFA PERHINEKA OD 19. JUNA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O STANJU ORGANIZACIJE U CRNOJ GORI POSLE RAZORUŽANJA ČETNIČKIH ODREDA OD STRANE NEMACA[1]

Delegat Vrh. Komande
major ČRađe[2]
19 juni 1943 godine
Slobodne srp. planine

Gospodinu ministru Vojske, Vazduhoplovstva i Mornarice.—

1.— Naročite prilike koje su zavladale odlaskom Vrh. Komande iz Crne Gore[3], otežavale su podnošenje jednog iscrpnog izveštaj a, jer je bilo skoro nemoguće pohvatati veze sa svima

[5] Zahtev za popunu municijom poslao je Mili Božiću Uroš Drenović 16. juna 1943. Vidi dok. br. 162.

[10] Mile.

[11] Okrugli pečat: »Vojno-četnička brigada Kočić«.

[1] Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ća, k. 19, reg. br. 20/2 (VK-W-89). Original je mestimično oštećen, a tekst delimično podvučen crnom olovkom.

[2] Odnosi se na majora Rudolfa Rudija Perhineka, zvanog čika Rade Perišin.

[3] Vidi dok. br. 156, objašnjenje 66.

srazovima i saznati pravu situaciju. Nisam želeo da podnosim izveštaj, samo zato, da se podnese izveštaj, bez poznavanja stvarnog stanja i pravilnog pogleda na sadašnje prilike, koje zahtevaju nešto izmenjeni rad.

2.— Poznato mi je da su neki već podnosili izveštaje.[4] Moram odmah napomenuti da je potrebno jednom već preći na jedan zaista pravilan rad u kojem se oseća volja organizacije i unutrašnja disciplina svakoga pojedinca, gde svaki može da razvija svoju korisnu inicijativu samo prema intencijama Vrh. vodstva, a ne prema bolesnim ambicijama, kojima treba sredstvom organizacije zadovoljiti neopravdane prohteve za položajem i titulama i isticanjem svoga »ja« koje je u najviše slučajeva bez nekog stvarnog sadržaja. Sada su se te ambicije više nego ikada ranije rasplamtele. Mishm da neće biti bez značaja, ako navedem da je i Svetozar Dobrašinović danas »vojvoda«. Narod se zaista sa pravom pita da li baš sve mora kod nas da ide starim putem.

Grešilo se i do sada dosta i trebalo je te greške uočiti, kritički rasmotriti i poći boljim putem. Međutim, sada mnogi sebe smatraju bogom danim naslednicima Pavlovim[0] usled čega se po interese organizacije stvaraju nepovoljni presedani. Ljudi koji nemaju sopstvene vrednosti, a još manje zasluga po napredak naše organizacije izmišljaju sada razne priče o nekim naročitim misijama što su ih dobih od Vas. Kad bi to bili ljudi sa dosta moralne vrednosti i intelektualne sposobnosti, mogla bi se takva ambicija smatrati i korisnom, ah u tome i jeste čitava teškoća, jer su to ljudi koje narod smatra po njihovim dehma a ne namerama, po njihovim moralnim kvalifikacijama a ne pričama, više štetni no korisni.

Potrebno je što pre prekinuti sve to novim instrukcijama Vrh. Komande rešemjem pitanja komandanta, koji treba da zameni Pavla[6]. Ne vidim drugog izlaza u ovoj situaciji u pog-

[4] Jedan od takvih izveštaja uputio je major Đorđe Lašić 14. maja 1943. Draži Mihailoviću. U izveštaju se govori o razoružanju četnika i hapšenju P. Đurišića od strane nemačkih trupa (Arhiv VII, Ča, k. 140, reg. br. 37/1).

[5] Đurišić.

[6] Vidi dok. br. 175.

Jednu od instrukcija — uputstvo za dalji rad u narodnim masama i pridobijanje masa za četnički pokret u Crnoj Gori i Sandžaku propisao je major Perhinek 5. maja 1943. Glavna sadržina tih zahteva odnosi se na formiranje trojki u svakom selu. U tački 5. toga uputstva piše:

»5. — Mi tražimo čistu nacionalnu državu. Ako to ostvarimo biće zemlje i suviše, jer će preko 2.5 miliona narodnih manjina morati napustiti našu zemlju. Ta zemlja će se svakako podeliti u prvom redu onima koji se danas zalažu za ostvarenje naše slobodne države.

ledu komandanta sem postavljanja Đorđija Lašića, koji je sada jedini autoritet za ovaj kraj. Pitanje je samo da li on može zaista da bude komandant u svim srezovima u kojima je bio Pavle, ili bi trebalo podelit čitavu tu teritoriju na više Vrh. komandi neposredno potčinjenih komandi.[7] Sandžak je uvek prestavljao cehnu za sebe pod dobrom komandom Lukačevića, te bi što se tiče komandovanja Sandžak zaista trebalo odvojiti kao posebna komanda.[8] No obzirom na operativne potrebe koje su posledica operacijskog plana Vrh. Komande, čitava C- Gora i Sandžak trebaju biti objedinjene pod jednom komandom. Znam da se pukovnik g. Stanišić nalazi u manastiru Oštrog, ali iz istih razloga zbog kojih nije mogao ranije biti komandant mislim da ne može biti ni sada. Đukanović[9] bi svakako hteo biti neki komandant pogotovu sada kada više nema ovih smetnji, koje je za njega predstavljala Pavlova želja za samostalnošću.

Lašić je do sada bio načelnik štaba za C.Goru, međutim njemu je uvek više imponovao položaj komandanta L.S.C.O[10] usled čega je i danas inicijativno otpočeo rad na formiranju te komande.

Sto se tiče srezova andrijevičkog, kolašinskog, beranskog i bjelopoljskog neosporno je da treba on da ih objedini i da bude komandant.

Nemam potpuno jasnu situaciju za sirezove Sandžaka niti tačne podatke za samoga Lukačevića da bih mogao dati mišljenje o objedinjavanju komande u tim srezovima i njihovom stavljanju pod komandu štaba C- Gore.

Ako je tačno da se Lukačević nalazi na Zlataru, onda je on nezamenjivi komandant za sve srezove Sandžaka, a obzirom na operativne zahteve smatram da bi njega trebalo i dalje sta-

Komunisti ne žele čistu nacionalnu državu, jer oni priznaju za ravnopravne i sve narodne manjine, samo neka su komunisti. Kad niko ne napusti zemlju odakle onda poboljšanje života seljaku. Svakako se iz komunističkih pobuda neće arnauti odreći svoje zemlje u korist Srbina« (Arhiv VII, Ča, k. 144, reg. br. 32/4—1).

[7] i [8] Naređenjem Draže Mihailovića od 9. septembra 1943. područje Crne Gore je podeljeno na dva fronta: Istočni, pod komandom majora Đorđa Lašića, i Južni, pod komandom pukovnika Baja Stanišića. Pod komandu Istočnog fronta stavljena je Komanda »Starog Rasa« (pod komandom kapetana I kl. Vojislava Lukačevića — Limski i 1. i 2. milešević korpus), Komski, Durmitorski i Dečanski korpus. Ostala teritorija Crne Gore pripadala je Južnom frontu. Podela je izvršena radi izvođenja »glavne akcije«. Tada je trebalo da se pod Komandu »Starog Rasa« stave delovi četnika iz Srbije i Kosova i Metohije. O tome se u naređenju kaže: »Pri glavnoj akciji pod komandu Starog Rasa ulaze i Javorski i II Kosovski korpus (Arhiv VII, Ča, k. 2, reg. br. 31/3).

[9] Blažo, general.

[10] Limsko-sandžački četnički odredi.

viti pod komandu jednog komandanta koji će objedinjavati rad svih naših jedinica u C. G. i Sandžaku.

Nemci su 14 juna[11] ušli u Kolašin sa jednim bataljonom i najvećom brzinom blokirah celu varoš.[12] Kada je Pavle primetio šta se dešava naredio je prvo da se slkloni sve ono što bi bilo kompromitujuće, borbu nije primio da nebi stradalo stanovništvo od represalija.Pošao je da se izvuče iz varoši ali je u putu uhvaćen. Čim je Pavle uhvaćen dat je signal za razoružanje četnika u varoši. Razoružano je sve što se toga trenutka zateklo u Kolašinu. Pavle sa Rajom[13] i Bukumirom[14] odveden je za Andrijevicu i dalje za Beograd, a oko 350 četnika internirano preko Peći neznano kuda. Znatan deo vojske je pobegao iz logora.

Od oficira odvedeni su u internaciju majori: Cemović[15] i Joksimović Milorad i Božo i još 5 oficira. Objektivno posmatrajući, sem zbog kapetana Ćeranića Božidara organizacija neće njihovim odvođenjem pretrpeti nikakvu štetu.

Pavle je bio izdao naređenje da se četnici ne nalaze u varoši sem onih koji su primorani po prirodi službe, ali su Italijani tražili zbog pojave komunista'[6] u Lipovu da se četnici povuku u varoš i time oslobode zonu za dejstvo artilerije. Ma da je stalno noćivao van varoši, prijem Raja u nemačku komandu u Andrijevici bio je fatalan, jer se dobio utisak da će Nemci iskoristiti Pavla do završetka borbe sa komunistima, a tek tada se sa njime obračunavati. Nekoliko oficira koji su savetovali sklanjanje četnika u planinu bili su kao i za sve ostalo nemoćni.[17] Pavle nije imao iskustva sa Nemcima.

Komandanti koji su se sa svojim odredima nalazili na položajima u okolini Kolašina, videći šta se uradilo u varoši na-

[11] Omaška. Treba: maja.

[12] Reč je o delovima nemačke 1. brdske divizije koji su razoružali četnike u Kolašinu. Najvažniju ulogu u tome odigrala je grupa »Daumiler« (Daumiller), s kojom su sadejstvovale grupe »Remold« i »Salminger«. Zapovest za akciju na Kolašin izdata je 14. maja. Razoružanje je izvršeno protivno volji italijanskih okupacionih trupa. Vidi prilog IV, dok. br. 4 i prilog V, dok. br. 8.

[13] Popovič, načelnik Štaba Limsko-sandžačkih četničkih odreda.

Pre toga Nemci su Popovića, sa grupom od 120 četnika odveli u Peć i Kosovsku Mitrovicu, ali je zajedno sa četnicima i naoružanjem pušten i vraćen u Kolašin. Za vreme boravka u Peći i Kosovskoj Mitrovici Popović je sa nemačkim komandantima razrađivao plan akcije za potpuno uništenje NOVJ u Crnoj Gori i Sandžaku (Arhiv VII, Ča, k. 144, reg. br. 34/4—1).

[14] Potporučnik, ađutant Pavla Đurišića.

[15] Miomir.

[16] Verovatno je u pitanju 4. proleterska (crnogorska) brigada.

[17] I Draža Mihailović je upozoravao Đurišića, neposredno pre akcije u Kolašinu. da će nemačke trupe razoružati četnike. Vidi dok. br. 156.

puštali su položaje i sa ljudstvom probijali se kroz šume svojim kućama da bi na taj način spasili ljudstvo i oružje. Time je spašen najveći deo oružja.

Pošto su komunisti bili u neposrednoj blizini Kolaš in a, to ove odrede na položajima što su bili u borbi nisu dirali. Tako se spasio Leka Vujisić, Nikola Bojović i Ivan Ružić koji su docnije razoružani i internirani, Radule Kujo vić i dr. Sa razoružanima gradili su put Lipovo i Moraču. Nemci su borbu sa komunistima shvatili u prvo vreme vrlo olako. Mi smo se samo bojali da komunističko vodstvo neće primiti borbu sa Nemcima čime bi ostala netaknuta borbena snaga komunista, što bi za nas pretstavljalo najveću opasnost za docniji rad. Srećom komunisti su morali primiti borbu, jer bi inače sebe kompromitovali pred narodom kome stalno govore da se samo oni bore protivu okupatora. Nemci koji su im pridavali malo važnosti bili su na nekoliko mesta dobro izvukli od komunista, jer su pored ostaloga bili srušili dosta mostova i otežali saobraćaj. Po prikupljanju dovoljno snaga Nemci su preduzeli koncentrično dejstvo protivu crvenih i ubrzo ih potpuno uništili. Samo u Piperima pobiveno je oko 1700 partizana, a samo naselje Piperà potpuno je uništeno. Peko Dapčević koji je tamo operisao morao je da se povuče sa svega 40 drugova u planinu Goliju gde je sada opkoljen. Na mnogo mesta bili su partizani ispresecani tako da im nije ostalo ništa drugo sem da se predaju. Kada su na to bili prinuđeni predavali su se Italijanima tako da se u Savniku predalo 160 a u Žabljaku oko 80. Oblast Pive Nemci su nagrdili. Kad su komunisti videli da su im snage razbivene naredili su da im se u toj odlučnoj borbi pridruže i one snage što su bile ostavljene za rad u pozadini u pojedinim srezovima. Ovi su pošli, ali su presretnuti od Nemaca na Tari, tako da ih je kod Mojkovca poginulo 127 od 129 i jedan veći deo na Lever Tari. Kod Šahovića, Krupica, Kosanice i ostalih mesta komunisti su uništeni. Prema neproverenim podacima Nemci sada operišu preko Drine u oblasti Kalinovika, gdje su takođe opkolili više komunističkih grupa. Prema podacima što ih je dobio Lašić u borbama protivu nas bile su angažovane dve kompletne ustaške divizije koje su trebale da pođu na Istočni front, pa su se odmetnule i sarađivale sa komunistima.

Stanje komunista u ovdašnjim srezovima:

U srezu andrijevičkom nalazi se Mirko Krdžić sa svojom grupom od 30 drugova i sada dObegli Vukajlo Kukalj dosadašnji komandant Krajišanske brigade sa 20 drugova.

U srezu beransfcotm za sada se ne oseća veća grupa od 10 —15.

U srezu kolašinskom za sada se još ne osećaju.

U srezu bjelopoljskom takođe manje grupe, koje se nalaze često kod svojih kuća, Sve su te grupe za sada male i neaktivne, verovatno čekaju bolja vremena

Stanje naših odreda:

Zbog hapšenja Pa via, koji je organizaciju skoro vezao za svoj autoritet opao je moral četničke vojske i naroda. Ovo povećano zbog brojnog interniranja iz srezova beranskog i kolašinskog kao što sam naveo ranije. U vezi sa ovim preostali komandanti izgubili u većem delu komandu iz ruku, pogotovu što su zbog slabog materijalnog stanja četnici morali izdržavati, odnosno zadržavati u aktivnu četničku vojsku putem novcem. Raniju četničku vojsku sada je teže krenuti u borbu protivu komunista, te je potreban umešan i naporan rad.

Gro četničkih snaga nalazi se kod svojih kuća radeći svoj redovan posao-

Izvesni komandanti sa dobrovoljnim grupama četnika nalaze se na terenu radi borbe sa komunistima pružajući time podršku i onima kod kuće i dižući njihov moral za nove podvige.

Na terenu nalazi se major Lašić sa ljevorečkim bataljonom oko 500 pušaka i nešto automatskog oružja.[18]

Pored toga u srezu andrijevičkom nalazi se jedna grupa pod komandom Aleksandra Lalića.

U srezu beranskom na levoj obali Lima nalazi se jedna grupa Svetozara Dobrašinovića sa kojom je Mirko Kuklić i Milivoje Zonjić i grupe u Femića Kršu, Prijelogu i Ramčini.

Na desnoj obali Lima nalazi se grupa pod komandom poručnika Branika Đuraškovića.

U srezu kolašinskom nalazi se na terenu Leka Vujisić koji je u stalnoj vezi sa Lašićem i Bećir Tomović koji je Nemcima pobegao iz logora kod Podgorice sa 70 četnika.

U srezu bjelopoljskom zatvoren je Milan Bandović. U Rakiti nalazi se Oko 200 četnika pod komandom Mira Sošića
i u Jabučini jedna grupa pod komandom Mladena Radovića.

U srezovima: danilovgradskom, podgoričkom i nikšićskom nisu dosada razoružani četnici, jer su doznali šta je urađeno ovamo i otišli kućama, a u šumi je ostao Jakov Jovović i major Boljević[19] sa svojim aktivnim bataljonom.

Za ostale srezove situacija mi još nije poznata.

Rade Korđa vodio je borbu sa muslimanima i talijanima
i imao odlične uspehe. Samo iz rožajakog sreza pobiveno je oko 150 muslimana-

Pošto smo bili pritešnjeni Nemcima i Italij anima u dolini Lima i Arnautima kojima se okupator služi, od Čakora preko

[18] **Vidi dok. br. 148.**
[19] **Dimitrije.**

Mokre do Tur jaka, preduzeo sam pregovore sa Rugovcima, koji su se do sada vrlo korektno ophodili prema srpskom življu. Povoljni rezultati nisu izostali. Arm auti koji su držali stalno na planinama istaknute položaje, povukli su se. U tome sam se koristio onim arbanskim majorom koji je bio kod nas. Držim ga stalno u blizini da bi mogao preko njega parirati za svaku eventualnost Albanaca, kao i preduzimati potrebnu propagandu i obaveštajnu službu.

Izveštaji što sam ih primao poslednjih dana iz Peći, govore da se je tamo situacija znatno izmenila u korist Srba. Arnauti se korektno drže prema našim čak ih štite od okupatora.

Verovatno da je to posledica uverenja o skorom iskrcavanju saveznika, kao i zbog postupanja okupatora prema njima. Nemci su im na ime digli veliku stoku i mobilisah znatan deo ljudi za komoru.

Molim Vas da mi što pre pošaljete direktive za rad dalji a saobrazno iznetoj situaciji gore i Vašim namerama-

Moram napomenuti da ovde čak ni izvesni komandanti ne shvaćaju pravilno organizaciju, jer u njoj ne vide Jugoslovensku vojsku u Otadžbini, koja će morati u danome trenutku ostvarivati narodne interese, već vide sredstvo u kome se on kao pojedinac ih pak selo zaštićuju od komunista. U kohko sam u mogućnosti razbijam te zablude i pripremam ih kao vojsku koja će sutra ikomandovana od Vrh. komande moći izvršavati zadatike.

Za sve to potreban je Vašemu delegatu dovoljan autoritet kojega st[iče] svojim radom i Vašim dekretom. Zato Vas molim da mi ne u ličnom mom inte[resu] već u interesu same organizacije pošaljete jedan takav dekret, u koliko [smatrajte da treba ja da ostanem ovde, u protivnom potrebno je poslati drugoga. [Ja do] danas nisam grešio kada je bio u pitanju uspeh naše organizacije, a u kohko nisam uspeo kriva je ambicija pojedinaca koji su ispred organizacije uvek isticah svoje **»Ja«.**

Protivio sam se pogrešnom radu kako Pavlovom tako i ostalih, čiji je rad išao na uštrb organizacije kao celine, ali uzalud, kada se čovek ceni po broju pušaka i jačini plemena, a ne po privrženosti organizaciji i predanom i savesnom [r]adu. Bilo je još dosta idealista i dobronamemih, ali su ostali iste sreće kao i ja, jer je odluka bila uvek u rukama onoga koji ima silu ih bolje reći silu.

Štab L.S. C.O- u poslednje vreme bio je pretvoren u jednu vrstu političkog biroa; na sve je ličio, sem na namenjeni cilj. Cak su i brakovi razvođeni, imanja deljena.

Bojim se da se ne produži starim putem pošto je to ista sredina, ako se od strane Vrh. Komande tome ne stane energično na put.

Ovde bi svaki hteo da stekne simpatije privrženošću komandantu Draži, ali stime da odluke donosi na svoj način — kako to konvenira njemu i njegovim privrženicima. Mnogi od njih ne smatraju tu organizaciju vojskom, koja ima svoju Vrh. Komandu, koja je jedina nadležna davati direktive menjati eventualno njenu unutrašnju strukturu i formaciju. Ne, ovde je svaki pametniji, menja odluke komande i donosi svoja rešenja za koja prirodno misli da su najpotrebnija, a većinom gonjeni opštom narodnom, odnosno masovnom sugestijom. Pored mnogih Vrh. komandi poznatih primera, navešću samo jedan najnoviji. Major Lašić u želji da u ovim momentima stekne puno simpatija, pa čak i dosadašnjih njegovih nezadovoljnika, naredio je pri organizovanju sreza andrijevičkog da se u srezu odredi savetodavni odbor u kome će uglavnom ući nezadovoljnici prema Pavlu. Ovi odbori imali bi se formirati u svakome srezu i imali voditi organizaciju, davati naređenja i direktive vojničkim komandantima, koji neće biti ništa drugo no potčinjeni organi tih komandanata. Jasno je da je time prevučena debela crta preko celokupnog dosadašnjeg rada i da se karakter naše organizacije, koji nije ništa drugo do vojnička organizacija, menja i dobija karakter nekih S.S trupa, koje trebaju da ostvaruju narnere političara, a ne komande. U drugom slučaju da Vrh. komanda naređuje preko tih nacionalnih odbora, ako ih hoće tolerirati.

Izdao sam nekoliko naređenja i direktiva, koje imaju za cilj da se radom odmah nastavi u duhu dosadašnjih naređenja Vrh. Komande i zadataka koji nas očekuju

Da bi se što pre produžilo sa normalnim radom, od kojega organizacija kao celina može da očekuje neke bolje rezultate, po mome mišljenju potrebno je:

1.— Odmah mi poslati potrebno ovlašćenje kao delegatu Vrh. Komande, koji će sve odluke i direktive Vrh. Komande sprovoditi preko komandanta korpusa i brigada, a koje će prema nastalim potrebama postaviti sama Vrh. Komanda.

2.— U slučaju da Vrh. Komanda ne smatra za potrebno da više ostanem ovde, potrebno je odrediti drugoga, jer je samo na taj način moguće suzbiti urođenu osobinu da svaki pa i komandir opšti sa Vrh. Komandom.

3— Poslati direktive za dalji rad, a prema sadašnjoj situaciji i namerama Vrh. Komande.

4.— Odrediti komandanta L.S.Č.O. umesto odvedenog Pavla, a obzirom na ranije izneto moje mišljenje.

5.— Staviti na raspoloženje veće sume novca za izdržavanje letećih odreda, koji moraju stalno krstariti po terenu i povratiti život organizaciji.

Novac koji [je] komanda primala od Italijana pravilno je deljen jedinicama jer je bio u rukama blagajnika- Svaki je dobio ono što mu je pripadalo, jer je bilo efikasne kontrole. Od toga novca u kasi nije ostalo ništa.

Novac koji [je] komanda primala od Vrh. komande davan je bez ustaljenog plana, bez sistema, onako kako je to smatrao sam Pavle, koji je sam sa njime i rukovao, usled čega je stvoren utisak, da je tu bilo nepravilnosti. Ja lično verujem da se Pavle nije nikad koristio za svoje privatne potrebe, ali je tačno da je taj novac više upotrebljavan za popularisanje komandantovo, nego li za propagandu, obaveštajnu službu u korist organizacije, kao i za izdržavanje i omogućenje rada potčinjenih komandi korpusa i brigada.

Zato sam mišljenja da je u buduće potrebno novac dati delegatu, koji kao običan funkcioner organizacije nema potreba da stiče neku popularnost i simpatije kupovinom, već da deh taj novac ravnomermo odredima i komandama prema naređenjima Vrh. Komande.

Bilo je nešto novca povraćenog posle akcija u Bosni[20] u sumi od 549.000 lira koju su Italijani komisiski oduzeli na dan razoružanja u Kolašinu. Ostali novac kojim je rukovao Pavle nosili su vojnici iz njegove pratnje od kojih je veći broj pao u ropstvo, a manji predat Svetozaru Dobrašinoviću (oko 100 000 koliko je dosada utvrđeno) koji on sam iskorišćava po svome nahođenju. Preostalo zlato negde je zakopano. U koliko znam, O[1] ovome ima podataka Pavle i Marko Vuković, koji nije hteo reći gde se ovo nalazi i ako je u internaciju odveden tek 16-og i ako mu je to traženo.

Iz napred iznetog vidi se da sada organizacija nema nikakvih materijalnih sredstava. Međutim sada je novac potrebniji nego ikada, jer se od italijana više ne prima novac niti hrana niti pak narod prima pomoć u namirnicama koju je ranije primao, usled čega je nastupilo dosta teško materijalno stanje u narodu.

U koliko smatrate da treba organizaciju finansirati i omogućiti rad letećih odreda, koji su jedini u stanju da produže život organizacije u ovim krajevima, molim Vas, da novac pošaljete po kuriru poručniku Marku Popivodi sa Vašim sprovodnikom.

[20] **Reč je o četničkim akcijama za uništenje muslimanskog življa. Vidi dok. br. 24 i 34.**

6.— Za sada mogu predložiti sledeće komandante kojima je potrebno odmah uputiti punomoćja:

Za srez beranski poručnik g. Đuraškovića Branka;

Za srez kolašinski kapetana I klase Vujisića Leku;

Za srez andrijevički je Lašić na jednom zboru postavio za komandanta majora Velička Bojovića. Po mome mišljenju trebalo je postaviti mlađeg i energičnijeg i do sada u svima borbama odličnog komandanta kapetana Aleksandra Lalića-

7.— Potrebno je jednim raspisom skrenuti pažnju svima četničkim komandantima da se u svome radu imaju pridržavati isključivo naređenja i direktiva Vrh. Komande.

8.— Molim Vas da me obavestite da li je kapetan, Milivoje Zonjić zaista opunomoćeni oficir za vezu Vrh. Komande sa crnogorskim odredima, 'kako se ovamo predstavlja kod četnika.[21]

9.— Poslati jednu radio stanicu, sa kojom bi delegat bio u stalnoj i direktnoj vezi sa Vrh. Komandom. Veza kuririma po dosadanjim prilikama ako nije nemoguća, ona je vrlo teška, rizična i danguibna. Sa ranijim radiostanicama ista je stvar kao sa ostalim stvarima — svaki radiotelegrafista smatrao je da je to njegova privatna svojina, negde zakopao ne saopštavajući • gde se nalazi. Preduzete su mere da se pronađu, ah će u svakome slučaju biti neispravne. Ova stanica potrebna je isto kao i novac.

Iznošenje ovoga ne treba da stvori neki pogrešan zaključak, da ovaj izveštaj treba da bude samo jedna intriga više, pored ostalih kojima nikad nismo oskudevali. Radim dve punè godine dana sa puno volje baš u ovim krajevima da bi dokazao, da mi je podjednako milo sivo stenje C. Gore, koliko i pitome šume Slovenačke, a da nikada ni od koga nisam tražio, niti ću tražiti ništa. Ne tražim ni sada ništa, ali mi je želja da se gigantska dela stvorena sa toliko žrtava ne ruše često puta i sitnim greškama u samoj organizaciji, i nedovoljnim poznavanjem stvari, koje onemogućavaju ili otežavaju ma kakvo ponovno stvaranje. Sve je to spremljeno samo za položaje, titule odlikovanja, vlast i novac bez obzira na prave vrednosti sopstvene, a organizacija da se obesi o prvu granu kao pocepana krpa čim za nju nešto treba žrtvovati.

I pored svega, kao i uvak, uveren sam u pobedu Dobra nad Zlim, u uspeh naše borbe i ostvarenje nacionalnih ideala.

[21] **Na margini pasusa pod brojem 7 i 8, Draža Mihailović je dopisao olovkom, ćirilicom: »Da«.**

Molim Vas Gospodine Ministre, da nastojite putem direktiva da se kod starešina i jedinica razvije pojam načelnog stava.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU.

19 juni 1943 god.
Slobodne srp. planine[22]

Major
RadePerišin

M.P-[23]

BR. 167

PISMO MOMČILA ĐUJlCA OD 22. JUNA 1943. MLADENU ZUJOVICU O SARADNJI SA ITALIJANSKIM TRUPAMA[1]

DRAGI GOSPODINE AClMOVlCU[2]

Već dve godine radim ovde u Dinarskoj Oblasti i nalazim se u borbi protiv partizana sa 5000 naoružanih ljudi.[3] Moja borba teška je i krvava i ona bi sigurno bila uspešnija da sam imao više oficira i intelektualaca. Naši oficiri više manje odvedeni su u ropstvo a gotovo svi intelektualci ove oblasti poklani su od strane Ustaša. Sarađujući iskreno i prijateljski sa Italijanima moho sam da mi omoguće da dobijem bilo iz Crne Gore bilo iz internacije jednu grupu oficira koja bi me ovamo pomogla u borbi protiv komunizma. Bilo mi je obećano da će omogućiti dolazak jedne grupe oficira iz Crne Gore u Dinarsku oblast. Neznam tačno, ah sam obavešiten da ste i Vi krenuh iz Crne Gore ovamo u Dinarsku Oblast da me pomognete u teškoj borbi protiv komunizma.[4] Međutim pošto

[22] **Na poleđini originala Draža je dopisao olovkom, ćirilicom: »Ovaj izveštaj vrlo važan. Razraditi potrebna naređenja i instrukcije«.**

[23] **Okrugli pečat: »Štab Lim[skih] četničkih odreda — Gorski štab«.**

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, reg. br. 54/3, k. 159 (H-X-177).**

[2] **Dr Mladen Zujović Mlađa.**

[3] **Vidi dok. br. 11, 61 i 62.**

[4] [5] **Posle smrti Ilije Trifunovića Birčanina, Draža Mihailović je za njegovog naslednika odredio Dr Mladena Zujovića, koji je u Split stigao 10. maja 1943. Noću između 31. maja i 1. juna 1943. italijanske vojne vlasti odvele su ga brodom iz Splita u Opatiju, gde je bio konfiniran. Zajedno snjim uhapšeni su Marin Stude i Radovan Ivanišević. U Opatiji se Zujović našao sa Dobrosavom Jevđevićem, takođe konfiniranim (Arhiv VII, Ca, k. 295, reg. br. 11/2, depeša 5090). Kad je kapitulirala Italija, Zujović se prebacio u Italiju kod saveznika, a odatle u Kairo u Komandu jugoslovenskih trupa.**

ste se zadržali u Splitu, usled nekih petljanija koje su vodili izvesni ljudi u Splitu, i Vi ste zapali u nezgodnu situaciju radi čega ste odvedeni u Abaciju.[5] Vest o tome ožalostila nas je i ja sam odmah otišao kod Italijanskih vlasti i intervenisao. Na moju intervenciju danas je došao kod mene u Dinaru sa Sušaka gospodin pukovnik Grinjoli,[6] inače osvedočeni prijatelj Srpskog naroda. Interesovao sam se za sudbinu Vašu i onih koji su odvedeni sa Vama. Izručio mi je pozdrave od brata vojvode Jevđevića i svih ostalih. Rekao mi je da će pporučnika Žarka Božovića i poručnika Milu Babića da mi dopremi ovamo i stavi na raspoloženje. To isto rekao mi je i za Vas da će učiniti, u koliko se Vi stim složite, napominjući da ste Vi izjavili želju da se vratite za Srbiju.[7] Ja Vas molim da odustanete od Vaše namere, da dođete ovamo i da me pomognete u teškoj borbi protiv komunizma u Dinarskoj Oblasti. Ako dođe do toga zamolite našeg zajedničkog prijatelja pukovnika Grinjola da Vas prebaci sa avionom do Zadra, a iz Zadra — pošto me obavestite — poslaću Vam naš auto koji će Vas prebaciti k nama u Dinaru.

Ovo je sve što sam mogao za sada da učinim.

Naši odnosi sa It ah j anima teku i dalje normalno u najboljoj prijateljskoj atmosferi, i mi smo uvereni da će tako ostati i do kraja i da će konačno biti krunisani trajnim prijateljstvom između naša dva naroda.

Kod nas su borbe svakodnevne. Partizanske su snage vrlo jake. Na području sirezova Grahovo — Glamoč — Petrovac ima ih oko 3000, dok ih u Lici ima oko 7000. Na trouglu Drniš — Sinj — Split ima ih oko 1500. Sve ove snage su sada uperene prema nama sa namerom da nas likvidiraju i da se prebace u Dalmaciju stvarajući mostobran na liniji Svilaja — Moseć — Promina — Bukovica — Velebit. Oslanjajući se na taj mostobran oni misle da sačekaju Engleze. Napomi-

[6] **Grinjola Tomazo (Grignola Ed. Tommaso), iz obaveštajnog odeljenja 2. italijanske armije.**

[7] **Vidi dok. br. 186.**

Zujović je 20. jula 1943. poslao Draži Mihailoviću depešu sledeće sadržin: »Slučaj u vezi moga hapšenja rešavao Musolini, kada sam na prvom saslušanju izjavio da sam Vaš delegat i neprijateljski oficir, a ne legalizovani saradnik. Sada svi Italijani znaju ko sam i ukazuju svu pažnju. Pitaju da li imam instrukcije diplomatskog karaktera. Mole da i od Vas tražim da o tome samnom lično raspravljaju u armiji u Sušaku. Ovo se taji od civilne vlasti koje su činile ponudu preko Urukala [pop Sergije Urukalo nije bio konfiniran — prim. red.]. Da li bi Englezi preko Vas prihvatili ponudu o savezu protiv 11 [Nemci — prim, red.]. Ponavljam 11 i pod kojim uslovima možete odigrati sudbonosnu ulogu ako budete vesti« (Arhiv VII, Ča, k. 293, reg. br. 6/1, depeša 6215).

njem da nas likvidirati ne mogu, tim pre što smo uvatili vezu preko Glamoča sa Bosanskim odredima, bratom Urošom Drenovićem (U koliko ste čuli za njega). To je jedan učitelj iz Glamoča, inače vođa nacionalnih Srba. Baš danas vodimo borbe oko reke Zrmanje i ispod Dinare,[8] Zarobili smo neke partizane i njihove oficire koji su imali na sebi Engleske uniforme, a naoružani su sa ručnim mitraljezima i Engleskim bombama. Na saslušanju izjavili su da im Englezi kod Udbine spuštaju iz aviona odeću, obuću, oružje i municiju. Majku im Englesku. Preko radia iz Londona govore o prijateljstvu sa Srpskim narodom a ovamo potajno pomažu partizane koji uništavaju sve ono što je Srpsko.

Za sada ovoliko. Nadam se da ćemo se uskoro videti, a u koliko to nebi bilo ma iz kojih razloga — ušto ne verujem, molim Vas da mi pišete preko našeg zajedničkog prijatelja gospodina pukovnika Grinjola-

Srdačan pozdrav Vama i ostalima od

V O J V O D E
Momčila R. Đujića

22 juna 1943 g.
iz sela Topolja

BR. 168

PISMO PREDSEDNIKA PREKOG VOJNOG SUDA BOSANSKOKRAJIŠKOG ČETNIČKOG KORPUSA OD 28. JUNA 1943. KAPETANU ĐURI PLECAŠU O STANJU U BOSANSKIM ČETNIČKIM ODREDIMA[1]

B R A T E K A P E T A N E ![2]

Juče je prispijo ovde brat *Ivić,* i isporučijo mi pozdrav od tebe i 5000 kuna, na čemu vam se mnogo zahvaljujem, jer je to dokaz naše bratske solidarnosti između braće Oficira, ma gde se nalazili na vršenju svojih dužnosti za kralja i otadžbinu.

[8] **Borbe su vođene protiv 2. NOU brigade 6. divizije NOVJ (tom V, knj. 17, dok. br. 40 i 53).**

[1] **Fotokopija originala (pisanog na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 159, reg. br. 46/4 (H-X-180a).**

[2] **Pismo je verovatno upućeno kapetanu Đuri Plećašu, komandantu Grmečko-klekovačkog korpusa. Vidi dok. br. 111.**

Ja sam još ranije trebao lično da uhvatim vezu sa Vama u Dinarskoj Diviziji, i tu sam nameru imao još pre mesec dana, u koju svrhu sam došao u selo Glavice kod Glamoča. Tu sam se sastao sa bratom Ivićem, i u toku dana održao zbor sa narodom i četnicima. Pokušao sam da četničke grupice u srezu Glamočkom formiram u jedan bataljon pod komandom brata Ivića,[3] da bi se što uspešnije vodila borba protivu crvenih, i da bi se mogli koristiti u dobivanju potrebne municije od Hrvata.[4] Ah, baš u tome momentu napali su nas jake Partizanske snage i odbacile nas preko Glamočkog polja ka Mliništu,[5] posile čega sam morao ići na već zakazanu konferenciju u Han-Koliima,[6] te tako ni jesam mogao da se sastanem sa Vama i da Vam prikazem prilike koje vladaju u B.C.O. od Zenice pa do Glamoča kao i rezultat našega rada u tim odredima. Za sada u kratko napisaću Vam nešto o navedenom, a nastojaću, da se uskoro sastanemo i da se usmeno o svemu izrazgovaramo.

Vrhovna komanda u svom proljetošnjem planu opkoljavanja i uništavanja Titove Bihaćke republike uputila je 15 četničkih brigada preko Neretve,[7] a nas devet sa svim potrebnim instrukcijama preko istočne Bosne u B.C-O.[8] s namerom da te odrede čvrsto povežemo, vojsku reorganizujemo i stvorimo pokretnom, te da je osposobimo za izvršenje gore navedenog zadatka, kao i da sprečimo rad pljačkaša i švercera koji su skoro konačno i ukočili svalki pravi vojnički rad u ovim odredima.

Prvom polovinom Aprila t.g. mi smo prispeli i već bili raspoređeni u pojedine odrede. Svi smo radili danju i noću, i dokazivali potrebu reorganizovanja četničke vojske u ovim odredima, da bi isti mogli odgovoriti potrebama sjutrašnjice i u borbi protivu dobro organizovane Njemačke i Ustaške vojske i potrebama sadašnjice u borbi protivu isto tako organizovane partizanske vojske. Svi ovi pokušaji i mnoge konferencije između delegata ministra vojske i mornarice i vazduhoplovstva brata kapetana *Bore Mitranovića,* i nas opunomoćenih instruktora od strane V. K. s jedne strane i komandanata B.C.O- sa druge strane sve do sada nijesu dah nikakve pozitivne rezultate.[9] A to iz razloga, što su komandanti B.C.O. izuzev brata Drenovića i brata Tešanovića, vrlo uskih pogleda

[3] i [5] **O formiranju bataljona i razbijanju četnika kod Glamoča, vidi dok. br. 159.**

[4] **Vidi dok. br. 165.**

[6] i [9] **Vidi dok. 145.**

[7] **Reč je o planu četničke Vrhovne komande za uništenje NOP-a na slobodnoj teritoriji u zapadnoj Bosni, Lici i Kordunu. Vidi dok. br. 1.**

[8] **O dolasku i radu oficira vidi dok. br. 145 i 170.**

i pojmova za našu borbu, i što se većinom svi ostali rukovode svojim ličnim interesima i preteranim ambicijama, to su u tu svrhu ograničili svaki nekakve svoje sektore i proglasili se Carevima svaki u svom sektoru.[10] Isto tako svaki u svome sektoru naturili su bijednome ah poštenome srpskom narodu veće dažbine nego što su to u svoje vrijeme naturali Turske dahije po Beogradskom pašaluku, da bi mogh postati bogataši, zidati kuće, gomilati novac i stvarati razne Lagere robe i ostalog materijala i.t.d. A da li će partizanske jedinice upanuti i opljačkati pojedine sektore, to se komandante susednih sektora skoro ništa netiče dok nedođe red na njegovu kuću- A ako bi slučajno neki i pošao u pomoć svome susedu njegovi vojnici, kako ih oni nazivaju išli bi u borbu dotle dokle pukne prva partizanska puška, a onda bi pod izgovorom da ne mogu bosi, goli, gladni i umorni vraćah se svi svojim kućama pljačkajući dotični četnički sektor, kome su bojagi došli u pomoć i nosili svojim kućama opljačkanu robu, vodili opljačkane konje i t.d. komandiri četa i komandanti bataljona obično bi ostajali na položaju, pod izgovorom da su oni ostali a da vojsku ne mogu zaustaviti. Razumije se da je ovo sve u saglasno[sti] između njih. Ovakav rad vojske, samo odronjava narod od našega pokreta i iz toga razloga jedan veliki dijo naroda raspoložen je za crvene. Naš rad bio je u velikom do sada isključivo propagandistički, da bi se ova crvena boja sa ovoga dijela naroda skinula, a i taj rad često puta nam je ometan od strane ovih tako zvani Careva i narodnih boraca. To dolazi otuda što u njihovim kao i u vojničkim redovima ima dosta crvenih koji sabotiraju sav vaš rad i u pozadini i u borbi. Tako su mene i Drenovića sa pratećim odelenjem teških oruđa u poslednoj akciji na Ribničko Osoje, bez ikakvog razloga napuštah, da nas komuna opkoli, posle čega smo se morah probijati preko partizanske teritorije kroz Ribnik i plivati preko vode Sane, praćeni pri tom potjerom.[11]

Iz svega ovoga lako možeš zaključiti u kakvom se položaju i okolnostima nalazimo mi Oficiri u ovim odredima. Rad ranijih Oficira, koji nijesu imali ovlaštenja od Vrhovne komande bio je od strane ovih nazovi narodnih boraca javno sprečavan i maltretiran, a naš rad sprečavaju i ometaju zakulisno. Javno na konferencijama sa nama (kukavički potpisuju sve dobro nameme odluke, a kad iste treba spovesti u život onda ih ometaju izazivaju svađu sa braćom Oficirima koji nisu imah

[10] **Vidi dok. br. 27.**

[11] **O akciji kod Ribnika vidi dok. br. 163 i 165.**

ovlaštenje od V. K. (slučaj sa Pejićem[12] i majorom Vranješe vičem).

U našem radu od svih komandanata B. C. O. jedino nas iskreno pomažu brat *Lazo Tešanović* i brat Uroš Drenović. Preko ovoga poslednjeg uspjelo se da se od četničkih odreda na lijevoj strani Vrbasa obrazuje »Bosansko Krajiški Četnički Korpus« koji se sastoji od tri brigade (raniji odred Kralj Petar II, četnički puk Manjača i četnički odred Kočić) pod komandom brata Unosa Drenovića koji to u svakom pogledu i zaslužuje. Ovaj korpus organizovao je konferenciju u Han-Kolima 3 juna 1943. god.[13] i riješeno je da se u korpusu organizuju: Sudsko Ekonomsko, Propagandno, obaveštajno i Sanitetsko odelenje. Dalje, da se izvrši organizacija po uputu broj V.[14] Dalje, da se u slučaju spora između komande B.Č.O. i operativne komande koju je uspostavila Vrhovna komanda pri tome štabu, ovaj korpus sa Vrbaskom četničkom brigadom kojoj komandu je brat *Lazo Tešanović,* stavlja na stranu operativne komande, čija će naređenja i inače izvršavati i smatrati je kao svojom starijom komandom. Dalje, za načelnika štaba korpusa postavljen je brat kap. I. kl. *Lazar Bogetić,* za ađutanta art. poručnik Boškov Teodor a za predsednika vojnog suda ja. Ovim našim postavljenjima trebalo je da se zagarantuje da će se sve dobro' nam em e odluke sprovesti u život, vojska organizovana da bude pokretna, da se spriječi rad pljačkaša, švercera i anacijonalnih elemenata, u koju svrhu su odmah izrađene uredbe za sud i ekonomsko odeljenje. A za stvaranje drugoga korpusa sa desne obale rijeke Vrbasa,[15] vrbujemo brata Lazu Tešanovića. Napominjem da su Tešanović i Drenović Rezervni Oficiri, a da su danas aktivni samo oni Oficiri koji aktivno i ispravno sarađuju u našem pokretu a svi ostali rezervni (pasivni) oni su i tako shvatili svoju dužnost i sa nama punom parom i bratski rade i sarađuju na opšte dobro srpskog naroda. Ali od strane ostalih »narodnih boraca« odmah se pokušalo sa sabotažom u započetom radu pod izgovorom, da mi hoćemo da sve njihove zasluge bacimo u zaborav a da mi postanemo »Carevi u njihovim sektorima«

[12] **Kapetana Pejića je Rade Radić proterao iz zapadne Bosne (Arhiv VII, Ca, k. 205, reg. br. 11/1).**

[13] **Opširnije o formiranju korpusa vidi dok. br. 159.**

[14] **Misli se na Uputstvo br. 5.**

[15] **Reč je o Srednjobosanskom četničkom korpusu. Odluka o formiranju korpusa doneta je 8. jula 1943. Za komandanta korpusa izabran je poručnik Lazo Tešanović, a za njegovog pomoćnika Nikola Forkapa. Načelnik štaba postao je kapetan Marko Martinović. Korpus je formiran u pet brigada, i to: 1. brigada »Vrbaska«, 2. »Teslićka«, 3. »Ljubićka«, 4. »Motajička« i 5. »Banjalučka«. Opširnije o formiranju korpusa vidi dok. br. 170.**

ma da smo mi to dokazali pri organizovanju ovoga korpusa, da zato nemamo nikakovu namjeru, jer bi to bijo razarački a ne koristan rad, već sa zauzimanjem položaja kao što smo ih uzeh u ovome korpusu želimo jedino da vojsku stvorimo pravom vojskom, koja će moći da odgovori potrebama sjutrašnjice, a koja iz ovakoga stanja nebi mogla odgovoriti ni izdaleka, i ako je to donekle odgovarala onim peripetijama kroz koje je prošla do sada- Prirodno je da se zasluge tih komandanata u koliko su one bile korisne za srbski narod nemogu poništiti, niti ima niko namjeru, ah, ako ti komandanti i dalje u granicama svoje mogućnosti i prema svojoj sposobnosti budu radili u okviru srpskih interesa i ne budu ometah rad na organizaciji vojske na pravim vojničkim osnovama te da bismo mogh ispuniti teške predstojeće zadatke. Bitka je kao što vidiš otpočela i vjerujem da će mo je dobiti, jer je narod (pošteni) sa nama, kao svesni i dobro namjerni komandanti Tešanović i Drenović, a ubrzo mislim da će nam stići i »Čiča Branko«[16] sa jedno 2.000 boraca, a potrebu iz ovoga referiši bratu *vojvodi Đujiću,* da u prednjem smislu potrebno izloženo najhitnije učini potrebne sugestije komandi B.C.O. jer je i ranije njegova sugestija komandantu Manjačkog puka dejstvovala kao grom iz vedra neba. Ne samo na njega nego na sve komandante B.C.O.

Mi smo do sada bih u teškoj situaciji i sa materijalne strane, jer je usled operacija u istočnoj Bosni bila prekinuta veza između V. K- i nais, a i Radijo Stanicu smo bili pokvarili. Ali sada me je izvestio brat *Bora Mitranović,* da je dobi jo Radijo stanicu, i da očekuje još drugi važni materijal kao i nešto novca. Ovo vjerovatno od »Čiče Branka« kad bude prispijo. Potrebno je, da se objasnite sa bratom Drenovićem u pogledu orgamizovanja bataljona *Ivića* u srezu Glamočkom, koji je organizovan kao 5 bataljon III brigade ovoga korpusa. Mislim, da bi bilo najbolje da kao takav i ostane pošto većina boraca kažu da žele biti pod svojom starom komandom, a Drenović radi u svemu ispravno (borben, agilan, karakteran i dobar izvršijoc naređenja V. K.) te je sasvim sve jedno gde će pripadati. Cuo sam za slučaj Pavla Đurišića[17] kao i za slučaj u Splitu,[18] te me interesu je šta je bilo i sa generalom Blažom Đukanovićem (pošto smo mi najbliži rod) kao i sa pukovnikom Stanišićem. Vjerujem da su obojica, a svakako Blažo, pođjehli sudbinu sa Pavlom. Molim te čim se sastaneš sa Đujićem u koliko ti ne raspolažeš sa potrebnim

[16] **Zaharije Ostojić.**

[17] **i** [18] **Reč je o razoružanju Limsko-sandžačkih četničkih odreda i konfiniranju dr Mladena Zujovića u Opatiju. Vidi dok. br. 160 i 167.**

podacima, da mi javiš o rezultatima iz Crine Gore kao i Hercegovine Dalmacije i Like i radu *Dobrosava Jevđevića.* Skorašnji izveštaj brata vojvode Đujića upućen Drenoviću pročitao sam i odmah je upućen Bori Mitranović.[19] Potrebno je da što čvršće organizujemo i održavamo stalnu vezu preko brata Ivića. Za sada do eventualnog našega sastanka nemam ti šta drugo reći sem da se mi Oficiri često sjećamo jedni drugih i uzajamno se podpomažemo koliko god nam to stoji u moći a sve na opšte dobro našega Kralja i Otadžbine i dragoga nam naroda.

Primi puno pozdrava ti, i sva ostala braća Oficiri poznati i nepoznati kao i junački borci u vašim jedinicama. Mnogo pozdrava šaljem pravome i junačkome narodnom borcu bratu vojvodi Đujiću, da su ovi odredi kao vaši davno bi se sastah i upoznali negde oko Glamoča.

28 juna 1943 god.

Najstrože poverljivo

Bazd. pporučnik
LukaĐukanović

BR. 169

IZVEŠTAJ KOMANDANTA SREMA OD 6. JULA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O STANJU ČETNIČKE ORGANIZACIJE U SREMU[1]

STAB
SREMSKE KOMANDE
JUGOSL. VOJSKE U OTADŽBINI
Br. 2
6-VII- 1943. god.
POLOŽAJ

NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI.

U vremenu od poslednjeg iz vesta ja do danas uspeo sam da izvršim organizaciju štaba i stupim u vezu sa majorom Komarčevićem[2] sa kojim sam obišao veći deo teritorije na desnoj obali Save, upoznao se sa istom kao i sa ljudima majora

[19] **Vidi dok. br. 132.**

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 102, reg. br. 7/1 (S-V-17188).**

[2] **Vladimir, kap. I kl. Naredbom Draže Mihailovića od 6. marta 1943. postavljen je za komandanta Kolubarskog korpusa.**

Komarčevića koji rade na ovoj teritoriji. Torn prilikom major Komarčević je izdao naređenje svojim ljudima da mi se u svakom pogledu stave na raspoloženje, te ću sa ove strane imati pomoć. Sama teritorija majora Komarčevića je čista i pod stalnom kontrolom ljudi majora Komarčevića i na taj način obezbeđeno nesmetano kretanje po njoj.

Uspostavio sam vezu za prelaz preko Save u pogledu informacija i hvatanja kontakta sa našim ljudima tamo.

Prema dobij enim a neproverenim podacima, na teritoriji Srema nalaze se manje naoružane grupe partizana i to u mestima gde okupatorske vlasti nemaju vojnički nadzor.

Odnos stanovništva prema partizanima jeste rezervisan, a to je isti slučaj i prema okupatorskim vlastima, izuzimajući onaj deo Hrvata i Nemaca koji su se deklarisali za t.zv. novu Evropu. Mali broj Srba ostao je kod kuća: jedan je deo odveden u logore, ili vojsku, drugi je izbegao u Srbiju, a treći deo odmetnuo se od kuće ispred progona ili poziva u hrvatsku vojsku. Za odbegle ne može se pouzdano reći da su **svi** partizani, jer se o njima takođe govori kao o nacionalnim jedinicama. U svakom slučaju nastojim da to proverim i u koliko budem naišao na ovakve grupe, učimiću sve da ih pridobijem za našu akciju. Takođe imam informacije, **da se u Sremu nije ništa radilo u pogledu okupljanja tamošnjih Srba u jednu aktivnu zajednicu.**

Sastao sam se sa konjičkim majorom Pavlam Grujićem i pokazao mu naredbu kojom sam određen za organizatora Srema.[3] Iz razgovora sa majorom Grujićem saznao sam: na ovaj položaj, na kome se danas nalazi, postavljen je od strane majora Todorovića,[4] a odmah za tim pokazao mi je jednu cedulju na osmini tabaka sa potpisom načelnika Štaba Vrhovne komande datiranu 6 novembra 1942 godine iz koje se vidi, da je major Grujić određen sa komandanta Srema, Banata, Bačke i Baranje kao i pravo prikupljanja materijalnih sretstava (novca). Na osnovu ovoga major Grujić je formirao Stab Vojvodine kao i ostale jedinice predviđene za ovu teritoriju i to od Srba — izbeglica koji se nalaze stalno u Beogradu.

Među saradnicima majora Grujića ima političkih ljudi za koje major Grujić tvrdi da su mu neophodno potrebni, i da bez njih ne može da radi pa sam dobio utisak da on ceo

[3] **Dragomira Radovanovića odredio je Draža Mihailović 16. juna 1943. za organizatora četničkih jedinica u Sremu.**

[4] **Žarko, major, pseudonim »Valter«, komandant tzv. sevemih pokrajina. Njemu je Draža Mihailović 19. juna 1943. javio: »Vaš reon dejstva je cela Vojvodina, Srem, Bačka, Banat, Baranja, zatim Slavonija i Hrvatska bez Bosne i Dalmacije (Arhiv VII, Ča, k. 292, reg. br. 32/2: knjiga poslatih depeša Vrhovne komande).**

svoj rad zasniva na njihovim sugestijama koje se uglavnom odnose na političko uređenje Vojvodine posle rata.

Pozivajući se na naredbu Vrhovne komande kojom sam postavljen za organizatora Srema, zamolio sam majora Grujića, da mi stavi već organizovano ljudstvo za Srem na raspoloženje. Međutim, on me je odbio sa motivacijom, da je on već postavio za komandanta Srema nekog kapetana koga ne može da smeni pre, nego što bude razgovarao sa načelnikom Štaba Vrhovne komande, a po tom razgovoru, veli, staviće mi celokupno ljudstvo na raspoloženje. U vezi sa tim molio me je da sa svojim radom pričekam za vreme, dokle se on ne vrati iz Štaba Vrhovne komande u koju ima nameru da ide. Naročito sam ga molio, da mi stavi pod komandu sremski odred rezervnog kapetana Pavla Giujića u jačini od 50 ljudi, a koji se nalazi na desnoj obali Save. I ovde me odbio sa motivacijom, da je imenovanom naredio da sarađuje sa kapetanom Ninkovićem.[5]

Njegovu molbu da pričekam sa radom dokle se major Grujić ne vrati iz Štaba Vrhovne komande nisam mogao da prihvatim, već sam ga umolio, da mi ne čini nikakve smetnje u radu koji mislim da nastavim bez obzira na njegove razgovore u Štabu.

U pogledu materijalnih sredstava rékao mi je, da sa istima stoji dobro. Ista major Grujić upotrebljava na finansiranje prelaza pojedinih Srba — izbegMca u Srem, dok mi je pre toga govorio, da je istima vrlo teško prelaziti preko Save, jer se nalaze u evidenciji okupatorskih vlasti. U ovu kontradiktornost ne želim da ulazim.

U vezi sa ovim saznao sam, da ljudi koji rade za naš račun u Beogradu (svakako iz voćstva) ubiraju izvesne sume novca sa motivacijom da iste šalju Štabu Vrhovne komande.

Jednom od tih, koji daju novac, rečeno je, da se on vodi u Štabu Vrhovne komande pod šifrom **»Lala«.** Ovaj čovek nije siguran da li te sume novaca — zaista stižu u Štab Vrhovne komande, tim pre što pretstoji pošiljka milionskih suma novaca Štabu V. K., pa me je zamolio da proverim da li se dostavlja novac iz Beograda pod »Lala« i da li može i u buduće istim kanalima da šalje novac.

Iz svega napred izloženog mišljenja sam, da bi ovlašćenje dato majoru Grujiću od 6 novembra 1942 god. trebalo **povući,** jer pod ovakim okolnostima, kako je do sada rađeno, ne bi se mogao garantovati nikakav uspeh, a s obzirom na ljude koje je okupio oko sebe, radi čega je se ceo rad sveo do sada samo na papiru.

[5] **Dragiša, komandant Kosmajskog korpusa.**

Molim da se rezervnom kapetanu Pavlu Grujiću komandantu sremskog odreda, koji se, po izjavi majora Grujića nalazi sada negde u akciji i saradnji sa kapetanom Ninkovićem, naredi da se stavi pod moju komandu. Ovo naređenje molim da se dostavi sa mojom poštom, a ja ću uručiti kapetanu Grujiću, pošto je on do sada podpadao pod komandu Vojvodine. Isti mi može korisno poslužiti za organizaciju u Sremu.

Nadalje, saznao sam od majora Komarčevića a takođe i majora Grujića, da je Toza[6] uhapšen sa lične nepažnje.

Prema saznanju da major Račić[7] namerava da pređe u Srem sa izvesnim brojem ljudi, molim da mu se izda naređenje prema kome će sarađivati sa mnom.

Pošta koja mi se bude upućivala, neka se šalje preko Zvonkovog[8] komandanta bataljona narednika Petra Sijana u Gornjim Branetićima odakle će poštu prenositi moj kurir.

Mohm da se odgovor po ovom izveštaju smatra hitnim.

M.P.[9]

6 jula 1943 god.
Slobodne srpske ravnice.[10]

Organizator za Srem
potpukovnik
Drag. M. Radovanović

1) Poručnik g. Cedomir Devmja, javio mi se na službu
2) Upitao sam ljude da pronađu i donesu radio stanicu
3) Ovaj izveštaj napisao sam, što mi je kanal siguran.
Inače ne bi ovako otvoreno pisao.—

ppuk. **Drag. Radovanović**

[6] **Radi se o majoru Milojeviću.**
[7] **Dragoslav.**
[8] **Zvonko Vučković.**
[9] **Okrugli pečat: »Jugoslovenska vojska u otadžbini — organizator za Srem«.**
[10] **Dalji tekst je napisan olovkom, ćirilicom.**

BR. 170

ZAPISNIK SA SASTANKA STAREŠINA BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 8. JULA 1943. O FORMIRANJU SREDNJOBOSANSKOG ČETNIČKOG KORPUSA[1]

Z A P I S N I K

Starešina Bosanskih Četničkih Odreda održanog 8 jula 1943 godine u selu Gornjem Lipovcu.

Konferenciji su prisustvovali i to: Komandant Bos. Cet. Odreda brat Rade Radić, major Slavko Vranješević, kapetan Boro Mitranović, Brane Lazičić, Jovo Mišić, Uroš Drenović, Vukašin Marčetić, Nikola Forkapa, Pavo[2] Mutić, Dušan Dukić, Lazo Tešanović, Stanko Cendć, Dušan Kurtinović, Dragutin Antonić, Bogdan Vujačić, Mladen Milanović i Mićo Azarić.

1) Uzeto je u razmatranje pitanje da li treba i u buduće da postoji Komanda Bosanskih četničkih odreda i svi se prisutni slažu da je potrebno, da postoji jedna i jedinstvena Komanda Bosanskih Četnika.

2) Prima se na znanje da je na levoj obali Vrbasa od Četničkih odreda Kočić, Kralj Petar II, i Man jače, formiran jedinstven četnički Korpus sa nazivom **«-Bosansko kraiški četnički korpus«.**[3] Istovremeno konferencija odlučuje da se u roku od 10 dana obrazuje četnički Korpus na području između reka Vrbasa i Bosne, Komandant Korpusa četničkih odreda Borje, Obilić i Motajica, biće brat Lazo Tešanović, a ostalo osoblje biće izabrano i određeno na konferenciji, koja će u tu svrhu se održati u roku od 10 dana i u mestu koje će međusobno odrediti braća Rade Radić, Nikola Forkapa i Lazo Tešanović.

3) Komanda Bosanskih Četnika nastojaće da se u što kraćem roku obrazuje četnički Korpus između reke Bosne i Drine.[4]

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 205, reg. br. 13/1 (BH-V-9632).**

[2] **Pavle.**

[3] **Korpus je formiran 3. juna 1943. Vidi dok. br. 159.**

[4] **Verovatno se odnosi na formiranje Majevičkog korpusa. U izveštaju kap. I kl. Manojla Pejića od 27. jula 1943. komandantu Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine govori se o situaciji na prostoru između reka Drine i Bosne, a u vezi s formiranjem korpusa kaže se: «-Ovo je treći izveštaj od 17. o.m. do danas, kada sam primio naređenje kojim sam određen za komandanta Majevičkog korpusa« (Arhiv VII, Ča, k. 210, reg. br. 11/3). U stvari, komandant korpusa od njegovog formiranja pa do kraja bio je kapetan Stevo Damjanović Leko. U svom sastavu korpus je u 1943. imao sledeće brigade: Majevičku, Semberijsku, Tuzlansku i Podrinjsku. Dvadeset trećeg maja 1944. formirane su i ušle**

4) Obrazuje se Komanda Bosanskih četnika, nakon upražnjenih mesta u Komandi Bosanskih četnika i provedene reorganizacije u četničkim odredima, koju sačinjavaju: brat Rade Radić, Komandant B.Č.O., Komandant Korpusa ih njihovi zamenici-pomoćniici, načelnik štaba i komandant operacije major brat Slavko Vranješević i Branislav Lazičić kao referent za politička i pravna pitanja. Pored toga u sastav Komande Bosanskih Četnika ulazi delegat Vrhovne Komande sa pravom glasa i odlučivanja u svim pitanjima.[5] Komanda Bosanskih Četnika politički i vojnički prestavlja sav Srpski pošteni i čestiti narod u Bosni, te su svi Srbi dužni i obavezni izvršavati njena naređenja. Po potrebi Komanda će za svaku granu života uzeti u službu potrebne, činovnike i referente, s tim da oni po pozivu mogu prisustvovati sednicama Komande, ah nemaju prava glasa i odlučivanja.

5) Komandu Korpusa sačinjavaće Komandant Korpusa, njegov pomoćnik i komandanti brigada ih njihovi zamenici, te načelnik štaba komande Korpusa. Svaka komanda Korpusa uzeće prema potrebama života potreban broj referenata i činovnika.

U pogledu operacija svi podređeni dužni su bezuslovno ispunjavati i izvršavati naređenja pretpostavljenih Komandanata.

6) Braća oficiri koja su došla po našem zahtevu i dođeljeni na rad u pojedinim četničkim jedinicama smatraju se vojnim instruktorima, osim slučajeva u kojima su im dana naročita ovlašćenja.[6] Oficiri dodeljeni na rad u našim četničkim jedinicama obavezni su da se u svemu pokoravaju naređenjima komandanta tih jedinica, a u koliko im je učinjeno što nažao treba da pismenim putem podnosi pismeni referat delegatu Vrhovne Komande, koji će taj referat saopštiti Komandi Bosanskih Četnika i sporazumno sa njom preduzeti potrebne mere da se stvari dovedu u red. Svoje žalbe mogu da podnose samo redovnim putem tj. preko komande—jedinice u kojoj se nalazi.

u sastav korpusa, Brčanska i 2. semberijska brigada (Arhiv VII, Ca, k. 210, reg. br. 33 i 33/5). U izveštaju Damjanovića od 28. jula 1944. Vrhovnoj komandi o situaciji na terenu Majevice, govori se o formiranju Sprečanske brigade. U istom izveštaju pominje se i neka Muslimanska brigada, kojom komanduje Huso Mitić (Arhiv VII, Ca, k. 210, reg. br. 40/6).

[5] **Delegat Vrhovne komande za zapadnu Bosnu bio je kapetan Bora Mitranović. Vidi dok. br. 145.**

[6] **Dolazak oficira Draže Mihailovića u zapadnu Bosnu, lokalni četnički komandanti — »rasovi«, kako su ih oficiri podrugljivo nazivali, nisu rado prihvatali. Opširnije o ulozi i pravima oficira u zapadnoj Bosni vidi dok. br. 145, 150 i 168.**

Zelja je svih potpisnika da oficiri i komandanti pojedinih četničkih jedinica rade sporazumno i da se bez najveće nužde ne obraćaju pretpostavljenim starešinama za rešenje njihovih eventualnih sukoba.

7) Komandanti brigada kao i ostala lica od njih ovlašćena mogu da vode političke razgovore sa Hrvatima, Muslimanima, Nijemcima i svima ostalim, u kohko je to potrebno za izvršenje naših četničkih zadataka, o svakom svome razgovoru u napred navedenom smislu svaki pojedinac dužan je da u najkraćem roku izvesti svoju prvu pretpostavljenu četničku vlast.[7]

8) Za rad i neizvršavanje ili izvršavanje naređenja pretpostavljenih komandanata odgovaraće i podnositi izveštaje prvoj pretpostavljenoj četničkoj vlasti svaki pojedinac. Svaki izveštaj mora da bude osnovan i obrazložen stvarnim činjenicama.

9) Za suđenje po pogreškama četničkih starešina počevši od komandanata bataljona pa na više kod komande Bosanskih Četnika, obrazovaće se za svaki slučaj sud od pet lica. Ovaj sud obrazovaće Komandant Bosanskih četnika u sporazumu sa načelnikom štaba, a u koliko bi bili u pitanju njihovi rođaci ih lica u sličnom odnosu, ovaj sud obrazovaće njihovi zamenici ih hca ovlaštena za vršenje njihove dužnosti. Ovaj sud je sud časti i njegove presude su izvršne, ah o svakom slučaju suđenja dužan je izvestiti Komandu Bosanskih Četnika.

M.P.[8]

KOMANDANT:
R. Radić

[7] **Kako je četnička Vrhovna komanda gledala na saradnju četnika sa Nemcima i oružanim snagama NDH vidi se iz depeša majora Ostojića upućenih 20. jula 1943. kapetanu Mitranoviću, gde se, pored ostalog, kaže: »Radić (Rade — prim, red.) neka vodi politiku sa Nemcima i Hrvatima, samo im ništa ne verovati, a odrede sačuvati po svaku cenu, izbegavajući borbu sa Nemcima. Niko od oficira i komandanata, da ne razgovara sa Nemcima, nego da sve svršava Radić, kome vi dajte instrukcije. Dok ne uništimo boljševike, koji su neprijatelj broj jedan, prema svima ostalima voditi politiku« (Arhiv VII, Ca, k. 18, reg. br 27/7).**

[8] **Okrugli pečat: «Komanda Bosanskih četničkih odreda«.**

BR. 171

PISMO DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 11. JULA 1943. BRITANSKOM PUKOVNIKU BEJLIJU O RADU POTPUKOVNIKA HADSONA[1]

Gospodine pukovniče,[2]

Britanski potpukovnik g. Hadson počeo je da se tajno meša u naše čisto unutrašnje stvari i da nagovara pojedine naše komandante na neposlušnost i izneveravanje vojničke zakletve i vojničkih pravila.

Izneo je da sam na putu da budem slomljen da pristanem na saradnju sa komunistima i da ne uživam ni moralnu ni materijalnu pomoć Velike Britanije; da meni treba da ostane pod komandu istočni deo Jugoslavije i to samo Srbija i Sandžak;[3] da ima i drugih komandanata koji ne odobravaju moj rad. Samo pod ovakvim uslovima biće nam doturena pomoć u naoružanju.

Ovakvim svojim postupkom potpukovnik g. Hadson ogrešio se o najobičnije gostoprimstvo kao i naše savezničke odnose. Pitam Vas, šta bi britanska vojna uprava radila, kad bi neki od naših oficira govorio u Velikoj Britaniji protiv britanske vojske, britanske krune i interesa Velike Britanije?

Zbog ovakvog postupka potpukovnika g. Hadsona, nije poželjno da se g. Hadson ubuduće makuda udaljava iz sastava Vaše misije. Sem toga ne slažem se sa time da Vi iz ovoga štaba opštite sa Vašim prestavnicima kod komunista, jer to može da ide samo na štetu naših opštih interesa, kao i na bezbednost ovoga štaba i odreda jugoslovenske vojske u Otadžbini.

Zbog toga zahtevam i molim Vas, da se ova veza odmah prekine i da Vašim potčinjenim naredite da ne stvaraju razdor u redovima jugoslovenske vojske u Otadžbini.[4] U protiv-

[1] **Đokumenat (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII,** *Ča, k.* **20, reg. br. 14/3 (VK-Y-720).**

[2] **Odnosi se na pukovnika Bejlija.**

[3] **Vidi dok. br. 157.**

[4] **Slične zahteve uputio je Draža Mihailović svojim komandantima korpusa. Tako je 7. jula 1943. uputio komandantu Rasinskog korpusa depešu sledeće sadržine: »Englezi često vode nezgodnu propagandu preko radio Londona. Zbirno naše redove i budimo čvrsti. Njih se naš narod ni najmanje ne tiče pa se tako i ponašaju. Za njih je ovo Afrika, a mi Crnci. Ja držim situaciju u našim rukama, a sva njihova podjarmljivanja su propala. Na vama je da me u tome potpomognete i sledite. Zapamtite, oni će pokušati da kupuju naše ljude i stvore razdor u našim redovima pa da nas potčine sebi, a za svoje, a ne naše**

nom biću prinuđen da pred,uzmem potrebne mere zaštite, iako bih želeo da do toga ne dođe.

Izvolite primiti, gospodine pukovniče, izraze moga osobitog poštovanja.

11 juli 1943 god. ĐeneraP

SEFU VOJNE MISIJE VELIKE BRITANIJE PRI ŠTABU VRHOVNE KOMANDE JUGOSLOVENSKE VOJSKE, PUKOVNIKU GOSPODINU BEJLIJU

BR. 172

NAREĐENJE ŠTABA KORPUSA GORSKE KRALJEVE GARDE OD 13. JULA 1943. KOMANDANTU 2. BRIGADE ZA UNIŠTENJE PRIPADNIKA I SIMPATIZERA NOP-a NA TERITORIJI KORPUSA[1]

ŠTAB KORPUSA
GORSKE KRALJEVE GARDE
br. si.
13 juli **1943** god.
Slobodne srpske planine

KOMANDANTU 2. brigade[2] GKG

I

Komandant Gorske Garde Nj. V. Kralja Petra II radiogramom br. 363 i br. 361 dostavio je sledeće:

račune, ovo poverljivo saopštiti svima starešinama, a isto i susedima« (Arhiv VII, Ca, k. 278, reg. br. 18/1—24). Draža je svojim potčinjenim komandantima na terenu često ponavljao naređenje da ne dozvole britanskim misijama da se uvere u pravo stanje stvari. O tome 28. avgusta 1943. javlja komandantu Rasinskog korpusa: »U ovom smislu naređujem da sa puno pažnje ophodite se sa engleskim misijama, ali da im onemogućite svaki kontakt sa komunistima i da me o svakom takvom slučaju izvestite. Englezi bi rado uhvatili vezu sa njima i najmanjom grupom iz Srbije, samo da bi nam dokazali da ne vladamo potpuno Srbijom, a pored toga da bi vršili sabotaže bez obzira na represalije, samo da bi nas ucenili da i mi to radimo. Svaki onaj, koji u ovome pomogne namerno ili iz nehata čini najveću izdaju prema narodu i takve odmah likvidirati« (Arhiv VII, Ča, k. 287, reg. br. 18/1—31).

[5] **Odnosi se na Dražu Mihailovića.**

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 27, reg. br. 23/2 (S-V-1230).**

[2] **Reč je o Orašačkoj brigadi, kojom je komandovao poručnik Milovan Nedeljković.**

»Kako znate i umete hitno organizujte istrebljenje aktivnih Mošinovaca kao i njihovih jataka sa našeg reona. Moraju po cenu svih nas da se isteraju. Noćne zasede i sve trikove upotrebite. Događaji su pred nama, Čiča naređuje pripreme.«[3]

»Zabranjujem puštanje ljudstva na odstustvo. Bolesne zadržati do ozdravljenja na našem reonu.

Odmah formirajte pionirske čete za rušenje. U svakoj brigadi po jednu jačine po 80 ljudi.«

Na osnovi prednjeg naređenja komandanti brigada odmah će uporedo sa radom na organizaciji organizovati ob. službu i formirati leteće jedinice od ljudstva koje je već sad pod oružjem kao i ljudstva za koje je naređeno da se mobiliše. Sa ovim letećim jedinicama krstariti po reonu brigade, tako da se u svako doba oseća i na celoj teritoriji brigade da su naši odredi prisutni.

Formiranju. pionirskih četa pristupiti odmah, s tim što će za sada u našem radu radi prikrivanja cilja formiranja ovih četa čete nositi naziv »tehnička četa«. U ove čete mobilisati isluženike inžinjerislkih jedinica kao i majstore. Za formiranje ovih četa uzeti ljudstvo od 20—35 godina.

II

Komandanti brigada prikupiće odmah sve starešine prema rasporedu koji je previđen naređenjem mojim od 8,o.m. kao i ljudstvo koje se sada nalazi pod njihovom komandom, svojom naredbom izvršiti raspored komandanata bataljona i odrediti ime za reone, pa odmah pristupiti radu na organizaciji.

III

Prema podatcima sa kojima raspolažem u Mladenovcu, Aranđelovcu, Lazarevcu, pa i u Topoli koneentrišu se okupatorske trupe kojima je verovatno nam era pretres terena.[4] Zbog toga naređujem najveću oprezu o obaveštavanje a kretanje jedinica za vreme dok se ove potere ne završe vršiti samo noću. Organizovati vezu i kanale svako na svojoj teritoriji, tako da se u slučaju pretresa terena jednice mogu ra-

[3] **Iskrcavanje saveznika na Siciliji 10. jula 1943, Draža Mihailović je ocenio kao povoljan momenat za opštu akciju, pa je u tom smislu 11. jula 1943. depešom 2905 poslao raspis, u kojem skreće pažnju da se starešine upoznaju sa direktivama za glavnu akciju, da preduzmu rad po tim direktivama, pripreme pionirska odeljenja, prouče objekte za rušenje itd. (Arhiv VII, Ča, k. 287, reg. br. 18/1—25).**

[4] **Vidi dok. br. 177.**

sturiti na sitnije delove, pa se posle kad prođe opasnost prikupiti na ugovorenom zbornom mestu ili preko veza. Svaki oružani sukob sa okupatorskim trupama izbegavati.

IV

U poslednje vreme u jedinicama dosadašnje 2. leteće brigade učestali su slučajevi krađe, jurenja za ženskima i odvođenja obveznika i oružja sa tuđe teritorije. Svi ovi kao i slični slučajevi veoma loše karakterišu pred narodom naš korpus i ceo pokret i to baš sada u ovim krajevima gde narod prvi puta vidi Ravnogorce. Najžalosnije je što se slučajevi krađe dešavaju baš kod naših pristalica. Za svaki slučaj pa i najmanje krađe krivac će biti stavljen pod preki sud. Isuviše mnogo posla imamo na organizaciji i propagandi a da bi mogli sada misliti na lična uživanja. Starešne treba da vode računa da vojnici i seljaci posmatraju svaki njihov pokret i da starešina mora uvek da služi za primer.

Komandanti pojedinih jedinica treba uvek da sarađuju jed[an sa] drugim i da se pomažu, a odvođenjem pojedinih vojnika i uzimanjem oružja [na]staju svađe i nesloga. Za svaki ponovni slučaj starešina će biti uzima [n na] odgovor. Komandantu 2. brigade odobrio sam zbog prilika na terenu da sa [te] ritori je 3. brigade uzme izvesan broj vojnika. Ove vojnike sa njihovim oružjem, koje je uzeto sa reona 3. brigade komandant 2. brigade uputiće tako da se 27. o.m. do mraka svi jave komandantu 3. brigade. Za ljudstvo kojničkog diviziona koje se sada nalazi pod komandom komandanta 2. brigade sledovaće naređenje.

V

Sve starešine nastaće da se komunisti unište i organizacija brigada izvrši što pre, tako da do dolaska komandanta Garde bude gotova.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

Po zapovesti komandanta
pomoćnik poručnik,
Mil. P. Medić[5]

M.P.[6]

[5] **Milan.**

[6] **Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 21«.**

BR. 173

OBAVEŠTENJE KOMANDANTA DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE OD 16. JULA 1943. KOMANDANTU BOSANSKOKRAJIŠKOG ČETNIČKOG KORPURSA O BORBAMA PROTIV JEDINICA NOVJ NA DINARI I POTREBI VOJNO-POLITIČKOG JEDINSTVA ČETNIKA IZ DALMACIJE I ZAPADNE BOSNE[1]

SAMO SLOGA SRBINA SPAŠAVA!

STAB DINARSKE CETNICKE DIVIZIJE
ĐENERALŠTAB
Str. Pov. Br. 329
16 - VII- 1943 god.

KOMANDANTU KORPUSA BRATU UROSU DRENOVIČU.[2] —

U prilogu ovog akta dostavljam Vam Uredbu o prijekom vojnom sudu, kao i moju naredbu povodom slučajeva pljačke,[3] da isto koristite na teritoriji zapadne i srednje Bosne saobrazno situaciji koja kod Vas vlada.

Primio sam nezvanične podatke o Vašoj reorganizaciji i obrazovanju Korpusa,[4] što me vrlo veseli. Jedinstvo i sloga u današnjim danima od životnog su značaja za ceo Srpski narod. Da su pojedinci od ranije toga bili svesni danas bi vojnička i politička situacija bila u potpunosti u našim rukama. Mi smo u zakašnjenju s obzirom na sveitske događaje pa zato moramo žuriti da nas događaji ne zateču nespremnim i nesposobnim, da ostvarimo naš politički cilj, a to je stvaranje etnički čiste Srpske države.[5] Istorija će reći svoje, a narodni sud osudiće sve one koji su svojim negativnim postupcima iz ličnih i sebičnih razloga onemogućavah stvaranje vojničke sile, koja je jedino sposobna i u stanju da zagarantuje i naš politički program. Zbog toga, potrebno je da svaki pojedinac povede strogo računa o tome šta radi, te da ne uđe u red onih, kojima ćemo najstroži je suditi. Sve snage moramo uložiti na to da stvorimo vojsku i da je damo u ruke sposobnim starešinama. Tako će samo naše vojno četničke jedinice biti u stanju da ispune onaj zadatak koji im stavlja u dužnost interesi Srpskog naroda, Nacionalna istorija Kralj i Vrhovna komanda.

[1] **Overen prepis originala (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 152, reg. br. 9/6 (BH-V-365/3).**

[2] i [4] **Reč je o Bosanskokrajiškom četničkom korpusu, koji je formiran 3. juna 1943.**

[3] **Redakcija nije pronašla navedene priloge.**

[5] **Vidi knj. 1, dok. br. 1.**

Kod nas je situacija sledeća:

Prema nama su: 10-ta, djelovi 6-te i 4-te bosanske brigade 2-ga Lička proleterska brigada i Sevemo Dalmatinski odred. Borbe su skoro svakodnevne. U oiblasti Glamoča i Livna nalazi se naš Korpus »Gavrila Principa«,[6] koji vrši uspešno čišćenje terena od nacionalnih izroda.[7] Ostale snage su u pripremi za ofanzivu prema Lici, o čemu ste izvešteni od komandanta Korpusa «G. P.«. Neophodno je potrebno da se naše snage ujedine i da otpočnemo najenergičnije i najbrže uništavanje »Titovaca«, kako je to u ostalom i V. K. naredila. S toga očekujemo izveštaj preko brata Plećaša[8] od Vas kako bi doneli definitivan plan o zajedničkom radu.

Prema Hrvatima vodimo nacionalnu politiku na našoj bazi, ah bez rezultata, jer su oni zahvaćeni novim komunističko-republikanskim pokretom kome su Mačekovci[9] srž.

Itahjani su do sada prema nama korektni.

Nemaca *za* sada nema u našoj blizini, sem u Livnu i Glamoču.

Saznajemo da se u severnoj Lici vrše operacije u pravcu Otočca od Senja.

Kod nas je stigao ppukovnik brat Aćimović[10] koji je naredbom VK. određen za Komandanta Like i Bosne. Njegov dolazak nas vrlo raduje i nadamo se velikom uspehu od njega za našu opštu stvar.

Svetska situacija, što Vam je svakako poznato, kreće se u znaku savezničkog napredovanja.

Držite nas što češće obaveštenim preko Ivića,[11] a mi će mo to isto činiti sa naše strane. Javite nam dah imate kakvih vesti od »čika Branka« i gde se on sada nalazi?.

Srbi na okup!

S Verom u Boga, za Kralja i otadžbinu i Bratski pozdrav.

Komandant, vojvoda,
Mo'lmčilo R. Đujić s.r.

Da je prepis veran svom originalu tvrdi i overava:

Luka V. Đukanović

[6] i [8] **Reč je o Grmečko-klekovačkom četničkom korpusu, pod komandom kap. Đure Plećaša.**

[7] **Odnosi se na pripadnike NOP-a. Vidi tom V, knj. 15, dok. br. 60.**

[9] **Misli se na Vladka Mačeka i Hrvatsku seljačku stranku (HSS).**

[10] **Odnosi se na dr Mladena Zujovića. Vidi dok. br. 167 i 186.**

[11] **Bogdan.**

BR. 174

NAREĐENJE ŠTABA KORPUSA GORSKE GARDE OD 16. JULA 1943. KOMANDANTU 2. BRIGADE ZA UNIŠTENJE PRIPADNIKA NOP-a NA RUDNIKU[1]

STAB KORPUSA GORSKE GARDE
NJ. V. KRALJA
16 juli 1943 god.
Slobodne srpske planine

KOMANDANTU 2 brigade[2].—

Grupa od 150 komunista nalazi se na južnim padinama Rudnika do sela g. Cmuće,[3] gde se povukla zbog nagoveštenih poterà u Orašačkom srezu.[4]

Inspektor vrhovne komande[5] naređenjem svojim od 14 jula 1943 god. naredio je udruženu akciju uništenja ove grupe komandantima: ljubićske brigade,[6] I ravnogorskog korpusa, I šumadiskog, i gardiskog korpusa.

Sve jedinice za ovu akciju imaju biti na svojim mestima 21 jula uveče i to:

1) Ljubićska brigada na prostoru s. Lipovac — s. G. Crnu će — Dugo Polje.

2) I Ravnogorski korpus na prostoru s. Svračkovci — s. Majdan,

3) I Šumadiski korpus na prostoru s. Kamenica — s. Ramača.

4) Gardiski korpus na prostoru s. Ljubičevac — M. Blagoveštenje — s. Manojlovci, i na prostoru s. Trešnjevica — s. Vukosavci — s. Jelovik — s. Garaši, s tim da sve jedinice budu na zasedama a jedan deo snage na pogodnom mestu izdvojen kao rezerva za rušenje.

U cilju izvršenja prednjeg zadatka naređujem:

1) III Brigada prikupiće svo naoružano ljudstvo na svome reonu i zasedama zatvoriti sve pravce sa Rudnika ka s. Lju-

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, k. 27, reg. br. 24/2, (S-V-1231).**

[2] **Naziv jedinice je napisan mastiljavom olovkom ćirilicom.**

[3] **Odnosi se na 1. šumadijski bataljon i Čačanski NOP odred. U toku 16. jula 1943. te su jedinice napali pripadnici SDS. Napad je odbijen, bez gubitaka (tom I, knj. 5, dok. br. 79 i 100).**

[4] **Vidi dok. br. 172.**

[5] **Jevrem Simić.**

[6] **Brigada je bila u formacijskom sastavu 2. ravnogorskog korpusa. Njen komandant je bio kap. II klase Radiša Ceković.**

bičevcu i M. Blagoveštenju i s. St. Masloševu zaključno sa Ševića kosom na severu gde će uhvatiti vezu sa delovima štabne čete u s. D. Satomji.

2) Stabna četa zatvoriće pravac od Rudnika ka s. Šatornji.[7]

3) I Brigada, zatvoriće jednim bataljonom sve pravce između s. Jarmenovaca i s. Šatomje, a ostatak brigade prikupiće se u s. G. i D. Trešnjevica — Orlovac.

4) II Brigada do određenog vremena zatvorće svojim rasporedom u s. Vukosavcima i s. Jeloviku sve pravce od Rudnika ka Bukulji i Venčacu.

Sve jedinice sa ovako postavljenim zasedama imaju biti na svojim mestima 21 jula do 21 čas.

Razviti obaveštajnu službu do maksimuma na sve moguće načine.

Ugovoreni znaci: za sve jedinice beo povez oko leve ruke i glasom »*dri* desno«. Komandant 1 i 3 brigade pri dolasku na određena mesta poneće sa sobom potrebne količine brašna za dva dana. Ostale potrebe uzimati na licu mesta na priznanicu ili za gotov novac. Veza samnom preko komandanta s. Blaznave.

Komandant 3 brigade uputiće mi 21 do podne jednu naoružanu trojku koja će služiti za vezu između ovoga štaba i inspektora vrhovne komande. Ljudstvo ove trojke da bude rodom iz Stragara i s. Ramače.

Komandant 3 brigade sa mesta na kome se sada nalazi doći će na određeno mesto preko s. Vinče, s. Prijana i s. Trešnje vice.

U slučaju potere od strane Nemaca i Bugara jedinice će se skloniti na pogodna mesta i u opšte izbegavati borbu sa okupatorom. Sve pokrete pri dolasku na određeno mesto vršiti samo noću. Radi suzbijanja komunističke obaveštajne službe od dolaska na određenu prostoriju zabraniti prolaz svim licima u pravcu sreza kačerskog.

Po dolasku na određenu prostoriju svi komandanti će me izvestit.

Po zapovesti komandanta
pomoćnik poručnik:
Mil. P. Medić

M.P.[8]

[7] **Odnosi se na Donju Satornju.**

[8] **Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 21«.**

BR. 175

PISMO DRAŽE MIHAILOVICA OD 17. JULA 1943. ĐORĐU LAŠICU O RADU NA OBNOVI ČETNIČKIH JEDINICA U CRNOJ GORI POSLE RAZORUŽANJA ČETNIČKIH ODREDA OD STRANE NEMACA[1]

Dragi Lašiću[2],

Posle napada Nemaca na Kolašin i nastale situacije[3], posle toga odredio sam Vas za komandanta na mesto Pavla. Pod Vašom komandom biće srezovi: Andrijevički, Beramski, (B. Polje), Kolašinski, Šavnički (Zabljacki) kao i srezovi u Metohiji. Srezove starog Rasa izdvojio sam i stavio pod komandu kapetana Lukačevića[4]. Ovo sam učinio zbog promene u situaciji, obimnosti prostorije i radi lakšeg komanđovanja. Za izvođenje operacija u toku naše glavne akcije[5] jedinice starog Rasa pod komandom kapetana Lukačevića biće pod Vašom komandom. U koliko Vam nisu poznate direktive za našu glavnu akciju, naredio sam Perhineku[6] da Vas sa istim upozna.

Određivanje komandanata brigada i korpusa na Vašoj teritoriji izvršite Vi u saglasnosti sa Lukačevićem i Perhinekom. Za ove komandante odrediti starešine koji su se u dosadašnjim borbama istakli svojom hrabrošću, energijom i veštinom u komandovanju i vođenju jedinica i prvenstveno od mlađih ljudi koji su u stanju da izdrže sve ratne štrapace i teškoće. Sve ove starešine moraju se nalaziti u šumi. Ovakvih

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 2, reg. br. 38/2 (VK-V-86). Tekst je u originalu na više mesta podvučen olovkom.**

[2] **Đorđe, major.**

[3] **Vidi dok. br. 166.**

[4] **Vojislav.**

[5] **Pojmovima »glavna akcija«, »dani momenat«, »dani trenutak«, »odlučujući momenat«, »pogodan trenutak« itd., Draža Mihailović je označavao čas kada će nastupiti povoljni uslovi za borbu četnika protiv okupatora. Draža je te pojmove tako objašnjavao na suđenju 1946. u Beogradu (Izdajnik i ratni zločinac Draža Mihailović pred sudom, Beograd 1946, str. 108—112). Draža Mihailović je 26. juna 1943. obavestio Sinišu Ocokoljića, komandanta Mlavskog korpusa, o opštoj akciji gde, pored ostalog, piše: »Ne možemo dići ustanak da bi spasili žetvu. Naša opšta akcija vezana je za invaziju, a invazija od nas ne zavisi. Ipak se nadam da će ovoga leta nastupiti odlučujući događaji, ali kad to još neznamo« (Arhiv VII, Ča, k. 299, reg. br. 32/2). U depeši upućenoj 10. decembra 1943. komandantu Rasinskog korpusa, pored ostalog, kaže se: »... U odnosu na okupatora mi imamo utvrđenu liniju, od koje nećemo otstupiti makar što bilo, sve dok ne dođe do invazije Balkana. Ovo radi znanja samo za komandante korpusa i više starešine« (Arhiv VII, Ča, k. 278, reg. br. 18/1—55).**

[6] **Rudolf.**

starešina ostalo je dovoljno na licu tako da se mogu popuniti sa komandama mesta.

Nastanite svim silama i svojim autoritetom da se sve naše nacionalne snage okupe i što čvršće zbiju svoje redove, jer nam uskoro prestoje krupni i odsudni događaji koje moramo dočekati spremni.

Za produženje rada daju Vam se sledeća uputstva:

1.— Obzirom na sadašnju situaciju nesme se dozvoliti ni po koju cenu »legalizacija« naših jedinica ni pod kakvim vidom. One moraju ostati u šumi.

2.— Svaka brigada treba da ima aktiviran odred od najmanje 50—100 ljudi, koji će krstariti na svome reonu. Ovi odredi ima prvenstveno da vrše čišćenje svoga terena od zaostalih komunističkih grupa a sem toga i da vrše propagandu. Po potrebi ovi odredi mogu se i ojačati toliko da sa sigurnošću izvrše svaki dobiveni zadatak.

Sem toga ovi odredi treba odmah da otpočnu sa napadima na okupatorske jedinice, koje se budu kretale po njihovom terenu kao i na slabije okupatorske garnizone. Sve ovo zahteva sadašnja situacija u kojoj se nalazimo. Težiti da se delom ovi napadi izvode i pod vidom Mošinovaca[7] u cilju da se i okupator što više angažuje za njihovo uništavanje. U kohko se ovakvim akcijama dođe do zarobljavanja Italijana, može se vršiti zamena za naše istaknute ljude, koje je okupator odveo u internaciju, a čiji je rad neophodan na ternu.

3.— Nesme se dozvoliti, ni po koju cenu, da raznim smicalicama okupatora naše ljudstvo padne u klopku, bude razoružano i odvedeno u ropstvo. Sigurno je da će sadašnje teške materijalne prilike okupator pokušati da iskoristi u ove svrhe. Ne naseđati ovakvim okupatorskim lažima. Za eventualna ovakva iskorišćavanja okupatora u cilju pomoći narodu naći pogodna lica koja će to izvršiti bez uštrba po naše opšte interese i tajnu.

4.— Ne odobravam formiranje savetodavnih odbora po srezovima za komandovanje jedinicama. U koliko se ovakvi odbori budu formirali njihova uloga treba da bude čisto socijalnog i humanog karaktera. Pomoću ovakvih odbora treba organizovati bratsku pomoć koja se sastoji u ukazivanju pomoći izbeglacama i sirotinji. U tu svrhu odbori će uzimati od bogatijih namirnice i druge životne potrebe i dodeljivati izbeghcama i sirotinji. Oduzimanje ovih potreba ne sme se vršiti na siìLu već dobrovoljno. Na uzete stvari davati propisne priznanice sa naznačenjem koliko je čega i od koga uzeto i kome je dodeljeno. Ovakve priznanice hkvidiraće se odmah posle rata.

[7] **Jedan od četničkih izraza za pripadnike NOP-a.**

Da bi ovi odbori mogli izvršiti svoj zadatak ukazivanja bratske pomoći, budite u tesnoj vezi sa Lukačevićem i stvorite plan za nabavku i dotur hrane iz Starog Rasa.

5.— Potrebno je da sada razvijete što jaču propagandu kako protiv Mošinovaca tako i protiv okupatora. Perhineku su već depešom dostavljena neka uputstva za propagandu u vezi sa najnovijom situacijom. Tražite da Vas sa njima upozna.

Akcijom protivu okupatora treba Mošinovcima izbiti iz ruku adut da naši delovi sarađuju sa okupatorom. Svuda isticati da smo u otvorenom sukobu i najvećem neprijateljstvu sa okupatorom.

I u novoj vladi, ja sam zadržao isti položaj.[8] Sto se o našoj akciji sada manje govori preko radio Londona, to je zbog toga što sam odbio da se stavim pod njihovu komandu i izvršavam sva njihova naređenja kao i da ustupim jedan deo teritorije komunistima.[9] Sve ovo netreba nikoga da buni jer mi znamo svoj nacionalni put i na njemu ćemo istrajati do kraja.

Naročito istaći poslednju nemačku kaznenu ekspediciju u vezi sa radom komunista i da su za sve njene posledice jedino isključivo krivi komunisti.[10]

6.— U pogledu ostalih srezova u staroj Crnoj gori za sada da ostanu dosadašnji komandanti stim da nesme niko biti »legalizovan« i da i za njih važi sve što je Vam napred saopšteno. U koliko se ukaže potreba za određivanje novih komandanata, Lukačeviću su dostavljene blanko potpisane naredbe za postavljanje koje će u saglasnosti sa Vama i đeneralom Blažom[11] popuniti i dostaviti kome treba.

7.— Perhinek je ostao i dalje delegat V.K. sa zadatkom dostavljanje mojih naređenja komandantima i praćenje rada na terenu; propaganda i obaveštajna služba za račun V.K.; Rukovođenje poslovima prema Albaniji u duhu dobivenih upustava; rukovanje novčanim sredstvima i đodeljivanje komandantima po mojim naređenjima.

Poručnik Kukhć[12] ima da organ i zuje centar za vezu za celu Crnu Goru sa zadatkom: prikupljanje radio materijala koji je ranije bio po odredima, nabavku novog i izradu radio stanica; prikupljanje radio telegrafista i ostalog stručnog osoblja i raspoređivanje po stanicama.

[8] **Reč je o jugoslovenskoj kraljevskoj vladi sa Milošem Misom Trifunovićem na čelu. Vlada je obrazovana 26. juna 1943.**

[9] **Vidi dok. br. 157.**

[10] **Odnosi se na razoružanje dela Limsko-sandžačkih četničkih odreda od strane nemačkih trupa.**

[11] **Đukanović.**

[12] **Mirko.**

8).— Kod mene je dolazila delegacija izbeglica iz Metohije i tražila da se od izbeglica iz Metohije formira dečaniSki odred. Za komandanta su predložili sreskog načelnika Vuksana Gojkovića[13]. Ja nemam ništa protiv ovoga i Vi ćete u dogovoru sa Lukačevićem i Perhinekom ovo pitanje rešiti s tim što će biti pod Vašom komandom i formiraće se kao dečanski korpus. Jedinice ovoga korpusa prvenstveno upotrebljavati za zadatke u Metohiji.

9).— Obzirom na sadašnju situaciju u Italiji nije isključena mogućnost da Italija u toku ovoga leta ispadne iz rata. Zato budite pripravni i preduzmite sve mere da u danom momentu budete gospodar situacije na terenu.

10). O svemu ovome izvestite i đenerala g.Blaža.

Nadam se da ćete i ovoga puta uložiti sav svoj trud i autoritet da naša nacionalna stvar pođe najboljim putem.

Želim Vam uspeh u radu.

17. jula 1943 g. Cika Doka

Prilog[14]

M.P.[15]

[13] Prema izveštaju vojvode Vuksana Gojkovića, komandant Dečanskog odreda, od 16. jula 1943, Draži Mihailoviću, odred je formiran od izbeglica sa područja Plava, Gusinja i Metohije. Prema istom izveštaju, ovlašćenje za formiranje odreda Gojković je dobio od majora Perhineka 1. juna 1943 (Arhiv VII, Ca, k. 142, reg. br. 15/1).

[14] Ispod datuma Draža je dopisao mastilom, ćirilicom: »Prilog«. Dalji tekst je nečitak (oštećen), a verovatno glasi: »naredba o postavljenju Đorđa Lašića«.

[15] Okrugli pečat: Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 1.«

BR. 176

ZAPOVEST KOMANDANTA 502. KORPUSA OD 20. JULA 1943. POTČINJENIM BRIGADAMA ZA NAPAD NA JEDINICE NOv'J U REJONU TICEVA[1]

Stab 502. korpusa[2]
O.Br. 25.
20 jula 1943 god. u 15 čas.
P o l o ž a j

Z A P O V E S T [3]

Sekcija: Knin — Šibenik — Drvar — Split

Neprijateljske snage 10. Krajiške brigade i nekih sitnijih delova 4. i 6. Krajiške brigade ugrožavaju naše stanovništvo u zoni Grahovo — Livno — Glamoč — Drvar i napadaju na naše odrede u toj zoni.[4] Glavne neprijateljske snage koncentrisane su u zoni Tičeva[5], dok slabiji delovi silaze prema Grahovu i Marinkovcima.

Naš korpus, »Gavrila Principa«[6] nalazi se već duže vremena u borbi sa neprijateljem u označenoj zoni,[7] a glavne su mu snage, po poslednjim podacima, na Borovači (1265).

Kosovski korpus noću 20/21 juli t.g. krenuće pravcem: Kosovo — Palača — Uništa — Privija — Barova glava (1265), gde ima stići 20 jula do 11 čas. i zalogoriti u šumi blizu vode na određenom položaju na kome će uhvatiti vezu sa 1. brigadom »G.P.«[8].

Naš korpus ima zadatak da se koncentriše na Sjedinovcu (Točak) gde će se ulogoriti u bližim izvora u šumi.

Za izvršenje ovoga

N A R E Đ U J E M :

1) 1. brigade, sa 150 boraca iz 2. brigade, komandant por. Milosevic*.

~~Ukupno 450 boraca~~:

1) Danas u 17 čas. uputiće 2. bataljon da posedne položaje: Plešivica i Badanj, sa zadatkom da štiti pokret korpusa.

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 152, reg. br. 15/6 (H-V-384).**
[2] **Dinarski korpus, u sastavu Dinarske divizije.**
[3] **Vidi dok. br. 186 i 205.**
[4] **i [6] Vidi dok. br. 111 i 173.**
[5] **Reč je o jedinicama [6]. NOU divizije.**
[7] **Vidi tom V, knj. 17, dok. br. 100.**
[8] **»Gavrilo Princip«.**
[9] **Miodrag.**

Povlačenje sa položaja preduzeće tek po izvršenom koncentrisanju korpusa na Sjedinovcu. Komandant 2. bataljona uputiće jednu desetinu sa jednim puškomitraljezom da posedne Vršinu.

Glavnina brigade polazi noću 21 jula 1943 god. u 2 časa pravcem: Topolje — Vrpolje — Suho Polje — Mekote — Pitomi Vrh — Sjedinovac, sa zadatkom da do 11 čas. izbije na Sjedinovac.

Brigada se kreće na čelu korpusa, te će se ista obezbediti prethodnicom i u opšte izvršiće obezbeđenja po ratnoj službi.

Po izlasku na Sjedinovac komandant brigade poslaće odelenje za vezu (jačine jedne desetine) komandantu 501. korpusa,[10] na Borovoj Glavi (1265).

Komandant će pre polaska uputiti u Stab oblasti jednog ordonansa.

Pre polaska uputiti Zivka Borovniou u odred Marića.[11]

2) 3. brigada: komandant poručnik Pupavac Jovo.

Ukupno 550 boraca

2) Polazi noću 21 o.m. u 2 čas. i 15 min. iz Topolja na začelju 1. brigade 502. korpusa i kreće se pravcem za 1. brigadom.

Komandant 3. brigade odrediće zaštitnicu korpusa. Ispred zaštitnice korpusa kretaće se štab Oblasti (Zlatiborski odred[12] i prateća četa). Stab polazi iz Topolja.

[10] **Reč je o Kosovskom korpusu pod komandom art. kap. I klase Novaka Mijovića.**

" Đorđe Đoko, komandant Komitskog odreda Dinarske četničke oblasti.

[12] **Radi se o četničkom Zlatiborskom odredu pod komandom vojvode Radomira Đekića, jačine oko 120 boraca.**

Komandant 3. brigade naredиće komandantu zaštitnice da se javi komandantu Dinarske oblasti i da ga izvesti o času polaska.

Komandant brigade pre polaska uputiće jednoga kurira u štab Oblasti.

Pre polaska komandant će uputiti Isu Stoisavljevića, sa 40 boraca, u odred Marića, koji je predviđen za izvršenje specijalnih zadataka.[13]

Komandant brigade uputiće mi 4 kurira za održavanje veze.

3. Municiju i hranu izdeliti u duhu izdatih zapovesti.

4. Organizacija sanitetske službe izvršiće se na sledeći način: u svakoj četi odrediti po 2 nosioca ranjenika. U svakom bataljonu po 6, a u svakoj brigadi po 10 nosioca ranjenika. U borbi niko drugi ne sme nositi ranjenika, osim određenog ljudstva.

5. Dostavljeni su komandantima zasebnim aktom.

Znaci za vezu sa Marićevim odredom: U sumnjivim slučajevima odred će dati znak bacanjem 2 bombe, jedne za drugom. Odgovor ima biti 3 metka.

Svetlosni znaci:	Poziv — 2 puta po 2 u razmaku dok se izbroji 5
i zvučni	Odziv — 2 puta zvižduka ili signala sa lampom

6. Pokret mora ostati u najvećoj tajnosti za neprijatelja, a tako isto i na logorovanju. Zato skrenuti pažnju obezbeđujućim delovima da se [ne] fotografišu mnogopo položajima, već da koriste prirodne zaklone, kojih ima naternu.

7. Komandanti brigada dostaviće zastupniku komandanta Oblasti kap. g. Ciganoviću[14] podatke o onim borcima koji se ne budu odazvali pozivu, radi postupka.

[13] **Odred je imao zadatak da likvidira partizanski štab u s. Otrić. Više o tome vidi tom V, knj. 17, dok. br. 181 (Arhiv VII, Ča, k. 152, reg. br. 20/6) : izveštaj komandanta Komitskog odreda od 27. jula 1943. komandantu Dinarske četničke oblasti o izvršenoj akciji na s. Otrić.**

[14] **Svetozar.**

8. Brigade će pre polaska dobiti propagandni materijal od propagandnog otseka i isti će pri nastupanju rasturiti i lepiti na zgradama po naseljenim mestima, kroz koja budu prošli.

9. Komandanti brigada odrediće intendante, svako za svoju brigadu. Komandant 3. brigade odrediće komandira eksploatacionog odelenja i još 3 borca za eksploataciono odelenje. Komandant 1. brigade odrediće 3 borca za eksploataciono odelenje. Isto odelenje javiće se potpisatom u Topolju u 2 časa 21 o.m.

10. Svaka pljačka zabranjuje se po cenu smrtne kazne, što će komandanti pre polaska jedinicama saopštiti.

11. Skrećem pažnju svim starešinama i borcima na pravilno izvršenje svih naređenja, jer ću u protivnom biti prinuđen da odredim preki sud na terenu, koji će krivcu suditi na hcu mesta.

12. Sada je 16 časova.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

Dostavljeno:
Komandantu 1. i 3. brigade po kuriru u 16 čas.
Štabu Dinarske oblasti.

Ađutant-pporučnik,
Ljub. V. Tomić

Zast. Komandanta-kapetan,
Zivad. Đ. Mladenović

BR. 177

NAREDBA KOMANDANTA 1. TAKOVSKE BRIGADE OD 22. JULA 1943. O LOJALNOM DRŽANJU PREMA NEMCIMA I PREDUZIMANJU REPRESIVNIH MERA PREMA PROTIVNICIMA RAVNOGORSKOG POKRETA[1]

NAREDBA STR. POV. BR. 15

KOMANDANTA I TAKOVSKE BRIGADE[2] JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI

za 22. juli 1943 g.

I.

Pred nekoliko dama preživeli smo jednu strahovitu terorističku akciju okupatora — kaznenu ekspediciju[3], koja je ostavila kod nas bolne i krvave tragove. Ova akcija po svojim strahovitim posledicama, nadmašila je sve dosadanje, a okupator u svojoj svireposti nadmašio je najdivlju zver.

Nemci, koji su sada divlje zveri na izdisaju, u svome divljem besu i slepoj mržnji prema nama Srbima, upali su u naš srez — u srce Srbije, sa namerom da nas unište. Obrazovali su kaznenu ekspediciju od naših krvnih neprijatelja: komunista, ustaša, bosanskih muslimana i banatskih švaburina i uputili na nas u terorističku akciju, pod izgovorom da nas kazne.

Svesni svireposti okupatora nastojali smo svima, silama da ga ničim ne izazovemo. Davali smo mu sve šta je tražio: hranu, stoku i ostale životne potrebe, lišavajući se na taj način najpotrebnijih sredstava za život, samo da ga ne izazovemo. Niti jedan naš metak nije ispaljen na okupatora, iako se u svima krajevima naše otadžbine vode ogorčene borbe sa okupatorom na život i smrt. Cela je Jugoslavija upaljena, samo je

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom u Arhivu VII, Ča, k. 21, reg. br. 46/6 (S-V-167).**

[2] **Brigada je formirana početkom 1942. Prvi njen komandant bio je poručnik Zvonimir Vučković. Početkom 1943. od ove brigade formirana je Grupa takovskih brigada sastava 1. i 2. takovska brigada. Komandant Grupe bio je potporučnik Svetomir Anđelković, komandant 1. brigade potporučnik Čedomir Unković, a 2. potporučnik Krsto Kljajić.**

Naredbom Draže Mihailovića od 1. jula 1943. poručnik Cedomir Unković je postavljen za komandanta 2. takovske brigade, a Krsto Kljajić za komandanta 1. takovske brigade (Arhiv VII, Ča, k. 2, reg. br. 34/2).

[3] **Vidi dok. br. 172 i 174.**

naša Srbija mima, a u celoj Srbiji najmirniji je bio naš srez Naše jedinice, formirane po naređenju Njegovog Veličanstva Kralja izbegavale su svaki susret sa Okupatorom i svako izazivanje Okupatora u tolikoj meri, da za vreme ove terorističke akcije, kao i pre, okupator nije primetio niti jednog oružanog niti nenaoružanog četnika. Ova kaznena ekspedicija nije bila upućena da nas »kazni« za neku našu nelojalnost ili izazivanje okupatora, jer toga nije ni bilo, već su je uputile sluge Hitlera — loše sluge goreg gospodara, u slepoj mržnji prema nama Srbima da nas unište i da nam zatru pleme.

Doživeli smo ono što je retko ko pre nas doživeo. Divlje horde komunista, ustaša, muslimana i banatskih Nemaca pod komandom nemačkih oficira došle su: divlje, krvoločne, alapljive, pijane, bezbožne i zapojene šlepom mržnjom prema nama Srbima. Ove horde radile su ono što dosada nisu radili ni najdivljiji narodi, niti bi radile divlje zveri.

Ubijah su mladiće, starce i starice, batinah su svakoga na koga su naišli, odveli su[4] ljude, žene i deou prikupljene na polju na kopanju i po kućama: zapahli su sela: Družetići, Kamenica, Gojna Gora i Banjani i mnogobrojne kuće po ostalim selima: zapahli su crkve u Banjanima i Kamenici, nakon što su ih opljačkah i opoganih — vršili nuždu na svetome oltaru. Konje su odvodili u crkve: pljačkah su sve šta je za njih predstavljalo vrednost; klali i odvodili stoku, a onu koju nisu mogh da uhvate, ubijah su iz pušaka. Večito pijani, ulazili su u naše domove sa slinama na ustima, izbezumljeni od pića silovah su naše majke i sestre i pred ženama skidah se do gola i po kućama vršili nuždu. Streljali su jednoga teškog ranjenika pred očima njegove majke i sestre.

Ovo je bila vojska anarhista Hitlera koja je došla kao bič Božji da seje na svetu: leševe, garišta, krv i znoj, suze, patnje, muke stradanja i poniženja.

Zadesilo nas je ovo zlo — nemačka teroristička akcija, koja je ostavila kod nas leševe, garišta i krvave tragove.

Sa žalošću primećujem da je narod radi ovih događaja potpuno demoraliisan i da je nestalo stare srpske hrabrosti i vere u poibedu. Pokazuju se znaci rasula i šire se alarmantne vesti.

Ove prilike iskoristili su komunisti i već su upali u selo Gornji Branetići[5], gde su počinili strahovita zverstva. Od početka obrazovanja Ravne Gore do sada, čitav narod u ovome

[4] **Između reči »su« i »ljude« bilo je mastilom napisano »oko 1300«, pa istim mastilom precrtano.**

[5] **U Branetiću su 19. jula 1943. vođene borbe između boraca 1. šumadijskog NOP bataljona i pripadnika SDS (tom I, knj. 5, dok. br.** 100**).**

kraju bio nam je potpuno odan, privržen i veran, pa kao takav u slučaju upada komunsta može očekivati samo jedan strahoviti teror, sličan onome koji su vršili Nemci. Komunisti bi naveli ponovo Nemce u ovaj kraj, oko seoskih kuća vodila bi se borba sa okupatorom, tako da nebi u ni jednoj kući da ostala živa duša, a domovi bi se sravnili sa zemljom.

Krajnje je vreme da se narod trgne i da se potpuno približi nama za spas ovoga kraja i naroda.

Svaki rat zahteva krvave žrtve. I mi smo podneli velike žrtve. Mrtve ne možemo ničim da povratimo iz groba, a kuće ćemo ponovo da podignemo. Naša braća vratiće se iz nemačkih lagera. Prema tome podnete žrtve ne treba da budu uzrok novim stradanjima.

Pored ovolikih žrtava teško je biti hrabar, ali u ovim prilikama mora se biti hrabar. Na muci se poznaju junaci.

U interesu ovoga naroda, otadžbine i našega pokreta, upotrebiću sva sredstva koja mi stoje na raspoloženju da sprečim paničan duh, neposlušnost, neizvršenje naređenja i neraspoloženje u bilo kome vidu prema nama koji svakoga dana izlažemo naše živote za bolju budućnost naroda i otadžbine.

U sprovođenju ovoga biću nemilosrdan. Na raspoloženju stoje mi sva sredstva: data mi ovlašćenja Uredbom o prekim sudovima, kojom je Uredbom obavezan u ovome štabu preki sud, a pored toga uz mene je izabrano ljudstvo, nepokolebivo i verno, spremno u svakom trenutku da udari i uništi ono što ne valja. U slučaju 'krajnje nužde stoje mi na raspoloženju leteće brigade kapetana Kalabića i pporučnika Jankovića.[6]

Da bi se izbegle svake presije na ovaj napaćeni narod, a u interesu njega samoga i otadžbine,—

N A R E Đ U J E M :

1.— Da se svima sredstvima suzbija paničan duh kod naroda i vojske:

2.— Disciplina kod naroda i vojske ima biti na najvišem stepenu, kao i poslušnost i izvršavanje naređenja nadležnih i pretpostavljenih starešina.

3.— Niko ne sme pokazivati u bilo kakvom obliku neraspoloženje prema našoj organizaciji, već naprotiv u svima prilikama potpomagati davanjem smeštaja i hrane, čuvati, obezbeđivat, izveštavati i t.sl.

4.— Svi naši obveznici treba da budu u pripravnosti, tako da se u slučaju poziva u najkraće vreme mogu mobilisati.

[6] **Momir, komandant 1. dragačevske brigade 1. ravnogorskog korpusa.**

Neodziv u ovome slučaju Uredbom o prekim sudovima smatra se kao najteži zločin prema Kralju i otadžbini.

Pozivam sve mestane i vojnike, da ujedinjeni u našem Ravnogorskom pokretu prime svaku borbu za opstanak naroda.

Sloboda je blizu, treba je strpljivo i hrabro čekati.

Za neizvršenje ovoga naređenja svakoga prestupnika staviću pod preki vojni sud i odmah streljati.

Komandiri četa saopštiće ovu naredbu vojnicima pred strojem, a narodu na zboru, koji će da sazovu na današnji dan, svaki u svome selu.

Sve potčinjene mi starešine staraće se za tačno izvršenje ove naredbe svaki u granicama svoje nadležnosti.

Dostavljeno:
Kdantu 1. Ravnogorskog korpusa;
Kdantu 1,2,3 i 4 bataljona;
Svima komandirima četa

KOMANDANT, Pporučnik
Čed.**Unković**

M.P.[7]

BR. 178

IZVEŠTAJ POTPORUCNIKA ARSICA OD 25. JULA 1943. KOMANDANTU ROMANI JSKOG ČETNIČKOG KORPUSA O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI NA TERITORIJI MAJEVlC-KO-POSAVSKE BRIGADE[1]

KOMANDANTU STAB A 430.[2]—

U vezi poverenog mi zadatka od strane toga štaba, posle proučavanja situacije na terenu, podnosim ovaj izveštaj sa namerom da Vam prikažem situaciju na ovoj teritoriji a izneću Vam i neke sugestije za koje mislim da bi mogle biti od koristi.

Teritoriju Majevičko-Posavske brigade sačinjavaju srezovi: Tuzlanski, Zvomički, Bijeljinski i Brčanski. U administrativnom pogledu, ove teritorija danas u N.D.H. obrazuje »Veliku Župu usora i soli«, sem sreza Bijeljinskog koji pripada Župi

[7] **Okrugli pečat: »Stab Takovske brigade jugoslovenske vojske u otadžbini«.**

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 178, reg. br. 4/3 (BH-V-3433/2).**

[2] **Komanda Romanijskog korpusa.**

sa sedištem u Slavonskom Brodu. I same hrvatske vlasti su u toku meseca juna o. g. tražile da srez Bijeljina pripadne **»Velikoj Zupi usora i soli»** ali mi nije poznato kakva je odluka po tome donesena. U vojnom pogledu, sva četiri sreza potpadaju pod III diviziju, čije je sedište do 15 juna bilo u Tuzli, a onda je premešteno u Brčko.

Na ovoj teritoriji ima oko 120 srpskih sela a može se računati oko 15000 sposobnih boraca. Odnos stanovništva po srezovima je od prilike sledeći: Srez Tuzla — najviše Muslimana zatim Hrvati (katolici) pa tek na trećem Srbi. Srez Brčko — najviše Srba, zatim katolici Hrvati pa Muslimani. Srez Zvomik — Najviše Srba zatim Muslimani pa katolici-Hrvati. Srez Bijeljina — najviše Srbi zatim Muslimani pa Hrvati-katolici. Najveći minus po nas je to da je veliki broj uglednih Srba, naročito intelektualaca prebegao u Srbiju, oteran u logore ili pak ubijen. Iz samog sreza Bijeljinskog oterano je u logore oko 5000 ljudi.

Od organizovanih grupa na ovoj teritoriji postoje sledeće: Četnici, komunisti, ustaša i seoske milicije. Odnos ovih grupa i njihov rad pokušaću da Vam prikažem.

Četnika je bilo u toku 1941/1942 oko 2000. Zbog razdora među četničkim vođama kao i zbog akcije komunista ovaj je broj danas sveden na oko 500. Srbi skoro svi naklonjeni su četnicima. Jedan manji broj u varošima i u njihovoj okolini naklonjeni su komunistima.

Muslimani su vrlo dobro organizovani u jedinicama seoske milicije[3] kojih ima na ovoj teritoriji oko 9000. Vrlo su kompaktni, jer se boje odmazde od strane Srba. Organizacija im je jaka jer su joj na čelu oficiri, aktivni i rezervni. Na čelu joj je bio major Husein Hadžiefendić[4] koji je u toku meseca juna smenjen od strane N.D.H. izgleda zbog nekih separatističkih težnji a izgleda i zbog toga što mu je ađutant, natporučnik Omer Gluhić odbegao u komuniste.[5] Izvestan broj nalazio se u

[3] i [4] Reč je o muslimanskoj vojnoj organizaciji zvanoj »Hadžiefendićeva legija«, odnosno o formacijama NDH, tzv. Domdo postrojbe (domobranske dobrovoljačke jedinice). Ove jedinice formirao je i njima komandovao bojnik (major) Muhamed (a ne Husein) Hadžiefendić. Legija je sarađivala s četnicima i s njima vodila borbu protiv jedinica NOVJ.

Na konferenciji četničkih odreda u Kulašima, 1. decembra 1942, raspravljalo se o prijemu četnika sa Majevice u Komandu bosanskih četničkih odreda. Tada je rešeno da Hadžiefendićeva legija ima zadatak da se bori protiv pripadnika NOP-a, pa je u tom smislu odlučeno da joj se odredi rejon za organizaciju i dejstvo (Arhiv VII, Ča, k. 204, reg. br. 17/7). Hadžiefendić je ubijen od jedinica NOVJ krajem 1943. prilikom oslobođenja Tuzle (tom IV, knj. 13, dok. br. 186).

[5] Vidi tom IV, knj. 16, dok. br. 199.

ustaškim jedinicama, ali oni su sada skoro svi prešli u jedinice S.S. trupa.[6] Priličan broj je odbegao i komunistima nadajući se da će na taj način izbeći zasluženu kaznu.

Hrvati su najslabije organizovani. Nešto malo ih ima u ustaškim jedinicama. Nekoliko sela ima svoju miliciju ali im je broj neznatan. Ovo je valjda zato što se veliki broj sposobnih ljudi nalazi u domobranima. Važno je napomenuti da su Hrvati ovoga kraja skoro svi Mačekovci i da su jedino u tome smislu organizovani.

Na ovoj teritoriji nalazi se Majevička komunistička brigada koja broji oko 900 boraca.[7] Dosta su dobro naoružani. Sva je sreća u tome što ih je narod sit i na sve moguće načine izbegava da sarađuje sa njima. U toku meseca juna partizani su razoružali 3 domobransku pukovniju, koja im se formalo predala.[8] Tu su došli do velikog broja oružja. Pokušali su da mobilišu narod ali je on prebegavao četnicima i tražio zaštitu kao i oružje da se bori protiv komunista.

Razvoj situacije kod našeg življa od rata pa do danas je sledeći :

Odmah po 'kapitulaciji, Muslimani i Hrvati otpočeli su sa maltretiranjem i istrebljivanjem našega življa. Veliki broj prebegao je u Srbiju, mnogi su odvedeni u logore a mnogi i pobijeni. Organizovane reakcije Srba na ovo nije bilo sve do meseca avgusta 1941 god. kada je buknuo ustanak. Ustanak je prihvaćen sa mnogo poleta. Narod je skoro goloruk jurišao na neprijatelja i otimao mu oružje. Blagodareći tome elanu iz dana u dan povećavali su svoj broj kao i svoju snagu sve dotle dok nisu prisilili neprijatelja da prekine sa svojim nedelima. Broj četnika se popeo na oko 2000 a bili su dosta dobro naoružam i opremljeni.

Sa prestankom borbi počinje da opada disciplina i borbenost kod četnika. Odaju se špekulaciji i pljački. Starešine (komandanti bataljona), otimaju se o prvenstvo i položaje. Pojačavaju svoje jedinice jedni na račun drugih, ne birajući sredstva za to. Postaju najjače i najmnogobrojnije one jedinice čiji komandanti dozvoljavaju borcima da čine što hoće. Sa ovim i ovakvim radom sasvim je prirodno da je opala disciplina i da se izgubio moral. Pored toga, na Majevicu dolaze neki ljudi poslati od majora Dangića,[9] a koji su se eksponirali kao članovi

[6] **Verovatno je reč o 13. SS diviziji »Handžar«.**

[7] **Reč je o 15. majevičkoj brigadi.**

[8] **Verovatno je reč o oslobođenju Kladnja, 28. juna 1943 (tom IV, knj. 14, dok. br. 249).**

[9] **Jezdimir.**

zemljoradničke partije a donekle i kao bosanski separatisti.[10] Oni su i Radivoja Kerovića, koji potiče iz stare kuće zemljoradničke partije, proglasili za vojvodu i pomagali ga protiv kapetana G. Steve Damjanovića koji je od strane G. Ministra dobio ovlašćenje da bude komandant Majevičke brigade.[11] Ovi su ljudi najviše koristili nedostatak kulture kao i mladost Radivoja Kerovića, te mu govorili da je to narodni ustanak i da treba da ga vode ljudi a ne oficiri, a on je podlegao tim njihovim spletkama ne poznavajući pozadinu svega toga.

Ovakvo stanje u potpunosti koriste komunisti koji su se početkom 1942 god. u manjem broju pojavili na Majevici. Zgodnom propagandom a i obećavajući činove i položaje uspevaju da pridobiju pojedine komandante bataljona za sebe. Druge pak razbijaju i razoružavaju. Prelaze u Srem odakle dovode mladiće koje naoružavaju, tako da se njihov broj popeo na danas oko 900. Najzad im polazi za rukom da ubace Keroviću u štab dva svoja čovefca, za načelnika štaba kapetana Vukašina Subotića[12] a za ađutanta Mirka Đuikanovića. Ova su obojica danas na položajima u komunističkim redovima.

Kerović, pod utičajem drugih obrazuje »Majevičku grupu«, kako mu je grupa bila dosta slaba on paktira sa Hrvatima, da bi se na taj način zaštitio od komunista. Na traženje Hrvata on proteruje sa Majevice kapetana Damjanovića[13]. Kapetan G. Račić dolazi na Majevicu i pokušava da zavede red ali bez uspeha, jer i njega Kerović proteruje sa Majevice. Posle ovoga Kerović proglašava samoga sebe za komandanta brigade. Docnije se kapetan Damjanović opet vraća na Majevicu. Njemu se priključuje iizvestan broj četnika. Sada nastaju borbe između ovih dveju grupa. Narod kao i borci na Majevici dele se na grupu kapetana Damjanovića i grupu vojvode Kerovića. Zategnutost između ovih grupa postaje tako jaka da je bilo čak i ubistava među njima. Kerović pokušava da ubije kapetana Damjanovića koji je bio prinuđen da se krije.

Sasvim je jasno da pod ovakvim -prilikama nije moglo gotovo ništa da se uradi u smislu organizovanja. Na Majevici su bile ostale samo dve manje grupe četnika koje su se po nekad sukobili sa komunistima ali gotovo uvek na svoju štetu jer

[10] Radi se o međusobnoj borbi četničkih rukovodilaca za vlast u istočnoj Bosni. Opširnije, vidi dok. br. 164.

[11] Ovlašćenje o kome je reč, Damjanović je dobio od Draže Mihailovića naredbom br. 50, od 4. marta 1942 (Arhiv VII, Ča, k. 210, reg. br. 12/2).

[12] U oktobru 1942. prešao na stranu NOP-a (tom IV, knj. 11, dok. br. 140). Sada general-potpukovnik JNA u penziji.

[13] Zahtev Damjanoviću, da napusti teritoriju Majevice, postavio je komandant Drinskog bataljona narednik Đuro Bižić 5. marta 1943 (Arhiv VII, Ča, k. 210, reg. br. 1/2).

su bili malobrojni a što je najgore, moral im je bio skoro sveden na nulu.

U mesecu aprilu odlazim na Majevicu, sazivam konferenciju, na kojoj mi polazi da postavim kapetana Damjanovića opet za komandanta brigade i da postavim sve ostale na njihova mesta, te da se krene malo napred sa mrtve tačke. Danas je na Majevici potpun red i vlada sloga među četnicima. Ah u smislu sprovođenja naše organizacije još uvek nije mnogo učinjeno.

Kako je već gotovo krajnje vreme da se organizovanje privede kraju a da bi se to što lakše i što pre učinilo, mišljenja sam da bi se trebalo učiniti sledeće:

Pretvoriti Majevičko-Posavsku brigadu u korpus.[14] Ovo je apsolutno potrebno jer je teritorija toliko velika da je nemoguće obrađivati je kao brigadu. Stvoriti brigade po srezovima. Odrediti odmah komandante brigada kao i komandante srezova i dati im u zadatak da u najkraćem roku izvrše organizaciju. Četiri bataljona koja danas postoje upotrebiti za omogućavanje i obezbeđenje izvršenja organizacije a u momentu mobilizacije upotrebiti ih za izvršenje iste.

Ovu bi teritoriju trebalo formirati u korpus i iz razloga što ona sačinjava prirodnu celimi a i iz razloga što ima toliko sposobnog ljudstva da može obrazovati korpus. Sem toga mišljenja sam da bi jedino bilo moguće izvršiti mobilizaciju kada bi se obrazovale brigade po srezovima, jer ovako je čisto tehnički nemoguće izvršiti je, pogotovu što je do sada vrlo malo učinjeno u pogledu organizacije.

Mišljenja sam da bi ovo formiranje trebalo što pre izvršiti, tkao i odrediti potrebno osoblje, jer događaji se nižu ogromnom brzinom te postoji opasnost da nas događaji preteknu. Gotovo sam ubeđen, da ako stvari ostanu onakve kakve su danas, nećemo biti u stanju da sa uspehom izvršimo mobilizaciju pa prema tome ni određeni zadatak.

Sto se pak tiče teritorije Trebave, mišljenja sam da bi trebalo zajedno sa Ozrenskim odredom da obrazuje zaseban korpus, jer su povezani i dosadanjim zajedničkim radom kao i čisto terenski. Pored toga raspolažu sa dovoljno ljudstva da bi mogli obrazovati korpus.

25.VII.1943 god. p. poručnik,
Položaj **Arsić**

[14] **Korpus je formiran u julu 1943. Vidi dok. br. 170.**

Stab 430
Pov.br.498
28.VII. 1943
Položaj

Komandantu 800[lj] — Dostavlja se prednje s molbom na znaje i nadležnost.

S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu.

Komandant
M. J. M.[16]

BR. 179

NAREĐENJE KOMANDANTA BOSANSKOKRAJIŠKOG ČETNIČKOG KORPUSA OD 30. JULA 1943. KOMANDANTU 1. BRIGADE DA DOSTAVI IZJAŠNJENJE ZBOG NEUSPEHA U BORBAMA PROTIV NOVJ KOD S. JAVORANT

K O M A N D A
KRAJIŠKOG ČETNIČKOG KORPUSA[2]

Str.Pov.Broj 28
30.VII. 1943 god.
POLOŽAJ

Traži odgovor od komandanta
I. brigade, ovog Korpusa, za neizvršenje zadatka.—[3]

KOMANDANTU I BRIGADE
»VOJVODA MlSlC«

POLOŽAJ.

Ova komanda dobila je zapovest od komande Bosanskih četnika Str.Pov.O.Br. Službeno od 16 jula t.g. sa zadatkom da pritekne u pomoć Vrbaskoj brigadi, izvrši napad na partizane sa ciljem uništenja neprijatelja i njihovih bolnica.[4]

[15] **Odnosi se na Komandu Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine.**

[16] **Milorad Momčilović.**

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII,** Ca, **k. 208, reg. br. 6/3 (BH-V-10358).**

[2] **Reč je Bosanskokrajiškom korpusu.**

3, ^ i i io v_{idi} dok. br. 184: odgovor komandanta 1. brigade »Vojvoda Mišić«.

U duhu dobivenog zadatka izvršeno je prikupljanje snaga i prebacivanje istih preko Vrbasa i svojom zapovešću toj brigadi dodeljen je zadatak da napadne neprijatelja na položaj Rađičko brdo i to da u toku noći izvrši podilaženje pod sami neprijateljski položaj a jednim naletom—iznenađenjem izvrši juriš na neprijateljski položaj. Ovaj napad odnosno juriš ta brigada imala je da izvrši tačno u 3 sata u jutru—odnosno na dati znak crvene rakete. Komandant ovaj zadatak nije uopšte izvršio već je dozvoho da se neprijatelj probije i iznenadi leđnim napadom, napadne naše jedinice i to u 3 sata i 55 minuti, te je neizvršenjem dobivenog zadatka dozvoho razbijanje Korpusa i podnošenje velikih gubitaka.[5]

Na dan 27 ov. mj. ponova ste dobili zadatak sa svojom brigadom da napadnete neprijatelja na položaj Rađičko brdo — Maslinove bukve, gde Vam je preciziran zadatak i na terenu označene granice izvršenja napada na neprijateljski položaj.

Na osnovu gore izloženoga ta brigada je uopšte neizvršenje dobivenih zadataka od 26 i 27 ov. mj. uz gubitke svoje sopstvene ceo plan i zamisao komandanta bosanskih četnika poremetila napuštajući položaj,[6] s toga će mi komandant te brigade dostaviti iscrpan izveštaj—odgovor u sledećem:

1) Zašto prvi zadatak zapovest potpisatog nije izvršio sa svojom brigadom, kako je to bilo predviđeno mojom zapovešću ?

2) Zašto po dobivanju zap avesti kad istu već nije mogao izvršiti, nije izvestio blagovremeno da istu ne može ili, neće izvršiti?

3) Dah je svesan svoje odgovornosti koju nosi na svojim leđima pred Bogom i narodom, za neizvršenje dobivenog zadatka ?

4) Zašto drugo naređenje za izvršenje napada nije izvršio, već preko toga prešao kao da ga se ne tiče ništa.

5) Zašto nije izvesitio da njegova brigada neće da učestvuje u borbi pre nego što je izdato naređenje ostalim jedinicama za izvršenje napada, nego je dozvoho da se jedinice stave u pokret a kad je trebalo sa brigadom da otpočne napad isti nije hteo da izvrši.

6) Zašto dozvoljava da pojedine starešine i vojnici mogu da dovedu u opšte našu akciju do ovako neželjenih—najgorih posledica.

7) Zašto niste energično nastupili pred starešinama i vojnicima da se dobiveni zadatak izvrši po cenu i najvećih žrtava, nego im naprotiv niste ni skrenuli pažnju na posledice kakve mogu da nastupe zbog neizvršenja zadatka i napuštanja položaja ?

8) Sta ste sve preduzeli protivu buntovnika koji su ovako žalostan događaj proizveli nagovarajući vojnike da ne mogu da idu u borbu gladni i bosi.

9) Dali je tome komandantu poznato, da ta brigada već uzastopce nekoliko puta čim stupi u neku akciju napušta i bježi sa položaja, kako i sa čim će da pravda ovaku borbu svoje brigade. Verujem da je taj komandant u početku preduzdmao potrebne mere ovakve žalosne pojave u toku borbe nikako se nebi smele desiti[7] u današnje vreme kad je borba već pri kraju.

10) Dali taj komandant može da računa na borbenu gotovost svoje jedinice, kao i izvršenje postojećih zadataka sličnih ovim zadatcima, kad već sa položaja posle borbe iste napuštaju bez naređenja i bez odobrenja toga komandanta?

11) Dah je taj komandant postupio po naredbi Pov. Br. 1 od 17 jula o.g.,[8] gde se baš naređuje da se izvrši strog izbor starešinskog osoblja i da onaj starešina koji se ne oseća sposobnim i podesnim ukloni sa položaja a mesto njega odredi energično lice za starešinu, kao dali je uklonio iz svoje jedinice one borce koji su uopšte svojim radom i držanjem u borbi štetni po našu borbu?

Izveštaj mi iscrpan dostaviti redom kako je to traženo po tačkama i to u roku od 3 dana po prijemu ovog naređenja.

S verom u Boga, za Kralja i Otadžbinu!

ČETNIČKI VOJVODA,
KOMANDANT
U. Drenović

M.P.[9]

STAB
ČETNIČKE BRIGADE
VOJVODE ŽIVOJINA MISICA
Br. Str. Pov. br. 108
4-VIII 1943 g.

Dostavljen je traženi odgovor Komandantu Bosansko Krajiškog Četničkog Korpusa. S. Pov. br. 107. 4. avgusta 1943. god.[10]

KOMANDANT.
Jov. Mišić

[7] Deo rečenice od reči »desiti-« pa dalje napisan je zelenim mastilom, latinicom.

*** Navedenu naredbu redakcija nije pronašla.**

[9] Okrugli pečat: »Komanda bosanskokrajiškog korpusa«.

BR. 180

IZVEŠTAJ KAPETANA I KL. DUŠANA JOVANOVIĆA OD 31. JULA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O BORBAMA MEDAC-KOG ODREDA I 1TALIJANSKIH TRUPA PROTIV PARTI-ZANSKIH JEDINICA U 1942. GODINI I O RADU ČETNIČKIH KOMANDANATA U LICI, DALMACIJI I HERCEGOVINI[1]

DUŠAN V. JOVANOVIĆ
pešadiski 'kapetan. I kl.
31-VII- 1943 g.
P o l o ž a j

NAČELNIKU OPERATIVNOG ŠTABA VRHOVNE KOMANDE.[2]—

Početkom maja meseca 1942 god. po izlasku iz zarobljeničkog logora iz Italije, od strane Komandanta Ličkih četničkih odreda đ-štabnog potpukovnika g. Ihje Mihića,[3] određen sam za starešinu četnika u Donjoj Lici u Međku.[4] Kao komandant četnika donje Like bio je đ-štabni major g. Miloš Radojlović.

Odmah po dolasku u Medaöki odred, video sam, da kod njega nije bio moral, duh i disciplina na onoj visini na kojoj je trebala da bude. Samo stanovništvo Medka i neposredne njegove okoline, nastrojeno je i više je naginjalo komunistima nego nama. Isto tako, ovakvih je bilo i među samim četničkim redovima. Najviše je slabilo moral, duh i disciplinu, što se među stanovništvom a i u samim četničkim redovima razvila bila na veliko kocka, pijanka, šverc i trgovina. Četnici, a i sami njihovi komandiri četa, koji su bili meštand, sa njihovim vođom mehaničarem Gavrom Stanojevičem, više su gledali na obrađivanje poljskih radova, nego na organizaciju četništva i vršenju akcija protivu komunista, kojih je bilo u svim selima okolo Medka. U samom ovom početku, četnici

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 152, reg. br. 25/6 (H-V-394). Original je mestimično oštećen.**

[2] **Iz dosadašnjeg uvida u postojeće dokumente redakcija nije mogla da utvrdi da je u Vrhovnoj komandi postojao operativni štab. Postojao je Istaknuti deo Vrhovne komande, koji je rukovodio operacijama protiv NOVJ. Iz naredbe načelnika Štaba Vrhovne komande od 4. septembra 1943. o organizaciji i vođenju poslova Vrhovne komande vidi se postojanje Operativnog odeljenja, u čiji sastav ulaze: 1. odsek, čiji je šef bio major Zaharije Ostojić, i 2. odsek, kome je šef bio major Mirko Lalatović (Arhiv VII, Ča, k. 2, reg. br. 29/3).**

[3] **Vidi dok. br. 51.**

[4] **Vidi dok. br. 76.**

su držali samo selo Medak, gde je bio i jedan bataljon Italijana,[5] a sva druga mesta bila su pod partizanima.

Kada sam došao u Medak, major Radojlović kao komandant Donje Like, sazvao je konferenciju starešina na kojoj je tražio da se odredim za operativnog komandanta medačkog odreda, a da njihov dotadanji vođa, mehaničar Gavra Stanojević ostane i dalje tkao njihov duhovni vođa. Ovome se odmah usprotivio Stanojević i za ovo nije hteo da čuje. Razloge je navodio, da je on tu jedini koji može biti komandant, pošto je on ovde prvi digao ustanak, a mi oficiri sada dolazimo da ga potisnemo i da mu oduzmemo komandu. Posle ove konferencije, major Radojlović kazao mi je: »Eto vidiš, ja sam te hteo postaviti za pomandanta puka,[6] ali sam vidiš da to Gavra neda. Ovo mora da mu se i prizna jer je on ovde od početka sa ovim ljudima. Ali za ovo ćemo još videti dok se istrezni, pošto je došao potpuno pijan, pa ako i onda ne dozvoli, otićićeš za komandanta u Gračac«. Dva dana posle ovoga, komandiri četa su uspeli da mu slomiju volju, i tako sam postavljen za komandanta. Po prijemu puka, major Radojlović kazao mi je, evo ti puk i uređuj ga, a ja sada moram ići u Gračac,[7] jer su neki nesporazumi između starešina i četnika i ovo moram da izgladim;, a isto tako moram ići i za Knin.[8] Na putu se zadržao skoro oko mesec dana.

U samom početku prijema dužnosti, naišao sam na velike teškoće u radu. Komunistička propaganda bila je velika i snažna, a naročito je bila potpomognuta samim stanovništvom mesta. Među samim četnicima bilo je simpatizera njihovih tako, da je bilo jedva oko 150 četnika na ikoje je se moglo osloniti i koji su bili nacionalni. Ali i oni sami nisu smeli isuviše ispoijavati, bojeći se osvete partizana nad njihovim familijama.

Sa ovakvim stanjem nije se moglo raditi, stoga sam tražio od majora Radojlovića da osnujem jednu jedinicu, sa ko-

[5] Iz sastava divizije »Sasari«.

[6] U toku 1942. u sklopu Dinarske divizije nalazili su se pukovi: »Petar Mrkonjić«, »Kralj Aleksandar«, »Gavrilo Princip«, »Kralj Petar II«, »Onisim Popović«, zatim odredi kao Bukovički i Medački. Nije postojao medački puk, što se vidi iz naredbe Dinarske divizije od 14. januara 1945. o preformiranju divizije po kojoj Medački odred ulazi u sastav Ličkog korpusa (Arhiv VII, k. 155, reg. br. 2/1 i k. 151, 20/1). Slična formacija (pukovi) u to vreme je postojala i u delu zapadne Bosne (puk Man jača), dok se u Srbiji, Crnoj Gori, Hercegovini i istočnoj Bosni u isto vreme formacija bazirala na brigadama i korpusima. Opširnije o razvoju i delovanju četničkih formacija u Dinarskoj oblasti vidi: Đuro Stanisavljević, Pojava i razvitak četničkog pokreta u Hrvatskoj 1941—1942. Istorija XX veka, Zbornik radova IV, Beograd 1962.

[7] U Gračacu je tada bilo sedište puka «Vožd Karađorđe«.

[8] i [9] U Kninu se nalazio Stab Dinarske divizije i Dinarske oblasti.

jom bih mogao otpočeti rad. Kada sam za ovo dobio odobrenje, od najmlađeg ljudstva puka osnovao sam jednu četu. »Jurišnu četu« jačine oko 60 ljudi, koja je imala biti pokretna i nezavisna od puka. Stavio sam je pod svoju neposrednu komandu i obučio sam je tako, da je za skoro nepun mesec i po dana obučena da je mogla služiti za primer reda i discipline. Pomoću nje odmah sam preduzeo uređenje puka. Suzbio sam kocku, šverc, trgovinu, pijanku i potpuno sam zabranio unošenje i točenje alkoholnih pića, a naročito povratio sam red i disciplinu boraca. Prilikom ovoga rada čišćenja i kažnjavanja pojedinaca, u samim četničkim redovima i u stanovništvu, stekao sam veći broj neprijatelja, koji su protivu mene počeli raditi. Najveći mi je bio neprijatelj sam vođa (kako sebe naziva) Gavra Stanojević, pošto je sa ovim najviše bio pogođen. Do tada se bavio trgovinom i švercom, a bio je i veliki alkoholičar. Nisam propuštao ni jednu pogrešku. Počeo sam novčano kažnjavati a izdao sam i naredbu o javnom batinanju pred strojem. Za kratko vreme zaveo sam potpuno red i disciplinu kako u puku tako i u mesitu, ali sam od onih koji su bili sa ovim najviše pogođeni u njima sam stekao svoje neprijatelje samo što su bili malobrojni. Najveći mi je bio neprijatelj Gavra Stanojević, koji je sa svojim jednomišljenicima tražio i zahtevao od majora Rađojlovića, da se odmah jurišna četa raspusti, a da se ljudstvo vrati u svoje jedinice. Radi ovoga između nas oficira i njega došlo je [do] nesporazuma, a naročito, kada je tražio da on ponova preuzme komandu, motivišući ovo time, da mi oficiri radimo šta hoćemo. Ah, pošto je u ovome njegovom zahtevu bio osamljen, nije uspeo i red i rad u puku išao je svojim primemim tokom. Stanojević svoju nameru nije napustio i produžio je sa huškanjem protivu nas. Ovakvo mimo stanje puka teklo je sve do početka avgusta meseca, kada je Stanojević ponova tražio da preuzme komandu i kada je počeo sa neosnovanim napadima na nas oficire, radi čega je major Radojlović napustio Medak i otišao u Gračac. 3 - VIII - 42 g. napisao mi je jedno pismo da od jurišne čete odvojim najboljih 15—20 boraca i da budem spreman, pa kada mi javi da sa tim ljudstvom dođem u Gračac odakle ćemo preko Velebita otići u Dinarsku oblast[9] i napustiti Medak. Ovakvo jedno pismo napisao je i komandirima četa, da će oficiri iz prednjih razloga napustiti Medak, na što su oni molili da mi ostanemo, a oni će sami ovo urediti sa Stanojevićem. Posle ovoga vratili smo se u Medak i zategnuto stanje Stanojevića u mnogome je popustilo i popravilo se.

Kako su italijanske vojne vlasti izdale pismeno naređenje, da se ni jedna akcija protivu partizana ne sme vršiti bez nji-

hovog odobrenja i učešća njihove vojske, to sam od majora Radojlovića tražio, da se izvrši akcija na partizane u selima Raduču i Počitelju.[10] 23 - VIII - u sadejstvu sa jednim bataljonom italijanske vojske izvršio sam sa uspehom akciju na s. Raduč.[11] Po uspešno izvršenoj akciji, major Radojlović sa Itali] anskim komandantom došao je oko podne i obišao selo. Odmah po ovome, italijanske snage napustile su s. Raduč i vratile se vozom u Medak, a major Radojlović ostao je među nama i sakupljenim narodom kod crkve. Oko 15 časova, jedna grupa partizana iznenadila nas je iz Velebita i otvorila jaku vatru iz automatskih oružja.[12] U ovom vremenu, major Radojlović napustio je selo i otišao na žel. stan. Raduč odakle se vozom vratio za Medak. Posle kraće borbe, partizani su proterami. U selu sam ostao oko 15 dana. Sproveo sam potpuno organizaciju i ako sam imao skoro svakodnevnu i noćnu borbu sa partizanima, koji su težili da ga ponova povrate. Mobilisano ljudstvo koje smo dobili oko 150 poslato je u Medak radi naoružanja, ali je ovo vrlo teško išlo, jer je italijanska administrativna procedura oko izdavanja oružja bila duga, a i sa strane naše komande slabo [se] za ovo interesovalo. Od ovog ljudstva formirao sam bataljon od dve čete, a od najmlađeg ljudstva formirao sam jedan jurišni vod jačine 30 boraca, sa kojim sam odmah otpočeo obuku i usposobljavanje za svaki samostalni rad. Pri sprovođenju ove organizacije, dolazilo je do nesporazuma između mene i majora Radojlovića. Za vreme od 15 dana koliko sam se bavio pri sprovođenju organizacije ništa se na vreme nije dobilo niti je ljudstvo naoružano i na vreme vraćeno. Ipak i preko svega ovoga, organizacija je potpuno izvedena, i rad je počeo svojim primemim tokom.

Za vreme dok sam se bavio u s. Raduču, od strane Italijama i ustaša iz Gospića izvršena je akcija na s. Divoselo i Čitluk ka s. Počitelju.[13] Ova je akcija izvršena tako, da se kroz sela samo prošlo, a partizanske snage koje su bile u njima samo su potisnuti ka Velebitu. Naše su snage u ovoj akciji učestovale samo u toliko, koliko se ticalo našeg stanovništva s. Počitelja. Ova akcija od strane naše nije iskorišćena, pa da se s. Počitelj zadrži u našim rukama, već se kroz njega samo prošlo i kada se italijanske snage vratile natrag u Gospić, jednovremeno povukli su se i naši no stim, što su se zadržali u jednom zaseoku udaljeno svega oko 2 km. tako, da je 4/5 sela ponova okupirano od strane partizana.

[10] i [12] Odnosi se na jedinice 1. ličkog NOP odreda.

[11] i [13] Vidi tom V, knj. 6, dok. br. 68.

Po završenoj organizaciji u s. Raduču ponova sam tražio da se izvrši akcija na s. Počitelj. 15-IX- izvršena je akcija i selo zauzeto. I u njemu sam pokušao da sprovedeni organizaciju, ali na odziv stanovništva nisam naišao. Meštanin komandir čete narednik Tomica Ljubojević nije bio siguran da sa ljudstvom koje je imao oko 60 četnika, može održati selo u svojim rukama. Tražio je da se pojača sa dve čete. Ali posle dva dana po naređenju majora Radojlovića, vraćena je jurišna četa u Medak. U sprovođenju ove organizacije, došao sam do reči sa majorom Rađojlovićem iz razloga neinteresovamja za ovo, već je samo mislio, kako će otići za Gospić, Gračac ili Knin. Ovom sam ga prilikom napao, da u dostavljenim izveštaj ima sebi uspehe pripisuje, dok međutim u ovome nema nikakvog udela niti je ma kakvog učešća u akcijama niti u organizaciji imao. Po izvršenoj ovoj akciji, napisao je naredbu po kojoj mi je oduzeo jurišnu četu ispod moje komande i ostavio je pod svoju komandu u pogledu njene upotrebe, a meni je ostala samo u disciplinskom pogledu. I radi ovoga imao sam oštrih reči sa njim, zašto mi oduzima četu, kada on u njenom stvaranju nema nikakvog udela niti ju je on formirao. Od ovog momenta počinju naši odnosi slabiti. Na svakom koraku kod boraca počeo mi je ubijati autoritet. Svako moje naređenje koje sam izdao, osporio ga je i izdao svoje tako, da četnici nisu znali koje naređenje da izvršavaju. Sprijateljio se sa Gavrom Stanojevićem i svima onima koji su nam ranije bih protivnici, sada postaju dobri prijatelji. Počinje da pravi česte odlaske za Gospić, Gračac ili Knin pod izgovorom službenog posla. Pri svakom njegovom povratku uvek je donosio komandirima četa, a i drugim pojedincima razne prezente i poklone, razne rakije u specijalnim zatvorenim flašama, servize, cigarete i dr. Sa komandirima četa počeo je održavati konferencije bez da i mene izvesti da prisustvujem. Pojedini momenti nastupah su takvi, da su nam se naređenja sukobljavala, pošto nisam bio upoznat o onome šta je na konferencijama rešavano.

U ovome vremenu partizani izvrše napad sa tri svoje brigade na selo Raduč[14] i ćelu prostoriju između Raduča i Medka zaposednu. O ovome napadu dobijen je izveštaj još rano ujutru, o čemu sam odmah izvestio majora Radojlovića i komandanta italijanskih snaga u Medku. Kako je u mestu bila jedino jurišna četa, to sam od majora Radojlovića tražio

[14] **Tu akciju izvodila je 25. septembra 1942. Deveta hrvatska NOU brigada. Tom prilikom četnici su imali 10 mrtvih i 101 zarobljenog, dok su italijanske trupe imale 20 mrtvih i više ranjenih (tom V, knj. 7, dok. br. 80).**

da je mogu upotrebiti i odmah saim pošao sa njom u pravcu s. Raduča. Tražio sam, da se odmah pošalje i jedna četa koja je bila u Počitelju, kao i da se od italijanskog komandanta izdejstvuju barem dve čete sa artilerijom. Kada sam stigao u s. Papuču u kasarnu 1 bataljona, od komandira 2 čete žand. narednika Jože Vuletića izvešten sam da je 1 četa sa komandantom bataljona jutros rano otišla i da već na položajima više s. Papuče vodi borbu, a on sa svojom četom ostao je u kasarni pošto je ne može ostaviti samu zbog spreme, sa ljudstvom je zaposeo bunkere oko kasarne. Naredio sam mu, da ljudstvo odmah prikupi i ako mu javim da može odmah doći u pomoć. Sa četom sam produžio dalje, ali sam odmah sa prvih položaja bio zaustavljen jakom vatrom automatskog oružja. Po širini fronta i dejstvu njihove vatre, odmah sam procenio, da su partizani u velikoj nadmoćnosti nego mi. Po izvršenom rasporedu i zauzimanju položaja, odmah sam po jednom ordonansu naredio da 2 četa odmah dođe. O svemu ovome poslao sam izveštaj majoru Radojloviću i tražio hitnu pomoć u ljudstvu, a naročito artileriji. Kako mi nije dolazilo nikakvo pojačanje, a naročito nedolazak 2 čete, to sam po zaposedanju položaja došao do komandira 2 čete i pitao ga, zašto sa četom nije došao kada sam mu poslao naređenje da odmah dođe, našto mi je odgovorio da ne može napustiti kasarnu i samu spremu i hranu ostaviti. U ovome, vratio se i ordonans iz Medka i izvestio me, da je major Radojlović još jutros rano otišao u Gospić. Nalazeći se u ovako teškoj situaciji, odmah sam krenuo za Medak i od komandanta i,talijanskih oruž. snaga tražio pomoć, a naročito artileriju. Pomoć u ljudstvu nisam dobio, a naredio je otvaranje artileriske vatre. Posle ovoga po nova sam naredio da se odmah uputi medačka četa, a preko telefona tražio sam majora Radojlovića da ga izvestim o situaciji. Kako major Radojlović nije došao na telefon već je došao u njegovo ime Gavra Stanojević, to sam mu izložio situaciju, da su partizani sa 3 brigade napali s. Raduč i da imaju masu automatskog oružja. Tražio sam, da se preko divizije naredi garnizonu u Gračacu da se pošalje barem jedan bataljon sa artilerijom koji će preko Lovinca udariti partizanima u leđa. U sam mrak Stanojević me je tražio preko telefona i izvestio me, da je izdejstvovao naređenje kod Velikog župana u Gospiću, da će poslati jedan bataljon ustaša iz Lovinca, koji će priteći u pomoć Raduču; Da je u ovome smislu već poslata depeša. Sutra dan, zvao me je itahjanski komandant i kazao mi je, da je noćas depeša poslata za Lovinac da se uputi jedan bataljon ustaša. Ah od svega ovoga nikakva pomoć nije došla. Još sam u nekoliko mahova tražio majora Radojlovića na telefon, ali ga nikako nisam mogao

dobiti, već je na mesto njegovo dolazio Stanojević, i izveštavao me, da on ne može doći jer je zauzet poslom, a ako imam što važno, da izvestim njega, a on će majora Radojlovića. U nekoliko mahova i sam i talijanski komandant slao je depeše u diviziju, da su snage italijanske koje se nalaze na žel. stanici Raduč isto opkoljene i da im je poslat ultimatum da se predadu. Ali i ovo je ostalo bez ikakvog uspeha. Posle dvodnevne vođene borbe, četnici su u Raduču savladani i selo je zauzeto. Po dobijanju ove vesti, tražio sam majora Radojlovića na telefon, ali i ovoga puta nije došao već Stanojević, što sam njemu izneo situaciju. Tek trećeg dana ujutru, kada je bilo dockan, iz Gospića je upućen jedan bataljon bersaljera, a po podne trećeg dana vratio se major Radojlović u Medak.

Po svemu gornjem napisao sam raport[15] i preko komandanta Gacke Zone dostavljen je komandantu Ličkih četnika đ-štabnom p. pukovniku Iliji Mihiću.

Posle ovih događaja, moral kod četnika u mnogome je počeo opadati. Da bi se koliko toliko stanje popravilo, a kako je u ovom vremenu okolo Gospića vođena akcija od strane Italijanske divizije »Sasari«, to sam preko komandanta italijanskih trupa u Medku tražio, da se ova akcija produži i na ove krajeve t.j. na Vrebac — Mogorić ka Udbini i D. Lapcu. Ovo je odobreno i ova je akcija trebala biti izvršena 8. 9 i 10 oktobra 42 g. Ah ova akcija nije izvršena i pred sam njen polazak u napad došla je depeša iz komande II armije sa Sušaka da se ista obustavlja i da se sve trupe imaju povući.

Neizvršenje ove akcije usledilo je, kako je sam p. pukovnik Mihić [ka] zao, da je tri dana vodio borbu u komandi
II armije dok je jedva uspeo da ovu akciju spreči. I po ovome postoji moj raport[16] u kancelariji poč. Vojvode Birčanina.

Neizvršenje ove akcije, na četnike je negativno delovalo, jer su partizani u svojoj propagandi iznosili, da ih italijanske trupe nisu smele napasti. Pojedini četnici slabiji duhom podlegali su njihovoj propagandi tako, da su počeli prelaziti sa oružjem u njihove redove. Tako je 6 - X - sestrić p. pukovnika Mihića sa još dvojicom s oružjem prebegh su partizanima, radi čega mu je ubijena majka, otac i sestra. Odred se počeo rasipati, disciplina je počela naglo slabiti. Pojedini borci junišne čete a i iz drugih četa, počeli su sami na svoju ruku izlaziti po okolnim selima pod izgovorom specijalnih zadataka koji su dobili od komandanta majora Radojlovića. Odmah za ovim, počele su se dešavati i razne pljačke kao i obična drumska razbojništva. Nije se vodilo računa ko se pljačka i ko se napada. Naročito je ovo dostiglo vrhunac, kada je od strane ko-

[15] i [16] **Pomenute raporte redakcija nije pronašla.**

mandanta majora Radojlovića izdate odobrenje, da se sva partizanska imovina može zapleniti u korist četničke kase. Ali ovoga se nije niko pridržavao već se pljačkalo kako je ko stigao, a sve upljačkano zadržavao za sebe. Sa pljačkom i razbojništvima išlo se do tog stepena, da su četnici postali strah i trepet za okolno stanovništvo i da su stanovnici iz straha za svoj život morah begati i noćevati u žici u Medku. Sada su još više počeli napadi na mene, a naročito, kada sam za pojedine pljačke koje su se dešavale, naređivao da se povede istraga i sa krivcima najstožije postupi. Istraga po pljačkama koje su bile u toku, major Radojlović naređivao je da se prekinu i materijal je bacan u vatru. Major Radojlović sa Gavrom Stanojevićem preuzeli su komandu tako, da se moja naređenja nisu slušala niti se po njima izvršavalo. Tako, za pljačku novca jednoj staroj ženi naredio sam istragu, i trebao sam razoružati četvoricu boraca iz jurišne čete i staviti ih pod sud, lično sam bio opomenut od vodnika jurišne čete Mana Uzelca, koji me je napao, da sam zaštitnik partizanskih porodica i da zbog oduzetih nepuno 1.500 kuna i jedan grumen šećera, oću da razoružam i stavim pod sud četiri najbolja borca jurišne čete. Naglasio mi je, da će za mene najbolje biti ako se više ne mešam u ove stvari jer da se mogu rđavo provesti. Isto je ovo kazao i mom pratiocu četniku Milanu Cmokraku, iz Vrebca, kao i mom ađutantu mornaričkom naredniku Milanu Oklobdžiji. Ova je istraga po naređenju majora Radojlovića prekinuta i materijal bačen u vatru. Isto tako sprečen sam u istrazi o krađi 6 volova, nekoliko svinja i pola vagona žita, koje su četnici iz Raduča opljačkali, oterali u Gračac i prodah Italijanima, za skoro blizu 200.000 kuna, koji su novac razdelili među sobom.

Sve ove pljačke vršene su po nagovoru žand. narednika Jože Vuletića i vesto maskiranog Gavre Stanojevića, a organizaciju, vršio je četnik Dane Vuletić. Skoro u isto vreme kada su otpočete ove pljačke, otpočele su i pljačke i kod čete u Gospiću, a koja je podpadala pod komandu Gavre Stanojevića, a kojem je zbog ovoga docnije od strane komandanta italijanske divizije zabranjen dolazak u Gospić. Ne samo da su se ove pljačke i razbojništva dešavala, već je bilo i raznih drugih prljavih dela. Rezervni poručnik, inače učitelj, Vlada Teslić,[17] rodom iz Gospića, pričao mi je za Stanojevića, da je sa ustašama lumpovao; da se po železničkoj stanici i varoši sa ustašama ljubio i slikao; da je od Velikog Župana u Gospiću kao i od poheije primao novac na velike sume; da je novac primao i od italijanske komande i masu drugih i sličnih stvari.

[17] i [19] **Vidi dok. br. 76.**

Sve su ove pljačke i razbojništva vršena baš od onih ljudi, koji su sada bili najbolji prijatelji majora Radojlovića. U ovo vreme major Radojlović u nekoliko je mahova odlazio u Gospić, gde se zadržavao po 3—4 dana, tako, da je stanovništvo počelo iznositi pojedine stvari, koje mu kao oficiru nisu smele biti pripisate.

Jednom prilikom, trgovac iz Medka Dane Trbojević kazao mi je, da je bio u društvu majora Radojlovića, i da mu je ovaj, baš u momentu kada su četnici jurišne čete po trojkama izlazili iz Medka na teren, kazao: »Vidi, pogledaj trojki, sa kojima ja radim«.

Ovakvih i sličnih stvari bilo je mnogo', po kojima sam u početku u dva maha izvestio potpukovnika Mihića, a docnije, ovakav isti izveštaj poslao sam Komandantu Gacke Zone[18] i za [kancelariju] poč. vojvode Birčanina.

Pošto više ovakvo stanje [nisam] mogao izdržati, a kako više nisam imao nikakvog prava niti su se moja naređenja slušala, podneo sam ostavku na dotadanji položaj i molim premeštaj za Dinarsku oblast. U ovom međuvremenu razboleo sam se i ležao [u] krevetu skoro mesec dana, kada je došao za komandanta, a na mesto majora Radojlovića kapetan Kapetanović.[19]

Verovatno da je dolazak potpukovnika g. Mihića u Medak, radi vođenja istrage po vršenim pljačkama i razboj ništvima, usledio po mojim raportima i radi moje podne te ostavke na dotadanji položaj. Ali njegov dolazak ni malo nije popravio položaj i stanje Medka, već na protiv, u četničke redove uneo je još više zabune i demoralizacije iz razloga što je pri vođenju istrage prikupljao ljude baš one, koji su bili posredni ili neposredni izvršioci svih ovih nedela i od njih prikupljao podatke i uzimao ih u postupak. Naročita je demoralizacija kod četnika nastupila, kad je naredio da se so, koja je nabavljena za četničke familije, mora deliti svima stanovnicima i iz okolnih sela, pa bili oni četnici ili ne, ili partizani ili samo njihovi simpatizeri. Naročito su ovo iskoristili partizani iz Mogorića, Ploče i Kika, gde su slali svoje ljude po so i dobijali su više nego što su dobijale familije četnika. A isto tako, iskoristili su ovo za svoju propagandu, iznoseći pri ovome našu slabost i da smo na ovo bili prinuđeni.

Po svemu gornjem, kao i za više ovakvih i težih slučajeva, koje jasnog dokaza daju da je potpukovnik Mihić skoro stoprocentni partizan, pisao sam raporte koje sam dostavio komandantu Gadke Zone za kancelariju poč. Vojvode Birčanina. Isto tako u svojim raportima pored dokaznog materijala,

[18] **Odnosi se na Slavka Bjelajca.**

naveo sam i svoje svedoke, koji su mi bili pratioci i svedoci celokupnog rada u odredu.

U ovom vremenu, došao mi je i premeštaj za Dinarsku oblast po naredbi poč. Vojvode Birčanina.

U februaru mesecu ove godne, slučajno sam video četnika medačkog odreda Jožu Vuletića, koji je u Knin dolazio službeno i ovom prilikom me pitao, zašto ih nisam posetio u zatvoru u Otočcu, kada su u Medku od strane potpukovnika g. Mihića uhapšeni i sprovedeni za zatvor. Na ovo sam mu odgovorio, da ih nisam hteo posetiti iz toga razloga, što kako on tako i svi ostali nisu hteli slušati moja naređenja, već su kao obični drumski razbojnici i pljačkaši pohapšeni. Na ovo mi je odgovorio: »Gospodine kapetane, vi znate koliko sam ja vas poštovao, ali šta sam ja mogao i šta smo mi mogh, kada je to naređivao major Radojlović i Gavra Stanojević«. Istom ovom prilikom kazao mi je, da su pogrešili zašto nisu slušali moja naređenja, jer nebi dospeli zatvora i ne bi se sramotili, ali kaže, hvala Bogu i sada nam je dobro sa kapetanom Kapetanovićem.

Januara meseca t.g. prilikom premeštaja iz Like za Dinarsku oblast, obišao sam svoju familiju koja mi živi u Dubrovniku i video sam, da mi deca imaju težak život i da su skoro bez ikakvih drugih sredstava, sem što primaju za izdati lokal 3.000 kuna mesečno. Kuća je potpuno opljačkana od ustaša, a tasta, kod čije se kuće sada nalaze moja deca, ubile su ustaše još 1941 g. tako, da je kuća sa 8 članova ostala bez i jedne muške glave. Istom ovom prilikom osvedočio sam se, da mi ustaše: Rojnica, Kaštelani, Milinović i još neki drugi muslimani prete deci i kući su pisali preteča pisma, da će mi decu poklati. O ovome sam izvestio Vojvodu Jevđevića i pisao sam raport komandantu Dinarske oblasti, da mi se deca zaštite i po mogućstvu pomognu, pošto im preti opasnost.

Kada sam se javio poč. Vojvodi Birčaninu, izvestio sam ga o teškom stanju dece i molio sam, da kada se završe operacije koje se sada vode u Dinarskoj oblasti i protivu partizana,[20] ako je u mogućnosti da budem premešten u krajeve Hercegovine, gde bih bio bliži deci kako bi im mogao pomoći moralno i materijalno. Po ovoj mojoj molbi, poč. Vojvoda Birčanin odobrio mi je da mogu biti premešten po završetku operacija i da napišem molbu Vojvodi Momčilu Đujiću po kojoj će mi se doneti rešenje. Kada sam se javio na službu u Dinarsku oblast, 15 januara t.g. napisao sam raport za premeštaj. Po prednjoj mojoj molbi, komandant Dinarske oblasti naredbom svojom Br. 14 od 16 aprila t.g. prernestio me je za

[20] **Vidi dok. br. 62.**

Hercegovinu. 6. maja t.g. javio sam se u Dubrovniku Vojvodi Jevđeviću i komandantu operativnih trupa istočne Bosne i Hercegovine majoru g. Baćoviću, da sam Naredbom Vojvode Momčila Đujića premešten za ove krajeve po svojoj molbi. Pri javljanju Komandi major g. Baćović kazao mi je, da komandant Dinarske oblasti [vojvoda Đujić nije u nadležnosti] i nema pravo da vrši ove premeštaje i da me on [ne može] primiti. Na ovakav odgovor obrazložio sam, koji su mi razlozi zbog kojih tražim premeštaj, našto mi je odgovorio, da pričekam desetak dana i da će za moj premeštaj videti i depešom će tražiti odobrenje, pa će mi se preko kancelarije javiti.

Posle ovoga u više mahova dolazio sam u četničku kancelariju i pitao, da li je što došlo za moj premeštaj. U nekohko sam mahova išao i lično Vojvodi Jevđeviću i pitao ga, dali što ima za mene. Uvek mi je odgovoreno, da još nema ništa i da pričekam još koji dan.

Kako su odnosi između četnika i Italijana, zbog dolaska Nemaca, počeli da slabe i da se zaoštravaju, a počele su se i pronositi i vesti, da će italijanske trupe razoružati sve četnike, a naročito, kada je usledio slučaj zarobljavanja i razoružanja četnika u Mostaru i okolini, kao i odvođenje u ropstvo, ponovo sam molio Vojvodu Jevđevića, da me primi i uputi u jednu od četničkih jedinica, gde bih sačekao premeštaj, pošto mi ovde u Dubrovniku preti opasnost da me Italijani razoružaju i odvedu u ropstvo. Na ovo mi je odgovorio, da za moj premeštaj još nema ništa, a on me ne može primiti, kao što mi je već kazao i komandant major Baćović, već da moram još malo pričekati dok dođe.

Kako se stanje između četnika i Italijana sve više pogoršavalo, a i moja dozvola za boravak u Dubrovniku, koja mi je izdata od Komande II Armije ističe 28 maja, ponova sam otišao kod Vojvode Jevđevića i molio ga, da me svojim automobilom prebaci samo do Duži više Dubrovnika, gde ću posle ja sam prići u sastav jedne koje bilo četničke jedinice, ili da me vrati natrag u svoju komandu. Ako ovo ne može, onda ću sam pokušati prodor kroz žicu, kako nebih pao Nemcima u ruke. Ovom sam mu prilikom kazao, da mi dozvola za boravak ističe 28 ov. meseca. Na ovo mi je (kazao, da se za dozvolu ne brinem, jer kada idem sa Tošom Perovićem, da mi ne treba ništa, a da mi sada dozvolu ne može produžiti, pošto je ovako stanje nastupilo, a imaju i naređenje da sve četnike razoružavaju. Kazao mi je, da dođem sutra 28 - V - i ako bude mesta, da ćeme prebaciti na Duži. Sutradan nisam mogao otputovati, pošto mu je automobil bio u defektu, ah da dođem sutra. 29 - V - . Sutradan, javio sam se Vojvodi i on je kazao

g. Perovićу, da me prevede i da me odbaci do Duži. Na ovo je g. Perović kazao, pošto on ne može ići do majora g. Baćovića da odnese novac i neka hitna naređenja, to će mene prebaciti do ispred Bileće i da ja novac od pola milijona kuna i ova naređenja odnesem. Na ovaj način, ja kao oficir i starešina nisam primljen u Hercegovačke četničke odrede, već sam samo izveden iz žice Dubrovnika, a da posle idem sam i da uđem u sastav koje bilo četničke jedinice kao običan borac.

Istog ovog dana stigao sam u selo Šobađine, gde je bio major g. Baćović i predao sam mu novac i naređenja. Ovom sam prilikom ovde zatekao moga klasnog druga đ-štabnog majora Zahariju Ostojića, kome sam izložio stanje u kakvom se nalazim i da me major Baćović, ne znam iz kojih razloga, nije primio, već sam ovako sam pošao da ne bih pao u ruke Nemcima. Na ovo me je pitao, gde bih želeo da budem, ili ovde negde u Hercegovini ili da idem za Srbiju. Kazao sam mu, da bih najviše želeo ovde ostati da sam bliže deci, ali pošto nisam primljen onda bih molio da budem premešten za Srbiju u okolinu Užica, pošto inače od svojih nemam nikakve vesti već 2 godine. Na ovo mi je kazao, onda ostani ovde sa nama, pa čim mi se ukaže prilika uputi ću te za Srbiju. Na ovaj način, priključio sam se njima i kada su oni krenuli preko Hercegovine za Bosnu, krenuo sam i ja sa njima.

Međutim, 6 juna t.g. major g. Baćović kazao mi je, da ću biti određen za zastupnika komandanta Ozrenskog korpusa. Na ovo sam obrazložio Komandantu, da sam molbom molio da budem premešten za krajeve Hercegovine gde bih bio bliže deci, a kao što sam gore izneo i da se toga položaja ne mogu primiti, a prilikom razgovora sa majorom g. Ostojićem u Sobadinama, ja sam već dobio raspored u Srbiji u Zlatiborskom korpusu gde ću biti kao obaveštajni oficir i kao komandant mesta. Na ovo mi je major g. Baćović kazao, da će ovo biti samo privremeno i kada se on bude vraćao natrag za Hercegovinu da ću se i ja sa njim vratiti i da će mi već naći i stvoriti neko mesto u okolini Dubrovnika. 15 juna t.g. major g. Baćović, ponova mi je kazao, da sam ovde samo dok se on bude bavio na ovoj teritoriji a kada se bude vraćao, da ću se i ja sa njim vratiti. Ovom mi je prilikom kazao, da će me postaviti za vezu u Trebinju, i da prima sve moje razloge.

Međutim 16 - VI - t.g. major g. Baćović kazao je dotadašnjem zastupniku komandanta Ozrenskog korpusa poručniku Dimitrijeviću,[21] da sam ja došao dovde i da sada moram ostati kao zastupnik komandanta korpusa. Kako je ovo u protivnosti što mi je lično obećao, [to sam majora Baćovića

[21] **Dragoljub.**

izvestio da iz] gornjih razloga, a pošto sam već od majora g. Ostojića dobio raspored, to nemogu primiti položaj na koji sam određen, a da sam znao da ću imati ovakve teškoće i da će mi se ukazati ovakvo gostoprimstvo, ne bih napuštao svoju jedinicu koju sam imao u Dinarskoj oblasti.

Iznoseći prednje, mohm da mi se ne zameri, što ću ovde izneti svoj utisak i svoje opaske, koje sam osetio odmah prvoga dana kada sam se javio majoru g. Baćoviću, zašto se i iz kojih razloga ovako poneo prema meni i zašto prema meni ima hčne nesimpatije. Sa majorom g. Baćovićem ranije se nisam poznavao do sada ovaj prvi put, niti sam se javio da sam premešten pod njegovu komandu. Ni u kakav kontakt ranije nisam dolazio, da sam mu se mogao zameriti do jedino, od majora Radojlovića, i čvrsto sam ubeđen, da je samo major Radojlović protiv mene govorio, a ovo mi daje razloge mom verovanju, što sam protivu njega pisao raporte i što je saznao još dok je bio u Kninu, da sam izvestio Vojvodu Momčila Đujića, da mu major Radojlović vrbuje oficire i četnike za prelaz u Hercegovački odred. Tako je prilikom njihovog povratka za Hercegovinu bez ičije dozvole prešlo 2 ili 3 oficira i više četnika. Jedan četnik, koji je isto na ovakav način prešao u hercegovačke odrede, a kome ime ne znam do jedino da ga zovu »Pulja« i da je iz Beograda, lično mi je kazao, da ne treba da čekam rešenje po mojoj molbi za premeštaj, već samo treba da se javim majoru Radojloviću, a da će posle on sve drugo urediti i da ću još dobiti i platu pre polaska.

Ovako i na ovaj način prešao je moj ađutant brigade potporu č ni k Đorđe Nikohć,[22] bez ičije dozvole i bez da mi se javio kao komandantu brigade, a isto tako, nikome nije predao ni dužnost ađutanta ni arhivu. Sa svojim odlaskom nije regulisao novčano potraživanje jednog privatnog lica, već je rešenje, da svoj dug reguliše, poneo sa sobom. Sada se imenovani nalazi kao komandant Višegradske brigade, koji je naredbom majora Baćovića određen na taj položaj.

Ovde dolazim do zaključka toga, da major g. Baćović gaji lične nesimpatije prema meni samo iz gornjih razloga, pošto je dobio sugestije majora Radojlovića, zbog čega je i odugovlačeno sa mojim primanjem i premeštaj em za Hercegovinu. Ovo mi moje verovanje potkrepljuje još i to, što mene nije mogao da primi, a mogao je da primi i da odredi na položaj oficire, koji su na gornji način prešli. Majora Ostojića izveštavao sam, da major Baćović, sada ovaj put koji je imao

[22] **Poručnik a ne potporučnik, ađutant komandanta 1. brigade (ranije brigada »Petar Mrkonjić«) 502. korpusa. Pre toga je bio pomoćnik komandanta puka »Kralj Aleksandar«. Od 6. juna 1943. nalazio se na dužnosti komandanta Višegradske brigade Drinskog korpusa.**

kroz Hercegovinu i Bosnu, nije Wo u cilju inspekcije organizacije četnika, već je put bio u cilju pripremanja terena na političkom polju među seljaštvom. Tako isto novac koji je davao, nije ga davao kao pomoć našeg Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva, već ga je davao u ime svoje kao da je to njegova pomoć koju on deli narodu. Prilikom držanja govora, držao ih je na političkom polju i ni u jednom govoru nije spomenuo našeg Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva.

Nije samo ovo slučaj da sam osetio protivnika u majoru g. Baćoviću, već sam ovo osetio i kod drugih i većih ličnosti da su protivni meni i sa kojima nisam mogao biti u dobrim odnosima. Ovo je dolazilo samo iz razloga toga, što pojedine neispravnosti nisam mogao da gledam, već sam im u zgodnom momentu stavio do znanja, a i pojedine sam i ozvaničavao, da se sve zna i vidi šta ko čini i kako ko radi. Do sada koliko sam bio u četničkim redovima, jedino sam video tri komandanta čiji je rad častan i pošten i koji mogu poslužiti svima drugim kao primer. Ovako mišljenje mogao sam čuti od mnogih drugih časnih i poštenih ljudi. Žao mi je što nisam mogao ostati pod komandom Vojvode Momčila Đujića, ih đeneralštabnih majora, Slavka Bjelajca i Zaharije Ostojića, ah privlačila me je kuća, porodica i rodbina.

Prilikom moga puta za ovamo, a pri prolazu kroz selo Ponikve, susreo sam se sa pešadiskim kapetanom Aleksom Draškovićem, koji, kada je saznao da idem ovamo, molio me je, da u ime njegovo zamolim Gospodina Ministra vojske mornarice i vazduhoplovstva, da ga pozove radi referisanja o celokupnom radu u Istočnoj Bosni i Hercegovini i Dalmaciji, pošto je bio u četničkim redovima u ovim krajevima.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU

Pešadijski kapetan I kl.
Dušan V. Jovanović[23]

[23] **Jovanović je u 1944. bio šef Odseka za šifru u Vrhovnoj komandi.**

BR. 181

IZVEŠTAJ JOVANKE KRIŠTOF OD JULA 1943. DRAŽI MIHAILOVICU O RAZVOJU ČETNIKA U SLOVENIJI OD 1941. DO JULA 1943.[1]

Izveštaj o položaju u Sloveniji od
41 — jula **43.** g.

U slučaju da se Kolbenu[2] šta desi pa vam on ne mogne dati opširniji izveštaj iz SI. molim da izvolite pročitati onaj moj.[3] Držat ću se samo tačnih i istinitih podataka, te onih za koje postoje živi svedoci i pismeni dokumenti. Dokumente nažalost ovog puta ne mogu priložiti, pošto su u Ljubljani spravljeni. Zbog ileg. rada i vrlo čestih blokada i premetačina na ulicama Ljubljane, najveći deo pošte išao je usmeno. Kolbenu je bilo onemogućeno kretanje, zato je vrlo velik deo usmenih poruka išao preko mene. A ne[ke] stvari mi je i sam poveravao, da imade svedoka, ako pogine, da se nebi drugačije prikazivale. Poznate su mi sve stvari većinom iz pošte. Kako Vam je poznato radila sam od postanka našeg pokreta i ja sam još jedini živi svedok, baš od početka.

Po padu Jugosi. počeli su nacionalisti sa org. Obratili su se odmah na mene, kao Srbkinju za sudelovanje i da dozvolim rad na mom stanu.

Posle žalosnih i ponižavajućih događaja po padu Jugosi., te bacanja svega blata na Srbe, pa čak blaćenje svega svetoga što je Jugosi. i pred Talijanima, sretna sam bila da se još nađe među Slovencima ljudi, koji hoće raditi za Jugosi. Pružila sam im svu pomoć, koliko sam mogla.

Poznato Vam je da je ispočetka bilo sve OF (oslobodilačka vojska). U septembru je došao Keler[4] te doneo direktive za Vašu org. i Valterovo[5] pismo Kolbenu. Doveli su i Kolbena, da radi, u mom stanu. — Odmah se otpočelo na radu za vašu organizaciju. Nažalost su već OF preuzeli komunisti. Kolben je odmah uvideo, da se treba deliti od njih, dočim je Avšić[6] ostao tamo.

Nesretno je bilo ono imenovanje Avšića i Kolbena,[7] pošto se od prvog početka nisu trpeli. Razlog mi nepoznat. Znam

[1] **Original (pisan mastilom, latinicom) u Arhivu VII, k. 150, reg. br. 3/4. Na nekim mestima original je oštećen i teško čitljiv.**

[2] **i [7] Major Karlo Novak. Vidi knj. 1, dok. br. 69.**

[3] **Redakcija ne raspolaže takvim izveštajem.**

[4] **Tugomir Prekoršek, potporučnik. Radio je u Centru veze Draže Mihailovića na Ravnoj gori.**

[5] **Žarko Todorović, major.**

[6] **Jakob. Vidi knj. 1, dok. br. 69.**

samo toliko, da su za vreme njihovog bivanja kod Vas izašle mnoge intrige od strane Avšića protiv Kolbena. To nije dovelo ničemu dobrom. Po njihovom povratku su se intrige produžile, naročito kod oficira. Većina oficira nije ništa radilo, nego po kafanama premlj evali intrige, koje su naročito cvale, posle smenjivanja Avšića. To je mnogo otežalo rad, tim više što je Kolben bio vrlo osetljiv na te stvari. A osim toga ispodlilo je temelj našem pokretu. Dok su se naši bavili intrigama komunisti su privlačili sebi ljude. Glavni momenat je propušten, sa neaktivnošću oficira. Ipak je Kolben uspeo stvoriti organizaciju.

U martu 42. g. odvedeni su svi oficiri u internaciju.[8] Već pre su bili odvedeni nacionalisti, koji su se odvojili od OF i pridružili se Vašem pokretu. I jedne i druge su denuncirah komunisti. Ostao je Kolben takoreći sam. Samo kap. Lesjak i por. Milan Kranjc nisu otišli u internaciju, ali bili su sakriti i bez veze sa Kolbenom, a tako isto i mnogi nacionalisti. Trebalo je otpočeti org. potpuno iznova i uhvati vezu sa ilegalcima.

Za Kolbena je rad bio vrlo težak, pošto mu je bilo onemogućeno svako kretanje i morao je sve raditi putem pisama i poruka. Ja sam dobro stajala sa OF. Do god su me smatrah za potpuno svoju, jer po njihovom mišljenju, kao Srbkinja nisam mogla drugome pripadati. Zato je moje kretanje bilo sigurno i mogla sam da hvatam i održavam vezu između Kolbena i ostalih. Propalo je dosta zlatnog vremena dok su se ponovo prikupili i organizovali ljudi. Komunisti su za to vreme radih punom parom i odvodili ljude pod firmom nacionalizma. Nasela je većina sokola i pravih nacional.

Osnovala se i SI.[ovenska] Zv.[eza], Ne znam kako je do toga došlo jer je polit, stvari vodio Kolben sam. Osnivanje S. Z. baš u razvoju pokreta izgleda da je više štetilo nego koristilo. Sastajala sam se skoro svakog dana sa lekarima kolegama mog muža na Kirurškom odelenju II. (Ljubljanska bolnica Kg. I. i II — Klerikali i liberali.) Svi lekari sa Krg. II bih su oduševljeni sa vašom organizacijom. Dr Arko[9] asist. Krg. II. bio je organizovao medicince i mlađe lekare, držao im kurs i pripravljao za teren. Davao nam je podatke o lekarima komunistima. Kad je doznao za osnivanje SI. Z. i da Klerikal sudeluje u pokretu, iskreno je izjavio da na njega ne treba više računati, jer sa Klerik, neće. U prvom redu da treba zatreti u Slov. klerik, i da je pogrešno bilo što Srbi nisu prisilili Slovence da pređu u pravosl. veru — raskid sa Rimom i t.d. Nažalost, taki je bio veći deo nacionalista. Uzaludno im je

[8] **Događaj se zbio 20. marta 1942. Vidi knj. 1, dok. br. 69.**

[9] **Ludvik.**

bilo dokazivati potrebu siudelovanja sa Klerikalcima. U zadnjih 8 god. klerik, vlada nastao je nepremostiv jaz među istaknutijim nacionalistima. To je bio baš najborbeniji elemenat i mislim da je baš time naš pokret izgubio temelj u Sloveniji. Kolben je stajao na gledištu, da klerikalizam ne [mora] za dobrog nacionalistu biti uzrok, da pređe u komuniste i radi protiv Kralja i države. To je tačno, ali ako uočimo da su Slovenci bili većinom pod tuđom vlasti, te da su veliki egoisti i vrlo lični, onda je s tim mnogo izgubljeno. Klerikali nisu nikad iskreno sudelovah niti se iskazali dobrim Jugosl. Kad se vratio Kolben 42. god. od vas, očekivali su u Ljubljani da će donesti unapređenje. Prvo pitanje, koje je postavio Benko[10] bilo je, jeli doneo čin generala, jer je to njima potrebno. Ne znam na kaki način su si predstavljali da bi mogao od majora postati general. Iz toga je jasno da Slovencima imponiraju visoki činovi i to respektiraju. Verovatno bi rad bio mnogo lakši kad bi na mestu Kolbena bio koji general, pa makar i manje sposoban i agilan.

U julu mesecu 42, Kolben je ostao bez stana. Kod mene nije mogao, zbog nekih nezgoda su Tal. kontrolirali moj stan. Morao se preseliti Benku (pravo ime prof. Krošelj). To je išlo na štetu našeg pokreta. Benko je Klerikalni disident. Inače vrlo inteligentan i sposoban intrigant. Šef je Pobratima, koga je prikazao Kolbenu kao vojnu i nepolitičnu organizaciju i u mnogo većem broju nego što u stvari jeste. Stvarno su ispočetka vrlo dobro radili i u mnogočemu koristili. Izdavali su list »Pobratim« koji je bio u strogo nacionalnom i nepolitičkom duhu. To se mnogo dopalo Kolbenu i sa time ga je pridobio.

Benko iako klerikalni disident, ipak u njemu previađuje Klerik, krv., što su nacionalisti odmah opazili. U stvari on je protiv saradnje oficijelnog klerik, vodstva. Sarađuje sa Dr Gusarom, koji je bez ljudi i pošten stari seriozan gospodin, te čak bez ambicija, odnosno ne da mu se boriti. Osuđuje rad oficijelnog Klerik, vodstva, jer se boji da će takvim radom stranka izgubiti, jer će doterati da dođe do vojn. diktature. Za naš pokret jeste i odobrava Kolbenov rad. Koliko mi je poznato nije nisačim pomogao naš pokret, čak ni sa propagandom.

Benko je nastojao Kolbena privezati uz Dr Gusara i svoju grupu disidenata. Verujući u idealnost »Pobratima« upisao se i sam. Zbog Kolbenove ilegale, Benko ga je svuda za to vreme zastupao, pa i u S. Z. Bio je vrlo omražen, što tad Kolben nije znao, i tim je stvarao neraspoloženje ljudi, koji su dolazili Kolbenu, primao je Benko i mnoge nije pustio do Kolbena, tvrdeći da je bolje da ga čim manje ljudi poznaje i da ne do-

[10] **Krošelj dr Anton, šef propagande u Komandi Slovenije.**

znaju gde stanuje. Na taj način je mnoge ljude odbio, a naročito liberale. Nesreća je bila u tom, što među naprednjacima nije ostalo nijednog odvažnijeg i agilnijeg čoveka. Osim toga Kolben nije poznavao ljude u Ljubljani i stvarao je sud na osnovu Benkovi izjava. Benko do skrajnotsti ambiciozan, gledao je samo na svoj prestiž, i tako su nekoji dobri i sposobni nacionalisti ostali u pozadini. Sve na štetu pokreta. Te nesreće su došle samo zbog Kolbenovog ilegalnog života, pošto ga je netko morao zastupati.

U augustu 42. osnovao se prvi ileg. odred na Dolenjskom. Došlo je i do osnivanja bele garde odnosno vaških straža. Razvoj toga ne znam, pošto je to Kolben radio sa političarima. Poznato mi je samo toliko da su Klerikali za sarađivanje sa Talijanima tražili blagoslov Kolbena i da im se liberali nisu hteli tu priključiti, što je u daljnom radu štetilo našoj org. [anizaciji].

Kolben misleći da će kao u Srbiji,[11] vaške straže podupirati i omogućavati rad četnicima, dao je svoj pristanak zbog toga se kasnije dosta puta pokajao.

Ileg. odred je bio preslab da se održi među tolikim komunistima, zato se pridružio beloj gardi. U St. Jerneju mislim da se stvorila veća jedinica od naših i b.g. Komandanti su bili naši Janko Debeljak i Milan Kranjc. Tu je bilo otprilike 500—700 ljudi. I Kolben se krio u toj jedinici, pod činom narednika, gde je ostao nekoliko meseci. Za to vreme radili su dobro i očistili skoro sasvim Gorjance od partizana. Talijani su im dozvolili samostalan rad. Kad su Talijani videli da ovi brzo napreduju, da im ne bi postali opasni, ograničavali su im slobodan rad, dok ih nisu potpuno onemogućili sa veznim oficirma. Druge vaške straže su bile na čisto drugoj bazi, sa malim brojem ljudi i nepovezane. Ovo u St. Jerneju je oiganizovao Debeljak i spretno izveo. Nesreća je opet bila što Klerikali nisu mogli videti Debeljaka, koji je bio sokol i stalno su rovarili kod Kolbena protiv njega. Odstraniti ga nisu mogli jer je sa Talijanima dobro stajao. Inače je bio Debeljak korupcionist i vrlo lajav čovek, te voleo izazivati.

Kad je Kolben video, da taj odred više nema proste ruke, dogovorio se sa 80 ljudi, da se odele i odu opet u ilegalu. Kranjc i Debeljak su bili protiv toga. Zato je to mislio tajno izvesti, ali jedan je izdao Debeljaku. Ova dvojica su bila odlučno protiv toga. Do tog vremena oni su se smatrali kao Mihajlovićevci a sad ako se osnuje ilegala, oni ostaju b. gardisti. Toga oni nikako nisu hteli i toliko je zagustilo, da je Kolben morao kon-

[11] **Odnosi se na legalizaciju četničkih odreda u okviru Nedićevih jedinica. Vidi knj. 1, dok. br. 209.**

cem dec. pobeći krijući se, jer bi ga inače Debeljak predao Talijanima samo da spreči ileg. Sami opet nisu hteli u ileg. jer su ovako komotnije živeli, a mislim niti zbog Talijana nisu mogli. (Molim obratite se na donosioca za detaljnije podatke o prvom leg. odr. pošto je od prvog dana u ilegali.) Meni nije dobro poznato prelaz ileg. beloj gardi, i detalji sa Debeljakom i Kolbenom. Pred Kolbenom su se izgovarali, da bi pustili ljude, ali ih ne mogu opravdati u spisku pred Talijanima. Ako bi dezertirali da bi Talijani zatvorili njih dvojicu i t.d. Tu već počima teška borba za ilegalu.

U novembru 3. 42. god. ubili su belogardisti kapetana Lesjaka, koji je celo vreme zastupao Kolbena, pošto je on bio na terenu. To je prva žrtva za ileg. odred. Nalazio se u vaškoj straži Bizovik, koju je mislim imao pod svojom komandom, jer je spadala u reon Ljubljane. Vaška straža je dobila oružje i Lesjak je sakrio jednu strojnicu (neznam [kako]) pripravljajući oružje za ileg. Lavrič član b. g. denuncirao ga Talijanima. Baš tad je došao Kolben u Ljubljanu. Obavestili su ga o tom Dr Smajd i Duhovnik-pop i desna ruka Dr Smajda. Rekli su da su tu denuncijaciju izvršili Glavačevci. Talijani pripremaju aretaciju Lesjaka.

Kolben je pozvao Glavača[12] isto pop i urednik »Slovenca« i imali su dulji i žešći razgovor u mom stanu. Poznato mi je samo toliko da mu je naredio Kolben da se mora aretacija Lesjaka preprečiti po svaku cenu. Drugi dan je poslao Dr Smajda da upozori Lesjaka šta mu pripravljaju i da se skloni. Iz pismenog zapisnika komandanta v. st. koga smo Vam dostavili u junu 43 po Aeru[13] vidi se, da su posle četvrt sata po razgovoru sa Dr Smajdom ubili Lesjaka. Dok su pripravljali ubistvo išao je pop Krizman u crkvu da pripravi za poslednju ispoved. Kolbenu su tvrdih da ga nisu imali nameru ubiti nego samo aretirati.Dok je on pao već od prvog metka teško ranjen, a oni su mu ispalili još šest metaka.

Drugi dan su ti isti banditi otišli u privatan stan Lesjakov i gospođi odneli svu zlatninu, novac i muževe stvari. Dr Smajd joj je obećao vratiti ukradene stvari, pa ni toga nisu učinili.

A što je još gore, rekli su da imaju nalog za aretaciju Lesjaka od Kolbena i Talijana. Kad je čuo Kolben da su mu ubili Lesjaka bio je izvan sebe. Pozvao je Glavača i imali su žestok razgovor. Tu ga je mislim Kolben nazvao odgovornim, pošto su to bili Glavačevi ljudi. S tim je dobio Glavača protiv sebe, koji je radio vrlo agilno, te mnogo štetio.

[12] Franc.

[13] **Vojvoda Dobrosav Jevđević. Taj izve.taj redakcija nije pronašla.**

Glavač, da opravda ljude, blatao je mrtvog Lesjaka sa komunizmom i tvrdio da su on i Kolben falsificirali vašu [depešu] koja je stvarno došla u oktobru mesecu 42. gde naređujete stvaranje ileg. i prikupljanja oružja.

Glavač je vrlo sposoban samo bolesno ambiciozan. U prvo vreme je ogromno koristio pokretu. Kolben je imao puno poverenja u njega. Nije ga trpelo oficijalno klerikalno vodstvo i stalno su tražili da ga odstrani. On je to verovatno osećao, i ako Kolben nije promenio svoje držanje, i od straha da ne bude odstranjen počeo raditi protivno. Spada ekstremistima. Kolben je zahtevao od stranke i biskupa da izvedu konzekvence nad Glavačem i ubicama Lesjakovim. Nisu apsolutno ništa preduzeli. Zbog toga počima gubiti poverenje u Klerikalce.

Interesantno je, da su protiv stvaranja ilegale apsolutno svi suglasni. Čak je i SI. Z. poslala u tom pravcu izveštaj vama, po Dr Zorcu, koga su u Beogradu uhapsili. Kolben kaže, da je ipak dosegao neki uspeh, jer je jedini on u SI. uspeo bar u nečem ujediniti sve stranke. Time što je Kolben bio ustrajniji otpor je počeo i proti njemu, ali on se nije obazirao nato.

Debeljak i Kranjc su vukli skoro dva meseca otpuštanje ljudi iz svoje jedinice za ilegalu, kako su se bili naknadno dogovorili. I svega su dali 15 ljudi koje je Kolben u februaru poslao na teren. Obojca su tvrdih da nije vreme za ilegalu i da će oni odrediti to vreme i pridružiti se sa svima. Kad je Kolben video da nema [.. ,][14],odrekao ih se. To im nije bilo pravo. Debeljak je ipak posle dao još nešto materijala. Prikupljanje ljudi pod tim uslovima bilo je vrlo teško. Trebalo je jednog po jednog privlačiti. Osim toga nije ni bilo dosta ljudi. Sve što je bilo borbeno pridružilo se već pre partizanima, Klerkali b. g., a nacionaliste, koji nisu hteli u OF odveli Talijani u internaciju, na osnovu komun. denuncijacije, gde je većina podlegla komunizmu.

Komunisti su bili i u logorima dobro organizovani, što mi nismo. Kod praznog želudca igrao je glavnu ulogu kruh. Ko se pridružio komun. dobio je odmah sve što mu je bilo potrebno. Ovo su izjave nacional, koji su se vratili.

U martu 43. bilo je nešto preko 30. četn. Kolben je išao sa njima na Primorje, te prešao celu Dolenjsku. To je imalo velik odjek u narodu i hteli su mnogi iz b.g., da se priključe.

Sad se osećaju Klerikali ugroženi. Dokazuju Kolbenu da će unesrećiti narod, ako pređe broj 30 četnika. Talijani će ukinuti vaške straže i t.d. Kolben ne odustaje od svog plana. Dr Smajd počeo uplivati na mene da vam pošaljem dep. u gornjem smislu i da bi najpametnije bilo, da za neko vreme pozovete

[14] **Nečitko napisana reč.**

Kolbena u svoj štab. Odgovorila sam mu, da iako imam šifru, nemam prava slati nikakve dep. na svoju ruku. Za stvaranje ileg. dobiva od Vas direktive, a Kolben vas o svemu tačno obaveštava. Odgovorio je, da ste nepoučeni o situaciji kod nas i zato šaljete te direktive i da je to moguće izvoditi u Srbiji.

Osoba Dr Smajd je isto vrlo mnogo štetila našem pokretu. Stranka ga odredila u štab, da bude šef org. odeljenja. Njegovo je ime bilo jako kompromitovano. Govorili su da je nađen spisak svih sokola sa Gorenjske, koje je Smajd izdao Nemcima. Bio je pre rata advokat u Radovljici. To nisu bile potvrđene vesti i Kolben ga je držao, jer je koristio svojim radom do stvaranja ileg., a i da ga je hteo otstraniti ne bi stranka dozvolila, što se kasnije dokazalo.

Koncem dec. 42 g. napravila je b.g. sa Talijanima veliko hapšenje u Ljubljani. Među uhapšenicima bio je velik broj nacionalista. S tim je pojačano ogorčenje prema b.g. Ta hapšenja je vodio Dr Smajd[15], koji je bio šef zatvora. Tvrdih su da je primao tom prilikom novac, čak od pravih komunista za otpuštanje iz zatvora. Nasilja izvodio nad devojkama u zatvorima i t.d.

Pošto su mnogi znali da sarađujemo sa klerikalima, to je samo štetilo našem pokretu. Tvrdih su da je Kolben komandant bele garde i izdao naređenje za hapšenje. Naročito su to iskoristili komunisti u propagandi. Četnike su kasnije prozvali plava garda.

Zbog tih prljavih stvari, koje su se govorile o Dr Šmajdu, mnogi nacionalisti nisu hteli sarađivati.

Kad su izašli prvi četnici na teren, trebalo ih je snabdevati hranom i oružjem. B. [eia]g. [arda] je imala mogućnost prelaza kroz ove blokove. Prevozili su ljude preko blokova i uopće sve što je bilo potrebno odredu. Dok je ilegala bila mala išlo je još sve u redu. Kad su videli da br. četa brzo raste počeli su sa sabotažom. Ljudi koji su bili pripravljeni za teren, pustih su da čekaju po više dana. Tako su Talijani trojicu zatvorili, smatrajući da idu u partiz. ili četu. Kolben je bio zbog toga besan i protestirao je. Posle toga odveli su 7 ljudi preko bloka i uputili ih same odredu. Pošto su bili ljubljančani, ustali su brzo na tal. posadu, koja ih je aretirala. Onda ih je velikodušno spasao komand. b.g. Zato su morah ostati u b.g. Svi sokoli i protivnici b.g. na Kolbenov protest su odgovorili, da drugačije nisu mogli napraviti, jer ih Talijani sumnjiče. U buduće da će bolje paziti. Ali taj slučaj se ponovio. Odnosi se zaoštravaju.

[15] **Albin.**

Mislim u febr. 43 došao je iz internacije kap. Ilovar[16]. Pošto je radio pred internacijom u pokretu, Kolben ga uzeo za ađutanta. Kolben je imao u Ilovara poverenje, te mu sve stvari poverio, a i u ljutini, dosta puta što rekao protiv Klerikala. Ilovar je bio neinteligentan i to su iskoristili Dr Šmajd i klerikali. Laskati mu o njegovim velikim sposobnostima, te da bi on bio bolji za Komandanta nego Kolben. Verovatno su mu i obećali položaj komandanta ako bude radio protiv Kolbena, pošto se hvalio da ima osigurana politički leđa i da mu sad Kolben ne može ništa. Nije shvatio igru Klerikala i postao lutka u njihovim rukama. Iz zahvalnosti što su otkrili u njemu tako velikog čoveka izdavao im apsolutno sve stvari. Time je samo zamutio i pooštrio odnose između Klerikala i Kolbena.

16. 3. 43. Primio je Kolben pađobrance[17]. Neko vreme ih je držao u odredu. Odred je bio zbog njih nepokretan, zato ih je sakrio kod nekih seljaka. Klerikali nisu mirovali dok ih nisu pronašli. Slali su po njima depeše Kreku[18], bez Kolbenovog znanja. Krek im je izgleda slao direktive da zauzmu nepopustljiv stav prema ilegali. Do tog vremena i ako protiv ileg. ipak su popuštali.

Mislim u junu 43 Krek je poslao Kolbenu pismo, gde mu prebacuje njegov diktatorski rad. Upozorava ga, da njihova stranka neće dopustiti nikakvu diktaturu. Krek da samo ćuti i trpi. U glavnom je bilo za stranku prvenstvo i strah pred Kolbenovom diktaturom.

Kolben mi je davao spravljati ta pisma za arhivu, ali nisam sigurna da još postoje. Kad se očekivao slom Ital. spalio je velik deo arhive, da ne bi pao neprijatelju u ruke. Molila sam ga da to ne radi, jer su bila važna dokumenta sa kojima će moći dokazati svoj rad. Odgovorio mi je da je važnije da to ne dobije neprijatelj. Ako pobedi neće mu biti potrebno dokazivanje, a u protivnom ne treba ništa.

Među spaljenom arhivom sećam se sigurno bilo je i pismo ljubljanskog biskupa — od marta 43. Isto i biskup upozorava Kolbena, da ne upropašćuje narod sa ileg. i naziya to ludošću, pošto će rat po njegovim informacijama iz inostranstva trajati još više god.

Da se vratim padobrancima. Zbog njih ie došlo do svađe. Antić je tvrdio da njemu pripadaju, klerikali, da ih je njima poslao Krek. Kolben ih je primio. Vi ste naredili u dep. se-

[16] **Berto.**

[17] **Reč je o trojici obaveštajaca slovenačke narodnosti koji su spušteni iz britanskog aviona. Doneli su za četnike radio-stanicu i veću sumu novca. Opširnije o tome vidi Franček Saje, Belogardizam, Slovenski književni zavod, Ljubljana 1951, str. 728.**

[18] **Miha. Vidi F. Saje, n. d., str. 733.**

ćam se dobro: »Ne dajte padobrance pod cenu života nikom.« Kolben se držao Vašeg naređenja. Stim se zamerio umišljenim vlasnicima. Kolben zapravo nije imao nikakove koristi od njih. Slali su mu iz K.[aira] bezbroj pohvala a stvari, koje je želeo nisu dali. Odredu su bili samo na teret, jer ih je morao čuvati.

Mislim u martu 43. ulovili su klerikali cenzurirajući na svoju ruku četničku poštu neka pisma od Pobratima. Među ostalim hvalili su se u pismima, da je i Kolben njihov i pretili se kako će pokazati osta [lim] strankama, jer će oni zauzeti sve glavne položaje u budućoj državi. Za špionažu su ubacili svoje ljude u Klerik, i liber. stranku. I za jednu i za drugu stranku nije trebalo više, pogotovo kad kažu da će zauzeti sva glavna mesta. Zašto se onda oni bore? Svima je bio glavni cilj borbe, zauzeti dobre položaje, a ideja samo sredstvo da do njih dođu. U tom pogledu su svi jednaki i u budućoj državi neće biti dovoljan broj ljudi, da na svakog ministra dođe po jedan čovek.

U ovom slučaju su bili Klerikali drugarski, te pokazali ta pisma i liberalima. Svi su planuli po Kolbenu, da osniva novu stranku, te kao komandant ne bi smeo biti član nikakove pol. stranke. Uzalud im je dokazivao da to nije pol. stranka, već vojna org. kako mu je Benko predstavio. Benko je bio zatvoren približno od oktobra 42 do marta 43. Baš je u to vreme izišao iz zatvora, zato su i više protestvovali. Da ugodi strankama, Kolben se odmah ispisao iz Pobratima. Posle toga Pobratim se prekrstio u Narodnu legiju.

Stvarno je tu Benko, na vrlo prefrigan način prevario Kolbena, i mislio se podići uz njega, čime je samo štetio pokretu. Kolben je tvrdio da ima veliki br. ljudi. Zbog velike tajnosti Pokreta nemoguća je,bila kontrola ljudi. Čak su mu predložili i spisak od 300 ljudi spremnih za teren. Samo odlazak na teren su zavlačili iz tehn. razloga. Na koncu se dokazalo da su samo 23 Pobratima u četnicima.

Zbog Pobratima nacionalisti nisu imali poverenja u K.[olbena], misleći da on njih podupire, pa su se dosta puta radije pridružili Klerik, na štetu Kolbena. Ipak su gro četnika sačinjavali nacionalisti.

U maju ili julu došlo je do konačnog kraha. Kolbena su na terenu posetili Dr Smajd i pop Duhovnik. Četnici su se tada nalazili u Vrhničkom srezu. Zbog žetve na Dolenjskom predlagao je Kolben ovoj dvojici da bi bilo dobro da mu se priključe b.g. i da pređu u Mirnsku dolinu. Pošto su tamo skoncentrisani partizani, moralo bi biti bar 1000 č. da temeljito očiste partizane. Ova dvojica se složila sa Kolbenovim mišljenjem. Otišli su sva trojica komandantu b.g. hrv. akt. kap. Pavlu Vošnaru, da se snjim dogovore o prelazu b.g. i detaljima. Sve je išlo u najlepšem redu.

Drugi dan su došli Dr Smajd i Duhovnik u Ljubljanu te Talijanima javili Kolbenovu nameru. I namesto da bi se pridružili b.g. četnicima, napali su ih zajedno sa Talijanima. Napad je trajao 3 dana. Zapravo četnici su većinom morali manevrisati, zbog b.g., jer Kolben nije dozvolio, da napadaju b.g. Talijani su i avionima bombardovali, ali nisu im naškodili, jer su se povlačili u šumu. Kolben je dosta puta, kasnije proklinjao slučaj što je bila b.g. sa Talijanima, jer bi ih mogli sve potući i doći do oružja.

Nekoliko dana po tom napadu Kolben je pozvao kap. Vošnara, da mu se priključi sa ljudima. Vošnar je bio i Sokol, zato su se bojali Klerikali, da će izvršiti Kolbenovo naređenje. Svima svojim ljudima su izdali naređenje, da ne smeju u četnike. I kad je Vošnar hteo da ih povede došlo je do incidenta. Tako je pobegao Vošnar sam sa par ljudi. Nekoliko njih su ulovili, razoružali, izlupali i osudili na smrt, [dok] se Vošnar ne vrati. Ti svi ljudi su bili sokoli.

Pop je u selu držao govor, nazivao sve psima sokolskim i drugim pogrdnim imenima. Za četnike [je] govorio da su razbojnici i bezbožnici, te da će u kratko početi i oni pljačkati i krasti kao partizani i t.d.

Da ne streljaju ljude Kolben je poslao Vošnara odredu b.g. Cim se vratio aretirali su ga i odveli Talijanima u Lj. General Gambara[19] je pozvao Vošnara, te mu rekao da nema ništa protiv ako sa svojim ljudima pređe u č. pošto se oni bore protiv komunista. Represalije neće izvađati nad familijama, kako su ih plašili Klerikali. Gambara se verovatno s tim hteo približiti Kolbenu.

Vošnar nije bio dovoljno inteligentan, da pokaže svoj triumf pred b.g. Sazvao ljude na trgu i održao im govor u tom smislu. Taj Vošnarov govor razneo se munjevitom brzinom i na ljude koji su bili simpatizeri č.[etnika] protiv b.g. vrlo štetno uplivao.

Zbog toga nije hteo Kolben, da primi Vošnara u odred. Da popravi grešku koju je učinio Vošnar, razglasio je letcima, da ne prima ljude u četnike, kojima Talijani daju za to blagoslov. S tim je razdražio Talijane i došlo je do ponovne borbe. U toj borbi je poginuo Lavrič. Talijani su imali više žrtava.

Posle izvesnog vremena pridružilo [se] svega oko 30 Vošmarovih ljudi mesto nekoliko stotina. Tako su bili Klerikali sve okrenuli.

Četnici su uhvatili kontakt sa Gorenjskom. Počeli su im pridolaziti nacionalisti. B.g. na Trima Kraljima ulovila je jednu takvu grupu od 8 ljudi i prisilila ih da ostanu kod njih, jer

[19] **Gastone, komandant italijanskog 11. armijskog korpusa.**

će inače javiti Nemcima, da izvađaju represalije nad familijama. Kolben je zahtevao preko Vošnara, ikako su ti b.g. bili podređeni i od stranke, da mu se predaju i ti ljudi.

Ali oni su ljude toliko ustrašili, što će im napraviti iz familije da ni sami ljudi nisu hteli ići, kad su ih konačno č. došli na silu uzeti.

S druge strane su rovarili i u samom odredu, kad nije bilo Kolbena. U odred je dolazilo pop Breznik služiti službu. Stvarno je dolazio rovariti i nagovarati č. na đezertaciju. U tom poslu mu je pomagao kap. Ilovar. Dezertirah su trojica, koje su uhvatih u begu. Priznali su da im je Breznik doneo dokumente za prelaz bloka, koji se sakrio pod neki kamen u Kapeh. Taj isti pop je zakleo č. na odanost, a sad ih nagovara na dezerterstvo.

Komandant četničkog odreda je bio major Koprivica Danilo — č.[etničko] ime Borut. Njemci su pisali da bi on bio mnogo bolji za komand. pošto je popularan dočim Kolbena nitko ne poznaje i druge laskave stvari. Ali Borut je bio inteligentan i Srbin, te ostao na svojoj liniji. Kolb.[ena] je obavestio. Posle su tog istog Boruta napadali da je nesposoban, i tražili da ga Kolben smeni pošto je Srbin. Kolben im je odgovorio, da je to jug. vojska u kojoj mora biti i Srba,

Kolbenu je dojadilo to večno rovarenje (ovo je samo jedan deo) i odlučio je, da odstrani iz štaba Dr Šmajda, Duhovnika, i Breznika. Optužio ih je pred savezom i Strankom. Ali Stranka nije nipošto htela priznati njihove krivice i kategorički zahtevala da moraju ostati na svojim mestima. Naprednjaci su dali Pravo K. Pošto K. nije hteo odustati od svoje optužbe, došlo je do prekida. Mislim da su politički odnošaji još uvek postojali (polit, rad mi je poznat samo iz dep.) Klerikali se prestali davati pomoć, koja je itako u zadnje vreme bila vrlo mala. Zabranili seljacima da prodaju hranu č. Pop nije smeo doći na Vidovdan služiti službu i t.d. Kad su naši dostavljah materijal u pisarnu Klerik, da ga odvezu četnicima, odgovorih su im da ne primaju jer su pređeni, zbog čega se Kolben ljutio, jer pred njim nisu priznali.

Zbog takvog držanja Kl. [erikalaca], bio je odred u strašnoj situaciji.

Već u martu kad je Kolben išao odredom mimo Stične, gde se sastao sa Kom. b.g. akt. p. Nadrahom. Tražili su Talijane [za sastanak][20] sa Kolbenom. Nadrah je imao neograničeni dopust da pronađe Kolbena. Predhodno su ga bili zatvorili. Klerikali su odmah izvukli materijal proti ileg. javili Kolbenu da zbog njegovog sastanka sa Nadrahom zatvorili su celu b.g.

[20] **Tekst je nečitak.**

u Stični i već ubili nekoliko ljudi. Međutim nikom se ništa nije desilo. Nadraha su poslali tražiti Kolbena da bi sa njim govorili o zajedničkoj borbi protiv Komunista. Kolben to nije hteo prihvatiti.

Sa druge strane, putem Dr Zajca, tajnika ZNS sam general Gambara poručio Kolbenu da želi sa njim sastanak i nudio svaku garanciju za diskreciju. Kolben je dugo to odbijao. Sad nije mogao pustiti odred propasti, našto je bio sigurno osuđen.

Poručio je Gambali po Dr Zajcu, da se mogu sastati, ali da ni u kom slučaju neće primiti ni najmanju saradnju. Ako računa G.[ambara] na to, da je bolje da ne dođe na sastanak. Sastanak mora biti pod najstrožijom diskrecijom. G. mora biti sam bez pratnje — u pozadini može imati koliko hoće vojske. Mesto sastanka je odredio Kolben — na nekom šumskom putu između Vrhnike i Lipe. Sve uslove je G. usvojio, samo je zamolio da može dovesti sobom jednog oficira. To mu je dozvolio i rekao da će i on povesti sobom jednog svog čoveka (Zitnika[21]).

Taj sastanak je bio vehka komedija od strane Kolbena. Pravio se kao da je on gospodar situacije a ne G.[ambara], Tada je bio stvarno slab i u velikom škripcu.

G. se držao svih Kolbenovih uslova. Došao je samo u pratnji jednog oficira. U pozadinu je postavio nekoliko hiljada dobro naoružanih vojnika. Svaki promet na gl. cesti od Vrhnike dao obustaviti. Kolben je došao sa druge strane sa Ž.[itnikom], Svojih 15 boraca je ostavio daleko u šumi, da ne bi šta primetili. U to vreme je imao približno 80—100 boraca. Koliko mu je bilo teško što je morao primiti sastanak, toliko se od srca smejao, kako se G. gadno ustrašio tog njegovog malog br.[oja] boraca i doveo toliku vojsku na njih. A jedna trećina č.[etnika] nije ni imala oružje. Za oružje je bila, isto teška borba.

U glavnom su se vodili razgovori oko borbe protiv komunista. G. je ponudio K. oružje, hranu i novac. Kolben je odbio sve, kao nepotrebno. Kasnije [se] tobož predomislio i rekao da za sad ima dosta oružja, ali da bi ga svejedno još uzeo, ali samo pod uvetom da ga plati. U protivnom bi bio moralno vezan, što nikako neće, jer ako mu se pokaže potreba napast će Talijane. Za sad su sklopili primirje, te ga je G. zamolio da ga u slučaju prekida K. obavesti što mu je i K. obećao. G. je upitao K. koliko ima vojnika, a ovaj mu je odgovorio, da ni on njega ne pita za broj njegove vojske.

Na tom satanku sklopili su prećutno primirje. Kolben je upozorio G.[ambaru] da ne sme sve svoje oficire na terenu oba vestiti, da ne napadaju č. [etnike] on sam će paziti, da ne

[21] **Rudolf Ris.**

dođe do sukoba i da mimoilazi Talijane. Ako ga Talijani napadnu, da će primiti borbu. Stvarno je došlo i posle toga do par sukoba, za koje se G. odmah preko Dr Zajca izvinuo Kolbenu. Zbog čuvanja diskrecije Kolben nije hteo drugačije.

Koristi: 1. Kupovanje oružja, 2. kupovanje hrane na »preradu« na ime Dr Zajca po normalnoj ceni, 3. dozvola na ime Dr Zajca za automobil poluteretni, 4. propusnice za kretanje po terenu za ljude, koje predloži K.[olben] preko Dr Z. (misleno za kurire, jer za borce su dalje upotrebljavani falsifikati, da ne mogu T.[alijani] kontrolisati kohko ih ide na teren) 5. Ispust iz zatvora nekojih naših ljudi, 6. dokum.[enta] za pravo nošenja oružja.

Taj ugovor je ostao do kraja na istoj snazi. G.[ambara] se zbilja pokazao gentlmen i sačuvao sve u najvećoj diskreciji.

U znak simpatija podario je Kolbenu jednu novu dobru srojnicu, a Kolben njemu planinsku značku.

Za taj sastanak osim Kolbena znali smo Dr Zajc, Žitnik Dr Alujević[22] i ja. Alujević je preuzeo kasnije dužnost Dr Zajca i Glušića. Ja sam prenašala svu usmenu poštu u tom smislu. I sa naše strane ostala je diskrecija sačuvana. Na osnovu stvari koje je kasnije izdao Glušić nekoji su sumnjah, ali stvarno nisu mogli ništa dokazati. Dr Zajc je već od pre radio sa Talijanima, pa Kolben imao izgovor zbog akta i propusnica, da ih Zajc na svoju ruku diže.

Bio je potreban i jedan oficir zbog nabavke oružja, jer se civilisti nisu ništa razumeh u to. Kolben je mislio da će major Glušić biti dovoljno inteligentan za taj posao i ako šta primeti, da će pravilno razumeti i znati ćutati. Ali tu se gadno prevario. Poznavajući lažnu čistoću svojih oficira iz opreznosti nije ništa Glušiću rekao **o** sastanku sa Gambarom. Obrazložio mu je da Dr Zajc ima vezu sa jednim tal. oficirom, koji bi na [.. .][23] od svojih vlasti prodavao oružje za č. Glušića određuje, da u toj nabavki oružja vodi zajedno sa Dr Zajcem, gde će doći u st[. ..][24] sa tim tal. oficirom. To sve da mora ostati u najvećoj tajnosti. Glušić je sa zadovoljstvom primio tu dužnost i dao Kolbenu časnu reč, za čuvanje diskrecije.

Glušić bi morao odlaziti i na teren, da kontroliše oružje i municiju, te kupuje ono što manjka. Zbog toga mu je Dr Zajc nabavio odmah propusnicu. Ali nažalost Glušić je više pazio, da dobro iskoristi propusnicu nego da vrši dužnost. Do duše nije ni bila sva krivica na njemu. Zena mu je stanovala u Trebnjem, gnezdo partizana, gde su stalno rušili prugu, pa

[22] Branko.
[23] **Dve reči nečitke.**
[24] **Reč nečitka.**

ga je taj put zadržavao po više dana. Nesreća je nanesla da je baš u te dane otsustva bio potreban, pa ga nije bilo. Kolben se ljutio da mu je žena važnija nego dužnost, tim pre što je jednom otišao bez dozvole. Zato mu je zabranio putovanje. Ali strm je samo izazvao nezadovoljstvo, jer mu je odredio i drugu dužnost. Niti drugu dužnost nije vršio u redu. Kad mu je to Kolben zamerio, pridružio se [. ..][25], koji je već pre dezertirao. Javno je govorio da ga je Kolben odredio da sarađuje sa Talijanima i ako to nije bilo tačno, pošto je imao nabavku oružja, da isplaćuje u gotovom novcu. Sa takvim izjavama je odbijao ljude od ilegale, dok konačno i sam nije dezertirao.

Uopće rad sa oficirima bio je vrlo težak, pošto su većinom bili neinteligentni, leni i do skrajnosti častihlepni.

Glušićevu prvu dužnost je preuzeo Dr Branko Alujević, predsednik radničke komore — Hrvat i vrlo nacionalan. On je potpuno shvatio svoju dužnost i vršio ju vrlo uspešno. Pošto su toliko udarali svi po Dr Zajcu, Kolben im je ugodio i Dr Z. dužnost preneo trla Dr A[lujevića]. Sa tim je sad bio rešen problem snaibdevanja odreda.

Približno u martu 43. došli su iz internacije gotovo svi oficiri.[26] Oko 30 ih je otišlo na teren. Veći deo oficira se nije mogao uživiti u ilegalan i č. [etnički] rad. Sa tim su uneli u odred nezadovoljstvo. A kad su Talijani malo pripucali, ušao je u njih strah i postali još nezadovoljniji. Nekoji su tražili da ih Kolben premesti u Ljubljani. Kolben im je odgovorio da nije mirno doba da se može premeštati u grad, već da imaju ostati na terenu i boriti se.

Zbog toga je došlo do dezerterstva. Prvi je dezertirao kap. Kuhar što je kod vojnika izazvalo nezadovoljstvo protiv oficira. Dezertirao je za vreme borbe.

Kuhar je hteo biti šef radio veze. Kolben, poznavajući osetljivost oficira, da ga ne odbije, ugodio mu je. Ali je civilnu grupu, koja je od početka radila izolovao, da ne ostanemo zbog veze. Kuhar nije imao pojma o r. telegr. Voji telegr. koji je bio na terenu i njemu podređen samo je smetao. Veza sa terenom je uspostavljena tek onaj dan kad je Kuhar dezertirao i telegr. ostao sam. Hteo je da uvede telegrafsku vezu u odred, koja bi imala služifti] za vezu sa stražama. Naručio je zato i žicu te ostali materijal iz Lj.[ubijane]. Naš civilni telegr. Hasl je to ismejao. Za tu vezu trebalo bi nekoliko hiljada m.[etara] žice i ostalog materijala što nije za odred koji mora svaki moment biti pripravljen za pokret.

[25] **Ime (prezime) nečitko, a verovatno je u pitanju Glušić.**

[26] **Oficiri o kojima je reč pušteni su 23. aprila 1943. Vidi F. Saje, n.đ., str. 729.**

Kolben mu nije odobrio takov način rada. A on je to imao za izgovor zato je morao dezertirati.

Verovatno su političari uticali na Prezlja[27] jer je i on bio protiv širenja ilegale. Zato nije odobravao Kolbenov rad. Slali ste naređenja za širenje ilegale u dep.[ešama] koje sam u otsustvu Kolbena predavala puk. Prezlju. Rekao je da je takav rad moguć u Srbiji, a ne u Slov. Vama da je nepoznata situacija. A ako želite ilegalu, da pre pošaljete novac. A konačno da je te dep. mogao i K.[olben] sam falsifikovati i ne mora im on vero vati.

Osuđivao je Kol. što je izveo toliki br. [oj] oficire na teren, pošto nije bilo dovoljno ljudi za nijh. Kolben se opet nadao, da će biti oficiri u stanju, svojini [radom] na terenu, da privuku ljude u odred. A smatrao [je] i za dužnost da prvi oficiri moraju na teren pošto ih je zato država školovala, da joj služe u ratu. Ali većina oficira je i na terenu ostala neagilna, te čekala da dobije sve gotovo.

Zbog takih različitih gledišta Kolb. i Prezlja, su nezadovoljnici i dezerteri nalazili su moralni oslonac u Prezlju i oko njega se sabirali. To je bilo isto na štetu jer su ovi mislili da su u pravu, te odbijali i druge od rada.

Najžalosnije je da je većina oficira izašla na teren ne zato da se bori već da dobije odlikovanje i unapređenje. Smatrali su da zalužuju unapređenje već zato što su izašli na teren i što ne rade protiv. Još gori su u tom pogledu bili oni koju su ostali u Ljubljani.

Da ih oraspoloži Kolb. vam je zbilja poslao priličan br.[oj] unapređenja. Hvala bogu što ste odbili pa nije bilo potrebno slati još i odlikovanja. Kasnije su isti dezertirali. Bilo je i vrlo idealnih i požrtvovanih oficira.

Zbog večitog Klerikalnog podkopavanja i neaktivnosti, naročito viših oficira, morala u odredu, stalno je balansirala. Dok je Kolb. bio u odredu bilo je sve dobro, jer tada se nisu usudili doći raditi razdor. Najčešće su javljali da je Kol. smenjen, i stim unosili paniku. Ako opet nije bio u Ljubljani bilo je sve naopako. Zbog toga Vas je molio, da mu pošaljete pomoć.

Da izoluje odred od večnog podkopavanja pošalje glavninu prema Dolenjskoj, a jedan odred od 30 ljudi prema Primorju — Primorski odred, pod komandom Cotića, akt. poručn.

Ovaj Primorski odred, a pola mes.[eca] kasnije i Gorenjski odred pod komandom por. Hebca, nisu mogli podkopavati, jer nije bilo oficira i većinom stari četnici (ne po god.). Radili su vrlo agilno na prop.[agandi] ali svejedno na terenu nisu

[27] Ivan.

dobili dosta ljudi. Zbog njihove propag. Kler.[ikalci] su češće napadali Kolbena, jer da im time kvare ljude. Optuživali ih da imaju vezu sa part, [izanima] i t. d. Sve zbog toga, što im nije uspelo podmićivanje.

Pošto su sokol, i nar.[odna] legija obećali dati veći br.[oj] ljudi, Kolben je odlučio da se glavnina zaustavi kratko vreme u Iškoj vasi .pod Krimoru. Bilo je u blizini Ljubljane, te jednostavno i brzo prebacivanje ljudi, oružja i hrane. Tu im se trebao pridružiti i poručnik Debarc sa 15 ljudi i još više pušaka. To su belo gardisti iz Vošnarovog reona. Većinom sokoli, zato su ih ostali b.g. držali pod paskom i par puta preprečili njihov plan begstva. Tako ih dolenjski odred nije mogao dočekati i kasnije su se priključili Primorskom odredu, ali samo
7 ljudi i 9 pušaka.

Pošto je glavnina na ovom putu bila opterećena, nisu bile poželjne nikakove borbe.

Zbog toga je naredio Kolben, da ih preko pruge mimo tal. straže prevede kapetan Vošnar. Vošnar je Tal.[ijanima] rekao da vodi b. g. bila je noć i nisu spazili šajkače. To je vojnicima bilo svejedno, a g. oficiri koji su baš od straha dezertirali, nalazili su u tom opravdanje za svoje dezerterstvo

Ipak je na putu skoro došlo do sukoba sa b. g. Belog. [ardisti] su hteli iz bunkera mimo kojih su morali proći četnici, da ih napadnu. Kap. Vošnar pri met io je to i pokušao intervenisati. Ali njegov autoritet nije više vredio i ako su mu bili podređeni. Tu je važio samo autoritet stranke. Kad su uvideli b.g. da su četnici pripravni prihvatiti borbu, odustali su od borbe. Kolben je zabranjivao svaku borbu sa b. g. samo da ne daje Kler. povoda. Ali među ljude su sami Kler. unesli taku mržnju.

Par dana po dolasku č. [etnika] u Išku vas, doveo je zlonamerno jedan b. g. dvojicu tal. oficira. Zbog b. g. straže su ih pustile ući u Vas. TaL oficir tražio je da govori sa Komandantom. Došao je Borut i govorili su 1/2 sata. Tal. su verovatno došli iz znatiželje, da vide č. Ponudili su Borutu pomoć u oružju i hrani. Borut je sve odbio — isto tako i cigaretu, koju su mu ponudili. Za vojnike je to bilo zabavno, ali za oficire strašno uvredljivo i razočarajuće. A niti jedan nije niti pošteno mogao, da bi ih izbacili, dok su čekah na Boruta.

Kolben je bio besan, što su ih uopće straže propustile i što nisu streljali na njih. Naredio je da se to ubuduće nesme desiti. Došh su još jedared i ovaj puta su govorili sa njima baš ti isti, koji [su] tobož zbog toga dezertirah.

Iška vas je bila potpuno popaljena i civilstva u njoj nije bilo. Ali Klerikali su brzo pronašli kanale, po kojima su vršili moralu u odredu.

Zbog toga je Kolben naredio da odmah krenu na Dolenjsko. Uoči odlaska dezertiralo je 9 oficira. Po tim su najužasnije pogodili Kl.[erikalci] Kolbena. Hteo je da se ubije, kad je to doznao. Borutovo pismo K.[olbenu] isto [je] bilo očajno. Poziva K. da ostavi sa dobrim vojnicima Slov.feniju] i pređu u Srbiju, jer Slovenci ne zaslužuju, da se bore za njih.

Ineresantno je, da ni tada nije pala morala vojnika, već samo oficira. Vojnici su rekli da je bolje da otpadne ono što ne valja. Kolbena i Boruta su jako voleli, ostale ne.

Oficiri su zahtevali od Boruta da pošalje jednog ofic. u Lj.[ubijanu] da izvidi zašto su ovi dezert.[irali], jer se inače boje da su na krivom putu. Otišao je oficir u Ljubljanu i doneo vrlo slabe vesti, pošto se tamo sastao sa Glušićem, Il.fovarom] i svima tim dezert. [erima].

Tvrdih su da je K.[olben] sumnjiv, i da su ovi koji su ostali u odredu na krivom putu. Nismo imali r.[adio] veze
8 dana sa Vama, a isto nam je i Kairo odgovorio da ne radite, to je došlo dan po dezer. To su iskoristili, a i na. taj način prisilili telegr. koji je inače bio vrlo odan da dezertira. Većina od tih dezer. dolazila je umoliti Kol.[bena] da ih primi nazad.

Kol.[ben] je molio Vojni svet[28] da idu sa njim na teren i objave oficirima da su na pravom putu. Kl. i Pr.[29] su obećali da će ići drugi dan. Tu se Kol. obrukao pred ljudima jer oni nisu došli. Kolben je sam spasio moralu odreda koja je od tada bila stabilna.

A šta je radila naša prop, u to vreme? Dok je Benko bio u zatvoru pisao je Kol.[. . ,][30] Benko je bio šef prop. Pošto je Kolb. bio većinom na terenu prepustio je prop, potpuno Benku. Ovaj je sabotirao, kad je video da su Kl. [erikalci] udarili po Kol. Želeo je sedeti na dva stolca, i ako ga Kl. nisu primali sebi, nije im se hteo zameriti. Sve tuče po nama Kl. [erikalci i] OF[31], a mi ćutimo. Kol. [ben] pozove Benka na odgovor. Izgovara se da nema tehn.[ičkih] mogućnosti, jer ne tiska ni ono što sam Kol. piše, te da mu je premalo zatiske
I meseč. Kol. ne daje više. Odredi Glušića za prop. Ovaj isto ne napravi ništa već i sam dezertira. Jedino nacion.[alisti] pišu nešta, a to premalo. Sa Benkom su bila dodeljena i 2 nac.[ionalista] i 2 Kl.ferikalca] ali nisu hteli sarađivati sa njim.

[28] Slovenska zveza je imenovala Vojni savet u koji su ušli pukovnici Vladimir Vauhnik, Ivan Prezelj i potpukovnik Ernest Peterlin. Opširnije, vidi F. Saje. n.d., str. 733.

[29] Redakcija nije utvrdila značenje skraćenice »Pr«. Verovatno se odnosi na Prezelja.

[30] Reč nejasno napisana.

[31] Osvobodilna fronta.

10 jula je bila situacija najkritičnija, posle toga je bilo dobro.

I Prezeljov stav prema Kol. [benu] po padu fašizma potpuno se izmenio. On i Kl. su ga podupirali svim silama, ali bilo je prekasno.

Drugu etapu ću poslati po idućem kuriru, ako vas zanima. Sad nije vreme.

Pišem od jučer popodne neprekidno celu noć do danas 13h i molim da oprostite na stilu, i greškama, kojih verovatno ima dosta. Nemam vremena ni pročitati.

Našoj stvari i Vama najodanija

Mira[32]

BR. 182

IZVEŠTAJ DELEGATA VRHOVNE KOMANDE OD 1. AVGUSTA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O STANJU ORGANIZACIJE U VARVARINSKOM, IVANKOVACKOM I RESAVSKOM KORPUSU[1]

DELEGAT
Vrhovne komande
vazduh. kapetan I klase
BRANIVOJ L. PETROVIC
1 avgusta 1943 god.
Položaj

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE, MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA I NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
Slobodne srpske planine

Podnosi izveštaj o inspekciji:
Varvarinskog, Ivankovačkog i
Resavskog korpusa.

Prema naređenju Gospodina Ministra Vojske, Mornarice i Vazduhoplovstva i Načelnika Štaba Vrhovne Komande u Otadžbini, podnosim izveštaj o izvršenoj inspekciji i nađenom stanju: mobilizaciskog materijala, materijalnih knjiga, obaveštajne i propagandne službe u korpusima: Varvarinskom, Ivankovačkom i Resavskom.

[32] **Jovanka Krištof, obaveštajka Draže Mihailovića iz Slovenije.**

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 55, reg. br. 25/1 (S-V-6696/1).**

VARVARINSKI KORPUS

MOBILIZACISKI MATERIJAL:

Korpus je sastavljen iz tri brigade i to: Temnićske, prve i druge Beličke.

Na čelu korpusa je rezervni artiljerijski major g. Zdravko Milosevic.

Komandant Temnićske brigade je rezervni pešadijski kapetan II klase g. Jeremija Marjanović.[2]

Komandant prve Beličke brigade je aktivni pešadijski kapetan I klase g. Jovan Mihailović.[3]

Komandant druge Beličke brigade nije stupio na dužnost (još legalizovan),[4]

Mobilizaciski materijal Štaba korpusa je tačno uređen prema uputu br. 5, izuzev saopštenja ratnog rasporeda obveznika, kao i saopištenja mobilizaeiske prostorije.

Naređenjem Štaba la[5] od aprila meseca ove godine postavljen je za komandanta Varvarinslkog korpusa rezervni artileriski major g. Zdravko Milošević (učitelj), dok je dotadašnji komandant aktivni vazduhoplovni major g. Dragomir Žikić, razrešen dužnosti i stavljen na raspoloženje Vrhovnoj komandi. Međutim kako ni do danas major g. Dragomir Žikić nije dobio raspored, on i dalje vrši stvarno komandovanje korpusom, dopunjujući svojim znanjem majora g. Miloševica, koji se i sam oseća i suviše nesposobnim po spremi i godinama za vršenje tako teške dužnosti. Ova činjenica da korpusom komandu ju dva komandanta, da naređenja potpisuju i jedan i drugi, da se u opšte u radu pojavljuju obadvojica, stvara vrlo negativan utisak u narodu, a kod potčnjeni čudnu psihičku dilemu, koga da slušaju i ko treba da naređuje.

Oba komandanta svojom spremom ne odgovaraju položaju koji zauzimaju. Neaktivni, plašljivi, teško pokretni, skloni alkoholu i uživanjima, zapostavili su ogromne zadatke koje ima jedan komandant korpusa, kao čovek koji svojim moralnim i materijalnim osobinama treba da bude uzor cele teritorije.

[2], [3], [4] i [6] Od 19. novembra 1943. Marjanović je komadant temnićkog sreza, a komandant brigade je poručnik Slavko Milošević. Komandant 1. beličke brigade postao je potporučnik Selimir Andrejić, a za komandanta 2. beličke brigade određen je kap. II kl. Staniša Vasić. Poručnik Vidić postao je pomoćnik komandanta korpusa, a načelnik štaba poručnik Strahinja Jovović. Za komandanta sreza beličkog postavljen je kapetan Aranđel Janković (Arhiv VII, Ča, k. 275, reg. br. 21/1—5: knjiga poslatih depeša Vrhovne komande).

[5] Komanda Srbije.

Usled toga je i njihov korpus, tipičan primer jednog bogomdanog zemljišta i ljudi, ali potpuno zapostavljen i neobrađen.

Izbor potčinjenog i komandnog osoblja je vrlo loš, sem komandanta Temnićske brigade kapetana II klase g. Jeremije Marijanovića, koji je stari Ravnogorac, energičan, agilan i voljen od naroda. Ostali komandanti, koji su do juče bili aktivni nosioci današnjeg režima (komandant druge Beličke brigade je još legalizovan) vršeći nad narodom krvave i grozne represalije urezali su mu se u dušu i on ih kao takve nikad neće zaboraviti. Kao obrazac takvog rada ističe se žandarmerijski poručnik g. Milun Vidić. Dojučerašnji nosioc današnjeg režima, bivši komandant Beličke brigade, sada sreski komandant Beličkog sreza,[6] on je uzurpirao vlast nepriznajući nikoga, a svojim radom toliko ozlojedio narod da ga ovaj ne odvaja od okupatora. Pljačka, krv, zverska ubistva i batinanje prestavljaju bilans njegovog rada. Prilozi koje Vam pod *A* podnosim to najbolje ilustnuju.[7]

Naš narod želi da na vodećim mestima vidi ljude svetlog karaktera i čiste prošlosti i jedino s njima hoće da uđe u novu državu. Pojava gore pomenutih komandanata, baca ga u duboko razočarenje i gubljenje vere, u konačan pozitivan uspeh naše stvari. Njihova promena je bezuslovno potrebna.

Mobilizacijski materijal svake od brigada nije u opšte obrađen, ne postoje spiskovi ljudstva niti njihov raspored. Komandanti raspravljaju hčne stvari.

Štab korpusa raspolaže spiskovima iz kojih se vidi da na teritoriji Varvarinskog korpusa ima dovoljan broj starešinskog osoblja, i to;

— Aktivnih oficira ..... 36.—
— Rezervnih oficira..... 72.—
— Aktivnih podoficira..... 74.—
— Rezervnih podoficira . . . . 216.—
— Kaplara i redova..... 11.651.—

MATERIJALNE KNJIGE:

Od novembra meseca 1942 godine do jula meseca 1943 godine Štab Varvarinskog korpusa izuzeo je po priznanicama Štaba la od privatnih hca 3,000.000 (tri milijona dinara). U kasi prilikom pregleda nalazilo se 77.000 (sedamdeset i sedam hiljada dinara).

[7] i [11] Pomenute priloge redakcija nije pronašla.

Utrošak se opravdava platoon oficira, podoficira i vojnika, kao i nabavkama za potrebe vojnicima, dodeljivanjem novčane pomoći porodicama vojnika na službi, plaćanjem prevoznih sredstava oficira i kurira.

Smatram da su u ovim novčanim stvarima vršene izvesne nepravilnosti, koje ja nisam mogao utvrditi, jer je utrošena suma s obzirom, na brojno stanje ljudstva Štaba korpusa ogromna, a obzirom da se ishrana i prevozna sredstva ne plaćaju.

OBAVEŠTAJNA SLUŽBA:

Obzirom na stanje komunikacija i na slabo sprovedenu organizaciju, obaveštajna služba nije dovoljno ni organizovana ni uređena. U koliko se tiče oba komandanta oni se kreću bez pratnje sami u svega tri sela cele teritorije. Poterà od strane okupatora, Nedićevaca i Ljotićevaca nema. Komunista nema. Srpska Državna Straža je potpuno uz nas i sarađuje sa našim odredima. Nešto Nemaca i Bugara ima u Paraćinu i Jagodini, oko 50 do 100 najviše, i ne pretstavljaju ozbiljnu opasnost.

PROPAGANDNA SLUŽBA:

U samom korpusu i brigadama nije obraćana pažnja propagandi niti se ma šta u tome pravcu preduzelo. Celokupnu propagandu ovoga Štaba i susednih Štabova sprovodi omladinski štab 501, samo nedovoljno, jer je teritorija ogromna a sredstva za njegovo izdržavanje i rad mala, kako od strane Vrhovne komande, tako isto i od strane komandanata na čijim teritorij ama borave.

IV AN KOV AC Kl KORPUS:

MOBILIZACISKI MATERIJAL:

Korpus je sastavljen od dve brigade i to: Paraćinske i Ravaničke.

Komandant korpusa je aktivni pešadijski major g.Ljubomir Mihailović.[8]

Komandant Paraćinske brigade je aktivni pešadijski kapetan I klase g. Borivoje Stanisavljević.

Komandant Ravaničke brigade je aktivni pešamiski 'kapetan II klase g. Milutin Cačić.

Mobihzadski materijal u opšte ne postoji. Organizacija nije sprovedena po uputu br. 5 Komandantu korpusa kao i komandantima brigada dao sam uputstva i naređenja da se celo-

[8] **Vidi dok. br. 10.**

kupna organizacija sprovede po uputu br.5 i to u roku od mesec dana.

Korpusom komanduje aktivni pešadiski major g. Ljubomir Mihailović, koji je oktobra meseca 1942 godine izašao iz redova legalizovanih oficira. I pored toga što pokazuje dovoljno želje za aktivnošću njegove mane čine ga teško pogodnim na poverenom položaju, a nepopularnim i nevoljenim u redovima naroda. Napuštajući redove S.D.S.t.j. legalizovanog i plaćenog oficira, on je preneo u redove Ravnogoraca sve svoje stare osobine. Naviknut na despotizam okupatora on je to produžio da čini i na novoj dužnosti. Nemotivisano ubistvo pešadiskog poručnika g.Petra Uroševića[9] člana naše organizacije, i zversko likvidiranje njegove stare majke i sestre da bi se zločin prikrio, izazvalo je gnušanje u narodu, u toliko pre što je ubijeni bio vrlo omiljen i popularan. (U ubistvu učestvovao aktivni žandarmeriski poručnik g. Milun Vidić i niži Vojni činovnik sada kapetan I klase, komandant Levačke brigade[10] g. Borivoje Mihailović-Bula. Materijal o presudi nije mi dostavljen i pored moga zahteva. Podatke o prljavoj ličnosti g. Borivoja Mihailovića-Bule prikupljeni od naroda i bivšeg komandanta Varvarinskog korpusa majora g. Dragomira Zikića prilažem pod B/.[11]

Brojno uništavanje ljudi krivih i nevinih, civila i oficira (pred polazak dobio sam podatke o klanju rezervnog pešadiskog majora i nosioca Karađorđeve zvezde, ime nepoznato) dali su ovom komandantu korpusa, krvavi oreol, narod zaplašili, da je psihičko stanje straha, proželo sve redove, misleći od naše organizacije da je zločinačka.

Činjenica da je bio legalizovan, vezala ga je za sve legalizovane oficire ovoga kraja i daljih terena, te ih naročito favorizira i vezuje za sebe. S pravom se može reći da u pokretu Ravne Gore postoji i tajna sprega svih Nedićevih oficira, koji se uzajamno drže i pomažu. Uočio sam, da se u svima korpusima, koje drže bivši legalizovani oficiri, vršenje svetih patriotskih dužnosti plaća. Takav je slučaj u Varvarinskom korpusu (delimičan), a ovde potpun. Sva tri komandanta, su bivši legalizovani oficiri, nagrađeni su naredbom komandanta ovog korpusa i to:

— viši oficiri	7.000 dinara
— kapetan	5.000 dinara

' Urošević je bio komandant letećeg odreda u Ivankovačkom korpusu. Odlukom prekog vojnog suda, od maja 1943, osuđen je na smrt streljanjem.

[10] Brigada je pripadala 1. šumadijskom korpusu.

— poručnici i potporučnici 3.000 dinara
— podoficiri 1.000 dinara
— vojnicima 200 dinara

Ove prinadležnosti isplaćuju se mesečno, pored toga primaju se dnevnice za svako službeno putovanje, kao i novac za reprezentaciju.

Ovim razrezom piata vrbuju se oficiri iz redova legalizovanih ili neutralnih, baca rđava slika na organizaciju te narod misli da smo najamnici i plaćenici Engleza, da se ne borimo iz ideala Srpstva, već zbog novca i zlatnika.

MATERIJALNE KNJIGE:

Od decembra meseca 1942. godine do jula meseca 1943. godine Stab Ivankovačkog korpusa izuzeo je po svojim priznanicama od privatnih lica 907.220 (devet stotina i sedam hiljada i dvesta dvadeset) dinara. U kasi prilikom pregleda nalazilo se 120.000 (stotinu dvadeset hiljada) dinara.

Utrošak se opravdava platom oficira, podoficira i vojnika, nabavkama za potrebe vojnika, izdatcima za izvlačenje iz zatvora naših ljudi.

OBAVEŠTAJNA SLUŽBA:

Zbog slabe organizacije, obaveštajna služba svodi se samo na najpovršnija obaveštenja o kretanju okupatora i protivnika naše organizacije. Detaljno razvijanje veze sa ljudima koji prate tok transporata na prugama i putevima kao i ubacivanje ličnosti na pojedina mesta okupatorskih centara, odakle bi se mogao pratiti rad režima, ne postoji. Na teritoriji ovoga korpusa S. D. S, sarađuje potpuno sa našim odredima. Ljotićevaca nema. Posadne trupe po Rudnicima predstavljaju desetine Bugara ili Nemaca.[12] Potere u koliko se dešavaju upravljene su samo radi pljačke, i lokalnog su obima.

Komunistički problem je ovde prilično akutan. U toku poslednja dva meseca pojavile su se manje grupe komunista[13] dobro naoružane u krajevima prema korpusu kapetana g. Ljube Jovanovića.[14] Tereni su nekoliko puta pretraženi, no isti su uspeli blagovremeno da se udalje. Naredio sam jednu akciju šireg

[12] O rasporedu bugarskih i nemačkih jedinica u timkrajevima, u to vreme, vidi tom I,knj. 5, dok. br. 72.

[13] U to vreme je na tom području dejstvovao 1. timočki NOP bataljon.

[14] Jovanović je bio komandant Timočkog korpusa.

obima od naših odreda iz Ivankovačkog i Resavskog korpusa, koji će u zajednici sa snagama kapetana g. Jovanovića imati da izvrše zaokružavanje ovih grupca. Akcija se privodi kraju i nadam se da će biti uspešna.

PROPAGANDNA SLUŽBA:

Kao i Varvarinskom korpusu ovome problemu poklonjena je minimalna pažnja. Narod, ma da je u osnovi nama naklonjen, potpuno neizgrađen i ne obavešten. Ja sam preduzeo nekoliko sastanaka sa viđenijim ljudima, inžinjerima, sveštenicima i učiteljima, objašnjavajući im, u zajednici sa komandantom korpusa i komandantima brigada, ciljeve i zadatke našeg pokreta. Narod je oduševljen. Hteo bi samo da se u tome duhu produži. Neaktivnost komandanata objašnjava se strahom od poterà.

Nalazim da je zločin ne vaspitavati narod u duhu naše revolucije. Cilj našeg pokreta nije samo oslobođenje od okupatora, niti osiguranje života i egzistencija nekolicine komandanata, već prevaspitanje i moralni preporod u Vašim idejama, po cenu našeg života.

RESAVSKI KORPUS:

MOBILIZACISKI MATERIJAL:

Korpus je sastavljen iz dve brigade i to: Despotovačke i Svilajnačke.

Komandanta korpusa: nema.

Komandant Despotovačke brigade je aktivni pešadiski potporučnik g. Đorđe Gazibara.

Komandant Svilajnačke brigade je aktivni vazduhoplovni potporučnik g. Vukašin Petković i aktivni vazduhoplovni vodnik g. Dušan Zivlaković.

Mobilizacijski materijal ovoga korpusa ne postoji.

Aktivni potporučnici g.g. Gazibara i Petković su do skoro bili u službi Srpskih krvoloka, vojvoda Blaška i Zivadina, učestvovali kao članovi prekog vojnog suda, koji je pobio preko 150 Srpskih sinova. Narod je toliko zaplašen njihovim terorom, da nema kuraži ni reči istine da kaže. Uspeo sam dugim bavljenjem na njihovoj teritoriji, da saznam od viđenijih ljudi, da je narod potpuno razočaran i ozlojeđen njihovim dosadašnjim radom, i da nas ne odvaja od današnjeg režima. Interesantno je naglasiti da su njihovi prvi saradnici Vlasi i to mahom ne-

kadašnji jataci razbojnika Draže Gligorijevća i Babejića. Danas nažalost pripadaju pokretu Ravne Gore. Taj kraj bio bi preporođen dolaskom aktivnih Ravnogoraca i uklanjanjem gore pomenutih.

Vodnik g. Dušan Zivlaković kome je povereno deset sela u obrađivanje na terenu potporučnika g. Petkovića, je izuzetak. Imenovani je stari Ravnogorac, aktivan, hrabar, dobre volje sa grupom svojih podoficira učinio je takoreći čuda. Sa pravom se može reći, da je njegov teren jedna jedina Ravnogorska oaza na ćelom predelu Istočne Srbije. Po svojim sposobnostima, i rezultatima koje je do sada pokazao zaslužuje da bude pohvaljen i nagrađen. Njemu poveriti celu brigadu, znači spasiti taj kraj i odgovoriti želji naroda, koji ga iskreno voli. Organizaciju je »proveo po instrukcijama Gomjaka,[15] jer uput br. 5 nije ni dobio. Intelektualci izuzev kod njega, potpuno su neaktivni verovatno iz razloga gore pomenutih.

MATERIJALNE KNJIGE:

Od meseca decembra 1942. godine do meseca jula 1943. godine, Resavski korpus (Svilajnački srez) izuzeo je po svojim priznanicama od privatnih lica 890.000 (osam stotina devedeset hiljada) dinara. U kasi prilikom pregleda nije se nalazilo ništa. U ovom periodu utrošeno je 358.000 (tri stotine pedeset i osam hiljada) dinara.

Objašnjenje da se ostali novac čuva kod boljih domaćina nemogu primiti, jer na moj zahtev nije mogao da se skupi. Ovo je slučaj kod potporučnika g. Petkovića. Utrošena suma za potrebe vojnika i štaba kao i pomoć i piata oficirima, istovetno kao i u prethodnim korpusima.

OBAVESTAJNA SLUŽBA:

Zbog slabe organizacije ovoj službi nije poklonjeno ni malo pažnje. Izuzima se vodnik g. Zivlaković. Ostalo je kao i u Ivankovačkom korpusu. Napominjem da su srezovi Svilajnački i Despotovački kako sam pri polasku čuo dodeljeni Ivankovačkom korpusu.

Ovo smatram, da ne odgovara terenskim ni etničkim prilikama.

[15] **Manastir kod Zagubice. U njemu je bilo sedište četnika D. Mihailoviča za istočnu Srbiju, sa majorom Velimirom Piletičem na čelu. Opširnije o uticaju Gornjaka na političke i vojne prilike u ovom delu Srbije vidi tom I, knj. 1, dok. br. 47 i 82.**

PROPAGANDNA SLUŽBA:

Izuzimajući u ovom korpusu deset sela pod komandom vojnika g. Zivlakovića, na propagandu se u opšte ne obraća pažnja, niti postoji. Narod je neobavešten, ne izgrađen, nezna za naše ideje, niti je ušao u smisao naše revolucije.

Ceo ovaj, kao i Ivankovački korpus su do skoro bili pod uticajem Gornjaka. Uticaj Gornjaka moram priznati bio je negativan. Megalomanija vodećih ličnosti, vezana za ideju, da ovaj kraj zahvaljujući svome ogromnom naoružanju, treba da da ton našem pokretu u momentu akcije, kao i favoriziranje izvesnih ličnosti, uspeli su da u narodu rode ideju Gornjaka i Čiče (g. Siniše Ocokoljića),[16] dok je misao Ravne Gore i ime Vaše, drugostepenog značaja.

Smatram da tako isticanje pojedinih komandanata, kapetana g. Siniše, majora g. Keserovića[17] i nekad vojvode g. Pavla Đurišića, samo narod deli, dozvoljavajući da se razvijaju lokalni i separatistički pokreti.

Ime Čiče, pripada samo Vama, ono je jedino, sveto za ceo narod i sve nas. Mi smo svi samo Vaši saradnici, koji treba da nose s ponosom svoje puno ime i čin Kraljevih oficira.

Z A K L J U Č A K :

Korpusi, koje sam obišao, pretstavljaju po svome geografskom položaju i etničkom sastavu, centar Srbije. Brda, planine, bliske komunikacionim centrima a jednovremeno vrlo teška za blokade i pretrese od strane neprijatelja, pretstavljaju najsjajnije terene za skrivanje naših ljudi. Narod, čist, sav je odan ideji preporoda i revolucije. Bogatstvo, plodovi, ne popaljena sela pružaju čvrste mogućnosti za ishranu ogromnih vojnih snaga. Jednom rečju, bilo bi normalno da su ovi krajevi, za dve
i po godine našeg rada sa ovako sjajnim mogućnostima za rad morah da budu najbolje obrađeni, potpuno spremno da dočekaju Vaš znak i željene dane.

Nažalost stvarnost je drugojačija.

Narod je razočaran, organizacija tehnički slaba, na moralnom vaspitanju nije se ni pokušavalo da učini ma šta. A što se tiče žetve i plodova, oni se sistematski s planom izvlače od strane neprijatelja, bez ikakvih otpora s naše strane.

Ja sam se sav predao zadatku, koji ste mi poverili. Ispitivao sam komandante, komandno osoblje, vojnike, viđene ljude, narod, čak i protivnike. Razlozi ovakvog stanja su jasni i prosti:

[16] **Siniša Ocokoljić Pazarac, komandant Mlavskog korpusa.**
[17] **Dragutin, komandant Rasinskog korpusa.**

Ljudi koji vode stvari, nepodesni su po svojim moralnim i tehničkim sposobnostima. Narod želi na čelu da vidi svetle i čestite ljude, koji će biti primeri i uzori naših stremljenja. Legalizovani oficiri, bivše vojvode Koste Pećanca i Nedića, zboraši Ljotića i ceo taj elemenat, koji je do juče pod okriljem hakenkrojca činio zulume, ne mogu danas da rade pod simbolom Ravne Gore i Vašeg imena. Narod to ne želi, ne prima, bar na terenima na kojima služe. I u koliko oni budu ostali, stav nepoverenja i rezervisanosti povećaće se.

Njihove reči ne sluša, njihovim obećanjima ne veruje.

Danas kad se čas akcije približava, njihovo smenjivanje je bezuslovno potrebno. Dolaskom starih Ravnogoraca, ili pak legalizovanih ali ne profanisanih, sa drugih terena, stanje bi se izmenilo. Narod bi u času dobio veru stavio se sav predano i nesebično u službu Otadžbini.

Ako bi se time pridodale manje grupe naših intelektualaca, vaspitanih u Ravnogorskom duhu, koji bi kroz sastanke i dogovore sa ljudima upoznavali narod sa Vašim idejama i željama situacija bi se izmenila u času. Narod je slabo upoznat sa idejom Ravne gore. Oslabljenost nerava, nedaje mu mogućnost da čita i ono malo propagandnog materijala što dobije. Dok razgovori i sastanci sa našim ljudima, njemu odgovaraju, on ih voli i očekuje. Rad našeg omladinca Vojina Andrića[18] i njegovih omladinaca, koje sam sreo na jednom delu ovih terena oduševljavalo je komandante korpusa i brigada, a narod ih je strasno slušao.

Preduzimanjem ovih mera, ovi tereni bi se za relativno kratko vreme sjajno pripremili i Vi bi se bez ikakvih sumnji, sa sigurnošću mogli na njih da oslonite i računate u času akcije.

Dostavljajući prednji izveštaj, molim Gospodina Ministra da ovo primi kao tačno i istinito i po prednjem donese rešenje.

VAZDUHOPLOVNI
Kapetan I klase
Bran. Petrović

[18] **Dr Vojin Andrić je u to vreme bio šef propagande u Deligradskom korpusu i urednik lista »Sloboda ili Smrt«. List je izlazio jednom mesečno u tiražu od 3.000 do 4.000 primeraka.**

BR. 183

NAREĐENJE KOMANDANTA BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 2. AVGUSTA 1943. KOMANDANTU MOTAJIČKOG ČETNIČKOG ODREDA I BATALJONIMA »MRKONJIĆ« I »PECIJA« ZA NAPAD NA NOVJ NA SEKTORU PRNJAVOR[1]

Komanda Bos. Čet. odreda
2 avgusta 1943 god.
P o l o ž a j

Bratskom S. M. Č. Odredu,[2] bataljonima Mrkonić/ Pecija[4] i Hajduk Veljko.

Pošto su Komunisti već oko 20 dana prodrli u naše najplodnije krajeve te narod pljačkaju vrše svoju lažnu Komunističku propagandu i donose među narod zabunu, a nas Četnike su rastavili, tako da mi ne održavamo jednu s drugima vezu kako bi to trebalo i moralo biti uz to Komunisti sa svojim zalaganjem i prebacivanjem na brzu ruku svojih jedinica čas od jednog do drugog bataljona, a tako da bi izgledalo da su dva puta jači nego što su u stvari, te da bi se stalo tome na kraj i da bi naša borba imala u spe ha da bi se neprijatelj odavde razbio, uništio i proteran bio

N A R E Đ U J E M :

Da sve gore imenovane jedinice, imadu izvršiti napad na Komuniste 4 avgusta u srijedu u 2 sata posle pola noći,[5] i to: S. M. Č. odred nastupaće Gradina — Moravei,[6] dok bataljon Mrkonjić i Pecija sa svojih sadašnjih položaja nastupaće pravac Gradina — Moravei, bataljon Hajduk Veljko u sastavu Prnjavorske čete nastupaće u pravcu Moravaca. Napad ima se izvršiti u tačno vrijeme koje sam gore naznačio i to što brže i energičnije. Odred S.M. i bataljon Mrkonjić 'i Pecija imaju nastojati po svaku cenu otseći im njihove manje snage koje se nalaze u Lišnji tako da nemaju vezu sa glavninom i tako

' Prepis originala (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 205, reg. br. 18/1 (BH-V-11711).

[2] U pitanju je Motajički četnički odred.

[3] i [4] Bataljoni »Petar Mrkonjić« i »Petar Pecija«.

[5] Napad je vršen na 5. kozarsku NOU brigadu. U protivnapadu na četnike, kojih je bilo oko hiljadu, četnici su razbijeni i odbačeni. Opširnije o tim borbama vidi tom IV, knj. 16, dok. br. 12.

[6] »Moravei« na karti 1 :100.000 nije pronađeno. Verovatno je u pitanju s. Mravića, kod Prnjavora.

sve njihove manje snage po cenu života uništiti. Na levo krilo S. M. odreda držače vezu sa Malica[7] brigadom tako da Malióevo ljudstvo koje se nalazi u Glogovcu ima se staviti pod komandu Nikole Forkape a na desnom krilu sa bataljonom Hajduk Veljko dok bataljon Hajduk Veljko držače vezu na desnom krilu Pecija, a ovaj sa bataljonom Mrkonjića.

Glavna relejna stanica između S.M. odreda nalaziće se kod Jove Popovića u Prosjeku i preko njega znati dok se druga ne uspostavi i onda će biti sve jedinice obaveštene. Svaki odred, bataljon ima odmah da odredi dva kurira sa konjima od kojih će se jedan nalaziti kod relejne stanice dok drugi kod bataljona odreda, koji će prenositi poštu. Kuriri se imaju 3 o.m. do 12 sati javiti na određeno mesto. Ovi kuriri trebaju da budu sposobni ljudi. Napominje se da svi Komandanti prikupe sve ljudstvo tako da ni jedan sa oružjem ne'bi ostao u pozadini, već na položaju i ujedno da hi imah bolji uspeh. Po izvršenom zadatku odrediću daljnji pravac kretanja i napadan ja neprijatelja. Samnom će se održavati veze gde će također biti relejna stanica. Ugovoreni znaci su Sablja — Srbac a borbeni Kelja, znaci za napad jesu jedna zelena raketa u pravcu neprijatelja, a u slučaju da je neprijatelj na nekom mestu otporan i jak da se neda krenuti izbaciće se dve bele rakete u pravcu neprijatelja dok po danu bacače se jedna crvena raketa kao znak gde se nalazimo kao veza. Svo Komandno osoblje ima prilikom ovog napada učestvovati u borbi, dok svaki onaj koji bi sabotirao izvlačio se pozadi vojske ima se staviti pod preki ratni sud.

Ova naredba ima se držati u najvećoj tajnosti.

S.M.C. Odred potvrdiće mi prijem obratnom poštom.

Do sretnog viđenja.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

K o m a n d a n t :

(M.P.) R. Radić, s.r.

Napomena.

Pri nastupanju sva vojska ima da nastupa sa najvećim veseljem pevajući srpske pesme, kličući Živeo Kralj Petar, dolje Komunisti, palikuće, pljačkaši i.t.d.

[7] **U pitanju je Ilija Malić, komandant Ljubićke brigade Srednjobosanskog četničkog korpusa.**

BR. 184

IZJAŠNJENJE KOMANDANTA 1. BRIGANE »VOJVODA MISIC« OD 4. AVGUSTA 1943. KOMANDANTU BOSANSKO-KRAJIŠKOG ČETNIČKOG KORPUSA O NEUSPEHU U BORBAMA PROTIV JEDINICA NOVJ NA SEKTORU JAVORANI'

Daje odgovor po traženju[2]
Str. Pov. br. 28 od 30/VII - 1943.

KOMANDANTU BOSANSKO KRAJIŠKOG ČETNIČKOG KORPUSA

P O L O Ž A J .

1.) Dobio sam zapovest da prikupim snage ove brigade radi davanja bratske pomoći Vrbaskoj brigadi.[3] Na temelju zapovesti komandanta Korpusa izdao sam svoju zapovest[4] i sve jedinice ove brigade prikupio 23 jula 1943 g. na određeno mesto u Han Kolima, a potom odmah prebacio preko reke Vrbasa u Karanovac, gde je i naređeno prikupljanje snaga celog korpusa. Dva dana sam čekao na Karanovcu 2 i 4 brigadu kao i jurišni bataljon Petra Savanovića, ali od gornjih jedinica nije nitko došao sem štabske čete. Krenuo sam na položaj u pomoć Vrbaskoj brigadi samo sa mojim jedinicama, jer nisam imao više strpljenja da čekam natezanje i molbu ostalih jedinica korpusa, koje su mogle da stignu na vreme i nisu bile dalje od mojih jedinica koje se nalaze kod Piskavica prema Kozari, a ipak su se potrudili da moje naređenje izvrše u minutu (ovo natezanje ostalih jedinica korpusa prešlo je u veliku dosadu meni i mojim borcima). 24 jula 1943 g. došao sam sa brigadom u selo Javorane u 19 časova i kod škole pripremio hranu i prenoćište. Sutra dan posle podne došla je 4 brigada Miće Azarića koja je brojala svega 65 boraca. Koliko mi je poznato komandant operacija bio je kapetan Lazo Bogetić, i dobili smo zapovest da krenemo dalje napred, s tim da 4 brigada osigura moje desno krilo a na levom navodno da se nalazi jedan bataljon Vrbaske brigade, koga ja u opšte nisam video niti mi je ukazao ma kakvu pomoć, a da je to tačno dokaz je: da me je neprijatelj zaobišao sa sviju strana i došao pozadi leđa mojih boraca, a da na krilu niti puška nije opalila[5]

[1] Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 208, reg. br. 4/3 (BH-V-10356).

[2] Vidi dok. br. 179.

[3] i [4] Navedene zapovesti redakcija nije pronašla.

[5], [6] i [7] U jutro 26. jula 1943, 1. bataljon 12. NOU brigade sukobio se sa četnicima 1. brigade. U susretnoj borbi četnici su razbijeni i u paničnom bekstvu napustili položaje. Tom prilikom poginulo je 20 četnika,

Sa mojim borcima kreniuo sam u 2 časa posle pola noći napred sa zadatkom da se podvučem pod položaj neprijatelja i u 3 časa izvršim juriš na istoga, s tim da mi sa desnog krila pomogne 4 brigada sa automatskim oružjem i teškim bacačem; u isto vreme i neprijatelj je imao zadatak da nas napadne, a dokaz je što smo se sa neprijateljem sukobili pod samim položajem, izvršili juriš prsa u prsa, te smo neprijatelja primorali da ostupi.[6] Toga istog momenta, mjesto da me pomognu bočna odelenja 4 i Vrbaske brigade, pakleno me je tukao neprijatelj sa svih strana i sa jačom snagom prošao je pozadi naših leđa (naravno da se stvorila panika među mojim borcima kada su videh da su opkoljeni sa svih strana te su se počeli iz te vatre povlačiti po mome naređenju kako je ko znao po odelenjima probijajući se kroz neprijateljske obruče).

Kao što sam napred izneo zadatak sam potpuno izvršio, kohko sam mogao, a u celasti ga nisam izvršio, jer sam bio izdat od susednih delova koji su dozvolili da mi neprijatelj dođe za leđa.

Izjašnjenje koje mi je dao komandant korpusa, dokazalo je njegovu najveću nesposobnost i on se okitio sa najvećim porocima koji mogu biti kod čoveka, koji nije objektivan prema mnogima. Nikako [ne] mogu vjerovati da je ovo iz glave komandanta korpusa. Trebalo bi imati u vidu da sam izgubio preko 10 boraca i nekoliko ranjenih, dok druge jedinice nisu niti pušku opalile, sem komandanta bataljona Krše iz Vrbaske brigade.[7]

2.) Učinio sam sve što sam mogao da izvršim dobivenu zapovest, ah mi je to bilo nemoguće, jer sam bio usamljen i napušten od susednih jedinica koje me nisu pomagale nego mi još i gore napravile time što sam računao da će me bočno osigurati, a oni su se dali u bjegstvo, a da nisu niti pušku opalili niti mene izvestili o njihovom odstupanju. Tako se desilo da mi je neprijatelj došao za leđa i tukao odande odakle su me susedni delovi trebali pomoći. Jasno Vam je bilo da se zapovest neće moći izvršiti čim ste se svi do jednog dah u begstvo, a mene i moje borce prepustih nemiloj sudbini, da nas neprijatelj tuče kako on hoće. Više je nego glupo da pravite pitanje zašto nisam pravovremeno izvestio da ne mogu ih neću izvršiti zadatak, kada sam se ja u to vreme probijao kroz neprijateljski obruč s barbom, Vi ste sa ostalim jedinicama bježali preko Čememice ne osvrćući se na mene i moje žrtve.

3.) Za ovaj slučaj primam i snosim svu odgovornost pred Bogom i Narodom, jer sam se borio časno i junački dok su

a isto toliko ih ranjeno. Opširnije o toj borbi vidi tom IV, knj. 15, dok. br. 170.

drugi bježali, a među njima ste bili i Vi. Za neizvršeni zadatak krive su samo starešine u Korpusu koje su komandovale i vršile raspored snaga. Da sam bio sam i sam komanđovao ne bi se desilo da budem napadnut i iznenađen sa sviju strana, jer mi ovo nije prva borba.

4.) Kada sam prikupio borce koji su se u većim i manjim grupicama probijali kroz neprijateljski obruč, a potom pod borbom povlačili do Javorana u vezi dobivene zapovesti izdao sam naređenje da ponovo krenemo napred, te je taj pokret i izvršen do samog položaja gde je predhodnog dana bila borba. Borci kao i same starešine išli snu bez volje sa najvećim nepoverenjem u susedne delove bojeći se da krila ponovo ne puste neprijatelja njima za leđa. Meni su prebacivali zašto nema i ostalih jedinica iz 4 i Vrbaske brigade sa njima, te zašto se oni bacaju na krila i rezervu a nas izlažu najvećoj opasnosti juče i danas. Osim toga energično su zahtevali, a to je bilo i moje mišljenje da se svi vežemo i udarimo na neprijatelja, a kada ga razbijemo onda će mo ga tući po grupama. I sam komandant korpusa primetio je labavost i nepoverenje kod boraca izgovarajući se da su gladni, bosi i umorni dobacujući da druge jedinice niti su došle na vreme, niti se sada bore te izgleda da imaju neku protekciju kod starešina u borbi.

U vezi gornjega naredio je usmeno sam komandant korpusa da se vrate natrag i ako ja nisam bio za vraćanje nego da se vojnicima dade hrana i krene napred.

5.) Nisam imao nikakvih podataka da moja brigada nema namjeru da ide napred, jer su do toga vremena izvršavah svako moje naređenje. Primetio sam samo to da su se raspitivah o drugim jedinicama zašto i one sa nama ne idu napred nego se izvlače po zadi. Kao što sam naveo borci su izgubili svako poverenje u Komandanta korpusa i njegovog načelnika štaba, da ih ponovo ne bi zaveli u sigurnu smrt, kako to oni kažu, kao što je to bio slučaj i na Ribniku[8], da su isti borci iz ove brigade nastradali nepravilnom komandom i rasporedom od strane istih starešina koji su komandovali i u ovoj borbi. Ja nisam imao moći da ih razuvjerim od toga njihovog mišljenja, jer je stvarno tako i bilo, ako hoćemo pravo. Sa mojim borcima bio sam u ljutim i žestokim borbama i u tim borbama bili su junaci nad junacima, ali su ti napadi bili po mome planu sem u ova dva slučaja da u prvoj borbi uopšte nisam bio kod Ribnika, a u sadanjoj borbi dobivao sam naređenja i raspored od komandanta korpusa i njegovog načelnika štaba sa kojim se ni

[8] i [9] **O borbama na Ribniku vidi dok. br. 163 i 165.**

ja nisam slagao, jer je po mome zapažanju površan i sa mnogim nedostatcima.

6.) Nisam nikad dozvolio niti sada dozvoljavam da moje podčinjene starešine i borci dovode u pitanje borbu i akciju protiv neprijatelja, što ću vidno da dokumentujem ako bude bilo potrebno. (Po ovoj tačti. vidi se otvorena mržnja i nepravednost prema meni i mojim borcima).

7.) Najenergičnije sam postupao i naredio da se zadatak ima izvršiti po cenu života, ali je komandant korpusa usmeno doviknuo da ih ne nagonim i neka se vrate.

8.) Protivu sam starešina poduzeo najenergičniju istragu u ovom slučaju, a potom sledi kazna, ne uzimajući u obzir njihovo pravdanje da su gladni i bosi što je netačno jer je toga dana bilo hrane baš za one koji su se najviše bunili.

9.) U prvoj borbi pod Vašom neposrednom komandom gde ja nisam bio ah sam doznao, da je jedino moja brigada t.j. delovi brigade stupila u borbu, a ti delovi bili su isto opkoljeni sa sviju strana i iznenađeni od neprjatelja. Tom prilikom je palo mojih 7 (sedam) najboljih boraca sa oružjem i 1 (jednim) teškim bacačem 2 (dva) puško-imitraljeza, 13 (trinaest) konja sa opremom, veća količina municije. Te iako opkoljeni sa sviju strana oni su se borili na život i smrt ne podpomognuti ni sa koje strane od naših susednih delova.[9]

Ista pojava je bila i u ovoj drugoj akciji prema Skenderu[10], te se greške mogu pripisati neposrednom komandovanju korpusa i načelniku štaba zbog nepravilnog rada i nepredviđenih eventualnih slučajeva od strane neprijatelja, a nikako borcima ove brigade, jer bi to bio najveći greh.

Protivu svakih i najmanjih grešaka kod mojih podčinjenih starešina i boraca preduzimao sam i u buduće ću preduzimati najenergičnije mere i smatram da je neumesna primedba po ovome.

10.) Ova brigada sa svojim starešinama bila je do sada spremna a biće i u buduće da izvrši svaki i najteži zadatak kojega nije nikad mogla niti će moći da izvrši ma koja jednica u Bosni. Ah otvoreno se vidi da pojedine starešine korpusa ne priznaju rad i borbu ove brigade iz lične mržnje prema podpisatome.

Položaj ste napustili Vi zajedno sa susednim jedinicama i to bez borbe, a ova brigada se borila i tu borbu dokazala većim žrtvama izginulih boraca koje Vi kao starešina, nećete da priznate.

[10] **Skender-Vakuf.**

11.) Nije mi bilo potrebno da postupim po naređenju Pov. br. 1 od 17 jula 1943 g.[11] jer sam to kao odgovorni starešina učinio pre i čudi me da me opominje te na gornju naredbu, kada sam ja podpuno svestan rada i raspodele starešina i davanja potrebnih dužnosti ovoj brigadi. Sa ovim skroz neopravdanim izjašnjenjem koje nema mjesta ni osnove, demoralise te mene i moje borce i molim da se u buduće klonite izlišne prepiske u ovo teško doba, kada treba najviše da radimo da neprijatelja srušimo i pomognemo našem napaćenom narodu.

Potrudiću se da ovaj odgovor sa Vašim izjašnjenjem pošaljem Vrhovnoj komandi na svaki način, kao komandant bi u buduće trebao biti pravedniji i objektivniji u naređivanju i ocjenjivanju rada pojedinih starešina i jedinca, jer takav rad ne vodi jedinice već samo rasulu, na opštu štetu naše borbe.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

Komandant
Jovo Mišić

BR. 185

PISMO DELEGATA DRAŽE MIHAILOVIĆA ZA CRNU GORU OD 4. AVGUSTA 1943. KOMANDANTU ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA O PRILIKAMA U SRBIJI I STANJU U ČETNIČKIM JEDINICAMA U SANDŽAKU I DELU CRNE GORE[1]

Poštovani gospodine pukovniče,[2]

Prošlo je prilčno vremena, a krupni događaji su se odigrali u samoj organizaciji, od kako se nismo videli.

Žalim mnogo, što se do danas nisam mogao sastati sa Vama, ali verujem, da će mi se uskoro pružiti prilika, jer ću to sada po primljenom novom zadatku morati izvršiti.[3]

Kako su bile slabe veze, usled poslednjih događaja, to i situacija u Staroj Crnoj Gori nije bila poznata, pa sledstveno

[11] **Vidi dok. br. 179.**

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, k. 132, reg. br. 12/4 (CG-V-101).**

[2] **Odnosi se na Baja Stanišića.**

[3] **Perhinek je i dalje ostao delegat Vrhovne komande za Crnu Goru. Vidi dok. br. 175.**

tome, nije se mogla dostaviti ni Vrhovnoj Komandi, koja stalno pita šta je sa Crnom Gorom.

Ja sam u svome izveštaju Vrhovnoj Komandi izvestio za vas, da ste u blizini manastira Oštrog i radite sa svojim ilegalnim jedinicama i dalje na našoj stvari.[4] Da su vaši komandanti bataljona na terenu i da ste u borbi sa komunistima ostali njihov nekompromisni neprijatelj. Vrhovna komanda odobrila je takav stav i traži apsolutnu »ilegalnost«. Ne dozvoljava, ni po kakvu cenu, makar i prividnu saradnju sa okupatorom.

Naše se jedinice u Srbiji već nalaze u borbi sa okupatorskim jedinicama. Razume se da je karakter te borbe čisto četnički.

Stanje u Srbiji je vrlo dobro. Komunista ni za lek. Svi su odredi apsolutno naši, sem nešto pravih ljotićevaca.

U Srbiji je rodilo preko svakog očekivanja, te je i to uticalo na raspoloženje naroda i njegovu odlučnost.

U Sandžaku tafcođe nema komunista. U svakome srezu su [se] predavali u masama. Za sada ih imamo samo u srezu Bijelopoljskom njih oko 150, Među ovima su i njih oko 100 srbijanskih proletera. Verujem da će se u kratkom roku likvidirati i sa njima, jer se zato već sprema Lukačević.[5]

U prilogu vam dostavljam izvodno Ministrava naređenja i njegova mišljenja po pojedinim pitanjima.[6]

Molim vas gospodine pukovniče, da mi što je moguće pre odgovorite opširnim iznošenjem situacije u Staroj Crnoj Gori, kako u pogledu komunista, tako i zelenaša, okupatora i same naše organizacije i pitanje komandanta,[7] kako bi mogao to izneti G. Ministru da bi on doneo potrebna rešenja.

Poslednjim naređenjem naredio je, da kod vas ostane sve po starom sve dok ne dobije detaljnija obaveštenja o situaciji.

Lašića je postavio za komandanta Pavlove teritorije sem dela Starog Rasa (Sandžak), koji je pod komandom kapetana Voje Lukačevića.[8]

Znam da ste za mene čuli kojekakve priče, ali me to ne iznenađuje, jer sam navikao od kako sam ovde, da ljudi svoje nevaljalštine sakrivaju time što ih pripisuju meni. Tako je bilo i dok je Pavle[9] bio tu. Znam da ste puno stvari pripisivah meni, ma da o njima ni pojma nisam imao. Ipak me sve to

[4] **Vidi dok. br. 166.**
[5] **Vojislav.**
[6] **Pomenuti prilog redakcija nije pronašla. Vidi dok. br. 175.**
[7] **Vidi dok. br. 193.**
[8] **Vidi dok. br. 175.**
[5] **Đurišić. Vidi dok. br. 166.**

nije zbunjivalo. Imam svoj izrađen stav, pun idealizma i boriću se za njegovo ostvarenje dok mogu.

Mnogo vas pozdravlja i sve vaše saradnike

4/VIII - 43 u 19.h

vaš mlađi major,
Rade[10]

BR. 186

PISMO KOMANDANTA ZAPADNOBOSANSKIH, LIČKO--DALMATINSKIH I HERCEGOVAČKIH VOJNOCETNICKIH ODREDA OD 6. AVGUSTA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O VOJNO-POLITICKIM PRILIKAMA NA TERITORIJI DALMACIJE, LIKE I DELA ZAPADNE BOSNE'

Split 6/VIII. 1943.

Poštovani i dragi moj Čiča![2]

Stanje koje sam po svom dolasku ovdje zatekao, u glavnom znate. U Splitu je postojao jedan omrznut četnički forum čije je životarenje još jedino omogućivao autoritet Dr. Račića.[3] U političkom pogledu dakle situacija je bila takva da je četništvo predstavljalo ruglo. Četnike su mrzili svi i nama privrženi ljudi nisu mogli verovati da četnici imaju veze sa Vama. Nemam potrebe da Vam govorim o bezbroju grešaka pa i krivica. (Prkosan stav prema svima, potpun naslon i potčinjenost Talijanima, nerad, trošak bez kontrole, razuzdanost potčinjenih organa, jednom rječi vašar). U vojničkom pogledu osem loše formirane, rđavo naoružane, nedisdplkiovane i ljene dinarske divizije, nije postojalo ništa. Vojni štab u Splitu pravdao je svoje postojanje tobožnjom vezom sa Italijanima a ona se praktično svodila na lak, bezbrižan i provokatorski život oficira (Ivaniševića, Kostića,[4] Šoškića[5] i dr.) koji su živeli raskošno, putovali slobodno, ne radeći apsolutno ništa.

[10] **Rudolf Rudi Perhinek.**

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 157, reg. br. 12/3 (H-P-98). Pojedine rečenice ili celi pasusi u originalu su podvučeni plavom olovkom.**

[2] **Draža Mihailović.**

[3] **Jakša.**

[4] **Mladen.**

[5] **David.**

Ostrva i oblast bili su potpuno neobrađeni. Uputstvo br. 5 kao da nije postojalo.

Istina, Italijani, koji su ovu oblast smatrali sastavnim delom Italije, nisu ni dopuštali nikakvu akciju. Ali niko konspirativno nije radio. Italijani su tolerirali srpsku pa čak i velikosrpsku politiku koja je u jednom inače jugoslovenskom čak i antihrvatskom gradu bila odvratna. Velikosrpstvo je predstavljao Alfirević[6] sa Vilovićem,[7] uflekani ljudi koji su se naslanjali na lukavog protu[8] i ponekog pijanog četnika. Svet je bio van sebe. Zagreb nikog privlačio nije a Beograd su predstavljali omrznuti ljudi čije su metode bile prosto odvratne. Izveštaji pak vojne komande sa Dinare koje smo zimus čitali bili su ako ne čista izmišljotina a ono potpuna pre ter an ost.[1'] Ni sada u toj diviziji, u kojoj nema nikakvih tačnih spiskova starešina i vojnika, ne mogu da uhvatim brojno stanje. Ni u kom slučaju nema više od 3.000 boraca. Na spisku ima nešto više od 5.000 jer se izbeghce vode na vojničkoj hrani. Vojska je u glavnom sedela u žicama i samo povremeno odlazila u tz. akciju čišćenja terena. Krvavi experimenti ponavljah su se dosta često ali niko nije iskorišćavao bolna iskustva svake od tih akcija. Poshje svakog čišćenja trupe su vraćane u žicu a partizani se vraćah na stara mesta. I kaogod što su Italijani pogrešno radili, držali se žice a teritoriju napuštah partizanima, tako su radili i naši s tom samo razlikom što su povremeno izlazili iz žica i vodili borbe sa partizanima u kojim je akcijama često puta učestvovala i talijanska vojska. Kako je svaka od tih akcija bila propraćena pljačkom pa i zločinima to je svet i iz tog razloga smatrao četnike običnim zločincima i tuđinskim plaćenicima.

Na ličkom sektoru imalo je više discipline i reda i u vojničkom pogledu situacija je bila mnogo bolja. Ali suvišna podčinjenost italijanskoj politici navela je Bjelajca na neopravdano napuštanje Like i on sada drži jedan uzan sektor, kao što znate, koji se može smatrati kao zastor ili mostobran čija je dužnost zaštita itahjanskog garnizona na Rijeci i Sušaku. I tamo je u pohtičkom pogledu loše rađeno. Grđić[10] u sprezi sa Bjelajcem favorizirao je nekakav JUREPO (jugosl. revol. pokret) koji bi se mogo i sprovoditi da ljudi na koje su se oni naslanjah nisu bili loši ih sasvim slabi i beznačajni. Grđić je pogrešno držao da će on više vredeti ako bude bio okružen

[6] **Dr Silvije.**
[7] **Đuro.**
[8] **Verovatno je u pitanju prota Sergije Urukalo.**
[9] **Vidi dok. br. 11, 61 i 62.**
[10] **Radmilo.**

slabijima od sebe pa kako ni on nije Bogzna kako jak a uz to isključiv i ličan, možete misliti da ni u tom kraju četnička akcija nikog nije pridobijala.

Ako uz sve to dodamo bezbroj intriga na ćelom području kako kod vojnika tako i kod građana i strahovitu zakrvljenost u odnosima između prvaka i starešina u samoj organizaciji onda možete zamisliti šta sam ovdje zateko.

Cim sam došo preduzeo sam kao jednu od prvih mera da učinim kraj intrigama, zloupotrebama i svima pojavama koje su opravdavale poviku na četnike. U tome su me pomogli i događaji nezavisni od moje volje (interniranje Mihića, Ivanišević[11] it d.). Zasnivati organizaciju na starome kalupu bilo je skoro nemoguće. Sam naziv »četnička komanda« nije mogao opstati i tek kad sam objasnio da smo mi u stvari državna, jugotslovenska vojska u koju će se četnici pretopiti i dosadašnji naziv izgubiti kad zato dođe momenat, svet je to primio blagodareći Vašem autoritetu oličenom u meni kao Vašem predstavniku. Odmah da Vam kažem da sam izdao naređenje svima potčinjenim jedinicama da već sada naprave žigove sa oznakom »J ugoslovenska vojska u otadžbini-« iznad naziva komande.[12] Ja bih Vas molio da raspisom i Vi svima to naredite bar u prečanskim krajevima u kojima je četništvo sinonim skoro razbojničke bande.[13] Formiranje odreda jugoslovenske vojske u otadžbini uzeo sam da sprovodim na taj način što sam formirajući konspirativne formacije njima odmah dao naziv jugoslovenske vojske i što sam preduzeo mere da kako te jedinice tako i postojeće četničke stopim u jedno telo i jednu jedinstvenu komandu. I javne i tajne vojne formacije automatski postaju jedinstvena jugoslovenska vojska na dan sloma. One dotle sarađuju blagodareći tome što su mi obe podjednako poslušne. Na poverenje koje uživam i kod jednih i kod drugih ne mogu se požaliti i ako sve teškoće nisu iščezle. No pošto te teškoće savlađujem i mislim da ću ih i. u buduće savlađivati bez Vaše pomoći, to Vam o njima ne govorim.

[11] Radovan Ivanišević je interniran iz Splita noću između 31. maja i 1. juna 1943. Odveden je u Italiju.

[12] U pismu potpukovnika Mladena Zujovića od 2. avgusta 1943. majoru Slavku Bjelajcu i Radmilu Grđiću, pored opšte spoljne i unutrašnje vojno-političke situacije, govori se i o potrebi organizovanja vojno-građanskih foruma za preuzimanje vlasti u momentu iskrcavanja saveznika, kao i o izradi žigova pod nazivom »Jugoslovenska vojska u otadžbini«, da bi se pokazali kao državna vojska sa svim njenim funkcijama (Arhiv VII, Ca, k. 157, reg. br. 32/3).

[13] Verovatno je mislio na četničke formacije na području centralne i zapadne Bosne i samostalne odrede Bana Rokvića i Brane Bogunovića.

Split sa okolinom, Šibenikom i drugim dalmatinskim krajevima ima na 120 aktivnih oficira, većinom Hrvata čija je apstinencija bila dosta shvatljiva dok ja nisam došao jer su neosnovano bivainl napadani od strane pripadnika četničke organizacije. Sa većinom od njih lično sam razgovarao i veliki broj uvrstio sam u naše redove konspirativne vojske.[14] Nisam uspeo da ih uvrstim u Đujićeve četničke odrede kojima su potrebni oficiri kao nasušni hleb. Oficirsko pitanje inače predstavlja jedno od najmučnijih problema. Ne valjaju. Ali Vi to i sami znate zato Vam o tim mukama i ne govorim. Problem starešinskog kadra kod Đujića mogao bih rešiti prebacivanjem oficira sa Bjelajčevog sektora jer on ih ima na pretek ali prosto ne smem zbog intriga jer su se netrpeljivosti između glavešina prenele i na potčinjene. Zbog toga sam iz odlične grupe splitskih omladinaca odredio dvadeset najboljih koje upućujem u Knin na jedan kurs. Napraviću brzometne vodnike i komandire od ovih inteligentnih i oduševljenih mladića a Vas ću umoliti da ih brzometno unapredite u koliko se budu bili pokazali dostojni pa ću na taj način sikinuti s dnevnog reda i ovo teško pitanje.

Politička situacija. Kad sam maja došao odmah sam pristupio širokim konsultacijama.[15] Video sam ogroman broj ljudi bivše visoke činovnike, političare svih boja, privrednike, zanatlije; isključio sam jedino nepomirljive neprijatelje kao što su katoličko sveštemstvo i zagrižene Hrvate. Smatrao sam da se u glavnom naslonim na tzv. jugoslovene tj. Hrvate patriote koji su tražili da pomire njihovu krvnu pripadnost sa njihovim srcem na taj način što su se izjašnjavali za unitarizam a u koliko u tome ne uspeju onda za pripadnost srpskoj jedinici. Pošto oni nemaju iluzija da do unitarizma ne može doći i da se federacija nameće, da će šta više biti nametnuta, njih treba smatrati ljudima vezanim za Beograd. Ako nisu najmnogobrojniji oni su sigurno najbolji ovdašnji ljudi. Ako bude s naše strane pameti i malo sreće njihova će teza pobediti jer ođkako se videlo da se u glavnom ja na njih naslanjam oni u značaju sve više dobijaju. Opravdano se smatra da će se Dalmacija opredeliti onako kako se bude opredelio Split i Šibenik. Zbog toga gradovima poklanjam najveću pažnju. Ti ljudi imaju i ftu dobru osobinu što uživaju kao ljudi opšte poštovanje i što ni onima koji stoje levo i desno od njih nisu trn u oku, naprotiv, oni su vrlo dobra spona. Sa Mačefccvcima tražio sam savez

[14] U pismu od 17. avgusta 1943. nekom »prijatelju«, verovatno vojvodi Jevđeviću, Žujović saopštava da je »prekjuče« odbeglo partizanima 12 oficira (Arhiv VII, Ča, k. 160, reg. br. 45/1).

[15] Zujović je stigao u Split 10. maja 1943.

i nisam ih uzimao u kombinaciju za forum koji sam obrazovao. Smatram da je dovoljno alko se ne prebace u protivnički tabor inače politički mi stojimo na sasvim suprotnim stanovištima i zbog toga sam se sa njima vezao samo ad hoc. Odmah ću Vam reći da je ovaj posao i način gledanja usvojen i od njih i oni su (tj. HSS) prekjuče donjeli odluku da se sve njihove formacije i svi njihovi pripadnici imaju podvrgnuti mojoj komandi tj. komandi *jugoslovenske* vojske u otadžbini. Jedina koncesija s moje strane sastojala se u tome što sam obećao da učinim ono što sam i ranije mislio da uradim, naime, da četničke formacije u danom momentu pretvorim u jugoslovensku državnu vojsku.

Posle teškoća koje su najviše dolazile od Alfirevića i prote ali naročito od Alfirevića obrazovao sam Patriotski forum na taj način što sam Birčaminove prvake Dr. Račića, Urukala i Alfirevića ostavio kao nominalne predstavnike četničkih organizacija a novi odbor, konspirativan, vezao za ovu trojicu, pomoću jednoga generalnoga sekretara preko koga ja obezbeđujem jedinstvo. U taj forum ušla su sledeća gospoda:

Uži odbor: Bartulović Niko, Šimunić Dr. Zvonko, advokat i starosta Sokola, Stojanac Marko školski nadzornik i istaknut Srbin, Matošić Dr. Vladimir advokat i bivši nar. posi., Ivanišević Duje ugledan trgovac, bivši donačelnik Splita,

Širi odbor: Markov Niko direktor banke,
Čavlina Aćirn, privrednik Srbin-katolik,
Margetić Jovo, apotekar, Srbin,
Culić Roko, trgovac istaknut Sokolac,
Murat Zvonko, drž. činovnik uticajan grad.
Lauš Dr. Vjekoslav bivši direktor banke, Slovenac,
Čičin-Sain Ivo, koga znate. Ovaj Vam je sve i sva: finansijer, lični prijatelj, radi nam svaki posao.

Generalni sekretar: Grisogono Dr. Nenad, advokat, sin Dra. Prvislava, odličan u svakom pogledu, služi mi i kao oficir za vezu (pri mom štabu).

Ovakav sastav odbora trebalo je da ostane tajan ali za njegovo postojanje doznalo se i imam uverenje da je primljen sa odobravanjem jer ni sa koje strane niko nikakve zamerke ne upućuje u tom pogledu. Istina Srbi ne izgledaju najzadovoljniji ah to je pojmljivo jer dosad su oni i ako u velikoj manjim jedini bih predstavljeni u četničkom odboru. Meni je glavno da su poslušni i da vršim posao.

Cilj ovoga odbora sastoji se u tome da propagandom i akcijom u narodu rehabilitira četnike i potpomogne obrazovanje

vojnih organizacija u Splitu i u Dalmaciji. Osim toga on je moj savetodavni organ i potpomaže me u formiranju drugih stručnih organa kao što su odbori za snabđevanje, finansiranje itd.

Ovaj odbor poslužio mi je kao posrednik pri pregovorima sa predstavnicima HSS i drugim faktorima. Račić, Urukalo i Alfirević pak koriste mi poglavito za vezu sa I talij anima pred kojima i dalje fungiraju kao jedini pozvani forum naše četničke organizacije.

Naši protivnici bih su mnogobrojni ali sada se njihov broj sveo samo na partizane i ustaše.

Bio sam suviše dugo otsutan, od konca maja do polovine juna u zatvoru,[16] a posle toga u operacijama sa vojskom,[17] tako da se u mom otsustvu nije moglo raditi ni u vojnom ni u političkom pogledu kao što bi to bilo da sam imao zamenika. Zato u Dalmaciji stojimo skoro na mrtvoj tački. Komandant Dalmacije[18] nije imao propusnice, kurirsku službu nije uspeo da organizuje i sve je bilo prepušteno pojedincima koji opet nisu imali inicijative. U glavnim mestima postoje odbori koji ništa ne rade u vojnom pogledu nemamo ništa. Ostrva u glavnom drže partizani. Pod njihovom je kontrolom skoro sva Dalmacija i Lika. Ja se ipak nadam da će ona potpasti pod uticaj Splita i Šibenika ako ovim dvema varošima uspem da zagospodarim. Hitno radim na organizaciji i drugih mesta ah mnogo se odocnilo i situacija koju sam zatekao bila je skroz nepripremljena. Ovde se smatralo, a i danas mnogo drže da ćete Vi sa vojskom iz Srbije jednog od ovih dana osvanuti ovdje. Trebalo je da neko iz Vašeg štaba dođe u ove krajeve bar godinu dana ranije. Bolje da se ništa nije radilo nego onako kao što je radio pod Birčaninovom firmom njegov štab.

Rekoh Vam da su Mačekovci doneli odluku da se sve njihove formacije stave pod našu komandu. Mislim da im je ovo naloženo iz Vlade u Londonu[19] a na njihov predlog posle razgovora koji su imali samnom. U ostalom oni su u ovim krajevima dosta slabi jer im je gotovo sva vojska prešla u partizane. Možda će se mnogi vratiti matici jer je njihova propaganda oživela a kod partizana se oseća izvesna nesigurnost (u političkom pogledu) a i dosta veliki zamor i nestašica namirnica.

Ustaše su još uvek kočoperan i ozbiljan protivnik. Potpomažu ih fratri a u nekim krajevima i komunisti. Pometenost

[16] Vidi dok. br. 167.
[17] i [21] Vidi dok. br. 173 i 176.
[13] Reč je o vojvodi Momčilu Đujiću.
[19] Reč je o kraljevskoj jugoslovenskoj vladi.

vlada i kod domobrana. Negde se pokazuju voljni da idu sa nama, negde sa ustašama a najviše sa partizanima.

Što se tiče partizana oni predstavljaju jedinu ozbiljnu opasnost. Prema dinarskoj oblasti i u Lici nalaze se tri korpusa. Korpusi imaju tri do četiri divizije a divizije dve do tri brigade čija jačina varira, prema dosad pretrpljenim gubitcima, od 600 do 1.500 ljudi. Poznato Vam je da su brigade sastavljene iz tri do četiri bataljona a bataljoni iz tri do četiri čete, ma- da ima bataljona iz dveju četa. Svaki bataljon ima mitraljesku četu a mitraljeske čete četiri do šest oruđa, većinom St. Etien. Drugi korpus otišo je u Slavoniju a prvi korpus ostao je u Lici; dve divizije trećeg korpusa nalaze se rasturene po raznim krajevima zapadne i srednje Bosne i održavaju vezu sa ličkom grupom.

Partizani preživljuju neku krizu jer da su borbeniji nama bi bilo teže. Istina da smo mi bolji naša bi situacija bila bolja ali ne valjamo.

Koncem jula 'krenuo sam Đujića sa Kosovskim i Ličkim[20] korpusom u pravcu Grahova i posle istočno na Glamoč u cilju čišćenja terena koji drži slaba partizanska deseta brigada sa delovima šeste, ojačanim nekim bataljonima osme brigade. Pored sveg zalaganja vojvode Đujića i mog hčnog zalaganja i izlaganja nismo uradili Bogzna šta.[21] Trupe su pokazale veliku marševnu sposobnost po najgorem terenu i vrlo veliku otpornost fizičkog karaktera ali u borbenom pogledu ne valjaju. Nisu ni za kakvu ofanzivnu akciju a ni u defanzivi nisu Bog zna šta. Podložni su panici i svaki žeh da izvuče glavu. Solidarnosti i povezanosti između jedinica nema. Trupe su skroz neobučene a starešimfiki kadar loš. U velikoj sam brizi.

Sa Bjelajčevim trupama[22] nisam učestvovao ni u kakvoj akciji ali ni on mi se ne hvali ljudskim materijalom ma da su njegovi vojnici obučeniji i diseiplinovaniji. Pored toga on ima oficire na svima formacijskim mestima što kod Đujića nije slučaj. Kod Đujića se uopšte ništa nije radilo. Samo se intrigiralo a tolerirali su se nedopušteni poslovi, šverc i pljačke. Tu još postoje i neke Birčaninove vojvode, Bogunović,[23] Mane

[20] **Verovatno se radi o korpusu »Gavrilo Princip«. Lički četnički korpus je formiran naredbom komandanta Dinarske četničke divizije 7. februara 1944. i to: 1. lički, koji je obuhvatao teritoriju Gračaca, D. i G. Lapca i Udbine, i 2. lički, koji se graničio sa 1. ličkim i 2. bosanskim (teritorija Bos. Petrovca pa dalje linijom r. Kupa — Bihać — Cazin — — Bos. Novi — Dvor) i protezao se dolinom reka Une i Kupe sve do Sušaka. Ovi su korpusi ponovo preformirani 14. januara 1945 (Arhiv VII, Ca, k. 153, reg. br. 43/3 i k. 155, reg. br. 2/1).**

[22] **Reč je o četnicima u Lici pod komandom Slavka Bjelajca.**

[23] **Brane.**

Rokvić i još neki, sve od zla oca i gore majke, mrze se između sebe, preganjaju se, prete zločinima svima i svakome — napast. Plećaš koji je kod nas dolazio u Lipovo i dobio korpus[24] ima za sobom dvajestak ljudi i ništa nije organizovao i ako je kupovao ljude iz već postojećih jedinica za novac koji sam mu dao (u dlju zbrinjavanja izbeglica). Lično on je čovek čistih ruku ali budala i nesposoban. Uz to pati od manije gonjenja i stalno je nezadovoljan ma da mu izlazim u susret kolikogod mogu. Mane Rokvić u Petrovcu ima oko 500 ljudi ali to je običan razbojnik i nemoguć siledžija. Srećom kažu da je Drenović ozbiljan čovek i da je kod njega stanje bolje. Obišao sam neke njegove odrede koji su na mene ostavili najbolji utisak ali njega nisam video. Nije mogao doći na sastanak u glamočku krajinu jer je morao hitno ići u pomoć Tešanoviću[25] koji je vodio u to doba nejednaku borbu sa partizanima.

Depešom sam Vas izvestio da sam u posledjnim operacijama izgubio majora Dušana Mirića. Bio je prvo ranjen u glavu kod sela Uništa pod Dinarom a malo docnije pogođen novim zrnom u grudi umro je i ostao na terenu. Bio sam ga uzeo za načelnika štaba, odlično je bio ušao u posao i neumorno radio. Ovo je za mene veliki gubitak jer nemam nikakva pomoćnika. Ako mogadnem Bjelajcu da nađem zamenika uzeo bih njega. Kad bi ste mogli poslati Dragoslava[26] on bi bio od velike pomoći. Dal bi bar mogao doći Aćim.[27] Prosto sam -bez oficira. Jedini koji kod Đujića zaista mnogo vredi to je komandant kosovskog korpusa kap. Novak M'iović. Za ostale neznam šta da Vam kažem. Sošikić, to je drugi Ivanišević, 'kap. Mladenović[28] dobar čovek a l i . . . a resto slabo . . . slabo.[2y]

Ništa Vam ne pisah o mom boravku u zatvoru. Ni sad Vas time neću gnjaviti jer se na kraju dobro svršilo a moglo je biti vrlo opasno. Sad Vam moram pisati o hitnim aktuelnim problemima.

[24] **Verovatno je Đuro Plećaš boravio u Vrhovnoj komandi u Lipovu 1. aprila 1943. jer je istog dana od Draže Mihailovića dobio ovlašćenje za formiranje Grmečko-klekovačkog korpusa (dok. br. 111).**

[25] **Lazo.**

[26] **Pavlović, potpukovnik.**

[27] **Slijepčević, kap. I kl.**

[28] **Zivojin Zika, zamenik komandanta 502. (dinarskog) korpusa.**

[2y] **Tačkice su u originalu.**

1.) Ne valjaju nam veze. Bilo bi potrebno da što pre obrazujete negde u srednjoj Bosni jedan dobar centar jer ovako ne ide. Ja činim sve što mogu ali sem poručnika Plećaša nemam Bog zna kakvih radiotelegrafista. Preduzeo sam mere da doteram u Knin sve radiotelegrafiste koji žive po varošima ali jedva uspevam. Hteo bih da povežem i korpuse radiostanicama a eto nisam uspeo ni sa Bjelajcem da uspostavim dobru vezu. Sad mu šaljem jednog oficira stručnjaka sa novom stanicom dako što uradim. Njegova stanica i njegov radiotelegrafista još nemaju veze samnom pored svih mojih nastojanja.

2.) Pošto nisam uspeo da popunim Dujića oficirima odavde to sam nešto tih oficira upotrebio za službu u Splitu pri komandi grada a ostale ću optužiti i predložiti Vam za lišenje čina. Molim Vas da još odmah usvojite moj predlog o lišenju čina akt. san.kap. Dr. Krumić koji je odrekao da izvrši naređenje i da ide u Knin Đujiću. Izjavio ja da će sam izabrati momenat kad treba da se javi na dužnost jer on je jugoslavenski oficir a jugoslovetnsike vojske nema. Da sam sobom mogao povesti bar 5/6 naših oficira ovde bi se zaista osetilo.

3.) Nemam oružja. Tražio sam od Italijana kao što sam Vam javio depešom i prekosutra idem u njihovu armiju[30] da tražim bar 20.000 pušaka da naoružam ljudstvo koje držim u Kninu naoružano vilama i ašovima.

O napadu na Italijane ne može da bude reči jer oni su u žicama dobro naoružani i utvrđeni a naše dinarske trupe gole, slabo naoružane i loše. Uz to partizani svud naokolo. Lupam glavu kako da se snađem u ovoj situaciji. Ako dobavim oruđe problem je u glavnom riješen i gotov sam za svaki zadatak. Ali ako ne dobijem?

Mere koje sam preduzeo i na čijem riješen ju hitno radim sastoje se u glavnom u hvatanju veze i u utanačenju saradnje sa Domobranima. Stvaram sem toga povoljnu atmosferu za nas sklapanjem političkih sporazuma i vezivanjem ljudi i grupacija za naš pokret. Razvio sam propagandu i njen se uticaj oseća. Pri svem tom u odnosu na komuniste ja sam strahovito slab. Ako tome dodam i opasnost od ustaša onda možete zamisliti sa kakvom zebnjom očekujem događaje.

Pod uticajem naše propagande partizani veruju da su naše konspirativne formacije naoružane i veoma moćne kao i da je naš uticaj u Splitu predominantan. Možda imaju i kakvih instrukcija. Tek oni nas napadaju letcima preporučujući individualne atentate na svakog od nas kao i borbu protiv nas

[30] **Reč je o italijanskoj 2. armiji.**

na ćelom našem području. Ali zato vreme oni traže vezu sa nama i to ne sa političarima koji su u savezu sa nama već direktan kontakt sa četnicima. Njihovi emisari ističu potrebu za slogom i štetu od bratoubilačkog rata. Smatraju da se možemo pogoditi. Đujić ni po koju cenu i ni pod kakvim uslovima neće nikakav sporazum. Ah sve u varoši pravi veliki pritisak na mene i moh me da od Vas zatražim odobrenje i instrukcije. Za nas bi u stvari bio spas kada bi se ovde pojavili saveznici jer bi oni bili u stanju da spreče međusobnu borbu u kojoj smo mi slabija strana. Ja znam da ne mogu očekivati pomoć od Vas i ako bi mi došla kao nasušni hleb. Gledaću da se snađem na taj način što ou snage (ako ne dobijem oruđe) razbacati u planine i voditi četničku akciju onako kao što je već vodim na Bjelajčevom sektoru na kome partizani drže sela i varošice a mi brda i planinska naselja.[31] Ovde mi se teško odlučiti na napuštanje Splita, Šibenika, Knina i drugih naselja jer se veliki broj ljudi istakao kao pripadnik naše organizacije. Značilo bi njihovo prepuštanje groznoj sudbini. Zbog toga se na mene toliko i navaljuje da ne odbijem ponude koje sada čine partizani. Taj svet samo nezna da smo mi 41. imali u Srbiji sporazum sa njima i da je naše iskustvo gorko.[32]

Prijavio mi se jedan poljski aktivni oficir koji je sa nekoliko drugova uspeo da ovde organizuje neku vrstu obaveštajne službe i da uspostavi dodir sa poljskom vladom u Londonu. Njemu su Poljaci iz Londona obećah moćnu radiostanicu samo ga pitaju kako da mu je prebace. Ako Vi imate načina da u ovoj stvari posredujete on nam tu stanicu stavlja na raspoloženje. Inače on mi se prijavio i molio me da ga uvrstim u borce. Njegovu sam molbu uvažio.

Telegrafisao sam Vam da sam ostao bez novca i moho sam Vas za odobrenje da mogu zaključiti zajmove. Odgovora nisam dobio i zato sam bio prinuđen da se zadužujem kod Cičin-Saina od koga sam dosad uzeo nekoliko stotina hiljada. Ovako nemogu beskonačno ići i zato sam bio prinuđen da stvorim jedan finansijski odbor koji će za moje potrebe zaključiti za-

[31] **Te su akcije izvođene atentatima i mučkim ubistvima pripadnika i simpatizera NOP-a, a naročito organa narodne vlasti.**

[32] **Vidi knj. 1, dok. br. 11.**

jmove u gradu. Sobom sam doneo 3,700.000.- Lira. U glavnome sam izdao 1,000.000.— Novaku,[33]

500.000.— Grđiću i Bjelajcu,

1,300.000.— Đujiću,

320.000.— Plećašu, a ostatak na razne druge potrebe, kao potpore, izdatke na hapšenike itd. Ako mi nemožete poslati novca, a trebalo bi mi najmanje 5/6 milijona odobrite mi ovo što sada na svoju ruku činim.

Pre nego što završim moram se još jednom vratiti na problem italijanske kapitulacije. Molim Vas obaveštavajte me i javite mi ako znate kako saveznici zamišljaju likvidaciju italijanskih snaga. Ako dođe do napada od strane naših odreda na njih to može doći u onom momentu kada će to učiniti i partizani i onda će njihov udeo u dobiti biti lavovski. Ako se pak likvidacija tal.vojske reši putem sporazuma sa saveznicima onda treba učiniti sve da se nama preda oruđe i Vlast. Nije isključena mogućnost da bi Italijani sa nama stupili u tu vrstu pregovora kad bi se oni zvanično s naše strane poveli jer oni stalno izjavljuju, da svojevoljno partizanima neće predati ni jedan jedini metak a našim ljudima vazdan obećavaju neku zaštitu. To dolazi otud što je naš svet preplašen i hoće da emigrira pa im se obraća za propusnice. Možda bi se moglo zamisliti da Saveznici nalože Italij anima da sa snagama kojima raspolažu imaju održavati red i mir po gradovima dok ne dođu Saveznici kojima bi imali da predadu Vlast. To bi bio jedini način da se izbegne građanski rat u gradovima.

Javite mi 'kako ste sa zdravljem i kako živite tamo gde ste.[34] Sta radi Cika Vasa[35] kako su njegovi. A g. Steva[36]? Na sve Vas mnogo mislim i žao mi je što sam odvojen. Kako je Mirko jeste li uvjek svi zajedno. Molim Vas po'zdravite mnogo sve i one koje ne pomenuh jer sam ih sve zadržao u najprijatnijem sećanju. G. Čičin-Šain šalje Vama 2 paketića kafe, duhan za lulu, 1 fi. Martell Cognac, Čika Vasi domaće cigarete, gosp.Stevi kutiju karamela, gosp. Mirku[37] kutiju bombona,

[33] **Karlo.**

[34] **U to vreme Draža Mihailović, sa svojim štabom nalazio se u predelu Ravne gore.**

[35] **Dragiša Vasić.**

[36] **Dr Stevan Moljević.**

[37] **Lalatović.**

gosp. Dragoslavu kutiju keksa, gosp. puk. Milošu[38] 1 fl. Whysky Wh. Horse, a gosp. maj. Marku[39] engl.cigarete, i puno Vas pozdravlja sa željom da Vas što pre vidi.

Sve drugove grlim a Vama šaljem svoje toplo pozdravlje i iskreno poštovanje,

Vaš
A. Mlađa[40]

BR. 187

OBAVEŠTENJE DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 7. AVGUSTA 1943. KOMANDANTIMA ČETNIČKIH JEDINICA O STAVU VLADE VELIKE BRITANIJE PREMA ČETNICIMA[1]

Br.3348 i 3349 od 7 avgusta 1943 godine[2]

R A S P I S S V I M A :

U mesecu junu i julu ove godine bio sam prinuđen da oštro istupim u odbrani interesa našeg naroda i Jugoslavije.[3] Moja poruka saveznicima Englezima bila je oštra, puna gorčine i prekora. Ovakav moj stav bio je neophodan.

Šestog avgusta dobili smo priznanje kako Britanske vlade tako i od Britanske Vrhovne Komande sa obećanjem, da će nam i dalje davati materijalnu i moralnu potporu na celOkupnoj teritoriji gde naše jedinice budu u stanju da preduzmu operacije protivu osovine.[4]

Moj energičan stav u odbrani Kralja i Zemlje urodio je plodom, blagodareći Vama komandantima i vojnicima koji ste čvrsto stajali uz Vrhovnu komandu na čijem čelu imam čast da budem po Najvišoj volji našeg Vrhovnog Komandanta.

Zadovoljan sam da Vam javim da su od sada ponovo odnosi sa Engleskom Vrhovnom Komandom savezнички, i da u tome ima mnogo Vaše zasluge, jer su se naši redovi pokazali Čvrsti i verni Kralju i Otadžbini.

Oba vestite susede o ovome.

[38] Bejli, pukovnik.
[35] Hadson, član Engleske vojne misije.
[40] Dr Mladen Zujović (zvani Aćimović).

[1] Prepis depeše (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 2, reg. br. 3/3.

[2] U knjizi primljenih depeša Rasinskog korpusa, navedene depeše su primljene 9. avgusta 1943 (Arhiv VII, Ca, k. 287, reg. br. 18/1—27).

[3] Vidi dok. br. 157.

[4] Vidi prilog II, dok. br. 14.

BR. 188

IZVEŠTAJ KOMANDANTA DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE OD 8. AVGUSTA 1943. KOMANDANTU ITALIJANSKE DIVIZIJE »ZARA« O BORBAMA ČETNIKA I ITALIJANA PROTIV NOVJ U TOKU 7. AVGUSTA 1943. GODINE[1]

Izveštaj o borbi na M.Polača i Sivo Brdo 7/8/1943.

U 20 časova 6. avgusta, po zapovesti gosp. generala Đangreko[2] dostigao sam sa svojom kolonom M.Polača (TL—DE).[3] Kod jedne šume u blizini crkve u Milivojević (TI—DE) bio je dislociran 15. bat. bersaljera[4] sa 20 četnika Vojvode Đekića[5] i 30 iz čete u Polača. Sa leve strane bataljona, odnosno na koti 509 (TL—DH) nalazila se brigada iz Bos. Grahova sa 200 četnika, dok je na desnoj strani, na koti 644 na Pakovo Brdo (TI—DE) kosovska kolona, sastavljena od 180 četnika i 100 crnokošuljaša[6] već bila dostigla svoje položaje.

Da bi se izvršilo obezbeđenje bersaljerskog bataljona, na koji su partizani vršili napad,[7] uputio sam svoju kolonu na kotu 543 na Oštroj Glavici (TI—DH), isturivši jedno odeljenje prema koti 487 (TI—DH). Kao što se predviđalo, partizani su u toku noći napadali bat, bersaljera od Sivog Brda (TN—DE); pošto je isti bataljon. pružao snažan otpor, oni su svoj napad usredsredili na brigadu iz Bos.Grahovo, koja je takođe uspela da osujeti napad, utrošivši veliki deo sledovanja municije.

U zoru partizani su se nalazili u zaseocima na brdu Polača, gde su stigli u toku noćnog povlačenja.

U 7 časova 7. avgusta sustigao sam bataljon te sam imao na raspoloženju sledeće snage: Strmičku brigadu (250 ljudi), Golubićsku brigadu (200 ljudi), Marićevu jurišnu četu (50 ljudi),[8]

[1] **Fotokopija dokumenta (pisanog na mašini, na italijanskom jeziku) u Arhivu VII, Ca, k. 160, reg. br. 27/1. Redakcija nije mogla utvrditi kada je izveštaj pisan. U Arhivu VII, Ča, k. 160, reg. br. 26/1, nalazi se isti izveštaj pisan srpsko-hrvatskim jezikom, verovatno prevod ovog dokumenta, ali sa dosta tehničkih grešaka.**

[2] **Frančesko (Giangreco Francesco), komandant pešadijske divizije »Zara«.**

[3] **Oznake koordinata na kodiranoj topografskoj karti, koje su upotrebljavale italijanske jedinice.**

[4] **Iz 11. puka bersaljera divizije »-Zara«.**

[5] **Radomir, komandant Zlatiborskog vojnočetničkog odreda.**

[6] **Iz sastava 89. legije crnih košulja.**

[7] **Napad je izvodio 3. i 4. bataljon 2. brigade 6. NOU divizije.**

[8] **Odnosi se na Komitski odred Đorđa Đoke Marića.**

kao i moju pratnju, koja se sastojala od 50 ljudi; ukupno 550 ljudi,[9]

U to vreme iz Knina je stizala kolona sa hranom, vodom, ručnim bombama; sa istom kolonom stiglo je i naređenje gosp. Generala da se 7. i 8. avgusta izvrši čišćenje područja između Poiača — Sivo Brdo — Kijevo (TP—DE) — Vrlika — Maovice (TN—CU) — Stikovo (TL—CU) i Tepljuh (SN—CU). Ovo naređenje mi je saopštio gosp. ppuk. Raguconi (Raguzzoni).

Pošto sam zajedno sa gosp. ppuk. Raguconi-jem proučio plan i procenio situaciju, utvrdili smo da pre svega treba zauzeti Kozjak (TL—CZ) i vrh Bat (kota 1207), gde su se partizani bili utvrdili. Taj manevar trebalo je da izvrši moja kolona i ona koja se nalazila na Pakovo Brdo; 15. bataljon ne bi trebalo da napusti svoje položaje pre no što bude zauzet Kozjak i Bat. Sa 15. bataljonom ostala je takođe i četnička četa iz Poiača, odred vojvode Đekića i Marićev odred sa 5 automatskih oruđa.

Brigada iz Bos.Grahova još uvek je držala svoje položaje.

Pre pokreta zamoho sam gosp. Pukovnika da mi dodeh jedan minobacač od 81 mm, jer sam bio siguran da bi mi za zauzimanje Kozjaka bio efikasniji minobacač nego podrška artiljerije koja je bila dislocirana relativno daleko. Najpre je gosp.Pukovnik obećao da će mi dodehti minobacač, dok mi je zatim savetovao da uspostavim vezu sa kolonom koja dolazi od Pakovog Brda, a koja poseduje radio stanicu, pa bih mogao da se poslužim, istom radi traženja artiljerijske podrške.

I pored učinjenih pokušaja, od 13 do 17 časova veza nije još uspostavljena.

U očekivanju veze, odozgo sam mogao da osmatram 15. bat. koji je nastupao prema selima na Sivom Brdu. Zaseoke na brdu Poiača bersaljeri su zauzeli na juriš, uspevši da nateraju u bekstvo sve partizane, sem onih koji su se nalazili u Mirkoviću i Đuriću (TL—DE). Borba za zauzimanje kote 703 (TI—DE) trajala je sat i po.

Pre no što je bila dostignuta pomenuta kota, gosp.Pukovnik je naredio Grahovskoj brigadi, dislociranoj na neobeleženoj koti južno od kote 509 (TL—DH) da prikupi bataljon. U tom trenutku, partizani iz kuća Đurića krenuh su da zauzmu položaje koje je napustila Grahovska brigada, pa su tako mogli da dejstvuju iza leđa istog bataljona. Međutim, još pre no što je greben Sivog Brda bio očišćen od partizana, šta više dok je još trajala borba, gosp. Pukovnik je naredio motorizovanoj koloni da se zbije i. da ode na visoravan Sivog Brda.

[9] **Ukupne snage bile su 500—600 četnika i oko 1.000 Italijana (tom V, knj. 18, dok. br. 58).**

U tom trenutku, druga partizanska kolona, sa jednim minobacačem od 81 mm, stigla je od Đurića bataljonu iza leđa.

Radio vezom izvestio sam gosp. Pukovnika da partizani prodiru u sela za leđima bataljona; gosp. Pukovnik potvrdio je prijem poruke, zahvaljujući.

U tom trenutku, 'kad sam prdmetio kakva opasnost preti bataljonu, naredio sam da 30 ljudi sa Kosova sa poručnikom Zane-om, golubićski bat. sa 240 ljudi i Crnokošuljašima, ostanu na unutrašnjim položajima Bataljona, dok sam se ja spustio niz padine Kozjaka da bih štitio leđa bersaljerskog bataljona, da bih mu se pripojio i sa njim obrazovao masu. Silaženje je trajalo 16 minuta (19 časova).

U međuvremenu partizani su sa jakom kolonom nastupali južnom padinom Kozjaka, otvarajući odozgo vatru na 15. bat. koji se kretao prema koti 643 (TL—DE).

Kad sam ja dostigao pomenutu kotu, 15. bat. se već povlačio prema Pakovo Brdo (TI—DE), te sam se pridružio crnokošuljašima koji su stigli iz Bat. Naredio sam im da posednu kotu radi obezbeđivanja mojih ljudi i da spale kamione.

Za vreme tog pokreta primetio sam kako iz jedne doline nailazi oko stotinu ljudi usmerenih u pravcu kote 7/3 (TL—DE). Pomislivši da su partizani, naredio sam da se otvori vatra, ali kad sam bolje pogledao durbinom video sam da su to bersaijeri; tada sam naredio da se vatra usmeri na grupu od desetak partizana, udaljenu oko 30 metara od bersaljera, koji su bacah ručne bombe.

Dok su partizani, izloženi vatri, tražili zaklon, dotle su crnokošuljaši i četnici signalima i vikom privlačili pažnju bersaljera, koji su se, uočivši da su pogreših put, vratili nazad i krenuh putem kojim je prošao 15. bataljon. Grupe Maićevih četnika, zajedno sa mojom pratnjom, otišle su na oko 20 metara od artiljerijskih oruđa i kamiona, napadajući ručnim bombama partizane koji su se rasporedili za odbranu pomenutih oruđa. U ovom dvoboju bombama ranjena su dva četnika.

U međuvremenu snažne partizanske kolone su [nastupale] sa Kozjaka, sa jednom kolonom prema koti 643, a sa drugom prema Pakovom Brdu, sa ciljem da efikasnije preseku put bataljonu. Situacija je bila teška i činila mi se zaista nezgodna. Naredio sam da crnokošuljaši i četnici krenu na Pakovo Brdo, jer sam mislio da se tamo nalaze i ostali četnici, a istovremeno sam obavestio gore navedene grupe, koje su se nalazile kod kamiona, da se povuku i da se pripoje meni.

Pokret je bio ometan paklenom vatrom koja je dolazila iz svih pravaca, osim od Pakovog Brda. Na padinama pomenute kote našao sam dva ranjena bersaljera u pratnji jednog njihovog druga. Malo posle sreo sam još 4 crnokošuljaša sa no-

silama bez platna. Uzeo sam platno od jednog mog čoveka, pričvrstio ga na nosila, položivši na njih jednog ranjenika, dok sam drugog natovario na svog konja.

Na zapadnim padinama Pakovog Brda sreo sam dvadesetak crnokošuljaša, bersaljerskog sveštenika i jednu mazgu, koji su mi se pridružili, pa smo zajedno stigli u Biskupiju.

Vojvoda Momčilo R. Đujić

BR. 189

PISMO MAJORA MIRKA LALATOVIĆA OD 8. AVGUSTA 1943. KOMANDANTU 2. RAVNOGORSKOG KORPUSA O POTREBI UNIŠTENJA NOVJ I NEKIM PITANJIMA ORGANIZACIJE RADA EMISIONIH RADIO-STANICA[1]

Dragi Rakoviću,[2]

Primio sam vaše pismo a isto tako i one letke za Crnu Goru koje smo odmah uputili dalje. Njihova tehnička izrada je odlična. Naš narod voli štampanu reč, jer tome više veruje i to mu je dokaz solidnosti naše organizacije. Zato kad god možete štampajte naše stvari i rasturajte ih štampane.

Upoznao sam Ciču sa onim što ste javih iz štamparije. On je mišljenja i naredio je da vi nabavite štampariju, bez obzira na ono što smo mi pokušah, jer su nama nekako slabi izgledi. Na kraju krajeva i dve štamparije ne bi bile suvišne. *Zato vi preduzmite sve da nabavite štampariju* i da je sklonite na sigurno mesto.[3]

Sem toga potrebno je da g. Dura[4] što pre uspostavi vezu sa onom agencijom. Zato ćete nastati svim silama što do vas

[1] Original (pisan olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 2, reg. br 24/3. Original je na nekoliko mesta oštećen.

[2] Predrag, komandant 2. ravnogorskog korpusa.

[3] Štamparija je do kraja juna 1943. radila u s. Prijevoru, odakle je premeštena u s. Miokovci. U štampariji je štampan list »Poklič«. Druga četnička štamparija radila je u s. Pranjanima. U njoj je štampan list »Ravna Gora«. Treća štamparija bila je smeštena negde u dragačevskom srezu. Opširnije vidi: Čačak u NOB-i, str. 273.

[4] i [6] U centru veze VK postojala je radio-tehnička grupa sastava: radio-mehanička radionica, centar br. 2, radio-telegrafska škola i propagandne radio-stanice. Komandant grupe bio je kap. I kl. Mihailo Stojadinović. U grupu propagandnih stanica ulazile su: stanica za vezu sa Amerikom, agencija »Demokratska Jugoslavija« i radiofonska stanica za unutrašnjost Jugoslavije. Šef ove grupe bio je dr Đuro Đurović, rukovodilac propagande Vrhovne komande.

stoji da se ovo što pre ostvari i da Đuru pomognete i potstaknete da se ovo ubrza.[5] Isto tako i za emisionu stanicu treba da preduzmete sve sa Stojadinovićem[6] da joj se da što jača energija. Mi smo je slušali, ali je nismo mogli čuti. Međutim neki naši javljaju da su je čuli, ali malo nejasno. Sve su nam ovo nasušne potrebe, važne [pogotovo za priljike u današnje vreme, što vam je [poznato] kao i meni.[7]

Mogu vam javiti da su se naši odnosi popravili sa našim saveznicima. 6/VIII Čiča je dobio jednu depešu[8] u kojoj mu se uglavnom daje za pravo i obećava pomoć svuda gde mi nađemo da treba preduzeti akciju protiv okupatora. Tu ćemo mi pomalo i crvene zakačinjati, ali, naravno, sve pod vidom odbrane. Moramo ih uništiti! Po podacima kojima raspolažemo njihova je situacija vrlo teška. Ponovo su ih u 1st. Bosni razbili Nemci sa nešto ustaša. Iza Nemaca naši čiste pozadinu. U Hercegovini, Crnoj Gori i Sandžaku ima samo manjih delova mestimično, koji sada ne pretstavljaju nikakvu snagu i koje naši odredi nemilosrdno trebe. Sem toga imamo podataka iz naređenja koja je Tito izdavao i izveštaj a nekih politkoma da je kod njih nastala velika pokolebanost (uhvaćen njihov kurir). Zatim u Dalmaciji traže vezu sa nama. Preduzimamo sve da ih razbijemo a potom uništimo. Situacija je kod njih, izgleda, vrlo kritična i da im nije bilo ove moralne i materijalne potpore iz Londona sigurno bi se već raspali. Ali, ako

[5] **Radi se o uspostavljanju direktne radio-veze između »Demokratske Jugoslavije« i Sjedinjenih Američkih Država.**

U pismu Lalatovića od 2. avgusta 1943. Rakovicu o potrebi kontinuiranih veza, pored ostalog, piše: »Javite što je sa emisionom stanicom i onom vezom sa inostranom novinskom agencijom« (Arhiv VII, Ča, k. 2, reg. br. 46/2. Septembra 1943. Lalatović u pismu šefu centra br. 2 (kap. II. kl. Nikoli Milovanoviću) piše:»... Sada nam je najvažnije da omogućimo Grbecu neprekidan rad sa inostranstvom...« (Arhiv VII, Ča, k. 2, reg. br. 2/3).

U obaveštenju komandanta 2. brigade Gorske garde od 1. novembra 1943. komandantima bataljona o sadržaju primljenih depeša iz Vrhovne komande o radio-vezama između Draže Mihailovića i Sjedinjenih Američkih Država se kaže: »Amerika — 17. septembra, Jugoslovenski Kralj. Servis u svojoj emisiji preko radio Njujorka objavio je sledeće: Najveći njujorški list Njujork Tajms od 17. septembra objavio je sa najkrupnijim slovima senzacionalnu vest, da je đeneral Draža Mihailović uspostavio direktnu vezu sa Amerikom, preko svoje radio-stanice 'Demokratska Jugoslavija', koja se nalazi u slobodnim planinama Jugoslavije. Američko Ministarstvo spoljnih poslova zvanično potvrđuje da ima vezu sa đeneralom Mihailovićem, kao i da prima direktne telegrame za Ministarstvo rata«. I dalje: »od danas 19. septembra 1943. godine šaljemo svakog dana Ratni bilten za Ameriku. Danas je 888-mi dan naše borbe, Bilten uzima taj broj« (Arhiv VII, Ča, k. 104, reg. br. 4/4).

[7, 10 i 13] **Na ovom mestu je original oštećen.**

[8] **Vidi prilog II, dok. br. 14.**

Bog da, neće im ni to ništa pomoći. Imamo podataka da se i Hrvati od njih hoće da odvoje.

U pogledu Italijana naredili smo sve našim trupama u Dalmaciji, Liki, Hercegovini i Cmoj Gori.[9] Izgleda da se Nemci tamo približavaju. Mi čekamo kao zapeta puška i preduzeli smo sve da od oružja komunistima [ne padne ništa u][10] ruke. Kako će se događaji dalje razvijati, videćemo i verujemo da nas neće iznenaditi, niti ćemo mi preuraniti.

Imamo podataka da se Kostadin Lukić sa 20 komunista pojavio oko Leušića[11]. Pazite da se ne prebaci na vaš teren. Stupite u vezu sa Vučkovićem[12].

Budite i dalje oprezni prema Nemcima i Bugarima koji vrše pretrese i preduzmite sve da naši ljudi ne stradaju.

Vrlo dobro ste uradili što ste smakli onog izdajnika — gestapovca Ziku Vasića. Sad će Kraljevo malo odanuti.

Imamo i izveštaj da je i Keser dobro udesio Ljotićevce u Kruševcu i okolini.

Zahvaljujem vam na ponudi da nam doturite pšenice. Nismo oskudni u hrani. Za vreme pokreta je malo teže snabdevanje, ali čim stanemo dobro je.

Zdravstvujte nam. Vas i sve naše srdačno pozdravlja

8/VIII 1943 Vaš**Lalatović**

P.S. Ovoga vašeg rođaka Beli je nabeđio da mu je digao pištolj. Međutim Marković ga je usput sustigao i kod njega nije ništa našao. Verujem da je potpuno ispravan i protiv njega nemojte preduzimati neke mere u vezi naše depeše.

Molim vas budite ljubazni i priloženo pi[smo predajte][13] mojoj ženi.

Vaš **M. L.**[14]

Ovih vaših 100.000 lira, koje su razmenjene u dinare u Sjenici zadržali smo za našu kasu. Od lira koje ste primili iz Dr. Onjinog štaba zadržite 100.000 lira, a ostalo pošaljite nama. Po ovome javljeno vam je depešom.

M. L.

[5] **Naredbom br. 1 načelnika Štaba Vrhovne komande (bez datuma 1943) o mobilizaciji snaga za glavnu akciju, predviđeno je učešće i razrađeni planovi operacijskih dejstava bosansko-hercegovačkih i crnogorskih četnika u momentu napada na italijanske okupacione trupe (Arhiv VII, Ca, k. 2, reg. br. 41/3).**

[11] **Lukić je tada bio komesar 3. čete Takovskog bataljona Čačanskog NOP odreda i član Sreskog komiteta KPJ za takovski srez.**

[12] **Zvonimir Zvonko.**

[14] **Inicijali Mirka Lalatovića.**

BR. 190

SAOPŠTENJE DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 10. AVGUSTA 1943. ŠEFU BRITANSKE VOJNE MISIJE O PRIHVATANJU I SPROVOĐENJU ODLUKA I DIREKTIVA BRITANSKE VLADE I KOMANDE BRITANSKIH TRUPA NA SREDNJEM ISTOKU[1]

Šefu Britanske misije pri Vrhovnoj Komandi jugoslovenske vojske u Otadžbini

Đeneralštabnom pukovniku
Gospodinu Beli-u
Položaj

Gopodine pukovniče,

Na saopštenje Britanske Vlade i Vrhovne komande Britanskih trupa na Srednjem istoku koji ste mi uručili 6. avgusta o.g.[2] čast mi je podneti sledeći odgovor:

Ad. 1) Prihvaćam direktivu Britanske vlade od 12 maja dostavljenu mi 28 maja ove godne[3]. Ja sam je prihvatio u celosti još u svome odgovoru Br. 1597 od 1. juna o.g.[4] pošto sam na liniji zajedničke savezničke stvari i nekompromisne borbe protiv Osovine od prvog dana svoje aktice[5]; na toj sam liniji nepokolebljivo stajao od tada pa do danas, na njoj ću istrajati i do kraja. To je moj stav bez obzira na sve usmene ili pismene sporazume. Na toj liniji stoji danas i ceo narod. No kako vojnički organizovane snage, kojima imam čast da stojim na čelu, obuhvataju skoro sve krajeve Jugoslavije i najšire narodne redove, o čemu sam slao podatke u nekoliko mahova, to ističem da su jedne od tih snaga bez oružja, a druge sa oružjem ali bez municije. Stoga mi je potrebna hitna pomoć, kako moralna tako i materijalna. Svoje zahteve za tu pomoć dostavljaču postepeno, i molim da im se izlazi u susret kako nas događaji ne bi zatekli neopremljene. Vojničke snage Jugoslavije, ne samo po svom broju i po svome duhu, već po svojoj opremi treba da predstavljaju savremenu vojsku, doraslu za sve zadatke, i spremnu ne samo za sporadične i lokalne akcije već i za zajedničko veliko delo, kad za to dođe momenat, i ne

[1] **Kopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 20, reg. br. 22/3 (VK-Y-728).**

[2] **Vidi prilog II, dok. br. 14.**

[3] **O tome vidi prilog II, dok. br. 11.**

[4] **Vidi dok. br. 157.**

[5] **Omaška. Treba: akcije.**

samo u granicama Jugoslavije već i izvan nje u konačnom uništenju neprijatelja na njegovoj teritoriji.

Ad. 2) Spreman sam za izmenu gledišta i mišljenja sa Vrhovnom komandom Britanskih sila na Srednjem istoku o operativnim mogućnostima. Ja sam tu svoju gotovost izrazio i u svojim porukama u proleće 1942 god. i ranije. Očekivao sam zatim dolazak pukovnika gospodina Beli-a, a svoju želju i spremnost za najtešnju i najstalniju saradnju izrazio sam u svome odgovoru od 1. juna o.g. Br. 1597.

Ad. 3) Sto se tiče davanja potpore i drugim elementima otpora u Jugoslaviji[6], mišljena sam da će ta potpora biti od štete ne samo po Jugoslaviju nega i po opštu savezničku stvar. Jer posmatrajući rad tih elemenata iz neposredne blizine, čvrsto sam ubeđen da je rušenje osovinskih snaga za te elemente sporedna stvar, kojom se, uz veliku i svestranu propagandu, vešto služe da bi prikrili svoju pravu nameru, a ta je, da po svaku cenu dođu u zemlji do vlasti. Na taj način svaka potpora koja im se pruža služi daleko manje i samo prividno savezničkoj stvari, a daleko više i stvarnoj za građanski rat, za rušenje legitimnog stanja u zemlji, njenog državnog uređenja i državnog poretka, za, zavođenje diktature jedne neznatne manjine protiv težnja celoga naroda, koji želi jedino demokratsko državno i društveno uređenje u kome bi mogao da mirno razvije sve svoje snage i sposobnosti. Ta bi potpora uz to poslužila tim elementima i za to da jugoslovenskoj vojsci, kad krene preko granica Jugoslavije ugrozi zaleđe, kao što su joj ga, isti ti elementi ugrožavali u aprilu 1941 god.

Ad. 4) U pogledu mojih demokratskih shvatanja dao sam i suviše mnogo dokaza i sva shvatanja ne samo moja nego i Centralnog nacionalnog komiteta dostavljana su Vam do sada u velikom broju radiograma.

Sve optužbe u pogledu nekog srpskog šovinizma ili vojničke diktature odbijam sa indignacijom, a koje potiču od onih koji demokratiju uzimaju za masku svojih prikrivenih ciljeva.

Izvolite gospodine pukovniče, primite izraze moga dubokog poštovanja.

MINISTAR
vojske, mornarice i vazduhoplovstva
Načelnik štaba Vrhovne komande
Armiski Đeneral,
D. Mih.

10. avgusta 1943 g.
Položaj

[6] **Odnosi se na pripadnike NOP-a.**

BR. 191

PISMO KOMANDANTA LIMSKO-SANDŽAČKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 11. AVGUSTA 1943. KOMANDANTU ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA O RADU NA JAČANJU ČETNIČKIH JEDINICA U CRNOJ GORI I DALJOJ SARADNJI SA ITALIJANSKIM TRUPAMA[1]

11. - avgusta 1943 god.

Dragi i poštovani g. Pukovniče[2],

Sinoć stiže jedno odeljenje kod mene pas lato od »Čiče«[3]. Donese ukaz o mome postavljenju. Određen sam za komandanta Istočnog fronta Crne Gore[4]. Pod mojom komandom su svih pet srezova Limskog odreda (Andrievički, Beramski, Kolašinski, Savnički i Žabljački i Bjelopoljski), tri sreza Metohije (Pećki, Đakovički i Istok)[5]. Osim ovih osam srezova u momentu glavne akcije biće i druge jedinice pod mojom neposrednom komandom. Ovo se odnosi na Sandžak, jer mi »Čiča« piše opširno privatno pismo i stavlja mi slobodu postavljanja komandanata brigada ali u sporazumu sa Perhinekom i Lukačevićem[6]. Ovo smatram mizerijom i šaljem mu jednu depešu da ova dva čoveka potpuno povuče iz naših krajeva.

Piše mi da ostali naši srezovi ostaju onako kako je do sada bilo. Da li je vama poslato povodom ovoga ne znam, ali ako mene neko bude pitao uradiću ovako: za k-ta *Zetskog odreda* ostajete vi. Pod vašom neposrednom komandom imaj u da budu pet srezova: Nikšićki, D. Gradski, Podgorički, Cetinjski i Barski. Vaša glavna akcija, sem uništenje domaćih izroda ima da bude na Skadru. Osim ovih pet srezova ima da primite još pet srezova, Hercegovačkih i Boke.

Vi ste prestavljeni kao »nelegalan« pa vas molim još jedanput budite hladnokrvni i izbegavajte dodir sa okupatorom. Za vezu sa njima imađnite pogodnog čoveka i preko njega neka se sve radi. Vi ako mislite da još treba da budete u vezi sa njima odlazak na sastanke da bude najviša tajna.

Vaš rad mora biti mnogo energičniji, aktivniji i brži, jer se prilike menjaju i moramo biti spremni da svoj rad podešavamo prema novo stvorenoj situaciji.

[1] Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 148, reg. br. 37/4 (CG-X-426).

[2] Odnosi se na Baja Stanišića.

[3] Draža Mihailović.

[4] Lašića je 17. jula 1943. Draža Mihailović postavio za komandanta Istočnog fronta.

[5] i [6] Vidi dok. br. 175.

Primanje novca i hrane od Italijana javno, vrlo nepovoljno utiče na naš pokret, jer ne možemo svakom dokazati da naš pokret nema nikakve veze sa okupatorom. Zato bih vas molio da po srezovima imate po jedno potpuno ilegalno odeljenje jačine 100 vojnika pod neposrednom komandom k-ta brigada. Njima davati novac i hranu ali tajno. Vi prividno sa ovima da nemate vezu dokle god budete održali vezu sa Italijanima, a posle izdati proglas narodu i objasniti mu zašto se je ovako radilo. Ovo pripremiti odmah, a rasturiti ga u pogodnom momentu. Po bataljonima takođe imati tajna odeljenja koja će voditi k-ti bataljona.

Molim vas kao vaš odani oficir i iskreni prijatelj da u svom radu budete aktivniji i trčite po selima da narod budite i privlačite sebi. Komuniste simpatizere i njihove jatake i okorele zelenaše nemilosrdno ubijati i budite u ovome brzi da bi mogli da izvršimo i druge zadatke koji su na pragu
i plašim se da naša lenjost onemogući izvršavanje onih zadataka od kojih zavisi naš opstanak.

Božović dođe sinoć kod mene. Došao je da bi Pipere pretstavio kao svesne nacionaliste. Hteo je da ide kod »Čiče«, ali ga evo vraćam i naredio sam mu da dođe kod vas i vi lično da rešite novo uređenje Piperà. Malo ih pohvalite i od. njih zahtevajte da se odmetnu u šumu i kažnjavaju izrode. Dajte im malo novca.

Molim vas jednom depešom tražite od Čiče novac ako vam je potreban. Ja nisam dobio ništa, pa sam tražio. Osim ovoga hitno mi pošaljite svoj predlog o reorganizaciji prema novoj stvorenoj situaciji, naročito jasnog postavljenja vas i izbora novih starešina.

Neophodan bi bio sastanak g. đenerala[7], Vaš i moj i to najhitnije. Još jedanput predlažem Pelev Brijeg ili negde blizu Bioča. Ovo se mora svršiti najdalje do 15-og ovog meseca, pošto posle 15-og obilazim ceo teren. Molim shvatite ovo ozbiljno. Javite mi hitno pozitivno ili negativno pre 15-og ovog mjeseca. Moje postavljenje i pismo »Čičino« doneću vam da pročitate, jer u privatnom pismu ima važnih stvari.

Šaljem vam Perhinekova pisma i proglase[8].

Srdačno vas pozdravlja, poštuje i želi sreću Vaš

Đorđe[9]

Napomena: Ovo pismo molim spaliti i nikom ne čitati.

Isti.

[7] **Odnosi se na Blaža Đukanovića.**

[8] **Navedeni prilozi uz ovaj dokument nisu pronađeni. Vidi dok. br 185 i 193.**

[9] **Lašić.**

BR. 192

NAREĐENJE KOMANDE BOSANSKIH ČETNIČKIH ODREDA OD 12. AVGUSTA 1943. KOMANDANTU BRIGADE »VOJVODA MIŠIĆ« ZA KONCENTRACIJU JEDINICA RADI SPREČAVANJA PRODORA SNAGA NOVJ PREKO VRBASA KA KOZARI I GRMEČU[1]

KOMANDA
BOSANSKIH ČETNIKA
Str. pov. O.Br. si.
12-VIII-1943 god.
U 1 čas

KOMANDANTU *brigade »Vojvoda Mišić«*

Bratu Jovi Mišiću. —[2] **P O L O Ž A J**

Prema prikupljenim i proverenim podacima pre tri dana partizanske snage[3] iz Istočne Bosne pod pritiskom Nemaca uspele su da prodru preko »Zeničkog« Odreda na teritoriju Borjanskog Odreda i Vrbaske čet. brigade[4]. Pozitivno se zna da već u borbama učestvuju jedna Srbijanska i jedna Crnogorska partizanska brigada, a dolazak I i IV partizanske brigade očekuje se danas ili u toku sutrašnjeg dana.

Partizani koji su se do sada nalazili na napred pomenutoj teritoriji između reka Vrbasa i Bosne[5], pojačani snagama iz Istočne Bosne preduzeli su u glavnom ofanzivu širih razmera u dva pravca i to: Cečava — Ljubić — Vršani — Kokori — Klašnice i drugim pravcem Skenđer-Vakuf — Javorani — Karanovac. Do sada su zauzeli Crni Vrh i Slatinu[6] i izbili na Vrbas kod Klašnica i Milosavaca, a leva kolona prodrla je na Kijavac i u Krmine. Prema podacima dobivenim od Nemačke komande u Čelincu[7] negde oko Kator-Varoši nalazi se i sam Tito.

Najverovatnija neprijateljova namera jeste, pošto uviđa da se u ovim krajevima ne može održati, da se prebaci u Kozaru i Grrneč, te na taj način uhvati čvrstu vezu sa parti-

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 233, reg br. 7/11 (BH-X-630).**

[2] **Cela rečenica (osim reči »komandantu«) napisana je zelenim mastilom, ćirilicom.**

[3], [4] **i** [6] **Odnosi se na jedinice 1. proleterske divizije. O dejstvima tih jedinica na čišćenju terena centralne i zapadne Bosne od četnika u toku avgusta 1943, vidi tom IV, knj. 16, dok. br. 19.**

[5] **Reč je o jedinicama 12. NOU divizije, koje su u toku avgusta 1943. čistile od četnika teren u predelu Motajice, Borja i Uzlomca.**

[7] **U to vreme se na tom terenu nalazila nemačka 373. legionarska divizija »Tigar«.**

zanima u Hrvatskoj i Lici. Nije isključeno da neprijatelj namerava u ovoj svojoj ofanzivi da izvrši napad na Banja Luku, kako bi se domogao u prvom redu municije, a zatim oružja i ostalog, za vojsku potrebnog, materijala. U slučaju da neprijatelj — partizani zauzmu Banja Luku i domognu se municije najverovatnije je da najkraćim putem, a to je preko Manjačkog sektora prodru za Grmeč uništavajući pri tome sve našto naiđu.

Na osnovu svega napred izloženog, a u cilju da se spreči prodiranje neprijatelja na teritoriju Bosansko-Kraiškog korpusa, i da bi snage toga korpusa bile spremne za izvršenje ofanzive protiv ovih partizana.

N A R E Đ U J E M ,

Da Komandant korpusa[8] odmah po prijemu ovoga naređenja naredi najhitniju koncentraciju sviju raspoloživih snaga u Han Kolima[8].

Da Komandant brigade »Vojvoda Zivojin Mišić« sa snagama svoje brigade izvrši blokadu Vrbasa od Bočca do Banja Luke, s tim da najhitnije uputi jedan bataljon na Karanovac. Na svima prelazima i gazovima na Vrbasu mora postaviti zasede odgovarajuće jačine.

Vrbaskoj brigadi posebno naređujem da u slučaju jačeg neprijateljskog napada kome nebi mogla odoleti, da se pod borbom povlači u pravcu Karanovca.

Bataljonima »Petar Mrkonjić« i »Petar Pecija« naređeno da se u slučaju jakog neprijateljskog pritiska povlače u pravcu Kotor-Varoši gde da se čvrsto oslone na hrvatske trupe, koje se nalaze u Kotor-Varoši i dalje u pogledu preduzimanja akcije zajednički sarađuju[10].

Naročitu pažnju obratiti na prelaze kod Crne Reke[11] i Bočca gde bi se neprijatelj sa jačim snagama mogao prebaciti.

Sva prevozna sredstva i čamce odmah u koliko to do sada nije učinjeno, prevući na levu obalu Vrbasa.

*** Reč je o Bosanskokrajiškom korpusu i njegovom komandantu Urošu Drenoviću.**

[9] Koncentracija, izuzev manjih jedinica, nije uspela. Jedinice NOVJ munjevitim napadima uspele su u samom početku koncentracije da razbiju četnike i tako su otvorile put za prodor u Bosansku krajinu. Opširnije o borbama sa četnicima na tom terenu u avgustu 1943, vidi tom IV, knj. 16, dok. br. 96 i 113.

[10] U Kotor-Varošu su se nalazili manji delovi ustaško-domobranskih jedinica i delovi nemačke 373. divizije »Tigar«. O borbama za oslobođenje Kotor-Varoša vidi tom IV, knj. 16, dok. br. 88.

[11] Crna Rijeka.

U pogledu dalje upotrebe koncentrisanih snaga u Han Kolima izdaću naknadno naređenje, kada me Komandant izvesti da je koncentracija snaga završena.[12]

Komandant će svima vojnicima objasniti važnost borbe protiv ove grupe partizana, kao i opasnost koja preti narodu i samome sektoru Bosansko-Kraiškog korpusa, ako se borci i starešine budu labavo borili kao što su to do sada činili,

Ishranu ljudstva organizovati tako da svakodnevno kako u pokretu tako i na mestu primaju pun obrok hrane. Za slučaj pokreta spremite hranu za najmanje 10 dana.

Snabdevanje municijom vršiti na dosada uobičajeni način kao kupovinom od domobrana.

U borbi moraju da učestvuju sve starešine čije jedinice u borbi učestvuju, kao i svi vojni instruktori čije se jedinice nalaze u borbi i pokretu.

Skreće se pažnja da se preduzmu sve mere opreznosti i jedinice budu spremne za svaku eventualnost, kako bi se izbegli slučajevi iznenađenja.

Ja ću se nalaziti u Karanovcu gde mi izveštaje slati.

Radi hitnog izvršenja po ovome naređenju dostavio sam ovo naređenje neposredno Komandantu I brigade Bosansko--Kraiškog korpusa bratu Jovi Mišiću, što se dostavlja Komandantu korpusa radi znanja.

Na izvršenje!

S VEROM U BOGA — ZA KRALJA I OTADŽBINU!

KOMANDANT OPERACIJA,
i
NAČELNIK ŠTABA B.C.

Major,
Slavoljub Vranješević

[12] **Da bi se izvukli ispod udara jedinica NOVJ, komandant Bosanskokrajiškog korpusa naredio je 14. avgusta 1943. komandantima brigada da izvrše mobilizaciju ljudstva i da se spreme za pokret u istočnu Bosnu, radi spajanja sa četnicima u ovim krajevima. Opširnije o toj situaciji vidi Arhiv VII, Ca, k. 208, reg. br. 32/3.**

BR. 193

IZVEŠTAJ KOMANDANTA ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA OD 16. AVGUSTA 1943. DELEGATU DRAŽE MIHAILOVIĆA ZA CRNU GORU I METOHIJU O STANJU ČETNIČKIH ORGANIZACIJA NA TERITORIJI ODREDA[1]

ŠTAB
ZETSKOG ČETNIČKOG ODREDA
Br. *1004*
16-VIII 1943 g.
Man. Oštrog

DELEGATU VRHOVNE KOMANDE JUGOSLOVENSKE VOJSKE U OTADŽBINI ZA CRNU GORU I METOHIJU.

U vezi Vašeg pisma od 4 ov.m.[2] dostavlja se sledeći izveštaj : Polazak ovoga odreda za Bosnu omogućio je zeletnašima i komunistima iz pozadine bližu saradnju za rušenje četničke organizacije.[3] Pre povratka iz Hercegovine zelenaši su uspeli, da uz pripomoć komunista uspostave svoju vlast u pojedinim plemenima na teritoriji moga odreda. Pri povratku ova im je vlast srušena u srezu danilovgradskom a u ostalim srezovima sada je u rušenju. Zelenaši su imali preimućstvo kod naroda u tome, što njihova teritorija nije zauzimana od strane komunista, što nisu imali nikakvih gubitaka u ljudstvu i materijalu i što su njihove kuće i porodice kako od okupatora tako i od samih komunista bile zaštićene. Ovo je sve imalo veliki uticaj na orijentaciju kolebljivaca, da im masovno prilaze te sam imao velikih poteškoća da koliko toliko održim vlast na teritoriji ovoga odreda. Prolaskom Nemaca kroz ovu teritoriju izvršene su velike represalije nad stanovništvom (popaljene kuće, poubijan veliki broj naroda naročito nejači), razoružan veliki broj nacionalnih boraca, sem 800 pušaka i mah broj automatskog oruđa u srezu danilovgradskom, koje sam sa teškom mukom uspeo da zadržim. Pozatvarani i internirani od strane okupatora veći broj oficira i nacionalnih prvaka, tako da sam u oskudici sa pravim nacionalnim borcima a neka plemena su potpuno obezglavljena. Sve je ovo išlo u prilog komunista i zelenaša da se ojačaju na račun četnika.

Komunisti su ponovo počeli u veliko da se organizuju i da ubijaju istaknutije članove četničke organizacije. Naročito

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 134, reg. br. 2/2 (CG-V-391).**

[2] **Vidi dok. br. 185.**

[3] **Vidi dok. br. 140.**

se osjeća njihova aktivnost na teritoriji sreza cetinjskog u zajednici sa zelenašima na čelu sa đeneralom Novakovićem,[4] koga kako mi izgleda favoriziraju okupatorske vlasti. Na teritoriji srezova Barskog, Cetinjskog, Podgoričkog, Danilovgradskog, Nikšićkog i Šavničkog ima od 1500 do 2000 komunista raspoređenih srazmemo po svim sirezovima, radi organizacije i preuzimanja vlasti u da tom momentu.

Zelenaši se ojačavaju jer im okupator ide potpuno na ruku dajući im oružje gde im se god ukaže potreba. Oni pripremaju da u zajednici sa komunistima preuzmu vlast u datom momentu a u svemu se pridržavaju direktiva đenerala Novakovića koji vodi politiku sjedinjenja svih snaga (komunista, zelenaša i nezadovoljnih nacionalista).

Okupatorske snage u Staroj Crnoj Gori povećane su sa onim snagama koje su se povukle iz Sandžaka. Na čelu okupatorskih formacija postavljeni su novi poslušni komandanti pravi oso vinci, koji su prema nama, arogantni, drski i nepoverljivi.

Naša organizacija, sem u srezu danilovgradskom nije na zavidnoj visini, usled pomanjkanja oružja, municije i starešinskog osoblja. Jedan dobar deo intelektualaca i oficira nalazi se u blokovima i onemogućen im je izlazak. I pored toga organizacija je u porastu a naročito za. poslednji mesee dana. Preduzeo sam sve mere da se organizacija uzdigne, zašto sam angažovao sve istaknutije intelektualce van bloka. Najveću poteškoću ima u srezu podgoričkom a i nikšićkom gde okupator u veliko favorizira zelenaše, koji su u poslednje vreme veoma aktivni.

Narod je pod duševnim pritiskom; strah od okupatora i strah od komunista, te izvestan deo prilazi zelenašima i komunistima, dok sa ovo malo naoružanog ljudstva jedva održavam duh borbenosti kod ovog drugog dela naroda. Ukratko rečeno situacija u ovim krajevima je skoro (kritična.

Što se tiče predloga za starešinski kadar za sade mi je jedino moguće predložiti komandante korpusa i to: Cetinjsko--Barski artiljerijski major Blažo L. Gojnić, Podgorički pešadiski major Vaso S. Vukčević, Nikšićko-Savnički pešadiski major Boško S. Pavić i Samostalna Danilovgradska brigada kapetan Jakov N. Jovović u koliko prva dva dana ne biše bih uhapšeni i uzeti kao taoci. Za izvesne komandante brigada nisu još prikupljeni podaci pa će Vam se prvom prilikom dostaviti.

Komandant, pukovnik
Bajo Stanišić

[4] **Ljubo.**

BR. 194

IZVEŠTAJ KOMANDANTA BEOGRADA OD 28. AVGUSTA 1943. DELEGATU DRAŽE MIHAILOVIĆA ZA SRBIJU O STANJU ČETNIČKE ORGANIZACIJE U BEOGRADU[1]

Br. 241
28 avgusta 1943

For. Dietrich[2]

Pošto ste me depešom Br. 3626 od 19 ov.[3] meseca dobro izgrdili pokušaću prvo da se donekle opravdam. Kažem donekle, jer krivica, pošto veze nije bilo, postoji. Ali kako sve to ima svojih uzroka želim da ih iznesem.

Na prvom mestu navodim da je meni u svakom slučaju gore i teže kada nemam veze s Vama. Vi bar imate uvek kontakta sa po nekim, a ja ikad mi se prekine veza s Vama ostajem potpuno usamljen.. Prema tome budite sigurni da ja sam na neprekidnosti ove uvek insistiram.

Sto se radio veze tiče bila je prekinuta i ja sam se pouzdao u Milovanovića[4] da će je on uspostaviti. Međutim, on me je vozao čitava dva i po meseca i na kraju ništa. Opet sam sam morao uraditi. Pošto sam sve ovo detaljnije izneo u svome izveštaju od 28 prošlog meseca neću ponavljati, već samo naglašavam da sam se morao potpuno osloniti na čoveka koji je upućen iiz meni pretpostavljene komande. Moje nije bilo da ocenjujem da h je on dobar ili nije. Već da kažem razum em. Dostavih ste mi naređenje za organizaciju radio veze. Tamo su predviđeni centri veze. Dolazi Milovanović kao šef našeg centra, zvanično lice, i moje je bilo samo da mu izađem u susret što sam u potpunosti i uradio. Za šefa radio službe ovde odredio je poručnika Farkaša.[5] Međutim njega nigde nema — nalazi se tamo negde na terenu i sve ono što je trebalo biti urađeno nije. Improvizacije ovakve kakove su ne volim. Razumem i to kada se ne može drugačije, ali stanje nije takvo pošto se sve lepo može planski organizovati samo kad se ima dobre volje. Milovanović—Farkaš uzeh su radiostanicu Uprave grada Beograda i rekli mi da se na nju naslonim. Ja

*** Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 127, reg-br. 1/12 (S-X-214).**

[2] General Miroslav Trifunović »Dr. On ja« (Ditrih), delegat Draže Mihailovića za Srbiju, odnosno komandant četnika u Srbiji.

[3] Navedenu depešu redakcija nije pronašla.

[4] Nikola, kap. II. kl., šef centra br. 2 (unutrašnje veze u Srbiji)-

[5] Vekoslav.

bih i to drage volje uradio kada bi tamo bilo nekoga kome mogu da naređujem. Ovako pak zavisim od dobre volje onih koji tu stanicu upotrebljavaju. Stoga sam organizovao drugu vezu i sada raspolažem sa dvema radiostanicama koje već rade, a nema izgleda da će rad prekinuti, barem ne obe jednovremeno.

Ali, radio veza kao' i svaka druga, naročito pod ovim prilikama otkazuje. Stoga sam Vas nekoliko puta molio da mi date mogućnosti za uspostavljanje kurirske veze. Imam odličnih uslova za ovo ah ih ne mogu iskoristiti pošto mi niste odredili stanicu na koju kurira da šaljem. Sada baziram na kurirskoj vezi Anteovoj,[6] ah nemam kontrole nad tim radom. Ono što pošaljem neznam da li stiže i u čije ruke dolazi, a stvari koje Vam šaljem najpoverljivije su prirode pa ih ne mogu dati u ruke svakome, a naročito onome koga ne poznajem.

Dobijam već nekoliko puta upute za vezu sa pojedinim ljudima. Vašu preporuku za radiostanicu primio sam. Tamo sam već sve uredio, da li je od Vas preporučeni čovek predviđen neznam, jer ne radim lično i ne mogu ih sve poimenično poznavati. U svakom slučaju prihvatiću ga i biće koristan. Ovakve slučajeve molim Vas dostavljajte mi uvek. Mada to baš nije od presudnog značaja. Organizacija je sprovedena svuda i sve je predviđeno naročito za te važne objekte kao što je radiostanica, pošta, žel. stanica, osvetlenje, vodovod i dr.[7] Da li će sada cela stvar biti pojačana jednim-dva čovekom

[6] Ing. Petar Milićević, obaveštajac VK iz Beograda. Imao je pseudonime »Ante« i »Lorenc«. Ovlašćenje za rad na organizaciji četničkog pokreta kod Uprave grada Beograda dobio je od Draže Mihailovića 31. januara 1943. Njemu je 11. juna 1943. Draža poslao depešu sledeće sadržine: »U Beogradu postoji civilni, odnosno upravni i vojni štab. Civilni štab se poglavito bavi propagandom, vojni čisto vojnom organizacijom. Jedinstvo u narodu oba ova štaba ostvaruje Dr. Onja«. I dalje: »Vi Ante ste nam vrlo korisni i vaši izveštaji su odlični. Produžite. Ciča« (Arhiv VII, Ca, k. 18, reg. br. 14/6). A u Arhivu VII, Ča, k. 15b, reg. br. 1/4, nalazi se nekoliko izveštaja Petra Milićevića upućenih Vrhovnoj komandi u periodu 1942—1944. godine o prilikama i stanju u Beogradu i okolini.

[7] i [12] U Uputu za rad u Beogradu, od juna 1943, govori se o zadacima operativnih i teritorijalnih (rezerva) jedinica i formiranju auto-kolona. Prema tom uputu, zadatak teritorijalnih i operativnih jedinica u prvoj fazi rada je zauzimanje i obezbeđenje svih važnijih objekata (radio-stanica, električna centrala, vodovod, železnička stanica, pošta itd.). Za ovu fazu, pored Avalskog korpusa, bile su predviđene legalizovane jedinice. U drugoj fazi, pored tih jedinica (ako se pokažu nedovoljne za izvršenje zadataka), Uput je predviđao upotrebu više brigada iz unutrašnjosti. Organizacija civilne upravne službe (Uprava grada, sva ministarstva, opštine, bolnice itd.) poverena je upravniku grada Beograda. Za zauzimanje tih ustanova predviđena je uska saradnja između Komande Beograda i upravnika grada, a obojica pod Vrhovnom komandom, preko delegata za Srbiju (Arhiv VII, Ča, k. 54, reg. br. 4/1).

nije važno. Hoću da kažem to, da ih za ovako važne poslove prihvatam potpuno, ali one koji se sada pojedinačno javljaju ne primam. Na pr. Preporučuju mi g. Iliju Paranosa[8] iz Specijalne pohcije. I to ga preporučuju iz V.K.[9] Molim Vas, Gospodine đenerale, i sami recite, šta će mi on. Dve i po godine bio je glavni inkvizitor naših ljudi, a sada našao neke rođačke veze pa šta veli da se vadi. Takvi nam nikako ne služe na čast niti na ugled našega pokreta. Već naprotiv. Nedaj Bože, da Nemcima nešto momentalno pođe na bolje kako bi ti ljudi odmah promanili kurs. Ili pak da slučajno dođu u nemilost kod Nemaca. Da bi se ponovo umilili, ništa bolje nego da im serviraju jednoga Sašu Mihailovića ili t.sl. i rehabilitovali su se. Ja to ne mogu dozvoliti. Sto se pak specijalno Ilije Paranosa tiče on nam ništa ne može koristiti. Nikoga nema sa sobom. Cela njegova policija je minirana i bez njegove pomoći, a tamo gde je nama interesantno, Guberev[10] i Bećarević,[11], on nema nikakvog uticaja. Više bih ja uplivisao na njih, barem strahom, nego h on. Nadam se da ste me razumeli i da se potpuno slažete samnom. U ovim slučajevima ja sam beskompromisan i takve tipove čak i za špijune najobičnije neću da uzmem. Verujte mi da ih sve vrlo dobro poznajem i da tu neću pogrešiti pa se uzdajte u moje mišljenje i postupak u tim slučajevima. Uostalom sada ja tvrdim pazar. Gde su bila ta gospoda onda kada su Nemci besomučno leteli kroz Rusiju i kada smo mi glavom išli u zid. Sada je situacija drugačija. Ovde je sad pitanje ko neće, a ne ko hoće.

Sada da pređem na ono što Vas najviše interesuje: dokle smo došli u pogledu organizacije.

Vi Imate moj Uput za rad komandanata reona,[12] a i usmeno sam Vam izložio plan rada. Dostavljam Vam u prilogu naređenje moje br. *240* za formiranje korpusa i brigada.[13] Kako je i tamo navedeno, to u stvari nije ništa novo, ništa ne zadire u suštinu same stvari. Rad se produžava i nadalje kao što je zamišljen i započet. Hteo sam samo da čitavu organizaciju ovde ujednačim sa onom na terenu, a u vezi Uputa za rad u Beogradu koje sam preko Vas dobio iz V.K. (kada sam sa Dokom[14] bio kod Vas). Iz onoga uputa i ovoga naređenja

[8] Šef Specijalne policije Uprave grada.

[9] Rečenica je podvučena crvenom olovkom a na margini je, ćirilicom, istom olovkom napisano »laž«.

[10] Nikola, agent Specijalne policije.

" Boško, šef Antikomunističkog odseka u Upravi grada.

[13] Reč je o naređenju od 28. avgusta 1943. prema kojem je u Beogradu trebalo do 1. septembra 1943. formirati pet korpusa sa sedamnaest brigada (Arhiv VII, Ča, k. 54, reg. br. 17/1).

[14] Ivan Pavlović, pomoćnik komandanta Beograda.

dobićete sliku cele stvari. To je ono što je zamišljeno. Sad da vidimo šta je izvedeno.

Pored legalnih jedinica S.D.S. koje su potpuno uključene u našu organizaciju i na koje potpuno računam, organizacija Beogradske brigade (sela) potpuno je sprovedena. Sva sela iako u samom Beogradu su mi Vaš Riljac.[15] Krećemo se slobodno, patroliramo, držimo zasede i uopšte vladamo njima. Ovo mi je taj V Beogradski korpus sa: 1. beogradskom brigadom (sela), 2. brigadom (bataljon S.D.S. i Nedićeva Garda), 3. brigada vatrogasci, 4. brigada (Savso 13) i 5. brigada (razne sportske organizacije). O ovome molim Vas za najveću tajnost, jer vidite da ih nisam ni u svom naređenju Br. *240* izneo ostahm komandantima korpusa mada im verujem kao i sebi. Sve što sam naveo, naročito legalne jedinice (bataljon S.D.S., nedićeva Garda i vatrogasci) i beogradska brigada najveće su mi nade stoga sve ljubomorno čuvam da ne bi usled naše prolivenosti došlo u uši onome kome ne treba te da mi ne bi ovaj najveći adut izbili iz ruku. Od svega naročitu pažnju polažem i nadu gajim prema vatrogascima. Njih ne mogu razjuriti) niti ih razoružati i u svakom slučaju ostaju na okupu. Naoružavam ih polako pa se nadam da sa njima zadam glavni udar Beogradu. Stoga molim Vas još jednom **nikome ne govorite ništa o ovom stavu.** Jer, doći će opet neki Milo vano vić u Beograd, rastrubiće i ode sve dođavola.

Policija U.g.B.[16] (kvartovski odredi, policiska škola, logor, saobraćajna policija) kompletni su pod mojom komandom. Ovo mi je drugi po sigurnosti adut u rukama. Kad govorim o sigurnosti mislim na bojazan da ih Švabe ne razoružaju.

Pored toga imam 1500 ljudi ilegalno organizovanih. To je urađeno prema Uputu za rad komandanata reona, Tako u svakoj sada brigadi (ranije kvartu) ima Oko 100, a u reonskoj (sada korpusnoj) rezervi 50 ljudi iz građanstva vezani u čete, vodove i desetine po sistemu trojki-kopči.

U ovom pogledu sve je odlično. Organizacija živi i mi je osećamo. Ne oseća se van naših redova zato što ja tako želim. Neprijatelji naši znaju da mi ovde postojimo i da nešto radimo. Koliko nas ima i šta radimo nepoznato im je. Ja mislim da tako treba i da bude, jer mu potpuno time izbijamo sve adute za borbu protivu nas iz ruku. Najopasniji je onaj neprijatelj koga ne poznajemo. To ja najbolje osećam na svojoj koži u pogledu komunista o kojima ću se docnije naročito pozabaviti.

[15] Reč »Riljac« je podvučena olovkom, a na margini je, istom olovkom, ćirilicom, napisano »SDS«.

[16]* Odnosi se na policiju Uprave grada Beograda.

U ovom pogledu, kako rekoh, stvari se razvijaju odlično. Jedino je pitanje opet oružja. Nešto sam nabavio kupovinom. Ali to je sve tako malo da ni spomena ne zaslužuje: 6 puškomitraljeza na 5 korpusa. Što se tiče onih bombi od Ilijeva[17] nisam ih do sada mogao dobiti pošto nikako neće da mi javi gde da pošaljem čoveka da ih primi. Dopisujemo se već dva meseca ali bez rezultata. Ovih dana šaljem čoveka u maglu pa ćemo i to jednom svršiti. Po ovome vi ste mnogo podigli glas. Da je 400 mitraljeza ili topova i ja bih se sekirao, ali, verujte mi, ovih 400 bombi neće okrenuti situaciju ovde. Stalno mi se navodi iz V.K. da će bomba i kama ovde igrati presudnu ulogu. Moje mišljenje je obratno. Ovde treba automatsko oružje, da puca. Svaki metar ovde je utvrđenje, a ja mislim da se sa kamom ne juriša na bunkere. Ima jedinica koje su kompletirane sa oružjem pa bi se moglo od njih nešto oduzeti za račun Beograda. Ša 200 automatskih oruđa ja bih bio zadovoljan. Ako mislite da u slučaju moga neuspeha uputite jedinice iz unutrašnjosti za zauzimanje Beograda, verujte mi da će biti kasno. Ako crveni u vezi sa Sremom i Banatom, sa Hrvatima i svim manjinama uzmu vlast u svoje ruke može se posle, sa teškom mukom zauzimati Beograd i to u smislu teritorije i građevina, ali Beograđana neće više biti. Sad za mnoge neće biti ni šteta ali za veliku većinu i biće. Mi treba sutra da obnavljamo' Zemlju. Za ovo nam je potrebna inteligencija koja je uglavnom ovde skoncentrisana. Ne treba dozvoliti da nas opet Hrvati i stranci — stručnjaci jaše. Bolji je naš pa ma kakav on bio nego najbolji stranac. Situacija je ovde takva da će svi pohrliti onome ko bude danoga momenta jači, i to ne iz ubeđenja već radi samoodržanja.

Ovo je moj rad i njegovi dosadašnji rezultati: Sve je to u potpunom redu i u tom pogledu, molim Vas, nemojte ni malo brinuti.

Sada ću Vam izneti situaciju u pogledu komunista. Do sada sam je predviđao a sada je i oisećam, jer smo radom na terenu uspeli da se sretnemo i napipamo. Prvo ću izneti ono što ide na ruku njima. Nažalost mi u tom pogledu nikakvih olakšanja nemamo.

Ovde sada postoje uglavnom dva staleža: bogataši i sirotinja. Ovi prvi su malobrojni dok masa sačinjava onaj drugi stalež. Radi jasnoće konkretizovaću : radnici i sitni činovnici, koji čine gro beogradskog stanovništva, mogu se svi uračunati u siromašan stalež, jer danas za pristojan život treba para i para, a oni to ne mogu zaraditi normalnim radom. Taj gro stanovništva pored materijalne bede izložen je svim mogućim pritiscima od strane sadašnjih vlasti: kuluk, prinudan

[17] **Siniša Ocokoljić Pazarac, komandant Mlavskog korpusa.**

rad, rekvizicije i t.d. Pored toga progonjen je od vlasti, jer, ja Vam ne mogu navesti slučaj nijednog bogataša da je otišao u Bor ili da je bio zatvoren u logoru. Dakle svi mogući uslovi da se stvori među tim ljudima nezadovoljstvo, a to se uvek kod nas, pa i sada manifestovaio u naginjanju levici. U ovom pogledu naročito su interesantni pojedini krajevi Beograda. To je njegova periferija, njegovo podzemlje. Ima vrlo interesantnih momenata u životu tih krajeva, ali ih sada ne mogu navesti, radi kratkoće izveštaj a. Dakle, prvo, slabo materijalno stanje tih ljudi bilo je uvek slabo, a samim tim i njihovo raspoloženje za demokratsko uređenje zemlje. Veliki broj omladine, pod slabom kontrolom, zaveden parolom slobodne ljubavi uopšte i svetskom revolucijom sa negiranjem svih autoriteta, prišli su komunistima, uspeli su da razviju vrlo živu propagandu svuda i na svakom mestu i da pribave veliki broj simpatizera i organizovanih članova.[18] Zatim parole koje su servirane svima, a naročito radnicima, da se Rusija bori za slobodu svih naroda, a posebno kao i ranije za nas, da je komunizam moćan (nepobeđivost boljševika), da su Rusi dobili Balkan kao interesnu sveru, da smo braća sa Rusima i da se sa njima bolje, nego sa ostalim saveznicima razumemo, da su Sloveni na čelu sa Rusima pozvani sada za hegemoniju u svetu, da uživamo ogromne simpatije u Moskvi i milion drugih primamljivih parola. Sve je to privuklo te jadne i male ljude, koji su od života imali samo teškoću, gorčinu, bedu i nipodaštavanje (jer kod nas si vređeo onoliko koliko novaca imaš) a ispod toga je tinjala želja za boljim životom, rasla klasna mržnja i težnja za osvetom. Ovo su sve stvari iz teorije koje svi

[18] i [19] U izveštaju Petra Milićevića od 5. maja 1943. Draži Mihailoviću o stanju četničke organizacije u Beogradu, govori se o radu i snazi komunističkih organizacija za koje, pored ostalog, kaže: »Zna se da u Beogradu postoji vrlo jaka i vrlo dobro organizovana komunistička organizacija, za koju se, možda i sa preterivanjem misli da broji preko 30.000 članova, koji su pri tom prilično snabdeveni sa oružjem, što sve ne sme da se potcenjuje i prenebregava. Njihovi članovi, kao pojedinci, uvukli su se u velikom broju u Gestapo, u Ljotićevce, u Državnu stražu, među činovnički kadar naročito-« (Arhiv VII, Ča, k. 15b, reg. br. 1/4—37).

Uredbu o guverneru, redakcija nije pronašla. Međutim, u istom izveštaju Petra Milićevića govori se o ličnostima zamenika guvernera. Milićević navodi kako je »pre neki dan« održan sastanak saradnika četničkog pokreta pod predsedništvom izvesnog profesora Univerziteta, na kojem je određen kandidat za guvernera grada (novi naziv za komandanta grada), kao i njegovog civilnog i vojnog zamenika. Pema tom izveštaju, predloženi kandidat za guvernera je »čiste prošlosti«, mada je Milićević više bio za to da guverner bude potpukovnik Vemić. Kao vojni zamenik guvernera, prema istom izveštaju, predviđen je Saša Mihajlović, a kandidati za civilnog zamenika Mile Jovanović (inspektor Uprave grada), a drugi njegov zamenik Ljubo Petrović, viši činovnik Uprave grada. (Isto).

mi znamo. Ali mi, koji radimo ovde na teremiu, imamo čast da se uverimo da je tako i u stvari, a ne samo u teoriji. S druge strane, u toku naše poütiöke istorije, sve Vlade i narodne stranke u svojim programima stereotipno i nepogrešivo su iznosili socijalni problem i obećanje za njegovo rešenje. Ovo nikad nije izvedeno. Nijedna promena režima nije donela poboljšanje u ovom pogledu. Cak ni važniji momenti u istori j i (pojava radikala, promena dinastije, svršetak prošloga rata) nisu ovo stanje popravili. Mnogi od nas danas živećih, to i neznamo. Mnogi su pomrli, mnogi ostareli a mnogi su mladi da bi to znali. Ali komunizam, koji se rodio u našoj zemlji, osamdesetih godina prošloga stoleća, još živi, nije ostario i ima veliko životno iskustvo i sve to zna jer je preživeo i pamti jer njegovi ciljevi još nisu postignuti. I na kraju, narod upoređuje ono što zna i poznaje: upoređuje našu sudbinu i sudbinu Rusije pa kaže: mi, demokratski uređena zemlja, kada smo ušli u rat propali simo. Zašto? Jednostavno zato što se nismo hteli boriti. Jer, niko od đenerala, pa do poslednjeg redova nije primio borbu, već su svi samo bežali. Zatim sve ostale demokratske zemlje: Francuska, Poljska, Čehoslovačka i dr. propale su odmah i nisu dale otpor. Međutim vidimo da se Rusija divovski bori. Sve se to tumači ovako: demokratski uređene zemlje nisu pružale svome narodu ono zbog čega bi on bio spreman da i svoj život položi. Međuti Rusi se bore, jer brane nešto dobro. Oni ginu, jer ako ne ginu izgubiće rat a time i »ono« dobro koje su dotle uživah. Dakle sve se postavlja na ovu osnovu: ono što je do sada bilo, nije bilo dobro, pa da pripremimo za buduće ovo drugo jer izgleda da je bolje. Uostalom da probamo.

Da li je sve ovo tačno sa ove ili one tačke gledišta, to je za diskusiju, ah je van diskusije da tako mišljenje vlada ovde u širim krugovima. Još je interesantno i to, da ubeđemih ima relativno vrlo malo, većina su t.zv. simpatizeri. To je jedna povoljna okolnost koju mi koristimo do maksimuma, i koja nam daje nade da ćemo uspeti.

Eto, opet se vraćam ja na moje staro, to je bio teren za rad našeg slavom ovenčanog Upravnog štaba. To je bio zadatak njegov. Međutim oni su se toga ogradili jer je trebalo raditi i izlagati se. Nas koji smo juče izašli iz kasarne, i za koje uporno tvrde da smo nesposobni za javni rad i život jer ga ne poznajemo, bacili su na teren koji nam je potpuno bio nepoznat. Ali mi smo ga upoznali, istina sa teškom mukom i velikim naporima, i uspećemo. Oni su radili samo u svome nivou. Nisu se spuštah u masu da vide njeno raspoloženje. Uostalom to im, prema njihovim postavljenim težnjama, nije bilo ni potrebno. Ništa im nisu radnici bili potrebni za polo-

žaje niti za uredbe. Jer oni su samo delili položaje i pisali uredbe. Vama je verovatno konveniralo to, što oni misle. Mislim i ja i to više i pravilnije od njih. Ali i radim, te nemam vremena da svoje misli stavljam na hartiju i Vama dostavljam. Od toga piskaranja ni ja ni Vi nemate nikakve koristi. Najinteresantniji su bih u izradi Uredbe o Guverneru[19]. U toj uredbi, mislim u pretposlednjoj tačci, stoji, da ona stupa na snagu od oslobođenja. Najbolji dokaz da oni nisu ni imali narneru da rade. Sve su to kapitalne greške koje se moraju ispraviti, a ja ću to izvesti.

Prethodno ću se zadržati još na jednoj stvari, koja je kod te gospode carovaia, a koja je, kako sam osetio naišla i u oba najviša štaba na vrlo srdačan prijem. To je pitanje autoriteta. Uvek, pri izabiranju ljudi za našu buduću pozornicu vodilo se računa o nekom **»imenu«.** Ja nikako ovo ne shvatam i ne razumem. Ako su potrebna imena, ona su potrebna danas. Autoritativni ljudi nam sada trebaju da oko sebe okupe mase. Sutra je za autoritet lako: svaki onaj koji bude imao silu u rukama ili bude naimenovan od našeg najvećeg autoriteta biće i sam autoritativan. O ovome smo i usmeno govorili a i sada napominjem, jer ćemo opet otići u »porodične dinastije«. Ovo molim, da se po svaku cenu spreči, Jer, na kraju krajeva, kakav je autoritet od naročitog značaja bio naš Ministar pre rata.[20] Sada je on mit, idol i ideja. Masa ga nije nikada ni videla a stoji uz njega čvršće nego li pred najvećim »kučićima« i »kolenovićima«. Zašto? Zato jer je svojim radom stekao i ime i autoritet. I mi žehmo to, i dižemo svoj glas protivu tih porodično-dinastičkih tradicija. Svaki ima da se uzdigne svojim radom, a ne zato što mu je otac bio neko. Uostalom za ovo ima vremena ali nikad nije izlišno napomenuti.

Još jedna stvar vrlo važna to je reaktiviranje štaba 909.[21] To sam uradio. Ah ne kao štaba 909, zasebnoga i samostalnoga, već samo po funkcijama toga štaba. Dakle, za poslove upravne prirode, kako sada, tako i po oslobođenju, formiran je jedan štab. On nije samostalan već sastavni deo štaba 2. Nigde se neće pojavljivati kao odvojen i sve što bude radio radiće pod firmom ovoga štaba. Neće se više spominjati ni Civilni štab, ni upravni štab ni štab 909, mada će po svojoj funkciji biti to. Ja Vas molim, da se sa ovim složite i odobrite. Verujte mi da tako mora biti. Ovo nije moj ćef već stvarna potreba i rezultat dosadašnjeg iskustva. Uostalom i sam Micko[22] koji će biti na njegovom čelu sa ovim je saglasan. Ja ću raditi i dalje svoj posao a oni svoj, ah ćemo biti jedno telo. Svi pred-

[20] Reč je o Draži Mihailoviću.

[21] i [22] Odnosi se na civilni štab u Komandi Beograda, na čijem se čelu nalazio inž. Bora Radenković (Micko).

lozi, izveštaji i ostalo ići će pod štambiljem ovoga štaba. Ko je to radio sporedno je. Ako je dobro primiće se, a ako nije ima se odbaciti. Još jednom Vas molim, primite ovo u potpunosti kako ja predlažem, jer će u protivnom opet doći do komplikacija. U vezi sa ovim molim, da se Mioko predvidi za pretsednika beogradske opštine, jer će ta funkcija najbolje odgovarati njegovom sadašnjem radu. On priprema taj posao pa je potrebno da ga on i sprovodi.

Pre nego što završim molim Vas još i to, da kod naših komandanata na terenu utičete, da ne razoružavaju i odvode stražare S.D.S. Sve su to naši ljudi na koje možemo stoprocentno računati. Zašto ih onda dirati kad i ovako pozitivno rade. Na taj način samo se stvaraju njima neprijatnosti što je potpuno nepotrebno a mi sami sebe slabimo.I o ovome smo i usmeno govorili i video sam da ste me razumeli pa Vas sada samo potsećam na to, a s obzirom na učestale ovakve slučajeve u poslednje vreme. Lazović na pr. iz bataljona S.D.S. odveo je 13 ljudi. On to može dobiti i na terenu, a mene je oslabio za toliko, jer Nemci više to ne popunjavaju.

Na kraju molim Vas, Gospodine Đenerale, da sačuvate jedan primerak ovoga izveštaja a drugi dostavite V.K. Ono što može kompromitovati moj rad precrtajte, a ostalo sačuvajte, jer je ovo verna slika stanja ovde. Molim Vas još, da imate potpuno poverenje u nas ovde. Razumite nas, ako u nekim formalnostima i omašimo. Suština će uvek biti perfektna. Vidite i sami da je posao ogroman i veliki broj jedinica. U našim drugovima oficirima koji do sada nisu stupili u naše redove nalazim slabu podršku, ah ipak uspevamo lavovski. Na malom terenu skoncentrisan je veliki broj ljudi, pa moram silom prilika da sam stalno u vezi sa njima. Po ceo dan, od 5 časova ujutru pa do 22 uveče, jurim po sastancima. Za miran rad ostaje mi samo noć. Sve ovo pak otežava moj ilegalni položaj, jer moram i da radim i da se skrivam. Zatim dolaze ljudi sa terena, što je bez svakog interesa za mene, ali ih moram primiti. Zatim borba sa materijalnim sredstvima, prikupljanje novca i si. Sve me to apsorbuje od čisto moga posla. Ipak guramo. Kao što vidite sve ono što je strčalo sada je otpalo i situacija se u tom smislu u mnogome popravila.

Molim Vas potvrdite mi radioputem prijem ovog izveštaja.

KOMADANT ŠTABA 2,
Willy[23]

M.P.[24]

[23] **Aleksandar Saša Mihajlović.**

[24] **Okrugli pečat: »Komanda jugoslovenske vojske u otadžbini — Gorski štab br. 2.«**

BR. 195

OBAVEŠTENJE DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 1. SEPTEMBRA 1943. BRITANSKOM PUKOVNIKU BEJLIJU O PRIMLJENOM NOVCU IZ KAIRA I VEZAMA SA BUGARIMA[1]

Gospodine Pukovniče,[2]

Po Vašem pismu od danas[3] dajem Vam sledeći izveštaj:

1.— Preduzeo sam sve da od Maksimovića izuzmem označene mi sume, koje su mi stavljene na raspoloženje iz Kaira. Mogu sigurno potvrditi 3.000.000 nedićevih dinara. Pre kratkog vremena najavljeno mi je još 7.000.000 nedićevih dinara, od čega je već primljeno 2500.000 dinara. Za ovih 7.000.000 dinara ne znam da li je to iz sume koju je trebao predati Maksimović ili iz suma unutrašnjeg zajma koji nema veze sa Maksimovićem. Učinio sam pitanje da razjasnim ovu stvar, ali još nemam odgovora. Obavestiću čim se ovo bude razjasnilo. Glavno je, da je, i pored toga što je Maksimović uhapšen, novac nije propao. Maksimović je pušten iz zatvora ali su nam u međuvremenu bili uhapšeni neki članovi iz Štaba u Beogradu, koji su trebah ovaj novac da prime a g. Vujanac nije se smeo primati ove uloge, jer mu je Gestapo bio na tragu.

2.— Duž cele granice prema Bugarskoj moji organi stalno rade na uspostavljanju veza sa trima bugarskim grupama i to sa grupom Protogerovista pod vodstvom Pece Trajkova, sa grupom Vojnog saveza preko Pece Trajkova i sa grupom levog krila zemljoradnika preko Mladena Kostova. Naređenje za rad primiće tek onda kao autentično kad čuju ugovoreni znak na srpskom i bugarskom jeziku »Brđanine ne oklevaj«. Još autentičnije će biti da im ovo poručuje đeneral Draža Mihailović. Svima ovim grupama poručio sam početak sabotaže na putevima i železnicama. Smatram da je najaktivnija grupa Protogerovista, koji su i ranije imah vezu sa nama pre početka ovoga rata. Sa njima sam imao veze još, dok sam bio vojni izaslanik u Bugarskoj.

Za sada nisam u stanju da dam podatke, pod čijom se neposrednom komandom ove grupe nalaze jer su Bugari veoma konspirativni i teško će pristati da ovo otkriju, pošto je bugarska policija i suviše aktivna prema njima. Za nas to

[1] **Kopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 20, reg. br. 51/3.**

[2] **Odnosi se na pukovnika Bejlija.**

[3] **Vidi prilog II, dok. br. 17.**

ne bi bilo ni neophodno pod uslovom, da jednom i oni otpočnu sa jačim sabotažama.

3.— U pogledu Poljaka dajem sledeće podatke: Jedan oficir Poljak, po činu potpotfučnik javio se našem komandantu u Dalmaciji i ostao kod njega na službi—pobegao iz ropstva. U Rudom kod Priboja postoji jedna jedinica u nemačkoj uniformi sa oružjem, sastavljena od Poljaka, Čeha i Austrijanaca, oko 300 i njihov potporučnik Oberster stupio je u vezu sa našim jedinicama u šumi. Izrazili su svoje nezadovoljstvo i gotovost da pofoegnu. Naređeno je da se prihvate pod uslovom da izađu sa oružjem i da ponesu što više municije, u čemu oskuđevamo. Major Đurić[4] izveštava da preko njegovog reona prolaze suvim nemačke jedinice u kojima ima Poljaka, Ceha, Francuza i Austrijanaca i koji traže vezu sa našim jedinicama da bi pobegli u šumu. Ove nemačke jedinice prelaze preko Đurićevog reona za Kosovo. Preduzeto je potrebno da im se omogući begstvo u šumu u naše jedinice, u koliko to budu smeli da učine. Mi smo gotovi da ih primimo. Do sada, u ovome pogledu, nema ničeg konkretnog. Važno je iz svega ovoga da se vidi, kako su formirane pojedine nemačke jedinice i kakav duh u njima vlada. Još imamo podatke da su Poljaci u grupama doterami kao radnici u Borski rudnik. Nezadovoljni su sa svojim položajem i naši su stupili u vezu sa njima.

4— U noći 5/6 septembra, širom cele zemlje, u koliko su naša naređenja mogla biti doturena, paliće se vatre u počast Nj.V.Kralja, često u obliku slova P (ćirilicom). Ove vatre treba da se pale na svima markantnim visevima i tamo, gde obzirom na neprijatelja to može biti izvršeno. Iste noći održaće se noćni skupovi naroda i blagodarenja, kao crkvene službe na otvorenom polju i po crkvama, gde god to može. Kod neprijatelja ovo će izazvati uznemirenost, jer paljenje vatri vršili smo više puta, a oni znaju da ćemo možda taj signal upotrebiti kao znak za opšti ustanak.

5.— Traženi pregled jedinica sastaviće Vam se ovih dana. Zbog velike zauzetosti nismo stigh da Vam ih izradimo.

1 septembra 1943 g.

Pozdravlja Vas
Đeneral
D. M.

[4] **Radoslav.**

BR. 196

PISMO MAJORA ZAHARIJA OSTOJIĆA OD 1. SEPTEMBRA 1943. KOMANDANTU DRINSKOG KORPUSA O POTREBI NAPADA NA JEDINICE NOVJ KOD FOCE[1]

Dragi Aleksa,[2]

Tvoj izveštaj od juče u 18 [h] primio sam jutros u 5 časova.[3]

Crvene[4] bi trebalo napasti, bez obzira kakvu nameru oni imaju samo predhodno treba ispitati sledeće:

1.) Proveriti njihovu jačinu — Dobro je što si preduzeo nasilno izviđanje.

2) Preko muslimana saznati iz Goražda dali Nemci imaju nameru da ih napadaju.

3.) Ispitati dah muslimani hoće iskreno da se bore sa nama protiv njih.[5]

Mi ako napadamo nasrnemo pretrpeti neuspeh, jer će se naši razbežati kućama, a crveni će za nama i vršiće teror i pljačku što i za našu propagandu nebi bilo dobro.

Ako Nemci imaju nameru da napadaju onda će udariti po nama. Ako su tvoji podaci tačni o Nemcima onda nema izgleda da će Nemci preduzimati prema njima nešto. Sa ove strane za sada o Nemcima nema ni govora. Na Rudine je došlo svega oko 100—150 Nemaca,[6] što ne predstavlja ništa.

Ti danas i sutra preduzmi prikupljanje podataka i hvatanje veza.

Kada se odlučiš za napad onda Marinkov bataljon prebaci na liniju Otka[7] — Preseka. Zakmurski pomeri u njihovu visinu. Veljku Zekoviću naredi u ime moje u visinu Mazline. Uhvati vezu sa Mazićem, pa i njemu naredi, da izađe na položaj. Preko Kovača uhvati vezu sa Slobodanom Tripkovićem, prema njegovom položaju i naredi mu potrebno za akciju. Muslimanima naredi da se i oni tuku, jer ćemo u protivnom njih. Među njih treba ubaciti onu našu propagandu da ćemo u buduće zajedno i t.d.

[1] Original (pisan mastiljavom olovkom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 162, reg. br. 34/3 (BH-V-182).

[2] Drašković, komandant Drinskog korpusa.

[3] Navedeni izveštaj redakcija nije pronašla.

[4] Odnosi se na delove 2. proleterske divizije (tom IV, knj. 17, dok. br. 1).

[5] Vidi dok. br. 199.

[6] Verovatno su u pitanju delovi nemačke SS divizije »Princ Eugen-«.

[7] Naziv »Otka« na karti 1:100.000 nije pronađen. Verovatno se odnosi na Okuku.

Može biti da crveni imaju stvarno nameru izvlačenje preko Crne reke, a u Jabuci demonstriraju da ih mi ne napadnemo. Nesmemo nikako dozvoliti, da se izvuku nekažnjeno. Oni se mogu izvući preko Kiprovice i preko s. Podgrebka ili preko s. Mazline. Ovo bi trebalo osmatrati.

Veljko Zeković nije na Pijeveu kako si napisao, već je on u visini Zakmurskog bataljona Gradina — G. Budanj.

Napad bi trebalo organizovati za prekosutra, ako dođeš do zaključka, da se može ostvariti i da ne budemo iznenađeni od Nemaca.

Bilo bi vrlo važno, da tučemo bar jedan manji deo, jer bi dobili u moralnom pogledu, a naročito pred muslimanima.

Za slučaj da se preduzme napad, mora se predvideti izvlačenje, ako Nemci preduzmu napad tako da se dođe iza njihovih leđa.

Ciču i Baćovića izvestiću o situaciji.

Ako će se napad izvoditi ja bi sutra došao tamo sa Glumcem i 10 ljudi.

Javi mi situaciju.
S Verom u B.z.kr.i O. Pozdravlja Te
Dr. n. v.k.v. i si. **Čika Branko**

1—IX—1943
u 6 30 [h]
Okreni !

Šaljem ti stvari.
Noću na 5/6 septembar, treba po visovima zapaliti vatre u čast rođendana Nj.V. Kralja.
Ako je moguće dostaviti preko Pračana izveštaj Momčiloviću o svemu i o preduzetom.

Pozdravlja te
Glumac

BR. 197

NAREĐENJE KOMANDANTA ROMANIJSKOG KORPUSA OD 2. SEPTEMBRA 1943. KOMANDANTIMA BRIGADA ZA NAPAD NA JEDINICE NOVJ NA SEKTORU ROGOJ I JABUKA[1]

STAB 430[2]
Pov. Br. 586
2. septembra 1943.
POLOŽAJ

Komandantu 401[3]

Ostatci X Hercegovačke brigade na čelu sa poznatim zlikovcem Radom Hamovićem i Vladom Šegrtom ukupno 73 čoveka nalaze se u oblasti Rogoja, a u oblasti Jabuke 2. komunistička divizija.

Drinski korpus preduzeo je mere radi uništenja 2. divizije koja je spala na svega 1.500 ljudi.[4]

N A R E Đ U J E M :

1) 401 brigada mobilisaće sve svoje snage i napasti grupu Hamovića sa ciljem da je potpuno uništi, po izvršenju tog zadatka produžiće sa napadom na drugu diviziju.

2) 415 brigada[5] mobilisaće takođe sve svoje snage radi izvršenja napada na komuniste.

3) Zagorski bataljon u zajednici sa 401 brigadom uništiće grupu Hamovića, a po tom će obe brigade pod komandom komandanta 415 produžiti napad na 2. diviziju a u vezi sa Drinskim korpusom.

4) Ovom prilikom mobilisati i svu muslimansku miliciju jer je idealna prilika da se ona uključi u Jugoslovensku vojsku. Pri ovom se držati datih uputstava tj. ne primati ustaše i zlikovce.

5) Ovom prilikom od svih starešina i vojnika tražim krajnje zalaganje i požrtvovanje radi uništenja našeg krvnog ne-

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 179, reg. br. 36/3 (BH-V-3636).**

[2] **Odnosi se na Romanijski korpus.**

[3] **Redakcija nije mogla da utvrdi na koju se brigadu odnosi. Vero vatno je u pitanju 2. sarajevska brigada.**

[4] **Vidi dok. br. 196 i 199.**

[5] **Odnosi se na Kalinovičku brigadu.**

prijatelja i da se vidi kakav je ko. Sa kolebljivcima i neposlušnicima nemilosrdno ću postupiti.

6) K-ti brigada narediće podčinjenim da bez obzira na sve napadaju komuniste gde god ih vide. Ni jedna komunistička patrola ni kurir nesme neopažen da pređe preko teritorije a da se ne uništi. Za ovo će mi biti odgovorni lično k-danti.

7) O preduzetim merama i rezultatima kao i opštoj situaciji najhitnije podneti izveštaj.

8) Po čišćenju komunista komandant 415 će po svaku cenu prekinuti komunistički kanal Ohalj — Meždra a K-dant 401 Meždra — Igman.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU

Dostavljeno :
Komandantu 415 i Komandantu
401 brigade i sreza.

Komandant,
M. J. M.[6]

Štab 401
Pov.Br. 00174
Dana: 6 - IX 1943.
Položaj

K-tima bataljona izdata naređenja, a Kt 430 izvešten :

a/a

K.t:

[6] **Milorad Momčilović (430).**
[7] **Paraf nečitak.**

BR. 198

PISMO DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 3. SEPTEMBRA 1943. BRITANSKOM PUKOVNIKU BEJLIJU O POKRETU JEDINICA NOVJ NA PRAVCU PRACA — FOČA I ZAHTEV ZA INTERVENCIJU KOD BRITANSKE VOJNE MISIJE PRI VRHOVNOM ŠTABU NOV I POJ DA SE TAJ POKRET OBUSTAVI[1]

Gospodine Pukovniče,[2]

Vama je poznato da su oblast Foča, Čajniče, Ustikolina i još šira prostorija u našim rukama[3] i da ovu oblast maše trupe treba da drže u odbrani od Nemaca. Nemački jaki garnizoni nalaze se u Kalinoviku 1000 ljudi u Goraždu 2000, a na pravac Cajniča od Pljevalja ide jedna velika nemačka kolana.[4] U isto ovo vreme, kad treba da se borimo protivu Nemaca, jedna komunistička grupa od razbijenih snaga u Istočnoj Bosni, kreće se preko Sokolca na Praču, s.z. od Foče.[5] Ova komunistička grupa povlači se između nemačkih garnizona Kalinovika i Goražda izbegavajući sukob sa Nemcima, a sa jasno izraženim namerama da napadne delove jugoslovenske vojske koji drže oblast Foče i Čajnim. U ovome slučaju naši delovi nalaze se u stavu nužne odbrane i po cenu najtežih borbi ne mogu dozvoliti da se ovakve grupe po terenu šetaju u cilju preotimanja vlasti i u isto vreme trupe jugoslovenske vojske prinuđene su da zaštite narod od njihovog terora.[6]

Koristim ovaj slučaj da Vam istaknem ponovo komunističke težnje u barbi za vlast kao i dokaz njihove agresivnosti prema nama. Ova komunistička grupa nalaza se sada u oblasti sela Jabuke, oko 10 kim. s.z. od Ustikoline. pošto Vi imate svoju misiju kod komunista potrebno je da se od ovak-

[1] Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 20, reg. br. 46/3 (VK-Y-750).

[2] Odnosi se na pukovnika Bejlija.

[3] Na tome i širem području nalazili su se delovi Drinskog i Romanijskog korpusa.

[4] U pitanju su delovi nemačke SS divizije »Princ Eugen«.

[5] Reč je o jedinicama 2. proleterske divizije. O pokretima tih jedinica na navedenoj prostoriji i predstojećim zadacima vidi tom IV, knj. 17, dok. br. 1.

[6] Prvog septembra je major Ostojić naredio komandantu Drinskog korpusa da izvrši napad na delove 2. proleterske divizije (dok. br. 196). U pismu Ostojića od 2. septembra 1943. komandantu Drinskog korpusa o potrebi napada na delove 2. proleterske divizije, između ostalog piše: -Pošto smo slabiji od crvenih, a za leđima i bokovima se nalaze Švabe, nalazim da bi bilo najbolje podmetnuti Švabe, da se tuku, a mi da igramo ulogu trećeg, koristeći priliku da ih (partizane — prim, red.) tučemo gde god možemo« (Arhiv VII, Ča, k. 162, reg. br. 34/3-1).

vog rada oni odvrate i upute tamo odakle su došli, t.j. u hrvatske krajeve, da ne bi ometah i dalje časnu borbu koju delovi jugoslovenske vojske vode protivu okupatora.

3. septembra 1943 g.

Pozdravlja Vas
đeneral,
D. Mih.

BR. 199

IZVEŠTAJ KOMANDANTA ČAJNIČKE BRIGADE OD 3. SEPTEMBRA 1943. KOMANDANTU DRINSKOG KORPUSA O NEUSPELOJ MOBILIZACIJI GORAŽDANSKOG BATALJONA[1]

Čajnička brigada
3 septembar 1943.g.
u 10 časova
s.Završje

KOMANDANTU DRINSKOG KORPUSA.—

Dobio sam Vaše naređenje, nisam u mogućnosti da mobilišem goraždanski bataljon jer je ovde jedna trećina partizanski nastrojena, a jedna polovina simpatizera. Oko 15—20 odbeglo je partizanima.

Nemam sile u ruci da ih mobilišem jer imam samo 10 vojnika samnom u Stabnoj četi i to su svi odavde meštani oni ne mogu da izvrše moje svako naređenje boje se represalija prema svojoj 'porodici od strane partizana.

Ljudi neće da se odazovu pozivu iz sledećih razloga:

1.— Veliki broj naklonjen je partizanima i sada kada su partizani u blizini neće ni da čuju za četnike.[2]

2.— Oni koji su za nas boje se ako odu u borbu da im partizani ne zapale kuće i da ih meštani ne prokažu a još se boje muslimana.

[1] Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 165, reg br. 24/5 (BH-V-670).

[2] Tada su se u neposrednoj blizini Goražda nalazili delovi 2. proleterske divizije.

Cela čaršija je u Goražđu i Srbi i muslimani su partizani i prenose paniku kroz selo o nekim velikim partizanskim snagama i o predaji grada partizanima, pa se i naši seljaci uplašili.

Kao što sam Vam pisao molim da se jedna grupa od 300 —400 četnika uputi da prođe ovim krajevima. Do sada sam se zadržao po selima radi mobilizacije četnika, ali bez uspeha, te još nisam došao u kontakt sa partizanima.

3.0.m. po podne krećem iz s. Završja prema s. Hadžićima i Hadžić brdu radi izviđanja i dolaženja u kontakt sa partizanima.

Što se tiče Turaka oni još sede na tri stolice, jedni su za nas, drugi za partizane, a treći za ustaše, oni ni jednima definitivno ne prilaze već samo pokazuju izraze svojih simpatija. Sa njima protiv partizana ne može se za sada ništa učiniti kao i sa našima jer ih većina veruje u pobedu partizana, zato što partizani stalno krstare po ovim krajevima.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU

M.P.[3]

Komand. pporuč
Mil. Vučković

BR. 200

NAREĐENJE KOMANDANTA KOMSKOG KORPUSA OD 4. SEPTEMBRA 1943. KOMANDANTIMA BRIGADA I BATALJONA ZA NEMILOSRDNO UNIŠTAVANJE PRIPADNIKA NARODNOOSLOBODILACKOG POKRETA I NJIHOVIH PORODICA'

N A R E D B A BR. 30
Za 4 SEPTEMBAR 1943 GODINE KOMANDANTA GORSKOG ŠTABA BR. IIP

Komunistički krvavi zločini dostigli su vrhunac u dolini Lima. Najkrvoločnija dela, nikad nezaboravljena po Radovču,

[3] Okrugli pečat: »Štab Čajničke brigade«.

[1] Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 140, reg. br. 51/1 (CG-V-1366/1).

[2] U pitanju je Komski korpus.

Šavniku, Morači, Žabljaku i Kolašinu nažalost i na našu krivicu usledila su i kod nas. Padoše najbolji sinovi ovih krajeva, koji su sav svoj život posvetili dobru naroda ovih siromašnih krajeva.

Bez razmišljanja, a po volji i zahtevu poštenih Srba i po naređenju našeg vrhovnog komandanta,[3] od dana obnarodovanja ove naredbe, preduzimam najsvirepije mere za spas naroda. U vezi sa ovim,—

NAREĐUJEM:

1) Protiv zaludele, potpuno obezglavljene i pomahnitale komunističke bande u šumi, sve određene starešine i svo nacionalno naoružano ljudstvo ima povesti beskompromisnu borbu za njihovo potpuno uništenje. Izuzetka u ovome pogledu ne može biti.

2) Četnik može biti samo oprobani nacionalni borac u đosadanjim borbama, sumnjive odmah razoružavati.

3) Sve sumnjive razoružane i nenaoružane, kao i simpatizere, svi komandanti a naročito komandiri četa staviće pod najjaču moguću kontrolu. Pokreti ovakvih lica, van njihovog imanja ne smiju nikako biti bez odobrenja komandira čete i ostalih starešina. Dozvolu za odlazak u drugu opštinu ovim licima davaće komandanti bataljona, a van teritorije brigade, samo komandant brigade.

4) Ko se uhvati da nosi hranu ili druge potrebe komunistima, a to se tačno utvrdi, komandant brigade sa čije bi teritorije bio takav krivac, odmah će ga streljati i porodicu potpuno uništiti. Kuću spaliti, a stoku zapleniti za izdržavanje gorskih jedinica.

5) Ko se uhvati, a to se od strane komandanta brigade utvrdi, da je krio komuniste, primio u svoju kuću ili im slao makakva obaveštenja, biće najstrožije kažnjen.

6) Ko se uhvati i bude dokazano, da je neko lice videlo komuniste, a nije na najbrži način izvestilo najbližu četničku komandu, biće takođe kažnjeno, u čemu se komandantima brigada ostavlja puna inicijativa.

7) Ako u nekom selu bude ubijen mak oj i četnik, komandant brigade dotične teritorije odmah će streljati *deset simpatizera.*

8) Komuniste, koji bi se predah, privesti komandantima brigada, koji će ih razoružati, a potom ostaviti pod nadzor. Ako bi dotični komunista odgovarao za ubistvo sprovesti ga

[3] **Odnosi se na Dražu Mihailovića.**

potpisatom, a za one koji ne odgovaraju, komandanti će dobiti specijalna naređenja.

9) U četničkim jedinicama mora biti apsolutna i bezuslovna poslušnost. Protivu neposlušnih upotrebiti najstrožije mere.

10) Nenaoružano*—ispravno i odano ljudstvo upotrebiti u službu organizacije za razne službe bez pogovora.

11) Sve starešine, predsednici opština i seoske starešine imaju se doslovno držati ove naredbe.

12) Komandanti brigada će narediti, da se ova naredba saopšti svima stanovnicima svih sela na teritoriji komandanta dotične brigade.

13) Ova naredba odmah stupa na snagu.

K O M A N D A N T ,
đ-štabni major,[4]

Dostavljeno:
k-tima brigada,[5] bataljona,
i presednicima opština.

M.P.[6]

BR. 201

IZVEŠTAJ KOMANDANTA KOSMAJSKOG KORPUSA OD 5. SEPTEMBRA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O RADU I AKCIJAMA KORPUSA OD 27. JUNA DO 5. SEPTEMBRA 1943. GODINE[1]

STAB BR. 74[2]
Br.58.—
5 septembar 1943 god.

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE I MORNARICE »D«.—

Dostavljam sledeći izveštaj o radu od 27 juna tek.god. do danas:

1. *Organizacija:* Od 10 jula na ovamo t.j. od momenta odvajanja Oplenačkog i Orašačkog sreza i dodeljivanja korpu-

[4] Komandant korpusa je bio major Veličko Bojović.

[5] Korpus je u svom sastavu imao 1. i 2. kolašinsku i 1. i 2. andrijevičku brigadu.

[6] Okrugli pečat: »Gorski štab br. 128«.

[1] Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 27, reg. br. 34/2 (S-V-1243/1)

[2] Brojčana oznaka Kosmajskog korpusa.

su Gorske Kraljeve garde organizacija je na teritoriji srezova Kosmajskog i Mladenovačkog u potpunosti završena.[3] U svakom selu određeni su komandiri I, II, i III četa a za I čete i desetari i vodnici. Do sada to je isto postojalo ali samo na papiru, jer nikako se nije uspe vaio da se ljudi koji su određeni za te položaje privole da stvarno i rade za našu organizaciju. Sad smo uspeli da svaki naš starešina zna svoju ulogu i svoju dužnost vrši još za vreme vršenja priprema za glavnu akciju. Mora se priznati da je ovome najviše doprinelo aktiviranje leteće brigade.[4] Iz Obadva sreza iz svakog sela pozivani su obveznici na 10—15 dnevnu vežbu, talko da je velika većina prošla kroz odred i na povratku svoj'im domovima ti su ljudi baš najviše doprineli da se naša organizacija popularišе kod širih masa i da se narod nauči da ćuti. Nikakve prisilne mere za to pozivanje na vežbu nisu morale da budu primenjene.

2.— *Duhovna sprema naroda za akciju — ustanak:* Narod je potpuno pripremljen za ustanak. Svi uviđaju potrebu našeg pokreta i već svi znaju da ako nas nebi bilo sutra nebi imao ko da primi vlast u našoj zemlji, jer sad solunaca nema. Po selima u kojima su do skora vršljali komunisti mnogi sad stupaju •— mole da stupe u naše redove a sami otkrivaju one koji se još kriju. Za ime Draže Mihailovića sad i ovde već znaju i sva deca i više nema nagađanja dali je partizanski odred ili Dražin. Sav rad i organizacija vezana je samo za Dražino ime i narod nezna za jugoslovemsku vojsku u Otadžbini već samo za Dražine odrede. To je za danas najpopularnije ime i još sad već mnoge legende vezane su za to ime.

3. — Sa partizanima na teritoriji ovoga korpusa likvidirano je sem još dva tri sela u Mladenovačkom srezu.[5] I pored toga zato što istočno od moje teritorije nema jačih naših odreda pratizanska grupa od oko 90 njih stalno prelazi na moju teritoriju i pravi manje ispade. Isti takav slučaj je na zapadu od moje teritorije. Iz okoline Borka, Barajeva i šume Lipo vice stalno prelazi jedna banda i pojavljuje se u sevemom delu sreza Kosmajskog. Baš sad koncentrisao sam obadve bri-

[3] Naredbom Draže Mihailovića od 12. juna 1943. Oplenački korpus podeljen je na dve grupe, od kojih su formirani Kosmajski (Mladenovačka i Kosmajska brigada) i korpus Gorske garde kralja Petra II, sa orašačkim i oplenačkim srezom. Za komandanta Kosmajskog korpusa postavljen je kapetan Dimitrije Antonović, dotadašnji komandant Oplenačkog korpusa (Arhiv VII, Ča, k. 2, reg. br. 17 i 18/2).

[4] Redakcija nije mogla da utvrdi o kakvoj se letećoj brigadi radi. Kosmajska leteća brigada formirana je 29. marta 1944. Njen komandant je bio potporučnik Zivomir Jošić, a imala je 182 četnika (Arhiv VII, Ča, k. 28, reg. br. 15/1).

[5] i [7] U to vreme je na tom području dejstvovao Kosmajski NOP odred.

gade i nalazim se u poteri za grupom severo zapadno od Kosmajskog sreza.[6] Ja ne tvrdim i ne mislim da nikoga napadam ali mi se sve čini da Avalski korpus nije uspeo da aktivira leteću brigadu pa je zato takvo stanje tamo. Ja sam ga baš sad pozvao da se nasloni na odred Kosmajske brigade i da sa naslonom na njega i on stvori jedan odred na tom reonu pa se nadam da će i tamo da krene.

Istočno od moga reona nalazi se Smederevski korpus. Meni se sve čini da bi njega trebalo pomoći jer on za sad nema mogućnosti da se obračuna sa komunistima.[7] Ja lično nisam u mogućnosti da mu pružim efikasnu pomoć pa molim da se to pitanje na neki drugi način reši. Po mom mišljenju najbolje bi bilo da se za ceo ovaj kraj odredi i pošalje čovek koji će da objedini rad na programu komunista, jer poslednjih dana se primećuje koncentracija komunista oko Beograda. Molim da se ovo i sa druge strane proveri pa da se donese potrebna odluka.

U mesecu julu odred Kosmajske brigade uhvatio je partizana Milana J. Tankosića na granici Orašačkog i Kosmajskog sreza. Kod njega je pronađena velika arhiva i propagandni materijal. Na žalost arhiva je skoro sva spaljena zbog neke potere ali sve podatke koji su mogli da se iskoriste izvadio sam i stavio ih na raspoloženje Viliju[8] ili čika-Peri,[9] prema tome na čiji se reon to odnosilo. Milan Tankosi ć bio je neka vrsta inspektora za Orašački srez. Po izvršenom saslušanju streljan je.

18 jula Kosmajski odred imao je noćni sukob sa jednom grupom partizana u blizini sela Manića. U tom sukobu ubijen je »Jarac«[10] — komandant Kosmajskog partizanskog odreda i kod njega je nađen štambij »Kosmajskog narodno oslobodilačkog partizanskog odreda ‚Rade Jovanovića'«. U tom sukobu ubijen je još jedan partizan. »Jarca« su organi S.D.S. odneli u Sopot i zakopali ga ali su ga partizani noću izvadili i sahranili na neko drugo mesto. Ko je tačno »Jarac« do danas nije tačno utvrđeno. Od naših u tom sukobu nije niko nastradao.

22 avgusta odred Kosmajske brigade imao je sukob u susretu sa partizanima u blizini s. Lisovića u sevemom kraju Kosmajskog sreza. U sukobu ubijeno je 10 partizana dok su sa naše strane poginula 3 redova koji su bili na vežbi. Oni su bili u patroli pa su naišli na zasedu i sva trojica su izginula.

[6] **Borba je vođena 8. septembra 1943. protiv delova Kosmajskog NOP odreda. Opširnije o tome vidi tom I, knj. 5, dok. br. 91.**

[8] **Aleksandar Saša Mihailović.**

[9] **Nikola Kalabić.**

[10] **Đorđe Jovanović, politički komesar Kosmajskog NOP odreda.**

Odred Mladenovačke brigade koji za sad ima samo oko 40 ljudi sa 3 puškomitraljeza imao je sukob sa partizanima 24 avgusta u selu V. Krsni. Tom prilikom ubijen je neki Cikić[11] iz s. V. Krsne, glavni komunistički organizator za taj kraj. Sem toga u toj borbi poginuo je još jedan partizan a da sa naše strane nije niko nastradao. Interesantno je da su se organi S.D.S. hvalilu u listu »Novom Vremenu« da su oni sve ove potukli i ako ni jedna njihova poterà u ovome kraju nije uspela.

4. — Rad, jačina i odnos sa okupatorom i drugim naoružanim odredima:

Nemaca na teritoriji ovoga korpusa ima samo u Mladenovcu i to samo dve čete. Oni skoro i ne idu na teren a ako i odu idu samo automobilima i u toku istog dana se vraćaju. Ni od njih do sada nismo imali nikakve teškoće. Znaju da mi vršimo mobilizaciju ljudi — pozivanje na vežbe ah se prave ludi.

Od Bugara na teritoriji ovoga korpusa ima u Mladenovcu jedan bataljon. Oni su išli dva tri puta zajedno sa Nemcima u potere ali nisu ništa naročito radili. Njihovi vojnici koji čuvaju konje u blizini Mladenovca pričaju našima kako se oni ne biju protiv Srba i kako i oni znaju za Dražu i neće da biju njegove. Preko njih sam više puta ubacio letke ali za sad nemam podatke o rezultatu.

Ljotićevci — Marisavljev bataljon,[12] koji se sad nalazi u okolini Kruševca, nije došao u ovaj kraj da goni lično mene. Mene su njegovi bili uhvatili pa sam uspeo da im pobegnem pa se sad još uvek interesuju za mene. U to vreme došlo je do sukoba kod Trstenika i oni su bili hitno upućeni tamo. Sa njima nismo imali za ona dva tri dana nikakav sukob a sve sam pripremio, ako se opet vrate, da ih miniram. Za sad ima dvojicu seljaka koji su bili na silu odvedeni u njihove odrede, a iz ovoga su kraja, pa preko njih pokušavam da i druge sa automatskim oruđima privučem, dok ću sa ostalima čim naiđu da se obračunam.

Organi S.D.S. pomažu me ali baš ništa ne rade. Oni u glavnom mimođobski žive i zadovoljni su, po njihovom mišljenju, što mogu i da sede na miru i čuvaju svoje glaVe za sutra i ujedno da rade za našu stvar. Njihova korist za nas je vrlo mala i ja sam preduzeo sve mere da ih što pre povučem, dok ih Švabe nisu razoružale. Sa njima, isto baš sa onima koji sarađuju sa nama, primoran sam da se svađam

[11] Ostoja Mihailović.

[12] Reč je o kap. Marisavu Petroviću, komandantu 2. dobrovoljačkog (ljotićevskog) bataljona.

zbog njihove neaktivnosti i zbog toga što pokušavaju da kritikuju naše poslove. Ta kritika je u glavnom zato što se oni boje da ih mi našim radom ne otkrijemo.

5. — *Naoružanje, municija:* Sa naoružanjem i municijom stojimo vrlo slabo. Posle najkraće borbe sa komunistima ili kime bih za nas je veliki problem municija. U glavnom dobijamo je od naroda, ali ovaj je kraj već toliko iscrpen da to vrlo teško ide. Bez municije ne mogu se očekivati ikakvi veći poduhvati od ljudstva ovoga korpusa.

U Kosmajskom srezu uspeo sam da skupim 8 puškomitraljeza dok u Mladenovačkom imam svega 3. S obzirom na grupisanje komunista prema Beogradu ja ponovo iznosim moje gledište da bi u blizini Beograda morala da se stvori jedna naša jača grupa koja će biti u svakom momentu dovoljno jaka da se obračuna sa komunistima koji se grupišu i izgleda prebacuju i iz Srema.[13] Ja molim da se o ovome vodi računa pa da se ako je ikako moguće baci-doturi jednoj jedinici u okolini Beograda veća količina oružja i municije. Ja ovo ne tražim za svoj korpus već za korpus ili brigadu za koju se nađe da je najpogodnija za to pa baš zato molim da se ovo ima u vidu.

Eksploziva u opšte nema i u momentu akcije neću moći ništa da porušim. Molim ako ima mogućnosti da se za potrebe ovoga korpusa doturi makar koliko bilo eksploziva.

6. — I ako je štab[14] br. 1 već toliko puta naređivao da se što čvršća veza uspostavi između suseda te veze skoro nema. Ja molim da se pošalju lica koja će ovo da provere te da se ne misli da ja ovime želim nekoga da tužim.

Lično sam išao na teritoriju Avalskog korpusa i tražio kta[15] ah sve do danas nisam uspeo da se sa njime lično sastanem i dogovorim o saradnji. Tek ovih dana izgleda da će do toga sastanka da dođe. I sa ostalim susedima veza je vrlo slaba. Sa pomoćnikom kta gorske Kraljeve garde[16] sastajao sam se i imam vezu ali i pored toga poštu koju bih trebao da primam kamionom koji ide preko njih u opšte ne primam. Od 2 jula pa na ovamo nisam primio ni jedan raspis štaba br. 1 i ako sam se svima obraćao za te raspise. Molio sam, a njima je i Dr. Ška[17] naredio da to čine, korpus [u] Kraljeve

[13] **Verovatno se odnosi na jedinice 1. i 2. sremskog NOP odreda, koje su od Glavnog štaba NOV i PO za Vojvodinu, 20. avgusta 1943, dobile naređenje da posednu granični pojas Srema i spreče upad neprijatelja preko r. Save (iz Srbije i Bosne). Vidi tom I, knj, 6, dok. br. 122.**

[14] **Odnosi se na** Stab **Vrhovne komande.**

[15] **Komandant Avalskog korpusa je bio major Svetislav Trifković.**

[16] **Pomoćnik N. Kalabića bio je poručnik Milan Medić.**

[17] **Jevrem Ješa Simić, pukovnik.**

garde da mi te raspise šalju, kta Beograda, kta Avalskog korpusa no i pored tog nisam uspeo ni jedan raspis da dobijem. Do tog vremena dobijao sam raspise od Feliksa[18] a sad ni od koga.

Molim da se izda naređenje jedinicama koje imaju radio stanice da moraju da dostavljaju te raspise svima susedima ili da se ovo ma na koji drugi način reguliše. Ja znam da se skoro u svakom raspisu naređuje da se da i susedu, ali stvarnost je ovo što sam izneo. Ja se stalno pitam kako ću da dobijem naređenje za mobilizaciju kad imamo ovako slabu vezu i unapred strahujem da ću ga dockan dobiti.

Po mom mišljenju neophodno bi bilo potrebno da se za ovaj kraj pošalje jedna stanica ma kome bilo u ovome kraju i da ta stanica radi za sve susede. Ja sam o ovome razgovarao i sa kap. Negotincem[19] pa molim da se u vezi njegovog traženja ima u vidu i ovo moje mišljenje.

7. — *Susedi:* I ako mi je poznat radiogram o lažnom prestavljanju stanja kod suseda ja ću i ovoga puta i o tome da pišem jer smatram da je potrebno. Ja nikoga ne želim da kritikujem i grdim pa molim da se moja zapažanja, u koliko bi se odnosila na negativne stvari kod suseda, provere.

Korpus gorske Kraljevske garde od svoga dolaska u Oplenački i Orašački srez u mnogome je doprineo da se naša stvar u ovome kraju poboljša. Komunisti — čiji je centar bio u okolici Aranđelovca razbijeni su a sela koja su do juče bila u njihovoj vlasti danas su skoro pretopljena. Smatram da je tome najviše doprinelo to što se je garda u ovom kraju pojavila sa velikim brojem naoružanog ljudstva, jer narod voli da vidi silu i samo se sili pokorava. Sve donde dok: jednom ne uvidi da smo mi jači od komunista on se dvoumi i čim vidi da smo mi jači sa nama je. Treba imati na umu da se još uvek narod po malo u duši boji da neće Rusi prvi da dođu kod nas i to ga malo sprečava da ispolji svoje pravo mišljenje.

Severno od mene je Avalski korpus. Sa ktom toga korpusa do danas se nisam mogao da sastanem i ako sam se sastajao sa ktom Posavske brigade.[20] Do danas nije mi poznato da oni imaju odred pa se zbog toga komunisti tamo grupišu i dolaze i na moju teritoriju. Ja molim da se ovim mojim

[18] Zvonimir Vučković, komandant 1. ravnogorskog korpusa. Preko njega je slata pošta iz Komande Beograda za Vrhovnu komandu.

[19] Serafim, radio je kao obaveštajac Draže Mihailovića u Beogradu, a imao je i druge vojne funkcije u Komandi Beograda. Jedno vreme je vršio dužnost načelnika Štaba iste komande.

[20] Brigada je bila u sastavu Avalskog korpusa, a komandant je bio kap. II kl. Košta Marinković.

navodima ne pokloni vera ali da se pošalje čovek koji će da ispita stanje u tome korpusu i eventualno postakne ga na aktivniji rad. Nije mi namera nikoga da napadam jer mi nisu poznate prilike u tome korpusu, ali mislim da bi tamo mogao, sa naslonom na moj Kosmajski odred, da se obrazuje odred koji će se suprostaviti komunistima.

Istočno od mene je Smederevski korpus. Kt korpusa[21] tamo stvara odred i posleđnjih dana oseća se njegov rad ali sam mišljenja da su tamo komunisti dosta jaki i da bi trebalo pomoći Smederevski korpus, a za sad nema mogućnosti da mu pruži pomoć pa molim da se to pitanje na neki način reši i ako ima mogućnosti da mu garda pomogne.

8. — *Postavljanje oblasnih komanda:* Po mom mišljenju neophodno je da se što pre odrede oblasni komandanti koji će imati za dužnost da objedine rad jedinica ovoga kraja. Potrebno je da se tim komandantima potčine svi komandanti ovoga kraja i da to bude čovek koji će imati autoritet i snagu da potčini sebi sve nas. To je naročito potrebno zato što se sad komunisti sve više koncentrišu oko Beograda a sem toga u tom slučaju ne bi trebalo da mi podnosimo izveštaje i o radu suseda. Na taj način izbećiće se da susedi dostavljaju lažne izveštaje o radu suseda kao i sve druge intrige koje se još uvek pojavljuju o radu pojedinih Komandanata. Mišljenja sam da to mnogo šteti ugledu i radu naše organizacije a to je jedini način da se to izbegne. Smatram da se u štabu 1 to najbolje vidi jer sam ubeđen da se od raznih komanada dobijaju potpuno protivurečni izveštaji. Sem toga obrazovanjem oblasnih komanada rešilo bi se pitanje veze bolje nego što je danas rešeno i imala bi se bolja kontrola rada potčinjenih komanda. U koliko to nije moguće potrebno bi bilo da se češće šalju inspektori koji će na licu mesta da proveravaju naše izveštaje i dostavljaju izveštaje kojima se može verovati.

Molim da se o ovome mom predlogu povede računa i da se ni meni ni drugima koji podnose izveštaje o negativnom radu suseda ne veru je već da se vrše proveravanja slanjem inspektora.

9. — *Izvršavanje naređenja:* Na našu veliku žalost još uvek se naređenja štaba br. 1 tačno ne izvršavaju. Naređenje u pogledu prijema ljudstva iz drugih odreda još uvek se ne izvršava. Više od deset ljudi iz Kosmajske brigade pobeglo je u Kolubarsku brigadu.[22] I ako sam lično više puta pokušavao

[21] **Komandant Smederevskog korpusa bio je kap. I kl. Zivan Zika Lazović.**

[22] **Brigada je iz sastava Valjevskog korpusa Komandant je bio kapetan Branislav Burković.**

da ubedim kta Kolubarske brigade da mora da ih vrati on je odbio da to uradi.

Molim da se u tom pogledu preduzmu najenergičnije mere da se svi ovi koji ne izvršavaju naređenja najstrožije kažnjavaju, jer to je jedini način da se naređenja štaba br. 1 tačno izvršavaju.

10. — *Propaganda:* Posle velikih teškoća uspeo sam da izdaj em bilten »Vidovdan«. Brigade to nisu u mogućnosti jer nemaju prese i mašine pa ja to činim iz štaba korpusa za brigade. Bilten izlazi dva puta nedeljno i dobro je primljen kod naroda.

Protiv Engleza i njihovog navijanja za saradnju sa partizanima vodim otvorenu propagandu i letcima i rečima.

11. — *Materijalno snabdevanje:* Imamo vehke teškoće oko novčanog i u opšte materijalnog snabdevanja. Ja se još uvek držim naređenja da priznanice može da daje samo Dr. Onja i na velike muke dolazim do para. Novac najviše upotrebljavam za du van i obuću ah sad mi se postavlja veliko pitanje snabdevanja obućom za zimu. U izgledu je da ću naći cokule za ilegalne u odredima ali mi je zato potrebna velika suma novca.

Molim, ako je u štabu 1 ili la[23] pitanje novčanog snabdevanja povoljnije rešeno da mi se pošalje i u buduće šalje novac a ne priznanice, jer ih teško mogu da unovčim.

12. — *Predlog za unapređenje:* Pešađiski kapetan II klase Vukčević J. Blaža, unapređen u čin kapetana II klase 28 juna 1939 godine, u našoj organizaciji od marta 1942 godine, u šumi od 1 avgusta 1943 god. podneo je raport za unapređenje u čin kapetana I klase. Njegov raport sam u vezi radiograma br. 2295 zadržao u arhivi korpusa a dostavljam izveštaj za unapređenje.

Molim za izveštaj dali se podnošenjem raporta za stečeno pravom unapređenje može smatrati i unapređenim ili se ima čekati na ukaz ili naredbu štaba br. 1 u vezi ukaza Nj. V. Kralja. Komandant Mladenovačke brigade »Artur«[24] podneo je raport još pre 3 meseca iz štaba br. la ali do danas nije ništa dobio pa nezna da je unapređen ili ne. Isti je slučaj sa potpisatim.[25]

13. — Smenio sam dosadan j eg komandanta Kosmajske brigade art. kapetana I klase Petkovića Aleksandra. Do smene je došlo zbog toga što nije bio u stanju da zavede potreban red i disciplinu u odredu te je ljudstvo počelo čak i da se buni i

[23] Štab Komande Srbije.

[24] Kapetan Dragoljub Mihailović.

[25] Poslednja dva pasusa su na margini označena vertikalnom crtom, običnom olovkom i ćirilicom napisano »AĐ« (ađutantura).

traži da za kta dođe čovek iz njihovog kraja. Za kta sam odredio peš. kap. II klase Mileševića Novicu, koji je u šumi tek pre desetak dana. Na ovo sam se teško rešio ali sam morao da to učinim da se nebi odred podelio i počeo da se raspada. Kapetan Petković inače bio je vrlo dobar ali nikako nije umeo da drži ljude u ruci i dozvolio je da mu čak prete i ubistvom pa i psuju majku. Pošto bi, da nisam na ovaj način rešio ovaj sukob došlo do raspada odreda, bio sam primoran da ovo pitanje ovako rešim.

Cuo sam da je kapetan Petković pri odlasku iz štaba la primio 100000 dinara. To su sami vojnici prepričavah i sumnjičili ga da je taj novac poslao kući. Pošto nema nikakvih podataka o tome molim da se to proveri, jer on po dolasku u ovaj korpus nije doneo nikakav novac i nije ga uveo u blagajnu Kosma jske brigade. Potrebno je da se što pre vidi šta je on učinio sa tim novcem ako ga je u opšte primio.

Ja i sam uviđam da je ovaj moj izveštaj isuviše opširan i možda da sadrži i stvari koje ne interesuju štab br. 1 ali molim da mi se oprosti, jer skoro nikakva naređenja ne dobij am iz štaba br. 1 pa i ne umem da ocenim šta treba da izvestim i šta ne treba, pa je bolje da i nešto više kažem nego li manje.

Molim da mi se sva pošta šalje preko korpusa Gorske Kraljeve Garde da se svima naredi da poštu na vreme dostavljaju kome treba.

O + AĐ[26] Komandant,
Rudy[27]

M.P.

Naređeno potrebno
(po kuriru),
ppuk.
ML

15/X 43.
Uzeti podaci za unapređenje
kap. A. Slijepčević.[28]

[26] Obaveštajni odsek i ađutantura, kao i inicijali Mirka Lalatovića i ceo dalji tekst, u originalu su napisani olovkom, ćirilicom.

[27] Kapetan I kl. Dimitrije Antonović.

[28] Aćim, načelnik adutanture Vrhovne komande.

BR. 202

NAREĐENJE KOMANDANTA LICKO-KORDUNAŠKE ČETNIČKE OBLASTI OD 6. SEPTEMBRA 1943. KOMANDANTU 4. BRIGADE O DRŽANJU ČETNIKA PREMA NEMACKIM OKUPACIONIM TRUPAMA[1]

STROGO POVERLJIVO — NA LIČNOST

Komanda
Ličko-korđunaške četničke
oblasti
Str. Pov. Br. 168
6 septembra 1943 godine
Položaj

KOMANDANTU 4 BRIGADE kapetanu
Dušanu Đakoviću.

Prema do sada dobivenim podacima Nemci su počeli sa čišćenjem Like od partizana i da se već nalaze oko Lapca, kao i da su Gračac već zauzeli[2].

Obzirom da se na terenu nalaze male četničke snage i na našu opštu situaciju, —

N A R E Đ U J E M

1) Svi komandanti naredićе svima svojim jedinicama i patrolama da, ako Nemci budu naišli na njihov reon dejstva, ne otvaraju vatru i da se drže pasivno sve do mog daljeg naređenja.

2) Kada bude primećen dolazak Nemaca da se jedinice povlače u šume i da sa njima izbegavaju dodir.

3) Ako se desi da se neka jedinica, patrola ili pojedinac nađe u takvoj situaciji da Nemce ne može izbeći pri dodiru sa njima da kaže da se bori protivu komunizma.

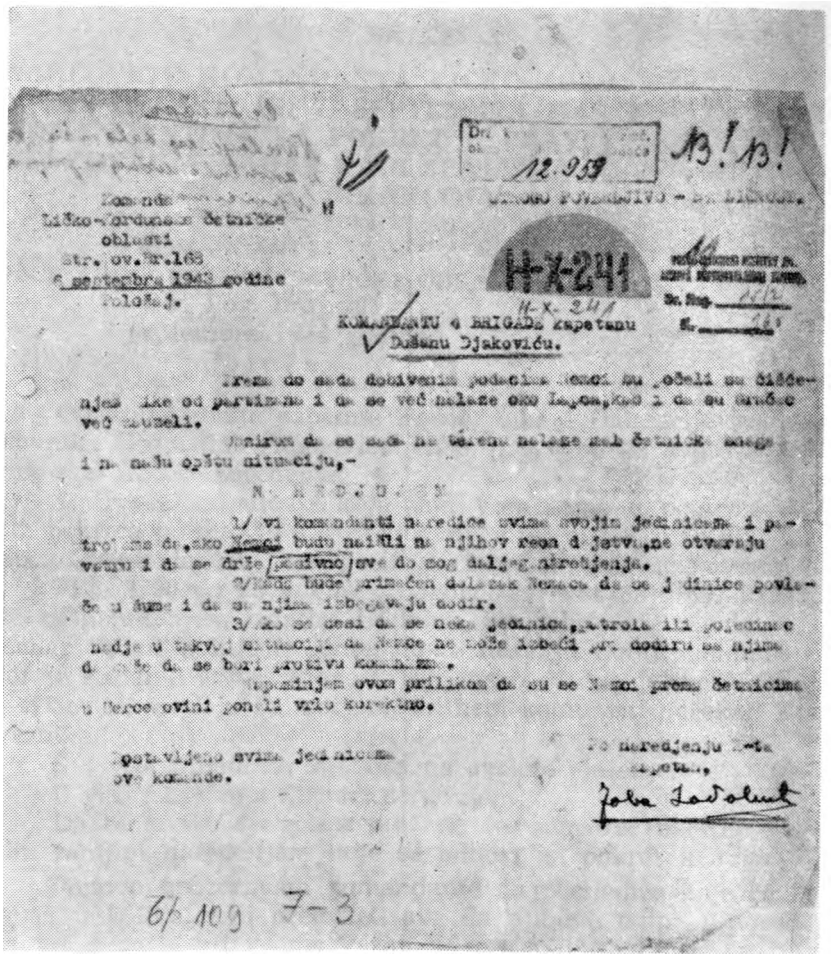
Napominjem ovom prilikom da su se Nemci prema četnicima u Hercegovini poneli vrlo korektno.

Po naređenju K-ta
kapetan,
Jovan Dabović

Dostavljeno svim jedinicama
ove komande.

[1] Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, **k. 160, reg. br. 15/2 (H-X-241).**

[2] Gračac su 4. septembra 1943. zauzeli delovi nemačke 714. lovačke divizije.

Fotokopija dokumenta br. 202

BR. 203

NAREĐENJE KOMANDANTA LIČKO-KORDUNAŠKE ČETNIČKE OBLASTI OD 7. SEPTEMBRA 1943. POTČINJENIM KOMANDANTIMA ZA POKRET U PRAVCU OBROVAC — BENKOVAC — ZADAR RADI SPAJANJA SA ANGLOAMERIKANCIMA[1]

KOMANDANT
LIČKO-KORDUNAŠKE ČETNIČKE OBLASTI P r e p i s
Str. Pov. broj 201
7 septembra 1943 godine
P o l o ž a j

Od komandanta zapadne Bosne, Like i Dalmacije Podpukovnika Gospodina Aćimovića[2] sa broj 120 od 29 avgusta primio sam sledeće naređenje.

1. U vezi naređenja koje sam Vam izdao u pogledu Vaših pokreta prema Obrovcu i Benkovcu primite k znanju i sljedeću Čičinu depešu i saobrazite Vaš rad njenim zahtjevima:

»Br. 3796 od 26 augusta, odgovor na Vaš 68 i 69. slažem se sa naređenjem izdatim Bjelajcu, ali vodite računa da je i Zadar važan politički Centar koga nesmiju dobiti komunisti, jer je Zadar u stvari kopno i Talijansko. Važno je da Bjelajac i svi ostali vladaju Primorjem, da nebi komunisti dočekali Saveznike.

Sto više utičite na Bjelajca na ovakvo rješenje.«

U vezi naređenja Čičinog naređujem:

Da se izvrše sve pripreme kao što sam već naredio mojim ranijim naređenjem koje se odnosi na pokret k Jugu[3].

Ponovo upozoravam komandante na posljedice koje će ih snaći u koliko nebi preduzeli sve da njihove trupe usposobe za taj dugački ali veoma važan pokret. Ističem da će on biti po nas od istorijske važnosti i da se on mora izvršiti u najboljem redu onda kad se izda naređenje za njegovo izvršenje.

Napominjem da se odmah rekvirira potrebna tovarna stoka koja će obrazovati komoru radi nošenja municije, opreme, hrane, i ostalog ratnog materijala.

Preporučujem komandantima da organizuju također sve to da se nepotrebna arhiva, i u opšte sva nepotrebna prepiska može ostaviti kod povjerljivih lica po selima na čuvanje. Nju

[1] Prepis originala (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 153, reg. br. 2/2 (H-V-439). Prepis je sačinjen u Štabu 8. NOU divizije.

[2] Dr Mladen Žujović.

[3] Takva naređenja redakcija nije pronašla.

spremiti u debele okovane sanduke i narediti sakrivanje. Isto tako ostavit će sve ostalo što bi bilo teško a nepotrebno. Najpotrebniji kancelarijski dio (pisaće mašine, mašine za umnožavanje letaka, spiskove četnika, artiju i t.d.) nositi u rančevima. Starješine sav svoj pribor također će nositi samo u rančevima.

Četnički odbori ostaju na svojim mjestima i radit će i dalje tajno ili javno prema prilikama. Oni će nositi svu moralnu odgovornost za ispravan rad do povratka naših jedinica na svoja mjesta.

Sa preteklim oružjem (Francuske puške) naoružati naša sela. U koliko bi postojala opasnost da to oružje otmu silom partizani sakriti ga po šumama. Zato organizovati povjerljiva lica koja će za oružje biti odgovorna. S tim oružjem ostaviti i malo municije.

Četničkim odborima izdati instrukcije za rad tako da narod u potrebnom momentu dignu na opšti ustanak, te da olakšaju nama i Saveznicima prodiranje u zemlju. Sve ove pripreme smatrati najhitnijim radi skorog napuštanja ove zone od strane Italijana i radi skorog Engleskog pokreta prema Jugu.

2. Po podatcima koje imamo partizani su kod Sutjeske strašno tučeni[4]. Tvrdi se da su imali 5.000 mrtvih te da su samo naši s mrtvih Ješeva partizanskih skinuli oko 200 puškomitraljeza. Četnici u Hercegovini drže pored ostalih mjesta i Kalinovik, Foču, i Cajniče. Ustaše su u Goraždu. Njemci se također nalaze u Hercegovini[5]. Dozvolili su bez ikakovih uslova da se na reonu svakog sreza može nalaziti i kretati 400 četnika (jednoj četničkoj grupi dali su 300 pušaka).

U opšte izuzev situacija Hercegovine, Crne Gore, i Istočne Bosne stoji vrlo dobro.

Ove podatke iz Hercegovine javljam Vam radi orjentacije. A u koliko se tiče Njemaca tek da naše stanovništvo zna da ih se ne treba plašiti i da neće vršiti represalije nad mirnim stanovništvom.

Njemci govore u Hercegovini protiv Italijana i kažu da su oni spriječili širenje Srbije do rijeke Bosne protiv volje Njemaca. Optužuju Italiju da je ona dovela Pavelića na vlast. (To sve može i nemora biti tačno).

Naši su zarobili čuvenog Nuriju Pozderca i Simu Miloševića u Hercegovini i streljali ih[6].

[4] Reč je o dejstvima neprijatelja protiv NOVJ u tzv. petoj neprijateljskoj ofanzivi.

[5] U to vreme su se na teritoriji Hercegovine nalazili delovi nemačke SS divizije »Princ Eugen«.

[6] Pozderac je 9. juna, pri povlačenju ka Vučevu, ranjen prilikom bombardovanja nemačkih aviona i posle tri dana podlegao ranama. Si-

Partizani su doživjeli neuspjeh pri napadu na Gospić[7].

Na sektoru Dinarske oblasti vlada zatišje od prije nekoliko dana. Grupisanje jakih partizanskih snaga primjećeno je u oblasti Plavna i pokreti od Svilaje ka Muću. Vjerovatno vrše nasilno regrutovanje.

Đaković[8] od Metka javlja da je moral kod Partizana slab usljed velikih gubitaka. **On sprovodi mobilizaciju što je sasvim ispravno i u duhu mojih naređenja.** Stoku već ima. Javlja da očekuje prilaz jedne partizanske brigade četnicima.

3. Podpukovnik Aćimović sa broj 120 od 29 augusta dostavio mi je raspis **Cičin** koji doslovno glasi:

»Predsjednik Kraljevske vlade Božidar Purić[9] obavjestio me je radiogramom da je zadatak nove Kraljevske vlade u kojoj sam ja Ministar Vojske, Mornarice, i Vazduhoplovstva, da udruženim i pojačanim naporima Jugoslovenske vojske i naroda u otadžbini i Vlade u inostranstvu učini sve da što prije dođe do oslobođenja otadžbine, kao da pripremi ekonomsku obnovu zemlje i najprešnije snabdjevanje stanovništva posije oslobođenja. Vlada je Jugoslovenski orjentisana i želi na uspostavljanju zajedničkog rada svjerom u bolju budućnost. Kraljevska vlada očekuje od mene podpunu podporu da u svim krajevima Jugoslavije ujedinim sve snage pod svoju komandu i da pod mojom komandom u danom času protjeramo neprijatelja iz otadžbine. Predsednik vlade moli da uvjerim sve borce Jugoslovenske vojske, da će Jugoslovenski borci i ja lično imati najenergičniju podporu Jugoslovenske vlade. Saopštite sve ovo borcima pred strojem a narodu putem letaka.«

Dostavljajući prednje da se saopšti pred strojem svima četnicima i starješinama s potrebnom poukom. Osim toga da se umnoži i u vidu letaka u velikom broju primjeraka razdeli narodu po cijeloj teritoriji. Sa ovom depešom upoznati i Domobranske oficire, podoficire, i Domobrane. (Napominjemo da je potrebno direktno raditi sa Domobranskim podoficirima i domobranima, a ne oslanjati se na rad oficira koji nemora uvjek da bude iskren.)

4. Po izvještajima Komandanta sektora Srpske Moravice — Josipdol[10] stanje kod partizana je veoma slabo. Moral opao. Postoji jaka tendencija da se Srbi izdvoje i da nam priđu. Vjeruje se na uspjeh.

mu Miloševića, teško ranjenog, pronašli su četnici Fočanske brigade u s. Vrbnici i zverski ga ubili.

[7] Reč je o dejstvima delova 8. NOU divizije na sektoru Perušić — Gospić. O tome vidi tom V, knj. 18, dok. br. 135.

[8] Dušan.

[9] Vlada je obrazovana 10. avgusta 1943.

[10] i [11] Komandant tog sektora bio je Vasilije Marović.

Lično sam se uvjerio da je aktivnost trupa na ovom sektoru veoma velika i da doprinosi ogromne rezultate.

Ovo naređenje po saopštenju kome treba i po uzetim podatcima odmah lično spaliti.

O preduzetom i urađenom izvjestiti me.

S VJEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU

Komandant
Đeneralštabni podpukovnik :
Nikola Dekić v.r.

Dostavljeno:
Majoru Gosp. Maroviću[11]
Majoru G. Kapetanoviću[12]
Kapetanu G. Živanoviću[13]
Kapetanu G. Đakoviću
Kapetanu G. Gešoviću — Savoviću[14]
Medačkom odredu
Podporučniku G. Nenadiću[15]
Podporučniku G. Novković Radmilu.

[12] **Miodrag.**
[13] **Sergije, komandant 1. brigade 503. korpusa.**
[14] **Odnosi se na Miloša Savovića.**
[15] **Savo.**

BR. 204

NAREĐENJE KOMANDANTA 503. KORPUSA OD 7. SEPTEMBRA 1943. KOMANDANTU 1. BRIGADE O ULASKU DELA ČETNIKA IZ SLOVENIJE U SASTAV KORPUSA[1]

KOMANDA
503 KORPUSA JUGOSLOVENSKE VOJSKE
U OTADŽBINI
Str. Pov. br. 202
7 septembra 1943 god.
POLOŽAJ

KOMANDANTU **1. brigade 503 K.**[2]

U vezi formiranja zajedničke Ličko-Kordunaško-Slovenačke grupe, po naređenju pretpostavljenih:

N A R E Đ U J E M

1. — Grupa četnika formirana na sektoru Južno od Kočevja (Stalcerje) od odreda Slovenačkih četnika[3] (200) četnika i od delova 2 brigade 503 korpusa Jugoslovenske vojske u Otadžbini (200) četnika, nosiće naziv *»2* brigada 503 korpusa Jugoslovenske vojske u Otadžbini«. —

Komandant brigade je artileriski major g. Vasilije Marović. Njegov pomoćnik je žandarmeriski major[4] --------- ------ ----------—-— Dosadanji komandant Slovenačkog odreda. Bragada je dakle jedinica 503 krpusa.

2. — 2 brigada 503 korpusa pretstavlja udarnu brigadu, lako pokretnu, za brze intervencije i udare. Zadatak joj je:

a) rušenje »Bele Garde« s ciljem da u što kraćem roku pridobije bar 50% ljudstva Bele garde na zoni od Ljubljane pa na Jug do reke Kupe.

[1] Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 153, reg. br. 1/2 (H-V-437).

[2] Naziv jedinice napisan je mastilom, ćirilicom.

[3] i [4] U pitanju je Dolenjski odred. Neposredno pred kapitulaciju Italije, odred se nalazio na području Kočevja. Komandant odreda bio je Danilo Koprivica, major.

U depeši majora Karla Novaka od 6. decembra 1943. Draži Mihailoviću o Dolenjskom odredu se kaže: »Zbog stava klerikalaca nisam mogao ojačati svoje odrede otišao sam kod Bjelajca i dogovorio se sa njim. Poslao sam Dolenjski odred do Grčarice kod Kočevja da sačeka četnike iz Moravice. 7 - IX — sa 2.000 partizani napali moje. I ako sam urgirao nisu Bjelajčevi četnici došli u pravo vreme... Naši se branili tri dana. U toj neravnoj borbi poginuo je komandant odreda major Koprivica« (Arhiv VII, Ca, k. 276, reg. br. 8/1, depeša 11764, knjiga primljenih depeša Vrhovne komande).

b) Snažni udari i hitne intervencije na istoj zoni Slovenije, kao i na delu severne Like i Korduna. **Gde će i kad biti upotrebljena zavisi od situacije i potrebe.**

Potpuna celishodnost njene upotrebe biće obezbeđena, u vezi sa stvarnom potrebom situacije, **obzirom na kontakt i potpuno međusobno razumevanje komandanta Slovenije đeneralštabnog majora g. Novaka i potpisatog.** Ovo tim više što se taj deo zone stavlja u operativnom smislu, t.j. u pogledu izvođenja operacija, po želji samog komandanta Slovenije, pod moju komandu.

v) Ojačavanjem brigade do dvostrukog brojnog stanja, ili više, formiraće se nove jedinice. O tim novim jedinicama, zatim postojećom 2 brigadom i ostalim brigadama 503 korpusa, moći će se izvoditi operacije kako **po celoj Sloveniji tako i po celoj Lici i Kordunu.**

g) Naređenja Gosp. Ministra u pogledu izbijanja jedinica k jugu saopštiće komandantu Slovenije major Marović, u koliko ih komandant Slovenije već nezna[5]. Verujem da novo formirane jedinice neće moći izostati a da ne učestvuju u istoriskom zadatku četničkih jedinica Jugoslovenske vojske u Otadžbini. To će ujedno biti za njih najveća čast. —

3.— Druga brigada 503 korpusa za svoj oslonac stvoriće potrebnu bazu u reonu Stalcerja ili drugde, ako taj reon nebi bio zgodan[6]. Baza se ima stvoriti hitno. Nju će stvoriti deo snaga dok će se njihov gro odmah baciti za izvršenje glavnih zadataka pod a, i b.

U koliko se brigada ojača još prvih dana čemu najozbiljnije težiti, od dela, novo naoružanih snaga odrediti posadu baze, a sa ćelom brigadom, eventualno ojačanom, preduzeti rad po zadatku a) i b).

4. — Komandant brigade major g. Marović dužan je stvoriti i održavati atonsku[7] vezu kako sa Komandantom Slovenije tako i sa trupama najbližih brigada 503 korpusa južno, odnosno s potpisatim.

Radio vezu mora imati i sa komandantom Slovenije, koji će mu davati potrebne informacije i podatke o neprijatelju, u

[5] **Vidi dok. br. 203.**

[6] **Major Marović je 7. septembra 1943. krenuo sa oko 300 četnika i 8. septembra stigao u Štalcarje. Istog dana je Dolenjski odred stigao u s. Grčarice, kod Kočevja. Tu ih je zatekla kapitulacija Italije pa se Marović sa svojim četnicima vratio u Srpske Moravice, dok je Dolenjski odred u trodnevnoj borbi protiv delova 14. divizije NOVJ 10. septembra potpuno razbijen (Arhiv VII, Ča, k. 276, reg. br. 8/1, depeša 11784, knjiga primljenih depeša Vrhovne komande; tom VI, knj. 7, dok. br. 7, 23 i 41).**

[7] **Verovatno je u pitanju antenska radioveza.**

koliko ih on ima, kao i ostale podatke i naređenja u snabdevačkom pogledu.

Komandant brigade obavezan je da o svojim pokretima i podacima o neprijatelju izveštava i komandanta Slovenije.

5. — Pitanje unutrašnje službe, organizacije, a zatim formiranje brigade je u kompetenciji komandanta brigade.

6. — Inicijativan rad u pozitivnom smislu i najveća aktivnost preporučuje se komandantu.

7. — Po ugovorenom između potpisatog i komandanta Slovenije, komandant Slovenije je obavezan vršiti snabdevanje ove brigade kako hranom tako odećom obućom i ostalom opremom. Razume se, da će i potpisati u pogledu opreme i naoružanja dati za istu uvek sve što bude mogao.

Đeneralštabni potpukovnik,
Komandant
Nik. Dekić

Dostavljeno
G. Min. Voj. i Mornarice,
Ktu Like, Istočne Bosne i Dalmacije,
Ktu 2 brigade 503 korpusa,
Ktu 1 brigade 503 korpusa,
Pomoćniku kta 2 brigade 503 korpusa

BR. 205

IZVEŠTAJ KOMANDANTA DINARSKE ČETNIČKE DIVIZIJE OD SEPTEMBRA 1943. ITALIJANSKOM KOMANDANTU SEKTORA KNIN O SARADNJI ČETNIKA I ITALIJANSKIH TRUPA U BORBI PROTIV NOVJ NA PODRUČJU DINARE'

Štab Dinarske Četničke Divizije
Đeneralštab
Br. 355
IX - 1943 god.[2]

K O M A N D A N T U S E K T O R A

K N I N .[3]

U vezi Vašeg akta Br. 1474 od 2 septembra 1943 g.[4] dostavljam Vam sledeći izveštaj.

Od 1 jula 1941 godine rame uz rame sa Italijanskom vojskom borim se protivu zajedničkog neprijatelja-komunista u oblasti Dinare.[5] Za sve ovo vreme objektivna i pravedna ocena mojeg ličnog držanja, mojeg vojničkog i političkog rada ne može mi se prebaciti da sam i najmanjim svojim gestom pokazao akt neprijateljstva ili sumnje prema italijanskoj vojsci i Italijanskom narodu, jer mi to ne bi dozvolili moja čast i moj Srpski ponos, pošto bi to bilo suprotno mojem stavu iskrenog prijateljstva i saradnje sa italijanskim narodom — stavu kojeg sam zauzeo od prvoga dana pa do danas, a kojega želim da i dalje nastavim na suprot svega onoga što mi se podmeće sa raznih strana i sa tendencijom da se naši prijateljski odnosi raskinu na štetu i jednih i drugih a na korist onih trećih kojima prijateljstvo Srba i Italijana ometa njihove pohtičke kombinacije.

Dakle, molim Vas, primite na znanje da se špijunažom ne bavim ni za čiji račun, a najmanje pak špijunažom koja bi išla na štetu italijanske vojske, koju smatram istinski prijateljskom kojoj mogu samo dobra poželeti.

' Fotokopija originala (pisanog na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 160, reg. br. 14/2 (H-X-240).

[2] Original je oštećen, na onom mestu gde je ispisan datum, a verovatno je pisan 7. septembra.

[3] Na tom sektoru su se nalazile italijanske jedinice divizije »Zara«.

[4] Navedeni akt redakcija nije pronašla.

[5] Vidi tom XIII, knj. 1, dok. br. 87, objašnjenje 4; Dušan Plenča, Partizanski odredi naroda Dalmacije 1941—1942, Vojno delo, Beograd 1960, str. 228.

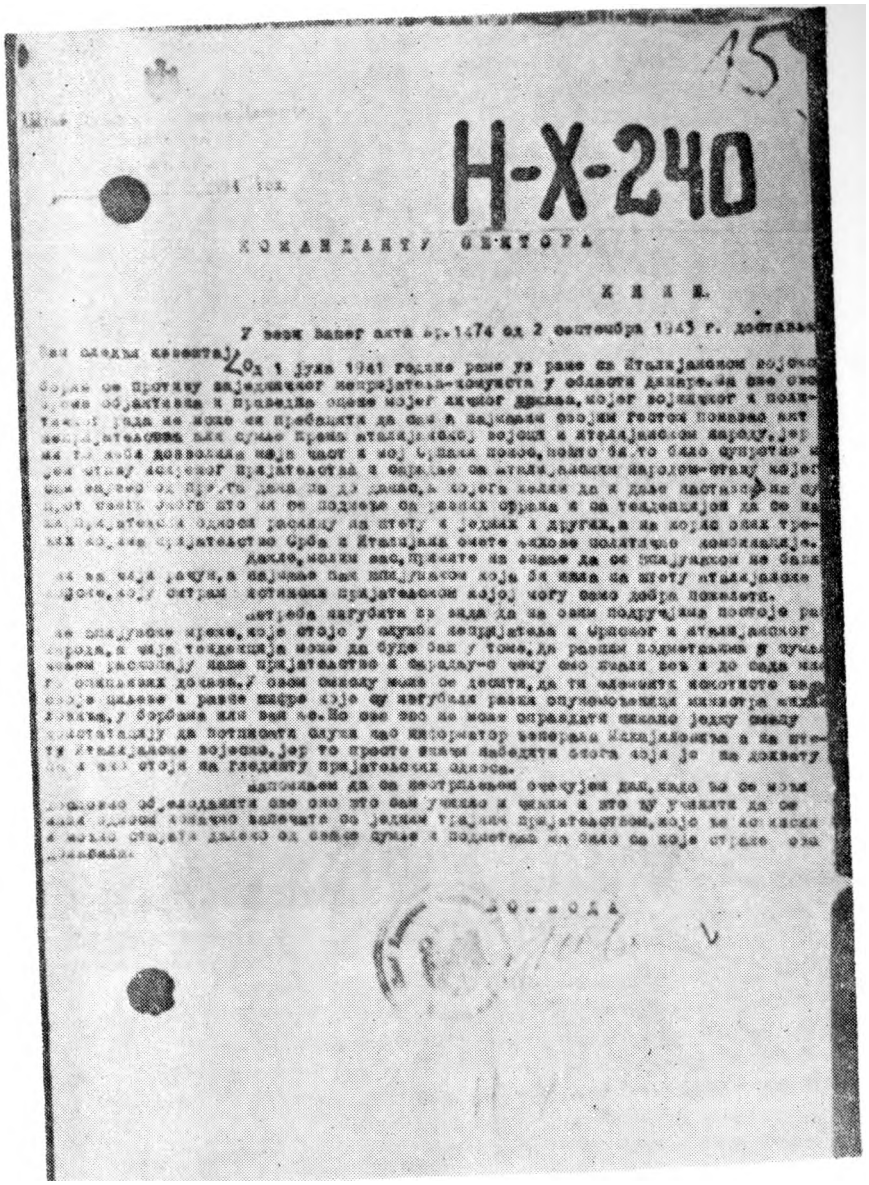
Netreba izgubiti iz vida da na ovim područjima postoje razne špijunske mreže, koje stoje u službi neprijatelja i Srpskog i italijanskog naroda, a čija tendencija može da bude baš u tome, da raznim podmetanjima i sumnjičenjima raskopaju naše prijateljstvo i saradnju — o čemu smo imali već i do sada mnogo opipljivih dokaza. U ovom smislu može se desiti, da ti elementi iskoriste za svoje ciljeve i razne šifre koje su izgubili razni opunomoćenici ministra Mihailovića, u borbama ili van nje[6]. No sve ovo ne može opravdati nikako jednu smelu konstataciju da potpisati služi kao informator đenerala Mihailovića a na štetu Italijanske vojske, jer to prosto znači nabediti onoga koji je na dohvat pa i ako stoji na gledištu prijateljskih odnosa.

Napominjem da sa nestrpljenjem očekujem dan, kada će se moći doslovno objelodaniti sve ono što sam učinio i činim i što ću učiniti da se naši odnosi konačno zapečate sa jednim trajnim prijateljstvom, koje će istinski i moćno stajati daleko od svake sumnje i podmetanja ma bilo sa koje strane ova dolazila.

M.P.[7]

V O J V O D A
M. Đujić

[6] **Vidi dok. br. 179 i 180.**
[7] **Okrugli pečat:** »Stab **Dinarske četničke divizije«.**

H-X-240

15

КОМАНДАНТУ СЕКТОРА

Ж Е Л И Н.

У вези Вашег акта пр.1474 од 2 септембра 1943 г. достављам Вам следећа саопштења:

Од 1 јуна 1941 године ране уз ране са Италијанском војском борим се против заједничког непријатеља-комунста у области Дебарце.На ово сам добијао к признања овоме мојег личног држања,којег војничког к политичког рада на које ми пребацита да сам а најмање овоме гестом показао акт непријатељства или сумње према италијанској војсци и италијанском народу,јер ми то није дозволила моја част к мој ћудљив поглед,што ја само чувство и рад итал/ијанског пријатељства к сарадње са италијанским војском-итаку којег сам увијек се придржавао и држао се италијанских војника-официра и сви знају који су ми се подвели са увијек обрада к са тешњацом да се на ме пријатељски односи према њој к једних к другог,а на које сам туђих војника пријатељство Срба к Италијана знате најбоље констатовати.

Даље,молим вас,цијените ли ваше да се Италијани не бави на чија рачуна,а најмање сам непријатељ који ја имам на свету италијанске народа,који остварио потпуна пријатељском којој чему само добра пожелети.

Потреба напуштате ја зато да ја сам подучавао постоје ра на непријатељске крвке,које стоје у окупи непријатеља к чувног а италијанског народа,а чија тежњација мене да буде баш у томе,да радим подметања и пучи мојем расположењу мене пријатељство к бројалу-чему ово нашег зна а до сада ни ја опажавах доказа./ овом свеку мене се десити,да ти човекити некотисте ве сарје шалове к равне мајке које су изгубили рана опуномоћења ништа нису дошли,у борбама или зна не.Но ово сво не може оправдати овакво једну свеку констатацију да потпомоћ окупи као интерпретор генерала Италијанима а на свету Италијанске војске,јер то просто значи набедити онога која је на довољу ја и ако стоји на гледишту пријатељских односа.

Напомињем да ја неутрално очекујем дан,када ће се моја личност објаснити ово ово што сам учинио и шиши к што ћу учинити да се моја личност повеже са једним трајним пријатељством,које ће до краја и живо остајати далеко од свако дунае к подметања на свако ће које стране ово долазила.

ПОВОДА

P R I L O G I

DOKUMENTI IZBEGLICKE VLADE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

BR. 1

ED-MEMOAR PREDSEDNIKA JUGOSLOVENSKE VLADE SLOBODANA JOVANOVIĆA OD 11. JANUARA 1943. ANTONI IDNU POVODOM PISANJA BRITANSKE ŠTAMPE O SARADNJI DRAŽE MIHAILOVIĆA SA OKUPATORIMA[1]

Ed-memoar

U zadnje vreme je u nekim novinama u ovoj zemlji objavljen znatan broj članaka koji prikazuju celokupnu aktivnost generala Mihailovića u vrlo nepovoljnom svetlu. U tim se člancima delovanje jugoslovenskog ministra rata umanjuje a ponekad se čak i optužuje za saradnju sa zajedničkim neprijateljima. Izgleda da postoji namera da se potvrdi da jedini aktivni otpor agresoru u Jugoslaviji pružaju pro-komunistički partizani. Jugoslo venski Ministar predsednik[2], vršilac dužnosti ministra za spoljne poslove, moli da se obrati pažnja na takvo netačno prikazivanje borbe Jugoslovenske vojske i otpora jugoslo venskog naroda pod vodstvom generala Mihailovića. Gospodin Jovanović potpuno shvata da britanska štampa može slobodno zauzeti svaki stav koji smatra odgovarajućim u vezi bilo koje javne stvari. Međutim, uzevši u obzir štetu koja bi mogla pro izaći iz gore spomenutog stava štampe u ovoj zemlji za zajedničke interese Saveznika, on bi bio vrlo zahvalan kad bi Ministarstvo informacija moglo delovati pomoću neke vrste »bilježaka s uputama« koje bi rodoljubna britanska štampa sigurno uzela u razmatranje — da bi se sprečilo krivo prikazivanje borbe generala Mihailovića.

London, 11 januar, 1943.

[1] **Dokument (pisan na engleskom jeziku) u Arhivu Jugoslavije (dalje Arhiv J.), fond Emigrantske vlade, k. 103, reg. br. 25-165.**

[2] **Slobodan Jovanović je 11. januara 1943 lično uručio Ed-memoar ministru inostranih poslova vlade Velike Britanije (Arhiv J., k. 103, reg. br. 25-165).**

BR. 2

OBAVEŠTENJE PREDSEDNIKA JUGOSLOVENSKE IZBEGLIČKE VLADE OD 2. FEBRUARA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O BROJNOM STANJU LJUDSTVA VAN OTADŽBINE[1]

(Grb)
PREDSEDNIŠTVO VLADE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
D.v.k. Br. 14
2. februar 1943.
London

ĐENERALU MIHAILOVIĆU

Ukupno brojno stanje cele naše snage van otadžbine: osamdeset devet oficira, šest vojnih činovnika, hiljadu sto osamdeset pet podoficira kaplara i redova, pedeset tri muzičara i majstora što čini svega hiljadu dvesto trideset osam vojnih lica van otadžbine. Od italijanskih zarobljenika javilo se za našu vojsku još tristo pedeset[2]. U izgledu pretvaranje bataljona u motomehanizovani odred pod komandom pukovnika Stropnika. Nema izgleda za dalje povećanje ovog brojnog stanja.

VK Četrnaest — Jovanović

Predsednik Ministarskog saveta i
Zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva,
S. J.

[1] Kopija originala (pisana na mišini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 281, reg. br. 17/1-5.

[2] Reč je o ljudstvu iz Istre i dela Slovenije koje je mobilisano u italijansku vojsku i u Severnoj Africi palo u savezničko zarobljeništvo.

BR. 3

OBAVEŠTENJE PREDSEDNIKA JUGOSLOVENSKE IZBEGLICKE VLADE OD 2. FEBRUARA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O OBUCI JUGOSLOVENSKIH PILOTA U INOSTRANSTVU'

D. V. K. Br 12
2 Februara 1943
London

ĐENERALU MIHAILOVIĆU

Veza Vaš hiljadu dvesto pedeset jedan.

Sve vazduhoplovno osoblje sada se nalazi na obuci ili na kursevima za osvežavanje znanja. Posade za pet letećih tvrđava nalaze se na obuci u SAD. Drugi pogodni piloti završiće obuku u Egiptu i biti postavljeni u britanske jedinice dok se ne formira jedna eskadrila lovaca sa jugoslovenskim aerodromskim osobljem. Ostalo osoblje nalazi se na početničkoj ili obuci za usavršavanje u Južnoj Rodeziji i Južnoj Africi. Kada bude bilo dovoljno aerodromskog osoblja predviđa se formiranje jedinice lakih bombardera. U međuvremenu posade bombardera služe za preletanje aviona na srednjem istoku. Britanci će dati potrebnu opremu za sve izuzev letećih tvrđava.

Pretsedńik Ministarskog saveta i
Zastupnik Min. vojske, morn, i vazduhoplovstva

[1] **Dokument (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 281, reg. br. 17/1-3.**

BR. 4

TELEGRAM KONSTANTINA FOTIĆA OD 4. FEBRUARA 1943. JUGOSLOVENSKOJ KRALJEVSKOJ VLADI POVODOM PISANJA ČASOPISA TAJM O SARADNJI DRAŽE MIHAILOVIĆ'A SA OKUPATORIMA[1]

Šifrovan telegram

Otpravljen iz Vašingtona 4. II. 1943 u 12.49
Primljen u Londonu 5. februara 1943. u 10 čas.

Skrećem pažnju na otvoren telegram o napisu u poslednjem broju TAJM-časopisa. Molim Kraljevsku vladu dati odmah demanti na tvrđenja:

1. da prema jugoslovenskoj vladi u izgnanstvu Mihailović dobiva oružje od Talijana da bi se borio sa partizanima;

2. da prisiljeni od novinara zvanični organi u emigraciji (izjavljuju) da nemaju pojma gde je Mihailović, da je on neaktivan dok partizani vode skoro celu borbu.

Tako isto skrećem pažnju na otvoren telegram o pisanju nemačkog lista o našem informativnom centru.

Izvanredno dobro [je] dejstvovalo što se iz poslednjeg članka Suloburgera[2] vidi da ga Kraljevska vlada upoznala iscrpno o stanju borbe u zemlji.

Pov. br. 70.

Fotić[3]

[1] **Dokument (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu J., k. 103, reg. br. 25-165.**

[2] **Sajrus Sulcberger (C. L. Sulzberger) saradnik Njujork Tajmsa u drugom svetskom ratu. Uoči rata radio kao dopisnik istog lista u Beogradu.**

[3] **Konstantin, ambasador jugoslovenske kraljevske vlade u Vašingtonu.**

BR. 5

ZAHTEV PREDSEDNIŠTVA VLADE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE OD 12. FEBRUARA 1943. AMBASADI U VAŠINGTONU DA DEMANTUJE VESTI O TOME KAKO DRAŽA MIHAILOVIĆ RUKOVODI POKOLJIMA HRVATA I MUSLIMANA[1]

12 februar 1943. g.

Pov. Br. 451/III/43

MINISTARSTVU INOSTRANIH POSLOVA

LONDON

Pretsedništvo Ministarskog Saveta ima čast zamoliti Ministarstvo Inostranih Poslova da Ambasadi Nj. V. Kralja u Vašingtonu izvoli poslati šifro van telegram sledeće sadržine:

»U odgovor na Vaš telegram Pov. Br. 79 i u vezi moga telegrama Pov. Br. 374.

Molim demantujte vesti da Đeneral Mihailović dirigira pokolje Hrvata i Muslimana[2]. On naprotiv pokušava da organizuje saradnju svih Jugoslovena u borbi protiv osovine.

Pov. Br. 451

Jovanović«

Po naredbi
Predsednika Ministarskog Saveta,
Sef Kabineta,
K P[3]

[1] **Kopija originala (pisana na mašini, ćirilicom), u Arhivu J., k. 103, reg. br. 1—8.**

[2] **Vidi dok. br. 2, 4, 6, 8 i 34; knj. 1, ovog toma, dok. br. 1 i 34.**

[3] **Košta Pavlović.**

BR. 6

ZAHTEV PREDSEDNIŠTVA JUGOSLOVENSKE IZBEGLIČKE VLADE IZ PRVE POLOVINE 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU DA DOSTAVI PODATKE O SARADNJI ĆETNIKA SA ITALIJANSKIM TRUPAMA[1]

DEPESA ĐENERALU MIHAILOVIĆU

I

Dobili smo izveštaj da je koncem septembra prošle godine Jevđević sklopio pakt s Italij anima[2], i da ste vi posle toga posetili u Mostaru italijanskog generala Negri[3]. Tvrdi se dalje da su Jevđevićevi četnici, pod zaštitom Italijana, uništavali hrvatska naselja u Dalmaciji[4]. Usled toga, Sovjetska Vlada saopštila nam da smatra da vi sarađujete s Italijanima. U tom smislu počeli prodirati glasovi i u američkoj i u engleskoj štampi. Na osnovu vaših ranijih izveštaja mi smo te glasove suzbijah, ali kako se oni uporno odražavaju na štetu naše opšte stvari, a i na vašu ličnu molim vas da nas o svemu tačno izvestite.

D.V.K. Br. 20

Jovanović

[1] **Kopija (pisana na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, k. 281, reg. br. 17/1-10.**

[2] **Vojvoda Dobrosav Jevđević je imao više susreta sa italijanskim predstavnicima radi sporazumevanja o zajedničkoj borbi četnika i italijanskih trupa protiv snaga NOP-a. Verovatno se ovde misli na sporazum Dobrosava Jevđevića i komandanta 2. italijanske armije od 29. septembra 1942. Vidi knjigu 1, ovog toma dok. br. 169.**

[3] **Paride Negri je tada bio komandant italijanske divizije »Murđe« (»Murge«) čije je sedište bilo u Mostaru. Redakciji nije poznato da je Mihailović tada odlazio u Mostar.**

[4] **Vidi knj. 1, dok. br. 166 i 174. Emigrantska vlada je raspolagala podacima da četnici pod komandom Ilije Trifunovića Birčanina, Dobrosava Jevđevića i Ilije Mihića čine zlodela, pa je Slobodan Jovanović 11. decembra 1942. uputio Mihailoviću sledeći telegram:**

»Imamo obaveštenje koje je Sutej dobio preko Rima da Birčanin, Jevđević i Mihić sa svojim odredima stoje u tesnoj vezi sa Italijanima da Mihić čak ima i svoj štab u Lovrani u Istri i da kolju nevine Hrvate po Dalmaciji da bi načinili mesta Talijanima za sutra. Izvestite hitno kako je moglo doći do ovakvih vesti.

VK sto pedeset sedam — Jovanović.« (Arhiv VII, Ca, k. 281, reg. br. 15/1-3).

BR. 7

SAOPŠTENJE PREDSEDNIŠTVA VLADE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE OD 5. APRILA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O REAGOVANJU BRITANSKE VLADE NA NJEGOV GOVOR OD 28. FEBRUARA 1943. U LIPOVU[1]

(Grb)
PRETSEDNIŠTVO VLADE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
D.V.K. Br. 33
5 aprila 1943. g.
London.

ĐENERALU MIHAILOVIĆU

Britansko ministarstvo inostranih dela dobilo je tekst onog govora koji ste vi držali dvadeset osmog februara ove godine na jednom lokalnom skupu[2]. U tom govoru koji je sav ispunjen optužbama pro tivù Britanske vlade ima jedno mesto koje je privuklo njenu naročitu pažnju. To je ono mesto gde kažete da su Italijani vaš jedini pravi izvor pomoći i potpore. Britanska vlada je uzela ozbiljno ovu tvrdnju i učinila mi je tim povodom oštre pretstavke. Britanska vlada je takođe jako uznemirena onim mestom gde izjavljujete da smatrate partizane, ustaše, Muslimane i Hrvate kao vaše glavne neprijatelje i da ćete tek pošto svršite sa njima obrnuti vaše snage protiv Italiana i Nemaca. Britanska vlada ne može nikako odobriti gledište po kome su glavni neprijatelji Jugoslavije njeni rođeni sinovi i to poglavito oni koji se bore protiv Nemaca i Italijana, a ne sami Nemci i Italijani.

Kako ste vi član Jugoslovenske vlade, Britanska vlada želela je da vam stavim na znanje da je potrebno da promenite stav kako prema Italij anima tako i prema onim Jugoslovenima koji se bore protiv neprijatelja, jer bi inače Britanska vlada morala revidirati svoju dosadašnju politiku koja se sastojala u pomaganju vašeg pokreta s isključenjem svih drugih centara otpora u Jugoslaviji.

[1] Overen prepis originala (pisan na mašini, latinicom), u Arhivu VII, k. 281, reg. br. 19/1.

[2] Govor je održan u s. Lipovu, kod Kolašina, gde je bilo sedište Vrhovne komande. Vidi u prilogu II, dok. br. 2.

Predsednik izbegličke vlade Slobodan Jovanović je 6. aprila 1943. uputio Cerčilu pismo u kojem izražava duboko žaljenje zbog tona i sadržine govora Draže Mihailovića u Lipovu, navodeći da je to samo privremeno raspoloženje Mihailovića (Arhiv VII, kserografisana građa Public Rekord office, Foreign Office (dalje P.R.O, F. O.) 371/37583, 3107/2/G).

Primajući na znanje ovu pretstavku ja sam Britanskoj vladi svratio pažnju na vaše najnovije izveštaje u kojima Vi poričete svaku saradnju s Italijanima i obeležavate partizane kao napadače na srpski živalj koji vi ne možete ostaviti bez odbrane. Za ustaše sam pomenuo da oni čine sastavni deo neprijateljske oružane snage i da su prema tome sukobi s njima neizbežni. Pored svega toga ja moram izjaviti da Vaš govor od dvadeset osmog februara, ako je tačno dostavljen, ne odgovara ne samo pogledima Britanske nego ni pogledima Jugoslovenske vlade. Nemci i Italijani koji su rasparčali Jugoslaviju i oduzeli našem narodu slobodu jesu naši prvi i glavni neprijatelji. Protiv njih valja udružiti sve borbene snage Jugoslavije ostavljajući na stranu naše unutrašnje razmirice. Svaki građanski rat koji se vodi za vreme neprijateljske okupacije koristi samo neprijatelju i nikom više. Mi razumemo da je bilo prilika kada ste morali primiti borbu sa partizanima, ali iz toga još ne sleduje da i saradnja s Italijanima protiv partizana može biti opravdana. U svakom slučaju vojnu pomoć Velike Britanije mi možemo tražiti samo za borbu protiv Nemaca i Italijana kao i njihovih satelita, ali ne i za međusobne sukobe. Ma koliko trenutno s pogledom na lokalne prilike Italijanska potpora izgledala korisna, ona bi bila skupo plaćena ako bi zbog nje bila dovedena u pitanje ona mnogo važnija i đragocenija potpora koju nam Velika Britanija ukazuje. Ta vam je potpora mogla izgledati dosada nedovoljna, ali Britanskoj vladi nije oskudevala nikada dobra volja da vas pomogne. Veliko rastojanje između vas i Britanskih trupa, oskudica prevoznih sredstava i potreba da se sve snage prikupe za operacije na srednjem istoku jedini su uzrok što nisu vaši opravdani zahtevi bili dosada zadovoljeni. Prema uveravanju Britanske vlade promenjena vojna situacija na srednjem istoku učiniće uskoro mogućnim da vam se pošalje pomoć u većem obimu ali pod uslovom da Britanska vlada bude uverena da će vaš stav prema neprijatelju biti saobrazan njenom stavu i da ćete Vi ubuduće sarađivati s njima lojalno i od sveg srca.

U saopštenju svega ovoga ja vam kao pretsednik Jugoslovenske vlade stavljam na srce da u sporazumu s tamošnjim Britanskim oficirima zauzmete kako prema Italijanima tako i prema partizanima jedan stav koji neće davati povoda zamerkama ni Britanske ni Jugoslovenske vlade.

VK trideset tri — Jovanović

Pretsednik Ministarskog saveta i Zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva,

S. Jovanović s.r.

BR. 8

IZVEŠTAJ JUGOSLOVENSKOG KRALJEVSKOG POSLANIKA U ŠVEDSKOJ OD 20. APRILA 1943. MINISTARSTVU INOSTRANIH POSLOVA O PISANJU ŠTAMPE O SARADNJI DRAŽE MIHAILOVIĆA SA OKUPATORIMA[1]

Pov. Br. 506
sa 2 kopije

Štokholm, 20. aprila 1943.

Ministarstvu inostranih poslova
Političkom odeljenju

London

U današnjem broju Dagens Nyheter objavio je bez komentara sadržinu telegrama upućenog od đenerala Mihailovića agenciji United Press, kojim je demantovao kao neistinita sva tvrđenja da sarađuje sa Osovinom.

Pod naslovom »Mihailović priznaje svoju izdaju« komunistički list Ny Dag objavio je o tome u današnjem broju izveštaj svog Londonskog dopisnika u kome se kaže:

»Mihailović se brani od optužba sa ruske strane da sarađuje sa Osovinom. Međutim, njega nisu optuživali samo Rusi. Jugoslovensko narodno veće[2] optužilo ga je ne samo za saradnju sa Osovinom već i da, sporazumno sa Nemcima i Italijanima, aktivno učestvuje u borbama protiv jugoslovenske narodno oslobodilačke vojske.

Mihailović izjavljuje da nikada nije sarađivao sa Italijanima, ali ne govori o onim dokumentima, koje su partizani našli i koji nepobitno dokazuju njegovu saradnju sa Italijanima.«

Citirajući Mihailovićeve reči: »Boriti se sada nekorisno je i skopčano je sa nepotrebnim proli van j em krvi, ali ako sada štedimo naše snage u toliko efektivnije moćićemo da se borimo docnije«, dopisnik Ny Dag-a veli da te reči sadrže priznanje onoga za šta se optužuje. »Ako Mihailović ne mora da se bije, znači da između njega i okupatora postoji faktičko primirje. Time je Mihailović u stvari priznao saradnju sa okupatorima. Dok se partizani bore, Mihailović se odmara (prema

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu J., k. 103, reg. br. 25-165.**

[2] **Odnosi se na Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije < AVNOJ).**

njegovim recima), ili pomaže trupe Osovine (prema partizanskim optužbama). Prema tome može se smatrati da je on priznao svoju izdaju«.

Kraljevski Poslanik
A. G. Avakumović

BR. 9

OBAVEŠTENJE PREDSEDNIKA JUGOSLOVENSKE IZBEGLIČKE VLADE OD 3. MAJA 1943. DRAZl MIHAILOVIĆU O STAVU VLADE U ODNOSU NA DRAŽINU POLITIKU PREMA MUSLIMANIMA[1]

(Grb)
PREDSEDNIŠTVO VLADE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
DVK Br. 38
3. maja 1943
London

GENERALU MIHAILOVIĆU

Ovde je iz verodostojnih izvora stigla vest da ste izdali naredbu da se u Bosni a naročito u Novopazarskom Sandžaku pobiju svi imućniji Muslimani i da ste u isto vreme stavili na znanje da će posle rata svi bosanski Muslimani biti preseljeni u Tursku.[2]

Ja sam primio s najvećom rezervom ove vesti jer znam prema vašim izveštajima da ste tražili saradnju sa Muslimanima i da ste je u nekoliko bili i postigli. Prema tome sklon sam verovati da pomenute vesti šire sami Muslimani iz straha od odmazde za pokolje Srba koji se jednim delom stavljaju na račun Muslimana. Ipak zato smatram za potrebno da vam svratim pažnju na sve štetne posledice koje bi raspirivanje mržnje između pravoslavnih i Muslimana moglo imati.

Razdor između Hrvata — Srba, kao i borba između četnika i partizana stvara ovde uverenje da se Jugoslavija, zbog nedovoljnog moralnog jedinstva ne može održati. To bi se uve-

[1] **Kopija originala (pisana na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 281, reg. br. 20/1-2.**

[2] **Vidi u prilogu II, dok. br. 9.**

renje samo još pojačalo ako bi se još otvorio i jedan verski rat između pravoslavnih i Muslimana.

S pogledom na ulogu koju Turska ima u međunarodnoj politici, kao i na ulogu koju može dobiti u idućim ratnim događajima, naš položaj na diplomatskom polju bio bi jako otežan ako bi se vama kao ministru vojske mogle pripisati neprijateljske namere prema Muslimanima. Ja se čvrsto nadam da ćete Vi ostati i dalje pri vašoj dosadašnjoj pomirljivoj politici prema Muslimanima i da ćete naći načina da demantujete glasove koji se šire u protivnom smislu. Bilo bi mi vrlo potrebno da vaš odgovor dobijem što pre.

VK Trideset osam — Jovanović

Predsednik Ministarskog saveta i
Zastupnik Ministra vojske,
mornarice i vazduhoplovstva,
S. **J.**

BR. 10

SAOPSTENJE VLADE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE OD 11. MAJA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O STAVU I ZAHTEVIMA VLADE VELIKE BRITANIJE ZA ANGAŽOVANJE ČETNIKA U BORBI PROTIV OKUPATORA[1]

(Grb)
PRETSEDNIŠTVO VLADE
KRALJEVINE JUGOSLAVIJE
D.V.K. Br. 40
11 maja 1943 g.
London.

308[2]

ĐENERALU MIHAILOVIĆU

Britanska vlada zamolila me je da vam od njene strane dostavim sledeću komunikaciju:

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, reg. br. 20/1-4, k. 281. Varijanta ove »note« na engleskom jeziku nalazi se u Arhivu VII, P.R.O, F.O, 70371/37585, R. 4186.**

[2] **Brojka je napisana olovkom.**

»Prvo. Vlada Njegovog Veličanstva nada se da će uskoro biti u stanju da pošalje deneralu Mihailoviću materijalnu pomoć u mnogo većem obimu nego što je to činila dosada. Ipak pre nego što bi učinila dalje korake bilo u izrađivanju planova za kooperaciju sa đeneralom Mihailovićem bilo u dostavljanju veće količine materijala, vlada Njegovog Veličanstva mora biti uverena da između nje i đenerala Mihailovića postoji potpun sporazum u sledećim tačkama:

a) Primarni objekt pokreta đenerala Mihailovića mora biti otpor Osovini. U tom cilju očevidno je potrebno da on koncentriše svoje snage na izgradnji jedne organizacije koja može dati maksimum pomoći savezničkoj stvari i da se neće dati odvući od tog zadatka iz obzira prema unutrašnjim razmiricama. Njegovi su neprijatelji Osovina a ako ima elemenata otpora s kojim on ne može da sarađuje on mora gledati da izbegava sukobe sa njima.

b) Mora postojati najtešnja i najstalnija saradnja između đenerala Mihailovića i Vrhovne komande Britanskih trupa na srednjem istoku preko pukovnika Belia kome je poveren zadatak da pretstavlja Britansku komandu i da dejstvuje kao tumač njenih pogleda i namera u stavu đenerala Mihailovića[3]. Koordinacija respektivnih planova ima da ide preko pukovnika Belia. Vlada Njegovog Veličanstva polaže naročitu važnost ovoj tački.

c) Svaka saradnja mora sada prestati s Talijanima niti može biti kontakta ili kolaboracije sa đeneralom Nedićem. Odstupanje od ovog pravila može biti samo posle prethodnog saslušanja Britanske Vrhovne komande preko pukovnika Belia a sa odobrenjem Britanske i Jugoslovenske vlade.

d) Naročiti napori moraju se učiniti da bi se došlo do kooperacije sa gerilskim grupama u Hrvatskoj i Slovenačkoj protiv Osovine i niukom slučaju ne mogu se preduzeti operacije protivu Hrvata i Slovenaca osim protiv onih koji aktivno sarađuju sa Osovinom. Valja ukazati potporu onim Britanskim oficirima koji bi bili određeni da stupe u vezu sa hrvatskim i slovenačkim grupama u cilju ujedinjavanja Jugoslovenskog otpora.

e) Uzima se u obzir teškoća da se odjednom, prekine borba s partizanima ukoliko se oni razlikuju od hrvatske i slovenačke gerile, ali od savezničke akcije ne može se očekivati pun i brz uspeh u onoj teritoriji gde građanski rat besni između dve grupe koje su obadve u borbi sa Osovinom. Stoga moraju svi oni

[3] **Pukovnik Bejli je 28. maja 1943. predao Draži Mihailoviću poruku Komande britanskih trupa na Srednjem istoku. Vidi u prilogu II, dok. br. 11.**

kojih se to tiče preduzeti svaki napor da se dođe do mirnih odnosa s partizanima i u svakom slučaju đeneral Mihailović imao bi da vodi protiv njih operacije samo onda ako bi to bilo potrebno radi samoodbrane.

f) Đeneral Mihailović treba što brže može da počne sa diskusijom o načinu i sredstvima izvođenja gornjeg plana sa pukovnikom Beliem kome je jedan prepis ovoga saopštenja telegrafisan i koji će dobiti potrebna uputstva od Britanske Vrhovne komande na srednjem istoku i od Vlade Njegovog Veličanstva. Ova diskusija imala bi za cilj da detaljno razradi zajednički program otpora i da takođe obuhvati plan o broju i rasporedu drugih misija pod komandom pukovnika Belia koje će biti ustanovljene što pre da bi se potpomoglo organizovanje Jugoslovenskog otpora kao jedne celine.

Drugo. Britanska vojna komanda na prvom mestu je zainteresovana za prinos koji pokreti otpora u okupiranim krajevima mogu učiniti za produženje rata. Prema tome pod uslovom da đeneral Mihailović prihvati sporazum izložen u tački prvoj i bude voljan da doprinese koliko od njega zavisi zajedničkoj stvari pod pomenutim uslovima, njegov pokret dobiće maksimum moralne i materijalne potpore koju vlada Njegovog Veličanstva može imati na svom raspoloženju za taj cilj. U tom slučaju vlada Njegovog Veličanstva namerava da pojača misiju pukovnika Belia šaljući i druge britanske vojne vazduhoplovne i pomorske oficire. Vlada Njegovog Veličanstva takođe je voljna da pošalje đeneralu Mihailoviću jedan broj jugoslovenskih oficira saobrazno aranžmanima koji su već pretreseni između nje i Jugoslovenske vlade. Ona će to učiniti čim đeneral Mihailović bude dao svoj pristanak.«

Ja se nadam da ćete moći da prihvatite sporazum koji Britanska vlada predlaže u gornjoj poruci. Pri kraju ja Vas molim da imate na umu da se približujemo novoj fazi rata da u toj fazi naš narod stoji pred velikim zadacima i da još više nego dosada uspeh ne samo naše narodne nego i opšte savezničke stvari zavisi umnogome i od vas lično. Nije potrebno dodati da kraljevska vlada ima puno poverenje u vašu odlučnost i uviđavnost koju ste vi posvedočili u mnogobrojnim i izuzetno teškim prilikama.

VK četrdeset — Jovanović.

Predsednik Ministarskog saveta i
Zastupnik Ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva,
S. Jovanović

PRILOG II

DOKUMENTI VELIKE BRITANIJE 1943.

BR. 1

TELEGRAM BRITANSKOG PUKOVNIKA BEJLIJA OD 15. FEBRUARA 1943. O AKTIVNOSTIMA ČETNIKA U BOSNI I NJIHOVIM PREGOVORIMA SA ITALIJANIMA[1]

KOPIJA TELEGRAMA KOJI JE PUKOVNIK BAILEY POSLAO DANA 15. 2. 1943.

1. Mihailović insistira na tome da su u Istočnoj Bosni ostale samo male grupice Partizana »koje je moja jedinica izolovala i onesposobila«. Te grupe se uglavnom nalaze u Šekoviću[2], 12 km. severo-istočno od Kladnja. Tvrdi da se glavne borbe odvijaju na teritoriji Bosne, u svakom slučaju u istočnom delu Bosne, što ja sa ove pozicije nisam u stanju da samostalno procenim[3].
2. Mihailovićeve jedinice iz Kalinovika su, bez sumnje, aktivne u centralnoj Bosni[4]. Navodno, bore se protiv Ustaša, ali u izvesnoj meri i protiv hrvatskih seljaka i, moguće, protiv Partizana. Štaviše, ja ne verujem da je on u sukobu sa bandama HSS.
3. Nedavni pregovori koje su Četnici vodili sa Italijanima — da se Četnici prebace iz Nikšića i Kolašina na teritoriju Bosne gde bi se borili protiv Partizana — propali su u zadnjem momentu, verovatno na insistiranje Nemaca[3]. Moguće je da Nemci ne žele koncentraciju snaga u Bosni pogotovu kada se ima u vidu njihova očigledna namera da očiste ćelu oblast sve do Splita.
4. Posle vojnih uspeha Rusa, i donekle, posle nekih argumenata koje sam ja izneo, Mihailović počinje da menja svoju politiku prema Partizanima. Izjavljuje, a ja sam spreman da u to poverujem, da je već dao instrukcije svojim komandantima da stoje po strani u borbama između Ustaša i Partizana. Naravno, on je svojim komandantima dao instrukcije da, ukoliko Nemci uspeju da isteraju Partizane iz »Samostalne Republike«,[6] ovi odmah uđu i okupiraju tu teritoriju. Međutim, veliko je pitanje da li će on moći da adekvatno sprovede ta naređenja.

[1] Kseroks kopija telegrama P.R.O., F.O. u Arhivu VII, k. 70371/ /37579.

[2] Na prostoru Šekovića operisala je 6. istočnobosanska NOU brigada.

[3] Bejli se tada nalazio u Lipovu.

[4] Vidi dok. br. 1, 42 i 48.

[5] Vidi dok. br. 5, 6, 25, 28, 42 i 48.

[6] Odnosi se na slobodnu teritoriju u zapadnoj Bosni, Lici i Kordunu, koja se nazivala i «-Bihaćka republika«.

5. Neprekidne gerilske borbe se odvijaju na teritoriji cele Bosne i teško je odgonetnuti ko je kome neprijatelj u ovoj mnogostranoj borbi, naročito kada je dostupno vrlo malo objektivnih informacija. Detalji o broju učesnika u borbi se mogu prikupiti, ali osnovna teškoća leži u tome da se mora praviti razlika između Četnika, Ustaša, Partizana, HSS, Srba i Bosanaca, o čemu postoje tri različita verovanja, tako da je gotovo nemoguće doneti čvrste i brze zaključke, ili pak logički doći do zaključka koje se snage otpora bore protiv sila Osovine.[7]
6. Uskoro ću poslati iscrpniji izveštaj o situaciji u Bosni.

BR. 2

IZVEŠTAJ ŠEFA BRITANSKE VOJNE MISIJE O GOVORU DRAŽE MIHAILOVIĆA OD 28. FEBRUARA 1943.[1]

Strogo poverljivo.

I. Na dan 28 februara u kući mesnog pretsednika opštine, Mihailović i njegov štab, četnici i činovnici iz Kolašina, kao i seljaci iz okolnih sela bili su prisutni. M. se koristio ovim polu-zvaničnom prilikom da održi jednu nezvaničnu, veoma ogorčenu tiradu protiv Britanaca i Amerikanaca i protiv saradnje sa saveznicima uopšte. Tirada je trajala skoro 30 minuta i tekla je ovako:

(a) Srbi su sada potpuno bez prijatelja, opkoljeni uniltarnjim i spoljnim neprijateljima, a sramno zanemareni od svojih tzv. saveznika. Radi svojih strategijskih ciljeva Englezi guraju Srbe bez ikakve namere da im ukažu pomoć ni sada ni u buduće. Englezi se bezosećajno bore u Jugoslaviji do poslednjeg Srbina, a bez ikakve štete po sebe. Oni se trude da kupe Srpsku krv po ceni neznatnih pošiljki oružja. U isto vreme oni pokušavaju da slabe Srbe i odvrate ih od njihove pravične borbe protiv unutarnjih neprijatelja. On, M., neće nikada pristati na »ovu sramnu trgovinu tipičnu po englesku tradicionalnu perfidiju«. Sa oružjem koje je do sada primio od Britanaca on nebi mogao naoružati ni 200 ljudi. Britanska finansijska pomoć, kao i druge potpore su isto tako beznačajne.

[7] **Vidi u ovom prilogu dok. br. 4 i 9 i prilog I, dok. br. 9.**

[1] **Dokument (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ca, k. 20, reg. br. 4/3 (VK-Y-709/1).**

(b) Englezi ga stalno ponižavaju i kao narodnog vođu i kao izvor obaveštenja svojim stalnim probijanjem[2] da prihvate njegove izveštaje bez naknadne potvrde iz nezavisnih izvora; svojim stalnim odbijanjem da dadu novac na ime pomoći »milionima« gladnih u Bosni i Hercegovini bez drugih dokaza o tamošnjim prilikama, iako u stvari seljaci tamo gladuju samo zato što su oni hotimice sabotirali svoju žetvu po njegovoj naredbi, a pod britanskom presijom.

(v) Dalja ponižavanja su britansko odbijanje da njemu i njegovoj vojsci dadu neposrednu vezu sa jugoslovenskom vladom u Londonu (znatno unakaženom), i britanski zahtev da on njima polaže računa o utrošenom novcu iz izvora jugoslavenske vlade.

(g) Daleko od toga da su gosti, jugoslavenski kralj i vlada su u stvari zarobljenici. Oni su zarobljeni i zatvoreni od strane kraljevske britanske vlade, koja sramno povređuje jugoslav. suverenitet svojim direktnim pregovorima sa sovjetskom vladom o unutrašnjim jugoslavenskim problemima.

(d) B.B.C.[3] sa odvratnim cinizmom prestao je sa svojom potporom ukazivanom svetoj srpskoj stvari i sada funkcioniše kao agencija za reklamu za račun jedne grupe terorista zato što oni pružaju materijal za jeftinu senzaciju; zbog toga osovinske trupe vrše represalije nad srpskim stanovništvom u Hrvatskoj. Englezi vele da vole Kralja Petra II ali u isto vreme Forenj Of is i B.B.C. otvoreno potpomažu jednu grupu čije su antidinastičke namere jasno izražene stvaranjem Bihaćke Republike dok oni odbacuju istinski izveštaj o stvarnom stanju stvari u zemlji.

(đ) Američka štampa i demokracija otkrile su svoje prave ideje prema Evropi i svoje ogromno i žalosno nepoznavanje jugoslavenskih prilika i struja na Balkanu svojom izdajničkom denuncijacijom četničkog pokreta i svojom potporom Hrvata protiv Srba i komunista protiv četnika.

(e) Oblapornost saveznika za pre varu zasićena je prevremenim hipokritičnim i antijugoslavenskim akcijama partizana, dobro ali neka saveznici utuve da ništa šta oni mogu učiniti ili što prete da će učiniti neće odvratiti Srbe od njihove zakletve i svete dužnosti da iskorene partizane. Insistiranje saveznika da su partizani Srpstvo jeste samo jedna sramna laž. Uskoro neće biti više partizana u Hrvatskoj i Sloveniji. Neka saveznici dobro upamte da oni sada izgrađuju naslednu mržnju među Srbima prema sebi.

(ž) Sve dok Talijani budu jedini izvor pomoći, Saveznici

[2] **Verovatno treba da glasi: »odbijanjem«.**
[3] **B.B.C. (Britsh Broacoast Corporation).**

ništa ne mogu učiniti da on, M. izmeni svoj stav prema Talijanima. Njegovi neredovni neprijatelji su: partizani, ustaše, muslimani i Hrvati. Kada bude svršio s njima on će se obrnuti protiv Nemaca i Talijana; zatim će uspostaviti svoju sopstvenu iskrenu demokraciju u Jugoslaviji bez ikakve zahvalnosti prema zapadnim silama, čija se cinička hipokrizija ispoljava u odbijanju da se stave na njegovu stranu protiv partizana. On gorko žali što se nije pokazao boljim pan-Sloveninom. Posle rata on će radi [ti] za pan-Slovensko jedinstvo tako da se Sloveni mogu osvetiti zapadnim demokracijama za njihovo sadašnje eksploatisanje prolevanje slovenske krvi. Njemu nije više potrebna nikakva veza sa zapadnim demokratijama čiji je jedini cilj da dobiju ovaj rat na tuđi račun; treba pogledati na britanske zahteve za sabotažu kada svaki čovek zna da razaranje jedne jedine pruge staje živote stotine srpskih talaca.

II. Pred jednim trećim licem general je optužio britansku misiju da ona podmeće lažne izveštaje Kr. brit. vladi i besno je kritikovao činjenicu da je stvarno prestala pomoć koju mu je ona ukazivala.

Starešina misije komentariše da je ovo tvrđenje vrlo nezgodno, ali on veli da osim Vasića[4] i Lalatovića[5], koji su definitivno protiv Britanaca svi drugi računajući tu i samoga Mihailovića, priznaju da je on preterao. Starešina misije nije se dao izazvati te je M. bio primoran da prizna osornost svojih reči. Cim je svršio govor on se trudio da poreče da ima ikakvu nameru uspostaviti posle-ratnu diktaturu i tvrdio je da su Nemci i Talijani istinski fundamentalni neprijatelji Jugoslavije. Starešina britanske misije održao je odlučan, ali pomirljiy govor, koji je baš kada je došlo pogodno izazvao nesvesticu kod Mihailovića, te se tako sastanak zgodno završio.

III. U svojim komentarima starešina misije veli, da je M. planuo zbog oskudice britanske pomoći, zbog skorašnjeg govora na B.B.C., Mihailovićevog iskrenog ali površnog verovanja da su Srbi »masakrirani da bi se priredila jedna saveznička strategijska svečanost», i zbog američkih isečaka iz novina nedavno prispelih. Silovitost njegovog govora je posledica i njegovog stanja zdravlja i nerava. Verovatno je da su Vasić i kompanija priredili ovaj njegov ispad, koji pokazuje da je njima jasno koliko je slab njihov položaj. Ovaj ispad je pokušaj da se učeni britanska vlada i tako natera da primi sadašnje stanje stvari.

IV. Starešina misije zaključuje da je po cenu nekoliko neugodnih momenata uspeo da stvori povoljnu atmosferu za buduće pregovore.

[4] **Dragiša.**
[5] **Mirko.**

U međuvremenu jedan izveštaj iz Kaira pokazuje da je jedna grupa jugoslav. agraraca koja se sada nalazi na bliskom i srednjem istoku (a verovatno je u vezi sa svojim članovima u okupiranoj Jugoslaviji), sve zabrinutija zbog političkih namera generala M. Oni smatraju da je general pod Vasićevim i Mol je više vim[6] uticajem koji deluju kao instrumenat Velikih poslova Veli ko- Srb i zm a, i koji rade da uspostave diktaturu. Agrarci smatraju svoju sopstvenu stranku kao jedini elemenat sposoban da izvede izmirenje između krajnje desnice : Mihailović — Vasić i levice : partizana. Zato oni predlažu da Gavrilović i Tupanjanin treba da nagovore vladu u Londonu da naimenuje članove agrarne stranke kao »komitet za civilnu vladu« koji bi radio uporedo sa Mihailovićevom vojnom organizacijom.

(Napomena. Saznali smo da je sličan predlog, tj. da se viđeni agrarci treba da vrate u zemlju da bi vršili političke i civilne poslove u razmatranju od strane izvesnih Jugoslavena u Londonu.)

Mihailovićevo zdravlje

U vezi sa par. III pomenuto je da je oštrina Mihailovićevog ispada posledica stanja njegovog zdravlja i nerava. Starešina britanske misije koja je kod njega javlja sledeće pod 6. martom:

Đeneralovo zdravlje zadaje brige. Iako je žilav on nije snažan; dve godine u brdima proizvele su svoj efekt; on je potpuno iznuren i nedavno je imao srčanu bolest; on pogoršava stvari time što odbija da delegira vlast; ovo odbijanje je u stvari posledica njegove svesnosti svojih sopstvenih nedostataka, naročito u političkom pogledu, i svoga straha da će ga, ako bude raspodelio kontrolu, njegovi počinjeni nadmudriti i eksploatisati.

Ako se M. nervno skrha ili ako on umre, nastaće grabež oko vlasti i njegova će se organizacija kao celina raspasti, pošto mesni komandanti sigurno neće priznati autoritet makoga koji bude došao na njegovo mesto.

[6] **Stevan.**

BR. 3

OBAVEŠTENJE BRITANSKOG PUKOVNIKA BEJLIJA OD 3 MARTA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O PORUCI PUKOVNIKA ZERVASA[1]

3/3/1943

Gospodine ministre,

Pre par nedelja razgovarali smo o akciji u Grčkoj i vezama sa pukovnikom Zervas-om[2]. Tom prilikom sam obavestio svoga kolegu u Grčkoj, da je odgovor, koji je grčki pukovnik Vama uputio posle prijema Vaše poruke lanske godine, negde zalutao, te niste isti ni dobili.

Sada sam dobio od svoga kolege poruku od pukovnika Zervasa koja glasi:

»Molim Vas da budete dobri da predate gospodinu đeneralu Mihailoviću bratske pozdrave u ime moje i slobodne Grčke, njemu i junačkom srpstvu. Želim što skoriji dodir s njime radi utvrđivanja planova za zajedničku akciju uz saradnju Engleza«.

Moji su mu poslali i neke predloge za izvođenje jednog susreta između Vaših, grčkih i naših pretstavnika. O tome možemo podrobnije da razgovaramo kad budem došao gore[3]. Za sada sam hteo da Vam odmah izručim poruku.

Predlog gospodina Moljevića[4] primio sam, a već učinio potreban korak kod svojih.

Izvolite, gospodine Ministre, primiti izraz moga osobitog poštovanja

Vam odani
S. W. Bailey

[1] **Original (pisan mastilom, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 20, reg. br. 5/3 (VK-Y-710).**

[2] **Napoleon.**

[3] **Draža se tada nalazio u Gornjem Lipovu, dok je Bejli bio u Donjem Lipovu.**

[4] **Stevan.**

BR. 4

MEMORANDUM UPRAVE ZA SPECIJALNE OPERATIVNE ZADATKE OD 6. MARTA 1943. O DALJOJ PODRŠCI DRAZl MIHAILOVIĆU[1]

J U G O S L A V I J A

General Mihailović i Partizani

Memorandum S.O.E.[2] — Kairo
(zasnovano na telegramu od 6. marta 1943.)

1. Kairo daje kratak pregled procene situacije u Jugoslaviji.
   1. Mnogi partizani **nisu** Komunisti.
   2. Mihailović je još uvek najpogodnija osoba na koju možemo računati.
   3. Moramo ga savetovati da:
      a) Bude diskretan u kontaktima sa Italijanima;
      b) Otkloni izvesne nepoželjne elemente iz svoje okoline;
      c) Prihvati liberalniju i konstruktivni ju politiku;
      d) Pruži ruku Hrvatima.
   4. Partizanima treba da ukažemo poverenje jedino ako Mihailović zataji pošto mu pružimo materijalnu pomoć.
   5. P.W.E.[3] — Kairo je saglasan sa ovim.

2. **Partizani**

Partizani su aktivni u pružanju otpora silama Osovine u Srbiji. Usvojih su jedno konstruktivno načelo prema nacionalnim razlikama među Srbima, Hrvatima i Slovencima. U pokret su uključili neke od najboljih elemenata u zemlji i glavninu mlade inteligencije.

Međutim, moramo obratiti pažnju na tri momenta:

(a) Mada je njihov neposredan cilj da zemlju oslobode od sila Osovine, oni to u principu rade sa krajnjim ciljem da osnuju Socijalističku Republiku Jugoslaviju. U to nas u vera va njihova silovita politika, koja bazira na verovanju da će Rusija brzo postići pobeđu nad silama Osovine. Takva politika iscrpljuje zemlju i umanjuje njenu snagu otpora, što se može videti i iz Bailey-evog telegrama. Malo je verovatno da ih možemo odvratiti od ovog fanatičnog kursa, a taktika kojom se oni služe nama ne odgovara.

' Kseroks kopija u Arhivu VII, P.R.O., F.O, k. 4, 371/37581.

[2] Uprava za specijalne operativne zadatke (Special Operationes Executive).

[3] Uprava za vođenje političkog rata (Politilac War Establishment).

(b) Pitanje je koliko je Komunizam imao uspešan odjek i koliko im može pomoći da uspešno ujedine Srbe, Hrvate i Slovence na bazi federacije. To bi čak moglo i loše da se završi.

(c) Mnogi od njih, uključujući i one koji daju važnost njihovom pokretu, nisu komunisti po ubeđenju. Oni trenutno pomažu uglavnom zato što su najaktivniji elementi otpora. Međutim, nije za potcenjivanje činjenica da su sile Osovine imale i još uvek imaju znatne probleme zbog njihove aktivnosti.

3. General Mihailović

Za razliku od Partizana, general je pokazao želju da svoje snage sačuva sve do velikog finala i za posleratni period. On je srpski oficir koga loše savetuju ekstremni Velikosrbi, što nama u ovom trenutku predstavlja prepreku za ostvarivanje naše želje da ujedinimo aktivnosti sva tri naroda u njihovoj borbi protiv neprijatelja.

Iz razloga svrsishodnosti, on sklapa odnose sa određenim elementima u zemlji, koji su svim srcem za njega ali koji time ujedno žele sebe da zaštite. Sa naše tačke gledišta, ovi elementi su mu od najmanje koristi, a pomoć koju on dobija od njih je obezvređena činjenicom da su oni skloni da ga kompromituju kao nacionalnog vođu. Staviše, on sve one koji imaju liberalne poglede žigoše kao komuniste a njegovo obraćanji^sunarodnicima je veoma ograničeno. Konačno, on se priklonio Italijanima.

Međutim, po našem mišljenju, ne možemo se nadati da ćemo ga izmiriti sa Partizanima u Srbiji, bar ne za sada. Ukazivanje poverenja obema stranama istovremeno značilo bi samo dolivanje ulja na vatru i stoga se moramo odlučiti kome od njih ćemo dati našu pomoć.

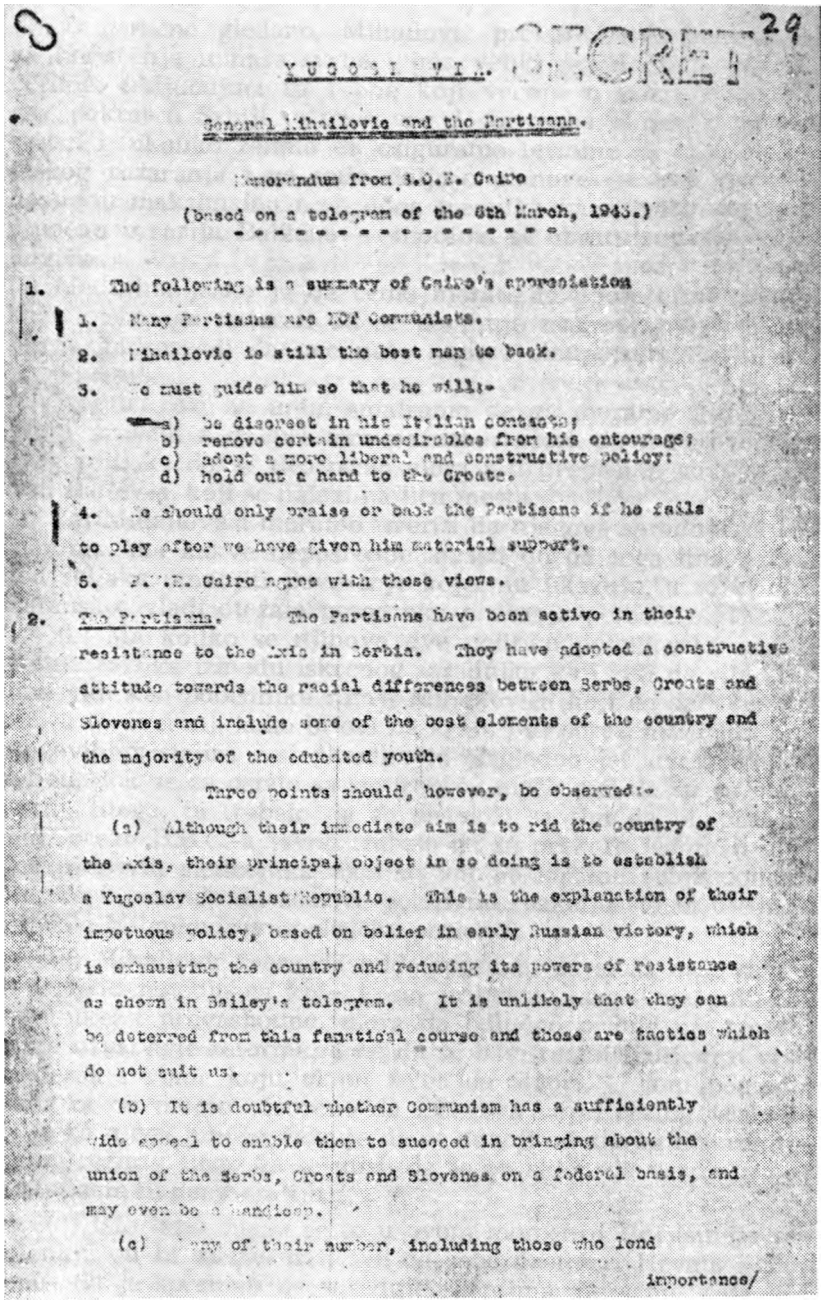
4. Politički zaključci

(1) Uprkos Mihailovićevim povlačenjima, moramo se odlučiti za njega. Na našu odluku su uticale sledeće činjenice:

(a) Politika Partizana nam ne odgovara, niti bi nam ikada bilo lako da ih podvedemo pod našu kontrolu;

(b) Mada imaju znatne snage u Bosni, njihov broj u Srbiji je do te mere smanjen da ne čine nikakvu alternaciju Mihailoviću;

(c) Ma koliko britanska vlada želela da izbegne konflikte sa sovjetskom vladom, koji bi nastali ako se Mihailoviću pruži pomoć na teritoriji Srbije, malo je verovatno da će ona ikada odlučiti da svesrdno pomogne Partizanima jer bi time Rusima utrli put za njihovu dominaciju. Staviše, prihvatanje ove politike bi značilo da britanska vlada odbacuje jugoslovensku vladu sa kojom je sada u savezu.

SECRET 29

YUGOSLAVIA.

General Mihailovic and the Partisans.

Memorandum from S.O.E. Cairo

(based on a telegram of the 6th March, 1943.)

1. The following is a summary of Cairo's appreciation

1. Many Partisans are NOT Communists.

2. Mihailovic is still the best man to back.

3. We must guide him so that he will:-

a) be discreet in his Italian contacts;
b) remove certain undesirables from his entourage;
c) adopt a more liberal and constructive policy;
d) hold out a hand to the Croats.

4. We should only praise or back the Partisans if he fails to play after we have given him material support.

5. S.O.E. Cairo agree with these views.

2. The Partisans. The Partisans have been active in their resistance to the Axis in Serbia. They have adopted a constructive attitude towards the racial differences between Serbs, Croats and Slovenes and include some of the best elements of the country and the majority of the educated youth.

Three points should, however, be observed:-

(a) Although their immediate aim is to rid the country of the Axis, their principal object in so doing is to establish a Yugoslav Socialist Republic. This is the explanation of their impetuous policy, based on belief in early Russian victory, which is exhausting the country and reducing its powers of resistance as shown in Bailey's telegram. It is unlikely that they can be deterred from this fanatical course and these are tactics which do not suit us.

(b) It is doubtful whether Communism has a sufficiently wide appeal to enable them to succeed in bringing about the union of the Serbs, Croats and Slovenes on a federal basis, and may even be a handicap.

(c) Many of their number, including those who lend

importance/

Fotokopija prve stranice dokumenta br. 4, priloga II

(2) Dugoročno gledano, Mihailović pretstavlja najbolji medij za korišćenje u naše svrhe i ima veliki potencijal u simpatizerima, uključujući tu i one koji veruju u monarhiju. Njegov pokret u Srbiji je uzeo već dosta maha, dobro je organizovan i, ukoliko želimo da osiguramo termine za ciljeve strateškog razaranja i za naše daljnje planove — koji treba da dostignu maksimalan nivo onog trenutka kada britanske trupe otpočnu invaziju Balkana — moramo se obratiti upravo Mihailoviću.

(3) Međutim, jasno je da ćemo morati da upotrebimo pritisak kako bismo ga naterali da se povinuje našim zahtevima i da bismo ga sprečili da ove naše napore zloupotrebi da bi sebe popularisao.

(4) Imajući ovo na umu, smatramo da ga moramo usmeriti u ovom pravcu, a da pri tom ne zaboravimo da u spro vođen ju ovog pritiska dobar deo posla mora biti prepušten sudu i proceni Bailey-a, koji se nalazi na licu mesta.

(a) Mihailovića moramo uveriti da njegova saradnja sa Rali j anima, ma kakve neposredne koristi on od toga imao, može kod seljaka umanjiti poverenje koje mu ukazuju, a to bi opet britanskoj vladi otežalo posao oko pružanja pomoći.

(b) Ma kohko se njihove dve politike podudarale, postoji znatna razlika između iskrenog saradnika koji želi da sile Osovine vidi kao pobednike rata i Mihailovića koji će dati sve, mi smo u to uvereni, kako bi ovi na kraju bili poraženi. Jedan broj njegovih pristalica i sledbenika je očigledno još uvek neopredeljen, dok se za ostale sa sigurnošću može reći da su za njega štetni. Stoga, bi trebalo da se on složi sa tim da bi, primera radi, preko B.B.C.-a javno trebalo da se prekore jedan ili dvojica njegovih sledbenika ukoliko oni ne izmene svoje ponašanje. To bi moralo da izazove pozitivnu reakciju što bi ujedno i osnažilo Mihailovićevu političku poziciju.

(c) Mihailović mora da bude spreman da sluša naše savete u pogledu pojedinaca koje je on prihvatio kao svoje političke savetnike, i prevashodno, mora da odlučno prione na sprovođenje društvene reforme, a ne da se bavi razmišljanjem o vrsti uređenja i vlade koju bi on želeo da stvori. U tom pogledu, mada bi on morao otvoreno da izbegava vojni režim, jasno je da je za njega mnogo važnije da se odvoji od starog diskreditovanog režima, nego da se misli da je on sklon da veruje u autoritatizam ili demokratiju.

(d) Isto tako, mada se to u ovom momentu čini isuviše savršenim, on bi mogao dati sve od sebe da uveri Hrvate i Slovence da je spreman da sarađuje sa njima, ne samo sada već i prilikom stvaranja posleratne države u kojoj bi oni imali jed-

naka prava. Ovo bi ga verovatno i obavezalo da zauzme jedan čvršći stav prema Italijanima i da bude aktivniji u svom pokretu otpora.

5. Akcije koje se preporučuju

(a) Očigledno je da će Mihailoviću trebati vremena da sve ove zahteve razmotri i ostvari. Međutim, jasno je i da je njemu potreban vodič u formulisanju politike koju bi mase prihvatile i mi predlažemo da, imajući u vidu ovo, skiciramo program koji bismo mogli da pošaljemo Bailey-u, pošto ga odobri Ministarstvo inostranih poslova.

(b) Naravno, sasvim je jasno da se ne možemo nadati da ćemo Mihailovića u potpunosti pridobiti ukoliko nismo u mogućnosti da mu pružimo adekvatnu materijalnu pomoć.

(c) Oružje zvanične britanske propagande se mora upotrebiti na ispravan način i u pravo vreme. Ne treba ga koristiti da u ovom momentu veličamo Partizane — kad već nismo održali obećanje koje smo im dali — već kao instrument da Mihailovića obradimo i da ga, ako treba, i pretnjama ubedimo da ćemo, zavisno od toga kako nalažu okolnosti, prekinuti ili dati našu moralnu podršku.

(d) Vojnim krugovima u Londonu, za koje se zna da su pristalice režima, ne sme biti dopušteno da B.B.C. koriste za širenje svojih Velikosrpskih ideja. Ljudi koji kontrolišu B.B.C. moraju u potpunosti da razmotre stavove onih koji su spremni da obrađuju i kontrolišu Mihailovića.

(e) Ako se ova bliska saradnja ostvari i ako se obezbede odgovarajući avioni, postoji dobra perspektiva da se Mihailovićeva pozicija u Srbiji učvrsti i tako on pristane na naše ušlo ve. Staviše, veruje se da će Partizani pod vodstvom Tita tada izgubiti mnoge svoje sledbenike, što predstavlja jedino praktično rešenje postojećih sukoba između Mihailovića i Partizana.

(f) Takođe bi moglo biti moguće đa mi Karađorđevića iskoristimo za naše ciljeve (više nego za njegove). Ubeđeni smo da ćemo vođenjem ove politike i uključivanjem britanske strane na područjima Hrvatske i Slovenije stvoriti mnogo veće šanse da se ova tri naroda izjednače.

6. P.W.E.

P.W.E. je video ovaj telegram i u potpunosti se složio sa tekstom. Oni će svoje stavove telegrafisati pošto o tome prođiskutuju sa nama.

BR. 5

TELEGRAM BRITANSKOG PUKOVNIKA BEJLIJA OD 15. MARTA 1943. O BROJNOM STANJU ČETNIKA ANGAŽOVANIH U BORBAMA PROTIV NOVJ U DOLINI NERETVE[1]

15. mart 1943

Tekst telegrama koji je Bailey poslao 15. marta 1943.

Danas sam od zvaničnih izvora dobio informaciju da ukupan broj Četnika, koji se u ovom trenutku bore protiv Partizana iznosi 13.0 0 0[2]. Operacijama komanduje Ostojić iz Hercegovine. Borbe su sada znatno bliže mestu gde se ja nalazim.

Pukovnik Bailey

BR. 6

TELEGRAM BRITANSKOG PUKOVNIKA BEJLIJA OD 3. APRILA 1943. O NEPOSREDNOM MIHAILOVIĆEVOM KOMANDOVANJU ČETNICIMA U BORBAMA PROTIV NOVJ KOD FOCE[1]

KOPIJA TELEGRAMA KOJI JE PUKOVNIK BAILEY POSLAO DANA 3. APRILA

A. Tri puta sam, za zadnjih deset dana, obaveštavao Mihailovića da moram sa njim da razgovaram o važnim pitanjima i tom prilikom nagovestio da sam spreman da dođem lično kod njega u Foču[2], ili pak da se nađemo negde na pola puta ukoliko zbog trenutnih preokupacija nije u mogućnosti da se brzo vrati.

B. Nisam dobio nikakav odgovor i nemam predstave kada ću ga ponovo videti. Odsutan je već tri nedelje[3].

[1] Kseroks kopija u Arhivu VII, P.R.O., F.O, k. 4, 371/37581.

[2] Isti broj četnika naveo je Bejli u telegramu od 23. marta 1943. (Arhiv VII, P.R.O., F.O k. 4, 371/37582). Pobliže o broju četnika angažovanih u dolini Neretve u navedeno vreme vidi dok. br. 85 i 92.

' Kseroks kopija u Arhivu VII, P.R.O., F.O, k. 4, 371/37583.

[2] Draža Mihailović se tih dana nalazio kod Foče odakle je neposredno komandovao četnicima u borbama protiv snaga Glavne operativne grupe NOVJ. Vidi dok. br. 105, 106, 107, 114, 119, 120, 121 i 123.

[3] Mihailović je napustio Lipovo 16. marta i otputovao preko Foče u Kalinovik

C. Praktično, on mi je dao voljno. Nisam u mogućnosti da sa njim raspravljam o pitanjima koja se odnose na dolazak jugoslovenskih oficira. Misija bi trebalo da se usmeri na nešto drugo. Najhitniji u ovom momentu su Hadson-ova grčka šema, mogući poduhvati u Sloveniji i izvesni vidovi finansiranja — ništa od toga ne nameravam da dostavim Mihailoviću preko njegovih unutrašnjih veza iz razloga bezbednosti, niti ću o tome da raspravljam sa njegovim zamenikom.[4]

D. Molim vas da od Londona zatražite da kod jugoslovenske vlade sredi da oni narede Mihailoviću da se lično sastane sa mnom, bez odlaganja, u cilju nalaženja zajedničkog jezika u ovom zajedničkom zadatku i u cilju poboljšanja opštih odnosa, kraj telegrama

[5]U potpunosti podržavam Bailey-ev zahtev i ocenjujem da situacija nalaže najhitniju akciju od strane britanske vlade. Jasno je da Mihailović sada lično komanduje u borbi za odbranu Foče i nada se da će moći da izbegne kontakt sa Bailey-em dok ne uspe da se oslobodi pritiska Partizana. Ukoliko Partizani, što izgleda veoma verovatno, nastave da razbijaju redove Četnika slažemo se sa Bailey-evim mišljenjem da bi ga u tom slučaju Mihailović mogao da ostavi na cedilu.

BR. 7

PISMO BRITANSKOG AMBASADORA KOD JUGOSLOVENSKE KRALJEVSKE VLADE OD 12. APRILA 1943. HOVARDU DUGLASU O STAVU PREMA HADSONOVIM IZVEŠTAJIMA[1]

Sedište britanske ambasade
za odnose sa Jugoslavijom,
45, Lowndes Square, S.W.I.,

F.0.278 12 april, 1943.

Dragi moj Douglas-e[2],

Od Pearson-a[3] sam dobio kopiju pisma koje je i tebi poslao 9. aprila pod Br. JSAP/JU/1339. U pismu mi je priložio i dve velike prepiske od Hadson-a — jedna ima 26, a druga 10 gusto kucanih strana.

[4] Tada je Mihailovića zamenjivao major Mirko Lalatović.
[5] Redakcija nije utvrdila ko je dopisao sledeći tekst.

[1] Kseroks kopija u Arhivu VII, P.R.O., F.O, k. 4, 70-371/37583.
[2] Hovard Duglas (Howard D[a]uglas).
[3] Pirson, iz SOE.

2. Do sada sam imao vremena da sa priličnom pažnjom pročitam samo prvu prepisku. Veliki deo svega toga mi se čini veoma nepovezanim, a isto tako mi se čini da dobar deo rečenica nema mnogo smisla. Možda je to zbog žurbe u pisanju a jednim delom bi moglo biti i zbog grešaka u prevođenju.

3. Priznajem da nisam mnogo iznenađen podatkom da je Mihailović vodio prljavu igru sa Hadson-om. Koliko sam ja u stanju da vidim, mislim da se Hadson upustio u posao sa veoma jakom opozicijom. U izveštaju se veoma mnogo govori o Mihailoviću kao »reakcionarnoj strani«, a delovi koji se odnose na »ideologiju Četnika« po meni su veoma potcenjivački. Prilično sam se zabavio onim što je napisao o partizanskim vođama na strani 8, a posebno sledećom rečenicom: »Stekao sam veoma visoko mišljenje o Titu, Arsi Jovanoviću i Đilasu. Oni su praktični borci za temeljnu društvenu revoluciju na čijem čelu su oni lično.« S druge strane, na kraju strane 7 imamo jedan iskreniji pasus u kome Hadson kaže: »Partizanske vođe su ambiciozni revolucionari čija poh tika bazira na ideji da će im Rusi pružiti pomoć ukoliko kraj rata dočekaju kao vodeći ljudi u borbi protiv sila Osovine i ukoliko budu imali neke slobodne teritorije.« Uprkos ovome, čini mi se da je Hadson preterano spreman da se založi za partizansko pitanje. Na primer, kada navodi jedan *partizanski pamflet*[4] pod naslovom »Pakao ili Komunizam« on ga karakteriše kao izvor »pouzdanih statističkih podataka«. Kasnije, kada kritikuje Mihailovića, on na strani 11 kaže: »Adut sila Osovine je da će Mihailović sigurno sarađivati sa njima i da će se oslanjati na njihovu pomoć kako bi se oslobodio najžešće opozicije kada bude sprovodio svoju politiku u posleratnom Beogradu«. Ukoliko je ovo Hadson-ovo gledište onda je veoma iznenađujuće to da je Mihailović pokušao da ga se otarasi.

4. Još više zabrinjavajuće deluje deo izveštaja na strani 12 gde on kaže da četnička, partizanska i nemačka propaganda imaju isti stav u kritikama »protiv demokratije zapadnih sila, koje, budući nesposobne da obezbede mir na Balkanu, što je vrlo očigledno, nameravaju da se uskoro sukobe sa komunističkom Rusijom i da pokušaju da osnuju jednu državu od više naroda — što bi za Srbiju značilo sraman pad.« Kritika Mihailovićeve neaktivnosti, na strani 13, meni izgleda preterano žestoka i ogorčena. Na prethodnim stranicama ovog izveštaja izgledalo je da Hadson ceni mišljenje da bi svaka nezrela aktivnost sa Mihailovićeve strane bila pogubna po njega i čak je na račun Partizana bilo kritike da napadaju

[4] **Dve reči podvučene, a ispod toga dopisano rukom: »A to nije partizanski već četnički pamflet«.**

Nemce pre nego što su sigurni na kojim se pozicijama nalaze. Meni se čini da su optužbe u pogledu Mihailovićeve neaktivnosti nepoštene.

5. Uzgred budi rečeno, primećujem da se na strani 17 nalazi sugestija da bi se preko B.B.C.-a mogla da vrši propaganda; to bi možda i bilo od neke koristi, ali nema sumnje da će to moći da zaživi tek kada se ovaj izveštaj podrobnije prouči.

6. Na strani 18 se govori o Vasićevim[5] člancima u »Ravnoj Gori«, za koje mislim da bismo mogli da ih razmotrimo sa Jovanovićem[6] ovde. Iz Pearson-ovog pisma koje mi je poslao 8. aprila pod Br. JSAP (JU) 3158, a kopiju tog pisma si dobio i ti, jasno proizilazi — što se može videti i iz drugih korespondencija — da je Vasić Mihailovićev zao duh. Sigurno je da je članak u »Ravnoj Gori« toliko loš da se može korisno upotrebiti da Jovanović po tom pitanju pošalje jedan oštar telegram Mihailoviću.

7. Na strani 20 se govori o interesantnim pogledima u vezi politike Velike Srbije,[7] delimično zbog toga što izgleda da se oni slažu sa politikom koju Fotić[8] brani, a jednim delom i zbog toga što oni čak spominju i nekakvu šemu koju je jednom prilikom postavio Milan Gavrilović, kao put spajanja Srbije sa Čehoslovačkom. Ali, ovaj deo izveštaja postaje toliko nepovezan da se vrlo teško može pratiti, a ja mislim i da je prepun grešaka. Na primer, prva rečenica poslednjeg paragrafa na strani 20, po meni, predstavlja potpunu besmislicu.

8. Ovdašnja jugoslo venska vlada u velikoj meri navodi nemačke izjave — na strani 21 — kao dokaz da Nemci Mihailovića smatraju za svog glavnog neprijatelja. Međutim, Nedićeve izjave o davanju pomoći Nemcima su veoma interesantne i daju strašnu sliku o situaciji u okupiranoj Srbiji.

9. Hadson-ova veza sa Božom Javorskim, kako je opisano na strani 24 (naročito u poslednjem paragrafu), meni izgleda veoma čudnovata. Izgleda kao da je postojala izvesna doza bratimljenja sa Nemcima, mada najverovatnije ne na tako visokom nivou na kakvom je bilo bratimljenje sa Italij anima.

10. Podatak na strani 26 da je Mihailovića B.B.C. proizveo u Ministra rata deluje krajnje zbunjujuće. Predpostavljam

[5] **Dragiša Vasić.**
[6] **Slobodan.**
[7] **Vidi knj. 1, dok. br. 1.**
[8] **Konstantin.**

da se tu radi čisto o Hadson-ovom načinu izražavanja. Ukoliko nije to u pitanju, onda ovaj podatak prilično sugerira da slučaj vlade u Engleskoj u velikoj meri nije imao odjeka.

11. Poslednja dva paragrafa na strani 26 sadrže Hadson--ove preporuke koje mi izgledaju veoma nesigurno, kako, u stvari, izgleda i ceo ovaj izveštaj. Pretpostavljam da akcije koje su u ovom izveštaju sugerirane neće ni biti poduzete.

12. Nastavljam sa čitanjem drugog izveštaja. Imam još toliko toga da uradim! Bojim se da su ovo samo nabacane opaske, ali sam pretpostavio da bi ti voleo da odmah znaš moju reakciju na ovaj izveštaj.

Iskreno tvoj,
George Rendel

BR. 8

PISMO BRITANSKOG AMBASADORA KOD JUGOSLOVENSKE KRALJEVSKE VLADE OD 22. APRILA 1943. HOVARDU DUGLASU O RAZGOVORIMA SA SLOBODANOM JOVANOVICEM U VEZI ODNOSA SA MIHAILOVlCEM[1]

Sedište britanske ambasade
za odnose sa Jugoslavijom
45, Lowndes Square, S.W.I.,
22 april, 1943.

F.0.304
HITNO

Dragi moj Douglas-e,

Kako smo se ti, Pearson i ja jutros dogovorili, večeras sam otišao do Jovanovića i objasnio mu naš stav u pogledu opštih direktiva koje treba poslati Mihailoviću.[2]

2. Rekao sam da pitanje vojnih operacija saveznika u jugo-istočnoj Evropi sada već počinje da biva stvar prakse i da su, stoga, britanske vojne vlasti do detalja razradile vojne planove. Mihailović i snage otpora u Jugoslaviji mogu

[1] **Kseroks kopija u Arhivu VII, P.R.O., F.O, k. 4, 70-371/37584.**
[2] **Vidi u ovom prilogu dok. br. 11.**

odigrati veoma važnu ulogu u realizovanju ovih planova; međutim, to se može pravilno ostvariti jedino ako se njihove aktivnosti usaglase sa glavnom šemom operacija.

3. Štaviše, sada smo u situaciji da Mihailoviću pošaljemo znatno veću pomoć nego što smo bili u mogućnosti ranije. U stvari, nedavno smo uspeli da u Jugoslaviju pošaljemo još neke misije, i sa tim u vezi, ja sam ti naveo Pearson-ovu izjavu u pismu Br. JSAP (JU) 1407 od 21. aprila, u kojoj on kaže da je Mihailović lično bio veoma zahvalan za naše nedavne napore. Ali, pre pravljenja bilo kakvog detaljnog plana za saradnju sa Mihailovićem u operacijama koje saveznici nameravaju da preduzmu u Jugoslaviji, ili donošenja odluke da mu se pošalje pomoć i materijal u većoj meri nego do sada, neophodno je da se reše mnoga pitanja.

4. Njegovi odnosi sa Bailey-vom misijom moraju potpuno da se raščiste. Dosadašnja pozicija ove misije je bila potpuno nezadovoljavajuća. Od Bailey-a se vrlo često krilo šta Mihailović preduzima, a nedavno nije bio u mogućnosti da stupi u kontakt sa njim gotovo četiri nedelje. Pozicija misije mora biti razjašnjena i Mihailović mora da shvati da po svim važnim pitanjima mora da konsultuje Bailey-a i da se upravlja po njegovim savetima.

5. Drugo pitanje je pitanje Mihailovićevog odnosa sa Partizanima. Mi smo sasvim shvatili da će Mihailović možda morati da se brani od njihovih neopravdanih napada i da možda neće biti u mogućnosti da odmah spreči to neprijateljstvo. Ali, ovaj građanski rat koji uzima sve više maha upravo ide na ruku neprijatelju i, zaista, postoje dokazi koji pokazuju da su Nemci i Italijani podstrekivali taj sukob tako što su protivničke strane snabdevali oružjem.[3] Osnovno je da Mihailović ne sme da preduzima akcije protiv Partizana osim u krajnjoj nuždi, i da Bailey-a mora da ubedi u to da je svaka akcija koju je preduzeo bila neizbežna i čisto iz samo-odbrane.

6. Isto ovo treba primeniti i kod njegovih odnosa sa Italijanima. Koliko Jovanović zna, do saradnje sa Italijanima je došlo isključivo zbog neopredeljenosti. Moguće je da je Mihailović osetio da ne može aktivno da se upusti u borbu protiv Italijana i Nemaca u vreme dok ga Partizani napadaju. Ali, on je otišao mnogo daleko u tim odnosima i, ma kakvi razlozi bili, rezultat svega toga je da se stvorila nedoumica i nesigurost kod britanskih vojnih vlasti po pitanju Mihailovi-

[3] **Četnike su legalnim putem Italijani snabdevali oružjem i opremom. Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije je do oružja dolazila isključivo u borbama protiv okupatora i njihovih slugu.**

ćevog stava. Ove sumnje moraju biti otklonjene ako se planira da Mihailović odigra pravu ulogu u saradnji sa našim snagama u borbi za oslobođenje Jugoslavije, a to jedino može biti učinjeno ako on postigne potpunu saglasnost sa Bailey-em po pitanju njegovih odnosa sa Italijanima.

7. Jovanović je u toku ovih objašnjenja postavio nekoliko pitanja, ali uopšte uzeto, razgovor je prihvatio krajnje dobro. On je zatim upitao zar nije i sam već dobar deo tih pitanja razmotrio u dugačkom telegramu (D.V.K.33)[4] koji je poslao Mihailoviću posle Cerčilovih opaski 29. marta. Odgovorio sam mu da je telegram bio vrlo uopšten i da kao takav ne zahteva detaljan odgovor. Sada je neophodno da se problemi bliže razmotre i da se naš budući odnos prema Mihailoviću razradi u praktičnim detaljima. Jovanović u vezi sa ovim nije reagovao. Na momenat mi se učinilo da je on pomisho da mi predlažemo da Bailey preduzme komandu nad Mihailovićem. Objasnio sam mu da tako nešto uopšte nije po sredi, ali da se radi o tome da Mihailovićeve aktivnosti moraju, to je sasvim jasno, da se uklapaju u glavni plan naših operacija i da se sa njima usaglašava, ukoliko žele da nam budu od nekakve pomoći i koristi i ukoliko hoće da nas ubeđe u opravdanost davanja pune pomoći sa naše strane.

8. Jovanović je rekao da je u potpunosti saglasan. Rekao je da je očigledno da je neophodno da se preduzme sve kako bi se građanski rat između Mihailovića i partizana što pre moguće okončao. Kakva god politička izvinjenja postojala za takvo ponašanje, i koliko god partizani uzimah inicijativu u napadanju Mihailovića (Jovanović misli da je to u pitanju), sa vojne tačke gledišta ovo neprijateljstvo predstavlja veliku grešku i od toga jedino neprijatelj može da ima koristi, šta više, to komplikuje i ugrožava odnose Jugoslavije sa Rusijom. Međutim, Jovanović sumnja da bi bilo dovoljno da se Mihailoviću samo kaže da obuzda daljnje vojne akcije. Najbolje bi bilo kada bi Bailey mogao da posreduje i kada bi Mihailović i partizani mogli da svaki posebno drži svoje područje na kojem vrše akcije. Naravno, pojavio se problem da su Nemci saterali partizane na jug što je neminovno dovelo do njihovog konflikta sa Mihailovićem, a to je upravo ono što su Nemci i želeh.

9. U svakom slučaju, postojali su i drugi razlozi zbog kojih je neophodno da se učini svaki napor kako bi se ovaj konflikt okončao. Na primer, kada bi britanske snage stigle u Jugoslaviju, njihova pozicija između Mihailovića i partizana bila bi potpuno nemoguća, ukoliko se ne iznađe neki modus vivendi.

[4] **Vidi u prilogu I, dok. br. 7.**

10. Jovanović je ovaj argument upotrehio i u vezi sa Italijanima. Savezničke snage bi morale da se bore sa Italijanima kada stignu u Jugoslaviju i situacija bi bila nemoguća ako Mihailovićev stav prema Italijanima i dalje bude nerazjašnjen. Po ovom pitanju je razvio jednu teoriju po kojoj bi Italijani mogli da pokušaju da osiguraju saradnju Srba u borbi protiv Nemaca i Hrvata kako bi obezbedili svoje pozicije koje im Nemci ugrožavaju u Hrvatskoj. Međutim, složio se da je, ako Italijani snabdevaju Mihailovića oružjem i ako su partizani uspeh da dobiju oružje od Nemaca, veća verovatnoća da Nemci i Italijani snabdevaju obe strane u nameri da se ovi međusobno unište; pre je to u pitanju nego da su Italijani i Nemci na suprotnim stranama.

11. Jovanović je tada rekao da će vrlo rado da napiše telegram Mihailoviću u kome će navesti ovo što sam mu sugerirao,, ali da pre toga mora da konsultuje Kralja, s obzirom na važnost cele stvari. Ja sam se sa ovim složio i rekao mu da sam ja, u stvari, i nameravao da mu predložim da Kralj hčno apeluje na Mihailovića da se u potpunosti pridržava uputstava iz telegrama. Jovanović smatra da u vezi sa tim neće biti problema. Rekao je da će predložiti Kralju da to učini.

12. Pošto su se stvari odvijale brže nego što sam očekivao, odlučio sam da Jovanoviću pokažem sažet pregled predloženih direktiva za Mihailovića, od dana 21. aprila, i onih 10 tačaka koje ste mi jutros dah. Objasnio sam mu da se radi samo o preliminarnom dokumentu koji je stvar naših unutrašnjih poslova i koji mu, zbog toga, ne mogu ostaviti. Rekao sam mu da bih voleo da to pogleda.

13. Dokument je pročitao veoma pažljivo i, pošto je postavio jedno/dva pitanja, rekao je da se u potpunosti slaže sa tekstom, osim što ne vidi razloga da se ovom prilikom i na ovom nivou poteže pitanje Karađorđevićeve slobodne stanice[5] (tačka 9 u tekstu). Međutim, složili smo se da je to stvar od drugorazrednog značaja koja u ovom momentu ne mora da se požuruje.

14. Upitao sam Jovanovića da li želi da pribeleži nešto od teksta ali mi je on odgovorio da je tekst već zapamtio. Ali, predložio mi je da ove razne tačke Mihailoviću ne šaljemo ovim redois,ledom kakav je u tekstu već po redosledu koji sam ja u prvoj verziji i sam predložio (vidi paragrafe 2, 3 i 4). Odgovorio sam mu da nemam ništa protiv da se to izmeni.

15. Na kraju, Jovanović je rekao da će na telegramu raditi ceo dan sutra (Veliki Petak) i da će pokušati da spremi

[5] **Verovatno je u pitanju četnička radio-stanica »Karađorđe«, koja je bila smeštena na Bliskom istoku.**

nešto za mene do subote ujutro. Tada bi, ukoliko bude moguće, meni predao engleski prevod onoga što je predložio da se uputi Mihailoviću, kako bih ja mogao da sa ljudima iz Ministarstva inostranih poslova o tome diskutujem preko ovog vikenda. U međuvremenu je telefonom saznao da će Kralj Petar biti u Londonu sledećeg utorka. Stoga se nada da ću moći da ga obavestim o stavu Ministarstva inostranih poslova do ponedeljka posle podne. On bi onda o telegramu razgovarao sa Kraljem Petrom u utorak. Ukoliko se mi složimo sa njegovim uslovima što se on nada, Jovanović je rekao da bi se onda taj telegram mogao odmah poslati u utorak uveče ili u sredu ujutro.

16. Sve mi se ovo čini prilično optimistički i vrlo je moguće da se negde krije neka smicalica. No, ja sada smatram da se u ovom trenutku radi o stavu »što više, to bolje«, i da u ovom pogledu stvari idu mnogo bolje nego što sam očekivao.

17. Jedina praktična poteškoća je da ćemo sada morati da odlučujemo o Jovanovićevom telegramu za vreme Uskršnjih praznika — u nedelju, jer ću ja morati da ga o našem stavu obavestim u ponedeljak; a ja pretpostavljam da će nekolicina onih koji bi trebalo da razmatraju tekst telegrama možda planirati da idu van grada. Međutim, nadam se da je moguće da se ovo sredi. Ukoliko je neko na putu, možda bismo kopije telegrama mogli da pošaljemo po kuriru. Mislim da je važno da se gvožđe kuje dok je vruće, i da ne rizikujemo da se Jovanović predomisli, ili da propustimo priliku da i Kralja Petra angažujemo u ćelom ovom poduhvatu.

Kopiju ovog pisma šaljem i Pearson-u.

Iskreno,
George Rendel

BR. 9

OBAVEŠTENJE ŠEFA BRITANSKE VOJNE MISIJE OD 4. MAJA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O STAVU VLADA VELIKE BRITANIJE I TURSKE U VEZI SA POKOLJEM MUSLIMANSKOG ŽIVLJA U SANDŽAKU I ISTOČNOJ BOSNI OD STRANE ČETNIKA[1]

PREVOD BRZOJAVA

primljenog 1-og Maja 943 iz Kaira.

»a. Turska je Vlada uznemirena glasovima, koji stižu u Carigrad, o navodnim zverstvima učinjenim Bosanskim Muslimanima od strane Đenerala Mihailovića[2]

b. Britanska Vlada smatra
1. da su ovi glasovi proizvod neprijateljske propagande: u ovom slučaju ispravka Đenerala Mihailovića naišla bi na topao prijem u Turskoj
2. u koliko bi glasovi bili osnovani, želi da skrene pažnju Đenerala Mihailovića, da bi trebalo da ublaži svoj stav

v. Glasovi imaju oblik tobožnih naređenja, navodno izdatih od strane Đenerala Mihailovića, da se ubijaju svi imućni Muslimani u Bosni, a naročito u Sandžaku, i da se ono što bude preostalo protera u Turskoj posle svršetka rata.«[3]

S. W. Bailey[4]
Generalštabni Pukovnik

Položaj
4. 5. 1943

[1] Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, reg. br. 1/2. k. 302 (VK-Y-714).

[2] Vidi dok. br. 2, 4, 5, 6, 8, 28 i 34.

[3] O stavu četničkog rukovodstva i Draže Mihailovića lično, prema nacionalistima i nacionalnim manjinama i rešenju muslimanskog pitanja u »budućoj državi«, vidi knj. 1, dok. br. 1.

[4] Stenli (Stanley) W. Bejli.

BR. 10

PREDLOG UPRAVE ZA SPECIJALNE OPERATIVNE ZADATKE OD 25. MAJA 1943. MINISTARSTVU INOSTRANIH POSLOVA VELIKE BRITANIJE DA SE ČETNICIMA ODREDI OPERACIJSKI PROSTOR ISTOČNO OD IBRA'

KOPIJA TELEGRAMA KOJI JE STIGAO IZ KAIRA

25. 05. 1943.

1. Rezultati:
   (1) Nedavnih borbi između Četnika i Partizana u Bosni, Hercegovini i Crnoj Gori.
   (2) Informacija koje smo sakupili (i razvrstah) u poslednjih dva/tri meseca. Boravak naših misija kod Partizana, obe su u Istočnoj Srbiji, i njihovi izveštaji uverili su nas da, se pozicija razjasnila i, uopšte uzev, izgleda ovako:[2]
2. Oštra granica između teritorija koje drže Partizani i teritorija na kojima su Četnici je reka Ibar. Mada je pozicija u centralnoj Srbiji veoma nejasna, sada je ipak očigledno da su velike oblasti u Istočnoj i Južnoj Srbiji pod Mihailovićevom kontrolom. Ostali deo Jugoslavije, uključujući Bosnu, Hercegovinu, Crnu Goru, Dalmaciju, Hrvatsku i Sloveniju, drže Partizani; u tim oblastima nema ni traga Mihailovićevim grupama, iskorenjene su, i mala je verovatnoća da ih uopšte ima tu.[3]

[1] **Kseroks kopija u Arhivu VII, P.R.O., F.O, k. 4, 371/37586. U popratnom pismu za ovaj telegram stoji da je jedna kopija upućena i Džordžu Rendelu (Rendel George William), britanskom ambasadoru pri jugoslovenskoj kraljevskoj vladi.**

[2] **U to vreme u Srbiji nije bilo britanskih predstavnika kod partizanskih snaga. Prva misija koju je uputila Uprava za specijalne operativne zadatke iz Kaira spustila se padobranima 21. aprila 1943. u blizini Sekovića (istočna Bosna). Nju su sačinjavali Stevan (Stiv) Serdar, Milan Družić i Džordž Diklić. Iste noći blizu Brinja (u Lici) spustila su se trojica i to: Petar Erdeljan, Pavle Pavić i Aleksandar Simić. Njima se 18. maja 1943. pridružio prvi britanski oficir Viljem Džons (William Jones) sa još dvojicom britanskih oficira i jednim Britancem bsz čina.**

[3] **Misija iz istočne Bosne uspostavila je 16. maja 1943. radio-vezu sa Kairom, nakon čega su usledili izveštaji. U jednom od izveštaja koje je Uprava za specijalne operativne zadatke uputila u London, pored ostalog piše: »Takode nam je raportirano da u ovoj oblasti četnici koji su pod komandom generala Mihailovića ne postoje kao organizacija, mada je rečeno da se male grupe četnika mogu videti sa Italijanima u Višegradu, sa Nemcima u Sarajevu i Doboju, sa ustašama u Tuzli i Zvorniku.« Zatim se dodaje i ovo: »Partizani imaju samo jednog neprijatelja — sile osovine uključujući tu i njihove pomagače, bande i izdajice koji sarađuju sa njima«. (Kseroks kopije u Arhivu VII, P.R.O., F.O, k. 4, br. 371/37586, izveštaj od 24. maja 1943.).**

3. Smatra se da je rat na Balkanu došao u novu fazu, posle borbi u Severnoj Africi, i sada je saradnja sa gerilskim pokretom otpora u savezničkim vojnim operacijama neophodna.
4. Stoga, predlaže se da se učine svi napori da se i četnički i partizanski pokret podvedu pod direktan uticaj centra u Kairu, a zatim da ih primoramo da svoje vojne operacije vrše na teritorij ama koje su naznačene u paragrafu 2. (koji je naveden gore).
5. Razlog za donošenje ove dve odluke leži u tome da mi imamo dva osnovna strateška cilja:
   (1) Severo-jug L/C, Beograd—Skoplje—Solun
   (2) Komunikacije između Centralne Evrope, Italije i južnog Balkana, uključujući krajnje tačke železničke pruga na Jadranskom moru.
   Stoga, moramo da planiramo da prvu oblast pokrivamo Mihailovićevim grupama a drugu Partizanima.[4]
6. Prisustvo Partizana na teritoriji gde se Mihailović trenutno nalazi za nas nije od neke koristi i može da predstavlja samo neprijatnosti, jer su oni skloni da se bore jedni protiv drugih.
7. Stoga, predlažemo da ubrzamo aktivnost Mihailovićevog pokreta i onih snaga koje su mu ostale verne i da ih usmerimo prema istočnom delu Srbije, a drugo, da nastojimo da ubedimo partizanske vođe da strategija saveznika zahteva da oni budu efikasni na teritoriji koja je označena pod tačkom (2) i da Mihailovićeve grupe ostanu na oblasti pod (1).

BR. 11

ZAHTEV VRHOVNE KOMANDE BRITANSKIH TRUPA NA SREDNJEM ISTOKU OD 26. MAJA 1943. PUKOVNIKU BEJLIJU DA SE DRAŽA MIHAILOVIĆ SA ČETNICIMA LOCIRA ISTOČNO OD IBRA'

GOSPODINE MINISTRE!

Dobio sam sledeću poruku iz Vrhovne Komande Britanskih Trupa na Srednjem Istoku:
»Sledeće pretstavlja detalje operativnih odluka; umoljavate se da iste sprovedete u delu odmah. Došlo je se do tih odluka posle

[4] **Vidi dok. br. 11 u ovom prilogu.**

[1] **Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 20, reg. br. 25/1 (VK-Y-716).**

pažljivog razmatranja svih raspoloživih izveštaja, i na osnovi direktive izdate od strane Načelnika Štaba Britanskih Naoružanih Sila. Veoma su hitne.

Odlučujući faktori jesu:

1. Rat na Sredozemnom Bazenu je sada dospeo do faze gde Saveznička ofanziva može se smatrati pretstojećom. Stoga je imperativno da Đeneral Mihailović bude sada ispunio obaveze date ranije da bi u ovo doba sarađivao do krajnosti. Za ovo, mora da se slaže s time da koordinira delatnosti svojih snaga, ma gde se one nalaze, s planovima Vrhovne Komande na Srednjem Istoku pod čijoj se sferi delatnosti i on spada. Samo na ovaj način mogu se delatnosti njegovih snaga koordinirati sa opštim savezničkim naporima.
2. Đeneral Mihailović ne pretstavlja nikakvu vrednost kao borbena snaga zapadno od Kopaonika. Njegove jedinice u Crnoj Gori, Hercegovini, i Bosni ili su već likvidirane, ili su u tesnoj saradnji sa Osovinom. Na sličan način, jedva se može kazati da njegove jedinice u Hrvatskoj, Sloveniji i Slavoniji uopšte postoje.
3. Britanske misije na Homolju, i na Prištini potvrđuju da su tamošnje jedinice jake, i da je njihova glavna želja da izvršavaju napade na neprijateljske komunikacije pod Britanskim nadzorom.
4. Partizani pretstavljaju dobru i efikasnu borbenu snagu u svima reonima gde je Đeneral Mihailović pretstavljen jedino Kvislinzima.

Odluke su:

1. Izvestićete Đenerala Mihailovića da ga, kao saveznika, Vrhovna Komanda Britanskih Trupa na Srednjem Istoku moli da prekida svaku kolaboraciju sa Osovinom i da pređe ka Istoku u Srbiju, Tamo bi imao da posveti svoj pun autoritet i lični uticaj produženju napada na neprijateljske komunikacije.
2. Izvestićete Đenerala Mihailovića da bi trebao odmah da krene za Kopaonik sa svima odanim oficirima i vojnicima. Ako bude ustrebalo, treba [se] i naoružanom silom probiti.
3. U buduće Vrhovna Komanda smatraće reon pod njegovom komandom i uticaj em ograničenim sa zapada elementima otpora već ustanovljenim na desnoj obali Ibra i ka jugu do Skoplja.

4. Na toj teritoriji Vrhovna Komanda poslaće obilnu pomoć s vazduha.
5. Vrhovna Komanda je zamolila Britanski Radio da napada, kao izdajnike, sve Kvizlinge koji se bore sa Talijanima, među ostalima sa Bajom Stanišićem Đeneralom Đukanovićem i G. Jevđevićem. Vi ćete naimenovati druge iz vašeg iskustva.

Zahtevam od Vas da objasnite Đeneralu Mihailoviću gornje odluke a da mu ih pretstavite toliko kategorički koliko bi bilo potrebno, i da pokušate da pridobijete njegov hitan i nedvosmislen pristanak u našu korist.

Vi sa čitavom Britanskom misijom ćete da idete u Kopaonik zajedno sa Đeneralom Mihailovićem. U isto vreme postojeća misija na Kopaoniku ostaće samostalna za svoju teritoriju i neće biti asimilirani u Vašu misiju.«[2]

Obzirom na Važnost načela obuhvaćenih gornjom porukom, Ja bih Vas molio, Gospodine Ministre, da mi dostavite Vaše primedbe napismeno.[3]

Učtiv,
Vaš
S. V. Bejli
Generalštabni pukovnik

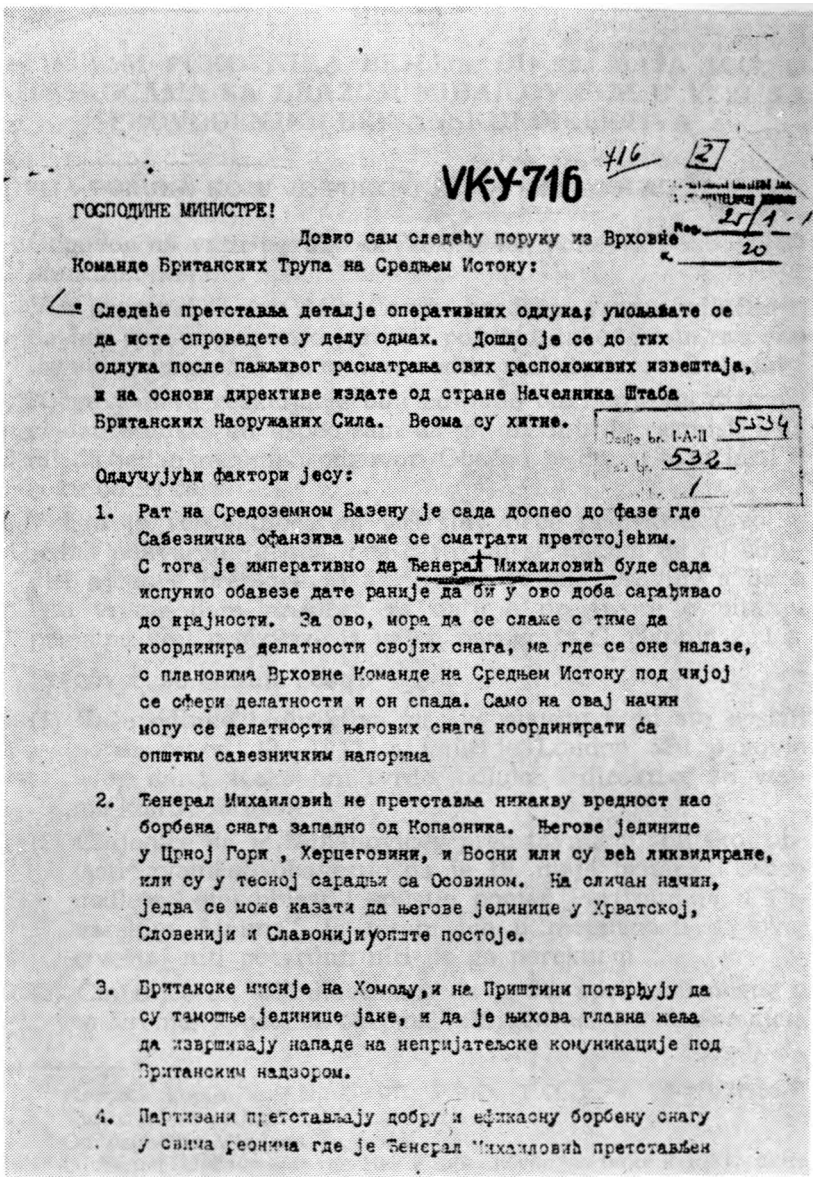
Gospodinu
DRA2I MIHAILOVIĆU
Armijskom Đeneralu,
Ministru Vojnom Kraljevine Jugoslavije i Zastupniku Vrhovnog Komandanta Jugoslovenske Vojske,
Položaj
26-og Maja 1943

Primljeno 28/V 1943
u podne[4]

[2] Šestog avgusta Bejli je dostavio Mihailoviću saopštenje Britanske vlade i Vrhovne komande na Srednjem istoku da se povlači zahtev od 26. maja. Vidi u ovom prilogu dok. br. 14.

[3] Draža Mihailović je 1. juna 1943. dao primedbe na ovu odluku uputivši ih predsedniku izbegličke jugoslovenske vlade. Vidi dok. br. 157.

[4] Ovaj deo teksta je napisao Draža Mihailović olovkom, ćirilicom.

VKY-716

716

ГОСПОДИНЕ МИНИСТРЕ!

Довио сам следећу поруку из Врховне Команде Британских Трупа на Средњем Истоку:

"Следеће претставља детаље оперативних одлука; умољавате се да исте спроведете у дело одмах. Дошло је се до тих одлука после пажљивог расматрања свих расположивих извештаја, и на основи директиве издате од стране Начелника Штаба Британских Наоружаних Сила. Веома су хитне.

Одлучујући фактори јесу:

1. Рат на Средоземном Базену је сада доспео до фазе где Сабезничка офанзива може се сматрати претстојећим. С тога је императивно да Ђенерал Михаиловић буде сада испунио обавезе дате раније да би у ово доба сарађивао до крајности. За ово, мора да се слаже с тиме да координира делатности својих снага, ма где се оне налазе, с плановима Врховне Команде на Средњем Истоку под чијој се сфери делатности и он спада. Само на овај начин могу се делатности његових снага координирати са општим савезничким напорима

2. Ђенерал Михаиловић не претставља никакву вредност као борбена снага западно од Копаоника. Његове јединице у Црној Гори , Херцеговини, и Босни или су већ ликвидиране, или су у тесној сарадњи са Осовином. На сличан начин, једва се може казати да његове јединице у Хрватској, Словенији и Славонији уопште постоје.

3. Британске мисије на Хомољу, и на Приштини потврђују да су тамошње јединице јаке, и да је њихова главна жеља да извршивају нападе на непријатељске комуникације под Британским надзором.

4. Партизани претстављају добру и ефикасну борбену снагу у свима реонима где је Ђенерал Михаиловић претстављен

Fotokopija prve stranice dokumenta br. 11, priloga II

BR. 12

TELEGRAM PUKOVNIKA BEJLIJA OD 29. MAJA 1943. O POTEŠKOĆAMA SA DRAŽOM MIHAILOVIĆEM U VEZI SA SPROVODENJEM BRITANSKIH DIREKTIVA[1]

KOPIJA PORUKE KOJU JE PUKOVNIK BAILEY POSLAO 29. 5. 1943.

Odgovor na vašu poruku od 25.5.1943.. ponovio London 680 dana 25.5.1943.

A. Vaš paragraf C sam Mihailoviću predočio veoma odlučno i, da bih vaše argumente još više pojačao, takođe sam mu dao da vidi paragraf B u kome navodite razloge za ovakav stav.[2]

B. Njegova prva reakcija je bila potpuno odbijanje da razmotri ovu odluku, ali uspeo sam da ga ubedim da razmisli i da mi da jedan razuman odgovor. Obećao je da će to učiniti u roku od 24 časa.

C. Velika je verovatnoća da vaš stav neće prihvatiti (ovo je jedna pokvarena grupa, bez časti) ali se nadam da ću iznuditi njegove predloge za akciju protiv sila Osovine a da u isto vreme dam prostora za daljnje pregovore o pitanju principa koji proizilaze iz vašeg paragrafa C, članovi 2. i 3.

D. Pregovori su otežani zbog:

(1) Vaše odluke i direktiva za Jugoslaviju koju ste poslali porukom od 20.5.1943, a koju je London 570 ponovio istog dana. Kako oni tvrde, odluke i direktive su veoma kontradiktorne.

(2) Činjenice da je Mihailovićev predstavnik u splitskoj oblasti[3] zvanično obavestio da je 19. maja britanski avion nadleteo ovu oblast i spustio pomoć Partizanima u Dinarskim Alpima.[4] Ja nisam bio u mogućnosti da ovaj izveštaj niti potvrdim niti da ga poreknem.

(3) Činjenice da Mihailović zna da je 23. aprila, ili negde u to vreme, spuštena oprema, uključujući i radio-stanicu.

[1] Kseroks kopija u Arhivu VII, P.R.O., F.O, k. 4, 70-371/37586.

- Vidi u ovom prilogu dok. br. 10 i 11.

[3] Odnosi se na Mladena Zujovića.

[4] U poruci Uprave za specijalne operativne zadatke od 31. maja 1943. pukovniku Bejliju, pored ostalog, piše:

»Britanski avion koji je leteo na Dinarske planine nosio je pomoć hrvatskim partizanima, kojima ćemo mi od sada slati pomoć. Avion je spustio radio-stanicu partizanima u Istočnoj Bosni kako bi smo bili u mogućnosti da dobijemo više informacija o njima; do sada im nismo poslali nikakvu pomoć ...

partizanima u Istočnoj Bosni u oblasti Maje vice, najverovatnije u Sajkoviću.[5]

BR. 13

OBAVEŠTENJE BRITANSKOG PUKOVNIKA BEJLIJA OD 18. JUNA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O DOLASKU AMERIČKIH OFICIRA U SASTAV BRITANSKE VOJNE MISIJE[1]

18/VI/1943

Gospodine Ministre!

Na dan kada ste Vi pošli na put, bio sam obavešten iz Kaira, da će se avionom koji treba ovih dana stići, da dođu dva *Amerikanska* oficira *obaveštajca.*[2] Oni će biti pod mojom komandom — a činiće sastavni deo moje misije. Vrhovna komanda me je zamolila da Vam objasnim da je ona imala nameru da ova dva oficira šalje u julu mesecu, posle dogovora sa Vama — a pošto se je Major Novaković[3] razboleo, hteli su iskoristiti ovaj avion, te šalje oficire, u nadi da ćete Vi biti saglasni stime. Hteo sam Vam o tome da javim svakako pre dolaska aviona. Objasniću Vam rad ovih oficira usmeno sutra.

Ja bih još Vas molio, da me po mogućnosti primite zajedno sa Majorom Selbiem[4] iz Kopaonika sutra pre podne — da bismo svršili snjima posao, tako da bi mogao da krene natrag.[5]

Hvala Vam u napred.
Uz pozdrav Vaš Miloš

Staviše veruje se da Mihailovićev predstavnik u oblasti oko Splita sarađuje sa Italijanima« (Kseroks kopija u Arhivu VII, P.R.O., F.O, k. 4, 70-371/37586.).

[5] Sekovići.

[1] Dokument (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, br. 20, reg. br. 13/1 (VK-Y-719).

[2] Prvi američki oficir koji je stigao u Stab Draže Mihailovića 18. avgusta 1943, spustivši se padobranom na planinu Čemerno, bio je poručnik Valter Mensfild (Wallter Mansfield).

[3] Pavle.

[4] Nil Selbi (Selby), britanski oficir u Štabu Rasinskog korpusa, gde je stigao 23. maja 1943.

[5] Selbi je konferisao sa Dražom Mihailovićem o načinu izvođenja sabotaža u dolini Ibra i rudnicima na Kosovu, o čemu je Draža dao usmenu saglasnost, dok je svojim komandantima naredio da se to ne čini. Vidi u ovom prilogu dok. br. 16. Opširnije o anglo-američkim vojnim misijama u Srbiji vidi: Branko Latas—Milovan Dželebdžić, Četnički pokret Draže Mihailovića 1941—1945, BIGZ, Beograd 1979, str. 374—380.

BR. 14

OBAVEŠTENJE ŠEFA BRITANSKE VOJNE MISIJE OD 6. AVGUSTA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O STAVU BRITANSKE VLADE I KOMANDE TRUPA NA SREDNJEM ISTOKU U POGLEDU PRUŽANJA POMOCl ČETNIČKIM JEDINICAMA I POVLAČENJU ZAHTEVA DA SE ČETNICI LOCIRAJU ISTOČNO OD REKE IBRA[1]

STROGO POVERLJIVO I LIĆNO

Gospodine Ministre!

U vezi poruke Britanske Vlade, posiate preko Pretsednika Jugoslovenske Vlade, od 12-og Maja ove godine,[2] kao i u vezi saopštenja od Vrhovne Komande Britanskih Trupa na Srednjem Istoku, koja sam Vam predao 28-og Maja ove godine, a u vezi Vašeg odgovora na gornja saopštenja predatog Jugoslovenskoj Vladi u depešama Vila Resta 1597 i 1598 od 1-og Juna ove godine,[3] ovlašćen sam od strane Britanske Vlade i Vrhovne Komande na Srednjem Istoku da Vam dostavim sledeća saopštenja:

1. Britanska Vlada i Vrhovna Komanda na Srednjem Istoku nastaviće sa davanjem potpore Đeneralu Mihailoviću gdegod on bude u stanju da preduzme operacije protiv Osovine, pod uslovom da on bude prihvatio direktivu poslatu od strane Britanske Vlade preko pretsednika Jugoslovenske Vlade u mesecu Maju ove godine.
2. Zahtev, postavljen od strane Vrhovne Komande na Srednjem Istoku, da Đeneral Mihailović pređe na teren istočno od reke Ibra, povlači se, no s time da se u skoroj budućnosti pristupa izmeni gledišta i mišljenja o operativnim mogućnostima između Đenerala Mihailovića i Vrhovnog Komandanta Britanskih Sila na Srednjem Istoku, a preko pukovnika Beli-a.
3. Britanska Vlada i Vrhovna Komanda na Srednjem Istoku daju potporu i drugim elementima otpora u Jugoslaviji[4], ali ta potpora neće se slati trupama u neposrednoj blizini trupa Đenerala Mihailovića doklegod dotični komandanti ne budu dali prethodno uverenje Engleskim oficirima za vezu pri njihovim štab[ov]ima, da neće preduzeti nikakve operacije protiv Đenerala Mihailovića osim u nužnoj samoodbrani.

' Original (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, reg. br. 18/3, k. 20 (VK-Y-724).

[2] i [3] Vidi dok. br. 157 i prilog I, dok. br. 10.

[4] Odnosi se na NOV i POJ.

Izvolite, Gospodine Ministre, primiti izraz moga dubokog i iskrenog poštovanja,

S. W. Bailey
Generalštabni pukovnik
Sef Britanske Misije pri Vrhovnoj Komandi
Jugoslovenske Vojske u Otadžbini

6. Avgusta 1943 g.
Položaj.[5]
Gospodinu
Draži Mihailoviću
Armijskom Đeneralu
Ministru Vojske, Mornarice i Vazduhoplovstva Kraljevine Jugoslavije
POLOŽAJ

[5] **Reč »položaj« je napisana mastilom ćirilicom.**

BR. 15

OBAVEŠTENJE ŠEFA BRITANSKE VOJNE MISIJE OD 9. AVGUSTA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O DOBIJENOJ PORUCI IZ KAIRA O SARADNJI DOBROSAVA JEVĐEVIĆA SA ITALIJANIMA[1]

Gospodine Ministre![2]

Dobio sam na dan 8 og avgusta sledeći izveštaj iz Kaira:

»Molim izvestite đenerala Mihailovića da ključ njegovog šifra pronađen je kod majora Stude[3] prilikom njegovog hapšenja od strane italijanske OVRA[4]. OVRA takođe raspolaže informacijom podrobnom o kninskoj operaciji. Izvestite đenerala Mihailovića da bi trebalo da se odrekne zaslugi Jevđevića[3], ko[ji] radi potpuno sa Talijanima. Talijani su ga internirah *radi izgleda.*[6] OVRA upotrebljava Jevđevića kao kanal za plasiranje i serviranje važnih vesti i informacija. Jevđević je lično odgovoran za hapšenje Mirića[7] u Abaciji i Zujovića u Splitu«.

9-8-1943 g.
Položaj

Pozdravlja i poštuje Vas
Miloš[8]
puk.

' Prepis originala (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII. reg. br. 20/3, k. 20.

[2] Odnosi se na Dražu Mihailovića.

[3] Marin. Noću 31. maja na 1. juni 1943. italijanske vojne vlasti su ga opremile brodom iz Splita u unutrašnjost Italije, dok su istovremeno dr Mladena Zujovića smestile u Opatiju.

[4] Opera Vigilanza e Repressione Antifascista. (Služba — ustanova za nadzor i suzbijanje antifašista).

[5] i [6] Dobrosav Jevđević je »interniran« u Opatiju početkom juna 1943.

[7] Reč je o Iliji Mihiću.

[8] Odnosi se na pukovnika Bejlija.

BR. 16

OBAVEŠTENJE ŠEFA BRITANSKE VOJNE MISIJE OD 24. AVGUSTA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU O ZAHTEVIMA SAVEZNIČKE KOMANDE NA SREDNJEM ISTOKU DA SE ČETNIČKE JEDINICE ANGAŽUJU U BORBI PROTIV OKUPATORA[1]

STROGO POVERLJIVO I LIČNO

Gospodine Ministre!

Naređeno mi je iz Kaira da Vam skrenem pažnju na sledeće činjenice:

1. I pored uveravanja datih meni ranije[2], engleski oficir za vezu pri štabu majora Đurića[3] još nije u stanju da potvrdi da je major Đurić dobio naređenje za tesnu saradnju u napadima na neprijateljske komunikacije gdegod karakter mesnog stanovništva to dozvoljava.
2. Naprotiv, major Đurić tvrdi da je dobio naređenje kojem mu se zabranjuje svaka pro ti v-oso vinska delatnost osim na terenu južno od linije od Uroševca do Aleksandrovca na bugarskoj granici.
3. I pored datih uveravanja, major Đurić još nije dobio naređenje za komandanta II Kosovskog korpusa, kapetana Markovića[4], u pogledu saradnje sa majorom Selbijem[5] u napadu na rudnik Trepča.
4. Major Đurić tvrdi da je 1 avgusta o.g. dobio naređenje da ne daje britanskoj misiji izveštaje o kretanju i transportima neprijateljskih snaga, koji su od bitne i hitne važnosti za Vrhovnu komandu Savezničkih Trupa na Srednjem Istoku iako je bilo dogovoreno ranije da se ovi izveštaji šalju neposredno sa terena u Kairo preko britanske misije u Prištini.
5. Još nema od majora Selbija potvrde da je major Keserović dobio naređenje u pogledu saradnje u rušenju saobraćajnih objekata u Ibarskoj klisuri.
6. Takođe još nema potvrde od kapetana Ruthama da je major Piletić[6] dobio naređenje u pogledu napada na borske rudnike.

[1] **Prepis originala (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ca, k. 20, reg. br. 36/3-1 (VK-Y-742).**
[2] **Vidi dok. br. 164 i 200, u ovom prilogu dok. br. 3 i prilog I, dok. br. 6.**
[3] **Radoslav.**
[4] Živojin Zika.
[5] **Selby.**
[6] Velimir.

7. Major Đurić sada se bori sa partizanima na svojoj teritoriji sa 3000 boraca naoružanih od strane Vrhovne komande na Srednjem Istoku za vreme prošla 4 meseca. Ova akcija ide čisto na štetu opšteg jugoslo venskog otpora Osovini.

8. Sledeći program izleta predviđen je za mesec septembar za jedinice Jugoslovenske vojske u Otadžbini:

Glavni štab	— 2	za Đen. Mihailovića sa jug. oficirima
	4	sa višim engleskim i amerikanskim osobljem
Major Đurić	5	
Kapetan Ocokoljić[7]	3	
Kap. Marković	3	— II Kosovski korpus
Por. Raković[8]	3	
Major Piletić	2	
Major Jovanović[9]	2	
Major Račić[10]	2	
Kapetan Cvetić[11]	2	
Radović[12]	2	— Zlatiborski korpus
P.puk. Radojević[13]	2	
Por. Vučković[14]	2	— Dača Simović[15]
”	1	— Takovo
Por. Kalaj ito vić[16]	1	
Major Ostojić	2	— Hercegovina
Kap. Bačović[17]	2	—

Ukupno 40 — četrdeset

9. Vrhovna komanda žali da mora da izvesti đenerala Mihailovića kategorički i nedvosmisleno da ne može da pošalje ni jedan od ovih predviđenih aviona doklegod

A. Kategorička i nedvosmislena naređenja ne budu izdata od strane Đenerala Mihailovića u smislu i u cilju

[7] **Siniša.**
[8] **Predrag.**
[*] **Ljuba.**
[10] **Dragoslav.**
[11] **Radomir.**
[12] **Dušan.**
[13] **Milutin.**
[14] **Zvonimir.**
[15] **David Dača.**
[16] **Vuk.**
[17] **Major Petar Baćović.**

ispravljanja nejasne situacije izložene u tačkama 1—7 uključivo gore, a i prijem ovih naređenja ne bude potvrđen od strane dotičnih jugoslo venskih komandanata.

B. Major Đurić ne bude i dobio i izvršio naređenje da odmah prestane sa borbama protiv Partizana, i da se bez daljega posveti otporu Osovini.

V. Opšta naređenja ne budu izdata svima mesnim komandantima Jugoslovenske vojske da svesrdno i iskreno sarađuju sa Engleskim oficirima za vezu u otporu osovini.

Ove tri tačke moraju biti izvršene na opšte zadovoljstvo kako pukovnika Beli-a tako i Engleskih oficira za vezu kod dotičnih mesnih komandanata Jugoslovenske vojske.

10. Nada se da će moći Đeneral Mihailović da što pre da svoj odgovor kako bi se moglo, ukoliko isto bude povoljan, odmah nastaviti sa izletima da bi se izbeglo ometanju Jugoslovenskom ratnom naporu, kome Vrhovna Komanda želi da pomogne do granica svoje moći.
Izvolite primiti, Gospodine Ministre, i ovom prilikom, izraz moga dubokog i iskrenog poštovanja,

Beli, s.r.
Generalštabni pukovnik
Sef Britanske vojne misije pri Vrhovnoj
Komandi Jugoslovenske Vojske u Otadžbini

24.VIII.1943 g.
Položaj

Gospodinu
Draži Mihailoviću
Armiskom Đeneralu
Ministru Vojske, Mornarice i Vazduhoplovstva Kraljevine Jugoslavije i načelniku Štaba Vrhovne Komande Jugoslovenske Vojske u Otadžbini.
POLOŽAJ

BR. 17

MOLBA ŠEFA BRITANSKE VOJNE MISIJE OD 1. SEPTEMBRA 1943. DRAŽI MIHAILOVIĆU ZA PODATKE O VEZAMA SA BUGARSKOM I NEKIM DRUGIM PITANJIMA'

Gospodine Ministre!

Pre svega molim Vas da mi izvinite što nisam do Vas došao, a izgleda da sam povredio nogu, te teško hodam.

Kairo je učinio neke upite, pa bih Vas molio za odgovor da bi ih dostavio dalje.

1) Kada smo bili na Gojnoj Gori, Kairo je izvestio, da je trebalo da se stavi na Vaše raspoloženje, preko nekog Maksimovića (trgovca odn. industrijaliste iz Beograda — ortaka Rakićevog iz Mladenovca) a preko gospodina dr. Vujanca izvesne sume u dinarima. Sada sam obavešten, da je preko Carigrada izvešteno, da je već predato dve sume — jedna od 5,000.000 i druga od 12,000.000 din. ukupno 17,000.000 din. Kairo sada moli za izveštaj — da li možete da potvrdite stvarni prijem ovoga novca.[2]

2) Pre nekoliko dana, zamolili ste me da izdejstvujem da se emituje poruka za sabotažne grupe u Bugarskoj preko radio Londona na bugarskom i srpskom jezicima. Ovo će biti učinjeno ovih dana. Međutim Kairo bi bio zahvalan za obaveštenja o položaju i jačini tih grupa, o svojim zadatcima itd. i pod čijom se neposrednom komandom nalaze[3]. Ovo radi znanja našeg đenerala koji treba ovih dana stići.[4]

3) Kairo takođe se interesuje za sledeće podatke o Poljacima u redovima nemačkih trupa u Srbiji, ili službi organizacije TODT

I) Ukupan broj
II) Vrsti posla odnosno dužnosti koje oni vrše
III) iz kojih su krajeva Poljske i
IV) postoji li mogućnost da ih vrebamo za redove četnika.

Mi smo već bili razgovarah po malo o ovom predmetu u nedelju — pa bih Vas molio za jedan kratak izveštaj ukoliko to bude moguće.[5]

[1] **Prepis originala (pisan na mašini, ćirilicom) u Arhivu VII, Ča, k. 20, reg. br. 43/3 (VK-Y-747).**

[2] **i [3] Vidi dok. br. 195.**

[4] **Reč je o generalu (brigadiru) CD Armstrongu koji *je* u Stab Draže Mihailovića stigao 23. septembra, spustivši se padobranom na planinu Čemerno.**

[5] **Vidi dok. br. 195.**

4) Čuo sam, da će biti vatre ložene svuda po Jugoslaviji na dan 6 og sep.[6] Molio bih za tačan izveštaj o ovoj priredbi, da bih mogao izvestiti kralj, vazduhoplovstvo — da bi se izbegla zabuna ili zabluda u slučaju izleta toga dana.

5) Pre izvesnog vremena zamolio sam — mislim preko kapetana Slepčevića[7] — za jedan opšti pregled jedinica Jugoslovenske vojske u otadžbini preko cele teritorije, sa granicama raznih korpusa i drugih jedinica — imena komandantima, imenima obuhvaćenih srezova — i po mogućstvu broj raspoloživih trupa po I, II i III četama. Pored toga ukoliko je moguće i stanje naoružanja, osobito u pogledu automatskog oružja i protivoklopnih topova, i municije.

Ja sam u prošlosti skoro sve ove podatke dobijao od Vas, i svojevremeno dostavio Kairu. Ali pošto sam dobio kategorička naređenja da poništim sav pismeni materijal odnosno arhive svoje misije, nemam ih sada. Dobio sam izveštaj da novi šef misije pažljivo posmatra pitanje naoružanja Vaših jedinica na veliko, a zbog kratkoće vremena, smatram da bi bilo veoma korisno da ponovo pripremim ove podatke pre njegovog dolaska, da ne bismo gubili u vremenu.

Zahvaljujem Vama unapred na odgovorima.

Položaj
1/IX/43 g.

Vaš odani puk.
Miloš[8]

[6] **Palenje vatri je organizovano povodom rođendana kralja Petra II Karađorđevića.**

[7] **Aćim Slijepčević.**

[8] **Pukovnik Bejli.**

P R I L O G III

DOKUMENTI SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA 1943.

BR. 1

IZVEŠTAJ UREDA ZA STRATEGIJSKE SLUŽBE OD 5. MAJA 1943. O SARADNJI ČETNIKA SA OKUPATORIMA I USTAŠAMA U BORBAMA PROTIV NOV I POJ[1]

SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE
UPRAVA STRATEGIJSKIH SLUŽBI
Vašington, D.C.

OSS[2]
C.I.D.[3]34 2 0 3

ZEMLJA: Jugoslavija
PREDMET: Italijansko-četnička koalicija
IZVOR: Oficir iz jednog odeljka OSS
DATUM NASTANKA: 5. maj 1943.
MESTO NASTANKA: Vašington
Br RAZVRSTAVANJA A-5010
BROJ STRANA 4
PRILOZI
OSS PROCENA
RAZDELJENO: 11. maj 1943.

Itali jansko-četnička koalicija

Nedavno je čitava italijanska štampa proslavila drugu godišnjicu pripajanja raznih jugoslo venskih krajeva Italijanskoj Imperiji. Stampa takođe naglašava, da ofanziva sila Osovine koja je u toku protiv jugoslo venskih snaga treba da dovede do daljeg učvršćivanja italijanskih pozicija na Balkanu.

Jugoslo venski pobunjenički pokret je od samog početka bio ozbiljno shvaćen od italijanske Visoke komande, koja je, radi sopstvene zaštite, išla tako daleko da zauzme neke od teritorija datih Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, posle kolapsa Jugoslavije. Italijani su više nego bilo koja druga okupaciona sila pokušah da smanje jugoslavenski otpor, šireći konfuziju i propagandu o komunističkoj opasnosti i jačanju trvenja između raznih snaga koje su pružale otpor. U stvari, Italijani su uspeli

[1] **Dokument u Nacionalnom arhivu u Vašingtonu (National Archives Washington), RG (Recarđ Group — arhivski fond) 226/34203. Dokument je objavio dr Jovan Marjanović, Tajna i javna saradnja četnika i okupatora 1941—1944, Arhivski pregled, Beograd, 1976, str. 70—73, odakle je preuzet za ovu knjigu.**

*

[2] **Ured za strategijske službe, odnosno Ratna obaveštajna služba SAD (Office of Strategic Service).**

[3] **Centralno obaveštajno odeljenje (Central Inteligence Department).**

ne samo da frakcije pretvore u nepomirljive frontove, nego i da postignu sporazume sa raznim grupama o zajedničkoj borbi protiv jugoslovenske oslobodilačke armije.

Sve ovo, međutim, ne isključuje činjenicu da su sami Italiani aktivno učestvovali u borbi protiv pobunjeničkih snaga. Saopštenja italijanske Visoke komande redovno navode svoje gubitke u jugoslovenskim krajevima. Prema službenom italijanskom priznanju, njihovi gubici u Jugoslaviji, od januara 1942. godine do marta 1943. god., bili su 5913 mrtvih i 7157 ranjenih. Drugi, još nepotvrđeni, izveštaji ukazuju da su u martu italijanski gubici u Jugoslaviji iznosili 1600 mrtvih i ranjenih i 1862 zarobljenih.

Italijanski odredi koordiniraju sa različitim jugoslovenskim grupama koje predvodi nekoliko izdajnika. Ovi antigerilski odredi koje Italijani nadziru i opremaju, do sada su organizovani u Sloveniji, Dalmaciji, Crnoj Gori i Hercegovini.

U Sloveniji, gde od novembra 1941. god. postoje dva neprijateljska fronta, tj. »Bela garda« i Osvobodilna fronta, Italijani su uspeli da cementiraju svoju koaliciju sa »Belom gardom« protiv slovenačkih boračkih snaga. Italijanska — »belogardijska« koalicija (koja se sastoji od slovenačkih klerikalaca, profašista i grupa naklonjenih Jugoslo venskoj vladi u izgnanstvu), snosi glavnu odgovornost za činjenicu da je otpor slovenačkog naroda sveden na minimum.

Posle masakra Srba u Bosni i Hercegovini kojeg su vršile ustaše i koji se odigrao juna i jula 1941. godine, mnogi Srbi su pobegli u Dalmaciju. Oni su ovde bili dobro primljeni od stanovništva, ali su ih nekolicina srpskih izdajnika odmah počela organizovatd u četničke jedinice koje su bile pridodate Italijanima kao pomoćni odredi[4]. Split je bio centar i sedište ove nove »armije« — koja je bila pripremana, opremljena i indoktrinirana da se ne bori protiv hrvatske armije i ustaša, nego protiv partizanskih snaga, koje su se sastojale pretežno od srpskog elementa[5]. Tako su srpski četnici bili organizovani da sarađuju sa Italijanima i ustašama u njihovoj »zajedničkoj« akciji protiv jugoslovenskih snaga.

Glavni organizator ovih četnika bio je Ilija Trifunović-Birčanin, prijatelj generala Draže Mihailovića. Za nekoliko me-

[4] **Vidi: Đuro Stanisavljević, Pojava i razvitak četničkog pokreta u Hrvatskoj 1941—1942. godine, Institut društvenih nauka, Istorija XX veka, Zbornik radova, Beograd, 1962, spr. 5—140.**

[5] **Opširnije o formiranju i aktivnosti četničkog štaba u Splitu vidi Branko Latas, Djelatnost četničkog centra u Splitu 1941—1943. godine, Split u NOB-u i Socijalističkoj revoluciji 1941—1945, Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, Split 1981, str. 1045—1065.**

seci Italijani su, uz pomoć svojih srpskih marioneta, podelili njihovu četničku organizaciju na tri operativne »armije«. Prvu, koju je vodio Đujić, i koja izvodi operacije u hrvatskom priobalju; drugu, koju vodi Drenović[6] i koja operiše u severnoj Dalmaciji; i treću, koju vodi Trifunović[7] (sada navodno mrtav) i koji operiše u južnim i centralnim delovima Dalmacije. Svi ovi dalmatinski četnici aktivno učestvuju u novoj ofanzivi sila osovine protiv partizanskih snaga. Dok Đujić udara po partizanskim uporištima u Lici, Drenovićevi odredi bore se s partizanima u dolini Neretve.

U proleće 1942. godine, Italijani su uspeli da postignu modus vivendi sa jednom grupom crnogorskih izdajnika". Osnovana je nova organizacija »nacionalističkih četnika« i preduzeta hitna akcija protiv antifašističkih snaga. Bajo Stanišić, potčinjen Draži Mihailoviću i Đukanović[9], crnogorski separatist, stavili su se na čelo ove nove organizacije koja je od samog početka bila pod kontrolom neprijatelja i koja je već nanela ozbiljne gubitke onim snagama u Jugoslaviji koje se bore. Italijani su poverili ovim »nacionalističkim četnicima« dužnost da čuvaju železničku prugu Nikšić — Dubrovnik, da vrše policijsku ulogu u neposrednoj blizini mesta gde su Italijani imali svoje garnizone i da pomažu italijanskim kaznenim ekspedicijama protiv jugoslo venskih antifašističkih boraca.

Zahvaljujući nemoći rukovodilaca Nezavisne Države Hrvatske da uspostave red i zakon u svojoj zemlji, Italijani su okupirali neke krajeve koji su ranije bili dati Paveliću. Hercegovina, iako nominalno pod Pavelićevom vladavinom, u stvari je italijanska okupaciona zona. Italijanski vojni štab za ovo područje nalazi se u Mostaru. Nekoliko hiljada ustaša došlo je na taj način direktno pod italijansku komandu.

Italijani su takođe uspeli da stvore svoju antigerilsku koaliciju četnika u Hercegovini. U stvari, četnici u ovom području su bolje organzovani i bolje opremljeni nego u bilo kojem drugom kraju. Oni su stacionirani zajedno sa italijanskim i hrvatskim regularnim trupama i ustašama u gotovo svakom gradu u Hercegovini i Južnoj Bosni. Izgleda da vojni talenat generala Draže Mihailovića ima najviše zasluga za odličnu organizaciju hercegovačkih fašističkih četnika. Ovi četnički odredi koje nadziru Italijani i koji su stacionirani u gradovima u kojima se nalaze i italijanski garnizoni, dobili su trostruku dužnost :

[6] Uroš.
[7] Ilija. Umro je 3. februara 1943.
[8] Vidi knj. 1. dok. br. 64.
[5] Blažo.

a) da aktivno vode operacije protiv jugoslovenske oslobodilačke armije;

b) da šire antisavezničku propagandu među stanovništvom

c) da vrše pomoćnu policijsku ulogu među lokalnim stanovništvom.

Ovi četnički odredi opremljeni su od strane Italijana, ali imaju i nešto ratnog materijala koje su im dali Britanci.

Krajem januara 1943. godine zajedničke nemačke, hrvatske, italijanske i četničke snage po vele su veliku ofanzivu protiv jugoslovenske oslobodilačke armije[10]. Neprijatelj je potpomognut od Drenovićevih četnika uspeo da potisne jugoslovenske patriote u Hercegovini i jugoistočnoj Bosni. Glavni udar u sadašnjoj neprijateljskoj ofanzivi vrše kombinovane četničke snage u Hercegovini (V.[ojislav] Lukačević, član Mihailovićevog glavnog štaba), u Crnoj Gori (Bajo Stanišić) i u Sandžaku (Pavle Đurišić, član Mihailovićevog glavnog štaba). Ishod ove borbe je još neizvestan. Partizani govore da su oni odneli pobedu, dok četnici insistiraju na tome da su gotovo potpuno očistili ove jugoslovenske krajeve od antifašističkih snaga. Tačno je, međutim, da su jugoslovenski antifašistički gerilci[11] pretrpeli teške teritorijalne gubitke, ali daleko je od toga da su njihove snage uništene ili razbijene. Na drugoj strani, mnogo slavljeni četnici generala Mihailovića danas su angažovani u jednoj od najžešćih ofanziva za uništenje jugoslo venskih demokratskih snaga.

Četnici su, isto tako, dali još jedan doprinos neprijateljskom ratnom naporu. Pošto njihova snaga na teritoriji jadranskog priobalja raste, Italijani mogu sebi dozvoliti da svoje okupacione trupe pošalju ili u Italiju, koja se priprema da se suprotstavi eventualnoj savezničkoj ofanzivi ili na istočni front.

Jugoslovenski četnici danas su jači nego ikada ranije. Da ironija bude veća, njih danas pomaže Jugoslovenska vlada u izgnanstvu više nego ikada pre.

[10] Reč je o četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi, odnosno o bici na Neretvi. U tim okupatorsko-kvislinškim operacijama četnicima je bila poverena značajna uloga, koju oni nisu odigrali onako kako su to nemačke komande očekivale. General Ler (Löhr) je, izveštavajući 1. aprila 1943. nemačku Vrhovnu komandu, pored ostalog, naveo:

»Dosadašnje borbe pokazuju da je Mihailović kao vojni komandant zatajio. Mihailović snosi osnovnu krivicu za dosadašnje neuspehe zbog nepravilne procene vremena, prostora i zemljišta i zbog toga što nije iskoristio opšte date mogućnosti« (NAV-N-T-78, r. 332, s.6290035).

[11] Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije.

BR. 2

IZVEŠTAJ UREDA ZA STRATEGIJSKE SLUŽBE OD 25. MAJA 1943. O SARADNJI ČETNIKA SA OKUPATORIMA I USTAŠAMA U BORBAMA PROTIV NOV I POJ[1]

Izveštava se iz Hrvatske da neprijateljska ofanziva protiv partizana samo što nije počela u Crnoj Gori[2], Bosni i Hrvatskoj. Neprijateljske snage sačinjavaju 8 nemačkih i 3 italijanske divizije i broje oko 200.000 ljudi. Nemci i Italijani su podržani od strane Pavelićeve armije koju čini 15000 četnika i 35000 ustaša. Četnici i ustaše su potpuno naoružani, opremljeni, obučeni i vođeni od strane Nemaca i Italijana. Izvor je imao priliku da se uveri u ovo i da razgovara sa četničkim zarobljenicima i takođe da čita rutinska i dnevna naređenja. On je video fotografije na kojima su izmešane grupe ustaških, četničkih, italijanskih, nemačkih vođa. U italijanskim lecima, bacanim iznad Hrvatske, kaže se da će četnici uskoro tamo biti osnovani od strane Italijana.

Neprijateljska ofanziva protiv partizana počela je posle podne 24. maja. Italijani su napali Senj, ali su tri puta bili odbačeni i pretrpeli su teške gubitke. Drugi napad počeo je kod Knina.

Nemački i ustaški napad na Knin, čiji je cilj bio Gračac, suzbijen je. Nemci, četnici i ustaše se kreću ka unutrašnjosti iz Mostara, Trebinja, Bijelog Polja, Kolašina, Pljevlja i Foče, prema Žabljaku kao njihovom krajnjem cilju. Partizani gotovo svugde zadržavaju ovaj napad.

[1] Dokument pisan na engleskom jeziku, NAV, RG 226, OB-1029. Objavio ga je Dr Jovan Marjanović u n.d. str. 74, odakle je potpuno preuzet.

[2] Odnosi se se na petu neprijateljsku ofanzivu.

BR. 3

IZVEŠTAJ UREDA ZA STRATEGIJSKE SLUŽBE OD 15. JUNA 1943. O SARADNJI ČETNIKA U SLOVENIJI SA ITALIJANIMA[1]

Izveštava se *iz* Hrvatske da major Novak[2], četnički komandant u Sloveniji, nije prekinuo sa okupacionim snagama. On radi u području Polhov Gradec — Zaplana — Koren, komandujući trupama Bele garde[3]. Po naređenjima Draže Mihailovića on radi sa Italijanima, a takođe se govori da ima kontakte i sa Nemcima i da je bio agent Gesta} -"i pre rata.

Njegov je zamenik Vanko[4] Debeljak, koji komanduje bataljonom Bele garde u području Novog Mesta i koji se nedavno sreo sa generalom Gambarom[5], komandantom 11. italijanskog korpusa, da aranžira isporuku oružja od strane Italijana.

Pukovnik Vanko Avšič[6], bavši komandni oficir jugoslovenske regularne armije, koji je bio sa Mihailovićem, sada se pridružio partizanima kod Kaponetia.

[1] **Dokument pisan na engleskom jeziku, NAV, RG 226, OB-2239. Objavio ga je Dr Jovan Marjanović u n. d. str. 75, odakle je preuzet.**

[2] **Karlo.**

[3] **i [5] Vidi dok. br. 181.**

[4] **Janko.**

[6] **Odnosi se na Jakoba Avšiča. Vidi dok. br. 181.**

P R I L O G IV

DOKUMENTI NEMACKOG RAJHA 1943.

BR. 1

IZVEŠTAJ ZIGFRIDA KAgEA OD 11. JANUARA 1943. MINISTARSTVU INOSTRANIH POSLOVA TREĆEG RAJHA O RAZGOVORIMA IZMEĐU GENERALA ROATE I ANTE PAVELIĆA O ANGAZOVANJU ČETNIKA'

Nemačko poslanstvo Radni primerak
Pol. 2 br. 3-It-13/43 Poverljivo Zagreb 11. januara 1943

Predmet: Italija—Hrvatska
4 dupla primerka

Ministarstvu spoljnih poslova
Berlin

Ministar spoljnih poslova Lorković[2] i hrvatski poslanik u Rimu Dr. Perić[3], koji su danas bili kod mene u gostima, ispričali su mi u razgovoru sledeće: **General Roata (Roatta),** koji je u zadnja 3 dana bio ovde radi vođenja razgovora vojne prirode sa komandantom nemačkih trupa u Hrvatskoj, vodio je
10. 1. **duži razgovor sa Poglavnikom i Lorkovicem.** O razgovorima koje je vodio sa komandantom nemačkih trupa u Hrvatskoj on se izjasnio, da se radilo o uopštenom pretresanju bez utvrđivanja tačnih operacionih planova. Kada bi se planirane operacije vodile u 3. ili **2.** zoni, on bi samo se po sebi razume, učestvovao. Zbog toga će on **privremeno da odustane od daljnjih mera evakuacije.** Tada je Roata načeo pitanje, da li bi se hrvatske trupe u 2. zoni mogle uvrstiti u formacijski sastav italijanske vojske. U tom slučaju snabdevala bi ih italijanska vojska. Poglavnik je ovo odbio. Ovde je Lorković primetio, da takva ponuda pretstavlja sasvim nešto drugo nego što je hrvatska legija u nemačkoj vojsci, koja nije bila snabdevena od strane nemačke vojske, već su je oni bili formirali, naoružali i opremili. Po pitanju četnika **Roata se izjasnio** da on momentalno ima 19.000 četnika u svojoj armiji. Njih 8.000 se nalazi u jugo-istočnoj Hercegovini, 5.000 domaćih, a daljnjih 3.000 iz Hercegovine u rejonu oko Knina i Drniša[4], dok se 3.000 domaćih četnika nalaze južno od Vrhovina u Lici. On im je, osim tekućeg snabdevanja, dao ukupno 7.000 pušaka. Ovde je

[1] **Dokument (pisan na mašini) u Arhivu VII (fond nemačkih dokumenata), k. 1, reg. br. 42/14.**
[2] **Mladen.**
[3] **Stijepo.**
[4] **Vidi dok. br. 1.**

Perić primetio, da mu je Roata pre 10 dana rekao da je do sada ovim četnicima bilo dato 1.500 pušaka. Konstatujem da je taj isti broj Roata bio saopštio našem generalu. Lorković je primetio da je Roata njemu, pre nekoliko sedmica, dao broj od 2.500 pušaka. To dakle znači da je poslednjih sedmica 4.500 do 5.500 pušaka liferovano četnicima od strane Roate. To je dakle urađeno posle razgovora Poglavnika sa Hitlerom i posle preduzetih koraka protiv četnika kod italijanske vrhovne komande. Dalje je Roata u razgovoru saopštio, kako on mora u **većim operacijama koje su u toku** u severo-zapadnoj Hercegovini, dakle u **rejonu Livna, da angažuje četnike.** Poglavnik je rekao da on za to nikada ne bi dao svoj pristanak. Lorković je objasnio, da je hrvatska vlada šta više, protiv istupa Roate u vezi sa četnicima, preko Perića uložila Dučeu službeni protest, a iz istih razloga i odgovarajući memorandum[5]. U vezi sa razgovorom između Gana i Perića u Rimu, o čemu je već telegrafski izvešteno, kojom prilikom se Ćano izjasnio protiv četnika, a Perić zahtevao da se preko nemačkog Vermahta podigne protest kod komande Supremo, hrvatska vlada je odmah potom, verovatno preko Budaka[6], taj memorandum dostavila nama. Roata je još u pomenutom razgovoru rekao za Lorkovića kako on zna da mu Lorković pravi spletke sa skrivenim ciljevima i podmeće mu, kako on, Roata, vara Hrvatsku. On, Roata, nema uopšte takve poglede i prijateljski je naklonjen kako prema Poglavniku, tako i prema Hrvatskoj.

Perić, koji je pre kratkog vremena razgovarao u Rimu sa jednim članom komiteta crnogorske vlade — Radovićem, napomenuo je, da mu je ovaj u razgovoru rekao kako je imao razgovor sa Mihailovićem. U Crnoj Gori se nalaze, povezani sa tamošnjim italijanskim armijama, 15.000 crnogorskih četnika i 6000 crnogorskih žandarma. Oni su svi u vezi sa Mihailovićem. Radović je objasnio, kako Nedić sledi politiku čekanja, kao i crnogorska vlada, iako prema Nemačkoj odnosno Italiji pokazuje lojalni odnos, ipak zagovara povezivanje sa Mihailovićem. Kako se Crna Gora nije odlučila za današnje rešenje evropskog pitanja, to bi se mogli osigurati najbolji mogući izgledi, pa bilo kakav ishod rata bio.
[7]

[5] **Redakcija ga nije pronašla.**
[6] **Mile.**
[7] **Dalji deo izveštaja govori o utiscima Perića o političkim prilikama u Italiji i Francuskoj.**

BR. 2

IZVEŠTAJ ŠTABA PRVE BRDSKE DIVIZIJE OD 3. MAJA 1943. KOMANDANTU NEMAČKIH TRUPA U SRBIJI O MOLBI PAVLA ĐURIŠIČA DA SE DOZVOLI PREBACIVANJE ČETNIKA SA ZLATARA[1]

Teleprinter Štab divizije, 3.5.43. 10,30časova
Otpremljeno 3.5. 18,40 časova

Komandantu i zapovedniku u Srbiji, Beograd[2]

U dopunu teleprintera 1. Brdske divizije, Operativno odeljenje broj 390 od 3.5.43. u 05,15 časova daje se doslovce izveštaj II/4: (Tekst danas primljenog pisma italijanske divizije 724. Pešadijskom puku):

Sadržaj: Major Đurišić moli posredovanje preko italijanske divizije kod nemačke komande u Prijepolju, da ova bez pravljenja teškoća dozvoli da Vuk Kalaitović[3] sa 4000 ljudi automobilima može da se otpremi sa područja planine Zlatar. Kao što je 30.4. i 1.5. javljeno, nagomilani četnici se nalaze na prostoru Kosatica ■— Pravišević (10 km istočno od Prijepolja).

Kalaitović je prema tome 30.4. odbegao u planinu Zlatar i izgleda da je odgovorni vođa. Razlozi Đurišićevog traženja:

1) Gore navedeno područje ne može nagomilane četnike da hrani duže vremena.
2) Posrednik prepiske u italijanskoj diviziji je S.I.M.[4] poručnik Storeli [Storelli], Od njega se saznalo da D.M. ima veze[5]. Procena: Nagomilani četnici na prostoru Kosatica — Pravišević nemaju više izlaza.

Među njima je deo prinudno regrutovanih. S druge strane među četnicima se nalaze istrebljivači muslimanskih naselja. Dozvola otpreme od strane nemačkih vlasti najteže bi pokolebala poverenje muslimana.

Predlog komandanta 724:

Protivzahtev: Potpuno predavanje oružja i otkomandovanje četnika u nemačko zarobljeništvo.[6]

Bürger s.r.
1. Brdska divizija
Operativno odeljenje

[1] **Snimak, dokument (pisan na mašini) u Arhivu VII, NAV-N-T-35, r. 64, s. 361.**
[2] **Odnosi se na generala Paula Badera.**
[3] **Komandant 2. mileševskog korpusa.**
[4] **Vojno-obaveštajna služba (Servizio informacione militare — SIM).**
[5] **Misli se na veze Draže Mihailovića sa Đurišićem.**
[6] **Vidi u ovom prilogu dok. br. 4.**

BR. 3

IZVEŠTAJ ŠTABA PRVE BRDSKE DIVIZIJE OD 11. MAJA 1943. ZAPOVEDNIKU NEMACKIH TRUPA U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ O PREGOVORU PAVLA ĐURIŠIĆA SA NEMACKIM PREDSTAVNIKOM U KOLAŠINU[1]

K.T.B.[2] 11.5. 1943.
23.30 časova

594

Depeša KR[3]

Th[4]

Zapovedniku u Hrvatskoj[5] — Ia —

(Obaveštenje poslato od strane divizije »Brandenburg«) poslato depešom.

Sadržaj: Predlog oficira za vezu p.pukovnika Hajnca za angažovanje delova divizije »Brandenburg« po naređenju zapo vednika u Hrvatskoj i operativnog oficira komande za Jugoistok.

1.) 6. četa 4. puka sa prednjim odredom 1. brdske divizije krenula je na zadatak i svojim delimičnim angažovanjem izvršila obezbeđenje Mateševa. U pogledu Kolašina, postavljeni zadatak je prevaziđen. Vidi niže pod br. 4.

2.) Ojačana 7. četa stigla je 11.5. u Andrijevicu.

Zadatak: delom snaga vrši izviđanja prema Bijelo Polje, gde se pretpostavlja da je Draža Mihailović. Ako se to ustanovi, onda zadatak isti kao što je pre bio u pogledu Kolašina.

3.) Ostatak II. bataljona 4. puka ostaje u Vučitrnu do pristizanja vozila i II. bataljona 1. puka.

[1] **Snimak dokumenta (pisan na mašini) u Arhivu VII, NAV-N-T-315 r. 64, s. 665-6.**

[2] **Dopisano rukom — Ratni dnevnik (Kriegstagebuch).**

[3] **Neka interna oznaka telegrafske službe.**

[4] **Paraf, napisan rukom.**

[5] **Odnosi se na Rudolfa Litersa.**

4.) 10.5. u Kolašinu, gde se pogrešno mislilo da je glavni stan Draže Mihailovića, pregovarao sam sa četničkim vođom Đurišićem.

Rezultat ovih razgovora :

a) Đurišićevi četnici su ustvari od Italijana legalizirane jedinice za odbranu zavičajnih mesta (Heimatwehr) na području Crne Gore. Jačina: 2-—3.000 pušaka.

b) Nastrojeni su antikomunistički, njihova parola je mir i red.

c) Draža Mihailović od kraja 1942 nije više u Kolašinu[6]. Đurišićevi četnici nisu njegove pristalice jer njegova politika zbog nadmoćnosti i strogosti Nemaca vodi istrebljenju najboljih ljudi.

d) Početkom maja Đurišić je bio kod guvernera Crne Gore i zamolio ga da pozove nemačke trupe u Crnu Goru. Italijani se uvek povlače pred Titom, četnici su vezani za svoja mesta, brane samo rodni kraj, nemaju jedinstveno rukovodstvo.

e) Đurišić je nazvao Dražu Mihailovića nestalnim lutajućim fantastom koga je propaganda uzdigla u nebesa i precenila. Jedini ozbiljni protivnik je Tito.

f) Protiv Tita Đurišić stavlja na raspolaganje četničku miliciju. Po njegovim rečima, njegovi ljudi su i suviše dugo vojnici, odvikavaju se od rada, treba da se vrate svom poslu i svojoj porodici. Posle uništenja Tita garantuje razoružanje četnika. Sa jednim delom svoga ljudstva spreman je, kako on kaže, da se pod nemačkim rukovodstvom bori na Istoku protiv komunista. Nemački Vermaht je, kaže, jedina instanca reda. Kaže da su sve njihove porodice u selima koja drže Nemci, što je sigurna garantija da ne igraju dvostruku igru. Navodno, crnogorski čovek je srastao s oružjem, prisilno i nepotrebno razoružavanje smatrao bi kao obeščašćenje u očima roda i plemena. Razoružan čovek izmiče ispod svoje sopstvene kontrole, postaje ilegalac.

g) Utisak o Đurišiću: pametan i trezven čovek sa autoritetom i smislom za realnost. Boriće se s nama zejedno do konačnog Titovog uništenja, a potom će stajati lojalno uz Nemce, ukoliko se prema njemu ne napravi neka psihološka pogreška.

h) Utisak o njegovoj miliciji: ratnici koji su vezani za svoj rodni kraj, brđani koji vole slobodu, primitivni, polažu sve svoje nade u Nemačku. Moguće ih je angažovati protiv Tita, ali u zajednici sa nemačkim trupama, a posebno u zajednici sa jedinicama »Brandenburg«.

i) Procena situacije: Prema Đurišiću, namere crvenih su:

[6] **Draža Mihailović je napustio Lipovo kod Kolašina 20. aprila 1943., a 12. maja je prešao Lim na putu za Ravnu goru.**

Titovo snabdevanje na prostoriji Berane — Kolašin, zadobijanje puta uz jadransku obalu, marš prema jadranskoj obali, polaganje nade u englesku pomoć.

k) Moj predlog, takođe i komandi 1. brdske divizije: angažovati legalne četnike u Crnoj Gori za čitavo vreme dok Tito ne bude uništen. Trebalo bi da mi legalizujemo Đurišića i da pomoću njega razoružamo ilegalne četnike. Posle Titovog uništenja mogli bismo legalizovati slabu Đurišićevu miliciju.

5.) Siri predlog za angažovanje delova »Brandenburg«, ujedno i predlog 1. brdskoj diviziji: dati težište na otkrivanje i uništenje Tita lično, kao i njegovog štaba.

6.) Predlog za angažovanje nakon završetka operacije »Svare«: 4 bataljona »Brandenburg«, koji će sredinom juna biti slobodni, prebaciti na prostorije gde je verovatno iskrcavanje i tamo ih imati pripravne za upotrebu. Prostorija oko Trsta. Prostorija u zahvatu dalmatinske obale. Prostorija oko Janjine (Janina) i prostorija Trakija — Dodekanez. Zadatak: pripremiti »mali rat«, ne davati frontalan otpor invazionom talasu, voditi »mali rat« u pozadini. Prilikom nemačkog protivnapađa dejstvovati u leđa neprijatelja. Bataljoni koji budu na prostoriji Trsta i Dalmacije trebalo bi da budu spremni za brzo prebacivanje u Italiju, ako bi tamo bilo težište invazije.

7.) Molm da ove predloge prosledite operativnom odelenju komande za Jugoistok.

Hajnc[7], s.r.
potpukovnik

Dodatni tekst komandanta 1. brdske divizije:

Slažem se sa predlogom iznetim u pasusu pod br. 5. Navodi dati u pasusu pod br. 4 poklapaju se, uopšte uzev, sa zapažanjima i izveštajima divizije. I dalje pažljivo proučavamo situaciju u tom pogledu, i to u smislu kako je to naveo potpukovnik Hajnc. U konkretnoj situaciji moguće je, ako se pođe putem predloga potpukovnika Hajnca, postići brzo i bezbolno razoružavanje četnika, kao i rasturanje njihove organizacije[8].

Divizija moli za brzu konačnu odluku naročito po pasusima pod br. 4 f i 4 k, da bi na taj način bila u mogućnosti da blagovremeno preduzme i sprovede odgovarajuće mere.

fon Stetner[9]
Ia br. 584/43, poverlj. komanda

[10]

[1] Heinz.

[8] Vidi u ovom prilogu dok. br. 4.

[9] Valter (Walter Stetner von Grabenhofen), komandant nemačke 1. brdske divizije.

[10] Sledi nekoliko nečitkih reči, dopisanih rukom.

BR. 4

IZVEŠTAJ KOMANDANTA PRVE BRDSKE DIVIZIJE OD 19. MAJA 1943. KOMANDANTU NEMAČKIH TRUPA U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ O RAZORUŽANJU ČETNIKA U CRNOJ GORI I STAVU ITALIJANA PO TOM PITANJU'

1. brdska divizija
Komandant
Str. pov. br. 627/43
— 3 priloga —

Divizijsko borbeno mesto
19. 5. 1943.
Pečat: Strogo poverljivo

I z v e š t a j

O razgovoru komandanta 1. brdske divizije sa italijanskim komandujućim generalom, ekselencijom Ronkaljom,[2] 14. 5. 43 u 10 č. u Beranu

Radi upoznavanja komandanta italijanske divizije »Venecia« u Beranu sa zadacima i namerama 1. brdske divizije, kao i radi saopštavanja želje da italijanske trupe uzmu učešća u akciji za uništenje komunista, otputovao sam 14. 5. za Berane. U toku putovanja mi je italijanski oficir za vezu, kapetan Buzi, [Buzzi] koji je sa mnom putovao, saopštio da će italijanski general, komandant korpusa u Crnoj Gori, ekselencija Ronkalja, doći u Berane i lično učestvovati u razgovorima.

Razgovor je započeo u 10 časova u zgradi komande italijanske divizije »Venecija« [Venezia], Sa nemačke strane u njima su učestvovali: Komandant 1. brdske divizije, general-major fon Stetner, kapetan fon Amon [Ammon] (kao nemački oficir za vezu pri diviziji »Venecia« i potporučnik Fišer [Fischer], ordonans-oficir 1. brdske divizije. Sa italijanske strane prisustvovali su: Komandujući general korpusne komande Crne Gore, ekselenc·ja Ronkalja, general Bonini[3] (komandant divizije »Vene-

[1] **Snimak originala (pisan na mašini) u Arhivu VII, NAV-N-T-315, r. 64, s. 771-77.**

[2] **Ronkalja Erkola (Rancaglio Ercole), od 10. maja 1943. na dužnost komandanta italijanskog 14. armijskog korpusa.**

[3] **Silvio.**

cija«), kao i dva oficira iz štaba italijanske dvizije. Kao oficir za vezu i tumač-talijanski kapetan Buzi.

Ekselencija Ronkalja me je prvo pozdravio recima dobrodošlice i raspravljao potom o pitanju nemačkih namera i uloge koju italijanske trupe treba pri tome da igraju.

Nakon što sam izložio namere nemačkog komandovanja putem uništenja komunista, italijanski komandujući general je odobrio učešće italijanskih trtupa u napadu [dana] 15. 5. i to prodorom zapadno od puta Bijelo Polje — Brodarevo, ali je vreme ovog prodora uslovio podrškom divizije »Taurinenze«. Zahvalio sam se na odobrenju i zamolio da mi se omogući da pojedinosti poduhvata neposredno raspravim sa komandantom divizije »Venecija«, što mi je bilo obećano.

Kada sam u daljem toku razgovora izneo da delovima svoje divizije treba da prodrem ka Kolašinu, ekselencija Ronkalja me je smesta odvraćao od prodora preko Kolašina. Svoje mišljenje je izrazio time da tamo uopšte nisu potrebne nemačke trupe, da u Kolašinu stoje dva italijanska bataljona, a u Mateševu još jedan italijanski bataljon.

Za vreme razgovora, koji se dotad vodio po čisto stručnim pitanjima i u potpuno obostranoj saglasnosti, došlo je do zaoštravanja kada je ekselencija Ronkalja započeo debatu o razoružavanju četnika, koje je izvršeno sa nemačke strane.

Ekselencija Ronkalja govorio je pritom sa sve jačim uzbuđenjem i plahovitijom gestikulacijom, za koju se ne bi moglo naći opravdanje samo u italijamskom maniru. Posle kratkog vremena on je skočio, podigli su se i svi [italijanski] oficiri. Mi, nemački oficiri podigli smo se takođe, pa se razgovor nastavio stojeći.

Ekselencija Ronkalja sve više se zadržavao na tome da se bez saglasnosti Guvernera Crne Gore ne može od strane nemačkih trupa izvoditi ni vojnička akcija u Crnoj Gori, ni razoružavanje četnika. Po nalogu Guvernera Crne Gore uložio je najstrožiji prigovor na nemački postupak i postavio sledeće zahteve.

1.) da se smesta prestane sa razoružavanjem četnika
2.) da se puste zarobljeni četnici
3.) da se četnicima vrati oružje.

Razgovor je dostigao vrhunac kada je za vreme pregovora stigla vest o hapšenju kapetana Đurišića. Ekselencija Ronkalja viče i besni i traži da se Đurišić smesta pusti, uprotivnom da je odlučan u nameri da naredi otvaranje vatre. Da odgovornost za sve posledice leži isključivo na meni — tako je izjavio ekselencija Ronkalja — ako njegovim traženjima i dalje ne izađem u susret i Đurišića odmah ne pustim. U međuvremenu, izdao je više telefonskih naređenja iz kojih sam razabrao da se naređuje

vojna akcija. Nekoliko puta sam ukazao na to da su nemačke trupe ušle u Crnu Goru po želji italijanskog guvernera, naglasio da je sam Musolini izdao naređenje za razoružavanje četnika, nakon što je dokazana njihova saradnja sa Englezima i skupno nastupanje sa komunistima.[4] Sve ove i druge primedbe odbio je ekselencija Ronkalja sleganjem ramena i kao odgovor dao mi na znanje dopis iz Rima i jedan dopis Guvernera Crne Gore (Prilozi 1 i 2).[5]

Odgovorio sam na to da u Crnu Goru niti sam svojevoljno umarširao, niti razoružavam četnike na svoju ruku, već da za to imam tačno naređenje mojih pretpostavljenih službenih instanci, za čije sam izvršenje kao vojnik obavezan.

Nadalje sam izjavio da ću smesta nazvati svoje pretpostavljene kako bih se uverio da li je nešto izmijenjeno u pogledu prvobitnog naređenja za razoružavanje i zarobljavanje četnika

Ova namera nije bila prijatna ekselenciji Ronkalji. On me naprotiv zadržavao u sobi i svim sredstvima pokušavao da me privoli da svojevoljno ispunim njegova traženja, a pre svega da oslobodim kapetana Đurišića.

Tek posle dugog natezanja ekselencija Ronkalja je shvatio da se ne dam pridobiti i složio se najzad da pođem do telefona. On sam sačekaće sa poletanjem dok mu ne saopštim odluku svojih pretpostavljenih službenih instanci. Bio sam veoma neljubazno otpušten.

Smesta sam pozvao svoga načelnika štaba, generalštabnog majora Tiloa [Thilo] i saznao od njega dotadašnje uspehe divizije:

Glavni štab Đurišića uklonjen, Đurišić, Popović[6] i Đurišićev ađutant uhapšeni i odvedeni.

1.980 zarobljenih četnika, od toga preko 50 oficira,
60 — 80 mrtvih komunista.[7]
3 teška minobacača
2 teška mitraljeza
115 pušaka
80 puškomitraljeza
4 pištolja

[4] Četnici su bili u službi okupatora i vodili borbu isključivo protiv narodnooslobođilačkog pokreta.

[5] Te priloge redakcija nije pronašla.

[6] Raja, načelnik štaba Limsko-sandžačkih četničkih odreda.

[7] Reč je o pripadnicima isimpatizerimanarodnooslobođilačkog pokreta koje su četnici držali u kolašinskomzatvoru. Pri odvođenjučetnika iz Kolašina u Berane, nemačke trupe su tu grupu odvojile i streljale. Opširnije o tome vidi Zbornik tom IV, knj. 13, dok. br. 76 i izveštaj Mirka Kuklića u Arhivu VII, Ca, k. 144, reg. br. 34/1.

81.000 zrna pešadijske municije
375 ručnih bombi
74 minobacačkih bombi
100 upaljača

No, istovremeno saopštio mi je major Tilo šta se u međuvremenu dogodilo u mome sedištu štaba u Andrijevici (vidi izveštaj majora Tiloa, prilog 3).[8] Saopštio sam majoru Tilo u traženja generala Ronkalja i oba dopisa (Prilog 1 i 2) i stavio mu u zadatak da dozna stav gospodina Zapovednika Hrvatske.

Posle dva časa major Tilo mi je saopštio:

»Major Đurišić i četnici uhvaćeni su u skladu s naređenjem. Na ultimatum odgovoriti da još nije stigao odgovor iz Berlina, Poželjno je da se razgovori sa italijanskim komandujućim generalom odugovlače do pristizanja odluke. Sukobe treba izbegavati.«

Otišao sam potom ponovo sa svojom pratnjom do italijanskog komandujućeg generala, saopštio mu šta sam saznao i istovremeno zahtevao da se ukinu sve mere protiv nemačkih trupa, koje je on preduzeo. Ekselencija Ronkalja izrazio je na to mišljenje da sa postupanjem nemačkih trupa sigurno nešto nije u redu kada se tek iz Berlina čeka na odluku. On je zatražio da se bar do dolaska odluke iz Berlina ne preduzimaju nikakve daljne akcije protiv četnika.

Posle kraćeg razmišljanja pristao sam na to, jer sam bio mišljenja da je nakon uspelog, potpunog iznenađenja četnika, glavni udar izveden (2.000 zarobljenih), i da je glavna stvar, hvatanje Đurišića i Popovića, uspela.

Tog dana, u područjima dodeljenim pukovskim grupama,
i onako se više ništa nije dalo postići, a dok naređenje za prekid dospe do trupe, biće već i veče. Pri tome sam mislio da je i taktički ispravno prepustiti italijanskom komandujućem generalu jedan mali uspeh.

Moj pristanak je doveo odmah do izvesnog popuštanja zategnutosti i smirivanja. Italijani su ukinuli preduzete mere i nisu više postavljali zahtev da se četnici puste.

Nasuprot tome, ekselencija Ronkalja je primenio novu taktiku koja je imala za cilj da se Đurišić oslobodi. Predložio mi je da njemu lično predam Đurišića. On je dao lično jemstvo

[8] **Reč je o izveštaju u kome se govori o hapšenju majora Đurišića i njegovih saradnika 14. maja u Kolašinu, o njihovom prebacivanju u Andrijevicu i pokušaju italijanskih trupa da ih oslobode. Zatim se opisuju problemi nastali oko prebacivanja Đurišića avionom iz Berana u Beograd (Arhiv VII, NAV-N-T-78, r. 332, 1.62897869-9).**

da će Đurišić biti predat nemačkim trupama istog časa kad dođe odgovor iz Berlina da se zahteva njegovo izručenje u sporazumu sa Rimom.

Kada sam uz par reči žaljenja odbio ovo traženje pozivajući se na striktno naređenje koje mi je dato, izjavio je ekselencija Ronkalja da je povređeno njegovo lično dostojanstvo, kako je rekao, da ja ne znam šta sam prema jednom italijanskom komandujućem generalu obavezan i prekinuo je razgovore ne pozdravivši se samnom.

Krajnji utisak, koji sam dobio iz čitavog razgovora bio je da je italijanskom komandujućem generalu osobito stalo do ličnosti Đurišića. Za postizanje svoga cilja nije birao ni sredstva ni puta da me privoli da se odreknem vojničkog držanja i primljenog naređenja. Forma i način, kako je ekselencija Ronkalja pregovarao s jednim nemačkim generalom, bili su nedovoljni i nestručni. Ekselencija Ronkalja je jasno pokazao za vreme pregovaranja da nije prijatelj Nemaca i osovine. On nije prezao od toga da crnogorskoj javnosti pruži nedostojnu pozorišnu predstavu — da italijanski vojnici i mitraljezi zauzimaju položaj pred mojim komandnim mestom.

Visoki italijanski oficiri, kojima sam ispričao ove događaje, nisu odobrili držanje italijanskog generala i verovali su da će on iz toga morati izvući posledice. I masa italijanskih oficira, pre svega mlađa generacija, smatra odstranjenje četničke organizacije neodložnom potrebom i raduje se nemačkom nastupanju.

Molim da ove događaje stavite do znanja nadležnim mestima.

fon Štetner, s.r.
general-major i komandant divizije

Komandantu nemačkih trupa u Hrvatskoj

BR. 5

UPUTSTVO KOMANDANTA PRVE BRDSKE DIVIZIJE IZ DRUGE POLOVINE MAJA 1943. POTCINJENIMA ZA OBRAZOVANJE NOSAČKIH BATALJONA OD RAZORUŽANIH ČETNIKA I NJIHOVO ANGAŽOVANJE U BORBAMA PROTIV SNAGA NARODNOOSLOBODILIČKOG POKRETA[1]

Prilog br. 2 uz divizijsku zapovest br. 27, 1. brdska divizija Ia br. 652/43 poverlj.[2]

Poverljivo

Postupak sa četnicima

I. U pogledu postupka sa četnicima još jedanput ukazujemo na divizijsku zapovest br. 24 tačka 6a. U toj zapovesti dato *osnovno naređenje i dalje je u punom obimu na snazi.* 98. brdski lovački puk, 99. brdsiki lovački puk, artiljerijska grupa Grose Lege (Grosse Leege), 54. pionirski bataljon, 54. izviđ. bataljon, 54. bataljon za vezu izvestiće 26. 5. u 08.00 časova o završetku razoružanja svih četnika. U izveštaju treba istovremeno navesti broj ljudi, kao i količinu oduzetog oružja.

Od muškog stanovništva sa prostorije Kolašina lb[3] će formirati jedan nosački bataljon[4]. Bataljon se može upotrebiti za izvršenje svojih zadataka samo uz angažovanje nemačkog rukovodećeg kadra u njemu. Za predviđeni zadatak uzimati samo one ljude za koje se dokaže da su iz Kolašina, odn. njegove bliže okoline. Sve one koji nisu iz tog kraja, naročito Srbe, odvesti u zarobljeništvo. Pripadnicima nosačkog bataljona objasniti da se, kao i do sada, angažuju u borbi protiv komunista i da će u toj borbi njihovi rukovodioci biti Nemci.

Italijanske trupe su ponovo od svoje pretpostavljene komandne instance dobile naređenje da se svi četnici razoružaju. Izuzetak od ovoga za sada su samo »divizij-

[1] **Snimak prepisa (pisan na mašini) u Arhivu VII, NAV-N-T-315, r. 64, s. 1188-89.**

[2] **Verovatno je reč o osnovnoj zapovesti br. 25 za operaciju »Svare« (Arhiv VII, NAV-N-T-315, r. 64, s. 616-7). Inače zapovest br. 27 nije pronađena.**

[3] **Oznaka Ia odnosi se na operativno, dok lb na pozadinsko odeljenje štaba divizije.**

[4] **Opširnije o razoružanju četnika u Crnoj Gori i Hercegovini kao i formiranju nosačkih bataljona od četnika u Crnoj Gori vidi »Neretva-Sutjeska 1943« str. 143—150.**

ske bande«. To su meštani koji su pod rukovodstvom italijanskih oficira angažovani za službu obezbeđenja, itd. na području divizije Venecija (Venezia).

II. Ovo naređenje može da izgleda i nerazumljivo nakon što su se četnici dobro pokazali u borbi (protiv komunista), a i u drugim prilikama.

Pozadina svega ovoga je sledeća:

a) Jedna depeša preko radija uhvaćena 20.5. glasi: »Nemci razoružavaju i zarobljavaju sve muškarce od 17 do 50 godina. Treba da nam je jasno da će ovde biti sve razbijeno i da mi (četničke vođe) nećemo imati više snaga sposobnih za napadna dejstva. Moraćemo se oporaviti i ponovo organizovati. U šumi su crveni i mi tamo nemamo mesta. Jedini spas za nas jeste borbena organizacija Gojnić[5] (Gojnic) (četnički vođa potčinjen četničkom poglavici Stanišiću) sa Krstom Popovićem (vođa zelenaša). Na taj način bilo bi moguće sačuvati ovaj kraj od Nemaca, te bi se mi mogli pod zaštitom takve kombinacije ponovo srediti, prikupiti i organizovati.«

b) Organizacija bjelaša (vođa Đurišić) uglavnom je razbijena na području divizije. Bjelaši su predstavnici velikosrpske političke tendencije. Dokazano je da sarađuju sa Dražom Mihailovićem i Londonom. Zelenaši su »crnogorski nacionalisti«. Do sada nam nisu bili sumnjivi ni opasni. Kao što proizilazi iz gore navedene depeše, organizacija Draže Mihailovića koristi ovakvu konstelaciju za svoje ponovno organizovanje. Prema tome su i zelenaši naši neprijatelji.

c) Isto tako je dokazano da se svi, Draža Mihailović, četnici i komunisti, nadaju i očekuju iskrcavanje saveznika na Balkanu. U slučaju ovakvog iskrcavanja sve domaće vođe će pozvati narod u borbu protiv sila osovine. Za sada oni se maskirano pripremaju za tu borbu. Svako oružje koje danas još miruje biće okrenuto protiv nas, svaki će Crnogorac pucati na nas pod parolom »u borbu za oslobođenje zavičaja od okupatora«.

III. Očekujem da će gore navedeno stanje stvari biti dovoljno ubedljivo i usvojeno od svih pripadnika divizije, te da će izdata naređenja biti izvršena bez ikakvih kompromisa.

[5] **Blažo, major, pomoćnik pukovnika Baja Stanišića.**

Italijanske komandne i službene instance treba na licu mesta upoznati sa ovim naređenjem »koje je obavezno za 1. brdsku diviziju. Stalnim razgovorima i drugarskim ophođenjem treba Italijanima učiniti bliskim i jasnim ovakav tok stvari. Ako se, pak, Italijani budu ogrešili o ova naređenja koja su izdale i njihove komande, onda to treba javiti redovnim putem diviziji, što će ona prosiediti dalje.

U konceptu potpisao:
fon Štetner

Da je prepis veran
originalu tvrdi i overava:
Tilo
generalštabni major

Dostavljeno :
Kao diviz. zapovest br. 24[6]
Umnožavanje: kapetan fon Amon

[6] Vidi tom XII, knj. 3, dok. br. 64.

P R I L O G V

DOKUMENTI KRALJEVINE ITALIJE 1943.

BR. 1

PREDLOG GENERALA ROATE OD 3. JANUARA 1943. GENERALU LERU O RAZORUŽANJU ČETNIKA I NJIHOVOM BROJU POD ITALIJANSKOM KOMANDOM[1]

Predlog koji je general Roata predao generalu Leru u Rimu, 3. januara 1943, po odobrenju i ovlašćenju maršala Kavalera.[2]

Izveštaj za Nj. Eksei. generala Lera

1) — Pod italijanskom komandom ima 19.000 »četnika« grupisanih u bande.
Od ovih:
— 3.000 duž žel. pruge Ogulin — Vrhovine,
— 8.000 između Gračac i Knin,
— 8.000 u Hercegovini.[3]

2) — Severna grupa, koja je mala, ne izaziva naročitu zabrinutost, ali ne sme da bude razoružana u prisustvu drugih grupa zato da bi se izbeglo prerano alarmiranje ovih.

3) — Sto se tiče razoružavanja ostalih dveju grupa preporučuje se poseban metod.
Ako ostavimo ove grupe u oblastima u kojima se sada nalaze i odjednom im naredimo da polože oružje, u tom slučaju možemo biti sigurni da će masu, koja složno bude pružila otpor potpomoći mesno pravoslavno stanovništvo i da će se ona pridružiti partizanima.

4) — Stoga je bolje:
Za vreme operacija na severu ostaviti centralnu četničku grupu i deo hercegovačke grupe da dejstvuju protiv partizana zone Glamoč — Livno.
Partizani će u tom slučaju pretrpeti gubitke pošto će im biti sprečeno napredovanje prema severu.
Iste gubitke će pretrpeti i četnici koji, pored toga što su slabi i raštrkani, ostaće još i bez municije i daleko od svojih baza i od stanovništva.

5) — Tokom druge operacije, tj. kad se nemačke i italijanske trupe budu podelile, može se četnicima govoriti približno ovako :

[1] **Dokument (pisan na mašini, na italijanskom jeziku) u Arhivu VII, (italijanska arhiva, dalje Ia), k. 97, reg. br. 5/2.**

[2] **Gornja rečenica dopisana je rukom.**

[3] **O stvarnom brojnom stanju četnika spremnih u to vreme za borbu protiv snaga NOP-a vidi dok. br. 1.**

»Sada je čitava teritorija oslobođena ili skoro oslobođena od partizana. Nošenje oružja od strane civilnih bandi nema više svrhe, pa prema tome ne može se više tolerisati: stoga položite oružje«.

6) — U svakom slučaju, nameru o razoružanju četnika treba kriti do kraja.

BR. 2

IZVEŠTAJ VIŠE KOMANDE ORUŽANIH SNAGA »SLOVENIJA-DALMACIJA« VRHOVNOJ KOMANDI OD 12. JANUARA 1943. O UCEŠCU ČETNIKA U OPERACIJAMA »WEISS«[1]

Sifrovani telegram V.P. 10, 12 januara 1943/XXI

Od više komande or. sn. »Slovenije-Dalmacija« — Operativno Vrhovnoj komandi

Br. protok. 560

Još nisam primio izvještaj o gledištu OKW[2] na pitanje poznate četničke operacije protiv partizana koja je u Rimu predložena generalu Leru [Löhr-u], Međutim, nedavna rekonstrukcija jugoslovenskog ministarstva u Londonu, kao i priznavanje četničkih vođa, znači jačanje pokušaja da se akcija Draže Mihailovića stavi rame uz rame sa akcijom partizana. Ovo najviše preporučuje gornju četničku akciju, kako bi se produbio jaz koji već postoji između ova dva pokreta. U vezi sa poznatim formacijama iz Crne Gore koje bi imale učestvovati u spomenutoj akciji, govorio sam sa poglavnikom. On je na kraju razgovora dodao: ako je s operativne strane potrebno i ako se ove formacije ne smatraju kao četničke nego kao dobrovoljačke jedinice u sastavu italijanskih snaga, neka se upotrebe u kratkom periodu, s tim da se po završetku operacije ponovo vrate u Crnu Goru. Molim da mi izvolite javiti, mogu li po ovom izdati naređenja.

General Roatta

12 jan. 1943/XXI

[1] **Original (pisan na mašini, na italijanskom jeziku) u Arhivu VII, Ia, k. 3, reg. br. C/2.**

[2] **Nemačka Vrhovna komanda.**

BR. 3

NAREĐENJE ITALIJANSKE VRHOVNE KOMANDE OD 15. JANUARA 1943. VIŠOJ KOMANDI ORUŽANIH SNAGA »SLOVENIJA-DALMACIJA« O ANGAŽOVANJU ČETNIKA U OPERACIJAMA »WEISS-«[1]

Šifrovani telegram

VISA KOMANDA ORUŽANIH SNAGA
»SLOVENI J A-D ALM ACIJ A«
OPERATIVNO ODELJENJE
Br. 733
Stiglo: 15. I 43/XXI

Od Vrhovne komande
Višoj komandi oruž. snaga »Slov.—Dalm.«
Guvernatoratu Crne Gore

Br. 20181

Odgovor na akt 560, od 12. januara, Više komande or. sn. »Slov i Dalm.«

Odobravam privremenu upotrebu za operacije »Weiss«, dobrovoljačkih odreda Crnogoraca koji su uključeni u sastav italijanskih snaga, prema onome što je postignuto sporazumom između ekselencije Roatte i Poglavnika.[2]

Molim da mi, u vezi s tim, pošaljete vijesti o direktnim sporazumima između Više komande or. sn. »Slov.—Dalm.« i Vlade Crne Gore.

Spomenuti dobrovoljački odredi trebalo bi da se povrate u Crnu Goru po završetku operacija

Ugo Cavallero 20301401

Viša komanda oruž. snaga »Slov.—Dalm.« V.P. 10
15 januara 1943.
Dešifrovao por. **Fortina**

[1] **Original (pisan na mašini, na italijanskom jeziku) u Arhivu VII, Ia, k. 3, reg. br. d/13.**

[2] **Vidi u ovom prilogu dok. br. 2 i 4.**

BR. 4

DOPIS GUVERNATORATA CRNE GORE OD 17. JANUARA 1943. INTENDANTURI »SUPERSLODE« U VEZI SA SNABDEVANJEM ČETNIKA IZ CRNE GORE U OPERACIJAMA »WEISS«[1]

Sifrovani radiogram
DCL.

Datum i čas
otpreme
prijema 18.1.1943.

VIŠA KOMANDA ORUŽANIH SNAGA
»SLOVENIJA-DALMACIJA«
OPERATIVNO ODELJENJE
Br. 911
Stiglo: 18. 1. 1943/XXI

OD GUVERNATORATA CRNE GORE
INTENDANTURI SUPERSLODE
i, na znanje:

SUPERSLODI — OPERATIVNO ODELJENJE
SESTOM ARM. KORPUSU
KOMANDI TRUPA CRNE GORE

Br. 327/op.

17 januara 1943

U vezi s obavješetenjem 366 i C.M./1319—2.

Poznate formacije Crnogoraca, u polasku, imaju jačinu od 4000 ljudi, od kojih 2000 naoružanih jugoslavenskim puškama »Mauser«, kalibra 7,9 i 500 naoružanih italijanskim puškama.[2]

Molimo tu intendanturu da naredi snabdijevanje sa još 1500 pušaka i 50 puškomitraljeza i 10 minobacača od 81 sa odgovarajućom municijom.[3]

Isto tako je potrebno predvidjeti snabdijevanje municijom 2500 pušaka, koje se već dijele. Ukazujem Višoj kdi za »Slov.—

[1] **Original (pisan na mašini, na italijanskom jeziku) u Arhivu VII, Ia, k. 3, reg. br. d/13.**

[2] **U visini ovog pasusa na margini je dopisano crvenom olovkom »Dobro je. Neka dođu samo 3000«.**

[3] **Primedba sa strane: »Da li se isplati? Bolje upotrebiti razoružane u službama«.**

—Dalm.« na potrebu artiljerijske podrške, čija intervencija mnogo utiče na borbenu sposobnost nacionalnih formacija.[4]

Isto tako treba predvidjeti davanje materijala, signalnih pištolja, signalnih platna, 20 serija topografskih karata 1 : 100.000 zone dejstva.

Kuhinjski materijal koji će dostaviti ta intendantura,[5] zajedno sa onim koji je dodijelila Komanda crnogorskih trupa, dovoljan je za potrebe formacija. Ali bi trebalo da ih Intendantura Više kde za »Slov.—Dalm.« snabdije sa 2000 porcija i 3000 čuturica, jer ih crnogorske trupe nemaju.[6]

Crnogorski nacionalisti polaze s jednim ćebetom i jednim šatorom za svakog čovjeka i osnovnom količinom sanitetskog materijala.

Formacije ne (kažem ne) raspolažu transportnim sredstvima i ne (kažem ne) nose sobom težu spremu osim određene količine kuhinjskog materijala kojim su ih snabdijele trupe Crne Gore.

Ljudstvo je snabdjeveno hranom samo za dane putovanja vozom.

Stoga bi trebalo obezbijediti u Jablanici postavljanje baze za snabdijevanje hranom, drvima, municijom i pobrinuti se za transportna sredstva u vezi sa planiranim operacijama.

Očekujem potvrdu prije no što počne upućivanje, kako bi se izbjegla kriza pozadinskog snabdijevanja.

Naknadno ću saopštiti druge podatke u vezi sa sastavom i ustrojstvom odnosnih formacija.

GENERAL PIRZIO B I R O L I

[4] Sa strane je dopisano: »Nekoliko baterija VI armijskog korpusa«.

[5] Na ovaj deo rečenice stavljena je primedba: »Intend, baza Mostar«.

[6] Primedba sa strane: »Supersloda ne može dati za koji dan ono što nisu primili za nekoliko meseci«.

BR. 5

IZVEŠTAJ PUKOVNIKA GRINJOLA OD 22. JANUARA 1943. VIŠOJ KOMANDI ORUŽANIH SNAGA »SLOVENUA-DALMACIJA« O NAČINU ANGAŽOVANJA ČETNIKA IZ CRNE GORE I HERCEGOVINE U BORBAMA PROTIV NOV I POJ'

21. januar 1943.

KOMANDI SUPERSLODE
Obaveštajno odeljenje

V.P. 10

R[2]

Predmet: Cetničko-crnogorske operacije

Stigavši u Split 16-og o.m., stupio sam u kontakt sa Štabom XVIII arm. korp. i sa kapetanom Bergincom (Berghinz), a zatim posle telefonskog saopštenja pukovnika Zanusija (Zanussi),[3] otišao sam 18-tog tek. u Dubrovnik, radi prikupljanja podataka u vezi sa potrebama u oružju, municiji i materijalu za crnogorske formacije, kao i da bi preneo neka saopštenja Štabu VI arm. korp., za račun pukovnika Barbero, u pogledu operacija koje treba izvesti. Avion nije mogao da se spusti u Dubrovniku, pa sam se iskrcao u Kotoru, odakle sam redovnim putem stigao u Dubrovnik 19-og t.m.

Pošto sam se uverio da je Intendantura Superslode izdala naređenje da se neposredno u Kotor uputi materijal potreban Crnogorcima, 21-og t.m. sam pošao za Split.

Komanda VI arm. korpusa vrlo ozbiljno razmatra četničko-crnogorski operativni ciklus, pa je preduzela racionalne i korisne mere da bi obezbedila uspeh operacije. Ovo se ne može reći i za Stab XVIII korpusa, koji gleda na operaciju sa velikim skepticizmom, bilo što je angažovan u drugim operacijama, pa smatra da nema potrebna sredstva da eventualno podrži akciju grupe Baćović, bilo što nema poverenja u mogućnost ove grupe, ukoliko bude angažovan u akciji širih razmera. Stab XVIII korpusa namerava da pošalje grupu Baćović bez naših oficira za vezu i bez sigurnih sredstava za vezu. Jedina korisna mera koja je do danas preduzeta jeste poveravanje komande nad formacijama M.V.A.C. generalu Đanuci[4] (Gianuzzi), za koga mi kažu da je vrlo energičan i sposoban.

[1] **Fotokopija originala (pisanog na mašini, na italijanskom jeziku) u Arhivu VII, k. 98, reg. br. 27/7-1.**

[2] **Paraf generala Roate.**

[3] **Đakomo (Giocomo), pomoćnik načelnika Štaba Više komande oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija«.**

[J] **Etore (Ettore).**

Komanda VI korpusa preduzela bi sledeće mere ukoliko ih Komanda XVIII korpusa bude odobrila:

a) Formacije koje učestvuju u operaciji:

Komandant: puk. Bajo Stanišić (prikazali su mi ga kao vrlo pogodnu ličnost).

1. Borbena grupa od 4 bataljona = 2550 oružanih ljudi.
2. Borbena grupa od 3 bataljona — 1650 oružanih ljudi.

1 bataljon bosanske M.V.A.C. (potreban je, jer su njegovi pripadnici odlični poznavaoci terena).

b) Pri crnogorskoj komandi nalaziće se :

Ppuk. Konsole (Console) — komandant M.V.A.C. VI korpusa.

2 oficira — tumača
1 oficir — radio-telegrafista
1 oficir — lekar
Pri formacijama:
1 oficir za vezu pri svakoj grupi bataljona
1 oficir za vezu pri svakom bataljonu.

c) Artiljerija za podršku:

Dve tovarne baterije neposredno podređene ppuk. Konsole.

d) Veze:

Mreža radio-telegrafskih veza u prvoj fazi će se oslanjati na Jablanicu i Prozor, a u drugoj fazi na Mostar.

e) Linija operacija:

U prvoj fazi: Jablanica — Prozor.
U drugoj fazi: Mostar — Posušje — Tomislavgrad (kada formacije budu dostigle ovo poslednje mesto).

f) Snabdevanje:

VI korpus ne može da vodi sobom komoru i o tome je izvestio Guvernatorat Crne Gore; međutim, obezbediće snabdevanje putem auto-kolona, duž operativnih pravaca

Početak premeštanja železnicom:

Na dan 25.t.m. : koncentracija svih formacija u Jablanici predviđena do 28. januara. Komanda VI korpusa smatra da će biti korisno da se operacija vrši po sledećem planu:[5]

[5] **Opširnije o tome vidi tom IV, knj. 10, dok. br. 264—267, 277, 278, 296, 297.**

a) Premeštanje od Prozora za Tomislavgrad ;

b) Početak pokreta za Livno tek kada Hercegovci budu u stanju da krenu od Bos. Grahova ka Livnu.

22. januar 1943.

Jutros sam iz razgovora sa ekselencijom Spigom, generalom Pjaconijem (Piazzoni) i generalom Đanucijem (Gianuzzi) koji je došao iz Knina na nekoliko sati, stekao utisak da se gledište komande Armijskog korpusa radikalno izmenilo. Dogovoreno je da se grupi Baćović ustupi izvesna količina potrebnog materijala, između ostalog 10 minobacača od 81 mm i dva topa od 75 mm; bilo je govora o eventualnom dodeljivanju oficira za vezu, lekova i radio-sredstava. S obzirom na raspoloživost u oružju i municiji, moguće je obezbediti grupi Baćović potrebnu vatrenu moć. Saglasno sa gen. Đanucijem koji vrlo dobro poznaje situaciju, preporučio sam da prema lokalnim četnicima popa Đujića ne treba biti široke ruke, jer oni bar za sada, dok se ne reorganizuju i ne očiste, ne ulivaju mnogo poverenja. Baćović ne traži transportna sredstva; služiće se komorom i kolima prikupljenim u oblasti Knina.

U štabu Armijskog korpusa vlada neki skepticizam u pogledu mogućnosti razvoja planiranog operativnog ciklusa; smatra se da će grupa Baćović naići na jak otpor i da neće moći da dostigne Livno. Četnici se, međutim, razmeću velikom sigurnošću. U stvari, kao što mi je potvrdio gen. Đanuci, radi se o solidnim ljudima, dobro obučenim i pod dobrom komandom. U drugoj fazi nedavne akcije u Gračacu, u cilju ponovnog okupiranja tog mesta koje su partizani iznenada zauzeli, Hercegovci su se vrlo dobro borili u sadejstvu sa jednim našim bataljonom cr. košulja.

Generalnu probu stvarnih mogućnosti grupe Baćović imaćemo ovih dana jednom akcijom na Vrliku, koju četnici veoma žele.

Sutrašnji dolazak pukovnika Zanusija u Split upravo je kao poručen, jer će poslužiti za otklanjanje poslednjih sumnji i za definitivno utvrđivanje operativnog plana, koji zasad nije sasvim jasan. Jednu od najvećih teškoća predstavlja naređenje da se spreči susretanje grupe Baćović sa crnogorskom grupom, iako obe grupe treba da odu prema Hercegovini. Na osnovu utisaka stečenih u kontaktu sa štabom Armijskog korpusa i sa četničkim vođama Jevđevićem, Baćovićem i Katanićem,[6] smatram za korisno da dam kratak pregled situacije:

[6] **Radomir Ivanišević.**

— Cetničko-crnogorska operacija može vrlo dobro da uspe ako Štab XVIII korpusa, koji upravlja operacijama, održi vezu sa obe grupe obezbeđenjem radio-veze, naročito sa grupom Baćović.

— Lokalni četnici, kao što je već bilo poznato, ne vrede mnogo, sem kad bi gen. Đanuci uspeo da ih za kratko vreme reorganizuje, uklanjajući sumnjive elemente; bilo bi dobro da na njih suviše ne računamo pri okupaciji zone Gračac — Otrić — Zrmanja.

— Prava je šteta što Hercegovci ne mogu da se zadrže u zoni; samo grupa Baćović mogla bi da obezbedi okupaciju gore pomenute zone, obrazujući efikasan zaštitni pojas ispred naših garnizona u Dalmaciji. U pogledu ovoga nema šta da se radi. Hercegovci žele da se što pre vrate u svoju zonu.

Brodom koji polazi sutra pre podne šaljem u Sušak kapetana Berginca. Kao što sam već znao, Berginac je izvanredan čovek, koji je mnogo učinio u ovom periodu. Potporučniku Galeno daću precizna uputstva, preporučujući mu naročito da sluša, posmatra i malo da govori; danas je situacija izmenjena, jer je M.V.A.C. čitavog XVIII arm. korpusa poverena jednom odličnom generalu, a najkrupnija pitanja su rešena. Možda neće biti potrebno da se Galeno još dugo zadrži u zoni, još i zbog toga što neće moći efikasno da doprinese svojom obaveštajnom aktivnošću, jer još nije orijentisan o političkoj i vojnoj situaciji.

Sutra očekujem pukovnika Zanusija u Splitu; za dalje pokrete ravnaću se po uputstvima koja budem dobio.

Ed. T. Grinjolo[7]
[Ed. T. Grignolo]

[7] **Tamazo (Tammaso).**

BR. 6

IZVEŠTAJ KOMANDE ŠESTOG ARMIJSKOG KORPUSA OD 20. MARTA 1943. KOMANDI »SUPERSLOĐE« O RAZBIJANJU ČETNIKA I ITALIJANSKIH TRUPA KOD NEVESINJA OD STRANE NOVJ[1]

rzb. otpreme 20.3.43,19
Sifrovani telegram Datum ičas
prijema 21.3.43

VIŠA KOMANDA ORUŽANIH SNAGA
»SLOVENIJA-DALMACIJA«
OPERATIVNO ODELJENJE
Br. 4607
Stiglo 21 marta 1943

OD KOMANDE VI ARM. KORPUSA
KOMANDI »SUPERSLODA« OPER.

Br. 4203/op.

Crnogorske formacije i V.A.C. koje operišu na krilima grupe Scotti raštrkale su se odlazeći u zonu Nevesinje.[2] — Na taj način su otkrile krila našoj nacionalnoj koloni, koja je morala silom da otvori sebi prolaz, pretrpjevši osjetne gubitke koje naknadno saopštavam; sada se u redu povlači ka Nevesinju, zaštićena tenkovima i artiljerijom.

Naredio sam da joj se pošalje kao pojačanje jedan motorizovani bataljon, a u slučaju da se nastavi snažan pritisak neprijatelja, neka se u redu povuče ka Mostaru, sprečavajući nadolazak od istoka s obje strane ceste, ostavljajući formacijama V.A.C. i Crnogorcima odbranu Nevesinja i puta za Gacko.

Vrlo jake formacije ustanika koncentrisane su južno od Glavatičeva pritiskujući ka jugu i ka zapadu.

Slijedi šifrovani telegram 4208/op.

General Piazzoni

dešifrovao :
major **Manfred**
kap. **Paladino**

[1] **Original (pisan na mašini, na italijanskom jeziku) u Arhivu VII, Ia, k. 3, reg. br. c/3.**

[2] **Vidi dok. br. 97, 98 i 140.**

BR. 7

NAREĐENJE VIŠE KOMANDE ORUŽANIH SNAGA »SLOVENI JA-DALMACIJA« OD 14. APRILA 1943. KOMANDI ŠESTOG ARMIJSKOG KORPUSA ZA GRUPISANJE ČETNIKA RADI BORBE PROTIV NOVJ KOD FOCE[1]

rzb.
Telegram

V.P. 10, 14 aprila 1943/XXI

OD SUPERSLODE — OPERATIVNO
KOMANDI VI ARMIJSKOG KORPUSA
i, na znanje
GUVERNATORATU CRNE GORE

Br. 5976 protok.

U vezi sa situacijom garnizona Foče, pored već naređenog učešća avijacije, neka ta Komanda ispita mogućnost grupisanja svih četnika, okupljajući ih u zoni Nevesinje ili u zoni Gacko — Bileća s tim da napadaju Foču.

Održavati stalnu vezu sa Crnom Gorom. Izvijestiti.

14 aprila 43/XXI.

General Robotti

[1] **Original (pisan na mašini, na italijanskom jeziku) u Arhivu VII, Ia, k. 3, reg. br. E/28.**

BR. 8

OBAVEŠTENJE KOMANDE ŠESTOG ARMIJSKOG KORPUSA OD 20. MAJA 1943. POVODOM NAREĐENJA ITALIJANSKE VRHOVNE KOMANDE DA ITALIJANSKE TRUPE NE SARAĐUJU SA NEMCIMA U RAZORUŽANJU ČETNIKA[1]

Telegram otpreme:

Datum i čas prijema: 20/5/43: 14.15

OD KAMANDE VI ARM. KORPUSA — OPERATIVNO
KOMANDI SEKTORA DUBROVNIK
KOMANDI SEKTORA MOSTAR
KOMANDI SEKTORA METKOVIĆ

i na znanje

KOMANDI 2 ARMIJE
KOMANDI SEKTORA KOTOR

VIŠA KOMANDA ORUŽANIH SNAGA
»SLOVENIJA-DALMACIJA«
OPERATIVNO ODELJENJE
Br. 8215
Stiglo 20. 5. 43

Br. 7685/Op.

Vrhovna komanda naređuje:

1) — Da italijanske trupe ne sarađuju sa njemačkim trupama u operacijama protiv V.A.C. četnika, jer nisu postignuti sporazumi kako je bilo prethodno ugovoreno.[2]
2) — Italijanske trupe ne smiju pružati pomoć i zaštitu niti snabdijevati četničke formacije V.AG. koje se nalaze van linije Neretva, Gabela, Trebišnica, Bileća.
3) — V.A.C. četnici koji su već prešli ili koji prelaze tu liniju, moraju biti razoružani i koncentrisani pod našim nadzorom u Opuzen ili Kulu, Mostar, Trebinje.
Isti postupak mora da bude i prema V.A.C. lokalnih formacija.

[1] **Original (pisan na mašini, na italijanskom jeziku) u Arhivu VII, Ia, k. 3, reg. br. E/32.**

[2] **Vidi u prilogu IV, dok. br. 3 i 4.**

4) — Snabdijevanje V.A.C. četnike morače se ograničiti isključivo na pojedine već razoružane i koncentrisane u gore navedenim mjestima.
Preduzmite potrebno i izvijestite.

General Piazzoni. 09402005

4 kopije

1 Nač. štaba
1 Pomoć. nač. štaba
2 Operativnom odeljenju

BR. 9

OBAVEŠTENJE ITALIJANSKOG MAJORA LUIĐI MILJORINA OD 25. MAJA 1943. MAJORU PETRU BAĆOVIĆU O NAČINU ODRŽAVANJA KONTAKTA IZMEĐU ČETNIČKE I ITALIJANSKE KOMANDE U DUBROVNIKU[1]

Bileća, 25 Maja 1943/XXI

Gospodinu Majoru Baćoviću,

P o l o ž a j

Obavještujem Vas da je danas gosp. general Giannuzzi[2] prenio svoju Komandu u Dubrovnik kod Komande VI Armijskog Korpusa. Komandant Mesta Bileće ostaje gosp. pukovnik Falletti Josip, s kojim ćete moći držati vezu sa našim već utanačenim sredstvom. Za eventualne hitne vesti koje biste nam hteli poslati, molimo Vas da nam ih pošaljete direktno u Dubrovnik preko doktora Perovića[3]

Iskorišćujem priliku da Vas srdačno i prijateljski pozdravim.

(Major Luigi Migliorini)
Luigi Migliorini

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, Ča, k. 232, reg. br. 11/11.**
[2] **Etore Đanuci (Ettore Gianuzzi).**
[3] **Vukašin.**

P R I L O G VI

DOKUMENTI NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE 1943.

BR. 1

IZVEŠTAJ ZAMENIKA VELIKOG ŽUPANA IZ GOSPIĆA OD 1. JANUARA 1943. PREDSEDNIŠTVU VLADE O SPORAZUMU IZMEĐU ČETNIKA I VOJNIH PREDSTAVNIKA NDH O SARADNJI U BORBAMA PROTIV SNAGA NOVJ[1]

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA — VELIKA ZUPA GACKA I LIKA

T. broj: 1446/42
Predmet: Zbliženje hrvatskih vojnih vlasti i četnika.—

Gospić, dne 1. siečnja 1943.

1. — PREDSJEDNICTVU VLADE — g. pomoć, pretsjednika Dr VRANClC[2]
2. — MINISTARSTVU UNUTARNJIH POSLOVA — Tajničtvo—Zagreb
3. — GLAVNO RAVNATELJSTVO ZA JAVNI RED I SIGURNOST—Zagreb
4. — OPCE UPRAVNOM POVJERENICTVU KOD »Supersloda«—Sušak

Dne 17. prosinca 1942 godine u prostorijama kotarske oblasti u Otočcu došlo je do sastanka između naših voj. vlasti i četnika.

Naše vojne vlasti bile su zastupane po bojniku zapovjedniku posade **Sulejmanpašiću Kuhad-Becu,** a četnici po zapovjedniku četničkih odreda za kotarsku zonu majoru **N. Dekiću**[3] i kapetanu **Daboviću.**[4]

Načelno je sporazum postignut u sledećem:

1. — Obostrano sprečavanje izazivanja incidenata, te strogo kažnjavanje izazivača, kao i interniranje nepoćudnih, koji bi sporazum ometali.

2. — Zajednička suradnja u stvarima državne službe.

3. — Osiguranje Otočca i okolice od partizanskih napadaja.

4. — Vojnička suradnja po odlasku talijanskih postrojbi, što će se u budućim dogovorima utvrditi, kao i sve nastale potrebe oko zbliženja **i** zajedničke odbrane od neprijatelja.

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, arhiva NDH-a, k. 230, reg. br. 32/3-1.**

[2] **Vjekoslav.**

[3] **Nikola, pravo ime i prezime: Slavko Bjelajac.**

[4] **Jovan, pomoćnik majora Bjelajca.**

Razgovori su vođeni u duhu iskrene saradnje i nastojanja, da se odnosi poprave.

Moli se prednje uzeti do znanja.—

ZA DOM SPREMNI!

Zamjenik velikog župana
P o d ž u p a n :
(Dr Stanko Ilić)
Dr Ilić

(MP)

BR. 2

IZVEŠTAJ ZAPOVJEDNIŠTVA ŠESTE PJEŠAČKE DIVIZIJE OD 25. JANUARA 1943. GLAVNOM STOŽERU DOMOBRANSTVA O RAZGOVORU SA DOBROSAVOM JEVDEVIĆEM[1]

NAJZURNIJE — OSOBNO NA RUKE

ZAPOVJEDNICTVO
6 PJEŠAČKE DIVIZIJE
Op. Broj 823/taj.

U Mostaru, dne 25 siečnja 1943

Predmet: preliminarni razgovori sa Jevđevićem.

— GLAVNOM STOŽERU DOMOBRANSTVA »Op.« — 3
— OBĆEM VOJNIČKOM POVJERENIKU N.D.H. — SUŠAK

Danas je u privatnom stanu oružničkog pukovnika g. Stjepana Jakovljevića zapovjednika 6. oružničke pukovnije, održan prvi sastanak predstavnika naših vlasti sa vođom Srba Dobrosavom Jevđevićem.[2] Od naše strane bili su prisutni Veliki župan Velike župe Hum g. Petar Zlatar, pođpisani i zapovjednik 6. oružničke pukovnije g. Stjepan Jakovljević. Jevđević je ovaj sastanak uvjetovao time, da na njemu ne uzme učešća Stožernik i da se isti ne održi u službenoj zgradi Velike župe ili divizije. Na ovom sastanku rekao je Jevđević u glavnom sledeće:

1. — Da je opunomoćen voditi i zaključiti pregovore sa predstavnicima domobranstva, ali ne i sa upravnim i političkim vlastima. Međutim time on ne isključuje razgovore i sa Velikim županom u cilju pacifikacije.

2. — Zali se na dosađanju obskrbu kotara Konjic, Mostar i Nevesinje hranom.

3. — Zeli da se sve četničke snage bacaju u nemilosrdnu borbu protiv partizana.

4. — Da želi učiniti sve za ostvarenje snošljivog stanja u Hercegovini, za prestanak uzajamnog vrieđanja, pljačke, nasilja itd., za povratak izbeglica kotara Stolac svojim kućama, što uslovljava osiguravanjem podizanja i popravke porušenih domova, organiziranjem prehrane i primoravanjem izbeglica na

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivi VII, arhiva NDH-a, k. 230, reg. br. 48/6-1.**

[2] **Jevđević je bio delegat Draže Mihailovića za odnose sa okupatorima i kvislinzima na teritoriji NDH.**

najintenzivniji rad oko rane sjetve, itd., jednom riječju želi sa svoje strane učiniti sve za pacifikaciju Hercegovine.

5. — Traži pružanje naše bolničke pomoći četnicima i teškim bolesnicima iz borbi protiv partizana.

6. — Da je milicija Dr Ismeta Popovca ustrojena protiv njegovih intencija i da je samo njegovim naporima predviđeni broj od 8.000 smanjen na 2.500 milicionera-muslimana.[3]

7. — Dozvoljava mogućnost postojanja i uviđa pojedinačne pojave nasilja, vriedanja i pljačke od strane četnika, ali kaže, da su redovito u pitanju divlji četnici[4], odnosno u koliko su u pitanju organizirani četnici, da se protiv njih postupa najstrožije — redovito se strijeljaju. (Kaže, da je baš ovih dana streljano oko 35 četnika; vojnički sud im je u Kalinoviku).

8. — Da je dolazak 1 čete crnogorskih četnika u s. Bijelo Polje (10 km sjeverno od Mostara) predviđen baš zbog toga, da se pohvata tamošjija samovoljna skupina četnika i da im se onemoguće dalje pljačke i nasilja.

9. — Da je velika talijansko-četnička predviđena akcija uperena jedino protiv partizana i da će on, kao zapovjednik svih četnika, strogo voditi računa, da tako i bude.[5]

Na ovom sastanku donieta je zajednička odluka, da se odredi jedno mješovito povjerenstvo za kotar Konjic, Mostar i Nevesinje, koje će riešavati sve nesuglasice i sporove između naših oblasti odnosno pojedinaca i četnika. U ovo povjerenstvo sa svake strane imaju ući po 3 člana.

O održanom sastanku pismeno je obavieštено zapovjedništvo talijanske divizije »Murge« [»Murđe«] u Mostaru, po priloženom konceptu.[6]

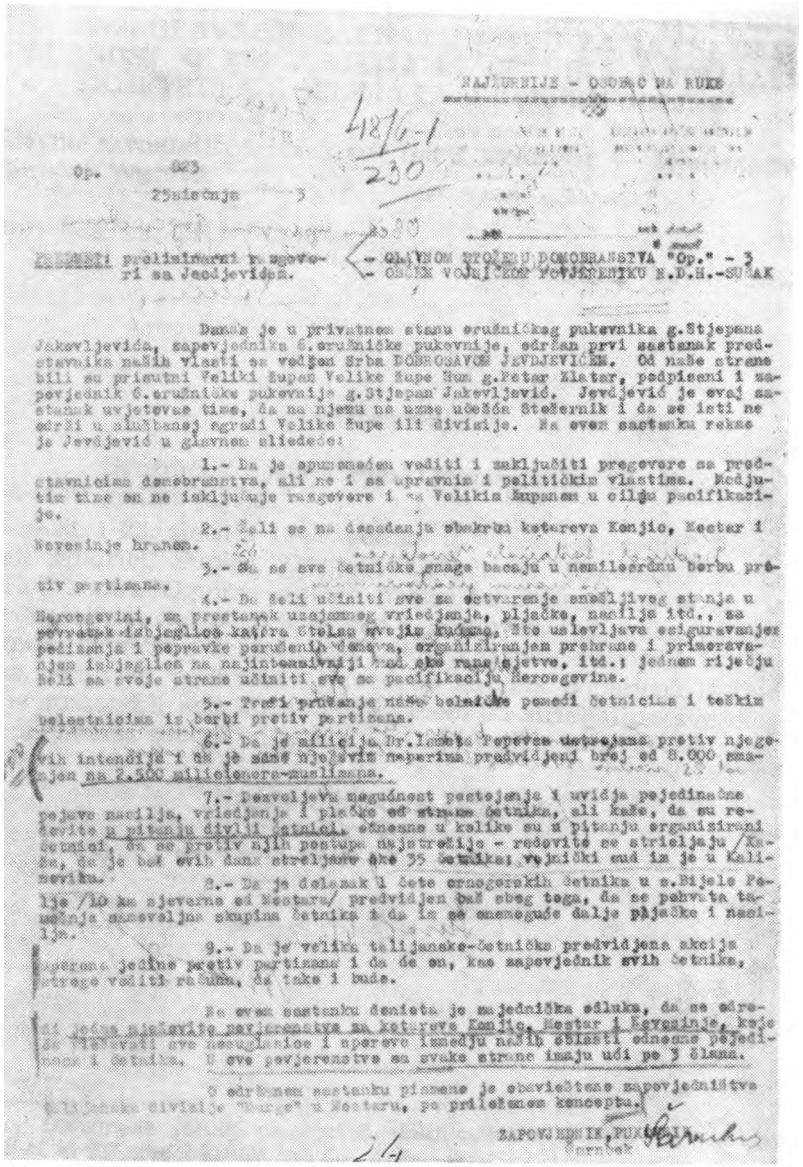
ZAPOVJEDNIK, PUKOVNIK,
Sarnbek
Šarnbek
Žurno

[3] **Vidi knj. 1, dok. br. 124, 126 i 186.**

[4] **Svi četnici u Hercegovini, kao i drugim delovima NDH, bili su isključivo u organizaciji Draže Mihailovića i pod komandom Mihailovićevih oficira.**

[5] **Reč je o učešću četnika u operaciji »Weiss«.**

[6] **Navedeno obaveštenje nalazi se priloženo uz ovaj dokument. Tu se, takođe, nalazi i obaveštenje od 1. februara 1943. upućeno Predsedništvu vlade NDH, o razgovorima sa Jevđevićem.**

NAJURGNIJE – OSOBNO NA RUKE

Op. 023
25siečnja 3

ZAGOVOR preliminarni pregovori sa Jevđjevićem.

– GLAVNOM STOŽERU DOMOBRANSTVA "Op." – 3
– OBLIM VOJNI[illegible] POVJERENIKU N.D.H.-SUŠAK

Danas je u privatnom stanu oružničkog pukovnika g.Stjepana Jakovljevića, zapovjednika 6.oružničke pukovnije, održan prvi sastanak predstavnika naših vlasti sa vođom Srba DOBROSAVOM JEVĐJEVIĆEM. Od naše strane bili su prisutni Veliki župan Velike Župe Hum g.Petar Zlatar, podpisani i zapovjednik 6.oružničke pukovnije g.Stjepan Jakovljević. Jevđjević je svoj sastanak uvjetovao time, da na njemu ne smije učešća Stožernik i da se isti ne održi u službenoj zgradi Velike Župe ili divizije. Na ovom sastanku rekao je Jevđjević u glavnom slijedeće:

1.- Da je spremaodem voditi i zaključiti pregovore sa predstavnicima demokracije, ali ne i sa upravnim i političkim vlastima. Rodjutim time on ne isključuje pregovore i sa Velikim Županom u cilju pacifikacije.

2.- Želi se na današnjem sastanku kotareva Konjic, Nestar i Ravnanje hrunem.

3.- Da se sve četničke snage bacaju u nemilosrdnu borbu protiv partizana.

4.- Da želi učiniti sve za otvorenje zadovoljavajućeg stanja u Hercegovini, za prestanak uzajamnog vriedjanja, pljačke, nasilja itd., za povratak izbjeglica kućama, čime uslovljava osiguravanjem pedisanja i popravke porušenih domova, organiziranjem prehrane i primeravanjem izbjeglica na najintenzivniji rad oko ranih ojetve, itd.; jednom riječju želi za svoje strane učiniti sve za pacifikaciju Hercegovine.

5.- Traži prestanje naše bezobzirne pomoći četnicima i teških oružanicima iz borbi protiv partizana.

6.- Da je milicija Dr.Lorkovića Pregovara ustrojena protiv njegovih intencija i da je sama njegovim naperima predviđeni broj od 6.000 smanjen na 2.500 milicionera-muslimana.

7.- Dezavelja da nesudnost postojanja i uvidja pojedinačne pojave nasilja, vriedjanja i pljačke od strane četnika, ali kaže, da su redovite u pitanju divlji četnici, oćesno u kakve su u pitanju organizirani četnici, da se protiv njih postupa najstrožije - redovito se strieljaju /Kaže, da je baš evih dana strieljano oko 35 četnika; vojnički sud im je u Kalinoviku.

8.- Da je dolazak 1 čete crnogorskih četnika u s.Bijelo Polje /10 km sjeverno od Nestara/ predvidjen baš zbog toga, da se pohvata tamošnja samovoljna skupina četnika i da im se onemogući dalje pljačke i nasilja.

9.- Da je velika talijanske-četničke predvidjena akcija protiv jedine protiv partizana i da će ona, kao zapovjednik svih četnika, otrage voditi računa, da tako i bude.

Na ovom sastanku donieta je zajednička odluka, da se odredi jedna najviše povjerenstva za kotareva Konjic, Nestar i Ravnanje, koje će rješavati sve nesuglasice i uprave između naših oblasti odnosno pojedinaca i četnika. U sve povjerenstve sa svake strane imaju ući po 3 člana.

O održanom sastanku pismeno je obaviještena zapovjedništva [illegible] divizije "Trnje" u Nestaru, po priloženom konceptu.

ZAPOVJEDNIK,PUKOVNIK

24

Fotokopija dokumenta br. 2, prilog VI

BR. 3

IZVEŠTAJ ORUZNIČKE POSTAJE PLAŠKI OD II. FEBRUARA 1943. GLAVNOM RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST O REPRESALIJAMA ČETNIKA I ITALIJANSKIH TRUPA U SELIMA PLAŠČANSKE DOLINE[1]

Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost — Ministarstvu vanjskih poslova.

Broj R.S.Prs. 2317-I-C-1943.

Zagreb, 11. veljače 1943.

I z v j e š t a j

(Izvadak)

..... Oružnička postaja Plaški dopisom br. 25 od 24. siečnja 1943. godine javlja:

»22. i 23. siečnja 1943. godine u selima: Miščevići, Vorkapići, Mudrići, Šupice, Dragaši, Kovačevići, Grkovići i Kunići [Selo] kotara Ogulin, koji se nalaze uz željezničku prugu između željezničke postaje Plaški i Vojnovac, talijanska vojska i članovi četničkog društva iz Plaškog i fašistička vojska iz Ogulina, vršili su pođhvate.[2] Navedena su sela popaljena, i ljude koje su zatekli kod kuće većim delom su strieljali, a sve blago od seljaka sa sobom odtjerali. Šteta je velika, a ne utvrđena. .. .

Nadstojnik obćeg odsjeka:
(Dr Vučić)

[1] **Dokument (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, arhiva NDH-a, k. 271, reg. br. 8/2.**

[2] **U Plaškom se u to vreme nalazio četnički Štab za Liku pod komandom potpukovnika Ilije Mihića. Od italijanskih trupa u toj akciji učestvovali su delovi divizije »Lombardia«. (Tom V, knj. 11, dok. br. 159 i 175).**

BR. 4

IZVEŠTAJ POSADNOG ZAPOVJEDNIŠTVA GACKO OD 22. MARTA 1943. ŠTABU ŠESTE PJEŠAČKE DIVIZIJE O SARADNJI ČETNIKA I DOMOBRANA KOD GACKA'

BRZOJAVKA

Broj	Vrsta	Br. riječi	Vrijeme	Primljena od Gacka putem krugovala	Predana ... PECAT putem	Potpis brzojavnog činovnika
132/133	Z	89	22/111 07 s 40 m.	Vrijeme 22/111 u 08 s 10 m	Vrijeme u s m	Vrljičak v. r.

Službeni podatci - **PRIJE SVEGA — Adresa — ZA DIV. MOSTAR, Treća bojna Bileće**

20 domobrana sa 20 milicionera smješteno u prvo utvrđenje sjevero-zapadno od Gacka u drugo i treće utvrđenje sjeverno od Gacka smješteno po 40 milicionera. Maltu prema Gračanici drži 30 domobrana sa 3 talij. vojnika. Naše zasjede drže milicioneri. Ostala utvrđenja četnici koji su se povratili. Noćne obhodnje daju milicioneri zajedno sa četnicima.[2] Povezanost sa Gračanicom, Kulom, Stepenom i Avtovcem. Prema dobivenim podatcima Ulog sjeveroistočno od Nevesinja zauzeli partizani.[3] Sinoć jedan bataljon crnogorskih četnika[4] otišao prema selu Borču preko sela Vrbe.

Po zap Gacko br. 144/taj.

ZAPOVJEDNIŠTVO
6. PJEŠAČKE DIVIZIJE
Broj 2945/taj.
U Mostaru, dne 22. III 1943.
Tčk. 5. op. dnevnika za 22. III 43.
U spise

Glavar stožera
Glavnostožerni satnik,
Šimoković
Šimoković

[1] **Original (pisan na mašini, latinicom) u Arhivu VII, arhiva NDH-a, k. 103, reg. br. 33/1-1.**

[2] **i [4] Odnosi se na delove Zetskog letećeg četničkog odreda.**

[3] **Ulog su 21. marta oslobodili Četvrti i Sesti bataljon Prve proleterske brigade NOVJ. (Tom IV, knj. 11, dok. br. 97, 100 i 108).**

P R I L O G V I I

SPISAK DOKUMENATA KRALJEVINE ITALIJE O CETNICIMA 1943. OBJAVLJENIH U DRUGIM TOMOVIMA ZBORNIKA NOR-a

1. Pismo komandanta oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« od 13. januara 1943. ministru vanjskih poslova NDH o organizaciji, popuni i zadacima M.V.A.C. (tom XIII, knj. 3, dok. br. 8)
2. Naređenje Više komande oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« od 15. januara 1943. god. o učešću četnika u operacijama »Weiss« (tom IV, knj. 9, dok. br. 221).
3. Izveštaj Komande Osamnaestog italijanskog armijskog korpusa od 19. januara 1943. god. o pripremama za učešće četnika u borbama protiv jedinica NOV u zapadnoj Bosni (tom IV, knj. 9, dok. br. 226).
4. Naređenje Više komande oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« od 21. januara 1943. god. o operacijama četnika (tom IV, knj. 9, dok. br. 228).
5. Zapovest komandanta 18. armijskog korpusa od 22. januara 1943. o angažovanju četničkih formacija u operacijama »Vajs« (tom XIII, knj. 3, dok. br. 17).
6. Izveštaj Komande 6. armijskog korpusa od 29. januara 1943. Višoj komandi oružanih snaga »Slovenija-Daimacija« o pregovorima četničkog delegata Dobrosava Jevđevića sa ustaško-domobranskim starešinama u Mostaru (tom XIII, knj. 3, dok. br. 20).
7. Obaveštenje Osamnaestog armijskog korpusa od 23. januara 1943. god. o učešću četnika u borbama protiv jedinica NOV u zapadnoj Bosni (tom IV, knj. 9, dok. br. 231).
8. Naređenje Vrhovne komande od 23. februara 1943. Višoj komandi oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« o načinu upotrebe jedinica 6. i 18. armijskog korpusa i četničkih formacija u drugoj fazi operacije »Vajs« (tom XIII, knj. 3, dok. br. 33)
9. Izveštaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 22. februara 1943. o napadu jedinica NOV na Jablanicu i borbama četnika protiv NOV u dolini Neretve (tom IV, knj. 10, dok. br. 265).
10. Izveštaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 22. februara 1943. god. o pokretu četnika iz Konjica u pravcu Jablanice i napadu jedinica NOVJ na Jablanicu (tom IV, knj. 10, dok. br. 267).
11. Izveštaj Komande italijanske divizije »Murge« od 23. februara 1943. god. o napadu jedinica NOV na Konjic i o borbama četnika u dolini Neretve (tom IV, knj. 10, dok. br. 278).
12. Izveštaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 24. februara 1943. god. o odlaganju izvođenja operacija u dolini Neretve dok se prikupe sve četničke snage (tom IV, knj. 10, dok. br. 286).
13. Zabilješke komandanta Više komande oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« sa sastanka održanog 3. i 4. marta 1943. god. u italijanskoj Vrhovnoj komandi i kod Musolinija u vezi s pitanjem razoružanja četnika i daljeg vođenja operacije »Weiss« protiv jedinica NOV (tom IV, knj. 11, dok. br. 185).
14. Naređenje Više komande oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« od 5. marta 1943. god. svojoj intendanturi da nagradi četnike i jedinice Šestog italijanskog armijskog korpusa (tom III, knj. 5, dok. br. 141).
15. Izveštaj Komande talijanskog Petog armijskog korpusa od 11. ožujka 1943. god. o zauzimanju četničkih garnizona Plavče Drage od strane Četvrte NOU brigade i dijelova Kordunaškog NOP odreda (tom V, knj. 13, dok. br. 129).

16. Izvještaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 14. marta 1943. god. o prodoru jedinica NOV u Hercegovinu, izbijanju njemačkih divizija u dolinu Neretve i koncentraciji četnika sjeverno od Nevesinja (tom IV, knj. 11, dok. br. 229).
17. Dnevni izvještaj Komande Šestog armijskog korpusa od 16. marta 1943. god. Višoj komandi oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« o prebacivanju četnika sa sektora Kolašina na sektor Kalinovik (tom III, knj. 5, dok. br. 142).
18. Dnevni izvještaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 16. marta 1943. god. o nastupanju jedinica NOV u pravcu Kalinovika i pokretima četnika iz Kolašina prema Kalinoviku (tom IV, knj. 11, dok. br. 237).
19. Dnevni izveštaj Komande Šestog armijskog korpusa za 17. mart 1943. god. Višoj komandi oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« o akciji četnika na sektoru Crne Gore i Hercegovine (tom III, knj. 5, dok. br. 143).
20. Dnevni izveštaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpus? od 17. marta 1943. god. o koncentraciji četnika na prostoriji Kalinovik—Foča (tom IV, knj. 11, dok. br. 240).
21. Dnevni izveštaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 18. marta 1943. god. o dolasku četnika Pavla Đurišića u Foču (tom IV, knj. 11, dok. br. 245).
22. Dnevni izveštaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 19 marta 1943. god. o koncentraciji četnika na sektoru Kalinovika (tom IV, knj. 11, dok. br. 248).
23. Izveštaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 20. marta 1943. o pritisku jedinica NOV u rejonu Zastolja i povlačenju četnika u gornjem delu Neretve (tom IV, knj. 11, dok. br. 249).
24. Izveštaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 20. marta 1943. god. o demoralizaciji četnika i zahtjev da SS divizija »Princ Eugen« potpomogne italijansko-četničke jedinice u borbama protiv jedinica NOV na sektoru Nevesinja (tom IV, knj. 11, dok. br. 252).
25. Izveštaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 20. marta 1943. o zahtjevu Dobrosava Jevđevića da Nijemci pruže četnicima pomoć u borbama protiv jedinica NOV na području Nevesinja (tom IV, knj. 11, dok. br. 254).
26. Dnevni izvještaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 20. marta 1943. god. o borbama četnika protiv jedinica NOV na području Kalinovika (tom IV, knj. 11, dok. br. 255).
27. Izvještaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 21. marta 1943. o organizaciji sadejstva italijansko-četničkih i njemačkih jedinica radi uništenja jedinica NOV na lijevoj obali Neretve (tom IV, knj. 11, dok. br. 261).
28. Dnevni izvještaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 22. marta 1943. god. o povlačenju četnika sa područja Kalinovika i o izdatom naređenju diviziji »Taurinense« za posjedanje položaja u dolini Drine (tom IV, knj. 11, dok. br. 273).
29. Obaveštenje Više komande oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« od 23. marta 1943. god. o pripremama četnika za napad na jedinice NOV u Nevesinju (tom IV, knj. 11, dok. br. 276).
30. Dnevni izvještaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusaod 24. marta 1943. god. o rasporedu njemačkih jedinica na području Goražda i o jačini četnika kod Ustikoline i u Foči (tom IV, knj. 11, dok. br. 284).
31. Naređenje italijanske Vrhovne komande od 25. marta 1943. god. za dostavljanje izvještaja o traženju Dobrosava Jevđevića, delegata Dra-

že Mihailovića, đa Nijemci pruže pomoć četnicima u borbama protiv jedinica NOV na području Nevesinja (tom IV, knj. 11, dok. br. 285).

32. Izvještaj Više komande oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« od 25. marta 1943. god. o zahtjevu Dobrosava Jevđevića da Nijemci pruže pomoć četnicima u borbama protiv jedinica NOV na području Nevesinja (tom IV, knj. 11, dok. br. 286).

33. Dnevni izvještaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 25. marta 1943. god. o rasporedu i jačini četnika na području Foče (tom IV, knj. 11, dok. br. 288).

34. Dnevni izvještaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 26. marta 1943. god. o povlačenju četnika prema Drini (tom IV, knj. 11, dok. br. 293).

35. Izvještaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 27. marta 1943. god. o zauzimanju Nevesinja od strane četnika i Italijana (tom IV, knj. 11, dok. br. 298).

36. Dnevni izvještaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 27. marta 1943. god. o borbama četnika protiv jedinica NOV (tom IV, knj. 11, dok. br. 300).

37. Dnevni izvještaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 28. marta 1943. god. o povlačenju četnika na desnu obalu Drine i koncentraciji jedinica NOV na levoj obali (tom IV, knj. 11, do. br. 303).

38. Izvještaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 30. marta 1943. god. o izjavi Dobrosava Jevđevića o padu Nevesinja (tom IV, knj. 11, dok. br. 309).

39. Obavještenje Više komande oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« od 31. marta 1943. o namjeri Dobrosava Jevđevića da zatraži pomoć od Njemaca (tom IV, knj. 11, dok. br. 313).

40. Izvještaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 1. aprila 1943. god. o razbijanju četnika na Trusini pl. od strane jedinica NOV (tom IV, knj. 12, dok. br. 170).

41. Naređenje Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 2. aprila 1943. god. za reorganizaciju četničkih jedinica, evakuaciju Gacka i pripremu operacija protiv jedinica NOV u Hercegovini (tom IV, knj. 12, dok. br. 175).

42. Izvještaj italijanskog obavještajnog oficira iz Bileće od 2. aprila 1943. god. o rasporedu četničkih jedinica u Hercegovini (tom IV, knj. 12, dok. br. 179).

43. Izvještaj italijanskog obavještajnog oficira od 3. aprila 1943. god. o moralu četničkih jedinica u Hercegovini (tom IV, knj. 12, dok. br. 182).

44. Izvještaj italijanskog obavještajnog oficira od 3. aprila 1943. god. o rasporedu četnika i razbijanju njihovih jedinica od strane NOV na području Gacka (tom IV, knj. 12, dok. br. 184).

45. Izvještaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 9. aprila 1943. god. o izjavi zahvalnosti Dobrosava Jevđevića, delegata četničke Vrhovne komande, italijanskim jedinicama na pruženoj pomoći u borbama protiv jedinica NOV na području Nevesinja (tom IV, knj. 12, dok. br. 208).

46. Izvještaj italijanskog obavještajnog oficira iz Bileće od 11. aprila 1943. god. o pripremama četnika za napad na jedinice NOV kod Kobilje glave (tom IV, knj. 12, dok. br. 216).

47. Dnevni izvještaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 16 aprila 1943. god. o nastupanju četnika sa pravca Celebića prema Foči (tom IV, knj. 12, dok. br. 238).

48. Dnevni izvještaj Komande Šestog armijskog korpusa za 17. april 1943. god. Višoj komandi oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« o borbama Njemaca i četnika na sektoru Pljevalja, Nikšića i Podgorice (Titograda) (tom III, knj. 5, dok. br. 147).
49. Izveštaj italijanskog obavještajnog oficira iz Bileće od 21. aprila 1943. god. o borbama italijanskih i četničkih snaga protiv jedinica NOV na prostoriji Nevešinje — Plana — Gacko' (tom IV, knj. 12, dok. br. 258).
50. Izvještaj italijanskog obavještajnog oficira iz Bileće od 26. aprila 1943. god. o borbama četnika protiv jedinica NOV u Hercegovini i Crnoj Gori (tom IV, knj. 12, dok. br. 273).
51. Dnevni izvještaj Komande Šestog armijskog korpusa za 28. april 1943. god. Višoj komandi oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« o pomjeranju i rasporedu četničkih snaga na sektoru Žabljaka, Nikšića i Podgorice (tom III, knj. 5, dok. br. 157).
52. Izvještaj italijanskog obavještajnog oficira od 29. aprila 1943. god. o gubicima četnika majora Baćovića u borbama protiv jedinica NOV u Hercegovini (tom IV, knj. 12, dok. br. 281).
53. Izveštaj italijanskog obavještajnog oficira iz Bileće od 29. aprila 1943. god. o borbama četnika protiv jedinica NOV u Hercegovini i situaciji u Hercegovini (tom IV, knj. 12, dok. br. 282).
54. Dnevni izvještaj Komande Šestog armijskog korpusa za 3. maj 1943. god. Višoj komandi oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« o pobjedi Narodnooslobodilačke vojske na Javorju i saradnji sa četnicima i separatistima (tom III, knj. 5, dok . br. 162).
55. Dnevni izvještaj Komande Šestog armijskog korpusa za 4. maj 1943. god. Višoj komandi oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« o povlačenju italijanskih jedinica prema Nikšiću i o novom rasporedu četničkih snaga (tom III, knj. 5, dok. br. 163).
56. Promemorija Generalštaba KoV od 13. maja 1943. o krizi četničke organizacije u Crnoj Gori (tom XIII, knj. 3, dok. br. 63).
57. Izvještaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa od 15. maja 1943. god. o nastupanju njemačkih trupa kroz Hercegovinu i koncentraciji četnika u Gacku (tom IV, knj. 13, dok. br. 200).
58. Izvještaj Komande Italijanskog Šestog armijskog korpusa od 15. maja 1943. god. o napadu jedinica NOV na Ravno i povlačenju četnika (tom IV, knj. 13, dok. br. 201).
59. Naređenje Više komande oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« od 17. maja 1943. god. da se ne izvrši razoružanje četnika (tom IV, knj. 13, dok. br. 213).
60. Naređenje Više komande oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« od 19. maja 1943. god. o stavu prema četnicima sjeverno od linije Stolac—Bileća (tom IV, knj. 13, dok. br. 228).
61. Izvještaj Komande talijanskog Osamnaestog armijskog korpusa od 6. srpnja 1943. god. o akciji Talijana i četnika na području Omiša, zadarskih ostrva i Knina (tom V, knj. 17, dok. br. 114).
62. Izvještaj Komande talijanskog Osamnaestog armijskog korpusa od 6. srpnja 1943. god. o dislokaciji jedinica NOV i PO Hrvatske u rejonu Knina i o završetku talijansko-četničke akcije sjeverno od Knina (tom V, knj. 17, dok. br. 117).
63. Izvještaj Komande italijanskog Šestog armijskog korpusa o razmještaju i jačini četničkih jedinica na dan 12. jula 1943. god. na teritoriji južne Hercegovine (tom IV, knj. 15, dok. br. 188).
64. Izvještaj Komande talijanskog Osamnaestog armijskog korpusa od 16. srpnja 1943. god. o talijansko-ustaškoj ofanzivi na Biokovo i talijansko-četničkoj akciji u rejonu Žirja (tom V, knj. 17, dok. br. 148).

65. **Izvještaj Komande talijanskog Osamnaestog armijskog korpusa od 5. kolovoza 1943. god. o početku talijansko-četničke akcije u zoni Šibenik—Knin (tom V, knj. 18, dok. br. 159).**

66. **Izvještaj Komande talijanskog Osamnaestog armijskog korpusa od 8. kolovoza 1943. god. o koncentraciji jedinica NOV i PO Hrvatske u zoni Golubića i o talijansko-četničkoj akciji na Vrliku (tom V, knj 18, dok. br. 165).**

67. **Izvod iz izvještaja Komande Šestog armijskog korpusa od 19. avgusta 1943. god. o odnosu Nijemaca i Italijana prema četnicima u Hercegovini (tom IV, knj. 16, dok. br. 155).**

R E G I S T A R

LIČNA IMENA

A

Aćimović Milan — 774—776, 778, 779
Adamović — 581
Ajbih — vidi Cvetić Radomir
Aleksandrić Obren — 454
Alfirević dr Silvije — 75, 888, 891, 892
Alfirević Vojmil — 87
Alfonso — vidi Radmilović Đorđe
Alujević Branko — 864, 865, 868
Ambrozio Vitorio (Ambrosio Vittorio) — 352
Amon (Ammon) — 1029, 1036
Andrejević Selimir — 870
Andrić Mirko — 566
Andrić dr Vojin — 452, 878
Anđelković Labud — 315
Anđelković Ljubo — 735
Anđelković Svetomir — 827
Anđić Milisav — 91
Anić Ivan — 93
Antić — 859
Antonić Dragutin — 808
Antonie Dimitrije — 934, 941
Arko Ludvig •— 853
Armstrong — 1011
Arsić (potporučnik) — 830, 834
Artur — vidi Božić Nikola
Atanacković — 31
Ateljević Rajko — 589
Avakumović G. A. — 967, 968
Avšič Jakob — 852, 853, 1020
Azarić Milutin Mića — 147, 177, 410, 605, 678, 679, 682, 693, 808, 881

B

Babejić — 876
Babić Aćim — 770, 771, 779
Babić Milo — 798
Babić Mihailo — 275
Babić Špiro — 625—627
Babić Vidak — 190
Baćović Petar — 10, 14, 15, 33—35, 37, 42, 44—48, 51, 52, 56, 61, 62, 67—69, 74, 77, 80, 82, 84, 109, 116, 118, 119, 128, 129, 134, 137, 140, 143, 156, 161—163, 166—170, 175, 187, 203, 205—208, 210, 212, 213, 216, 222, 223, 230—234, 236—238, 240, 242, 243, 246—248, 250—253, 255, 274, 278, 285, 286, 289, 292, 298, 300—302, 305, 308, 311, 320, 323, 330, 334—342, 345—349, 351, 352, 354, 359, 360, 364—366, 368—370, 372, 375, 377, 378, 380—382, 385, 395, 398, 405, 412, 413, 416, 417, 421, 423, 425, 427—429, 431, 433—440, 442, 444—462, 460, 465, 467, 468, 470, 472—474, 477, 478, 482, 484, 487, 493, 496—499, 507, 517, 519, 526, 527, 531—541, 543, 546, 547, 553—555, 557—560, 563—571, 592, 594, 597, 598, 601, 631, 635, 643, 725, 727, 728, 731, 732, 733, 736—738, 756, 758—760, 778, 779, 841, 849—851, 926, 1009, 1044, 1046, 1047, 1051
Bader Paul — 1025
Bandović Milan — 792
Barjaktari Muharem — 209
Barosi — 654
Bartulović Niko — 68, 891
Batričević Maja — 550
Bećarević Boško — 916

Bejli S'.enli (Bailey W. Stanley) — 210, 554, 563, 654, 742—744, 811, 812, 898, 905, 906, 923, 929, 970, 971, 975, 980, 981, 985, 986, 988, 992, 993, 996, 998, 1000, 1003—1007, 1010, 1012
Benito — vidi Janković Milutin
Benko — 868
Berginc (Berghinz) — 1044
Bernardo — vidi Đujić Momčilo
Biljurić Marko — 107
Birger (Bürger) — 1026
Biroli Pircio (Biroli Alessandro Pirzio) — 72, 143, 324, 453, 540, 630
Bižić Đuro — 833
Bjađi — vidi Perhinek Rudolf
Bjelajac Slavko (Nikola Dekić) — 9, 15, 35, 39, 44, 70, 74, 79, 142, 157, 168, 169, 207, 208, 212, 231, 235, 236, 238, 244, 260—266, 276, 345, 423, 504, 532, 555, 563, 567, 611, 646, 650, 846. 851, 888—890, 893—895, 897, 945, 948—950, 1055
Bodiroga Vasilije — 524, 525
Bogavac Vukota — 92
Bogetić Lazar — 668, 677, 751, 767, 802, 881
Bogunović Brane — 47, 62, 78, 293, 294, 301, 528, 558, 563, 611, 889, 893
Bojanić Obrad — 648
Bojičić Todor — 92
Bojović Boško — 200
Bojović Nikola — 22, 30, 31, 70, 71, 95, 124, 140, 209, 215, 225, 253, 254, 325, 334, 344, 361, 403, 404, 426, 441, 444, 445, 447—450, 462, 636, 637, 653, 791
Bojović Veličko — 102, 103, 796, 931, 933
Bojović Vukašin — 93
Boldur fon Širah (Boldur von Schirach) — 134, 135
Boljević Dimitrije — 272, 292, 367, 376, 792
Bonini Silvio — 1029
Boris (bug. kralj) — 541
Borovnica Zivko — 824
Boškov Teodor — 751, 802
Bošković — 610
Bošković Zivko — 634
Botić Stevan — 129, 151, 152, 659, 690, 692, 695, 769, 771, 778—781,
Božić Mile — 764, 787
Božić Nikola — 564
Božić Sava — 148, 659. 663, 669, 670, 672, 675, 679, 683. 686. 688, 689, 692, 693
Božović Ljubisav — 609
Božović Miro — 33, 34
Božović Žarko — 798
Borota Gojko — 158, 161
Branko, Čika Branko — vidi Ostojić Zaharije
Brašić Branko (Rudolf) — 133
Breznik (pop) — 862
Broćeta Ratko — 694
Broz Josip Tito — 44, 131, 175, 192, 222, 239, 249, 299. 338, 344, 360, 414, 422, 453, 463, 504, 544, 556, 745, 747, 800, 903, 909, 989, 1027, 1028
Budak Mile — 1024
Bukumir — 790
Bulatović Batrić — 110. 500, 531, 590, 595, 596, 729
Bulatović Branko — 343
Buljan Vice — 286, 305, 311, 346—349, 369, 375, 377, 379, 380, 426—432, 434—437, 439, 440, 450, 451, 634
Bundalo Ljubo — 663, 667
Burković Branislav — 608, 639
Butrić Golub — 92
Buzi (Buzzi) — 1029, 1030

C

Cans Bazi — 209
Carević — 139, 170, 726
Cemović Gavro — 104
Cemović Momir — 790
Cenić Stanko — 808
Ceranić (kapetan) — 664
Cerović Stojan — 546
Ciganović Svetozar — 86, 825
Cimbaljević Vuksan — 573
Cotić — 866
Crnokrak Milan — 845
Crnjanski Pavle — 204
Cvetičanin Milan — 611
Cvetić Danilo — 623
Cvetifr Radomir (Ajbih) — 548, 557, 563, 658, 1009
Cvetković Dragiša — 541

C

Čađenović — 108
Capman (Chapman) — 204

Ćatić Milutin — 872
Čavlina Aćim — 891
Čeković Radiša — 737, 817
Cengić — 206
Cerčil Vinston — 965, 993
Cerek Savo — 671
Cičin-Šain Ivo — 891, 896, 897
Colaković Rodoljub Roćko — 771, 777
Colović Vojin — 94
Cvorović Miloš — 91, 269
Culić Roko — 891
Curček M. Pavle — 229

C

Ceranić Božidar — 790
Ceranić Milija — 92
Cetković Pero — 268, 421
Cirić — 361
Cirović Radovan — 609
Corović Momčilo — 95
Cosović Božo Javorac — 548, 549, 557, 563, 566, 990
Cuković Rista — 773, 774, 779

D

Dabović Jovan — 265, 266, 387, 394, 942, 1055
Dakić Bogdan — 538, 774—777, 779
Damjanović Stevan Leko — 39, 132, 151, 152, 204, 760, 783, 808, 809, 833, 834
Damjanović Radoje — 94
Dangić Jezdimir — 151, 769—778, 784, 832
Dapčević Peko — 304, 322, 327, 347, 349, 374, 379, 427, 429, 430, 432, 520, 546, 633, 634, 642, 781, 791
Davidović — 658, 726
De Gol — 236, 570
De Mateis Anđelo (Angelo de Mateis) — 75
Debeljak Janko — 596, 855—857, 1020
Dedić Hasan — 756
Dedijer Vladimir — 740
Dedović Mirko — 104
Delitić Simo — 93
Derikonja Savo — 27, 414, 484
Despotović — 365
Deura Boško — 457
Devrnja Cedomir — 807
Diklić Džordž — 997
Dimitrijević Girilo — 40
Dimitrijević Dragoljub — 849
Dimitrov Đorđe — 541
Ditrih — vidi Trifunović Miroslav
Dobrašinović Svetozar — 792, 795
Doder Veljko — 715
Dodoš S. Boško — 751
Dr Onja, Dronja — vidi Trifunović Miroslav
Dragić Đorđe — 365
Dragićević — 375
Dragović Radoslav — 103
Drašković Aleksa — 85, 86, 474, 478, 481, 483, 491, 500, 531, 536, 566, 627, 642, 732, 760, 851
Drenović Uroš — 13, 33, 41, 74, 143, 147, 168, 207, 231, 233, 234, 238, 277, 303, 306, 423, 424, 442, 443, 504, 506, 555, 558, 610, 646, 680, 690, 691, 704, 751, 753, 763—765, 768, 781, 783—785, 787, 799—804, 808, 815, 835, 837, 910, 1017, 1018
Druso (potpukovnik italijanski — 630
Družić Milan — 997
Dudić — 371
Duhovnik — 860—862
Dujović Aleksa — 101
Dujović Dragiša — 93
Dukić Dušan — 149, 150, 151, 152, 174, 659, 662, 663,' 666—668, 675, 780, 783, 808
Dukić Milan — 151, 538, 776
Dulović Mašan — 94

Đ

Đaković Dušan — 942, 947, 948
Đangreko Frančesko (Giangreco Francensco) — 899, 900
Đanuci Etore (Gianuzzi Ettore) — 294, 1044, 1046, 1047, 1051
ĐekićRadomir Đedo — 824, 899, 900
Đilas Milovan — 102, 103, 989
Đokić — 539
Đorđević Zivorad — 771
Đorđo — vidi Račić Dragoslav
Đujić Momčilo (Bernardo) — 7, 10, 14, 37, 45, 46, 55, 62, 63, 66, 73, 76 77, 78, 118, 127, 128, 132, 134, 140, 142, 143, 156, 166, 167, 169, 170, 175, 203, 205, 206, 208, 211—213, 215, 216, 231, 235, 237, 238, 244, 246, 248, 250, 259, 274—278, 293—295, 298, 303, 334, 336, 345,

347—349, 422, 423, 424, 428, 432, 435, 437, 442, 443, 457, 504, 517, 532, 539, 555, 558—560, 563, 564, 610, 612, 620, 646, 706, 707, 734, 739, 752, 757, 760, 784, 797, 799, 803, 804, 816, 847, 848, 850, 851, 890, 892, 894—897, 899, 902, 952, 953, 1017, 1046
Đukanović Blažo — 34, 40, 66, 77, 191, 238, 260, 275, 276, 287, 288, 321, 460, 474, 484, 485, 507, 508, 542, 543, 567, 569, 570, 615, 627, 628, 702, 703, 716, 717, 725, 735, 789, 803, 821, 822, 908, 1000, 1017
Đukanović V. Luka — 704, 709, 710, 751, 754, 804, 815, 816
Đukanović Mirko — 833
Đukanoviš Pero — 537, 538, 544, 771, 773, 774, 777, 779
Đukić Dobrica — 297, 478, 546, 778
Đukić Vladimir Vlado — 108, 273, 371, 374, 375, 486, 496, 614
Đurašković Andrija — 398, 412
Đurašković Branko — 653, 655, 696, 792, 796
Đurić Dušan — 749
Đurić Radoslav (Herman) — 128, 134, 209, 214, 505, 537, 538, 544, 545, 565, 739, 740, 756, 776, 777, 924, 1008—1010
Đurić Ruža — 776, 777
Đurišić Milan — 126
Đurišić Pavle — 30, 35, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 49, 52, 70, 72, 75, 76, 91, 99, 108, 121, 127, 130, 131, 137—141, 157, 162, 182, 185—188, 191, 196, 202, 204, 208—210, 212—216, 225, 232, 234, 237, 239, 241—243, 249, 255, 276, 277, 306, 307, 333, 334, 338, 350, 353, 364, 413, 435, 452—454, 457—459, 464, 468—472, 474, 477, 478, 482, 484, 485, 494, 501, 507, 529, 533, 534, 539, 542, 543, 547, 548, 554, 563—566, 575, 571, 598, 611, 612, 631, 632, 644, 651, 654, 655, 656, 658, 696, 701, 725, 726, 729, 732, 735, 737, 738, 788—790, 792—795, 803, 819, 877, 886, 1018, 1025—1028, 1030—1033, 1035
Đurišić Vaso — 655, 656
Đurović (kapetan) — 353
Đurović Đuro (Georgijević) — 181, 902, 903
Đurović Mašan — 564, 652, 729
Đurović Vasilije Vako — 546
Đuzepe — 725, 727, 729—731, 733

DŽ

Džankić — 626
Džombić Mirko — 659, 667
Džons Viljem (Jons William) — 997

E

Eliot (Elliot) — 204
Erdeljan Petar — 997
Erić Lazar — 179
Erkole Ronkalja (Ercole Roncaglio) — 1029—1033

F

Falleti Josip — 1051
Farkaš Vekoslav — 914
Feliks — vidi Vučković Zvonimir Zvonko
Femić Milan — 92
Filipović — 172
Filipović — 756
Fišer (Fischer) — 1029
Forkapa Nikola — 174, 177, 659—662, 664—666, 668—670, 672, 676, 679, 682, 688, 689, 694, 695, 783, 802, 808, 880
Fortina — 1041
Fortner Johan (Jochan) — 164
Fotić Konstantin — 962, 990
Francetić Juraj — 131, 775
Fregi Ivan — 243
Frike — vidi Raković Predrag

G

Gagić — 690
Gajić lija — 152
Galeaco Cano (Galeazzo Ciano) — 29, 1024
Gambara Gastone — 861, 863, 864
Gambeto — vidi Đurišić Pavle
Garašanin Ilija — 168
Gavrilović Milan — 979, 990
Gazibara Đorđe — 875
Gehart — vidi Katanić Uroš
Glamočlija Milorad — 530, 531
Glavač Franc — 856, 857
Gligorijević Draža — 876
Glišić Miloš — 180
Glogovac — 880
Gluhić Omer — 831

Glumac Stevan — 30, 31, 239, 361, 382, 452, 458, 482, 624, 926
Glušić — 864, 865, 868
Gogić — 570
Gojković Vuksan — 822
Gojnić Blažo — 273, 280, 284, 304, 311, 328, 330, 332, 345, 367, 373—375, 379, 386, 394, 395, 398, 413, 421, 425, 427, 429, 430, 437—439, 441, 444—447, 452, 453, 459, 460, 462, 473, 486, 490, 496, 628, 913, 1035
Grđić Radmilo — 35, 36, 37, 42, 44, 45, 67, 75, 76, 119, 129, 142, 167, 208, 235, 244, 259, 261—266, 276, 334, 336, 888, 889, 897
Greda Risto — 282, 368
Grisogno dr Nenad — 891
Grisogno dr Prvislav — 891
Grol Milan — 556
Grubač Pavle — 361, 452, 458, 463, 482, 595, 596, 732
Grubor Nikola — 263
Grujić Pavle — 805—807
Grujić Pavle — 806
Guberev Nikola — 916
Gusar — 854
Guzina Tomo — 114, 352, 353, 357, 368, 373, 426, 485

H

Hadson (Marko) — 307, 811, 898, 988—991
Hadžiefendić Muharem — 783, 831
Hajnc — 1026
Hamović Rade — 927
Harison D. H. — 63, 144
Hebe — 866
Herman — vidi Đurić Radoslav
Hitler Adolf — 192, 1024
Hovard Duglas (Howard Dauglas) — 988, 991
Hugo — vidi Mitranović Borivoje

I

Idn Antoni (Eden Anthony) — 120, 141, 959
Ignjatović Vučko — 180
Ilić Ilija — 518
Ilić Ljuba — 570
Ilić Milijan — 455
Ilić Pietro — 700
Ilić dr Stanko — 1056
Iliev — vidi Ockoljić Siniša Pazara c
Ilovar Berto — 859, 862
Irić Bogoljub — 254, 361
Ištvan — vidi Baćović Petar
Ivanić Iso — 290
Ivanišević Duje — 891
Ivanišević Radovan — 32, 35—37, 39, 44—46, 58, 63, 69, 75, 76, 129, 134, 142, 157, 167, 168, 170, 175, 203, 205, 206, 208, 213, 231, 233, 235, 237, 246, 247, 255, 275, 280, 295, 303, 338, 340, 345, 352, 379, 424, 428, 432, 541, 555, 563, 612. 797, 887, 889, 894, 1048
Ivanović Vojislav — 93
Ivić Bogdan — 301, 611, 752, 763, 799, 800, 803

J

Jakovljević Stjepan — 770, 1057
Janičić Ivan — 84, 110, 566, 596, 625, 627
Janketić — 307
Janković Aranđel — 870
Janković Momir — 829
Janković Milutin — 548, 549, 557, 568, 573, 740
Janjić Dušan — 149, 694
Jeftić Kamenko — 770, 778
Jelić Milutin — 103, 107
Jelovac Jovan — 20, 21, 124, 422, 510, 696
Jevđević Dobrosav — 33, 35—37, 41, 44—46, 48, 66—68, 70, 73, 75, 79, 119, 120, 127—130, 139, 140, 142—144, 157, 158, 161 162, 164, 167, 170, 186, 197, 201, 202, 206, 208, 210—212, 214, 216, 222, 225, 226, 228, 231—236, 238, 239, 241—243, 245, 247—255, 267—269, 285, 300, 305, 317, 320, 326, 333, 334, 336—339, 342—345, 347. 348, 350—352, 354—357, 359, 360, 363—366, 368—373, 376—379, 381, 382, 385, 386, 398, 405, 417, 420, 422, 424—426, 428—432, 434, 436, 439, 441—448, 450, 462, 464, 478, 502, 528, 535—537, 540—542, 546, 558—560, 564—566, 571, 598, 600, 630, 727—729, 736, 770, 797, 804, 847, 848, 856, 890, 964, 1000, 1007, 1046, 1057, 1058
Jojić Milivoje — 51
Jojić Risto — 51

Jokić Spira — 260—262
Joksić — 774, 778
Joksimović Boža — 502, 508, 548, 554, 556, 790
Joksimović Milorad — 790
Joksimović Petar — 92
Joksimović Radoslav — 697
Jošić Zivomir — 934
Jovanović Arso — 102—105, 222, 422, 772, 989
Jovanović V. Dušan — 838, 851
Jovanović Đorđe — 935
Jovanović Ljuba Patak — 133, 565, 874, 875, 1009
Jovanović Jovan Jova — 60
Jovanović Mile — 919
Jovanović Milijan — 721, 722
Jovanović Predrag — 60
Jovanović Slobodan — 131, 132. 139, 158, 741, 959—961, 963—966, 968, 969, 971, 990, 991, 993—995
Jovanović Vlada — 568
Jović Vojin — 694
Jovićević Stevo — 399
Jovović Jakov — 367, 429, 616, 617, 628, 719, 734, 735, 792, 913
Jovović Strahinja — 870

K

Kalabić Nikola (Pera, čika Pera) — 136, 138, 179. 228, 230, 713, 736, 829, 935, 937
Kalaitović Vuk — 122, 524, 525, 572, 573, 578, 579, 581, 591, 651, 652, 724, 726, 727, 1009, 1025
Kapetanović Mile — 212
Kapetanović Miodrag — 387, 394, 846, 847, 948
Karađorđević Petar II — 15, 63, 65, 114. 168, 193, 506, 560, 660, 692, 711, 712, 713, 744, 756, 977, 994, 995, 1012
Karađorđevići (dinastija) — 32
Kasalović Zdravko — 91, 124, 125, 212, 213, 215, 225, 249, 250, 253, 254, 267, 269. 289, 290, 316, 317, 325, 326, 333. 334, 342, 349, 361. 376, 377, 403, 404, 418, 421, 437, 440, 443, 445, 449—451, 453, 454, 458
Kaše Zigfrid — 1023
Katanić Miloš — 179
Katanić Uroš — 266, 548, 549, 557, 563. 566, 568
Kavalero Ugo (Cavaliere) — 29. 1039, 1041
Kekić — 361, 624
Keković Mihajlo — 486
Kerović Radivoje — 132, 149—152, 686, 687, 780, 783, 833
Keserović Dragutin (Orel) — 136, 162, 165, 171, 173, 308, 653, 658, 697, 723, 724, 726, 727, 729—831, 733, 877, 904, 1008
Kesić Dušan — 82
Keviš Erih (Kewisch Erich) — 774
Kisić Aleksa — 590, 595, 596
Kitić Jovo — 661
Kljajić Krsto — 827
Knežević — 374
Knežević Maksim — 567
Knežević Nikica — 697
Knežić Nikola — 780
Kojundžić — 779
Komarčević Vladimir — 804. 805, 807
Konsole (Console) — 1045
Kontić Vladimir — 198, 200, 399
Koprivec Ciril — 690
Koprivica Danilo (Borut) — 862, 867, 868, 949
Koprivica Mihailo — 84. 85, 88, 297, 593
Korać Manojlo — 779
Korda Rade — 28, 723. 724. 726, 727, 729, 792
Kosorić Radivoje — 770
Kostić Košta — 550
Kostić Mladen — 887
Kostić Predrag, Veljko, Pega — 340
Kostov Mladen — 133
Kovač Savo — 590, 595, 596
Kovačević (kapetan) — 187
Kovačević Branko — 660, 679, 685. 888, 689
Kovačević Milivoje — 774, 775, 778
Kovačević Mirko — 109
Kovačević Nikola — 605
Kovačević Sava — 559
Kovačević Vasilije — 190
Kovijanić Đuro — 94
Kovijanić Petar — 94
Kranjc Milan — 853, 855, 857
Krdžić Mirko — 791
Krek Miha — 859
Krgović Radisav — 94
Kriger — 313, 314
Krištof Jovanka »Mira« — 741, 852, 869
Krivokapić Ratko — 19, 362, 365, 369, 370, 403, 575, 578
Krizman — 856
Krošelj dr Anton — 854, 855. 860

Krstulović Vicko — 349
Krunić, dr — 895
Kuhar — 865
Kujović Radule — 791
Kukalj Vukajlo — 791
Kuklić Mirko — 655, 656, 657, 659, 727, 792
Kureš T. Miloš — 218, 282, 328, 368, 372, 374, 382, 398, 412, 437, 461, 465, 499, 531, 536, 590, 594—596, 626, 627
Kurtinović Dušan — 659, 686, 808

L

Labudović Milorad — 313. 550, 567
Laćmanović Vuko — 510
Lalatović Mirko — 30, 39, 52, 127, 156, 164, 173, 236, 315, 465, 475, 476, 528, 548, 549, 557, 568, 570, 654, 656, 659, 723, 724, 727, 730, 731, 838, 897, 902, 903, 904, 941, 978, 988
Lalić Aleksandar Aleksa — 92, 215, 655, 792, 796
Lalić Leko — 525
Lalić Vasilije — 145, 578, 660, 663—665, 669, 681, 691, 750, 782
Lašić Đorđe — 73, 101—103, 105—107, 548, 564, 568—570, 613, 616, 700, 728, 732, 735, 788, 789, 791, 792, 794, 796, 819, 822, 886, 907, 908
Lašić Đoko — 106, 701
Lauš dr Vjekoslav — 891
Lavrič — 856, 861
Lazarević Miloje Mile — 482, 573, 579, 582
Lazarević Jovan Jovo — 211, 232, 233, 756
Lazarević Lj. — 760
Lazičić Branislav (Branko, Brana) — 177, 660, 665, 668, 683—685, 693, 695, 808, 809
Lazović M. Jaroslav ■— 455
Lazović Živan Žika — 755, 939
Lekić Blagoje — 104
Leonardo — vidi Ninković Dragiša
Ler (Löhr) — 1018, 1039, 1040
Lesjak — 853, 856, 857
Liters Rudolf (Lüters Rudolff) — 164, 382, 448, 559, 650, 1026
Lojović Marko — 217, 219, 592
Lorenco — vidi Miličević Petar
Lorković Mladen — 168, 207, 231, 1023, 1024
Lozić Miodrag — 570
Lozić Krsta — 570
Lučić Borivoje — 109, 110
Ludvig — vidi Novak Karlo
Lukačević Vojislav (Jovanović) — 17, 31, 38, 40, 70, 71, 72, 122, 126, 130, 140, 162, 165, 185, 196, 209, 223, 225, 228, 240, 242, 244, 245, 247—254, 269, 280, 281, 294, 289, 290, 304, 312, 316, 317, 324, 325, 327, 338, 342, 344, 347—349, 353—356, 358, 362, 364—367, 369—373, 375—377, 378, 379, 381, 382, 385, 386, 394, 395, 397, 398, 403, 405, 411, 412, 413, 415, 417, 420—422, 424, 426—431, 434—438, 440—444, 446—453, 456—459, 463, 477, 481, 487, 502, 504, 511, 512, 526, 532, 533, 540, 542, 543, 563, 565, 573—576, 578, 580, 582, 590, 591, 598, 632, 637, 727, 728, 732, 789, 819, 821, 822, 886, 907, 1018
Lukić Kostadin — 904

LJ

Ljotić Dimitrije — 51, 232, 651, 779, 874, 904, 919
Ljubojević Tomica — 842
Ljutica — vidi Simonović David Dača

M

Maček Vladko — 816, 890, 892
Maksimović — 923, 1011
Malešević Rajko — 663, 664, 666, 668
Malić Čedomir — 766
Malić Ilija — 675, 676, 679, 682, 690, 880
Mandić Radenko — 475
Manfred — 1048
Manić Borivoje — 179, 181, 539, 568
Marčetić Vukašin — 145, 147, 148, 176, 177, 306, 659, 677—679, 685, 689, 690, 693, 694, 706, 751, 753, 782, 783, 808
Margetić Jovo — 891
Marić Đorđe Đoko — 824, 825, 899, 900, 901
Marić Milan — 659, 669, 673, 688, 689
Marinković Košta — 938
Marino — vidi Stanišić Bajo
Mario — vidi Trifunović Ilija

Mar j ano vie Bogdan — 775
Marjanović Jeremija — 870, 871
Marjanović Miloš — 93
Markov Niko — 75, 891
Marković Dragan — 457
Marković B. Miloš — 181
Marković Predrag Alimpije — 776
Marković Zivojin Žika — 1008, 1009
Marović Vasilije — 947—950
Marsenić Mihailo — 92
Marteli Coganc — 897
Martinović Aleksandar — 93, 248, 360
Martinović Ljubomir — 531, 589
Martinović Marko — 802
Martinović Ratko — 777
Marušić Petar — 199
Maslovarić Mileta — 102
Mašek Dragutin — 387, 394
Matić Milisav — 179
Matić Momčilo — 772, 778, 779
Matijaš Petar — 174
Mati Jozef — 774
Matošić dr Vladimir — 891
Matović Milan — 23
Medenica Branko — 91
Medić P. Milan — 814, 818, 937
Mejnerd (Maynard) — 550
Mensfild Valter (Mansfield Wallter) — 1004
Mihailović Borivoje Bula — 873
Mihailović Drag. — 608, 610
Mihailović Dragoljub — 940
Mihailović Dragoljub Draža — 7, 14—16, 28—30, 33, 38, 39, 44—46, 49, 59—61, 65—68, 70, 73, 75, 76, 80, 88, 89, 99, 101, 106—108, 119, 120, 127, 128, 131—138, 141, 142, 144, 149, 151, 152, 154, 169, 171, 174, 175, 178—182, 187, 191, 193, 198, 201, 203, 204, 210, 223, 228—230, 235, 236, 243, 246, 249, 260—264, 266, 274—279, 283, 302, 303, 307, 308, 312—314, 318, 320, 321, 327, 333, 335, 345, 346, 349—351, 354, 359, 361, 385, 386, 399, 413, 417, 420, 421, 427, 434, 435, 443, 446, 449, 463—466, 468, 470, 472, 477, 478, 481, 484, 494, 495, 501, 503, 504, 506, 511, 512, 514, 517, 528, 533, 539—541, 543, 547, 548, 553, 555—557, 559, 564—575, 578, 581, 582, 585, 590, 591, 597, 598, 622, 627, 630, 651, 654, 656, 657, 660, 662, 674, 678, 679, 682, 691—693, 696, 697, 704, 705, 710, 712, 721—724, 736—742, 744, 745, 748, 756—759, 761, 771, 774, 778—782, 787—790, 794, 796—798, 804, 805, 809, 811—813, 819, 822, 833, 838, 851, 852, 855, 869, 876, 878, 885—887, 894, 897, 898, 902, 903, 905—908, 912, 914, 916, 919, 921—924, 926, 929, 930, 932—934, 936, 938, 945, 949—951, 953, 960, 961—965, 967—971, 975, 976, 979—982, 985, 986—1000, 1003—1011, 1016—1018, 1020, 1024—1027, 1035, 1040, 1057, 1058
Mihailović Jovan — 870
Mihailović Ljubomir Ljuba — 59, 60, 870, 873
Mihailović Ivan Majski — 307
Mihajlović Aleksandar Saša — 39, 335, 340, 738, 914, 916. 919, 922, 935
Mihajlović Ostoja Čikić — 936
Mihić Ilija — 76, 142, 175, 208, 215, 235, 247, 265, 266, 274—277, 336, 423, 448, 555, 836, 844, 846, 847, 889, 964, 1007, 1061
Mijatović (kapetan) — 150
Mijatović Miladin — 94
Mijović Novak — 10, 83—85, 275, 621, 824, 894
Mijušković Simo — 200, 360, 363, 367, 374, 473, 542, 725, 726
Mijušković Luka — 200
Mijušković Radomir — 367
Mikašinović Ilija — 662, 668, 783
Milačić (poručnik) — 1Ó6
Miladinović Božidar — 59, 60
Miladinović Jovan (Abdulah) — 545
Milanović Miloš — 671
Milanović Mladen — 410, 808
Milenković Svetislav — 136
Milešević Novica — 941
Miličević Petar — 134, 141, 156, 181, 203, 205, 212, 233, 738, 915, 919
Milojević Vladimir Vlada — 109, 493, 567, 626, 640
Milojević Toza — 807
Milosavljević Bora — 60
Miloš — vidi Bejli Stenli
Milošević Bogić — 101, 102, 105
Milošević Đoko — 691
Milošević Miodrag — 823
Milošević Radivoje — 99, 104, 108
Milošević Simo — 946, 947
Milošević Slavko — 870
Milošević Vidak — 108
Milošević Zdravko — 870
Milovanović Košta Pećanac — 136, 545, 878
Milovanović Nikola — 903, 914, 917

Milovanović Radosav — 92
Milović Milun — 777
Milutinovic Vladimir — 357, 359
Milurović Žarko — 149
Miljković Petar — 204
Miljorin Luiđi (Migliorini Luigi) — 1051
Mirašević Đoko — 108, 628
Mirić Dušan — 723, 894
Mišić Aleksandar — 243
Mišić Jovan — 148, 176, 177, 269. 306, 410, 503, 576, 602, 660, 67L 672, 673, 676, 679—681, 689, 690, 692, 693, 751, 753, 783, 808, 837. 885, 909, 911
Mišić Rajko — 150
Mitić Huso — 809
Mitić Milorad — 180, 537, 544, 736
Mitranović Borivoje Bora (Hugo) — 11, 15, 33, 34, 36, 39, 44, 145, 149, 154, 155, 157, 164, 168, 174, 177, 204, 208, 212, 233, 234, 238, 244, 245, 248, 250, 251, 334, 337, 422, 423, 427, 442, 443, 452, 503, 506, 555, 563, 564, 604, 660, 666, 672, 673, 676, 678, 681, 683, 691—693, 695, 704, 735, 757, 759, 776, 778, 779, 781, 782, 800, 803, 804, SOS-SIO
Mitrov Danko — 661
Mitrović Sveta — 177
Mladenović Đ. Živad. — 826
Mladenović Živojin Žika — 10, 894
Mladenović Mladen »Viktor« — 740
Mojsilović — 539
Moljević Stevan — 168, 694, 724, 897, 979, 980
Momčilović Milorad — 33, 34, 40, 41, 70—72, 113, 132, 139, 158, 161, 163, 204, 206, 232, 234, 235, 238, 239, 241, 242, 245, 248, 251, 254, 256, 257, 334, 337, 340, 414, 421, 422, 427, 452, 477, 478, 482, 484, 501, 505, 509, 512, 513, 544, 563, 565, 585, 590, 597, 658, 732, 759, 760, 835, 926—928
Murat Zvonko — 891
Musakadić Fehim — 31, 32, 41, 45, 139, 206, 216, 239, 240, 251, 334, 338, 367, 504, 756
Musolini (Mussolini) — 29, 129, 798, 1024, 1031
Mutić Pavle — 751, 808

N

Narandžić Ratko — 386
Nedić Milan — 51, 545, 651, 743, 771, 774, 776, 778, 779, 855, 873, 878, 917, 990, 1024
Nedeljković Milovan — 721, 740 755 812
Negotinac Serafim — 938
Negri Paride — 964
Nenadić Milenko — 510
Nenadić Savo — 948
Nešković Radomir — 775
Nikić Bajo — 23, 30—32, 38, 41, 71, 72, 125, 137, 140, 209, 232, 237, 239, 350, 353, 413, 463, 477, 498, 509, 524, 591, 597, 623, 624, 732
Nikolić Đorđe — 850
Nikolić Radovan — 616
Ninković Dragiša (Leonardo) — 128, 721, 736, 740, 806, 807
Novak Karlo — 210, 212, 335, 336, 344, 534, 736, 741, 852—869, 949, 950, 1020
Novaković Dušan — 667
Novaković Jakša — 343, 575, 760
Novaković Ljubo — 343, 913
Novaković Marjan — 94
Novaković Radmilo — 948
Novović Mihailo — 91

NJ

Nježić Vid — 676

O

Ocokoljić Siniša Pazarac — 132, 134—136, 441, 819, 877, 918, 1009
Ocokoljić Spasoje — 735
Oklobdžija Milan — 845
Omčikus Nikola — 387, 394
Orel — vidi Keserović Dragutin
Orović Milić — 105
Orović Vojin — 105
Osmo — 379
Ostojić Zaharije — 14—16, 26, 30—37, 39—41, 44, 46, 52. 58, 61, 64, 65, 67, 69, 70, 72, 74, 75, 77—79, 109, 111, 114, 115, 119—121, 127, 130, 131, 137—143, 145, 157, 158, 161—165, 168—170, 186—188, 191, 194, 198, 202—207, 209—213, 215, 216, 222, 225, 232—255, 267, 283—286, 301, 304—306, 311, 312, 316,

318, 319, 321, 324, 325, 333, 334, 336—346, 348—361, 363—382, 385, 386, 394, 395, 398, 399, 403, 411, 413, 417—445, 448—454, 457—463, 465—473, 477, 478, 484—486, 495—499, 511, 517, 532—541, 543—549, 570, 573—575, 580—582, 585, 622, 624, 652, 691, 696, 726, 729, 756—758, 762, 779, 782, 783, 785, 803, 810, 816, 838, 849—851, 925, 926, 929, 1009

P

Pačariza Hodža — 656
Pajović Janko — 613
Pajović Todor — 258, 273
Paladino — 1048
Palošević Miodrag — 74, 78, 118, 235, 275, 292, 294, 424, 558, 560, 563, 564, 729
Pantelić — 372
Pantić M. Jovan — 109, 111, 217, 218, 221, 223—225, 239, 245, 247, 268, 270, 280, 283, 284, 289, 292, 304, 305, 312, 316—318, 320, 322, 325—327, 329, 330, 345, 348, 354, 355, 358, 359, 362, 363, 367—370, 373—382, 385, 394, 395, 412, 417, 418, 425, 427—430, 434, 435, 437—441, 443. 444, 446, 447, 451, 459—461, 465, 532, 533, 536, 537, 565
Pantić Milan — 713
Pantić Nikola — 637
Paranos Ilija — 916
Pašali — vidi Momčilović Milorad
Pašić Mus+afa — 32
Pašić (suciija) — 756
Paulo — 741
Pavelić Ante — 29, 131, 135, 141, 202, 239, 299, 387, 505, 745, 946, 1017, 1019, 1023, 1024, 1041
Pavić Boško — 568, 570, 913
Pavić Pavle — 997
Pavićević Miloš — 123, 653, 655, 696
Pavlović Andrà — 570
Pavlović Đragoslav — 150, 723, 724, 729, 731, 894, 898
Pavlović Ivan — 916
Pavlović Košta — 963
Pavlović Zivadin — 229
Pčelar Slavko — 659, 676, 679
Pejanović T. Radovan — 190, 527
Pejić Manojlo — 73, 151, 153, 155, 234, 659, 670, 672, 680, 681, 688. 753, 769, 802, 808
Pejović Mitar — 96, 405
Peković Panto — 94
Peković Uglješa — 94
Perhinek Rudolf — 29, 40, 247, 255, 308, 340, 423, 548, 570, 652, 696, 697, 725, 733—735, 760, 787, 788, 797, 819, 822, 885, 887, 907
Perić Stijepo — 1023, 1024
Perišić Radojica — 215, 335, 367, 368, 380, 447, 774
Perišin Rade — vidi Perhinek Rudolf
Perović Todor Toša — 211, 232, 848, 849
Perović Vukašin — 1051
Peterlin Ernest — 868
Petković Aleksandar — 172, 771, 773, 774, 779
Petković Aleksandar — 940, 941
Petković Mutimir — 75
Petković Vukašin — 875, 876
Petričević B. Boško — 416, 451, 463, 464, 466, 470, 473, 491, 493, 496, 497, 518, 519, 524, 640
Petrović Branivoj Brana — 59, 869, 878
Petrović Ljuba — 919
Petrović Marisav — 936
Petrović Milun — 315
Petrović Sima — 735
Pevec Jožef — 33, 38, 131
Piaconi Alesandro (Piazzoni Alessandro) — 293, 1046, 1048, 1051
Pijade Moša — 59, 131, 175, 192, 737
Pijeka Đuzepe (Pieche Giuseppe) — 738
Piletić Velimir Popesko — 39, 340, 876, 1008, 1009
Piletić Relja — 502, 554, 556, 563, 564, 569, 732, 734, 735
Pirson (Pearson) —- 988, 990, 991, 995
Plećaš Đuro — 62, 150, 301, 457, 528, 558, 563, 564, 567, 799, 816, 894, 895, 897
Plećaš Nedeljko — 14, 15, 131, 170
Podgorac Ljubo — 665, 666, 671
Poleksić — 226, 244, 249, 267, 462
Poleksić — 462
Popesko — vidi Piletić Velimir
Popivoda Marko — 795
Popovac Ismet — 756, 1058
Popović Dušan — 141
Popović Đuro — 505, 660, 681, 689
Popović Jovan — 880
Popović Krsto — 287, 726, 735, 1035
Popović Milan — 104

Popović Milorad — 412, 442, 446, 447, 456, 459, 460—462, 464, 465, 474, 477, 481, 484, 530, 532, 534—536, 543, 553, 593, 594, 625, 642, 732
Popović Niko — 546
Popović Radomir — 91, 127
Popović Rajo — 29, 512, 656, 790, 1031, 1032
Popović Selimir — 724
Popović Sveta — 683
Popović Žarko — 204
Poštić Radiša — 454, 567
Pozderac Nurija — 946
Prekoršek Tugomir (Keler) — 169, 852
Prelević — 108
Prezelj Ivan — 866, 868, 869
Pribišić Lazo — 110
Protić Vukman — 730
Pupavac Jovan — 824
Purić Božidar — 947
Purić Mihailo Mika — 89, 90

R

Račić Dragoslav — 39, 40, 75, 89, 132, 134—136, 138, 139, 149, 151, 152, 155, 157, 158, 161, 214, 333, 340, 423, 544, 662, 692, 737, 772, 774—777, 779, 780. 783. 807, 833, 1009
Račić Jakša — 887, 891, 892
Račić Marko — 93
Račić Mimčilo — 766
Radenković Bora Micko — 921, 922
Radević Milić — 105
Radić Luka — 659, 663, 668, 669, 672, 680, 682, 683, 689. 691, 692, 694, 749, 750, 782
Radić Radoslav Rade — 145—147, 151, 174—177, 306, 409, 411, 576, 577. 578, 604, 659—661, 663—667, 669, 670, 678—682, 685, 692, 694, 695, 749, 782, 783, 802, 808—810, 879. 880
Radmilović Đorđe (Alfons) — 33, 34. 164
Radojević — 739, 740
Radojević B. Milutin — 192, 193, 1009
Radojković N. Milivoje — 229
Radojlović Miloš — 74, 169, 204, 205, 292, 301, 528, 601, 838—846, 850
Radosavljević Miloš — 610, 713, 715
Radošević Brane — 659, 678, 685
Radovanović Dragomir — 804, 805 807
Radović Dušan — 172, 729, 1009
Radović Gavrilo — 93
Radović Jagoš — 94
Radović Mladen — 792
Radović Radule — 94
Radulović Borivoje — 14, 66, 197, 220, 223, 242, 245, 247, 249, 250—253, 268, 304, 311, 333, 360, 363, 365, 366, 368—373, 375, 377, 378, 380—382, 385, 394, 397, 399, 427—429, 431, 432, 438, 443, 445, 446, 449. 451, 452, 457, 478, 485, 487, 498. 539, 558, 566, 614, 725, 731
Radunović Marko — 272, 367
Raičević Petar — 91
Raguconi (Raguzoni) — 900, 901
Railić Radoman — 17, 20, 290, 316, 317, 325, 403, 420, 437, 622
Rakić (pukovnik) — 723
Rakočević Milan — 29, 30, 38, 44, 170, 210, 352
Raković Predrag — 89, 180, 314, 315, 346, 454, 455, 475, 539, 550, 559, 566, 567, 619, 651, 712, 724, 726, 727, 730, 731, 902, 903, 1009
Rampini — vidi Lukačević Vojislav
Raosavljević Vladimir — 777
Rapo Franjo — 661
Rapotec Stanislav Stanko — 79, 201
Rašović Novica Novak — 627
Ratković Jovan — 190
Rebić (narednik) — 610
Reljić — 582
Rendel Džordž (Georgi William) — 991, 995, 997
Ribentrop Joakim (Joachim) — 646
Ristić (narednik) — 651
Ristović Milorad (Šnajder) — 88—90, 315, 539
Roata Mario (Roatta Mario) — 29, 157, 161, 260, 1023, 1024, 1039, 1040, 1041
Robertson — 554
Roboti Mario (Robotti) — 157, 448, 1049, 1051
Rodrigo — vidi Pavlović Dragoslav
Rokvić Mane — 47, 62, 78, 293, 294, 301, 528, 558, 563, 611, 689, 889, 893, 894
Ružić Ivan — 31, 52, 70, 95, 96, 124, 212, 215, 232, 247, 253, 254, 324, 333, 334, 342, 344, 352, 361, 403, 404, 412, 426, 445, 447, 449, 450,

462, 482, 613, 623, 628, 636, 637, 653, 654, 657, 697, 725, 726, 731, 791

S

SalatićDanilo — 28, 113, 224, 269, 286, 292, 305, 350, 351, 359, 361, 398, 482, 591, 597, 598, 732, 733
Savić Aca — 455
Savanović Petar — 768, 786, 881
Savović Dušan — 111
Savović Miloš — 948
Selbi Nil (Selby) 1004, 1008
Sekulić Dragomir — 767
Selimir (pop) — 731
Servatzy Vjekoslav — 387
Serdar Stevan (Stiv) — 997
Simić Aleksandar — 997
Simić Jevrem Ješa »Drška« — 564, 722, 740, 755, 817, 937
Simić Pavle — 33, 72, 233, 538, 541, 759
Simović David Daća — 548, 735, 1009
Simović Dušan (Duja) — 540
Škoti (pukovnik) — 632, 633. 635, 636, 640, 641
Slijepčević Aćim — 723, 727, 894, 941, 1012
Smajd Albin — 856—862
Smiljanić Dušan (Fric) — 128
Sotirović Ratibor — 739, 740
Sotirović Ratko — 739, 740
Spigo Umberto — 246, 255, 274, 292, 294, 1046
Srbakov Stevan — 134
Sremac Jovan — 84, 86
Srdanović Milutin — 179
Stakić Branko — 602
Stamboliski — 540, 541
Stanisavljević Borivoje — 872
Stanišić Bajo (Marino) — 12, 15, 51, 72, 73, 139, 158, 165, 189, 190, 196, 199, 214, 215, 216, 223—225, 241—243, 247—249, 252, 280, 282, 283, 287, 288, 291, 304, 307, 308, 311, 317, 318, 321, 324, 333, 334, 338, 341, 342, 345, 346, 348, 358—360, 363, 364, 367, 369, 370, 372, 374—378, 380, 381, 385, 399, 415, 418, 419, 421, 424, 425, 427, 428, 430, 432, 435, 436, 438, 439, 443, 445—451, 457—464, 466—470, 472—474, 477, 478, 484—486, 493, 495, 496, 498, 507, 517, 529, 530, 533—535, 537, 539—543, 547, 553, 554, 557, 563—566, 568—571, 598, 612—616, 629, 631, 632, 635, 637, 638, 641, 653, 654, 700, 703, 718, 721, 722, 725, 726, 732, 735, 760, 789, 803, 885, 907, 912, 913, 1000, 1017, 1018, 1035, 1045
Stanojević Gavra — 839, 840, 842, —845, 847
Starović Stevo — 368, 379
Stegnjajić Milorad — 560
Stevanović Ljuba — 738
Stilinović Ferdo — 387, 394
Stoisavljević Isa — 825
Stojadinović Mihailo — 902, 903
Stojanac Marko — 75, 891
Stojanović Bogosav — 541
Stojanović Mladen — 147, 661
Stojanović Spiro — 568—570, 719
Storeli (Storelli) — 1025
Stude Marin (Milanović Milan) — 10, 46, 48, 235, 238, 275, 424, 555, 563, 797, 1007
Stupar Vojo — 661, 662, 664
Subotić dr Slobodan — 776, 778
Subotić Vukašin — 833
Sulcberger Sarjus (C. L. Sulzberger) — 962
Sulejmanpašić Kuhad — 1055
Svilokos Nino — 292

Š

Sakota Sava — 593, 594
Santić Milan — 75, 115, 121, 139
Saponjič Branko — 579
Sarnbek — 1058
Šćekić Branko — 730
Šćepanović Vlado — 94
Šegrt Vlado — 559, 927
Sijan Petar — 807
Sinak Stevan — 79, 157, 201, 202
Simić Franjo — 369, 377, 385, 775
Simoković — 1062
Simunić dr Zvonko — 891
Sipovac Veljko — 86
Škara Risto — 220
Sošić Miro — 792
Soškić Aleksandar — 93. 122
Soškić David — 35, 142, 235, 237, 262, 275, 294, 424. 734. 887, 894
Soškić Vukman — 91, 126
Stetner Valter (Stetner Walter) — 1028, 1029, 1033, 1036
Sućur Milutin (Milan) — 166, 768
Sukalović — 777
Suković Jovo — 94
Šurbatović Milisav — 171
Sutej — 964

Tanasić Zdravko — 771
Tankosić J. Milan — 935
Tapušković Ljubo — 94
Tasić (poručnik) — 776
Tasovac Đoko — 351, 352
Teslić Vladimir — 387, 394, 485
Tešanović Lazar — 148, 306, 409, 410, 576, 577, 659—671, 673, 676, 679, 685, 689, 694, 783, 800, 802, 803, 808, 894
Tilo (Thilo) — 1031, 1032
Tibor (doktor) — 731
Tijanić — 232
Todić Cvijetin — 148, 602, 672
Todorović Boško — 75, 275, 435, 769—775, 784
Todorović Žarko — 149, 435, 771, 775, 805, 852
Tomašević Mihailo — 81
Tomazo Grinjola (Grignola Ed. Tommaso) — 798, 799, 1044, 1047
Tomić V. Ljub. — 826
Tomić Vukola — 17, 31, 422
Tomović Bećir — 792
Tomović Đorđe — 94
Topalović — 582
Topić Mirko — 672
Topić Ljubo — 667
Torbica — 295
Trajkov Peco — 133, 923
Trbojević Dane — 846
Trifković Svetislav — 937
Trifunčić Mitar — 605, 610, 704, 705, 751
Trifunović Ilija Birčanin — 14, 15, 36, 37, 39, 41, 44—48, 63, 66, 68, 69, 74—76, 78, 79, 118, 119, 120, 127, 129, 142, 162, 163, 167, 169, 170, 201—206, 208, 230—232, 235, 244, 246, 247, 260, 261, 264, 275, 276, 293, 294, 300, 301, 336, 341, 345, 347, 352, 423, 424, 722, 723, 756, 797, 844, 846, 847,891—893, 964, 1016, 1017
Trifunović Miroslav — 133, 141, 554, 756. 914, 915, 940
Trifunović Nikola — 92
Tripković Slobodan — 925
Trklja Lazar — 133, 134, 777—779
Tupanjanin — 979

U

Unković Čedomir — 827, 830
Urošević Petar — 873
Urukalo Sergej — 75, 798, 888, 891, 892
Uzelac Branko — 387, 394
Uzelac Mane — 845
Uzunćević Dimitrije — 46, 47 48 75 170
Uzunović Jusuf — 268

V

Vajner Slaviša Čiča — 175, 769, 771
Vasić Dragiša — 31, 76, 77, 724, 897, 978, 990
Vasić Perica — 763
Vasić Staniša — 870
Vasić Zika — 904
Vauhnik Vladimir — 868
Veličković Dukan — 735
Velimirović — 200
Veljić — 174
Vemić — 919
Veselinović Mirko — 663, 664, 666
Vesić Vlastimir — 60
Vesković Andrija — 41, 91, 107, i / 123, 140, 157, 187, 212, 213, 215, V 225, 237, 253, 286, 290, 304, 305, 311, 316, 317, 323, 325, 328, 330, 331, 334, 341, 342, 347, 375, 377—380, 385, 395, 398, 412, 416, 418, 420, 421, 425—427, 429, 431, 432, 437—439, 442, 444, 445, 447, 448, 451, 458—464, 466, 473, 474, 478, 481, 487, 518—520, 535—537, 540, 542, 546, 563, 572—575, 579, 581, 582, 632, 635, 638, 639, 657
Vešović Mirko — 101, 105
Vešović Radomir — 91
Vidačić Milorad — 412, 416, 446, 447, 449, 453, 456, 458—464, 466, 473, 474, 478, 489, 496, 518, 519, 529—531, 534, 542, 543, 557, 600, 601, 626, 627, 638, 639, 641
Vidaković Đuro — 648
Vidić Milun — 870, 871, 873
Viganović, dr — 778
Vilović Đuro — 724, 734, 888
Vinčić Vlado — 663, 664, 666, 671
Vlaisavljević Stojan — 387, 394
Vlahović Prvoslav — 91
Vojnović Miloš — 538, 779
Vojinović Stevan — 482
Vojinović Vojin — 94
Vošnar Pavle — 860—862, 867
Vrančić Vjekoslav — 239, 253, 1055
Vranješević Slavoljub Slavko — 73, 145, 147, 155, 173, 176, 234, 307,

411, 604, 607, 660, 667, 669—672, 675, 676,678—681, 693, 694, 753, 757, 776—780, 782, 802, 80S, 809, 911
Vučelić Marko — 93
Vučić, dr — 1061
Vučković Dušan — 156
Vučković Mil. — 931
Vučković Zvonimir Zvonko (Feliks) — 128, 141, 181, 313, 315, 455, 541, 550, 566, 567, 721, 722, 738, 740, 755, 807, 827, 904, 938, 1009
Vujanac — 923, 1011
Vujačić Bogdan — 808
Vujisić Leka — 106—108, 126, 653, 700, 791, 792, 796
Vukadinović Savo — 255, 573—575, 581, 591
Vukasović Vasilije — 355, 456
Vukasović Nenad — 225, 227—249, 251, 268, 337, 418, 460
Vukčević J. Blaža — 940
Vukčević Branislav — 226, 252, 267, 269, 355, 365
Vukčević S. Vaso — 913
Vukićević Mitar — 104
Vukićević Pavle — 628
Vuković Luka — 774
Vuković Marko — 795
Vuksanović Đuro — 94
Vuletić Dane — 845
Vuletić Jovo — 387, 394
Vuletić Joža — 843, 845, 847
Vulević Đukan — 104

Z

Zakonović Rajko — 660, 664—666, 687, 688
Zajc, dr — 863, 864, 865
Zanusi Đakomo (Zanussi Giacomo) — 1044, 1046, 1047
Zec Ljubomir — 659, 680, 749, 750
Zečević Otaš — 102
Zečević Simo — 91
Zečević Vidak — 91, 102, 104, 574, 700, 701
Zečević Vladimir — 217—220, 281, 328, 367, 372, 412, 461, 465, 536
Zečević Vlado — 777
Zeković Veljko — 925, 926
Zelenika Veljko — 690, 694
Zeljković Rajko — 290
Zervas Napoleon — 980
Zivlaković Dušan — 875—877
Zlatar Petar — 158, 1057
Zogu Ahmedbeg — 209, 215
Zonjić Milivoje — 654, 792, 796
Zore, dr. — 857

Ž

Zeljković Boško — 538
Žikić Dragomir — 870, 873
Zitnik Rudolf Ris — 863, 864
Zivanović Sergije — 948
Zivanović Stevan — 598
Zugić Ilija — 770
Zujović Mladen Mlađa (Aćimović) — 276, 724, 737, 738, 742, 756, 757, 797, 803, 816, 889, 890, 898, 945, 1003, 1007
Zupka Milan — 220

BROJČANI PSEUDONIMI

222 — Ostojić Zaharije
570 — Mihailović Draža
700 — Radulović Borivoje
800 — Salatić Danilo
1001 — Mihailović Draža

A

Afrika — 114, 165, 758, 811, 960, 961, 998
Albanija — 162, 209, 214, 353, 437, 464, 503, 505, 738, 821
Aleksin Han (kod Mostara) — 445, 446
Amerika — 210, 902
Andrijevica — 102—104, 107, 790, 907, 1026, 1032
Ankara — 45
Aranđelovac — 813, 938
Arilje — 737, 759
Avtovac — 76, 529, 565, 657, 723, 725, 1062

B

Ba (kod Valjeva) — 608, 609
Babajić (kod Bijelog Polja) — 658
Babanovići (kod Nevesinja) — 541
Babin Potok (G. i D., kod Vrhovina) — 9, 532, 646, 647
Babino br. (k. 1114, kod Čajniča) — 19
Bačka — 149, 805
Bać (kod Goražda) — 581
Badanj (pl.) — 823
Badnje (G. i D., kod Prozora) — 636
Bahtijevica (kod Glavatičeva) — 365, 473, 481, 486, 491, 492, 495—497, 519, 541, 639, 640
Bajina Bašta — 538, 774, 778
Bajovo Polje (kod Savnika) — 613, 616
Balkan — 29, 130, 140, 210, 464, 540, 738, 819, 977, 985, 989, 998, 1015, 1035
Baljci (kod Drniša) — 56
Baljvine (kod Jajca) — 410
Banat — 149, 435, 805, 918
Banija — 9, 54
Banja Luka — 78, 146, 147, 186, 306, 409, 602, 661, 663, 749, 781, 784, 910
Banjani (G. i D., kod Valjeva) — 828
Banjani (predeo, kod Trebinja) — 190, 507
Banjdo (D. i G., kod Mostara) — 498
Banjica — 313
Banjuš (kod Čajniča) — 124
Bar — 913
Barac (kod čajniča) — 17
Baraći (kod Mrkonjić-Grada) — 752, 753
Barajevo (kod Beograda) — 934
Baranje Nnjive (kod Foče) — 580
Barda (k. 1203, kod Nevesinja) — 493
Bardanjol (k. 216, kod Skadra) — 288
Bare (kod Kolašina) — 108, 653
Barelj (k. 847, kod čajniča) — 18, 19
Barice (kod Pljevalja) — 623, 624, 725
Barice (kod Mojkovca) — 125, 126
Baroševac — 313
Bastasi (kod Tjentišta) — 502, 513, 573, 575, 580
Bašići (kod Imotskog) — 635
Bat (pl.) — 900
Batkovići (kod Nevesinja) — 196, 530, 553, 569, 641
Baturiće (kod Bijelog Polja) — 49

Bavčići (kod Čajniča) — 23
Belandžić (kod Vrlike) — 56
Bender (kod Knina) — 457, 539
Benkovac — 560, 945
Beograd — 39, 51, 75, 149, 313, 435, 538, 541, 567, 674, 722, 738, 771, 773—776, 778, 779, 805, 857, 888, 890, 914—916, 918, 919, 937—939, 962, 989, 998, 1011, 1025
Berane (sada Ivangrad) — 29, 104, 106, 653—655, 723, 732, 907, 1028, 1029, 1031
Berkovići (kod Nevesinja) — 531, 596, 626
Berlin — 121, 1023, 1032, 1033
Bezđeđe (kod Nevesinja) — 596, 626
Bihać — 8—10, 158, 211, 233, 344, 442, 528, 646, 661, 893
Bijela (kodDrežnice) — 224
Bijela (G. i D., kod Konjica) — 224, 226, 227, 250, 253, 254, 357, 362, 370, 404, 405, 412, 421, 437, 448—453, 456, 457, 459—461, 463, 468, 469, 472, 477, 478, 481, 488, 535, 541, 559
Bijela (k. 107, kod Mostara) — 217, 219, 223, 289, 362, 368
Bijela g. (pl., kod Trebinja) — 190, 657
Bijela (Uremovina, kod Jablanice) — 536
Bijele stijene (k. 1092, kod Jablanice) — 447
Bijele stijene (trig. 1661, kod Rakitnog) — 430
Bijelo Brdo (kod Višegrada) — 769
Bijeli potok — 281, 371, 372, 374
Bijelo Polje — 104, 656, 696, 732, 733, 819, 907, 1019, 1026, 1030
Bijelo Polje (kod Mostara) — 242, 272, 273, 311, 322, 357, 358, 362, 377, 378, 395, 413, 416, 427, 429, 445—448, 451—454, 458—460, 466, 468, 473, 491, 496, 533, 536, 542, 543, 560, 565, 636, 639, 1058
Bijelo Polje (kod Konjica) — vidi Polje Bijela
Bijeljina — 39, 831
Bijenja (D. i G., kod Nevesinja) — 493
Bijov grob (predeo, kod Prijepolja) — 658
Bilaj (kod Ribnika) — 339
Bileća —51, 62, 64, 77, 143, 157, 158, 191, 196, 209, 210, 214, 216, 241, 247, 322, 359, 360, 499, 500, 512, 554, 557, 589, 613, 626, 641, 643, 645, 736, 849, 1049—1051, 1062
Biljin (kod Goražda) — 17
Bioče (kod Titograda) — 908
Bioče (kod Rudog) — 732
Biokovi (kod Foče) — 580
Biokovo (pl.) — 341, 417
Birač (predeo) — 256
Birotići (kod Foče) — 582
Biskup (kod Nevesinja) — 541
Bistrica (r.) — 502, 724
Bišina (pl.) — 517, 529, 531, 560, 565, 570, 589
Bitolj — 505, 742
Bitovnja (pl.) — 316, 325, 349, 422, 426, 427, 431, 436, 438, 447
Bivolje Brdo (kod Mostara) — 195, 242
Bjela (potok, kod Konjica) — 425
Bjelasica (pl.) — 654, 732, 733
Bjelašnica (pl.) — 143, 186, 196, 215, 223—225, 227, 241, 242, 244, 245, 248—250, 253, 254, 268, 305, 337, 341, 342, 353, 418, 422, 425, 426, 429, 434, 437, 444, 451, 452 454, 459, 475, 477
Bjelemići — vidi Odžaci (kod Kalinovika)
Bjelopavlići (predeo) — 616, 617
Blagaj (kod Nevesinja) — 195, 242, 358, 363, 368, 517, 553, 557, 599, 625, 641
Blagaj (kod Kupresa) — 13, 708
Blagaja (pl., kod T. Užica) — 178
Blagovići (kod Vlasenice) — 257
Blatnica (kod Teslića) — 409, 410
Blato (kod Sinja) — 433
Blaznava (kod Aranđelovca) — 755, 818
Blidinje jezero — 413, 635, 637
Boan — 726
Bobanova Draga (kod Širokog Brijega) — 330, 331
Bobija (pl.) — 13
Bobovo (kod Žabljaka) — 597, 598
Bocač (kod B. Luke) — 176, 410, 910
Bodežište (D. i G., kod Gacka) — 529
Bodilj (kod Konjica) — 249
Bogodol (kod Drežnice) — 281, 311, 357, 429
Bogović (kod Sarajeva) — 71
Bojište (kod Nevesinja) — 493
Bojmuš (k. 1072, kod Nevesinja) — 626
Boka Kotorska — 33, 210, 239, 266, 343, 907

Boljak (kod Nevesinja) — 530, 601
Bor — 919, 924
Borac (kod Gacka) — 501, 773
Boračka draga (kod Konjica) — 376, 415, 416, 460, 463, 466
Boračko jezero — 637, 638
Borak (kod Beograda) — 934
Borašnica (trig. 1887, kod Konjica) — 283, 412, 418, 453, 458, 459, 463, 466, 467
Borci (kod Konjica) — 226, 253, 267, 268, 369, 412, 415, 416, 449, 453, 459, 461, 463, 466, 467, 475, 478, 483, 519, 532—534, 536, 543, 631
Borci (kod Kotor-Varoša) — 604
Borčići (kod Prozora) — 413, 453, 461, 532, 535
Borija (kod Kalinovika) — 471, 538, 541, 542
Borja (pl.) — 168, 234, 422, 427, 576, 671, 780, 909
Borje (k. 1122, kod Konjica) — 249, 290, 419
Borje (k. 1606, kod Pljevalja) — 623
Borova gl. (k. 1142, kod Pljevalja) — 696
Borova glava (k. 1265) — 823
Borova glava (k. 1281, kod Pljevalja) — 623
Borova glava (k. 1520, kod Konjica) — 249, 463, 467
Borovača (predeo, kod Strmice) — 823
Borovine (kod Čajniča) — 123
Borovska pl. — 17
Bos. Brod — 201, 254
Bos. Grahovo — 8, 10, 13, 47, 157, 167, 170, 188, 208, 216, 231, 234, 236, 237, 241, 246, 296, 301, 302, 339, 341, 354, 382, 423, 442, 507, 528, 532, 558, 559, 567, 611, 612, 698, 699, 785, 798, 823, 893, 899, 900
Bos. Krupa — 528
Bos. Novi — 893
Bos. Petrovac — 10, 12, 29, 35, 36, 47, 170, 206, 209, 211, 238, 301, 303, 409, 442, 528, 567, 661, 784, 798, 893, 894
Bosanska krajina — 147, 150, 152, 261, 503, 528, 662, 910
Bosanski Kobaš — 664, 666, 667
Bosna — 7, 11, 14, 29, 32, 34, 38. 41, 46, 51, 53, 54, 64, 65, 72, 73, 74, 79, 82, 91, 98, 99, 111, 114, 116, 128, 130, 131, 134—140, 145, 148, 149, 151, 157, 162—165, 168, 169, 173—175, 182, 189, 190, 201—204, 206, 208, 210, 212, 222, 225, 231, 232, 235, 236, 238, 240, 244, 248, 251, 256, 260, 270, 277, 285, 287, 296, 300, 301, 303, 307, 319, 333, 334, 336—338, 340, 341, 346—348, 351, 422, 423, 426, 431, 435, 436, 442, 454, 503—506, 513, 526, 527, 537—539, 544, 555, 558, 564, 597, 610, 611, 618, 622, 629—631, 635, 642, 643, 662, 673, 677, 682, 685, 691—693, 698, 704, 707, 711, 728, 738, 742, 745, 748, 751, 753, 756—758, 769, 771—775, 778—782, 784, 785, 795, 800, 802, 803, 805, 808, 815, 833, 839,848—850, 884, 887, 889, 893, 895, 903, 909, 911, 912, 937, 946, 950, 968, 975—977, 982, 996, 997, 999, 1003, 1004, 1017, 1018, 1019
Bosna (r.) — 146, 152, 153, 176, 234, 256, 504, 505, 688, 691, 750, 779, 781, 783, 784, 808
Brač (o.) — 438
Bradina — 194, 222, 223, 227, 244, 249, 267, 316, 325, 357, 360, 420
Brajčevići (kod Gacka) — 529
Brančići (kod Čajniča) — 19
Branešci (kod B. Luke) — 660, 665
Branetići (G. i D., kod Valjeva) — 608, 807, 828
Branetićka šuma — 608
Branisavac (k. 1721, kod Drežnice) — 328, 419
Brašor — 544
Bratač (kod Nevesinja) — 529, 530
Bratonožići (predeo, kod Titograda) – 100
Bratunac — 769, 772—777
Brčko — 39, 831
Brda (kod Kladnja) — 257
Brđani (kod Konjica) — 227
Bregalnica — 288
Brekovica (kod Bihaća) — 9
Brekovo — 737
Brestica (G. i D., kod Gacka) — 592, 595
Breza (kod Konjica) — 269
Brezna (kod Savnika) — 568, 612, 613, 616, 628
Brezojevica (kod Plava) — 102, 103
Brezovik (kod Nikšića) — 614
Britvica (kod Širokog Brijega) — 331
Brijesnica (G. i D., kod Doboja) — 148
Brinje — 997

Brkan greda (brdo, kod Mostara) — 357
Brlog (kod Konjica) — 415
Brlog (k. 812, kod Mostara) — 632
Brlog (kod Otočca) — 648
Brod na Drini — 247, 361, 511, 513, 514, 523, 525, 574, 575, 579, 580
Brodarevo — 656, 658, 733, 1030
Brotnja (kod Gračaca) — 11, 297
Brskut (kod Kolašina) — 700
Bruvno — 10, 79, 233, 234, 293, 298
Brvenica (G. i D., kod Pljevalja) — 125
Bučje (kod Pljevalja) — 122, 127, 185
Budisavlje (kod Nevesinja) — 530
Buđevo (kod Sjenice) — 40, 214
Bugarska — 133, 453, 505, 540, 692, 923, 1011
Bugojno — 33, 234, 236
Bukova Draga (kod Širokog Brijega) — 331
Bukova kosa (brdo, kod Konjica) ■— — 446, 447
Bukovi breg (kod Drežnice) — 218, 223, 281, 289, 362, 367, 368, 418
Bukovi vrh (trig. 1401, kod Gračaca) — 80, 81
Bukovica — 351, 352, 531, 798
Bukovica (kod Čajniča) — 16, 21, 23, 32, 124, 127
Bukovica (kod Tjentišta) — 580
Bukovo brdo (k. 1627, kod Drežnice) — 251
Bukovo brdo — vidi Bukovi breg (kod Drežnice)
Bukulja (pl.) — 818
Bulatović (kod Konjica) — 437
Buna (kod Nevesinja) — 195
Bunari (k. 1105, kod Konjica) — 404
Bundos (k. 1431) — 613, 614
Bungurovina (kod Jajca) — 13
Bunić — 233
Bunovi (kod Foče) — 573, 575, 581
Burenj (pl.) — 658, 729
Busovci (predeo, kod Konjica) — 267
Buško blato (močvara, kod Duvna) — 447
Butmir (kod Sarajeva) — 431, 483
Butušnice — 739

C

Carevo guvno (k. 1225, kod Cajniča) — 17, 24, 351
Carigrad — 210, 996
Cazin — 893
Cer (predeo, kod Mojkovca) — 125, 653
Cerovi Doci (kod Rakitnog) — 447, 635
Cerovo — 729
Cetina (r.) — 55, 56, 433
Cetina (kod Vrlike) — 55
Cetinje — 72, 258, 288, 589, 913
Cigelj (k. 815, kod Drvara) — 699
Civljane (kod Vrlike) — 55
Crhalj (kod Bijelog Polja) — 49
Crkvina (kod Kolašina) — 700
Crkvine (predeo) — 633
Crna gl. (k. 1804, kod Drežnice) — 328, 382, 394
Crna glavica (k. 451, kod Knina) — 55
Crna Gora — 7, 12, 29, 30, 34, 64, 72, 77, 99—102, 104, 107, 108, 115, 121, 129, 130, 162, 163, 175, 186, 190, 191, 194, 198, 200, 205, 210, 214, 222, 232, 238, 240, 243, 260, 262, 263, 275—277, 287, 293, 307, 343, 344, 346, 422, 436, 442, 453, 459, 464, 469, 483—485, 487, 500—503, 505, 507—509, 517, 522, 523, 534, 540, 542, 546, 548, 549, 553, 618, 625, 627, 629, 630, 637, 641, 643, 644, 652, 655, 657, 692, 697, 711, 720, 725, 728, 732, 737, 738, 742, 743, 745, 749, 758, 760, 788—790, 796, 797, 804, 819, 821, 839, 885, 886, 902—904, 907, 912, 913, 946, 997, 999, 1011, 1016, 1018, 1019, 1024, 1028, 1029, 1031, 1034, 1040, 1042, 1044, 1049
Crna gora (pl.) — 415, 416, 459, 463, 466, 468, 472, 477, 481, 492, 496, 519, 637, 640
Crna Lokva (kod Imotskog) — 635
Crna reka (kod Rame) — 419
Crna reka (kod Kalinovika) — 926
Crna rijeka (r.) — 71
Crna Rijeka (kod Jajca) — 147, 409, 410, 910
Crna Vlast — 646, 647
Crnče (kon Nevesinja) — 529, 730
Crnče (G. i D., kod Bijelog Polja) — 49
Crne Lokve (kod Širokog Brijega) — 331
Crnetići — 526
Crni kuk (k. 670, kod Mostara) — 397, 398

Crni Lug (kod Bos. Grahova) — 698
Crni potok (kod Drežnice) — 283, 284
Crni vrh (k. 1143) — 10
Crni vrh (trig. 1309, kod Čajniča) — 24, 124, 351, 352
Crni vrh (k. 714, kod Drežnice) — 283, 284, 398, 419, 447
Crni vrh (trig. 702, kod Drniša) — 12
Crni vrh (trig. 1113, kod Foče) — 572, 574, 575, 578—581
Crni vrh (k. 1024, kod Gacka) — 593
Crni vrh (k. 1227, kod Gračaca) — 296
Crni vrh (k. 887, kod Jablanice) — 446, 447, 460
Crni vrh (k. 1400, kod Konjica) — 418, 452
Crni vrh (trig. 546, kod Kotor-Varoša) — 909
Crni vrh (trig. 1815, kod Livna) — 12
Crni vrh (brdo, kod Mrkonjić-Grada) — 752
Crni Vrh (kod Prozora) — 316, 422
Crni vrh (k. 1239, kod Srba) — 298
Crno Polje (kod Konjica) — 466
Crno polje (predeo, kod Konjica) — 267, 376, 411, 412, 459, 461
Crnoglav (k. 1893, kod Drežnice) — 224, 249
Crnogorčevi stanovi (kod Knina) — 166
Crvanj (pl.) — 459, 472, 477, 520, 546, 567, 639, 640, 723
Crvena lokva (predeo, kod Bijelog Polja) — 623, 653
Crvene grede (kod Kolašina) — 657, 725
Crvsko (kod Sjenice) — 658
Culine (kod Zvornika) — 774, 779
Cvilin (kod Foče) — 509, 510, 512, 524
Cvijetov kuk (k. 1095, kod Nevesinja) — 531

C

Cabulja (pl., kod Drežnice) — 270, 304, 322, 429, 430, 632, 636
Cačak — 313, 314, 346, 539, 559, 712, 738
Čadori (trig. 1700, kod Konjica) — 316, 317, 443
Čađavica (kod Mrkonjić-Grada) — 147, 576
Cajniče — 16, 21, 23, 32, 38, 40, 41, 71, 72, 124, 126, 130, 137, 140, 157, 165, 169, 182, 185, 206, 208, 209, 213, 214, 232, 239, 241, 243, 245, 352, 353, 458, 514, 534, 574, 591, 597, 651, 653, 658, 732, 736, 737, 771, 929, 946
Čakor (pl.) — 103, 792
Čanje (kod Nevesinja) — 530
Čapinovac (predeo, kod Knina) — 166
Čapljina — 194, 353, 363, 367, 421
Čarapina (kod Mostara) — 372
Čardak (kod Boljanića) — 23
Čardak (kod Mliništa) — 763
Carski vrh (trig. 828, kod Jablanice) — 290, 376, 378, 419, 445
Čavanj (kod Pljevalja) — 623, 624, 696
Čavoglave (kod Drniša) — 56
Čečava (kod Prnjavora) — 670, 909
Čehoslovačka — 920, 990
Cehotina (r.) — 580, 582, 590, 591, 597, 653, 658
Čelebić — 31, 38, 126, 127, 249, 580, 597, 598
Celebići (kod Konjica) — 403, 404, 467
Čelikovo polje — 572, 575, 581
Čelinac (kod B. Luke) — 672, 673, 909
Čelinska pl. — 316, 317, 394, 419
Čelopek (V. i M., kod Širokog Brijega) — 331
Čemernica — 882
Čemernica (k. 1271, kod Bos. Grahova) — 699
Čemerno (pl.) — 501, 637, 657, 733, 1011
Čepa (pl.) — 535
Česim (kod Nevesinja) — 490, 518, 520
Česma (kod Konjica) — 467
Čičevo (kod Konjica) — 386, 415, 451, 463, 467—469, 496, 518, 519, 533, 534, 540, 542, 638
Čitluk (kod Drežnice) — 425
Čitluk (kod Udbine) — 387, 841
Čokarlinsko brdo (kod Pljevalja) — 696
Čokrlje (kod Pljevalja) — 696
Čuka (M. i V., k. 1441, kod Pljevalja) — 696

Cuklić (kod Livna) — 13
Cvrsnica (pl.) — 328, 395, 438, 447, 636

C

Ćurevo (kod Foče) — 32, 38, 188, 237, 501, 513, 553, 554, 732, 733

D

D. Bjela — vidi Bijela kod Konjica
D. Drežanj (kod Nevesinja) — 530, 626
D. Dubac (kod Boljanića) — 22, 124
D. Gnojnica (kod Mostara) — 362
D. Grabovica (kod Drežnice) — 224, 281, 282, 328, 378, 380, 446, 451
D. Jablanica — vidi Jablanica D. i G., kod Prozora
D. Papraska (kod Rame) — 419
D. Papratno (kod Čelebića) — 124
D. Prugovo (kod Sinja) — 57
D. Sanica (kod Ključa) — 13
D. Vakuf — 227, 326, 504
Dabar (predeo, kod Stoca) — 373, 566, 595, 596
Dabar (kod Vrhovina) — 548
Dabarsko polje — 569
Dabašnica (kod Srba) — 237
Dalmacija — 7. 10, 11, 19, 33, 43, .53, 54, 58, 62, 64, 68, 72, 73, 75, 30, 101, 104, 127, 143, 161, 162, 167. 175, 194, 203—206, 208, 211, 223, 233,235, 241, 256, 274, 275, 277, 285,292, 296, 300, 302, 307, 339, 346,359, 366, 436, 507, 559, 564, 571,630, 631, 643, 738, 742, 752, 756,798, 804, 805, 815, 838, 851, 887,892, 903, 904, 924, 945, 950, 964, 997, 1016, 1017, 1028, 1047
Danilovgrad — 104, 702, 703, 718, 913
Debar — 209
Debela greda (k. 721, kod Drežnice) — 281
Debela kosa (k. 827, kod Knina) — 166
Debela ljut (trig. 1465, kod Nevesinja) — 489
Debela međa — 776
Debeli ljut (k. 1095, kod Širokog Brijega) — 330
Debelo brdo (kod Mostara) — 418
Debelo br. (k. 1308, kod Konjica) — 474
Debelo brdo (k. 1511, kod Prozora) — 395, 430
Debelo br. (k. 1331, kod Čajniča) — 23, 123
Delibrdo — 786
Derventa — 154, 157, 665, 686, 689
Derventa (kod Vlasenice) — 777
Devetina (kod B. Luke) — 749
Devojački kuk (k. 1506, kod Konjica) — 376, 639
Dicmo (kod Sinja) — 427
Dimitor — 709
Dinara (pl.) — U, 13, 35, 41, 52, 53, 73, 79, 110, 111. 116, 118, 119, 130, 131, 139, 157, 161, 169, 170, 186, 202, 204, 206, 207, 211, 222, 233, 234, 237, 274, 277, 293, 294. 297, 347, 504, 528, 564, 567, 649, 698, 734, 798, 799, 815, 888, 894, 952, 1003
Diva Grabovica (kod Drežnice) — 328, 447, 634
Divci — 243
Divin (kod Fatnice) — 500, 529, 531, 553. 566, 590, 594, 595, 601, 625— 627
Divoselo (kod Metka) — 387, 841
Doboj — 145, 146, 157, 161. 238, 602, 771, 774, 780, 783
Dobra draga (pl. kod Mostara) — 250, 374
Dobra gl. (k. 605, kod Širokog Brijega) — 331
Dobri dol (brdo, kod Jablanice) — 459
Dobrić (kod Mostara) — 364
Dobrigošće (kod Jablanice) — 2^0, 419, 634, 636
Dobrkovići (D. i G., kod Širokog Brijega) — 331
Dobrnja — 673
Dobro Polje — 240, 414, 482, 484, 502, 543
Dobro Selo (kod Gračaca) — 297, 298
Dobromerovići (kod Višegrada) — 769
Dodekaner — 1028
Dolenjsko — 855, 857, 860, 866, 868
Dolovi (kod Stoca) — 595
Dolovi (kod Drežnice) — 218, 219, 223, 224, 251—253. 281, 289, 362, 368, 418, 457
Dolovi (kod Konjica) — 458, 463, 466, 468, 535

Doljane (kod Gračaca) — 297, 298
Doljani (kod Prozora) — 12, 533
Doljanka (r.) — 283, 394, 420, 438, 441, 447, 451, 634—636
Doljevac (kod Jajca) — 13
Domanovići (kod Čapljine) — 110, 417
Domazeti (kod Mostara) — 271, 357, 418
Domišići (kod Čajniča) — 18
Domrke (kod Gacka) — 529
Donje Kravice (kod Srebrenice) — 537
Donji Vlah (kod Bijelog Polja) — 49
Dorici — 185
Dračevice (kod Nevesinja) — 195
Dračevo (G. i D., kod Ljubinja) — 109, 362
Draga (k. 1559, kod Drežnice) — 447
Draga (kod Širokog Brijega) — 331, 382
Draga (kod Sinja) — 56
Draga (pl.) — 328
Dragačevo — 735
Dragan Selo (kod Jablanice) — 441
Dragić (kod Vrlike) — 55
Dragnić (kod Jajca) — 13, 706, 763
Dragnić podovi — 709
Dragočava (kod Foče) — 567, 574, 575, 579, 580—582, 585
Dragočavska reka — 582
Dragojevići (kod Foče) — 509
Dramiševo (kod Nevesinja) — 489, 520
Drapnići (kod Han-Pijeska) — 70
Drenak (k. 1061, kod Nevesinja) — 489
Drežanka (r.) — 270, 271, 280, 281, 304, 328, 346, 348, 360, 377, 379, 380, 413, 418, 419, 427, 429—432, 435, 437, 438, 445
Drežnica — 35, 189, 194, 197, 216, 218, 222—224, 240, 241, 244, 245, 248, 250, 252, 253, 255, 256, 270—272, 280, 304, 305, 311, 319, 322, 323, 326, 328, 329, 337, 340, 342, 345, 346, 348, 355—357, 359, 362, 365, 366, 373, 374, 377, 379, 385, 418, 419, 427, 429—431, 434, 438, 442, 444, 445, 451, 452, 454, 458—462, 470, 630—632, 634—636
Drežnica (r.) — 254
Drijenjani (kod Ljubinja) — 109
Drina (r.) — 31, 32, 39, 40, 62, 122, 123, 125, 138, 139, 182, 185, 188, 209, 239, 353, 459, 501, 502, 509, 510, 512, 513, 523, 525, 569, 572—575, 578—580, 585, 591, 597, 611, 625, 725, 727, 728, 732, 736, 737, 760, 769, 770, 772, 773, 774, 777—779, 783, 791, 808
Drinjača — 40, 334, 748,775, 777
Drniš — 8, 11, 12, 35, 52, 54, 55, 296, 299, 620, 798, 1023
Đrugovići (kod Goražda) — 125
Drumine (kod Čajniča) — 22
Družetići (kod Valjeva) — 828
Drvar (sada Titov Drvar) — 10, 13, 35, 41, 47, 208, 216, 222, 235, 236, 238, 246, 301, 341, 409, 423, 442, 611, 823
Dubac — 185
Dubačina (kod Konjica) — vidi Dubočani
Dubljevići (kod Stoca) — 529
Dubočani (kod Konjica) — 463, 466, 541
Duboki Dol — 611
Dubovo (kod Bijelog Polja) — 28, 727, 729—731, 737
Dubrava (kod Kotor-Varoša) — 604
Dubrava (predeo, kod Vrgorca) — 305
Dubrava (kod Širokog Brijega) — 330, 369
Dubrovnik — 77, 111, 170, 187, 210, 239, 322, 350, 642, 691, 847—849, 1017, 1044, 1050, 1051
Dudalski kuk (k. 1054, kod Konjica) — 415, 462, 463, 533
Dudalski kamen (kod Konjica) — 466
Duga (predeo, kod Nikšića) — 288
Dugandžići (kod Kladnja) — 257
Dugeći (kod Drniša) — 56
Dugo polje (kod G. Milanovca) — 817
Dugo polje (predeo kod Nevesinja) — 641
Dugo polje (kod Blidinjskog jezera) — 447, 460
Dugopolje (kod Prozora) — 395
Dumoš (trig. 1879, kod Gacka) — 414
Dumoška pl. — 453, 459
Dunav (r.) — 747,
Dupljaci (kod Bijelog Polja) — 49
Dupovići (kod Foče) — 510
Durmitor (pl.) — 502, 554, 722, 732
Duvno — 351
Duži (kod Dubrovnika) — 109, 848, 849

Dužica (kod Širokog Brijega) — 331, 369
Dvor na Uni — 893

Đ

Đajići (kod Konjica) — 268, 415, 460, 462, 481
Đakovica — 907
Đakovići (kod Cajniča) — 19, 122
Đurđevik (rudnik, kod Tuzle) — 214, 243

Dž

Džepi (kod Konjica) — 195, 226, 227, 250, 267, 268, 421
Džinova Mahala (kod Nevesinja) — 530, 531, 565, 596, 626, 627

E

Egipat — 961
Engleska — 164, 506, 799, 990, 991, 1010
Erać (k. 2035, kod Konjica) — 250
Ercegovci (kod Knina) — 55
Evropa — 165, 300, 805, 977, 991, 998

F

Falovići (kod Foče) — 58
Fatnica (kod Bileće) — 529, 642
Fazlagića Kula — 244, 245, 248, 335, 360, 367, 451, 460, 564, 641
Femića krš (kod Bijelog Polja) — 792
Foča — 25, 38, 43, 44, 62, 112, 126, 130, 180, 204, 209, 214, 240, 247, 285, 413, 453, 501, 502, 509, 510—513, 525, 533, 534, 539, 543, 544, 547, 549, 553, 568, 573—575, 580, 581, 590, 591, 598, 625, 644, 652, 653, 658, 727—729, 732, 737, 771, 773, 925, 929, 946, 987, 988, 1019, 1049
Fojnica — 75, 317, 435, 437, 473, 529, 542
Fojnica (kod Gacka) — 568, 642, 657
Francuska — 920, 1024

G

G. Bijela — vidi Bijela (kod Konjica)
G. Budanj (kod Kalinovika) — 926
G. Crnuća (kod G. Milanovca) — 817
G. Dubac (kod Boljanića) — 20
G. Grabovica (kod Drežnice) — 281, 379, 418, 449, 461
G. Korito (kod Bijelog Polja) — 28
G. Milanovac — 313, 314, 476, 550, 712
G. Papratno (kod Čelebića) — 22
G. Vakuf — 222, 249, 254, 304, 311, 317—319, 323, 337, 345, 360, 385, 414, 420, 440, 444, 634
G. Zimlje — 362, 420
Gabela — 1050
Gabelići (kod Goražda) — 125
Gacko — 196, 209, 216, 241, 244, 248, 335, 343, 359, 368, 376, 415, 447, 448, 460, 462, 466, 470, 483, 484, 507, 517, 521, 529, 535, 542, 547, 549, 553, 554, 557, 565, 568, 570, 571, 592, 598, 600, 612, 613, 625, 638, 641—643, 646, 657, 723, 725, 1048, 1049, 1062
Gaćevci (kod Mostara) — 271
Gaj (predeo, kod Konjica) — 403
Gajeva pl. (kod Rudog) — 122
Gajine (kod Kladnja) — 257
Gajtan — 544
Galove doline (kod Nevesinja) — 601
Galjevo (kod Konjica) — 269
Garaši (kod Aranđelovca) — 817
Garići (kod Kotor-Varoša) — 663
Garjak (kod Vrlike) — 55, 56
Gat (k. 1120, kod Gacka) — 625, 657
Gerzovo (kod Mrkonjić-Grada) — 706, 708, 752, 753, 763
Gizdavac (kod Sinja) — 57
Glamoč — 12, 13, 29, 35, 36, 39, 72, 147, 157, 188, 222, 234, 236, 241, 246, 251, 252, 255, 296, 302, 303, 326, 339, 349, 409, 423, 424, 436, 437, 442—444, 528, 567, 682. 699, 708, 709, 763, 684, 785, 798—800, 803,804, 816,823,893, 1039
Glamočko polje — 13, 36, 37, 41, 234, 699, 752, 800
Glasinac — 32
Glasinac (kod Prozora) — 378

Glavatičevo (kod Konjica) — 226, 244, 248, 250, 268, 304, 364, 372, 375—377, 412, 420, 421, 425, 427, 458—460, 462—464. 466—475, 477, 483, 484, 488, 494, 496, 518, 519, 521, 532, 533, 536, 539, 546, 547, 559, 631, 638, 639, 642, 1048
Glave (k. 739, kod Željuše) — 250
Glavica (kod Širokog Brijega) — 331
Glavice (kod Glamoča) — 752, 800
Glina — 161
Glog (predeo, kod Nevesinja) — 626, 627
Glogošnica (kod Prozora) — 224, 378, 398, 413, 429, 430, 441, 443—445, 453, 462, 467, 634, 637
Glogovac (kod Prnjavora) — 880
Glogovo (brdo, kod Drežnice) — 224, 281, 304, 397, 398, 418, 429
Gobelovina (kod Konjica) — 325
Goč (pl.) — 141
Godijevo (kod Bijelog Polja) — 49
Godovik (kod T. Uzica) — 178
Gođevac (predeo, kod Konjica) — 283, 418, 453, 458, 463, 466, 467, 477
Gojna gora (kod Valjeva) — 828
Gola gl. (k. 1660, kod Drežnice) — 224
Gola gl. (k. 962, kod Jablanice) — 446
Gola gl. (k. 1661, kod Konjica) — 283, 284, 419
Goli vrh (k. 1309) — 524
Golija (pl.) — 459, 501, 502, 508, 548, 564, 568—570, 598, 613, 614, 760, 791
Golo br. (kod Konjica) — 463, 466
Golo brdo (k. 990, kod Mostara) — 271, 418, 632—634
Golo br. (k. 1217, kod Drežnice) — 224, 396, 404, 441, 467
Golo brdo (k. 760, kod Drniša) — 55
Gologlav (k. 1010, kod Srba) — 298
Golubić (kod Knina) — 53, 55, 84, 85, 166, 167, 297, 350, 611
Golubić (kod Konjica) — 403
Gomilice (k. 815, kod Stoca) — 595
Gomirje (kod Ogulina) — 261, 263, 649
»Goranci (kod Mostara) — 194, 216, 224, 241, 245, 250, 271—273, 311, 356, 357, 358, 363, 367, 369, 372, 376, 380, 418, 419, 421, 425, 428, 429, 632, 633
Goransko (kod Gacka) — 517, 529, 568, 569, 612, 613, 615, 732, 733
Goražde — 62, 185, 209, 232, 239 512, 513, 523—525, 597, 658, 77l' 773, 925, 929—931, 946
Gorenjska — 858, 861
Gorjance — 655
Gornjak (manastir kod Žagubice) — 876, 877
Gornje Polje (kod Nikšića) 613, 614
Gornje Selo (kod Drežnice) — 282
Gorski kotar — 9, 35, 54
Gospić — 35, 339, 387, 390, 841—845, 947, 1055
Gospića vrh (k. 1998, kod Pljevalja) — 696
Gostivar — 505
Gostovići — 397, 481
Gotovuša (kod Pljevalja) — 123, 125, 126
Grabić fk. 1022, kod Čajniča) — 24
Grabovčići (kod Drežnice) — 218, 220
Grabovica pl. (kod Sinja) — 84
Grabovica (G. i D., kod Jablanice) — 430, 462, 482, 537, 553, 567
Gračac — 8—10, 14, 46, 47, 63, 67, 79—82, 117, 132, 134, 156, 157, 167, 170, 211, 231, 250, 251, 261, 296, 298, 302, 558, 839, 840, 842, 843, 845, 893 942, 1019, 1039, 1046, 1047
Gračac na Rami — 533
Gračanica — 39
Grad (k. 1028, kod Konjica) — 411, 421, 443, 452, 453
Gradac (k. 417, kod Jablanice) — 456, 459, 461, 462, 465, 467, 535
Gradac (k. 466, kod Mostara) — 418
Gradac (k. 893, kod Nevesinja) — 483, 495, 546, 547
Gradac (trig. 1039, kod Nevesinja) — 547
Gradac (kod Širokog Brijega) — 331, 364
Gradačac — 148
Gradina (trig. 983, kod Bos. Grahova) — 699
Gradina (k. 1208, kod čajniča) — 17
Gradina (k. 1200, kod Drežnice) — 419
Gradina (k. 941, kod Konjica) — 535
Gradina (k. 1206, kod Jablanice) — 532

Gradina (kod Imotskog) — 305
Gradina (k. 1206, kod Konjica) — 249, 459, 462, 463
Gradina (k. 412, kod Mostara) — 271, 418
Gradina (k. 1138, kod Nevesinja) — 493, 641
Gradina (kod Pljevalja) — 622
Gradina (kod Prnjavora) — 879
Gradina (trig. 622, kod Širokog Brijega) — 429
Gradina (k. 705, kod Širokog Brijega) — 330, 331
Gradina (trig. 816, kod Širokog Brijega) — 331
Gradina (trig. 1048, kod Ustiprače) — 17
Gradina (trig. 1208) — 180
Gradina (predeo, kod Gračaca) — 80, 81
Gradina (predeo, kod Jablanice) — 456, 461, 467
Gradine (k. 821, kod Kalinovika) — 826
Gradojevići (kod Čelebića) — 22
Grahovišta (predeo, kod Goražda) — 125
Grahovo (kod Nikšića) — 190, 232, 508
Grapska (kod Doboja) — 145
Grčarice (kod Kočevja) — 949
Grčka — 170, 436, 453, 503, 505, 980
Grčki vrh (k. 1146, kod Nevesinja) — 626
Grebak (prevoj kod Nevesinja) — 531, 589
Grebeni (k. 812, kod Drežnice) — 224, 398, 447, 455, 456, 637
Grgaji — 723
Grkovci (kod Bos. Grahova) — 11, 13, 698
Grkovići (kod Ogulina) — 1061
Grmeč (pl.) — 9, 10, 13, 150, 174, 749, 909, 910
Grmljani (G. i D., kod Ljubinja) — 109
Grude (kod Dubrovnika) — 240, 250, 305, 311, 323, 328, 330, 331, 338, 346, 379, 380, 385, 395, 429, 432, 438, 635
Gubovača (kod Bijelog Polja) — 49
Gumanac (predeo, kod D. Jablanice) — 419
Gumenac (predeo, kod D. Jablanice) — 284, 328, 382, 394, 437, 439, 441, 443, 456, 459, 461, 462
Gunjani (kod Čajniča) — 23
Gunjevići (kod Goražda) — 510
Gunjičići (kod Čelebića) — 22
Gusino brdo (kod Pljevalja) — 622
Gusinje — 103, 822
Gutešin vrh (k. 1412) — 10

H

Hadrovići (kod Mostara) — 271
Hadžići (kod Sarajeva) — 931
Han-Garančić (kod Kolašina) — 104, 105
Han-Kola (kod B. Luke) — 751, 753, 754, 800, 802, 881, 910, 911
Han-Osanica (kod Foče) — 510, 524
Han-Pijesak — 775—778
Hansko polje (predeo kod G. Zimlja) — 453, 454, 460, 496, 497, 639, 640
Hasanovići — 325
Hercegovina — 34, 40, 41, 54, 64, 75—77, 79, 84, 104, 111, 114, 130, 140, 143, 156, 157, 161—163, 167, 175, 186, 187, 189, 191, 194, 196, 202, 205, 207, 212, 213, 215, 216, 222, 223, 225, 236—241, 243, 245, 248, 254. 256, 263, 285, 292, 293, 302, 307, 308, 311, 317, 319, 320, 328, 335, 337—339, 341—343, 347, 349—351, 354, 358, 362, 366, 368, 369. 373, 375, 377, 409, 413, 422, 423, 426, 427, 429, 432, 436, 438, 442, 445, 446, 448, 449, 457—459, 469. 478, 500, 503, 504, 512, 514, 542, 546, 549, 553, 554, 564, 569—571, 590, 597, 625, 629—631, 635, 638, 641, 643, 644, 649, 718, 728, 732, 737, 738, 742, 743, 745, 747, 752, 753, 756, 758, 760, 772, 773, 804. 838, 839, 848—851, 903, 904, 907,. 912, 942, 946, 977, 987, 997, 999,, 1009, 1016, 1017, 1018, 1024, 1034, 1039, 1044, 1046, 1057, 1058
Hercegova gl. (trig. 1173, kod Nevesinja) .— 490
Hladilji (kod Goražda) — 122
Hodbina (kod Nevesinja) — 195'
Hodorovići (kod Goražda) — 125
Homolje (pl.) — 746, 776, 999
Homolje (kod Konjica) — 446, 447,, 452
Hrast (k. 865, kod Čajniča) — 24
Hrgud (pl.) — 539, 595, 596
Hrušta (kod Nevesinja) — 491, 496.. 640

Hrvaćani (kod Kotor-Varoša) — 663
Hrvatska — 56, 68, 133, 135, 147, 353, 379, 629—631, 656, 707, 743, 774, 805, 910, 977, 986, 997, 999, 1019, 1020, 1023
Hum (kod Foče) — 188, 237
Humanik (k. 983, kod Nevesinja) — 489
Humčani (kod Nevesinja) — 489
Hunkovići (kod Čajniča) — 18, 20
Hvar (o.) — 438

I

Ibar (r.) — 747, 997—999, 1004, 1005, 1008
Idbar (kod Konjica) — 269, 396, 464, 465, 475, 535
Ifsar (D. i G., kod Cajniča) — 25, 513, 575, 581
Igman (pi.) — 928
Ilica (Uilica, pi.) — 237, 699
Ilijina stn. (k. 1182, kod Cajniča) — 23
Ilova (predeo) — 663, 664
Imljani (kod Skender-Vakufa) — 409, 410, 576
Imotski — 143, 186, 188, 215, 234, 236, 238, 240, 241, 253, 255, 270, 386, 305, 311, 323, 324, 327, 328, 330, 338, 341, 342, 346, 348, 353, 354, 375, 377—380, 395, 420, 426, 429, 431, 433, 439, 446, 449, 470, 487, 504, 507, 635, 643
Istok — 907
Iška vas — 867
Istra — 960, 964
Italija — 7, 9, 14, 74, 79, 266, 350, 700, 741, 758, 797, 822, 838, 888, 949, 998, 1018, 1023, 1024, 1028
Ivan pl. — 227, 245, 254, 255, 289, 342, 422, 426, 431, 452
Ivan-sedlo — 249, 414
Ivankovići (kod Širokog Brijega) — 331
Ivanov vrh (k. 1380, kod Nevesinja) — 490
Ivanovo br. (trig. 1277, kod Nevesinja) — 473, 490, 519, 520, 541
Ivanje (kod Bijelog Polja) — 49
Izbično — 635, 636
Izgori (kod Gacka) — 517, 560
Izlazak (predeo, kod Drežnice) — 224, 456, 461

J

Jablanica (kod Tuzle) — 780
Jablanica (predeo u Srbiji) — 545
Jablanica (D. i G., kod Konjica) — 8, 29, 41, 97, 109, 138, 157, 194, 215, 216, 223, 224, 226, 227, 245, 246, 249—252, 283, 284, 288, 304, 305, 311, 317, 323—328, 335, 339, 342, 348, 356, 358, 360, 365, 375, 377, 381, 382, 385, 395, 396, 398, 403, 405, 412, 416, 418, 419, 420, 426—429, 431, 435, 437, 438, 441, 443—453, 456, 460, 461, 465, 467, 470, 472, 507, 532, 533, 535—537, 539, 542, 543, 630—632, 634—638, 1043, 1045
Jablanica (ž. st.) — 12
Jablanik (pl.) — 136, 157
Jabučina — 792
Jabuka (kod Kalinovika) — 726, 727, 926, 927
Jabuka (kod Kladnja) — 257
Jabuka (kod Ustikoline) — 71
Jabukovac (kod Ključa) — 764, 785
Jadovnik (kod Prijepolja) — 726
Jadovnik (trig. 1650, kod Drvara) — 699
Jadransko more — 186, 223, 285, 558, 998
Jadrine (kod Mostara) — 291, 374
Jagina gl. (k. 1667, kod Konjica) — 474
Jagodina (sada Svetozarevo) — 59, 872
Jahorina (pl.) — 32, 71, 132, 210, 232, 235, 239, 501
Jahovići (kod Boljanića) — 23
Jajce — 8, 9, 13, 14, 36, 147, 153, 234, 246, 423, 442, 443, 709, 784, 785
Jaloševac (k. 540, kod Širokog Brijega) — 331
Janina — 1028
Janj (predeo, kod Jajca) — 708, 709, 752, 763, 765, 785, 787
Janjići (kod Mostara) — 271
Jaračište — 267, 786
Jarčišta (kod Goražda) — 125
Jarmenovac (kod G. Milanovca) — 818
Jasen (kod Jablanice) — 446
Jasen (kod Bijelog Polja) — 28, 49
Jasenovac (kod Novske) — 146
Jasenovi gvozd (kod Drežnice) — 281

Jasenjani (kod Drežnice) — 245, 250, 282, 304, 358, 378, 428
Jastrebac (pl.) — 136, 172, 544
Jastrebinka (trig. 1139, kod Mostara) — 225, 250, 271, 418, 419, 421
Jastrebinka (k. 928, kod Mostara) — 632
Jastrebnjak (pl., kod Jajca) — 13, 36
Javor (pl.) — 748
Javor (trig. 1552, kod Nevesinja) — 553
Javorak (kod Šavnika) — 657
Javorak (kod Sćepan-polja) — 615, 726
Javorani (kod Kotor-Varoša) — 661, 709, 835, 881, 883, 909
Javorik (kod Konjica) — 396, 404, 450, 453
Javorje (predeo, kod Šavnika) — 653, 657
Javorovi dolovi (k. 1060, kod Nevesinja) — 530
Jećmište (kod Prozora) — 395
Jelačići (kod Jablanice) — 460
Jelenak (kod Danilovgrada) — 718
Jelenak (predeo, trig. 1806, kod Blidinjskog jezera) — 445
Jelenjak (k. 1289, kod Vrlike) — 56
Jelino polje (kod Srba) — 298
Jelovi tavani (predeo, kod Maslovara) — 296
Jelovi vrh (trig. 987) — 9
Jelovik (kod Aranđelovca) — 817, 818
Jerusalim — 169
Jezero (kod Jajca) — 8, 13
Jezero (kod Konjica) — 456, 474
Ježeva gl. (k. 1114, kod Gacka) — 593
Johovica (kod Lič. Petrovog Sela) — 9
Josipdol (kod Ogulina) — 649, 947
Jošanica (kod Foče) — 509
Jošanica (kod Konjica) — 463
Jošanički p. (kod Foče) — 591
Jošavka (kod B. Luke) — 146, 147, 661, 667, 671
Jovičić (kod Vrlike) — 56
Jovički rat (k. 1196, kod Nevesinja) — 491
Jožnica (brdo, kod Boljanića) — 19
Jugovići (kod Stoca) — 529

K

Kadina Luka (kod Valjeva) — 608
Kairo — 9, 14, 700, 723, 741, 761, 797, 923, 979, 981, 997, 998, 1004, 1007, 1008, 1011
Kakmuži (kod Pljevalja) — 125
Kalajzići — 433
Kalauzovići (kod Sarajeva) — 70
Kaldrma (kod Drniša) — 84, 297, 298
Kalinovik — 14, 15, 35, 62, 63, 65, 138, 143, 150, 164, 186, 191, 209, 212, 222, 238, 240, 244, 285, 306, 343, 361, 375, 413, 444, 448, 450, 453, 456, 462, 467—472, 474, 478, 481, 482, 484, 485, 491—493, 495, 498, 501, 504, 505, 512, 514, 521, 533, 534, 537— 549, 553, 631, 640, 644, 658, 691, 728, 732, 733, 737, 784, 791, 792, 946, 975, 987
Kamen (kod Čajniča) — 597
Kamena gora (kod T. Užica) — 180
Kamena gora (kod Pljevalja) — 658, 727
Kamenac (trig. 1843, kod Konjica) — 468
Kamenica (kod G. Milanovca) — 817, 828
Kameno brdo (kod Gacka) — 592— 594, 600
Kanada — 748
Kantar (pl., kod Konjica) — 249, 368
Kantor (kod Vrlike) — 55
Kanjane (kod Drniša) — 620
Kaoštice (kod Višegrada) — 16
Kapak (trig. 1203, kod Goražda) — 510, 512, 524
Kapela (pl.) — 648
Kar. Štrbina (kod Pljevalja) — 623
Karačići (kod Foče) — 509, 510
Karan (kod T. Užica) — 770
Karanovac (kod B. Luke) — 154, 307, 673, 881, 909—911
Karaula — 777
Karika (k. 685, kod Drežnice) — 425
Karlobag — 266
Karlovac — 161
Karlovac (brdo, kod Prače) — 71
Kaševari (kod Bijelog Polja) — 49
Kašici (kod Konjica) — 465
Katunište (kod Vrlike) — 56, 600
Kazanci (kod Bos. Grahova) — 698
Kekić (kod Drniša) — 84
Kerać (k. 2019, kod Drežnice) — 289, 418

Kesići (kod Knina) — 55, 166
Kičevo — 505
Kidaćke Njive (kod Imotskog) — 635
Kifino Selo (kod Nevesinja) — 196, 242, 275, 493, 520, 521, 530, 543, 553, 590, 639, 640, 641, 642
Kik (kod Metka) — 387
Kijavac (kod B. Luke) — 909
Kijevo (kod Vrlike) — 55, 87, 167, 900
Kik (kod Lovinca) — 846
Kik (k. 1084, kod Krnjeuše) — 10
Kilavci (predeo, kod Mostara) — 632
Kiprovice (kod Kalinovika) — 926
Kiseljak — 435
Kiser (predeo, kod Konjica) — 459, 467
Kita (k. 1768, kod Drežnice) — 419
Kladanj — 72, 769, 772, 832, 975
Kladnjice (kod Splita) — 57
Kladuša M. (kod Vrnograča) — 352
Klakorine (kod Čajniča) — 23
Klapuhe (kod Boljanića) — 22
Klašnice (kod B. Luke) — 669, 672, 749, 750, 909
Klb. Polje (kod Drežnice) — 374, 378
Klečka stn. (trig. 1154) — 317
Klek (brdo, kod Prače) — 71
Klekovača (pl.) — 13, 36, 41, 147
Klenova draga (kod Nevesinja) — 217
Kleščina (brdo, kod Jablanice) — 447
Klis (kod Sinja) — 57
Klobuk (kod Listića) — 311
Klupe (kod Kotor-Varoša) — 154, 577, 604, 671
Kljen (kod Nevesinja) — 530
Ključ — 8, 11, 23, 36, 147, 528, 708, 784, 785
Ključi (k. 963, kod Konjica) — 463, 467
Kljun (k. 1766, kod Konjica) — 412
Kljuni (kod Nevesinja) — 461, 474. 475, 481, 48-3, 486, 488, 489. 492, 494—497, 520, 543, 546, 547, 567, 638—640
Kneževići (kod Kupresa) — 13
Knežpolje (kod Širokog Brijega) — 444
Knin — 8, 10, 14, 36, 37, 53, 54, 55, 56, 64, 74, 76, 81—83, 86, 87, 121, 142, 143, 166, 169, 186, 211, 223, 231, 247, 251, 253, 259, 265, 274, 293, 296, 299, 301, 311, 335, 339, 341, 352, 359, 423, 424, 507, 528, 558, 698, 700, 784, 839, 842, 847, 850, 895, 900, 952, 1019, 1023, 1039, 1046
Kninska krajina — 116
Kninsko polje — 699
Knjaževac — 59
Kobilja gl. (k. 1115, kod Gacka) — 592—595, 600
Kobilja gl. (k. 1384, kod Blidinjskog jezera) — 445
Kocelj (brdo, kod Prače) — 71
Kočerin (kod Mostara) — 254, 305, 320, 323, 330—332, 385, 420, 429, 437—439, 442, 635
Kočevje — 949
Kokori (kod Prnjavora) — 667, 672, 749, 750, 909
Kokorići (kod Vrgorca) — 437, 442
Kokorina (kod Gacka) — 642
Kolašin — 15, 30, 50, 51, 97, 98, 103, 104, 105, 108, 125, 126, 137, 141, 169, 188, 198, 200, 234, 306, 334, 353, 484, 514, 533, 548, 554, 557, 564, 572, 652, 654, 655, 662, 700, 701, 723, 732, 734, 737, 789—791, 795, 819, 907, 932, 965, 975, 976, 1019, 1026—1028, 1030—1032, 1034
Koleško (kod Bileće) — 553
Kolunska (r.) — 580
Koljani (kod Vrlike) — 55, 56
Kom (k. 815, kod Konjica) — 415, 463, 533
Komovi (pl.) — 104, 106
Konjsko (kod Prozora) — 395
Konjic — 143, 186—188, 194—196, 215, 219, 222—228, 232, 237—242, 244, 245, 247, 249—254, 256, 267—270, 280, 281, 284, 290, 311, 317, 324, 325, 327, 337, 339, 340, 342, 344, 345, 348, 353—356, 358, 360, 364, 365, 367, 375—381, 404, 411, 414, 415, 419—422, 424—426, 431, 432, 434, 436—438, 446—449, 451, 452, 457, 459—462, 464, 466, 467, 475, 477, 481, 482, 532, 533, 632, 634, 637, 643, 1057, 1058
Konj uh (pl.) — 776
Kopači (kod Ustiprače) — 17, 123, 124, 125, 185
Kopaonik (pl.) — 723, 745, 746, 747, 999, 1004
Kopilovi (kod Tjentišta) — 502, 572, 574, 575, 578—580
Kopilje (kod Titograda) — 702

Koprivni do (k. 1243, kod Čajniča) — 22, 123
Kordun — 7, 9, 29, 64, 135, 140, 206, 208, 260, 567, 629, 630, 649, 673, 756, 800, 950, 976
Koren (kod Polhov-Gradeea) — 1020
Korenica (sada Titova Korenica) — 8 35, 211, 233, 236, 265, 266, 646, 649
Korićani — 676, 750
Korita (kod Gacka) — 521, 592, 593, 595
Korito (kod Tičeva) — 11
Kos (kod Kolašina) — 700, 701
Kosanica (kod Pljevalja) — 622, 658, 725, 727, 791
Kosatica (kod Prijepolja) — 1025
Kosinj (kod Gospića) — 648
Kosmaj (k. 1178) — 626
Kosmaj (pl.) — 128, 934, 935, 937
Kosnjača (k. 1356, kod Livna) — 12
Kosne luke (predeo, k. 412, kod Rame) — 419
Kosore (kod Vrlike) — 55, 56
Kosova jama (pl.) — 633
Kosovi lug (predeo, kod Danilovgrada) — 287
Kosovo — 789, 924, 1004
Kosovo (kod Knina) — 11, 55, 56, 86, 87, 699, 823
Kosovo (predeo kod Knina) — 83, 84, 85, 86, 296, 901
Kosovska Mitrovica — 790
Kostajnica (kod Rame) — 447
Kostenica (kod Bijelog Polja) — 49, 731
Kostiće (kod Bijelog Polja) — 28, 49
Koštice (kod čajniča) — 18
Košuta (br., kod Konjica) — 415, 463
Kotlajići (kod Pljevalja) — 622—624
Kotor — 1044, 1050
Kotor-Varoš — 154, 238, 577, 671, 672, 909, 910
Kovač (pl.) — 20, 123, 127, 597, 925
Kovačev Do (kod Nevesinja) — 601
Kovačevići (kod Čajniča) — 16, 23, 122
Kovačevići (kod Ogulina) — 1061
Kovačice (kod Mostara) — 273
Kovaničke njive (kod Knina) — 55
Kovanj (pl.) — 519
Koviljača — 773
Koviljača (k. 411, kod Nevesinja) – 221
Kovren (kod Šahovića) — 126, 568, 658, 696, 725
Kozara (pl.) — 749, 750, 881, 909
Kozica (kod Makarske) — 444
Kozila — 786
Kozjak (trig. 760, kod Sinja) — 84
Kozjak (pl. kod Splita) — 52
Kozjak (pl., kod Vrlike) — 55, 86, 900, 901
Koznik (trig. 1244, kod Konjica) — 434, 446, 447, 452
Koznik (brdo, kod Konjica) — 317
Kradenik (kod Bijelog Polja) — 49
Kragujevac — 314, 540
Kragujevac (kod Višegrada) — 778
Kraguljevac (predeo, kod Tuzle) — 151
Kralje — 107
Kraljevići (kod Širokog Brijega) — 331
Kraljevo — 314, 539, 904
Kraljevo dol. (kod Knina) — 55
Kraljica (trig. 884, kod Maglaja) — 687
Kram (kod Han-Pijeska) — 776
Kramić (kod Han-Pijeska) — 776
Krašići (kod Goražda) — 502
Krčino brdo (k. 844, kod Foče) — 510, 524
Krecelj (kod Drežnice) — 182
Kreševo — 317, 358, 437
Krita gomila (k. 810, kod Širokog Brijega) — 331
Krivaja (r.) — 148, 771
Krivi Vir — 340
Krivodol (kod Stoca) — 529
Križ — 394, 398
Križ (k. 475, kod Jablanice) — 447
Križ (k. 1268, kod Konjica) — 446, 447
Križ (predeo, kod Jablanice) — 328, 443
Krk (o.) — 611
Krije (kod Pljevalja) — 696
Krmine (kod B. Luke) — 909
Krnovo polje (predeo kod Savnika) — 653
Krnjeuša (kod Boe. Petrovca) — 11
Krstac (k. 234, kod Gacka) — 612—614
Krstac (kod Jablanice) — 326, 396, 397, 403, 419, 441, 445, 447, 453, 460, 461, 472—474, 481, 519, 533, 535, 536, 539, 634, 637
Krstac (golijski) — 520, 521, 568, 570, 571, 641, 733

Krstac (k. 807, kod Nevesinja) — 639
Krstac (k. 1104, kod Nevesinja) — 626
Krstac (kod Nikšića) — 628
Krstače (k. 922, kod Nevesinja) — 530
Krstina (k. 369, kod Širokog Brijega) — 330
Krstine (k. 870, kod Širokog Brijega) — 367
Krštelica (kod Širokog Brijega) — 330
Krunić (kod Vrlike) — 56
Krupac (kod Nevesinja) — 519, 541
Krupice (kod Pljevalja) — 622, 791
Krušanovac (M. i V., brdo kod Širokog Brijega) — 429
Kruščica (kod Tjentišta) — 573, 582
Kruščica (kod Rame) — 422
Krušičko brdo (kod Tjentišta) — 575, 581
Kruševac — 172, 904, 936
Kruševački V. (brdo, kod Čajniča) — 23, 24
Kruševica (kod Mostara) — 291, 374
Kruševljani (kod Nevesinja) — 469, 473, 488, 489 518, 519
Kruška (kod Nevesinja) — 530
Kržava (kod Celebića) — 22
Kubaš (pl.) — 529, 531, 566, 595, 596
Kuči (predeo, kod Titograda) — 100, 108, 288, 627
Kućenica (predeo, kod Nevesinja) — 490
Kuk (brdo, kod Jablanice) — 404
Kuk (k. 1041, kod Nevesinja) — 489
Kukar (kod Vrlike) — 86
Kukavica (pl.) — 544
Kukavice (kod Boljanića) — 22
Kukulje (kod Bijelog Polja) — 50
Kula (kod Konjica) — 271, 415, 456, 457, 460. 461, 463, 464, 466, 518, 519, 536, 640, 1050, 1062
Kulaši (kod Prnjavora) — 173, 176, 659, 670. 679, 750, 781, 831
Kulen-Vakuf — 11, 13, 298
Kulina (k. 904. kod Nevesinja) — 530
Kum (trig. 1204, kod Konjica) — 638
Kunić Selo (kod Ogulina) — 1061
Kunovica (kod Pljevalja) — 623
Kunja (k. 1267, kod Cajniča) — 21
Kup (kod Drežnice) — 281, 282 345, 418, 428
Kupa (r.) — 893, 949
Kurpes — 33, 161, 326, 437, 442, 699, 708, 752, 785
Kurozeb (trig. 1292, kod Strmice) — 10, 11, 298
Kuršumlija — 544
Kušanovac (M. i V., kod Imotskog) — 305, 331, 635
Kuti (kod Nevesinja) — 195
Kutleše (kod Imotskog) — 438
Kvanj (kod Nevesinja) — 489
Kvok (k. 1348, kod Konjica) — 403

L

Lađanica (kod Nevesinja) — 541
Lakat (kod Nevesinja) — 497, 520, 543, 639, 640
Lapac (D. i G.) — 10, 47, 69, 293, 298, 299, 352, 844, 893, 942
Lastva (G. i D., kod Trebinja) — 190
Lastva do (kod Gacka) — 593
Lazarevac — 813
Lazine (kod Zeljuše) — 250
Lebane — 544
Lebršnik (pl.) — 725
Lece (rudnik) — 544
Ledenice (kod Nevesinja) — 217, 253, 296, 359
Lelija (k. 942, kod Kalinovika) — — 553, 728
Lendići (kod Jajca) — 13
Lepenac (kod Bijelog Polja) — 126
Lepenica (D. i G., kod Bos. Kobaša) — 666
Leskovača (pl.) — 632
Lešće (kod Gospića) — 647
Leušići (kod G. Milanovca) — 904
Levertara — 180, 568, 791
Lič. Čitluk (kod Metka) — 387
Lička Jesenica — 261, 265, 647, 648
Ličko Petrovo Selo — 9, 187, 646
Ličko polje — 296
Ličine (kod Bijelog Polja) — 49
Lijeva Rijeka (kod Kolašina) — 100, 102—108, 700, 701
Lijeska (G. i D.) — 770
Lika — 7, 9, 10, 14, 29, 33, 35, 43, 45, 54, 62, 64, 70, 73, 76, 77, 79, 80. 116, 121, 134. 135, 137, 140, 142, 157, 175, 186, 187, 194, 204, 206, 208, 234, 235, 256, 259—261,

263—266, 274—277, 293, 296, 300—303, 307, 339, 349, 356, 359, 387, 423, 428, 436, 442, 448, 449, 457, 504, 507, 558, 559, 567, 571, 610—612, 629—631, 646, 648, 650, 662, 673, 736, 742, 752, 756, 757, 784, 798, 800, 804, 838, 839, 847, 887, 888, 892, 893, 904, 910, 942, 945, 950, 951, 976, 997, 1017, 1023
Lim (r.) — 18, 40, 41, 42, 44, 49, 50, 65, 70, 102, 130, 180, 185, 214, 239, 512, 618, 710, 711, 724, 726, 729—733, 735, 769, 792, 931, 1027
Lipa (kod Vrhnike) — 863
Lipanj — 380
Lipeta (predeo, kod Konjica) — 415, 463, 464, 466, 468, 469, 533, 638
Lipnik (G. i D., kod Gacka) — 642, 657
Lipovac (kod G. Milanovca) — 817
Lipovac (G. i D., kod B. Luke) — 808
Lipovica (kod Beograda) — 934
Lipovo (kod Kolašina) — 14, 15, 49, 141, 169, 306, 484, 548, 556, 662, 790, 791, 894, 965, 975, 980, 987, 1027
Lipovska (predeo, kod Jablanice) — 456, 459, 467, 535
Lisac (V. i M., k. 1734, kod Nevesinja) — 489
Lisac (trig. 1497, kod Nevesinja) — 491
Lisac (trig. 1336, kod Gračaca) — 10
Lisičići (kod Konjica) — 325, 403
Lisin (trig. 1744, kod Konjica) — 446, 447, 452
Lisina (kod Avtovca) — 733
Lisina (k. 1340, kod Konjica) — 249, 267, 403, 411, 443, 452, 459, 463
Lisina (k. 1151, kod Krnjeuše) — 10
Lisina (kod Mrkonjić-Grada) — 752, 786, 787
Lisina (kod Pecke) — 764
Liskovac (M. i V., kod Imotskog) — 635
Liskovce (kod Mostara) — 291, 374
Lišaj (predeo, kod Boračkog jezera) — 416, 462, 638
Lišani (kod Nevesinja) — 195
Lišnja (kod Prnjavora) — 879
Livač (kod Željuše) — 380
Livanjsko polje — 698
Livno — 8, 12, 29, 35, 36, 161, 188, 215, 216, 222, 223, 234—236, 238, 241, 246, 252, 255, 285, 296, 302, 324, 334, 335, 348, 382, 385, 423, 426, 435—438, 444, 504, 506, 532, 699, 752, 816, 823, 1039
Logor (kod Nevesinja) — 481, 487
Lokva (kod Nevesinja) — 473, 496, 541
Lončići (predeo, kod Pljevalja) — 622
London — 15, 45, 62, 131, 132, 210, 300, 335, 452, 464, 476, 534, 555, 564, 738, 742, 744, 892, 896, 903, 959—963, 965, 968, 969, 977, 979, 986—997, 1003, 1035, 1040
Lopare (kod Tuzle) — 149
Lopate (kod Lijeve Rijeke) — 104, 107
Lošinj (o.) — 9
Lovinac — 339, 843
Lovran — 964
Lovreć — 433
Lučane (kod Sinja) — 56, 57
Lučevo brdo (k. 1461, kod Tjentišta) — 575, 579
Lučina (k. 566, kod Mostara) — 282
Lugovi (D. i G., kod Čelebića) — 22
Luka (kod Nevesinja) — 469. 473, 474, 481, 486, 489, 492, 494—498, 520, 540, 541, 640
Lukavac (G. i D., kod Gacka) — 521, 626
Lukavačko polje (kod Nevesinja) — 626, 642
Lukavica (kod Gacka) — 529
Lukova lokva (izvor, kod Nevesinja) — 217
Lukovci — 687
Lukovište (predeo, kod Glavatičeva) — 460, 462
Lupnica (D. i G., kod Jajca) — 13
Lupoglav (k. 1428, kod Pljevalja) — 623
Lušci (kod Rame) — 422

LJ

Lješanska nahija — 287
Lješkopolje (predeo, kod Titograda) — 702
Lješnica (r.) — 730
Ljubić (kod Prnjavora) — 909

Ljubičevac (kod G. Milanovca) — 817, 818
Ljubina pl. — 226, 249, 251, 252, 267, 269, 370, 396, 403, 404, 421, 426, 443, 454, 459, 463, 483
Ljubinje — 109, 110, 364, 500
Ljubljana — 210, 852, 854—856, 858, 861, 865—868, 949
Ljubomir (predeo, kod Trebinja) — 190
Ljubotići (kod Širokog Brijega) — 331
Ljubovija — 774, 778, 779
Ljubuša pl. — 12
Ljubuški — 211, 222, 241, 252, 254, 286, 289, 338, 340, 341, 347, 362, 377, 378, 380, 417, 418, 422, 432, 635
Ljuma — 209
Ljut (k. 1152) — 302
Ljuta (kod Konjica) — 268, 415, 459, 460, 467, 481

M

M. Lisina (predeo, kod Konjica) — 459, 463, 467
M. Malić (k. 522, kod Širokog Brijega) — 330
M. Polača (kod Vrlike) — 55, 899, 900
M. Pale (kod Jablanice) — 532
M. Rečica (predeo, kod Drežnice) — 224, 396, 460
M. Sljeme (k. 1807, kod Prozora) — 394, 419, 446, 532
M. Vidova (k. 1265, kod Mostara) — 397
M. Vilinac (k. 1836, kod Drežnice) — 328, 394
M. Vršina (k. 1784, kod Konjica) — 468
Mačak (k. 1514, kod Prače) — 71
Mačja glava (Mačija gr., trig. 1015, kod Krnjeuše) — 10
Mačja glavica (trig. 713, kodMostara) — 418
Mačja greda (trig. 680, kod Drniša) — 55
Madžari (kod Čajniča — 124
Maglaj — 602
Maglaj (kod Srba) — 298
Majevica (pl.) — 38, 39, 41, 132, 135, 139, 149, 151, 152, 157, 158, 161, 204, 214, 333, 340, 423, 686, 687, 692, 779, 780, 783, 784, 809, 831—834, 1004
Majdan (kod G. Milanovca) — 817
Makarska — 186, 250, 252, 254, 285 289, 323, 330, 341, 421, 422, 423, 425, 426
Makedonija — 128
Mala Lisina — 786, 787
Maleševci (kod Bos. Grahova) — 699
Mali Ozren — 62
Mali Velež (pl.) — 517, 565
Mali Zvornik — 774, 779
Malinov v. (trig. 1285, kod Gacka) — 626, 627
Malo Polje (kod Vlasenice) — 257
Malovan (D. i G., kod Kupresa) — 13
Malta — 1062
Maljen (pl.) — 608, 609
Maljkovo (kod Sinja) — 56
Mamici (kod Širokog Brijega) — 331
Man. Krupa — 611
Man. Blagovještenje — 817, 818
Mandići (kod Mostara) — 219, 223, 251, 252, 289, 362, 368, 372, 418
Manojlovci (kod G. Milanovca) — 817
Manjača (pl.) — 8, 9, 41, 153, 422, 780, 910
Maoče (kod Pljevalja) — 622, 623
Maovice (G. i D., kod Vrlike) — 55, 56, 167, 900
Marice (kod Mostara) —■ 271
Marinac (kod Celebića) **— 23**
Marinkovci (kod Bos. Grahova) — 699, 823
Marisavac (k. 1727, kod Nevesinja) — 489
Mar j ano va bukva (predeo, kod Mostara) — 271, 367, 374, 632
Markovac (kod Vrlike) — 55, 86
Markovića Laz (kod Kolašina) — 700, 701
Martinići (G. i D. kod Danilovgrada) — 719
Martinovići (kod Širokog Brijega) — 331
Maslinove bukve — 836
Masloševo (kod G. Milanovca) — 817
Maslovara (predeo, kod Gračaca) — 296
Maslovare — 576, 604, 663, 672
Mataruge (kod Pljevalja) — 658, 696

Mateševo (kod Kolašina) — 104—108, 654, 656, 1026, 1030
Mazin — 10, 233, 234, 250, 293, 298, 299
Medak (kod Udbine) — 9, 47, 212. 263, 267, 387, 393, 838—844, 846, 847
Mediše (kod Bijelog Polja) — 49
Medna (kod Mrkonjić-Grada) — 682, 751, 764
Medojevići (kod Kladnja) — 257
Medvednik (pl.) — 138
Međanova kosa (k. 1501, kod Mostara) — 418
Međeđa (kod Gradačca) — 149
Međeđa (kod Višegrada) — 185, 239
Međugorje (brdo, kod Bos. Grahova) — 698
Meka Gruda (D. i G., kod Gacka) — 593, 594, 627, 641
Mekote (predeo, kod Knina) — 824
Meljak (kod Čelebića) — 127
Mešterovac (kod Zabljaka) — 696
Metaljka (kod Čajniča) — 16, 21, 22, 123, 124, 126, 182, 232, 353. 453, 597
Meteris (k. 919, kod Stoca) — 595
Metohija — 701, 789, 819, 822, 907, 912
Metković — 194, 209, 311, 316, 323, 353, 380, 417, 418, 432, 1050
Meždra (predeo, kod Kalinovika) — 928
Mijačica (kod Drvara) — 11
Mijakovac (kod Drniša) — 84
Mijakovići (kod Pljevalja) — 509, 622
Mikulića dolac (kod Širokog Brijega) — 331
Milakovići (kod Prijepolja) — 726
Milan planina (kod Vlasenice) — 257
Milatovica (kod Gacka) — 600
Milavići — 481
Milešina (G. i D., kod Vrlike) — 56
Milićevića kuće (kod Širokog Brijega) — 331
Milići (kod Vlasenice) — 776, 777
Milosavci (kod Kotor-Varoša) — 909
Miljakuša (k. 1375, kod Drvara) — 11
Miljeno (kod Goražda) — 123, 597
Miljevac (kod Nevesinja) — 196
Miljevina — 361, 471, 482, 485, 501, 538, 539
Miljkovac (kod 2abljaka) — 613
Miočić (kod Drniša) — 11
Miokovci (kod čačka) — 314, 476, 902
Miošić (kod Sarajeva) — 71
Mirković st. (kod Knina) — 55, 900
Mirnska dolina — 860
Mirosavci (kod Ivanjice) — 735
Mirovići (kod Bijelog Polja) — 49
Mišin kuk (k. 1006, kod Nevesinja) — 531
Miščevići (kod Gospića) — 1061
Miškovci (kod Bos. Kobaša) — 668
Mješaji (kod Foče) — 574, 575, 578
Mladenovac — 813, 934, 936, 937, 1011
Mladikovina (kod Teslića) — 409, 410
Mliništa (kod Mrkonjić-Grada) — 12, 753, 763, 800
Mlječavac (k. 1210, kod Nevesinja) — 640
Mljet (o.) — 79
Močevići (kod čajniča) — 23
Močila — 131
Močioci — 713, 737
Modrani (kod Sokolca) — 510
Modriča — 148
Mogorić (kod Metka) — 387, 844, 846
Mojkovac — 125, 126, 723, 791
Mokra planina — 793
Mokri Lug (kod Jajca) — 410
Mokro (kod Lijeve Rijeke) — 103
Morača (G. i D., predeo kod Kolašina) — 700, 791, 932
Morine (kod Bjelemića) — 725
Moseć (pl.) — 12, 52, 56, 57, 297, 798
Moskva — 120, 335, 556, 919
Mostar — 29, 111, 143, 158, 187, 189, 194, 196, 197, 209, 210, 219, 223, 224, 227, 236, 239, 241—245, 247, 248, 250—256, 260, 271—273, 286, 287, 311, 316, 318, 319, 322, 323, 326, 334, 339, 341, 342, 348, 355—358, 360. 362, 367. 368. 370, 373, 375, 376, 379—382, 397, 405, 413, 414, 417, 418, 420, 421, 425, 432, 435, 436, 438, 439, 447, 448, 452, 453, 464 470, 487, 536, 553, 559, 565, 566, 589, 601, 630—632, 635, 637, 639, 641—643, 645, 848, 964, 1017, 1019, 1045, 1048, 1050, 1057, 1058, 1062

Motajica (pl.) — 150, 173, 662, 666, 668, 783. 909
Mozače — 573, 580
Mravića (kod Prnjavora) — 879
Mrat'nje — 513
Mratinjača (k. 1229, kod Širokog Brijega) — 330
Mrčajevci (kod Čačka) — 314, 550
Mrčevo (kod Boljanića) — 20, 25
Mrkonjić-Grad — 8, 12, 35, 36, 39, 147, 153, 176, 238, 409, 442, 704, 709, 710, 752, 753, 764, 781, 784, 785
Muć (kod Drniša) — 56, 57, 947
Mučinovac (kod Širokog Brijega) — 328, 330
Mudrići (kod Ogulina) — 1061
Mujdžići (kod Jajca) — 709
Muslimanski Čelinac (kod. B. Luke) — 146

N

Nad Vrelom (kod Strmice) — 10
Nadinići (kod Stoca) — 529, 568
Nange (kod Celebića) — 124
Narandžići (kod Vlasenice) — 257
Nebljusi (kod Bihaća) — 10
Negobratina (kod Bijelog Polja) — 49
Nekudina (trig. 1107, kod Nevesinja) — 530, 601
Nemačka — 147, 187, 261, 314, 464, 646, 707, 741, 1023, 1027
Neretva (r.) — 11, 12, 29, 30, 109, 111, 187, 191, 194, 195, 197, 214—217, 219, 222—225, 240, 241, 243—245, 247, 250—254, 258, 270, 271, 280—283, 285—287, 291, 292, 304, 311, 312, 317—319, 322—326, 328, 330, 333, 334, 337, 341, 342, 345—348, 354, 356—359, 363, 364, 366, 367, 369, 370, 376—379, 380, 382, 394, 396, 397, 399, 403, 405, 411, 414, 418—422, 425—427, 429, 432, 435, 440, 441, 444—450, 452, 454, 456, 457, 459—461, 463—470, 474, 475, 477, 488—491, 501, 505, 507, 518, 519, 543, 549, 580, 629—632, 636—638, 642—644, 725, 733, 753, 757, 800, 987, 1017, 1050
Neretvica (r.) — 325, 394, 397, 398, 440, 443
Nerići (kod Vlasenice) — 257
Nevesinje — 62, 71, 170, 186, 202, 209, 232, 233, 240, 242—245, 248, 268, 285, 287, 343, 355, 357—359, 362—364, 380, 413, 415, 425, 430, 448, 451, 453, 456, 457, 458, 460—462, 464, 465, 466, 468, 472—474, 477, 478, 481, 483—488, 492, 493, 496, 498, 507, 517, 518, 520, 521, 529—531, 534, 535, 537, 539, 541—543, 535, 540, 541, 542, 546, 547, 549, 553, 554, 557, 599, 560, 565, 569—571, 589, 590, 595, 596, 598, 599, 625, 626, 631, 638—642, 645, 748, 1048, 1057, 1058
Nevesinjsko polje — 531, 589
Nezavisna Država Hrvatska (NDH) — 29, 54, 133, 168, 173, 239, 246, 301, 334, 387, 388, 390, 391, 629, 650, 661, 666, 756, 757, 780, 781, 810, 830, 831, 1015, 1017, 1026, 1029, 913* 1055, 1057
Nikšić — 51, 98, 157, 198, 199, 210, 223, 243, 247, 275, 287, 319, 322, 359, 360, 508, 537, 613, 615, 628, 631, 642, 645, 702, 725, 728, 732, 733, 913, 975, 1017
Niš — 59, 541
Novakovićev st. (kod Knina) — 55
Nova Varoš — 180, 618, 658, 732
Nova Ves (kod Bos. Kobaša) — 666
Novo Mesto — 1020
Nožičko — 663
Nuglašica (kod Bos. Grahova) — 698

NJ

Njivice (kod Gacka) — 592
Njujork — 903

O

Obalj (kod Kalinovika) — 928
Obalj (kod Uloga) — 536, 733
Obalj (trig. 1641, kod Nevesinja) — 217, 368, 470, 481
Obla glav. (k. 1108, kod Prozora) — 636
Oblo brdo (k. 877, kod Mostara — 271
Obijaj (kod Bos. Grahova) — 699
Obodić (kod Drežnice) — 281, 305, 429, 443
Obodić (k. 1212, kod Drežnice) — 374, 398, 427
Obodine (kod Drežnice) — 281
Obrlin (trig. 1837, kod Nevesinja) — 492, 496
Obrovac — 9, 296, 945
Obršina (trig. 1369, kod Ribnika)

Očauš (kod Kotor-Varoša) — 409, 576, 673, 676, 750
Odžaci (kod Kalinovika) — 71, 137, 139, 157, 158 165, 194, 239, 243, 251, 367, 470, 471, 504, 533, 539, 547
Odžak (kod Čajniča) — 18, 580
Odžak (kod Glamoča) — 12
Odžak (kod Nevesinja) — 529, 530, 531, 642
Odžina gl. (k. 529, kod Medne) — 12
Oglavak (kod Mrkonjić-Grada) — 708
Ogulin — 263, 296, 649, 1039, 1061
Okladnik (trig. 1372, kod Čajniča) — 23
Oklanica (trig. 1290, kod Prozora) — 317, 420
Okruglica (pl.) — 579, 580
Okuka (kod Foče) — 925
Olovo — 769, 771, 772, 775, 784
Oluja (trig. 1208, kod Širokog Brijega) — 330, 636
Omiš — 201
Omutić (kod Gacka) — 625, 626
Opatija (Abacija) — 259, 261, 266, 797, 798, 1007
Oplenac — 938
Opuzen — 1050
Orahovljani — 786
Orašac (kod Topole) — 935, 938
Orašac (kod Prozora) — 12
Orečevac (k. 705, kod Širokog Brijega) — 331
Orlac (kod Mostara) — 271
Orlenica (pl.) — 403, 443
Orlić (kod Drniša) — 85, 86
Orlov kuk (brdo, kod Mostara) — 271
Orlov kuk (k. 726, kod Širokog Brijega) — 331
Orlov kuk (k. 1302, kod Prozora) — 636
Orlovac (k. 564, kod G. Milanovca) — 818
Orlovača (k. 1304, kod Pljevalja) — 696
Orlovača (trig. 1162, kod Jajca) — 14
Orlovača (kod Bijelog Polja) — 658
Orlovića (trig. 1201, kod Srba) — 298
Orlović (kod Mostara) — 220 221 282, 362, 368
Orlovo gnijezdo (brdo, kod Drežnice) — 418
Orljača (trig. 909, kod Imotskog) — 305, 345, 346, 429, 433
Ormanj (pl.) — 248
Orovac (kod Bjelovara) — 648
Osanica (kod Foče) — 353, 590, 591
Osanica (r. kod Foče) — 590
Osijek (kod Tjentišta) — 580
Osječani (kod Zavidovića) — 145
Osmanbegovo Selo (kod Bijelog Polja) — 49
Osobac (trig. 2026, kod Konjica) — 418, 458, 463, 466, 467, 468
Osoj — 786
Osoj (brdo kod Nevesinja) — 481
Osoje (predeo, kod Imotskog) — 305, 429
Osoje (kod Širokog Brijega) — 331
Osredak (kod Drežnice) — 281, 372
Osredak (k. 1064, kod Nevesinja) — 491, 565, 640
Osredak (trig. 623, kod Širokog Brijega) — 330
Osredci (kod Gračaca) — 297, 298
Osredina (kod Nevesinja) — 531
Oštra (kod Čačka) — 454, 475
Oštrog (manastir) — 12, 51, 66, 258, 523, 556, 563, 886, 912
Ostrovača (k. 1865, kod Jablanice) — 439
Ostrožac — 194, 196, 216. 223, 241, 242, 244, 245, 250, 253, 254, 290, 317, 325, 342, 355, 356, 371, 397, 404, 420, 424, 437, 438, 482, 533
Ošljak (kod Jablanice) — 382
Ošljak (trig. 1256, kod Širokog Brijega) — 330, 636
Ošljar (trig. 1682, kod Drežnice) — 418
Oštra (k. 1028, kod Nevesinja) — 490
Oštra gl. (kod Jablanice) — 460
Oštra glava (k. 1265, kod Čajniča) — 22, 23
Oštra glavica — 899
Oštra gomila (k. 1275, kod Nevesinja) — 489, 520, 547
Oštra gradina (k. 1155, kod Nevesinja) — 626
Otavice (kod Drvara) — 167
Otišić (kod Vrlike) — 56
Otlić (kod Vrlike) — 55
Otočac — 9, 9, 256, 261—265, 339, 390, 504, 647, 716, 847, 1055
Otok (kod Ogulina) — 263
Otolež (kod Nevesinja) — 217, 220, 362
Otrić — 47, 297, 298, 457, 558, 825, 1047

Ovca (k. 2021, kod Konjica) — 250, 418
Ovčara (trig. 1576, kod Ribnika) — 12
Ozren (pl., kod Doboja) — 148, 670, 672, 691, 728, 729, 772, 779, 784
Ozren (pl., kod Sarajeva) — 36, 70

P

Pađene (kod Knina) — 10, 699
Paklar (kod Drniša) — 55
Paklena (trig. 906, kod Konjica) — 226, 283, 412, 418, 452, 453, 458, 463, 467
Pakovo brdo (kod Drniša) — 899—902
Pakrac — 149
Pale (kod Sarajeva) — 158, 227
Pale (M. i V., predeo kod Jablanice) — 456, 461
Paležnica (kod Valjeva) — 608, 609
Paljika (trig. 1164, kod Čajniča) — 17, 24, 125, 351
Pandurica — 481
Papraska (G. i D., kod Prozora) — 12, 290
Papuči — 481
Papuča (kod Udbine) — 843
Paraćin — 872
Paravačke st. (k. 1118, kod Rudog) — 122
Paripovac (k. 1060, kod Otrića) — 10
Pavino Polje (kod Šavnika) — 696
Pavkovići (predeo, kod Danilovgrada) — 719
Pavlovo brdo (k. 1714, kod Sahovića) — 622, 696
Pazarić (kod Sarajeva) — 71, 227, 250, 337
Pecka (kod Mrkonjić-Grada) — 751, 752, 763, 764, 786
Pečarac (trig. 2041, kod Kolašina) — 653, 657, 725
Peć — 790, 907
Pelev Brijeg — 908
Pepići (kod Plava) — 102, 103
Perčica glav. (pl.) — 592
Perića glav. (k. 1063, kod Jajca) — 14
Perin kuk (k. 672, kod Konjica) — 415, 463
Perkovići (kod Vrlike) — 56
Perušić (kod Gospića) — 947
Perutac — 328
Pešca (kod Ivangrada) — 653
Pešterina (kod Pljevalja) — 696
Pešurići (kod Rogatice) — 769
Petralj (k. 1212 na Bitovnji pl.) — 325, 422
Petrić — 777
Petrovo Polje (kod Travnika) — 410
Peulje (D. i G., kod Bos. Grahova) — 698
Pijevac (kod Kalinovika) — 926
Piperi (kod Titograda) — 287, 701, 702, 791, 908
Pirni Do (kod Čajniča) — 19, 517
Pisanica (kod Čajniča) — 24
Piskavica — 881
Pitomi vrh (k. 1339, kod Bos. Grahova) — 824
Piva (predeo) — 215, 508, 512, 517, 537, 548, 563, 568, 569, 617, 726, 731 791
Piva ' (r.) — 501, 725, 728, 732
Pivski Manastir — 458, 728, 732
Pješivački kuk (k. 1618) — 9
Pješata gomila (k. 1493, kod Nevesinja) — 488, 543
Pješčevo brdo (trig. 1566, kod Nevesinja) — 489, 491
Pješivica — vidi Plešivica
Plana (k. 1516, kod Uloga) — 491
Plana (kod Bileće) — 500, 553, 592, 601, 627
Plana (kod Mostara) — 271
Plandište (kod Mostara) — 271
Planinica (pl.) — 362, 366, 374, 378
Planinica (kod Drežnice) — 218, 219, 223, 251—253, 281, 289, 418
Planinica (k. 1586, kod Lijeve Rijeke) — 100
Planinica (kod Valjeva) — 608, 609
Plansko (kod Čajniča) — 16, 23
Plasa (trig. 1577, kod Prozora) — 317, 381, 394
Plasa glava (trig. 1572, kod Drežnice) — 413, 419, 437, 439, 443, 447, 453, 456, 459, 461, 462, 470
Plasa greben (trig. 1483, kod Drežnice) — 284, 398, 637
Plasa planina (kod Drežnice) — 634, 636
Plaščanska dolina — 1061
Plaški — 260—264, 647, 648, 1061
Plav — 102, 103, 822
Plavča Draga (kod Plaškog) — 263, 648
Plavče brdo (kod Pljevalja) — 696
Plavno (kod Knina) — 10, 53, 85, 166, 167, 297, 539, 558, 611, 947

Plešivica (trig. 1125, kod Knina) — 166, 823
Pliva (r.) — 787
Plitvička jezera — 9
Ploča (trig. 2039, kod Drežnice) — 419
Ploča (D. i G., kod Lovinca) — 9, 10, 387, 846
Ploča (k. 1655, kod Konjica) — 453
Ploča (trig. 884, kod Nevesinja) — 530
Ploče (kod Metkovića) — 323
Plužine (kod Nevesinja) — 626, 723
Plješevica — vidi Plešivica (trig. 1125, kod Knina)
Pljeva (r.) — 147, 752
Pljeva (predeo, kod Jajca) — 689, 706, 708, 709
Pljevlja — 16, 185, 212, 213, 514, 622, 651—653, 696, 723, 732, 736, 737, 929, 1019
Poblaće (kod Čajniča) — 19, 21, 25, 185
Pobretiće (kod Bijelog Polja) — 49, 731
Počitelj (kod Metka) — 387, 841, 842
Počitelj (kod Mostara) — 195
Podbukvik (kod Vlasenice) — 257
Poddinarje — 739
Pode (predeo, kod Širokog Brijega) — 331
Podgaj (kod Kladnja) — 257
Podgorani (kod Mostara) — 250
Podgorica (sada Titograd) — 29, 40, 101, 103, 104, 628, 654—656, 702, 760, 792, 913
Podgorija (kod Mrkonjić-Grada) — 763
Podhum (kod Rame) — 317, 422, 437
Podi (prevoj, kod Jablanice) — 245
Podigrište (kod Vlasenice) — 257
Podkula (kod Nevesinja) — 530
Podnovlje (kod Doboja) — 686
Podorašac (kod Konjica) — 227, 245, 419, 434
Podosoje (kod Vrlike — 56
Podporim (kod Mostara) — 362, 368, 377, 473
Podrašnica (kod Mrkonjić-Grada) — 764
Podromanija — 772
Podrušje (pl., kod Mostara) — 271
Podvornice (predeo, kod Drniša) — 84
Pogledalo (k. 788, kod Drežnice) — 429
Pogorelica (pl.) — 316
Pojila (predeo, kod Drežnice) — 370
Polača (kod Benkovca) — 87, 823
Polhov Gradec — 1020
Polimlje — 98
Polog (G. i D., kod Mostara) — 364
Polje (kod Konjica) — 267
Polje Bijela (kod Konjica) — 247, 267, 270
Poljska — 920, 1011
Pometenik (kod Mostara) — 322, 357, 367, 421
Pomol (predeo, kod Konjica) — 459
Ponikve (kod čajniča) — 16, 22, 23, 185, 851
Popovo polje — 109—111, 191, 214
Popratnik (kod Mostara) — 271, 367, 421
Porim (kod Nevesinja) — 217, 218, 359, 372
Posavina — 687, 783
Poslušnik (t. 1741, kod Konjica) — 462, 463, 466, 467
Posušje — 234, 238, 241, 254, 305, 323, 328, 340, 348, 377, 379, 381, 395, 414, 427, 429, 432, 434, 436, 438—440, 446, 449, 452,, 635, 1045
Potklečani (kod Prozora) — 635, 636
Potkraj (kod Mrkonjić-Grada) — 763
Potkraj (kod Širokog Brijega) — 331
Potočani (kod Prnjavora) — 750
Potočani (kod Livna) — 12
Potoci (kod Zeljuše) **— 380**
Potpeć (kod Foče) — 579, 580
Potrà vi je (kod Sinja) — 56
Potrub (k. 1177, kod Nevesinja) — 530
Pougarje (predeo) — 671
Požega (užička) — 314, 539, 738
Prača — 71, 209, 929
Pranjani (kod Čačka) — 902
Praviševo (kod Prijepolja) — 1025
Prekaja (kod Drvara) — 11, 12
Prekobrđe (kodKolašina) — 700, 701
Prenćani (kod Pljevalja) — 622—624, 653
Prenj (pl.) — 196, 219, 222, 223, 241, 242, 250, 253, 254, 305, 337, 341, 342, 346, 348, 359, 367, 368, 374, 418, 425, 426, 429, 437, 444, 449, 454, 460, 475, 477, 640

Prenj (ž. st.) — 229
Prenjski Gvozd — 281
Presečenik (kod Bijelog Polja) — 49
Preseka (kod Foče) — 925
Presjeka (kod Nevesinja) — 488, 495, 546, 613, 614, 733
Previ ja (kod Ključa) — 764
Previja (k. 1856, kod Nevesinja) — 489
Prevlje (kod Konjica) — 226, 411
Prevorac (predeo, kod Stoca) — 595, 596
Prevorac (k. 1850, kod Konjica) — 253, 462, 466
Prgomet — 52, 57
Pribelja (kod Glamoča) — 14, 699
Pribilovci (kod Mostara) — 195, 358
Pribinić (kod Kotor-Varoša) — 146, 409, 410, 576, 604, 750
Priboj — 38, 924
Priboj (kod Koraja) — 152
Pribude (kod Vrlike) — 56
Pridvorci (kod Nevesinja) — 473, 478, 486, 489, 492—496, 498, 520, 542, 546, 639, 640
Prigrađani (kod Mostara) — vidi Prigređani
Prigređani (kod Mostara) — 195, 217, 250, 363, 368, 371, 632
Prijani (kod Aranđelovca) — 81
Prijani (kod Glamoča) — 752
Prijedor — 147, 409
Prijelog — 792
Prijepolje — 656, 658, 732, 735, 736, 1025
Prijevor (kod čačka) — 902
Prijevorac (k. 1266, kod Nevesinja) — 491
Prilep — 128
Primorje — 53, 275, 299, 741, 857, 866, **945**
Prisoje (k. 949, kod Konjica) — 249, 290, 404, 419
Priština — 746, 999, 1008
Privija brdo — 823
Prkovići (kod Mostara) — 488, 489
Prnjavor — 150, 157, 174, 176, 659, 663, 665, 666, 781, 879
Prnjavor (kod Drvara) — 13
Prokike (kod Brinja) — 648
Prokuži je — 544
Proložac (kod Imotskog) — 305
Promina (pl.) — 301, 303, 339, 539, 798
Prosjeka (kod Nevesinja) — 483
Proslapska pl. (kod Drežnice) — 636
Prošćenje (kod Bijelog Polja) — 658
Prozor — 29, 33, 40, 44, 72, 77, 143, 157, 169, 170, 186, 188—190, 194, 205, 209, 215, 216, 222, 223, 226, 227, 232, 234—238, 240—242, 244, 249, 253, 278, 283, 285, 316, 317, 319, 323—328, 330, 337, 341, 342, 345, 351, 352, 354—356, 358, 360, 363, 366, 375—377, 385, 386, 394, 409, 414, 419, 420, 422, 426, 427, 430, 431, 433, 436—440, 444, 446, 447, 450, 451, 453, 458, 460, 464, 504, 533, 630, 632, 634, 637, 753, 1045, 1046
Proždorac — vidi Proložac (kod Imotskog)
Pržine (kod Gacka) — 625
Pusanjski Do (kod Pljevalja) — 623
Pusto polje (kod Avtovca) — 116
Puzovina (kod Mostara) — 271

R

Račve (brdo, kod Mostara) — 271
Radešine (D. i G., kod Konjica) — 224, 249, 419
Radići (kod Nevesinja) — 530
Radijelja (kod Bijelog Polja) — 49
Radljevac (kod Plavna) — 297
Radnići (kod Muća) — 57
Radojeva Glava (kod Bijelog Polja) - 49
Radonja (potok, kod Čajniča) — 18
Radostovo (kod Širokog Brijega) — 331
Radovan (trig. 1134, kod Posušja) — 439, 547
Radovče — 931
Raduč — 387, 841—845
Radulović (kod Knina) — 55
Radulići (kod Bijelog Polja) — 49
Rađa (kod Drniša) — 11, 84, 86
Rađičko brdo — 836
Rajac (pl.) — 608, 609
Rajčevo br. (brdo kod Čajniča) — 123, 124
Rajh — vidi Nemačka
Rajići (kod Konjica) — 269
Rajlovac (kod Sarajeva) — 347, 431, 483
Rakita — 726, 792
Rakitno — 143, 323, 379, 385, 395, 398, 399, 413, 433, 438. 439, 444, 445, 447, 449, 450, 452, 453, 459, 460, 635, 636
Rakitova lokva (brdo, kod Boljanića) — 23

Rakitski gvozd (kod Rakitnog) — 430
Rama — 12, 44, 65, 77, 189, 194. 220—224, 227, 245, 247, 250, 285, 289, 305, 316, 317, 325, 326, 348, 376, 377, 381, 419, 420, 422, 426, 427, 434—437, 445—448, 450—452, 460, 467, 477, 482, 504, 533, 644
Rama (r.) — 40, 369, 398, 420, 436, 533, 636, 637
Ramača (kod G. Milanovca) — 817, 818
Ramčina (kod Kolašina) — 792
Raskršće (kod Prozora) — 395
Rastenburg — 29
Rastoka (kod Ključa) — 764, 785
Rastuša — 364
Račići (kod Čelebića) — 22
Rašica draga (kod Širokog Brijega) — 331
Rašići (kod Širokog Brijega) — 330
Raška gora (kod Mostara) — 223, 250, 251, 357
Raškovo Guvno (kod Lijeve Rijeke) — 104, 105
Raštelica (kod Sarajeva) — 249
Rat kamen (k. 1302, kod Nevesinja) — 437, 486, 490, 495, 519, 541, 639, 640
Ratin (kod Mostara) — 372
Ratkovo (D. i G. kod Ključa) — 13, 708
Raulje (trig. 1648, kod Prozora) — 317, 394, 420, 460
Ravna (kod Jablanice) — 245, 247, 282, 284, 419, 441, 634, 641
Ravna gora (brdo, kod B. Luke) — 671
Ravna gora (kod Ivanjice) — 180
Ravna gora (predeo, kod Valjeva) — 15, 539, 609, 712, 770, 828, 852, 873, 876, 877, 878, 1027
Ravne (kod Mostara) >— 219, 251, 289, 359, 361, 418, 613
Ravne Njive (kod Broda na Drini) 573—575, 578, 579
Ravni (kod Mostara) — 217, 220, 256, 270, 322, 333, 362, 632
Ravnica (kod Rame) — 420
Ravno (kod Avtovca) — 637, 657, 725, 728, 731, 733
Ravno brdo (k. 1033, kod Nevesinja) — 489
Razbojna — 136
Rečica (predeo, kod Konjica) — 290, 305, 418, 419, 429, 441, 453
Reljin kam. (predeo kod Pljevalja) — 623
Remik (k. 1142, kod Pljevalja) — 696
Repovci (kod Konjica) — 227, 325, 437
Resanovci (kod Tiskovca) — 237, 298
Resina (k. 1340, kod Nevesinja) — 530, 601
Ribari (kod Konjica) — 638
Ribničko Osoje (kod Ključa) — 801
Ribnik (G. i D.) — 11, 339, 409, 689, 708, 709, 752, 753, 763, 764, 766, 767, 785—787, 883
Ričina (kod Širokog Brijega) — 330
Riđane (kod Drniša) — 55, 83—87
Riječica (kod Kladnja) — 257
Riječka Nahija — 508
Rijeka — 14, 74, 143, 187, 261, 352, 354, 373, 448, 649, 888
Rilje (kod Nevesinja) — 529
Rim — 29, 69, 77, 121, 129, 143, 156, 161, 464, 646, 853, 964, 1023, 1024, 1031, 1033, 1039
Rior (trig. 881, kod Valjeva) — 608, 609
Ripač — 9
Risovac (predeo, kod Bos. Grahova) — 699
Risovac (k. 1035, kod Jablanice) — 398, 418, 447, 456, 637
Rodezija — 961
Rodići (kod Ostrošca) — 435
Roduša (k. 1169, kod Glamoča) — 14
Rogače (kod Nevesinja) — 626
Rogatica — 361, 769, 770, 772—775
Rogoj (Drevoj, kod Sarajeva) — 235, 927
Rogolji (kod Bos. Gradiške) — 694
Romanija — 27, 62, 186, 204, 598, 622, 769, 772, 779, 785
Rore (kod Bos. Grahova) — 11, 699
Rosne poljane (predeo, kod Rakitnog) — 430
Rovca (kod Kolašina) — 701
Rovište (k. 1178, kod Čajniča) — 17
Ruda glava (trig. 1596, kod Boračkog jezera) — 416, 462, 496, 519, 638
Ruda lastva (predeo kod Boračkog jezera) — 416, 462, 468
Rudina (predeo, kod Čajniča) — 17, 18
Rudine — 925
Rudište (kod Zvornika) — 748
Rudnik (kod G. Milanovca) — 313, 721. 722

Rudnik (pl.) — 228, 550, 736, 817, 818
Rudo — 924
Rudo brdo (k. 1167, kod Gacka) — 625
Rudo polje (predeo, kod Pljevalja) — 696
Rudno brdo (kod Konjica) — 316, 437
Rugovo — 793
Rujan (kod Širokog Brijega) — 35, 331
Rujevica (kod Čelebića) — 22, 124
Rujište (pl., kod Mostara) — 459
Rulići (kod Vlasenice) — 257
Rumunija — 505
Runjava kosa (kod Prozora) — 395, 430
Runjevica (k. 668, kod Kulen-Vakufa) — 10
Rusija — 79, 162, 164, 165, 335, 916, 920, 989, 993
Rust (predeo, kod Širokog Brijega) — 331
Ružići — 369
Ržanik (trig. 1143, kod Nevesinja) — 530

S

Sabljić (kod Širokog Brijega) — 331
Saborski (kod Lič. Jesenica) — 265
Salanovci — 359
Samobor (kod Gacka) — 642, 657
Samograd (k. 1374) — 328, 418, 419
Sana (r.) — 12, 147, 409, 764, 766, 786
Sandžak — 65, 130,162, 164, 180, 182, 202, 203, 205, 210, 214, 222, 232, 234, 239, 350, 422, 436, 453, 459, 501, 502, 504, 517, 523, 548, 549, 553—555, 618,652, 656, 692, 711, 725, 732, 738, 742, 749, 758, 772, 779, 788—790, 811, 885, 886, 903, 907, 913, 968, 996, 1018
Sanica — 785
Sanica (r.) — 442
Sanski Most — 161,528, 764, 766, 784, 786
Sarajevo — 62, 71, 72, 111, 164, 187, 201, 204, 209, 210, 232, 235, 238, 239, 244, 248, 249, 251, 254, 322, 327, 337, 347, 358, 361, 364, 405, 431, 433, 444, 464, 483, 760, 775
Sarajlije (kod Duvna) — 12
Sava (r.) — 139, 146, 161, 504, 667, 773, 781, 804, 937
Savinac — 313, 550
Savino Polje (kod Bijelog Polja) — 731
Sedlari (kod Gacka) — 613
Sedlari (kod Ljubinja) — 109
Sedramić (kod Drniša) — 56
Sekavica (k. 825, kod Drniša) — 11, 56
Selac (kod Pljevalja) — 623
Selačka r. — 623
Selce (kod Ogulina) — 649
Selište (kod Čelebića) — 22, 582
Selište (kod Nevesinja) — 641
Senišnjak (kod Mostara) — 271
Senokos (predeo, kod Drežnice) — 282, 425
Senj — 296, 816
Seonica (kod Konjica) — 437
Sešin vrh (trig. 1091, kod Čajniča) — 24
Sicilija — 813
Sikira — 777
Silovača (k. 829, kod Jablanice) — 446
Siljevica (br., kod Konjica) — 463, 467
Simića st. (kod Knina) — 55
Sinalj (trig. 1481, kod Prozora) — 636
Sinobad st. (kod Knina) — 55
Sinj — 52, 53, 56, 58, 211, 216, 236, 296, 423, 427, 439, 798
Sinjajevina (pl.) — 502, 653, 654, 657, 697, 725, 732
Sipanje (kod Bijelog Polja) — 40
Sirge (kod Mostara) — 271, 273, 357, 376, 428
Sitnica (kod Ključa) — 13, 176, 576, 753
Sitnica (kod Stoca) — 596
Sivo brdo (kod Vrlike) — 899, 900
Skadar — 907
Skatavica (pl. kod Kotor-Varoša) — 671
Skender-Vakuf — 409, 410, 577, 604, 605, 671, 884, 909
Skipovac (kod Doboja) — 148
Sjedinovac (predeo, kod Bos. Grahova) — 824
Sjedinovački točak (izvor) — 823
Sjedinjene Američke Države — 120, 903, 961
Sjemeć — 769
Sjenica — 214, 658, 732
Sjetlina — 71

Sjevernica (r.) — 700
Skoplje — 747, 998, 999
Skutari (kod Mostara) — 271, 272
Slabić (k. 1504, kod Tjentišta) — 575, 579
Sladojeva bara (predeo, kod Pljevalja) — 623
Slacko (V. i M., kod Kolašina) — 701
Slat — 589
Slatina (r. kod Foče) — 313, 590, 591
Slatina (kod B. Luke) — 146, 669, 909
Slatina (kod Jablanice) — 533
Slatina (kod Čajniča) — 25
Slatina (G. i D., kod Mrkonjić-Grada) — 763, 786
Slatina (kod Zabljaka) — 696
Slato (kod Nevesinja) — 529, 530
Slavkovica (kod Valjeva) — 608, 609
Slavonija — 149, 161, 138, 256, 422, 504, 742, 743, 745, 805, 892, 999
Slavonski Brod — 831
Slavonski Kobaš — 667
Slijepač most — 729
Slišane — 544
Slivlje (kod Gacka) — 565, 725
Slivno (kod Imotskog) — 311
Slobodnik (k. 1111, kod Prozora) — 636
Slovenija — 210, 293, 335, 741, 742, 745, 852, 854, 866, 868, 869, 949—951, 960, 977, 986, 997, 999, 1016, 1020
Slunj — 131, 350
Sljeme (pl., kod Nevesinja) — 490
Smričani (kod Livna) — 12, 13
Smriječno (kod Gacka) — 613
Smrtići (kod Prnjavora) — 666
Snigutina (k. 1028, kod Širokog Brijega) — 331
Sniježnica (pl.) — 530, 565
Sniježnica (kod Prozora) — 395
Sočice (kod Metaljke) — 122
Soko banja — 59
Sokolac — 71, 204, 209, 775, 929
Sokolac (k. 941, kod Bijelog Polja) — 658
Sokolovići — 71
Solila (kod Kotor-Varoša) — 671
Solin — 52, 252, 254, 341, 417, 421
Solun — 998
Sombor — 51
Sopilji — 486
Sovići (kod Prozora) — 12, 446, 450, 533, 636
Sovjetski Savez — 120, 163
Sovro (trig. 1301, kod Vrlike) — 12
Spahići (kod Bihaća) — 9
Split — 36, 41, 48, 53, 68, 75—77, 79, 119, 120, 142, 170, 202, 207, 230, 246, 250, 252, 254, 255, 260—262, 264, 274—276, 336, 343, 366, 417, 423, 427, 748, 797, 798. 803, 887, 889—892, 895, 896, 975, 1007, 1016, 1044, 1046, 1047
Spreča (r.) — 148, 687
Sr. gora (pl., kod Imotskog) — 433
Srb (G. i D., kod Gračaca) — 11, 47, 208, 231, 233, 236, 237, 246, 253, 297, 298, 336, 427, 457, 699
Srbac (kod B. Luke) — 662, 666
Srbija — 45, 51, 62, 116. 128, 131, 133, 134, 168, 169, 175, 178, 179, 192, 214, 222, 240, 275, 313, 344, 455, 464, 505, 537, 544. 548, 549, 553, 554, 556, 557, 564, 618, 630, 652, 692, 693, 695, 711, 742, 746, 749, 756, 759, 773, 774, 777, 779, 784, 785, 789, 798, 805, 811, 812, 827, 829, 832, 839, 849, 855, 858, 866, 868, 876, 877, 885, 896, 914, 915, 937, 982, 985, 990, 997, 998, 1004, 1011, 1035
Srbska kotlina — 246, 297, 298
Srđevica gradina (k. 1041, kod Gacka) — 593
Srebrenica — 537, 769, 773, 777
Srem — 149, 422, 435, 804—807, 833, 918, 937
Srezojevci (kod čačka) — 455
Smiče (kod Gradačca) — 148
Srpska Zelinja (kod Doboja) — 148
Srpske Moravice (kod Ogulina) — 261, 649, 947, 949, 950
St. Karaula (kod Čajniča) — 351
Stankovača (kod Čajniča) — 18
Starac (trig. 2021, kod Kolašina) — 653, 657, 725
Staretina (pl.) — 698
Stari Brod — 774, 778
Stari Majdan — 8
Statovac — 544
Stave (kod Krupnja) — 713
Stepen (kod Stoca) — 571, 625, 626, 1062
Stična — 826, 863
Stog (k. 1330, kod Jablanice) — 446
Stoguli (kod Vlasenice) — 257
Stoisavljević (kod Vrlike) — 56
Stojkovići (kod Konjica) — 325, 403

Stolac (trig. 1152, kod Čajniča) — 18, t
Stolac— 209, 210, 240, 242, 355, 363, 380,417, 500, 529, 571, 590, 595, 612,626, 641, 729, 732, 1057
Stozi kod Nevesinja) — 733
Stožer(kod Bijelog Polja) — 126, 180, i53
Stožišt (kod Bos. Grahova) — 558
Straga, (kod G. Milanovca) — 229, 818
Strajišl (predeo, kod Nevesinja) — 490, 10
Strane kod Uloga) — 481, 541
Straševia (kod Nikšića) — 199
Straža tod Ustiprače) — 17
Stražbeica — 398
Stražbetca (k. 1533, kod čajniča) - 20,21
Stražica(k. 665, kod Rame) — 419
Strečanj (kod Čajniča) — 16
Strgačin; (kod Višegrada) — 16, 122
Strinić (bd Drniša) — 84
Striževo kod Drežnice) — 447, 459
Strmica cod Knina) — 10, 53, 85, 157, 16t 167, 207, 208, 231, 233, 234, 231 237, 246, 296—298, 302, 350, 351 611, 699
Strniglavia (kod Nevesinja) — 531
Strop — B0
Strug (tri'. 1819, kod Prozora) — 316
Struganik — 243
Strujići (k>d Ljubinja) — 109, 110
Stublo (kd Bijelog Polja) — 49
Stupar (ko Tuzle) — 214, 243
Subotica - 52
Subotić (kd Vrlike) — 56
Sugrebnjači (predeo kod Nevesinja) — 530, 55
Suho polje (predeo, kod Knina) — 824
Sunja — 11
Sušak — 9 33, 77, 167, 169, 205, 235, 260-264, 266, 276, 649, 738, 798, 844, 88, 893, 1047, 1055, 1057
Sutjeska (r.) — 502, 517, 731—734, 946
Suva kosa k. 1248, kod Čajniča) - 22
Suvaja (D. i G., kod Srba) — 237, 297
Sv. Ilija (ko< Riđana) — 86
Sv. Martin (k>d Drniša) — 56
Sv. Rok (ko< Gračaca) — 339
Svatovsko groblje (predeo, kod Čajniča) — 17
Sveti Jakob (kod Ogulina) — 649
Svetio borje (k. 1368, kod Čajniča) – 21
Svilaja (pl.) — 48, 52, 297, 798, 917
Svinjača (kod Blidinjskog jezera) — 447, 450
Svinjača (kod Prozora) — 395
Svračkovci (kod G. Milanovca) — 817

Š

Sabac — **776, 778**
Sahovići (sada Tomaševo, kod Bijelog Polja) — 28, 126, 180, 548, 568, 624, 652, 653, 655, 657, 658, 723, 727, 791
Sajković (kod Bos. Grahova) — 698
Sapići (kod čajniča) — 16
Sarenovo Polje (kod Kladnja) — 257
Sarića dubrava — 331
Šarića greda (k. 1092, kod Gacka) — 625
Šator pl. — 443, 698, 699
Satornja (G. i D., kod G. Milanovca) — 818
Savnik — **52, 97, 208, 616. 657, 725, 726, 732, 791, 907, 913, 932**
Sćepan polje — **126, 215, 222, 458, 502, 511, 513, 564, 568, 575, 580, 590, 598, 731, 732**
Sčikovo **(trig. 1909,** kod **Prozora) — 395**
Sejtan Kula (kod Pljevalja) — 696
Sekovići (kod Vlasenice) — 33, 70, 71, 132, 135, 158, 161, 213, 239, 242, 251, 254, 256, 334, 421, 422, 504, 748, 776, 997, 1004
Senik (kod Jajca) — 13
Sestanovac (kod Imotskog) — 305, 311, 345, 375, 377, 428, 433, 435
Šibenik — 53, 299, 890, 892, 896
Šibovi (kod Mrkonjić-Grada) — 706
Šibovska — 668
Silovača (k. 829, kod Drežnice) — 637
Sipačna Mahala (kod Nevesinja) — 565, 589
Sipačno (kod Gacka) — 529, 530, 594, 600, 601, 642
Sipovice (kod Bijelog Polja) — 49
Sipovo (kod Jajca) — 13, 147

Siprage (kod **Kotor-Varoša) — 409, 578, 604, 605**
Sirića Brijeg **(kod Rakitnog) — 447**
Širokar (pl.) — **103**
Široki Brijeg (sada Listića) — **143, 234, 255, 305, 311, 320, 322, 323, 330—332, 340, 341, 347, 348, 355, 358, 362, 375, 377—380, 382, 395, 399, 405, 418, 429, 432, 437, 440, 442, 444, 448, 451, 482, 543, 634—636**
Sišin krč (brdo, kod Konjica) — 317, 437, 443
Siška gl. (k. 1143, kod Nevesinja) — 530
Sljemena **(predeo, kod Pljevalja) — 696**
Sobadine — **849**
Sodrava glav. (trig. 863, kod Širokog Brijega) — 330, 331,
Solja (kod Bijelog Polja) — 49
Sorića krš (kod Bijelog Polja) — 658
Spiljani (kod Konjica) — 415, 459, 460, 462, 465, 478, 481
St. Jernej — 855
Stalcerji (kod Kočevja) — 949, 950
Stavanj (brdo, kod Kolašina) — 701
Stit br. (k. 1045, kod Rame) — 420
Stitar (trig. 1404, kod Širokog Brijega) — 330
Stikovo (kod Drniša) — 900
Stitkovo (D. i G., kod Kokinog Broda) — 724
Stokholm — 967
Sujica kod Kupresa) — 13, 285, 426, 504
Sumadija — 343
Šupice (kod Ogulina) — 1061
Sušnjata gl. (k. 985, kod Konjica) — 474
Sušnjatica **(k. 1079, kod Nevesinja) — 530**
Svaj carska — 266
Švedska — 967

T

Tabakovići (kod Širokog Brijega) — 330
Tabakovica (predeo, kod Konjica) — 283, 290, 418, 419
Takovo — 1009
Tamara (k. 923, kod Konjica) — 403, 404, 443
Tara (r.) — 107, 108, 597, 653, 696
Tara (pl.) — 736, 778, 791
Tara (predeo) — 658
Taraš (k. 1729, kod Konjica) -253, 466
Tarčin (kod Sarajeva) — 22r 248
Tatarovine (kod Čelebića) — !2
Tavani (k. 1359, kod Drvara) • 699
Tavani (predeo, kod Tiškovi) — 237
Tepca — 126
Tepljuh (kod Drniša) — 11 166, 900
Teslić — 154, 168, 409, 661
Teslić (pl.) — 154
Teskerin st. (kod Knina) — 5
Tetrnača (k. 920, kod Mstara) — 271, 367, 421
Tičevo (V. i M. kod Drvra) — 11, 823
Tice (kod Knina) — 55
Tilova glav. (k. 603, kod širokog Brijega) — 330, 331
Timočka krajina — 59
Tisovica (predeo, kod Nvesinja) — 489
Tisovica (kod Konjica) —460
Tisovica (r.) — 180
Tiškovac (G. i D., kod Dvara) — 231, 236,237, 297, 298,558
Tjeme (trig. 1328, kod levesinja) —473, 489, 519, 541, 63
Tjemenik (kod Foče) — 80
Tolovac (trig. 1028, kod Pozora) — 316
Tomina kosa (k. 841, kod Mostara) —250, 271, 374, 376, 41
Tomislavgrad (sada Duvr>) — 161, 216, 236,241, 324, 395 414 432, 438, 440,450—452, 458 460, 464, 504, 636,1045, 1046
Tonkovac (kod Mostara) — 271
Topalov greb (k. 456, kd Jablanice) — 419
Toplica — 172, 739
Topola — 813
Topola str. (k. 1379, lod Nevesinja) — 547
Topolje (kod Knina) — 55, 85 799, 824, 826
Tošin rad (predeo, kd Konjica) — 403
Totmirović (kod Drniš;) — 55
Trakija — 1028
Trapisti — 146
Travna k. (k. 657, koi Rame) — 420

Travk — 33, 143, 672, 749
Trbue (kod Foče) — 188, 237, 574
Trebca (predeo) — 148, 168, 234, 238.670, 672, 685, 686, 691, 779, 780,784, 834
Trebeco brdo (kod Ustiprače) — 17, 32
Trebiie — 210, 322, 343, 356, 376, 379,124, 499, 500, 554, 557, 571, 736, ',49, 1019, 1050
Trebišjica (r.) — 758, 1050
Trebn — 864
Trepčt— 1008
Tresksac — 767
Treskaica (pl.) — 459, 501
Trešnjrac (kod Vlasenice) — 257
Trešnjrica (G. i D., kod Aranđelovca — 817, 818
Trije Ifalji — 861
Trijeski (kod Prače — 71
Trilj —345, 427, 433
Trinača (trig. 2045, kod Drežnice) — 419 420
Tripolis— 157, 162
Trmošni (potok) — 328
Tmovač, (kod Mostara) — 357
Trnovnii (kod Mostara) — 271
Trnovo - 71, 235, 244, 245, 250, 251, 33, 337, 347, 501, 502
Trogir - 298
Troglav trig. 1415, kod Gacka) — 592, 59
Trojan t. 1940, kod Čajniča) — 23
Trpinje (:od Čajniča) — 16, 22, 23, 185. 35
Trsa — 68
Trst — 128
Trstenci tod Bos. Kobaša) — 668. 669
Trstenik - 936
Trubar (todDrvara) — 237, 298. 699
Trusina 01.) — 529, 557, 569. 642
Tuhobići kod Konjica) — 325
Turija (kd Drežnice) — 224, 267, 396. 404 411, 421, 452
Turovac (iredeo, kod Knina) — 611
Turjak (kidPeći) — 793
Turska — 968, 969, 996
Tuščica (k>d Konjica) — 267,376
Tušinja (lodSavnika) — 653
Tuzla — İ9, 773, 778, 383, 831, 997
Tvrdković (kod Čelebića) — 124

U

Ubiholje (predeo, kod Konjica) — 467
Ublić (kod Gacka) — 625
Uborak (kod Nevesinja) — 491
Udbina — 8, 9, 10, 211, 233, 799, 844, 893
Udrežnje (kod Nevesinja) — 565
Ugar (r.) — 153, 154, 671
Ugljane (kod Sinja) — 433
Ugljevik (kod Bijeljine) — 149
Ugrovita (kod Drežnice) — 418
Uhotići (kod Goražda) — 502, 510
Ukrina (r.) — 666
Ulica (kod Kolašina) — 700
Ulog (kod Nevesinja) — 242, 343, 454, 470, 474, 478, 481, 483, 487, 488, 491, 493, 496, 501, 536, 541, 553, 560, 626, 640, 725, 733 ,1062
Umac (kod Mostara) — 271, 367, 421
Umoljani (G. i D., kod Konjica) — 248. 463, 466, 467
Una (r.) — 9, 646, 893
Umljanović (kod Drniša) — 56
Uništa (kod Bos. Grahova) — 11, 823, 894
Ustikolina — 32, 71, 501, 502, 511—513, 580, 581, 585. 925
Ustiprača — 32, 38, 185, 235, 239
Ušanovići (kod Bijelog Polja) — 49
Uvac (r.) — 180
Uzlomac (pl.) — 154, 909
Užice (sada Titovo Užice) — 62, 180, 314, 538, 770, 778, 779, 849

V

V. Baba (k. 1509, kod Konjica) — 250, 468
V. Borovac (kod Nevesinja) — 547
V. Glavica (trig. 1033, kod Širokog Brijega) — 330, 439
V. Gospojina (kod Nevesinja) — 541
V. Gračanica (kod Gacka) — 565
V. Gradac (k. 1074, kod Nevesinja) — 483, 489, 546
V. Gradina (k. 1189, kod Nevesinja) — 530. 626
V. Kapa (trig. 1820, kod Konjica) 459
V. Klanac (kod Širokog Brijega) — 328, 330

V. Krsna — 939
V. Okuka (predeo, kod Konjica) — 415 463, 638
V. Rankovac (k. 1285) — 626, 627
V. Sljeme (k. 1931, kod Rame) — 420, 439, 443, 445, 447, 456 459, 461, 462, 532
V. Vilenac (k. 2116, kod Drežnice) — 419
Vagan (kod Jajca) — 13, 752
Vagan (kod Srba) — 298
Vaganj (kod Bos. Grahova) — 12
Vakuf — vidi G. Vakuf
Vanjača (k. 1463, kod Mostara) — 271, 418
Vapa (kod Čačka) — 313
Varda (k. 1175, kod Nevesinja) — 531
Varda (trig. 1243, kod Drežnice) — 224, 281, 282, 304, 418, 429
Vardar (r.) — 128, 742
Varine (kod Pljevalja) — 622, 624
Vasi Dolac (kod Mostara) — 271, 291, 632
Vasojevići (predeo) — 100, 102, 106
Vašington — 963, 1015
Vaškovo (kod Pljevalja) — 622, 623, 658, 725
Vedro polje (predeo, kod Knina) — 55
Velebit (pl.) — 10, 79, 302, 611, 648, 739, 798, 840, 841
Velenjak (kod Imotskog) — 305
Veles — 505
Velež (pl.) — 322, 472, 477, 560
Veličani (kod Ljubinja) — 109, 110
Velijašnica (kod Ključa) — 764
Velika (kod Plava) — 102
Velika gradina (k. 1015) — 592, 593
Velika Morava (r.) — 747
Velika Britanija — 120, 131, 307, 656, 898, 966, 997
Velika Popina (kod Strmice) — 10, 457
Velike bare, (predeo, kod Konjica) — 283, 418, 460, 464, 466, 467
Veliki Prenj (trig. 1916, kod Drežnice) — 249, 281, 418, 419,
Velimlje (kod Nikšića) — 502, 569
Veljača (trig. 1449, kod Nevesinja) — 489
Veljuv (k. 462, kod Knina) — 166
Venčac (pl.) — 755, 818
Venecija — 736
Veruša (kod Lijeve Rijeke) — 101, 105, 106
Vetrenjača (M. i V., k. 1506, kod Širokog Brijega) — 330, 430
Videž (trig. 1139, kod Gacka) — 625
Vidova (trig. 1451, kod Drežnice) — 224, 281, 374, 398, 418, 427, 441
Vidovski gvozd (kod Drežnice) — 281
Vijačani (kod Prnjavora) — 749, 750
Vilenjak (k. 807, kod Mostara) — 250, 367, 369, 378, 419, 421
Vikoč (kod čajniča) — 31, 124
Vilišta (kod Uloga) — 474
Vilusi (kod Nikšića) — 508, 626
Vinalić (kod Velike) — 55, 56
Vinča kod Aranđelovca — 818
Vinjani — 143
Viojla (trig. 875, kod Strmice) — 10
Virac (kod Mostara) — 225, 418
Vis (k. 1152, kod Konjica) — 477
Visočica pl. — 459, 466, 468, 534
Višegrad — 62, 72, 201. 209, 235, 238, 662, 769, 770, 775, 778, 997
Višnjevica (kod Konjica) — 317, 397
Višnjića do (kod Nikšića) — 612, 628
Vitanje — 385
Vitigrab (kod Čajniča) — 18
Vitina (kod Ljubuškog) — 429, 431, 432, 434, 448, 635
Vitlenica (k. 1512, kod Prozora) — 394
Vitovlje (kod Travnika) — 673
Vitoš (predeo, kod Glavatičeva) — 460, 462
Vještića gora (pl.) — 12
Vjetarnik (pl., kod Kolašina) — 105
Vlah (predeo, kod Glavatičeva) — 460, 462
Vlahoviće (kod Stoca) — 569, 595, 596
Vlasenica — 214, 254, 771, 775, 777, 784
Vlašić (pl.) — 148, 410, 749, 750
Vlaštak (kod Mostara) — 271
Voden Brijeg (kod Mostara) — 367
Vojne (k. 891, kod Nevesinja) — 565
Vojnovac (kod Ogulina) — 1061
Vojvodina — 742, 805—807

Volovica (trig. 1178, kod Cajniča) — 18
Volujača (k. 1013, kod Nevesinja) — 531
Volujak (k. 1084, kod Nevesinja) — 530, 531
Volujak (pl.) — 459, 501, 502, 549
Voljavac (kod Bijelog Polja) — 49
Vorkapići (kod Ogulina) — 1061
Vrabac (k. 1032, kod Konjica) — 459
Vragolija (k. 1424, kod Cajniča) — 22
Vran gl. (k. 1062, kod Imotskog) — 305, 331, 429
Vran planina — 328, 395, 438, 447, 452, 636
Vranića (pl.) — 504
Vranićko brdo (k. 1055, kod Mostara) — 632—634
Vranikuće (kod Nevesinja) — 626
Vranovina (pl.) — 14
Vranja (k. 842, kod Cajniča) — 17, 18
Vranjača (k. 1292, kod Cajniča) — 19, 21, 23
Vranjača (k. 1310, kod Konjica) — 446, 447
Vranjevići (G. i D., kod Nevesinja) — 195
Vranjska (kod Stoca) — 556, 595, 596
Vrapčići (kod Nevesinja) — 195
Vrata (k. 1264, kod Prozora) — 395, 398
Vratar (tesnac Sutjeske) — 733
Vratio — 700
Vrba (kod Bijelog Polja) — 49
Vrba (kod Gacka) — 529
Vrbanja (r) — 146, 148, 783
Vrbanjci (kod Kotor-Varoša) — 604
Vrbas (r.) — 146—148, 153, 256, 409, 504, 576, 663, 682, 708, 709, 749, 750, 752, 783—785, 802, 808, 881, 909, 910
Vrbica (kod Bos. Grahova) — 12
Vrbljani (kod Konjica) — 269
Vrbljani (kod Ribnika) — 689, 753, 763, 764, 766, 767, 786
Vrbnica (kod Foče) — 188, 237, 726, 731, 947
Vrbnik — 85
Vrdi (kod Mostara) — 271, 372, 418, 425
Vrebac (kod Gospića) — 79, 387, 844, 845
Vrgorac — 252, 254, 305, 311, 323, 341, 380, 398, 417, 429, 432, 433, 437, 444
Vrh (kod Bijelog Polja) — 49
Vrhnika — 863
Vrhovina (kod Cajniča) — 20
Vrhovine (kod Otočca) — 9, 265, 274, 423, 646, 648, 1039
Vrlika — 11, 48, 53—56, 58, 69, 74, 157, 161, 166, 167, 170, 203, 296, 297, 351, 423, 900, 1046
Vrlička krajina — 297
Vrmoš (u Albaniji) — 103, 701
Vrpolje (kod Knina) — 611, 823
Vrsa (predeo, kod Glavatičeva) — 462
Vršani (kod Prnjavora) — 663, 909
Vrščić (k. 1320, kod Drvara) — 11
Vrščići (k. 1026, kod Drvara) — 13
Vršić (pl., kod Knina) — 166
Vršina (k. 1527, kod Bos. Grahova) — 824
Vršina (pl., kod Knina) — 166
Vrtače (kod Konjica) — 467
Vrtoče (kod Bos. Petrovca) — 11
Vrulja (kod Pljevalja) — 622, 623
Vučevo — 946
Vuči do (predeo, kod Bileće) — 288
Vučitm — 1026
Vučja glava (k. 569) — 11
Vučja planina (kod Travnika) — 410
Vučjak (kod Modriče) — 686, 688
Vukoje (kod Širokog Brijega) — 331, 635
Vukosavce (kod Aranđelovca) — 817, 818
Vukove (kod Cajniča) — 17, 18
Vuković (kod Drniša) — 55
Vukovina (predeo, kod Nevesinja) — 530
Vukšići (kod Cajniča) — 23

Z

Zablaće — 12
Zaboj (kod Pljevalja) — 623, 624
Zaborak (kod Cajniča) — 16, 19, 25, 31
Zaborani (kod Nevesinja) — 361, 490, 492, 498, 519, 520, 540, 640
Zaborske stene (k. 1370, kod Cajniča) — 19
Zabrdski Toci (kod Prijepolja) — 122
Zabrđe (kod Konjica) — 252, 281, 364, 365

Zabrđe (k. 627, kod Drežnice) — 224, 418
Zabrđe (kod Rudog) — 122
Zadar — 9, 142, 212, 798, 945
Zadvarje — 143
Zagonska kosa — 281, 418, 419
Zagoričani (kod Livna) — 12
Zagorje — 143
Zagrade (kod Cajniča) **— 17, 18**
Zagreb — 147, 210, 334, 630, 691, 738, 888, 1023, 1055, 1061
Zagvozđ (kod Imotskog) — 311, 348, 433, 434, 439
Zajasen — 594
Zaječar — 59
Zakantarom (pl.) — 371
Zakmur (kod Foče) — 187, 188, 237
Žalom (kod Nevesinja) — 529, 530, 553
Zaplana (kod Polhov-Gradeca) — 1020
Zaoolje (kod Stoca) — 529
Zaostro (kod Pljevalja) — 654, 656
Zasada (kod Stoca) — 566, 567
Zastolje (k. 1170, kod Zeljuše) — 368, 459—461, 496
Zaton (kod Šahovića) — 658, 724, 727, 729, 730
Zavajit (kod Foče) — 188, 237
Zavala — 111
Zaviđovići — 602, 771, 772
Zavojane (kod Makarske) — 398, 444
Završje — 930, 931
Zelen-gora — 32, 38, 483
Zelena gl. (brdo, kod Jablanice) — 281, 455, 456
Zelena k. (k. 1293, kod Blidinjskog jez.) — 445
Zelena ubla (predeo, kod Gacka) — 626
Zeleni tavani (kod Srba) — 298
Zeleni vrh (k. 1203, kod Nevesinja) — 491
Zelenikovac (kod Širokog Brijega) — 330, 331
Zeleno brdo (k. 1232, kod Drežnice) — 419
Zeleno brdo (k. 1778, kod Nevesinja) — 520, 546, 547
Zelevo (kod Sinja) — 56, 57
Zenica — 70, 71, 161, 602, 772, 800
Zeta (predeo) — 287, 702
Zeta (r.) — 12
Zidine (kod Čajniča) — 23
Zimonjića Kula (kod Avtovca) — 76
Zimlje (G. i D.) — 448, 459, 460, 462, 463, 469, 473, 475, 481, 488, 491, 492, 495—497, 507, 535, 536, 559, 565, 567, 639, 640
Zimomor (trig. 1921, kod Mostara) — 488, 640
Zla gr. (k. 962, kod Grahova) — 190
Zlata (kod Prozora) — 12
Zlatar — 591
Zlatar (brdo, kod Konjica) — 418, 446, 447, 452, 453, 468
Zlatar (pl.) — 180, 283, 724, 726, 727, 789, 1025
Zlatari — 524
Zlatibor (pl.) — 736
Zminjac (kod Bijelog Polja) — 49, 731
Zovi Do (kod Nevesinja) — 530, 565
Zrmanja — 1047
Zrmanja (r.) — 231, 799
Zrmanja (predeo) — 457
Zubanj (kod Cajniča) — 18
Zubci (kod Trebinja) — 190
Zujava (k. 1445, kod Nevesinja) — 489
Zupčići — 553
Zvijerina (kod Ljubinja) — 595
Zvornik — 39, 72, 254, 748, 769, 775, 778, 831, 997

Ž

Zabljak **— 126, 212, 548, 568, 725, 732, 776, 791, 907, 932, 1019**
Zagubica **— 876**
Zegar **— 611**
Zeljuša (kod Mostara) — 250, 341, 342, 362, 363, 368, 371, 420
Zepče — 161, 163, 168, 751
Žeravice (kod Han-Piješka) — 70, 257
Zilići (kod Bijelog Polja) — 49
Ziljevo (kod Nevesinja) — 196
Zitnić (kod Drniša) — 56
Zivanj (kod Uloga) — 474, 733
Zivinice — 214, 243
Zivinice (kod Kotor-Varoša) — 6C4
Zljebovi — 775, 776
Zuber (kod Bijelog Polja) — 653
Zukov kuk (predeo, kod Mostara) — 271
Zunovi (kod Sokolca) — 70, 257
Zupa (kod Nikšića) — 288
Žuta kosa — 730

VOJNE JEDINICE, ŠTABOVI I KOMANDE I OSTALI POJMOVI

Armije

— 2. italijanska — 69, 74, 129, 157, 246, 260, 278, 353, 798, 844, 848, 895, 964, 1050

Bataljoni

četnički :

— Banjski — 600
— Bilećki — 530, 531
— Bjelemićki muslimanski nacionalni 268
— Bjelopoljski — 195
— Blagajski — 195, 241, 356
— Bosanski — 195, 219, 357, 379, 380, 441, 489, 546
— Crmnički — 600
— Crnovrški — 28
— Celebićki — 22, 126, 352
— Dabarski — 219, 530
— Golijski — 614
— Goraždanski — 930
— Granični — 530, 594
— Donjomorački — 105
— Drinski — 833
— Durmitorski — 267
— »Hajduk Veljko« — 879, 880
— Ifsarski — 125
— Jahorinski — 728
— Kalinovički — 728
— »Karađorđe« — 13, 176, 670, 675, 750
— Katunski — 531
— »Knez Asen« — 13, 174, 663, 783
— Kninski — 83
— Kočanski — 271, 272, 331
— Kolašinsko-rečinski — 105
— »Kralj Petar II« — 13, 176, 672, 676, 783
— Lukovski — 546, 613, 628
— Lješanski — 702
— Ljevorečki — 107, 700, 701
— Ljubinsko-stolački — 519
— Ljubomirski — 530, 531
— Meljački — 510, 578
— Mileševski — 581
— Milićki — 777
— Miljevinski — 268, 290, 403, 481, 728
— Mosorski — 433
— Obaljski — 267
— Pećanski — 752
— »Petar Mrkonjić« — 13, 663, 671—673, 675, 879, 880, 910
— »Petar Pecija« — 879, 880, 910
— Planinski — 152
— Popovopoljski — 109, 236
— Prenćanski — 185
— Pribilovački — 239
— Prijepoljski — 524
— Riđanski — 86
— Sitnički — 530
— Stolački — 85
— »Tankosić« — 661, 670
— Trebevićki — 257
— Trebješki — 271, 272, 331
— Ulcški — 195
— Ustikolinski — 524
— Vareški — 257
— Vučedolski — 331
— Zaborački — 18, 19, 185
— Zaborski — 290, 403, 412
— Zagorski — 267, 268, 405
— Zakmurski — 925, 926
— Zavodski — 530
— Zubački Trebinjske brigade — 156

NOVJ :

— **1. šumadijski — 828**
— **1. zlatarski — 180**
— **1. timočki — 874**
— **2. zlatarski — 180**
— **Dalmatinski — 53**
— **Drvarski — 53**
— **Glamočki — 698**
— **Dinarski — 297**
— **Jablanički — 544**
— **Jastrebački — 544**
— **Kolašinski — 105**
— **Kukavički — 544**
— **Nevesinjski — 625**
— **Primorski — 53**
— **»Sloboda« — 111, 190**
— **Takovski Čačanskog odreda — 904**
— **Kninski — 86**
— **Kolašinski — 107**
— **Mileševski — 180**

Ostali bataljoni (neprijateljski):

— **» Aosta« — 575, 579, 582, 585, 591, 625, 727**
— **»Fenestrele« — 591**
— **»Intra« — 573, 591**
— **2. dobrovoljački (ljotićevski) — 936**
— **34. ustaški — 233**
— **49. crnih košulja — 291, 323, 468**
— **54. izviđački — 1034**
— **54. pionirski — 1034**
— **54. za vezu — 1034**

Brigade

četničke:

— **1. andrijevička — 933**
— **1. belička — 870**
— **1. dragačevska — 829**
— **1. durmitorska — 95, 97, 98, 124, 126, 290,316, 324, 325, 403, 405, 412, 416,441, 458—462, 467, 482, 492, 537,542, 547**
— **1. »Gavrilo Princip« — 823, 824, 826**
— **1. jurišna — 9**
— **1. kolašinska — 933**
— **1. Korpusa Gorske garde — 818, 903**
— **1. kruševačka — 171**
— **1. lička — 558**
— **1. »Mrkonjić-Grad« — 704**
— **1. »Petar Mrkonjić« — 611, 850**
— **1. rasinska — 171**
— **1. sarajevska — 27, 28, 112, 113, 158, 256, 414, 416, 484**
— **1. takovska — 827, 830**
— **1. topličke — 739**
— **1. trstenička — 171, 172**
— **1. »Vojvoda Mišić« — 146, 751, 763, 765,766, 768, 786, 835, 837, 881, 909—911**
— **1. žička — 314**
— **1-va 503. korpusa — 948, 949, 951**
— **2. andrijevička — 92, 933**
— **2. belička — 870, 871**
— **2-ga 503. korpusa — 951**
— **2. durmitorska — 31, 95—98, 125, 126, 185,290, 316, 324, 352, 403, 405, 412,416, 441,458—462, 467, 482, 492, 537, 542, 547**
— **2. jurišna — 9**
— **2. kolašinska — 933**
— **2. Korpusa Gorske garde — 817, 818**
— **2. kosanička — 192**
— **2. kosovska — 814**
— **2. kruševačka — 171**
— **2. lička — 558**
— **2. »Mrkonjić-Grad« — 704, 705**
— **2. rasinska — 171, 172**
— **2. sarajevska — 71, 223—225, 240, 244, 249, 290, 355, 403, 416, 418, 456, 460, 474, 492, 542, 553, 557, 601, 627**
— **2. semberijska — 809**
— **2. takovska — 827**
— **2. »Teslićka« — 802**
— **2. trstenička — 171**
— **2. »Zmijanje« — 751, 763—767 785, 786**
— **2. žička — 314**
— **2-ga 502. korpusa — 823**
— **3. jurišna — 9**
— **3. »Kočić« — 751, 763, 765, 766, 785—787**
— **3. lička — 558**
— **3. Korpusa Gorske garde — 817, 818**
— **3. »Ljubićka« — 802**
— **3-ća 502. korpusa — 824—826**
— **3. žička — 314, 315**
— **4. jurišna — 9**
— **4. »Motajička« — 802**
— **4. Ličko-kordunaške četničke oblasti — 942**

— 5. »Banjalučka« — 802
— Andrijevička — 92, 98, 290, 473, 518, 534, 632
— Ariljska — 178, 179
— Beranska — 92, 98, 123, 125, 290, 518, 632
— Bilećka — 85, 109, 110 196, 219, 239, 328, 363, 433, 474, 499, 530, 531, 536, 553, 589, 590, 594—596, 601, 625, 626
— Bjelopoljska — 93, 97, 122, 126, 290, 473, 518, 573, 632
— Brčanska — 809
— Čačanska — 88—90, 315, 619
— Čajnička — 19, 22, 23, 185, 524, 658, 930, 931
— Capljinska — 356
— Danilovgradska — 913
— Despotovačka — 875
— Deževska — 563
— Dinarska — 351
— Dobojska — 675
— Dragačevska — 90, 548, 735
— Dukađinska — 136
— Durmitorska — 16, 22, 24, 25, 26
— Fočanska — 23, 185, 223, 244, 248, 249, 268, 403, 460, 462, 525, 597, 658, 729, 947
— Gatačka — 85, 196, 219, 355, 356, 358, 368, 474, 530, 536, 553, 589, 600
— »Gavrilo Princip« — 82, 117, 156, 166, 457, 528, 611
— Golijska — 196, 215, 355, 367
— Golubićka — 899
— Grahovska — 900
— Kačerska — 721, 755
— Kalinovička — 71, 240, 355, 359, 412, 542, 927, 928
— Kladanjska — 257, 482, 770, 784
— Kolašinska — 93—95, 97, 123, 124, 125, 126, 290, 572, 573, 575, 582, 632, 653
— Kolubarska — 608, 610, 713, 715, 939, 940
— Kombinovana — 218—221, 223, 280, 283, 327, 329, 362, 367, 394, 398, 412, 446, 597
— Konjička — 195, 223, 226, 244, 249, 267, 268, 281, 290, 355, 403, 416, 459, 460, 462, 481, 542, 601
— Kopaonička — 171
— Kosmajska — 934, 935, 939, 941
— Kosovska — 11, 81, 84, 620, 621
— »Kralj Aleksandar« — 528
— Levačka — 873
— Lovćenska — 507
— Ljubićka — 315, 350, 455, 619, 675, 679, 737, 783, 717, 880
— Ljubinjska — 85, 109—111, 599, 596, 601, 625
— Majevička — 39, 132, 149, 152, 808
— lviajevičko-posavska — 830 833 834
— Mileševska — 18, 19, 21, 185, 362, 403
— Moravička — 548,563
— Mostarska — 217—219, 328, 352, 357, 553, 601
— Nevesinjska — 83, 84, 85, 195, 197, 217—221, 223, 244, 249, 280, 281, 283, 297, 327—329, 356, 357, 362, 367, 394, 398, 412, 530, 536, 553, 601
— Nikšićka — 12, 271, 273, 280, 283, 289, 311, 319, 331, 332, 341, 413, 461, 470, 473, 484, 487, 507, 519—521, 542, 546, 601, 628, 631—634, 636, 639, 642
— Novovaroška — 122, 525, 572, 578, 579, 591
— Orašačka — 721, 812
— Paraćinska — 872
— Pljevaljska — 19, 20, 25, 122, 124, 185, 254, 290, 361, 403, 422, 481, 510, 511, 524, 526, 572, 573, 575, 582
— Podrinjska — 808
— Posavska — 938
— Požeška — 179, 539
— Pribojska — 17, 18, 20, 25, 122, 185, 290, 361, 403, 415, 422, 460, 466, 481, 524
— Prijepoljska — 122
— Ravanička — 872
— Ražanjska — 60
— Rogatička — 85, 257, 474, 478, 486, 489, 495, 536, 540, 546, 547, 553, 557, 565, 601
— Sokobanjska — 60
— Semberijska — 808
— Stolačka — 109, 110, 195, 219, 250, 328, 350, 363, 395, 491, 492, 518, 537, 566, 589, 595, 596, 601
— Strmička — 899
— Studenička — 563
— Temnićka — 870, 871
— Tešanjska — 675
— Trebinjska — 85, 109, 110, 156, 195, 196, 250, 272, 273, 280, 283, 289, 311, 341, 363, 366, 368, 369, 374, 376, 379, 380, 395, 397, 412, 415, 441, 447, 459—462, 466, 491,

493, 529, 566, 567, 601, 626
— Sprečanska — 809
— Svilajnačka — 875
— Tuzlanska — 808
— Višegradska — 17, 122, 185, 361, 413, 452, 462, 524, 850
— Vlasenička — 257
— »Vožd Karađorđe« — 81, 82
— Vrbaska — 409, 410, 670,753, 754, 783, 802, 881—883, 909, 910
— Zička — 619
— Župska — 171, 663

NOVJ :

— 1. dalmatinska — 497
— 1. južnomoravska— 776
— 1. krajiška — 153, 409, 577, 604, 673, 750
— 1. proleterska — 150, 174, 242, 249, 357, 450, 468, 474, 478,486, 513, 523, 585, 667, 671, 732,772, 777, 1062
— 1-va 6. NOU divizije — 79, 80, 117, 156, 234, 236, 246, 298
— 1. udarna »Marko Orešković« — 457
— 2. dalmatinska— 33, 143, 291, 322, 324, 325, 327, 372, 396,441, 450, 572, 574, 578, 580, 582
— 2. krajiška — 699, 706, 707
— 2. proleterska — 33, 153, 217, 218, 247, 253, 256, 270, 322,359, 366, 372, 369, 403, 441, 450,451, 514, 519, 543, 657, 777, 816
— 2-ga 6. NOU divizije — 80, 117, 152, 233, 799
— 3. dalmatinska — 83, 86, 87, 297, 450, 456, 461, 467, 470, 532, 565, 629
— 3. krajiška — 249, 533
— 3. sandžačka — 513, 580, 622, 696
— 4. dalmatinska — 234, 323, 353, 456, 569, 629
— 4. krajiška — 558, 611, 709, 823
— 4. proleterska(crnogorska) — 166, 223, 249, 322, 356, 450,488, 496, 497, 518, 519, 529, 546,549, 565, 612, 613, 616, 628, 641,657, 700, 702, 790
— 4-ta 8. divizije — 648
— 5. dalmatinska — 323, 398, 433
— 5. crnogorska — 241, 356, 488, 497, 498, 546, 549, 559, 565, 599, 613, 616, 628, 641, 657, 702
— **5. kozarska — 879**
— **5-ta 8. divizije — 298, 647, 648**
— **6. istočnobosanska — 27, 70, 71, 130, 138, 158, 214, 243, 244, 256, 333, 687, 975**
— **6. krajiška — 763, 765, 78***o,* **823**
— **6-ta 5. operativne zone — 211**
— **7. banijska — 398, 456, 532**
— **7. krajiška — 700**
— **8. banijska — 249**
— **9. hrvatska — 842**
— **9. krajiška — 699, 706, 708, 752**
— **10. hercegovačka — 111, 161, 168, 189, 248, 253, 468, 473, 486, 495, 497, 519, 529, 540, 559, 566, 569, 590, 592, 595, 599, 600, 625, 927**
— **10. krajiška — 558, 611, 823, 893**
— **11. krajiška — 699, 709**
— **12. krajiška — 881**
— **14-ta 5. operativne zone — 211**
— **15. majevička — 832**
— **15-ta 8. divizije — 298**
— **16-ta 7. divizije — 456, 532**

Čete

četničke:

— **Brskutska — 106**
— **Lijevoriječka — 106**
— **Lopatska — 106**
— **Riđanska — 83, 87**
— **Straševinska — 200**
— **Vučepoljska — 82**

Divizije

četničke:

— **Dinarska — 7, 10, 32, 46, 47, 54, 80, 84, 115—118, 121, 142, 188, 216, 231, 295, 350, 409, 504, 528, 555, 610, 621, 661, 698, 700, 706, 734, 800, 815, 823, 824, 839, 893, 899, 952, 953**

italijanske:

— **»Bergamo« — 56, 296, 299, 481, 492, 496, 558**
— **»Emilija« — 625**
— **»Ferare« — 616, 697**
— **»Lombardia« — 1061**
— **»Marke« — 625**

— »Mesina« — 369, 625, 632, 635, 636, 644
— »Murđe« — 40, 189, 220, 226, 247, 272, 281, 289, 291, 311, 346, 357, 363, 397, 398, 413, 417, 420, 468, 474, 477, 504, 541, 625, 626, 964, 1058
— »Pul je« — 103
— »Re« — 187, 211, 233, 296, 647
— »Sasari« — 79, 86, 234, 236, 293, 297, 298, 299, 558, 839, 844
— »Taurinenze« — 502, 510, 512, 525, 572, 573—575, 651, 696, 1030
— »Venecija« — 103, 105, 655, 701, 730, 1029, 1030, 1035
— »Zara« — 698, 899, 952

nemačke :

— 1. brdska — 652, 732, 790, 1025, 1026, 1028, 1029, 1034, 1036
— 13. SS »Handžar« — 832
— 369. legionarska — 324, 326, 437, 467, 482, 532, 533, 546, 602, 728
— 373. legionarska »Tigar« — 909, 910
— 714. lovačka — 942
— 717-ta — 317, 437, 632
— 718-ta — 477
— »Brandenburg« — 1026, 1028
— SS »Princ Eugen« — 158, 170, 187, 206, 209, 233, 350, 414, 482, 487, 646, 756, 925, 929, 946

NOVJ :

— 1. proleterska — 153, 161, 173, 176, 240, 319, 337, 357, 477, 625, 629, 640, 653, 658, 661, 696, 727, 909
— 2. proleterska — 53, 189, 234, 240, 270, 280, 281, 283, 284, 287, 297, 304, 311, 319, 322, 327, 330, 333, 349, 353, 356, 357, 398, 413, 416, 425, 427, 430, 456, 463, 466, 470, 474, 477, 478, 483, 484, 495, 501, 507, 518—521, 532, 538, 554, 573, 580, 590, 625, 629, 630, 632, 634, 637, 640, 642, 727, 925, 927, 929, 930
— 3. NOU — 143, 153, 161, 189, 226, 241, 245, 267, 268, 270, 280, 284, 289, 311, 316, 325, 347, 354, 357, 397, 421, 452, 468, 470, 472, 477, 478, 483, 484, 488, 494, 495, 497, 507, 517, 518, 543, 557, 559, 565, 568, 592, 612, 629, 630, 639, 640, 642, 657, 723
— 4. krajiška — 629,752
— 5. krajiška — 576, 577, 604, 629, 708, 749
— 6. proleterska — 46, 79, 80, 117, 132, 156, 233, 234, 236, 246, 293, 296, 298, 629, 799,823
— 7. banijska — 319, 456, 461, 477, 532, 544, 629, 728
— 8. kordunaška — 265, 298, 629, 646—648, 945, 947, 948
— 9. dalmatinska — 254, 286, 305, 311, 323, 330, 338, 349, 395, 420, 433, 439, 447—453, 461, 467, 470, 477, 507, 532, 565, 569, 589, 599, 634—636
— 10-ta — 709, 752
— 12-ta — 909
— 14-ta — 950
— 35. lička — 263

ustaško-domobranske:

— 1. pješačka — 749
— 4. pješačka — 664, 668
— 6. pješačka — 234, 353, 1057, 1058

Grupe

četničke :

— Čapljinska — 250
— Drežnička — 312
— Konjička — 226, 249, 267, 280, 283, 284, 286, 289, 290, 304, 312, 316, 317, 325, 328, 371, 396, 403, 411, 415, 418, 420, 422, 450, 451, 456, 477, 481, 532, 622, 632, 634
— Majevička grupa odreda — 149
— Velikomoravska grupa korpusa — 60

nemačke:

— 10. alpska grupa »Vale« (Valle) — 775
— Borbena »Anaker« (Annacher) — 223, 227, 249, 269, 290, 317, 337, 360, 397, 403, 419, 452, 467, 477

— Borbena »Fogel« (Vogel) — 222, 227, 249, 317, 319, 326, 360, 420, 632
— »Daumiler« — 790
— »Remold« — 790
— »Salminger« — 790

italijanske:

— »Škoti« — 413, 472, 481, 490, 496, 546, 632

NOVJ:

— Glavna operativna grupa divizija — 317, 323, 345, 629, 630, 634
— Primorsko-goranska grupa brigada — 629

Komande

— Beograda — 141, 921, 922, 923, 938
— 800 — vidi Komanda operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine —
— Bosanskih četničkih odreda (Komanda zapadne Bosne) — 147, 173, 174, 176, 306, 409, 576, 578, 602, 604, 605, 659—661, 668, 670, 671, 673, 674, 678, 681, 682, 683, 685. 689, 691, 695, 808—810, 879, 909
— Glavna nacionalna Cetinje — 258, 507, 703
— Istaknuti deo Vrhovne komande — vidi Stab Draže Mihailovića
— jugoslovenskih trupa u Kairu — 9. 797
— jugoslovenske vojske u otadžbini — vidi Stab Draže Mihailovića
— Južne Srbije — 739
— Limsko-sandžačkih odreda — 29, 30, 41, 49, 59, 65, 74, 91, 121, 126, 182, 232, 243, 316, 630, 637, 700, 737, 389, 790, 793, 794, 797, 803, 821, 907, 1031
— Nacionalnih trupa Crne Gore — 321, 642, 716, 717, 719
— Narodne vojske Crne Gore i Hercegovine — 270, 321, 721
— Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine — 27, 28, 54, 83, 111, 112, 113, 116, 142, 150, 163, 186, 188, 216, 224, 349, 350, 354, 488, 499, 529, 537, 592, 595, 600, 625, 631, 723, 736, 757, 758, 771, 808, 835
— Sreza Trebinjskog — 527
— »Staroga Rasa« — 789
— Viša oružanih snaga »Slovenija-Dalmacija« (Comando Superiore FF.AA. Slovenia-Dalmazia) — 246, 255, 334, 1024, 1040—10044, 1048—1050
— Vrhovna Jugoslovenske vojske u otadžbini (VK JVUO) — vidi Stab Draže Mihailovića
— Vrhovna za Crnu Goru — 30, 658, 885
— Vrhovna za Srbiju — 179, 756
— Vrhovna britanskih trupa na Srednjem istoku — 742—745, 898, 905, 906, 970, 971, 998—1000, 1005, 1008—1010
— Vrhovna italijanska — 29, 535, 1040, 1041, 1050
— Vrhovna nemačka — 1018
— Vrhovna nacionalnooslobodilačkih trupa Crne Gore, Boke i Sandžaka (partizanska) — 102
— Zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojno-četničkih odreda — 32, 69, 74, 303

Korpusi

četnički :

— 1. kosovski — 545
— 1. leteći ravnogorski — 622
— 1. lički — 893
— 1. mileševski — 789
— 1. ravnogorski — 90, 128, 313, 548. 550, 721, 722, 735, 738, 817, 829, 830, 938
— 1. šumadijski — 128, 817, 873
— 2-gi — 8, 9, 10, 13, 14
— 2. bosanski — 893
— 2. kosovski — 789, 1008. 1009
— 2. lički — 893
— 2. mileševski — 789, 1025
— 2. ravnogorski —88—90, 312, 314, 345, 454, 474, 475, 550, 559, 618, 652, 710, 712, 722, 735, 737, 817, 902
— 2. šumadijski — 540
— 3-ći — 10, 12, 13, 14

— 4-ti — 8, 12, 13, 15, 64, 72
— 5-ti — 8, 11, 13, 15, 39, 74, 78
— 501 (kosovski) — 10, 11
— 502 (Dinarski, kasnije 2. dalmatinski) — 10, 611, 823, 832, 850, 894
— 503 (1) — 8, 9, 10, 13, 14, 78, 949, 950
— Avalski — 915, 937, 938
— Bokokotorski — 33
— Bosanskokrajiški — 13, 146, 147, 610, 751, 763—765, 783, 785, 799, 802, 815, 835—837, 881—883, 910, 911
— Cerski — 136
— Cetinjsko-barski — 913
— Čegarski — 740
— Dečanski — 789
— Deligradski — 60, 878
— Dolenjski — 949, 950
— Drinski — 16, 23—26, 71, 85, 125, 209, 232, 239, 240, 413, 445, 452, 463, 477, 482, 484, 498, 502, 509—511, 524, 622, 732, 760, 850, 925, 927, 929, 930
— Dubrovački — 33
— Durmitorski — 31, 316, 452, 457, 789
— »Gavrilo Princip« — 893
— Gorske garde — 136, 228, 817, 934, 938, 941
— Grmečko-klekovački — 47, 301, 457, 528, 799, 816, 894
— Ivankovački — 59, 869, 872, 873, 875—877
— Jablanički — 545
— Jasenički — 721
— Javorski — 59, 548, 557, 563, 618, 652, 658, 789
— Knjaževački — 59
— Kolašinski — 473
— Kolubarski — 804
— Kombinovani — 415, 451, 466, 470, 473, 491, 496, 497, 518, 542
— Komski — 41, 91, 92, 789, 931
— Kosovski — 823, 824, 893, 894
— Kosmajski — 228, 721, 806, 933, 934
— Krajinski — 39
— Lički — 839, 893
— Limski — 789
— Majevički — 39, 808
— Mileševski — 16, 17, 22, 24—26, 40, 196, 225, 267, 290, 316, 325, 396, 420, 457, 467, 502, 509, 510, 578, 622, 727
— Mlavski — 132, 136, 137, 441, 819, 877, 918
— Nevesinjski — 114, 215, 226, 351, 368, 412, 442, 474, 477, 532, 553, 557, 625, 642, 728
— Nikšićki — 568
— Nikšićko-šavnički — 913
— Oplenački — 230, 934
— Ozrenski — 11, 783, 784, 849
— Podgorički — 913
— Poljanački — 721
— Požeški — 178, 179
— Rasinski — 136, 162, 171, 172, 618, 652, 658, 737, 811,819,877, 898, 1004
— Resavski — 59, 869, 875, 876
— Romanijski — 27, 28, 40, 70, 113, 244, 256, 257, 412, 414,477,482, 484, 501, 509, 511, 524,544,557, 598, 622, 784, 830, 927,929
— Rudnički — 128, 721, 722, 736, 340
— Smederevski — 755, 935, 939
— Srednjobosanski — 13, 146, 148, 410, 663, 675, 802, 808, 834, 880
— Timočki — 59, 60, 874
— Topлički — 192, 193, 739
— Trebinjski — 109, 111, 412, 416, 433, 446, 452, 466, 473,478,489, 496, 518, 546, 553, 557,595,596, 638
— Valjevski — 608, 713, 939
— Varvarinski — 59, 869—873, 875
— »Velebit« — 611, 739
— Zenički — 482
— Zlatiborski — 729, 849, 1009

italijanski:

— 6-ti — 77, 187, 293, 356, 358, 558, 560, 625, 634, 1043—1045, 1048——1050
— 11-ti — 861, 1020
— 18-ti — 68, 77, 246, 252, 292, 558, 1044, 1045, 1047

NOVJ :

— 1. bosanski — 414, 629, 750
— 2. bosanski — 708
— 1. hrvatski — 629

Oblasti:

— Dinarska — 54, 58, 61, 73, 74, 156, 231, 274, 292, 293, 296, 302, 303, 558, 620, 757, 797, 798, 825, 826, 839, 840
— Lička — 259, 260, 846—848, 850, 892, 947
— Ličko-kordunaška — 942, 945

Odredi

četnički :

— »Borja« — 13, 139, 146, 149, 153, 154. 173, 176, 204, 234, 238, 411, 504, 528, 570, 577, 602—607, 659—665. 669—673, 675, 676, 678, 679, 682, 684, 685, 689, 749, 750, 808, 909
— Bukovički — 839
— Cerski četnički (Račićev odred, Cerska brigada, Račićeva brigada) — 772
— Čačanski — 539
— Danilovgradski — 613, 615, 616, 628
— Dečanski — 822
— Dobrovoljački odred Zagubica (Krajiški, odred kapetana Dakića) — 776, 777
— Hercegovački — 518, 850
— Ibarski — 564
— Kalinovički — 491, 493
— »Kočić« (3. brigada »Kočić«) — 13, 146, 147, 153, 303, 306, 409, 411, 555, 576, 603—606, 610, 612, 661, 670, 677, 682, 683, 689, 704—709, 751, 752, 763, 781, 783, 802, 808
— Kosmajski — 939
— Komitski — 824, 825, 899, 900
— Komski — 931
— »Kralj Petar II« — 410, 411, 503, 576, 605—607, 659, 660, 685, 689, 749, 751, 754, 783, 802, 808
— Lički — 558
— Majevički — 603, 692, 693
— Medački — 47, 387, 388, 392, 393, 838, 839, 846, 948
— »Mišić« — vidi 1. brigada »Vojvoda Mišić«
— Moravički — 722
— Motajički — 150, 173, 174, 659, 661, 669, 670, 685, 783, 808, 879, 880
— »Obilić« — 148, 153, 154, 176, 411. 577, 603, 605—607. 659. 682. 684, 690, 783, 808
— Ozrenski — 146, 148, 153, 176, 234, 602, 603, 669, 670, 672, 673, 679, 682, 686, 687, 728, 783, 834
— Nikšićki — 322
— Podrinski — 39
— Poljanački — 721
— »Puk Manjača« — 139, 146, 147, 153, 154, 176, 409—411, 528, 576, 602, 603, 605—607, 659, 663, 670, 672, 673, 676—678, 684, 685, 689. 690, 693, 706, 751, 754, 783, 803, 808, 839
— Rasinski — 136
— Rudnički leteći — 228—230
— Sremski — 807
— Trebavski »Trebava« — 146, 148, 153, 176, 234, 602, 603, 659, 660, 672, 673. 682, 683, 685, 686, 688, 689, 783
— Višegradski — 770, 772, 773
— »Vučijak« — 660. 679, 689
— Zenički — 602, 691, 749, 783, 909
— Zetski — 12, 74, 189, 191, 200, 219, 223, 231, 241, 247, 252, 258, 271, 280, 283, 287, 289, 291, 311, 318, 319, 321, 334, 339, 341, 346, 358, 360, 366, 367, 372, 381, 394, 399, 413, 435, 460, 466, 468, 470, 472, 473, 477, 484, 487, 488, 490, 494—497, 507, 519, 521, 529, 540, 543, 547, 565, 568, 569, 612, 613, 615, 629, 631, 637, 640, 641, 653, 702, 703, 718—720, 885, 907, 812, 1062
— Zlatiborski — 62, 824, 899

NOPO:

— 1. južnomoravski — 544
— 1. lički — 841
— 1, sremski — 937
— 1. šumadijski »Milan Blagojević« — 181, 229, 313, 550, 567, 608, 722
— 2. krajiški — 677
— 2. sremski — 937
— 2. šumadijski — 180
— 3. krajiški — 153
— 4. krajiški — 146, 409, 577, 604, 661

— Čačanski »Dragiša Mišović« — 88, 180, 313, 454, 475, 817, 904
— Glamočko-livanjski — 706, 752
— Gorenjski — 866
— Jablanički — 544
— Jastrebački — 172, 544
— Kninski — 166
— Kolubarski — 772
— Kosmajski — 136, 934, 935
— Krajinski — 340
— Kukavički — 544
— Lički — 457, 611
— Murinsko-brezojevički — 100
— Nikšićki — 288
— Ozrenski — 771, 772
— Požeški — 180
— Primorski — 866
— Rasinski — 172
— Ribnički — 709
— Romanijski — 769, 770, 772
— Severnodalmatinski — 816
— Toplički — 172
— Užički — 180
— Valjevski — 128
— »Zvijezda« — 772

Operacije (nemačke)

— »Weiss I« — 29, 278, 1040, 1041, 1042
— » Weiss II« — 29, 1040, 1041, 1042
— »Svare« — 1028, 1034

Pukovi

četnički :

— »Gavrilo Princip« — 47, 839
— »Kralj Aleksandar I« — 47, 839, 850
— »Kralj Petar« — 839
— »Onisima Popovića« — 839
— »Petar Mrkonjić« — 839
— »Vožd Karađorđe« — 839

domobranski (pukovnije) :

— 1. pješačka — 161
— 4. oružnička — 214, 770
— 6. oružnička — 143, 158, 564, 770
— 9. pješačka — 153, 775

italijanski:

— 2. pešadijski divizije »Re« — 233
— 11. bersaljerski — 899
— 83-ći — 654
— 25. div. »Bergamo« — 299
— 26. pešadijski — 473, 492, 496
— 55. pešadijski — 291, 323, 357, 412, 472, 474, 487, 541
— 151. peš. divizije »Sasari« — 299
— 259. divizije »Murđe« — 189, 247
— 260. divizije »Murđe« — 189

nemački:

— 98. brdski lovački — 1034
— 99. brdski lovački — 1034
— 724. pešadijski — 1025
— 750. pešadijski — 325

Štabovi

— Glavni bosanskih četničkih odreda (kasnije Komanda bosanskih četničkih odreda) — 145, 151, 173, 177, 411, 578, 695, 749, 753, 757, 779, 780, 783
— Glavne nacionalne komande za Crnu Goru — 700
— Glavni Komande narodne vojske Crne Gore i Hercegovine — 342, 518 — 523, 614
— Gorski štab br. 1 — vidi Štab Draže Mihailovića
— Gorski štab br. 16 — vidi Čačanska brigada
— Gorski štab br. 33 — vidi Toplički korpus
— Gorski štab 53 — vidi 2. ravnogorski korpus
— Gorski štab 65 — vidi Timočki korpus
— Gorski štab 131 — vidi Ariljska brigada Požeškog korpusa
— Istaknutog dela Vrhovne komande 14, 15, 30—33, 36, 39, 40, 41, 70—72, 79, 109, 119, 127, 130, 131, 137, 139, 140, 145, 153, 158, 161—165, 168—170, 204, 209—213, 215, 216, 232—245, 248—254, 274, 280, 283, 285, 304, 333, 334, 336, 337, 339—341, 343—345, 348, 349, 354, 398, 417—432, 438—446, 449,

451—454, 462, 463, 502, 533, 534 538, 539, 545, 547—549, 557, 564, 568—570, 677, 737, 759, 838
— Komandeoperativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine — 211, 286
— Limsko-sandžačkih četničkih odreda — vidi Komanda Limsko-sandžačkih odreda
— Operativni štab za sektor Bender — 539
— Stab operativnih jedinica — 488
— Stab Draže Mihailovića — 7, 8, 11, 14—16, 25, 30, 38, 39, 43, 44, 47, 49, 58, 64—67, 72, 88, 91, 119, 120, 127, 128, 145, 149, 156, 169, 179—181, 187, 194, 197, 203, 210, 220, 222, 225, 228, 230, 242, 243, 246, 283—285, 289, 304, 311, 315, 316, 325, 333, 349, 385, 394, 397, 398, 403, 411, 439, 442, 450, 461, 466, 468, 470, 472, 473, 476, 477, 484, 503, 511, 532, 548, 555, 558, 560, 567, 574, 575, 580, 605, 618, 657, 658, 677, 691, 692, 704, 705—707, 709—712, 714, 715, 721—724, 736, 738—742, 751, 753, 755, 756, 787, 789, 793—796, 800—806, 809, 812, 816, 817, 821, 822, 838, 851, 869, 885, 886, 894, 898, 902—904, 915, 916, 918, 922, 937, 941, 960, 961, 964—966, 968, 969, 971, 993, 1004
— Stab Komande Srbije — 940
— Stab Komande zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih odreda — 274, 292, 295
— Stab sremske komande — 804
— Stab Vojvodine — 805
— Stab 438 — vidi Rogatička brigada
— Stab 430 — vidi Stab Romanijskog korpusa
— Stab 444 — vidi Vlasenička brigada
— Stab 457 — vidi 1. sarajevska brigada

NOVJ :

— Glavni NOV i PO Bosne i Hercegovine — 112
— Glavni NOV i PO za Crnu Goru i Boku — 628
— Glavni NOV i PO Hrvatske — 79
— Glavni NOV i PO Jugoslavije — 451, 463, 696
— Glavni NOV i PO za Vojvodinu — 937
— Vrhovni NOV i POJ — 120, 176, 222, 226, 240, 304, 323, 478, 483, 629, 630, 772

Ostali štabovi

— Glavni Generalštab italijanske vojske — 352
— Glavni stožer domobranstva — 1059
— Operativni opunomoćenog komandanta u Srbiji — 774

Ostali pojmovi

Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije — 546, 967
Britanska vojna misija pri V.K. Jug. vojske — 550, 898, 905, 976, 996, 999, 1005, 1007, 1008, 1010, 1011
Britanska vojna misija pri VS NOV i POJ — 929
B.B.C. (British Broatcoast Corporation) — 977, 979, 985, 986, 990
Centar veze Vrhovne komande — 171
Centralni nacionalni komitet (četnički) — 133, 147, 181, 906
Centralni komitet KPJ — 112, 304, 323
»Crna legija« — 131, 665, 775
četnička radio-stanica »Karađorđe« — 45, 169, 994
Dobrovoljačka antikomunistička milicija (MVAC — Milizia volontaria anticomunista) — 104. 1047, 1048, 1050
Gestapo (Gecheim staats Polizei — Državna tajna policija) — 51, 344, 669, 722, 919, 923, 1020
Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost — 1061
»Gvozdena ruka« — 103
Guvernatorat Crne Gore — 1041, 1042, 1045, 1049
Hrvatska seljačka stranka (HSS) — 133, 733, 741, 816, 891, 892, 975, 976
Izvršni odbor AVNOJ-a — 120

Jugoslovenski revolucionarni pokret (JRP) — 68, 264
Jugoslovenska ravnogorska omladina (Jurao) — 134, 238, 430
Komandant nemačkih trupa u Hrvatskoj — 1033
Komunistička internacionala — 669, 741
Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) — 112
Mladosrpski pokret — 134
Muslimanska nacionalna vojno-četnička organizacija — 32, 138, 290, 403
Oblasni narodnooslobodilački odbor za Dalmaciju — 286
Okružni komitet KPJ za Čačak — 313
Opera Vigilanza Represione Anfifascista (OVRA) — 1007
Organizacija »Tot« — 358, 1011
Osvobodilna fronta (OF) — 852, 853, 857, 868
PK KPJ za BiH — 112
Predsedništvo izbegličke vlade Kraljevine Jugoslavije — 960, 961, 963—965, 968, 969
Privremena uprava istočne Bosne — 537, 771, 773
Radio stanica »Slobodna Jugoslavija« — 245, 556
»Soko« — 259
Splitska narodna odbrana — 75
Specijalna policija u Beogradu — 313
Srpska državna straža (SDS) — 817, 828, 872—874, 917, 919, 922, 935, 936
Uprava za specijalne operativne zadatke (Special Operationes Executive, SOE) — 981, 988, 997, 1003
Uprava za vođenje političkog rata (Political War Establishment — P.W.E.) — 981, 986
Ured za strategijske službe — 1015

S A D R Ž A J

Strana

Direktiva Draže Mihailovića od 2. januara 1943. komandantima korpusa za borbu protiv jedinica NOV i POJ na slobodnoj teritoriji zapadne Bosne, Like i Korduna — — — — — 7

Zapovest Draže Mihailovića od 3. januara 1943. komandantima Mileševskog i Drinskog korpusa i Durmitorske brigade za uništenje Muslimana i pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta u čajničkom srezu — — — — — — — — 16

Saopštenje Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 4. januara 1943. komandantu 1. sarajevske brigade o pojavama dezerterstva i bežanja iz borbe protiv partizanskih jedinica na teritoriji Romanijskog korpusa — — 27

Pismo komandanta Limsko-sandžačkih četničkih odreda od 6. januara 1943. Draži Mihailoviću o represalijama nad muslimanskim življem u bijelopoljskom srezu — — — — — 28

Izvod iz knjige primljenih depeša Štaba Draže Mihailovića u vremenu od 1. do 8. januara 1943. godine — — — — — — 30

Izvod iz knjige poslatih depeša Štaba Draže Mihailovića u vremenu od 1. do 10. januara 1943. godine — — — — — — 38

Pismo komandanta zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojno-četničkih odreda od 10. januara 1943. komandantu Dinarske četničke divizije o načinu izvođenja operacije za uništenje narodnooslobodilačkog pokreta na slobodnoj teritoriji u zapadnoj Bosni — — — — — — 46

Izveštaj komandanta Limsko-sandžačkih četničkih odreda od 10. januara 1943. Draži Mihailoviću o rezultatima represalija protiv muslimanskog življa u srezubjelopoljskom — — 49

Plan operacije četničkih i italijanskih jedinica od 11. januara 1943. za čišćenje poddinarske oblasti od pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta — — — — — — — — — — 52

Pismo komandanta Timočkog korpusa od 14. januara 1943. Branivoju Petroviću o potrebi zajedničke akcije protiv pripadnika Narodnooslobodilačke vojske na relaciji Zaječar—Niš 59

Izveštaj komandanta operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 15. januara 1943. Draži Mihailoviću o vojno-političkoj situaciji i stanju četnika u Dinarskoj četničkoj oblasti — — — — — — — — — — — — — — 61

Izvod iz knjige primljenih depeša Štaba Draže Mihailovića u vremenu od 11. do 16. januara 1943. godine — — — — — 67

Strana

Izveštaj Dobrosava Jevđevića od 18. januara 1943. Draži Mihailoviću o vojno-političkoj situaciji u Dinarskoj četničkoj oblasti — — — — — — — — — — — — — — 73

Izjava četničkih komandanata iz Hercegovine od 18. januara 1943. Draži Mihailoviću o borbama kod Gračaca i stanju kod četnika Dinarske četničke divizije — — — — — — — 80

Naređenje Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 18. januara 1943. komandantu Nevesinjske brigade za napad na snage NOVJ kod s. Riđane — — — — — — 83

Izveštaj komandanta Nevesinjske brigade od 19. januara 1943. komandantu operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine o borbama protiv jedinica NOVJ kod sela Riđane — — 85

Naređenje komandanta 2. ravnogorskog korpusa komandantu Čačanske brigade za efikasniju borbu protiv Čačanskog NOP odreda, o odnosu četnika prema Nemcima i izveštaj komandanta Cačanske brigade od 21. januara 1943. u vezi toga naređenja — — — — — — — — — — — — 88

Naređenje komandanta Limsko-sandžačkih četničkih odreda od 22. januara 1943. potčinjenim komandantima za formiranje i upućivanje jedinica u zapadnu Bosnu radi borbe Drotiv NOVJ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 9i

Izveštaj potpukovnika Radivoja Miloševića od 22. januara 1943. Draži Mihailoviću o formiranju četničkih jedinica i saradnji sa italijanskim trupama u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta — — — — — — — — — — — 99

Izveštaj zamenika komandanta operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 25. januara 1943. majoru Zahariju Ostojiću o pobuni četnika u Popovopoljskom bataljonu i situaciji u Trebinjskom korpusu — — — — — — — — 109

Naređenje Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 26. januara 1943. komandantu 1. sarajevske brigade za otkrivanje i uništenje organizacija KPJ na teritoriji Brigade primenom slova *»Z«* — — — — — — — — 112

Naređenje majora Zaharija Ostojića od 27. januara 1943. načelniku Štaba Nevesinjskog korpusa o držanju četnika prema italijanskim trupama — — — — — — — — — — 114

Pismo Milana Santića od 27. januara 1943. majoru Zahariju Ostojiću o stanju kod četnika Dinarske četničke divizije — — 115

Zapovest komandanta Limsko-sandžačkih četničkih odreda od 29. januara 1943. komandantima odreda za uništenje muslimanskog življa u fočanskom, čajničkom i bjelopoljskom srezu — 121

Izvod iz knjige poslatih depeša Štaba Draže Mihailovića od 10. do 31. januara 1943. godine — — — — — — — — 127

Izveštaj Dobrosava Jevđevića od kraja januara 1943. Draži Mihailoviću o vojno-političkoj situaciji u Dinarskoj četničkoj diviziji i saradnji četnika i Italijana — — — — — — 142

Izveštaj majora Slavoljuba Vranješevića od 3. februara 1943. majoru Zahariju Ostojiću o vojno-političkoj situaciji u četničkim odredima zapadne Bosne i saradnji sa nemačkim i ustaško-domobranskim jedinicama — — — — — — 145

Izvod iz knjige primljenih depeša Štaba Draže Mihailovića u vremenu od 18. januara do 4. februara 1943. godine — — — 156

Izveštaj komandanta Rasinskog korpusa od 6. februara 1943. Draži Mihailoviću o stanju organizacije i delovanju pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta na teritoriji Korpusa — — 171

Strana

Izveštaj člana Štaba Motajičkog odreda od 9. februara 1943. načelniku Štaba Komande bosanskih četničkih odreda o efektu ugovora sklopljenih između četničkih odreda i ustaško-domobranskih jedinica i borbama protiv jedinica NOVJ u predelu Motajiee — — — — — — — — — — — — 173

Proglas četničkih komandanata istočne Bosne, Hercegovine, Dalmacije i Like od 10. februara 1943. narodu Bosne, Like i Dalmacije za borbu protiv Narodnooslobodilačke vojske — 175

Naređenje komandanta bosanskih četničkih odreda od 11. februara 1943. komandantu bataljona »Kralj Petar II« za borbu protiv pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta na teritoriji odreda »Obilić« i »Borja-« — — — — — — — — — 176

Izveštaj komandanta Ariljske brigade od 12. februara 1943. Draži Mihailoviću o borbama protiv pripadnika NOP-a u zimu 1942. godine i dostignutoj organizaciji u brigadi — — — 178

Izveštaj komandanta Limsko-sandžačkih četničkih odreda od 13. februara 1943. Draži Mihailoviću o izvršenim zločinima nad Muslimanima u Sandžaku i delu istočne Bosne — — — 182

Izveštaj Dobrosava Jevđevića od 13. februara 1943. majoru Zahariju Ostojiću o snabdevanju četnika od strane italijanskih trupa — — — — — — — — — — — — — — — — 186

Naređene majora Zaharija Ostojića od 14. februara 1943. majoru Andriji Veskoviću za pokret jedinica u pravcu Zakmur—Konjic — — — — — — — — — — — — — — — — 187

Izveštaj komandanta sreza trebinjskog od 16. februara 1943. komandantu Zetskog četničkog odreda o zauzimanju Drežnice, Rame i Prozora od strane NOVJ s predlogom za uništenje simpatizera NOP-a na teritoriji sreza — — — — — — — 189

Naređenje Draže Mihailovića od 17. februara 1943. komandantu Zetskog četničkog odreda za prikupljanje jedinica i pokret u pravcu Mostara radi borbe protiv NOVJ u dolini Neretve 191

Naređenje komandanta Topličkog korpusa od 17. februara 1943. komandantu 2. kosaničke brigade za uništenje pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta na teritoriji Brigade — — 192

Naređenje komandanta Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića od 18. februara 1943. potčinjenim komandantima za opšti napad na partizanske snage u dolini Neretve — — — — — 194

Izveštaj Vladimira Kontića od 18. februara 1943. Draži Mihailoviću o formiranju četničkih organizacija u Crnoj Gori 1941. godine — — — — — — — — — — — — — — — — 198

Izvod iz knjige poslatih depeša Štaba Draže Mihailovića u vremenu od 1. do 19. februara 1943. godine — — — — — — — 201

Zapovest komandanta operacija hercegovačkih četnika od 20. februara 1943. komandantima Mostarske i Nevesinjske brigade za sprečavanje prodora jedinica 2. proleterske brigade na liniji Bijela—Ravni — — — — — — — — — — 217

Zapovest komandanta operacija hercegovačkih četnika od 22. februara 1943. komandantima Nevesinjske i Kombinovane brigade za zauzimanje i posedanje položaja Planinica—Bukovi breg—Grabovčići—Dolovi — — — — — — — — — 218

Instrukcija komandanta Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića od 23. februara 1943. potčinjenim komandantima o borbenom rasporedu jedinica za napad na partizanske snage na levoj obali Neretve — — — — — — — — — — 222

Strana

Izveštaj komandanta Konjičke grupe od 23. februara 1943. komandantu Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića o sadejstvu sa italijanskim jedinicama u borbama kod Konjica — — 226

Naredba komandanta Gorske kraljevske garde od 23. februara 1943. o formiranju Rudničkog letećeg odreda za borbu protiv pripadnika narodnooslobođilačkog pokreta na širem području planine Runik — — — — — — — — — — — 228

Izvod iz knjige primljenih depeša Štaba Draže Mihailovića u vremenu od 7. do 24. februara 1943. godine — — — — — 230

Naređenje komandanta Romanijskog korpusa od 24. februara 1943. komandantima brigada za napad na Šestu istočnobosansku brigdu u predelu Sekovića — — — — — — — — 256

Molba Štaba Zetskog četničkog odreda od 24. februara 1943. upućena Glavnoj nacionalnoj komandi da za formiranje novih četničkih bataljona obezbedi naoružanje od Italijana — — 258

Obaveštenje komandanta Ličke oblasti od 24. februara 1943. potčinjenim starešinama o njegovom povlačenju zbog loših odnosa među vojno-političkim rukovodiocima u Lici — 259

Izveštaj komandanta Konjičke grupe četničkih odreda od 24. februara 1943. komandantu Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića o borbenom rasporedu i namerama Grupe — — 267

Zapovest Komande Narodne vojske Crne Gore i Hercegovine od 25. februara 1943. komandantima bataljona za napad na jedinice 2. proleterske divizije u dolini Neretve — — — 270

Pismo načelnika Štaba Komande zapadnobosanskih, ličko-đalmatinskih i hercegovačkih vojnočetničkih odreda od 26. februara 1943. komandantu Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića o vojno-političkoj situaciji u Dinarskoj četničkoj oblasti — — — — — — — — — — — — — — — 274

Zapovest komandanta srednje kolone od 26. februara 1943. komandantima Nevesinjske i Kombinovane brigade za napad na jedinice 2. proleterske divizije kod Drežnice — — — 280

Naređenje komandanta Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića od 28. februara 1943. komandantu Zetskog četničkog odreda da levom i srednjom kolonom izbije na liniju Gola glavica — Crni potok — Crni vrh — — — — — — — — — — — 283

Naređenje komandanta Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića od 28. februara 1943. vojvodi Dobrosavu Jevđeviću da se sporazume sa italijanskim i nemačkim okupatorima o podeli operacijskih zona između njih i četnika za borbu protiv jedinica NOVJ u dolini Neretve — — — — — — — — — 285

Pismo komandanta Nacionalnih trupa Crne Gore od 28. februara 1943. komandantu Zetskog četničkog odreda o stanju četničkih organizacija u Crnoj Gori posle odlaska Zetskog četničkog odreda u dolinu Neretve — — — — — — — — — 287

Naređenje komandanta Konjičke grupe od 28. februara 1943. komandantu leve kolone za napad na jedinice 3. divizije NOVJ na sektoru Konjic—Jablanica — — — — — — — 289

Izveštaj komandanta 1. bataljona Zetskog četničkog odreda od 28. februara 1943. komandantu Odreda o borbama bataljona protiv delova 2. dalmatinske brigade na desnoj obali Neretve 291

Obaveštenje načelnika Štaba Komande zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojnočetničkih odreda od 28. februara 1943. komandantu Dinarske oblasti o razgovoru sa generalom Spigom — — — — — — — — — — 292

Strana

Izveštaj komandanta Dinarske četničke divizije od 28. februara 1943. Štabu Komande bosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojnočetničkih odreda o vojno-političkoj situaciji i borbenim akcijama izvedenim u januaru i februaru 1943. godine — — — — — — — — — — — — — — — 295

Naređenje komandanta Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića od 1. marta 1943. izaslaniku Vrhovne komande za koordiniranje dejstva četničkih jedinica u borbi protiv partizanskih snaga u dolini Neretve — — — — — — — — — — — 304

Naređenje Komande bosanskih četničkih odreda od 2. marta 1943. komandantu odreda »Kočić« za prisustvovanje konferenciji radi usaglašavanja stavova o saradnji sa nemačkim trupama — — — — — — — — — — — — — — 306

Zabeleška Draže Mihailovića od 3. marta 1943. o britanskoj proceni odnosa partizanskih snaga i četnika — — — — — — 307

Naređenje komandanta Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića od 3. marta 1943. izaslaniku Vrhovne komande za pregrupisavanje četničkih jedinica u dolini Neretve — — — — — 311

Izveštaj komandanta 2. ravnogorskog korpusa od 3. marta 1943. Draži Mihailoviću o borbi protiv pripadnika NOP-a i pregovorima sa predstavnicima nemačkih okupacionih trupa — 312

Pismo komandanta Konjičke grupe od 4. marta 1943. komandantu Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića o zadacima Grupe u borbi protiv delova 3. divizije NOVJ — — — — — — 316

Izveštaj komandanta Zetskog četničkog odreda od 5. marta 1943. Draži Mihailoviću o brojnom stanju, borbenom moralu, akcijama Odreda i saradnji sa italijanskim trupama u borbi protiv NOVJ u dolini Neretve — — — — — — — — — 318

Izveštaj komandanta Zetskog četničkog odreda od 5. marta 1943. komandantu Nacionalnih trupa Crne Gore o radu i borbenim dejstvima Odreda u vremenu od 26. februara do 5. marta 1943. — — — — — — — — — 321

Izveštaj komandanta Konjičke grupe od 5. marta 1943. komandantu Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića o borbenom rasporedu četnika i Nemaca na sektoru Konjic—Jablanica — 325

Zapovest komandanta Drežničke kolone od 5. marta 1943. komandantu Kombinovane i Nevesinjske brigade za napad na 2. dalmatinsku brigadu u rejonu Jablanice — — — — — — 327

Zapovest komandanta leve kolone od 5. marta 1943. podređenim komandantima za napad na 9. dalmatinsku diviziju na sektoru Imotski—Grude — — — — — — — — — — 330

Izvod iz knjige poslatih depeša Štaba Draže Mihailovića u vremenu od 20. februara do 6. marta 1943. godine — — — — — 333

Izvod iz knjige primljenih depeša Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića u vremenu od 30. januara do 6. marta 1943. godine — — — — — — — — — — — — — — — 349

Zapisnik o sporahumu Medačkog četničkog odreda i predstavnika vojnih vlasti Nezavisne Države Hrvatske u Gospiću od 6. marta 1943. o saradnji u borbi protiv pripadnika NOP-a na području centralne Like — — — — — — — — — — 387

Naređenje komandanta Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića 7. marta 1943. izaslaniku Vrhovne komande za pregrupisavanje hercegovčkih četnika i Zetskog četničkog odreda i napad na jedinice NOVJ u dolini Neretve — — — — — — — 394

Strana

Obaveštenje komandanta Konjičke grupe od 7. marta 1943. komandantima kolona o forsiranju Neretve kod Jablanice od strane NOVJ — — — — — — _ — 396

Izveštaj izaslanika Vrhovne komande od 8. marta 1943. komandantu Istaknutog dela Vrhovne komande o borbenom rasporedu i aktivnosti jedinica — — — — — — — — — 398

Pismo Draže Mihailovića od 9. marta 1943. komandantu Zetskog četničkog odreda o nadležnostima u rukovođenju borbenim operacijama četnika u borbi protiv NOVJ u dolini Neretve 399

Izveštaj komandanta Konjičke grupe od 9. marta 1943. komandantu Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića o forsiranju Neretve kod Jablanice od strane NOVJ i razbijanju 1. i 2. durmitorske brigade — — — — — — — — — — — 403

Zapovest komandanta bosanskih četničkih odreda od 10. marta 1943. potčinjenim komandantima za napad na jedinici NOV i POJ na sektoru Teslić — — — — — — — — — — 409

Zabeleška komandanta Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića od 11. marta 1943. o proračunu četničkih snaga i njihovom rasporedu u dolini Neretve — — — — — — — — — 411

Izveštaj komandanta Kombinovanog korpusa od 13. marta 1943. Baju Stanišiću o formiranju, borbenom rasporedu i zadacima jedinica Korpusa — — — — — — — — — — 415

Izvod iz knjige primljenih depeša Štaba Draže Mihailovića u vremenu od 26. februara do 14. marta 1943. godine — — — 417

Naređenje komandanta Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića od 14. marta 1943. komandantu Zetskog četničkog odreda za napad na jedinice 2. proleterske divizije u predelu Borci—Glavatičevo — — — — — — — — — — — 466

Naređenje komandanta Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića od 15. marta 1943. komandantu operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine za posedanje položaja Ruda Lastva — Osobac — Dolovi — Bijela radi sprečavanja prodora jedinica 2. proleterske i 3. NOU divizije na Kalinoviku i Nevesinju 468

Naređenje komandanta Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića od 16. marta 1943. komandantu Zetskog četničkog odreda za grupisanje jedinica na pravcu Ulog — Obalj i napad na jedinice 2. proleterske divizije — — — — — — — — — 470

Naređenje komandanta Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića od 17. marta 1943. komandantu Zetskog četničkog odreda da spreči bežanje razbijenih i demoralisanih četnika i organizuje odbranu Nevesinja — — — — — — — — — 472

Izveštaj komandanta operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 17. marta 1943. komandantu Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića o situaciji kod Glavatičeva — Krušević i Luke — — — — — — — — — — — 473

Pismo majora Mirka Lalatovića od 18. marta 1943. komandantu 2. ravnogorskog korpusa o borbi četnika protiv jedinica NOVJ u dolini Neretve i zadacima Korpusa — — — — — 475

Plan komandanta Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića od 18. marta 1943. o grupisanju jedinica i načinu izvršenja napada na jedinice NOVJ na području između Prenja i Bjelašnice 477

Naređenje komandanta Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića od. 18. marta 1943. komandantu operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine da prikupi jedinice i organizuje odbranu Nevesinja — — — — — — — — — — — 483

j , n i Strana
Izveštaj majora Borivoja Radulovica od 18. marta 1943. komandantu Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića o rasulu, bežanju i pljački četničkih jedinica na području Nevesinja 485
Zapovest Štaba operativnih jedinica od 18. marta 1943. potčinjenim za napad na jedinice 3. NOU divizije na liniji Presjeka — Kljuni — Lakat — — — — — — — — — 488
Naređenje Draže Mihailovića od 19. marta 1943. komandantu Zetskog četničkog odreda i komandantu operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine za napad na jedinice 3. NOU divizije na pravcu Pridvorci — Kljuni — Luka — — — 494
Izveštaj komandanta Zetskog četničkog odreda od 19. marta 1943. komandantu Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića o napadu četnika na jedinice 3. NOU divizije na pravcu Pridvorci — Kljuni — Luka — — — — — — — — 495
Izveštaj komandanta operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 20. marta 1943. komandantu Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića o borbama protiv jedinica 3. NOU divizije na pravcu Nevesinje — Kljuni — — — — — 497
Naređenje komandanta Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića od 21. marta 1943. komandantu Drinskog korpusa o formiranju i načinu dejstva letećih brigada — — — — — 498
Naređenje Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 24. marta 1943. komandantu Bilećke brigade o načinu dejstva Brigade u pozadini jedinica NOVJ i eventualnoj evakuaciji jedinica pravcem Trebinje — Bileća — 499
Naređenje Draže Mihailovića od 25. marta 1943. komandantu limsko-sandžačkih četničkih odreda za formiranje letećih brigada i borbi protiv jedinica NOVJ u zoni: Foča — Kalinovik — Ulog — Neretva — Čemerno — Volujak — Foča — 501
Obaveštenje delegata Vrhovne komande za zapadnu Bosnu od 25. marta 1943. komandantu vojnočetničkog odreda »Kralj Petar II« o sadržini depeša primljenih iz Štaba Draže Mihailovića — — — — — — — — — — — — — — 503
Naredba komandanta Glavne nacionalne komande od 27. marta 1943. potčinjenim komandantima da spreče prodor jedinica NOVJ u Crnu Goru — — — — — — — — — — 507
Zapovest komandanta Mileševskog korpusa od 27. marta 1943. komandantima potčinjenih jedinica i komandantima Romanijskog i Drinskog korpusa za posedanje položaja na desnoj obali Drine radi sprečavanja prelaza jedinica NOVJ u pravcu Sandžaka i Crne Gore — — — — — — — — — 509
Pismo komandanta Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića od 28. marta 1943. Draži Mihailoviću o situaciji kod četničkih jedinica na frontu Foča — Šćepan polje i upućivanju italijanskih jedinica na sektor odbrane kod Foče i Ustikoline 511
Pismo Draže Mihailovića od 28. marta 1943. majoru Zahariju Ostojiću o potrebi sadejstva italijanskih i četničkih jedinica u odbrani položaja na Drini — — — — — — — — — 512
Pismo Draže Mihailovića od 28. marta 1943. majoru Zahariju Ostojiću o potrebi zatvaranja pravaca prodora NOVJ u Crnu Goru i Sandžak — — — — — — — — — — 517
Izveštaj Glavnog štaba Komande Narodne vojske Crne Gore i Hercegovine od 28. marta 1943. o borbama crnogorskih i hercegovačkih jedinica protiv jedinica NOVJ na pravcu Kula — Cičevo — Glavatičevo — Nevesinje — — — — — 518

Strana

Zapovest komandanta drinskog odseka od 28. marta 1943. komandantima Prvog, Drugog i Trećeg odseka za posedanje desne obale Drine i sprečavanje prodora NOVJ u pravcu Sandžaka i Crne Gore — — — — — — — — — — — 523

Naređenje komandanta operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 31. marta 1943. o postupku prema pripadnicima i simpatizerima narodnooslobodilačkog pokreta — — 526

Naređenje Draže Mihailovića od 1. aprila 1943. inspektoru trupa istočne Bosne i Hercegovine za formiranje Grmečko-klekovačkog četničkog korpusa i borbu protiv NOVJ na sektoru Bosanski Petrovac — Glamoč — Bosansko Grahovo — — 528

Zapovest komandanta Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 2. aprila 1943. komandantima kolona za napad na NOVJ u predelu Nevesinja, Odžaka, Fatnice i Fojnice 529

Izvod iz knjige primljenih depeša Štaba Draže Mihailovića u vremenu od 14. marta do 3. aprila 1943. godine — — — — 532

Naređenje Draže Mihailovića od 6. aprila 1943. komandantu levog odseka odbrane Drine za napad na delove 2. dalmatinske brigade koji su forsirali Drinu kod Kopilova — — — 572

Pismo majora Zaharija Ostojića od 6. aprila 1943. Draži Mihailoviću o forsiranju Drine od strane jedinica 2. proleterske divizije i merama preduzetim za povratak izgubljenih položaja 573

Izveštaj komandanta Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića od 6. aprila 1943. Draži Mihailoviću o sadejstvu italijanskih i četničkih jedinica radi napada na NOVJ na desnoj obali Drine kod Kopilova — — — — — — — — — — 574

Obaveštenje Komande bosanskih četničkih odreda od 6. aprila 1943. komandantu četničkog odreda »Kočić« o stanju u odredima »Borja«, »Obilić«, »Manjača« i »Kočić« — — — 576

Obaveštenje Draže Mihailovića od 7. aprila 1943. komandantu desnog odseka odbrane Drine o situaciji u rejonu Kopilovi 578

Naređenje komandanta Istaknutog dela Štaba Draže Mihailovića od 7. aprila 1943. Vojislavu Lukačeviću za angažovanje italijanskih jedinica radi odbrane na liniji Biokovo — Crni vrh — Brod — — — — — — — — — — — 580

Pismo Draže Mihailovića od 7. aprila 1943. majoru Zahariju Ostojiću o povlačenju delova Kolašinske i Pljevaljske brigade u pravcu Čehotine i potrebi bržeg angažovanja italijanskih jedinica za zatvaranje pravca Dragočava — Selište — 582

Pismo majora Zaharija Ostojića od 7. aprila 1943. Draži Mihailoviću o upućivanju italijanskog bataljona u rejon Dragočave i pokušaju jedinica 1. proleterske brigade da forsiraju Drinu kod Ustikoline — — — — — — — — — — — 585

Saopštenje komandanta Bilećke brigade od 7. aprila 1943. stanovništvu sreza Bileća o borbama četnika protiv jedinica 9. dalmatinske NOU divizije i zauzimanja Nevesinja — — 589

Naređenje Draže Mihailovića od 8. aprila 1943. kapetanu Momčiloviću komandantu za odbranu odseka od Osanice do ušća Cehotine u saradnji sa italijanskim trupama — — — — 590

Zapovest komandanta Operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 10. aprila 1943. komandantima kolona za R - pad na jedinice 3. NOU divizije kod Gacka — — — — — — 592

Zapovest komandanta Miloša Kureša od 11. aprila 1943. potčinjenim komandantima za napad na delove 10. hercegovačke NOU brigade kod Stoca — — — — — — — — — — 595

Strana

Naređenje Draže Mihailovića od 11. aprila 1943. komandantu desnog odseka odbrane Drine za formiranje letećih brigada i đejstvo u pozadini jedinica NOVJ — — — — — — — 597

Zapovest Dobrosava Jevđevića od 13. aprila 1943. komandantima, komandirima i svim četnicima u zoni Nevesinja za napad na Nevesinje — — — — — — — — — — — — — — 598

Zapovest komandanta operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 13. aprila 1943. komandantima potčinjenih jedinica za napad na 10. hercegovačku brigadu u zoni Gacka 600

Uputstvo Komande bosanskih četničkih odreda od 14. aprila 1943. komandantima odreda o načinu rešavanja sporova sa nemačkim trupama i ustaško-domobranskim jedinicama — — — 602

Naređenje Komande bosanskih četničkih odreda od 16. aprila 1943. komandantima odreda za napad na jedinice NOVJ na prostoru Skender-Vakuf — Siprage — — — — — — — 604

Naređenje komandanta Valjevskog korpusa od 16. aprila 1943. komandiru kolone za napad na delove 1. šumadijskog NOP odreda u rejonu Rajac — — — — — — — — — 608

Obaveštenje komandanta Dinarske četničke divizije od 17. aprila 1943. komandantu odreda »Petar Kočić« o četničkim akcijama u Lici i vezama sa četnicima u zapadnoj Bosni — — 610

Zapovest komandanta Zetskog četničkog odreda od 17. aprila 1943. komandantima kolona za napad na jedinice 3. NOU divizije kod Gacka — — — — — — — — — — — 612

Izveštaj komandanta Danilovgradskog četničkog odreda od 20. aprila 1943. komandantu Zetskog četničkog odreda o napuštanju položaja i povlačenju na Javorak — — — — — 615

Naredba komandanta 2. ravnogorskog korpusa od 20. aprila 1943. komandantima brigada za mobilizaciju radi odlaska u borbu protiv jedinica NOVJ u oblasti Sandžaka i Crne Gore — 618

Naredba komandanta Kosovske brigade od 20. aprila 1943. o preduzimanju represalija prema stanovnicima sela Kanjane — 620

Naređenje komandanta 1. letećeg ravnogorskog korpusa od 25. aprila 1943. komandantu Drinskog korpusa za napad na jedinice 3. sandžačke brigade kod Pljevalja — — — — 622

Obaveštenje Komande operativnih jedinica istočne Bosne i Hercegovine od 27. aprila 1943. komandantu Ljubinjske brigade o borbama italijanskih i četničkih jedinica protiv NOVJ kod Gacka i Nevesinja — — — — — — — 625

Pismo generala Blaža Đukanovića od aprila 1943. Draži Mihailoviću o stanju u četničkim jedinicama u Crnoj Gori — — 627

Izveštaj komandanta Zetskog četničkog odreda od aprila 1943. o borbama Odreda i Nikšićke brigade protiv NOVJ u dolini Neretve u februaru, martu i početkom aprila 1943. — — 629

Izveštaj komandanta Gacke četničke zone od aprila 1943. o borbama protiv jedinica NOVJ u martu i početkom aprila 1943. godine — — — — — — — — — — — — 646

Izveštaj majora Pavla Đurišića od 1. maja 1943. Draži Mihailoviću o borbama četnika protiv jedinica NOVJ i snabdevanju četnika od strane italijanskih komandi — — — — 651

Pismo ^asa Đurišića od 1. maja 1943. Mirku Kukliću o rezultatima" razgovora Pavla Đurišića sa Italijanima u Podgorici — 655

Izveštaj pomoćnika delegata Štaba Draže Mihailovića za Crnu Goru od 2. maja 1943. Draži Mihailoviću o borbama četnika protiv jedinica NOVJ kod Savnika, Javorja i Sahovića — 657

Strana

Zapisnik sa vojno-političke konferencije Komande bosanskih četničkih odreda, komandanata odreda i odredskih delegata održane 2. i 3. maja 1943. u Kulašima — — — — — — 659

Izveštaj majora Rudolfa Perhineka od 3. maja 1943. Draži Mihailoviću o toku borbi četnika protiv jedinica 1. proleterske divizije kod Pljevalja — — — — — — — — — 696

Izveštaj Komande Dinarske četničke divizije od 8.maja 1943. Komandi italijanske divizije »Žara« o borbama protiv jedinica NOVJ na Dinari krajem aprila i početkom maja 1943. godine — — — — — — — — — — — — 698

Pismo komandanta Ljevorečkog bataljona od 14. maja 1943. majoru Đorđu Lašiću o stanju u bataljonu i prikupljanju četnika limsko-sandžačkih odreda u Kolašinu — — — — 700

Naredba komandanta Nacionalnih trupa Crne Gore od 16. maja 1943. komandantu Zetskog letećeg odreda za formiranje novih jedinica u srezovima Podgorica, Danilovgrad i Nikšić — 702

Izveštaj vojnog instruktora kod četnika u zapadnoj Bosni od 16. maja 1943. delegatu Draže Mihailovića za zapadnu Bosnu o izvršenoj organizaciji i stanju u Odredu »Kočić« — — — 704

Naredba Draže Mihailovića od 18. maja 1943. o pohvali jedinica 2. ravnogorskog korpusa za učešće u borbama protiv NOVJ u dolini Lima — — — — — — — — — — — — 710

Saopštenje komandanta Kolubarske brigade od 19. maja 1943. komandantima bataljona o naređenju komandanta Valjevskog korpusa za formiranje prekih vojnih sudova — — — — 713

Naredba komandanta Nacionalnih trupa Crne Gore od 20. maja 1943. o formiranju jedinica na plemenskoj osnovi, njihovim zadacima i odnosu prema okupatoru — — — — — 716

Naređenje komandanta Zetskog letećeg odreda od 20. maja 1943. komandantima bataljona za formiranje letećih bataljona radi borbe protiv NOVJ u sadejstvu sa italijanskim trupama 718

Naređenje inspektora Vrhovne komande od 23. maja 1943. komandantu 1. ravnogorskog korpusa za napad na pripadnike NOP-a u rejonu pl. Rudnik — — — — — — — 721

Izvod iz knjige poslatih depeša Štaba Draže Mihailovića od 3. do 30. maja 1943. godine — — — — — — — — — 723

Izvod iz zbirke depeša Draže Mihailovića od 1. juna 1943. upućenih predsedniku jugoslovenske izbegličke vlade — — — 742

Obaveštenje komandanta Bosanskih četničkih odreda od 3. juna 1943. komandantu Zeničkog četničkog odreda o borbama odreda »Borja« protiv jedinica NOVJ — — — — — — 749

Izveštaj vojnog instruktora od 5. juna 1943. delegatu Štaba Draže Mihailovića za zapadnu i srednju Bosnu o formiranju Bosanskokrajiškog četničkog korpusa i borbama protiv jedinica NOVJ kod Pecke i Medne — — — — — — — — 751

Naređenje inspektora Vrhovne komande od 10. juna 1943. komandantu Kačerske brigade za borbu protiv pripadnika NOP-a u rejonu Venčac — — — — — — — — — — — 755

Izveštaj majora Zaharija Ostojića od 12. juna 1943. Draži Mihailoviću o stanju u četničkim odredima centralne i zapadne Bosne — — — — — — — — — — — — — 756

Naređenje komandanta Bosanskokrajiškog četničkog korpusa od 13. juna 1943. komandantima brigada za napad na jedinice NOVJ u predelu Janj — — — — — — — — — — 763

Strana

Naredba komandanta Bosanskokrajiškog četničkog korpusa od 16. juna 1943. o pohvali jedinica Korpusa za izvedenu akciju protiv jedinica NOVJ u predelu Janj — — — — — 765

Izveštaj kapetana I klase Manojla Pejića od juna 1943. o važnijim događajima u razvoju četničkih organizacija u istočnoj i srednjoj Bosni od septembra 1941. do juna 1943. godine — 769

Izveštaj Komande Bosanskokrajiškog četničkog korpusa od 17. juna 1943. Oružničkoj postaji u Mrkonjić-Gradu o akcijama Korpusa na sektoru Ribnik — — — — — — — 785

Izveštaj majora Rudolfa Perhineka od 19. juna 1943. Draži Mihailoviću o stanju organizacije u Crnoj Gori posle razoružanja četničkih odreda od strane Nemaca — — — — — 787

Pismo Momčila Đujića od 22. juna 1943. Mladenu 2ujoviću o saradnji sa italijanskim trupama — — — — — — — 797

Pismo predsedniku Prekog vojnog suda Bosanskokrajiškog četničkog korpusa od 28. juna 1943. kapetanu Đuri Plećašu o stanju u bosanskim četničkim odredima — — — — 799

Izveštaj komandanta Srema od 6. jula 1943. Draži Mihailoviću o stanju četničke organizacije u Sremu — — — — — 804

Zapisnik sa sastanka starešina bosanskih četničkih odreda od 8. jula 1943. o formiranju Srednjobosanskog četničkog korpusa 808

Pismo Draže Mihailovića od 11. jula 1943. britanskom pukovniku Bejliju o radu potpukovnika Hadsona — — — — — — 811

Naređenje Štaba Korpusa Gorske kraljeve garde od 13. jula 1943. komandantu 2. brigade za uništenje pripadnika i simpatizera NOP-a na teritoriji Korpusa — — — — — — — 812

Obaveštenje komandanta Dinarske četničke divizije od 16. jula 1943. komandantu Bosanskokrajiškog četničkog korpusa o borbama protiv jedinica NOVJ na Dinari i potrebi vojno-političkog jedinstva četnika iz Dalmacije i zapadne Bosne — 815

Naređenje Štaba Korpusa Gorske garde od 16. jula 1943. Komandantu 2.brigade za uništenje pripadnika NOP-a na Rudniku 817

Pismo Draže Mihailovića od 17. jula 1943. Đorđu Lašiću o radu na obnovi četničkih jedinica u Crnoj Gori posle razoružanja četničkih odreda — — — — — — — — — — — 819

Zapovest komandanta 502. korpusa od 20. jula 1943. potčinjenim brigadama za napad na jedinice NOVJ u rejonu Tičeva — 823

Naredba komandanta 1. takovske brigade od 22. jula 1943. o lojalnom držanju prema Nemcima i preduzimanju represivnih mera prema protivnicima ravnogorskog pokreta — — 827

Izveštaj potporučnika Arsića od 25. jula 1943. komandantu Romanijskog četničkog korpusa o vojno-političkoj situaciji na teritoriji Majevičko-posavske brigade — — — — — — 830

Naređenje komandanta Bosanskokrajiškog četničkog korpusa od 30. jula 1943. komandantu 1. brigade da dostavi izjašnjenje zbog neuspeha u borbama protiv NOVJ kod s. Javorani 835

Izveštaj kapetana I kl. Dušana Jovanovića od 31. jula 1943. Draži Mihailoviću o borbama Medačkog odreda i italijanskih trupa protiv partizanskih jedinica u 1942. godini i o radu četničkih komandanata u Lici, Dalmaciji i Hercegovini — 838

Izveštaj Jovanke Krištof od jula 1943. Draži Mihailoviću o razvoju četnika u Sloveniji od 1941. do jula 1943. — — — 852

Izveštaj delegata Vrhovne komande od 1. avgusta 1943. Draži Mihailoviću o stanju organizacije u Varvarinskom, Ivanovačkom i Resavskom korpusu — — — — — — — — 869

Naređenje komandanta bosanskih četničkih odreda od 2. avgusta 1943. komandantu Motajičkog četničkog odreda i bataljonima »Mrkonjić« i »Pecija« za napad na jedinice NOVJ na sektoru Prnjavor — — — — — — — — — 879
Izjašnjenje komandanta 1. brigade »Vojvode Mišić« od 4. avgusta 1943. komandantu Bosanskokrajiškog četničkog korpusa o neuspehu u borbama protiv jedinica NOVJ na sektoru Javorani — — — — — — — — — — — 881
Pismo delegata Draže Mihailovića za Crnu Goru od 4. avgusta 1943. komandantu Zetskog četničkog odreda o prilikama u Srbiji i stanju u četničkim jedinicama u Sandžaku i delu Crne Gore — — — — — — — — — — — 885
Pismo komandanta zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojnočetničkih odreda od 6. avgusta 1943. Draži Mihailoviću o vojno-političkim prilikama na teritoriji Dalmacije, Like i delazapadne Bosne — — — — — — — 887
Obaveštenje Draže Mihailovića od 7. avgusta 1943. komandantima četničkih jedinica o stavu vlade Velike Britanije prema četnicima — — — — — — — — — — — 898
Izveštaj komandanta Dinarske četničke divizije od 8. avgusta 1943. komandantu italijanske divizije »Žara« o borbama četnika i Italijana protiv NOVJ u toku 7. avgusta 1943. godine — 899
Pismo majora Mirka Lalatovića od 8. avgusta 1943. komandantu 2. ravnogorskog korpusa o potrebi uništenja NOVJ i nekim pitanjima organizacije rada emisionih radio-stanica — — 902
Saopštenje Draže Mihailovića od 10. avgusta 1943. šefu britanske Vojne misije o prihvatanju i sprovođenju odluka i direktiva britanske vlade i Komande britanskih trupa na Srednjem istoku — — — — — — — — — — — 905
Pismo komandanta limsko-sandžačkih četničkih odreda od 11. avgusta 1943. komandantu Zetskog četničkog odreda o radu na jačanju četničkih jedinica u Crnoj Gori i daljoj saradnji sa italijanskim trupama — — — — — — — — — 907
Naređenje Komande bosanskih četničkih odreda od 12. avgusta 1943. komandantu brigade »Vojvoda Mišić« za koncentraciju jedinica radi sprečavanja prodora snaga NOVJ preko Vrbasa ka Kozari i Grmeču — — — — — — — — — 909
Izveštaj komandanta Zetskog četničkog odreda od 16. avgusta 1943. delegatu Draže Mihailovića za Crnu Goru i Metohiju o stanju četničkih organizacija na teritoriji Odreda — — 912
Izveštaj komandanta Beograda od 28. avgusta 1943. delegatu Draže Mihailovića za Srbiju o stanju četničke organizacije u Beogradu — — — — — — — — — — — — 914
Obaveštenje Draže Mihailovića od 1. septembra 1943. britanskom pukovniku Bejliju o primljenom novcu iz Kaira i vezama sa Bugarima — — — — — — — — — — — 923
Pismo majora Zaharija Ostojića od 1. septembra 1943. komandantu Drinskog korpusa o potrebi napada na jedinice NOVJ kod Foče — — — — — — — — — — — 925
Naređenje komandanta Romanijskog korpusa od 2. septembra 1943. komandantima brigada za napad na jedinice NOVJ na sektoru Rogoj i Jabuka — — — — — — — — — 927
Pismo Draže Mihailovića od 3. septembra 1943. britanskom pukovniku Bejliju o pokretu jedinica NOVJ na pravcu Prača

Strana

— Foča i zahtev za intervenciju kod britanske Vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ da se taj pokret obustavi — — — — — — — — — — — — — — 929

Izveštaj komandanta Cajničke brigade od 3. septembra 1943. komandantu Drinskog korpusa o neuspeloj mobilizaciji Goraždanskog bataljona — — — — — — — — — — — — 930

Naređenje komandanta Komskog korpusa od 4. septembra 1943. komandantima brigada i bataljona za nemilosrdno uništavanje pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta i njihovih porodica — — — — — — — — — — — — — — 931

Izveštaj komandanta Kosmajskog korpusa od 5. septembra 1943. Draži Mihailoviću o radu i akcijama Korpusa od 27. juna do 5. septembra 1943. godine — — — — — — — — — — 933

Naređenje komandanta Ličko-kordunaške četničke oblasti od 6. septembra 1943. komandantu 4. brigade o držanjučetnika prema nemačkim okupacionim trupama — — — — — — 942

Naređenje komandanta Ličko-kordunaške četničke oblasti od 7. septembra 1943. potčinjenim komandantima za pokret u pravcu Obrovac — Benkovac — Zadar radi spajanja sa Anglo-amerikancima — — — — — — — — — — — — 945

Naređenje komandanta 503. korpusa od 7. septembra 1943. komandantu 1. brigade o ulasku dela četnika iz Slovenije u sastav korpusa — — — — — — — — — — — — — 949

Izveštaj komandanta Dinarske četničke divizije od septembra 1943. italijanskom komandantu sektora Knin o saradnji četnika i italijanskih trupa u borbi protiv NOVJ na području Dinare 952

Prilog I

Dokumenta izbegličke vlade Kraljevine Jugoslavije 1943.

Ed-memoar predsednika jugoslovenske kraljevske vlade Slobodana Jovanovića od 11. januara 1943. Antoni Idnu povodom pisanja britanske štampe o saradnji Draže Mihailovića sa okupatorima — — — — — — — — — — — — 959

Obaveštenje predsednika jugoslovenske izbegličke vlade od 2. februara 1943. Draži Mihailoviću o brojnom stanju ljudstva van otadžbine — — — — — — — — — — — — — — 960

Obaveštenje predsednika jugoslovenske izbegličke vlade od 2. februara 1943. Draži Mihailoviću o obuci jugoslovenskih pilota u inostranstvu — — — — — — — — — — — — — — 961

Telegram Konstantina Fotića od 4. februara 1943. jugoslovenskoj kraljevskoj vladi povodom pisanja časopisa Tajm o saradnji Draže Mihailovića sa okupatorima — — — — — — — — — — 962

Zahtev Predsedništva vlade Kraljevine Jugoslavije od 12. februara 1943. ambasadi u Vašingtonu da demantuje vesti o tome kako Draža Mihailović rukovodi pokoljima Hrvata i Muslimana — — — — — — — — — — — — — — 963

Zahtev Predsedništva jugoslovenske izbegličke vlade iz prve polovine 1943. Draži Mihailoviću da dostavi podatke o saradnji četnika sa italijanskim trupama — — — — — — — — 964

Saopštenje Predsedništva vlade Kraljevine Jugoslavije od 5. aprila 1943. Draži Mihailoviću o reagovanju britanske vlade na njegov govor od 28. februara 1943. u Lipovu — — — — 965

Strana

Izveštaj jugoslovenskog kraljevskog poslanika u Švedskoj od 20. aprila 1943. Ministarstvu inostranih poslova o pisanju štampe o saradnji Draže Mihailovića sa okupatorima — — — 967

Obaveštenje predsednika jugoslovenske izbegličke vlade od 3. maja 1943. Draži Mihailoviću o stavu vlade u odnosu na Dražinu politiku prema Muslimanima — — — — — 968

Saopštenje vlade Kraljevine Jugoslavije od 11. maja 1943. Draži Mihailoviću o stavu i zahtevima vlade Velike Britanije za angažovanje četnika u borbi protiv okupatora — — — 969

Prilog II

Dokumenti Velike Britanije 1943.

Telegram britanskog pukovnika Bejlija od 15. februara 1943. o aktivnostima četnika u Bosni i njihovim pregovorima sa Italijanima — — — — — — — — — — 975

Izveštaj šefa britanske Vojne misije o govoru Draže Mihailovića od 28. februara 1943. — — — — — — — — — — 976

Obaveštenje britanskog pukovnika Bejlijaod 3. marta 1943. Draži Mihailoviću o poruci pukovnika Zervasa — — — — 980

Memorandum Uprave za specijalne operativne zadatke od 6. marta 1943. o daljoj podršci Draži Mihailoviću — — — 981

Telegram britanskog pukovnika Bejlija od 15. marta 1943. o brojnom stanju četnika angažovanih u borbama protiv NOVJ u dolini Neretve — — — — — — — — — — 987

Telegram britanskog pukovnika Bejlija od 3. aprila 1943. o neposrednom Mihailovićevom komandovanju četnicima u borbama protiv NOVJ kod Foče — — — — — — — — — 987

Pismo britanskog ambasadora kod jugoslovenske kraljevske vlade od 12. aprila 1943. Hovardu Duglasu o stavu prema Hadsonovim izveštajima — — — — — — — — — — 988

Pismo britanskog ambasadora kod jugoslovenske kraljevske vlade od 22. aprila 1943. Hovardu Duglasu o razgovorima sa Slobodanom Jovanovićem u vezi odnosa sa Mihailovićem 991

Obaveštenje šefa britanske Vojne misije od 4. maja 1943. Draži Mihailoviću o stavu vlade Velike Britanije i Turske u vezi sa pokoljem muslimanskog življa u Sandžaku i istočnoj Bosni od strane četnika — — — — — — — 996

Predlog Uprave za specijalne operativne zadatke od 25. maja 1943. Ministarstvu inostranih poslova Velike Britanije da se četnicima odredi operacijski prostor istočno od Ibra — — 997

Zahtev Vrhovne komande britanskih trupa na Srednjem istoku od 26. maja 1943. pukovniku Bejliju da se Draža Mihailović sa četnicima locira istočno od Ibra — — — — — — — 998

Telegram pukovnika Bejlija od 29. maja 1943. o poteškoćama sa Mihailovićem u vezi sa sprovođenjem britanskih direktiva 1003

Obaveštenje britanskog pukovnika Bejlija od 18. juna 1943. Draži Mihailoviću o dolasku američkih oficira u sastav britanske Vojne misije — — — — — — — — — — — — 1004

Obaveštenje šefa britanske Vojne misije od 6. avgusta 1943. Draži Mihailoviću o stavu britanske vlade i komande trupa na Srednjem istoku u pogledu pružanja pomoći četničkim jedinicama i povlačenju zahteva da se četnici lociraju istočno od reke Ibra — — — — — — — — — — — — 1005

Strana

Obaveštenje šefa britanske Vojne misije od 9. avgusta 1943. Draži Mihailoviću o dobijenoj poruci iz Kaira o saradnji Dobrosava Jevđevića sa Italijanima — — — — — — — 1007

Obaveštenje šefa britanske Vojne misije od 24. avgusta 1943. Draži Mihailoviću o zahtevima savezničke komande na Srednjem istoku da se četničke jedinice angažuju u borbi protiv okupatora — — — — — — — — — — — 1008

Molba šefa britanske vojne misije od 1. septembra 1943. Draži Mihailoviću za podatke o vezama sa Bugarskom i nekim drugim pitanjima — — — — — — — — — — 1011

Prilog III

Dokumenti Sjedinjenih Američkih Država 1943.

Izveštaj Ureda za strategijske službe od 5. maja 1943. o saradnji četnika sa okupatorima i ustašama u borbama protiv NOV i POJ — — — — — — — — — — — — 1015

Izveštaj ureda za strategijske službe od 25. maja 1943. o saradnji četnika sa okupatorima i ustašama u borbama protiv NOV i POJ — — — — — — — — — — 1019

Izveštaj Ureda za strategijske službe od 15. juna 1943. o saradnji četnika u Sloveniji sa Italijanima — — — — — — 1020

Prilog IV

Dokumenti Nemačkog Rajha 1943.

Izveštaj Zigfrida Kašea od 11. januara 1943. Ministarstvu inostranih poslova Trećeg Rajha o razgovorima između generala Roate i Ante Pavelića o angažovanju četnika — — 1023

Izveštaj Štaba Prve brdske divizije od 3. maja 1943. komandantu nemačkih trupa u Srbiji o molbi Pavla Đurišića da se dozvoli prebacivanje četnika sa Zlatara — — — — — — — 1025

Izveštaj Štaba Prve brdske divizije od 11. maja 1943. zapovedniku nemačkih trupa u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj o pregovoru Pavla Đurišića sa nemačkim predstavnikom u Kolašinu — — — — — — — — — — — — — 1026

Izveštaj komandanta Prve brdske divizije od 19. maja 1943. komandantu nemačkih trupa u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj o razoružanju četnika u Crnoj Gori i stavu Italijana po tom pitanju — — — — — — — — — — — — 1029

Uputstvo komandanta Prve brdske divizije iz druge polovine maja 1943. potčinjenima za obrazovanje nosačkih bataljona od razoružanih četnika i njihovo angažovanje u borbama protiv snaga narodnooslobođilačkog pokreta — — — — 1034

Prilog V

Dokumenti Kraljevine Italije 1943.

Predlog generala Roate od 3. januara 1943. generalu Leru po razoružanju četnika i njihovom broju pod italijanskom komandom — — — — — — — — — — —

Izveštaj Više komande oružanih snaga »Slovenija—Dalmacija« od 12. januara 1943. o učešću četnika u operacijama »Weiss«- 1040
Naređenje italijanske Vrhovne komande od 15. januara 1943. Višoj komandi oružanih snaga »Slovenija—Dalmacija« o angažovanju četnika u operacijama »Weiss« — — — — 1041
Dopis Guvernatorata Crne Gore od 17. januara 1943. intendanturi »Superslođe« u vezi sa snabdevanjem četnika iz Crne Gore u operacijama »Weiss« — — — — — — — — 1042
Izveštaj pukovnika Grinjola od 22. januara 1943. Višoj komandi oružanih snaga »Slovenija—Dalmacija« o načinu angažovanja četnika iz Crne Gore i Hercegovine u borbama protiv NOV i POJ — — — — — 1044
Izveštaj Komande Šestog armijskog korpusa od 20. marta 1943. Komandi »Superslode« o razbijanju četnika i italijanskih trupa kod Nevesinja od strane NOVJ — — — — — — — 1048
Naređenje Više Komande oružanih snaga »Slovenija—Dalmacija« od 14. aprila 1943. Komandi Šestog armijskog korpusa za grupisanje četnika radi borbe protiv NOVJ kod Foče — — — 1049
Obaveštenje Komande Šestog armijskog korpusa od 20. maja 1943. povodom naređenja italijanske Vrhovne komande da italijanske trupe ne sarađuju sa Nemcima u razoružanju četnika 1050
Obaveštenje italijanskog majora Luiđi Miljorina od 25. maja 1943. majoru Petru Baćoviću o načinu održavanja kontakata između četničke i italijanske komande u Dubrovniku — — — 1051

Prilog VI

Dokumenti Nezavisne Države Hrvatske 1943.

Izveštaj zamenika velikog župana iz Gospića od 1. januara 1943. predsedniku vlade o sporazumu između četnika i vojnih predstavnika NDH o saradnji u borbama protiv snaga NOVJ 1055
Izveštaj zapovjedništva Šeste pješačke divizije od 25. januara 1943. Glavnom stožeru domobranstva o razgovoru sa Dobrosavom Jevđevićem — — — — — — — — — — — 1057
Izveštaj oružničke postaje Plaški od 11. februara 1943. Glavnom ravnateljstvu za javni red i sigurnost o represalijama četnika i italijanskih trupa u selima Plaščanske doline — — 1061
Izveštaj posadnog zapovjedništva Gacko od 22. marta 1943. Štabu Šeste pješačke divizije o saradnji četnika i domobrana kod Gacka — — — — — — — — — — — — 1062

Prilog VII

Spisak dokumenata Kraljevine Italije o četnicima 1943. objavljenih u drugim tomovima Zbornika NOR-a — — — — — 1067

Registar — — — — — — — — — — — — — 1073

Lektor

Slavko Kolorogić, profesor
Ksenija Vučinić, profesor

Tehnički urednik

Nikola Savić

Korektori

Vera Jojić
Zivka Papak

Registar

Zivka Papak

Rukopis predat u štampu avgusta 1982. godine

Štampanje završeno aprila 1983. godine

Tiraž: 2.500 primeraka

Štampa: GRO »Kultura«,
OOUR »Štamparija Kultura«, Beograd, Makedonska 4